

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

3 3433 07438292 4

P. VIRGILII MARONIS

OPERA OMNIA.

VOL. IV.

P. VIRGILII MARONIS

OPERA OMNIA

EX EDITIONE HEYNIANA

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

EXCURSIBUS HEYNIANIS

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITA.

VOLUMEN QUARTUM.

T

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1819.

14029.

GEORGICON

LIBER I.

Georgicon] De Georgicis complures scripta memoriæ prodiderunt, quorum indicem expromit Ursinus in Virgilio collatione Græcorum illustrato p. 82. et seqq. *Emmeness.*

1. **Quid faciat *lætas segetes*, quo *sidere terram*** Neminem esse opinor, mediocriter Græcis litteris eruditum, qui nesciat, librum illum Hesiodicum de cultura agri, *ἔργα καὶ ἡμέραι* inscribi. Eam igitur inscriptionem, quin expresserit hoc versu Virgilius, dubitandum non est. *Ursinus.*

Quid faciat *lætas segetes* Fertiles, fœcundas, id est, quæ res terras pingues efficiat. segetem enim modo pro terra posuit: sic alibi, *Horrescit strictis seges ensibus*. Pingues autem efficit terras (ut paulo post dicturus est) cinis, intermissio arandi, incensio stipularum, stercoratio. Unde etiam *lætas* ait. Nam fœmus, qui per agros jacitur, vulgo *lætamen* vocatur. Sane **Quid faciat** non interrogat, sed pollicetur. *Servius.*

Quid faciat *lætas segetes* Prædictione, quam Græci *προβλεπτικόν* vocant, quid quoque libro præcipiat, significat. Hic enim rationem arborum, cultibus agrestibus necessariam, ex siderum observatione, relaturum se promittit: secundo demonstraturum, quemadmodum vitibus ulmi maritentur, et quæ cum his olearum cura agi debeat: tertio, armentorum, pecorumque rationem; quarto apum, indicaturum. *Probus.*

Lætas segetes Cicero De Orat.

l. III. *Gemmare vites, luxuriam esse in herbis, lætas segetes, etiam rustici dicunt.* ita noster infra, vs. 69. *lætas fruges* dixit: et vs. 101. *lætissima farra*: item vs. 325. *læta sata*, quæ IV. 371. *pinguis culta*: Homerus Il. M. *πλοῦρα ἔργα*. Hinc et Servius *lætamen*, fœmum bovis exponit, quod agros *lætos*, id est, pingues atque uberes efficiat. Ita et idem *Æn.* III. *læta armenta* interpretatur *pinguis*: quod in animalibus, in quibus sensus cognosci non possit, lætitiæ habitudo corporis et *εὐραπία* ostendat; non mens, ut in hominibus. Plinius: *Glans fœcea sues hilares facit*. His forte non abhorret, quod Cic. ait de Nat. D. *Solis accessum terram lætificare*: item, *Indum agros aqua lætificare*. Aliud sunt *læti dii*, id est secundi: quibus contrarii sunt *tristes*, id est irati: de quo ad Prolog. Amphitr. Plaut. *Taubmann.*

Quo *sidere terram* Quo tempore: ex syderibus enim tempora colliguntur. Et sciendum quatuor primis versibus, textum sequentium quatuor librorum per ordinem contineri. Sane sydus proprie est quod in se plures continet stellas, sed a poetis confuse ponitur. *Servius.*

Terram Vertere Περιφραστὴς arare. *Idem.*

Terram Vertere Ita. vs. 118. *versare terram* dixit, id est, arare, et vs. 65. *solum invertere*: et Georg. III.

— *campum fractis invertere glebis.*

Hinc et Patavini itemque Tarvisini hodieque vomerem dicuntur *versare* nominare. *Taubmann.*

2 *Mæcenas*] Sunt qui *Mæcenas*, alii *Mecenas*, nonnulli *Mecenas* plane sine nullo diphthongo. Sed rectius ex Rom. cod. per æ diphthongum primam, per e simplex secundam scribendam esse syllabam, testes luculenti sunt *Pierius* et *Dausquius*. Græce *Μαίκενας*. Immo præter veterum et recentiorum scriptorum fidem, idem affirmant saxa et monumenta, quæ et nunc Romæ exstant in hortis Colotianis: *PERMISSU C. MÆCENATIS*. Consule præterea *Lambinum*, et *Torrentium* ad *Horat. od. 1. 1.* et *Sat. 1. 1.* qui ex familia *Cilneorum* oriundum hunc eruditorem patronum clare disputat. *Emmen.*

Ulmisque adjungere vites] Subauditur, *Quo sidere.* et hoc secundum Italiam situm locutus est: in qua vites altius elevantur. sic alibi, *Non eadem arboribus pendet vindemia nostris.* Hoc autem rustici *maritare* dicunt. *Serv.*

Ulmisque adjungere vites] Quod rei rusticæ scriptores *maritare* appellant, ut *Colam. iv. 22.* *Qui possint vel sua maritare statumina, vel si qua sunt vidua in propinquo propaginibus vestire.* Sic *Horat. in laud. vitæ rust. epod. 11.*

— *Aut adulta vitium propagine*

Altas maritat populos.

Quas autem maritas arbores habeat vitis exponit *Plin. xxvii. 23,* nempe, *ulmum, populum, &c.* et *xiv. 1.* *Vites in Campano agro populis nubunt: maritasque complexæ, &c.* De *ulmis* crebro poëtæ. *Noster Ecl. 11. 70.*

Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.

Et Ge. 11. 221.

Illa tibi lætis intexit vitibus ulmos.

Et vs. 361. *Vites tabulata* dicuntur facere in *ulmis.* *Horat. Epist. 1. 16.*

— *An amicta vitibus ulmo.*

Sic *Catull. in carm. nupt. 63.* *ulmum* indigitat maritum:

At si forte eadem est ulmo conjuncta marito:

Inde vitis dicitur *vidua*, quæ his arborum sustentaculis est destituta, ut apud *Catull. loco citato* et *abores vidua*, quando vitem non amplectuntur. *Juven. viii. 68.*

Stratus humi palmes viduas desiderat ulmos.

Horat. od. iv. 5.

Et vitem viduas ducit ad arbores.

Emmenes.

3 *Quæ cura boum, qui cultus habendo Sit pecori*] Aut in sequenti epexegesis est; hoc ut sit, *Qui cultus habendo sit pecori*: quod est, quæ cura boum. Aut certe καὶ βοῶν ait boves, et postea intulit cætera pecora: ut majus animal separaret a minoribus: sicut de hominibus facit; dicens, *Reliquias Danaum, atque immittis Achilli.* *Servius.*

Quæ cura boum, qui cultus] Qui in Romano codice, in Longobardico, in Mediceo, et aliquot aliis antiquis legitur, in nonnullis, *quis.* *Pierius.*

Habendo] Dum habentur, ut alibi, *Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo*: dativum ergo pro genitivo posuit, nam habendorum pecorum facit, sicut apium parcarum. Et *cultum*, hic habitudinem corporis significat, alias ornatum. *Sallustius, Cultu corporis ornata egregio.* et, *Jugurth. cultu quam maxime miserabili Romam venit.* alias ad animum refertur, ut: *quis neque moe, neque cultus erat.* *Sallust. Indocti incultique vitam, sicuti peregrinantes transiere.* *Servius.*

4 *Sit pecori, atque apibus quanta experientia.*] Antiquiores omnes codices, quos viderim, Romanus quippe, *Oblongus* Vaticanæ bibliothecæ, *Mediceus* et plerique alii verum hunc abaque conjunctione atque ponunt: ut eo modo legatur absque synalæpha, quo etiam versus ille: *Orehades, et radii, et amara pausia Bacca.* et, *Ter sunt conati imponere Pelio Ossam.* et, *Stant et juniperi, et castaneæ hirsutæ.* Ita in iis codicibus scriptum est: *Sit pecori apibus quanta experientia parcis.*

Tametsi nonnulli sunt ex eruditis, qui loco hoc, tolli atque minime velint, ne, ipso statim operis initio, versus incipiant (quod ajust) elangescere. Sed enim hos mihi futuros æquiores puto, quum animadverterint, Virgilium dictionem hanc ipsam *pecori* absque synalæpha sæpius posuisse: ut in Bucolicis: *Et succus pecori, et lac subducitur agnis*. In hoc ipso opere: *Arcebis gravido pecori, armenta que pasces*. Quibus fere omnibus locis, in codice Longobardico, addita est *que* tantum partientia, ut hoc loco legitur, *Sit pecorique*. Quod qui legerunt, quum eccliticæ non esse locum animadverterent, compositam conjunctionem illam inculcarunt; neque tamen hoc ita dixerim, ut prohibere velim, ne unusquisque suo satis ingenio faciat. *Pierius*.

Quanta] Quam magna. *Servius*.

Habendo pecori] Hoc est, ut habeatur pecus. *Idem*.

Experientia] Id est, usu nata doctrina. Hoc est ἡ πείρα, vel notitia. *Id*.

Parcis] Servatricibus frugi, quæ mella custodiunt. *Idem*.

Apibus parcis] Sunt qui legant parcia, sed rectius *parcis*. Aristot. hist. anim. ix. 40. *φαιδομέρας*. et Plin. xi. 19. *præparcas*. Mart. xiv. 222. *Huic uni parca laborat apis*. Emmenesa.

5 Hinc canere incipiam] Pro de hac, vel deinceps; non ergo ab apibus, sed quid faciat lætas segetes. *Servius*.

Vos, o clarissima mundi Lumina, Liber et alma Ceres] Stoici dicunt non esse nisi unum deum, et unam eandemque esse potestatem, quæ pro ratione officiorum nostrorum, variis nominibus appellatur. Unde eundem Solem, eundem Liberum, eundem Apollinem vocant. Item Lunam, eandem Dianam, eandem Cererem, eandem Junonem, eandem Proserpinam dicunt: secundum quos, pro Sole et Luna, Liberum et Cererem invocavit. *Idem*.

Lumina] Numina fuit, sed emendavit ipse; quia postea ait: *Et vos*

agrestum præsentia numina Faxii. *Idem*.

Vos, o clarissima mundi Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum, Liber et alma Ceres] In Oblongo antiquo codice qui legitur, scilicet *Liber et alma Ceres*. Quamvis non imperitos esse plerosque scio, qui Solem et Lunam, de quibus ait Virgilius, *Vos, o clarissima Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum*, adiungunt a duobus Diis qui subsequuntur, *Liber et alma Ceres*: in qua lectione præjectum esse punctum volunt; quod ideo crediderim ab eis assertum, quia forsitan apud Varonem observaverint, de Diis his factam separatim mentionem. Apud quem ex duodecim agricolarum Diis, Juppiter et Tellus invocantur primo: Secundo, Sol et Luna: Tertio, Ceres et Liber. Sed enim qui apud Orpheum legerint, *ἥλιον ὃν διδόντων ἐπὶ κλήσιν καλέουσιν*, et apud Euripidem, et Aristotelem, eundem Solem et Bacchum esse; id quod et Eusebius et Macrobius, et plerique alii, qui saxum hoc volvere conati sunt, tradidere: dum Dionysium, eundem et Bacchum et Liberum nuncupant: igneam Solis vim, quæ fructus maturat, interpretantes, facile persuasum habere poterunt; intellectum a Virgilio, ut, Liber et alma Ceres ea sint clarissima mundi lumina labentem cælo quæ annum ducunt. Sed ut ad rem nostram revertamur, codices alii quæ legunt: scilicet, *lumina*. *Pierius*.

Mundi Lumina] Mundus hic pro cælo; quomodo veteres sæpe usi. Ennius apud Macrob. vi. 2. *Mundus cæli vastus constitit silentio*. Lucret. l. v. — *mundi magnum et versatile templum*. Macrob. i. 11. *Mundus proprie cælum dicitur, &c.* Arnobius, *Vertigo mundi, &c.* Apulejus de Deo Socrat. *Suspicientes in hoc perfectissimo mundi (ut ait Ennius) clipeo*. Qua quidem notione et Orbis apud Horat. od. iii. 3.

Si fractus illabatur orbis, Impavidum ferient ruinæ.

Notat et Joseph. Scaliger apud Manil. innumeris locis *Mundum* accipit pro cælo, item pro Deo ipso: adeoque sexfariam ab eodem Poëta usurpari, quotfariam et κόσμος a Græcis. *Taubmann.*

Clarissima Lumina] Id est Sol et Luna, quæ describit ex suis adjunctis et effectis: quod sint *clarissima lumina*: quodque motu suo tempora definiant. Etiam Ptolemæus et Trismegistus φωσφητας et φῶτα appellant. Notant autem viri docti, nostrum prudentius hic invocare Numina earum rerum propria, quas tractare minetur, quam Hesiodum suas Musas. *Idem.*

6 *Labentem*] Currentem, vel cito transeuntem. *Servius.*

Labentem annum] Verbum *labi* in re hac quasi proprium. *Æn.* II. 14.

— *Tot jam labentibus annis.*

Æn. I.

— *veniet lustris labentibus ætas.*

Æn. III.

Sidera cuncta notat tacito labentia cælo.

Ita Cic. de Univers. *Sidera, quæ vaga et mutabiliratione labuntur.* *Taubm.*

Quæ ducitis annum] Quorum cursu tempora computantur. Nam per Lunam, mensis: per Solem, annus ostenditur. Vel certe deducitis per duodecim sidera, aut ducitis, pro finitis; ut, *noctem custodia ducit*: et alibi, *hic noctem ludo ducunt.* *Servius.*

Ducitis annum] Eleganter. Glossa: *Ducatus, ἡγεμονία.* Manil. I. v.

— *calique ducatum, &c.*

ut quidam leg. quæ vox et apud Sueton. est. *ducatus latronum ἀρχὴ ληστών.* Hinc et Ciceroni Sol *moderator et dux temporum, et princeps reliquorum luminum* dicitur. Etiam Plinius II. 6. Sol, inquit, non temporum modo terrarumque, sed siderum etiam ipsorum *calique* rector. Hunc mundi esse totius animum ac mentem, hunc principale Naturæ regimen ac numen credere decet. Et Luna ab Horat. Carm. Secul. Si-

derum regina appellatur. Ea forma, credo, *Æn.* II. 802. dicitur et *Lucifer diem ducere*: et Ge. III. *astra noctem.* Etiam Arato ἥλιος ἐνιαυτὸν ἄγειν dicitur. *Taubmann.*

7 *Liber et alma Ceres*] Probus, Macrobius, et hos secuti, *Clarissima Lumina* Liberum et Cererem appositively hic dici autumant. Et pertendit Macrobius I. 18. 19. et 21. Saturnal. Apollinem et Bacchum eundem esse. Alludit et Lucanus lib. IV.

Parnassus —

Mons Phæbo Bromioque sacer, cui numine misto

Delphica Thebana referunt trieterica Bacchæ.

Ita fuerit *Liber* quidem Sol, et *Ceres* Luna. Eruditi tamen plures hæc distinguenda censent. Cum et Varro Solem et Lunam, Liberum item et Cererem distincte invocet, itidem de Re Rustica scripturus. Namque Sol quidem et Luna, id est Calor et Humor, alterna temperie omnia generant: tempora item et vices operum rusticorum distinguunt. *Liber* autem et *Ceres* ab agricolis unice coluntur: quod esculenta potulentaque mortalibus maxime sint necessaria, quorum illi inventores crediti. Lucret. lib. V. V. N. Ecl. v. 79. *Idem.*

Liber et alma Ceres] M. Varro, de cultura agri scripturus, initio libri primi 12. Deos invocat: Jovem et Tellurem, Solem et Lunam, Cererem et Liberum, Robigum et Floram, Minervam et Venerem, Lympham et Bonum Eventum. Hunc igitur locum quin expresserit Virgilius, dubitari non potest. Nam quæ Probus, et eum secutus Macrobius et Servius in eo versu explicando attulerunt, mihi quidem non satis apta videntur. *Ursinus.*

Alma Ceres] Alma, ab alendo: Ceres a creando dicta. Quamvis Sabini Cererem, panem appellent, Liberum, Lebasium. dictum autem, quia Græce λείβη dicitur res divina: vel simul Læ-

berum, et Cererem posuit, quia eis templa simul posita sunt, et ludi simul eduntur. Servius.

Alma Ceres] Id est sancta, sive pulchra: vel certe, alens; ab *alendo*. Eleganter vetus illud et plenum bonæ frugis Glossarium; *Alma*, κλυτή, ἀγνή, ὥρα, θρέπτειρα. Unde, *Almitia*, habitus almarum rerum: Glossario, ἀξίους ἀρχῆς Charisio εὐτρέπεια. *Almitia*, ἀνατροφή, ἀναγωγή. *Almites*, κάλλος ἀνατροφῆς. Hinc et *altus* significat θρόνον, τρέφωμι. De quis Scalig. ad Festum, quæ antiquitatis causa hic dicta sunt. *Tubm*.

Ceres] Quæ est ipsa Terra, dicta quasi *Geres*, a gerendis frugibus: a Græcis etiam *δημήτηρ* nominata, quasi *γημήτηρ*. De qua Cic. De N. Deor. et alii. Obiter tamen notetur, quod idem Cic. ibid. lib. III. refert: *Cum frugem, Cererem; Vinum, Liberrum dicimus, genere nos quidem sermonis utimur usitato, sed æquem tam amentem esse putas, qui illud, quo vescatur, deum credat esse?* Idem.

Vestro si munere] Quoniam sine cibo et potione vivere non possumus. vel munere, beneficio; ut, *munere victor amici*. Si autem hic pro, *siquidem*. Nam si modo confirmantis est. Terentius, *Non si rediret pater ei veniam daret?* Servius.

Vestro si munere tellus] Eadem sententia non admodum dissimilibus verbis usus est Lucret. I. v.

Namque Ceres fertur fruges, Liberræ liquoris

Vitigeni laticem mortalibus instituisse. Vetus autem liber A. Colotii, pro *munere* habet *numine*; sed non placet. *Uraius*.

8 *Chaoniam pingui glandem mutavit arista*] Epiroticam. Quæ cur Chaonia dicta sit, in tertio Æneidos plenius habes; et hic Epiroticam a loco, in quo abundant glandes, quibus antea homines vesebantur, vel quod ibi quercus Jovi Dodoneo sacra, quæ hominibus responsa reddebat: ex hac

cum fuisset excisa, columbæ, quæ vaticinabantur, volasse dicuntur. Et modo speciem pro genere posuit. non enim aut in Epiro tantum glandes fuerunt: ant de solo Acheloo homines potare consueverant. *Pingui autem arista*, modo pro frumento posuit: et affectate ait *pinguem aristam*, cum proprie *arista* ab ariditate sit dicta: *glandem vero mutavit arista*, ita ait, ut *tegum paludamento mutavit*. Servius.

Chaoniam glandem] Q. d. uberem et opimam, cujusmodi glandariis abundat *Chaonia*, id est Epirus: quæ regio Græciæ finitima, ad ortum Acheloo fluvio ab Achaica discreta, &c. vide Æn. III. 335. *Chaoniamque omnem Trojanæ a Chaone dicit*. Nunc *Albania* dicitur. In eadem et civitas fuit *Dodona*; ad quam nemus Iovis totum quercum. Unde *quercus Dodoneæ*, quæ et *Chaonia*, infra, vs. 150. *Tubm*.

Glandem mutavit arista] Elegans usus verbi *mutare*. Sallust. *Nemo nisi victor pacem bello mutavit*. Horat. Od. I. 16.

— nunc ego mitibus

Mutare quero tristia.—

Ibidem Od. 29. *Libros Panæti mutare loricis Iberis*, id est, Philosophiæ studio omisso, militiam sequi. Id. Epist. I. 7.

— nec

Otia divitiis Arabum liberrima muto.

Et notum est, Græcos otiam verbo ἀλλάρτεω sic uti. Sensus loci est: *Vestro beneficio tellus*, id est, homines telluris incolæ, qui βαλαροφδογ, et frugibus tantum (ut Columella vocat) roburneis, variarum arborum antiquitus vesebantur, relictis illis, nunc *pingui arista*, id est, nutritio et pinguefaciente frumento utatur fruaturque. De quo Ovidius Fastor. I. sub finem: — *per quas* (Cererem et Terram) *correcta vetustas*,

Quernaque glans victa est utiliore cibo. Idem.

9 *Poculaque inventis Achelœo miscuit uvis*] Achelous Terræ fuisse filius dicitur, ut solet de his dici, quorum per

antiquitatem latent parentes. Hic cum de Melpomene, vel, ut quidam dicunt, de Calliope, Syrenas habens filias, amisisset, et mœrore conficeretur, auxilium matris oravit, ut sibi seni luctus remedium præstaret, quæ miserans filium, patefactis antris intra se obruit; cni postea ut perennem famam nominis daret, in Ætolica regione fluvium ejusdem vocabuli nasci fecit; quem nonnulli de Pindo, monte Thessaliæ, oriri adserunt. Circa hunc Staphylus, Cneï pastor, cum animadverteret ex capris unam easse pinguis-
simam, intellexit id pabuli libertate fieri; secutus itaque eandem, cum vidisset uvis vesci, admiratus et novitatem, et dulcedinem, decerp-
tum fructum protulit regi, qui cum liquorem expressisset, a suo nomine vocavit ænon, ab inventore Staphylem. Sed Hercules cum propter uxorem Dejaniram cum Acheloo contenderet, cornu ejus unum fregit, quod Græce κέρας dicitur. Sed hic Acheloum non præter rationem dixit; nam sicut Orpheus docet, et Aristophanes comicus, et Ephorus historicus tradunt; Acheloum generaliter propter antiquitatem fluminis, omnem aquam veteres vocabant. Ergo quia specialiter Achelous Græciæ fluvius est, aut species est pro genere: aut secundum antiquitatem est locutus. *Servius.*

Pocula Acheloia] Id est potum aquæ. Etsi enim *Achelous* proprium nomen fluvii est in Ætolia, docet tamen Eustath. II. B. ut omnem editionem montem *Idam* dici; ita quamvis aquam, *Acheloum*. Exemplis rei illustrant Fulv. Ursinus, et H. Turnebus xxix. 25. et lib. xxx. c. ult. Caussamque e veteri Scriptore hic affert, quod Achelous primus omnium fluviorum e terra eruperit: ut Poëtæ memores antiquitatis, ob id pro aqua usurparint. Videatur et Macrobius Sat. v. 18. Primæ etiam vinæ ad ripas Acheloi fuisse memorantur. *Taubmann.*

Pocula Acheloia] Fluvius revera est duobus fluens alveis. Sed ita Fabula 31. Hygini de Acheloo: *Achelous fluvius in omnes figuras se immutabat. Hic cum Hercule propter Dejanira conjugium cum pugnaret, in taurum se convertit, cui Hercules cornu detraxit, quod cornu Hesperidibus donavit. Quod Deæ pomis repleverunt, et cornu copia appellaverunt. Achelous elkaodels ταύρῳ ab Apollod. I. II. Et inde Hercules a Theocr. Idyll. xvii. 10. Ταυροπόδως dicitur. Cornu avulsam fractumque colligit Achelous. Ovid. Heroid. ep. ix. 139.*

Cornua flens legit ripis Achelous in udis,

Truncaque limosa tempora mersit aqua.

Sic Heroid. ep. xvi. 265.

Ut ferus Alcides Acheloia cornua fregit

Dum petit amplexus, Dejanira, tuos. Pluribushanc fabulam describit Ovid. Met. ix. 79. et seqq. *Emmeness.*

Uvis] Id est vino. Antea enim aut aquam aut meracum vinum bibebant. Propert. II. 22.

Ah pereat quicumque meracas repperit uvas,

Corruptique bonas nectare primas aquas!

Jam quis τῆς τοῦ οἴνου κρείστος inventor sit; utrum Melampus et Nigripes, an Staphylus; aut etiam Amphitryo, qui ante tempora Iliaca Athenis regnavit; incertum est. Videatur eruditissimus Casaub. ad Athen. II. 6. et IV. 27. *Taubmann.*

10 *Et vos agrestum præsentia numina Fauni*] Id est, propitia: ut, *Nec tam præsentibus alibi cognoscere dios.* Quorum præsentia favor est. Et bene de diversis rebus dicitur, diversa invocant numina. Hoc enim et in sacris fieri solebat, ut post specialia ad eam rem, de qua agebatur, invocata numina, omnes dii vel deæ confuse invocarentur. *Servius.*

Præsentia numina Fauni] *Præsentia,*

quoniam dicuntur usque ad ea tempora, quibus fuit Faunus, qui dictus est a fando, visa esse numina. Quidam Faunos putant dictos ab eo quod frugibus faveant. Cincius et Cassius ajunt ab Evandro Faunum deum appellatum; ideoque ædes sacras, Faunas primo appellatas, postea fana dicta; et ex eo, qui futura præcinerent, Fanaticos dici. *Idem.*

11 *Faunique pedem*] Cum unus Faunus sit, cur pluraliter posuit? . . . sese. Sed Varro ad Ciceronem ita ait: *Dii Latinorum ita*, ut Faunus et Fauna sit per . . . ex versibus quos vocant Saturnios, in silvestribus locis solitos fari futura, atque inde Faunos dictos. *Idem.*

Ferte simul Faunique pedem] *Ferte*, aut simul venite: aut date carmini meo facilitatem, quod utique pedibus continetur: ut sit, *Ferte pedem*, metricam præstate rationem. *Idem.*

Ferte pedem] Sic Virgil. *Æn.* II. 756.

Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,

Me refero. —

Ferre et inferre pedem, est, intrare: *referre pedem* est ejus contrarium. *Adferre pedem*, venire. *Conferre pedem*, simul congrédi. *Efferre pedem*, est exire. Hos dicendi modos adstrait Hadr. Card. *Emmeness.*

Dryadesque puellæ] Dryades a quercubus, quod jam supra dictum est. *Servius.*

12 *Tuque o, cui prima frementem Fudit equum magno, &c.*] Antiquissimi libri *Fudit equum* plerique habuerunt. Quoniam Neptunus et fluminibus et fontibus, et omnibus aquis præcat, ut ipse docet: aut *præceps Neptuno immerserit Eurys*; sed melius *equum*. Propter armenta. In Corn. *equum*, in authentico *aquam*, ipsius manu *equum*. Fabula talis est: Cum Neptunus et Minerva de Athenarum nomine contenderent, placuit diis ut ejus nomine civitas appellaretur, qui munus melius mortalibus obtulisset.

Tunc Neptunus percusso littore equum animal bellis aptum produxit: Minerva, jacta hasta, olivam creavit: quæ res est melior comprobata, et pacis insigne. Ut autem modo Neptunum invocet: causa ejus muneris facit, quia de equis est dicturus in tertio: alioquin incongruum est, si de agricultura locuturus, numen invocet maris. Equum autem a Neptuno progenitum alii Scythium, alii Schironem, alii Arionem dicunt fuisse nominatum. Et ideo dicitur equum invenisse: quia velox est ejus nomen, et mobile, sicut mare. Unde etiam Castor et Pollux, quia eorum velocissimæ stellæ sunt, equos in tutela habere dicuntur. Sane hunc equum cujuscunque nominis, alii apud Arcadiam, alii in Thessalia editum dicant; in quo etiam, montem altissimum ostendant, ubi primum equus visus sit; in tantum ut ob hanc causam a Thessalis Neptuno equestre certamen memorent institutum: unde ut apud Græcos *Ἰππὸς ποσειδῶν*, a nobis equester Neptunus. Alii hanc eandem de equo opinionem varie adserunt: nam primum equum, et mox pullum equinum matre editum tradunt; quidam marem magis pullum initio editum volunt. Nonnulli Saturno, cum suos devoraret, pro Neptuno, equum oblatum devorandum tradunt: unde Illyricos quotannis ritu sacrorum equum solere aquis immergere: hoc autem ideo quod Saturnus humoris totius, et frigoris deus sit. *Servius.*

Prima] Multi pro olim accipiunt: ut, *Prima quod ad Trojam pro charis gesserat Argis*. Alii prima ideo quod post Scythium, Arionem genuit. Nonnulli vero ob hoc, *cui prima frementem fudit aquam* legunt, quod veteres murmura aquæ, fremitum dicebant: Ennius, *Ager oppletus imbrium fremitu*. Et denuo, *ratibusque fremebat imber Neptuni*. Virgil. *Æn.* XI. *Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis*. Ergo prima aut proprium, quia et Pegaso

fontem in Bœotia lecta ejus ungula fudit; ant *prima tellus*, id est littus. ut, *primæque vetant consistere terra*. Idem.

Prima tellus] Id est Attica. Athenienses enim se primos homines prædicabant: indeque et cicadas ex auro capillis implexas gestabant: ut hoc argumento se terra genitos indicarent. Videatur J. Parrhasius, *De Rebus per Epistolam Quæsitis*. Turnebus tamen vii. 9. absolute de terra hoc accipit, cui primatus originis tribuitur. Vide et N. Æn. iv. 166. *Taubmann*.

Prima tellus] Non placet Magno Gronovio Parrhasii sententia, qui *prima* vult significare idem ac *primum*. i. 7. Ab eo discedere, nisi qui lolio victitat, potest nemo. De Neptuno largitore equorum Pausan. i. vii. qui eum ἱππων δοτήρα nominat. Contentionem Neptuni et Minervæ narrat Hyginus Fab. 154. Sed Neptunum inferioriorem non equum misisse, at mari voluisse mergere terram Atticam. *Emmeness*.

13 *Tellus percussa tridenti*] Lucan i. vii. *Primus ab æquorea percussis cuspide saxis Thesalicus onipes, bellis feralibus omen, Exiit, &c.* Alii fabulantur aliter. Hinc Neptunus, *equestris* dictus, ἵππιος et ἱππηγέτης. Cur autem τρωαρχὸν δορ, (ut Lycophron loquitur) id est tridente fuscina (ut Scalig. interpretatur), inducatur, unde et *Tridentifer* Nasoni dictus; fieri putant, vel propter triplicem aquarum naturam; liquidam, fœcundam, et potabilem: vel propter tria aquarum genera, marinam, fluvialem, et stagnantem: vel propter triplicem ejus potestatem; æquoris scil. tollendi, placandi, et servandi: vel etiam, ut tres orbis terrarum partes indicarent, quam ambit Oceanus. Vide Fulgent. in Mytholog. *Taubmann*.

14 *Et cultor nemorum, cui pingua Cæa*] Aristæum invocatur, id est, Apollinis et Cyrenes filium: quem Hesiodus dicit Apollinem pastorem. Hic

(ut etiam Sallustius docet) post laniatum a canibus Actæonem filium, Thebas reliquit: et Ceam insulam tenuit primo, adhuc hominibus vacuam: post, ea relicta, cum Dædalo ad Sardiniam transitum fecit. Huic opinioni Pindarus refragatur, qui enim ait de Cea insula in Arcadiam migrasse, ibique vitam coluisse. Nam apud Arcadas pro Jove colitur; quod primus ostenderit, qualiter apes debeant reparari: ut ait Poëta de hoc ipso Aristæo, *Tempus et Arcadii memoranda innotata magistri Pandere. Cultor autem pro incola*. Cea vero insula in Ægeο mari. *Servius*.

Et cultor nemorum] De Aristæo Just. xiii. 7. *Aristæum in Arcadia late regnasse, eumque primum et apium et mellis usum, et lactis ad coagula hominibus tradidisse*. Et Schol. ad Apollon. Rhod. argon. ii. 500. Ἀριστᾱίος δὲ ἐν τῇ Κέῳ ἐδρῶν τὰ μελισσοουργικὰ πρῶτος, καὶ τὴν τοῦ ἐλαίου καταργασίαν, καὶ κατακαλεσόμενος τοὺς ἐτησίαις, ζεύς Ἀριστᾱίος ἐκλήθη, καὶ Ἀπόλλων ἀγρεὺς καὶ νόμος. Multa de hoc inventore mellis, olei, &c. Oppianus Cyneget. iv. 265. et seqq. ad quem locum vide Rittersh. p. 145. *Emmeness*.

Cui pingua Cæa] Nonnulli scribunt. *Cæa* per æ diphthongum, sed per e longum *Cæa*, ut in Romano codice habetur, scribendum. *Pierius*.

Cæa] *Cea*, quæ Plinio iv. 12. et *Ceos* dicitur, maris Ægei insula, atque una ex Strophadibus: dicta et *Tetrapolis*, quod urbes habeat quaternas, Strabone auctore. Eam Aristæus post laniatum a canibus Actæonem filium, relictis Thebis, occupavit. Simonidis et Bacchylidæ Cl. Poëtarum alumna. Lambinus, ad illud Horat. od. ii. 1. *Cæa retrahes munera naniæ*, per e scribendum docet. *Taubmann*.

15 *Tondent*] Pascendo decerpunt. Græci frequentant κείροναι λέηια. Idem. *Dumeta*] Frutices. *Servius*.

16 *Ipsæ nemus linguens patrium, Pan*

ovium custos] Pindarus, Pana ex Penelope filium dicit, unde multi patrum pro paternum accipiunt, eo quod Pan non Arcas sit, sed Ithacesius, ut a patre, non a patria, vox hæc videatur detorta; quia in Arcadia genitus. *Idem.*

Saltusque Lycae] Montis Arcadiæ. *Idem.*

17 *Pan ovium custos]* Ideo Lyceus Pan ovium custos, quod lupos ab ovium gregibus depellat. *Idem.*

Si tibi] Si quidem tibi. Mænala autem mons Arcadiæ: dictus ἀπὸ τῶν μῆλων, id est ab ovibus, quibus plenus est. *Idem.*

18 *Adsis]* Verbum solemne. *Æn.* 1.

Adsit lætitia Bacchus dator.

Tibull. 1. 1. *Adsitis divi.* III. el. ult. *Candide Liber ades.* ita II. 1. *Bacche ceni.* vide Brisson. Formul. 1. 1. *Taubmann.*

Tegæe] Vocativus est, a derivatione Tegæi oppidi Arcadiæ, et Tegens tribrachus est: Tegæus Pæan tertius. *Servius.*

Favens] Pro volens et per hoc propitius, *Favere* enim veteres etiam velle dixerunt. Ennius, *Matronæ mæros complent spectare faventes.* nonnunquam *favere* et pro tacere ponitur, ut idem Ennius, *ore faventes:* et Virgilius in quinto *Æn.* *Ore favete omnes.* *Idem.*

Oleaque Minerva Inventrix] Eo tempore quo adversum Neptunum de nomine civitatis contendit, quod jam supra dictum est, cui fabulæ hoc additur, quod postquam Minerva inventa olea Neptunum vicerit; indigne ferens Alisotheus Neptuni filius oleas cæpit excidere; cui, dum hoc facit, ferrum de manubrio decedit, et ei caput amputavit. Neptunus vero dolens filii sui obitum, Martem homicidii cæpit arguere: inde effectum est ut Mars et Neptunus de hac re iudicium apud Athenas experirentur; unde locus ubi Iudices sederunt Arejos pagos; Iudices Athe-

niensium, Areopagitæ appellantur. *Servius.*

Oleaque Minerva Inventrix] Olea, in Epigram. Græcis Παλλὰδος φυτόν dicitur: et *procuratio olivæ Minerva est,* ut ait Varro. Et docet Eustath. II. P. oleam primum in arce Attica visam esse. Vide Turneb. *Commen.* in de Leg. *Taubmann.*

19 *Uncique puer monstrator aratri]* Alii Triptolemmum, alii Osyrim volunt: quod magis verum est, ut dicit Propertius, vel Tibullus. Nam Triptolemus frumenta divisit. Quod munus ei Ceres dedit propter humanitatem patris Icari; qui eam, cum Proserpinam captam in conjugium a Plutone quæreret, in Attica suscepit hospitio. Alii talem de hoc Triptolemo fabulam tradunt: Ceres cum Proserpinam filiam quæreret ad Eleusinum regem devenit, cujus uxor Cyntinia puerum Triptolemmum pepererat, seque nutricem pueri amore ducta simulavit reginæ; sed nutrix recepta cum vellet alumnus suum immortalem reddere, interdum cum lacte divino alebat, noctu in ignem clam obruebat. Itaque præterquam solebant mortales, crescebat. Id sic fieri cum pater admiraretur, nocturno tempore observavit, cum Ceres vellet puerum in cinere et in igne abscondere: Pater exclamavit, illa irata Eleusinum exanimavit. Triptolemo alumno suo æternum beneficium dedit. Nam ad fruges portandas currum draconibus junxit; deditque ei, quibus ille vectus orbem terrarum frugibus observit; quem postquam domum rediit cum Cephalus rex interficere voluisset, per cognita jussa Cereris Triptolemo regnum tradidit; qui accepto regno oppidum constituit, et ex patris nomine Eleusinium nominavit, Cererique sacra primus instituit, quæ θεσμοφóρια Græce dicuntur. Varro de sceniciis originibus, vel in Scauro: 'Triptole-

mum dicit Nigidius sphaeræ barbaricæ sub virginis signo aratorem, quem Orona Ægyptii vocant; quod Oron, Osyridis filium, ab hoc educatum dicunt. Ergo Osyris significatur, ut Philostephanus *περὶ εὐσημεριῶν*, vel Epimenides, qui postea Buzyges dictus est secundum Aristotelem. *Serv.*

Monstrator aratri] Alii Osiridem aratri inventorem faciunt: ut Servius, et Tibullus l. 8.

Primus aratra manu solerti fecit Osiris,

Et teneram ferro sollicitavit humum, &c.

Alii Triptoleum: quod verius censent eruditi quidam; cum non sit verisimile, Ægyptium numen præ Attico invocasse Poëtam: quando, in gratiam Augusti, Antoniique invdiam, ista alibi exsecretur, (*Æn.* III.) et Romani Ægyptia sacra tunc nondum recepissent. Videatur Germ. Valens Pimpontius. *Taubmann.*

20 *Et teneram ab radice ferens, Silvanæ, c.*] Silvanus deus est silvarum. Hic amavit puerum *Cyparissum* nomine, qui habebat mansuetissimam cervam. Hanc cum Silvanus nescius occidisset, puer est extinctus dolore: quem amator deus in cupressum arborem ejus nominis vertit, quam pro solatio portare dicitur. Sane in Bucolicis alium illi habitum dedit, *Venit et agresti capiti Sylvanus honore*. Quidam Silvanum primum instituisse plantationes dicunt, ideo *tenera ab radice* Poëtam dixisse. An *ab radice tenera*, quia cæsa cupressus dicitur non renasci; idem invalida, an *ab radice tenens*. *Servius.*

21 *Dique deaque omnes*] Post specialem invocationem, transit ad generalitatem: ne quod numen prætereat. More Pontificum, per quos ritu veteri in omnibus sacris post speciales deos, quos ad ipsum sacrum quod fiebat, necesse erat invocari, generaliter omnia numina invocabantur. *Idem.*

Dique deaque omnes] Dei quippe facientes adjuvant. Hoc Poëtam non fugit, ideo numina rustica invocant, quorum nomina tradit Varro l. 1. *Jupiter, Tellus, Sol, Luna, Ceres, Liber, Robigus, Flora, Minerva, Venus, Lympa, et Bonus Eventus*. Quid sint indigitamenta, *λεπαρὰ* nempe *βύβλα*, discimus ex glossis Philoxeni. *Emm.*

Studium quibus arva tueri] Nomina hæc numinum in Indigitamentis inveniantur, id est, in libris pontificalibus: qui et nomina deorum, et rationem ipsorum numinum continent: quæ etiam Varro dicit. Nam (ut supra diximus) nomina numinibus ex officiis constat imposita. Verbi causa, ut ab occasione, deus Occator dicatur: a sarritione, deus Sarritor: a stercoratione, Stercilinius: e satione, Sator. Fabius Pictor hos deos enumerat, quos invocant Flamen sacrum Cereale faciens Telluri et Cereri, Vervactorem, Reparatorem, Inporcitorem, Insitorem, Obaratorem, Occatorem, Sarritorem, Subruncinatorem, Messorem, Convectorem, Conditorem, Promitorem. *Servius.*

Arva tueri] *Propert.* l. III.

Dique deaque omnes quibus est tutela per agros.

Vidi etiam Romæ basim marmoream, in qua Græcis litteris incisum erat:

NOMIOIC ΘΕΟΙC

ΙΟΒΑΙΟC

ΜΑΙΟΡ

ΑΝΤΟΝΙΝΟC.

Ursinus.

Tueri] Pro tuendi, aut tuendorum. *Servius.*

22 *Quique novas alitis*] Id est, omnes, qui hoc potestis. *Idem.*

Nonnullo semine] Id est aliquo, et hoc dicit, Qui a nobis jacta semina vestris seminibus alitis. Semina autem dicit deorum cæli temperiem, pluvias, teporem. Vel *Nonnullo semine* ab hominibus scilicet jacto; ut, *quippe solo natura subest*. Seu rorem. *Idem.*

Quique novis alitis non ullo semine fruges] In Rom. cod. *penperam* est *non ullo de semine*, quod alibi *nullo de semine* habetur: ut *sui* quoque Genii statuuntur iis, quæ sponte sua veniunt, quarumque semina nobis sunt incognita. Nam de iis, quæ seruntur, statim subdit: *Quique satis largum calo demittitis imbrem*. Servius non-nullo agnoscit, et pro aliquo interpretatur. Utra cui lectio magis placet, non laboro. *Pierius*.

23 *Satis]* Segetibus: ut, *Sata lata, bonique labores*. *Largo* autem *calo demittitis imbrem*; per hæc aquam et terram significari vult. *Servius*.

Imbrem] Quem Orpheus ὄκευρον ἄδς vocat. Et bene dixit *largum*: cum *imber* sit *agmen aquarum* *largius e concretis effusum* *nubibus*, ut Apul. loquitur. *Tausmann*.

24 *Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura deorum Concilia, incertum est]* *Adeo* hic præcipue: quidam *adeo* abundare putant antiqua figura, ut, *omne adeo genus in terris*. Et jam adulatur Augusto, quem inter deos invocatur. Nec totum tamen dandum est adulationi, sed et veritati. nam cum omnes Imperatores post mortem sint inter deos relati, Augustus vivus divinos honores emeruit, quod etiam Horat. testatur dicens, *Præsentī tibi matures largiuntur honores: Jurandasque tuum per nomen ponimus ares*. Unde male quidam culpant Virgilium, dicentes eum aviditate laudandi citum interitum Augusto optasse: cum ad rem, quæ tunc fiebat, resperxit. *Mox*, possumus tamen pro *post* accipere: Horatius, *Mox datura Progeniem vitiosiore*. Id est postea. Potest et *mox* ad vitæ humanæ brevitatem referri. Nam ipse ait in decimo Æn. *Rhæbe diu (res si qua fuit mortalibus ulla est) Vivimus*. Sane sciendum mire eum laudasse, quod ait, *Quem mox quæ sint habitura deorum Concilia, incertum est*. Id est, nondum scimus quis deus esse velis.

Delph. et Var. Clas.

Virg.

nam deum fieri, maximum est: in potestate autem habere, *quis deus* velis fieri, plus esse quam maximum constat. *Servius*.

Quem mox quæ sint habitura deorum Concilia] Veteres plerique codices, *consilia* per *s* scribunt. Grammatici distinguunt: et hoc significato malunt *concilia*. Neque vero prætereundum videtur, quod loco hoc, *mox* pro *cito* positum, ait Gnifo, Carisio teste. Quod alii paulo post volunt, ut Terentius: *Nam ut mox revertare*. *Pierius*.

Quem mox quæ sint habitura deorum Concilia, incertum est] Id est, tui hoc arbitrii, quali deorum consessui, collegiove adscribi velis. Hunc locum pertractat Salmas. Hist. Ang. edit. Hack. p. 138. 139. Quod dicat *mox* non obscurum adulationis est specimen, præcipue si pro *postea*, ut recte Servius illam significationem observat. Hoc videtur annuere velle: utar verbis Maronis, quæ in fine hujus libri:

Jam pridem nobis cæli te regia, Caesar,

Invidet.

Sed responsum accommodatum habet, quod in ore est adulatoribus Horat. od. i. 2.

*Serus in cælum redeas, diuque
Lætus intersis populo Quirini:
Neve te nostris vitiis iniquum*

Ocyor aura Tollat &c.

Et Martial. epigr. viii. 39.

*Esse velis, oro, serus contra Tonantē
tis. Emmenens.*

25 *Urbis in visere, Caesar]* Utrum velis terrarum, an maris, an cæli imperium possidere. *Servius*.

Urbis] Agell. xiii. 19. *urbis* hic dictum esse ait, pro *urbes*. Amplector; nam, *urbis curam in visere*, parum placet. Atqui, *urbes in visere*, satis Latine. *Cerda*.

26 *Et te maximus orbis]* Utrumne te pro Jove coli velis. *Servius*.

27 *Auctorem frugum]* Qui frugibus

5 R

et cæteris rebus originem præstes. *Idem.*

Tempestatumque potentem] Aut bonarum tempestatum: ut, *Unde hæc tam clara repente tempestas?* Aut tempestatum ait temporum: sicut ubique Sallustius. *Idem.*

Auctorem frugum tempestatumque potentem] Sic interpungit H. Stephanus in editione sua: *Auctorem frugum, tempestatumque potentem.* Nec male adeo. *Potentem*, id est, arbitrum, dominum, præbidem. Horat. od. i. 3.

Sic te diva potens Cypri. Quæ notio, vel in uno Tæcito appareat, Ann. iv. 44. *Maris potens.* xi. 31. *An ipse imperii potens?* Hist. iv. 84. *Jovem, ut rerum omnium potentem.* Emmeness.

28 *Materna myrto*] Quæ in honorem est Veneris, a qua Augustus originem ducit per Cajum Cæsarem. *Servius.*

29 *An deus i. v. m.*] Id est, an pro Neptuno coli te velis: et *immensi maris*, cuius mensura non potest comprehendendi. *Venias* autem aliqui pro *sis* accipiunt, ac si Græce diceret *οἶσα*, sive *ὀδὸς ποῦσα*; ire veteres pro *esse* dicebant. *Idem.*

30 *Numina sola colant*] *Sola*, magna, præcipua, id est, supra alios deos marinos, quasi melior sit futurus, et Neptuno, et cæteris diis marinis. *Idem.*

Thule] Insula est Oceani inter septentrionalem et occidentalem plagam, ultra Britanniam, juxta Orchadas et Hiberniam; in hac Thule cum Sol in Cancro est, dies continuus sine noctibus esse dicitur. Præterea miracula de hac insula feruntur; sicut apud Græcos Ctesias et Diogenes, apud Latinos Sammonicus dicit. *Idem.*

Tibi serviat ultima Thule] Sane nomen hoc per *θ* et *ου* diphthongum scribitur: nonnunquam tamen priore vocali ex diphthongo disuncta, *Thyle* scriptum invenies: ut habetur in Rom. cod. De hac adverte Strabonis verba,

male a quibusdam interpretata, ita legi debere: 'Hanc siquidem super omnes fama vulgatas, magis atque magis ad septentrionem expositam locant.' *Pierius.*

Ultima Thule] Strabo l. iv. in dubium vocat Pythæ fidem, memorantis talem exstare insulam: Cujus testimonium de hac insula, quæ *Βορυσθρή των Βερριαννικῶν* dicitur, legas apud eundem geographum lib. ii. Mela etiam mentionem insert iii. 6. *Thule Belgarum littori opposita est, Grajis et nostris celebrata carminibus.* Plura addit de solis ortu et casu. Vide Morellum ad l. v. Silvar. Stat. p. 530. et 531. Juven. ii. 112.

De conducendo loquitur jam Rhetore Thule.

et illic Scholiast. *Emmeness.*

31 *Tethys emat omnibus undis*] *Tethys* est uxor Oceani, nympharum mater. Quod autem ait *emat*, ad antiquum nuptiarum pertinet ritum, quo se maritus et uxor invicem emebant, sicut habemus in jure. Tribus enim modis apud veteres nuptiæ fiebant: usu; si verbi gratia, mulier anno uno cum viro, licet sine legibus, fuisset: farre; cum per Pontif. Max. et Dialem Flaminem per fruges et molam salisam conjungebantur, unde confarreatio appellabatur; ex quibus nuptiis patrimi et matrimi nascebantur: coëmptione vero atque in manum conventionem; cum illa in filiarum locum, maritus in patris veniebat; ut si quis prior fuisset defunctus locum hereditatis justum alteri faceret: et bene, *Serviat*, quia quodcumque in manum convenerat, omnia protinus, quæ dōti dicebantur, marito serviebant. Hanc Tethyn, Cic. in Timæo, *Salaciam dicit*; generum vero pro marito positum multi accipiunt, juxta Saffo, quæ in lib. qui inscribitur Epithalamia ait, *χαῖρε νύμφα, χαῖρε τίμει γαμβρὲ πολλὰ ἀντὶ τοῦ νυμφέ.* sic et Pind. ἐν τοῖς ἰσθμίοις. *Servius.*

Emat] *Emerere* antiqui dicebant pro

accipere, auctore Festo. Glossarium: *Abernit*, id est ab eo accepit, *ελαβεν*. sic *surremit*, sonum emit, id est suscipit. Quæ significatio J. Scoppæ hic unice convenire videtur. At Servius, alique plures, hoc ad antiquum nuptiarum ritum pertinere judicant, quo semaritus et uxor invicem coëmebant. Quæ coëmptio certis solemnitatibus peragebatur: virque uxorem interrogabat, *An mulier sibi materfamilias esse vellet?* illa respondebat, *Velle*. Item mulier interrogabat, *Utrum vir sibi paterfamilias esse vellet*: ille responderebat, *velle*. itaque mulier in viri manum conveniebat: et vocabantur hæ *nuptiæ Per coëmptionem*: et erat mulier materfamilias viro, loco filiæ: ut annotat Serv. *Æn.* iv. 214. et meminit Cicero i. Topicorum. Tribus enim modis uxor habebatur; *Usu*, *Farre*, et *Coëmptione*. Vide Lipsium, ad lib. iv. Taciti: item Cujacium, Brissonium, et alios. Sed et Non. in *Nubentes*, de tribus assibus, quos ad maritum venientes ferebant. *Taubm.*

32 *Tardis sidus t. m. a.*] Id est, æstivus. Vel quia optat ut diu vivat; vel quia Virgo et Libra *δυναστωρὰ*, id est tarde orientia dicuntur. Et *tardis*, an quia aureo sæculo longiores dies dicuntur fuisse; an post multos tardosque menses, ut deus fiat; an id, *Aut incipient magni procedere menses*, per hunc *magni*. Servius.

An ne novum tardis sidus te mensibus addas] Sunt aliquot antiqui codices, in quibus *atque novum* legitur: ut in Oblongo Vaticanæ bibliothecæ. Sed longe melius *an ne*. Quia posita quaestione, sit ne terris imperaturus, an Deus immensi veniat maris: quaerit demum an tertiam mundi sedem, quippe cælum, sit habiturus. Duos vero signat in cæla locos Cæsaris apotheosi destinatos, ut nostro illuceat orbi, si quippe sedem, aut ad polum arcticum, aut ad æquinoctialem statuerit. Minime vero vult eum antarcticum incolere: quem polum sub

pedibus Styx atra videt, manesque profundi. *Pierius*.

Tardis mensibus] Id est æstivis. quos *tardos* vocat, ob horas, quibus Romani utebantur, *καυρὰς* sive Civiles: quæ Junio et Julio mensibus tardissimæ adeoque longissimæ erant: unde et Martial. xii. 1. *æstivam horam* pro longa dixit, ut contra Plautus Pseudulo, sc. ult. *hibernam* pro brevi. Vide Cæl. Rhodig. xii. 9. et Fr. Polletum de foro R. sed et Palladium. *Taubmann*.

33 *Qua locus Erigonen i. C. a.*] Ægyptii duodecim esseasserunt signa. Chaldæi vero undecim, Nam scorpionum et libram unum signum accipiunt. Chelæ enim scorpii libram faciunt. Idem Chaldæi volunt æquales esse partes in omnibus signis; sed pro qualitate sui, aliud signum xx. aliud xl. habere: cum Ægyptii tricenae esse partes in omnibus velint. Modo ergo secundum Chaldæos locutus est, dicens posse eum habere locum inter scorpionum et virginem. nam Erigone ipsa est virgo. Sciendum deinde est voluisse majores in his signis esse deorum domicilia: ut Solis est Leo: Lunæ vero Cancer. Cæterorum vero quinque planetarum bina sunt signa: prout se ratio siderum sequitur. Nam primus circulus a terra, Lunæ est; secundus Mercurii; tertius Veneris; quartus Solis; quintus Martis, sextus Jovis; Saturni ultimas. Sed remotis Sole et Luna, quorum sunt domicilia Leo et Cancer; hi quinque ordine quo eorum sunt circuli, bina possident signa, unum a sequentibus, et unum a superioribus: ut Mercurii sint Virgo et Gemini: Veneris, Libra et Taurus: Martis, Scorpium et Arietis: Jovis, Sagittarius et Pisces: Saturni, Capricornus et Aquarius. Unde per hæc loca siderum, Augustum et fortem propter Scorpionum, id est, Martis domicilium: et justum propter Libram: et prudentem propter vicinam Virginem, id est, Mercurii domicilium fore

significat. Vel certe ideo inter Scorpionis brachia, quæ sunt Libra, et Erigonem, quæ est Virgo; quia Libra æquitas, Virgo Justitia. Sane hæc Erigone Icari filia fuit, tantæ pietatis in patrem, ut cum eum vidisset mortuum, omni se luctu ac mœrore conficeret; ob quam rem misericordia deorum inter signa locum virginis, sub Justitiæ vocabulo, jussa est obtinere. Chelas autem sequentes ideo ait, quia, sicut dictum est, ipsæ sunt Libra. Bene autem Augusto inter Virginem et Scorpionem, id est, inter justitiam et virtutem, locum tribuit: (nam Chelæ, Scorpii brachia sunt; quæ sexaginta partes in cælo sunt:) ut solum fore significet. *Servius.*

Chelasque sequentes] *Χηλαί*, forfices Cancrorum, itemque ungula bisulca et bipartita instar forficis Cancerinæ: cujusmodi Scorpio cælesti affinguntur, quæ Noster hic *brachia* Scorpii indigitat. Etiam Ovid. Met. xv. 42. *Concava brachia cancri* dixit. Hæ autem *Chelæ* Scorpii Libram faciebant: et pro Libra sæpius ponuntur. Manil. lib. ii. *Scorpios in Libra consumit brachia*.—Sciendum enim Veteres mathematicos Libram ignorasse, atque undecim tantum Signa adseruisse: et Scorpionem in sexaginta partes digessisse, ut duorum Dodecatemoriornum spatium occuparet: unde et *Duplex* Germanico dicitur: *Scorpios hinc duplex, quam cætera, possidet orbem, Sidera, per Chelas geminato sidere fulgens*. Ita Ovid. Met. ii. f. 2. *Est locus, in geminos ubi brachia concavat arcus Scorpis, et cauda flexisque utrinque lacertis, Porrigit in spatium signorum membra duorum*. Videatur Hyginus ii. 27. Fortasse hinc et *μέγα θηρὶον* Arato, et Lucano l. vi. *magnus* nuncupatur. Ponit igitur Augustum inter Virginem et Scorpionem, inter quæ nunc *Libra* seu jugi signum collocatur. *Taubm.*

34 *Panditur ipse tibi*] Ordo est, *Qua locus ipse tibi panditur*. Tibi autem, in tuum honorem et gratiam. *Ipse*

autem, ultro, sua sponte. *Ipse tibi*. Hic distinguitur, nisi dixeris, *Ipse tibi jam brachia contrahit ardens Scorpis*, bene optantis, ne verba maledictum comprehendisse videantur. *Servius.*

Jam brachia c. a. S.] Ideo Augusto merito juxta Scorpionem locum assignat, quia sidus hoc supra Romam positum creditur. Varro tamen ait se legisse Empedocli cuidam Syracusano a quadam potestate divina mortalem aspectum detersum; eumque inter cætera tres portas vidisse, tresque vias: unam ad signum Scorpionis, qua Hercules ad deos isse diceretur: alteram per limitem, qui est inter Leonem et Cancrum: tertiam esse inter Aquarium et Pisces. Argente itaque eam viam et sedem tribuit Augusto forti Imperatori, quam habuit dens fortis. *Idem.*

Ardens Scorpis] *Ardens* ad illud refertur, quia Martis est domicilium: nam Scorpii tempus frigidum est, quippe cujus November mensis est. Vel *Ardens* ad virus ejus, vel ad cupiditatem Augusti recipiendi. *Idem.*

Ardens] Quia Scorpii *αἰκδοσπότης* Mars est, qui calidissimus. *Taubm.*

35 *Justa plus parte]* Secundum Chaldaeos, qui Scorpionem dicunt spatium duorum signorum tenere. Ergo et loci spatium te invitat. *Servius.*

Jam brachia contrahit ardens Scorpis, et cæli justa plus parte relinquit] Nonnulli *Scorpis*. Sed in Rom. cod. *Scorpios* scriptum est per *os*, voce Græcæ. Nam et in vocabulis græcis hujusmodi desinentiam veteres adamasse ostensum sæpius. Sane vero Probus Valerius, hic *scorpios* agnoscit: dum in artium Institutis, hoc ipso loco teste, corripi in nonnullis nominibus *os* in recto probat. In Rom. cod. *reliquit* est, tempore præterito, quasi olim numen illuc præsens erit accessurum. Sed melius præsens, ut contrahit. *Pierius.*

Cæli justa plus parte relinquit] Tibi relinquit locum Libræ. Unde Poëta

sasia vetus: *Et libram, quam Cæsar habet.* Ac censet Jos. Scaliger alludi ad natalem Cæsaris Augusti principio Libræ, IX. Calend. Octobres, quem vide *Ad Manilium*, mihi pag. 162. et 165. et 133. Item in *de Emendat. temp.* lib. v. pag. 415. Novv. Editt. Servius putat, per hæc loca siderum significari Augustum et *Fortem* esse, propter Scorpionum (Martis domicilium); et *Justum* (propter Libram); et *Prudentem*, propter vicinam Virginem (id est, Mercurii domicilium). vide Servium. *Taubmann.*

36 *Quicquid eris*] Ordo est, Quicquid eris, da facilem cursum. Cætera enim per parenthesin dicta sunt. *Servius.*

Nec sperent Tartara regem] *Nec sperent* dixit, quasi beneficium de quocunque venerit. *Idem.*

Nam te nec sperent Tartara regem] In Romano *sperant.* In Longobardico *jam te.* Quæ scilicet, jam decretum sit, te apud superos futurum. Sed vulgata lectio, *Nam te nec sperent*, in longe pluribus habetur exemplaribus. *Pierius.*

Nam te nec sperent Tartara] Rejjicitur quarta divinitatis species, quasi Augusti numen adeo sit excellens, ut superis potius, quam inferis accenseri mereatur. quantumvis Elysii regnum immodicis Græcorum laudibus effertur: adeoque ab ipsa Proserpina huic adspectabili cælo prælatum fuisse prædicetur. Jam de *Tartaro* et *Campis Elysiis* quid attinet hic dicere, cum de iis pleni sint libri fere omnes? Vide mihi tamen vel *Æn.* vi. et *Platonem* in *Gorgia.* *Taubmann.*

37 *Nec tibi regnandi veniat, &c.*] Allegoricôs dicit illum nec debere mori velle, nec posse. *Dira* autem pro magna, vel vehemens. *Servius.*

38 *Quamvis Elysios m. G. c.*] Licet præferantur inferi a Græcis Poëtis. *Idem.*

Quamvis Elysios m. G. c.] In *Mediceo* cod., in Longobardico, et quibus-

dam aliis, *Elyseos* per *e* in pene ultima scriptum est. Ut ex *aldæpius, æthereus*: quæ mutatio Jonum more placuit majoribus nostris. Nunc autem *ætherius*, per *i* scribitur a plerisque, et ab omnibus *Elysios* eadem vocali. *Pierius.*

39 *Nec repetita sequi caret*] Ceres cum raptam a Plutone Proserpinam filiam diu quæsisset: tandem aliquando eam esse apud inferos comperit: pro qua re cum Jovis implorasset auxilium; ille respondit posse eam reverti si nil apud inferos gustavisset. Illa autem jam Punici malî in Elysio grana gustaverat: quam rem Ascalaphus Stygis filius prodidit. Unde Proserpina ad superos remeare non potuit. Hinc ait Lucanus, *Quæ te detineant Ætnæ dapes.* Quam necessitatem modo Virgilius Proserpinæ tribuit voluntati. Sane Ceres a Jove postea meruisse dicitur, ut Proserpina sex esset cum matre mensibus, sex cum marito: quod ideo fingitur, quia Proserpina ipsa est quæ et Luna, quæ toto anno sex mensibus crescit, sex deficit: scilicet per singulos menses quindenis diebus: ut crescens apud superos, deficiens apud inferos esse videatur: *Nec sequi caret Proserpina matrem*, ad admirationem Elysiorum posuit, quod matri prælati sunt. *Servius.*

Nec repetita sequi] De eadem Lucanus lib. vi. *Cælum matremque perosa Persephone*, id est Proserpina sive Libera, Jovis et Gereris filia a Plutone rapta. Notetur autem, Poëtam hic tribuere Proserpinæ voluntati, quod alii necessitati cum inferis manendi. Vide Servium. Raptum vero istum luculenter descripsit Ovid. *Fast.* iv. et *Met.* v. fab. 5. item Cicero iv. *Verrina*: sed omnium luculentissime Claudianus tribus libris. Porro ita Martial. xii. 52. de Sempronîa: *Tu melior* (scil. Helena) *quæ deserto raptore redisti.*

Ille virum voluit nec repetita sequi. *Taubmann.*

40 *Da facilem cursum*] Meo scilicet poëmati. *Servius*.

Atque audacibus a. c.] Verecunde suas vires extenuat, et commendat operis difficultatem dicendo *Audacibus*. *Idem*.

41 *Ignarosque viae mecum miseratus agrestes Ingredere*] Aut mecum viae (id est rationis) aut artis ignaros miseratus rusticos juva; aut mecum ignaros intelligas: aut rusticis ignaris fave mecum, id est, quibus etiam ego his scriptis plurimum collaturus sum: aut mecum ignaros agricolas miserare: aut eis mecum fave. *Idem*.

42 *Et votis jam nunc assuesce vocari*] Id est, vivus adhuc. Nam (ut diximus) Augustus vivus divinos honores meruit. *Idem*.

Et votis jam nunc assuesce vocari] Inter mortales dum moraris, vota tibi, tanquam Deo, o Anguste, patiaris nuncupari ab agricolis. *Jam nunc*, id est, continuo, nulla interjecta mora. Elegans usus harum particularum pro *statim*. *Plaut. in prol. Menæch. vs. 47. Ne mox erretis, jam nunc prædico prius. Phædr. iv. 20. Quem volo refelli jam nunc responso meo. Ter. Andr. i. 2. 144. Eamus jam nunc. Plura Hadr. Card. Emmeness.*

43 *Vere novo gelidus canis cum montibus humor Liquitur*] Novum multa significat, nam et recens aliquid novum dicitur, ut ipse ait, *Lac mihi non æstate novum*, id est, recens: novum dicitur et magnum, ut *Pollio et ipse facit nova carmina*; modo autem Novum Ver ideo ait, quia anni initium mensis est Martius. Et sciendum decem tantum menses fuisse apud majores. Martium autem anni principium habere voluerunt, propter Martem, suæ gentis auctorem, quod multis firmatur auctoribus. Nigidius in sphaera Græcanica, novum annum æquinoctium Vernale memorat. Varro epistolicarum questionum, *Inter mensem Februarium, qui tunc esset extramus, et inter calendas Martias, quæ*

tunc erant primæ. Atta, annum novum voluerunt esse primum mensem Martium. Et alibi, Majores Martium primum habuerunt. Aprilis vero dictus est, quasi terras tepore aperiens. Majus a Maja: Junius a Janone: quamquam alii a majoribus et junioribus hos duos menses velint esse nominatos. Nam antea populus Rom. in centurias juniorum et seniorum divisus fuerat. Reliqui jam a numero nominabantur, Quintilis, Sextilis, September, October, November, December, et hi erant tantum decem menses. Duo vero, propter rationem signorum anni, intercalabantur, qui postea a Jano et a Februo nominati sunt. Februus autem est Ditis pater: cui eo mense sacrificabatur. Quintilis et Sextilis mutati sunt postea in honorem Julii Cæsaris et Augusti. Unde sunt Julius et Augustus. Sic Ovidius in Fastis.

Ergo, *Vere novo*, et anni initio accipiamus, et prima parte Veris. Nam anni quatuor sunt tempora divisa in ternos menses: qui ipsorum temporum talem faciunt discretionem: ut priore mense Ver novum dicatur: secundo adultum: tertio, præceps. Sicut etiam Sallustius dicit, *ubique nova ætas, adulta, præceps*. Sic Autumnus novus, adultus, præceps. Item Hyems nova, adulta, præceps vel extrema. Unde est, *Extrema sub casum Hyemis*. Sane sciendum Xenophontem scripsisse unum librum Economicum: ejus pars ultima agriculturam continet: de qua parte, multa ad suam hoc opus Virgilius transtulit; sicut etiam de Georgicis Magonis Afri, Catonis, Varronis, Ciceronis quoque libro tertio Economicorum, qui agriculturam continent. Nam primus præcepta habet, quemadmodum debeat materfamilias domi agere: secundus, quemadmodum foris paterfamilias. Illud quoque sciendum est, in his libris non esse obscuritatem in questionibus, sicut in *Æneide*, nisi

in paucis admodum locis. Sed in hoc tantum esse difficultatem, ut res positas intelligamus: id est *τὸ κελμενός*; sicut hac prima quoque ejus præcepta significant. Nam hoc dicit agrum fertile, id est pinguem et herbosum, bis debere arari: semel verno tempore, ut et herbæ adhuc teneræ et sine semine avellantur: et æstatis calore, ut superfluous humor siccetur, vel glebarum putrescat durities: et semel Autumnali arandum cum seminibus. Agrum vero tennem et sterilem Autumnali tantum tempore arandum: ne si etiam Verno araveris, exiguus ejus humor siccetur æstate. *Servius.*

Vere novo, &c.] Narratio, et princeps quidem præceptum est, de primæ arationis tempore: quod Ver novum statuit: fuitque illa tempestate (ut semel hic dicam) Veris initium ex a. d. vii. Id. Febr. quemadmodum Æstatis ex a. d. vii. Id. Maji. Autumni ex a. d. vii. Id. Sextilis. Hiemis ex a. d. iv. Id. Novembr. Varro auctore, i. 28. De re rust. Est autem Veris hic primi descriptio rustica ex adjunctis, quod Ver signate novum vocat. Nam anni quattuor sunt tempora, divisa in ternos menses: et ipsorum temporum talis est discretio, ut primo mense Veris dicatur *Ver Novum* (Plinio primum, Ciceroni incens); secundo *adultum* (aliis, *ver medium*); tertio *præceps* (Ciceroni *extremum*, Cæsari *præcipitans*, Ammiano *senescens*). Ita et Æstas dicitur *Nova*, *adultæ*, et *præceps*: ita *Autumnus*, itaque *Hiems*. Quin et de die sic censendum. Ita R. Festus Avienus,

— *tempore noctis adultæ:*

Quod Germanicus,

— *nocte suprema:*

Cicero, *præcipitante nocte*. Simili modo et Græci mensem in tres decadas dividunt: ut prima sit *μυρὸς λογαίων*, secunda *μεσούριος*, tertia *φθινοριος*. *Taubmannus.*

Canis montibus] Albis ex nive. *Serv.*

Canis montibus] Quod proprie competit capillis, qui cani sunt. Hic de nivibus, sic vice versa nives pro canitie. Horat. od. iv. 13.

— *Te quia rugæ*

Turpant, et capitis nives.

Idem de pratis od. i. 4.

Nec prata canis albicant pruinis.

Stat. Theb. l. i.

Canis alturibus.

pro albis. *Emmeness.*

44 *Liquitur]* Liqueor cum nomen est, *Li* brevis est: cum ad verbum venerit, producitur: ut liquor, liqueris, liquitur: nam mutavit naturam: sicut humus, *hu*, brevis est: humanus producitur. Item itur, i producitur: iturus corripitur. *Liquitur* autem, *defuit*, *resoluitur*. *Servius.*

Liquitur] Hoc verbum familiare Maroni. Sic Ge. ii. 187.

— *Summis liquuntur rupibus amnes.*

Id est, dissolvuntur: et Æn. iii. 28.

— *Atro liquuntur sanguine guttæ.*

Sic *mella liquentia*, *vina liquentia*. *Emmeness.*

Et zephyro putris se gleba resolvit] Quo tempore Favonii statu arva laxantur, quæ fuerant præclusa frigoribus. Ipse alibi, *Rura gelu tunc claudit hyems*. *Putres* autem glebas, *solubiles*, quas tepor efficit et aratrum. *Servius.*

Zephyro] Latinum est vocabulum, Favonius. Plin. xviii. 34. *Ipse leniter pluvius, tamen est siccior Favonius, ex adverso ejus ad æquinoctiali occasu, Zephyrus Græcis nominatus.* Gell. ii. 22. *Favonius*, qui Græce vocatur *Ζέφυρος*. Ut Favonius a fovendo vel a favendo, sic *Ζέφυρος*, quasi *ζυνφóρος*, ut Voss. in Etym. Plauto in Mercat. v. 2. 35. *Ventus*, dicitur *serenus, faciens tranquillitatem*. Vel ut Colum. ii. 21. *Favonius habetur eximius, qui lenis, æqualisque æstivis mensibus perflat. Veneris præstantius appellatur.* ut venuste Lucret. l. v.

It Ver, et Venus, et Veneris prænuntius ante

Pennatus graditur Zephyrus testigia propter.

Terram, hiemis frigore clausam, laxare solet, ut Lucretius l. i.

Nam simul ac species patefacta est verna diei;

Et reserata viget genitalis aura Favoni.

Et Statius Theb. l. iv. in princip.

Tertius horrentem Zephyris luxaverat annum

Phæbus.

Idem Noster Ge. ii. 330. Occidentalem vero cardinem retinet Zéypos. ut Vegetius iv. 38. ad quem locum vide Stewechium. Veris et Favonii, sive Zephyri, sæpe simul fit mentio. Horat. od. ii. 4.

Solvitur acris hyems grata vice veris et Favoni. Emmeness.

Putris gleba] Ut putre idem, quod solum esse apud Pers. sat. v. Sic, terra putris, quæ soluta est; nam cum aramus (teste Turnebo xviii. 27.) id præcipue agimus, ut terra rigida solutior reddatur. Noster Ge. ii. 204.

Et cui putre solum (nunquæ hoc initamur arando).

Et Æn. xi. 875.

Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.

Colum. ii. 2. *Putre solum* idem quod pingue affirmat. Statius Theb. l. viii.

— *Niveoque rigant sola putria nimbo.*

Sed vide Bernart. ad Theb. Statii l. iv. in edit. Crucei p. 174. Emm.

45 *Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro Ingemere]* Aliud pendet ex alio: nam altius impressum aratrum boves cogit in gemitum: quod genus arationis, pingui convenit terræ: nam e contrario paulo post de infœcunda terra dicturus est; *Tenui aut erit suspendere sulco.* Mihi autem, aut vacat: Cicero, *Qui mihi accubantes in convitiis:* aut *Mihi*, id est, rustico, amanti terras. Et *Taurum* bq-

vem fortissimum accipimus: nam tauri difficile ad aratra junguntur. Servius.

Jam tum] Id est, ex eo temporis puncto. Ciceronianum est. ut Hadr. Card. Cic. pro A. Licinio. *Ita se jam tum gessisse pro cive iis temporibus.* et sexcenta alia. Emmeness.

46 *Ingemere]* Lucr. l. v.

— *ni vis humana resistat,*

Vilæ causa valido consueta bidenti Ingemere, et terram pressis proscindere aratris.

C. Tacitus de moribus Germ. *Ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare.* Taubmann.

Attritus splendescere vomer] Lucretius, *Occulto decrescit vomer in arvo:* quod evenire frequenti aratione novimus, ut et splendidior fiat et teratur. Cato in oratione ad filium, *Vir bonus est, M. fili, colendi peritus, cujus ferramenta splendent.* Dicimus autem et hic vomer, et hic vomis: sed ab utroque, hujus vomeris facit. Servius.

Sulco attritus splendescere vomer] Quod fit frequenti aratione. Ovid. Amorum i. 8.

Æra nitent usu —

Lucr. l. i.

— *uncus aratri*

Ferreo occulte decrescit vomer in arvis. Taubmann.

47 *Illa seges demum]* Seges modo terra, ut, nec pecori opportuna seges. Demum, novissime, vere, specialiter. Servius.

Votis respondet] Immaue est, quod ait *Votis.* Nam plerumque plus optamus, quam speramus posse contingere. Idem.

Respondet] Aut satis faciet, aut consentiet: ut, *Dictis respondent cætera matris.* Idem.

Avari] Id est, quamvis avari, et plus est quam si dixisset, parci. Nigridius, *Quia qui parcior est, suo contentus est, quod acarus non facit.* Serv.

Votis agricolæ respondet] Deside-

rium rustici avidum, ipso eventu proventuque æquat impletque. Contra inferius vs. 226.

— sed illos

Expectata seges cavis clusit avenis.
Ovid. Met.

— arvaque jussit

Fallere depositum.

Horat. Epist. I. 7.

Spem mentita seges.

Taubmann.

48 *Bis quæ solem, bis frigora sensit*] Quæ bis et dierum calorem, et noctium senserit frigora. Per quod duplicem ostendit arationem, Vernalem et Autumnalem. nec enim ad tempora æstatis vel hyemis referre possumus, quod ait, *Bis solem, bis frigora*: quia non sunt in Italia in uno anno duæ æstates, et duæ hyemes: sicut geometræ dicunt esse in quadam parte Indiæ, in insula Taprobane: aut sicut quidam dicunt, ideo bis, ut semel cum fructibus, semel vacua, solem et frigus perperssa accipiamus. *Servius.*

Bis quæ solem, bis frigora sensit] Theophrasto, *solem sentire* est ἡλιωθῆναι: *Frigora sentire*, χειμασθῆναι. Ubertatem frugum proventuram maximam a novalibus, altero quæ anno cessant, et altero conseruntur, exserit Probus. De quarta aratione interpretatur Floridus Sabinus lect. subcis. II. 14. Recte quidem; nam secundum vulgarem agri colendi rationem, prima aratio instituebatur vere, quæ proscissio, secunda hanc excipiebat, quæ iteratio, et post eam tertia, quæ tertiatio dicebatur. Et triplici hac aratione defuncti, satis terram exercitam existimabant. De his vide Varr. I. 29. Sed quarta aratio erat maximi momenti: non satis autem distincte arationis describit tempora. Accommodatior videtur explanatio Salmasii, quam videas in exercit. Plin. p. 725. et seqq. ubi arationes accuratius delineatas habes quatuor. *Prima aratio hiberna,*

sicut ultima, quæ sationi adjuncta erat. His duabus hibernis arationibus bis frigora sentiebat arum, et bis solem vernæ et æstivæ. Sic quatuor arationibus subactum intelligendum est illud solum, quod bis frigora, et bis calorem perperssurum est. Locum illum Virgilii ita ut explicavimus interpretatos esse veteres agricolationis prudentes Plinius monstrat his verbis XVIII. 20. Quarto seri sulco Virgilius existimatur voluisse, cum dixit optimam esse segetem, quæ bis solem, bis frigora sensisset. Emmeness.

49 *Immensæ*] Infinitæ. *Servius.*

Ruperunt horrea] Plus est, quam si diceret, impleverunt; hoc est, ut non habeat ubi reponat. *Idem.*

Ruperunt horrea messes] Sidon. I. 6. *Frugibus rupta congestis horrea.* Et Manilius I. III. *Vincentemque horrea messem.* Cerda.

50 *At prius ignotum ferro quam acinus æquor*] Id est, ante quam facinus vervatum. Si autem non *immemum*, sed *ignotum* legeris, nobis ignotum significat. *Æquor* autem modo terram accipe, ab æqualitate dictam, ut, *Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto.* Unde et maria, æquora dicunt. *Servius.*

51 *Ventos*] Quia diversis locis diversi prævalent venti. Et hoc dicit, Debes scire, ager cui vento subiaceat. *Idem.*

Varium cæli prædiscere morem] Id est, aëris. Lucretius, *in hoc cælo qui dicitur aër.* Et hoc dicit, Debes etiam cæli qualitatem nosse; utrum pluvius gaudeat, an tepore, vel frigore. *Idem.*

Varium cæli prædiscere morem] Prudentis est agricolæ, ad utilissimum hoc monitum aures arrigere, imo animum adungere, quod a plerisque omnibus rei rusticæ scriptoribus in singulis fere paginis etiam atque etiam commendatur. Nisi enim et aëris explorata sit qualitas, ventorum vis, et cæli temperies post luculentam sementem messem non faciet

agricola, impensæ, spei, et labori respondentem. Cato de r. r. c. 1. *Uti bonum cælum habeat, loco salubri, &c.* Varro 1. 2. et 3. *Primum inquit, non modo est ars, sed etiam necessaria, ac magna: equus est scientia, quæ docet, quæ sint in quoque agro serunda, et faciunda, quæque terra maximos perpetuo reddat fructus.* et c. 4. *Ejus principia sunt eadem, quæ mundi esse Ennius scribit, aqua, terra, anima, et sol. Hæc enim cognoscenda prius, quam semina, quod initium fructuum oritur.* Sic et in sequentibus cap. Ex quibus perspicuum, colonum ὁρθῶς γεωργήσων, qui φῶσιν τῆς γῆς, naturam terræ, habet pulchre cognitam, ut Xenoph. œcon. Plinimus in hoc præcepto adstruendo est Theophrastus. Nec Plinii auctoritas desideratur, cujus hæc sunt verba xvii. 4. *Quibusdam locis afflatus maris noxi, in plurimis iidem utiles, &c.* Sic xviii. 21. Columella etiam in præfat. quid officii sit illius, qui se perfectum profitetur agrorum cultorem, docet, et sexcentis locis aliis. *Emmeness.*

Cæli morem.] Notanda locutio. Columel. in præfat. *cæli mores* dixit; sicut et Plin. xiv. 1. *Ad cæli mores, solique ingenia.* Et xvii. 2. *Ad soli naturam, ad loci ingenium, ad cæli cuiusque mores dirigenda solertia est.* Sic enim legendum in Plinio, non, *minores*, quod hic *morem cæli*. Columel. i. 1. dixit: *qualitatem cæli statumque.* Et Arnob. l. vii. *cæli statum, habitum.* Extremam vocem Plin. xvii. 4. *Siccata regio mutavit cæli habitum.* Ante istos Theophrast. caus. ii. 4. *ἀέρος διαθέσεις*, ibid. *κρᾶσεις ἀέρος.* Quo etiam usus Strabo l. vi. *ἀέρον τε, καὶ κρᾶσεων.* et statim ἐν κρᾶσι ἀέρος. *Cerda.*

Cæli morem.] Id est, naturam, ut Stat. Silv. l. iii.

Quos tibi currenti præceps ferat Adria mores.

Tam late patet, quam ἦος Græce, ut Gevartius ad locum citatum. *Emm.*

52 *Patrios cultusque, habitusque locorum.*] Duas res dicit. Sciendum est, ager et quemadmodum a maioribus cultus sit, et quid melius ferre consueverit. nam *habitus* locorum, possibilitates vel naturas accipiamus: quas Græci τὰς ἕξας dicunt. Alii *patrios*, naturales exponunt. *Servius.*

Ac patrios cultusque habitusque locorum.] In Oblongo Vaticanæ bibliothecæ codice *cultus habitusque* legitur: particula quæ semel tantum posita in Longobardico, quæ post cultus adscripta erat, abrasa est. Vetera exemplaria reliqua *cultusque habitusque* legunt, et particula illa utrique vocabulo adjecta, versui decorem et gravitatem mihi addere videtur. *Pierius.*

53 *Et quid quæque ferat regio.*] Non omnis tellus omnia fert. Vel ut Noster Ge. ii. 109.

Nec vero terra ferre omnes omnia possunt.

Verum est illud, quod Plin. xviii. 18. affirmat: *In omni quidem parte cultura, sed in hac quidem, maxime valet oraculum illud. Quid quæque regio patiatur.* Colum. i. 4. Maronem verissimum vatem ideo appellat, et tanquam oraculum laudat præceptam Maronis, quod tribus versibus 51. 52. et 53. continetur. *Emmeness.*

Quid quæque recuset.] In nonnullis antiquis codicibus legere est: *quid ferre recuset.* Quod ego crediderim ex paraphraasi desumptum. *Pierius.*

54 *Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ.*] Antiquos admodum codices vidi, in quibus versus hoc numero legitur, *Hic segetes veniunt, uvæ felicius illic.* Sed enim vulgata lectio magis aures implet, et longe suavior videtur. *Idem.*

Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ.] Q. Varronis de r. r. i. 7. *Non enim eadem omnia in eodem agro recte possunt, nam ut alius est ad vitem oppositus, alius ad frumentum, sic de cæteris alius ad aliam rem.* Attendendum igitur

ad id, quod spondet soli natura, et quibus ferendis frugibus terra optime sit idonea, ut Salmas. in Plin. exercit. ad hunc sensum Maronis. p. 173. *Emmeness.*

Veniunt] Crescunt. ut, *Et pulchro veniens in corpore virtus*; vel prove-niunt. *Servius.*

55 *Arboris fetus alibi]* Id est poma. Et arboreum aliqui duobus modis accipiunt. Aliter enim in *Æneide* de telo, *ingens arboreum*. Cornificius, *ut folia quæ frugibus arboris tegmina gignuntur*. *Idem.*

Atque injussa virescunt Gramina] Bene *injussa*: nam frumenta studio jussa nascuntur. Unde est, *Atque imperat arvis*. Et nunc hic unum alibi deest, ut fiat, *Atque alibi injussa virescunt gramina*. *Idem.*

Arboris fetus] Pro eo Ovid. Met. x. 104. *Arbuteos fetus*. *Emmeness.*

Atque injussa virescunt Gramina] In Longobardico codice abrasa est dictio *injussa*. Ejusque loco repositum *invisa*. Sed *injussa* omnino lectio castior est: quam et *Servius* agnoscit. *Pierius.*

56 *Nonne vides]* Aut *Mæcenati* dicit, aut rustico, et argumentatur; quasi hoc dicens, Si una provincia ferre non potest omnia, quanto magis unus ager? *Servius.*

Ut Tmolus] Mons Ciliciæ, in quo nascitur crocum præcipue: nam loca commemorat, ubi plus provenit et melius aliquid. Nam crocum et in Africa nascitur, sed non tale, nec tantum, quantum, vel quale in Cilicia. Sed *Tmolus* est mons etiam *Lydiæ*, circa oppidum *Sardis*, qui diversis floribus abundat, unde multi de *Tmolo* croceos odores similes croco accipiunt; alii non dixisse eum crocum apud *Tmolum* nasci; sed vinum *Tmoleticum* crocei odoris: nam et crocum in Cilicia apud *Corycum* nasci *Sallustius* meminit. *Idem.*

Croceos ut Tmolus odores] *Tmolum*, montem esse Ciliciæ, quo colore sustineat *Servius*, non video. Cilicio

croco primam nobilitatem deberi docet. *Plin.* xxi. 6. Sed *Idem* xv. 29. hunc montem ponit in *Lydia*: *Celebratur maxime Sardibus in latere Tmoli montis, qui ante Tmolus appellabatur*. Hujus montis meminit *Ovid.* Met. ii. 151.

Tmolus in adocensu: citoque extensus utroque,

Sardibus hinc, illinc parvis finitur Hypæpis.

Columell. iii. 8. *Tmolon et Corycion florere croco.* *Emmeness.*

57 *India mittit ebur]* Et in Africa fuerunt elephant, sed majores in India. Hihi est quod ait *Terentius*, *Elephantis quem Indici præferat*, id est maximis. Et *India mittit*, quasi pendit. *Servius.*

India mittit ebur] Propter dentes elephantis insidiæ parantur, qui solum ebur sunt, ut *Plin.* viii. 3. et 8. Inde *Catullus* carm. lxxv.

Pulcinar vero Divæ geniale locatur Sedibus in mediis, Indo quod dento politum.

Et *Ovid.* Met. viii. 288.

— *Dentes æquantur dentibus Indis.*

Id est, ebore. Quemadmodum optimi elephantis sunt *Indici*, ut *Servius* ex *Terentio*: sic *ebur Indicum* pro optimæ notæ *Noster* *Æn.* xi. 67. *Horat.* od. i. 31. *Ebur Indicum.* *Emmeness.*

Molles sua tura Sabæi] *Sabæi* populi sunt juxta *Syriam* et *Arabiam*: dicti *Sabæi* ἀπὸ τοῦ σάβου, quod apud eos tus nascitur, quo deos placans. *Molles* autem ideo ait, vel quod sub aëre clementiore sunt: (nam, ut ait *Lucanus*, *Quidquid ad Eoos tractus mundique teporem Labitur, emollit gentes clementia cæli*) aut certe quia *Alexander Macedo* dicitur obscenos omnes ab exercitu suo segregatos, illic condidisse. Sane tus modo sine aspiratione dicimus: nam antiqui thus dicebant, ἀπὸ τῆς θύης, quod diis placuit: vel ἀπὸ θύς, quod est sacrificio tura enim a tundendo dicta esse voluerunt, a glebis tun-

sis: cum quibus dicitur fluens de arboribus coalescere. Alii Sabæos Arabas dicunt, colonos Ægyptiorum ex effeminatis collectos, ac de Arabia illuc deductos; vel ideo molles, quod fœmineos cultus vestesque gerunt. *Servius.*

Molles sua tura Sabæi] Tus quasi a tundendo sine adspiratione non pauci scribunt, qui codicum antiquorum fiducia freti, pro sua stant parte acriter. Vide Achill. Statium ad Tibull. p. 413. Nec auctoritate destituti sunt, qui *thus* per *th* ἀπὸ τοῦ θένειν scribendum contendunt. Consule Pierium in *Æn.* i. 421. Dausq. in orth. Voss. in etymol. *Sabæi* turis tanquam præstantissimi sæpius Noster meminit: *Ge.* ii. 117.

— *Solis est turea virga Sabæis.*

Æn. i. 420.

— *Centumque Sabæo*

Ture calent aræ.

A Saba, cujus incolæ Sabæi. De horum regione vide Salmas. exercit. Plin. p. 499. Apud hos teste Strabone l. xvi. nascitur *Σιόβρα*, *Ἀλβανός*, *Κυνάμωμον*. Idem docet Theophr. ix. 4. Inde Arabia Dioscoridi dicitur *Ἀλβανοφόρος*. Propter myrrham, tus et cynamomum: hanc regionem aggressus est Alexander, ut Arrianus l. vii. Turis usum in sacris nemo ignorat, quod tribus digitis sumptum in acerra, conjiciebatur in ignem. Unde Ovid. *Fast.* ii. 573.

Et digitis tria thura tribus sub limine ponit.

Huc pertinet illud, quod de Leonida traditur, Alexandrum discipulum insimulante, quod sine parcimonia tura aris ingereret. Qui postea Arabia potius, ture onustam navem misit ei, exhortatus, ut large Deos adoraret. Meretur veniam error poëtarum, qui de prima notitia canunt, ignorantes divina oracula. Quando ad Romanos pervenerit, docet Ovid. *Fast.* i. 341. Sed vide Arnob. lib. vii. adversus gentes. *Emmeness.*

58 *At Chalybes nudi ferrum]* Subauditur ubique mittunt. *Chalybes* populi sunt apud quos nascitur ferrum. Unde abusive dicitur chalybs, ipsa materies: ut, *Vulnificusque chalybs*. *Nudi* autem, aut apud quos arbores non sunt: aut vere nudi, propter ferri cædendi studium. Nam legimus, *Brontesque Steropesque et nudus membra Pyragmon*. *Servius.*

At Chalybes nudi ferrum] Gens in Ponto, quæ ferrum reperisse dicitur, ut Philargyrius. Quare Æschylus in Prometheo eos appellat *σιδηροέκτονας*. et Apoll. Rhod. arg. ii. 374.

— μετὰ δὲ συνγερότατοι ἀνδρῶν
Τρηχέλιον χάλυβες καὶ αἰτερεὰ γαῖαν
ἔχουσιν

Ἐργατῖναι. τοὶ δ' ἀμφὶ σιδήρεα ἔργα
μέλονται.

Mela ponit *Chalybes* proximos Paphlagoniæ i. 19. *Chalybes* proximi urbi clarissimas habent *Amison* et *Sinopen*, *Cynici* *Diogenis* patriam. De his etiam passim legas Strab. l. xiv. *Emmeness.*

Virosaque pontus Castorea] Fibri, canes sunt Pontici: quorum testes apti sunt medicaminibus, propter quos ubi se requiri senserunt, eos secant. De his Cicero, *Rediunt se ea parte corporis propter quam maxime expetuntur*. Juvenalis, *Qui se Eunuchum ipse facit, cupiens evadere damno Testiculorum*. Castores autem a castrando dicti sunt. *Virosa* autem aut fortia, aut certe venenata. Nam licet sint multis remedio, tamen prægnantes eorum odore, abjiciunt et egerunt partum. Et virosa dicta ab eo quod est virus. Alii fortia accipiunt, a viribus. *Servius.*

Virosa Castorea] *Virosa castorea* vocat hic τὰ βρομώδη. *Virus* pro malo odore et fætoe posuerunt veteres. Lucilius: *Anseris herbilis virus*. Inde *virosus* fætidum, et virus redolens, ut in Plin. exercit. p. 361. *Castor* sive fiber ζῶον est ἀμφίβιον ut Dioscor. ii. 23. et Plin. xxi. 3. *Amputat*

sibi testiculos, urgente necessitate, ab hoc se peti gnarus. Castoreum id vocant medici. Vide Plin. viii. 20. Ad quod alludit Juven. xii. 34.

— *Imitatus castora, qui se Eunuchum ipse facit, cupiens evadere damno*

Testiculorum: adeo medicatum intelligit inguen. Emmeness.

59 *Eliadum palmas Epiros equarum]* Hypallage est: nam hæc dicit, Epirus creat equas optimas, quæ apud Elidem palmas merentur in Jovis Olympici curuli certamine. Sane Epiros Græce profertur: unde etiam *e* habet accentum. Nam si Latinum esset, Epirus, Epiri, *Pi* haberet, quia longa est. Nec mireris equas currere: nam, ut dicit Plinius, *velociores sunt masculis ideo, quod in cursu urinam faciunt. Servius.*

Eliadum palmas Epiros equarum] In Longobardico et plerisque aliis codicibus, *Epirus* per *us* legitur, Latina terminatione. In Romano *Epiros* per *os*, ut Græce: et ita legendum Servius censet. Præterea, cur *equarum* potius fæminino genere, quam *equorum* masculino dixerit, quærit Probus. Sed in reddenda ratione, quid sibi velit, difficulter intelligas, adeo omnia ejus scripta mutilata sunt: licet vero dicat corpora præcipue matrum legenda, ex quibus sobolem tollas: non satis ad sententiam facit. Quare legas apud Plinium de equis, Scythas per bella fæminis uti malle, quod urinam cursu non impedito reddunt: ad quos respexisse crediderim Virgilium, quum hic præsertim de cursu et velocitate loqui videatur. *Pierius.*

Eliadum palmas Epiros equarum] Nobilis equus dicitur Juvenali viii. 67.

— *Facili cui plurima palma*

Fervet, et exultat rauco victoria Circo.

Qualem Horat. de art. poët. vs. 84. indigitat.

— *Equum certamine primum.*

Talium equorum proventus est nobilitata præ cæteris regionibus Epiros,

quæ ideo a Marone Ge. ii. 121. *Patria equorum* appellatur. Cui accedit Statius Achilleid. iii. 24.

— *Frenat celeres Epiros alumnos.*

Notandus est Græcæ terminationis nominativus ut vs. 35. *Scorpius*. Ovidio hic Græcus nominativus est per familiaris, Met. viii. 283. *Herbida Epiros*. vs. 299. *Meleagros*. Sæpe in epist. Heroid. *Meandros, Cerberos, &c. Equarum* cur Poëta mentionem inferat, non *equorum*, non de nihilo. Præter Probi et Plinii sententiam, Turnebi interpretatio rejicienda non est iii. 14. annuentis imitationem esse Græcam, qui, pro *equos, equas* sæpe appellant. Idem videtur facitasse Ovidius Met. ii. 690.

Nobiliumque gregem custos servabat equarum.

Errant, qui ceteriores putant maribus equas feminas in contentionibus et ludis publicis: quod Elianus testatur falsum esse, hist. anim. ii. 36. αἱ ἵπποι εἰς ἀρμαγῆλας ἐπιτηδεύουσαι εἶναι πιστεύονται. Idem vi. 48. Darium usum fuisse *equa*, non *equo*, docet, propter velocitatem. Hinc Horat. od. ii. 16.

— *Tibi tollit hinnitum*

Apta quadrigis equa.

Plura de his, et quidem de nominibus equarum, Romula, Gemmula, &c. Schefferus de r. vehic. i. 12. *Emmen.*

60 *Continuo has leges]* Jugiter, in æternum, ad perpetuum: sicut sequentia indicant. nam dicturus est, *Æternaque fœdera. Servius.*

62 *Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem]* Jam transit ad fabulam: et poëtice dicit, *Ista tum primum statuta, quæ ab initio mundi constat fuisse. Idem.*

Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem] Hanc fabulam Servius Ecl. vi. 41. tradit. Eandem tradit Ovid. Met. i. 390. et seqq. Apollod. in biblioth. Hygin. i. f. 123. *Emmeness.*

63 *Unde homines nati durum genus]* Expressit τὸ αἰώνιον, id est causativum. Nam et Græce populi λαοὶ dicuntur a

lapidibus. *Λδοι* enim lapides dicuntur. *Servius.*

Ergo age, terræ Pingue solum] Jam redit ad causam. *Idem.*

64 *Primis extemplo a mensibus anni*] Hec est, quod dixit, *Vere novo*: extemplo, induxit, et reposuit. *Idem.*

66 *Pulverulenta coquat maturis solibus ætas*] Quæ glebas solvit in pulverem. Et reddit caussam cur hoc debeat fieri. *Maturis autem solibus*, id est, vehementer fervidis, magnis. Ipsius manu adjectum, *maturis solibus*. *Idem.*

Pulverulenta coquat maturis solibus ætas] In Romano codice legere est, *maturis frugibus*. *Servius solibus* agnoscit, cum aliis plerisque codicibus antiquis. *Pierius.*

67 *At si*] In Longobardico *Et*, sed at melius. *Idem.*

Sub ipsum Arcturum] Id est autumnali tempore, quo Arcturus oritur. Et sciendum quod *sub* præpositio, quando tempus significat, accusativo gaudet: ut hoc loco *Sub arcturum*, id est circa arcturum. Item, *Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese*. Et, *Sub noctem cura recursat*. Et item, *Sub lucem exportant calathis*. Hoc autem est tunc cum jam pluere compertum. Arcturus enim pluviarum et tempestatum sydus est. Arcturus autem idem Arctofylax, quia post Ursæ candam locatus sit. Item Bootes, quod boves cum plaustro agat: alii Arcadem fuisse filium Calistonis et Jovis dicunt: qui cum matrem hæ figuram ursæ ira Junonis transfiguratum vellet occidere, ambo a Jove in cælum esse translato; ille Arcturus; illa Helice dicta. Alii Icarum hunc volunt esse: qui a pastoribus, quos vino tunc primum reperto, ebrios fecerat, veluti dato veneno, occisus est. Oritur autem idem Arcturus ante xv. Cal. Octobr. atque exinde pluvie incipiunt, quod ipse aperuit, dicendo: *Hic sterilem exiguus ne deserat humor arenam*. Arcturum autem pluviarum et tempestatum

esse auctorem et Plautus ostendit in *Rudente*, cum eundem ipsum dicentem facit: *Increpui hybernum, et fluctus movi maritimos. Vehemens sum exoriens: cum occido, vehementior*. Ipsius manu adjecti sunt deletis duobus, quorum alter totus legi potuit, *Illic, officiant segetes ne frugibus illis*; ex altero hoc tantum, *ne deserat humor arenam*. *Serv.*

68 *Tenui suspendere*, pro tenuiter suspendere. *Idem.*

69 *Illic*] In terra scilicet pingui. *Idem.*

Officiant. noceant, obstant. *Idem.*

Herbæ] Quæ internatæ segetem lædunt. *Hic*, in sterili, et tenui, et infœcunda. Quia si pressius aratur terra tenuior, humor ad inferiora desidet, et sapor . . . bunt: et hoc est quod supra diximus, omnia præcepta quæ commemorat, ad illud pertinent quod ait, *Quid faciat lætas segetes*. *Idem.*

70 *Sterilem*] Pro ociosum, ut interdum lentus, cessans, ut, *agnisque secundo defuit amne*. *Idem.*

Arenam] Aridam terram, quæ est sicut arena. *Idem.*

71 *Alternis*] Id est alternatim. *Idem*, scilicet agricola. *Idem.*

Tonsas novales] Agros messos. Dicimus autem et has novates, et hæc novalia. Proprie *novales* sunt primum arva proscissa, et primum segetem ferentia. *Idem.*

72 *Putiere*] Patieris. *Idem.*

Situ durescere campum] Segnem, cessantem. Et *situ*, pro otio, ut redeat in vires priores. Sane sciendum et Ciceronem in *Dialogis*, et cæteros philosophos tractare, non quid debeat fieri, sed quid potissimum fieri. quam rem nunc Virgilius sequitur. Nam cum dicat multa remedia agrorum recreandorum, ponit præ omnibus intermissionem. Unde eam rem frequenter iterat. *Idem.*

73 *Aut ibi flava seres mutato sidere farra*] Si te terrarum cogit angustia, et non habes, ubi intermisso agro

rursus seras: ibi frumenta seras, unde legumina sustulisti. Aut si tibi est opus frumento, stercora sparge, et cinerem: vel incende stipulas. *Idem.*

Aut ibi flava serēs mutato sidere farra] In Romano codice *mutato semine* legitur. Sed *sidere* agnoscit Servius, quum tamen pulla sit causa, cur *semine* sit expuigendum: quum statim Virgilius ea connumeret semina, quibus far inde succedere sit ex fertilitate; et quæ contra, seminata prius, campum adurant. Sed enim reliqui codices omnino *sidere* legunt. *Pierius.*

Sidere] Modo anno. *Servius.*

Et Latum legumen] Fertile. Et *latus*, prout res fuerit accipimus: ut *latus homo*, id est, *hilaris*. *latum pecus*, id est, *pingue*. *latum legumen*, ut diximus, *fertile*: et sic in reliquis. *Idem.*

Siliqua] Id est, theca leguminis, vel folliculo, intra quem legumina nascuntur. *Idem.*

Quassante] Id est, quassa. Quæ sonat cum quassatur. Cæcilius, *Si quassante capite tristes incedunt*. Planctus, *Capitibus quassantibus*. *Idem.*

Legumen] *Legumen* dicitur quod manu legitur, nec sectionem requirit. Frumenta vero sunt omnia quæ ex se emittunt aristas. Nam quod supra ait *farra*, frumenta accipimus: species enim est pro genere. *Far* enim proprie genus est frumenti optimi. Dicitur *frumentum a frumine*, quod est *gulæ prominens pars*. *Idem.*

Unde prius latum siliqua quassante legumen] Quamvis Servius *latum* agnoscit: vide tamen an recte in Romano codice *lectum* legatur. Ut ibi serenda farra dicat, unde prius legumen legeris. Verbum vero *sustuleris*, *vicia* tantum et lupino serviat. *Pierius.*

75 Aut tenues factus vicia] Mire ait *tenues*; nam *vicia* vix ad triplicem pervenit fructum, cum alia legumina proventum habeant felicissimum et fertilem. *Factus* vero hic . . . vel fruc-

tus ut inseritur vero factum. . . *Serv.*

Aut tenues factus vicia] *Viciam* autem, a vinciendo dici autumat Varro de r. r. I. 31. Alii a vincendo ut *vicia* pro victoria, et herba *vicia* pro *victorialis*. Sed de his Voss. in etym. Glossæ vett. meminerunt hujus leguminis *βίκια*, *χόπρος*, *vicia*. A Græca igitur voce juxta doctiorum sententiam, originem trahit. Inter illa legumina, quæ juvant agros, et stercoretiosis vim habent, *vicia* et lupini numerantur, ut Colum. II. 14. *Saserna* putat *stercorari* et *juvari* agros lupino, faba, *vicia*, *eruo*, *lente*, *cicerula*, *piso*. His addo verba Salmasii, quæ exstant in Plinian. exercitat. p. 733. *Legumina quoque videri novis Theophrasto dicuntur, quæ satrone sua recreant agrum, ac reparant effatum* I. IV. de *Causis*, c. 9. de *leguminibus*. Emmen.

Tristisque lupini] *Amari*: cum in gustu sit amarum triste. nam incoctus amarus est. Ennius. *Neque ille triste querit sinapi*. Nonnulli proprie calamos lupinorum, alas dici putant, ut Ælius, *Ala ex lupino, surculi sine foliis*. Cato in Originibus, *Ala ex lupino lugium*. . . Tamen Varro de lingua Latina, *alam culmum fabæ* dicit. . . *Servius.*

Tristisque lupini] *Tristes*, id est, amari, ut hunc locum interpretatur Macrobius saturn. VI. 5. In ea notione occurrit apud Nostrum Ge. II. 126.

Media fert tristes succos, tardumque saporem.

Ovid. de Ponto III. 1. 23.

Tristia per vacuos horrent absinthia campos.

Et 8. 15.

Tristia deformes pariunt absinthia campi.

Sic Lucret. *Liquor tristis absinthii*. ἀπὸ τῆς λάρης, quia, teste Isidoro XVII. 4. *vultum gustantis amaritudine contristant*. Recte docet Plinius XVIII. 14. et XVII. 9. *Pinguescere hoc satum arva et vineas*. *Idem* Colum. II. 16. *Jam vero, ut ega reor, si deficiatur*

omnibus rebus agricola, lupini certe expeditissimum præsidium non deesse; quod cum exili loco circa idus Septembris sparserit et inaraverit, idque tempestive vomere vel ligione succiderit, vim optimæ stercorationis exhibebit. Vide et Varr. de r. r. I. 23. Ex lupinis nummi conficiebantur, *aurum*, nempe, *comicum*, cujus usus fuit in comædiis, ut id constat ex Plauti Pœnuli. III. 2. Ag. Agite, inspicite: *aurum est*. Co. *Profecto, spectatores, Comicum: Macerato hoc pingues fiunt auro in barbaria boves*. Inde facile capimus Horatii mentem, et triti illius proverbii, quod ep. I. 7. 23.

Nec tamen ignorat, quid distent æra lupinis.

Id est, quid discriminis sit inter probæ monetæ numos, et adulterinos. Ubi nonnulli male legunt *æra*, pro *æra*. Vide Turnebum I. 15. et x. 7. Lupinos aliaque legumina inter misilia, et donativa, cum caritas esset annonæ, admetiebantur, vel spargebant ædiles aliive magistratus, quibus aurum popularem aucupari stabat animus, quare Horat. II. 3. 182.

In cicerere atque faba, bona tu perdasque lupinis,

Latus ut in circo spatieri.

Folliculo lupini oclusum fuisse os parricidarum, notat Turneb. XIII. 13. Lupinos etiam fuisse cibum pauperum et præcipue cynicorum discimus ex Luciano in vitarum auctione et dialogo mortuorum, nec non ex Petronii satyrico. *Emmeness.*

77 *Urit enim lini campum seges*] Bene excerptit hæc tria, linum, avenas, papaver: et dicit post hæc, frumenta serenda non esse. nam licet manu legantur, et sint inter legumina, viribus tamen frumentis æquantur. Cœlius libro tertio seri avenam ostendit; sed videtur Poëta velut interrogatus, cur linum et quæ sequuntur dicit non seri debere; respondisse, urit enim: quia enim causalis conjunctio est. *Servius.*

Urit enim lini campum seges] Idem

asserit Plin. XVII. 9. *Virgilius et lini segetem exuri, et arena, et papavere arbitrat.* Colum. II. 14. nominat virus lini ob fervidam naturam. *Emm.*

78 *Lethæo perfusa papavera somno*] Plena oblivionis. Nam Ceres, Jove admonente, dicitur cibo papaveris, orbitatis oblita, (et re vera papaver gignit soporem) cum jam Proserpinam raptam a Plutone ex inferno recipere non potuisset. *Servius.*

Lethæo perfusa papavera somno] A flumine infernali Lethe, cujus aquæ oblivionem inducere putantur, de quo Maro *Æn.* VI. 714.

— *Lethæi ad fluminis undam*

Securos latices, et longa oblivia potant. *Lethæus* somnus hic pro arctissimo somno ponitur, qui ab usu papaveris proficiscitur, unde Noster *Ge.* IV. 545. *Lethæa papavera.* et *Æn.* IV. 486. *Soporiferum papaver.* Horat. epod. XIV.

Pocula Lethæos ut si ducentia somnos

Arente fauce traxerim.

Colum. I. x.

Profugos vinctura papavera somnos.

Papavera manu tenens pingitur Ceres, quæ per ea recuperasse somnum creditur, quem ejus oculi per dies vel menses non viderant ob raptam filiam Proserpinam. *Emmeness.*

79 *Alternis facilis labor*] Redit rursus ad præceptum, quod scit esse præcipuum, id est, ad intermissionem. *Servius.*

Alternis] Intermissis: subaudi *agris.* *Idem.*

Facilis] Utilis. *Idem.*

80 *Ne*] Pro non. *Idem.*

Saturare] Recreare et reparare. *Idem.*

Pingui fimo] Vel humido, vel fertili. *Idem.*

Sola] Terras. *Idem.*

Ne saturare fimo pingui pudeat sola] Verum est de fimo præceptum Theophrasti II. 8. *ὅτι κόπρος ὅτρε πᾶσι ὁμοίως, ὅθ' ἡ ἀβρὴ πᾶσι ἀπύρρει.* Sed omnia tamen arva stercoratione juvanda sunt, si luculentos ex agris

fructus sperare velimus. Cato c. 5. monet villici esse officium, studere ut *magnam semper habeat sterquilinum*. Varro de r. r. I. 38. de usu et discrimine fumi. Palladius I. 33. et accuratissime omnium Colum. II. 15. *Emmeness*.

81 *Effatos per agros*] Continua fertilitate lassatos: sicut etiam frequenti partu effata dicitur mulier. *Servius*.

Effatos agros] Theophr. ἀρρηγίαν καὶ μὴ δυναμένην φέρει γῆν, solum vocat defatigatum et effectum: in quam partem videtur Aristot. I. B. de Animo, ἀρρηγνόν accepisse. *Germanus*.

Cinerem immundum] Ad discretionem illius, quo utuntur puellæ: de quibus cineribus in Bucolicis, *Fer cīneres Amarylli foras*. *Servius*.

Cinerem immundum] Cineribus pro fimo usos fuisse veteres, constat ex Plin. XVII. 9. *Transpadanis cineris usus adeo placet, ut anteponan fimo jumentorum: quod quia lecissimum est, ob id exurunt*. Columell. II. 15. *Quin etiam satis profuit cineris usus et favilla*. *Emmeness*.

82 *Mutatis fœtibus*] Ut omni anno proferant, sed diversa: nam eadem ferre semper non possunt, nisi intermittant. *Servius*.

Requiescunt fœtibus] In Rom. codice *requiescent fœtibus*, futuro tempore scriptum, in aliis, præsentī. *Pierius*.

Requiescunt fœtibus arva] Non etiam roborantur: quod intermissio efficit arationis: quam rem rursus repetit dicendo,

83 *Nec nulla interea est inaratæ gratia terræ*] Id est, maxima. Nam Lipototes figura est, id est, maxima et præcipua: ut, *Munera nec sperno*. *Servius*.

Inaratæ] Non satæ: unde est illud, *Alternis idem tonsas cessare novales*. Alii *inaratæ* accipiunt, quæ est pabulo pecoribus. *Idem*.

84 *Incendere profuit agros*] Non agros, sed ea quæ in agris sunt: id *Delph. et Var. Clas.*

est, stipulas vel quisquillas: hoc est, purgamenta terrarum, et alia inutilia concrenare. Nam ut videmus, si in agris qui incendiendi sunt, desint stipulæ; aliunde illuc nutrimenta portantur incendii. Alii non *sæpe profuit*, sed *sæpe incendere* accipiunt. *Idem*.

85 *Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis*] Ἐκβασις Poëtica, vel superflua verbi repetitio. Nam stipula per se levitatem significat: unde *levem stipulam* vocamus. *Crepitantibus* vero, sonantibus. *Idem*.

Incendere profuit agros, Atque levem stipulam, &c.] Pleonasmī vim habet *levem stipulam*, quo etiam utitur Ovid. Met. I. 492.

Utque leves stipulæ demptis adolentur aristis.

Fimus ex stipula cremata *ovuparētis* Græce nominatur Theophrast. VII. 5. Stipulæ incensæ mirum in modum conducunt stercorandis agris. Nihil hac frugifera combustionē antiquius. Locum habet et hac tempestate in plaga septentrionali, ubi semina combustarum silvarum cineribus mandantur. Si tamen hominum commentis adhibitis multiplex præstat auxilium, quid adscribendum est ætherio solis calori? ut recte Macrobius saturn. I. 18. ad hunc locum. Passim quidem complures agros et stipulas incensas memorant, ut Plin. XVIII. 30. *Sunt, qui accendant in arvo et stipulas, magno Virgilii præconio*. Summa autem ejus ratio, ut herbarum semen exurant. Horat. ep. II. 2. 186.

Silvestrem flammis et ferro mitiget agrum.

Lucan. IX. 182.

Sic, ubi depastis submittere gramina campis,

Et renovare parans hybernas Appulus herbas,

Ignē foveat terras, simul et Garganus, et arva

Vulturis, et calidi lucent bucetæ Martii.

Virg.

5 S

Sil. Ital. l. xvii.

Cum Calabros urunt ad pinguis pabula saltus.

Sed horum nemo rationes incensi agri tam luculente persequitur, quam Noster. *Hiscæ duobus, et etiam sequentibus, dicendi genus inest, quod nusquam alibi deprehendes; in quo, nec præceps brevitatis, nec infrunita copia, nec jejuna siccitas, nec latitia pinguis.* ut Macrobi. saturn. y. 1. *Emmeness.*

86 *Sic inde occultas vires*] Inde, id est, ex igni: occultas autem, arcana quadam ratione celatas. In hoc autem sensu sequitur Heracliti opinionem, qui dicit omnia ex igne procreari: quem nunc terris alimenta præbere commemorat. *Servius.*

88 *Vitium*] Quod fecunditatem impedit. *Idem.*

Exudat inutilis humor] Nove locutus est. Nam non ipse humor, sed terra desudat; unde *exudat* pro exudatur accipimus: potest ergo exudare, et quod emittitur, et quod emit, accipi. *Idem.*

Exsudat] Post x littera s bene. Ut veteres pene omnes codices habent. *Pterius.*

89 *Cæca relaxat Spiraamenta*] Breves cavernas, per quas sudor emanat, quæ tenuitate sui non possunt videri: ergo occulta et latentia. *Novas*, quæ ante non fuerant. *Servius.*

Relaxat] Aperit. *Idem.*

90 *Qua*] Pro quæ. *Idem.*

91 *Durat*] Activum est hic. Dici-mus enim et duro et durum: duro neuraliter, et dureo. *Idem.*

Hiantis] Apertas et patentes. *Idem.*

92 *Ne tennes pluviæ*] Aut lentæ et penetrabiles: aut epitheton est aquarum. Aquæ enim naturaliter tennes sunt. sic alibi, *Aut in aquas tennes delapsus abibit.* Alii tennes, inutiles, jejunæ, macræ, quibus contrarium pingues, ut est, *tenuis ubi argilla.* *Idem.*

Rapidi solis] Ad verbum Minnermus apud Strabon. l. 1. *ἀκείος ἡέλλιο.* Quæ verba etiam sunt in epigram-

mate Leonidæ l. iii. Tal. in Lucul. *Ille sol, qui tanta incitatione fertur, ut celeritas ejus quanta sit, ne cogitari quidem possit, tamen nobis stare videtur.* Virg. ipse Ge. ii.

— *Cum rapidus sol*

Nondum hyemem contingit equis.

Cerda.

93 *Acrior*] Pro acris, ut jam senior. *Servius.*

Aut Boreæ penetrabile frigus] Quod omnia penetrat. *Idem.*

Penetrabile frigus] Active, quod facile penetrat. ita Æn. x. *penetrabile telum.* ita Lucret. lib. i. *penetrabilem ignem,* et pari forma *manabile frigus* dixit. *Taubmann.*

Adurat] *Adurat* et ad solem et ad frigus pertinet: nam uno sermone duo diversa conclusit, quæ tamen unum effectum habent. nam et frigoris finis, est caloris initium: et summus calor, frigoris est principium. Unde quasi unus effectus est et frigoris et calor: hoc est quod Græci dicunt *ἀκρότητος λόβητες.* *Servius.*

Frigus adurat] Et ad Solem et ad frigus pertinet. Qua autem ratione *frigus urere* dicatur, docet Arist. Meteor. lib. iv. Contra quem tamen *Hieron. Magius* in Miscellan. i. 7. ambiciose disputat: quæ videas in Thesaurio Critico Gruteri, Tom. ii. p. 1299. Ita Lucret. lib. iv. *Urebant montana nives.* Justinus de Scythiis: *continuis frigoribus uruntur, &c.* Tacitus Annal. lib. xiii. *Ambusti multorum artus vi frigoris, &c.* Cicero Tuscul. ii. *pernoctant venatores in nive: in montibus se uri patiuntur.* Certe et Græcis *ἀλβος frigus* est *matutinum*, ab *ἀλβω* uro. Unde et Suidas *ἀλβος* exponit *καύμα*: ut Festus *pruinam a perurendo*, quod teneritudinem rerum nascentium perurat: ut et Pimpon-tius notavit. Vide et Brodæi Miscell. ii. 8. *Taubmann.*

94 *Multum adeo*] Ordo, multum adeo juvat arva. *Servius.*

Rastris] Et hos rastros dicimus, et

hæc rastra. legimus enim, At istos rastrostas interea depone, in Terentio: item, Rastraque et incurvi sævum rubuer lignones. Et rastra dicta, quod terram radant. Idem.

Glebas inertes] Pigras, nihil creantes. Et transit ad aliud præceptum. *Idem.*

Glebas qui frangit] Occationis descriptio, quæ Græcis βαλοκορία: quibus et glebarum illa inversio, id est, repastinatio βαλοστροφία dicitur. *Taub.*

95 Vinineasque trahit crates] Ad agrorum scilicet exæquationem, quam rustici Hyrpicem vocant. *Servius.*

Juvat] Vel adjuvat, vel quasi delectat. Et hic transit ad aliud præceptum. *Idem.*

96 Flava Ceres] Flava dicitur propter aristarum colorem in maturitate. *Idem.*

Flava Ceres] Propter aristarum maturitatem. Hom. ξανθή δημήτηρ: eademque alibi et σταχυοστέφανος et σταχυοσλόκαμος dicta. *Taubmann.*

Alto Olympo] Aut poetice dictum de cælo, illi favere Cererem, aut vere altam segetem esse, non paleis tantum inanem, sed gravem frumento; nam ideo *flava Ceres*: et Ceres nomen est quod in polysyllabis in nominativo singulari producit ultimam, cum in obliquis corripit. *Servius.*

Alto] De alto. *Idem.*

Nequicquam] Id est, Non sine causa. Nam semper duæ negativæ unam confirmativam faciunt. Unde male quidam locum illum legunt in Terentio. *Puter adest, cave ne te tristem sentiat.* Si enim hoc est, dicit, vide ut te tristem esse sentiat. quod procedere minime potest; sed ita legendum est, *Cave te tristem esse sentiat.* Nam et ne, et cave prohibentis est. *Idem.*

Spectat] Respicit. *Idem.*

Neque illum nequicquam spectat Ceres] Periphrasis ubertatis, ex causa efficiente, quæ putabatur Ceres. Credebat enim Vetustas, Numinis blandiorem aspectum, tristioremve aut

aversum, bonam malamve caussari fortunam. Hinc formulæ illæ, *Deus nos respexit*, id est, opem tulit. Plautus Rud. v. 2. *Dii me homineque respiciunt.* Terent. Andr. iv. 1. *Et me, et te, nisi quid Dii respiciunt, perdidit.* Inde et Romæ colebatur *Fortuna cognomine Respiciena.* Vide Briss. in Form. lib. 1. et Lips. Antiq. Lect. II. 19. *Taubmann.*

97 Et qui, proscisso quæ s. æ. t.] Propria voce usus est; cum enim primo agri arantur, quando duri sunt, *proscindi* dicuntur; cum iterantur, *obfringi*; cum tertiantur, *lirari.* *Serv.*

Quæ suscitât equore terga] Id est, vertit terram, quam araverat. Et proprie *suscitat*, quia jacent inexerciti; *terga* autem superficiem, ut Homerus, νῶτα θαλάσσης. *Servius.*

Terga] Νῶτα: imitatione Græcorum, id est, supinas glebas. Pind. Pyth. Od. 4.

— ἀναβαλακίας ὁ ὀργυῖαν σχίξε
νῶτον γᾶς —

Id est, *Findebat tergum terræ sursum glebas attollentis ad profunditatem orgyæ.* quod notat Pimpoint. *Taubm.*

98 Rursus in obliquom verso perrumpit aratro] Scilicet autumnali tempore, quo jam cum seminibus aratur. Nam hoc præcipit, ut cum denuo aramus, tunc per obliquum aratra duamus. nemo enim uno tempore bis arat. *Servius.*

Rursus in obliquom] De hac aratione Plin. XVIII. 19. *omne arcum rectis sulcis, mox et obliquis subigi debet.* Ibid. *Id demum recte subactum erit, ubi non intelligitur, utro vomer irit.* At vero *Servius* hoc de autumnali aratione intelligit, qua jam seminibus aratur. *Nemo enim, inquit, bis arat.* *Taubni.*

Perrumpit] Sic veterum bona pars codicum. Sed in Mediceo, nota illa quæ pro significabat, abrasa est: et p littera atramento inferne recisa, jam *perrumpit* facit. Sunt etiam exemplaria, quæ *oblicum* per *c* scribunt; exemplo jam antiquato, licet ad hanc

diem populi in Italia sint, qui q lit-
teram nondum admisere. *Pierius.*

99 *Exercetque frequens*] Quidam ex-
ercet pro tractat accipiunt; ut, *Fer-*
rum exercebant vasto Cyclopes in antro.
Frequens autem pro *frequentier*. *Serv.*

Exercetque tellurem] Horat. Epod. 11.
Exercet rura bobus. Taubmann.

Atque imperat arvis] Id est, ut tan-
tum ferant, quantum ipse desiderat.
Et hoc est, quod ait supra, *Illa seges*
demum votis respondet avari Agricola.
Alii ne liberius ferant, quæ volunt,
sed quod fuerit satum tradant. *Serv.*

Imperat arvis] Ut tantum ferant,
quantum ipse desiderat. Sic Colum.
l. III. *imperare vitibus* dixit. V. N. ad
vs. 55. Taubmann.

100 *Humida solstitia, atque hyemes*
orate serenas Agricola] Bene ad vo-
tum se transtulit, neque enim rusticus
aliud potest hic facere nisi optare:
nam duo sunt solstitia. Unum æsti-
vum, octavo kalendarum Iuliarum
die: quo tempore remeare Sol ad in-
feriores incipit circulos. Et aliud
hyemale, octavo kalend. Januariarum
die, quo tempore Sol altiores incipit
circulos petere. Unde hyemalis sol-
stitii dies miuimus, sicut æstivi maxi-
mus invenitur. Videtur ergo contra-
rium esse, quod dicit, Optare pluvias
per solstitia, et per hyemem, seren-
tatem: cum (ut diximus) unum æsti-
vum sit, et aliud hyemale solstitium.
Sed sciendum modo annum in qua-
tuor partes esse divisum: in duo sol-
stitia, et duo æquinoctia: unum ver-
nale, et aliud autumnale. quæ Græci
ἱσμερίαι vocant. Sunt autem hæc
octavo kalendarum Aprilium, et oc-
tavo kalendarum Octobrium die, quia
annus olim in duas tantum partes di-
videbatur; hoc est in æstivum, et in
hyemale solstitium; et in duo hemi-
spheria. ut intelligamus omnia eum
tempora voluisse complecti. Nam
hoc dicit, Optandum rusticis, ut au-
tumnali et hyemali tempore sit sere-
nitas: quæ duo tempora pro uno ha-

bebantur, secundum hemicyclii ra-
tionem, ut diximus. Vernali vero, et
æstivo tempore, ut sint pluviae: quæ
et ipsa duo tempora pro uno erant.
Tamen si diligenter attendamus,
poëtica licentia est usus, ut pluralem
numerum pro singulari poneret. nam
solstitia pro solstitio, et *hyemes* pro
hyeme posuit. dicit autem, Optanda
hæc, quæ per naturam non sunt: quo
possit utriusque temporis asperitas
mitigari: et æstatis calor, pluviis;
et frigus hyemis, serenitatis tepore.
Sane quidam, *Humida solstitia atque*
hyemes orate serenas, accipiunt; hoc
est, ea solstitia pro hiemali tantum
solstitio, quæ humida hiberni tem-
poris ratione esse necesse est: nam
æstatis solstitia humida esse non pos-
sunt, ut sub una significatione dictum
sit, humida solstitia atque hyemes;
quod ostendunt subsequencia, *hiberno*
latissima pulvere farra: neque enim
aliquid de æstatis solstitio, vel tem-
pore memoravit. Sed verior exposi-
tio hoc habet, *Humida solstitia atque*
hyemes orate serenas Agricola; non
quod humida esse debeant, sed humi-
da solstitia epitheton hyemis est; et
modo hoc dicit, Solstitia illa quæ hu-
mida sunt naturaliter, id est hiberna,
o Agricola, et hyemes serenas orate,
nisi enim serenum cælum fuerit, nec
seri poterit, nec arari, ut ipse dixit
in sequenti; *hiberno latissima pulvere*
farra. Nisi enim serenum fuerit, pul-
vis e terra levare non poterit. Ergo
hoc dicit, solstitia hiberna, et non so-
lum solstitia, id est, solstitiorum sola
tempora, sed omnes hyemes serenas
optandas. *Servius.*

Humida solstitia atque hyemes orate
serenas Agricola] Solstitium *ἁπλως*
pro æstivo, cui opponitur *hibernum*,
quod proprie *bruma*, qua nox est lon-
gissima, et dies brevissimus, ut con-
tra fit in solstitio, quod incidit in ul-
timum mensem Junium, ut Colum.
II. 4. IX. 14. vel ut Servius octavo
Kal. Iuliarum die. De *solstitio* et

bruma sic Cic. de nat. Deor. II. 7. *Solis accessus, discessusque solstitiis, brumisque cognosci.* Ut hoc loco Noster, sic Iuvenalis *solstitium et hiemes* tanquam opposita citat. IV. 92.

Sic multas hiemes atque octogesima vidit

Solstitia.

Quemadmodum solstitia humida siccitatem, fruges enecantem, averruncant, et temperata pluvia segetum uberrimum proventum promittit; sic *hiemes serenæ*, id est, *frigidæ*, ut Sabinus, satis mirum in modum prosunt. Plinium, XVII. 2. et 12. XVIII. 17. hanc sententiam Maronis labefactantem, Cæda refutat prolixius. *Em.*

101 *Hiberno pulvere*] Hyberna serenitate; eo quod nimia serenitas pulverem creat. Et est carmen rusticorum antiquum, *Hyberno pulvere, verno luto, grandia farra, Camille, metes.* Camillus adolescens est. *Servius.*

Hiberno pulvere] Id est, hiberno sereno: quod nimia serenitas pulverem creat. Porro, hieme sicca et suda, vere pluvio et humido, *lata farra*, id est, fecundam segetem enasci, innuit et hoc rusticum vetusque canticum, quod in Libris antiquissimorum Carminum inveniri, et a Poëta hic spectari Macrobius annotat. v. 20. *Hiberno pulvere, verno luto grandia farra, Camille, metes.* Etiam J. C. Scalig. ex hac vetusta agriculturalum lege Poëtam explicat, in Theophrast. III. 29. V. N. Ecl. v. Est autem Camillus, (ut hoc obiter dicam) *παῖς ἀμφιθαλής*, id est, puer patrimus matrimus. De quo Scalig. ad Catull. Carm. I. Taubmann.

Farra] An a *faciendo*, quod in *pistrino* fiat, ut Varro de l. l. IV. an a *frangendo* ut Isidor. XXVII. 2. scrutari religiosius, non est instituti. *Fru menti est certa species*, ut Servius ad Æn. v. 745. Sed sæpissime in Poëta nostro, pro quovis frumento, et quod notandum, in numero multitudinis. *Emmeness.*

102 *Latus ager*] Hiberno scilicet sereno. Quia ubi hoc contigerit, ne hæc quidem loca quæ fertilia sunt, id est, Mæsia et Gargara, quæ dicturus est in sequentibus, certent cum illo proventu. *Servius.*

Nullum tantum se Mysia cultu Jactat] Constat quidem Mysiam circa culturam esse diligentem: sed non ei cultus suus tantum prodest, quantum hiberna serenitas et humidum solstitium. Mæsia autem provincia est Thraciarum vicina Scythiæ. Mysia vero civitas Phrygiæ, haud longe a Troja: quam magis debemus accipere propter Gargara, montes Phrygios. Unde apparet et in Asia esse regionem quæ Mæsia dicatur. Sane Gargara multi auctores Græci, sicut Serenus Sammonicus tradit, altitudinem Idæ montis, et per hoc abusive omnes summities montium Gargara appellant: esse etiam Gargara civitatem in radicibus Idæ montis in provincia Mæsia Asiæ, quam constat naturaliter uliginosam, et ob hoc frugum feracem; in tantum, ut multi poëtæ Græci Gargara abusive pro cuiusvis rei multitudine, vel copia posuerint. Ergo potest et hic sensus esse, ut sit: Cum ea sit anni temperies, ut hiems serena sit; et solstitium humidum, fructus optime provenire; hæc autem adeo agris esse necessaria, ut sine his, ne illi quidem fecundissimi Mæsiæ agri responsuri sint opinioni fertilitatis, quæ de his habetur. *Servius.*

Mysia cultu] Cultu autem ideo addidit, tanquam diceret: Omnis seges, quæ tempestivos humores habuerit, æquabit fecunditati arborum Mysiorum; quæ propterea quod non quærant solstitiales imbres, sed naturali et proprio humore lætentur, maximum et præcipuum cultum habeant, et ita uberes ibi fructus proveniant, ut fecunditatem agrorum suorum etiam Gargara ipsa mirentur. *Idem.*

Mysia] Per y scriptum in codice Romano, ut Pierius, Ursinus. Quam lectionem firmat Macrob. saturn. v. 20. Variis appellationibus hæc regio fuit appellata. De qua sic Pomp. Mela i. 18. *Proxima regio, ex quo ab Æoliis incolæ cæpit, Æolis facta, ante Mysia; et qua Hellespontum attingit, Trojanis possidentibus, Troas fuit.* Non videtur Poëta hoc loco designare *Mysiam* Europæam, quæ potius *Mæsia* dicitur (ut geographorum filiis placet) sed regionem positam in Asia minori, quia, ut Macrob. v. 20. *Gargara hæc, dicit, sunt in Mysia, quæ est Hellesponti provincia.* Quæ etiam *Hellespontiaca* appellatur, sive *major*, ut contra, altera, *minor*, sive *Olympiaca*, ut Strabo l. vii. Si quis tamen probet id, quod Pausanias in Corinthiacis l. ii. p. 116. per me licet: *ἔστιν ἐν ἀριστερῇ χερσὶν Μυσία, καὶ Διμήτρος Μυσίας λεῖπον, ἀπὸ ἀνδρὸς Μυσίου τὸ ὄνομα γενομένου, καὶ τοῦτου, καθάπερ λέγουσι Ἀργεῖοι, ξένου τῆς Διμήτρος.* *Emmeness.*

103 *Et mirantur Gargara messes*] *Phantasia* est poetica, rei inanimatæ sensum dare: sic alibi, *Miraturque novas frondes, et non sua poma.* Sane Rubellius, Blandus, et Quadrigarius historici dicunt Gargarum flumen vocari in finibus Thurinis. Ad illud fuisse oppidum mediocre, quod Garga nunc vicus est, quem Troës obscuri centum quinquaginta, ignoto et incerto duce, insederunt; scilicet nomine a vertice Ideo translato, a quo civitas etiam in finibus Troicis Gargara appellatur. *Servius.*

Mirantur Gargara messis] Est et alter sensus: Cum ea sit anni temperies, ut hiems serena sit, et solstitium humidum, fructus optime proveniunt. et adeo hæc esse agris necessaria, ut sine his nec Mysiæ, nec Gargarorum agriculturæ feracitate laudabiles, responsuræ sint opinioni, quæ de eis habetur. Est autem Mysia regio circa Ciliciam, frugum ferax, quæ,

nullo cultu tantum se jactat, id est, gloriatur, quantum si veniat serena hiems, et solstitium humidum. *Philargyrius.*

Gargara] *Gargarus*, unde plurale neutrum *Gargara*. Est et cacumen montis Idæ, cujus meminit Ovid. *Heroid. epist. xvi. 107.*

Ardua proceris spoliantur Gargara silvis:

Innumerasque mihi longa dat Ida trabes.

Et oppidum in radicibus montis Idæ positum, de quo Strabo l. xiii. Multa quidem et de monte, et de urbe Macrob. saturn. v. 20. Sed urbem intelligendam tamen, non obscure pronunciat, quæ posita in imis radicibus Idæ montis, defluentibus inde humoribus irrigetur; quare non video, cur ignobile oppidum Gargara velit Vossius ad Melam, cujus commentaria vide i. 18. Nobilissima enim sunt propter fertilitatem, ut Ovid. de art. am. i. 57.

Gargara quot segetes, &c.

Emmeness.

104 *Quid dicam*] Oratorium schema quædam recusare, quasi non sufficiat materiæ, deinde referre: Et quid dicam, quemadmodum juvat arva, qui insequitur. *Servius.*

Comminus] Id est, statim, sine intermissione. Non est ergo ex propinquo, qui significatus frequentissimus est in Cisalpina Gallia, vulgo enim dicunt, Vado ad eum, sed *comminus*: unde Virgilius magis patriam consuetudinem videtur secutus. Veteres enim non in tempore, sed in loco *comminus* ponebant. id est, juxta; ut est *comminus obtruncunt ferro*, cui contrarium est *eminus*, id est, longe. *Idem.*

Comminus] Id est, statim, sine intermissione. Est enim hic temporis: auctore Servio, et Sc. Gentil. et Cujacio, *Observ. xi. 39.* Ita in l. xxi. d. de Rei vind. legitur: *Cominus petitor cam rem persequi potest*, id est, sine

cessatione. ita Apul. in Apol. verbo *cominus* opponit *cunctanter*. Taubm.

105 *Insequitur*] Prosequitur, et non sinit quiescere. Servius.

Insequitur] Pari forma Columel. v. 5. *Fossor insequitur, ac bidentibus eas partes subigit*, &c. Iterum: *Insequitur pampinator, et supervacuos* (palmites) *detergit*. Cerda.

Ruit] Evertit, dissipat. Nam modo agentis est. ut, *Una Eurususque, Notusque ruunt*. nam aliter dictum est, *Ruit alto a culmine Troja*. Servius.

Cumulos ruit] *Ruere*, ἀλλοπαθῶς, pro *diruere*. Terent. Adelph. *Cæteros ruerem, agerem*, &c. ita noster Ge. II.

— *ignis ruit atram*

Ad cælum nubem.

Lucret. l. vi.

Cum mare permotum ventis ruit intus arenam.

Vide Nonium. Taubmann.

Male pinguis] Non pinguis, id est, sterilis. nam *male*, apud Virgilium sæpe non significat, ut, *male sana sororem*. Servius.

Cumulosque ruit male pinguis arenæ] *Male*, ut Servius, *minutionem habet, non negationem*. Igitur, *male pinguis*, id est, non satis pinguis, nimis infœcundæ, vel ut Taubmannus: *grumos, sive glebas aridiores*. Virg. Æn. II. 23.

— *Statio male fida carinis*.

Ovid. de art. am. II. 318.

— *Sed si male firma cubabit*.

Et vs. 660.

— *Macie quæ male viva sua est*.

Id est, quæ nequit vivere, ut Tanaquillus Faber ep. 63. ex Lucretio. *Emmeness*.

106 *Deinde satis fluvium inducit, rivosque sequentis*] Post commemoratam generalem agriculturam, transit ad species et culturas venientes ex tempore. Nam arare, cinerem jacere, incendere æternum est: irrigare autem nonnisi nimix siccitatis est; sicut et siccare etiam, aut ex magnis pluviis, aut ex fluminis eruptione compellimur. Servius.

Satis] *Segetibus, agris satis*, id est, seminatis: nam participium est. *Id*.

Deinde satis fluvium inducit] Theophrastus: περὶ φυτῶν ἱστορίας l. III. *λοικε δὲ ἡ μετὰ τῶν ποταμῶν ἐφόδος ἐνδγαίω σπέρματα καὶ καρπός*. Videnda Homericæ comparatio in Iliade, ὡς δ' ἐπ' ἀνὴρ δ'χερρὴγός, &c. Ursinus.

Rivosque sequentes] *Juges* aut sequuturos, aut certe rivorum est epitheton; quia, qua duxerit sequuntur. Servius.

Rivosque sequentis] In Romano codice legere est: *rivosque fluentis*, sumptum id nimirum ex paraphrast. Pierius.

107 *Exustus ager morientibus, &c.*] Scilicet æstatis calore. Servius.

Exustus ager] Ovid. Fast. IV.

— *sitis usserat herbas*.

Taubmann.

Morientibus herbis] Secundum Pythagoricos, qui dicunt omne quod crescit, animam habere: unde est, *Atque interfice messes*. Servius.

108 *Ecce*] Id est, ex improvviso. *Idem*.

Supercilium] Altitudine, summitate terrarum. Alii *supercilia* loca in obliquum delineata, quæ superne habent alia fastigia. Ex accidenti dicit *tramitis*: tramites autem sunt convales, quæ de lateribus utrinque perviæ limitant montes, quæ solent etiam saltus nuncupari. Sed hic tramitem nunc pro valle ac saltu accipere debemus, et supercilium pro simpliciter edito loco; ut ἵλιος ὑπερύεσσα, nam ideo ait clivosi. *Idem*.

Supercilium] Hanc metaphoram Latini a Græcis ducunt, qui pari lepore verticem quoque et culmen quodvis ὑπερήν nominant. Homer. Iliad. XX. (non III. ut multi male citant) κἀθίζον ἐπ' ὑπερήν sedebant in *supercilio*. Bionor. ἀπ' ὑπερήν pro, a colle. Pind. Olym. od. XIII. ἐπ' ὑπερή Παρνασσίῳ. Apollon. Argon. I. ἐπ' ὑπερήν αἰγιαλοῖο. Opplan. Hal. I. IV. ὑπερήν αἰγιαλοῖο; *supercilium littoris*. Ergo Latini

ab hoc fonte. Livius. **xxvii.** *Levem armaturam infimo stantem supercilio.* Plin. **vi. 5.** *Supercilium arduum tenent Torætæ.* Eadem locutio usitata, ad significandas ripas, et aggeres fluviorum, quod ex Polyb. hist. **i. ii.** notavit Victor **xxii. 14.** Certe in Ammiano nihil frequentius hac locutione, *supercilium Rheni, Rhodani, Danubii, &c.* Cerda.

Supercilia] Quodammodo videtur distinguere Sículus Flaccus p. 7. inter montem et supercilium. Intuendum erit in quantum spatium devertitas supercilii extendatur, ne mons supercilium sit. Intra paucos enim pedes supercilia vocabula accipiunt. et paullo post: *Ita hæc causa efficit, ut superioribus possessoribus usque in planitiem supercilia cedant.* Sed pro colle eminentiore et loco editiore, passim. De notione supercilii, multa ad Oppian. Halieut. **i. iv.** Rittershusius pag. 303. *Emmeness.*

109 Elicit] Ab eliciendo, et apud antiquos, hodieque in aliquibus provinciis, Elyces appellantur sulci ampliores, ad siccandos agros ducti; unde Poëta ipso verbo uti voluit: nam et scrutatores vel repertoires aquarum aquilices dicuntur. (bariulas dixerunt.) *Servius.*

Elicit] In Romano codice *eligit* scriptum, ea scilicet cognatione, quæ intercedit inter *g* et *c*, quum *elicit* omnino sit casta lectio. *Pierius.*

Raucum per levia murmur Saxa ciet] Non solum utilitati hanc rem dicit fore, sed etiam voluptati: murmur autem sonum aquæ. *Servius.*

Levia] Vero lubrica, nitida, detrita. *Idem.*

110 Scatebris] Ebullitionibus, quæ fiunt cum aqua in aliquas rimas defluerit. Unde etiam vasa æstuantia scaturire dicuntur. Unde vulgo vasa, ubi calida solet fieri, scuturæ appellantur. *Servius.*

Temperat] Rusticus scilicet. *Idem.*

111 Quid, qui, ne gravidis procumbat

aristis] *Gravidas aristas* periphrasticè pro spicis posuit. Dicimus autem et hic spicus, et hoc spicum. Cicero in Arato, *Spicum illustre ferens insigni corpore virgo.* Sed scire debemus in usu esse a masculino utrunque numerum: a neutro vero raro, et tantum singularem inveniri, nam plurali nusquam lectum est. *Idem.*

Gravidis procumbat culmus aristis] Hoc ita extulit Hesiod. *ἔρρ. ii. ὦδέ κεν ἄρσούρη στάχους νεβόειν ἔραε:* Sic quidem ubertate spicæ nutabunt ad terram. Græci alii, βαρύνεσθαι: sætu gravescere. Cerda.

Quid] Id est, quid dicam quantum juvat arva. *Servius.*

Culmus] Junctio spicarum. *Idem.*

112 Luxuriam segetum] Bene luxuriam, ut ostendat rem superfluum, et nocituram nisi amputetur, officere; et bene, luxuriam pascit, non segetem. Sane luxuriam juxta antiquos multi dictum putant, cum luxuria dicatur. *Idem.*

Luxuriam segetum] Agris, plantis, arboribus competit hoc vocabulum. Non. Marcellus c. 4. appellat *intempestivam abundantiam.* Col. v. 6. *Cum vitis prævalens in luxuriam evagatur.* id est, abundantius palmites emittit, quæ in eodem cap. dicitur vitis luxuriosa. Sic et verbum luxuriari, ibidem: *Si vitis nimis luxuriabitur.* et lib. de arbor. c. 11. *Cacumina virgarum, ne luxurientur, demutilato.* Sic Plin. **xviii. 29.** **xix. 6.** Ovid. *Heroid. ep. i. 53.*

Jam seges est ubi Traja fuit, resecandaque falce

Luxuriat Phrygio sanguine pinguis humus:

ad alia transferuntur. Elegans est locus Ciceronis de orat. **ii. 23.** *in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quadam, quæ stylo depascenda est.* *Emmeness.*

Depascit in herba] Hanc rem verbo pectino expressit Plin. **xviii. 21.** *Sunt genera terræ, quarum ubertas pectinari*

segetem in herba cogat. Cerda.

113 *Cum primum sulcos æquant sata*] Seminata, hoc est, cum adhuc herbæ sunt teneræ; id est, cum operiunt sulcos herbæ; hoc est, antequam cogantur in culmos: et per ista tempus ostendit. Sane hoc hemistychium Virgilii unum de invictis est. *Serv.*

Cum primum sulcos æquant sata] Nimia illa fertilitas castiganda est dente pecoris, in herba cum seges est. Quamvis emaculandi Servii cura non sit nostra, siquidem veterem illum interpretem a politiori manu pristino nitori propediem restitutum iri crediderim; obiter tamen monuerim, suspectum illud esse, quod in Servio de *invictis*, pro quo Schottus observat. II. 18. de *injunctis*, vel non *conjunctis* legendum contendit. Tales versus Taubmannus nominat *inimitabiles*, apud quem nonnullos ejus coloris versiculos invenias. *Emmeness.*

Quique paludis] Et hic, juvat arva, subaudiendum. *Serv.*

114 *Deducit*] Siccit, detrahit. Sic paulo post, *Rivos deducere nulla Relligio vetuit*, id est, siccare. *Idem.*

Bibula arena] Quia omnis arena bibula est. *Idem.*

Collectum humorem bibula deducit arena] Hoc sumptum est ex Lucretio, cujus versus est in lib. II.

Littoris incurvi bibulam lavit æquor arenam. Ursinus.

115 *Incerti mensibus*] Inopportunitas: *incerti* autem *menses* sunt veris et autumnii. nam et hiemis certum est frigus, et æstatis certus est calor: quidam *incertos menses* pro quibuscunque, qui adferant variam tempestatem, accipiunt. *Serv.*

Præsertim incertis, &c.] *Incertos menses* vocat vernos, quibus abundant et exeunt flumina, ex regelatione nivium ut plurimum, quæ montibus descendunt. De autumnii mensibus accipi non posse, certum est, ut nugatur ibi Servius. *Salmasius.*

116 *Exit*] *Exire* proprio dicuntur

flumina, cum abundant extra ripas, ut, cum *spumeus omnis Exit*. Veris vero et autumnii nunc frigus, nunc calor est. *Obducto lute tenet omnia limo*] Superlito, superfuso. *Late*] Valde ac multum, id est, per plurimum spatium. *Tenet*] Occupat, et operit. *Servius.*

117 *Unde*] Ex quo, vel ob quam rem. *Idem.*

Tepido humore] Stanti, noxio, inapti. vel hoc est incertis mensibus; videtur enim de æstate dicere, tepido humore. *Idem.*

Lacunæ] Sunt fossæ, in quibus collecta aqua stare consuevit; id est, quasi lacus minores. *Idem.*

Sudant humore lacunæ] Hypallage: pro, humor sudat e lacunis. *Taubm.*

118 *Nec tamen hæc cum sint hominumque boumque labores*] Ordo est, *Nec tamen nihil improbus anser, Strymoniaque grues, et amaris intiba fibris efficiunt, aut umbra nocet.* Et hoc dicit, Licet hæc omnia, quæ dixi, arando sint experti et hominum et boum labores: tamen sunt adhuc aliqua, quæ obsunt, nisi provideris. scilicet, ne aves obsint, aut umbræ arborum. *Servius.*

119 *Improbis anser*] Insatiabilis, nulli probandus. Et dicit anseres agrestes. *Idem.*

Improbis anser] Quem nunquam capit ulla satietas pabuli, sed aviditate nimia semper flagrat vorandi. *Voraces enim sunt natura*, ut Columella III. 10. *Quo temperandum iis, qui propter cupiditatem sæpe in pascendo, si radicem prenderint, quam educere velint e terra, obrumpunt collum.* Eleganter dicitur de procacibus, qui postulant ea, quæ sibi non debentur. Phædrus II. 2. *Improbum rejecit.* Id est, prædatorem, qui partem impudenti ore postulabat dejecti juveni. Sic apud Eundem I. 6. *Fauce improba, improbitas.* Ovid. Met. XIII. 112.

Debilitaturum quid te petis, improbe, munus?

Sic *classis improba, spes improba, labor*

improbus vs. 145. hujus libri: sed de his Bernecerns ad Just. xxix. 3. non ipsi anseres tantum noxam important seg'itibus *sed et eorum latamen*, id est, stercus, *inimicum satis est*, ut Pallad. l. 23. *Emmeness*.

120 *Strymonicæque grues*] Thraciæ, a fluvio vel lacu Strymone, qui fuit circa Amphipolim civitatem. *Servius*.

Strymonicæque grues] Sic *Æn.* x. 265.

Strymonicæ dant signa grues.

Mart. ix. 30.

Nec quæ Strymonio de grege ripa sonat.

Juven. inde *grues* appellat *Thracum volucres*, xlii. 167. ubi etiam memoratur pugna gruum et pygmæarum. De migratione harum avium Oppian. *Halient.* i. 621. et Solinus cap. 16. *Emmeness*.

Et amaris intyba fibris] Donatus dicit, male quidam intybam avem quandam amari jecoris accipiunt. nam intyba dicit cicorea, quarum radices multæ et tenues ambiunt segetes et necant. *Fibris* autem abusive ait, quod radices intyborum hac atque illac decurrant, ut fibræ per jecur, id est, venæ quædam ac nervi. Alii fibras proprie dicunt rei cujusque extremitates, sicut Cicero in *Gabinium*, *Fibræ cinnamorum madentes*: Et in *Tusculanis*, *Non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras evellere*. Unde et jocineris extremæ partes fibræ a nonnullis appellantur. Bene ergo Virgilius intyborum, vel radicum, vel foliorum extremitates fibras dixit. Alii herbas adserunt, ut Nigidius commentario grammaticali *πορβή*, herba. *Sed antea fibra dicta est, ut nunc etiam rustici dicunt*. Potest ergo hic fibris pro herbis accipi, quando ipsa intybus herbæ species est. *Servius*.

Et amaris intuba fibris] Per u scribendum *intubus* docet Pierius ex antiquo, plerisque codicibus, tam Plinianis quam Virgilianis; cujus senten-

tiam laudat Dausquius. eadem est, quæ Cichorea. Vide Theophrast. *Hist. Plant.* v. 7. et 11. Sic Torrent. ad Horat. od. i. 31. *ambubjam* vel græco nomine *κικύριον* indigitat. Frequenter intubus in masculino vett. dictum, teste Charisio l. i. p. 77. Locum hunc interpretatur optime Turneb. xxvii. 25. Cujus hæc sunt verba: *Profecto dupliciter intuba nocere possunt: tum radicum fibris serpentium terramque defrugantium, et triticum augmentum; tum anserum illecebris, mire hoc olus expectantium. quam etiam crediderim causam fuisse, cur post anserum intuborum mentionem fecerit Columell. viii. 14. de anseribus loquens: Palustris quoque sed herbis destinatur, atque alia pabula conserantur, ut vicia, trifolium, fœnum græcum, sed præcipue genus intubi, quod σέπω Græci appellant. Quam herbam, tanquam medicinam, impense expectant anseres, ut Plin. viii. 27. Seruntque his, nempe anseribus, herbam, quæ vocatur *Seris*. plura Columella iii. 10. *Emmeness*.*

Amaris] Nocentibus. † Ut, *Hostis amare*. *Serv.*

121 *Aut umbra nocet*] Ut, *nocent et frugibus umbra*. Idem.

Umbra nocet] Sic *Ecl.* x. 76. Quem versum legit, hac servata interpunctione, Villiomarus l. x.

Solet esse gravis cantantibus umbra

Juniperi, gravis umbra, nocent et frugibus umbra.

Sed omnium elimatissima, Heinsiana, post *cantantibus umbra*, finit periculum, et in medio sequentis. Vide etiam Robert. Tit. x. 1. Sed de noctivis umbris Plin. xvii. 12. *Juglandium gravis et noxia, etiam capiti humano, omnibusque juxta satis. Necat germina et pinus. et panno post: quibusque satis umbra aut nutrix, aut noverca est.* Idem *Lucret.* l. vi.

Arboribus primum sertis gravis umbra tributa est;

Usque adeo, capitibus faciant ut sæpe dolores,

Si quis eas subter jacuit prostratus in herbis.

Emmeness.

Pater] Eo nomine passim a Poëtis Jupiter. Græce πατήρ ἀνθρώπων τε θεῶν τε. *Emmeness.*

Pater ipse colendi] Potest hoc videri sumptum ab Hesiodo; qui sic cecinit:

Κρύφαρτες γὰρ ἔχουσι θεοὶ βίον ἀνθρώποισιν.

Ursinus.

122 *Viam]* Rationem, μέθοδον. *Serv.*

123 *Movit agros curis acuens mortalia corda]* Dicturus est, Jovem fecisse multa, quæ possunt in vituperationem venire: et ea hoc colore defendit, quod dicat voluisse eum ingenium mortalibus ex necessitate præstare, ne torperent otio, quod ex rerum abundantia procreatur. Et movit agros, tanquam ipse colat agros, ut, ille colit terras; vel movit, id est, jussit coli, ut est terram vertere: curis vero sollicitudinibus. *Serv.*

Movit agros] Id est, excoluit, aratro vertit. Vide Nobilissimum Heinsium ad Ovid. Met. v. 555. *Emmeness.*

Acuens] Exercens. *Serv.*

Acuens] Sic Ter. in Ad. v. 3. 49. Quod illos sat ætas acuet. Manilius l. i. Sed cum longa dies acuit mortalia corda;

Et labor ingenium miseris dedit, et sua quemque

Advigilare sibi jussit fortuna premendo, &c.

Totus enim locus est Virgilianus. *Emmeness.*

124 *Torpere]* Quod hic torpere terram, Appian. civil. i. τὴν γῆν ἀργὸν et σχολὴν διαλαλεῖν, Segnem terram otio torpentem. Senec. in Fur. ager squallabit, ut Virg. intra: squallent abductis arva colonis. quem locum vide. *Cerda.*

124 *Veterno]* Pigritia, otio, quia plerunque otiosos solet hic morbus incessere. Plautus in Addicto, Opus facere nimio quam dormire mavolo, Veternum metuo. *Veternus* autem dicitur morbus intercutis, idrops, qui ho-

mines efficit pigros, et dicimus hic Interens, hujus Interentis. *Servius.*

Veterno] Quid morbi sit *veternus* sive *lethargus* et simul ejus quæ curatio, ex Celso discimus iii. 20. Pro nimia sæpe ponitur inertia. Cic. ad fam. ep. ii. 13. *Erat in eadem epistola veterinus civitatis.* Colum. vii. 5. *Ila conducit mediocriter exercere, et quasi torpentes excitare, nec pati veterino consensescere.* Inde Ter. Eun. iv. 4. 21. *Veternosus senex.* De qua voce *Donatus.* *Emmeness.*

125 *Ante Jovem]* Ante regnum Jovis. *Servius.*

Ante Jovem] De aureo sæculo, quod, Saturno imperante, floruit, pleni sunt poetarum libri. Noster Ecl. iv. Tibull. i. 3. Ovid. in principio l. i. Met. Hesiod. ἔργ. et præcipue Lucret. l. v. Sed eos aurei sæculi admiratores perstringit Statius silv. i.

I nunc sæcula compara, Vetustas,

Antiqui Jovis aureumque tempus.

Emmeness.

Nulli] Vetnste, non, significat: Terentius in Hecyra, Si non querit, nullus dixeris. ut ipse alibi, *Nulla Venus non ulli animum flexere hymenæi.* Tale est et nil mea carmina curas, pro non curas. *Servius.*

Subigebant] Domabant. molliabant. ac per hoc colebant. *Idem.*

126 *Nec signare quidem]* *Signare,* notare; propterea quod cum agri colonis dividerentur, fossæ ducebatur ab Oriente ad Occidentem, quæ cardo nuncupabatur; et alia de Septentrione ad Meridiem, qui declimanus limes vocabatur: et alii minores erant in obliquum discreti, qui lineares appellabantur, et agros, per centurias, sive per jugera divisos, coërcebant. *Id.* *Nec signare quidem]* In Rom. cod. *Ne signare quidem,* legitur, una minus littera. *Pierius.*

Aut partiri] Dividere et designare. *Servius.*

Limite] Termino, ut, 'limes agro positus.' *Idem.*

127 *Fas*] Id est, lex. *Servius*.

In medium querebant] In commune, id est, in publico, ut ipse alibi, *consulite in medium*. Idem.

In medium querebant] Turneb. XXII. 19. explicat, quid sit, *querere in medium*. Id est, querere, quod commune esset, nec proprium alicujus; quod accidit in prima illa orbis constitutione, et aureo ævo. Et sic explicat illud Lucan. l. 1.

Quid miscere juvat vires, orbemque tenere

In medio?

Ubi *tenere in medio*, est, non suum, sed commune possidere: nam orbis Romanus, inito Triumviratu, neque Cæsaris erat, nec Pompeji, neque Crassi, sed consortium eorum trium commune. Lactant. v. 5. perperam Virgillii sententiam exponit. Sed Justinus l. XLI. — *eam adstruit: Saturnus tantæ justitiæ fuisse dicitur, ut neque servierit sub illa quisquam, neque quicquam private rei habuerit: sed omnia communia et individua omnibus fuerint, veluti unum cunctis patrimonium esset*. Pro in medium, Græci dicunt: *ἐς μέσον, ἐς κοινόν*, ut pluribus disputat ad hunc locum *Cerda*.

Ipsa tellus] *Ipsa*, ultro, sponte sua, ut *Ipsæ lacte domum*. *Servius*.

Ipsaque tellus Omnia liberius nullo poscente ferebat] Est ergo: tellus nullo poscente fert omnia liberius. Idem quod Virgilius *Ecl. iv.* dixit: *tellus fundet munuscula nullo Cultu*. Quod *Homerus Odys. ix.* *θεσπερία καὶ ἀνέπορα πάντα φέρονται*. Quod *Hesiod.* in *ἔργ. ἡρώπων ἀντροπάρη*. Quod *Plato* in *Polit. ἀντροπάρη ἀναδιδούσης τῆς γῆς*. Quod *Ovid. Met. i.* de terra: *immunis, rastroque intacta, nec ullis Saucia vomeribus per se dabat omnia tellus*. et, *tellus fruges inarata ferebat*. Et *Am. iii. 7.* *dabat fruges sine vomere*. et, *Trist. iii. 12.* *nullo terra serente gerit*. Quod *Claudian.* in *Rust.* *subitis messor gaudebit aristis*, Quod *Horat. epod. Reddit Cererem tellus inarata*. *Cerda*.

128 *Omnia liberius*] Quia supra ait, *Atque imperat arvis*. Alii *liberius*, pro liberalius accipiunt. Bene. tunc enim libere cuncta sponte ferebat: nunc autem, imperante alio, per laborem culturæ serviunt. *Servius*.

Nullo poscente] Id est, Nullo imperante. Nam teste Donato ad *Ter. Andr. ii. 5. 11.* *Petimus precario, poscimus imperiose, postulamus jure*. Idem docet *Popma* de diff. verb. l. iv. Quamvis hæc verborum proprietas non semper observetur, ut idem exemplis facit liquidum. *Emmeness*.

129 *Ille*] Jupiter scilicet adeptus imperium. *Servius*.

Malum virus] Bene ad discretionem epitheton addidit. Nam *virus* et bonum et malum est: sicut *venenum*: nam idem est. Venit autem a Græco: nam illi *φάρμακον* medium habent, id est bonum et malum. Sane *virus* hodie tres tantum habet casus: hoc virus, hoc virus, o virus. Antiqui, hujus viri, dicebant. *Lucretius*, *tetri primordia viri*. Nonnunquam pro fœtore ponitur virus, ut apud *Lucilium*, *anseris herbilis virus*. *Addidit* aut abundat, aut *addidit*, quia habebant ante nonnihil veneni. *Serv.*

Malum virus] Ut *noxium virus* *Columel. vi. 17.* *Μέρον* est vocabulum. Qualia *Gellius xii. 9.* nonnulla enumerat: *Ancipiti significatione sunt, tempestas, valetudo, facinus, dolus, gratia, industria, periculum, venenum, contagium, quibus adde, fabula, de hac voce Faber in animadvers. ad Phædrum p. 8.* Operæ pretium etiam est, si legas *Eustat. ad Homer. p. 464.* *φάρμακον μέση λέξις*, &c. Attingit etiam *Apollon. Argon. iii.* *φάρμακα τὰ μὲν ἐσθλά, τὰ δὲ βαιοτήρια*. Nonnunquam tamen in bonam partem virus sumitur. *Stat. Silv. l.*

— *Jungam ipse manus, atque omne benignum*

Virus, odoriferis Atabum quod doctus in arvis, &c.

Recte *Delecampius* ad *Plin. l. xxxiv.*

14. pro cires, virus legit. Emmen.

Atris] Modo noxiis, id est, ad tenebras et mortem mittentibus. Serv.

130 Prædarique lupos jussit] Utrum ut ipsi prædas faciant, an ut ipsi capiantur? Idem.

Pontumque moveri] Ventis scilicet. Cicero, *Mare movetur ventis, ne putescat*. Idem.

131 Mellaque decussit foliis] Quia est opinio, fluxisse arboribus mella. Idem.

Mellaque decussit foliis] Contrarium in ætate aurea, Ecl. iv.

Et duræ quercus sudabunt roscida mella.

Ovid. Met. i.

Flavaque de viridi stillabant ilice mella.

Cerda.

Ignemque remotit] Non penitus sustulit, non extinxit, sed occuluit. Unde est, *Quærit pars semina flammæ, Abstrusa in venis silicis*. Servius.

Ignemque remotit] Sumtum hoc ab Hesiodo. ἔρπ. i. ἀπὸ τοῦ δὲ τῷ: abscondit vero ignem. Cerda.

132 Passim] Abundanter, ubique. Serv.

Rivis] Fluminibus. Idem.

133 Ut variis usus] Usus ἡ τὰ ἴσα, ut cum opus rebus esset, excogitarentur artes, per quas invenirentur. Idem.

Meditando] Ab agente est, id est, dum meditatur. Idem.

Extunderet] Studiose reperiret et coleret. Idem.

Extunderet artis] Antiqua aliquot exemplaria excuderet legunt. eaque dictio, nescio qua prius abrasa, in Longobardico codice superinducta. Sed enim *extunderet* in probatoriis codicibus, Romano, Mediceo, et aliis habetur. Pierius.

Meditando extunderet artis] Diligenter studendo, exercendo (de hoc verbo meditari Ecl. i. 2.) inveniret, excitaret, ad fastigium produceret. Ge. iv. 315.

Quis Deus hanc, musæ, quis nobis extudit artem?

Et vs. 327.

Quem mihi vix frugum, et pecudum custodia solers

Omnia tentanti extuderat.

Æn. viii. 665.

— et lapsa ancilia cælo

Extuderat. Suet. Vesp. c. 2. *Ea deum extudit magis convicio, quam precibus vel auctoritate*. Pro *extundere* Græci ἐκπύδωσκω. Nonius Marcellus c. 2. *extundere*, pro *extorquere* usurpatum docet. Emmen.

134 Paulatim] Epitheton artium est. Servius.

Frumenti herbam] Periphrasis segetis, ut, *nec graninis attigit herbam*. Idem.

Quæreret] Id est, ipse usus; et quæreret, quasi adhuc quod non esset, id est, quasi intus in sulcis quæreret. Idem.

135 Et silicis venis] Proprie dictum: Quadrigarius quarto, *Inter venas saxi, abstrusum, latentem, et quasi divinitus absconditum*: et hoc est, quod dixit, *ignemque remotit*. Sane absconditum dicitur, non absconsum, quia conditum facit, non consum. Idem.

Ut silicis venis] Sic antiqua omnia exemplaria, quæ præ manibus fuere nobis, legunt, tametsi non displicet et, ut illi membro cohæreat, *Et sulcis frumenti quæreret herbam*. Pierius.

Ut silicis venis abstrusum ignem] Ita in Æn. vi.

— semina flammæ

Abstrusa in venis silicis.

Cerda.

Silicis venis, &c.] Quidam Βαυαυολας, id est, artem, quæ ad caminum et ignem exercetur, notari putant. quidam coquinariam. ita autem loquitur et Æn. i. 116. et Æn. vi. 6. *Taubm*.

Excuderet] In i. quoque Æn. *scintillam excudit Achatès*. et Plin. xvi. 40. *ad excudendum ignem, non semper lapidis occasio est*. Credit Germ. sump-tum hoc ex illo Sophocl. in Phil.

ἄλλ' ἐν πέτροισι πέτρον ἐντρίβων,
μόλις

Ἐφρν' ἔφαρτον φῶς.

Similia sunt verba Plinii in adducto loco: *teritur lignum ligno, ignemque concipit attritu*. Nonnus Dionys. II. ita rem hanc pari cum aliis folio. λίθος ἀμφὶ λίθῳ φλογερὴν ὥδινά λοχεύων: *lapis attritus lapidi gignit flammantem partum*. et statim de percusso lapide: λίθον ἠκόντιζε πολυθλιβὲς ἀττόγονον πῦρ: *ejaculatur ex se genitum ignem lapideum assidua attritione*. Cerda.

136 *Alnos*] Arboris species, et per hoc lyntres fluviales ostendit. *Servius*.

Alnos cavatas] Alludit ad scaphas, παρὰ τὸ σκάπτειν dictas: quod primum grandiora tantum robora atque solida excavari solebant. Unde et αὐτόβυλα et μονόβυλα dicebantur. *Taubmann*.

Fluvii] Id est, qui in fluviis navigant. *Servius*.

Sensere curatus] Hoc est, quod ait, *paulatin*. *Idem*.

137 *Navita*] Pro nauta: sicut *Mavors* pro Mars. *Idem*.

Numeros et nomina fecit] *Numeros*, aut currendi modos, id est, ortus et occasus: quod si est, quasi rem philosophorum prætermisit: nam tantum de nominibus dicit, ut *Plejadas*, *Hyadas*. Aut certe revera ait *numeros*: nam *Hipparchus* scripsit de signis: et commemoravit etiam, unumquodque signum quot claras, quot secundæ lucis, quot obscuras stellas habeat. secundum quod bene commemoratis signis, quasi notum, stellarum numerum prætermisit. Aut *numeros*, quia Septentrionem dicimus: *nomina fecit* vero, notamina: *Plautus* in *Menechmis*, *Juventus fecit nomen Pencilo mihi*. Et in eo quod dicit nautam stellis numeros et nomina fecisse: significat necessitate quærendarum rerum; quæ ante sponte sua cunctis proveniebant, homines navigandi peritiam et studium reperisse; et ex eo

quod sequitur, id quod præcedit ostendit. Navigandi quippe peritiam, sequitur studium motus et rationes siderum cognoscendi, propter tempestatem maris, et ventorum motus. *Idem*.

Stellis nomina fecit] Sic *Ovid*. *Trist.* I. I. *Icariis nomina fecit aquis*. V. *Nobiliss. Heinsim. Emmeness*.

138 *Plejadas*] Signum est ante genua Tauri, quod Græci ὕβων dicunt, id est, petimen. Quidam autem non omnium bonum ὕβων, sed eorum tantum, qui sunt, ita ut Cyprii, gibberes, sicut *Aristoteles* quoque refert, sed et gibber ipsum ὕβων nominat; sed *Plejades* ortu suo primæ navigationis tempus ostendunt. Unde Græce *Plejades* dicuntur ἀπὸ τοῦ πλέειν: latine *Vergiliæ*, quæ verni temporis significatione, quo oriuntur. vel quod *Pliones* et *Atlantis* filiæ sint. Sunt autem septem: *Taygete*, *Arcyone*, *Celænis*, *Sterope*, *Merope*, *Maja*, *Electra*, quæ excisum filium dolens, lucere desiit: quidam *Steropen* voluit non apparere, velut erubescensem, quod sola e sororibus cum *Sisypho* mortali concubuerit. *Serv*.

Pleiadas] *Vergiliæ*: quæ versu 221. *Atlantides* vocantur Patris sui nomine. Sunt autem stellæ septem in dorso Tauri, in se conglobatæ ac confertæ, ita ut minimum spacium occupent, Nihil enim aliud sunt, quam ἀστέρων συστροφή, a qua mente *Val. Flaccus* l. vi. dixit, *Pleidumque globos: et Manil.* l. iv.

— *glomerabile sidus*.

Et *Propert.* III. 4.

Pleidum spisso cur coit igne chorus? Easque ob hanc causam et *Nicander* ὀλίγους vocavit. *Athenæus* l. II. docet *πλειάδας* dictas etiam *πλειάδας*, id est, *Columbas*, quæ Jovi *Ambrosiam* pocil-lentur. Vide *Merula* *Cosmographiam* lib. II. Part. 1. *Taubmann*.

Hyadas] *Hyades*, signum est et in fronte Tauri, quod ortu suo efficit pluvias: unde stellæ ipsæ, *Hyades*

vocantur ἀνδ τοῦ βροῦ, quas Latini exinde Sucas appellaverunt. Alii hyadas, a porcis, quos Græci ὄες dicunt, a nobis sues appellantur, non a pluviis, quas βροῦς vocant, dictas accipiunt. nam ideo et suculas dici a suis. Hæ sunt in fronte tauri, in formam Y litteræ. Unde etiam Yadas dici volunt. Has alii septem, alii quinque dicunt his nominibus, Pytho, Synecho, Baccho, Cardie, Niseis. Servius.

Hyadas] Septem stellæ in Capite Tauri: παρὰ τὸ θεῖν, quod ortu suo pluvias ciant: quo allusit Val. Flaccus l. v.

Pleiades et madidis rorantes crinibus ignes.

Latini *succulas* non a *succo*, ut inepte Nigidius: sed tanquam ὄδες sint ὄες, βροχιοειδῆς: ut notat Joseph. Scalig. ad Manil. Ovid. Fastorum IV:

Ora micant Tauri septem radiantia flammis,

Navita quas Hyadas Grajus ab imbre vocat,

Taubmann.

Claramque Lycaonia Arcton] Elicem dicit, id est, majorem Septentrionem: nam minor Cynosura dicitur. Lycaonia autem, subaudi filiam, ut Deiphobe Glauci. Lycaon enim rex Arcadiæ habuit filiam Calisto, quam cum vitasset Jupiter, Juno in ursam convertit: et postea Jupiter miseratus in signum Septentrionis cæleste transtulit. Servius.

Claram] Ergo, notam; ut, *tuus o clarissime frater Pandare*; vel quia non, vel nunquam, occidit, ideo *claram*; vel quia illic alia obscurior est. Idem.

Claram] Manil. *fulgentem*, l. i. et Græci, ἀειπνερόν: ita Lucan. l. viii.

— sed qui non mergitur undis

Axis inocciduius, gemina clarissimus Arcto,

Ille regit puppes.

Vide, quæso, Jos. Scalig. ad Manil. l.

i. p. 75. et seqq. Taubmann.

Pleidas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton] Tria hæc sidera conjungit. Ovid. Met. xiiii. 293. *Eumeness.*

130 *Tum laqueis captare feras, et fallere visco, Inventum*] *Captare*, occupare velle, et unus sensus est divinis interpositione alterius. Nam *Laqueis captare feras*, ad venationem pertinet. id est, illaqueare feras incurvatis arboribus: *Fallere visco*, ad aucupium. Item ad venationem, *Et magnos canibus circumdare saltus*. Male autem de aucupio quidam hoc respuunt, totum referentes ad venationem: et dicunt, *Fallere visco*, pro viscuratione positum. Constat enim luparios carnibus tinctis veneno lupos necare. quod ideo non procedit, quia hoc *viscum* hujus visci facit, sicut templum templi. unde est *Fallere visco*. *Viscus* vero, id est, caro, *visceris* facit, ut pecus, pecoris. Et si de carne loquebatur, viscere debuit dicere. Lucretius. *Permixtus viscere sanguis*. Item ipse, *Viscus gigni, sanguenque creari*. Primo de nautis, et navigio invento: postea de venatione dixit: nunc de piscatoribus loquitur. cuncta enim hæc necessitas invenit. Serv.

140 *Magnos canibus circumdare saltus*] Ita Ecl. x.

— non me ulla vetabant

Frigora, Parthenios canibus circumdare saltus.

Quod autem nos *circumdare*, Græci προσπερίβαλλεσθαι, quo verbo usus est Demosthenes in Phil. i. eumque Ulpianus explicans, ait metaphoram sumi a venatoribus, qui, ne feræ elabantur, per vias omnes, atque per omnia effugia τὰς ἀρκυς περιβάλλουσιν, retia circumferunt. Cerda.

141 *Atque alius latum funda jam verberat*] Ordo est, jam alius et funda. Genus est retis, dictum a fundendo, id est, jaculum quod dicitur βόλος. Servius.

Funda verberat amnem] i. piscatur. *Funda* autem a fundendo, vel a fundo:

βόλος Græcis: unde piscator talis, *ιχθυοβόλος*, *jaculator* Plauto dictus, Isidoro teste. *Funda* eidem Asin. 1. 1. *rete jaculum* est: (Ausonius tamen *fundam a jaculo* separat; auctore Turnebo xviii. 26.) Et sic dicitur ad differentiam *Verriculi*, quod non jactitur, sed verritur, i. trahitur: unde et piscator ipse *ιχθυολκός* vocatur: de quo sequens versus caplatur, ubi *lina* sunt linea retia: ut Græcis *ὄρεα λῖνα*; qui tamen vocis hujus primam corripunt. *Taubmann.*

Funda verberat amnem] Utitur pe-
ziphraſi Theocr. Idyll. 1. 40. *μέγα δίκτυον ἐς βόλον ἔλκει*, qui rete trahunt *δίκτυοι*, qui rete jaciunt *δίκτυοβόλοι* καλοῦνται. ut Pollux vii. 31. *Emmenes.*

142 *Alla petens*] Nonnulli *alta petens* ad maris piscationem adplicant; ut prima pars, *funda jam verberat amnem*, fluminis piscatio videatur: *Alla petens pelagoque alius trahit humida lina*, de mari dixerit. *Servius.*

Trahit humida lina] Verriculum significat. Et *trahit* recte, quia hoc genus retis *tragum* vocatur. *Idem.*

143 *Ferri rigor*] Durities ferri, unde *enæs rigidi* fierent. Unde et *rigidus homo* dicitur. *Idem.*

Ferri rigor] Ita Prudentius: *avis ac ferri rigor*. et Manil. 1. 11. *ferrique rigor*. Cassiod. 111. 25. *rigorem ferri parturit terrena molliſſities*. Ante omnes Lucret. 1. 1.

— *rigor auri solcitur æstu.*

Cerda.

Argutæ serræ] Stridulæ, sonoræ, ut *arguto pectine*. Et dicitur, *Perdix*, sororis Dædali filius, invenisse circulaum et serram. *Lamina* autem serræ, definitio. *Servius.*

Lamina] *Lamina*, portio metalli ductior tenuiorque; crassior tamen bractea. De quo Valla 1v. 74. *Plinius etiam sagi scitiles laminas dixit.*

Buchene Bretter. *Taubmann.*

Serræ] Hujus *argumentum* Plin. vii.

56. attribuit Dædalo: Ovid. *Metamorph. viii.* *Perdiccæ Dædali sororis filio.* Senec. ep. 90. et Diodor. *biblioth. 1. 1v.* *Cerda.*

144 *Nam primi cuneis scindebant fissile lignum*] In Mediceo codice et aliquot aliis antiquis *nam primum* habetur. In Romano: *schindebant*, quod sono asperum videatur, per *ch*, et hic et alibi scriptum, quod verbum id *σχιζω* Græce dicitur: alii *scindo* malunt ἀπὸ τοῦ σκεδάω dici: et idcirco adspirationem non apponunt, atque ita omnino mollius enunciatur. *Pierius.*

Scindebant fissile lignum] Quod findi potest; aut scindendo fissile faciebant; aut ibi scindebant, ubi fissile erat. *Servius.*

145 *Tum variae venere artes*] Ex necessitate scilicet diversarum rerum, quibus homines, repressa spontanea cunctarum rerum origine, et terrarum fructificatione, cœperunt egere. *Servius.*

Labor improbus] Vel magnus, vel nulli probabilis: nullus est enim amator laboris. vel indefessus, assiduus, sine moderamine. *Idem.*

Labor improbus] Multas recenset notiones *Taubmannus*, sed omnem una congruit maxime, quam vide vs. 119. ad hæc verba: *nilil improbus anser.* *Labor enim improbus*, idem ac *indefessus*, nimis, ut hanc vocem interpretatur *Salmas.* in *Plinian.* exercit. p. 368. Et præclarum illud omnis eruditionis domicilium, cujus ruinam dolebit ætatem posteritas, *Cl. Gronovius* ad *Suet. in Vespas. c. 23.* *Laborem improbum*, *Lucretius* appellat *eximium, præstantem*, in initio lib. 11.

Notæ atque dies nili præstante labore. *Duas inventarum disciplinarum causas enarrat, diligentiam, et paupertatem, de qua post. Sæculo aureo artes necdum erant excogitatæ. Quod, quia omium rerum usus sponte suppetebat.* *Manil. 1. 1.*

Necdum etiam doctas solertia fecerat artes.

Emmeness.

Labor omnia vincit] In Romano codice vicit legitur, specie perfecta. Nam et *venere artes* dixerat. In Mediceo *vincit* est: sed litteræ x subditum est punctum, quod eam indicet expungendam. Utcumque tamen legas, parvi est momenti. *Pierius.*

146 *Et duris urguens in rebus egestas*] Prior est egestas, quam paupertas; paupertas enim honesta esse potest. Egestas autem turpis est. Persius: *Magister artis ingenique largitor Venter, negatas artifex sequi voces. Servius.*

Urguens in rebus egestas] Mart. xi. 88. *O quantum cogit egestas.* Et de repertione artium, Arnob. i. ii. *Non sunt ista sapientia munera, sed pauperum necessitatis inventa.* Iterum: *Ex quo apparet, ut saepius dictum est, inventa hæc esse locorum necessitate ac temporum, neque divinitus eruditas advolasse huc animas.* Ad eandem sententiam, possis referre illud Persii: *Quis expedit, &c. Cerda.*

Et duris urguens in rebus egestas] Multa hominem fames docet, et paupertas experiri jubet, ut P. Syrus. Imo ut Horat. Od. iii. 24.

Magnum pauperis opprobrium jubet, Quidvis et facere, et pati.

et epist. ii. 2. 51.

— *Paupertas impulit audax Ut versus facerem.*

Manil. i. 1.

Et labor ingenium miseris dedit, et sua quemque

Advigilare sibi jussit fortuna promendo.

Haud absimilis est sententia Theocriti, *‘Α πείρα Διόφαντε μὲν τὰς τέχνας ἐγέλπει.*

Quod sic Plaut. Stich. i. 3. 24. *Paupertas omnes artes perdocet, ubi quem attigit.* Male, prior est egestas, in Servio. quæ verba etiam in multis editionibus non invenias. Si tamen reti-

Delph. et Var. Clas.

Virg.

venda videntur, pro prior, lege pejor. *Urguens pro urgens:* illud verbum ita scriptum testatur Dansiquius in Pandectis Flor. in antiq. inscript. et in plerisque veteribus Virgilio codicibus, quamvis aliud statuat Vel. Longus in Orthographia. *Emmeness.*

147 *Prima Ceres ferro mortales vertere terram Instituit*] Prima Ceres omne agriculturæ genus hominibus indicavit. superfluum enim questionem movent commentarii, dicentes Oxyrim vel Triptoleum aratrum invenisse. nam aliud est unam rem invenire, et aliud omnem agriculturam docere: quod fecit Ceres. Nam ferrum dicendo, cuncta generaliter rusticorum arma, complectitur. Sane solum hoc nomen est in polysyllabis, quod ultimam producat in nominativo, et eam in obliquo corripit, ut Ceres, Cereris. *Servius.*

Prima Ceres ferro mortalis vertere terram] *Vertere* Græcis *πολεῖν* est. Inde Homero γαῖον τρίπολον novale, quod ter aratro subactum. Multis locis idem de Cerere affirmatur. Ovid. Fast. iv. 401.

Prima Ceres homini ad meliora alimenta vocato

Mutavit glandes utiliore cibo.

Ille iugo tauros collum præbere coëgit: Tum primum soles eruta vidit humus.

et Metam. v. 341.

Prima Ceres unco glebam dimovit aratro:

Prima dedit fruges, alimenta que mitia terris.

Hymnus in Cererem Callimachi idem enarrat. Vide etiam Diod. Sicul. l. v. et Lucret. l. v. in proœmio. Hinc Oppian. Halieut. ii. 19.

Δὴ μὲν ζεύγλης τε βοῶν ἀρότου τε γαίης,

Πυρῶν τ' εὐκόρπου φέρει γέρας ἀμύτου.

Adi et Orpheum in laude Cereris:

‘Η πρώτη ζεύσασα βοῶν ἀροτήρα τέροντα.

5 T

Et in ministri Triptolemi honorem; quia in terra Attica primam fecerat sementem, noctes initiorum sacratæ sunt, ut Just. II. 6. *Emmeness.*

148 *Sacræ Deficerent silvæ*] *Emphas* est, id est, etiam sacræ: quarum sterilitas cæterarum quoque significat infœcunditatem. *Arbuta* autem sunt rubra poma silvarum; quæ Plinius unedones vocat: quod asperitate sua plura edi non possint. *Silvæ* autem si nominativus pluralis est, figurata declinatio est, si singularis genitivus est, possessiva. *Servius.*

Arbuta Deficerent silvæ] Vel accipe, ut illud Cic. in Orat. *Prudentia nunquam Oratorem deficit.* Et in Verr. *civitas me deficit*, i. deseruit. Vel ut illud ejusd. in Orat. *Non animus eis, sed vires deficiunt.* Taubmann.

149 *Victum Dodona negaret*] *Dodona* civitas Epiri est, juxta quam nemus est, Jovi sacratum, et abundans glandibus semper, de cujus nemoris arboribus columbæ oracula petentibus dare consueverant, et ideo καὶ ἱερόχην Dodonæ efficit mentionem. Quia dixit, *Chaoniam pingui glandem mutavit arista*: sunt enim Chaones in Epiro, perinde ut Dodona. Et totum quod dicit hic, hoc est: Prius homines, ut legimus, pasti glandibus sunt, nec aliud ad victum quærebant. Cum igitur jam deficerent glandes, et non solum quælibet silvæ, sed etiam sacræ victum hominibus negarent; et cum aliis silvis ipsa quoque Dodona civitas, quæ juxta se nemus Jovi consecratum habebat, glandes usibus humanis subtraheret, Ceres prima omne genus agriculturæ hominibus indicavit. *Serv.*

150 *Labor additus*] Aut datus: ut nihil mali ante habuerint. aut revera *additus*: quia ante erat quidem labor, sed tantum herbarum, intyborum: postea accessit rubiginis, carduorum. *Labor* autem quem Græci κοῖλας dicunt. *Idem.*

151 *Esset*] Comesset, consumeret:

ut, *Est mollis flamma medullas.* Idem. *Esset*] Sic Horat. sat. II. 2. 57.

Quinquennis oleas est, et silvestria corna.

et epist. I. 2. 38.

— *Si quid*

Est animum, differt curandi tempus in annum?

Ovid. de Ponto I. 1.

Estur ut occulta vitata teredine navis. id est, consumitur. *Emmeness.*

Robigo] Genus est vitii, quo culmi pereunt. Quod a rusticanis *calemitas* dicitur. Hoc autem genus vitii ex nebula nasci solet cum nigrescunt et consumunt frumenta. Inde et Rubigus deus, et sacra ejus decimo kalend. Majas Rubiginalia appellantur. Sed hæc res abusive Rubigo dicitur. Nam proprie rubigo est (ut Varro dicit) vitium obscenæ libidinis, quod ulcus vocatur: id autem abundantia et superfluitate humoris solet nasci, quæ Græce *στυπλάσις* dicitur. *Servius.*

Robigo] *Interficit ferrum robigo*, ut Cato, *a quo natura*, teste Plinio, XXXIV. 14. *exigit penas robigine.* Quando tamen ferrum consumit, *ferrugo*, quando æs, *ærugo*, nonnunquam dicitur. Quemadmodum rubigo a ruber, sic robigo a robus, qui color idem ac ruber, ut Festus. Pierius tamen *robigo* in Romano cod. legi testatur. Pro hac descriptione facit Dausquius, idemque docet Nobiliss. Heinsius Fast. IV. 907. ubi multa de robigine, ferrum et segetes infestante. Cum segetes offendit, *malum est frugum et vinearum caeleste*, quemadmodum Plin. XVIII. 17. Sed juxta Isiod. XVI. 20. *Rubigo est vitium rodens ferrum ipsum, vel etiam segetes, quasi rodigo: mutata una litera: hæc est ærugo, ab erodendo, &c.* Dii, qui sterilem (tale enim epitheton addit Horat. od. III. 23.) robiginem avertunt, duo sunt, ut ex Gellio V. 12. *Averruncus* nempe, et *Robigus*. Tria, inquit Plin. XVIII. 29. *namque tempora fructibus metuebant,*

propter quod instituebant ferias, diesque festos: Robigalia, Floralia, Vinalia. Robigalia Numa constituit, anno regni sui XI. quæ nunc aguntur ad VII. Calend. Maji, quoniam tunc fere segetes robigo occupat. An ros frugibus innatus sole acri, an hæc uredo frigore tantum constet sole innoxio, disputat Plin. XVIII. 28. Remedium adversus robiginem reliquit Colum. in libello de arboribus, c. 13. Emmeness.

Segnis Carduus] Inutilis, infœcundus. *Servius.*

Horreret in arvis Carduus] In antiquis aliquot codicibus *carduos*, ut sexcenta hujusmodi exempla in veterum monumentis. *Pierius.*

Horreret] Abundaret, ut totum agrum impleret. *Servius.*

152 Subit] Succedit loco intereuntium. *Idem.*

Aspera silva] Notandum etiam de herbis silvam dictam. *Idem.*

Aspera silva] Asperam silvam Salmas. in exercit. Plin. pag. 538. vocat *τραχέα ὄληματα*, id est, herbas spinis asperas, ut sunt lappæ et tribuli. In ea notione utitur Cic. in prætura urbana: *Tabulas et signa in silva depositas sub Dio vidimus.* Asconius pro *viridario.* Horat. epist. I. 10. 22.

Nempe inter varias nutritur silva columnas.

Ad quem locum hæc est interpretatio *Torrentii: hoc nimirum est, in urbe rus querere.* Vide Cujacii observat. x. 15. *Emmeness.*

153 Lappæque] Species herbæ hirsutæ. *Servius.*

Tribulique] Genus spinæ, quod donec viret mollia folia habet; ubi inaruerit asperantur in spinas. Hos tribulos sparsisse pugnaturus cum Romanis Hannibal dicitur, fugamque simulasse; quem cum Romani insequerentur ignorantes, et fugere credentes, in hoc genus fraudis incurrerunt, et ab hostibus in prællum recurrentibus cæsi sunt. *Idem.*

Interque nitentia culta] Quæ ideo coluntur ut niteant; aut quæ per cultum nitere debeant. *Idem.*

Nitentia culta] Inter pingues pulchrasque segetes. lib. IV. dixit *pinguia culta.* quæ enim pingua sunt, nitent. Unde Phædrus fab. XLVI. de homine corpulentiori,

— unde sic, quæso, nites?

V. N. supra vs. 1. *Taubmann.*

154 Infelix lolium] Infœcundum. contra, *Felicemque trahit limum.* Serv.

Lolium] Ζιζάνιον Græcis, et ἡ τοῦ στρού διαφθορά Suidæ. Inter omnes autem fruges hordeum et triticum, atque hoc maxime, in lolium transit. De quo videatur Theophrast. de Causis. Plant. IV. 1. et 4. et Plinius XXIII. 25. item comment. Plaut. Millite II. 3. *lolo victitare.* *Taubmann.*

Steriles avenæ] Ad discretionem earum, quæ seruntur. Nam in multis provinciis etiam inter fructuum genera numerantur: dominantur vero, eminent, quia et validiores et altiores sunt. *Servius.*

Et steriles dominantur avenæ] Hic suum habet locum *dominantur*, quod in Bucolicis nascuntur, ex antiquis codicibus legi diximus. *Pierius.*

Steriles avenæ] Ad discretionem earum, quæ seruntur; ait *Servius.* vel, quia *avena* terram (ut ait Theophr.) vehementer extenuat et sterilem facit. Plinius XVIII. 17. *Primum omnium frumenti vitium avena est, et hordeum in eam degenerat: sicut ipsa frumenti fit instar: quippe cum Germaniæ populi serant eam, neque alia pulte vivant. Habermuſs, Haberbrey. Symmachus: Nec rubigo segetibus obfuit, nec avena fruges necavit.* Vide Turneb. XIX. 29. et XXX. 19. et infra vs. 226. *Taubmann.*

155 Quod nisi et assiduis terram insectabere rastris] Jam concludit, et hoc dicit. Nisi sæpe sarrieris: propter illud, *Fit amaris intyba fibrilis Officiunt: nisi aves fugaveris* propter illud, *Improbis anser, Strymonique*

grues: nisi falce amputaveris ramos: propter illud, Aut umbra nocet: nisi votis invocaveris pluvias: propter, Humida sol-titia, atque hyemes orate aerenas: sine causa ingentes frumenti alieni acervos aspicias. Per quod ostendit rusticum sua inertia famem, non anni vitio, sustinere. Sane ad illud rettulit, quod supra ait, in medium quærebant; at nunc sibi quisque, nec ad nos pertinet acervus alienus. Servius.

Quod nisi et assiduis] In Romano codice *assiduis*, idque perperam scriptum ex Carisii sententia. Quod vero sequitur, *terram insectabere rastris*, in Mediceo codice *herbam insectabere* scriptum est. *Pierius.*

Insectabere] Pro insectatus fueris. Futurum indicativi pro futuro sub-
junctivi. *Servius.*

Rastris] Sarculis. *Idem.*

156 *Terrebis]* Pro terrueris. *Idem.*

157 *Premes umbras]* Coartabis et imminues, compesces. *Idem.*

Falce premes umbras] Quia arbusta seri solent. et *premes* pro compesces. *Philargyrius.*

Premes umbras] Compesces umbras, amputando ramos arbustorum segetibus impendentium. *Taubmann.*

Votis] Sacrificiis, precibus. *Umbras]* Id est, ramos arborum, incumbentes segetibus, amputans. *Servius.*

Votisque vocaveris imbrem] Ut invoces fore tibi pluviam. *Idem.*

158 *Alterius acervum]* Qui hæc accurate egerit. *Idem.*

Frustra spectabis] In alio cernens, quod ipse non habeas. *Idem.*

Spectabis] Nonius Marc. ad hunc locum: *Spectare est videre.* Lucret. l. ii. *E terra alterius magnum spectare laborem.* Virg. *Æn.* xii. *Sedeant, spectentque Latini.* M. Tullius Hor tensio: *Cæli signorum admirabilem ordinem, insatiabilemque pulcritudinem magis spectat.* *Emmeness.*

Frustra spectabis acervum] Ut misum faciam acervum ex antiquis codi-

cibus, in Mediceo, non *spectabis*, sed *expectabis* habetur, id enim spectandi auget significatnm. *Pierius.*

Hec magnum alterius frustra spectabis acervum] Similis sententia Hesiod. *Æpy.* ii.

— μήπως τὰ μετὰ χαρίζων
Πρώσσης ἄλλοτρῶν οἴκους, καὶ
μηδὲν ἀνίσσῃς.

*Ne quando interim egens
Mendices ad alienas domos, nihilque
efficias.*

Pari sensu Horatius od. ii. 2.

*Quisquis ingentes oculo irretorto
Spectat acervos.*

Cerda.

159 *Concussa]* Senec. in Hipp. *Excussa silvis poma compescunt famem.* *Idem.*

Famem solabere] Ac si diceret, *Ne glandibus quidem satiaberis: sed tantum famem produces: quia dixerat, Et victum Dodona negaret.* *Servius.*

Solabere] Id est, sedabis, levabis. *Horat. sat.* ii. 6. ult.

— *Me silva cæcusque*

Tutus ab insidiis tenui solabitur ervo. *Idem od.* ii. 5.

Nunc fluvii gravem

Solantis æstum.

Sic solari amorem, lacrymas. *Emm.*

160 *Dicendum et quæ sint duris agrestibus arma]* Quasi magnum opus aggre-
dior, ut, nunc teneranda *Pales.* *Serv.*

Duris agrestibus] Quia in labore du-
rant. *Idem.*

Arma] Id est, instrumenta: ut ali-
bi, *Cerealiaque arma.* *Idem.*

Arma] Etiam Græcos ὄπλα pro cu-
jusvis opificii instrumentis accipe-
re Eustath. auctor est: ut et ἀπλῶ pro
ἐτοιμῶ, παρασκευῶ. V. N. *Æn.* i.
Cerealiaque arma Expediunt. et *Æn.* iv.
Armari classem. *Taubmann.*

161 *Quis sine]* Sine quibus. *Serv.*

Seri] Seminari. *Idem.*

Surgere] Crescere. *Idem.*

Surgere messes] Pari phrasi Lucret. l. i. *At nitidæ surgunt fruges, ramique
crescunt.* *Prudent. l.* ii. contra *Symm.*

Aspera nam segetem surgentem vincula texunt. Auctor Theb. act. i.

Hoc ego solum, frugifera quo surgit Ceres,

Priemo?

Tertull. in Genes.

Nam tibi triticeæ surget pro germine messis

Carduus.

Poëta ipse: *Surgere silvæ. Surgentes herbas. Surget olcaster. Surgit paliurus. Surgunt de semine.* Cerda.

162 *Vomis*] Et ab eo quod est vomer, et ab eo quod est vomis, vomeris facit; sed rationis est, vomer. nam vomis usurpatum est. rarum enim est, ut in *is* exeuntia, *ris*, in obliquis recipient: ut cinis, pulvis. Talis est et in Græcis ratio: nam actin et actis dicunt, delphin et delphis, Eleusin et Eleusis, sed verius in *æ* desinunt: quod in obliquis habent, et Actinos, Eleusinos, Delphinos. *Servius.*

Vomis] Ex hoc præcepto M. Cato c. 6. rei rust. *Aratra, vomeresque facito, uti bonos habeas.* Cerda.

Inflexi primum græce robur aratri] Vet. Cod. Periphrasticôs aratrum, nam *inflexi* pro flexi posuit, quia *in* abundat: grave autem robur, propter sulcos altius imprimendos, et grave robur est, cui vomer accommodatur. *Servius.*

Robur aratri] i. aratrum. ita Lucr. l. i. *robur saxi*, dixit: et lib. ii. *robur ferri.* Taubmann.

Grave robur] Ita Plinius in elegantissimo illo, super agriculturam, de veterum præceptis capite 6. libri viii. *graves ligones, vomeres ponderosos*, dixit. Idem xviii. 18. *In Italia ait octonos boves ad singulos vomeres anhelare.* Idem.

163 *Tarda que Eleusina matris volentia plaustra*] Eleusin civitas est Atticæ provinciæ, haud longe ab Athenis: in qua cum regnaret Celeus, et Cererem, filiam quærentem, liberalissime suscepisset hospitio, illa pro remuneratione ostendit ei omne genus

agriculturæ: filium etiam ejus Triptoleum recens natum per noctem igne fovit; per diem divino lacte nutrit: et eum alatis serpentibus superpositum, per totum orbem misit, ad usum frumentorum hominibus indicandum. *Volentia* autem *plaustra*, id est, volubilia: *Eleusina matris*, id est, qualia ostendit Ceres apud Eleusina. aut certe, qualibus mater deum colitur. nam ipsa est etiam Ceres. Romæ quoque sacra hujus de plaustris vehi consueverant: *volentia* autem quæ voluntur, quod venit a volvo, non volvor. *Servius.*

Matris Eleusinae] De Dea Eleusina et sacris Eleusiniis (quæ per excellentiam *μυστήρια* appellata sunt, et noctes initiorum sacratæ, ut Just. v. 1.) librum memoriæ prodidit diligentissimus in antiquitate eruenda Meursius. *Emmeness.*

164 *Tribula que*] Genus vehiculi omni parte dentatum, unde feruntur frumenta, quò maxime in Africa utebantur. *Servius.*

Traheæ que] Vel tabula est, ut quidam dicunt, quæ trahentibus bubus solet aræ induci, ad pabulum colligendum; vel vehicula sine rotis, quas vulgo trahas dicunt, et causa metri in hoc nomine epenthesis fecit, ut navita, et Mavors, pro nauta, et Mars. *Idem.*

Plaustra, Tribula que, traheæ que] De his tribus vehiculorum generibus Schefferus de re vehiculari ii. 7. *Emmeness.*

Iniquo pondere rastrî] Pro iniquo ponderis, id est magni: scilicet ut sine labore rustici glebas possint infringere. *Servius.*

Iniquo pondere rastrî] De gravitate rastrorum Ter. H. i. 1. 40. *Emmeness.*

165 *Virgea præterea Celei vilisque supellex*] Id est, vasa de vimine: qualia Ceres Celeo aliquando monstravit: ut qualos, corbes, et cætera. Vilis autem supellex, quoniam de genistis, vel junco, vel alba vite so-

lent fieri. Sane hæc, et corbis dicendum est fœminino genere, secundum Tullium, qui ait, in Sestiana, *Messoria ac corbe conterit*. *Supellex* autem usurpatum est. nam artis est, hæc supellectilis. Genitivus enim aut par debet esse nominativo, aut una syllaba major, ut musa musæ: doctor doctoris. Si duabus majorem invenerimus, contra artem id esse, manifestum est: ut anceps, præceps, et pauca alia. *Idem*.

Celei] Celeus rex Eleusiniorum, apud quem Ceres hospitata dicitur filiam quærens. Hic primus propter usum serendi, quem a Cerere filius ejus Triptolemus acceperat, excogitavit canistra, cistas, et his similia. *Philargyrus*.

Supellex] Ita quoque indigitat instrumenta rustica M. Varro de r. r. l. 22. *Instrumentum et supellectilem rusticam omnem oportet habere scriptam in urbe, et rure dominum*. Cerda.

166 *Arbutæ crates*] Ex arbutu factæ. *Servius*.

Mystica vannus Iacchi] Id est, cribrum areale. Legimus tamen et *vallus*, secundum Varronem: *Hanc fasci-cula Pollio mysta vallus*: quod idem nihilominus significat. *Mystica* autem Iacchi ideo ait, quod Liberi patriæ sacra, ad purgationem animæ pertinebant: et sic homines ejus mysteriis purgabantur, sicut vannis frumenta purgantur. Hinc est, quod dicitur Osiridis membra, a Typhone dilaniata, Isis cribro superposuisse. nam idem est Liber pater, in cujus mysteriis vannus est: quia, ut diximus, animas purgat. Unde Liber ab eo, quod liberet, dictus, quem Orpheus a gigantibus dicit esse discerptum. Nonnulli Liberum patrem apud Græcos *λυσίτην* dici adserunt, vallus autem apud eos *λίκρον* nuncupatur, ubi de more positus esse dicitur, postquam est utero matris editus. Alii *mysticam* sic accipiunt, ut *vannum* vas vimineum latum dicant, in quod ipsi

propter capacitatem congerere rustici primitias frugum soleant, et Libero et Liberæ sacrum facere. Inde *mystica*. *Servius*.

Et mystica vannus Iacchi] *Vannus* est vas vimineum latum, in quod propter capacitatem rustici congerere frugum primitias solent, et Libero sacrum facere. Unde *mystica* dixit: est autem usus ejus, ut fabam vannat. *Philargyr*.

Mystica vannus Iacchi] *Vannus*, cribrum Cereale, sive ventilabrum, quo frumenti retrimenta ad ventulum excutiantur et evannantur. J. Philarg. *Vannus* (inquit) est vas vimineum latum, in quod propter capacitatem rustici congerere frugum primitias solent, et Libero sacrum facere: unde *mystica* dicitur. Alii ex eo, quod Isis fratrem *Osirin*, i. Bacchum, a Typhone fratre in frusta quinque et viginti disceptum, vanno collegit, i. cribro, ut hac de causa forte adhibita sit vannus in mysticis et arcanis et Bacchi sacris. Observat et P. Victorius ad Varr. vannum in sacris Liberi habitam; Græcis *λίκρον* sive *λίκμων*: et *μυστικά λίκνα* apud Plutarch. in Alex. et *λικοφόρος* legitur. Pierius monet in Cod. Rom. legi *mistica*, unde quidam hic vannum musteam intellexerunt, per quam vinum percolaretur; quod alias et per saccum fiebat; unde vinum *saccatum*, *οίλος σακκίζόμενος* Theophrasto, et *σακκίας* Polluci. Unde Plinius Vinum *sacco castrare*: et *sacco frangere*, Nebrissens. dixit. Sed cum de vino hic nihil dum agatur, et vox *mistica* barbariam oleat, altera lectio castior teneatur. *Taubman*.

167 *Omnia quæ multo ante memor*] Bene non vult rusticum tunc quærere, quæ dixit, dicturusve est, cum jam opus sint. *Servius*.

Omnia quæ multo ante memor] Sump-tum ex Hesiod. *ἔργ. II. 420. τῆμος ἂρ' ὀλοτομεῖν μεμνημένος θριον ἔργον*; Tum ligna secato memor tempestivis operis. Notarunt multi. Addo signatio-

rem locum ejusdem in eodem libro: *Τὼν πρόθεν μελέτην ἔχμεν οὐκ ἔτι θέσθαι.* Horum ante curam habere oportet, domi reponendo. Pari præcepto Colmel. 1. 8. *Exhortandus est (villicus) ad instrumentorum ferramentorumque curam, ut duplicita, quam servorum numerus exigat, refecta, et reposita custodiat, ne quid a vicino petendum sit.* Cerda.

Ante memor provisum repones] Antequam agriculturam exerceas, ante præparabis hæc omnia, quæ in illius rei sunt usum necessaria. *Servius.*

Provisum] Id est, præparata. *Idem.*

Provisum] Præparata. Horat. Ep. 1. 18. *Sit bona librorum et provisæ frugis in annum copia.* Taubmann.

Repones] Recondes, et salva custodies. *Servius.*

Provisum repones] In Mediceo cod. *repones* per modum imperandi. *Pierius.*

168 *Si te digna manet d. g. r.*] Id est, si te capit dignitas ruris, vel agri colendi gloria. *Servius.*

Manet] Expectat. *Servius.*

Divini gloria ruris] Id est, si tu gloriam divini ruris vis adipisci: aut si id tibi concessum est cælitus, ut gloriam ruris habeas. *Idem.*

Divini] A diis conditi: vel quia terra dea dicitur. *Idem.*

169 *Continuo*] Principio, statim, aut priusquam agriculturam cœperis. *Id.*

Vi] Virtute. *Idem.*

Domatur] Usui servire cogitur. *Idem.*

170 *Formam*] Modum. *Idem.*

In burim] In curvaturam, nam *buris* est curvamentum aratri, dictum quasi *βουδς οὐρὰ*, quod sit in similitudinem caudæ bovis. Alii *burim* curvaturam temonis quæ supra est, et quod est infra, *urum* dicunt; *buris* enim ut curvetur, ante igni domatur et amburitur; unde et quæ naturaliter inveniuntur curvæ, ita dicuntur. Varro ait, *Totum burim indici ab urbe.* *Idem.*

Burim] De ramo ulmi hic sermo est, qui natura sua incurvus, cura rus-

tici magis magisque inflectitur, ut jam satis inflexus, ad burim aptus existat. *Buris* solet esse duplex, vel quæ suapte ingenio est curva, quæ ex uno ligno conficiebatur, Græce *αὐτόγυνος ἄροτρον*, cui opponitur *ἄροτρον κτηνόν*, quæ *buris* est clavis affixa temoni et dentali. Utriusque meminit Hesiodus *ἔργ.* 433. quem locum errore gravissimo vindicavit *vindex* interiorum litterarum unus omnium, qui hac nostra memoria maxime floret, Joannes Georgius Grævius, in lect. Hesiod. p. 54. *Emmeness.*

In burim] *Buris*, pars aratri curva, quæ, ut curvari possit, ante præcurritur. *Philargyrius.*

In burim] *Buris*, quæ et *Bura* Varro, *ἔλγυρα* Gr. curvamentum est aratri, quod et vomerem excipit, dictum Servio quasi *βουδς οὐρὰ*, quod sit in similitudinem caudæ bovis. Vel, ut Turneb. xii. 30. annotat, *Bura*, temo est ille oblongus aratri, qui et inter boves est protensus. Vocatur et *curvum* et *urum*; *αὐτόγυνος*. *Pflugstertz; Weitzen. Taubmann.*

Ulmus] Quæ rigorem fortissime servat. Plin. xvi. 40. *Idem.*

171 *Husc*] Id est, aratro scilicet. *Servius.*

A stirpe] A radice, vel ima summitate. *Idem.*

Temo] Ad quem ligantur, vel junguntur boves. *Idem.*

Temo] Lignum, quod ad jugum inter equos vel boves excurrit. *Weitzschel. Taubmann.*

Pedes protentus in octo] Subaudi aptatur. *Servius.*

172 *Bina*] Duæ, quibus latior sulcus efficiatur. *Idem.*

Duplici aptantur dentalia dorso] *Dentale* est lignum, in quod vomer inducitur. *Idem.*

Duplici dorso] Aut lato; ut Ge. iii. 87. *At duplex agitur per lumbos spina.* aut re vera duplici, cujus utrunque eminet latus. Nam fere hujusmodi sunt omnes vomeres in Italia. *Idem.*

173 *Jugo*] Id est, ad jugum. *Idem.*
Levis. Ideo levis, ne boves laborent.
Idem.

174 *Stica*] Manica aratri, qua regitur gubernaculum. Cicero in Scarriana, *Ab stica ipsa mecum homines conloquebantur.* *Idem.*

Stica] Manica aratri, qua regitur: *ἐχέλα.* Hesiodus A. non e tilia, aut fago, sed e lauro, vel ulmo stivam probat. *Taubmann.*

Currus imies] *Currus* autem dixit, propter morem provincie suæ, in qua aratra habent rotas, quibus juvantur. *Servius.*

A tergo] Post tergum. *Idem.*

Torqueat] Vertat. *Idem.*

175 *Suspensa focis expleat robora fumus*] Probatæ enim soliditatis sunt ligna, si in fumo minime rimas effecerint, namque ad exudandum fumum adhibita, si rimas faciant et scissuras, mala sunt et infirma. Totus autem hic locus de aratro Hesiodi est. *τῇ μοι ἔρ' ὀλοτομεῖν μεμημένος ὄριον ἔργον, Ὀλμον μὲν τριπόδην τέμνειν, ὄπερον δὲ τρίπηχον, Ἄξονα δ' ἐκταπόδην.* *Idem.*

Explorat robora fumus] Sic in Romano codice et in Oblongo vetustissimo legitur. Alii *expleat*, quæ tamen lectio non rejicitur. *Pierius.*

Explorat robora fumus] Non tantum ad probandum, sed ad iadurandum lignum, in fumo suspendebatur, quemadmodum apud Hesiod. in *ἔργ.* 405. et 627. *πηδάλιον*, clavus navis, confecta navigatione, ne putredine conficeretur. Ad quem locum vide Cl. Grævium. *Emmeness.*

176 *Possum multa tibi veterum*] Doctrinam suam commendat; *veterum* autem, ut Hesiodi, qui primus de agricultura scripsit, aut aliorum antiquorum: tibi autem, id est, o Mecenas, inquit; vel o agricola, hoc est enim tibi. *Servius.*

Veterum] Varro l. 1. Rei rusticæ scriptores plus quinquaginta recensit. *Gentes* omnes, aut in Græcam

linguam conversos. Quibus addantur licet Latini. *Taubmann.*

177 *Ni refugis*] Quia alibi ait, *sordida rura*; vel quia post dicturus est de minoribus animalibus. *Servius.*

Tenuisque piget cognoscere curas] *Tennes*, modicas; et potest hoc ex affectu alterius dictum accipi. *Nisi* grave tibi sit. *Idem.*

Tenuis] *Leves.* *Idem.*

Piget] *Pigrum* est. *Idem.*

Tenuisque piget cognoscere curas] In Oblongo cod. *causas* habetur. *Pier.*

178 *Area cum primis*] In primis. *Servius.*

Area, &c.] *Area gravis terendis* uti fiat, docuit Cato de re rust. cap. 91. et 129. Varro l. 51. Columella l. 20. Pallad. vii. 1. et l. 36. Notat autem Servius in hac areæ descriptione *ιστερολογία*: cum primum terra vertatur; deinde solidetur; postmodum æquetur. Et Plinius xviii. 29. hanc Virgilii rationem operosiorē prædicat. *Taubmann.*

Ingenti æquanda cylindro, Et vertenda, &c.] Hæc per *Hysteron proteron* posuit, prius enim est, ut manu terra vertatur: deinde solidetur glarea; postremo æquetur *cylindro*, id est, lapide tereti, in modum columnæ, qui a volubilitate nomen accepit: *κυλινδρεῖν* enim est vertere. Sane area locus est vacuus, aut natura, aut studio factus, ne quid inde edi nasci possit, quasi qui exaruerit. Cum primum autem, id est, interea, quod maxime necessariam est, vel inter prima opera et officia. *Servius.*

Area cum primis ingenti æquanda cylindro] In Mediceo cod. et plerisque aliis versus is ita legitur, absque est. Vide vero apud A. Gell. xvii. 21. 'sicut cum primis, pro *in primis* dicebant.' Ad hæc Charisius solæcismum esse transmutatione qualitatis in propositionibus ait, ut in hoc versu, ubi cum primis, pro quom in primis positum sit. *Pierius.*

Area cum primis, &c.] Fatentur doc-

tionem, Poëta verba sumta ex Catonis sententia l. rei rust. c. 129. *Aream, ubi frumentum teratur, sic facies. Confodiatur minute terra, et amurca bene conspergatur, ut combibat quamplurimum. Ubi bene comminuta terra fuerit, et amurcam combiberit, cylindro, aut pavicula, coæquato. Ubi coæquata fuerit, neque formicæ molestæ erunt; et, cum pluet, tutum non erit.* In vulgari- bus fœdata hæc sunt. Alios hic prætermitto, ut ex quibus non hausta Virgillii sententia. Tu lege Varronem l. l. rei rust. c. 51. Colum. l. 6. Palladium l. 36. et VII. 1. *Cerda.*

Area cum primis ingenti æquanda cylindro, &c.] Juxta Isidorum origin. XX. 14. *Cylindrus lapis est teres in modum columnæ, qui ἀπὸ τοῦ κυλινδρεῖν.* hujus meminit Colum. l. x. *Ozyna comprimite et gravibus densate cylindria.* Non tantum agri, aræ æquabantur et solidabantur cylindro, sed exæquabantur etiam ambulationes in palæstris, teste Vitruvio x. 6. De cylindris, pretiosis lapidibus, Plin. XXXVII. 5. et 8. Nec non Juven. II. 61. *Tu mube, atque tace: donant arcana cylindrea.* Emmenæas.

179 *Et vertenda manu]* Ante vertenda manu, et sic æquanda, cum primis autem, inter prima. *Philargyrius.*

Creta solidanda] M. Varro l. 51. hanc soliditatem quærit ex pavicula, et lapidibus, ait enim: *aream oportet esse solida terra pavitam.* Et post aliqua: *Quidam, aream ut habeant solidam, muniunt lapide, aut etiam faciunt pavimentum.* Et Colum. l. 6. *Eaque optima est, scilicet, constrata, quod et celeriter frumenta deterantur.* Addit plures alias rationes. Palladius quoque l. 36. *Sit autem vel strata silice, vel saxo montis excisa, vel sub ipso tritura tempore ungulis pecorum, et æque admistione solidata.* Vide eundem VII. 1. Addam hic conjecturam meam, si quis probat. Dicit Poëta aream solidandam esse creta. Quid si per cretam intelligat amurcam? vel cretam amur-

ca temperatam? ita ut non tam cretam capiat, quam quicquid cretosum est, et conglutinans. Ducor in hanc mentem, quia M. Cato, et M. Varro, qui Poëtam præcesserant, amurcam ad hanc rem adhibent: a quibus cur recedat ratione nulla? Catonem jam dedi. Varronis verba sunt l. 51. *Hæcque amurca solent perfundere: ea enim herbarum est inimica, et formicarum; et talparum venenum.* Quæ verba mihi videtur Poëta habuisse ante oculos, nam easdem pestes intulit. Plin. quoque xv. 8. *Amurca subigi areas terendis messibus, ut formicæ rimæque absint.* Palladius etiam VII. 1. *area amurca æquatur insulæ; quæ res a muribus et formicis frumenta defendit.* Deinde Plin. XVIII. 29. ita ait: *Aream ad messem creta præparare Catonis sententia amurca temperata.* Atqui Cato cretam non nominat, tantum amurcam: sed explicator Plinius ait ex Catonis sententia cretam et amurcam temperandam. *Cerda.*

180 *Subeunt]* Succedant, enascantur. *Servius.*

Neu pulvere victa fatiscat] Hypallage est, pro ne victa fatiscat in pulverem: id est, dissolvatur; *fatiscat* autem significat adfatim hiescat. *Idem.*

Fatiscat] *Fatiscat*, solvatur, et pulvere pro siccitate. *Philargyrius.*

181 *Tum]* Id est, etiam. *Servius.*

Varia illudunt pestes] Per ludum noceant, quasi ludendo et sine labore sæviant. *Idem.*

Tum varia inludant pestes] Sic in Romano codice, et aliquot aliis antiquis habetur: quanquam non displicet inludant, ut vertatur alio sermo. *Pierius.*

Sæpe exiguus mus] Nitela, mus agrestis robeus: cujus Cicero meminit in Sestiana. Et quia hic Virgilius vilium animalium mentionem facit, inde præmisit: *Ni refugis tenuisque piget cognoscere curus.* Dicendo autem *exiguus mus*, multum ex ipsa diminutione nominis et numeri singularia

enunciatione addidit dignitatis: risus enim est quidam Poëta, qui ait, *Prætaxam in cista mures roscere Camilli. Servius.*

Exiguus mus] Arnobius l. i. *a locustis, a muribus genus omne occiditur, atque arroditur frugum.* Iterum: Si in *Asia, Syria, idcirco mures et locustas effervere prodigialiter voluerunt, quod, &c.* Sed quæ hæc bestiola? Servius accipit genus quoddam muris agrestis, quem vocant nitelam, aut nitedulam, invitatus verbis Ciceronis in Sestiana, qui ipse non affert: sunt vero hæc: *Quoniam id etiam satum civitatis fuit, ut illa ex vepreculis extracta nitedula remp. conaretur arrodere.* Alii vulgares mures, et sorices malunt. Certe Quintil. viii. 3. et Virgilium miratur, qui versum absolvit apte nimis ad exiguitatem muris versu ipso exprimendam: et ait Horatium ad exemplar Virgilii suum finivisse: *nascitur ridiculus mus.* Arnobius quoque l. vi. *fugacibus, pavidis, atque exiguis muribus.* Cæda.

182 *Ponitque domos atque horrea felle*] Ultra meritum rei locutus est. Nervius.

Ponitque domos] In Longobardico codice *domus* est, ut quarta sit declinationis, quod etiam apud oratores habetur, ut in veteri codice Liviano l. iii. *primæ decadiæ, ubi de Quinctii triumpho epulæ institutæ dicuntur, ante omnium domus. Plerius.*

Domus] Sic et Græci ferarum latibula vocant *δῶμους*. Exemplum in multis. Nunc occurrit Oppian. qui Cyn. l. iii. id nomen attribuit latibulo vulpæ. Cæda.

Domus] Phædro familiare vocabulum, pro receptu ferarum: ii. 7. de testudine: *Quæ cum addidisset cornea corpus domo.* iv. 23. de formica: *Me copiam recipit incoctum domus.* Similiter etiam pro ventorum receptaculo, ut noster libro primo *Æn.* 143. *Trænet ille immania saxa Vestras Eurus domos.* Alias significationes prætereo. Em.

183 *Aut oculis capti fodere cubilia talpæ*] Hoc est, oculis debiles et mutæ. cum enim talpæ cæci nascantur, quomodo capti oculis? illi enim capti dicuntur, qui aliquando viderunt. Et mutavit genus: nam hæc talpa dicitur, sicut etiam de damis fecit: ut, *Et timidi venient ad pocula damæ.* Serv.

Oculis capti talpæ] Plin. xi. 37. *talpis visus non est.* et xxx. 3. *talpus damnatus cæcitate perpetua.* Oppian. Cyn. l. ii. versu extremo talparum genus vocat *ἀλαδν, cæcum.* et supra *δορῶλδαν ἀλαδν, talparum cæcorum.* Poëta signatè captos oculis dixit. Nam capti oculis, auribus, lingua dicuntur, qui vere habent membra illa, sed non usum. De talpis ita Plin. adducto prior loco: *talpis oculorum effigies inest, si quis prætentam detrahat membranam.* Quod sumit ab Arist. de anim. iii. 1. *φαίνεται γὰρ ἡ ἀσπίδαξ ὑπὸ τὸ δέρμα ἔχουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς: Videtur enim talpa habere oculos sub pellicula. et hist. anim. i. 9. ἀπαρεθέρος δὲ τοῦ δέρματος, ἔχει τήν τε χάραν τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τὰ μέλανα κατὰ τὸν τόπον. detracta prætentia membrana, locus oculorum apparet, et pars nigra eorundem.* Et rv. 8. idem repetit additque inesse talpis partes omnes, quibus integri oculi constant. Simplicius quoque philosophus non credit talpam carere vi visiva, neque ejus actu, sed videre, veluti per pelles quasdam, addit nos, cum clausis etiam palpebris, aliquid lucis sentimus. Itaque vident, sed obscure, propter imbecillitatem, sicuti qui noctu depascuntur. Sed quid captus oculis significet, Victorius docet xxxiv. 14. Hujusmodi corpora *πρόμαρα* vocat Arist. de Anim. ii. 4. et iii. 1. *πρόμαρα καὶ ἀρελῆ.* Cæda.

Fodere cubilia] Quia semper defossæ vivunt. Plin. ix. 7. *Argumento animalium, quæ semper defossa vivunt, cœu talpa.* Et xxx. 3. *Defossæ sepulchrisque similes.* Et x. 69. *Obrutæ terra.* De talpis opportuna sunt verba Theophrasti in epist. quam ipse scrip-

tam a rustico homine confingit, ubi ait: τὶ δῆτα περὶ τῶν ἀσπαλάκων λέγειν; φοβερὸν γὰρ τῷ γεωργῷ τὸ κακὸν, καὶ δυσασταγώνιστον τὸ πολέμιον; *De talpis quid dicam? malum hoc formidabile est agricolæ, et genus hostium difficile expugnatum.* Advocat verba hæc Victor. in notis ad Varronem. *Idem.*

Cubilia] Non tantum hominum lectuli, sed et ferarum, et aliarum bestiarum habitacula, sive lustra, ita nominantur. Cic. de nat. Deor. II. 49. *Ut bestię in cubilibus delitescunt, gallinæ avesque reliquæ cubilia sibi nidosque construunt.* Apud Phædrum nihil frequentius I. 20. de cane: *flagitare validius cubile cepit.* II. 5. *Direpit ad cubile setosæ mis.* IV. 19. *Vulpis cubile fodiens.* Emmeness.

184 *Inventusque caris bufo*] *Inventus*, pro qui invenitur. et *cavis* hic pro principali positum. Aliter enim, *Insonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ.* Servius.

Cavis] Cavernis et locis cavatis. *Id.*

Cavis] *Cavus*, vel *cavum* caverna est, sive locus excavatus; κοῖλα τῆς γῆς Aristoteli, *cava* terræ. In ea notione utitur hac voce Phædrus frequenter II. 5. *Dolosa tuto condidit sese cavo.* III. 17. *Noctua egressa cavo.* Emmen.

Bufo] Rana terrestris, nimis magnitudinis. *Servius.*

Bufo] Ranam turpem nominat Horat. epod. v. Hæc corpore est maxima et nocentissima, et quia sæpe moratur in vepribus et rubis, *rubeta* Latine, Græce *φρύβος*, vocatur. plena est veneficiorum. Mira de hac rana, ubi eam describit Plin. XXXII. 5. *Emmeness.*

186 *Monstra*] *Id* est, et alia purgamenta terrarum. *Servius.*

Ferunt] Gignunt. *Idem.*

Populatque] Veteres *populo*, munero, *aucupo*, lucto dicebant; nos addita *r.* littera pronunciamus. *Idem.*

Populatque] In Mediceo codice, non habebatur *que* particula, quæ superne addita est aliena manu. Ante

vero *populat*, punctum est, quod periculum claudit. *Pierius.*

Populatque] Ita Æn. VI. *populatuque tempora raptis Auribus*, dixit. Scalig. IV. 16. Ita Ovidius Met. XIV. tm. 6. *comitat vestigia*, pro *comitatur*. Taub.

Farris] Frumenti. Et hic speciale posuit pro generali. nam non solum far, sed etiam alias fruges et segetes, hæc monstra, vel vermes populantur. *Servius.*

186 *Curculio*] Varro ait hoc nomen per Antistichon dictum, quasi gurgulio, quoniam pene nihil est nisi guttur. *Idem.*

Curculio] Scribendum per *c*, *curculio*, licet *g* audiat: ut in Cajeta, Cajo, et aliquot aliis. *Pierius.*

Inopi metuens formica senecta] Senectus semper alienum requirit auxilium: nam *inopi*, non tantum ad formicam pertinet, sed generale est epitheton senectutis: vel ne inops in senectute ait, et hoc juxta opinionem poeticam dixit. *Servius.*

Formica] De eadem Horat. Sat. I. 1.

— *haud ignara ac non incauta futuri.*

Tanbmann.

Formica] Quantopere formica de futuris sit sollicita, Phædri fabula exponit IV. 23. ubi illa sic: *ego granum in hiemem cum studiose congreco.* Insignis est locus Horat. Sat. I. 1. 33.

— *Sicut*

Parvula, nam exemplo est, magni formica laboris,

Ore trahit quodcumque potest, atque addit acervo,

Quem struit, haud ignara, ac non incauta futuri.

Quæ simul inversum contristat Aquarius annum,

Non usquam prorrepit, et illis utitur ante

Quæsitis sapiens.

Emmeness.

187 *Contemplator item*] Prognosticon est anni futuri fertilis, vel infecundi. *Contemplator* autem impera-

tivi modi tempus est: futurum pro presenti, *Contemplantur*, ut, alibi, *Contemplator aquas dulces*. Terentius, *Loquitur paucula*, pro loquere, ita contemplantur. *Servius*.

Contemplator item] De amygdalo hoc interpretantur optimi interpretes. Luculentus est locus Theophylacti in naturalibus problem. c. 17. qui amygdalum *εβερπας τεκμηριον μεγιστον, εγγυλον* appellat. *Emmeness*.

Nux plurima] Id est, longa; significat autem amygdalum: sed hoc Græcum est τὸ ἀμυγδαλον, τὰ ἀμυγδαλα. Et plurima, sicut *plurima cervix*, et qui *plurimus urbi imminet*. *Servius*.

Silvis] Quidam pro arboribus accipiunt, ut, *pomaque et Alcinoi silvæ*; et alibi, *Silvarumque aliarum pressos propaginis arcus*. *Idem*.

188 *Induct in florem*] Id est, Cum flos induet nucem, id est, vestiet. In florem se effundet. Figurata hoc dixit. Et bene elegit arborem, quæ foliis prima vestitur. *Idem*.

Ramos curvabit olentis] Multitudine et densitate foliorum. *Idem*.

Olentis] Odoriferos. *Idem*.

189 *Si superant fatus*] Id est, si flores in fructus vertantur, et si ipsi crescant et abundant. nam proprie *Superant*, abundant est. *Idem*.

Si superant fatus] Si flores, aut nunc abundant. Sensus loci est: si fructus plures fuerint, quam folia, argumentum id erit fertilissimæ trituræ: sin plura fuerint folia, signum erit sterilitatis. Bene autem elegit amygdalum, quæ arbor primum omnium floret. *Taubm*.

Pariter frumenta sequentur] Et frumenta copiosa provenient. *Servius*.

Pariter] Hic pro similiter antique dixit, ut Plautus in Aulularia, *Pariter moratus, ut pater, avusque ejus fuit*, hoc est, *homois*. *Idem*.

190 *Magna cum magno venit triturata calore*] Aut æstus nimius futurus significat, cum abundantia frugum. Aut certe per calorem, festinationem

operis significat: ut alibi, *Fervet opus*. *Idem*.

191 *Luxuria foliorum exuberat*] Superabundat, et amplior est. *Idem*.

Luxuria foliorum exuberat] In Mediceo codice, *exuberet* conjunctivo modo legitur. In Romano codice *luxuria*, quod ego prius fuisse crediderim *luxurie*: a nominativo luxuries. Plinius Secundus sermonis dubii libro sexto, ut apud Carisium legimus, in iis, quæ recitat ex Caji Julii analogia, 'Amicicias, ut planicies (inquit), luxuries, mollicies, et similia: veteri dignitate: cæterum rationis via debet amicicia dici.' In reliquis sane codicibus *luxuria* legitur. *Pierius*.

Luxuria foliorum] Græce *φυλλομανία*, quod a *φυλλομανεύω* folli lascivio. v. Gaz. VIII. 7. *Emmeness*.

Umbra] Pro fronde, ut alibi, *Ingenitum sustinet umbram*: ut ostendat eo anno, pro copia frugum, festinatam et studiosam trituram futuram. *Servius*.

192 *Nequicquam pinguis palea teret* area culmos] Non pinguis, id est, sine frugibus: ut alibi, *Nequicquam seros exercet noctua cantus*, id est, non. Et notandum, paleam dictam numero singulari, contra artem. nam ea, quæ ex pluribus constant, numeri sunt tantum pluralis, secundum artem: ut cancelli, bigæ, scopæ: licet abutantur Poëtæ. Pinguis sane, et quamvis pinguis potest accipi; area vero pro in area. *Idem*.

Nequicquam pinguis] Non pinguis: fruge cassas. ut v. 403. *Nequicquam exercet cantus*: pro, Non: ut Servio placet. Q. d. plus erit tunc palearum, quam granorum. Alii *Nequicquam teret*, conjungunt: et exp. *frustra teret*. *Servius* *palea* ablat. hic agnoscit: quasi, *ex palea*. immo et Philargyrius *paleâ* præfert: q. d. culmos palea, non frumento, pingues. *Taubm*.

Palea teret] In Romano codice: *palea terit* legitur, et *palea* ablativum agnoscit *Servius*. *Pierius*.

Teret area culmos] Hanc phrasin

imitati sunt Tibul. l. 5. *Area dum menses mole calente teret.* Seneca in Thyeste: *Non quicquid Libycis terit Fervens area mssibus.* Mart. ix. 92. *Messes arra cum teret crepitantes, Et fulvi juba sæviet leonis.* Sic legendum in Martiali, non *ferit*. Poëta ipse infra: *tostas æstu terit area fruges.* Omisi Julium Firmicum c. 3. et Cyprianum de mortalitate, qui usi eadem locutione, et Papinium Sylva iii. *Cerda*.

193 *Semina vidi equidem multos medicare serentes*] Incipit dicere de medicandis leguminibus, quemadmodum et majora fiant, et modico igni solvantur. Bene autem ait: *Equidem*, quod multi pro ego accipiunt, id est, ego quidem, ut a præjudicio inchoaret. Nam hoc dicit, *Equidem hæc vidi fieri*: sed sic quoque legumina degenerant, nisi singulis quibusque annis hoc fiat. Inde enim est, *Sic omnia fatis In pejus ruere ac retro sublapsa referri.* Servius.

Medicare] Antiquè dixit, nam majores medico et medicor dicebant: ut *populo* et *populor*: quæ verba modo ab utraque significatione tantum passivæ sunt declinationis. Sed ut *medicare* diceret pro medicari, metri necessitas fecit. Sane *medicor* accusativum regit, ut *medicor* illam rem: *medeor* vero illi rei dicimus: nam *medeor* illam rem, figuratum est. *Idem*.

Serentes] Aut saturos, aut serere volentes; ut, et *terrui Auster cuncteis*: vel *serentes*, serere incipientes. *Idem*.

Semina vidi equidem, &c.] Explicui de faba, nam Plin. xviii. 17. *Virgilius nitro et amurca perfundi jubet fabam: sic etiam grandescere promittit.* et Colum. ii. 10. loquens de faba: *Præcis rusticis, nec minus Virgilio, prius amurca vel nitro macerari eam, et ita seri, placuit.* Extendit tamen idem iii. 10. præceptum hoc non tantum ad legumina, sed ad totam agriculturae rationem. *Cerda*.

194 *Et nitro prius*] Nitrum ex a-

qua in modum salis coalescit, et ad Solem liquescit: quod aptum est ad lavandum. *Servius*.

Nitro] Nitrum Germania nostra non agnoscit: sed pro eo *salem petra* adhibet. Vide Plin. xxxi. 10. et Junii Nomenclatorem. *Tambm*.

Et nigra perfundere amurca] Olei sordibus, sed his, quæ præcedunt, nam sordes, quæ sequuntur oleum, feces vocantur. Et *amurca*, per *c* scribitur, et per *g* pronunciatur. ut *c* Gajus. cæ Gæus. Et *perfundere*, pro vidi perfundentes. *Servius*.

Amurca] Est amurca fraces ipsæ, et retrimenta olivaram. *Fraces* usurpat Vitruv. l. vii. *Retrimenta* Plinius. Alii explicant, sedimentum, sanies, sordes, feces olei. Græci *ἀμυρρα* dicunt, et inde *ἀμυρρα*, quem Latini Factorem olei. Fuit etiam *ἀμυρρα* una ex Cycladibus olei feracissima. Ab hoc præcepto Virgilio non abit illud Columell. ii. 9. *Alii amurca insulsa, cum caput infestari seges, perfundunt sulcos, et ita noxia animalia submovent.* *Cerda*.

Amurca] Facit ad stercorandam segetem. Cato de re rust. c. 30. *Amurcam spargas vel irriges ad arborem.* et quomodo sit colligenda c. 66. quomodo conservanda, Varro l. 64. Laudat eam Colum. ii. 15. *Potest et vetus amurca, quæ salem non habet, permista huic commode frugiferas arbores, et præcipue oleas, rigare.* Idem v. 8. *Amurca lentibus infundenda est, nam per hiemem si vermes atque alia suberunt animalia, hoc medicamento necantur.* *Emmenesa*.

195 *Grandior ut factus*] Id est, majora grana. *Servius*.

Grandior ut factus] Plin. etiam et Columel. de fabis, prior xviii. 17. posterior ii. 12. grandescere. *Cerda*.

Siliquis fallacibus] Quæ fallere plerumque consueverunt. Interdum enim leguminum folliculi cum iuvenes sint, majores videntur. *Servius*.

Siliquis] V. vs. 74. Plin. (ut et

Erythr.) hanc locum de *fabis* interpretatur, XVIII. 17. *Taubmann*.

Fallacibus] Leguminum enim folliculi fertiles interdum apparent, cum sint inanes, aut certe tenuiora grana contineant. *Idem*.

196 *Exiguo*] *Médico*. *Servius*.

Properata maderent] Festinanter coquerentur. *Idem*.

Properata] Ad Poëtam damnantem hic nimiam festinationem annectenda verba Plinii XVIII. 24. *Sunt, qui properent, atque ita pronuntient festinantem sementem sæpe decipere*. *Cerda*.

Maderent] Antiquè, pro cocta essent, et cito. *Servius*.

Maderent] Hoc verbum pro, coqui, usurpasse veteres docent *Turn.* XVIII. 15. et *Dusa* in *Arbitrum*: et cum multis probant, tum imprimis hoc *Virgiliano* versu. *Plaut.* in *Pers.* *Collyræ facite maderant, et coliphia*. in *Menuch.* *Jam ego hæc maderunt saxo, nil morabitur*. Inde in eadem comœdia madida sunt cocta. et in *Martial.* *cicer madidum*, est coctum, vel frictum, lege *Dusam*. *Rationem Turneb.* adhibet: *quæ cocta sunt, inquit, tenerescere et maderescere solent*. *Cer.*

197 *Lecta*] Id est, cum labore electa. *Servius*.

Vidi lecta diu] Aliqui legunt: *Vidi ego lecta diu*. in his *Colum.* II. 9. et *Jul. Scaliger* Poët. III. 27. qui et firmat exemplis aliis *Virgilianis*. *Cerda*.

Spectata] Probata: ut, *Et rebus spectata juventus*. *Servius*.

Spectata] Frequenter apud *Ter.* spectare pro probare. in prol. *An.* vs. ult. *Spectanda an exigenda sint vobis prius*. Id est, probanda, ut *Donatus*. Sic etiam in *An.* I. 1. 64. *Enimvero spectatum satis putabam et magnum exemplum continentia*. Et in eadem fab. v. 1. 1. *Satis jam, satis, Simo, spectata erga te amicitia est mea*. *Just.* I. 1. *Spectata inter bonos moderatio*. Et quoties non apud optimos? *Em.*

198 *Degenerare tamen*] Cum ex bonis fuerint seminibus, mala effici et

prava. Tamen in nascendo degenerare; ut sequatur, si lecta et probata degenerant; quid, si non legas? *Degenerare tamen*, ἀνακλινεσθαι. nam cum non proposuerit quam lecta et spectata, vel quamquam, vel licet, intulit tamen. *Servius*.

Degenerare] Ad hæc verba *Virgilii* vide *Colum.* II. 9. *Nam id plurimum prodest, quia quamvis celerius locis humidis, tamen etiam siccis, frumenta degenerant, nisi cura talis adhibeatur*. Neque enim dubium est, ex robusto semine posse fieri non robustum: quod vero protinus exile natum sit, nunquam robur accipere manifestum est. Ideoque *Virgilius*, &c. *Emmeness*.

Ni vis humana] Possibilitas. *Sallustius*, *Sed nostra omnis vis in animo et corpore sita est*. Ant certe multitudo. Tamen verius est, et melius, quod ait, *Vis*, quasi violentia sit in rebus, quæ contra naturam vertuntur in melius. Sic enim et *Donatus* sensit, dicens: *Nisi violentia fiat naturæ, omnia in deterius cadunt*: violentiam fieri naturæ, omnia in deterius commutantis. Et hoc est quod ait, *Labor omnia vincit Improbus*. *Servius*.

Ni vis humana quotannis] Hoc ex *Lucretii* libro v. sumptum esse nemini opinor igotum. Quod superest arvi tamen id natura suavi *Sentibus* abducat, ni vis humana resistat. *Ursin*.
199 *Manu legeret*] Hinc quidam volunt dictum legumen. *Servius*.

Maxima quæque legeret] Consulendum futuro semini, monet *Varro* de r. r. v. 52. *Quæ seges grandissima atque optima fuerit, seorsum in aream secerni oportet spicas, ut semen optimum habeat*. *Colum.* II. 9. *Illud deinceps præcipiendum habeo, ut demissis segetibus, jam in area futuro semini consulamus*. Nam quod ait *Celsus*, ubi mediocris fructus optimam quamque epicam legere oportet, separatimque ex ea semen reponere: cum rursus amplior messis provenierit, quicquid exteretur, capisterio expurgandum erit, et semper quod prop-

ter magnitudinem et pondus in imo subsederit ad semen reservandum. Emm.

Sic omnia satis In pejus ruere] Ab argumento adeo omnia in pejus quotidianie recidunt. Ruere autem figurate, pro ruunt. Servius.

Sic omnia satis In pejus ruere] Metaphora desumpta a fluminibus, quali Noster utitur *Æn.* II. 169. *Ex illo fluere, et retro sublapsa referri Spes Danaum.* Quod deteriora fiant omnia, et talia sequantur sæcula, quæ ob multiplicata generis humani scelera nomen amplius sortiri nequeunt, testatur Juven. XIII. 28. *Nona ætas agitur, pejoraque sæcula ferri Temporibus: quorum sceleri non invenit ipsa Nomen, et a nullo posuit natura metallo.* Et sat. III. 23. *Res hodie minor est, hære quam fuit, atque eadem cras Deteret exiguis aliquid.* Idem Horat. Od. XII. 6. 45. *Damnosa quid non imminuit dies? Ætas parentum pejor avis, tulit Nos nequiores, mox daturos Progeniem vitiosiore.* Locum hunc Virgilio etiam spectasse videtur Seneca in Thyest. vs. 133. *Neu succedat avo deterior nepos, Et major placeat culpa minoribus.* Ampliorem disputationem hac de re, si quis desideret, consulat Ant. Muret. IV. 15. *Emmenes.*

200 Ac retro sublapsa referri] Pro sublabi et referri; et videtur bis idem dixisse. Servius.

201 Non aliter, quam qui adverso flumine lembum] Ostendere vult usque ad perfectionem laborari debere, nec tantum labore procedere, quantum levem remissionem in deterius cuncta deducere. Idem.

Adverso flumine] Contra vim et cursum fluminis. Idem.

Lembum] Genus naviculæ admodum breve. Idem.

Lembum] Etymologus Sylburgii: λέμβος, τὸ ἐφόλκιον παρὰ τὸ λαν βαλναι, ὃ ἐστὶ πορεύεσθαι διὰ μικρότητα. Hesych. λέμβος, τὸ μικρὸν πλοῖον, τὸ ἐφόλκιον, καὶ οἱ ἐφόλκιοι πλέοντες. Pro *lembus* Isidorus orig. XIX. 1. dicit: *limbus: Limbus navicula brevis, quæ alia*

appellatione dicitur et cymba, et campulus: sicut et lintris, id est, carabus, quo in Pado paludibusque utuntur. Inventus est a Cyrenensibus, ut Plin. VII. 56. Nec tantum fluviatilia fuere navigia, sed aliis etiam in occasionibus usum præstiterunt, quemadmodum in bello, in piratica, &c. ut ex Polybio, Diodoro Siculo, Livio, et aliis luculente demonstrant Bayfius, et Schefferus de re navali. *Emmenes.*

202 Subigit] Aut rursum agitat: ut, et corpora saltu Subjiciunt in equos. Aut certe subigit, est urget, impellit. Servius.

Remigiis subigit] Ita in *Æn.* VI. *Ipsæ ratem conto subigit.* Cerda.

203 Atque illum in præceps] Atque, id est, statim. Alii quidam superfluum conjunctionem volunt. Et hoc dicit: Ita omnia, quæ terra profert, nisi continuum in eis studium agricola exerceat, licet medicentur et grandia plerumque nascantur, in pejus ruunt: et sic feruntur, sicut qui contra cursum fluminis et vim navim agere vult; si aliquantulum manus et brachia remiserit, et fessus vel modice ab opere cessaverit, statim agente vi fluminis et naturali cursu relabitur, nec potest sursum ire, sed in præceps vadit. Nam proprie *præceps* id significat. Servius.

Atque illum] Atque valet statim, vel continuo: sic apud Plaut. in Mercat. *Ascendi in lembum, atque ad navim advehor, atque illam conspicio, forma eximia mulierem.* vide Agell. X. 29. Cer.

Præceps prono rapit alveus anni] Sensus comparatione finitus. Servius.

In præceps prono rapit alveus anni] In Romano codice trahit alveus legitur: quod puto sumptum ex paraphrasi aliqua; quum Medicus et reliqui rapit habeant. Est et anni in antiquis codicibus frequentissimum, et grammaticis antiquis Carisio et alii quot aliis agnitus. Legitur etiam: *Atque illum in prono præceps rapit alveus annæ*, quod nequaquam approbatur. Pierius.

In præceps] Seneca in Agam. *Ægisthe* quid me rursus in præceps rapis? et in Hipp. *Vadit animus in præceps sciens.* et in Agamem. de navi quoque loquens in tempestate: *Itum dehiscens pontus in præceps rapit Hauritque.* Eadem forma usus Hieronym. in Amos III. 6. Plin. II. 3. Vellejus I. II. *Cerda.*

Præno anni] Secundo flumine: κατὰ πρῶν. Taubmann.

204 *Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis]* Jam dicit astrologiam rusticum, ita ut navigantem, nosse debere: ut sicut navigandi tempus et ventorum atque tempestatum motus ille ex siderum compositione cognoscit: ita et iste terram colendi congrua tempora, et casus diversos, vel caloris scilicet, vel frigoris aut pluviarum ex stellis agnoscat. *Servius.*

Arcturus] Stella est in signo Boote post Septentrionem: cujus ortus et occasus tempestates gravissimas faciunt. Unde ait *Sidera*, id est, tempestates: ut alibi, *Scit triste Minervæ Sidus.* Idem.

205 *Hædorumque dies]* Bene autem hædos Arcturo junxit, qui et ipsi pluvias faciunt; et alibi, *pluvialibus hædis.* Idem.

Servandi] Observandi. Auriga signum est, haud longe a Septentrione, cujus pedem cum cornu tauri una stella conjungit: quem aurigam pater Mercurius inter sidera locavit. Hic in manu sinistra fert hædos, in humeris capram Amaltheam, quæ aluisse dicitur Jovem, Hædorum matrem, quos quidam Jovis conlactaneos dicunt. Sane nonnulli hunc aurigam, Myrtillum, quem Pelops occidit, accipiunt; vel certe Erichthonium, qui natus est ex semine Vulcani; quod dum stuprum Minervæ inferre conatur, fudit in terram. Hoc quoque signum tam ortu quam occasu suo efficit tempestates. Bene autem ait *Dies*, quia et magnitudine sui multis diebus oritur: et tempestas aut præcedit signum,

aut sequitur, aut cum eo est. Sanè sciendum omnes astrologos, pro ratione climatatum dissentire in ortu siderum: sed ipsa dissensio ultra septem dies non procedit: septem enim sunt ipsa climata. Hinc est, quod Solem ad unumquodque signum, alii quintodecimo kalend. die dicunt venire: alii quartodecimo: alii infra usque ad octavum: nec quisquam procedit ulterius. *Idem.*

Lucidus anguis] Tres sunt angues in cælo. unus qui inter septentriones est: alter Ophiuchi: tertius Australis, in quo sunt Crater et Corvus, de quo nunc proprie ait *anguis*: nam *ἄσπερ* dicitur Græce. Et scimus: *angues* aquarum, terrarum *serpentes.* Hæc autem signa generaliter posuit. non enim hæc tria tantum, sed omnia, præcipit observanda. *Idem.*

Et lucidus Anguis] Draco existimatur, puellarum Hesperidum pomarii custos, relatus inter sidera, intervecare duos septentriones: quæ omnia genera stellarum tempestatem significant. Ait ergo, tam agrestibus observanda esse celestia signa, quam navigantibus: quia utrisque noceant tempestates. *Probus.*

206 *Quibus in patriam ventosa per æquora vectis]* Sic ab agricolis observanda signa esse dicit, sicut ab his, qui in periculosissimis maris locis navigant. *Servius.*

Ventosa æquora] In quibus venti dominantur. *Idem.*

Ventosa] Pari forma Senec. in Thyeste: *Ventosi tumor Adriæ.* Alcimus Avit. I. IV. *ventosa per æquora.* Catul. *ventosum æquor.* Græca forma Pind. Pyth. I. *ἰστέρον ἀνεμύρον, velum ventosum.* et Nonnus V. Dion. *ἀνεμύρδεια δούρον, ventosum sonitum.* Sed cum hic dicat Virg. Astrologiam necessariam esse æque et agricolis et navigantibus; non dubium, quin ad hunc locum Plin. respexerit XVIII. 24. *Quippe Virgilio jubente, prædicti ventos ante omnia, ac siderum mores,*

neque aliter, quam navigantibus, servat. Cerda.

Vectis] His, qui vehuntur vult significare: quia Latina locutio non habet præsens participium passivæ significationis. *Servius*.

Vectis] Istis, qui vehantur. *Æn.* vi. *sentosa per aquora vectos Obruit auster aqua.* Taubmann.

207 Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi] Sestos et Abydos civitates sunt Hellesponti, quæ angusto et periculoso mari segregantur. In his angustiis Leander ad Ero natare consueverat. Nam illa Sestias, hic de Abydo fuit; qui cum frequenter ad amatricem amator nataret, tempestate obrutus interiit: cujus cum cadaver exanime ad litus, in quo Ero de turre expectare solebat, esset adpulsum; puella se præcipitavit in mare, et ita vitam finivit. Unde elegit locum periculosiorem, quem pro omni poneret pelago. Sane secundum artem hæc *ostra*, *ostrea*, et hæc *ostrea* dicimus. Nullum enim habet Latinitas nomen animalis, quod neutri sit generis, sicut Græce τὸ κῆρος, καὶ τὰ κήρη. Licet et Horatius dixerit, *Ostrea Circeis, Miseno oriuntur echini.* et Juvenalis, *Grandia quæ mediis jam noctibus ostrea mordet.* Quos tamen possumus Græce locutos accipere: ita enim dicunt τὸ βορραὶ καὶ τὰ βορρα. *Servius*.

Ostriferi] Quod ibi plurimum ostrorum sit. *Idem*.

Ostriferi] Ennius: *aspra ostrea plurima Abydi.* Terentianus Maurus: *ora Hellespontia, ceteris ostreosior oris:* pag. 103. Taubmann.

Fauces] Angustiae. *Servius*.

Abydi] Ἀβυδὸς teste Strabone l. xiii. Μυαῶν δὲ ἑστὶ κτίσμα. Sestum in Chersoneso habet oppositam, inter utramque civitatem est Hellespontus, quod fretum Xerxes ponte junxit, quæ Asia ab Europa dirimitur, ut testatur Ovid. *Trist.* i. 11. 27. *Quaque per angustas male recte virginis undas Sæ-*

Delph. et Var. Clas.

ten Abydens separat urbe fretum. Et Mussens, qui passim appellat hoc fretum: ἑγγίον ὀδῶς, ἑλλαν ὄδον, βαρὺ πῦμα, βρομεν ἡχέοντα, βαρυβόεον θαλάσσης, et similibus nominibus. Quam tempestuosam et procellosam sit hoc fretum, discimus ex Ovid. *Heroid.* epist. xviii. et xix. *Mela* i. 19. facit etiam mentionem Abydi: *Abydos magni quondam amoris commercio insignis est:* et ii. 2. *Est et Abydos objacens Sestos, Leandri amore perniciosa.* Emmenese.

208. Libra die] Hic jam incipit disputare de cognitione temporum ex sideribus. *Servius*.

Libra die somnique] Æquinoctium autumnale descripsit. Somnus enim noctem significat. Vernum æquinoctium fit in Ariete: autumnale in Libra. *Probus*.

Die] Non est Apocope, pro diei: sed secundum antiquos regularis genitivus est. Nam, ut sæpe diximus, obliqui casus numeri singularis, nominativo plurali majores non debent esse: quod verum esse Sallustius probat, qui in prosa ait, *Dubitavit acie pars.* Hinc est et illud, *Curruque abocissa duorum Suspendit capita.* Plautus in *Amphitruone*, *Neque nox ququam concedit die,* pro diei. Sed modo dies diei dicimus. Unde juxta præsentem usum, *die* posuit pro diei. *Servius*.

Libra die somnique pares ubi fecerit horas] In Romano codice scriptum est, *libra diei*, per ei diphthongum. In reliquis codicibus *die* veteri declinatione, quæ genitivum, per abjectionem s literæ, enuntiare solebat, ut quedam apud Græcos. Cujus sententiæ fuisse Valerium Probum compertio: Sallustiumque declinationis hujusce modum non aspernatum, qui scripserit: *Dubitavit acie pars.* et: *Vix decima parte die.* Veluti Horat. *Constantis juvenem fida Gygem.* et Ovidius nbi de Tereo: *Utque fide pignus dexteras utriusque poposcit.* Ita

Virg.

5 U

etiam in Rosa, quæ Maroni adscribitur: quæ cujuscunque fuerit, et docte est et luculenter scripta: *Ad primos radios interitura die*. Aliter tamen locus hic Virgilianus legitur a C. Julio Ro. in libello, quem Sosipater recitat de Analogia: ita enim habetur: *dii pro die, seu diei*. Virg. *Libra dii eo. q. pa. ubi fe. horas*. Sunt enim ex veteribus Grammaticis, qui dii semper legendum esse definiant. Bona tamen litteratorum qui nunc vigent pars, die malunt legere. *Pierius*.

Somnique] Id est, noctis, nam ab officio temporis, ipsum tempus ostendit. Dicit autem æquinotium autumnale, quod fit Sole in libra posito. Vernale enim æquinotium in ariete efficit Sol positus; hoc autem dicit, frumenta serenda esse autumnali tempore: legumina vero usque ad veris initium. *Servius*.

Pares ubi fecerit horas] Emulatus hoc est Lucanus l. viii. *Tempus erat, quo libra pares examinat horas, Non una plus æqua die*. Scalig. Poët. v. 16. *Taubmann*.

209 *Et medium luci*] Diei. *Servius*.

Atque umbris jam d. o.] Nocti. Quomodo Zodiacus circulus, qui æquinotia duo facit; orbem dividit: et *luci* dixit partem cæli Septentrionalis, de quo ait, *Hic vertex nobis cæli sublimis*. *Umbris* vero, Australem circulum, qui dicitur esse infimus et demersus, de quo ait, *At illum, Sub pedibus Styx atra videt, manesque profundi*. *Idem*.

Dividit orbem] Ut orbem videlicet cæli medium teneat Sol; medium Luna. *Idem*.

210 *Exercete, viri, tauros*] Id est, cogite laborare. *Idem*.

Tauros] Boves fortes accipe. *Idem*.

Serite hordea campis] Hordeum ostendit in campestribus locis serendum, et *hordea* usurpative ait: sciendum tamen in his, tres tantum casus usurpari, hæc hordea, hæc hordea, o hordea: sicut vina, vina, vina: et mella, mella, mella. Sane reprehend-

sus Virgilius dicitur a Bivio et Mævio hoc versu, *Hordea qui dixit, superest ut tritica dicat*. *Idem*.

211 *Usque sub extremum brumæ*] Id est, non usque ad brumæ finem, sed circa. Nam bruma finitur viii. Kalend. Januarii die: et iste non usque ad ipsum diem dicit serendum. *Idem*.

Intractabilis] Propter frigus duræ et asperæ; et *bruma* dicta a brevioribus diebus. *Idem*.

212 *Nec non et lini segetem*] Atqui supra ait, *Urit enim lini campum seges*; quid igitur? suo tempore, non eo anno, quo cessare debet. *Idem*.

Lini segetem] Seritur autem linum a Kal. Octob. in ortum Aquilæ, qui est vii. Idus Decembris, ut Colum. ii. 10. Idem de satione lini testatur Palladius xi. tit. 2. *Emmeness*.

Cereale papaver] Vel quod est esui, sicut frumentum: vel quo Ceres usa est ad oblivionem doloris. Nam ob raptum Proserpinæ vigiliis gustato eo acta est in soporem: vel quia Myconem Atheniensem dilexerit Ceres, et transfiguratum in papavere tutelæ suæ jusserit reservari; vel quia pani aspergatur. *Servius*.

Cereale papaver] Cur *papaver* dicitur Cereris, causa est multiplex: signabo aliquas. An quia illi, ut intrinseci attribuitur? ut ait Euseb. Præpar. iii. An quia illo Ceres famem exsolvit? Hanc colligas ex Ovid. Fast. iv. 547. *Abstinet alma Ceres, somnique papavera causas Dat tibi cum tepido lacte bibenda, puer*. An quia papaver aptum esui, vel quod eo Ceres usa fuerit ad oblivionem doloris? Utraque est Servii. An quia illud agricolæ inter segetes sererent, tametsi nocuum, ut illo sacra facerent huic Deæ? hanc adhibet Brodæus Misc. ii. 29. An quia illud manu gestaret hæc Dea et ejus simulacra? Hæc est Brodæi, et Turn. ix. 26. Firmat posterior loco Callimachi: additque Antistitas quoque Cereris illud gestasse: inde est, ut ipse

sententiam Poëtæ referat ad sacrum Cereris. An demum, quia *θυλακτρίς* genus est papaveris accommodatum et salubre conficiendis panibus ad esum? Hanc adducit Macinellus, neque illam rejicit iudicium Germani. *Cerda.*

213 *Tempus*] Tunc scilicet est. *Servius.*

Jam dudum] Quamprimum. Hoc dicit: serendum esse eo tempore, non quo pluit, sed quo imminet pluviae.

Idem.

Incumbere aratris] Insistere arationi. *Idem.*

Incumbere aratris] In Mediceo et aliquot aliis antiquis exemplaribus, legere est: *incumbere rastris*. Est, et ubi *aratris* legas, quod a Servio agnoscitur. *Pierius.*

214 *Dum sicca tellure licet*] Dum adhuc nondum pluit, sed jam est vicinum. *Servius.*

Dum nubila pendent] Dum pene jam videntur nubila pendere, et expectare, ut effundant pluvias. *Idem.*

215 *Vere fabis*] Contra rationem dictum, quia fruges omnes numeri singularis sunt. *Idem.*

Satio] Sementis: et declinatur sicut navis. *Idem.*

Tunc te quoque Medica] Ad ipsam herbam Apostropham facit. Hæc autem a Medicis translata est in Græciam; quo tempore eam Xerxes invaserat. Hujus plena Venetia est: et, ut dicit Dionysius, trium foliorum est, semperque virens. *Idem.*

Medica] Plin. XVIII. 16. ita describit: *Similis est trifolio, caule folisque geniculata: ea, cum in caulem assurgit, in folio contrahitur.* Ad quem locum v. Dalecamp. Nomen habet a Medis, unde advecta. Strab. I. XI. loquens de Media: *Herbam, quæ præcipue equos nutrit, proprie Medicam vocamus, ἀπὸ τοῦ πλεονάζειν ἐν ταῖς, quod ibi abundet.* Plin. XVIII. 16. *Medica externa etiam Græciæ, ut a Medis advecta per bella Persarum, quæ Darius intulit.* Si tibi otium, lege Fran.

Floridum Sabin. success. II. 19. ubi multa contra Pium, quod lectionem Virgilii mutaverit. Restat ultimum de præcepto. Ejus duæ partes, et quo tempore serenda Medica; et de putredine terræ, ubi serenda. De priore Plin. XVIII. 16. *seritur mense Majo.* Pallad. I. v. tit. 1. *Aprilis mense* in areis, quas ante (sicut diximus) præparasti, medica serenda est. Itaque Virg. præclare *vere* serendum asseruit. Ita quoque Plin. loco adducto: *verno seri debet.* De posteriore Colum. II. 11. *Locum, in quo Medicam proximo vere saturus es, præscindito circa Kal. Octob. et eum tota hyeme putrescere sinito.* *Cerda.*

Putres] Subacti, vel initio anni, id est, vere, vel post annum: quidam enim Medicam post decennium seri dicunt. *Servius.*

Putres sulci] Naturam ipsius herbæ respicit. nam uno anno frequenter seritur. et sexies aut amplius secatur, postea aliquot annis sponte procreatur. quod etiam sequens indicat versus. *Idem.*

216 *Et milio venit annua cura*] Ostendit Medicæ curam non esse annuam. Hæc autem herba vulgo dicitur Sylla. *Idem.*

Milio] Seneca Epist. 86. Virgilium tangit, tanquam agrariæ rei parum peritum: (dico verbis Lipsii Elect. I. 16.) quoniam scripsisset, milium et fabam sub idem tempus seri. Sed mehercle calumniatur, aut ludit iste Socrates. immo illud facit. Milium ex iis est, quæ trina tempestate anni seruntur, æstate, hieme, vere: in Italia tamen plurimum æstate. Quam solam sationem ibi Seneca agnoscit. At tu vide Plinium XVIII. 7. et liberabis facile Virgilium hujus culpæ, *Taubmann.*

Venit annua cura] Vere scilicet. *Servius.*

217 *Candidus auratis aperit cum cornibus annum Taurus*] Quo tempore annum aperit candidus Taurus, qui est auratis cornibus. nam aperit

coruibus, non procedit. non enim a capite aut a fronte, sed a dorso oritur, id est, a medio sui : unde incipit apparere, nam ea parte qua mutilatus est, oritur, non a fronte. *Idem.*

Candidus auratis, &c.] Hos versus male explicant, nec melius legunt Grammatici. Servius sic intelligit, ut dicat Sirium cum cane occidere, qui Sirius terris adversus est. Nugæ. vera lectio est, quam ibidem ex aliis libris notat: *et averso cedens canis occidit astro*, quam etiam haud recte exponit. Si autem, inquit, *Averso* legerimus, cum *subaudiamus necesse est, ut sit sensus, quo tempore etiam Canis cedens occidit cum averso astro, id est, cum Argo.* Imo nihil necesse est, ut tale quid subaudiatur. Canis cedens averso astro, id est, Argo, occidit. Nam navis Argo instat et incumbit occidenti Cani. Cedit ergo Canis Argos navi, et locum dat insequenti. Extremæ quippe caudæ canis jungitur Argo aversa. *quia puppe trahitur, non recto cursu*, ut canit Germanicus. De occasu canis loquitur Poëta, qui fit antequam septimum Kalendas Majas, Sole decimam Tauri parte obtinente, quo tempore *Robigalia* instituere Romani, quia tunc fere segetes robigo occupat, ab occasu illius sideris, quod calidissimum est quando oritur, frigidissimum quum occidit. Plin. XVIII. 19. Plinian. exercit. *Salmas.*

Aperit] Ideo ait, aut quia Aprili mense Sol in Tauro est, quo cuncta aperiantur : et hoc melius. Sed aliud est aperire annum, aliud inchoare : nam nullus dubitat Martio mense, ut supra diximus, annum inchoari. Aut certe aperit annum dixit ; quia unumquodque signum potest inchoare annum, et finire : ut *aperit annum Gemini*, scilicet suum : nam et a Tauro usque ad Taurum, et a Geminis usque ad Geminos, annus est. *Serv.*

285. Inverso astro] Duplex lectio est. nam *inverso* legunt : cum *inverso* canis dicitur Sirius, qui est

terris adversus, de quo legimus, *Ille silim morbosque ferens mortalibus agris Nascitur.* ut, *Averso* sit pestifero, et contrario mortalibus. Si autem *averso* legerimus, cum *subaudiamus necesse est ; ut, Atque Ixionii vento rota constitit orbis* : id est, cum vento. Ut sit sensus, quo tempore etiam Canis cedens, occidit cum averso astro : id est, cum Argo : quæ et ipsa media est, sicut Taurus : et a puppi oritur. cui Canem constat esse conjunctum. *Idem.*

Et averso ce. Ca. oc. as.] In Romano quidem et in Longobardico, *adverso* est. In aliis vero *averso*. In Mediceo : *averso incedens*, suntum puto ex Serviana paraphrasi. *Pierius.*

Et cedens] Aut locum dans, ut et Argo occidat : nam Canis occasum et Navis occasus sequitur : aut certe *cedens* Canis, non recedens, sed incedens accipimus et se movens. Tempore enim quo in Tauro Sol est, etiam Canis ad ortum festinat. *Servius.*

Occidit] Ad aspectum nostrum retulit. nam ortus et occasus duo sunt. Unus *ἡλιακός*, id est, Solaris : et alter *κοσμικός*, id est, mundanus. unde fit, ut ea signa, quæ cum Sole oriuntur, a nobis non possint videri : et ea, quæ videmus, quantum ad Solis rationem pertinet, videantur occidere : secundum quod nunc ait *occidit canis*. Nam canis paranatellon est Cancræ : id est, cum eo oritur. Cancer autem quo tempore Sol in Tauro est, post horam quartam diei oritur. Nam Taurus et Gemini binas horas tenent. Nigidius commentario *Sphæræ Græcicæ* : Oritur enim Canicula cum Cancro, in columen venit cum Geminis, occidit cum Tauro : sic ergo fit, ut Canis nobis occidat. quantum autem ad Solis pertinet cursum, in orta esse videatur. Secundum hanc rationem etiam paulo post dicturus est, *Ante tibi Eos Atlantides abscondantur*. Nam Eos ait in ortu Heliaco positæ : unde et *tibi abscondantur* intulit. Hunc canem alii Icari putant patris

Erigonæ, qui mortem patris filiz nuntiavit: alii hunc esse quondam custodem Europæ, quem nulla fera potuit effugere; quique a vulpibus quondam liberaverit Thebas. *Idem.*

Canis occidit] Heliace, nam Tauro gestante solem, Canis incipit non videri ex vicinitate solis. Ita Macrobius in som. i. 18. Locus hic Poëtæ notandus digito contra Plinium XVIII. 25. qui cum agnoscat has locutiones *oriri, cadere* in alio ortu et occasu siderum: in Heliaco tamen ortu et occasu illas reprehendit, docetque ortum Heliacum dici debere, *emersum*; occasum Heliacum, *occultationem*. Verba ejus adveniunt in promptu sunt. *Cerda.*

Et averso cedens Canis occidit astro] Omissis verborum ambagibus, dicemus præter aliorum sententiam hic posse intelligi leporem, ex eo, quod ait: *averso astro*, nam aversus lepus canem fugit, uti videre est in imaginibus cæli, et testatur Cic. in Arato: *Jacet levipes Lepus, hic fugit ictus Horrificos metuens rostri tremebundus acuti. Nam canis infesto sequitur vestigia cursu Præcipitantem agitans.* Emmeness.

219 *Triticeam in messem*] Ad messem tritici, vel segetis. *Servius.*

Robustaque farra] Frumenta, quæ plus habent virium, quam legumina; quo tempore nobis Atlantides occidunt, sunt serenda. *Idem.*

Robustaque farra] Contra hiemis injurias firmissima: et quæ annis quinquaginta in scrobibus durent, auctore Plinio XVIII. 8. et 30. quod semina leguminum non faciunt, quæ molliora sunt. *Taubmann.*

220 *Exercebis*] Pro exercueris. *Servius.*

Solisque instabis aristis] Non leguminibus, sed solis segetibus. *Idem.*

Instabis] Pro iustiteris. *Idem.*

Aristis] Et hic, sicut supra, per aristas frumenta significat. *Idem.*

221 *Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur*] Atlantides licet septem fuisse

dicantur, sex tamen, sicut supradictum est, videntur in celo; quæ Novembri mense nobis incipiunt non videri. Cum enim Sol in Scorpione fuerit, oriente Scorpione, occidit Taurus, in quo Vergiliæ sunt, id est, sexto Idus Novembris. Ergo Eoæ mane abscondantur: non est enim Atlantidum epitheton Eoæ; sed Eoæ, matutinæ; modo enim vespera, modo media nocte, modo mane oriuntur; unde et tibi abscondantur, id est, specundo nec occidunt. Alii ita exponunt, Eoas appellatas, quasi quæ semper mane oriuntur. Ergo ante occidere Vergiliæ debent quam sero sit, quæ Vergiliæ alioquin sunt Eoæ cum oriuntur, non cum occidunt. Has autem alii volunt, Jovis; alii Liberi nutrices; alii vero ipsas fuisse adserunt Hesperidas. *Idem.*

Ante tibi Eoæ Atlant. abscond.] Scilicet occasu matutino. quod tunc factum 22. Octobr. sive, ut Columella annotat, ante diem 9. Kalend. Novembr. Vide ipsum II. 8. et Plin. XVIII. 25. Columell. *Solis et adversos metuant Atlantides ortus.* Taubmann.

Atlantides] Vergiliæ, sive Pleiades, Atlantis ex Pleione filiæ. *Idem.*

Ante tibi Eoæ Atlantides, &c.] Id est, ante tibi Vergiliæ mane occidant, quam serere incipias. Vergiliæ autem juxta Columellam matutino occidunt sexto Idus Novembris. Ibi mirifice nugatur Servius, ex illa distinctione non intellecta ab ipso ἡλιακοῦ et κοσμικοῦ ortus occasusve. Plinian. Exercit. pag. 724. *Salmas.*

222 *Gnosiaque ardentis stella Coronæ*] Et hoc ad superiora pertinet. Cum enim Coronæ pars oritur, occidit Taurus, in quo Vergiliæ sunt. *Decedat* autem non pro occasu dixit, sed Soli cedat: quo in Scorpione posito cum ortu ipsius oritur. Fabula vero de Corona talis est. Cum Liber pater Ariadnen, Minois Cretæ regis filiam, uxorem duceret, Vulcanus ei coronam obtulit, quam ille ad uxoris

insigne inter sidera collocavit. Et stellam per Poëticam licentiam dixit. Cæterum sex sunt, quibus in cælo declaratur corona. Alii hanc fabulam ita adserunt: Theseum cum ad intermedium Minotaurum Cretam venisset, miseratam ejus Ariadnen, auxilium ei ad occidendum, filo ducto, Minotaurum præstitisse; Theseum vero Ariadnen utpote salutis auctorem secum avexisse; qui cum ad Naxum insulam delati essent, Ariadnen ibi vel consulto, vel necessitate, vel monitu Mercurii a Theseo derelictam; quam cum Liber pater adamasset, coronam ei demti pudoris, sicut supra dictum est, dicitur obtulisse, quam etiam inter sidera postea collocavit. *Servius*.

Gnosis] Cretica, ab urbe Cretæ, quæ Gnosis dicitur. Et stella dicitur Cretica, quia ad laudem illius, quæ Cretici regis filia fuit, in cælo est posita ipsa corona. *Idem*.

223 Sulcis] Arationibus. *Idem*.

Committas semina] Quasi custodibus fidis. *Idem*.

Committas semina] Tibull. i. 7. *Primum incepta committit semina terra*. Utilitur eadem forma Julius Firmicus c. 3. Columel. III. 5. *Cerda*.

224 Invita terra] Quæ quasi coacta rusticorum labore, et non sponte, fructus profert: alii, si non suo tempore seratur. *Servius*.

Anni opem] Unde tu annum speres posse deducere. *Idem*.

225 Ante occasum Maja] Ante occasum Atlantidum. et hoc est, quod ait, *quam Atlantides abscondantur*: nam Maja una est de ipsis Atlantidibus. *Idem*.

Multi ante occasum, &c.] Multi ante occasum Vergiliarum sementem fecerunt; sed inanem messem instanter: Maja autem una est ex Vergiliaribus.

Expectata seges] Id est, spe-
rit Non. Marcellus adstruit
lib. 1. 11. *Est enim deterior*

qui accipit, atque etiam ad expectandum semper paratior. Emmenas.

Vanis] Vacuis. *Servius*.

Elusis] Derepitis. *Idem*.

Vanis elusis aristis] In Romano codice *illusit*, in quibusdam aliis *elusit aristis*. Magis vero placet *avenis*, ut habetur in Mediceo. Quia frumenti vitium est avena, atque hic sermo est de iis quæ degenerant, quum tamen aliqui avena inter segetes suam speciem obtineat, uti alibi. *Pierius*.

Expectata seges vanis elusis aristis] Nostrum sequitur Tibullus II. 1. *Nex seges cludat messem fallacibus arvis*. Non abit illud Ovidii Met. v. 479. *Aronque jussit Fallere depositum; vitiatque semina fecit*. Quid enim *vanæ arista*, vel si mavis, *avenæ*? quam *leves, inanes, rixæ gravis*, ut Non. Marcell. c. 4. Sive, ut cum Turneb. XIX. 29. *Vanis elusis avenis*, valet, *vanis elusit culmis*, et stipulis frugem non habentibus. *Emmenas*.

227 Si cero viciamque seres] In quodam adespoto Græco sic positum est, *φαιγούσαι καὶ φάσθλον ὄρεον, ὁμοίως δὲ μετὰ ἀκτιούρου θέοντα ἕμα μέχρι δὲ τροπῶν*. *Servius*.

Vilemque fascium] Plurimum, abundantem. nam omne quod abundat, vile est: ut, *Vilibus aut onerat pomis*. *Idem*.

Vilemque fascium] *Vilem* exponit Nonius *frequentem*: quod, quæ abundant, vilescant. Willichius distinguit *fascium* et *faseolum*. Illud ait cicerulæ genus esse; hanc herbam, cujus fructus dicantur *δάκχοι* Theophrasto, l. III. cap. ult. Histor. Plant. P. Platina Cremon. l. VII. ab insula Phasello non procul a monte Olympo, auctoritate Apuleii denominatam, ait. *Taubmann*.

228 Nec Pelusiaca curam aspernabere lentis] Pelusium unum est de septem ostiis Nili, ubi primum lens inventa dicitur; vel ubi optima nascitur. Unde κατ' ἐξοχήν locutus est. *Servius*.

Aspernabere] Id est, contempnes. *Idem.*

Lentis] Ac si dicat, Etiam inter alia, lentem seras. *Idem.*

Pelusiace lentis] Plin. xviii. 12. duo genera lentis in Ægypto esse testatur. Quam hic *Pelusiaceum* Noster appellat, Maḡtialis Niliacam xiii. 9. *Accipe Niliacam, Pelusia munera, lentem: Vilior est alica, carior illa faba.* Non. Marcell. c. 3. etiam masc. gen. esse affirmat. De oppido Pelusio et ostio Nili Pelusiaco Mela i. 9. *Emmenes.*

229 *Haud obscura*] Non obscura, hoc est clara. *Servius.*

Mittet tibi signa Bootes] Si viciam, et faselum, et lentem serere volueris; occidente Boote debes incipere. *Id.*

Cadens Bootes] Occidens, Verno scilicet tempore. Tunc enim Bootes occidit. *Idem.*

Cadens Bootes] Occidens Arcturus, supra, vs. 68. Ejus occasum Cosmicum Ovidius Fast. iii. ad iii. Non. Martii retulit. cum quo consentit Servius, qui verno tempore hoc fieri ait. Cum autem Plinius xviii. 15. *viciæ sationis tria tempora enumeret, unum circa occasum Arcturi, ut scil. Decembri mense pascat: alterum Januario; novissimum Martio; sunt, qui hæc de prima satione intelligunt: atque ita occasus Bootæ vespertinus significaretur, qui fiebat mense Novembri ineunte. Etiam Plinius faselos et lentem seri jubet ab Idib. Octobr. in Calend. Novemb. xviii. 12. et 24. Taubmann.*

230 *Incipe, et ad medias sementem extende pruinas*] Omnia complexus est tempora: et Venum scilicet, quo legumen seritur: et Autumnale, quo frumentum. Et multi volunt ita hanc partem astrologiæ librasse Virgilium, ut in omnibus utrumque tempus significaret, vernale et autumnale; unde et supra bina signa memoravit, Taurum cum Cane, Atlantidas cum Corona. Tamen nos, quantum ad ne-

cessitatem hujus loci pertinet, hæc dixisse sufficiat: nam majoris prudentiæ est, ad subtilem harum rerum scientiam pervenire: adeo ut sequentem rationem zonarum Metrodorus philosophus vix quinque expresserit libris; insertis, tam Astronomiæ, quam Geometriæ partibus; sine cuius lineis haud facile zonarum deprehenditur ratio. Idem etiam Metrodorus asserit, frustra culpari a plerisque Virgilium, quasi ignarum astrologiæ: cum eum constet operis lege compulsus, ut quædam exponeret, quæ obscura videntur ideo, quia a naturali ordine sunt remota. Ut autem omnia non diceret, rusticarum personarum habuit considerationem, et ipsius est operis brevitate compulsus. *Servius.*

Ad medias sementem extende pruinas] In Romano codice *expende* legitur: quod significat suspensas tene, eodem pene significato cum *extendo*: acceptior tamen est vulgata lectio. *Pierius.*

Incipe, et ad, &c.] *Epilogus universæ sationis et vernum et autumnale tempus complectens.* Porro videtur Plinius Maronem vellicare, quod rusticos ab sua terra in cælos erigat, istamque scientiæ sideralis subtilitatem imperitis præmonstret: xviii. 24. et 25. et 26. et 27. ubi Naturam inducit, Agricolas ita castigantem: *Cur cælum intueris, Agricola? Cur sidera quæris, rustice? Ecce tibi inter herbas tuas spargo speculares* (alii *peculiares*) *stellas, easque vespere et ab opere disjuncti ostendo, &c. Cur altius spectas? Habes ante pedes tuos, ecce, Vergilias, &c.* Opera pretium fecerit, qui ordine omnia ibidem legerit. Sed dicamus Plinio; Virgilium agricolæ suo præcipere non exactam Astrologiæ subtilitatem, sed *Annua illa Astrologiæ breviaria*, quæ nos Arabico vocabulo ALMANACH vocamus. *Taubmann.*

Ad medias pruinas] Hoc est, quod supra ait, usque sub extremum bru-

mas. *Medias* autem *pruinæ* abusive ipsas hiemes posuit; *mediam* enim pro legitimo dixit. *Servius*.

231 *Dimensum partibus orbem*] Annum divinum in quatuor tempora. Et per duodecim signa, duodecim menses accipimus. *Idem*.

232 *Per duodena*] Multi pro duodecim accipiunt; ut, *Bina manu lato crispans hastilia ferro, et septenaque tela*. Alii quia quotannis per eadem iacet: duodena ergo, sæpius duodecim signa. *Idem*.

Per duodena astra] Elegans carmen de signis cælestibus prodidit Ausonius: *Bis sex et sidera complent. Hic Arctos, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Arcitenens, Capricornus, et urnam Qui tenet, et Pisces*. Agit etiam de signis cælestibus Censorinus de die natali cap. 8. *Emmen*.

Sol aureus] 'Ο χρυσοφαις ἥλιος in Epigr. χρυσοφειρής, Orpheo. Alii, quod auro præsit. *Taubmann*.

233 *Zonæ*] Id est, plagæ vel circuli, quorum primus Septentrionalis; vel, ut quidam volunt, Aquilonius. *Zonæ*, Circuli, qui cælum ac terram, veluti *Zonæ* cingunt. Translative, nam proprie *Zonæ* in terris, sed pro parallelis, id est, circulis posuit. Septentrionalis, *Æstivalis*, *Æquinocialis*, *Brumalis*, *Australis*. *Servius*.

Quinque tenent cælum zonæ] Ab æris temperie *Terra* distinguitur in *quinque zonas*: Latini *Cingulos*, *Fascias*, *Plagas*, *Circulos*, nuncupant. Nam æris qualitas vel est *Æstiosa*, vel *Temperata*, vel denique *Frigida*. *Æstiosa* quidem *plaga* iis, quibus *Sol* supra verticem et perpendicularum ipso meridie consistit. Ea *Zona Torrida* καυκαρόνης vocatur. Senecæ in Herc. (Et. act. III. *Lux acerba dicitur. Temperata etuparos*: ubi, ut Naso ait, *Mista est cum frigore flamma*: et quo *Sol* non ita accedit, ut eam torreat. nec tantum abest, ut perpetuo gelu rigeat, atque hæc duplex est, *Aquilonaris* et *Austrina*. Tandem *Frigida*,

quæ, cum *Sol* ibi plurimam a vertice sit remotus, perpetuo rigore premittur. Estque et ipsa duplex; *Arctos*, sub *Arctico* polo; et quæ huic sub *Antarctico* opposita. Omnino videndas *Macrobius* in *Somn. Scip.* II. 5. et 7. ubi *zonas* describit *Cicero*: copiose etiam *Tibullus* in *Panegyrico Messalæ*, et *Ovid.* *Metam.* I. Sect. 2. Denique et *Marcianus Capellanus* lib. VI. *Zonarum* discrimen *Probus Gramm.* scribit e manu sumi posse: si lævæ contra ora nostra, in *Ortum Solis* versa, digitis expansis introsperimus. ubi enim *pollex* est, ibi *zonam* ait esse *Arcticam*: ubi *index*; *Temperatam* nostram sive *Austrelem*: *medium digitum* *Æquinociali* adusta respondere. *Quartum* alteram *Temperatam* ostendere, id est, *Hiemalem*. *Digitum minimum*, *Quintam* *zonam* referre, *Noticam* et *Austrelem*. Porro negatum ab omni ævo multis est, *zonam Torridam* habitari: sed hodiernæ navigationes et experientia docet, sub *Æquatore* commodissime jucundissimeque, et tanquam in terrestri *Paradiso* (quem et hic quidam ausi ponere) vitam homines vivere. Sub *Tropicis* tamen molestius habitari, præsertim sub *Capricorno*. *Frigidas zonas* autem parum habitari. De quibus omnibus accuratissime disputat *P. Merula* lib. II. Part. I. suæ *Cosmographiæ*. *Taubmann*.

Corusco Semper sole rubens] *Corusco*, ardenti, hoc est, æquinociali, et bene a media cæpit, ut necessario extremas et habitabiles concessas mortalibus diceret. *Servius*.

Corusco sole rubens] De zonis sic *Mela* I. 1. *Zonis quinque distinguitur. Mediam æstus infestat, frigus ultimam: reliquæ habitabiles paria agunt anni tempora, verum non pariter*. *Torridam* describit *Horat.* od. I. 22. *Pone sub curru nimium propinqui Solis, in terra domibus negata*. *Emmeness*.

234 *Torrida*] *Sicca*, quod numquam *Sol* inde discedat. *Servius*.

235 *Quam circum extrema*] Bene *extrema* addidit, id est, Borios et Notios; ne eas, quæ circa igneam sunt intelligeremus, quas constat esse temperatas vicinitate caloris et frigoris. quarum unam nos habitamus, alteram antipodes: ad quos hinc torrente Zona, hinc frigidis ire prohibemur. Antipodes autem dicuntur, quod contra nos positi sunt contrariis vestigiis. Terram enim dicunt undique cælo et aëre cingi. Per has autem duas Zonas in obliquum vertitur signifer circulus, qui Solis continet cursum. Unde etiam fit, ut duæ Zonæ frigidissimæ sint, ad quas nunquam accedit: una fervens, a qua pene nunquam recedit: duæ temperatæ, ad quas vicissim venit. *Idem.*

Trahuntur] Pro extenduntur, aut sine intermissione vertuntur. *Idem.*

236 *Cerulea*] Frigore scilicet, quia ipse color convenit frigori. *Idem.*

Cerulea glacie concretæ] In plerisque veteribus exemplaribus legere est casu recto numero multitudinis *Ceruleæ*, puncto mox intersito: ut quod sequitur, *glacie concretæ, atque imbris atris*, expositio sit, cur zonæ illæ *ceruleæ* sint. In codice Mediceo prius *ceruleo* legebatur: sed inde aliena manu superinducta, ut ultima litera fieret A. Sunt etiam codices manuscripti, in quibus *ceruleæ* et *glacie* legatur: quæ mihi lectio nequaquam probatur. Ostendit tamen epitheton non cum *glacie*, sed cum zonis adcommodatam, zonæ *ceruleæ*. Pierius.

Cerulea glacie concretæ atque imbris atris] Eodem modo zonam frigidam describit Horat. od. i. 22. *Pone me pigris ubi nulla campis Arbor æstiva recreatur aura, Quod latus mundi nebulae malusque Juppiter urget.* Hanc et alteram Phæbus Phaëtonem monet ut effugiat Ovid. Met. ii. 129. *Nec tibi directos placeat via quinque per arcus. Sectus in obliquum est lato curvamine limes, Zonarumque trium contentus sine,*

polumque Effugit australem, junctamque aquilonibus Arctom. Emmeness.

237 *Duæ mortalibus ægris*] Sicut dictum est temperatæ, ex calido medio, et frigidis extremis circulis. *Servius.*

Mortalibus ægris] Expressit Homericum illud: *θελοῖσι βροτοῖσι.* *Ursinus.*

238 *Per ambas*] Cum vitet utramque temperatam, ipsa præpositio *per*, pro *inter* accipienda est. *Servius.*

Via secta per ambas] Periphrasis Zodiaci inter duos tropicos: vide Macrobi. de Somnio Scipion. l. ii. ubi exponit hæc verba, *via secta per ambas*: et interpretatur, Enallagen esse, per ambas temperatas Zonas. Lucet. quoque l. vi. *via secta* dixit: *Qua via secta semel liquido pede detulit undas.* Cerutus.

239 *Obliquus*] Zodiacus vocatur sectus limes apud Ovid. Met. ii. 130. *Sectus in obliquum est lato curvamine limes.* Emmeness.

Qua] Per quam. *Servius.*

240 *Mundus ut ad Scythiam*] Jam hic definitio est nostri climatis, id est, nostræ habitationis: quæ a Septentrione incipiens, in Australi desinit plaga. *Rhipæas* autem *arcus*, *Scythiam* dicit: cujus sunt montes *Rhipæi*. Quoniam Boris circulus totus supra terram est, ideoque ab *Arato*, hic apparens; ille item Australis, vocatur obscurus. Sane aliqui mundum pro cælo accipiunt hoc loco, qui mundum, nomen volunt esse universæ naturæ. *Servius.*

Rhipæasque arcis] Id est, montes *Rhipæos*, de quibus Plin. iv. 12. Strabo l. vii. testatur fuisse, qui *Rhipæos* montes et *Hyperboreos* commentii sunt. Sic et *Vossius* in *Melam*, l. 19. fabulosos nominat, in toto enim septentrione non esse montes, qui insignem habeant excelsitatem. An scribendum sit per aspirationem, *Rhipæi*, an *Rhipæi*, lis est. *Plutarch.* in *Camillo* τὰ βῆλαια ὄρη. *He-*

sych. *ἡ πᾶσι, ὅρη σκοθῶν.* Emme-
ness.

Ardus] Excelsus, summo vertice
arctatus. *Servius.*

241 *Consurgit; premitur*] Deest ita,
ut sit, ut ad Scythiam consurgit, ita
premitur in Austros; premitur contra
devevus in Indos, ut fuerat supra
Afros. *Idem.*

Libya devevus in austros] Quoniam
Noticus circulus totus infra terram
est, et premitur, quasi deprimitur.
Servius.

242 *Hic vertex nobis semper sublimis*]
Id est, hæc pars mundi a nobis sem-
per videtur. *Idem.*

Vertex sublimis] Polum designat
Arcticum. Polus hoc in loco est axis
pars extrema. Apud Græcos ve-
teres, teste Salmasio, in Plinian. ex-
ercit. pag. 636. *πόλος* significabat ip-
sum cælum, non cæli axem. In ea
notione hac voce utitur Plato. He-
sychius utrumque significare docet,
et cælum, et partem axis: *πόλος, οὐ-
ρανός, κόσμος καὶ ἡ μεταβεβλημένη γῆ εἰς
κατασκοράν. κύκλος καὶ τόπος κορυφῆς
κυκλοειδῆς, ἡ ἄξων.* Polus Arcticus
numquam nobis occidit, manet enim
semper eodem in loco; inde *πόλος*
βόρειος etiam *ἀειφανής* dicitur. De
Australi sic Macrob. i. 16. *Australis*
vertex nec ipse nobis unquam videtur,
nec sidera sua, quibus et ipse sine dubio
insignitur, ostendit. Vide Cælum Rho-
diginum i. 11. De vertice hoc sep-
tentrionali sic Macrob. i. 16. *Vertex*
*hic, qui septentriones habet, quoquo ver-
sum mundana volubilitate vertatur, quo-
niam super nos est, semper a nobis vide-
tur, ac semper ostendit Arctos Oceani*
metuentes æquore tingui. Emmeness.

At illum Sub pedibus Styx atra
videt] Id est, axem noticum, id est,
australem, qui a nobis nunquam vide-
tur: sicut Borens, id est, septentrio-
nalis semper videtur. Et sicut varix
philosophorum opiniones sunt: ita et
hic varie loquitur. Nam alii dicunt
a nobis abscedentem Solem ire ad

Antipodas. Alii negant, et volunt
illic tenebras esse perpetuas. Mire
autem ait *Styx*, quasi de inferis *Styx*
atra videt, manesque profundi, ut osten-
deret illud quod dicunt philosophi,
recedentes hinc animas et illuc alia
corpora⁹ sortiri. Unde et Lucanus
ait, *Regit idem spiritus artus Orbe alio*.
Quod verisimile est, quia dicantur
animæ, aut igni, aut vento, aut aqua
purgari: quod ut fiat necesse est,
dum aut per frigidam plagas, aut ig-
neam transeunt. Et licet alii hoc a
Virgilio dictum per poeticeam licen-
tiam velint: tamen sciendum est,
eum poetice licentiæ inseruisse phi-
losophiam. *Servius.*

243 *Sub pedibus*] Sub Horizonte. Et
alludit ad *ἀντίποδας*, sive *Adversipedes*,
ut vertit Glossar. vetus. *Antipodes*
autem esse, tam certum est hodie, ut
nemo nisi insensatus dubitare ausit:
quod docet *P. Merula* in *Cosmogra-
phia* iii. 22. *Taubmann.*

244 *Maximus anguis*] Vel quia ipse
cæteris est major, vel quia ad Scy-
thiam, vel quia inter duas arctos.
Sane hunc draconem quidam occisum,
et inter sidera conlocatum a Minerva
dicunt: alii hunc esse, quem Her-
cules custodientem mala aurea Hes-
peridum occidit. *Hic*] Pro illic.
Servius.

245 *Circum, perque duas*] Et *circum*
enim est et *per*; nam per utramque
labitur, id est, inter duas; majorem
cauda tangens, alvo complectens mi-
nore. *Idem.*

In morem fluminis Arctos] Hesiodus
ποταμῷ ῥέοντι ἑοικώς. *Idem.*

In morem fluminis] *Ποταμῶν.* Ci-
cero. *Veluti rapido cum gurgite flumen.*
Taubmann.

246 *Oceani metuentes æquore tingui*]
Hoc refertur ad fabulam. Nam hæ
duæ pellices Junonis fuisse dicuntur:
quas postquam Juppiter in siderum
retulit numerum, Juno rogavit Tethin
suam nutricem, ne unquam eas pate-
retur occidere. Unde nunc *metuentes*

dixit, scilicet nutricem Junonis. Sunt autem hæ, Helice, et Cynosura: de Helice Lycaonis filia, amata a Jove, et a Junone in ursam mutata, supra dictum est. Cynosura quod caudam caninam habeat; hanc Fœnicem vocitatum quidam ferunt, Dianæ comitem, iraque ejus, quod gravida esset inventa, in ursam esse mutatam, atque ejusdem rursus misericordia sideribus insertam. Quidam prodidere has nymphas fuisse Cretenses, Jovis nutrices, et ob meritum consecratas; quæ ideo non occidunt, quia secundum clima nostri cæli Arctous circulus, in quo cardo convertitur, infra horizontem non venit. Nam reliqua signa dicuntur omni nocte in Oceano tingi. *Servius.*

Æquore tingui] Hac de re quatuor lepidissimi versus incerti Poëtæ, qui Cretica scripsit, leguntur apud Hygin. Tu qui Lycaoniæ mutato semine nymphæ Quam gelido raptam de vertice Nonocrinæ Oceano prohibet semper se tingere Thetis, Ausa suæ quia sit quondam succumbere alumnæ. Sed ea translatione videtur prior usus Aratus, cum de Cephei casu, βαπτων ἄκεανοῦ, dixit: de Sole etiam ita, εἰ δ' ὁ μὲν ἀνέφελος βαπτοι ῥόδον ἑσπερίοιο. quare et Orpheus in Argonauticis, ἀλλ' ὅτε γ' ἄκεανοῦ ῥόδον βαπτίξεται. *Ursinus.*

247 *Illic]* In Australi, id est, obscuro axe. *Ut perhibent,* scilicet poëtæ: nam in rebus dubiis suam denegat fidem. *Servius.*

Intempesta] Inactuosa, alta, densa, crassa, qualis est intempesta. Posse autem hoc fieri in aliqua parte mundi, ut pene sibi totum vindicet nox, probat Britannia: quæ lucis dives, vix quoddam spatium noctibus cedit. Aut *intempestata silet,* quia Epicurei dicunt, non ire Solem per alterum hemisphærium; sed semper his ab ortu colligi scintillas, et fieri orbem Solis. *Idem.*

Intempesta silet nox] Intempestatam

noctem ejusque silentium ita definit Varro ling. lat. l. v. *Cum tempus agendi est nullum.* et l. vi. *Intempesta nox, quo tempore nihil agitur.* Serv. etiam in *Æn.* iii. *Intempesta quasi intempestiva, inactuosa, carens actibus, per quos tempora dignoscimus.* Addit Varro lib. v. *Alii concubium appellarunt, quod fere omnes tum cubarent: alii, ab eo, quod sileretur, silentium noctis.* *Cerda.*

248 *Obtenta]* Obducta. Et obtenta sicut ostenta, ab eo enim, quod est ostendor, veteres participium ostentus, non ostensus dicebant; ipse alibi *prætentaque Syrtibus arva;* Terentius in Euncho, *An ego occasionem mihi ostentatam tam brevem.* Similiter et illud in Phormione: *Neque me nunc domum reciperem, ni mihi esset spes ostentata hujusce habendæ.* *Servius.*

Densantur nocte] In Rom. cod. in Mediceo, et aliquot aliis, *densentur,* a denseo, ses. *Pierius.*

249 *Redit a nobis]* Id est, ad illos; et hoc secundum Stoicos, qui dicunt Solem vicissim per utrumque hemisphærium ire, et alternis noctem facere. *Servius.*

Diemque reducit] Ut quando discedit a nobis, et dies clauditur: tunc illic sit Aurora. *Idem.*

250 *Adflavit anhelis]* Cursu anhelantibus. *Idem.*

Nosque ubi primus equis Oriens adflavit anhelis] Sic Noster *Æn.* v. 739. *Et me sævus equis Oriens adflavit anhelis.* Proprie competit hoc epitheton senibus, ut Ge. ii. 135. *Senibus medicantur anhelis.* Sic Ge. iii. 497. *Tussis anhelæ,* quæ facit anhelos. et *Æn.* xii. 790. *Mars anhelus:* qui facit suspiriosos. De equis Solis Ovid. Met. ii. 163. *Interea volucres Pyroëis, et Eous, et Ethon Solis equi, quartusque l'hlegon* Emmeness.

251 *Sera]* Nocti vicina. *Servius.*

Sera] Pro sero; ut, *Seramque dedit per membra quietem.* *Idem.*

Vesper] Stella, quæ et Venns et Lucifer dicitur. Nam Vesper eo,

quod quibusdam mensibus vespere: Lucifer autem dicitur, quod quibusdam mane oriatur. *Idem.*

Accendit lumina vesper] Bene accendit lumina vesper, poetice, ut ipse vesper accendat, non homines, et sæpe hac figura utitur: *Jam falcem arbuta reponunt.* *Idem.*

Vesper] Ut Censorinus de die natali c. 24. *Post supremam sequitur vespera, ante ortum scilicet ejus stella, quam Plautus vesperuginem, Ennius vesperum, Virgilius hesperon, appellant* Ecl. viii. 30. *Tibi deserit Hesperus Etam.* Et Ecl. x. 77. *Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ.* Germanus alludi ad tempus illud putat, quod antiqui *primam facem* vocabant, cum lumina nempe erant accensa, quod est ante concubium. De *prima face*, vid. Joan. Brodæum miscell. c. 33. *Emmeness.*

252 *Hinc tempestates]* Id est, ex hac causa, ex hac ratione astrologiæ. Ex hac temporum scientia, vel siderum observatione. Et hoc contra Epicureos, qui dicunt acervum stellarum sine causa esse. Et jam conclusio est: nam hoc dicit, Non sine causa intuemur ortus siderum et occasus: hinc enim universa noscuntur. *Servius.*

Dubio cælo] Id est, etiam dubio cælo. Et bene *dubio*, nam idem alibi *cæli fraudem* dixit, quod nunc prospera, nunc adversa ingerit. *Idem.*

Prædiscere] Prævidere. *Idem.*

Prædiscere] In Romano codice *prædicere*, quod non probatur. *Pierius.*

Tempestates dubio prædiscere cælo] Hunc locum explanat optime Plin. H. 39. *Tempestatum rerumque quasdam stales esse causas, quasdam vero fortuitas, ut adhuc rationis incomptæ, manifestum est. Quis enim æstates et hiemes, quæque in temporibus annua vice intelliguntur, siderum motu fieri dubitet? Ergo ut Solis natura temperando intelligitur anno, sic reliquorumque siderum propria est quibusque*

vis, et ad manum cuique naturam fertilis. *Emmeness.*

253 *Messisque diem]* Pro tempore. *Servius.*

Messisque diem] Quamvis *Servius* diem messis agnoscere videatur: et exemplaria pleraque vetera eodem exemplo, cum vulgatis legant, *messisque diem;* non tamen prætereundum fuit, quod in Mediceo codice scriptum legi: *mensisque dies*, quippe bonos aut malos: cuius rei cognitio, inter agriculturæ præcepta locum obtinet suum. Et Hesiodus partem eam tanti fecit, ut opus *ἔργα καὶ ἡδύς* inscripserit: neque Virgilius eandem partem dissimulavit, tametsi aliquanto brevius rem attigerit. Sane vero in Daphnide, codex idem Mediceus eo versu, *Ante focum si frigus erit, si messis in umbra, Mensis scriptum habuit*, quod modo emendatum est, ubi dubio procul *messis* esse debet. *Pier.*

Tempusque serendi] Id est, autumnale. *Servius.*

254 *Infidum]* Cui nullus potest, aut debet committere fidem. nam subito fallit hominem. *Idem.*

Marmor] Mare. *Idem.*

Infidum remis impellere marmor] Periphrasis navigationis, quando sit navigandum: vocat autem *infidum marmor*, quia multi naufragio pereunt, præsertim Veris et Autumni tempore, propter ventos. Lucilius l. ii. *Infdi maris insidias, viresque, dolumque, Ut vitare velint.* Cerutus.

255 *Quando armatas deducere classis]* Id est, quando sit tempus ad agendum navale prælium. *Servius.*

Armatas deducere classis] Aut quis in puppibus infigebant arma navigantes; ut præfigere puppibus arma; aut instructas armamentis suis. *Idem.*

Armatas deducere classis] Multi hunc locum capiunt de classibus ad bellicum apparatus, et oppugnationem. Quæ explicatio non placet Titio l. x. locor. c. 6. Nam quid oportuit Poëtam transire ad supersti-

tiosas divinationes, cum velit docere naturales prædictiones? Erit itaque sententia: Possumus hinc discere idoneum tempus, quo naves iterum in salum deducantur, quas aliquando contingit in sicco permanere, juxta illud Horat. carm. i. *Trahuntque siccas machinæ carinas.* Itaque armatæ classes erunt, non bellicis apparatus instructæ, sed ornatæ omnibus ornamentis, quibus egent, ut consistere in aquis possint. Juvo explicationem hanc loco Hesiodi *ἔργ.* ii. ubi docens paria præcepta, quæ hic Maro, de eodem hoc præcepto ita ait: *τότε νῆα βοηρ, ἀέμοισι πιθήσας, ἔλκεμεν ἐς πόρτον, φόρτον δ' εὖ πάντα τιθέσθαι:* Tunc navem celerem, ventis fretus, Trahito in pontum, onus vero omne bene colloca. Ita inclino in hanc sententiam Titii, ut putem quoque defendi posse vulgarem explicationem de oppugnationibus: nam *classis armata* proprie respondet *τῇ ναυτικῇ*, qua voce usi scriptores Græci, pro navibus comparatis ad bellum. Vide Bayfium. *Cerda.*

256 *Tempestivam pinum*] Opportunam, nam tempore importuno hæc cæsæ arbores cito termites faciunt; ita enim ligni vermes vocantur. nam hac re etiam rustici Lunæ cursum observare dicuntur: melius enim arbores, Luna decrescente, caduntur. *Servius.*

Tempestivam silvis evertere pinum] In nonnullis in *silvis* legitur, sed in Mediceo codice et aliquot aliis antiquis absque præpositione in, legere est: *Tempestivam silvis*, quod Virgilianæ phrasi propius est. *Pierius.*

Aut tempestivam silvis evertere pinum] Hunc locum e Catone translatus esse notavit etiam Macrobius. Catonis verba sunt hæc: *At ulmeam, pineam, nuceam, hanc atque aliam materiem omnem cum et fodies, luna decrescente eximito, sine vento austro. tum vero erit tempestiva, cum semen suum maturum erit.* quibus verbis expres-

sit Theophrasti sententiam ex libro v. *περὶ φυτῶν ιστορίας* κελεύουσι δὲ, inquit, καὶ δεδοκίμας τῆς σελήνης τέμνειν, ὥς σκληροτέρων καὶ ἀσπευστέρων γινόμενων. *Tempestivam* autem dixit alibi Theophrastus: *ὥραία τέμνεσθαι ξύλα.* *Ursinus.*

Tempestivam silvis evertere pinum] Nominat *pinum*, quia *utile lignum navigiis*, ut ait Ge. ii. quasvis tamen arbores intelligit: quæ intertempestivis excisæ *termities* (legend. *tarmities*) faciunt, ut notat *Servius*. Est autem *tarmes* Vitruvio, qui *θρῆξ* Græcis, ligni vermiculus. Vide *Comment. Plaut. Mostell. iii. 2. Taubmann.*

257 *Nec frustra signorum obitus s. e. o.*] Perseveravit contra Epicureos. *Servius.*

Obitus] *Occasus. Idem.*

Obitus] Ortus quoque et obitus siderum Cicero opposuit l. i. de Divinat. *Seque obitu a Solis nitidos convertit ad ortus.* Et de Fato l. i. *Signorum ortus obitusque perdiscere.* Et Nat. ii. *Ortus ubi atque obitus parte admiscuntur in una.* Et Catull. de coma Berenices, et Paulin. Panegy. Celsi: *Noctes atque dies ortusque obitusque vicissim Alternant.* *Cerda.*

258 *Temporibusque parem d. q. a.*] De rebus contrariis fecit declamationem, dicendo, parem ex diversis, vel semper sibi convenientem. Re vera enim nihil est tam contrarium inter se, quam æstas et hyems: et tamen de his annis efficitur. *Servius.*

259 *Frigidus agricolam*] Non generaliter frigidus, sed quando frigidus fuerit, et quasi titulus est, *Agricolam* nunquam vacuum esse debere. *Idem.*

Continet] Ut non possit, propter frigus et imbrem, agriculturam exercere. *Continet* autem *Detinet* et impedit. *Idem.*

260 *Multa forent quæ mox cælo properanda, &c.*] Ordo est; Multa maturare datnr, quæ forent in serenitate properanda sereno cælo. Nam male

quidam *Forent*, esse temporis præsens volunt: ut sit sensus, Multa sunt properanda, quæ maturare datur, mox cælo sereno; id est, in usum cæli sereni. Quod non est idoneum, licet re vera *Fore*, tantum semper futuri sit temporis. nam *foret*, et præteritum et præsens et futurum complectitur. Sallustius, *Ni virtus fidesque vestra spectata mihi foret*, id est, esset. Et ordo est, Multa maturare datur, et diligenter facere: quæ velis cælo sereno properanter facere, non diligenter poteris facere, dum festinas et tardius ad laborem redibis. Oportet ergo, ut dum domi resides, ea, quæ tibi præparare potes, et necessaria vides, parare studeas: ut, cum fuerit serenitas data, statim ad laborem prodeas. Sane *maturare*, duas res significat: aut in otio, et suo tempore facta, *maturata* dicuntur; aut accelerata et ante tempus acta, quod hic significat. Cato *properare* dicit eos, qui *prima quæque ordine suo maturare transigunt; festinare autem illos, qui multa incipiunt: eaque adnec-tendo, nec terminando præpediant*. Aulus Gellius: *mature veluti celeriter dicimus. Nigidius, mature fieri quod neque cito, neque tarde fiat, quod hinc debet intelligi; quia poma, quæ neque acerba sunt, neque putrida, matura dicuntur*. Idem.

Quæ forent properanda, &c.] Q. d. Multa datur tunc *maturare*, i. tempestive facere, quæ alias, urgente necessitate, subito et præter sui temporis modum faciendi essent. Nam duo verba, *Properare* et *Maturare*, tanquam plane contraria scitissime separavit. *Maturum* enim est, quod neque citius est, neque serius, sed medium quiddam et temperatum: ut poma sunt matura, quæ neque cruda, neque nimis decocta, sed tempore suo adulta sunt. Temperamentum hoc rei et verbi expressit Augustus illo *σπεῦδε βραδέως, festina lente*: per quod monebat, ut, ad rem agendam,

simul adhiberetur et industriæ celeritas, et diligentiae tarditas. Vide Gellium x. 11. et Macrob. vi. 8. item N. Æn. i. *Maturate fugam*. Taubm.

261 *Procuti]* Cudendo extenuat. Id est, producit tundendo; et bene, quia præposuerat multa, enumerat singula. Servius.

262 *Vomeris obtusi]* Hebetis: et obtusum est, quicquid sine acumine est, vel calore: ut, *non obtusa adeo gestamus pectora Pæni*. et Antiqui tamen a litteram addebant, quod nos propter euphoniā in aliquibus detrahimus, ut *obtusus*: in aliquibus remansit, ut *tunsus*. *Obtusi* autem, *repperati et acumine carentis*. Serv.

Obtusi] Priscianus lib. x. et V. Cod. *obtusui*. Taubmann.

Dentem] Acumen. Servius.

Arbore] De Arbore. Idem.

Lintres] Fluviales naviculas. Sane non sine ratione lintrium meminit, quia pleraque pars Venetiarum fluminibus abundans, lintribus exercet omne commercium, ut Ravenna, Altinum. Ubi et venatio, et aucupia, et agrorum cultura lintribus exercetur. Alii *lintres*, in quibus uva portatur, accipiunt. Idem.

Lintres] *Linter* hic vel navicula est, *μονέζυλα σκάφη* Græcis: *Ein Kahn Weidling*: vel vas, in quo uva portatur, ex uno itidem ligno exsculptum; ut Servius MS. apud Scaligeri Festum in *Navia* exponit. Tibullus i. 5. *Hæc mihi servabit plenis in lintribus uvas*. vel denique vas, ex quo pecora aquantur, *ein Tranc-Krinn*. Taubmann.

263 *Aut pecori signum, aut numeros impressit acervis]* Id est, facit aut characteres, quibus pecora signantur; aut tesseras, quibus frumentorum numerus designatur. nam *numeros* pro litteris posuit, quibus numeri continentur. Sed hoc non de æstate, qua signari vel fruges, vel animalia solent; sed de hyeme, qua

imber frigidus esse potest. Loquitur autem hoc, secundum ea, quæ aliter dicuntur, aliter audiuntur, ut dictum est. *Servius*.

Pecori signum impressit] Facit characteres, quibus pecora signantur, vel inurantur. quod *dignorare* vocabant. *Festus*: *Dignorare*, i. signa imponere: uti fieri solet in pecoribus. *Glossarium*: *Dignorat*, ἀναπύσσει, διαγινώσκει. V. N. Ge. III. 158. *Vet. Cod. impressat*. *Taubmann*.

Aut pecori signum] *Calphurn*. vers. recte emendat *Rob. Tit.* controvers. VII. 20. ubi in arvo pro in armo. Armentorum custodes, quo suum pecus ab alieno internoscerent, signa quædam ei imprimere consueverunt, quæ quoniam ferro candenti iurebantur, a Græcis ἐκκαύματα dicta sunt. tali signo recuperabatur equus, cujus meminit *Apul. l. II. de asino aureo*. De equis insignitis *Anacreon Carm. LV. ἐν ἰσχύϊς μὲν ἴπποι πρὸς χάραγμ' ἔχουσι*. Plura *Rob. Tit.* supra citato loco. noster Ge. III. 157. *Post partum cura in vitulos, &c. Continuoque notas et nomina gentis inurant*. *Emmenes*.

Aut numeros impressit acervis] De numeris sive literis, quibus notabatur et discriminabatur frumentum, *Andr. Schott.* nodor. *Ciceron. II. 6. Idem*.

264 *Exacuant*] Repurgant et reformant in altitudinem pristinam. *Servius*.

Vallos] Fossas, et muros de terra factos et glebis, qui fiunt in circuitu cohortium et vinearum: aut quibus aquæ ducuntur de locis aquosis. *Vallos*, quos aliqui palos, Græci χάρακας, *Homerus σκόλονας*, *Ælius Gallus* de verbis ad jus civile pertinentibus, vallos tegulas grandes, quæ supra collicias infimæ ponuntur, appellat. Alii vallos hic quadridentes dicunt; nam vallos, qui scolopes dicuntur, ante muros poni, ut, *Rescindit callum, et scalas in mania poscit*. *Servius*.

Exacuant alii vallos] Fossas et muros, de terra factos, exponit *Servius*.

Atqui hæc neque acuantur, neque per imbres fieri possunt. Tu palos sive sudes, quorum plurimum in agris usus, præparari intelligas. *Pierius*.

Vallos exacuant] Vallos et sudes idem significare vult *Servius Ge. II. 25. Quadriferasque sudes et acuto robore vallos*. Ita *Veget. III. 8. Supra quem valli, hoc est, sudes*. *Emmenes*.

Bicornis] Duorum cornuum. *Serv.*

265 *Amerina retinacula*] Virgas, de quibus vites religantur, quæ virgæ abundant circa Amerinum oppidum Italiæ, ejus crebram in Rosciana facit *Cicero* mentionem. Alii genus salicis dicunt, dispari colore a cætera salice: nam est rubra, et ad connectendum aptior; quia præter morem lenta est, quæ nunc quoque *Amerina* a rusticis dicitur. *Idem*.

Amerina retinacula] De hoc municipio *Cic. pro Roscio Amerino cap. 6*. Haud multum distat ab Ocriculo, ut *Strabo v. in Umbria*, ab Amiro sic appellata, teste *Fæsto*. De salicibus Amerinis, utpote aptioribus ad ligandas vites, *Colum. IV. 30*. Infert etiam mentionem pyrorum Amerinarum *Plin. XV. 15*. Et scoparum Amerinarum *XXIV. 9. Emmenes*.

Lentæ] Flexuosæ. Hic computat ea, quæ quilibet domi potest facere, dum ab agricultura pluviis impeditur; aut nimium frigus terram constringit. cuncta enim utilia sunt humano usui, quæ hic dicit, et quovis tempore possunt fieri. *Servius*.

266 *Facilis*] De qua facile aliquid fiat. Unde *faciles homines*, qui hac et illac cito ducuntur. Ergo *Facilia*, quæ cito ligetur, vel solvatur. *Idem*.

Rubea virga] Quæ abundat circa Rubos, Italiæ oppidum. *Horatius, Inde Rubos fessi pervenimus*. Id est, ea virga, quæ apud Rubos plurima nascitur. An a rubo, cujus meminit, ferat et rubus asper umomum. *Idem*.

Fiscina] Genus est vasis, id est, corbulæ brevis, quas perforant, qui arbuata vindemiant. *Lucilius in*

quinto, *Fissina fallaci cumulo*. Nævius in Andromacha: *Quod tu, mi Gnate, quæso, ut in pectus tuum demittas, tamquam vindemiator in fascinam*. Plautus in Mercatore, *Vobiscum habete cum porcis, cum fascina*. Idem.

Rubea] A Rubis, quod oppidum Italiæ, quare *rubia* leg. Sic censet Torrent. ad Horat. sat. 1. 5. *Emmenes*.

267 *Nunc torrete igni fruges n. f. s.*] Præparate panem, quo utamini in serenitate, ne ea res impedimento sit postea: multi tamen de certo frugum genere dictum volunt. Nam far, minium, panicum, moli, nisi ante fuerint tosta, non possunt. Nam quod ait *saxo frangite*; potest accipi et pinsere, quod significat pilo tundere, quia et vulgo cavatum saxum pilum dicimus; quæ omnia fieri oportet, propter facilitatem molendi. Multi husterologiam putant, quia ante est molere, quam coquere. Nonnulli tradunt rusticos solitos, si quando ad excutendas fruges essent imbris impediti, spicas integras condere, et prout indiguisset usus, hieme torrete; quo facilius a gluma sua separatum triticum molerent. Alii non accipiunt Husteron proteron, sed modo hoc, modo illud facito, ut diversa dixisse videatur. *Servius*.

Nunc frangite saxo] In Romano codice *saxis* est. Sed unitatis numero melius: quod in reliquis codicibus habetur. *Pierius*.

268 *Quippe etiam festis quædam exercere diebus*] Non mirum est, rusticum aliqua facere debere per pluviam, cum sint quædam, quæ facere possit etiam festis diebus. Sunt enim aliqua, quæ si festis diebus fiant, feriis polluant: quapropter et Pontifices sacrificaturi, præmittere calatores suos soleant, ut sicubi viderint opifices adsidentes opus suum, prohibeant; ne pro negotio suo, et ipsorum oculos, et cerimonias deum attaminent; feriis enim operæ deorum

creditæ sunt. Sane feriis terram ferro tangi nefas est; quia feriæ deorum causa instituantur, festi dies hominum quoque. *Servius*.

Quippe etiam festis quædam exercere diebus] De iis, quæ agricolæ licuit et non licuit facere, Colum. 11. 22. et Macrob. sat. 1. 16. *Emmenes*.

269 *Fas et jura sinunt*] Id est, divina humanaque jura permittunt. Nam ad religionem *fas*; *jura* pertinent ad homines. Et non sine causa hoc dictum a Virgilio, gnaro totius sacrorum ritus, ponitur. religiosi enim esse dicuntur, qui faciendarum præmittendarumque rerum divinarum secundum morem civitatis delectum habent, nec se superstitionibus implicant. Cum ergo hic dicit, *festis quædam exercere diebus Fas et jura sinunt*; et *nulla religio vetuit*: ostendit multa quæ ad rem divinam pertinent ex præcepto et posse fieri, et vitari, ab his scilicet, qui religiosi, ut supra dictum est, appellantur; quem morem Poëta agendo aliud subtiliter docuit: *Riros deducere nulla Religio vetuit, segeti prætere sepos, Insidias avibus moliri, &c.* *Servius*.

Deducere] Id est, siccare. Nam irrigare, *inducere* est, ut, *Deinde satis fluxum inducit*. Sane sciendum, secundum Varronem, contra religionem esse, vel si irrigentur agri, vel laventur animalia festis diebus; Nymphæ enim sine piaculo non possunt moveri. Sed scimus necessitati religionem cedere: unde perite Virgil. ait: *Balantumque, &c.* Idem.

270 *Vetuit*] Prohibuit. *Idem*.

Prætere sepos] Circundare, et opponere. Et subaudi *nulla religio vetuit*. Idem.

271 *Insidias avibus moliri*] Id est, aucupia facere. *Idem*.

Incendere vepres] Hoc etiam, sicut et priora, licet festis diebus agere. *Idem*.

272 *Balantumque gregem*] Id est, oviam. *Idem*.

Mersare] Frequenter mergere, propter scabiem. *Idem*.

Fluvio salubri] Non est epitheton amnis, sed ad factum refertur. *Idem*.

Balantumque gregem fluvio mersare salubri] Id est, salutifero. Nam dicitur est in tertio, scabie tentari animalia, nisi laventur. De irrigatione vero nihil ad hunc pertinet locum, quia *deducere*, ut diximus, siccare significat. Sed qui disciplinas Pontificum interius agnoverunt, a die festo sine piaculo dicunt posse fieri, quæ supra terram sunt; vel quæ omissa, nocent; vel quæ ad honorem deorum pertinent, et quidquid fieri sine institutione novi operis potest, ut rivorum inductionem sic accipiamus, per fossam vel pratum purgatum deducere, id est, emittere; quoniam cantum in libris sacris est: 'feriis denicalibus aquam in pratum ducere, nisi legitimam, non licet; cæteris feriis omnes aquas licet deducere.' Ergo hic, ut aliquibus videtur; *deducere*, purgare est, et sordes emittere, quæ præcludant aquam; ideoque a Pontificibus, ut novum fieri non permittitur feriis, ita vetus purgari permittitur. Alii hoc secundum augurale jus dictum tradunt, quod etiam in bello observetur, ne novum negotium incipiatur. Ergo *rivos deducere*, non est novum negotium, et potest hoc illuc referri: quique paludis Collectum humorem bibula deducit arena. Sanè quæ feriæ, a quo genere hominum; vel quibus diebus observentur; vel quæ festis diebus fieri permissa sint, si quis scire desiderat, libros pontificales legat. *Idem*.

Fluvio salubri] Macrobius. III. 3. *Cavetur jure Pontificio, ut, quoniam oves duabus ex causis lavari solent: aut ut curetur scabies, aut ut purgetur lana: festis diebus purgandæ lætæ gratia oves lavari non liceat: liceat autem, si curatione scabies abluenda sit.* Additque Poëtæ dictum *salubri* reddenti causam ablationis. Ab his non abeunt,

Delph. et Var. Clas.

quæ Columella II. 22. *Pontifices vetant lanarum causa lavari oves, nisi propter medicinam. Virgilius, quod liceat feriis flumine abluere gregem, præcepit; et idcirco adjecit, fluvio mersare salubri.* Servius hanc adducit rationem ex Varrone: esse contra religionem, ut *laventur animalia festis diebus; Nymphæ enim sine piaculo non possunt moveri.* Et addit Virgilium dixisse ex mera necessitate, cui cedit religio, mersandas oves fluvio salutifero. *Cerda*.

273 *Sæpe oleo*] Et hic aut conjunctio esse debuit, ut est, *Illa Notos atque atra volans in nubila fugit*, pro et in Notos, *Sæpe* aut oleo aut vilibus onerat pomis; et bene rusticorum laudat industriam. *Servius*.

Costas aselli] Aut re vera costas, aut clitellas. ut Horatius, *Hinc muli Capuæ clitellas tempore ponunt.* *Idem*.

Agitator] Verberator. Dictus ab agendo, ac per hoc *asinarius* dicitur. *Idem*.

Turdi aselli] Homerus quoque Iliad. B. *ῥοδῆν vocat tardum.* Græcum epigramma Palladæ: *ὦδὴ τῆς Ὀραδύτης, πόρον, ὄρον, ὄρεον, Filium tarditatis, merum laborem, segnitiam, somnium.* Philo in lib. de Abrahamo: *τὸν ἴσων τὸ ῥοδέτατον ὄρον, Asinum animalium omnium tardissimum.* Opp. Hal. III. *ὄρον ῥοδὸν δέμας, Asinorum pigrum corpus.* Basil. homil. IX. *ἐξ. ῥοδῆς δὲ ὁ ὄρον.* *Cerda*.

Turdi aselli] Propria hæc asini sunt epitheta, quod sit *tardus, lentus.* Ovid. Am. II. 15. *Aspice, ut auritus miserandæ sortis asellus Assiduo domitus cerbere lentus eat.* Sic Apul. Met. I. VII. *Videtis istum pigrum, tardissimumque nimis asinum.* Inde Arnobius I. II. asserit, asino nullum esse tardius animal. De lento asello fabulam etiam enarrat Phædrus I. 16. Convitii vim non raro obtinet, pro homine asinuo ingenio prædito. Plant. Pseud. I. 2. 4. *Neque ego homines magis asinos unquam vidi, ita plagis costæ callent.* Terent.

Virg.

5 X

Eun. III. 5. 50. *Flabellum tenere to Asinum tantum.* Quem usum præstat hæc bestia plagarum, et pænarum tolerantissima in vehiculis trahendis, et in labore molarum, conficiendique frumenti, exponit Colum. vii. 1. Et Apul. Met. l. ix. *Matutino me multis oleribus onustum, præcinam civitatem deducere consueverat dominus, atque ibi venditoribus tradita mercede, dorsum insidens meum, sic hortum redire. Emmeness.*

274 *Vilibus pomis]* Abundantibus. quia vulgo nascuntur: ut, *Vilemque fascium.* Servius.

Lapidemque revertens Incusum] Molam manulem cudendo asperatam, et bene verbum vulgare vitavit. *Idem.*

Revertens] Servius in Æn. v. ad illum locum, *Progradior portu, classes et littora linquens,* scribit; Finitus est versus participio: quod raro fit apud Latinos, apud Græcos vero vitiosissimum est: id quam vere dictum sit, viderint Virgillanæ, et Homerice lectionis studiosi. *Cervus.*

275 *Incusum]* Teste Jos. Scal. in Auson. lect. l. ii. p. 145. *incusum* significat asperum. Unde illud: *Et teris incusas pumices Clasomenas.* Sic Pers. sat. ii. *Si tibi crateras argenti, incusaque pingui Aura dona feram.* *Inou-dere* verbum esse τῆς τοπευτικῆς, docet ad hunc locum Casaubonus. *Emmeness.*

Massam picis urbe reportat] Aut qui oleum vel poma portaverat ad urbem; aut certe ideo ait: *Reportat,* quia pix in agris nascitur, et in urbe distracta, in agrum a plerisque reportatur. Varro dicit, antiquos nundinas feriatis diebus agere instituisse; quo facilis commercii causa ad urbem restitui commearent; et bene per hæc omnia quæ superius dixit, ostendit ferias non polni. *Servius.*

Massam picis] Nam priscis agricolis magnus usus fuit picis, ad mueta condienda, ad vasa picanda, uti ex

Plinio, Columella, Palladio, Catone probat Beroaldus contra Servium. Dissimulo hic digladiationem Florid. Succ. II. 15. contra ipsum Beroaldum. *Cerda.*

Urbe reportat] Picem in urbe emtam asello plerumque dossuario in agrum reportabant. nam pice et resina potissimum ad vina condienda tunc utebantur, ut auctar est Plinius. *Servius* hic non est *Servius.* Taubmann.

276 *Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna]* Plenissime de lunæ diebus omnibus expressit Hesiodus, *Ἥμετε δ' ἐκδοθέν τεφυλαγμένους εἰς κατὰ μείραν Περφραδέμεν θυμέσσι· τριπλάδι μωρὸς ἐρίστην Ἔργα τ' ἐπουρεῖται ἥδ' ἁμαρτήν δαρτέσθαι.* quam rem breviter isto prælibat. Sed est ita, ipsa quoque luna omnes dies felices dedit, sed alios aliis rebus aptos. Inde ait *felices*; et hoc est ad opera sumenda aptos felicibus operis. Alii *felices* pro secundis accipiunt; ut, *felicemque trahit lunam.* Servius.

Ipsa dies alios, &c.] Ab hac sententia non dissimilis illa Hesiodi: *Ἄλλοτε μνηστὴρ πέλει ἡμέρη, ἄλλοτε μήνηρ: Dies alia nocera, alia mater:* cum sapore ad verum Virgilli Juven. sat. i. *Ipsa dies pulcro distinguitur ordine rerum.* Plin. xviii. 32. dicit Virgilium in hac Lunarium dierum digestionem secutum fuisse ostentationem Democriti. *Cerda.*

Ipsa dies, &c.] Quæ Hesiodus de observatione dierum sollicitum et infelicitum tractat, ea breviter hic prælibat: parum et ipsa tamen probata Plinio xviii. 32. Videatur Varro de re rustica, l. 37. et imprimis Politianus Epist. xii. 7. ad Picum Mirandulam. sed et Melanthonis Notæ in Hesiodum. Taubmann.

Ipsa dies alios, &c.] De diebus lunariis observandis Varro de r. r. l. 37. *Emmeness.*

Alio ordine] Hoc est, non omnes dies facit æquales; sed diversi ordi-

nis et madi, cum ipsa sit una et eadem. *Servius*.

277 *Felices operum*] Quibus feliciter possunt opera exerceri, vel ad opera sumenda: vel certe *felices*, aptos felicibus operis. *Idem*.

Quintam fuge] Ut quinta luna nullius operis initium sumas. Dicitur enim hic numerus Minervæ esse consecratus, quam sterilem esse constat. Unde etiam omnia sterilia quinta luna nata esse dicuntur: ut, Orcus, Furæ, Gigantes. *Idem*.

Pallidus Orcus] Quia pallidos facit. nam ipse niger est. Probus, *Orcus* legit. Cornutus vetat aspirationem addendam. Hesiod. Orcum quinta luna dicit natum. Celsus, et Jurijurandi deum pallidum dictum, quia jurantes trepidatione pallescant. nam apud Orcum defunctæ animæ jurare dicuntur, ne quid suos, quos in vita reliquerunt, contra fata adjuvent. *Idem*.

Orcus] Pluton, deus inferni. *Idem*.

Pallidus Orcus] Scribendum *Orcus* ex aliquot antiquis codicibus, et ex Valerii Probi præcepto, qui tria nomina Latina, post c aspirationem recipere tradit: *Lurcho*, pulcher, et *orchus*, et ita antiquiores scripsisse testatur. *Pierius*.

278 *Eumenides sate*] Id est, natæ, et ut sæpe dictum est, κατ' ἐθνηνισμῶ, *Eumenides* vocantur, quod non habent bonam voluntatem, id est, mentem; sicut *Parce*, quia nulli parant. *Servius*.

Nefando] Sacrilego. *Idem*.

279 *Cœcum*] Nomina sunt Gigantum. Per Cœcum autem et Typhœum, et Japetum, omnes gigantes intelligimus: quos quinta luna dicit esse natos. *Idem*.

Cœcumque Japetumque] De hisce gigantibus, et eorum pugna, Apollod. biblioth. l. i. Et Noster Æn. vi. 580. *Hic genus antiquum terræ, Titania pubes, Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo. Hic et Aloïdas geminos, immania*

vidi Corpora, qui manibus magnum rescindere cælum Aggressi, superisque Jovis destrudere regnis. Omnium maxime terribilis exstitit Typhœus, Græce *ἐκατόρυχος*. Ovid. Met. iii. 303. *Centimanus*, qui cælitibus metum incussisse dicitur. Idem Met. v. 221. *Emissumque ima de sede Typhœa terra Calitibus fecisse metum; cunctoque dedisse Terga fuga*, &c. Emmen.

280 *Et conjuratos cælum rescindere fratres*] Othum et Ephialtem dicit, qui fuerunt filii Neptuni, et novem digitis singulis crescebant mensibus: qua freti altitudine cælum voluerunt evertere: sed confixi sunt sagittis Apollinæ et Dianæ. *Servius*.

281 *Pelio Ossam*] Monti Thessaliæ. *Pelio* o longa est, sed fit brevis sequente vocali: ut, *sub Ilio alto*. *Idem*.

Imponere Pelio Ossam] Synalœpha bis neglecta poterat videri inanem eorum conatum exprimere: quod et Fabricio visum est. Hunc autem totum locum J. C. Scaliger Poët. v. 3. contra Græculorum et Criticorum subtilitatem defendit. Porro *Pelion* et *Ossa* et *Olympus* Thessaliæ montes sunt; Centaurorum stabula. Hic autem locus optime intelligitur ex Herodoti Polymania et ex l. vi. Lucani. *Taubmann*.

Ossam] Alium montem Thraciæ. *Servius*.

282 *Involcere*] Signantur vires atpendæ, et ultro omnem modum. Quantæ illæ vires, quæ potuerant rotare Olympum supra alios montes, et instar lapidis, emissæ et funda in altum, devolvere. *Corda*.

Olympum] Tertium montem Macedoniæ: et tertium, quasi majorem, involvere ait. *Servius*.

283 *Pater*] Juppiter. *Idem*.

Disjecit] Deiecit. *Idem*.

Extractos disjecit fulmine montis] In Romano codice legere est *dejecti*. Extracti enim erant montes, ita inferius aut alta *Cerania* telo *dejecit*. Majorem tamen vim, et validiorem impetum

ostendit verbum *digecit*, ut excussos eos alio alium dicat. *Pierius*.

Pater exstructos digecit fulmine montis] Ovid. Met. 1. *Tum Pater omnipotens misso perfregit Olympum Fulmine, et excussit subjectum Pelion Ossæ, et Fast. v. de eadem fabula: Fulmina de cæli jaculatus Juppiter arce Vertit in auctores pondera vasta suos.* Verbum illud *exstructos montis* a Virg. sumsit idem Ovid. Fast. v. *Exstruere hi montes ad sidera summa parabant, Et magnum bello sollicitare Jovem.* Cerda.

284 *Septima post decimam felix]* Aut septimamdecimam dicit; aut hoc dicit, *Felix* quidem est septima, sed *felicior* decima: ut primum locum decimæ tribuat, quæ sit valde *felix*; secundum septimæ, quæ post decimæ *felicitatem* sit secunda; ut ea nulla sit *felicior*, excepta decima. Aut certe sicut quidam volunt, *quartamdecimam* dicit, ut *felix* sit septima duplicata: id est, cujus numerus post decimam invenitur: quo die re vera melius vites ponimus. *Servius*.

Septima post decimam felix] In antiquis codicibus legere est: *Septima post decimam*, ut hujusmodi pleraque. Sed non ab re fuerit locum hic apertius explicare, ut finis jam statuatur eorum sollicitudini, qui tam anxie quærent, utrum Virg. eam intellexerit Lunam, quæ jam in decrementum abit, an quid aliud sibi voluerit. Sane vero septimam separatim a decima intelligere monemur Hesiodi carmine: quem Virg. imitatur. Ait enim ille: καὶ ἑβδόμην ἱερὴν ἥμαρ. Quartam decimam vero idem domandis bubus, et curandis canibus et mulis aptam dicit. *Pierius*.

Felix et ponere vitem] Sic Heinsiana lectio. In Longobardico est: *Felix est ponere vites*. Græcanica figura, qua sæpe Virgilius et Horatius utuntur. Sed prior lectio magis placet, quia omnino verbum est subintelligitur: et ea lectio in Longobar-

dico, aliena manu contaminata est. *Idem*.

285 *Domitare bones]* Instruere, quomodo possint ferre laborem arandi: et sciant ad jugum pariter incedere. *Servius*.

Licia tela] Dicuntur illa fila, quæ stamini intexuntur. *Cerutus*.

286 *Nona fugæ melior, contraria furtis]* Non ut quibusdam imperitis videtur, Virgilius aut fugam servis suadet, aut eis indicat dies, quibus, se a rapinis abstineant. Nam et fugam de profectione et cursu legimus: ut, *Simul arva fuga, simul æquora verrunt*; unde velocem equum *fugacem* dicimus: et fuga potest etiam honesta esse; ut si quis hostem, si quis imminensem tyrannum, si quis sævum judicem fugiat. *Servius*.

Contraria furtis] Illuc spectat, ut domino sit spes inveniendi, quod amiserit, et servus rapere aliquid aufugiens formidet. *Idem*.

Nona fugæ melior] i. itineri et profectioni. nam et hoc fuga significat: et *fugacem equum* velocem dicimus. Tunc autem Luna lumen sufficit contra latronum furta et insidias. Alii de fuga e periculo interpretantur: et quia tunc spes sit amissa recuperandi, fures sibi metuunt. *Taubmann*.

287 *Adeo]* Valde. Terentius, *Adolescentem adeo nobilem*. *Servius*.

Melius se nocte dedere] Per noctem melius nostro obsequuntur labori. Nocte autem non est adverbium, sed nomen, ablativique casus, adeo ut ei Horatius junxerit præpositionem: ut, *Ut jugulent homines surgunt de nocte latrones*. nam adverbium *Noctu* facit, sicut *Diu*. Sallustius, *Diu noctuque laborare, festinare*. *Idem*.

Multa adeo melius gelida se nocte dedere] In Mediceo codice, et aliquot aliis antiquis, dictiones ita transpositæ, *Multa adeo gelida melius*. Utraque lectio suavis et elegans est. *Pierius*.

288 *Sole novo]* Oriente die, et Sole

adhuc recenti, necdum ferventi. *Servius.*

Sole novo] Græci ἥλιος νέος. Poëta ipse Georg. II. *novos soles.* et Æn. IV. *novo lumine.* et Ge. III. *mane novum.* Omnia ista de exortu diei Plin. XVIII. 21. *Sarculatio soles novos admittit.* Apul. I. II. *Sol novus diem fecit.* Aliter vero hic atque in Ecl. VI. hic *Sol novus*, est exoriens, ibi recens factus; versus est: *Utque novum terra stupeant lucescere solem.* Cerda.

Aut cum sole novo] In veteribus aliquot codicibus *Vel cum scriptum* est. Sed *aut* in pluribus. *Pierius.*

Inrorat] Illustrat. Aut simpliciter *inrorat*: matutino enim tempore ros cadit. Et dicit hoc loco, et die et noctu insistentium labori. *Servius.*

Eous] Id est, lucifer: de quo etiam Cinna in Smyrna sic ait, *Te matutinus stentem conspexit Eous, Et stentem paulo vidit post Hesperus idem.* Idem.

289 *Nocte leves melius stipulæ*] Antiqui codices, quotquot legi, hoc ordine legunt, quod aliquanto ornatius est, quam *Nocte leves stipulæ melius.* *Pierius.*

Arida prata] Jam matura. *Servius.*

290 *Tondentur*] Secantur. *Idem.*

Noctis] Accusativus pluralis. *Idem.*

Noctis lentus non deficit humor] In Romano codice *noctes* legitur: et in Longobardico *nocte*, una minus litera. Sed enim *noctes* aut *noctis* accusativi casus, lectio castior ex Arusiano Messo dinoscitur. qui in libello de elocutionibus Virgilianis in exemplum quod eleganter *deficit illam rem* dicere possumus, Virgiliano hinc utitur testimonio, *Noctes lentus non deficit humor.* Adde vero, quod *Servius* exponit *deficit, deserit*: quod proxime accedit ad messem. *Pierius.*

Non deficit] Non deserit. Unde et qui deserunt exercitum ad hostes transeuntes, defectores vocantur. *Servius.*

291 *Seros ignes*] Nocturnos. *Idem.*

292 *Faces inspicat*] Incidit ad spici-

et aristarum imaginem. *Idem.*

Faces inspicat] *Inspicat*, findit in modum spicarum, cui multæ sunt aristæ. *Philargyrius.*

Faces inspicat] De inspicatis facibus *Gratius* vs. 484. *Salmasius* Plin. exercit. p. 1063. dicit esse lignum, minutatim concisum, in tennes astulas, veluti aristas, ut facilius flammam concipiant. Simplex *spicare* pro acuere idem *Gratius* habet vs. 118. ubi sermo est, de longis Macedonum sarissis: sed compositum *inspicare* hoc in loco significat in multas aristas concidere ad instar spicæ. vid. *Turn.* advers. XXI. 25. et XXXVII. 25. qui *incidere faces et inspicare faces* idem esse vult, quod negat *Vliti*us ad *Gratium* p. 206. De facili faciendis per hyemem lucubratione, præceptum exstat *Catonis* de r. r. c. 37. *Emmeness.*

293 *Interea longum cantu solata laborem*] Elegans plane et lectu dignissimum est XII. 1. in *Colum.* ubi de villicæ agit officio, quæ dum cura sua defungitur, cantuunculis frequenter se oblectat, et tempus fallit, quare recte *Ovid.* *Trist.* IV. 1. *Cantantis pariter, pariter data pensa trahentis, Fallitur ancillæ decipiturque labor.* Sic etiam, quod cantus levet laborem, *Tibull.* II. 1. per totam fere elegiam, et de textrice: *Atque aliqua assidue textrix operata Minervam Cantat, et a pulso tela sonant latere.* *Emmeness.*

294 *Arguto*] Sonoro, stridulo. *Servius.*

Arguto pectine] Idem epitheton pectini jungit *Apul.* *Met.* II. *Et pectinis arguti dente tenui discriminatus.* et *Theodosius Imp.* in I. temperant. C. de vestibus olosericis et auratis, lib. X. *Emmeness.*

295 *Aut dulcis musti Volcano decoquit humorem*] *Hypermetrus* versus est: unde et sequens a vocali inchoat. Bene autem ait, *Decoquit humorem.* id est, rem superfluum: sicut supra posuit, *Luxuriam segetum tenera de-*

pascit in herba. Servius.

Decoquit humorem] Hic versus longior est una syllaba, sed sine vitio, quoniam sequens a vocali incipit. *Philargyrius.*

Volcano] Id est, igne. *Plant. Amphit. i. l. 185. Quo ambulas tu, qui Vulcanum in cornu conclusum geris?* Noster *Æn. viii. 77. Ac totis Vulcanum spargere tectis.* *Emmenas.*

296 Trepidid] *Trepidum* dicitur, quia, quod bullit, tremere videtur. *Servius.*

Et foliis undam trepidi despumat aheni] Sic in Mediceo et aliquot aliis scriptum observavit Pierius, et eodem teste, in Romano codice legere est *trepidus despumat ahenis.* *Trepidum* etiam agnoscit Servius. Sed *Plautiniana* ann. 1558. agnoscit *tepidi*, quæ lectio etiam occurrit in editione Stephani, et altera Antverpiensi a. 1570. quam habeo ex bibliotheca eruditissimi viri Arnoldi Buchelii. *Emmenas.*

Et foliis undam despumat] Ramo pampineo spumam auferit. Cum autem defrutum a defervendo sit dictum, *Willichius despumat* interpretatur *defrutat*: quomodo *Columella vinum defrutare* dixit. *Taubmann.*

Aheni] Vasis, in quo coquitur vinum, ex ære facti. *Servius.*

Aheni] Nonnulli malunt *aieni.* Probante *Dausquio*, spiritu deflato mollius est. De utraque scriptione *luculentius* disputat *Gellius* ii. 3. *Emmenas.*

297 Ceres] Frumentum. *Servius.*

Medio æstu] Id est, per diem, quando æstus est. *Idem.*

Medio æstu] *Medios cum Sol accenderit æstus*, ut Noster *Georg. iv. 401.* et *Gellius v. 14. Sole medio, rapido, et flagrante.* *Apul. initio l. iv. Met. Diem circa medium, cum jam flagrantia solis caleret.* Quando *ἡμέρα ὀρθὴ μέση*, cum *ἥλιος τὸ φλογώδες ἐλάμυνται*, ut utar verbis *Gregor. Nazianz. i. contra Julianum*, quod tempus *Ter. Ad. v. 3. 62.* appellat ipsum meridiem, ubi *Donatus*: cum sol, inquit, vehementior

est. Vide quæ notavimus *ecl. ii. 10. Emmenias.*

299 Nudus ara, sere nudus] Sic *Hesiodus*, γυμνὸν σκέπειν, γυμνὸν δὲ βουτῶν, γυμνὸν δὲ ἐμάσθαι. Id est, adeo sereno cælo, ut vestimentis non egeas. Sane quidam post hoc hemistichium dicitur subsecutus, *Habebis frigora, febres.* Nam non dicit nudum esse debere, quasi aliter non oporteat, aut possit: sed sub tanta serenitate dicit hæc agenda, ut et amictus possit contemni. *Servius.*

Hiems ignava colono] Quæ ignavum reddit colonum. *Idem.*

Hiems ignava colono] In Romano codice et plerisque aliis manu scriptis, *hiemps*, per sonum Græcæ literæ ψ finalem scribitur: de qua scribendi ratione *Terentius Scaurus* adeo sollicitus fuit, ut in præceptis suis hæc tradiderit: ‘*Hiems* quoque carere p littera debet: quia in versibus nunquam p nec b propinqua ejus respondet: sine quarum altera nusquam in Latinis ea nomina declinantur, quæ per ψ Græcam vocem efferuntur: ut princeps, celeps: quia principis, et celebis, scribitur. Hiems vero hiemis facit.’ Est et *Colono*, unitatis numero in antiquis codicibus omnibus observatum. In Mediceo, una plus dictione, *colono eā* legitur. *Pierius.*

Hiems ignava] ‘*Ἀργύς.* Hieme colonus iners esse cogitur. Describit jam ἐν ὑποκρίσει otia Hiemis genialia, sed et opera utilia. *Taubmann.*

300 Parto] *Parato.* *Servius.*

Agricolæ plerumque fruuntur] Dicit agricolæ per hyemem his frui, quæ æstate paraverint. *Plerumque* dicit, quia dicturus est aliqua, quæ rusticus etiam hieme possit efficere. *Idem.*

301 Mutua convivia curant] Quo pacto genio indulgeant agricolæ hiberno tempore celebrandis conviviis, docet *Longus Past. l. ii. ὁρε ἀνδρῶν τὸν χαμῶτα δοκεῖν καὶ θέρους καὶ χειρὸς καὶ ἥρος αὐτοῦ γλυκύτερον.* Mu-

tua illa convivia Pindarus appellat ἀμοιβαῖα δεῖπνα. Opp. Halieut. iv. 3. 226. ἀμοιβαῖα δεπνα. et iv. 71. ἀμοιβὰν φιλότῳ. Quod veteres Latini, teste Gell. ii. 25. et xviii. 2. *Mutitare* vocant, pro quo mavult Turneb. xiv. 18. et cum eo Nobiliss. Heins. *mutitare*. quem vide ad Fast. iv. 253. Cur vicibus factis incant convivia quero. De Phiditiis leg. Plutarch. in Lycurgo. Cic. in Catone. Aristot. polit. ii. *Emmeness*.

302 *Invitat*] Ita Plant. Amph. i. *Invitavit esse in cana plasculum*. Salust. Hist. iv. *Cum se cibo vinoque lati invitarent*. Taubmann.

Genialis hiems] Convivalis, voluptuosa. Nam quotiens voluptati operam damus, indulgere dicimur *genio*. Unde e contrario habemus in Terentio, *Suum defraudans genium*. Genium autem dicebant antiqui, naturalem deum uniuscujusque loci, vel rei, aut hominis. *Servius*.

Genialis hiems] Seneca epist. xviii. *December est mensis, quo maxime civitas desudat. Jus luxuriæ publice datum est: ingenti apparatu sonant omnia; tanquam quicquam inter Saturnalia nunc intersit, et dies rerum agendarum*. Idem de tranquill. animi ii. 15. *Legum conditores festos instituerunt dies, ut ad hilaritatem homines publice cogerentur, tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum*. Martial. xiii. 1. *Postulat ecce novos ebria bruma sales*. *Emmeness*.

Curusque resolvit] Quiescere facit a labore et curis. *Servius*.

Curusque resolvit] In veteribus aliquot cōdicibus, *curam* unitatis numero legitur: sed melius *curas*. Pierius.

Curusque resolvit] Catal. in epigr. *O quid solutis est beatius curis?* Martial. l. x. *Nox non ebria, sed soluta curis*. Sappho in Asmate ad Venerem: ἔλθε μοι καὶ νῦν, χαλεπὴν δὲ λῦσον ἔκ περὶ πόνου. *Veni mihi o nunc Venus et gravibus solve curis*. Achill. Statius in Catull. *Cerda*.

303 *Pressa carina*] *Onerariæ. Servius*.

Ceu pressa] Tibull. *Presserat externa navita merce ratem*. Ex qua imitatione recte colligit German. in Virg. *pressas carinas, ense, oneratas mercibus*. Illud: *portum tetigere carinæ*, ita adumbrat Propert. l. iii. *Ecce coronatæ portum tetigere carinæ*. et Val. Flac. Argon. i. *Visa coronatæ fulgens tutela carinæ*. *Cerda*.

Cum jam portum tetigere] Dat comparisonem de navigantibus: quod sicut illi, expleta jam navigatione, et positis in sicco navibus, lætantur, et epulis vacant: sic etiam rustici finitis completisque æstivis laboribus, hieme convivia celebrant, et a curis solvuntur. *Servius*.

304 *Imponere coronas*] Aut re vera coronas, aut spiras funium, accipimus. *Servius*.

Coronas] Puppi coronas imponebant, quod ibi sacrariam navigii erat: de quo Æn. x. 171. et Æn. iv. 118. vide Turneb. xix. 2. Alii hic coronas accipiunt funes nauticos in modum coronæ complicatos: minus bene. *Taubmann*.

305 *Sed tamen et quernas glandes*] Sunt aliquæ derivationes, ex usu magis quam ex ratione venientes: ut *quernus, ficulnus, ilignus, columnus*; a corylo, ilice, ficu, quercu. *Servius*.

Glandes stringere] Legere, excutere. *Taubmann*.

306 *Cruenta myrta*] Id est, matura. Quia matura cruoris colorem imitantur. *Servius*.

307 *Pedicas*] Laqueos, quibus pedes illaqueantur. *Idem*.

Gruibus pedicas] Inter hominis rustici voluptates. Horat. quoque Ep. ii. *Pavidumque leporem, et advenam laqueo gruem Jucunda capit præmia*. *Cerda*.

Retia ponere cervis] Venatio cervorum ut plurimum cum retibus. Poëta ipse in Ecl. v. *Nec retia cervis Ulla, addum meditantur*. et Ge. iii. *Ingenti*

clamore preme ad retia ceruos. Jul. Pollux. l. v. Onomast. de cervis: ἀλίσκομαι δακτύοις: capiuntur retibus. et Xenoph. de Cyri institutione l. eos ait capi ἀπὸ δόλων, laqueis, funibus. Phrasin arripnit Ovid. Met. v. Posuit casses. Cerda.

308 *Auritos lepores*] Majores aures habentes. Horatius aliter ait, *Doctum et auritas fidebus canoris Ducere quercus.* Sensus audiendi habentes. *Servius.*

Auritos lepores] Macrobi. vi. 5. *Auritos lepores non Maro primus usurpat, sed Afranium sequitur, qui in prologo ex persona Priapi ait: Nam quod vulgo prædicant, Aurito me parente natum, non ita est.* Observat Germannus a Græco Poëta in epigr. leporem dici, θῆρα οὐατέρρα: feram auritam. Huc spectat etymon. Volunt enim Grammatici λαγῶν dici ab οὖς *auris*, et λα particula intensiva. *Cerda.*

309 *Balearis fundæ*] Hispanicæ: a Balearibus insulis Hispaniæ, ubi inventa est funda. *Servius.*

Balearis fundæ] Fundis nemo figit, sed intra insidias cogit, ubi inclusam feram jaculis petiit. ergo ὄρετον πρότερον est. *Buleares fundæ*, quia apud insulas Baleares fundarum usus repertus est, et *insulæ Baleares* primo *Gymnesia* dictæ: post vero cum a Græcis occupatæ sunt, quia cum lapidibus fundæ rotantes submoverent adversarios, qui eas incolebant, παρὰ τὸ βάλλειν, *Baleares* appellant. *Philargyr.*

Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ] In Romano codice et aliquot aliis antiquis *stuppea* duplici p scriptum, ut apud Græcos. Est etiam in Romano codice *torquentes*, numero multitudinis, quod non ita placet. Quod vero *Balearem fundam* appellavit, dictum a plurimo ejus usu, qui apud Baleares est, quæ sola genti arma esse Trogus ait. Non autem, quod ibi inventa sit funda. Cujus inventores Pilius Syrophœnices memorat: Strabo vero *Ætolos*. *Pierius.*

Balearis verbera fundæ] Baleares insulæ circa Hispaniam sunt, quas Plin. miro elogio iii. 5. appellat *fundas bellicosas*. et Livius l. xxviii. *Nec ququam alterius gentis unus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellent.* a jactu fundarum, videlicet ἀπὸ τοῦ βάλλειν. Ad etymon signate Ovid. Met. ii. *Balearica plumbum Funda jacit.* Ad Virgilii modelum Lucan. l. i. *Impiger et torto Balearis verberare fundæ.* Virg. supra: *Latum funda jam verberat amnem.* *Cerda.*

Balearis verbera fundæ] De Balearibus insulis Mela ii. 7. *Baleares in Hispania contra Tarracoenensia litora sita sunt; non longe inter se distant, et ex spatio suo cognominibus acceptis, majores minoresque perhibentur.* unde *Majorque* et *Minorque*. Præter insularum descriptionem Strabo l. iii. funditores optimos esse Baleares docet: σφενδοῖσαι ἄριστοι λέγονται. καὶ τοῦτ' ἤσκησαν διαφέροντες, ἐξόντων φύλινες κατέσχον τὰς νήσους. Nec est, quod quispiam miretur, teste Floro iii. 8. *certos ictus. quum hæc sola genti arma sint; id unum ab infantia studium.* Cibus puer a matre non accipit, nisi quem, ipsa monstrante, percussit. Non inerudita congressit Stewech. ad Veget. i. 16. *Emmencea.*

310 *Cum nix alta jacet*] In Romano codice *jecit*, una tamen corrupta littera. Sed *jacet* omnino melius. *Pier.*

311 *Quid tempestates autumnæ*] Verno et autumnali tempore fiunt tempestates, quando nec plena æstas est, nec plena hiems. Unde medium et confine utriusque temporis, ex conjunctione contrariarum rerum, tempestates efficit. Sane sciendum, ultimas partes, tam autumnæ, quam veris significare, quibus fiant procellæ. quod de autumnæ, hic indicat versus, *Atque ubi jam breviorque dies, et mollior æstas:* de vere hic, *Spicea jam campis cum messis inhorruit.* Deinde ait, *Ruit.* Id est, præcipitatur, in fine est. Et in hoc talis est.

sensus, Quid dicam quantum oporteat sollicitum et studiosum esse agricolam tempore autumnii et veris? *Servius*.

Autumnii] Solemne est, tempestatem dare hoc anni tempore. Thucyd. I. VII. *ἔτυχον δὲ καὶ βροταὶ τινες ἄμα γενόμεναι, καὶ ὕδωρ, οἷα τοῦ ἔτους πρὸς μετόπωρον ἦδη ἔντος*. Ubi vides initium autumnii signari, ut a Poëta Hom. quoque II. XVI. *Ὡς δ' ὅτ' ἀνδ' ἀλ-λαπὶ πᾶσα κελαινὴ βέβριθε χθὼν Ἕμμε-τ' ἰππορῶφ, ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ Ζεὺς*. Sed Calaber I. X. tempestatem exhibet *εἶσρος ἀρχομένου*. Reddit causam Lucr. I. VI. cur tempestates accidant potissimum autumnio, et vere; non æstate, et hieme. *Cerda*.

313 *Vigilanda viris*] Vigilanter providenda. *Servius*.

314 *Spicea jam campis*] Spicos de maturis frugibus abusive dicimus. Nam proprie est *spicus*, cum per culmi folliculum, id est, extremum tumorem, aristæ adhuc tenues in modum spiculi eminent. *Idem*.

Inhorruit] Intremiscit. *Idem*.

Spicea jam campis cum messis inhorruit] De agris, qui maturis frugibus referti sunt, *inhorrescere* dictum docet Robbertus Titius controvers. III. 23. Nam illi agri spicis ipsis atque aristis horrere quodam modo videntur, et setosi sunt. Sed vir doctus videtur lapsus. Valde pro Servio facit, a Virgilio conjungi horrentem spicam cum framentis lactentibus. Quibus duabus notis definit ipse tempus veris ruentis inclinantisque: neque aliter illum queas explicare, nisi ineptiæ damnes. Tria enim dicit, *ver ruere, spicas horrere, frumenta lactescere*. Quid ergo inter extremum ver, et frumentum lactescens facit spica, quæ in adulta et extrema æstate? Facit etiam huc locus Homeri II. XXIII. *τοῖο δὲ θυμὸς Ἰδῶθι, ὅσῃ τε περὶ σταχθεσσω ἔλρησιν Ἀχίον ἀλδήσκοντος, ὅτε φρίσσουσιν ἔρουραι*. Vides, ut una cum crescente segete horrorem conjungat. Itaque

non solum agri dicentur horrere, cum segetes armatæ sunt aristis jam siccis, et adultis, veluti hastilibus; sed adhuc, cum seges ipsa tenera est, vel crescit. facit huc etiam locus Nonni Dionys. I. II. ubi ait: *ταχὺ φθινόμενης ἤβης*. *Cerda*.

315 *Frumenta lactentia*] Adhuc tenuia, et lactis plena. Sane sciendum, Varronem in libris divinarum rerum dicere, Lactentem deum esse, qui se infundit segetibus, et eas facit lactescere. Et sciendum inter *lactentem* et *lactentem* hoc interesse: quod *lactans* est, quæ lac præbet: *lactens*, cui lac præbetur. *Servius*.

In viridi stipula] *Stipula* nomine pro culmo abutitur. *induceret arvis*, pro segetibus. *Philargyrius*.

316 *Flavis*] Maturis. *Servius*.

317 *Et fragili culmo*] Id est, quæ in fragili culmo erant. *Idem*.

Stringeret] Secaret. ut, *Hic ubi densas Agricola stringunt frondes*. *Idem*.

318 *Omnia ventorum concurrere*] Inter se, ut, *Mutati transversa fremunt*. *Idem*.

Omnia ventorum concurrere prælia vidi] In Romano codice, *consurgere*, habetur, sed *concurrere* ex Plinio castior lectio cognoscitur: apud quem ita habetur: *Virgilius mense ipsa concurrere prælia ventorum, damnosa imperitis refert*. Tradunt Democritum, mentente fratre ejus Damoso ardentissimo astu, orasse; ut reliquæ segeti parceret, raperetque desecta sub tectum: paucis mox horis vaticinatio est approbata. *Pierius*.

Prælia ventorum] Ovid. Metam. XIV. Sect. 12. *Æraque et tumidam subitis conversibus aquor Astræi* (i. venti Astræo et Aurora geniti) *turbant, et eunt in prælia fratres*. Pimponius eam tempestatem intelligit, quam per vim tempestatis calamitosa significat Jctus, cujus et Cic. Verr. II. meminerit. *Taubmann*.

Prælia ventorum] Quantum damni ferant deprællantes venti terræ fru-

gibus et floribus ornatæ, Hesioidus in *θεσγος*. vs. 878. Αὐτὸ καὶ κατὰ γαίαν ἀπείρετον ἀνθεμόεσσαν "Εργ' ἐπαρὰ φθέρουσι χαμαίγενέων ἀνθρώπων, Πιμπλᾶσαι κόνιδις τε καὶ ἀργαλέου κολοσσυτοῦ. *Emmeness.*

319 *Quæ gravidam late segetem*] Eam procellam vel tempestatem innuit, quam per rim tempestatis calamitosa significat jurisconsultus: cujus etiam in Verrem actione secunda meminit Cic. his verbis: *Eademque vi et injuria, cum penitus pecunias maximas cogeret, per omnes partes provinciarum, te, tanquam aliquam calamitosam tempestatem pestemque pervasisse demonstro.* German.

320 *Sublime expulsoam eruerent*] Per sublime portarent erutam segetem. *Servius.*

Turbine nigro] Tempestate noxia. Horatius: *Hic niger est, hunc, tu Romane, caveo.* Idem.

321 *Culmumque levem*] Culmus dicitur ipse calamus: stipulæ vero folia, quæ ambiunt culmum. *Idem.*

322 *Agmen aquarum*] Impetus: ut, *leni fuit agmine Tybris.* Est autem hic Echasis poetica ad describendam tempestatem. *Idem.*

Agmen aquarum] Teste Salmasio Plin. exercit. pag. 85. *agmen* significat simpliciter fluentis aquæ motum, ut *Ennius* annal. l. v. *Quod per amœnam urbem leni fuit agmine flumen.* Et *Solinus*: *Multis aquarum agminibus auctum.* *Emmeness.*

323 *Fœdam glomerant tempestatem*] In describenda tempestate fœda magna erat seges imitationis in Poëtis Græcis et Latinis. Scriptores quoque passim exsultant hoc dicendi genere, et quoties incidit hæc occasio, magnifice attolluntur. Vide duas in Livio descriptiones, alteram lib. xxi. alteram xl. circa finem. Et Cæciliæ apud Minutium pulcerrimam. Præterea Sulpicius l. ii. sacræ historiæ, et Valer. Maxim. i. 8. Noli nunc Poëtis indicare. *Cerda.*

324 *Collectæ ex alto nubes*] Ab Aquilone, qui utique de alto flat, id est, a septentrione: et tempestates gravissimas facit. Nam *Auster* humilis est. ut, *Mundus, ut ad Scythiam, Rhiphæasque arduus arces Consurgit; præmitur Libya devertex in Austros.* *Servius.*

Collectæ ex alto nubes] Sic et passim *νεφεληγερέτα* ζεύς, a cogendis et colligendis nubibus. Videtur autem non inferiori dignitate a Lucretio l. i. descriptus *ἐκωμβρίας* impetus ab eo versus initio, nec ratione fluit alia stragemque propagant. *Germanus.*

Ex alto] Ab Aquilone, qui utique de alto flat, i. a septentrione, ut *Serv.* exponit. P. Sabinus de mari accipit, unde nubes concipiuntur. alii simpliciter, de sublimi loco, quasi ad *μετέωρον* respectum sit. *Taubmann.*

Ruit arduus æther] Tonitribus percrepat. ut, *Cælique ruina.* *Servius.*

325 *Sata læta bouique labores*] Hesioidus: "Εργα βοῶν δ' ἀπόλοιο, καὶ ἡμῶν ταναεργῶν. *Supra* enim dixit: hæc cum sint hominumque bouumque labores. quomodo Homerus: ἀνδρῶν πλοῖα ἔργα. et Apollonius Rhodius Argonauticorum l. iv. ἡέ τιν' ὄμβρον ἄσπετον, δοτε βοῶν κατὰ μυρία ἐκλυσεν ἔργα. Tyrtæus quoque apud Pausaniam in Messeniæcis: εἰκοσθ' δ' οἱ μὲν κατὰ πλοῖα ἔργα λιπόντες. *Ursinus.*

326 *Implentur fossæ*] Homerus: πάρες μὲν ποταμοὶ πλήθουσι βέοντες. *Cerda.*

Cava flumina] Profunda et alta. *Lucanus, Rutubamque cavum.* *Servius.*

Cava flumina] Catullus *cavam paludem* dixit. *Ovid.* in *Ibin*: *cavam undam.* *Cerda.*

327 *Fretis spirantibus*] In motu positis. Alibi, *Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda.* *Servius.*

Spirantibus] Motu concitatis. *Æneid.* x. *Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda.* *Taubmann.*

328 *Nimborum in nocte*] Sunt quidem codices antiquissimi, in quibus *nimborum* nocte absque in legalur: sed *nimborum* in nocte, ut in *Mediceo*

et plerisque aliis habetur, longe numerosius et elegantius mihi videtur. *Pierius.*

Corusca Fulmina] Coruscantia. nt, *Sibila lambebant lingua vibrantibus ora.* Servius.

329 *Molitur*] Agitat, et jacit. *Idem.*

330 *Terra tremit*] Terræ motus efficitur. Vel tremit terra, tremere videtur: et pavent hi, qui terram colunt. *Idem.*

Fugere fera] Hoc quoque in tempestate signat Hesiod. *ἔργ.* II. καὶ τότε δὲ κεραὶ καὶ νῆκεροι ὀληκότεαι. . . *φείγονται*: Bestiæ, quæ in silvis degunt, cornutaæ atque incornutaæ, fugiunt. et prius dixerat: *θῆρες δὲ φλέγονται*: horrent fera. Cerda.

331 *Humilis pavor*] Qui humiles reddit, ut, *Pallidus Orcus.* Servius.

Humilis pavor] Animos humiles et quasi ad terram abjectos reddens. Lucret. *corrupta membra pavore.* Taubmann.

Ille flagrantî Aut Atho, aut Rhodopen] Secundum Epicureos per transitum loquitur, qui dicunt fulmina non iudicio deorum, sed ex nubibus fieri. nam montes quid necesse fuerat fulminari? Athos autem mons est Græciæ, Rhodope mons Thraciæ. *Servius.*

Flagranti telo] Βέλει et κεραυνὸν φέροντι, Hom. Ita Varro Atacin. *flagranti dejectus fulmine.* Lucret. I. VI. *ardenti sonitus cum provolat ictu.* Taubmannus.

332 *Aut Atho, aut Rhodopen*] In Romano codice, in Mediceo, et aliis quot aliis antiquis *Athon* scriptam est, refragante syllaba. Nam de declinationis usu, deque nominativo nominis, alibi dictam. *Pierius.*

Atho] Etiam Aldinæ impressionis codices *Athon* habent, sed *Atho* legendum, ut sit accusativus Græcus Atticus, cujus ultima producta, ut Voss. I. II. 34. de art. Gramm. Cicero I. III. de republ. *Athonem* habet, ut Priscian. I. VI. testatur. Montis hujus descriptionem tradit aliquam Strabo

in excerptis lib. VII. Sed accuratior rem Mela II. 2. *Athos mons est adeo elatus, ut credatur altius etiam, quam unde imbres cadunt, surgere. Caput opinio fidem, quia de aris, quas in vertice sustinet, non abluunt cinis, sed quo relinquuntur aggere manet. Cæterum non promontorio, ut alii, verum totus exstat; totoque longo dorso procedit in pelagus: qua continenti adheret, a Xerxe, in Grajos tendente, perfossus transjugatusque est, factus freto navigabili pervius.* Cui tanti est, de altitudine legat Vossium ad hunc locum. Stat. Theb. v. 52. tamen affirmat, miræ fuisse altitudinis: ingenti tellure proximis umbra Vestis Athos, nemorumque obscurat imagine pontum. Ad hunc montem alludit Justinus II. 10. Juven. x. 174. *Creditur olim Velificatus Athos.* Pro eo Claudian. Rufin. I. 335. seu remige *Medo Sollicitatus Athos.* Italia hodie *Monte Santo.* Plurimi illic fuerunt lepores, unde Ovid. de arte am. II. 517. *Quot lepores in Atho, &c.* Vide de hoc monte Servium *Æn.* XII. 701. *Emmenes.*

Aut alta Ceraunia] Montes sunt Epiri, a crebris fulminibus dicti. Unum enim fulmen, quod colorat; aliud, quod transfigit; aliud, quod afflat: ut est, *Ex quo me divum pater atque hominum rex Fulminis afflavit ventis.* Servius.

Alta Ceraunia] Ἀπὸ τοῦ κεραυνού, quod non raro propter altitudinem feriantur fulmine. Epiri montes sunt, Pausan. I. XV. Ἠπειρὸν κατὰ τὰ ὄρη τὰ Κεραύνια. Mela II. 3. in descriptione Epiri Cerauniorum montium facit mentionem, et I. 19. *Alterâ parte montes in Caspium pelagus obversi, Ceraunii dicuntur. Idem alicubi Taurici, Moschi, Amazonici, Caspii, Coranici, Caucasii: ut aliis aliisque appositi gentibus, ita aliis aliisque dicti nominibus.* Interpretem vide ad hunc locum. *Salmas.* Plinian. exercit. p. 800. Recte *alta*, quæ Lucanus v. 653. *summa* dicit, et Horat. voce composita, *ed.* I. 3. *acro.*

ceramnia. Pro quo Pausanias l. i. πρὸς τὰ ἄκρα τῶν ὄρων, ἃ Κεραυνία ὀνομάζουσι. De hoc jugo Noster *Æn.* iii. 506. *Procehiamur pelago vicina Ceraunia juxta; Unde iter Italiam, cursusque brevissimus undis*. De hoc trajectu etiam meminit Strabo l. vi. 'Ο δ' ἐς τὴν παραλὸν ἐκ τοῦ Βρεντισίου πλοῦς ἐστίν, ὃ μὲν ἐπὶ τὰ Κεραυνία καὶ τὴν ἐξῆς παραλίαν τῆς τε Ἑλίου καὶ τῆς Ἑλλάδος. *Emmeness*.

333 *Ingeminant Austri*] Repetunt suos flatus venti. *Servius*.

Ingeminant austri] Si alicui minus placeat Pierii lectio et interpretatio ad va. sequentem, activum pro passivo sumat, *ingeminant* pro *ingemuntur*. Quod frequenter fieri docet *Vechn. hellenol.* i. 12. *Virg. Æn.* iv. 800. nec unquam Solvitur in somnos; oculisire aut pectore noctem Accipit, *ingeminant curæ*. Idem *Æn.* v. 221. Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem Instigant studiis. *Emm*.

334 *Plangit*] Resonare facit. Alii legunt *Plangunt*: ut sit, *nemora et littora plangunt*, id est, resonant. *Serv.*

Littora plangunt] In Romano codice, et perveteribus aliquot aliis antiquis, *plangit* scriptum est, unitatis numero: cujus suppositum est *densissimus imber*. Præterea *Servius* hoc idem agnoscere videtur, quum exponit *plangit*, resonare facit, licet et alterum improbet. In Mediceo abrasus est apex supra *g* litteram, et *i* vocalis tantum supra *f* apposita. Quod quidem *plangunt* prius fuisse ostendit. Ist et paraphrasis addita superne: *accedunt*, ut sit active: *Austri et imber plangunt littora*: non autem *littora plangunt*, id est, *resonant*, absolute. Nam ita prorsus legendum ostendit paraphrasis, quæ supra dictionem *austri*, atque *densissimus* sita est. Quippe et copulativa. *Pierius*.

335 *Hoc motuus cæli mensis, et sidera cæcæ*] Id est, duodecim signa quibus mores cognoscimus. *Servius*.

Auctus] Vel tempestates, vel plane-

tarum motus. Sciendum autem (ut diximus) de planetis quinque, duos esse noxios, Martem et Saturnum: duos bonos, Jovem et Venerem: Mercurius vero talis est, qualis ille, cui jungitur. Unde etiam fingitur minister esse deorum: quod eorum obtemperat potestati. Hinc est quod dicit, *Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbis*. Id est, utrum in septentrionalem, an in australem partem inclinetur: aut cui planetarum cohæreat, ut qualitatem Mercurii ex illo possis agnoscere. Cyllenius autem ignis propter stellam Mercurialem dicitur; quia in Cylleno monte Arcadiæ dicitur natus esse Mercurius. *Idem*.

Serva] Ita Menander (indice Puteano) dixit: τῇρῳ τὸν ἥλιον, τὰ τ' ἄστρα. Hiuc et Medicorum τῇρῳσις. *Taubmann*.

336 *Frigida Saturni sese quo stella receptet*] Id est, nocens. ut, *Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba*. Ideo autem hoc dicit, quia Saturnus deus pluviarum est. Unde etiam senex fingitur: nam senes semper novius esse gelidos. hic autem in Capricorno facit gravissimas pluvias, et præcipue in Italia. Unde et Horatius ait, *Seu tyrannus Hesperiae Capricornus undæ*, ut in Scorpio grandines: item in alio fulmina: in alio ventos. Unde præcipit nos scire debere, in quod se signum recipiat sidus Saturni. Sane perite ait *receptet*: ut ex frequentativo verbo nobis ostenderet Saturnum bis ad unumquodque signum reverti: quod alii planetæ minime faciunt. Solus enim est, qui et longius a Sole discedat, et bis ad unumquodque signum recurat. *Servius*.

Frigida Saturni stella] i. e. noxia. *Ecl.* iii. *Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba*. Saturnum et *Plin.* ii. 8. *gelidæ ac rigentis naturæ*. ait. *Lucan.* l. x. *Frigida Saturno glacies et zona nivalis*. Idem *Deus pluviarum*, vulgo dicitur; et *Senex*

etiam, quod senes semper gelidi sint. *Taubmann.*

337 Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes] Ordo est, in quos orbes cæli erret Cyllenius ignis. Et bene *Erret*, nam planetæ vocantur ἀπὸ τῆς πλάνης, id est, ab errore. nam interdum ad austrum, interdum ad septentrionem, plerunque contra mundum, nonnunquam cum mundo feruntur. *Servius.*

Ignis Cyllenius] i. stella Mercurii, ita dicta a *Cyleno* Arcadiæ monte, ubi ipsum candida *Maja* conceptum fudit, ut ait *Æn.* VIII. 139. *Taubmann.*

338 In primis venerare deos] Post hæc cognita, da præcipue operam sacrificiis, quibus tempestates, et pluviae possint repelli. Et mire hoc statim subjunxit: quia occurrebat, quid prodest tempestates futuras videre? Et bene ait *In primis*, præcipue, et ante omnia. nam alia neglecta possunt habere emendationem: tempestas adveniens, nisi ante prævideris, universa subvertit. *Servius.*

In primis venerare deos] Monitum hoc de conciliando divino amore, debet Hesiodo, qui sic *ἔpy.* 464. Ἐχέσθαι δὲ δὲ χθονίῳ, Δημήτερι θ' ἄγρῳ, Ἐκτελέα βρῖθειν Δημήτερος ἱερὸν ἀκτῆν. Quinam Dii in agricolatione facientes adjuvent, tradit Varro r. r. i. 1. et formulas nonnullas memoriæ prodidit Cato de r. r. et Tibull. II. 1. *Di patrii*, purgamus agros, purgamus agrestes, *Vos mala de nostris pellite limitibus: Neu seges eludat messem fallacibus herbis, &c.* *Emmeness.*

339 *Annua Sacra refer Cæleri*] Anniversaria magna, sicut in *Æneide*; *Annua* quæ differre nefus: Et *Ambarvale sacrificium* dicit. *Servius.*

Annua Sacra refer Cæleri] Anniversaria magna. *Æn.* VIII. *Annua* quæ differre nefus. et *Ambarvale sacrificium* dicit. Etiam *Turneb.* XVIII. 14. *Cereales cænas* apud Plautum hinc interpretatur opimas et lantæ: quod *Cerealibus* populariter solerent Genio indulgere. *Taubmann.*

Magnæ Cæleri] Quia *Ceres*, quæ et *Tellus*, dicta est *Magna mater*, quod prima Deorum et hominum sit generatrix et educatrix. et proinde *Ops* etiam nominata, ab ope præbenda: Homero etiam *Ζεῖδωπος*, i. *vita elargitrix*: quod victum mortalibus suppeditet. Vide *Vinc. Chartarium. De Imaginib. Deorum.* *Taubmann.*

339 *Lætis operatus* i. h.] Aut dans operam conviviis: aut postquam opera cuncta compleveris. *Servius.*

Lætis operatus in herbis] Operari et facere pro sacrificandi verbo usurpant Latini, ut *πέζειν ἐν τοῦ θεοῦ.* Tibull. II. 5. *Tunc operata deo proles discumbit in herba.* Horat. Od. III. 14. *Unico gaudens mulier marito, Prodeat justis operata divis.* Livius lib. I. de Tulli regis exitu, *operatum his sacris se addidisse.* Alioqui operari proprie est opus facere, seu operam in aliqua re ponere. *Æneid.* III. *Connubiis, arvisque novis operata juventus.* *Pontanus.*

340 *Extremæ sub casum hiemis*] Circa finem hiemis, antequam ver incipiat. *Servius.*

Extremæ sub casum hiemis] Antiqui codices manuscripti, quotquot versavimus, *sub casu* legunt, Latino casu; præter *Mediceum*, in quo *casum* accusativus est: idque omnino melius. *Pierius.*

Extremæ sub casum hiemis] Hieme præcepti, et Vere jam jam ineunte. Vide *Macrobi.* III. 11. *Taubmann.*

Jam vere s.] Ver, pluviale tempus est: sed circa finem incipit esse serenum. Dicit ergo *vere sereno*, ut sit jam tunc et ver, et serenum. *Servius.*

341 *Tunc pingues agni*] Subaudi sunt; qui aut epulis, aut sacrificiis sunt apti. *Idem.*

Tum pingues agni, et tum mollissima vina] Antiqua omnia exemplaria, quotquot habui, uno exemplo legunt *pingues agni* et absque *συνάλφρα*; neque temere tot manus diversis locis atque temporibus convenire creden-

dum. Bona vero pars non tunc, sed tum utroque loco legunt: Tum pingues agni et tum mol. vi. Tum somni dulces. In Mediceo quidem pingues agni et habetur: sed tunc duobus locis superioribus, tertio vero tum scriptum. Adverte vero etiam apud Servium eundem esse verborum ordinem, quem in veteribus exemplaribus ostendimus inveniri, si cui tamen ea lectio magis placuerit, quæ in vulgatis codicibus habetur, nihil quicquam obstatum: nam, et elegans et venusta ea quoque structura est. *Pierius.*

Tum pingues agni] Tempore veris agni pingues, quia adhuc augunt. vina vero delicatissima, deposita tum asperitate, et jam defæcata; hoc enim significat *mollissima*: somni sunt dulces fortasse propter pauciores curas: umbræ vero magnæ in montibus. *Servius.*

Mollissima vina] Carentia asperitate, et defæcata. *Servius.*

Mollissima vina] Melle vinum dicitur maturum et suave. Ei opponitur durum, ut apud Terent. Heaut. III. 1. quod potui necdum tempestivum est. Sic et Græci σκληρόν et μαλακόν εἶναι dicunt. Turneb. XII. 8. et XXVIII. 24. Ejusmodi vinum insuave et durum Lucilius Crucium dixit. Alexis eleganter de vino Corinthio: Ὀῦος ξενικὸς παρὴν. ὃ γὰρ Κορίνθιος βασιανισμός ἐστι. De dulci elegantissime Varro: Cape hanc caducam Liberi mollem dapem. Taubmann.

342 Densa in montibus umbræ] Quia tunc incipiunt arbores frondescere. *Servius.*

343 Tibi] In honorem tuum, et in tuam gratiam. *Idem.*

Adoret] Propitiet. Nam sunt, qui adorare ab ador derivent, quod ejus sit usus præcipuus in sacrificiis: sed rectius fortasse Lipsius Elect. II. 6. quæ vide. Taubmann.

344 Cui tu lacte favos et miti dilue Baccho] Id est, Cui tu liba de lacte,

melle, et vino. Nam superfluum est, quod quidam dicunt, contra religionem dixisse Virgilium, licere Cereri de vino sacrificare. Pontificales namque hoc non vetant libri. Quod autem ait Plautus in Aulularia, cujus ipsi utuntur exemplo, *Cererine nuptias facturi estis? Qui? Quia temeti nihil allatum intelligo.* non est huic loco contrarium, nam aliud est sacrificium, aliud nuptias Cereri celebrare: in quibus re vera vinum adhiberi nefas erat, quæ Orci nuptiæ dicebantur; quas præsentia sui pontifices ingenti solennitate celebrabant. Alii hunc locum aliter accipiunt, ut *Miti Baccho*, non sit septimus casus, sed dativus, et duo nomina intelligimus, Liberi et Cereris: nam supra quoque ait, *In primis venerare deos.* ut sit sensus, cui Cereri, et miti Baccho favos lacte dilue: id est, eis sacrificia melle et vino permistis. *Servius.*

Favos] Favi vocantur ædiculæ, in quibus apes mella faciunt, quarum cellularum forma dicitur esse ἐξάγυρος. *Cervus.*

Miti dilue Baccho] Tu agricola miscemulsum, est enim periphrasis mulsi. Dari vinum Cereri in sacris præcipit Cato in re rustica c. 134. *Idem.*

345 Torque novas] In sacro Ambarvali ter circum arva ducebatur hostia. Non a duobus fratribus, ut Festus, sed a duodecim, ut Plin. XVIII. 2. Gell. VI. 7. administrata fuerunt ambarvalia. De his Tibull. II. 1. et Polyb. IV. 21. Μαντινέως δὲ μετὰ τὴν μεταλλαγὴν αὐτῶν, καὶ καθαρὸν ἐποίησαντο καὶ σφάγια περιήνεγκαν τῆς τε πόλεως κύκλῳ, καὶ τῆς χώρας πέσους. Vid. Taubm. Ecl. III. 77. et me Ecl. V. 75. *Emmenoes.*

Felix hostia] Id est, fecunda. Et dicit Ambarvale sacrificium: quod sæpe de porca fecunda et grvida fieri consueverat. vel *felicem* dicit, cujus sacrificio et immolatione fecunditas agrorum merebatur. *Serv.*

Felix hostia] Felix ibat hostia, quæ

non reluctabatur, cum ad aras dace-
retur, invita enim amovebatur teste
Macrobio III. 5. Quia hic commen-
dari immolationem fecundæ porcæ
dicimus Catone c. 134. et Varrone
testibus de r. r. II. 4. *Sus Græce dicitur*
ὄσ, olim θύρς ab illo verbo, quod
dicitur θύειν, quod est immolare. Ab
nullo enim pecoris genere immolandi
initium primum sumptum videtur: cujus
vestigia, quod initius Cereris porci im-
molantur, et quod initius pacis fœdus cum
feritur, porcus occiditur, et quod nuptia-
rum initio, &c. Emmeness.

346 *Omnis quam chorus]* Chorus
proprie est convorum cantus atque
saltatio. Servius.

347 *Cerem clamore vocent]* Invo-
cent, dari copiam frumentorum. Idem.

Et Cerem clamore vocent] Talia
vota multa complectitur Tibullus I. 1.
ex iis unum hoc convenit: *Agræ cadet*
robis, quam circum rustica pubes Clamat,
ipæ mœnas, et bona vina date. Emmen.

349 *Torta redimitus tempora quercu]*
Id est, habens in memoria victum
priorem, a quo Cereris revocatus est
benignitate. Nam olim homines glan-
diis vescabantur. Servius.

350 *Dei motus incompósitos]* Id est,
saltationem aptam religioni, nec ex
ulla arte venientem. Sallustius, in
Catil. *Saltare elegantius, quam necesse*
est proba. Idem.

Carmina dicat] Hymnos. Idem.

Carmina] Hymnos in laudem Ce-
reris. Etiam Ecl. v. 72. *Cantus et*
Saltatio adhibetur. Taubmann.

351 *Atque hæc ut certis possimus dis-*
cere signis] In Romano codice, posse-
mus dicere legitur: sed possimus discere
magis receptum: nam quæ sequun-
tur, pertinent ad disciplinam. Et
pari errore legitur paulo inferius in
impressis codicibus aliquot: *Quid*
menstrua Luna moveret. quum dubio
procul moneret ex congruitate sen-
tentiae, atque ex antiquis codicibus
sit legendum: Poëta enim loquitur
de præsignificatione futuræ tempe-

tatis per sidera, quam disciplinam
Græci *ἡροποικία* vocant, ut Plinius.
Pierius.

Atque hæc ut certis, &c.] Quinta
pars Libri, quæ Prognostica tempesta-
tum tractat. Quorum alia Nautis, alia
Agricolis, alia Pastoribus familiaria.
atque dicuntur Arato: unde noster
pleraque transtulit: et Plinius XVII.
24. et 35. fere recenset. Taubmann.

353 *Menstrua Luna]* Unde et *μην*
dicitur. Servius.

Menstrua Luna] Luna Græce *μην*
dicitur, ut Isid. XI. 1. Unde *μην* et
mensis. De menstrua Luna, sic Ca-
tull. carm. 85. *Tu potens Trivia, et*
notho es Dicta lumine Luna. Tu curas
Dea menstruo Metiens iter annum,
Rustica agricolæ bonis Tecta frugibus
explet. Et menstruum tempus nominat
Varro I. 27. *quod Luna circumiens*
comprehendit. Cic. de nat. Deor. I.
31. *Menstruo spatio Luna complet.*
Emmeness.

354 *Caderent austri]* Desinerent
venti. Ex hoc etiam loco prognostica
sunt translata de Arato, pauca de
multis. Servius.

Caderent austri] Uti apparet ex
contextu Virgillii *cadere* hoc loco est,
incumbere, ad excitandas tempe-
states: dicit enim certa esse signa,
quibus superventuras sciamus tem-
pestates. Ita Terentius Varro in
Sesquialysse: *Adversi venti ceciderunt,*
quod si pergant diutius mare volvere,
vereor, &c. Aliter verbi huius usum
acceperit Livius I. XXV. *Cadente jam*
Euro, qui per dies aliquot saevierat. id
est, cessante. Et Virg. ipse Æn. I.
158. *Sic cunctus pelagi cecidit fragor.*
Sed et Ovid. Met. I. VIII. *cadit curus*
et humida surgunt Nubila, dant placidis
cursum redeuntibus austri. Cædæ.

Quid sape videntem] In antiquis
aliquot exemplaribus *quod* habetur,
lectio Servio agnita. In Romano ta-
men codice et Mediceo, *quod* indefi-
nitum. Pier.

356 *Ventis surgentibus]* Flare in-

cipientibus. Unde e contrario, *Cum venti posuere*, id est, flare desierunt. *Servius*.

Aut freta ponti] Litora pelagi, quæ feriantur fluctibus. Duo autem dicit naturalia. Futura enim tempestate, et ante ventum, fluctus moventur: et fragor auditur ex sylvis, arcana quædam ratione naturæ. *Idem*.

357 *Tumesce*] *Plinius XVIII. 35. Mare sæpe et silentio intumescit, statumque altius solito jam intra se esse ventos fatetur. Equidem et montium sonitus, nemorumque mugitus prædicant tempestatem. Avienus: traxere tumorem Æquora. Cicero inflatum mare dixit. Scholiastes Arati ἡ θαλάσση, ἐβδίας ὀβόης, μετεωρίσται. Vide et Turneb. VI. 4. ubi de cæco fluctu, et ἰσχυρῶν κωφῶν, Livii et Hom. disputat. Taubm.*

Aridus fragor] Sonitus, qualis solet fieri ex aridis, cum franguntur, arboribus. Ergo *aridus*, nimius. Omne enim, quod aridum est, cum frangi cœperit, nimium efficit sonum. Fragor etiam a fractarum rerum nominatus est sonitu. *Servius*.

Et aridus altis Montibus audiri fragor] In Romano codice *ardus* habetur, sed longe castior lectio est *aridus*, ut in Mediceo et aliis scriptum: quod quidem Homericum est ἀδὺν ἀδύειν. *Pierius*.

358 *Aut resonantia longe Littora misceri*] Δὲς τὸ ἀδύειν, id est, bis idem dixit. *Servius*.

359 *Misceri*] Perturbari. ut, *Miscet agens telis*. *Idem*.

360 *Jam sibi tum curvis male temperat unda carinis*] Scias, inquit, in pelago esse gravissimam tempestatem, cum mergi ad littora confugiunt. Poëtice autem ait: *Jam sibi tum unda male temperat curvis curinis*. Id est, sibi non parcat, sed crescit in perniciem suam. nam in carinam scindendam consurgit. *Idem*.

Jam sibi tum curvis] In Romano codice, *jam sibi tum a curvis* legitur: una plus præpositione, ut in *Æn. II.*

Temperet a lachrymis. Idque *Servius* etiam videtur agnovisse. *Pierius*.

362 *Clanoremque ferunt*] Id est, si cum clamore revertuntur. nam plerumque plura dicit signa, e quibus unum non sufficit, sed omnia animadvertenda: ut, *Tum cornix plena pluviam vocat improba voce. Et sola in sicca secum spatiatur arena*. *Servius*.

Marina fulica] Ad discretionem fluvialium. *Idem*.

363 *Fulica*] Dicitur et *fulix* teste Cic. de Div. *rauca fulix*. item in Arat. *cana fulix*. est autem avis aquatica, anati forma consimilis, paullo tamen minor, quæ vocabulorum horum sit confusio Salmas. Plin. exercit. pag. 92. 93. *Emmen*.

364 *Allam supra volat ardea nubem*] *Ardea* dicta est, quasi ardua: quæ cum altius volaverit, significat tempestatem. Lucanus, *Aut siccum quod Mergus amat: quodque causa volare Ardea sublimis pennæ confusa natanti*. *Servius*.

Ardea] Dicta q. *ardua*. Et est ex avium præpetum genere, quæ altius volant. Dicitur et avis *Diomedea*. Porro, quæ de nomenclatura harum volucrum curiosius disputant Turneb. XIX. 22. et XXV. 13. et Rob. Titius in Locis Controversis IX. 16. et Yvo Villiomarus in Locis Titii, apud ipsos legi malim. Yvo quidem contra omnes adserit, *Fulicem* et *Mergum* tam differre, quam *aibular* et *κέρκρον*: et Ciceronem perperam ἐρωδίδω, i. *ardeam* ex Arato vertisse *Fulicem*, &c. Vide mihi et Edoardum Vnottonium lib. VII. de differentiis animalium. *Taubmann*.

366 *Præcipites cælo labi*] Sequitur vulgi opinionem. non enim omnia prudenter a Poëta dicenda sunt. Quod autem videmus e cælo stellas quasi labi, ἀρόρροιαι sunt ignis ætherii, quæ fiunt cum vehementior ventus altiora conscenderit; et trahere exinde aliquas particulas cœperit, quæ simulant capum stellarum. Nam

stellæ cadere non possunt, quarum natura est, ut stent semper; unde et stellæ vocantur. Sane sciendum est, ut ait Aratus, ab illa parte ventum flaturum, in quam ille ignis ceciderit. Servius.

Stellas celo labi] Sequitur rei Epicureorum deliria, qui stellæ humore terreno ali nugarantur: vel opinionem vulgi, cui ἀσέβηται illos ignis ætherei putantur stellæ transvolantes aut deciduæ. Non enim omnia, ut ait Servius, prudenter a Poëta dicenda sunt. Seneca Nat. Q. I. 1. *Stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis abradi, &c.* Videatur et Plinius, et Aristoteles. Taubmann.

Noctisque per umbram] Sic in Romano et Mediceo codice, unitatis numero. Quod hoc loco melius, quam umbras, quod in nonnullis editionibus reperias. Pierius.

367 *A tergo albescere*] Voluit exprimere Arati τὸ ὀπίθεν ὑπολευκαίνεσθαι. Beron.

369 *Concludere plumas*] Moveri. Terentius, *Congrum istum maximum in aqua sinito ludere*; id est, moveri. Virgilius, *Ludere pendentes pueros*. Servius.

370 *At Boreæ de parte truci cum fulminat*] Hoc vult dicere, Ubique ingentes efficit pluvias, ab istis ventis mota tempestas. Idem.

372 *Natant*] Inundantur. Cic. Philip. III. *Natabant pavimenta vino*. Vult dicere, Ubique gravissimas efficeret pluvias tempestatem, ab his ventis motam. Taubmann.

373 *Humida vela legunt*] Colligunt. ut noster Æn. III. 582. *Vela legunt socii*. In antiquis Mss. ut Pierius, in pl. num., invenitur *legunt*: in nonnullis exemplaribus, *legit*. Emmeness.

Nunquam imprudentibus imber obfuit] Alii in vacare volunt; alii augmentis habere significationem: ut sit, Nunquam imber obfuit valde prudentibus. quæ res valde non sunt idoneæ.

Delph. et Var. Clas.

Unde melius est ita intelligere, Nunquam imber obfuit, non ante provissus: tam clara sui dat signa: ut *Imprudentibus*, ignavis accipiamus: nam hoc dicit, Nunquam neicienti nocet imber, quia se designat ante venturum. et scimus leviora esse mala, quæ ex opinione contingunt. Serv.

375 *Aëria fugere grues*] Aërii coloris; aut altius volantes. Dicit autem grues de vallibus fugere, non pluviam de vallibus surgere. Idem.

Aëria fugere grues] Juxta Plin. XVIII. 35. qui serenitatis signum esse docet, cum grues silentio per sublimem volant. tempestatis tamen indicium est, vel, ut ntar verbis Hesiod. ἔργ. II. 405. χεῖματος ὄρνη Δευκρέει δμβροῦ, cum grues in Mediterranea festinant. De gruibus quæ dicta sunt, vide 120. Emmeness.

Aut bucula cælum Suspiciens patulis] Hic locus omnis de Varrone est. Ille enim sic: *Tum liceat pelagi volucres, tarda que paludis Cernere inexploto studio certare lavandi: Et velut insolitum pennis infundere rorem: Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo, Et bos suspiciens cælum (mirabile risu) Naribus aërium patulis decerpit odorem. Nec tenuis formica cavis non evexit ova.* Servius.

Aut bucula cælum Suspiciens patulis, &c.] Sic Stat. Theb. I. *Patulo cælum ore trahentem*. Ex Arateis Cic. *Molipedesque boves, spontantes lumina cæli, Naribus humiferum duxere ex aëre succum*. Inter alia, vel serenitatis, vel tempestatis signa, Plin. de bovis XVIII. 35. *Et boves cælum olfactantes, seque lambentes contra pium*. Pro eo Theophrast. αἰσθας τὴν προσθίαν ὀπλήν. Gratius Cynege. vs. 289. *Celsaque adprensat naribus auras*. ad hunc locum v. Vltii curas secundas p. 27. Emmeness.

377 *Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo*] Ex loco supra citato Plinii constabit hoc prognosticon: *Hirundo tam juxta aquam volitans ut penna sape*

Virg.

5 Y

percutiat. Pro eo Peto Albinovanus in Eleg. in Mæcen. obitum: *scopulis se condit hirundo, Verberat egelido garrula vere lacus.* Lacus ex Lucilio et Servio ad Æn. i. 730. scimus, tabulatū esse, quo tectorum superiora ornantur; unde lacunar. Sed hic de aquis dici crediderim. *Idem.*

378 *Et veterem in limo rana cecinerit querelam*] Fabula duplex est. Nam ut Ovidius dicit, Ceres cum Proserpinam quæreret, ad relevandam sitim, accessit ad quendam fontem. tunc eam Lycii rustici a potu prohibere cœperunt: et conturbantes pedibus fontem, cum contra eam emitterent turpem naribus sonum; illa irata eos convertit in ranas; quæ nunc quoque ad illius soni imitationem coarant. Sed hoc non est valde aptum. nam illa magis insanitatio fuerat, quam querela: et pœnam sacrilegii iuste pertulerunt. Unde magis Æsopus est sequendus; qui dicit hoc: Cum Juppiter omnibus animalibus reges daret, et ranis, ni fallor, colendum brevissimum lignum dedisset; illæ questæ et aspernatæ sunt eum, et tunc eis hydram iratus dedit, qui vescitur ranis. *Servius.*

Et veterem] In codicibus aliquot antiquis: aut veterem legitur. Utrumque procedit. *Pierius.*

Veterem querelam] Quam expressit Aristoph. *ἑπεκνεκὲς κὸδὲ κὸδὲ.* Auctor Philomelæ: *Garrula limosis rana coarcat aquis.* Querebantur autem ranæ (secundum Æsopum) sibi a Jove lignum pro rege datum esse: deinde et hydram. Possis et ad Fab. referre, ubi Lycii rustici in ranas convertuntur. Quam fabulam descripsit Ovid. Met. vi. Sect. 4. nunc quoque turpes Litibus exercent linguas. pulsoque pudore, Quamvis sint sub aqua, sub aqua maledicere tentant. Vox quoque jam rana est. Cicero ex Arateis: *Vos quoque signa videtis, aquai dulcis alimur;* Quam clamore paralis inanes fundere, Absurdoque sono fontes et stagna

ciatis. Ita Idem ad Attic. xv. 16. *Equidem etiam pluvias metuo, si prognostica nostra vera sunt. rana enim ἰηροπεύουσα.* *Taubmann.*

379 *Sæpius et tectis penetrabilibus extulit ova, &c.*] Hunc locum ex Arato tractat Plutarchus in libello de solertia animalium. Τὰς δὲ τῶν σπερμικτῶν διαβόλους καὶ διαφύλους ἐκ τῆς ἑρῶδ ποιέταις σημεῖον δ' Ἀρατος. Ἡ χολῆς μύρμικας ὄχῃς ἐξ ὧν πάντα, &c. Plura ibi de lectione hujus loci disputantem consulito, et præterea Leopardum emend. vii. 26. qui legendum *ἦτα* censet. Formicam præagiendi facultate præditam docet Plinius xviii. 35. *Segniterque et contra industriam suam absconditæ formicæ, vel concourantes, aut ova progerentes, ventosum imbrem, nempe, denuntiant.* De silicibus itinere earum attritis, semitæque facta in opere idem luculentus testis xi. 30. *Emmenes.*

380 *Bibit ingens Arcus*] Sequitur iterum vulgi opinionem. *Servius.*

Bibit Arcus] Opinione vulgi. Vitruvius ix. 4. *Per calorem videmus non minus aquæ vapores a fontibus ad nubes per arcus excituri.* Propert. iiii. 3. *Purpureus pluvias cur bibit arcus aquas?* Tibullus i. 4. *Venturam amjiciat imbrifer arcus aquam, i. aquam velut amictum inducat, ut Scalig. ibi restituit.* Plautus Curcul. i. 2. *ecce autem bibit arcus! pluet* Credo hercle hodie. Hinc et *Iris* nuncia dicitur *Junonis*, i. aëris, in quo imbres. Vide et Turneb. xxix. 31. et xxii. 23. Item Cælium xxii. 29. *Taubmann.*

382 *Corvorum exercitus*] Multitudo. *Servius.*

Corvorum exercitus, &c.] Et hoc prognosticon Arato debetur, qui sie de corvis: *ὁπότε καὶ γυνεὶ καὶ κόρῳ καὶ φύλα κολοῖον ἴτατος ἐρχομένου Διὸς πάρα σῆμ' ἐγένοντο.* et alibi: *μακρὸν ἐπιφθοῖς εὔσι τιναζόμενοι πτερὰ πικρὰ.* Huic accedit Nicand. Theriac. *κόραξ τ' ὀμβρήρεα κρῶσεν.* Plutarch. in præceptis salub. *κοράων λαρύγγισ-*

ποδὲ σημεῖα πνευμάτων καὶ ὕβρον.
 Lucret l. v. *Corcorumque greges, ubi
 aquam dicuntur et imbres Poscere.* Pli-
 nius idem xviii. 35. Quod futura va-
 ticinari sciant, multis probat Cerda.
 Quibus addo Turnebi testimonium
 xxii. 23. Quemadmodum apud Æ-
 schylum σπαρτὸς ὀρέων, sic hoc in loco
 corvorum exercitus. et Æn. v. 824.
Phorcique exercitus omnis: id est, dii
 qui sub Phorco agunt, ut Serv. *Emm.*

383 *Jam varias pelagi volucres, et
 quæ Asia circum, &c.* Hæc vera lec-
 tio: et sensus talis est: Jam varias
 pelagi volucres, et eas quæ circum
 prata rimantur in dulcibus stagnis
 Caystri, videas certatim largos hu-
 meris infundere rores. Nam si *Jam
 variæ* legeris, sensus nulla ratione
 procedit: Caystrus autem Asiæ flu-
 vius est. Asia vero, palus: unde fe-
 cit Asia prata. Et de palude Asia A
 longa est. nam de provincia corripi-
 tur, ut, *Europa atque Asia pulsus.* Et
 est Homericus versus, Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι
 Καὶστρίῳ ἀμφὶ πέλεθα. *Servius.*

*Jam varias pelagi volucres, et quæ
 Asia circum*] In aliquot veteribus
 exemplaribus ita habet dictionum
 ordo, *jum volucres pelagi varias.* Quod
 tantundem est. In aliquot pro et quæ
 Asia, legere est atque Asia: sed om-
 nino inemendate. In Rom. Cod. *ca-
 ria*: quod non placet; quia enuntia-
 tum est hujus verbi videas, nisi quis
 carie adverbium maluerit, ut ad va-
 rios lavationis modos, quos enumerat,
 referatur; rores, quippe, certatim hu-
 meris infundere, fretis caput objectare,
 in undas currere, et lavandi incassum
 studio gestire. Sed enim omnino lec-
 tio est castior, *varias pelagi volucres,*
 epitheto proprio. *Pierius.*

Asia circum] Ad Asiam paludem.
 Est enim Asia, sive Asium, (ut Serv. et
 Probus annotant) paludis atque etiam
 prati nomen, in Lydia, Caystro flu-
 mini propinqua; volucris celebra-
 ta, et præsertim cygnis, unde *ales
 Caystrius* Ovidio Trist. v. 1. Atque

ut hic Asia prata, ita Æn. vii. 701.
Asia palus dicitur: ubi Notas vide:
 ut et Asia myrtus, Catullo Carm.
 lvii. Ramus putat Asia pro limosa
 etiam accipi posse: quia ἄσις, ἰος,
 Græcis sit ἄδς, limus. Vide Inter-
 pret. ad illud Hom. Iliad. B. Ἀσίῳ
 ἐν λειμῶνι Καὶστρίῳ ἀμφὶ πέλεθα. Li-
 moso in prato Caystri circa fluentia.
 Tanbmann.

384 *Dulcibus in stagnis*] Nam et
 salsa sunt. Stagnum autem est a Gr.
 στεγνόν, auctore Varrone lib. iv.
 quod contineat aquam. Unde *stative
 aquæ* dicuntur, quæ contrariæ sunt
 manantibus: ut docet Scalig. in *Con-
 ject.* Idem.

Rimantur prata] Pascuntur in pra-
 tis, cibum per terræ rimas requiren-
 tes. Nam rimari hinc tractum est
 a porcis, qui glandes rimantur de ri-
 mis terrarum. *Servius.*

Caystri] Circa Ephesum est amnis,
 Mela. i. 17. oritur in jugis Cylibianis,
 Plin. v. 29. de hoc et ejus avibus
 Ovid. Met. ii. 253. *Flumineæ volucres
 medio caluere Caystro.* Emmeness.

386 *Nunc currere in undas*] Vetusti
 codices partim undis, partim undas
 habent, utrumque plur. num. *Pier.*

387 *Et studio gestire lavandî*] Ge-
 stire est lætitiā suā corporis ha-
 bitu significare. nam ut homines ver-
 bis lætitiā suā exprimunt, ita aves
 corporis gesticulatione. *Servius.*

Gestire] Ad hæc verba Donatus in
 Ter. E. iii. 5. 7. *Gestire proprie est,
 sensum corporis gestu indicare: quod
 magis brutorum est animalium.* Nec
 abit a sententia Servii. Emmeness.

Incassum] Ideo ait, quia plumarum
 compositio aquam minime ad corpus
 admittit. *Servius.*

388 *Rauca Pluviam vocat improba
 voce*] Rauca contra naturam suam.
Idem.

Plena] Ita libri plerique, atque ita
 laudat etiam Fabius v. 9. alii tamen
 leg. rauca. Et notat Servius Cornicem
 et rauca voce, et solitariam pluvias

prædicere: *Corvos* contra, vs. 410. *Tum liquidas, &c.* Taubmann.

Et vocat] Poëta ait: non enim vocat, sed denuntiat pluviam. Et notandum cornicem, et rauca voce, et solam, pluviam prædicere: *Corvos* vero serenum, et plures, et voce tenui ac purissima contra naturam suam: *Tum liquidas corci presso ter gutture voces.* Servius.

Vocat] Putabant antiqui, cornices pluviam non tantum præsagire, sed etiam vocare. Vide Turneb. l. xxii. 23. et versus Lucret. supra, v. 362. Taubmann.

389 *Sola in silos secum spaciatur*] De hoc elegantiss. signatismo, quem temere vellitant Grammatici, vide Turneb. vii. 19. et Giffan. Ind. Lucret. Sed tu mihi non tam signatum nota, quam litteram *A* in *Aqua* poscenda sexies inculcatam: Itemque melancholici similem in arena incesum. *secum sola spaciatur*, sane elegantissimum. Ita in *Celri secum respicit Athenas*. Nostri: *Ben sich selbst.* Idem.

390 *Nec nocturna quidem*] In Romano Cod. *Ne nocturna*, sed *nec melins.* Pierius.

Carpentes pensa] i. Lanitium, quod lanipendix, aut lanificæ ad pensum datur, intra constitutum tempus expediendum. Plant. Merc. ii. 3, *ancilla pensum faciat.* Propert. iii. 4. *sua pensa ministræ Carpebant.* Taubm.

391 *Testa cum ardente viderent*] Propter utilitatem noluit dicere lucernam, nec iterum lychnum: sicut in heroico carmine. ut, *dependent lychni.* Medius vero in his libris est stylus, sicut diximus supra. Servius.

392 *Putris concrecere fungos*] Nam, ut dicit Plinius, cum aër humidus esse cœperit, favilla quæ cum fumo solet egredi, prohibita aëris crassitate, in lucernis residet, et quasdam velut fungorum imitatur imagines. Id.

Putris concrecere fungos] Sane quum uvido aëre lucerna crepitat, ex

oleoque flamma aliquid exspuit micæ, scintille sunt: sed quæ resistentes in naso lucernæ, mixta fuligine, quam flamma immiscuit, atrum quendam efficiunt fungum: ut ait Turn. xxii. 18. Servius causam hujus concretionis ita explicat: Quum aër humidus esse cœperit, favilla, quæ cum fumo solet egredi, prohibita aëris crassamento in lucernis residet, et quasdam velut fungorum imitatur imagines. Vide et P. Victor. xxxiii. 21. Taubmann.

393 *Nec minus ex imbri soles*] Id est, serenitates. Et versa vice dat prognostica, quibus agnoscamus ex tempestivo cælo serenitatem futuram. Servius.

Nec minus ex imbri soles] Antiqui aliquot cod. *eximbres soles* legunt: ea compositione qua *exlex* et *exspes* dicitur. Sed ita deesset aliquid. Quare melior ea lectio, quæ in Mediceo codice cum vulgatis sentit. Dicente præsertim Servio, dari etiam præcepta, quibus e tempestuoso cælo futuram serenitatem agnoscamus. Pierius.

Ex imbri] *Vel*, post imbrem. *vel* (ut Servio videtur) ex cælo tempestuoso: quod Arato *χειμῶνθεν* est. *vel* (quod Pimponcio placet) *Ex imbri*, i. ex observatione signorum tempestatis cognoscere opposita: si scil. illa prognostica quæ tempestatis sunt, abfuerint, serenitas significatur: cum contrariorum eadem sit sententia. Antiqui aliquot leg. *eximbres Soles.* Taubmann.

Aperta serena] Aër enim densatur núbilo, et rarescit sereno. ut, *Densat, erant quæ rara modo: et quæ densa, relaxat.* Servius.

396 *Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna*] *Obtusa* subandi a superioribus: nam hoc dicit, *Nec tamen Luna videtur obtusa*, quæ est radiis Solis obnoxia. nam, ut dicunt Physici, ab eo accipit lumen. Idem.

Nec fratris radiis obnoxia surgere

Luna] *Luna a luendo nominata, ut Cic. de nat. Deor. II. 27. Luce tamen propria caret, juxta Macrob. in somn. Scip. I. 19. et de Sole mutuatur, quare necesse est eam fonti sui luminis esse subjectam, &c.* Festus in voce *mulus*: *Mulus vehiculo Lunæ adhibetur, quod ut mulus non suo genere, sed equis creetur, sic ea solis, non suo fulgore luceat.* Unde apud Catull. Carm. XXV. et notho. es *Dicta lumine Luna.* Ad hunc locum vide Janum Dousam F, qui indicem tradit eorum qui Lunam suo lumine lucere opinati sunt. His oppono, qui in Astronomicis alicujus momenti est, Manilius l. II. Tu quoque fraternis sic reddis curribus ora, Atque iterum ex iisdem repetis: quantumque reliquit Aut dedit ille, refers: et sidus sidere constas. Ideo Luna deficiens l. IV. dicitur: *exutus Phæbeis ignibus ignis.* et paullo post: *Quod Luna defecit in astris Orba sui fratris.* Quod Sol fratris nomine indigitetur, præter citatos anctores discimus ex Seneca ad Marciam c. 18. et Petr. Vict. var. lect. XXXIII. 20. Quemadmodum etiam Sol Lunæ frater, sic Luna Solis soror appellatur, ut Stat. Theb. II. 139. *donec pater igneus orbem Impleat, atque ipsi radios vetet esse sorori.* Emmeness.

Obnoxia] Si Festo fides, *obnoxius* dicitur, qui *pæne obligatus est propter delictum.* Quod interpretatur Acidalius in Stichum divin. et interp. p. 480. *Obnoxius, inquit, proprie, qui ob noxam aliquam suam alteri concedit, suo jure non utens, animi fractus conscientia.* Hujus vocabuli vim luculentius exponit Gell. VII. 17. Et Taubmannus ad Plautum in Stich. III. 2. 41. Cui loco δ πᾶν Salmasius, et eo non inferior J. Fr. Gronovius non mediocrem lucem adferunt. *Idem,*

397 *Tenuia*] Proceleumaticus est pro dactylo, quam rem quotiescunque facit Virgilius, servat locum Synizesi: ut, *tenuia.* item et, *Genus labant.* Nubes tenues, pro velleribus

accipiendæ. *Servius.*

Tenuia] Proceleumaticon *Tenuia* sæpe usurpat Virg. nam Ge. II. *velleri tenuia,* et Ge. IV. *tenuia spiramenta.* Rhemnius Fannius, sive, ut alii volunt, Priscian. *tenuior unda.* Pers. V. *tenuia rerum Officia.* Sil. VI. *tenuis opum.* Cerda.

Tenuia velleri] i. flocci, qui sunt illa *aporidia* et particulae a panno et velleribus obvolantes. Vide Turneb. et Pimont. in Paralipom. Virgil. ubi docetur *vellerum* nomine etiam plumam venire. Sic autem Noster appellat nubes attenuatas, ad lanæ similitudinem: de quibus Plinius XVIII. 35. *Si nubes ut velleri lanæ spargentur multa ab Oriente, aquam in triduum præagiant.* Lucan. I. IV. *Phæbus aquis densas in velleri nubes sparserat.* Etiam Martial. IV. 3. *densus tacitarum vellus aquarum,* nivem vocat. *Taubmann.*

399 *Dilecta Thetidi Alcyones*] Ceyx filius Luciferi, habuit uxorem Alcyonem: a qua cum prohibitus isset ad consulendum Apollinem de statu regni, naufragio periit. Cujus corpus cum ad uxorem delatum fuisset, illæ præcipitavit in pelagus. Postea miseratione Thetidis et Luciferi conversi sunt ambo in aves marinas, quæ *Alcyones* vocantur. Sane sciendum est, quod cum de muliere dicimus, hæc Alcyone facit: cum de avibus, hic et hæc Alcyon, hi et hæc Alcyones. Istæ autem aves nidos faciunt in mari, media hieme. Quibus diebus tanta est tranquillitas, ut penitus nihil in mari possit moveri. Inde etiam dies ipsi *Alcyonia* nominantur. *Servius.*

Dilecta Thetidi Alcyones] Plurimum Alcyon sine adspiratione scribi, docet Dausquius. Fabula de Ceyce et Alcyone notior est, quam ut hic narretur. Aves marinae factæ sunt, quæ dum nidos extruunt in mari, mitescit mare, et fit tranquillum, ut excludere pullos suos queant. Describit eas Plinius X. 32. *Fætificant*

bruma, qui dies Alcyonides vocantur, placido mari per eos, et navigabili. Faciunt septem ante brumam diebus nidos, et totidem sequentibus parant. De admirandis nidis illic plura. De septem diebus, quibus Alcyones nidulantur, Gell. III. 10. Pierius l. xxv. hieroglyph. Ovid. Met. xi. 745. *Perque dies placidos hiberno tempore septem Incubat Alcyone pendentibus æquore nidis.* Inde facile intellectu est illud Plantinum in Prol. Casin. vs. 25. *Ludus datus est argentariis. Tranquillum est. Alcedonia sunt circa forum.* Idem in Pen. i. 2. 143. *Tranquillum quam mare est olim, cum ibi Alcedo pullos educit suos.* Ex Festo hoc constat *Alcedo* ab antiquis pro *Alcyone* dictum. *Em.*

Non ore solutos] Scilicet manipulos. Alii *soluto ore* accipiunt, id est, nilium patenti. *Servius.*

400 *Immundi*] Lato gaudentes. Horatius, *Et amica luto sus.* Idem.

Immundi sues] Ut Horatio dicitur Epist. i. 2. *Amica luto sus.* sic Columell. i. 4. *In pastu locus huic pecori aptus uliginosus, quod delectatur non solum aqua, sed etiam luto, et paulo post: Prodigunt in lutosos limites et lustra, ut volutentur in luto, quod est illarum requies, ut lavatio homini.* Aratus: *ὅδ' ὅς τις φορτῆς ἐκίμηναι βούσαι.* De ipso prognostico ita Plinius xviii. 35. *turpesque porci alieno subultu manipulos feni lacerantes.* *Emmeness.*

401 *Magis ima petunt*] Deprimuntur ad valles. *Servius.*

403 *Nequicquam seros exercet noctua cantus*] Id est, non. Persius, *Nequicquam fundo suspiret nummus in imo.* Item Virgilius, *Et summo clypei nequicquam umbone pendit.* Idem.

Noctua] Avis est, lucifuga: quæ significat pluviam, si cecinerit post Solis occasum. De hac autem talis est fabula. Nyctimene postquam cum patre concubuit, et agnovit facinus esse: in silvis se abdidit; et lucem refugit: ubi deorum voluntate conversa est in avem: quæ pro tanto

facinore omnibus avibus est admirationi. *Idem.*

Noctua] Plinius: *Vespertinum Noctua silentium, serenitatis est præsagium: contra garrulitas, pluvia.* Cur autem noctua sive *Νυκτιπέρη* sit lucifuga, vide apud Ovid. Met. ii. sect. 12. *Taubmann.*

404 *Sublimis in ære Nisus*] Nisus rex Megarensium, pater Scyllæ, de quo plenius in Bucolicis diximus. *Idem.*

Sublimis in ære Nisus] In Romano Cod. in *æthere*. Sed omnino melius in *ære*. Quia paulo post sequitur, *Secat æthera pennis.* Missum facio, *sublimis*, b in l mutata: quod plerique codices antiqui scribunt. *Pier.*

Nisus] Quo pacto Nisus, rex Megarensium, in volucrem, quæ *halizetus* sive falco nuncupatur; et item filia ipsius *Scylla*, (quæ amore Minois hostis capta, patri fatalem capillum præsecuerat) in *Cirin* sive *egrettam* mutati sint, docuit Ovid. Metam. viii. initio; Noster ex industria in cultissimo et fortasse supremo Poëmatio, quod Megaris, quo secesserat, motus memoria rei et loci, scripsit, et *Ceiris* inscripsit. Pausanias in Atticis. Alii hæc aliter: sed mihi placet Scaligerum sequi, cujus Notas in id Poëmation vide. *Taubmann.*

405 *Parnas dat*] Adversante sibi patre. Scylla ejusdem Nisi filia, quæ patri suo abscissam comam purpuream Minoi obtulit contra patrem pugnanti, et inde in avem conversa est: quas aves dicit nunc discordes nimis esse inter se. *Servius.*

Parnas dat] Ita Æn. ii. *Parnas dant sanguine Teucri.* et Æn. vi. *dantem Salmonæa parnas.* et viii. *Quas parnas mihi, Turne, dabis.* Sumit ex Græcis, qui sæpe *δοῦναι δέκναι*. *Cerda.*

Parnas dat] Quia patri fatalem crinem sacrilega manu absciderat. Propert. iii. 18. *Tuque o Minoæ venundata Scylla figura, Tondens purpurea regna paterna coma.* De hoc

crine, Ovid. Met. viii. 10. *Crinis inhærebat magni fiducia regni.* in seq. vers. tota fabula. *Emmeness.*

406 *Fugiens*] Patrem scilicet. *Serv.*

Æthera] Aërem. *Idem.*

407 *Atrox*] Crudelis et immitis. *Idem.*

Stridore] Sonitu alarum. *Idem.*

410 *Tum liquidas corvi presso ter gutture voces, &c.*] Plinius in naturali historia dicit corvos esse obliuosos, et plerumque minime ad nidos suos reverti. sed quadam ratione naturæ hæc congerunt ad suos nidos, quæ vermes possint creare: ex quibus relictis eorum pulli aluntur interdum. Horum obliuionem probat etiam ex rebus, quas cum absconderint, derelinquunt: quod etiam mustelæ dicuntur efficere. *Idem.*

Liquidas voces] Claros sonitus, qui impediuntur imminente tempestate. Aëris subtilitas facit vocem magis sonoram, quæ cum proficiascitur a corvis, serenioris cæli est indicium, ut Plin. xviii. 35. Obscuram vocem amittunt, mutata tempestate, ex sententia Lucret. l. v. *Et partem mutant cum tempestatibus una Raucisonos cantus, &c.* *Emmeness.*

411 *Ingeminant*] Quod Virgilius dixit, *ingeminant*, Plinius xviii. 35. *continuant*, scripsit: nihil enim aliud est ingeminare ter, et quater, quam continuare. *Cerutus.*

Cubilibus] Id est, midis, in quibus cubant, ἥξει κελουσι, ut Aratus, non ubi pullos habent. Cubile ferarum aliarumque bestiarum esse receptaculum, docui superius vs. 183. Sic pro alveario, Ge. iv. 45. *Rimosa cubilia.* *Emmeness.*

413 *Inter se foliis strepitant*] Ut Pierius in Mediceo, et antiquis fere omnibus exemplaribus *in foliis*; sed locutio Virgilio nostro perquam familiaris, ut vs. 411. *cubilibus altis*, et vs. 432. *Sin ortu quarto*. Phædr. l. 2. *ramæ vagantes liberis paludibus.* et sexcenta talia. *Idem.*

Imbribus actis] Exactis et jam destitis. Dicunt autem corvos, pullorum oblitos, serenitatis præsagio admoneri reditus. Nam obliuione potius quam ἀπορρογῆ pullos negligere traduntur. Ita Fast. ii. distichio 128. Corvus aquatum missus, *Immemor imperiî sedisse sub arbore fertur.* Taubmann.

415 *Haud equidem credo*] Proponit sibi quæstionem acerrimam, et de intima philosophia: quam tamen tota facilitate dissolvit. Nam quærit cur homines, quos constat esse prudentiores animalibus, per se non sentiant qualitatem aëris futuram, sed eam magis ex aliis animalibus colligant. Et hoc dicit, homines prudentiam habere naturalem; et suo iudicio posse vel lætos esse vel tristes, quæ res in hæc animalia cadere minime possunt, quæ nihil suum habentia, naturam aëris sequuntur: et pro ejus qualitate, aut læta videntur, aut tristitia: nec prædicere aëris naturam videntur; sed eam vel prosperam, vel aduersam aduenientem sequuntur. Nos vero et læti inter nubila esse possumus, et in serenitate solliciti. *Servius.*

Haud equidem credo] Ἐπεικεῖα orationis: ut cum alibi dicit; *Reor: si credere dignum est: ut perhibent.* De quo Scalig. iv. 1. item iii. 26. ubi hos versus divinos laudat. tu vide ibid. Taubmann.

416 *Aut rerum fato prudentia major*] Id est, non est illis divinitus concessum ingenium, nec prudentia, quæ est major rerum fato: Alibi, *metus omnes, et inexorabile fatum Subjecit pedibus.* *Servius.*

418 *Juppiter*] Aër: ut Horatius, *Manet sub Jove frigido Venator.* *Idem.*

Juppiter humidus auster] Apollonius Rhodius l. ii. Ἀὖς ἰκµαλοῖο. Quem locum explicans interpres, ita scribit: ἰκµαλοῦ, τοῦτ' ἐστὶ διόρυπον, ἐπεὶ αἶθρῳ γέγονε τῆς πνοῆς τῶν ἀνέμων. *Ursinus.*

419 *Densat*] *Denset* legendum per secundam conjugationem ex veteri-

bus exemplaribus, non densat. ita etiam Lucret. l. i. *Nec tali ratione potest denserier aër*. Iterum: *quia se condensat aër*. Ovid. Fast. iii. *et rarum pectine denset opus*. Apul. de Mundo: *Si aër actus in nubem, nubilum denset*. In Horat. quoque od. i. 28. docti agnoscunt hanc lectionem: *Mista senum ac juvenum densentur funera, non densantur*. Prudent. hym. 5. cathem. *Densetur cuneis turba pedestribus*. Et in Hamat. *agmina denset*. Plin. xx. 14. de mentha herba: *densore lac non patitur*. Ad eundem modum in Catull. *tardet pro tardat legendum sentit* Scal. ex consensatione veteris scripturæ, in eo versu: *tardet ingenuus pudor*. Cerda.

Densat] Æn. v. *in nubem cogitur aër*. *Denso* autem Vett. et denseo agnoscunt. Vide Priscian. l. viii. p. 837. *Emmeness*.

Relaxat] Rariora reddit, et quasi aperit. unde vs. 393. *aperta serena*. Jam et Philosophi quidam *Densum* et *Rarum*, πύκνωσις καὶ μάλασσιν, principia fecerunt. Vide Pimpont. *Idem*.

420 *Et pectora motus Concipiunt*] In antiquis aliquot codicibus *pectore* legitur sing. ablativo, ut *species* ait suppositum. In Mediceo, *pectore*, est alia scriptio. *Pierius*.

422 *Atium concentus*] *Commistus* cantus, id est, symphonia. *Servius*.

423 *Lætæ pecudes*] *Aëris serenitate* gaudentes. *Idem*.

424 *Solem ad rapidum*] *Velocem*. Et notandum, hæc signa magis fida et subtiliora esse, quæ ex Sole et Lana colligimus. *Idem*.

Lunasque sequentis Ordine respicies] Non ordinem respicies, sed *Ordine*, id est, rationabiliter Solem sequentes. Luna enim Solis circulum sequitur, licet ipsa sit inferior. Donatus dicit *Lunas*, noctes accipiendas: sed male. non enim signa, quæ dicturus est, ex nocte, sed ex luna colligimus. *Idem*.

426 *Numquam te crastina fallat Hora*] Hyperbole est; ne hora quidem te decipiet. *Idem*.

426 *Neque insidiis noctis capere, &c.*] *Decipieris*. Nam *Aphæresis* est, et plerumque scimus nos decipi serenitate. *Idem*.

Insidiis noctis serena] Tale illud Æn. v. *et cæli toties deceptus fraude sereni*. Cerda.

Insidiis noctis] Æn. v. *cæli deceptus fraude sereni*. Quamvis enim nox serena sit, sequens dies pluvius est. *Taubmann*.

427 *Revertentes cum primam colligit ignis*] Cum incipit renasci. *Servius*.

428 *Obscuro cornu*] Non clare lucenti. *Idem*.

Si nigrum obscuro comprehenderit aëra cornu] *Mediceus* codex et antiqua omnia exemplaria, quæ legi, *aëra* habent quarto casu. manifestum enim est obscuritatem eam, quæ lunaribus cornibus obvenit, aëre ex obfascato procedere. Sed enim Varro *Obstrum cornu* appellat, ut Virg. *nigrum*. Observat enim ille modo summum, modo infimum, modo utramque cornu obstrum, modo mediam inter utramque partem obfascatam, variis, itidem temporibus pluvias portendere: quare magis placet ea lectio, quæ *nigrum* ait cornu obscuro aëre. *Pierius*.

Si nigrum obscuro] De hoc præsagio Arat. ἄλλοθι δ' ἄλλο μελανομένη, δοκίαν ὑποῖο: *Alias aliter nigricans, conjicito pluviam*. Basil. Hom. vi. Hex. παχέα δὲ ταῖς κεφαλαῖς φαινομένη ὕβρις λάβρον ἀπὸ νεφῶν: *Si fuerit crassa cornibus aquam e nubibus impetueam*. Plin. *Si nigra, pluvius portendere creditur*. Iterum: *nigrescens, imbres*. In extremo loco de plenilunio loquitur. Allusit Claudian. de Bel. Gild. qui ociosus putat, qui notaverint, an Luna conceptis liveat turbida coris. Lucan. l. v. *exaequeas præsentia tempestatis: Lunaque non gracili surrexit lurida cornu*. Iterum: *tum lurida pallens Ora tulit vultu sub nubem tristis ituro*. Politian. de suo Rustico: *sin atra ræcedat, Tecta cubit metuens hiemes*. Veg. l. i. x. *color caeruleus indicat pluvias*. loquitur

de Luna, et caeruleum colorem pro nigro aut fusco posuit. Ptolomæus etiam dixit, Lunam, si fuerit μέλαινα, ὀχρὰ, παχέα, nigra, pallida, crassa, esse χεϊμῶνων καὶ ὕβρων δηλαυτὴν: Indicem hiemis atque imbrum. Extremum alius mihi suppeditavit. Ex his omnibus collige locutiones. Nam in sermone Linae idem sunt Græcis μέλαινα, ὀχρὰ, παχέα, et Latinis, nigror, livor, luror, atricies, color caeruleus. Certe.

420 *Maximus agricolis pelagoque parabitur imber*] Id est, si non habuerit pura cornua, et intra eam nigrum aërem videris, erit ubique pluvia: sicut supra, omnia plenis Rara natant fossis, atque omnis natita ponto. Servius.

430 *Si virgineum suffuderit ore ruborem*] Si forinsecus habuerit ruborem, nam de interiori parte, infuderit diceret. Idem.

431 *Aurea*] Id est, pulchra; ut, *At non Venus aurea contra*. Idem.

Phæbe] Id est, Luna. Venit autem ab eo quod est Phæbeus. Et sciendum quædam propria nomina fœmininum ex se facere; neutrum autem molia: ut Phæbus, Phæbe: Iulius, Iulia: Tullina, Tullia. non ut appellativum, doctus, docta, doctum. Idem.

Vento semper rubet aurea Phæbe] Non semper, sed potius plerumque, ex antiquorum nempe sententia, qui de Luna, nescio quid fabularum commentum sunt; nam ut Turnebus adversar. xxi. 23. existimatum est a veteribus; Lunam carmine magico sollicitam rubore suffundi, velut varecundantem, aut etiam noctu venedæcarum facta cernentem: Horat. sat. i. 8. *Lunamque rubentem, Ne forct his testis, post magna latere sepulchra*. Quod et in defectu quoque ei evenire veneficiis credebant: Ovid. Am. ii. 5. *Quale rosæ fulgent inter sua lilia mistæ: Aut ubi cantatis Luna laborat equis*. Papius Thebaid. iv. *qualis per nubila Phæbus Atræia rubet arte color*. Exameness.

432 *Si ortu quarto*] Aratus tertiam

dicit animadvertendam esse Lunam: hic quartam, non illud improbens, sed hoc magis probans. nam ad hoc pertinet, *Namque is certissimus auctor*. Servius.

433 *Pura neque obtusis*] Sic in veteribus codicibus legitur, collatione illa nescio quid mollius sonante, quamvis nonnullæ editiones res habeant. Pierius.

Pura] De præægio Lunæ pure ac splendide micante Arat. πῶρῃ γὰρ καθαρῇ, καὶ μὲν εὐδία τεκμήριο: Omnino pura cum sit, serenitatem observato. Plin. *Si splendens exorta puro nitore fulsit, serenitatem*. Iterum: *si plenilunium per dimidium pura erit, dies serenos significabit*. Veget. *latus orbis, ac lucidus serenitatem navigiis repromittit, quam gestat in vultu: præcipue si quarto ortu, neque obtusis cornibus rutila, neque infuso fuerit humore fuscata*. Certe.

Obtusis cornibus] Hæc locutio in Luna ducta est a Græcia, nam Aratus: παχέων δὲ, καὶ ἀμβλείῃσι κεφαλαῖς: crassa, et obtusis cornibus. Iterum de eadem: ἡ νότῳ ἀμβλύεται: si Austro hebetetur.—καθερὸν φῶς ἀμβλύνεται: lucidus fulgor hebetetur. Plin. in quinta, *cornu ejus obtusa*. Virgil. de stellis: *acies obtusa*. Arnob. i. ii. *obtusum hæc luminis, acutioris illa et fulgidæ claritatis*. Cic. ii. Academ. apud Non. per hebetudinem expressit: *Quid? Lunæ quæ lineamenta sint, potest dicere? cur ejus nascentis alias hebetiora, alias acutiora videantur cornua?* Idem.

434 *Et qui nascentur ab illo*] In Romano codice nascetur unitatis numero: quod non probatur: sicuti neque etiam nascuntur, instanti tempore: ut habetur in Longobardico. Pierius.

435 *Exactum ad mensem*] Usque ad mensis ultimam partem. Unde et exacti menses dicuntur, qui circa partum sunt. Ipse in sequentibus, *Exactis gravidæ cum mensibus errant*. Serv.

436 *Votaque servati solvent in litore nata*] Solvebant enim litoribus diis

et plurimum Castori et Polluci, qui ab itinere erant reduces, vota in navigatione, vel periculo nuncupato. Hinc Catull. carm. iv. *Nec ulla vota litoralibus diis Sibi esse facta, cum veniret a mare Novissimo hunc ad usque limpidum lacum.* Voti exemplum habes apud Tomasini. de donariis c. 25.

CASTORI. ET. POLLUCI

SACRVM

OB. FELICEM. IN. PATRIAM.

REDITVM. TOT. SVPERATIS.

NAVFRAGII. PERICVLIS

.... EX. VOTO. CVM.

SOCIIS.

L. M. P.

C. VALERIUS. C. P. AGELLVS.

.....

Loco hoc citato plura. *Emmeness.*

437 *Glauco et Panopea et Inoo Melicerta*] Glancus piscator fuit de Anthedone civitate: qui cum captos pisces super herbam posuisset in litore; et illi, recepto spiritu, rursus mare petissent: sensit quarundam herbarum potentiam, quibus conversus est in numen marinum. Panopea autem est Nympha marina. Inoo autem patronymicum est a matre Ino. Melicerta, proprium numinis. Sane Ino et Melicerta filius, postquam sunt in numina commutati, Græce Palæmon et Leucothoë sunt appellati: Latine Portumnus, et Mater Matuta. His ergo numinibus dicit mox sacrificaturos nautas in litore eis diebus quibus prædicta serenitas affuerit: eo quod sint in mari servati. *Servius.*

Glauco, et Panopeæ] Versus e Græco Parthenii, quo magistro in Græcis Virgilius usus est, auctore Macrobio v. 17. Vide Gell. xiiii. 25. et Pontanum in Actio. *Marinis* autem diis, quos Catullus Carm. iv. *Littorales* vocat, in periculis vovere solebant: si litus attigissent, vota persoluturos: Turneb. xxv. 21. *Glauco ἀροθῶνις* describitur ab Ovid. Met. xiii. sect. 15. *Taschmann,*

Panopeæ] *Panopea* (sive *Panope*)

Doridis nymphæ F. *παρὰ τὸ πᾶν, καὶ τὸ ἔρως*, ut *fons pellucidus unda*, Ovid. *Idem.*

Inoo Melicertæ] Inus filio. Sane Ino, et Melicerta filius, postquam sunt in numina commutati, Græce *Leucothoë* et *Palæmon* sunt appellati. Latine *Albunea* sive *Mater Matuta*, et *Portumnus*. Vide *Æn.* v. 823. *Inousque Palæmon.* et Ovid. Met. iv. sect. 12. *Idem.*

Glauco, et Panopeæ, et Inoo Melicertæ] Ut infirmioribus etiam manum porrigamus, scandendus est versus, quem grammatici nonnulli male dividunt. Sic igitur dicamus more *Aspigi*. *Glauco.* spon. et *Pano.* dact. *peæ* et dact. *Ino.* spon. o *Meli.* dact. *certæ.* spon. *Panopea* vero ex vi nominis serenitatis Deam, et tranquillitatis auctorem significat: prospectumque undecunque clarum et apertum. Nam quæ procelloso cælo clausa fuerant, dispulsis nubibus, cuncta aperiantur: obtutuique nostro liquido se offerunt. idque ostendit *πᾶν καὶ ἀπὸ πάντων*. *Pier.*

438 *Sol quoque et exoriente, et cum se condit in undas*] Dicitur enim occidens Sol, se in mare tingere. *Servius.*

Sol quoque et exoriente, et cum se condit in undas] Ex poetarum fabulis, nihil hac opinione est notius, solem exorientem prodire ex aquis, et a terris recedentem undis condi. Unde Tacit. de mor. Germ. c. 45. *Trans Suionas aliud mare pigrum, ac prope immotum, quo cingi cludique terrarum orbem, hinc fides; quod extremus cudentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeo clarus, ut sidera hebetet. Sonum insuper emergentis audiri, &c.* De cadente Strabo l. iiii. *μεῖζον δύνειν τὸν ἥλιον ἐν τῇ παρακειμένη τιδι μετὰ φόβου παραληψίως, ὥσπερ σί-ζορτος τοῦ πελάγους κατὰ σβάσειν αὐτοῦ διὰ τὸ ἐμπέσσειν εἰς τὸν βοθρὸν.* Flor. ii. 17. *Non prius signa convertit, quam cadentem in maria solem, obrutumque aquis ignem, &c.* *Emmeness.*

439 *Signa dabit*] Pluviarum, vel serenitatis. *Servius.*

Certissima signa] De quibus nemini sit necesse dubitare. *Idem.*

Solem certissima signa sequuntur] Sic in Romano codice, in Mediceo, et in Longobardico præsentī tempore legitur, *sequuntur*, quod majoris est dignitatis: complectiturque ita in se et præteritum et futurum. Nonnullæ tamen editiones habent *sequuntur*. Pierius.

440 *Et quæ mane refert*] Ortu diel. Servius.

Surgentibus astris] Superveniente nocte. *Idem.*

441 *Maculis variaverit ortum*] Non clara et pura luce resplendens in ortu suo. *Idem.*

Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum] Aratus: Μη οἱ ποικίλλοιτο νέον βάλαντος ἀρούρας Κύκλος, ὅτ' εὐδίου κεχρημένος ἡματος εἴης, Μηδέ τι σῆμα φέροι, φαίνοντο δὲ λυτὸς ἀπάντη. Calpurnius Bassus, si modo ejus sunt commentaria illa in Germanicum edita, ut nonnulli affirmant, ita de hac rescribit: *Si sol in ortu suo maculosus sit, atque sub nube latens, aut dimidia parte apparuerit, imbres futuros innuit.* Ursinus.

442 *Conditus in nubem*] Id est, si orbis ejus quasi concavus fuerit. quod ipse exprimit dicens, *Medioque refugerit orbe.* Servius.

443 *Urget*] Imminet et insistit.

444 *Satis*] Segetibus. *Idem.*

Notus] Ventus. *Idem.*

Sinister] Noxius. *Idem.*

Arboribusque satisque Notus pectorique sinister] De Noto seu Austro, Plin. II. 47. *Humidi*, scil. venti, *Africus*, et præcipue *Auster Italiae*. *Idem* paullo post: *æstuosus Auster*. Et mox: *noxius Auster*, et magis *siccus*; fortassis, quia humidus frigidior est. Recte urguet, quemadmodum etiam Juven. IV. 59. *velut urgueat Auster*. Pro eo Horat. sat. II. 6. 18. *Nec mala me ambitio perdit, nec plumbeus Auster*. *Idem* od. II. 14. *Morbiferum hunc ventum esse mortalibus innuit: Frus-*

tra per Autumnos nocentem Corporibus metuemus Austrum. Multiplicis corruptionis causam esse, passim occurrat, præcipue marcorem adducere floribus, quod ex Ecl. II. 58. *Floribus Austrum Perditus*, &c. vide ibi not. Taubm. Inde Statius Silv. III. 130. *Pudentesque rosæ primos moriantur ad Austros*. Qui Propertio IV. 5. *rosaria coquere*, id est, corrumpere, dicitur. *Idem etiam infelix apud Pers. VI. 12. quid præparet Auster Infelix pecori.* Emmeness.

445 *Sub lucem*] Oriente luce. Serv. *Densa inter nubila*] Operto Sole nubibus. *Idem.*

446 *Diversi rumpent radii*] Abscondito Sole et operto diversi radii per nubem erumpent. *Idem.*

Diversi rumpent radii] In nonnullis erumpent. In Romano codice *rumpunt*, bisyllabum, præsentī tempore. In Mediceo et aliquot aliis pervetustis: *diversi rumpent*, est et *divorsi*. Et Asper grammaticus eo loco, ubi disputat adversus eos, qui passim geminum *ii* per unum tantum scribere volebant, ut *radII* pro radii, dum duo necessario oportere scribi contendit, versum hunc citat, et *rumpent* omnino scribit. Pierius.

Aut ubi pallida surgit] In Mediceo et aliquot aliis antiquis *surgit* futuro tempore. Sunt tamen et qui *surgit* præsentī legant. *Idem.*

447 *Tithoni croceum linquens Aurora cubile*] Tithonus frater Laomedontis regis, adamatus est ab Aurora. Cumque optasset prolixiorē vitam, conversus est in cicadam. Servius.

Tithoni croceum] Definitor ortus Solis. Et est Tithonus Auroræ maritus, frater Laomedontis. Repetitur Æn. IV. 585. et Æn. IX. Taubmann.

Croceum cubile] Legitur sæpe κροκόπεπλος ἡδς, quasi croceo peplo aut veste induta: sed sub crepusculum maxime: paulo post enim *ροδοδάκτυλος* dicitur. Vide Arist. Rhet. III. 2. *Idem.*

448 *Male defendet pampinus uvas*] Id est, non defendet. nam decussis pampinis etiam vim grandinis patitur. *Servius*.

Male defendet] Parilocatione Horat. epist. l. i. 20. *male parentem asellum*. et Tertul. de pal. *studia palestræ male senectutis*. Versus qui sequitur, de grandine saliente in tectis, apparet factis ad vestigia Apollonii lib. ii. qui grandini effusæ a Jove, dat νόυστον τειχέων, tectorum strepitum. *Cerda*.

Hec, male tum militis defendet pampinus uvas] In Mediceo et aliis fere omnibus antiquis, *defendit* habetur per e, futuro quippe tempore, uti superius *eriget*. Prognostica enim, de futuris esse debent. *Pierius*.

450 *Emenso Olympo*] Percurso et perlustrato cælo, eum jam descendet ad occasum. *Servius*.

Emenso Olympo] Sic in passiva significatione alibi Livius: *Postquam multo majorem partem itineris emensam cernunt*. Active sumitur frequentius a probatis scriptoribus, et etiam Nostro *Æn.* v. 627. *Cum freta, cum terras omnes, tot inhospita saxa Sideraque emensæ ferimur*. Et *Æn.* vii. 160. *Jamque iter emensi, &c.* *Emmeness*.

451 *Profuerit meminisse magis*] Ideo *Magis*, quia a Sole venientia vespertina signa, meliora sunt. *Servius*.

452 *Varios errare colores*] De hoc prognostico capiendus Claudian. de Bell. Gildon. *Ora licet maculis aspersit occiduus Sol*. *Cerda*.

453 *Cæruleus pluviam denuntiat*] Brevis collecta conclusio. *Servius*.

Cæruleus pluviam denuntiat] Aratus: Ἡ εἰ το μελαεὶ, καὶ σοὶ τὰ μὲν ἰδαντος τῶν σχήματα μέλλοντας: Aut si quando nigrescet, hæc tibi signa erunt pluvie future. Nigrum certe Arati colorem, per Cæruleum explicat Poëta. *Cerda*.

Igneus Euros] Aratus: τὰ δ' ἐπειθέα πῶρ' ἀνέμοιο: præcessit σχήματα: si vero signa omnia erant rubea, ventum indicant. Vegetius: *ventis urgentibus igneus*. Idem.

454 *Sin maculæ incipient*] In antiquis aliquot incipiunt, et superius *decidit*. Sed futurum in utroque receptum magis. *Pierius*.

455 *Omnia tunc pariter vento*] Id est, ubique et pluvie et venti erunt. *Servius*.

456 *Fervere*] Æstare et impleri, Cuncta hæc erant in occasu consideranda. *Idem*.

Fervere] Sic *Æn.* viii. 677. *Fervere Leucaten*. Tertiæ scilicet conjugationis verbum est *ferro*, ut ad hunc locum *Servius*, et *Priscianus* l. ix. p. 866. Sic compositum *effervere*. vs. 471. Eleganter aquæ dicuntur *fervere*. et ictus marini, ut *Nonius Marcellus* c. 6. *Lucilius* l. ix. ex sat. *Lid. Fervit aqua, et ferveat; fervit nunc, ferveat ad annum*. *Ovid.* epist. *Heroid.* xviii. 26. *Sollicitum raucis ut mare ferveat aquis*. Et *Noster* hoc lib. vs. 327. *Fervetque fretis spirantibus æquor*. *Emmeness*.

Me nocte] Gratiorem sensum fecit, interposita suæ personæ commemoratione. nam hoc dicit, nulli se suadere illa nocte navigare. *Servius*.

Non illa quisquam me nocte] Tali excursu utitur sæpe *Virg.* ut infra l. iii. *Ne mihi tum molles sub divo carpere somnos, Neu dorso nemoris libeat jacuisse, &c.* *Germanus*.

458 *At si, cum referetque diem c. r.*] Hoc ad futuræ serenitatis pertinet signum, nam si de ipso die dicas, de quo præmisit, stultissimum est. *Serv.*

460 *Claro Aquilone*] *Serenifico*: quia est et nubilus, sicut fere omnes venti. *Horatius*, *Albus ut obscuro deterget nubila cælo Sæpe Notus, neque parturit imbres Perpetuos*. *Idem*.

461 *Denique quid vesper serus vehat*] Conclusio est, quæ hoc continet, Signa quæ possumus ex stellis, vel ex ventis colligere; melius ex Sole colligimus. *Idem*.

Denique quid vesper serus vehat] In Romano codice, *ferat* legitur, quod paraphrastice positum fuisse crediderim. *Pierius*.

Quid vesp̄er serus v̄chat] Talem fere inscriptionem habet lepidissimus liber M. Varronis ex satyris Menippæis, juxta Gellium XIII. 11. et Macrobi. saturn. III. 7. *Nescis quid vesp̄er serus v̄chat*, in proverbium abiit, cui simile est illud Livii: *nondum omnium dierum Sol occidit*. Sed de his Erasmus consule. *Emmenes*.

462 *Quid cogitet Humidus Auster*] Id est, in quam partem se flectat; utrum ad serenitatem, an ad pluvias, ut diximus supra. *Servius*.

Quid cogitet humidus auster] Sunt qui legendum disputent, *quid cogat et humidus Hauster*. Sed passim in antiquis exemplaribus *cogitet* habetur. *Pierius*.

Quid cogitet] Huic annectit Germanus parem locutionem Propertii lib. III. *quid flamine capiet Eurus*. Et ego Statium Thebaid. I. III. *quid ferrea Clotho Cogitet*. Variat locutionem idem, Silv. lib. v. *Quid Boreas hibernus agat?* Ita ab Nonno Dionys. I. III. auræ dicuntur divinatrices, *παιδρες ἀβραι*. *Cerda*.

Humidus auster] Allusum ad etymon. est enim *voris* humiditas. Inde Auster ipse *voros* quasi humidus. Opiān. Hal. III. *voros ὑγρός*. et I. IV. *Venat. ἀποροποιό voroio*. Orpheus vocat generationem *βυβροιο*: *imbris*. Ovid. Met. III. *Australos imbriferos*. Plautus Mercat. *imbricus*. Horat. epod. x. *ude Noto*. Ennius annal. 16. *imbriciterem* vocat. *Idem*.

463 *Solem quis dicere falsum Audeat*] Id est, fallacem. Sallustius: *Ambitio multos mortales falsos fieri coëgit*. *Serv.*

Solem quis dicere falsum Audeat] Hinc Manil. I. II. *Quod fortuna ratum faciat, quis dicere falsum Audeat, et tantæ suffragiū dicere sortis?* *Cerda*.

464 *Cæcos tumultus*] Conjuraciones et latentes insidias. *Servius*.

Ille etiam cæcos instare tumultus Sæpe monet] Cicero in consulatu suo: *Quid vero Phœbi fax tristis nuntia belli, &c.* Quid sit tumultus docet Cic. Philipp.

VIII. 1. *Potest enim esse bellum sine tumultu: tumultus esse sine bello non potest. quid enim est aliud tumultus, nisi perturbatio tanta, ut major timor oriator?* unde etiam nomen ductum est tumultus. Itaque majores nostri, tumultum Italianum, quod erat domesticum, tumultum Gallicum, quod erat Italia finitimus, præterea nullum tumultum nominabant. *Emmenes*.

465 *Et operta tumescere bella*] Quæ hic *operta bella* paullo ante nominat *cæcos tumultus*. Sæpiissime in descriptione iræ, superbix, et rebellionis, Latini scriptores utuntur verbo *tumescere*, et vocabulo *tumidus*. Ovid. Fast. II. 697. *Jupiter intumuit*. id est, irâ incensus. De superbia Cic. Tusc. quæst. III. 39. *Sic igitur inflatus, et tumens animus, in vitio est. Sapientis autem animus, semper vacat vitio, nunquam turgescit, nunquam tumet*. Quemadmodum hic *operta tumescere bella* dicuntur, sic Cic. ep. ad Att. XIV. 4. *Negotia tumet*, id est, seditiones et bella erumpunt. Huc refer verba Velleji II. 15. *Mors Drusi jam pridem tumescens bellum excitavit Italianum*. Eadem locutione utitur Plato in Gorgia; οἰδεῖν πόλιν. *Emmenes*.

466 *Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam*] Bonum epilogi reperit locum: ut in Augusti gratiam deflent Cæsaris mortem. Constat autem occiso Cæsare in senatu, pridie Iduum Martiarum, solis fuisse defectum, ab hora sexta usque ad noctem. quod quia multis protractum est horis, dicit in sequentibus, *æternam timuerunt secula noctem*. *Servius*.

Ille etiam extincto miseratus, &c.] Scaliger constanter negat, ullam Solis eclipsim his versibus designari. Potius intelligitur (inquit) res prodigiæ, quæ circa Solem acciderit toto anno cædis Cæsaris. Plinius enim refert, illum annum prodigiosum fuisse. *Solis pallore continuo, et quodam quasi ejus defectu perpetuo*; quod non tacuit Tibullus: *Ipsam etiam Solem defectum*

lumine vidit Jungere pallentes nubilus annus equos. Neque aliter Ovidius, Metam. lib. xv. *Solis quoque tristis imago Laurida sollicitis præbebat lumina terris.* Sed, neque pridie Iduum, quod vult Servius, interfectus est Cæsar; neque pridie Idus, quibus interfectus, conjunctio Laminarium fuit. De Emendat. temp. lib. v. *Sculiger.*

467 *Ferrugine textit*] Ferrugo, est purpura nigrior, Hispana. Alibi, *Et ferrugine clarus Hibera.* Servius.

Cum caput obacura, &c.] Defectus Solis semper prodigiosus. Putat Ursinus expressam a Virg. locum Apollonii Arg. l. iv. *Ἦέ καὶ ἥλιος μέση ἡματι νόκτ' ἐπάγρειν* Ohrsóðev. τὰ δὲ λαμπρὰ δὲ ἥπος ἵστρον φαεῖνοι. Dicit: Solem die medio noctem induxisse e caelo, nostra visa. Ego a Petronio in Sat. locum Virgilii, nam loquens de prodigiis bellorum civilium: *Continuo clades hominum, venturaque damna Auspiciis patuere Deum: namque ore cruento Deformis Titan vultus caligine textit: Civiles acies jam tum spirare putares.* Lucan. inter prodigia belli civil. l. i. *Ipsæ caput medius Titan cum ferret Olympo Condidit ardentes atra caligine currus, Involvitque orbem tenebris, gentesque cõgît Desperare diem.* Eodem pertinent verba Capitolini in Gordian. *Indicium non diu imperaturi Gordiani hoc fuit, quod eclipsis solis facta est, ut mox crederetur, neque sine luminibus accensis quicquam agi posset.* Cerda.

468 *Impia secula*] Quibus fuerat Cæsar occisus. Servius.

Æternam timuerunt secula noctem] Propter diutinum, et prolixum Solis defectum; id est, timuerunt, ne semper ille defectus maneret. *Idem.*

469 *Tempore quamquam illo tellus*] Ac si diceret, Quamquam illo tempore non solum Sol defecerit; sed etiam diversæ res, et elementa, quasi fleverint Cæsaris mortem, et inaudita portenta fuerint: ut ex reliquorum comparatione, minus mirum videatur eodem defecisse. *Idem.*

Æquora ponti] Non sine causa addidit ponti, quia sunt et campi æquora. ut, *Ac prius ignotum ferro quam scindimus æquor.* *Idem.*

Æquora ponti] Inundatione. Ita Lucan. l. i. *superique minaces Prodigia terras implerunt, æthera, pontum.* Taubmann.

470 *Obsceni canes*] Mali ominis, ob latratus luporum more abominabiles. *Obscenitas* ominis proprie. nempe quia obscena omnia et fœda antiquis visa tristia et infausta: ut contra pura purgataque, læta et felicia. Hinc *obsœna dicta* appellat Accius *δὸσφηνα.* Ovid. de eodem prodigio: *Inque foro, circumque domos, et templa deorum, Nocturnos ululasse canes.* Æn. iii. *obsœnas volucres* vocat Harpyias. *Idem.*

Obsœnæ canes] *Obsœnæ* legendum, non *obsœni* docet Nobiliss. Heinsius Met. iii. 140. præcipue cum agitur de venatu, quamvis nec meus codex excusus Antverpiæ 1558. nec duo alii, satis antiqui, fœmininum agnoscant. Obsœnus, an absque diphthongo, an cum diphthongo scribatur, Dansiquius in *obsœnus*, et *scœna*, prolixius disputat. Per *obsœnas canes* intellexeris insolitum, et ominosum latratum edentes, de quibus sic Appian. de bell. civ. iv. 591. *Γιγνομένων δὲ τούτων, τέρατα καὶ σημεῖα ἐν Ῥώμῃ πολλὰ καὶ φοβερὰ ἦν. κύνες τε γὰρ ὠρόοντο θμάλως ὅλα λόκοι, σύμβολον ἀηδὲς.* Pro quo Jnl. Obsequens de prodigiis c. 122. *Nocturni ululatus, flebiles, canum audit.* Lucan. i. 548. *flexile sævi Latraveræ canes.* Emmeness.

Importunæque volucres] In alienum tempus ruentes: ut striges, aut bubones, nocte gaudentes, per diem posset videri. Servius.

Importunæque volucres] Alieno nempe tempore volitantes, quæ apud Lucan. i. 558. dicuntur *fœdasæ diem*, quia diurno tempore bubones, striges, et ejusmodi generis aves apparere non solent; *importunus* enim dicitur, qui rationem habet nullam occasionis,

loci, vel temporis, sed ea agit quas animo est lubitum. Sic Terent. *Heaut.* i. 2. 23. *Imo ille fuit senex importunus semper.* Horat. sat. ii. 96. *Importunus amat laudari.* Id est, qui nunquam desinit molestus esse, nisi laudibus ornatur. Inde *importunitatem* appellat Donat. ad Terent. Andr. i. 4. 4. *Quæ temporis non habet commoditatem.* Emmeness.

472 *Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam*] Malum enim omen est, quoties Ætna, mons Siciliæ, non fumum, sed flammaram egerit globos. et ut dicit Livius, *Tanta flamma ante mortem Cæsaris ex Ætna monte defluxit, ut non tantum vicinæ urbes, sed etiam Rhægina civitas afflaretur.* Servius.

Undantem] Undæ modo flammam evomentem. *Idem.*

Undantem] Undæ modo flammam evomentem. *Æn.* xii. *Undabat vertex flammis.* ita Euripid. dixit νᾶμα καμφοῦρον πυρός. Arist. Met. ii. τὸ τῆς φλογὸς βεῦμα: et πυρὸς ποταμός. Taubmann.

Fornacibus] Lucret. quoque de Ætna l. vi. *vastis Ætnæ fornacibus.* et Virg. ipse in Æt. *ruptique cavis fornacibus ignes.* Ovid. Metamorph. xv. *sulphureis ardet fornacibus Ætna.* Claudius Marius Victor l. ii. pro *fornacibus* posuit *caminis*: *Non aliter, quam dum ruptis sæva Ætna caminis Egerit immixtis stridentia sulphura flammis.* Cerda.

473 *Flammarumque globos*] Arnob. l. ii. *flumina torrentia flammaram globis.* Anson. in Sapien. Quin *flamma totum se per ambitum dabat, Volvens in altum fumidos æstu globos.* Ammian. l. xxiii. *metuendi globi flammaram prope fundamenta crebris assultibus erumpentes.* Plin. ii. 103. de Ætna, *flammarum globos eructet.* ita apparet legendum in Plin. tum ex his, quæ in margine adnotat Dalecamp. tum ex Virg. quem videtur imitatus Plinius. *Cerda.* *Flam. globos*] Ita Æn. iii. 574. *Attollitque globos flammaram, &c.*

ubi hæc quasi de industria tractat. Vide et Plin. ii. 103. 107. Justin. lib. iv. Taubmann.

Liquefacta saxa] Igne soluta. *Serv.* 474 *Sonitum toto Germania celo Audiit*] Bene Germania, quam vicerat Cæsar, ut eo occiso, in rebellionem videretur exurgere. *Idem.*

Armorum sonitum] Hoc prodigium quoties accidit. Tibul. ii. 5. *Atque tubas, atque arma ferunt strepitantia celo Audita.* Lucan. de prodigiis bell. civ. *Tum fragor armorum.* Ovid. Met. xv. *Arma ferunt nigras inter crepitantia nubes, Terribilesque tubas, auditaque cornua celo Præmonuisse nefas.* Petron. Satyr. *Armorum strepitu celum furit, et tuba mortem Sideribus transmissa ciet.* Plin. ii. 57. *Armorum crepitus, et tuba sonitus auditos e celo, Cimbricis bellis accepimus; crebroque et prius, et postea. Tercio vero consulatu Marii ab Amerinis et Tudertibus spectata arma cælestia ab ortu occasuque inter se concurrentia, pulsus quæ ab occasu erant.* Appian. Civ. iv. ἀνδρῶν τε μεγάλας βολὰς, καὶ κτύπος ὄπλων, καὶ ὁρμός ἱππῶν, οὐχ ὁρμῶμενον, ἡκούετο. In lib. iii. Sibyllinarum oraculorum leguntur versus isti: *Signaque saxa dabunt, et in alta prælia nube Cernetis peditumque equitumque sonantibus auris, Quali venantes prædam clamore fatigant.* Et superius: *celo labentur ab alto In terram ardentes enses.* Plura Cerda.

Armorum sonitum] Locus in Val. Maximo insignis l. 6. 12. Quo constat in delubris Deum, sua sponte signa conversa: *militarem clamorem, strepitumque armorum, adeo magnum Antiochiæ, et Ptolemaide auditum, ut in muros concurreretur: sonum tympanorum Pergami abditis delubris editum.* Similia invenias portenta apud Julium Obsequentem de prodigiis cap. xxxv. 118. et 125. Emmeness.

475 *Insolitis tremuerunt motibus Alpes*] Aut novis, id est, nunquam antea in Alpibus factis. aut magnis et majoribus solito. *Servius.*

Motibus Alpē] Læan. l. i. *tum caridine tellus Subsedit, veteremque fugis nutantibus Alpes Discussere nitent.* Taubmann.

476 *Vox quoque per lucos volgo exaudita silentis*] Crebra fit de hisce prodigiis, de voce e lucis audita, mentio. Val. Max. i. 6. 7. *Talis vox sine ulla auctore ad aures ejus pervenit, Mancine, mans.* Testis luculentior inter veteres non occurrit, quam Livius i. 31. *Vix etiam audire vocem ingentem, ex summi cacuminis luv.* ii. 7. *Adjiciunt oracula huic pugna; silentio proxima noctis ex silva Arvia ingentem editam vocem.* quæ Silvani fuisse creditur, ut Jul. Obsequens de prodigiis, c. 8. et v. 32. *Eodem anno M. Cæditiu de plebe nuntiavit tribunis, Se in nova via, ubi nunc sacellum est, supra eadem Vestæ, vocem noctis silentio audisse, clariorē humanā, quæ magistratibus dici juberet, Gallos adventare.* et xxii. 18. *Noctu audita ex delubro vox est, Abstinerent manus: Deam sua templa defensorum.* De Gallis adventantibus etiam Juvenalis sat. xi. 111. *et vox Nocte fere media, mediamque audita per urbem, Litore ab Oceani Gallis venientibus, et Diis Officiū vatis peragentibus, his monuit nos.* Ovid. Met. xv. 792. *Cantusque feruntur Auditi, sanctis et terba minacia lucis.* Monuerim hoc obliter, citato loco similia iis contineri prodigia, quæ Cæsaris post mortem audita et visa enarrat Virgilius. Nec ab his abit Lucanus i. 169. *Lubet addere, Romanos, misere superstitionos, invenisse Deam aliquam, Monotam dictam, quæ a monendo sortita nomen fuit,* teste Cicerone de nat. Deor. iii. 1. et de divinatio. ii. 34. *Emmenes.*

477 *Simulacra modis pallentia miris*] Id est, umbræ. ita Tull. Off. iii. ait esse in hominibus simulacra virtutis. Et certe Capitolin. qui in Maximino dixit: *Simulacra bellorum agere.* Et Ennodius, qui in Paneg. congressionis simulacro atteri, et figura certaminum.

nihil aliud innunt, quam bellī et congressionis umbram. Sæpe hoc delectatus est Virgilius. Nam in Æn. vii. *Multa modis simulacra videt volitantia miris.* et Æn. i. *Conjugis ora modis attollens pallida miris.* Sententiam ipsam aliter extulit Cicer. in suo consalatu: *Jam vero variæ nocturno tempore visæ Terribiles formæ bellum motusque monebant.* Petron. vero in Satyr. exsequens prodigia ita: *Ecce inter tumulos, atque ossa arentia bustis, umbrarum facies diro stridore minatur.* Ovid. Met. xv. loquens de prodigiis, quæ antecesserunt mortem Cæsaris: *umbrasque silentium Erravisse ferunt.* Et Lucanus de his, quæ antecesserunt bella civilia: *venientes cominus umbræ.* Cerda.

478 *Sub obscurum noctis*] Circa noctis obscuro. Servius.

Pecudesque locutæ, Infandum] Ant infanda verba protulerunt; aut hoc ipsum infandum fuit, quod sunt contra nataram locutæ. Idem.

Pecudesque locutæ Infandum] Infandum, non male horribiliter, quamvis a Servio abire, religioni pntem. Infandum, quemadmodum malum, et similia, vim habet Interjectionis, docente Servio Æn. i. 252. De sermone brutorum, multa exstant: Achilles equum cum eo locutum, ejusque obitum prænuntiasse, sunt qui volunt. Ut Julius Obsequens de prodigiis c. 7. *Canis et serpens verbis expressis sunt locutæ.* Juxta eundem c. 103. *Bos locuta est, et canis Arimini.* De bove testatur non uno loco Livius xxiv. 10. *Bovem in Sicilia locutum* xxvii. 11. *Et Priverni satis constabat bovem locutum.* et xxxv. 21. *Consulibus Cn. Domitii bovem locutum, ROMA CAVE TIBI.* Appian. de b. c. lib. iv. *βovς τε φωνήν ἀφῆκεν ἀνθρώπων.* Tibul. ii. 5. *Et simulacra Deum lacrymas fudisse tepentes, Fataque vocales præmonuisse boves.* Per pecudes sæpe boves significari, dubium non est, ex nostro Marone, Columella, et alijs. Lucan. i.

561. *Tum pecudum faciles humana ad murmur lingua.* Emmeness.

479 *Sistunt amnes*] Plin. II. 103. inter prodigia: *Amnes retro fluere et nostra vidit ætas, Neronis principis annis oppressis.* Papin. Theb. I. VII. nonnihil variat in hoc prodigio: *aversique suis de cursibus amnes.* Sicut et Petron. *nec vaga passim Flumina per notas ibant morientia ripas.* Rhodanum magno prodigio retroivisse scribit Greg. Turon. hist. IV. 31. *Cerda.*

480 *Illacrimat templis ebur*] Scilicet simulachrorum. *Servius.*

Et mæstum illacrimat templis ebur] In Oblongo illo antiquo lacrimat. Sed in Romano, et Mediceo, et aliquot aliis antiquis *illacrimat*, specie magis Virgiliiana. Gaudet enim Poëta noster quas præpositivas particulas nominibus abstulerit, eas verbis applicare. *Pierius.*

Et mæstum illacrimat templis ebur] Tibul. *Et simulacra Deum lacrimas fuisse tepentes.* Silius I. VIII. *lacrymæque vetusta Effigie patris late fluxere Quirini.* Lucan. I. VII. *rotantia fletu Usque ad Thesaliam Romana, et publica signa.* Et I. I. *Indigetes flevisse Deos.* Ovid. Met. XV. *Mille locis lacrymavit ebur.* Seneca in Thyeste: *flevit in templis ebur.* De fletu simulacri Apollinis videndus S. Augustinus Civ. III. 11. *Cerda.*

Æraque sudant] Signa sunt laboris futuri. *Servius.*

Æraque sudant] Hujus illustrationem debes Ursino, qui conjungit ex prodigiis Apollon. I. IV. *ἑώρα ἰδρώοντα αἵματι*: simulacra cum sudore sanguinis. Et epigr. I. I. *Ἀρτεμὺς ἰδρώονσα παρθένος ἔστι κνέουμοῦ*: *Sudans Diana nuntia est tumultus.* Ex interprete Apollonii in dictum locum *ὅπως μέλλει τί συμβαλεῖν χαλεπὸν, εἴωθε τὰ ἀγάλματα ἰδρῶν*: Cum quid mali imminet, consueverant sudare simulacra. Adjungo Lucanum, qui inter prodigia belli Civilis I. I. *urbisque laborem Testatos sudore lares.* Appian. qui

Delph. et Var. Clas.

Civ. I. IV. de prodigiis, quæ præcesserunt cædem proscriptorum, *καὶ τῶν ἑορών τὰ μὲν ἰδρῶν, τὰ δὲ καὶ αἵμα ἰδρῶν*: ex simulacris nonnulla sudore, nonnulla sanguineo sudore perfusa. Ab his non abit sudor ex lapidea statua Antonii, quam rem inter prodigia belli Actiaci narrat Plutarch. in Antonio. Hac pertinent verba Cicero- nis Divinat. I. *Quid Lacedæmoniiis, paullo ante Leutricam calamitatem, quæ significatio facta est, cum in Herculis famo arma sonuerunt, Herculisque simulacrum multo sudore manavit?* Ibidem inter prodigia belli Marsici: *Deorum simulacra sudavisse.* Sed vide, si placet, uti in sequenti libro ista irrideat Cicero. Inter prodigia, quæ præcesserunt mortem Commodi, hoc: *Herculis signum æneum sudavit in Minutia per plures dies.* Verba sunt Lampriidii. *Cerda.*

481 *Insano*] Magno. ut, *Quid tantum insano juvat indulgere labori?* Et sciendum flumina, cum supra modum crescunt, non tantum ad præsens inferre damnum, sed etiam alia futura significare. *Servius.*

Proluit insano contorquens vortice sibras Fluviorum, &c.] Alium esse Rhodanum, alium Padum, norunt, qui Geographorum scripta attingere inceperunt. Sunt tamen, qui Eridanum nunc cum Rhodano, nunc cum Vistula confundunt. Hinc erroris origo videtur manare, quia Strabo I. V. negat in orbe inveniri amnem Eridanum. Si autem idem sit cum Pado, ut Plin. III. 16. descriptionem ejus accuratam petes ex Mela II. 4. Et bene *rex fluviorum*, nam unus ex septem Padi ostiis, *magnus Padus* appellatur: inde Scholiast. Dionysii Alexandr. de situ orbis, postquam Eridanum eundem ac Padum esse asseruit, appellat *πάδον μέγιστον τῶν εὐρωπαϊκῶν ποταμῶν, μετὰ τὸν Ἰσθρὸν καὶ εἰς τὴν Ἀδριατικὴν ἐκπίπτειν θάλασσαν.* Et quemadmodum Tibris regnator aquarum, ut Dionys. Alexandr. *Θύμβρις*

Virg.

5 Z

ἀφάρτης ποταμῶν βασιλεύσας ἔλλαν. Sic Eridanus hoc loco rex, sive, ut diximus, quod multa in se flumina currentia ex Alpibus recipit: sive, quia ipsius simulacrum in cælum sit receptum inter astra. Actus multis aliis annibus, ex quibus triginta in mare defert, ut Plinius, citus prosilit, et violento suo impetu secum abripit terræ partes ingentes, ut ex Nostro Ge. iv. 372. *Eridanus; quo non alius per pinguis culta In mare purpureum violentior influit annis.* Imo silvas integras. Lucan. ii. 408. *Quoque magis nullum tellus se solcit in annum, Eridanus, fractasque evolvit in æquora silvas, Hesperiamque exhaust æquis.* Nobilitatum hoc flumen est lapsu Phaëtonis, ut Ovid. Met. ii. 323. *Quem procul a patria diverso maximus orbe Excipit Eridanus: spumantiaque abluit ora.* Esse hujus nominis fluvium testatur Pausanias in Attica. De metro verbum: ut Noster primo loco habet anapestum, sic Horat. sat. ii. 8. 1. simili pede utitur secundo loco. vide Torrent. *Emmeness.*

482 *Fluviorum rex Eridanus*] Padum dicit. *Fluviorum* autem rex, per Italiam. aut certe per totum orbem, secundum quod dicit Lucanus, qui ait, cum de ista flumine laqueretur, *Non minor hic Nilo, si non per plana jacentis Ægypti Libycas Nilus stagnaret harenas.* Non minor hic Istro, nisi quod, dum permeat orbem, Ister casuros in qualibet æquora fontes Accipit, et Scythicas exit non solus in undas. Dicit ergo tantum tunc excrevisse Eridanum, ut etiam silvas moveret, et eraceret arbores. *Servius.*

484 *Tristibus extis*] Visceribus pecorum, tristia portendentibus. *Idem.*

Tristibus extis] Id est, tristia portendentibus, teste enim Suetonio in Jul. Cæs. c. 81. *Haruspex Spurius monuorat immolantem, auerget periculum, quod non ultra Martias Idus prefferretur.* Et paulo post: *Dein pluribus hostiis cæcis, cum litare non posset,*

introit curiam, aperta religione: Spuriinamque irridens et ut falsum arguens; quod sine ulla noxa Idus Martias adessent; quoniam is venisse quidem eas diceret, sed non praterisse. Alludit Ovid. Met. xv. 794. *Victima nullat: magnosque audire tumultus Fibra monet, cæsumque caput reperitur in extis.* Extorum in extispicina, ut Salmas. in Plinian. exercit. p. 129. primum præcipuumque jecur, etsi pulmonem quoque et cor ceteraque inspicerent. quis imo extorum nomine plerumque jecur intelligebant. *Fibræ jecoris sunt extremitates, λοβὸι τοῦ ἥπατος.* *Emmeness.*

Fibræ minaces] Fibras dicit venas aliquas, quæ si forte apparerent in visceribus, malum omen erat, quæ nunc apparere. *Servius.*

485 *Aut puteis manare cruor*] Nec cessaverant eodem tempore, aut fibræ minaces apparere, aut puteis manare cruor. *Idem.*

486 *Lupis*] De hoc prodigio errantium per urbes luporum, ut Livius l. xxxii. *Roma non in urbem solum, sed in Capitolium penetraverat lupus.* Et l. xxxiii. *Lupus Esquilina porta ingressus, frequentissima parte urbis cum in forum decurrisset, Tusco vico, atque inde Metio, per portam Capenam prope intactus evaserat.* Et l. xli. *Lupus etiam Rome interdum agitatus cum Collina porta intrasset per Esquilinam magno consecrantium tumultu evasit.* Lucan. ante bell. civil. l. i. *Silvisque feras sub nocte relictis Andaces media posuissæ cubilia Roma.* Appian. Civil. l. iv. de prodigiis autem proscriptionem, et eodem proscriptorum. *λύκοι τῆν ἀγορὰν διέβου, οὐκ ἐπικυράζου ἐν πόλει ῥῶν: lupi per forum discurrere, quod animal in urbe nunquam assueverat.* *Corda.*

487 *Non alias cælo ceciderunt plura serena*] Omen est in eo, et quia sereno cælo missa sunt fulgura, et quod plura missa sunt. *Servius.*

Non alias cælo ceciderant plura serena] *Ἀλλόπας καὶ εἰδίας.* Virg. Æn. viii.

*Arma inter nubem caeli regione serena
Per sudum rutilare vident, et pulsa to-
nare. et IX. Audist, et caeli genitor de
parte serena Intonuit laevum. Horat.
Diespiter per purum tonantes Egit equos
volacremque currum. Et Lucret. l. vi.
Denique cur nunquam caelo jacti undi-
que puro Jupiter in terras fulmen, so-
nidusque profudit? Et Aristot. Me-
teor. II. καὶ διατὶ ποτε τοῖτο γίνεσθαι
κατὰ τὸν οὐρανὸν ὅταν ἐκωφέλων ᾖ
μῶνον, ἀλλ' οὐχὶ συνεχῶς οὕτως, ἀλλ' ὅπως
δ' οὕτως, οὐ γίνεσθαι; Maxime autem pro-
digiosa fulmina ab antiquis putaban-
tur, quæ per purum mittebantur, ut
etiam ex Xenophontis Hellen. videre
est: ἐξ ἀθρίας ἀστράων καὶ βροντῶν
αἰολίους ἀντὶ φανῆναι. unde et Cicero:
Aut cum terribili percussus fulmine civis,
Luce serenanti vitalia lumina liquit.
Calab. M. ἀνωφέλου περ' ὁρτος οὐρανοῦ
ἀγλῆστος. Germanus.*

488 *Diri cometa*] Criniti, et pessi-
mi: quia sunt et boni, ut diximus in
Æneide, facti ex Jove, vel Venere.
quam rem plenissime Avienus exe-
quitur. *Serotus.*

Diri] Ideo, quia auctore Sueton.
Neron. c. 26. *Stella crinita summis
potestatibus exitium portendere vulgo
putatur.* Tacit. ann. l. XIV. *Cometes
effudit, de quo vulgi opinio est, tanquam
mutationem Regis portendebat.* Et l.
XV. *Sidus cometes sanguine illustri
semper Neroni expiatum.* Tibull. II. 5.
belli mala signa cometem. Sil. l. 1.
terret fera regna cometes. et l. IV.
*Regnorum evorsor rubuit lethale come-
tes.* Lucan. l. 1. *crinæque mutandi
Sideris, et terris mutantem regna co-
metem.* Cic. Nat. l. II. loquens de
cometis: nuper bello Octaviano mag-
nârum fuerunt calamitatum prænuntiæ.
Dio in Vespas. His, qui de comete
nescio quid inter se colloquebantur, ait:
*Non mihi, sed Parthorum Regi mortem
portendit; ille comatus est, ego calvus
sum.* ἐκείνος γὰρ κομᾶ, ἐγὼ δὲ φαλακρός
εἰμι. Pet. Apollonius I. Excid. Hi-
eroa. *cometa mortem secum, et portenta*

ferentis. Ista omnia, quid aliud, quam
diritatem indicant. Ideo ergo Poëta,
diri. Cerda.

Arasere] Cic. poemate de suo Con-
sulatu, quod, ut semel dicam, habetur
de Divinat. l. 1. ardorem dat cometis,
stellis, fulminibus, Soli: *claro tremulos
ardore cometas.* Iterum: *Concurbusque
graves stellarum ardore micantes.* Et:
fulminis ardor. Et de Phœbi face:
flammato ardore volabat. Idem.

Cometa] Ad Etymon satis clare
Manil. l. 1. *Flamma oomas imitata co-
lat tennesque capillos.* Idem.

Diri cometa] Cum Servio sentiunt,
qui a misera superstitione absunt
longius. Eum vide ad Æn. x. 270.
Multa etiam de stellis crinitis Ari-
stot. Meteor. I. 6. et 7. Farragini,
quam conguessit Cerda, adde, si ita
lubitum est, versum Claudian. de bel-
lo Getico. vs. 243. *Et nunquam terris
spectatum impune cometem.* Et in hunc
locum Barthii commentarium, satis
prolixum, imo sexcenta similia, qui-
bus adstruere volunt, stellis crinitas,
sive cincinnatas, iram Divinam præ-
nuntiare. Eorum opinionem falsis-
simam esse, eruditissima oratione dis-
putat Andreas Duditius, et, nostra
memoria, omnis illud doctrinæ prom-
tuarium et præsidium Vir Cl. Joan-
nes Georgius Grævius. Utramque o-
rationem operæ pretium est legere,
Trajecti ad Rhenum editam anno
c10 lxx. *Emmeness.*

489 *Paribus concurrere telis*] Quia
in civili bello Romani contra Roma-
nos, eisdem et similibus telis armisque
pugnauerunt. Lucanus, *Pares aquilas,
et pila minantia pilis.* Servius.

490 *Iterum videre Philippi*] Civitas
est Thessaliæ: in qua primo Cæsar
et Pompejus, postea Augustus et
Brutus cum Cassio, dimicaverunt.
Idem.

Iterum videre Philippi] De hac urbe
accurate Appian. de bello Civ. IV.
Οἱ δὲ Φιλίπποι πόλις ἐστὶν ἢ ἄλλος
ἀνομιᾶτο πᾶσι, καὶ Κρηίδες ἐπὶ πρὸ

δάτου, κῆρναί γάρ εἰσι περὶ τῆς λῶφου ναμάτων πολλὰι. Φιλιππος δὲ, ὅς ἐσθλὸς ἐπὶ θάρκας, χωρίον ἐχόρωσέ τε καὶ ἀφ' αὐτοῦ Φιλιπποῦς προέειπεν, &c. Cui regioni tribuenda sit, contenditur inter scriptores. Ponit eam Divus Lucas in actis Apost. xvi. 12. primam civitatem esse Macedoniæ. Mela ii. 2. Inter Thraciæ urbes numerat. Alii Thessaliæ putant. Procul dubio in finibus ita jacet et Macedoniæ et Thraciæ, ut utri adscribenda sit, vix erui possit: quæmadmodum de Venusio Horat. sat. ii. 1. Non in campis Philippicis cæsius est Pompejus, qui fugatus est in Pharsalicis, multum a Philippicis remotis, sed in his nuperati Cassius et Brutus, quod bellum enarrat Florus iv. 7. Erat planities instruendis et explicandis aciebus idonea circa mœnia hujus urbis, quos *campos Philippenses* nominat Tacit. ann. iv. 35. inde Lucan. i. 630. *Latosque Hæmi sub rupes Philippas.* Danda venia est Virgilio, aliisque Poëtis, imo et ipsi Floro eandem arenam insedissee Cassium et Brutum affirmanti, quæ fatalis Cn. Pompejo fuerat. Lipsius duorum Philipporum meminit, et in Thessalia, ubi Pompejus dictus ad Penem flumen, et in Macedonia, ubi Brutus et Cassius contra Cæsarem et Antonium dimicant. Eam vide ad Vell. Paterc. ii. 70. Quod verissimum ex Stephano de urbibus postquam de Philippis Macedonicis scripsit addit, ἐκλήθησαν Φιλιπποι καὶ αὐτοὶ Θήβαι Θεσσαλίας καὶ Γόργοι, &c. *Emmenem.*

491 *Nec fuit indignum superis*] Quasi exclamatio est ad deos. *Servius.*

Bis sanguine nostro Emathiam, et lutos Hæmi pinguescere campos] Hunc locum adumbrasse videtur Lucanus l. vii. Nam cum respectu ad bellum Cæsaris et Pompeji, quod præcessit, et Bruti, quod insecutum est, ita cecinit, loquens cum ipsa Thessalia, ubi utrumque est gestum: *Quo non Romanos violabis vomere manes? Ante novæ*

venient acies, acclerique secundo Præstabis nondum siccos hoc sanguine campos. Hoc enim quid est aliud, quam bis Emathiam pinguescere Romano sanguine? *Cæda.*

492 *Emathiam et lutos Hæmi pinguescere campos*] *Emathia* Thessalia est, dicta ab Emathio rege. *Hæmus* autem mons est Thessaliæ. *Servius.*

Emathiam] In Geographicis, aut minus attentam aut oscitanter hallucinari Poëtarum nationem, non est, quod multis dispatetur. *Emathiam* Thessaliæ esse regionem, nullus veterum affirmavit, sed Macedonia. Nostro tamen quodammodo patrociniatur Mela ii. 3. ostendendo vicinitatem utriusque loci: *a Macedonia*, inquit, *prima est Thessalia.* De Macedonia, et de antiquo ejus nomine *Emathia*, vide Bernech. ad Just. vii. 1. Sed de his memini dicere superius. *Emmenem.*

Latos Hæmi campos] De planitie camporum Philippensium dictam superius. *Hæmus* recte scribitur aspirate, quod solide etsi contendit Dausquius in Orthographicis; magis tamen patet ex origine, quam tradit Apollod. Biblioth. l. i. πολλὰ ἐπὶ τῇ ὄρει ἐκκλυσσών αἵμα' καὶ φασὶν ἐκ τούτου τὸ ὄρος κληθῆναι. Mons positus est intra Thraciam et Macedoniam, de cujus altitudine Mela ii. 2. *Ex quibus Hæmus in tantam altitudinem abt, ut Euxinum et Adriam ex summo vertice ostendat.* Ex hujus jugi verticibus maximos amnes provenire testatur Herodotus iv. 49. ἐκ δὲ τοῦ Αἰῶνος τῶν κορυφῶν τρεῖς ἄλλοι μεγάλοι ῥέοντες ποταμοί, &c. *Emmenem.*

Pinguescere] Aut sæcundos fieri ex humano cruore; aut *pinguescere* dixit Poëticè: quasi humana corpora terra devorans, pinguis effici potuerit; sicut ex carniū commixtione frequenter humana caro pinguescit. *Servius.*

Pinguescere] Idem discimus ex Ovidii epist. Heroid. l. 53. *Jam seges*

est ubi *Troja fuit, resecandaque falce Luxuriat Phrygio sanguine pinguis humus. Semisepulta virum curvis feriuntur aratris Ossa, &c.* Emmeness.

493 *Scilicet et tempus veniet*] Eodem modo Theocr. in Arast. ἤξει καὶ πὸς ἐκεῖνος, δαπάνη καὶ τὸ φιλάσεις. Et Homer. ἔσσεται ἡμαρ. Germanus.

494 *Incurvo*] Una pars orationis est. Servius.

495 *Scabra robigine*] Aspera. unde et scabies dicitur a corporis asperitate. *Idem.*

Scabra robigine pila] In antiquis plerisque codicibus, *robigine* per o, de quo dictum. Attius *pella* militum per ei scribendum instituit. *Pierius.*

Scabra rubigine] Catull. *Ne nostrum scabra tangat rubigine nomen.* Lucan. l. 1. *Et scabros nigrae morsu rubiginis enses.* Fracast. Syphil. l. 1. *scabraque ussit rubigine culmos.* Ovid. Met. viii. de fam. *scabri rubigine dentes.* Et Fast. 1. *Interea crescat scabrae rubiginis expers.* Pulcre dixit Val. Max. ii. 9. *Horrida vetustatis rubigine oblitum imperium.* Cerdia.

Pila] Pilum est, quod habet longum longitudine plerumque bicubitali, crassitudine digitali, spiculum unius spitamæ, palmi inquam majoris, eoque attenuatum et acutum, ut mox primum post jactum necessario flectatur, sitque inhabile ad remittendum. De hoc genere teli vide Polyb. hist. vi. 21. Appian. initio libri de bel. Gall. Vegetium 1. 20. Lipsium de mil. Rom. iii. 4. *Pila*, quæ duo portare solebant, jaciebantur, cum jam jam stricturi essent gladium, et in hostem procurrerent Romani milites, ut Nobiliss. Schelius ex veteribus abunde demonstrat, et reliqua omnia pererudite disputat, quæ hoc de genere teli memoriæ prodita sunt umquam. Proprium fuit Romanis, ut Servius ad Æn. vii. 664. *Pilum proprie est hasta Romana, ut gea Gallorum, sarissa Macedonum.* Imo usque adeo proprium fuit, ut pro

ipsis Romanis sumatur crebro: teste enim Festo: *Pilumni dicuntur Romani, quia pilis uti assueti sunt.* Hinc Lucanus 1. 7. *Pila minantia pilis.* id est, Romani Romanis excidium minantes, et vii. 518. *stetit omne coactum Circa pila nefas.* Et nihil Poëtis familiarius. *Emmeness.*

496 *Galeas inanias*] *Concavas*: ut, *galeam ante pedes projecit inanem.* Servius.

Galeas inanias] *Galeæ* descriptionem pete ex Vegetio 1. 20. et commentatore Stewechio. Plura ex Lipsio de Mil. Rom. iii. 1. *Usque ad præsentem prope ætatem consuetudo permansit, ut omnes milites pileis, quos Pannonicos vocabant, ex pellibus uterentur: quod propterea servabatur, ne gravis galea videretur in prælio homini, qui gestabat aliquid semper in capite.* De pennaceo sermo *galeæ* imposito, cujus species erat pulchra, et hosti formidabilis, Polyb. vi. 21. *Emmeness.*

497 *Grandia ossa*] Aut multa, aut ingentia: quasi antiquorum heroum. *Servius.*

Grandia effossis mirabitur] Virgiliæ auspiciis Claudian. Paneg. Stilicon. 1. *Dicite Bisaltæ, vel qui Pangæa juvenis Scinditis, offenso quantæ sub vomere putres Dissiliant glebis galeæ, vel qualia rastro Ossa peremptorum resonent immania Regum.* Et Prudent. contra Symm. ii. *mirabere seris Posteritas seclis inhumata cadavera late, Quæ Polentinos texerunt ossibus agros.* Similis est locus Arnobii l. ii. *Non infantes sub uberibus matrum stentoreos legitis edidisse vagitus, quorum ossa variis in regionibus eruta, vix reperiuntur fecerunt fidem humanorum reliquias esse membrorum?* De eadem historia qua Virgilius, Ovidius loquitur: *Morte jacent merita, testes estote Philippi, Et quorum sparsis ossibus albet humus.* Lege epigramma Græcum l. iii. contra rusticum eruentem vomere sepulchras mortuorum. *Cerdia.*

498 *Di Patrii Indigetes, et Romule,*

Vestaque mater] Patrii dī sunt qui præsunt singulis civitatibus: ut Minerva Athenis: Jano Carthagini. *Indigetes* autem, proprie sunt dīi, ex hominibus facti; quasi in diis agentes. Abasive autem omnes dīi generaliter possunt dici *Indigetes*, tanquam nullius rei egentes. Romulam autem ideo invocatur, quia ipse jam inter deos colebatur. Et recte eam ad Augusti salutem invocatur, quasi ex eo descendens, et qui illius sit urbis imperator, quam Romulus condiderat. *Servius*.

Di patrii] Votum ad deos tutelares et Romæ præsides pro Augusto. Similis precatio est illa Horatii Od. 1. 2. *Dī patrii* Græcis sunt *παλαῖοι*, *θεοὶ παλαιοί*, *ἀστυνόμοι δαίμονες*. Vide et Ovid. extrema Metam. Atque hi ante expugnationes urbium evocabantur, ne cum diis belligare viderentur. Formæ hæc concepta verba vide apud Macrobi. III. 9. Ne autem Dī patrii urbis Romæ evocari ab hoste possent, proprium eorum, immo et ipsius Urbis, nomen verum religiose occultatum fuit. De quo Plin. XXVIII. 2. Plutarchus, *ἐν βωμαιοῖς*. et Brisson. l. 1. Formul. Taubm.

Di patrii Indigetes, et Romule, Vestaque mater] *Indiges*, indigetis facit. Hoc nomine Æneas ab Ascanio appellatus est, cum pugnans cum Mezentio nusquam apparuisset, in cuius nomine etiam templum construxit. ut Festus. Interpretationes nominis alias tradit Servius Æn. XII. 794. vel, quod *Di Indigetes* nullius rei indigeant, vel quod sint *Di patrii*, vel ab invocatione *Indigetes* dictos volunt; quod indigito est precor et invoco. Vel certe *Indigetes* sunt *Dī ex hominibus facti*: et *Dī Indigetes*, quasi in diis agentes. Nonnulli distinguunt inter Deos patrios et *Indigetes*, heroes ita appellatos affirmantes, pro quibus facit Gloss. vet. *Indigetes*. Ἡμιθεοί, Κουρήρες. De Heroibus, Diis annumeratis, Macrobi. in somnio Scip. 1. 9. et Cic. de leg.

11. 2. Inde Turneb. XIX. 29. cum interpolatione legit, *Di patrii, Indigetes*. distinguens inter Deos patrios, qui penates, et *Indigetes*, qui *δαίμονες* ex Æschine et Symmacho indigitantur, cui accedit mea Antverpiana, quam in lucem prodit anno 1558. Nec dissimilis locus Ovidii xv. 861. *Di precor, Æneæ comites, quibus ensis et ignis Cesserunt, Dique Indigetes, genitorque, Quirine*. Etymologias, superius traditas, tanquam meras ineptias expulit Salmasius in exercitatu. Plin. pag. 71. *Deus indiges*, inquit, proprie est quem Græci *θεὸν ἐγγόριον* vocant. *θεὸν πατρίαν τε καὶ ἐγγόριον*. *Indiges* dictus ab *Indu* et *ago*. sic *indigena*, ὁ αὐθιγὴς, qui ibi genitus est: *Indiges* qui ibi agit et incolit, ὁ ἀνακτὴρ. Apollonius, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ Νῆσος ὅπως ἐγγόριον, καὶ οἱ λέγοντες ἔργον κίονα δαίμονες ἀνακτῆται. De Samothraciis Diis loquitur. *δαίμονες ἀνακτῆται* ad verbum sunt *Dī Indigetes*. Glossæ: *Indigetes*, ἡμιθεοί, κουήρες, iidem et τοῦτοι, et locales. *Servius*: *Dī topici*, id est, locales, ad alias regiones nunquam transseunt. Ammianus Marcellinus l. XIX. *Oppidum est Abydum in Thebaidis parte situm extrema*: hic *Besa* dei localiter appellati oraculum quondam futura pandebat. *Besa* *θεὸς ἐγγόριος καὶ τοῦτοις Αβυδίου*. idem est *χθόριος θεός*, Deus in ipso solo factus, et degens. et docte *χθόριον θεόν* reddit Dionysius *Indigetem*. Sic *χθόριος Ἰωνίδας* Tragicus quidam dixerat, τοὺς ἀντρέχοντας. Hesychius *χθόριος Ἰωνίδας*, ἀντρέχοντας καὶ οὐκ ἐνδύδας. *χθόριος* igitur sunt *indigetes*, καὶ ἐγγόριοι. *ἐντόριοι θεοὶ* Platoni dicuntur in Phædro. Et notandum *indigetem* non simpliciter et absolute dici, sed *deum indigetem*. quod confirmat nostram sententiam. *Indiges* igitur adiectivum, ut *patrius*. Sic enim *Deus patrius*, *θεὸς πατρίος*; ut *Deus indiges*, *θεὸς ἀντρέος*, atque ita Æneas post obitum dictus est, *Deus Indiges annis Numici*, *θεὸς ἀντρέος ποταμοῦ*

Nepuleus. Atque hæc etiam fuisse videtur scientia Dionysii, qui *Indigetem* χθόνιον vertit. Simili voto claudit opus suum Velleius Paternus. Plinius Panegy. ad Trajanum. Emm.

Vestaque mater, Quæ Tuscum Tiberim, et Romana Palatia servas] Poëtica. Nam verum nomen ejus numinis, quod urbi Romæ præesset, aciri sacrorum lege prohibetur. quod ausus quidam tribunus plebis enuntiare, in crucem levatus est. *Serv.*

Vestaque mater] Cujus sacra virgines exercebant, perpetuum ignem conservantes, quæ inde *Vestales*, sive *sacra*, ut Horat. od. i. 2. Græcis *ἱερία*, ut Cic. de nat. Deor. ii. 27. et de leg. ii. 12. *Cumque Vesta*, quasi focus urbis, ut Græco nomine est appellata (quod nos prope idem Græcum interpretatum nomen tenemus) complexa sit; ei colendæ virgines prasint, ut adrigiletur facilius ad custodiam ignis, et sentiant mulieres in natura faminarum omnem castitatem pati. *Emmenes.*

499 *Tuscum Tiberim*] *Tuscum* etiam *Tiberim* adpellat Noster Æn. viii. 472. hinc *Tusco* claudimur anni. et Æm. xi. 316. *Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni*. Quia dirimit Latium ab Hetruria, vel quia fluit per Tyrrheniam, ut de hoc nobilissimo amne Strabo l. v. 'Πεὶ δὲ ἐκ τῶν Ἀπεννίνων ὁρῶν ὁ Τίβερις· πληροῦται δ' ἐκ πολλῶν ποταμῶν, μέρος μὲν δὲ αὐτῆς φερόμενος τῆς Τυρρηνίας, &c. Haud dissimilia Plinius iii. 5. *Tiberis antea Thybris appellatus, et prius Albula, et media fere longitudine Apennini finibus Aretinorum profluit*. Per i malunt scribi, quam per y, ut Dansiquius. Græce tamen per θ scribere amat Dionysius Alexandrinus in libello de situ orbis: Θύμβρις ἐπὶ δέσπης ποταμῶν βασιλείας ἄλλων, Θύμβρις δὲ ἱερὴν ἀποστέμνεται ἡνδύχα ῥήγην. *Emmenes.*

500 *Juvenem*] Augustum. Ecl. i. *Hic illum vidi juvenem*, &c. ita Horat. Epist. i. 8. *Neronem imperatorem vocat juvenem*. Tanbmann.

Ecceas acie] *Ruentis Imperi* rebus, ut Horat. loquitur Od. i. 2. *Idem.*

502 *Laomedontæ huius perjuria Trojæ*] Excusat Angusti tempora, et cum dicit suis viribus non compensare damna reipub. quæ ex majorum vitis descendisse confirmat. Horatius, *Negligis immeritis nocturnam postmodo natis Te fraudem committere*. *Servius.*

Laomedontæ huius perjuria Trojæ] Fabulam tradit nobis Ovidius Met. xi. 200. et seq. et Apollodorus in biblioth. i. ii. de Apolline et Neptune, qui mercenarii fuerunt Laomedontis, seu λατρεῖς, ut Lycophron: sed mercede pacta defraudati, ob perjurium Laomedontis, διὰ τοῦτο Ἀπόλλων μὲν λαμὸν ἐκέρχον. Ποσειδῶν δὲ κῆδος ἀναφερόμενος ἐπὶ πλεμμυρῆος, &c. Alludit Horat. od. iii. 3. excidium Trojæ narrans: *Ex quo destituit Deos Mercede pacta Laomedon, mihi, &c.* Et Noster Æn. iii. 248. *Laomedontiadas pro perjuris ponit*. et iv. 542. *Necdum Laomedontæ sentis perjuria gentis*. Pro quo Sil. Ital. *Ac nondum nostro infaustos generique, sologue Laomedontæ nascis telluris alumni*. Ideo circumscribens Laomedonta utitur hoc versa Lycophron: *ἐλατῆρησαν κοινὰν φενδυμήν*. *Emm.*

504 *Atque hominum queritur*] Cum caelestes possis mereri. *Servius.*

505 *Ubi fas verum, atque nefas*] Apud homines scilicet, qui spernunt licita, appetentes illicita. *Idem.*

507 *Squalent abductis arva colonis*] Ad bella scilicet. ut, *Et latos vastant cultoribus agros*. *Idem.*

Squalent] Pro eo Statius Theb. l. iv. *rurescunt alta colonis Mænala*. id est, desolantur necessitate bellorum: conquisitores enim, et id genus hominum, ex quovis sibi loco militem scribunt, inde Noster Æn. viii. 8. *latos vastant cultoribus agros*. Nec mirum, nam teste Plinio xviii. 5. *Fortissimi viri, et milites strenuissimi, ex agricolis nascuntur*. Veget. de re milit. r. 3.

Aptiorem armis rusticam plebem, quæ sub divo et in labore nutritur. Eam.

508 *Et curvus rigidum*] Pari sententia Lucret. l. v. *Inde minutionem processit ferreus ensis, Versaque in opprobrium species est falcis aliena.* et Virg. ipse in *Æn.* vii. 685. *Vomeris huc, et falcis honos, huc omnis aratri Cessit amor; recoquant patrios fornacibus enses.* De Mithridate scribit Appianus, omnia quæ essent silvarum, traduxisse ad belli machinas: tauros etiam aratores, ut inde nervos conficeret ad usum belli, et Ovid. *Past.* i. *Sarcula cessabant in usus, Agricola nunc sum, militis ante fui.* Cerda.

509 *Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum*] Undique bellum movetur. *Euphrates* namque Orientis est fluvius: *Germania* autem Occidentis provincia. *Servius.*

Hinc movet Euphrates] Q. d. Undique movetur bellum: ab Ortu et Occasu Solis. *Euphratis* autem mentione innuit Parthicum bellum, quod Antonius imperfectum reliquerat. Et Parthi quidem æmulatione imperii, Germani vero immanitate, Romanis erant terribiles. *Taubmann.*

Euphrates] De Euphrate sic Mela iii. 8. *In parte quæ pelagi ostio aduersa est, Babyloniorum Chaldaeorumque fines sunt, et duo clari amnes, Tigris Persidi propior, ulterior Euphrates.* De origine et nomine hujus fluminis Plutarch. in lib. *repl. toraqûv.* Et Polyb. ix. 35. Divisit Romanum imperium & Parthico: Cic. ad famil. i. xv. passim. Multa etiam de hoc flumine Marshamus in chron. p. 547. et seqq. *Emmenes.*

610 *Vicina ruptis inter se legibus, &c.*] Et externa et civilia bella deserviunt. *Servius.*

612 *Ut cum carceribus*] Hoc. vult

dicere, *Hes* quidem publica habet optimum imperatorem: sed tanta sunt vitia temporum præteritorum, quæ in dies singulos aucta sunt; quemadmodum in processu equorum cursus augetur; ut ea, licet optimus rector, refrænare non possit: sicut et auriga a ferventi cursu equos plerumque non potest revocare. *Idem.*

Ut cum carcoribus sese effudere quadrigæ] *Servius* negat esse comparisonem, quæ si ponatur in fine, vitiosum habeatur. *Quintilianus* tamen vult esse comparisonem, quia interdum præcedit rem: interdum sequitur. Quod quidem in Homero *Porphyrias* observavit. Et, ut dictio, sæpe signum est comparisonis. *Pier.*

Quadrigæ] Quattuor equi, sed sine vehiculo juncti. quemodo moris erat in Circo Maximo *Equiria* etiam celebrare: nec quadrijugo tantum curru. Etiam *Columella* *quadrigas* appellavit equos iii. 9. *Taubmann.*

Ut, cum carceribus sese effudere quadrigæ] *Carcer*, teste *Varrone* de L. L. i. iv. a coercendo, quod ex eo noxii exire prohibentur. Sic *carceres*, in plurali numero plerumque quidem, ut *Charis.* *Sosip.* l. i. p. 19. *Servius* ad *Æn.* i. 158. et *Ovid.* ep. *Heroid.* xviii. 166. Septa erant in circo maximo, ut *Donatus* de urbe Roma iii. 14. quibus coercerentur equi, usque dum mitterentur agitatores, et procurrendi e carceribus, sublevata mappa, sive signo dato per magistratum, fieret copia. Et quia ostiis arcuatis et fornicatis, qualia fuerunt duodecim numero, patefactis, quæ transverso ligno et obice clausa, omnia simul una machinatione aperiebantur, quantum poterant, festinabant aurigaturi, inde equi ruere, se effundere dicuntur, *Noster* *Ge.* iii. 104. et *Æn.* v. 144. *Non tam præcipientes, &c.* Frequens etiam hujus comparisonis usus apud Poëtas. *Hor.* sat. i. 1. 114. *Ut cum carceribus, &c.* *Sil.* Ital. l. viii. *Veluti cum carcere ruptis,*

ſc. Talem aurigationem, et carceres cum cancellis suis, nec non ova curricularum, &c. depicta tradit nobis Onuphrius Panvinus de lud. circens.

i. 5. *Emmeness.*

513 *Addunt in spatia*] Id est, currendo plus eorum cursus augetur. *Servius.*

Addunt in spatia] In vulg. cod. *addunt se in spatia*. In codice Mediceo,

et aliquot aliis antiquis legere est, *Addunt in spatia*, absque *se* pronomine: id quod ab eruditis quibusdam agnitum. *Pierius.*

514 *Neque audit currus habenas*] *Currus*, id est, equi. Sane sciendum translationem hanc esse, non comparationem: quæ si ponatur in fine, vitiosum est. *Servius.*

GEORGICON

LIBER II.

Multa nimirum in hoc libro de-erant, quia paginæ nonnullæ in codice Romano litteris scripto, cui potissimum innititur, desiderantur. Quod vero licuit, aliis codicibus adjuti sumus. et omnino multa observatione dignaprehendimus: quæ si non omnia ad lectionis emendationem, certe ad sententiarum illustrationem faciant: quidquid id fuerit, Lectorem rogatum velim, ut boni consulat. *Pierius.*

Multa de titulo et versibus hujus libri secandi, ex Theophrasto petita esse, quemadmodum in libro antecedente ex Arato, manifeste demonstrat Petrus Victorius var. lect. XIV. 24. *Emmeness.*

1 *Hactenus arborum cultus, et sidera cæli: Nunc te, Bacche, canam*] Mire iteravit illum versum, *Quid faciat lætus oegotes, quo sidere terram*. In hoc autem libro exequitur culturam agri consiti, qui omnium arborum continet genera. Et sciendum est Virgilium vites quoque arbores dicere. ut, *nec secius omnis in unguem Arboribus positis secto via limite quadret*. et *Hactenus*, ut multi volunt, una pars orationis est, et est adverbium signi-

ficans hucusque. Alii duas partes volunt, pronomen et adverbium: ut sit tenuis hac: sicut, *Et currum tenuis a mento palearia pendent*. sed melius est unam partem accipere orationis, *Hactenus. Sidera cæli*] Pleonasmos. nec enim alibi, quam in cælo sunt sidera. *Servius.*

Hactenus arborum cultus] Imitatur hoc proœmium Colum. de r. r. III. 1. *Hactenus arborum cultus, ut ait præstantissimus Poëta: nihil enim prohibet nos, P. Silvine, de iisdem rebus dicturos celeberrimi carminis auspicari principia. Sequitur arborum cura, quæ pars rei rustica vel maxima est.* *Emmeness.*

2 *Bacche*] Inventorem pro vitibus posuit, de quibus κατ' ἐφεξῆς in hoc libro loquitur; nam vites præcipuæ sunt, licet et aliarum arborum faciat commemorationem. *Servius.*

Nunc te, Bacche, canam] *Bacchari*, est furere, inde et *Bacchæ* dicuntur, quod per furorem, sacra Liberi patris celebrabant, et ipse *Bacchus* vocatur a furore, quem incutit cultoribus suis. *Probus.*

Nunc te, Bacche, canam] *Bacchi* appellatione vites significat, et tria proponit explicanda: de vitibus; de ar-

boribus silvestribus, iis nimirum, quæ vitibus sunt usui, subministrando iis pedamenta, aut vincula, aut similem aliquam rei rusticæ operam præstando: denique de excolendis oleis. *Pontanus.*

Nec non silvestria tecum Virgulta] Id est, infœcundas arbores, quibus præcipue in Italia vites cohærent. *Serv.*

Silvestria Virgulta] Quibus præcipue in Italia vites cohærent, et quasi (ut Hor. Epod. II. loquitur) *maritantur*: ut sunt salices, populi, ulmi, orni, &c. Georg. I. 2. *ulmisque adungere vites.* *Taubmann.*

3 Tarde crescentis olivæ] Res enim diu duratura tardius crescit. *Servius.*

Tarde crescentis olivæ] Ita creditum de hac arbore, et testes oculi. Ideo a Græcis oliva dicitur *ὀψίγονος*, *ὀψίκαρπος*, *ὀψιβλαστής*, *ὀψιανθής*, omnia ab hac tarditate, et ab Apollon. lib. IV. *πολύκαμπος*, quasi multum laboris ponatur, ut crescat, ut augeatur. Ab Artemidoro IV. 12. numeratur olea inter arbores, quæ *βραδέως φύεται*, *καὶ βραδέως αἰθέται*, *ταρδε nascuntur*, et *ταρδε crescent*. Huc pertinent verba Plinii XV. 1. *Hesiodus negavit oleæ satorum fructum ex ea percepiisse quemquam.* Tum *tarde tunc res erat.* et Varro II. 41. *Palma, cupressus, et olea in crescendo tarda.* Sumsit a Theophrast. caus. I. 9. a quo palma, cupressus, laurus, pinus, olea dicuntur esse *ὀψιανθῆ*, *ταρδε crescentia*. et opponuntur *πυκνὰ*, *ficui*, *viti*, quæ sunt *ὀψιανθῆ*. Cur olea tarde crescat, rationem adhibet Varro dicto loco, et sumsit a Theophrast. Lege. Cum respectu ad hanc, et alias arbores, quæ tarde crescant, dixit Anfranius in Synæphebis: *Serunt arbores, quæ alteri sæculo prosint.* *Cerda.*

4 Huc pater o Lenæ] Pater, licet generale sit omnium deorum, tamen proprie Libero semper cohæret: nam Liber-pater vocatur. *Servius.*

O Lenæ] *Lenæus* ἀπὸ τοῦ ληνός, id est, a lacu. nam quod Donatus dicit

ab eo, quod mentem leniat, non procedit: nec enim potest Græcum nomen Latinam etymologiam recipere. *Idem.*

O Lenæ] ἀπὸ τοῦ ληνός, a lacu sive toreulari, ut Servius Æn. IV. 207. *Liber Lenæus dicitur, quia lacubus præest*, id est, ἀπὸ τοῦ προτορυάου ληνός. De etymologia, quam tradit Donatus, judicent eruditi. Hoc saltem constat epitheton convenire Baccho. Noster hoc libro vs. 329. *Te libans Lenæ vocat.* Sic Horatius od. III. 25. *Dulce periculum est, O Lenæ, sequi Deum Cingentem viridi tempora pampino.* Vide ibi Torrent. Tibullus III. 7. *Oditi Lenæus tristitia verba pater.* Heyschius: *Ληνάιος, Διόνυσος.* Suidas: *Ληνάιος, ἐπίθετον τοῦ Διονύσου.* Inde *Ληνάια* quod eodem teste *βρομα ἑορτῆς ἐν Ἀθήναις.* Sic *Ληνάιος mensis*, quo certabant Poætæ in honorem Bacchi, de quo certamine Aristophan. in equit. *Θόρυβον χρηστὸν Ἀληάταιν, ἢ δ' ὀπότης ἀντὶ χαλῶν.* Ubi operæ pretium legere verba Scholiastæ. Quis fuerit ille mensis, diacimus ex Scaligero I. I. p. 29. et 55. Sed de his uberius agit Meursius I. V. de festis Græcorum. *Patrem* appellari *Liberam* ex Horatio et Tibullo supracitatis liquidum, quibus hoc addo ex Venasino Poëta, epist. II. 1. 5. *Romulus, et Liber pater, et cum Castore Polux.* Sic de Antonio Paternulus II. 82. *Cum novum se Liberum Patrem appellari iussisset, cum redimitus hedera, coronaque velatus aurea, et thyraum tenens, cothurnisque succinctus, curru, velut Liber Pater, vectus esset Alexandria.* Just. XII. 7. *Fiducia religionis Liberi patris.* quamvis etiam commune nomen sit divinitatis, ut Turneb. advers. XIII. 8. et κατ' ἔξοχον competat Jovi. *Emmenas.*

Tuis hic omnia plena Muneribus] Tuis muneribus hic sunt omnia plena, et ea ubique requiruntur. *Servius.*

Tuis muneribus] Sunt tamen qui ἀμεταλογητὰ Osiridi tribuant, teste

Isacio Tætzæ, Xenocratis interpr. Athenæus l. III. tradit Theopompum Chium narrare Alpheum vitem invenisse. Pausan. autem in Bæot. Thebanis attribuit. *Meyen.*

5 *Pampineo autumnæ*] Cujus tempore vites foliis et fructibus plenæ sunt: et sub quo maturæ fiunt. *Et Pampineo*, pro pampinoso dixit; ut nemo frondosum, pro frondosum. *Servius.*

Pampineo gravidus autumnæ] Q. d. Vites in auctumno foliis et uvis plenæ sunt atque adeo maturæ. Hunc autem versum Diomedes *exilem* vocat et quasi *elumbem*: quod jambus loco spondæi sit. Vett. libr. l. *purpureo*. *Taubmann.*

Tibi Floret ager] In honorem tuum exultat et lætus est. Nam autumnali tempore revera florere non potest ager. *Servius.*

Tibi Floret ager] i. in honorem tuum exultat et lætus est: ut quidem exponit Servius: cum in auctumno ager florere non possit. Sed cum idem notet *Æn.* VII. 805. *florens* dici omne id, quod nitidum est, putarim *florere* hic dictum, ut illud Lucret. l. v. *floret mare navibus*: et *gemmae florent arbuta*: ubi scil. multæ naves sunt, et gemmæ copiosæ. Item ut illud Prudentii, *urbs floret sepulchris*; elegantissimo usu. V. N. *Æn.* VII. *florantes ære catervas*: et Gifanii Ind. *Lacr.* *Taubmann.*

6 *Spumat*] Propertius III. 15. *Dum modo purpureo spument mihi dolia musto, Et nova pressantes inquinet uva pedes.* Idem.

Vindemia] Cum vindemiam numero singulari dicimus, unius, anni significamus: cum plurali, multorum: ut messes, messes: hyemem, hyemes. hæc enim semel tantum annis quibusque contingunt. Multi tamen volunt *Vindemiam* esse totius orbis generaliter, *vindemias* singularem partium: ut plus significet singularis, quam pluralis numerus; sicut plus est cum

dicimus, per terram pluit, quam per terras. tunc enim omne elementum per singularem numerum, non terras aliquas significamus. *Servius.*

Labris] *Labrum*, cupa est, tina, lacus. *Taubmann.*

7 *Veni*] Hac forma solitos invocari Deos, multorum testimoniis probat Brisson. de Form. l. i. Græci quoque *ἐλθε* ad eandem rem. *Cerda.*

Musto] *Mustum* numero tantum singulari dicimus, sicut et vinum: licet Ovidius abusive dixerit *Musta*. Sed hoc ille plus fecit, quod et *Mustis* dixit: cum (ut diximus) de his nominibus tres casus tantum usurpari consueverint. *Servius.*

Nudataque musto] *ἐκποτίζουσι* Calcationis. Tibullus II. 5. *Oblitus et musto seriat pede rusticus uvam: Dolia dum, magni deficientisque lacus.* *Taub.*

8 *Cothurnis*] Sunt calceamentorum genera venatori apta, quibus crura etiam muniuntur, cujus calceamenti effigies est in simulachris Liberi et Dianæ. *Probus.*

Cothurnis] Non hoc temere (inquit Turneb. xv. 30.) nam cothurnatus erat Bacchus. De illo enim apud Aristophanem *τὶ κάθαρτος καὶ βόταλον ξυελθέτην*; quid cothurnus et clava concernerunt? Loquitur porro Hercules admirans habitum Bacchi, qui ad cothurnum suam clavam addidisset non suam. Nonnus de Baccho pugnaturo adversus Indos l. XIV. *ἑργυρα πορφύρεοις ἐπεθήκατο ταρὰ κοθόρναις*: *Induit argenteas plantas purpureis cothurnis.* et apud Tacit. l. XI. *In celebrando vindemiæ simulacro Silius Bacchum referens hedera vinctus erat, et cothurnos gerebat.* Patercul. l. II. loquens de Antonio: *Cum ante novum se Liberum Patrem appellari iussisset, cum redimitus hedera, coronaque velatus aurea, et thyrsus tenens cothurnisque succinctus, curru velut Liber Pater vocatus esset Alexandria.* De Caio similem amentiam narrat Philo *περί προσβ.*

representante Bacchum κερτῆς, καὶ θυρῶς, καὶ ῥεβόλων, hedera, thyrsos, pelli-
bus. Cerdæ.

9 *Principio arboribus*] Creandarum arborum naturaliter sunt tria genera. Aut enim sua sponte nascuntur: aut ex seminibus, fortuito jacentibus, surgunt: aut ex radicibus pullulant. nam cætera usus invenit, favente natura. *Servius*.

Principio, &c.] De triplici Arborum nascentium differentia: quam ex Theophrasto vertisse auctor est P. Victorius XIV. 24. quamque Plinius XXXII. 16. his verbis explicat: *Arbores, quas Naturæ debeamus, TRIBUS modis nascuntur: Sponte, aut Semine, (fortuito scil.) aut ab Radice.* Vide et XVII. 10. Item Columell. de Arborib. cap. 1. ubi itidem docet, duo esse surculorum genera: quorum alterum a *Natura*, alterum a *Cura* procedit: et illud materiæ magis aptum esse, hoc fructibus. *Taubmann*.

11 *Sponte sua*] *Sponte*, modo nomen est: quia junctum est ei genus; quo caret semper adverbium. *Servius*.

Veniunt] Crescunt: ut alibi, *Illuc veniunt felicius vocæ.* Idem.

Campoque et flumina late Curva tenent] Per transitum ostendit in quibus locis arbores sponte nascantur, scilicet in humidis. Nam terra mater est rerum omnium, et seminum cunctorum creatrix. *Idem*.

12 *Ut molle siler*] Arboris genus est. *Idem*.

Siler] Et notandum genus neutrum de arbore: quod est admodum rarum. *Idem*.

Siler] Explicui non de illo quod nascitur in aquosis, ut auctor est Plin. XVI. 18. sed de montano: tum quia Poëtæ venustior sententia si binas species campis attribuas, binas fluminibus: tum quia hujus præ illo frequentior mentio in scriptoribus herbariis. Montani enim sileris meminit Leonhardus Fuchsius Comment. de hist. stirp. cap. 302. Remb. Dodon.

Pemptad. II. 5. 15. aitque illud in Liguria in asperis montibus sponte nasci. Matthiol. in lib. XI. Diosc. Ruellius quoque et generalis historia plantarum VI. 27. atque omnes demum, qui scripserunt de re herbaria. An vero hoc siler idem sit cum seseli Massiliensi, ut plures putant, ut negat Dodonæus, alterius est otii. Videndi interpretes Dioscor. III. 53. *Cerdæ*.

Molle siler] Salmasius in Plinian. exercitat. p. 999. ex antiquis grammaticis interpretatur *siler* idem esse, quod κῶραπος. sed errare idem putat eos, nam *siler* frutex est, inquit, ex quo bacula fieri solita, quæ gestabantur adversus serpentes, ut Plin. XXIV. 10. Quod *siler* gaudeat locis aquosis, idem docet XVI. 18. *Emmeness*.

Genista] *Genista*, frutex apibus gratissimus, et ligandis vitibus perutilis. Dubitat Plinius, an hæc sit, quam Græci οἰστρον appellavere. Vide XXIV. 9. et in primis Jac. Dalechamp. ad XIX. 1. et 2. *Taubmann*.

13 *Glaucæ canentia fronde salicta*] Locum salicum, pro ipsis arboribus posuit. bene autem ait et *Glaucæ*, et *Canentia*: nam salix ab una parte alba est, ab altera viridis. Sane Cacephaton est, *Glaucæ canentia*. *Serv*.

Glaucæ canentia] Bene ait, et *glaucæ* et *canentia*: nam salix ab una parte alba est, ab altera glaucæ, qui color virori commixtus. *Taubmann*.

14 *Pars autem posito, &c.*] Quacunque ratione projecto, vel ab avibus, vel ab hominibus: ne incipiat esse industriæ. Dicit quippe plerasque arbores ex semine nasci, non studio hominum jacto, sed quocunque modo et eventu. *Servius*.

Pars surgunt] Pro surgit. *Idem*.

15 *Nenorumque Jovi, quæ maxima, &c.*] Ordo est, Nenorumque maxima æsculus, quæ Jovi frondet: id est, quæ crescit in Dodonæo nemore, quod erat Jovi consecratum. *Idem*.

Nenorumque Jovi] Ordo est: *Nenorumque* (i. arborum) *maxima* *Æscu-*

lus, quæ Jovi frondet, i. quæ Jovi consecrata est, ut ait Plin. XII. 1. et inter glandíferas arbores ponitur Theophrasto. In opt. Lexico etiam Turnebi *Æsculus* exponitur φηγὸς βαλανηφόρος : XXVII. 10. Taubmann.

16 *Atque habitæ Grajis oracula quercus*] Nam in Dodonæo nemore arbores, dantes responsa, fuisse dicuntur. *Habitæ* autem *Grajis*: vel quasi non credens dixit, vel quasi Italus, qui loca illa nesciret. vel revera quondam *Habitæ*, quia illo jam tempore silebant. *Servius*.

Atque habitæ Grajis oracula quercus] Dodonam urbem esse Epiri, scimus ex Servio ad Virg. Ge. I. 149. *Dodona civilis est Epiri, juxta quam nemus est Jovi sacratum, et abundans glandibus semper, de cujus nemoris arboribus columbæ oracula petentibus dare consueverant.* Mela II. 3. *In Epiro Dodonæi Jovis templum.* In cujus Dodonæi Jovis oraculo quercum vocalem fuisse, affirmat Probus, quæ quercus, sive ἡ ἐν Δωδώνῃ δρῦς, vetustate nobilis fuit, ut Pausan. in Arcad. I. VIII. Sed, quemadmodum *Servius* ad *Æn.* III. 466. ab Arce, latrone Illyrio excidi præcepta est. An ex lebetum, pelvium, tintinnabulorum sonitu et tintitu, vel e columbarum, quercubus insidentium, garritu, oracula percepta sint, excutiant quibus plus est otii. De quercu vocali *Homer.* *Odyss.* II. 327. Τὸν δ' ἐς Δωδώνην φέτο βήμεναι, ὅφρα Θεοῖο Ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλὴν ἑπακούσῃ. Ubi *Scholias*. Alludit ad hanc arborem *Ovid.* *amor.* III. 10. *Sed glandem quercus oracula prima ferebant.* et de art. am. II. 541. *Hæc tibi non hominem, sed quercus crede Pelasgas Dicere.* De auctoritate horum oraculorum agit *Pausanias* in *Achaic.* I. VII. πέλειαι καὶ τὰ ἐκ τῆς δρυὸς μαντεύματα μετέχειν μάλιστα ἐφαίμενο ἀληθείας. De *Æsculo* arbore procerissima, quæ πλατύφυλλος, πολύγλωσσος, vide *Salmas.* in *Plin.* ex-

ercit. p. 507. 508. *Emmeness.*

17 *Pullulat ab radice*] *Mira* in singulis proprietates. nam ait, *Sponte sua veniunt, surgunt de semine; pullulant ab radicibus.* *Servius*.

Densissima silva] Fruticem sive stolonum. De quibus *Plinius*: *Natura et plantaria demonstravit, multarum radicibus pullulante sobole densa, &c.* *Taubmannus*.

18 *Ut cerasis, ulmisque*] Hæc cerasus, his cerasis facit. Sane *Cerasus* civitas est Ponti, quam cum delesset *Lucullus*, genus hoc pomi inde advexit, et a civitate *Cerasum* appellavit. Nam arbor cerasus: pomum cerasum dicitur. Hoc autem etiam ante *Lucullum* erat in Italia, sed durum; et cornum appellabatur: quod postea mixto nomine, corno-cerasum dictum est. *Servius*.

Ut cerasis ulmisque] Descriptionem cerasi petes ex *Theophrasto* l. de hist. plant. III. 13. Sed utrum hæc arbor tale nomen sortita demum sit a *Cerasunte*, *Mithridate* et *Tigrane* debellatis, auctore *Lucullo*, ut vult *Plinius* xv. 25. an probanda *Diphili Siphni* sententia, quam enarrat *Athenæus* deipnosoph. II. 11. παμπόλλοις ἐνιαυτοῖς πρεσβύτερος Λευκόλλου ἀνὴρ ἑλλόγimos, Δίφιλος δ' Ξίφνιος, γεγονώς κατὰ Λυσίμαχον τὸν βασιλεῖα, (εἰς δὲ οὗτος τῶν Ἀλεξάνδρου διαδόχων), μνημονεύει τῶν κερασίων, λέγων· Τὰ κεράσια εὐστόμαχα, εὐχyla, ὀλιγότροφα. Hæc verba *Casaubonus* rectius interpretatur, qui *Plinium* manifesti erroris arguit. De *Cerasunte* oppido *Ptolemæus*, *Strabo* et *Arrianus.* *Emmeness.*

Parnasia laurus] A *Parnaso* monte, *Apollini* consecrato. *Servius*.

Parnasia laurus] Dicitur, quia subiecta est *Apollinis* tutelæ, cujus oraculum *Delphicum* *Parnaso* monti *Phocidis* subest. *Probus*.

Parnasia laurus] In *Parnaso* *Phocidis* monte crescens. Videatur *Strabo* lib. IX. et ad eum *Casaubonus*, im-

primis ad Persii Prologum, ubi de Parnaso, Helicone, et Cithærone vicinis montibus, et Poëtificis, accuratissime contra omnes Vett. et Novitios disputat, et Syriacas voces esse docet, non Græcæ. *Parnasus* etiam unico s rectius scribi. *Taubmann.*

Parnasia laurus] Locum istum æmulatur Clandian. de nuptiis Honor. et Mar. *ceu forte minor sub matre virenti Laurus, et ingentes ramos, olimque futuras Premittit jam parva comas.* Cerd.

19 *Matris*] Solitum magnis scriptoribus usurpare, in re silvestri atque arborea, nomina quæ pertinent ad sobolem, membra, ætates, affectiones hominum. Quatuor ista breviter ostendam ex uno præsertim Plinio, ut hæreant in animis juvenum elegantissimæ hujus simulacra. Ergo de nominibus quæ pertinent ad sobolem, Poëta hic, *matris*, et infra *matrum*. Pindarus Nem. v. autumnum vocat, *μητέρα οἰνάθη*. Philo: *περὶ φυτοῦργ.* terram vocat *μητέρα, καὶ τροφόν*. Seneca in Troade: *Quæ tenera cæso virga de trunco stetit, Par ipsa matri tempore exiguo subit.* Suet. Aug. c. 94. *matricem* vocat, loquens de palma. Adduxi pluscula de matre quia hæc vox est in Virgilio. *Cerda.*

Se subjicit] Id est, *excrecit*, ut Non. Marcellus, *in altum exurgit*. Quamvis proprie *subjicere* est *subter jacere* juxta Servium ad Æn. xii. 288. Eo tamen loco Virgilius, pro se in altum *erigere*, usurpare videtur: *aut corpora saltu Subjiciunt in equos.* Sic ecl. x. 14. *Quantum vere novo viridis se subjicit alnus.* et Ge. iii. 241. *Nigramque alte subjectat arenam.* et iv. 385. *Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit.* De quantitate particulæ sub Gellius iv. 17. *Emmeness.*

20 *Hos natura modos primum dedit*] Bene primum. Nam ut etiam supra diximus, favor naturæ fuit etiam ad alios inveniendos. contra naturam enim nihil hominum inventum valeret. *Servius.*

Genus] Hanc vocem de plantis sæpe audies; est hæc confinis superioribus. Theophrast. caus. l. i. τῶν φυτῶν αἱ γενέσεις: *plantarum generationes.* Arist. hist. animal. l. vii. γένος τῶν φυτῶν, *genus plantarum.* *Cerda.*

21 *Fruticum*] Fruticem ita definit Theophrast. hist. i. 5. φρύγανον δέ, τὸ ἀπὸ βίξης, καὶ πολυστέλεχες, καὶ πολυκλάδον. ὁλον βάτος, παλιούρος: *Frutex, quod ab radice caudice multiplici ramosumque se attollit: ut rubus, paliurus.* Aristot. ita plant. i. 4. ἔχοντα ἐν ταῖς βίξαις αὐτῶν πολλοὺς κλάδους, ὥς τὰ καλούμενα ἄγροι, καὶ βάτοι: *Quæ multos habent in radicibus ramos: ut quæ dicuntur virgulta et rubi.* Clarius: Quicquid statim ab radice se in ramos diffindit, quodque ex natura sua nunquam arborescit. Sunt multa, quæ mediam habent naturam, aut inter arborem et fruticem, et herbam cujus generis plantas Plinius vocat suffrutices, et Theophr. dicto loco δενδροκλάχαρα, quasi jungantur ex arboribus et oleribus. *Idem.*

22 *Via sibi repperit usus*] Ratione: ut, *Inveni, germana, viam.* Servius.

Via sibi repperit usus] In Longobardico exemplari *viam* legitur, accusativo casu: quod forte non displiceat, si ordinem feceris, *Sunt alii*, quippe modi, quos *usus repperit sibi viam.* Servius tamen agnoscit *via*, id est, ratione, ut: *Inveni, germana, viam*: alii dicunt *via*, inter eundem quippe, in ipso progressu rerum et experientia. In Mediceo paraphrasis est, *via*, ingenio. *Pierius.*

Via] Quod hic Virgilius *viam*, Theophr. hist. i. τέχνην et προαίρεσιν: *artem, studium.* *Cerda.*

Sunt alii, &c.] Modi quinque artificiales serendarum arborum. Jam hunc versum, ante ætatem etiam Servii, corruptum, Jos. Scalig. in Prolegom. Manil. Novæ edit. præcæ et germanæ lectioni ita restituit: *Sunt alie, quas ipse vias sibi repperit usus*: planissima scriptura et sensu. *Taubmann.*

23 *Hic plantas tenero*] Inter plantas et plantaria, hoc interest; quod *plantæ* raptæ sunt de arboribus: *Plantaria* vero, quas ex seminibus nata, cum radicibus et terra transferuntur: ut, *Et vicia mea plantaria terra*. Servius.

Hic p. i. abecond. de corpore matrum] *Primus modus*: cum stolones, sive arborum plantæ ramis avulsæ, solo inseruntur. Plin. lib. XVII. 10. *Et aliud genus simile Natura monstravit: avulsique arboribus (ἀνδ' ἀπαρσέντες, Theophr. II. 1.) stolones visere. Quo in genere et cum perna (alii pinna leg.) sua (ita ibidem Theophr. c. 21. αὐτοὶ surculi calcem dixit) avelluntur, partemque aliquam e matris quoque corpore auferunt secum fimbriato (alii, fibrato) corpore.* Taubmann.

24 *Saleis*] Fossis: ut, *Ausim vel tenuis vitem committere sulco*. Servius.

Hic stirpes obruit arvo] Altius deponit validiores cum radicibus plantas. *Idem.*

Hic stirpes] *Secundus modus*: cum stirpes et pali virides terræ insignuntur. ut apud nos salix, alnus, sambucus, &c. Plin. XVII. 17. *Cassus defractus secere ramos docuit: cum pali deflexi radices egissent.* Taubmann.

Obruit arvo] Altius adactas defigit. Theophrasto *σπορυρρέω* est. *Idem.*

25 *Quadrifidasque sudes*] Ita robustas, ut possint in quatuor partes dividi. Servius.

Quadrifidas] Colam. IV. 33. *quadrifidas ridicas*. Notandum male hoc explicari a Servio; ait enim, Poëtam bis idem dixisse, nam sudes et valli res eadem. Nunquam Virgilius eadem bis dixit. Nam si sudes quadrifidas, qui acutæ? si valli acuti, qui quadrifidi? Aperte discriminat vel ex forma ipsa. Nec me movet scribi a Vegetio III. 8. *valli, hoc est, sudes*. Nam nullum fere vocabulum est, quod idem omnino cum alio significet: tametsi ignorant proprietatem hoc sæpe appareat. *Cerda.*

Quadrifidas] Pals viridis si fuerit paululum fissus in quatuor partes, et anima sit oblita terra, si defigatur, crescit in arborem. *Sabinus.*

26 *Et acuto robore*] Pro acuti roboris accipimus. Et bis idem est dictum. nam et valli, et sudes idem sunt. *Servius.*

Acuto robore] *Trunco exacuto et in mucronem fastigiato*, ut Plin. loquitur. *Taubmann.*

26 *Sikarumque alias pressos propaginis*] Propago præcipue vitibus congruit. unde apparet *sileas* eum etiam de vitibus dicere. *Servius.*

Propaginis arcus] De hoc præcepto agit Auctor Geopon. I. v. et quidem vivide, et graphice rem describit. Inquit enim, propaginem ex una parte pendere a vite, ὥστερ ἀνδ' μαστοῦ ἔλκει τὴν τροφὴν, veluti ab ubere alimentum trahat: ex altera in terra innutriti, et radices agere, ἐνδ' δύο μητρῶν τήνην μένον, totum duarum matrum tutela. Philo in lib. τὸ χεῖρον τῷ περὶ. ἐπιτιθ. ita describit propaginem loquens de agricola: Ἥδη δὲ καὶ ἡμεῶν ἰδὼν ἐν-θηροῦσαν, τὰς κληματίδας ἐκάλινε κατὰ γῆς, τάρρους ἐρυξάμενος, καὶ τὸν χοῦν αἰθεὶς ἐπερυγῶν αἱ δὲ ἀντὶ μερῶν ὄλαι, καὶ ἀντὶ θυγατέρων μητέρες, οὐκ εἰς μακρὰν ἐγένοντο: Jam vero vitem luxuriantem conspicatus defecit in terram propagines, scrobes faciens, ac mox terram aggerens denovo: at illæ quæ modo partes fuerant, jam integræ sunt, et ex filiabus sunt mæres. De hoc demum præcepto videndus Cato rei rust. c. 32. et 51. Colum. de arborib. c. 6. et 7. Plin. XVII. 13. *Cerda.*

Pressos arcus] Arborea sive ramos in terram usque incurvatos, atque insertos; vel etiam in stipitem aditum; ultima sui parte tantum exstante. Vide Plin. XVII. 10. et 13. et 17. *Taubmann.*

Propaginis] Tradiderunt quidam, *propago*, cum de vite dicitur, prima extendi; cum de homine, corripit. Quod tamen auctoritas veterum re-

fatat. Certe Lacret. l. i. *Propagare genus posset vitamque tueri.* Id. l. v. *Nec potuisse propagando procudere prolem.* Rectius fortasse Probus, in Institutis artium: *Sunt alia nomina, quæ in uno intellectu, per Casus syllaba naturam vertunt. ut propago in Nominativo prima syllaba brevis est, ut Æn. vi. 870. et Æn. xii. 827. Itala virtute propago. At in Ablativo (addo et in Genit.) longa est, ut Ge. ii. 63. melius propagine vites Respondent.* Item pressos propaginis arcus. vs. 26. *Idem.*

27 *Et viva sua plantaria terra*] Et aliæ silvarum expectant plantaria cum sua terra viva, id est, naturali. ut vivoque sedilia saxo, id est, naturali. Inde est, *Mutata ignorant subito ne semina matrem.* Servius.

Et viva sua plant.] P. Victor. l. xiv. c. ult. et P. Ramus non alium modum hic intelligunt, sed e prima propagationis specie notari putant plantas in sua et genitili terra viventes. quas Cic. forte *viviradices* appellavit in Caton. *Taubmann.*

Sua terra] Inde est vs. 268, *Mutata ignorant subito ne semine matrem.* Idem.

28 *Nil radices*] Quia rami nascuntur sine radice. Theophrastus scribit: Arborum, herbarum, et fruticum est radix, caulis, caudex, ramus, surculus, planta. *Radix* est, unde alimentum attrahitur a terra. *Caulis* est, ad quem alimentum deferitur: et intelligitur, quod supra terram simplex exurgit. Idem in arborum genere appellatur caudex. *Ramus* dicitur, quod e caudice exit. *Surculus* dicitur, quod e ramis oritur. *Planta* res est varia, atque multiplex. Præter hæc sunt cortex, medulla, nervi, vena, flos, pediculus, et fructus. *Sabinus.*

Putator] *Φυλλοτόμος, ἄλοκομός.* Quid putare et putum, docet Agell. vi. 5. et Scalig. in Conjectan. *Taubm.*

30 *Quin et caudicibus sectis*] *Caudicibus* posuit pro codicibus: sicut canalem, pro colem; sauricem, pro soricem

dicimus. Fit autem, quod nunc dicit de oliva et myrto: quarum sicci stipites secantur usque ad medullam; et terræ infossi ex se arbores creant: quod sine dubio mirum est. *Servius.*

Quin et caudicibus sect.] *Quintus* modus procreandarum arborum. qui est τοῦ ξύλου κατασχισθῆτος εἰς μικρά, ut Theophrast. loquitur: vel, ut Plinius, *consecto arboris trunco.* Alii tamen hunc modum a præcedenti non sejungunt: sed tantum postremam in-sitionem exemplis declarari putant. Genera autem hujusmodi In-sitionum tria recenset Columella v. 11. Vide et Varron. i. 40. Item Plin. xvii. 14. *Taubmann.*

Quin et caudicibus sectis] *Sextus* hic est modus procreandarum arborum. Primus est cum plantæ sive stolones e corpore matrum sive majorum arborum abscissi deponuntur in scrobibus, de quo vs. 23. Secundus, cum terra teguntur stirpes, id est, plantæ cum suis radicibus validiores, et audes sive perticæ inferius quadrifariam divisæ, et in formam crucis fissæ, ut facilius radices agant, et in ramulos sub terra diducantur, vs. 24. Tertius de vitibus, et aliis arboribus expectantibus propagationem, vs. 26. Quartus, cum plantaria, sive viviradices, id est, plantulæ ex seminariis, cum suis radicibus, et terra propria, in alium locum transferuntur, vs. 27. Quintus, cum putator, sive qui ramos arborum amputat, non dubitat summum surculorum cacumen scrobibus infodere, et referre in terram, e qua exierant, vs. 28. Sextus, cum e caudicibus sive truncis oleæ, in varias partes dissectis, et omni succo propemodum exhaustis, radix olivæ nascitur, et quasi vi quadam e sicco ligno extruditur, sive natura urgente propellitur. *Nic. Abramus.*

Quin et caudicibus sectis] Beroaldi manifestum errorem, refellit et perstringit, et Servium defendit Sabinus lect. subcis. ii. 16. *Emmeness.*

31 *Truditur*] Urgente natura procreatur. *Servius*.

E sicco ligno] Ex arido. *Idem*.

Radix oleagina] Derivatam ab olea. *Idem*.

Truditur e sicco radix oleagina] Id est, olea. Hic innot, vallum, sive palum oleagineum, *βλαστὺν ὀλῆας καὶ ἄββ' ἔρωον*, hoc est, vim habere germinandi; etiamsi radicibus expers sit: sicut *ficulmen* et *vinaceum*. *Willibrodus*.

Truditur e sicco, &c.] Urgente Natura procreatur. vs. 74. *trudent de cortice gemmae*. *Taubmann*.

32 *Impune videmus*] Sine damno sui. Et loquitur de insitione. Sane insitas arbores dicimus: insertas vero cassas, aut fabulas. *Servius*.

33 *Vertere*] Ge. III. 365. in *glacia* *vertere lacuna*. V. N. Æn. I. *Tum prorsus avertit*. *Taubmann*.

Vertere in alterius mutatamque insita mala, &c.] Fere totidem hoc verbis docet Statius Silv. I. II. in epicedio in *Glauca* vs. 101. *Vidi ego transertas alieno in robore ramos Altius ire suis*. Propert. IV. 2. *Insitor hic solvit pomona vota corona, Cum pirus invito stipite mala tulit*. Quod omnium generum sarculi omnibus arboribus inseri possint, licet videantur prisci negare, adstruit Colum. v. 10. De insitione antiquis usitata, quæ nonnunquam in oculatione, nonnunquam emplastratione fiebat, Plin. XVII. 23. ubi *Dalecampius* insitionem species dispungit, et Cato de r. r. c. 40. 41. et 42. In Græcis scriptoribus crebro occurrunt hæc verba, quæ ad insitionem pertinent: *ἐμβάλλειν, ἐμφορθεύειν, ἐμφολλίζειν, ἐσποδαρίζειν, ἐγκερτρίζειν*, quod etiam *τὸν ἑρῶν ἀπὸ στόλου* habet in epist. ad Rom. XI. 17. *Emmenes*.

34 *Lepidosa corna*] Dura. Alibi, *lepidosaque corna Dant rami*. *Serv.*

Lepidosa corna] Propter ossiculum, quod habent unicum. *Servius* *dura*, exponit. *Taubmann*.

35 *Quare agite*] Absoluta Naturæ et curæ sive artis partitione, hortatur *Delph. et Var. Clas.*

agricolas, ut *generatim*, i. in singulis Arborum generibus *proprium* et cuique speciei congruentem culturam servant, et loca sterilia vinetis et olivetis frequentent. *Idem*.

Proprios generatim] *Generatim*, per singula genera. Generaliter autem est simul omnia. *γενεῖς, καὶ κατὰ γένος*. *Servius*.

36 *Fructusque feros mollite colendo*] Hanc sententiam ita extulit Ovid. de med. faciei: *Cultus et imprimis succos emendat acerbos*. Plin. XVII. 10. loquens de plantis, quæ adoleverunt in semisariis, et mox transferuntur: *Discedentes, vitæ relinquant, manuescuntque tractu, ceu feræ, dum radici avellitur planta*. Virgil. infr. *exuerint silvestrem animam*. et Lucret. I. v. *fructusque feros manuescere terra Cernebat indulgente, blandeque colendo*. Theophr. hist. II. τὸ ἄγριον ἐξηρπεύσαι: *manuecit silvestris rusticitas*. Quo sermone usus est Livius I. XXXVIII. cum allusione ad rem rusticam: *Uberrimo agro, mitissimo celo, clementibus accolarum ingentis, omnis illa, cum qua venerant, mansuefacta est feritas*. Cum allusione (inquam) ad arbores, ut apparet ex superioribus Livii, si quis adeat. Ceterum, nomen *feritatis*, in re agresti frequentissimum. Plin. XIV. 20. *Arbores feras*. et cap. 19. de mustis: *ferociam frangunt*. *Cerda*.

37 *Segnes terræ*] *Pigræ*, infœcundæ. et docet posse industria etiam loca asperrima ad fertilitatem perducere. *Servius*.

Neu segnes jaceant terræ] Ad hanc admonitiunculam pertinent, quæ late Columel. tractat, II. I. ubi causam telluris, minus benigne respondentis colonis, assignat, non senio terræ; sed ignaviæ agricolarum. *Cerda*.

Ismara] Montes Thraciæ. *Servius*.

Juvat Ismara Baccho Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum] Thracia vino fertilis, cuius nationem quandam appellat *Homer*. Aliter oppidum est *Ismarus*, quod expugnavit

Virg.

6 A

Ulysses, quum a Troja discederet, et victor vinum accepit a Marone, ejus pater Cupithus traditur, quod Cyclopi dedit. Ejus autem tanta vis existimatur, ut unum metrum vini viginti etiam metra sustineat aquæ. Ergo quia tam efficax est natura in vino Thraciæ, præcepit eam consequendam vitem. Taburnus mons est Apuliæ regionis, qui fertilis est olea. *Probus.*

Juvat Ismara Baccho Conserere] Id est, vitibus complere. Sic Val. Flaccus Argonaut. l. ii. *consertaque gentibus arva.* Giphanius ad Lucret. l. ii. *et lumine conserit arva.* tralationem insignem esse hujus verbi docet, de qua etiam Nonius Marcellus, qui pro *inserere* dictum putat. Plant. Menæch. v. 24. *Consitus sum senectute.* Pro eo Terent. Eun. ii. 2. 5. *Annis obsitus.* et Noster Æn. viii. 307. *Obsitus ævo.* Vide Turneb. xiv. 40. *Emmeness.*

Ismara] Ismarus et hæc Ismara. Ismarus oppidum est Thraciæ in maritimis, quod dicitur expugnasse Ulysses post captum Ilium. Unde vinum accepit nomen a Marone, Evanthis filio. Plinius ait: *Vino antiquissima claritas Maroneo, Thraciæ maritima parte genito, ut auctor est Homerus, cujus tanta vis esse perhibetur, ut una mensura requirat viginti aquæ.* Sabinus.

38 Olea magnum vestire Taburnum] Per hos montes, significat etiam montuosa et aspera loca tentanda esse. *Servius.*

Taburnum] Taburnus mons Campaniæ. *Idem.*

Vestire] Implere significat. *Idem.*

Vestire Taburnum] Qui vestitur ager arboribus. *Taburnus* est mons Apuliæ, fertilis oleæ. Prope est oppidum Oriolum. *Sabinus.*

Vestire] Tegere, hoc verbo nihil frequentius apud rei rusticæ scriptores. Colum. iii. 2. *Earum minor vulgo notissima: quippe Campaniæ celeberrimos Vesuvii colles, Surrentinosque vestit.*

Paullo post: melius arborem, sed et jugum commode vestiunt. iii. 10. *Alios fronde sola vestivit, ad protegendos tantandosque partus.* Et passim. Noster Ecl. iii. 38. *facili superaddita vitis Diffusus edera vestit pallente corymbes.* et Ecl. iv. 45. *Sponte sua sandyx pascentes vestiet agnos.* et Ge. ii. 219. *Quaque suo viridi semper se gramine vestit.* Just. xii. 7. *Tunc ad spectaculum sacri montis duxit exercitum, naturalibus bonis, vite ederaque non aliter vestiti, quam si manu cultus colentiumque industria exornatus esset.* Composito utitur Lucret. l. ii. *Quam subito soleat sol ortus tempore tali Convestire sua perfundens omnia luce.* De tralatione hujus verbi plura Giphanius. De hoc verbo consule Rob. Titium, locor. controvers. vii 10. *Emm.* 39 *Tuque ades, Mæcenas]* Adeste, et inceptum favorem omnibus impendito. nam ubique eum invocat. *Servius.*

Tuque ades] Post Bacchum invocat *Mæcenatem*, ut Ge. i. post varia Numina, *Augustum.* Taubmann.

40 *O decus, o famæ merito pars maxima nostræ]* Horatius, *O et præsidium et dulce decus meum.* Servius.

O decus, o famæ merito pars maxima nostræ, Mæcenas] In codicibus aliquot antiquis nostri legitur: quod si admitteretur, necessarium esset legere, ut nonnulli censent: *O decus, o fama et merito pars maxima nostri.* Sed enim in Mediceo, et aliis castigatioribus exemplaribus *famæ nostræ* legitur. Quod vero *Mæcenas* non *Mecenas* scribendum sit, ostensum alibi. Nimum vero est, quod in codicibus nonnullis habetur: *O Deus, o famæ merito pars maxima nostræ.* Potius enim cum Horatio *decus* legendum, *O et præsidium et dulce decus meum.* Pier.

O famæ] Propert. ii. 1. *Mæcenas nostræ spes invidiosa juvenæ, Et vite et mortis gloria justa meæ.* V. N. Ge. i. 2. *Taubmann.*

41 *Pelagouque volans da vela patenti]*

Simplici generi carminis præsta favorem: ut *Vela*, favorem accipiamus. *Patens pelagus*, carminis facilitatem. Hoc autem carmen facile esse, ipse significat dicens et, *In manibus terræ*: hoc est, in facili et promptu res posita est. *Servius*.

Pelagoque volans da vela patenti] Pari metaphora Ovid. vocans Germanicum Fast. i. *tñida dirige navis iter*. Propertius quoque ad suos versus conformavit sermonem de re nautica: *Quid me scribendi tam vastum mittis in aquor, Non sunt apta meæ grandia vela nati*. Fuit semper locus communis Poëtarum, confugere ad navigationem initio operum. Quam rem satis indicat Plin. epist. l. viii. cum ait: *Proinde jure vatium invocatis Diis, immitte rudentes, pande vela, ac, si quando alias, toto ingenio vehere*. Cur enim non ego quoque poëtica cum Poëta? Val. Max. v. 7. per initia ad rem suam transtulit hos poëticos spiritus, sicut et alii non Poëtæ. *Cerda*.

Volans] Pro eo videtur Julius Pomponius Sabinus Grammaticus volens legere, id est, inquit, propitius, et favens. Omnes tamen, quotquot suppetunt codices, *volans* agnoscunt. *Emmeness*.

42 *Non ego cuncta meis amplecti verbis opto*] Id est, Non sum universa dicturus: nec enim possum. quare et suam verecunde extenuat possibilitatem; et Mæcenatis auribus, ex sui carminis brevitate, blanditur. Alii aliter accipiunt. Constat Mæcenatem fuisse litterarum peritum, et plura composuisse carmina. nam etiam Augusti Cæsaris gesta descripsit, quod testatur Horatius dicens, *tuque pedestribus Dicis historiis prælia Cæsaris Mæcenas melius, ductaque per vias Regum colla minacium*. ut hoc nunc dicat, *Inceptum una decurre laborem*. id est, adesto, et simul scribamus. licet enim quæ tu scribis, constet esse ingentia; meum autem carmen et breve sit, et totum id explicare non

possim; debes tamen favere minori: ut, *pelagoque volans da vela patenti*, sit ingentia scribe: *et primi lege litoris oram*, fave minora scribenti. *Servius*.

Non opto Non] Observat Muretus in Catul. pares locos huic similes de venusta hac geminæ negationis elegantia. Nam Catullus: *Non, non hoc tibi false sic abibit*. Propert. *Non, non humani partus sunt talia dona*. Cic. Attic. *Non sunt obsequio nostro non*. *Cerda*.

Non ego cuncta meis] Lucretii versus. sed ille *ænea vox*, ait, *non ferrea*. *Servius*.

43 *Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum, &c.*] Hi versus etiam leguntur Æn. vi. 625. Sumptos eos testatur Macrobius saturnal. vi. 3. ex Homero Il. B. 488. Πληθὺν δ' οὐκ ἂν ἐγὼ μνησσομαι, οὐδ' ὀνομήσω, Οὐδ' εἰ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἴην, Φωνὴ δ' ἄβρηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνέη. Hunc secutus Hostius Poëta in libro secundo belli Histrici: *non si mihi linguæ Centum atque ora sient totidem, vocesque liquatæ*. Pers. v. 1. *Vatibus hic mos est, centum sibi poscere voces, Centum ora, et linguas optare in carmina centum*. Ad hunc locum multa concessit similia Marcellius. Quare *æream* vocem dixerit Lucretius, exponit Gyphanius in conlect. Sive *ferrea*, sive *ærea*, sumitur pro indefessa, interprete Sabino. Extenuat Poëta noster suas vires, et ideo de eo forte Plin. in præfat. l. xiv. dicit: *Quantum videmus Virgilium præcellentissimum vatem, ea de causa hortorum dotes fugisse: e tantisque, quæ retulit, flores modo rerum decerpisse*. *Emmeness*.

44 *Primi lege litoris oram*] *Lege*, nauticus sermo est, qui nunc et ad navigandum, et ad lectionem potest referri. Nam hoc dicit, Faveto principio, vel humilitati carminis mei, *Servius*.

Lege] Vocabulum hoc nauticam ar.

tem spectare, docuimus Ecl. VIII. 7. Val. Flaccus Argonant. l. II. *Alcides Telamonque comes dum litora blando Anfractu sinuosa legunt.* Emmeness.

45 *In manibus terræ*] Id est, in facili et in promptu est terrarum descriptio. quod *πρόχειρον* Græci dicunt. *Servius.*

In manibus terræ] Vel perseverat in eadem allegoria: qui enim extremam oram littoris præterlegunt, nec in altum pelagus invehuntur, ii terram habent in manibus, id est, in propinquo, ut: *in manibus Mars ipse, viri,* aut etiam in sua potestate. ut *Æn.* IX. 131. *Terra autem in manibus nostris.* ut cum volent, facile possint in terram excendere. Vel est reditio ad propositum, quia dixerat: *Neu segnes jaceant terræ.* hoc sensu jam ad propositum revertor, et sermonem, qui de terra erat institutus. Arnobius I. VII. *Quoniam nobis in manibus hostiarum sermo versatur.* Nic. Abrahamus.

Non hic te carmine ficto, Atque per ambages et longa exorsa tenebo] Id est, simpliciter universa describam: neque ut in *Æneide*, aliquibus figmentis, aut ullis utar ambagibus. *Servius.*

Non hic te carmine ficto] Nullus dubito, quin tangat Hesiodum, qui, in describenda agricultura, variis fabulis lectorem detinet et fatigat. *Emm.*

46 *Longa exorsa*] Dicit proœmia longe repetita: quæ constat esse vitiosa. *Servius.*

Longa exorsa] Ordiri dicuntur textores, telam inchoantes, velut Festus: *ordiri, est rei principium facere, unde et togæ dicuntur exordita.* Patet idem ex Hesychio: *Ὀρδίκον, τὸν χιτρίσκον Πάριον. Ὀρδῆμα ἡ τολότη τῶν ἐρίων.* Inde Virg. in *Culice* vs. 2. *Atque ut araneoli tenuem formavimus orsum.* Utitur eodem etiam verbo Cic. de orat. II. 33. *Pertexere modo, inquit, Antoni, quod exorsus es.* et cap. 38. *Multa querendo, reperiunt non modo ea, quæ jam non possunt ipsi dissolvere, sed etiam*

quibus ante exorsa et potius detecta præpe retexantur. Emmeness.

47 *Sponte sua, &c.*] Ad illud, quod omiserat redit, et exequitur qualitatem trium generum, quæ supra memoravit: arborum, scilicet sponte-natarum, procreatarum ex semine, et earum, quæ de radicibus pullulant. *Servius.*

Sponte sua] *Lucret.* I. v. ita fere: *Sponte sua nequeunt liquidos existere in auras.* Græci *αὐτόματον* et *Sophoc.* in *Ædip. Col.* *αὐτόματον, ἀγέλαστον, αὐτόματον.* *Cerda.*

Luminis auras] *Lamb.* ad *Lucret.* I. 23. et *G. Merula* pertendunt legend. *oras.* uti et *Æn.* VIII. *sub luminis edidit oras.* quomodo *Ennius: Inde enascitur, atque oras in luminis exit:* et alibi. *Taubmann.*

48 *Infecunda quidem*] Fœtu carentia. et per transitum rem physicam tangit. nam semen salicis esum, dicitur infecunditatem mulieribus gignere. Et supra ait, *glauca canentia fronde salicta.* *Servius.*

Lata et fortia] Quasi hoc in ipsis arboribus genus sit fecunditatis. *Id.*

49 *Quippe solo natura subest*] Quia, ut supra diximus, naturaliter rerum omnium mater est terra, et universa intra se continet semina. Hinc est, *Quippe solo natura subest.* Nam natura dicta est ab eo, quod nasci aliquid faciat. Mire autem ait *Subest.* i. e. inest latenter: quia non apparat. Unde *Epicurei* dicunt nihil esse, quod non habeat originem sui. Nam hoc est, *gigni De nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti.* *Idem.*

Solo subest] Mire ait, *Subest:* quasi dicat, *Natura*, seu *φύσις* *δύναμις* illa, latenter inest. *Solum* vero *Turneb.* II. 12. non *sola terrarum* (ut *Varro* et *Cic.* loquuntur) hic exponit; sed radicem, ut plantam et pedem arboris; cujus in silvestribus vivida et animosa est natura, ad eliciendum e terra succum et concoquendum. *Lucret.* IV. *locus nullius ante Trita solo,* i. e.

nullius pede calenta. Taubmann.

50 *Scrobibus mandat mutata subactis*] Nos *scrobes* genere dicimus masculino; licet Lucanus dixerit contra artem, *Exigua posuit scrobe*. Servius.

Scrobibus mandat mutata subactis] Ad hanc locum ita Gronovius observat. III. 1. Veteres non tantum mutare locum, sed et mutari loco dixerunt. Virg. Ge. II. aut *scrobibus*, &c. Ubi Servius: *duas res hic dicit, ut aut inserantur infecundæ arbores fecundis aut fructiferis, aut certe mutantur, de suis locis et fossis immittantur*. De *scrobibus*, arborum serendarum causa fodiendis, Colum. v. 9. et Plin. XVII. 11. Quod Noster *subigere scrobes*, Columel. vocat *facere*. Cato, *invertere*. A *scrobe* nascitur diminutivum, teste Plinio I. XXI. *scrobicula*. Emmeness.

51 *Exuerint silvestrem animum*] Naturalem asperitatem et infecunditatem. Servius.

Silvestr. animum] Naturalem asperitatem et infecunditatem. τὸ ἄγριον ἐκνεποῦται, Theophr. Ita Plinius XVI. 19. *Arbores* distinguit in *silvestres* et *urbaniores*: et *urbanas* ait non improbe dici *mitēs*, quæ fructu, aut aliqua dote *umbrarumve officio humanos juvant*. Taubmann.

52 *In quascunque voces artis*] In cœdicibus aliquot antiquis legere est: *in quascunque voles artis*. In quibusdam, *velis*. Sed enim *voles* magis omnino placet eruditus. Pierius.

Artes] Fecunditates, ex arte venientes. Servius.

54 *Hoc faciet*] Id est, erit fecunda, si inde transferetur. Idem.

Vacuos si sit digesta per agros] Id est, si ait translatam, transpositam, ordinatam extra umbram in locum apricum, et soli expositum. Just. in præfatione, *digerere* pro ordinare: *Et serie rerum digesta composuit*. Emmeness.

56 *Uruntque ferentem*] Quæ ferre poterat: si ei umbra non noceat. Serv. *Urunt*] Ob interceptum aërem et solem. *Urere* enim et calor et frigus dicitur. Ge. I. *penetrabile frigus adu-*

rat. Taubmann.

57 *Jam, quæ*] *Jam* particula hic pro præterea ponitur, et tempus significat, ut *jam tempus agi res*. Philargyrius.

58 *Seris factura nepotibus umbram*] Malo non discedere a familiari et vulgari interpretatione, et *ἐκδύους* respicere, quam, ut quidam satis anxie diligentia, *nepotes* hic pro propagine, palmitibus, et viriradicibus accipere, ductus auctoritate Propertii, qui et *aeros nepotes* posteros vocavit I. III. *Meque inter scros laudabit Roma nepotes*. Germanus.

59 *Pomaque degenerant*] Modo *degenerant*, in pejora vertuntur. alias in melius. Poma vero arborum ex semine procreatarum dicit: quas constat, nisi translatæ, aut insitæ fuerint, non respondere qualitati seminis sui. Servius.

60 *Turpis*] Silvestres, viles, et avibus diripiendos. Taubmann.

Fert uva racemos] Uvam pro vite posuit, id est, fructum pro arbore. Sane racemus, botryonis est pars, et botryo Græcum est, et sic uvam pro vite posuit. sicut Horatius, pro vino: nam sic ait, *Cæcubum et prælo domitam Caleno, Tu bibes uvam*. Servius.

62 *Cogenda in sulcum*] In ordinem componendæ: aut certe arandæ. Servius.

Multa mercede] Multo labore. a sequente, quod præcedit intelligi. Id.

Domanda] Colendo molliendæ, ut vs. 36. Taubmann.

63 *Sed truncis olea melius*] Quia supra ait, *Truditur e sicco radix oleagina ligno*: et jam redit ad eos modos, quos invenit industria. Dicendo autem *melius*, ostendit etiam alias arbores ex truncis posse creari. Sane olea est arbor ipsa: unde derivatum est oleum. Oliva vero fructus ipsæ, unde olivum dicitur. Legimus tamen et olivam de arbore, ut, *Incumbens tereti Damon sic capiti olivæ*. Servius.

Truncis oleæ] Truncus oleæ defixus in scrobem bene provenit. Sagitta,

si in longum terra obruitur, propago fit. *Sub.*

64 *Respondet*] Hoc verbo in re agrēsti usus Columel. III. 4. *Tempestivitas seminum respondet.* Cerda.

Solito Paphia de robore myrtus] Sic ut et olea. *Paphia* autem *Veneræ*, a Papho insula. in qua Venus colitur. Huic autem myrtus consecrata est; vel quod hæc arbor gaudet litoribus, et Venus de mari dicitur procreata: vel quod, ut Medicorum indicant libri, hæc arbor apta est mulierum necessitatibus plurimis. *Servius.*

Solito Paphia de robore myrtus] Insula est Cyprus tota Veneri sacra, in qua est oppidum Paphos, a quo Paphiam myrtum appellavit arbusculam. *Probus.*

65 *Plantis et duræ coruli nascuntur*] *Duræ* dixit, non ad lignum, sed ad fructum ipsarum referens. alii *Eduræ* legunt, quasi non duræ, ut paulo post, *Enodes trunci*: id est, sine nodis. ut E modo, minuētis, non augētis habeat significationem. Sane coruli proprie dicuntur. nam avellana, ab Avellano, Campaniæ oppido, ubi abundant, nominatæ sunt. *Servius.*

Plantis eduræ coruli nascuntur] Sic in codicibus aliquot antiquis. Sed exemplaria vetera majori ex parte, *Plantis et duræ*, habent. *Servius* utramque lectionem agnoscit. *Pier.*

Pl. eduræ coruli] Legendum, inquit Fabricius, cum *Servio*, *eduræ*, sed non explicandum, pro, non duris. In qua sententia (ut idem auctor est) Veteres nonnulli fuerunt, quos imitatus Mancinellus, Sipontius, Ascensius. Immo vero, *eduræ coryli*, i. valde duræ: ut idem *Serv.* *Æn.* VIII. exponit Ge. IV. *Eduremque pirum.* Ovid. in Arte: *Nec tamen edure, quod petit illa, nega*, i. obstinate et rustice. Hactenus augeat. Minuit vero in istis, *Enodis abies: enodes trunci*, qui sunt leves et absque nodis. Hæc Fabricius. Et vide tu mihi etiam Scalig. Poët. I. VI. et Casaub. ad Sat. VI. Persii. *Taubmann.*

66 *Herculeæque arbes umbrosæ coronæ*] Ipse alibi, *Hercules bicolor cum populus umbra.* *Servius.*

67 *Chaoniæque patris*] Jovis Epirotici. *Idem.*

Chaoniæque p. gl.] Periphrasis querens, Jovi Dodonæo sacræ. V. N. Ge. I. 8. *Taubmann.*

Ardua palma] Aut alta, aut ad quam difficile pervenitur. *Servius.*

Ardua palma] Quia Hercules, cum ab inferis rediret, hanc primus arborem dicitur contemplatus esse, et se inde coronasse, conveniente colore arboris illi eventui quo e tenebris in lucem commeaivit. *Philarg.*

68 *Casus abies visura marinos*] Est enim abietis species apta navibus, quam Sappianum vulgo vocant. *Serv.*

Casus abies visura marinos] Navibus fabricandæ aptissima est propter levitatem, præcipue in antennis et malis. *Ægyptios* tamen et *Syros*, in navibus ædificandis, uti cedro, tradit *Plin. Meyen.*

69 *Fatu nucis arbutus horrida*] Versus dactylicus. nam male quidam *horrens* legunt. *Horrida* autem hispida. Et jam transit ad insitionem, quæ duplex est. Nam aut insitio dicitur, cum fisso trunco surculus fecundæ arboris, sterili inseritur: aut oculorum impositio; cum incisæ cortice libro alligatur alieno, et arboris germen inserimus. *Servius.*

Ex fatu nucis] *Pompon.* *Sabinus* leg. *Inseritur vero fatu n.* id est, arbutus nuci inseritur, ut *fatu* sit *Dat.* casus: sicut *Æn.* V. *Jungit equos currus genitor*, et *Æn.* I. *curruque volens dat lora secundo.* ubi et *Serv.* vide: inprimis *Not.* ad illud *Ge.* IV. *concupitu indulgent.* De re ita *Plin.* XV. 15. *Virgilius insitam nucis arbutum, et malis platannum, et cerasis ulmum dicit.* ubi et *Dalech.* hæc ita cum *Pomp.* Sab. laudat. *Taubmann.*

70 *Et steriles platani malos gessere valentes, &c.*] Dicit quid in quam arborem debeamus inserere. In arbutum nucem; in platano malum; in fago

castaneam; in orno pirum. Sed *castanea fagus* eget expositione: non enim in castanea fertili, infecunda fagus inseritur: unde aut hypallage est, ut *Castanea fagos*, sit pro fagi castaneas gessere. aut est mutanda distinctio, ut sit: *Et steriles platani malos gessere valentes Castaneæ*. Hoc est infecundæ arbores platani, fortes ramos castaneæ portaverunt. *Servius*.

[*Platani*] Platanum umbræ tantum gratia expetitam, docet Plin. xii. 1. Idem xvii. 16. *omnium insitorum capacissimam* ait, Ge. iv. *Jamque ministrantem platanum potantibus umbram*. Nescio an eadem, similis certe illi dicitur, quæ nostris *Åhorn*. Dicta *πλάτανος* a foliorum amplitudine; vel, quod *patulis ramis diffusa*, ut de ea Cic. de Orat. i. loquitur. P. Victorinus xix. 19. contra veteres docet, in Hetruria sponte nasci, non aliunde illatam. *Sterilem* vocat, quia umbra et frondium opacitate tantum utilis; unde et ab Aristot. inter *ἄκαρπα* numeratur. Horatio Od. ii. 15. *calebs* etiam dicta. Plura vide Ge. iv. 146. *Taubmann*.

[*Malos valentis*] i. fructiferas. *Id.*

71 *Fagos, ornuque incanuit albo Flore piri*] Secundum quam distinctionem fagos, licet brevis sit *gos*, finalitatis tamen ratione producitur. Fagos enim incipit esse nominativus casus Græcus singularis, non pluralis noster accusativus. Alii neutrum probant: et ita accipiunt, *Castaneæ flore fagos incanuit*: *Piri flore ornu incanuit*: ut similiter fagos nominativus sit Græcus. *Servius*.

[*Castanea fagos*] Vidit jam olim *Servius*, absurdum esse, in castanea fertili infecundam fagum inseri. hinc se mire hic torsit. *Ramus* tamen e Plinio docere sibi visus est, fagum castaneæ inseri. At mihi non videtur: credo, nec ulli doctiorum. Potius *Scaligerum* audiamus, Prolegom. in Manil. Novæ edit. et ad Catullum. *Agricola, inquit ille*, hoc a Virgilio

planissime abjudicabit. Jubet primum inserere, ut par est, arborem frugiferam sterili, *malum* scil. *platano*. Sed postea *castaneæ* frugiferæ glandiferam *fagum* inserit. Ad *Βαλανοφύλας* igitur et veterum Arcadum cibum nos revocat, qui nesciebat Virgilium scripsisse, *Castaneus fagus*. Nam *fagus*, αὖ φύγος, ἀρχαῖος, &c. Ita in Culice ex vet. edit. legendum, *umbrosæ fagus*: item, *αἰρία πλατάνος*. ita et in Catullo Carm. lx. *Qualis Eurotæ progignunt flumina myrtus*, pluraliter pro *myrtos*. ut hic *fagus* pro fagi. Q. d. fagi gessere castaneas. *Hæc ille*. Vide an huc etiam faciat Scholion J. Philargyrii. Alii (*inquit ille*) legunt, *Et steriles platani malos*: ut subintelligas, *inserit*. Si ita legendum erit, in sequenti sensu hypallage est: ut sit, *valentes fagi gessere castaneas*. *Taubmann*.

[*Castaneæ fagos*] Pierium hic prætermitto, quia plane abit in sententiam Servii. Hoc unum addit, punctum se vidisse post genitivum, *castaneæ*, in exemplari Hieronymi Aliandri contubernalis sui et viri literatissimi. *Castaneus fagus* legit Farnabius et cum eo Torrentius ad Horat. epod. ii. qua auctoritate, ipsi viderint. Omnes enim, quotquot suppetunt codices, *castaneæ* habent. et sunt, qui sensum esse manifestum magis arbitrentur. Vera enim ait Torrentius insitionis causa est, ut meliora proveniant, et ipse Venusinus: *Inutilisque falce ramos amputans Feliciores inserit*. De felicibus et infelicibus arboribus Macrobi. saturn. ii. 16. *Eumenides*.

72 *Glandemque suis fringere sub ulmis*] Quid moverit Plinium, cur legerit *cerasum*, pro *glandem*, non capio, sed consule Sabinum lect. subs. i. 12. *Idem*.

73 *Nec modus inserere atque oculos inponere simplex*] Aut, non est simplex aut fortuita ratio, sed ea, quæ ingenti labore colligitur. aut hoc dicit, Non est idem inserere, quod et oculos inponere: quarum rerum

discretionem hoc loco commemorat, sicut nos diximus supra. *Servius*.

[*Oculus*] Hæc locutio in insitionibus traducta a Græcis, qui in re simili dicunt *ὀφθαλμοίς*, et *ὀφθαλμοποιός*. Inde quoque Latini cum compositione, *inoculo*. *Cerda*.

[*Nec modus inserere*] De insitione, et quomodo sit inventa, vid. Plinium XVII. 14. duplicem insitionem constituit Poëta; altera propria vocatur insitio, altera inoculatio: insitio est, quando medio lignæ fissio inseritur varculus, a Græcis dicitur *ἐνσέρπειος*: inoculatio, quæ ab iisdem dicitur *ἐνοφθαλμοποιός*, est, cum gemmæ surculorum cum exiguo cortice in partem arboris delibratam inseruntur: nonnulli tertium genus addunt; scilicet *ἐμφυλισμὸν*, cum surculus inter corticem et lignum inseritur, de quo nulla hic a Virgilio fit mentio. *Cerutus*.

[74 *Trudunt*] Propellant, ejiciunt. *Servius*.

[*Gemmæ*] Oculi et tumores parvi, qui incipiant exire et pullulare tempore veris. Sic Ecl. VII. 47. *jam venit æstas Torrida: jam leto turgent in palmite gemmæ*. Et recte *gemmas trudere* pro *emittere*, Noster Ge. II. 335. *Sed trudit gemmas, et frondes explicat omnes*. *Emmeness*.

[75 *Tunicas*] Id est, arborum interiores fibros. *Servius*.

[76 *Huc Includunt*] Quia ait ex aliena arbore: et est mutatio. Ideo non ait *hic includunt*, sed *Huc*. Sic Cicero, *Includuntur in carcerem condemnati*. utique qui illuc fuerant aliunde deducti. *Idem*.

[77 *Inolescere*] Concreescere, *συμψέειν*. *Idem*.

[*Udoque docent inolescere libro*] Id est, cortice madido, ut Nonius Marcellus c. 6. Inde *delibratum* apud eundem c. 1. idem significat, quod decorticatam. Pro *inolescere* Plin. XVII. 14. *concorporare* usurpat. Quia illo modo labat humere nimio cortex, hoc vitæ defectu non humescit, ne-

que concorporatur. Multa, hoc capite, de insitione, et c. 16. Et Colum. v. 11. Nec non Palladius III. 17. *Emmeness*.

[78 *Aut rursam*] *Rursam* non habet hic significationem iterandi, sed abundat. *Philargyr*.

[*Aut rursam enodes*] Miror, *Philargyrium* dicere: *τὸ ρύσιν* vacare: præsertim in hoc Poëta: *rursam*, valet, secundo loco, vel secundo modo; vel *rursus*, id est, aliter. *Cerutus*.

[*Enodes*] Id est, nodis carentes. Sic Plin. XII. 4. *Quod melius, arborum, trunco enodi*. et c. 14. *Quibus credi potest, matrem quoque teretem enodi fructuare trunco*. *Emmeness*.

[79 *Finditur in solidum*] Ut solida sit ipsa fissio, et non habeat rimas aut fissuras. Plin. XVII. 14. *Per media trunco leniter flasso, caneoque tenui fissuram custodiende, donec cuspidatim decius decendat in rimam calamus*. *Taubmann*.

[80 *Plantæ inmittuntur*] Sunt antiqui codices, in quibus legere est *inmittuntur*, reliqua tamen omnia per indicativam modum dicta. et longe melius est, *inmittuntur*. *Pierius*.

[*Plantæ*] Plantis abutitur pro surculis. *Philargyr*.

[82 *Nonna poma*] Id est, non gentilia, ut Calpurnius, sic *sua arbore*, Ecl. I. 38. ubi *Servius*. *Suas* pro *nativo*, insita, innato, proprio, ut Græci fere *τὸ οὐκ ἐξ ἄλλου* usurpare amant. *Suum motum* externo opponit *Tullius* de nat. Deor. I. II. Plura *Gronovius* observat. I. 11. et *Freinsheimius* in indice ad *Floram*. *Emmeness*.

[*Miraturque novas frondis, et non sua poma*] Ingens phantasia. et sane *Mirata estque*, legendum est, ut stet *versus*. *Servius*.

[*Miraturque novas*] Quis non miretur, *Servium* interdum non servire nobis? vult hic nos legere: *Mirata estque novas*, ut stet *versus*, quasi vero cadat, si legatur: *Miraturque novas*. *Novas* dicit Poëta non *suas*. *Cerutus*.

[83 *Præterea genus hanc unum*] De-

cet nunc etiam in singulis arborum speciebus esse aliquam varietatem. *Servius*.

Fortibus ulmis] *Ulmum* etiam Hom. *εὐρύλα* nominat, et *μεγάλη*. Vide Plin. xvi. 17. et Colum. v. 6. et Dioscorid. i. 112. et 188. et Theophr. iii. 23. *Taubmann*.

84 *Salici*] Plin. xvi. 37. octo genera salicis recenset. *Idem*.

Lotoque] *Lotos* Nympha quædam fuit, quam cum amatam Priapus persequeretur; illa deorum miseratione in arborem conversa est, quæ vulgo faba Syriaca dicitur. *Servius*.

Lotoque] *Lotus*, quamvis significat plantam, ut Hesych. *Λωτός τράχημά τι καὶ ἀλλὰ καὶ δένδρον καὶ πᾶν κυρίως δὲ τὸ ἐν ταῖς λιβάσι φυτόμενον; καὶ πᾶν ἄνθος καὶ καρπὸς παρὰ τοῖς Λωτοφάγοις*. Fabulam de nympha Loto tradit Ovid. Met. ix. 340. et seqq. De hac arbore Theophr. iv. 4. In Africa *celtis* vocabatur, juxta Plin. xiii. 17. *Eadem Africa, qua vergit ad nos, insignem arborem loton gignit, quam vocant celtim: et xvi. 39. Lotos, sive faba Græca, quam Romæ a suavitate fructus silvestris quidem, sed cerasorum pene natura, loton appellant*. Mira harum baccarum, sive fructuum, dulcedine inescati fuerunt Ulyssis socii, qui loton postquam comedissem, patriam obliiti sunt, ut Hom. Odyss. i. 191. Inde, qui peregrinis terris diutius morantur, *loton gustasse* dicuntur. Geographi ponunt *Lotophagos* in Africa minori. Strabo l. iii. *Αἰθιοπες Λωτοφάγοι καλοῦνται, σιτούμενοι λωτόν, πᾶν τι καὶ ῥίζαν οὐ δέμας οὐδὲ ποτὶδ, οὐδὲ ἔχοντες, διὰ τὴν ἀνδρείαν διατρέποντες μέχρι τῶν ὑπὲρ τῆς Κυρήνης τόπων ἄλλοι τὲ πάλιν καλοῦνται Λωτοφάγοι, τὴν ἑτέραν οἰκοῦντες τῶν πρὸς τῆς μικρᾶς Σύρτης ἡψων, τὴν Μη- νυργα*. et Mela i. 7. *Emmeness*.

84 *Idæis Cypariasis*] *Κυπάριττος* Græcis, Latinis *Cupressus*, miræ altitudinis, et *χάρπες* etiam dictæ, ab eleganti coma. *Idæus* noster vocat,

quasi *Cretænos*. Nam et Plin. xvi. 23. *Insulam Cretam et Idæos montes patriam cupressi nominat*. Vide et Caton. c. 42. et 151. Theophrast. Caus. i. 8. C. Rhodig. xxv. 2. *Taubmann*.

Cypariasis] Duplex fuit *Cypariasis*: mas et fœmina. *Cypariissus* puer fuit Chius: qui cum servum, quem unice diligebat, jaculo interfecisset ignarus, inedia vitam finivit desperatus: quod ejus dolor leniri medicina Apollinis, a quo amabatur, non poterat, et ab ipso Apolline dicitur demutatus fuisse in luctuosam arborem cupressum. Asclepiades ait; Boream, regem Celtarum, in tumultu filiæ suæ Cypariissæ servisse cupressum, ab ea re, luctuosa habita arbor est. *Sabinus*.

85 *Unam in faciem*] In eandem similitudinem. *Servius*.

Unam in fac.] Uno genere et similitudine. De olea Plinius xv. 3. et seqq. Col. v. 9. Cæl. Rhod. xii. 19. *Taubmann*.

Olivæ] Olivam grammatici significare arborem volunt, oleum fractum, sed veteres hoc non observarunt. Contrario enim Virg. fractum olivam: *Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ*. Idem: *sed truncis olivæ, propagine vites Respondent*. et iterum: *Prolem tarde crescentis olivæ*. Charisius l. i. p. 76. *Emmeness*.

86 *Orchades*] A Græca etymologia, sed obscæna, id est, a testiculis, qui *ὄρχες* dicuntur. *Servius*.

Orchades] Quamvis *Servius* *Orchites* agnoscit, in Mediceo tamen, et aliis antiquis codicibus manuscriptis, *Orchades* habetur. Nam quum *ὄρχης* *ὄρχεος* testiculus dicatur per η, quæ vocalis apud Græcos non gravate plerumque transit in A vocalem anticipem, facile inde potuit *Orchas* *Orchadis* fieri: sed puto Grammaticos voluisse Insulas a fractu ea scriptione distinguere. Itaque apud Catonem, Varronem, et Junium Moderatum et *Orchis* et *Orchites* passim legitur.

Eamque nominis formam Jovianus Pontanus etiam agnoscit: quamvis alibi variet. *Pierius*.

Orchades] Plin. xv. 1. *Genera olearum tria dixit Virgilius, orchites, et radios, et pausias*. Est autem *Orchas*, sive *Orchitis* (nam ita cum Plin. legit Cato, Festus, et Turneb. xxii. 2.) genus oleæ: dictum ἀρχὴ τῶν ὀρχέων, quod sit testicularum magnitudinis, ut Fest. ait. *Taubmann*.

Radii] *Olivæ*, ita a longinquitate nominatæ. *Servius*.

Radii] Columella v. 8. *Orchis quoque et radius melius ad escam, quam in liquore stringitur*. ita dictæ, quod oblongæ sint, instar radiorum. *Taubm.*

Amara pausia bacca] *Oliva* a paviendo dicta, id est, tundendo. aliter enim ex se oleum non facit. *Amara* autem *bacca* viridi, ut alibi, *Floribus atque apio crines ornatus amaro*. id est, viridi. nam de *pausia* viride oleum fit. unde contra dulce dicitur, non viride. *Servius*.

Pausia] Dicta a pavire (et hoc παρὰ τὸ πάλειν) quod oleum, nisi paviendo, i. tundendo, non emittat. hinc et *pavera frumenta*, i. multum trita. De quo V. N. Plaut. Ep. ii. 2. *Taubm.*

Amara bacca] *Amaram* Serv. viridem exponit, ut Ecl. vi. *sertum ex amaro apio*, i. viridi, sicut contra, *dulce* dici ait, quod non sit viride. Quam Servii interpretationem minime rejiciendam censet Aus. Popma ad Caton. c. 145. Vide tamen et H. Mercurial. Var. i. 3. et Cællum Rhod. vi. 5. Etiam Colum. xii. 47. *Pausiam acerbam* nominat. *Idem*.

87 *Pomaque*] Subaudi a superioribus, Non unam nascuntur in faciem. *Servius*.

Pomaque] Subaudi, Non unam nascuntur in faciem. De quibus xv. 14. At Columella v. 10. *Pomum* autem, cum alias dicatur, quicquid herbaceo fructu virens, lignoso operculo caret; hic pro malo ponitur. *Taubmann*.

Pomaque] Latini vocem *pomum* mo-

do latius, modo strictius acceperunt. Apud nonnullos exceptis nucibus, ficis, et uvis, reliqui omnes arborarii fructus, pomorum nomine veniunt. Juxta Grammaticos nuces generaliter dicantur omnia, tecta corio duriore, ut avellanæ, juglandes, amygdalæ, castanæ, ut contra poma dicuntur omnia molliora. Plinius pomorum nomine omnes arborum fructus comprehendit exceptis olivis; idem facit Virgilius hoc loco, quem imitari videtur Plinius. Disputat de his latius Salmasius in Plinian. exercitat. p. 597. et 598. *Emmeness*.

Alcinoi silvæ] Id est, pomiferæ arbores. Nam Alcinous rex Phæacum fuit, diligens cultor hortorum. unde per ejus silvas, arbores pomiferas intelligimus: de quo Homerus ait, quod haberet: Ὀρχη ἐπ' ὄρχη γήρασκει, μῆλον δ' ἐπὶ μήλῳ, Ἀδτὰρ ἐπὶ σταφυλῇ σταφυλῇ, σύκον δ' ἐπὶ σύκῳ. *Servius*.

Alcinoi silvæ] Id est, horti, pomaria Alcinoi, quamvis *silvas* nomet. Probat hoc multa. Tertull. de Pall. *Consitum et amœnum super Alcinoi pometum, et Mide rosetum*. Plin. xix. 4. Antiquitas nihil prius mirata est, quam Hesperidum hortos, ac regum Adonis, et Alcinoi. Ovid. Am. i. 10. *Præbeat Alcinoi poma benignus ager*. et de Pont. iv. 2. *Quis mel Aristæo, quis Baccho vina Falerna? Triptolemo fruges, poma det Alcino?* Cerda.

Alcinoi silvæ] *Silvæ* hic pro arboribus: ut Stat. Theb. i. vi. *aut refuges sterilem rapit æra silvæ*. *Emmeness*.

88 *Crustumii*] *Crustumia* pira sunt ex parte rubentia, ab oppido Crastumio nominata. *Servius*.

Crustumii] Quæ Virgilius *Crustumia*, alii vocant *Crustumina*. In his sunt Plinius, Columella, et Macrobi. Saturn. iii. 19. *Observa ea principe loco numerari a Poëtâ, nam perquam optima*. Plin. xv. 15. *Cunctis autem Crustumina gratissima*. et xxiii. 7. *Decocta (pira) mire salubria, et grata, præcipue Crustumina*. Columella v.

10. cum multa genera constituat, primo loco ponit *Crustumina*, adhuc ante *regia*. Cerda.

Crustumia] Sabinorum esse oppidum *Crustumium*, vel *Crustumiam*, alio nomine *Crustumierium* et *Crustumieriam*, quam Stephanus πόλιν Σαβίνων vocat, solide contendit Cluverius antiq. Ital. II. p. 550. et imprimis 657. et 658. Italis appellatus *Marcigliano Vechio*, id est, *Marcilianum vetus*. Inde *Crustumina* tribus, quæ ex Sabinis originem habet, ut apud Liv. IV. 34. docet *Spurius Ligustinus*. De qua etiam mentionem infert Cic. in or. pro Balbo c. 25. Inter proximos Romanis numerantur. Liv. I. 9. *Maxime proximi quique, Cæninenses, Crustumini, Antennates*. *Crustuminum* agrum, natura perbonum, et diligentia et cultura meliorem fuisse, discimus ex Cic. pro Flacco c. 29. Meminit etiam agri *Crustumini* Varro I. 15. *Crustumium*, fluvium fuisse *Umbriæ*, non dubium est ex *Lucano* II. 403. *Fontibus hic vastis immensos concipit amnes, Fluminaque in gemini spargit divortia ponti. In lævum cecidere latius, veloxque Metaurus, Crustuminiunq; rapax, et junctus Iapisi Isauro*. Sed oppidum eo in loco etiam exstitisse *Crustumium*, non satis liquere videtur ex veteribus. Inter generosissima pira numerantur omnia *Crustumina* apud *Colum.* v. 9. Interpres ad *Theophrasti hist. plant.* IV. 6. A *Neapolitanis, Pere giacciole di Roma*; a *Belgis, Sint Jacobs peer*, vocari tradit; et simul omnium aliorum pirorum nomina exponit. *Emmeness*.

Syriisq; piris, gravibusq; volemis] Id est, magnis. Nam et *volema* ab eo, quod volam impleant, dicta sunt. Unde et involare dicimus. *Servius*.

Syriisq; piris] Hæc *Columella* vocat etiam *Tarentina*, v. 10. Dat illis *Plinius* proximam bonitatem post *Crustumina* xv. 15. ita scribit: *Proxima his (Crustumini) Falerna, a*

potu, quoniam tanta vis succi abundat, lactea hæc vocantur, in iisque alia colore nigro donantur Syriæ. Ubi sententia est numerari inter *Falerna* et *lactea* illud genus piri, cui est niger color, et hoc genus referendum esse ad *Syriam*, ut ad matrem. Ex verbis *Plinii* lucem accipit *Isid.* XVII. 7. *Syria dicta, pro eo, quod de Syria est allata, sive quia nigra est*. Cerda.

Volemis] Quæ *volema* nuncupat *Macrob.* sat. III. 19. ex *Cloatio*; *Cato* tripliciter indigitat c. 7. cum ait: *Pira volema, anicianæ, et sementina*. Ad quem locum respexit *Plin.* xv. 15. *Dixit volema Virgilius a Catone sumpta, qui et sementina, et mustea nominat*. Nam infra idem *Cato* loquitur de *volemis musteis*. Sunt, qui hæc *sementiva* nominent, non *sementina*: lectio in his auctoribus dubia est. Putat *Dalecamp.* *volema* esse, quæ idem *Plin.* xv. 11. nominat *Libralia*, cum ait: *Nec non et quædam e piris libralia appellata, amplitudinem sibi ponderis nomine asserunt*. *Turn.* XIX. 18. ex antiquo lexico pira *volema* interpretatur ἀρίους κολοκουνθίας a magnitudine cucurbitæ. Dissimulo hic de generibus pirorum, nam *Virgilius* *tertia* tantum attigit. Certe *Plin.* xv. 15. numerat genera 35. sed opus est oculis ad hunc numerum eliciendum: *Colum.* v. 10. septem supra decem: *Macrob.* sat. III. 19. unum supra triginta. *Idem*.

89 *Non eadem arboribus pendet vindemia nostris*] Id est, vites quoque diversæ sunt. *Nostris* autem, *Italis*. Et, bene *pendet* dixit; nulla enim vitis in Italia est, quæ non pendeat. *Servius*.

Non eadem arboribus pendet vindemia nostris] Nobiliss. *Heins.* *pendent* legit: Eum vide *Metam.* II. 688. *Emmen.*

90 *Quam Methymnæo carpit de palmitē Lesbos*] *Lesbos* insula est, cujus civitas *Methymna* habet pretiosissimum vinum. *Servius*.

Quam Methymnæo carpit de palmitē

Lesbos] Lesbos est insula Asiæ, in sinu *Ægeæ*, conspicua Troadi et Thraciæ; a Lesbo, filio Macharis, appellata: in qua est oppidum, quod appellatur Methymna, ex quo fuit Arion citharædus. *Probus*.

Methymnæo] Lesbos, insula est in *Ægeæ* mari, cujus civitas *Methymna*, habens precioissimum vinum. Ovid. Art. 1. Gargara quot segetes, quot habet *Methymna* racemos. *Taubmann*.

91 *Thasiæ vites*] A Thaso insula nominatæ. *Servius*.

Thasiæ vites] A Thaso, maris *Ægæi* insula. Unde *Θάσιος ὄβος* pro optimo, et *θάσιος στυφή*. Plinius XIV. 18. duo genera Thasiæ vini diversa memorantur: unum, quo somnus conciliatur; alterum, quo fugetur. Item citis, quæ *theriacæ* vocetur: de qua Pallad. in Febr. c. 28. *Taubmann*.

Mareotides albæ] *Ægyptiæ*: Mareotis enim pars est *Ægypti*. et dicendo *Albæ*, ostendit etiam esse purpureas, vel alterius coloris. *Servius*.

Sunt et Mareotides albæ] Mareotin constat lacum esse in *Ægypto*, item partem illam Libyæ, quæ inter Cyrenaicam regionem et *Ægyptum* a Ptolemæo Marmatica appellatur. Est etiam Mareotis, pars Epiri, in qua vinum optimum nascitur, unde *Mareotides* vocæ dictæ. Plinius Libyæ partem, quæ est *Ægypto* contermina, *Mareotidem* appellat, a Mareotarum gente, quæ ibidem habitat, appellatam. Sunt tamen, qui *vites Mareoticas*, non *Ægyptias*, sed Græcas, interpretentur, Columella III. 2. *Germanus*.

Mareotides] Athenæus I. 1. *Mareoticum* vinum, quod etiam *Alexandrinum* vocavere, a *Mareia* (Plinius, *Mareotia* vocat) lacu vicino *Alexandriæ*, &c. Uva, cum manditur, saporis jucundissimi. Vinum, autem præstantius. album, suave, tenue, suaviter olet, &c. Vide Casaub. Commentar. ut et in Strab. I. XXVII. Item et Turneb. VIII. 11. Sunt tamen, qui *vites Mareoticas* non *Ægypti-*

tias sed Græcas interpretentur: cum præsertim et Columella III. 2. eas inter Græculas recenseat. *Taubm.*

92 *Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ*] Pinguibus Thasiæ, levioribus Mareotides. Nam ordinem positum sequimur, cum aperte aliquid non commemoratur. *Servius*.

Hæ] Thasiæ: illæ, Mareoticæ: ut *Servius* pertendit. *Taubmann*.

93 *Passo Pythia utilior*] Bene utilior. ut ostendat etiam de alia uva posse passum fieri, sed melius de *Pythia*. *Passum* autem dicitur a patiendi. Nam decoquitur mustum, et inde fit *passum*. hinc *Defrutum* dictum est quod defraudatur, et quasi fraudem patitur. *Servius*.

Passo utilior] Utilior ad *passum*, i. vinum, quod fit ex uva passa, sive Sole siccata: de quo Colum. XII. 39. *Taubmann*.

Pythia] Plin. XIV. 9. *Pythium* et *melampythium* passi genera sunt: suum saporum, non vini referentia. Ge. IV. *Defruta* vel *Pythia* passos de vite racemos. *ὄβος ψέδιον* landat etiam Athenæus I. 1. ubi vide Casaub. c. 22. *Idem*.

Tenuisque Lageos] *Lageos* est, quæ Latine leporaria dicitur. *Tenuis* autem, penetrabilis, quæ cito descendit ad venas. *Servius*.

Tenuisque Lageos] *Adryeos*, *Leporaria* Latine, a colore leporis. ita Plin. XIV. 8. uvam landat *Racunculam*, colore ad ravum inclinantem: item *Asiniam* ab asini colore, de quibus Brodæus IV. 25. *Tenuis* autem est penetrabilis, et quæ in venas cito descendit, auctore quidem *Servio*. *Taubmann*.

94 *Tentatura pedes*] Terentius, *Neque pes neque mens summi satis officium facit*. *Servius*.

Tentatura pedes olim, vincturaque linguam] Sic et epigr. 4. *Οὐκ οἶδ' εἰ δούρων ὀλέσασθαι, ἢ δὲ δὲ δούρων Μάρτυρ', ἀποστροφὴ δ' εἰς τὴν δὲ ἀποστροφὴν*. sic et Propertius I. III. *multo mentem vincere*

Lyæo. Ut autem Poëta vincere huiusmodi et mentem, ita et Platoni et Aristoteli δεινὸν νοῦν, καὶ διάνοιαν. Aristot. lib. Eth. H. δέδεται γὰρ διάνοια, δυνάμει μὲν μὴ βούληται διὰ τὸ μὴ ἀρῶσθαι τὸ συμπερασθὲν, προίνοι δὲ μὴ δύνανται, διὰ τὸ λῦσαι μὴ ἔχειν τὸν λόγον. Germanus.

Tentatura pedes, &c.] Locus Plauti Pseud. v. 1. 5. vino idem adscribit. *Magnum hoc vitium vino est, pedes caput primum. Luctator dolosus est.* Terentiani Chremetis, cum vinum quod biberat, vicisset, neque pes, neque mens, satis suum officium faciebat, in Eun. iv. 2. 1. et 3. Virgilius in catalect. *copias vini Et tentat gressus, debilitatque pedes.* Huc facit, quod meminimus me legere epigramma vetus: *Vindicat ipsa suos, quos pertulit uva labores, Quæ pede quod premitur, subtrahit ipsa pedem.* Emmeness.

Olum] Adverbium est cujuslibet temporis. Servius.

95 Purpurea] Purpurei coloris. Idem.

Purpurea] Has Plin. xiv. 3. *racemosissimas* (ita enim leg. Turn. xxv. 26. non *acinosisissimas*) facit, et cognomine *bimammias*. Taubm.

Preciaque] Hæ cito maturescunt. unde et *precia* dictæ sunt, quasi præcoquis: quod ante alias coquantur. Servius.

Precia] De his Plin. xiv. 2. et Colum. iii. 2. quas dum generum faciunt: et videntur aliæ esse a præcoquis sive præcoquibus, quæque citius maturescunt. Taubm.

Quo te carmine dicam Rhætica] Hanc uiam Cato præcipue laudat in libris, quos scripsit ad filium: contra Catullus eam vituperat, et dicit nulli rei aptam esse, miraturque cur eam laudaverit Cato. Sciens ergo utrumque Virgilius medium tenuit; dicens, *Quo te carmine dicam Rhætica.* Servius.

Quo te carmine dicam Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis] In codicibus aliquot antiquis legere est, *ne cel-*

lis adeo: ut etiam citatum est ab Aru- siano: quod nescio quid elegantius videtur, *adeo* pro tamen, quamvis. Ideo Servius agnoscit. Super hanc sententiam Plinius: 'In Veronensi agro Rhætica vina optima, Falernis tamen posthabita a Virgilio.' Strabo: 'Rhæti ad Italiam usque pertinent, quæ supra Veronam ac Comum est. Vinum Rhæticum inter Italica, egregie commendata.' Pierius.

Et quo te carmine dicam Rhætica] Ut docte observavit Turnebus, Senecæ visus est Poëta incertus laudandi et vituperandi. At Plinius secundum, post Falernum vinum, dedisse locum Rhætico videtur. Rhæti autem populi in Italiam usque supra Veronam et Comum extenduntur. Vina autem Rhætica grata fuisse Augusto, scribit Tranquillus. Germ.

Et quo te carmine, &c.] Hac dubitatione maximam ei attribuit præstantiam. itaque, ne Rhætica hac laude nimium sibi placeat, seque omnibus vitibus præferat, cum nobiliores sint aliquæ Campanæ, subjungit; *ne cellis ideo contende Falernis.* Etiam Plin. xiv. 6. post Falernum vinum, Rhætico secundum locum tribuisse existimatur. Vide et Turneb. xxix. 26. ubi de Senecæ opinione super hunc Virgilli locum (Nat. Quæst. i. 11.) disputat: Plinii tamen sententiam præfert. hoc soil. ab admirante Poëta dictum, non a dubitante, et incerto laudaturusne sit, an vituperaturus; ut volunt Seneca et Servius. Tradit Sueton. cap. 77. *Augustum Rhætico maxime delectatum.* Et in hujus fortasse gratiam a Virgilio tantopere laudatum: quanquam et Cato idem fecerit. Contra vero Catullus, auctore Servio: quod tamen carmen, ut et alia istius Poëta, ad nos non pervenit. Taubmann.

96 Nec cellis ideo contende Falernis] Licet sis a Catone laudata, tamen vino te Campano præferre non debes. Servius.

Falernus] Mons est Campaniæ, in quo optima vina nascuntur. *Idem.*

Falernis] *Falernus*, ager Campaniæ, ubi colles (ut Plin. ait III. 5.) vitiferi, et temulentia nobilis est succo per terras indito. Tibull. II. 1. *fumos proferte Falernos.* Horat. Od. I. 20. *Vites Falernæ.* Martial. XIII. 120. *musta Falerna bibas.* Dioscorid. φάλερνος οἶνος. Taubmann.

Cellis] Apothecis dicit. nam cellas vinarias dicimus. *Servius.*

Cellis] MS. Palat. Sen. I. *celsis.* Taubmann.

97 *Sunt etiam Amineæ vites firmissima vina*] Amineum vinum dictum est, quasi sine minio, id est, rubore, nam album est. Sane Amineum dici versus probat, qui stare non potest, si, Amineum dixerimus. *Servius.*

Sunt etiam Amineæ vites firmissima vina] Omnibus fere doctis negotium facessere visum est carmen hoc, dum in nomine Amineæ, scriptionem alii animadvertendam; alii syllabarum quantitatem intraspiciendam, alii vini genus exquirendum solícite censerent. Nam quod apud Servium legitur, *Amineæ*, dici oportere propter versum, qui stare non posset, si *Amineæ* diceretur, putavit is, et scripto prodidit, *Amineas* a minio dictas, quod vinum id album sit, et idcirco sine minio: quare secundam a principio syllabam produci debere, uno plus π interjecto, iudicavit: nisi *Amymneæ* legatur ex Stephano. Sed enim ille Amymneos inter Epiroticos enumerat. Fuerunt alii, qui Virgilianum carmen totum inverterent, eadem offensi dubitatione, quod ei nomini non esse locum ea qua circumfertur sede pito arbitrarentur. Putarunt alii Virgilium nomen auctoritate sua versui licenter adcommo-
dasse. Sed enim quum animadvert-
erim apud Græcos Ἀμύνεον scribi: præsertimque apud Aristotelem, qui Ammineos Thessaliæ populos suæ regionis vites in Italiam transmisisse,

tradit in Politicis, et ab illis vine nomen impositum: memorque essent Ausonium Pæonium, eruditum sane auctorem, etsi non usquequaque cultum, eadem, qua apud Græcos scribitur, ratione nomen versibus inseruisse, cum cecinit, *Solus qui Chium miscet et Ammineum*; quo scilicet Tibullianum illud interpretaretur, *Nunc mihi fumosi veteres proferte Falernos Consulis: et Chio solotte vincla cado*: facile adductus sum, ut Mediceum codicem, atque alterum quandam Vaticanæ bibliothecæ, in hujus versus lectione castigatioribus dubio procul existimarem: in quibus scriptum est, *Sunt etiam Ammineæ vites*; qua lectione, omnis et scriptionis et syllabarum ambiguitas tollitur. Quod vero Servius asserit vinum Ammineum album esse, ideoque dictum quasi sine minio, commenticium est: quum agnoscat Plinius vitem Ammineam nigram, cui nomen Syriace. Et ex pluribus Ammineis genus tantum unum designet Columella: quod albidas uvas habeat. Præterea si verum illud est, quod plerique tradunt, Ammineum vinum idem et Falernum esse: id nigrum potius haberetur, Martialis elogio, dicentis; *Marcorea fundes nigra Falerna manu.* Nam Macrobius ait, Ammineos fuisse: ubi nunc Falernus ager. Genusque vitis Ammineæ minoris, vulgo notissimæ, quæ Campaniæ celeberrimos Vesuvii colles, Surrentinosque vestit, agnoscit Columella: solasque ab antiquis aguitas attestatur: et suis quoque temporibus vetustissimas quasque vineas Ammineas existimatas. Cæterum Virgilius diversum quid a Macrobio tradere videtur, quum sedulo distinguat species, quateraque genera duabus comparationibus complectatur. Rhetica Falernis comparando, cum quibus tamen ea, utpote deteriora, minime contendere debeant. Moxque Ammineum subjungat, cui Tmolium ex

Lydia, et Phaneum ex Chio comparat, minoremque Argitem, quamvis hæc vitis et liquoris copia, et vetustatis firmitudine sit cæteris omnibus anteferenda: assurgere tamen vinum ejus Ammineo, illique priorem locum cedere asseverat. Qui quidem, si Falernum et Ammineum idem agnovisset vinum, non ita statim per comparationes in diversa genera distribuisset, illud Rheticis, hoc Chiis, et quibusdam aliis anteferendo. Sane vero Falernum id omnino esse, quod vulgo nunc Græcum appellant: plerique non ineruditi consentire videntur. Sed nos hæc aliis, quos intellexi negotium hujusmodi sumpsisse, disputanda relinquemus, cum eo sollicita magis cura properemus, ut veterum codicum lectionem a tinearum injuria, quoad fieri potest vindicemus. *Pierius.*

96 *Tmolus adsurgit quibus, et rex ipse Phaneus*] *Assurgit*, Duplex est hoc loco expositio, nam alii volunt sine vitio in subauditione esse posita, quæ aperte dicere non possumus; ut sit, *quibus vinis assurgit*, id est, cedit vinis Tmolus et Phaneus. Quod si aperte dicatur, est utrumque vitiosum; tamen *Finus* de Græco traxit: nam *obes* dicunt. Pleraque autem subaudiri, quæ aperte non possumus dicere, et ipse alibi docet dicens de Alecto; *Nec dextra erranti deus abfuit*; quod penitus dicere non possumus, quoniam Alecto fæmininum sit. Et Sallustius qui ait, *Quis a Sertorio triplices insidias, per idoneos saltus positas erant*. *Prima*, et subaudiendum reliquit *insidia*: quod penitus dicere non possumus. Alii autem ad superiora referunt, ut *Quibus*, non ad vina referamus, sed ad vites: ut sit, quibus vitibus cedit Tmolus et Phaneus, montes vitibus consiti. Et est figura: qualis illa in Æneide, *Me puer Ascanius captivæ injuria chari: Quem regno Hesperia frando*: scilicet quem Ascanium, non, quem caput. Tmolus mons est Ciliciæ: Phaneus mons est in promon-

torio Chii: dictus a Phaneō rege. Ut autem *Assurgit*, cedit sit, tractum est a sedentibus, qui, in honorem alicujus assurgere consueverunt. *Servius.*

[*Rex ipse Phaneus*] De Lucillio hoc tractum est, qui ait, *Χίος τε θυρόσσης*, id est, *obes*. *Idem.*

Tmolus adsurgit quibus, et rex ipse Phaneus] In antiquis aliquot codicibus manuscriptis, legere est absque et particula: *Tmolus adsurgit quibus*, atque ita necesse est continuare ordinem elocutionis, Firmissima vina, quibus Tmolus adsurgit, et rex Phaneus. Sed enim obstat syllaba: Trocheus ea sede positus exemplo caret; neque cæsura ulla succurrit, quæ communem locum faciat, quare commenti sunt Grammatici, et illud, tanquam cuneum, aut farturam aliquam interponere, quæ versum sustineret, vel fatiscentem obstiparet: quorum tamen omnium ambiguitatem sustuleris, si, quod in Mediceo, et in Longobardico Vaticanæ bibliothecæ legitur, admiseris. Ibi enim: *Tmolus adsurgit*, denominatum nomen a Tmolo habetur: ut enim ab Olympo, Olympius, a Caucasio, Caucasius, ita a Tmolo, Tmolus. Eritque ordo: Quibus vinis rex Tmolus adsurgit, et rex Phaneus. *Pierius.*

Tmolus adsurgit quibus, et rex ipse Phaneus] Sententia est, Amineas vites ita esse optimas, ut et vitibus inclytus Tmolus et Phaneus rex vinorum illis assurgant, et hanc rem præbeant, neque velint primum locum tenere. Dicam hic duo de Tmolo, et de Phaneō, nam illa *rex*, et *adsurgit*, rejiciam ad finem notæ. Est Tmolus, sive, dempta syncope, Timolus, mons Lydiæ (Ciliciæ facit Servius, jam hujus erroris damnatus ab Erythræo, et Beroaldo, ex auctoritate Plinii, Strabonis, Solini, Ovidii: ideo omitto) vineti fertilissimus. Hanc partem sic illustro. Theophrastus hist. iv. 6. *Τμῶλος ἔχει ἀμπελον*. Plinius xv. 29. *Tmolus vitibus consitus*. Auctor Tra-

gædiæ Thebaidos: *Hinc nota Baccho Tmolus attollet juga.* Ovidius de Ponto: *Africa quot segetes, quot Tmolia terra racemos.* Strabo l. XIII. in genere: *Τρῳλος εἰδαλμων ὄρος.* Non ita XIV. nam inter loca, quæ afferunt *ὄρους ἀρίστους*, numerat Tmolum. Et iterum de eodem Tmolo, et locis aliis, ita ait: *διαφόρος χρηστοταῦσιν, ἢ πρὸς ἐπὶ λανσιν, ἢ πρὸς διαίτας λατρικαῖς: φέρει οἶνα πρῶτατισσιν καὶ ἐπὶ ἰατρικῇ, καὶ ἐπὶ ἀναισθητικῇ, καὶ ἐπὶ ἀναισθητικῇ.* Huc pertinet Hymnus Orphei ad Sabazium, ubi ait Bacchum insitum a Jove femori, et eductum: *ὅπως τελευτῶντος ἐλθὼν Τρῳλον ἐς ἀγάθων: ut adultus iret ad Tmolum fertilem.* Transeo ad Phænæum: est hic mons in promontorio Chii, sic dictus a rege Phænæo, ut auctor Servius. De vino Chii celebratissimo ita plena sunt monumenta scriptorum, ut consecretari hoc putidum sit: tantum cito Strabonem l. XIV. Athenæum I. Plinium XIV. Horat. Od. III. 19. Plantum Carculione. Poëtas omnes. Sed quare rex Phænæus? Merito putant viri docti expressum hoc ex Lucilio, qui *χῖος τε δυνάστης*. Ubi vinum Chium, ubi est mons Phænæus, vocat Satrapam, Regem, Principem. Verba Lucilii sic debere legi, cum male in Servio legatur, *δυνασθαι*, multi jam viderunt, Germanus hic, Turn. XXVIII. 8. Guilielm. Cant. Nov. Lect. VI. 15. Non abit, Plinium sæpe de vino dicere, *principatum*: neque Athen. qui l. I. vino dat *δυναμιν*. *Cerda.*

99 *Argitisque minor*] Quantum ad solam pertinet speciem. *Servius.*

Argitisque minor] Vel ab ἀργός dicta: quando et Plin. *albarum uvarum* meminit. vel sit, quasi *Argiva*. Nam *Argis* (teste Varrone I. 2.) *jugerum unum denos et quinos denos culcos vini tulit.* *Argitis* autem *minor* etiam Columellæ celebratur. III. 2. *quod vastis materiis davis exuberet.* Taubmann.

100 *Fluere*] Etiam Gr. de Baccho φλεῖν dicunt. Ita hic *πυλῶντος καὶ*

πυλῶντος *ἐκπῶντος* notatur. *Idem.*

101 *Dis et mensis accepta secundis*] Grata sacrificiis et mensis secundis. pomorum scilicet. *Servius.*

Mensis] *Mensis*, quæ post inferuntur, per quod significat et esui et potui bona. *Philarg.*

Diis accepta secundis] *Diis secundis* intelligit, hoc est, propitiis. *Idem.*

Non ego te Dis et mensis accepta secundis] Plura ex antiquis exemplaribus, quæ legimus, Adonio præposito numero sic habent: *non ego te dis.* Inde Alcanico tetrametro, *et mensis accepta secundis.* Cajusmodi numeri est Horatianum illud, *o fortes peioraque passi*, ne mediocri stilo versus ita insurgeret: atque hunc numerum agnoscit Servius: significat vero eam esse et esui et potui bonam. *Dis* oam libationes sunt, *mensis* vero secundis et poma et fructus alii inferuntur. In vulgatis codicibus habetur: *non ego te mensis et diis accepta secundis*, qui numerus et gravis et sonoritatis plenus, et ad heroici stili majestatem procedit. *Pierius.*

Mensis accepta secundis] *Mensis* secundæ in Gloss. Græco l. vet. *τραγῆματα*, bellaria. de his Poll. VI. 11. *τὰ ἐπιδαρμίσματα, ἐπιφορμίσματα.* et paulo post: *ἢ δὲ τραγῆλια, μυρτίδες, κάρνα, μέστυλα, ἃ καὶ ὅσα καλεῖται.* *Servius* *En. I. 220. duas habebant menses, unam carnis, alteram pomorum.* Tertiæ mensarum meminit citatus onomastici auctor c. 12. ubi per menses, cibos mensis impositos intelligendos, monet. *τραγῆλας ἐπὶ δύναν τὰ στήλα, τὰ ἐπὶ αὐτῶν τιθέμενα.* *Salmas.* in *Plin. exercit. p. 1273.* has menses secundas, *φυλάδας* nominat. inter illas, locum olim habuerunt ostrea, echini, et lactuæ crudæ, allaque acetaria, quæ una cum pomis in epilogo cænæ adhibebantur. De pomis, sive *ταῖς ἐπιδαρμαῖς*, ut *Salmasius Hist. Aug. Hackiana* edit. p. 963. *Lamprid.* in *Alexandro Severo: pomis vehementer indulgit, ita ut secundæ menses aspiens illi po-*

neretur. De uvis, ut hic apud Nos-
trum, nullus dubitat. De uvis et
nucibus, Horat. sat. II. 2. Sed satius
est legi Fulvi Ursini appendicem ad
librum de triclinio Ciacconii p. 312.
313. quam hic exemplorum congerie
fatigari lectorem. *Emmeness.*

102 *Bumaste*] Uva in mammæ bo-
vis similitudinem. *Servius.*

Tumidis, bumaste, racemis] Ideo *tu-
midis*, quia *bumastus*, id est, *mammeus*
aut *bumeus*: est enim bumastos uva
instar mammæ. Plin. XIV. 1. *tument*
vero *mammarum modo bumasti*. Addita
vero est particula *bu* a *bubus*, nam
grandia omnia ita solent efferri. Me-
minit Columell. III. 1. et Varro r. r.
II. 5. ex Vaccio: *Novi*, inquit ille, *ma-
jestatem boum, et ab his dici pleraque*
magna, ut *Βούσκον, Βουκαῖδα, Βούλιμον,*
Βούπιν, uvam quoque bumammam. Et
Anthol. III. *Βουκάμμων* est possessor
multarum opum. Macrobi. Saturn. III.
c. ult. Bumamma, aut, ut Græci di-
cunt, *Βούμαθος*, putant merito non-
nulli uvas ollares esse easdem cum
bumastis, quod colligas ex Col. XII.
43. leg. etiam notam Dalecamp. in
Plin. XIV. 1. *Cerda*.

Racemis] *Racemus*, nunquam scapus
est, sed idem plane cum *uva*, sive
botro, aut *botryone*, ut Martial. XI.
28. *uvam conditaneam* appellat. *Uva*
igitur et *βότρυς* sive *racemus*, totius
fructus nomina sunt (*der gantze*
Traube), qui partibus constat scapo,
pediculo, acino sive grano. *Acini*
(*ein Beerlein*) partes sunt *folliculus*
(*στέρφυλον* Gr., Plinio corium, cortex,
cutis), *succus* (qui et *sanguis terræ*, et
αἷμα σταφυλῆς Siracidæ), *caro* (qui et
callus Plinio in uvis duracinis), *nucleus*,
Græc. *γίγατρον*. Columella et Palla-
dius *nucleos* etiam *vinacea* vocant,
nove. nam *vinacea* potius sunt *στέρ-
φυλα*. Solet autem *uva* sive *racemus*
de aliis quoque *ἀναλόγως* dici: ut et
acinus de baccis et corymbis hederæ
vel sambuci, &c. Atque hæc semel e

Delph. et Var. Clas.

Casaubono l. II. in Suetonio. solide do-
cere volui: cum doctissimi etiam viri
in his errant. Videre itidem poteris
Turneb. XXV. 26. Auson. Poppæa cen-
set *Racemos* dici *uvas* minores et quæ
sub pampinis fallant: *uvas* vero ma-
jores illas, et crassioribus acinis. Plin.
l. IV. *Quando non racemos, sed uvas*
alias gignunt. Taubmann.

103 *Sed neque quam multæ species,*
&c.] Scit apud diversas lecta esse in-
numerabilia vitium genera; quibus
offensus ait, Colligere tanta vitium
genera, nec utile est, nec possibile.
Qui enim conatur universa cognos-
cere, debet etiam impossibilia scire,
ut est arenarum, vel fluctuum nume-
rus. *Servius.*

Sed neque] Simillima habet Colum.
III. 2. *Taubmann.*

104 *Refert*] Aut interest, aut pro-
dest. *Philarg.*

105 *Libyci*] Ipse, *Litus arenosum*
Libyæ, dixit. *Idem.*

Libyci velut æquoris idem] Hanc sen-
tentiam protulit etiam Theocritus, a
quo Virgilium accepisse, verisimile
est. Theocriti autem versus ex idyll.
XVI. sunt hi: *Ἄλλ' ἴσος γὰρ ὁ μόχθος*
ἐν φόνι κύματα μετρεῖν, Ὅσσ' ἄνεμοι
χέρσονδε μετὰ γλαυκᾶς ἁλὸς ὠθεῖ. Po-
test etiam videri imitatus illud Ca-
tulli: *Quam magnus numerus Libyssæ*
arenæ Laser piciferis jacet Cyrenis,
Oraculum Jovis inter æstuosi. Home-
rus quoque in *Iliad.* B. simile quid-
dam protulit: *Διὴν γὰρ φύλλοισιν ἐοικό-
τες ἢ ψαμμοῖσιν.* et Pindarus *Olymp.*
I. III. *ὥς μὲν σαφές ὅτι ἂν εἰδείην*
λέγειν Ποντίαν ψάφων ἀριθμόν. Philip-
pus etiam in epigram. l. III. *Λοιπὼν δ'*
*ἀέθλων ἦν ἐρευνήσης κράτος, Καὶ τὴν λί-
βυσσαν ἐξαριθμήσεις κόνην.* *Ursinus.*

106 *Quam multæ Zephyro turbentur*
arenæ] Pythagorici numeris omnia
constare docebant, quod in chronico
suo luculente exponit Marshamus
pag. 264. Horat. od. I. 28. Architam
Tarentinum Pythagoræ auditorem et

Virg.

6 B

geometram, appellat *arena mensorem*, quod cum non sit in manu hominis, ut et numerare fluctus maris, inde nata hæc proverbialia: ἄμμον μετρεῖν, κύματα μετρεῖν, quorum mentionem infert Zenobius centur. 1. quæ dicuntur ἐν τῶν ἀδυνάτων καὶ ἐπικτῶν. *Emmeness.*

107 *Incidit*] Reddit procul dubio Homerum, qui etiam de Euro Odys. v. ἐρεσε. Cic. etiam in Arat. *Sin gravis inciderit vehementi flamine ventus.* Cerda.

109 *Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt*] Aut generale est, sicut ait in primo, *Et quid quæque ferat regio*: aut ad superiora pertinet, ut sit sensus talis: Non prodest, nosse cuncta vitium genera: nec omnia procreantur in omnibus terris. *Serv.*

110 *Crassis paludibus*] Lutositas naturaliter. *Idem.*

112 *Littora myrtetis latissima*] Locum posuit pro ipsis arboribus, sicut salictum pro salicibus. nam myrtetum est locus: arbor vero ipsa myrtus vocatur. *Idem.*

Denique apertos Bacchus amat collis] Illic est, quod vites amant montium laxiora. *Idem.*

114 *Aspice et extremis*] Intuere etiam extremum orbem cum suis cultoribus domitum: nam subaudimus cum. Et per transitum maiestatem Romani laudat imperii. *Idem.*

115 *Eoasque domos Arabum*] Arabia, Panchaja, Sabæorum gens est, apud quam tus nascitur. ut, *solis est turea virga Sabæis.* Item, *Totaque tu-riferis Panchaja pinguis arenis.* Plautus, *Arabico ture.* *Idem.*

Eoasque domos] In Longobardico domus quarta declinatione legitur: quod et apud T. Livium in antiquis codicibus observatum. *Pierius.*

Pictosque Gelonos] Stigmata habentes: populi Scythiæ: ut, *pictique Agathyrsi.* Servius.

P. Gelonos] Notat plagam mundi Septentrionalem. sunt autem *Geloni*,

Scythiæ populi: Turneb. xxix. 26. de quibus et Ge. iii. 461. *Picti* dicuntur; vel, quia *στίγματα* habent: ut Cic. Off. ii. de barbaro quodam *notis Thraciis compuncto* meminit. vel, quia veste utebantur versicolore: uti de iis Solin. c. 19. *Geloni de hostium cutibus et sibi et equis tegmina faciunt.* Vel, quia *fucato in cærum corpore pingebantur*, ut vicini ipsorum *Agathyrsi*: De quibus vide *Æn.* iv. 146. *Taubmann.*

Pictosque Gelonos] Fabulam quidem tradit Herodotus l. iv. c. 10. de tribus filiis Herculis, Agathyrsio, Gelono, et Scythia, qui ei provenerunt ex virgine ancipitis naturæ: sed an se compungant notis Geloni, quia Gelonus, populi primus auctor, e serpente oriundus est, aliorum permitto iudicio. Non me fugit illud Claudiani in Rufinum l. 813. *Membraque qui ferro gaudet pinxisse Gelonus.* Si errare videtur Cerda, Servio subscribens, qui Gelonos appellat pictos, quia stigmata corporibus inusta habent, accedendum τῷ πάνι Salmasio, qui cum veterem interpretem sui oblitum dixit, sub calcem eruditæ snæ disputationis p. 189. hæc expromit: *Picti Geloni* Virgilio, ut *Agathyrsi.* Gelonus enim Agathyrsi frater: ambo Herculis filii. Stephanus: Γελωνῶν, πόλις Σαρματίας ἀπὸ Γελωνοῦ τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Ἀγαθυρσοῦ ἀδελφοῦ. Et sane *pictos* sive Agathyrsos, sive Gelonos, haud aliter interpretari licet, quam aliquo colore fucatos. Sic *picti Scythi* Seneca. et *Picti* populi Britanniae ab eadem ratione dicti. Sic *picta vestis*, coloribus variata, et *pictæ volucres* apud Poëtam. Non dubium est quin Scythiis, non Thracibus adscribendi sint Geloni: vide Pomp. Melam ii. 1. qui ideo pictos nominandos censet, quod se equosque velaverint cutibus hostium, sed et hanc sententiam rejectam videbis a Salmasio, supra citato loco. *Emmeness.*

116 *Diriæ arboribus patriæ*] Regi-

onis, ut, *Italiam quero patriam*. Servius.

Sola India nigrum Fert hebenum] Atqui et in Ægypto nascitur; sed Indiam, omnem plagam Æthiopiæ accipimus. Sane et hæc *hebenus*, et hoc *hebenum* dicitur: hic neutro natus est; Lucanus vero ait, *Hebenus Mareotica vastos Non operit postes*. Hebenus autem arbor est, quæ cæsa durescit in lapidem. *Idem*.

India nigrum ebenum] Theophrast. hist. iv. 5. loquens de India: Ἰδιον δὲ καὶ ἡ ἑβένου τῆς χάρας ταύτης: *ebenus regionis hujus vernacula est*. Strabo l. xv. in narratione rerum Indicarum loquens de Pasyis: φέρεσθαι δὲ καὶ ἑβενον: *nasci etiam ebenum*. Plin. xii. 4. *Unam e peculiaribus Indiæ Virgilius celebravit ebenum, nusquam alibi nasci professus*. Solin. c. 65. *Sed ut piper sola Indiæ, ita et ebenum sola mittit*. Alcimus l. i. loquens de Indis: *Concolor hic ebeni piceo de fomite ramus Surgit*. Claud. Indum signat, cum ait in opere de Nilo: *Qui ramos ebeni, qui dentes vellit eburnos*. Sed an solius Indiæ hæc sit merx, ut ajunt Solin. et Virg. dubium est. Nam Herod. l. iii. loquens de Æthiopia: ἀντὶ δὲ χρύσου τε φέρει πολλόν, . . . καὶ δένδρεα πάντα ἔγρια, καὶ ἑβενον: *Hæc et auri multum fert. . . et cum agrestes omnes arbores, tum vero ebenum*. Plin. vi. 30. *Sita est Æthiopia ab oriente hiberno ad occidentem hibernum*. Meridiano cardine silvæ ebene maxime virent. Lucan. l. x. de Regia Ægyptiorum: *Ebenus Mareotica vastos Non operit postes, sed stat pro robore vili*. Servius, ut Poëtam defendat, ita ait: *Atqui et in Ægypto nascitur, sed Indiam, omnem plagam Æthiopiæ accipimus*. Sed qui potest ita defendere? Nam Dioscor. i. 111. aperte discriminat, et principatum dat Æthiopiæ ebene. ἑβενος κρατίστη ἡ Αἰθιοπική, καὶ μέλαινα . . . ἔστι δὲ τῆς καὶ Ἰνδικῆ: *Ebenus optima habetur Æthiopica, et nigra . . . altera est Indica*. In magnis scriptoribus dissidia ista,

neque ideo alii præ aliis damnandi. Epithetum nigredinis vidisti in Dioscor. Arist. quoque Meteor. iv. 7. ἑβένου τῆς μελαίνης. *Cerda*.

117 *Ebenum*] Non infrequenter cum aspiratione: absque illa concinnius, Græcisque conformius, quibus ἑβενος. Hæc de re disserentem lege Dausquium in Orthogr. *Emmeness*.

Solis est turea virga Sabæis] In Longobardico: *Solis et turea*, sed inemendate. *Turea* vero absque aspiratione in antiquis codicibus: quod multi fuere, qui *tus* Latinum esse vocabulum, et a tundendo dictum volvere. *Pierius*.

Solis est turea virga Sabæis] In aliis regionibus etiam *tus* inveniri, certum est. Sed in iis ex arboribus consitis colligitur, in Arabia autem suoapte ingenio prognasci constans fama est. ubi, teste Strabone l. xvii. Δένδρον ἄλβανον αὐτοφύει. Itaque illi plagæ, et quidem Sabæis, Arabiæ Felicis incolis, si non omnis, præcipua saltem laus debetur, ut docuimus Ge. i. 57. quod etiam non obscurum ex Plinio vi. 28. *Sabæi Arabum propter tura clarissimi*. Idem adstruit etiam Tibull. ii. 2. *Urantur pia tura focis; urantur odores*, Quos tener e terra dicite mittit Arabs. Clarissime Mela i. 10. *Arabia hinc ad Rubrum Mare pertinet, sed illic magis læta et ditior, ture atque odoribus abundat*. et iii. 8. *Arabia dicitur, cognomen Eudæmon, angusta, verum cinami et turis aliorumque odorum maxime ferax*. *Emmeness*.

119 *Balsamaque*] Que vacat. ut alibi, *Dixitque, et prælia voce diremit*. Sane *Balsamum* est arbor ipsa: *Opobalsamum*, succus collectus ex arbore: nam ὅτος dicitur succus: τὸ ξύλον lignum ipsius arboris. Probatio autem opobalsami, ut dicit Plinius, hæc est, *Si contra solem feratur, et corruptum non sit, manum ferentis exurit*. Servius.

Balsamaque] *Balsamum* est liquidum medicamentum, colorum cura-

tioni necessarium, quod ex arboribus distillat in modum picis. *Probus.*

Balsamique] Balsamum uni Judæ concessum esse, auctor Plin. XII. 25. Joseph. x. 4. Hegeapp. i. 16. Justin. l. xxxvi. Dioscor. l. i. Theophrastus multis in locis. *Meyen.*

Semper frondentis acanthi] *Acanthus* arbor est in Ægypto semper frondens, ut oliva, laurus. *Acanthus* dicta, quia spinis est plena. Abundat hac etiam Circina insula. *Servius.*

Acanthi] Theophrasto *ἄκανθος* arbor est in Ægypto nascens. sic dicta, quia spinis plena sit. *Acanthium* Plinio est XXIV. 12. Sed cum idem cap. sequenti de ea tractet, quæ *Spina Appendix* appellata sit, quod baccæ in ea puniceo colore *appendices* vocentur; sunt, qui de hac Virgiliana interpretentur. Et quia virgulta ejusdem flexibilia sunt, hinc illud Ge. iv. *flecti vimen acanthi*, explicant. ut et, quum *mollis* eadem appellatur. Quamquam in his pro herba *topiaria* accipiunt; de qua Ecl. III. Immo et apud Græcos (ut observavit Pimpont.) *ἄκανθα* et *ἄκανθος* promiscue usurpantur pro arbore et herba: quæ nunc *Acer*, nunc *Spina* vertuntur. Esset igitur hoc Poëtæ tertium quoddam genus *Acanthi*. Sed vide mihi *Anton. Musam Italum*, et Not. Æn. i. 654. *Taubmann.*

120 *Æthiopum*] *Æthiopia* Ægypto contermina, insignes habet arbores, laniferas quoque, auctore Plinio. In Tylo insula maris Persici, sunt arbores (gosampinos vocant) lanigeræ; folia habent infœcunda: quæ nisi minora essent, vitium poterant videri. Ferunt cucurbitas amplitudine mali cotonei: quæ maturitate apertæ, ostendunt lanuginis pilas; ex quibus preciosa lintea faciunt. Et Juba tradit circa fruticem lanuginem esse, linteaque inde fieri Indicis præstantiora. *Æthiopia* sita est ab oriente hiberno, ad occidentem hibernum: sub ipso meridiano excelsus est

mons, qui æternis ardet ignibus. *Probus.*

Molli canentia lana] Pimpontius, laniferas arbores notari putat, quæ byssum ferunt, linum auro contracarum. Sed docet Lipsius, *Byssum* e terra gigni, ut linum: et imperite a multis confundi *Byssina*, *Bombycina*, et *Serica*: Cum *Byssina* vestis fit e lino: *Bombycina* e verme; *Serica* ex arborum lana confecta. *Taubmann.*

121 *Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres*] Apud Indos, et Seres, sunt quidam in arboribus vermes, et bombyces appellantur, qui in araneorum morem tenuissima fila deducunt. Unde est sericum: nam lanam arboream non possumus accipere, quia ubique procreatur. *Servius.*

Depectant] Decerpant. sed alii *Depectat* legunt. quod si est; Seres, posuit pro Ser: sicut trabes pro trabs. Sic Lucanus, *Sub juga jam Seres, jam barbarus isset Araxes*. Idem.

Seres] Asiæ populi, de quibus Mela l. i. *Seres media ferme Eoæ parte incolunt Indi: et Scythæ ultima*. Sic III. 7. *Seres internunt, genus plenum justitiæ, ex commercio, quod rebus in solitudine relictis absens peragit, notissimum*. Recte erroris insimulantur, qui *Seras*, hodie *Chingesen*, cum *Sinis* confundunt, qui hodie *Siamenses*. Sed de his Vossius ad Pompon. Melam pag. 8. et 9. Plin. vi. 17. *Seres lanicio silvarum nobiles perfusam aqua depectentes frondium canitiem: unde geminus fœminis nostris labor, redordendi flæ, rursumque renendi*. Inde Sericum, serica vestis, quæ non nisi sub imperatoribus Romanis condita, ut Ferrarius de re vest. i. 19. Sed error veterum, qui sericum ex lanugine arborum depexa fieri statuebant, exploditur erudite a Salmasio in exercit. Plin. pag. 298. 299. et seqq. Nec non in notis in Tertull. de pallio pag. 240. 241. et 242. *Emmeness.*

122 *Oceano propior gerit India lucos*] Hæc enim habet arbores magnas,

quæ est juxta Oceanum. hinc est, *Extremi sinus orbis*. Servius.

Oceano prop. Ind.] Vide Plin. vi. 13. *Taubmann*.

Gerit] Pro habet, ut alibi, *Virginis os, habitumque gerens*. Philarg.

123 *Aëra*] *Aëra arboris*, nunc pro cacumine: aut aërem eum dicit, qui circa cacumen est. Philarg.

Ubi aëra vincere summum] Pertinent ista ad exaggerandam proceritatem arborum Indicarum. Strabo xv. *δένδρα παράδοξα ἢ Ἰνδικῇ τρέφει: fert India arbores ultra modum*. Plin. vii. 2. *Arbores quidem tantæ proceritatis traduntur, ut sagittis superari nequeant*. Ceterum Græci *ὑπερβάλλειν* dicunt, *δρακοντίζειν*, *ὑπεροιστεύειν*. Val. Flaccus Argon. vi. ita extulit: *Densior haud unquam, nec celsior extulit ulla Silva trabes, fessæque prius rediere sagittæ, Arboris ad summum quam pervenere cacumen*. Carpit illum Scaliger. Lucanus ait: *Æthera tangentes silvas*. Cerd.

125 *Non tarda*] Id est, strenuissima. nam *Liptotes* figura est. Servius.

126 *Media fert tristis succos*] *Di*, sine sibilo proferenda est: Græcum enim nomen est, et *Media* provincia est. *Idem*.

Media fert tristis succos, tardumque saporem] Pars Parthorum *Media* est appellata a Medo, filio Medæ et Ægæi, ut existimat Varro, qui quatuor libros de Argonautis edidit. Arbor autem, quæ describitur a Virgilio, nascitur quidem in Italia, sed non est ejusdem effectus, cujus in *Media*: et appellatur *Rhododaphne*. *Probus*.

Media fert tristis succos] *Μηδικὸν μῆλον*, quod et *ελον*, Græci malum citrium vocant: sed non satis constat hoc significari a Virgilio. Cydonium malum, quod Cotoneum Medici accipiunt, videtur ejusdem pene cum hoc Medico, quodcumque sit, esse efficacis, namque usurpatum a veteribus ex Plutarcho constare videtur ad habitus commendationem et gratiam conciliandam, hoc indicio, quod jube-

ret Solon sponsum consuetudinem cum sponso accubitusque auspicari malo Cydonio, recens ab ea vorato, sub his verbis Plutarch. *ἐν γὰρ παράγγ. ὁ Σόλων ἐκέλευε τὴν νύμφην τῷ νυμφίῳ συγκατακλίνεισθαι μῆλου κυδωνίου κατατραγοῦσαν, αἰνιττόμενος, ὅς τοι κεν, διὰ δὲ τὴν ἀπὸ στόματος, καὶ φωνῆς χάριν εὐάρμοστον εἶναι πρῶτην καὶ ἡδεϊάν*. Non videtur tamen malus Cotonea vel Cydonia felicitis mali descriptioni convenire. *Germanus*.

Media, &c.] Descriptio mali *Medicæ*: cujus fructus *Malum Medicum*, et *Assyrium*, et *Citrium*. Etiam Plinius cum Virgilio, nisi apud Medos et in Perside, non nasci testatur: quem vide xii. 3. et inibi Dalechamp. ut et Macrob. iii. 19. Quando autem hoc malum Citrium (nam sero factum) edi cœperit, docet Casaubonus ad Athen. iii. 7. quem vide pag. 101. Vulgo *Cytron*. *Taubmann*.

Tardumque saporem Felicitis mali] Apud Medos nascitur quædam arbor, ferens mala, quæ medica vocatur: quam per periphrasin ostendit, ejus suppressens nomen. hanc plerique citrum volunt; quod negat Apulejus in libris quos de arboribus scripsit: et docet longe aliud genus arboris esse. *Tardum* autem *saporem* dicit, vix intelligibilem, quod illi ad carnem mediam citri referunt. Nam prima et interior facile suum ostendit saporem. *Servius*.

Media] Salmasius Plin. exercitat. p. 956. asserit in hac sententia fere omnes antiquos fuisse, *κίτριον* et *malum Medicum*, nec non *Hesperidam*, idem fuisse. Galenus, Aëtius, et alii: *μηλέα Μηδικῇ ἢ τὸ κίτριον*. Vetus epigramma nondam editum, cui titulus *De Citrio: Septa micant spinis felicitis munera mali Quæ tulit ut citris aureus ora tumor*. *Hippomenes* vicit tali certamine malo, *Talia poma nemus protulit Hesperidum*. Inde in Glossis Græcol. *ἐσπερίς κίτριον*, et in onomast. Græcol. *κίτριον, Μηδικόν*. De malo Me-

dica vide Theophrast. hist. Plant. iv. 4. *Emmeness.*

Tristis succos] Amaros. ut, *Tristesque lupini.* Servius.

Tristis succos] Ut Ge. i. 75. *tristis lupini fatus*, i. amarus. Solinus c. 49. *Gestat malum inimicum venenis, sapore aspero et amaritudinis miræ.* Alii tamen hæc verba non de malo Medico, sed de venenis, quibus ea regio abundat, intellexerunt. *Taubmann.*

Tardum saporem] *Amarum et acerbum* interpretatur Turn. iv. 4. Servius *hebetem* et vix intelligibilem, scil. carne sui media: nam prima facile saporem ostendunt. Philargyrius *gravem*, et diu linguae et palato immorantem. *Taubmann.*

127 *Felicitis mali*] Secundum eos qui dicunt, citrum fecundam: nam hæc arbor, id est citri, omni pene tempore plena est pomis; quæ in ea partim matra, partim acerba, partim adhuc in flore sunt posita. Aut certe *felicitis*, salubris. Nulla enim efficacior res est ad venena pellenda. *Serv.*

Quo non præsentius ullum] In Longobardico codice *præstantius* legitur. Sed *præsentius* magis placet eruditiss. *Pierius.*

128 *Sævæ novercæ*] Aut hæ, quæ sævæ sunt: aut epitheton est omnium novercarum. *Servius.*

Pocula si quando sævæ infecere novercæ] De injustis novercis actum Ecl. iii. 33. Quare monet pupillos Juvenal. vi. 628. *Vos ego, pupilli, moneo, quibus amplior est res: Custodite animas, et nulli credite mensæ: Livida materno fervent adipata veneno.* De exemplaribus sævitæ novercalis vide Marcellum Donatum ad initium annual. Taciti. *Emmeness.*

129 *Miscueruntque herbas*] In Oblongo perveteri codice, atque etiam in Longobardico, *miscuerant* legitur, quod minime placet. In altero antiquo *miscuerint* habetur. Sed ego nunquam lectionem primam rejicerem, quum in Bucolicis *tulerunt*, et apud

Terentium *emerunt*, eadem figura legitur. *Pierius.*

Non innoxia verba] Liptotes. id est, nocentissima. Et est augmentum, quasi parum putent venena miscere, nisi etiam magicos cantus addiderint. *Servius.*

130 *Membris agit atra venena*] Radices, nuces, lupini, citrum, apium, prosunt contra futurum, non contra jam acceptum venenum. Unde etiam antiquitus ante ulla alias epulas, hæc solebant mensis apponi. apparet ergo non eum de citro loqui in præsentem, cum dicit *Membris agit atra venena.* Jam data. *Idem.*

Agit] Id est, exigit, et expellit, ut Horat. epod. ix. *Actus cum freto Naptunius Dux fugit ustis navibus.* Ideo Theophrast. hist. plant. iv. 4. *χρησιμον δὲ, ἐπειδὴν τύχῃ πεπωκὸς τις φάρμακον.* Eadem fere verba habet Athenæus iii. 7. et 8. ubi mirabilis historia de duobus latronibus, qui, cum rapebantur ad supplicium, illæsi manserunt contra venenatos morsus serpentum, citrium quia casu quodam comedissent. sed pro *φάρμακον* dicit *θανάσιμον φάρμακον.* *δοθέν γὰρ ἐν οἴνῳ, διακρίνεται τὴν κοιλίαν, καὶ ἐξάγει τὸ φάρμακον.* Idem testatur Dioscorid. i. 167. et Galen. i. vii. simpl. medic. *Emm.*

Atra venena] Quia homines efficit lividos, nigros, sic Ovid. Met. i. 147. *Lurida terribiles miscent aconita novercæ.* Inde Juvenal. i. 72. *nigros efferre maritos.* De livoribus, quæ conspiciuntur in Germanico, qui ferebatur veneno extinctus, Suet. in Calig. c. 1. *Idem.*

131 *Faciemque simillima lauro*] Figura Ciceronis, qui ait in Cæsarianis, *Sed simillimum deo judico.* Sane etiam hæc probat citrum non esse: nam citri arbor et multum non potest crescere, et multo habet folia majora quam laurus. *Servius.*

132 *Alium late jactaret odorem*] Et infinitum emittit suum odorem, et longe alium, quam laurus. *Idem.*

134 *Flos adprima tenax*] Apprima, id est, maxime. Et est nomen pro adverbio. sicut, *Et pede terram Crebra ferit*, pro crebro. *Idem*.

Flos ad prima tenax] Quamvis nonnulli codices habeant, *apprime*, magis tamen placet, quod in vetustioribus legitur, *ad prima*. Eamque lectionem mihi videtur agnovisse Arusianus. Et in antiquo Terentii codice manu scripto legitur: *Meis me omnibus scio esse ad prima obsequentem*. Est vero Græca figura non inelegans, ἐν τὰ πρῶτα. Quoniam vero multi ad hanc ætatem quodnam hoc malum sit, quod a Virgilio describitur, non otiose quærent: quid ego sentiam, dicam, bona eorum venia, qui aliter judicant. Nam Medicum malum, pomum id esse Virgilio videtur, quod vulgo Naranzium apud Venetos, apud Romanos et Campanos ab angulorum densitate, quibus succus intrinsecus dispescitur, in folliculos suos collectus, Malangnulum, appellatur. Ab aliis in citriorum species acceptum. Hanc sanè arborem, et hujusmodi fructum Virgilius pingit, dum tristes succos memorat, dum tardum saporem, dum fertilitatem, dum medicamenti vim contra venena habere (quod a Nicandro acceptum mutuo) dum simillimam esse Lanro, dum folia indecidua virore æterno, dum floris tenacissimam, dum gravem animam emendare dicit. Ubi autem Nicander ait, Μῆδόν τε καὶ ἐμπριόντα σίνηπι. Sunt, qui μήλον legant. Sed enim interpres μῆδον agnoscit, et addit, ἐστὶ δὲ τὸ μηδικὸν μήλον, ὃ ἐστὶ τὸ νεράντζιον. dictione ita subbarbarice scripta, quo sententia magis omnibus innotesceret. Eandem porro arborem, et Macrobius, et Plinius esse ostendunt: quam etiam apud Persas esse ea fructuum commendatione dicunt, ut poma alia præcarnantur, alia interim maturescant, alia subnascantur: sitque denique arbor ipsa omnibus horis pomifera. Addunt, mala venenis contraria, odore

præcellentia, esculentis commendandi halitus grati, incoqui solita. Illud præterea in ipsis citriis experimur (quando nomen hoc in id genus omnia jam receptum est) quod de foliorum odore Plinius tradit, transire quippe in vestes nna conditum, arcereque animalium noxia. Quod vero Servius ideo conjecturam facit non esse citrium: quia dicat Poëta, *Ac membris agit atra venena*, leve est: non enim intelligendum, inferre venenum membris, sed procul a membris agere. Quam quidem opinionem meam, eo audentius sum propalare adgressus, quod Virum et litteratura præstantem, et felicitate ingenii stylique candore omnibus admirandum, Jacobum Sincerum Attium, idem sentire adinveni, quum ego Neapolim ad salutandum hominem Roma profectus essem. *Pierius*.

Ad prima] Attico more adverbium plurali eloquitur numero: ut notat Turneb. xxix. 26. ita Ge. iii. *equus pede terram Crebra ferit*. Ge. iv. *nec sera comantem Narcissum*. et alia sexcenta, quæ adnumeravit Erythræi Index, in *Torva tuentem*. Ita Lucret. l. ii. *mortales mutua vivunt*. Potest et (auctore Turneb.) *ad prima* duobus vocab. dici, ut in *primis* et *cum primis*. quod erit ad comparisonem eorum, quæ primum tenacitatis obtinent locum: quod et *apprime* declarat. Etiam Servius et I. C. Scaliger de Causis. L. l. ii. 60. *ad prima* hic agnoscunt: Filius tamen hujus Josephus ad Catullum xxvii. ut et Gifanius, *apprime* legendum pertendunt, ultima nihilominus correpta: quod ita veteres solerent. Horat. Od. ii. 20. 10. *et album mutor in alitem Superne*. Lucr. l. iv. *Longe tamen parte ab summa, &c.* lib. v. *Clare citat ad se sitientia sæcla ferarum*. lib. vi. *Tecta superne timent, metuunt inferne cavernas*. Taubmann.

Ad prima] Cnr malo Persicæ folia perennent, et maxime tenacia sint, cognoscimus luculente ex var. lect.

Petri Victorii XXXII. 5. *Emmeness.*

Animas] *Δωρωταίαι*, id est, pulmonis vitiosum anhelitum; quod exprimit subdens, *senibus medicantur anhelis*. Servius.

Olentia ora] *Putentia*, id est, *δωρωδία* oris: notandum sane huic unitantum arbori incubuisse Virgilium, et expressisse ubi sit, qualis sit, cujus potestatis sit; sicut in quarto de herba amello, quod qui de arboribus aut herbis scripserunt, in omnibus exequuntur. *Idem.*

Olentia] *Olentia*, et ad *animas* est referendum, et tabaudiendum male *olentia*. Sic *Plautus* in *Milite glorioso*: *Tum in Apulis non sum natus,—non sum animata*. *Philarg.*

Animas et olentia Medi Ora foveat illo, et senibus medicantur anhelis] Nescio quam comminiscatur interpretationem *Robbertus Titius* contr. vi. 19. De *δωρωδία*, et de fœtentis oris halitu, omnes intelligendum censent, cui vitio hoc malum remedio est, juxta *Theophrast.* et *Athenæum* supra citatis locis. *Idem* affirmat *Plinius* XII. 3. *Cujus* (nempe pomi) *grana Parthorum* proceres incoquere esculentis, commendandi halitus gratia. Inter *εβροτομα* numerat *Salmas.* *Plinian.* exercitat. p. 948. Nihil enim præst animas, quam spiritus Poëta significavit. Inde *Plautus* *Asin.* v. 2. 43. *An fœtet anima uxoris tuæ?* Sic male animatus, qui putidam habet animam. Contra in *Varrone*, *Avi et atavi nostri*, cum allium ac cape eorum verba olerent, tamen optime animati erant. *Senibus* quoque difficulter respirantibus medelam adferre, *Salmas.* *Plin.* exercit. pag. 956. *Epigrammate veteri ἀνεκδότῳ* firmat: *Hæc ornant mentes, hæc præstant poma medelam, Quam quatit incurvos tussis anhelis senes.* *Emmeness.*

135 *Anhelis*] *Anhelis* autem illis qui anhelant, deficiunt. *Idem.*

136 *Sed neque Medorum silvæ*] *Jam* incipit laus *Italiæ*, quam exequitur secundum præcepta *Rhetorica*. Nam

dicit eam et habere bona omnia, et carere malis universis. *Servius.*

Sed neque Med.] Excurrit in laudes *Italiæ*, quas exsequitur secundum præcepta *Rhetorica*. Nam dicit, Eam et habere bona omnia, et carere malis universis. Nobilissimum *Italiæ* encomium habet *Plinius*, quo *Opus suum Naturæ-consultus* ille concludit. Videatur *idem* et III. 5. item *Varro* de *Re Rust.* 1. 2. *Columella* IV. 8. *Solinus* c. 8. *Florus* I. 16. *Mela* II. 4. *Propert.* III. 20. *Polybius* I. II. *Strabo* I. VI. *Dion. Halicarnassæns* I. 1. *Taubmann.*

137 *Ganges*] *Indiæ fluvius*, per quem provincia significatur. *Servius.*

Ganges] *Strabo* I. XV. *Fluminum* maximum esse vult. sic de eo *Mela* III. 7. *Ganges et Indus amnes; ille, multis fontibus in Hemodo Indiæ monte conceptus, simul unum alveum fecit, fit omnium maximus, et alicubi latius, quando angustissime fluit, decem millia passuum patens, in septem ora dispergitur.* Haud dissimilia *Plinius* VI. 18. *pulcher*, quia aurum dicitur vehere, quod liquidum ex *Plinio* XXXIII. 4. *Fluminum* ramentis, invenitur scilicet aurum, ut in *Tago Hispaniæ, Pado Italiæ, Hebro Thraciæ, Pactolo Asiæ, Gange Indiæ.* Inde apud *Poëtæ gemmifer, aurifer.* De origine nominis *Plutarchus* in libello περὶ τοῦ ταύρου. *Emmeness.*

Hermus] *Lydiæ fluvius*, arenas aureas trahens. *Servius.*

Auro turbidus Hermus] *Fluvius Lydiæ* est, quod ex *Nonno Dionys.* I. X. ubi mentio fit *Λυδοῖο Ἑρμού.* *Mela* I. 11. *In sinu Smyrniæ est Hermus amnis.* *Solinus* cap. 40. *Smyrniæos cetero campos fluvius Hermus secat, qui ortus a Daryolao Phrygiæ, Phrygiam scindit a Caria.* Hunc quoque *Hermum fluctibus aureis æstuasse antiquitas credidit.* Non tamen per se aurum vehit, sed bene Poëta ait *turbidus*, Græce *θολερὸς*, suapte enim natura argenti ferax est, nam aurum influit in hunc amnem ex

Pactolo, unde sic Nonnus l. xi. Dionys. "Ὀφρα σὲ Πακτωλοῦ λελουμένον ἐκ ποταμοῦ Ἀμπελε φαυδρόνοιμι, καὶ ἀργυρέουσι βέθροισι Ἔρμος εὐρβέλτης ἑτέροις Χατύροισι μελέσθω" Οὐ γὰρ ἀπὸ χρυσοῦ φέρεי ῥόδον. Huc facit illud Siliii Italici l. i. non *Lydia mallet Stagna sibi, nec qui riguo perfunditur auro Campum, atque auratis Hermi flavescit arenis*. Et Claudian. in Rufin. l. 102. Non *Tartessiacis illum satiaret arenis Tempestas pretiosa Tagi, non stagna rubentis Aurea Pactoli, totumque exhauserit Hermum*. Sic Statius Sil. l. i. in Tiburt. Manl. vs. 97. *cujus stagnantia rura Debit, et flavis Hermus transcurrere ripis, Et limo splendente Tagus*. Ut Noster habet turbidus, sic Martial. viii. 78. *Non illi satis est turbato sordidus auro Hermus*. Emmeness.

138 *Laudibus Italiae certent*] Figure. nam certo tecum dicimus. Serv.

Laudibus Italiae certent] Hanc structuram attigimus Ecl. v. 8. Sic Ge. ii. 99. *cui non certaverit ulla*. Emmen.

Bactra] Regio juxta Assyrios: unde et populi Bactriani dicuntur.

Bactra] Numero multitudinis declinantur. Et, ut Q. Curtius ait: *Bactrianae regionis caput est, quae est supra Persidem urbs, sita est sub monte Parapamiso: cujus terminos praeterit Bactrus amnis, qui urbi et regioni nomen fecit*. Sabinus.

Bactra] Horum tellus feracissima quoque est, ideo in numerum opulentiae inducta a Vate. Strabo l. ii. *παμφόρον* nominat. Plin. xviii. 7. *Tradunt in Bactris grana tantae magnitudinis fieri, ut singula spicas nostras aequent*. Curt. l. vii. *solum pingue*. Verum est ab illo partem Bactrianorum poni sterilem. Ad eandem rem pertinent horum smaragdi celebratissimi, de quibus Theophr. et Plin. prior ait illos colligi ex arenis, posterior ex commissuris lapidum. Cerda.

Indi] De Indiae felicitate vide Solum c. 54. Melam. iii. 7. vi.

17. inprimis *Navigation. Hollandicas*. Tanbmann.

139 *Panchaia*] Arabia, ut diximus supra. Servius.

Panchaia] Regio Arabiae, ubi et templum Triphyli Jovis. Ipse alibi: *Panchaeis adolescent ignibus aræ*. Philarg.

Panchaia] Quod ture abundet. Ovid. Met. x. 307. *fit dives amomo, Cinnamaque, costumque suam, sudataque ligno Tura ferat, floresque alios Panchaia tellus*. Lucret. l. ii. *Araque Panchaeos exhalat propter odores*. Recte pinguis, pro eo Tibullus iii. 2. dicit *dives*. Illic, quas dives mittit *Panchaia merces*. Emmeness.

140 *Non tauri spirantes naribus ignem*] Quales fuerunt in Colchide civitate Scythiae. nam hoc habet fabula; Jason Colchos profectus ad tollendum vellus aureum, quod dicaverat Marti Phryxus, fretus Medae auxilio: et pervigilem draconem occidit, et ejus dentes sevit, junctis tauris ignem afflantibus; unde nati sunt armati, qui primum fecerunt impetum in Jasonem frustra: postea mutuis vulneribus conciderunt. has autem conditiones Oeta rex proposuerat; cui Apollo responderat, tandem eum fuisse regnaturum quamdiu illud vellus fuisset in templo. Servius.

Tauri] Tauri autem hi sunt, quos ignem flantes Aetæ imperio Jason junxit, unguento dentes, quod ei Medea dederat. Philarg.

Tauri spirantes ignem] Vide Ovid. Metam. l. vii. Est autem genus loquendi Graecum *πῦρ πνέων*, ignem spirans. Sic dicimus *spirare amores*. et Propert. l. i. *Mollem spirare quietem*. Cerutus.

Spirantes] Ex Lucret. qui l. v. *Et Diomedis equi spirantes naribus ignem*. Ex Apollon. qui de his tauris iii. *ἐκ δὲ πυρὸς δεινὸν σέλας ἀμπνέεισκον: spirabant terribilem ignis fulgorem*. Idem extulit per *ἐπιπνέοντε πυρὸς σέλας*, et

στόματι φλόγα φυσάοντε. Ex Pind. Pyth. iv. qui de iisdem: οἱ φλόγ' ἀπὸ ξανθῶν γενέθων πτόον καιομένοιο πυρός: *Qui flammam ardentis ignis ex ignitis malis afflabant.* Ex Lycophr. qui ταῦρον πύρπνοον. De iisdem Dion. Chrysost. orat. xvi. ταῦρων τῶν τὸ πῦρ ἀναπνέοντων. Libanius in Prog. ταῦρων πῦρ ἀφύοντων. Ideo contuli tot Græca, quia diversa in omnibus locutio. Ex Latinis pauca subijciam. Ovid. Met. vii. Ecce adamantæis Vulcanum naribus efflant *Æripedes tauri, tactæque vaporibus herba Ardent.* Val. Arg. vi. pulcre hoc, ait enim: *Cujus flammiferos videt inter regia tauros Pascua, tartaream proflantes pectore noctem.* Iterum l. vii. *Claustris erasit uterque Taurus, et immani proflavit turbine flammæ, Arduus atque atro volvens incendia fluctu.* Cerda.

141 *Satis d.]* Seminatis. Jason enim interfecto Hydro, sive Dracone, aurei Velleris custode, tauros illos πυρίπνοους aratro jungit, campumque arat; *Vipereos dentes et aratos spargit in agros:* de quibus miles armatus erumpit, qui se mutuis conficiunt vulneribus. Cujus Fabulæ allegoriam habet Ph. Melanchthon Chron. l. ii. et Camer. in Element. Rhet. pag. 130. Sed et de *Cadmo*, qui itidem Draconis interfecti *Vipereos dentes, populi incrementa futuri*, in Bœotia seminavit, vide Met. iii. sect. 2. et 3. et Fabulæ allegoriam, apud Erasmus de Pronunciat. pag. mihi 64. in hujus sæculi litteratos sane oraculum. *Taubmann.*

142 *Seges horruit]* Non placuit. *Seges* autem quia de semine. *Servius.*

Seges horruit] Ut factum est in Colchide. et hic est Hydrus, quem Cadmus in Bœotia occidisse fertur; cuius dentes ipse partim ibidem sevit; partim Æetes in Colchide: ex quibus utrimque seges armatorum hominum nata est. *Philargyrius.*

Horruit hastis] Ex Hom. Il. iv.

qui de phalangibus: *σάκεον τε καὶ ἔγχεσι πεφρικυῖαι: scutis et hastis horrentes.* Et xiiii. qui de pugna; *ἐφρίξεν ἔγχεσσι: hastis horruit.* Ex Lycophr. *πέφρικαν δ' ὥστε λήϊον γυῖαι λόγχαυ ἀποστύλβοντες: horrebant splendentes hastis, uti solent horrescere arma frugifera.* Pari forma (notat German.) dicitur eleganter horrere aper *ἐθελπας, messis ἀσπράχσι, mare κύμασι, timidus θρίγι: jubis, spicis, fluctibus, capillis.* Cerda.

143 *Gravidæ fruges]* Largæ, abundantes. *Servius.*

Gravidæ frug.] Largæ, abundantes. Ita in Ciri gravidus Cereris *factus* Scaliger F. exponit γονίμους. quomodo Cicero dixerit graviditates τὰς κύσεις. q. d. prægnationes, gestationes uteri, &c. *Taubmann.*

Massicus humor] Vinum Campanum a Massico monte Campaniæ. *Servius.*

Humor] Vinum a montibus Falerinis, qui Massici dicuntur. *Philarg.*

Massicus humor] Signatissima ad laudem vini Massici verba ista Colum. iii. 8. *Neque enim dubium est, Massici, Surrentinique et Albani, atque Cecubi agri vites omnium, quas terra sustinet, in nobilitate vini principes esse.* Plin. xiv. 6. de vinis nobilissimis: *certant Massica æque.* Horat. *nec veteris pocula Massici.* Cerda.

144 *Tenent oleæ armentaque læta]* In nonnullis post oleæ *que.* In Mediceo, et antiquioribus aliquot codicibus, et iis præsertim qui particulam *que* geminare gaudent, legere est: *tenent oleæ armentaque læta, absque particula que, post dictionem oleæ.* *Pierius.*

Armentaque læta] Inde Italia nomen suum habet, ut Varro l. 2. et ii. 1. Nec non Colum. vi. 1. Festus: *Italia dicta, quod magnos italos, hoc est, boves, habeat.* Inde Gellius xi. 1. Italiam nominat armentosissimam. Sic Plin. xxxvii. 13. *Quicquid est, quo*

carere vita non debeat, nusquam est præstantius, fruges, vinum, olea, vellera, lina, vestes, iuveni. Emmeness.

146 *Hinc albi Clitumne greges*] Vocativus est *Clitumne*. *Clitumnus* autem fluvius est in Mevania; quæ pars est Umbriæ partis Tusciæ, de quo fluvio, ut dicit Plinius in historia naturali, animalia quæ potaverint, albos fœtus creant. *Servius*.

Clitumne] *Clitumnus* amnis est, Umbriam a Tuscia dividens. significat autem boves Mevanienses, qui sunt albi. *Philarg*.

Hinc albi, Clitumne, greges] Plinii verba, de quibus *Servius* invenias II. 103. Sic et memoriæ prodidit Plinius secundus de hoc flumine, et hujus nominis Deo, epistolam octavam I. VIII. Nec tantum albescebant tauri post haustas hujus fluminis aquas, sed eum colorem consecuti, a triumphantibus, rem divinam factoris, conquirebantur, et pro solennibus victimis immolabantur, quod multis locis probare si contenderemus, in proclivi esset. *Juven.* XII. 13. *Stat. silv.* I. in soteriis. *Ovid. Fast.* I. 83. *Claudian.* de VI. cons. *Honorii* 506. *Sil. Ital.* I. VIII. *Ovid. amor.* III. 13. et *Fast.* I. 83. *Propert.* II. 19. *Turn.* XXIX. 26. et *Briss. Form.* I. I. *Emmeness*.

Maxima] Quia et Jovi, et in Triumpho cæditur: ut in Ovatione, ovis. Ejusmodi bovem *Clitumni* graphice pingit *Juvenal.* Sat. XII. 10. *Taubmann*.

Maxima taurus Victima] Quia triumphantes de albis tauris sacrificabant. *Servius*.

Maxima taurus Victima] Festi sententiam rejicit *Scalig.* non ab animo placidiore, ut ille, sed de majoribus animalibus, hoc est, de armentis, etiamsi lactentes essent: hostiæ de minoribus, etiamsi opimæ καὶ τέλειαι: inter victimas taurus præstabat, inter hostias ovis. Unde dicatur victima, *Ecl.* I. 34. *Emmeness*.

147 *Perfusi flumine sacro*] *Fluente*. Perfusi autem tauri, qui ante triumphantes usque ad templa ducebantur. Aut certe *Perfusi greges* intelligamus: quod ad equos triumphales potest referri. *Servius*.

Flumine] *Clitumnus* et deus, et lacus in finibus Spoletinorum, ex quo bibentia pecora alba fiunt. *Philarg*.

148 *Templa*] Jovis Capitolini. *Taubmann*.

Duxere triumphos] Si equi, duxerunt: si boves, deduxerunt. *Servius*.

149 *Hic ver assiduum*] Verna temperies: nam ver assiduum esse non potest. *Horatius*, *Ver ubi longum tepidasque præbet Juppiter umbras*. *Idem*.

Hic ver assiduum] Italiæ laudem enarrat *Plin.* v. 3. I. ult. c. ult. *Varr.* de r. r. I. 2. *Emmeness*.

Alienis mensibus ætas] Ita *Lucret.* I. I. *Subito exorirentur, Incerto spatio, atque alienis partibus anni*.

Alienis mensibus] *Trebellius* in vita Gallieni: *Ficos virides, et poma ex arboribus recentia semper alienis mensibus præbuit*. *Claudian.* Rap. III. de floribus herbisque emergentibus non suo tempore: *Nec credidit quod bruma rosas innoxia servet, Quod gelidi rubeant alieno gramine menses*. *Idem* de IV. cons. *Honor.* de stella, quæ apparuit die, et lucente sole: *Emicuitque plagis alieni temporis hospes Ignis, et agnoscipotuit cum Luna lateret*. Est hoc, quod dixit *Æschyl.* in *Agam.* θάλαρος μὲν ἐν χειμῶνι: calor in hieme. Non abit ab hac locutione trita illa, ridere alienis maxillis, quam *Hom.* usurpavit *Odyss.* XX. et alii: nam et hic diversum quidpiam indicatur, ita et *Val. Arg.* VIII. alieno gaudia vultu. *Cerda*.

150 *Bis gravidæ pecudes*] Verum est, inde enim in Bucolicis, *Lac mihi non æstate novum, non frigore defit*. *Servius*.

Bis pomis utilis arbor] Biferæ sunt arbores. *Idem*.

Bis pomis utilis arbor] *Agnitam* vero differentiam inter arbor et arbos a

veterum nonnullis, alio loco diximus. Quod attinet ad sententiam, desumpta ea est ex Varrone, ubi dicit malus bifer, ut in agro Consentino. *Pier.*

Bis pomis] Arbores ibi et vites esse biferas, imo et triferas, docent Varro l. 7. et Plin. xvi. 27. *Taubmann.*

151 At rabidæ tigres absunt] Malum Armeniæ. *Servius.*

At rabidæ tigres] Absunt ab Italia tigres, leones, venena. Illustro hoc ex iisdem scriptoribus. Plin. *innoxii saltus.* et alio loco, quem citavi: *benigno ventorum afflatu. Et ferarum animalium innocentia.* Propert. *At non squamosæ labuntur ventre ceras-tæ,... Itala portentis nec furit unda iouis.* Et supra: *Armis apta magis tellus, quam commoda noxæ.* Virg. statim: *Nec rapit immensos, &c.* Pari laude de Attica Plato in Menexeno, *θηρίων μὲν ἀγρίων ἄγονος: ἀγrestes feras non producit.* Sed certe (ut ad Italiam redeam) non hæc felicitas perpetua. Nam Aristot. hist. viii. 29. *τῆς δ' Ἰταλίας ἐν τισὶ τόποις καὶ τὰ τῶν ἀσκαλαβωτῶν δῆγματα θανάσιμα ἐστί: Italiae locis quibusdam morsus stellionum exitiales sunt.* Cerdæ.

At rabidæ tigres absunt] Non displicet, quod in Mediceo et antiquis aliis legitur: *At rapidæ tigres.* Ea enim animalia et pernecitate cursus, et truculentia notantur. *Pierius.*

Et sæva leonum Semina] Malum Libyæ. *Servius.*

152 Semina] Genera. Et est Lucretii sermo. Nam quod ait *sæva*, aut cruenta accipimus, aut re vera sæva semina. Ut enim dicit Plinius, *Animalia hæc, quæ sunt cum acutis unguibus, frequenter parere non possunt: vitiantur enim intrinsecus se moventibus pullis.* Idem.

Nec miseros fallunt aconita legentis] Mira arte usus est, ut excusaret rem, quam negare non potuit. Nam aconita nascuntur in Italia: sed non ea obesse dicit, quia sunt omnibus nota. Hæc autem herba

dicitur nata esse de spumis Cerberi, quo tempore eum Hercules ab inferis traxit. Quæ quia in saxis et cotibus nascitur, *aconitum* dicitur, ἀπὸ τῆς ἀκόντης, id est, a cote: et dicimus τὸ ἀκόντιον, καὶ τὰ ἀκόντια. *Idem.*

Nec miseros fallunt aconita legentis] Aconitum natum esse e vomitu Cerberi prope Heracleam, plerique ferunt, in quibus Scholiastes Nicandri in alexipharm. Alii asserunt ortum ducere e tabe et sanie Promethei, in quibus Ausonius idyll. xii. in versibus monosyllabo terminatis: *Unde Prometheus de corpore sanguineus ros Aspergit cautes, et dira aconita creat eos.* Vide Turneb. xviii. 1. An appellatum sit ab Aconis loco Pontico, ut Athenæus iii. 8. an ἀπὸ τῶν ἀκόντων, quæ cautes significant, ut Plin. xxvii. 3. pluribus disputat Salmasius Plinian. exercitat. p. 881. et seqq. Cui sententiæ adstipulari videtur Theophr. hist. plant. ix. 16. *φιλεῖ δὲ μάλισ-τα τοὺς περὶ τοὺς τόπους.* Et Ovid. Met. vii. 418. *Quæ quia nascuntur dura vivacia caute, Agrestes aconita vocant.* Lucan. iii. 321. *Pallida Dictæis, Cæsar, nascentia saxis Infundas aconita palam, Romana juventus Non decepta bibet.* Πανταχού invenitur, ut Theophrastus, et hoc luculentius ex Salmasio cognosces. Recte dicuntur aconita fallere: sic ecl. iv. 24. de cuius veneni viribus Plin. xxvii. 2. *Cum constet omnium venenorum ocyssimum esse aconitum.* Ita Thuriæ virgæ similis est, ut plerumque legentibus imponat, quod Lucanus ix. 819. *Non tam veloci corrumpunt pocula leto, Stipite quæ diro virgas mentita Sabæas Toxicæ fatilegi carpunt matura Sabæi.* Emmenes.

153 Neque tanto Squameus] Sunt quidem serpentes in Italia, sed non tales, quales in Ægypto, aut in Africa. *Servius.*

154 In spiram] In collectionem volubilitatis: quod est a funibus tractum. *Idem.*

[*Squameus in spiram*] Apollon. de dracone: 'Ὡς τότε' ἑκείνο τέλειον ἀπειροσίαν ἐλέλιξε ῥυμβόνας ἀξάλεσιν ἐρηφείας φολιδέσαι. ubi interpres ῥυμβόνας, τὰς εἰλήσεις τῆς σπείρας· τὰς περιδινήσεις καὶ συστροφάς. Apud Suidam ὄλεος, τὸ τῶν δρακόντων σύρμα, quod, tractum, hic Maro extulit. Et apud Lucian. τοῦ ὄφeos τὸ σύφαρ, ἀμελήσαντες τοῦ ὀλεοῦ. Item, ὄφρων πλεκτάνας Æschyl. dixit. Dicunt etiam Græci de serpentibus nunc se contrahentibus et colligentibus, nunc explicantibus, εἰλυσπᾶσθαι et συσπᾶσθαι. Hanc autem convolutionem et tractum Aristot. libr. περὶ ζώ. πορ. hīrudinibus et lumbicis tribuit: quorum motum a serpentum fluxu distinguere videtur his verbis: τὰ δὲ ἄποδα, τὰ μὲν κυμαίνοντα προέρχεται· τοῦτο δὲ διττῶς συμβαίνει, τὰ μὲν ἐπὶ τῆς γῆς, καθάπερ τὰ καλούμενα γῆς ἔντερα, καὶ βδέλλαι, ταῦτα μὲν τῷ μὲν ἡγούμενῳ προέρχεται, τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα πᾶν πρὸς τοῦτο συνάγουσι. Sententia totius huius loci et verba ipsa magno concentu cum illo Propertii l. iii. ad Tullium consentiunt in laudibus Italiæ: *At non squamosæ labuntur ventre cerastæ, Itala portentis nec furit unda novis. Germanus.*

[*Tractu*] Volumine. Æn. v. *anguis Septem ingens gyros septena volumina traxit.* Apud Suidam: ὄλεος, τὸ τῶν δρακόντων σύρμα. Æschilus ὄφρων πλεκτάνας dixit. De serpentibus qui in monstrum excrevere, Plin. viii. 14. Val. Max. l. i. c. ult. Strabo l. xv. Taubmann.

155 *Adde tot egregias urbis*] Laudat Italiam a civitatibus, quas et plures habet et maximas, et opportunissime collocatas. Servius.

Adde tot egregias urbis] Hæc una ex maximis Italiæ laudibus. Ælian. καὶ ὅτι πόλεις ὠκισαν τὴν Ἰταλίαν πάλαι ἐπὶ καὶ ἐννεήκοντα καὶ ἑκατὸν πρὸς ταῖς χιλιάς: *Ajunt olim mille centum et nonaginta septem urbibus Italiam habitatam fuisse.* Claudian. de cons.

Theod. *clarisque micantem Urbibus Italianam.* Plin. *Tanta nobilitas omnium locorum, quos quis attigerit? tanta rerum singularum, populorumque claritas tenet.* Iterum: *Ab altero ejus latere ad Padum amnem Italiæ ditissimum, omnia nobilibus oppidis nitent.* Solin. *Clarum decus veterum oppidorum.* Thucydides l. vi. de Sicilia parte Italiæ: *ὅχλοις τε γὰρ συμμίκτοις πολυανδρῶσιν αἱ πόλεις.* *Sunt illic urbes promiscuis hominibus frequentes.* Cerda.

156 *Manu*] *Manus pro opere hominum, quod manu fit.* Turneb. xxx. 5. Taubmann.

157 *Fluminaque antiquos subter latentia muros*] Quod laudat etiam Cicero in libris de repab. Servius.

[*Flumina*] Plinius iii. 5. *Sunt, qui aquæductus hic innui putent.* de quibus Lipsius in Admirandis iii. 11. Taubmann.

158 *An mare quod supra*] Id est, Adriaticum. Servius.

[*Quodque alluit infra*] Id est, Tyrrhenum. Idem.

An mare, quod supra, memorem, quodque adluit infra] De utroque mari Mela ii. 4. *Inter Adriaticum et Tuscum, sive (ut uliter appellantur) inter superum mare et inferum excurrit.* Ad hunc locum videndus Vossius. Justinus xx. 1. *Namque Thuscorum populi, qui oram inferi maris possident, a Lydia venerunt: et Venetos, quos incolas superi maris videmus.* Emmeness.

159 *Anne lacus tantos*] Plin. *tot lacus, tot amnium, fontiumque ubertas totam eam perfundens.* et c. 19. *lacus incliti sunt.* et c. 16. *lacus immensos.* Solinus: *tot amnes, lacus tantos.* Strab. l. vi. καὶ προστίθει τὸ μέγεθος καὶ πλῆθος ποταμῶν τε καὶ λιμνῶν. *Adde fluviorum et lacuum magnitudinem et copiam.* Ælian. illi dat ἐνδρον: *aquarum irrigationem.* Iterum ποταμοῖς ἐστὶ κατάρρυτος: *irrigua est intercurrentibus fluminibus.* Cerda.

[*Te Lari maxime*] *Larius est lacus vicinus Alpibus; qui juxta Catonem*

in Originibus, per sexaginta extenditur millia. Et Larius Lari vocativus facit, sicut Iulius Iuli, Mercurius Mercuri. *Servius.*

Te Lari maxime, teque Fluctibus, &c.] Uterque lacus est in Italia. *Larius* Umbros tangit, et pervenit usque Commum. *Benacus* est, ex quo Minicius flumen oritur, quod præterfluit Mantuam. *Probus.*

Te Lari] *Larius* lacus in Gallia est Cisalpina, non amplius centum viginti stadiorum circuitu patens. *Benacus* in eadem regione, mille et ducentorum. *Philarg.*

Lari max.] *Larius* lacus Galliæ Cisalpinae, prope Comum oppidum: quem hic, ob longitudinem, appellari censent *maximum*. hodie *Lago de Como*. Cum autem *Benacus* pæne duabus partibus maior sit Lario, Fabricius, ex sententia eruditorum, legendum pertendit: *te Lari, Maxime, teque Fluct.* ut tres distincti sint Lacus Italiæ, quos et Strabo l. v. describit, *Larius*, qui patet circiter stadia ccc. *Verbanus*, qui cccc. *Benacus*, qui cccccc. Quorum duo priores Insubriæ, posteriores Venetiæ. *Verbanum* itaque idiomate peregrino *Maximum* appellavit: nam is a Gallis olim *Lacus major* dictus; atque adeo hodie *Lac major* illis nominatur. *Taubmann.*

160 *Fluctibus et fremitu adsurgens Benace marino]* *Benacus* lacus est Italiæ, qui magnitudine sui, tempestates imitatur marinas. *Servius.*

Adsurgens] Vocativus est casus, ut sit, *Memorem et te, o Benace adsurgens*, id est, tumescens fremitu marino. Aut certe Antiptosis sit, pro adsurgentem. *Idem.*

Adsurgens] *Adsurgens* hic, pro asurgentem. Pendet enim ex verbo *memorem*. *Philarg.*

Benace] Plin. ix. 22. *Lacus est Italiae Benacus in Veronensi agro Minicium amnem transmittens.* Eadem in iii. 19. *Lege amœnissimos versus Bembi in Benaco, præferendi iudicio*

Scaligeri multis veteribus. Cerda.

161 *An memorem portus? Lucrinoque addita claustra]* In Bajano sinu Campaniæ, contra Puteolanam civitatem lacus sunt duo, *Avernus*, et *Lucrinus*; qui olim propter copiam piscium vectigalia magna præstabant. Sed cum maris impetus plerumque irrumpens exinde pisces excluderet, et redemptores gravia damna paterentur, supplicaverunt senatui: et perfectus C. Iulius Cæsar, ductis brachiis exclusit partem maris, quæ antea infesta esse consueverat, reliquitque breve spatium per *Avernum*, qua et piscium posset copia intrare, et fluctus non essent molesti. quod opus, Iulium dictum est. sed hic ambitiose undam Iuliam appellavit frementem contra moles a Iulio oppositas. *Servius.*

Lucrinoque addita claustra] Hunc *Lucrinum* lacum et *Bajas* ipsas, totumque littoris illius tractum, ab amœnitate et nitore, molles dici a Poëtis constat; quia in eo secessu mollescere et effæminari delitiis et otio, capti homines illecebris loci, viderentur. Unde *Martial.* Epig. l. x. *In Lucrina lota Salmacis vena.* Non quod *Salmacis*, quæ est in *Caria*, *Lucrino* adjungi possit; sed hyperbolice *Martialis* ad exprimendas lacus veneres, et amœnitates, dixit, in eo *Salmacis* ipsam lavasse, qui fons ab evirandi effæminandique facultate, abunde ab *Ovidio* celebratus est. *Germanus.*

Lucrinoque addita claustra] *Augustus* portum *Iulium* apud *Bajas*, immisso in *Lucrinum* et *Avernum* lacum mari, effecit. *Plin.* xxxv. 15. *Suet.* tamen et *Plutarch.* videntur sentire, illa claustra a *Iulio Cæsare* facta esse. *Meyen.*

Claustra] Cæsar partem maris in sinu *Bajano* mœnibus cinxit, ad delicias, quod spatium fuit ostrearum vivarium pulcherrimum, appellatumque *Lucrinum*, quod etiam *lucrum* afferre.

bat. In eodem spatio erat et Lucrinus portus, ante Avernum. nunc Virgilius, ut Julium Cæsarem laudet, ambiciose appellat undam Juliam. *Sabinus.*

162 *Indignatum magnis stridoribus æquor*] A solita exclusum licentia, et indignationem suam, stridoribus prodens. *Servius.*

Indignatum] Agrippa in secundo vitæ suæ dicit, excogitasse se, ut ex Lucrino lacu portum faceret. Verum hujus gloria Augusto cessit. *Indignatum* autem ideo dixit, quia quo tempore in Lucrinum lacum mare immisum est, deinde terra effossa, contigit inter ipsam Lucrinum et Avernum, ut duo lacus miscerentur. et tanta tempestas orta est, ut prodigii loco habita sit, ac nuntiatum sit simulacrum Averni sudasse. Propter quod Pontifices ibi piacularia sacra fecerunt. *Philarg.*

Indignatum] Quia clausum erat mare, ac si esset in vinculis. *Sabinus.*

163 *Julia*] *Julia unda*, significat portum Puteolanum. *Philarg.*

Julia unda] Per prolepsim positum est, ut loca prius laudet, quam illum, qui ea fecit, ut laudes inveniant auctorem, id est, Augustum. *Idem.*

164 *Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis*] *Æstus Averni* ideo dixit; quoniam per Lucrinum lacum mare Tyrrhenum influxit in Avernum. *Idem.*

Immittitur] Phrasi Virgillii Oros. i. 2. *Apud Gades insulas Herculis columnæ visuntur, et Tyrrheni maris faucibus Oceani æstus immittitur.* Rem eandem per verbum committo, effert Plin. epist. l. x. *Cerda.*

165 *Argentii rivus*] Non deest mentio hujus fœcunditatis. Plinius: *Metallis auri, argenti, aris, ferri, quandiu libuit exerceri, nullis cessit.* Dionys. illi dat *metalla omnis generis.* Strabo, *μετάλλων εύκοπας παντοδαπών: dicersorum metallorum fertilitatem.* Eodem pertinent verba ista Flori de Samni-

tibus: *Gentem, si opulentiam quæras, aureis, et argenteis armis, discolori veste, usque ad ambitum armatam.* Et Orosii iii. 22. *Samnites novum habitum, animumque sumentes, hoc est, de argentatis armis ac vestibus, paratoque animo, ni vincant, mori, bello sese offerunt.* Cum locutione affinis illa Opp. Hal. i. *ἀργυρεοί ποταμοί, fluvii argentei.* Putat autem Ursin. respectum a Poëta ad versus Luc. v. *Manabat venis ferventibus in loca terræ Concava conveniens argenti rivus et auri.* *Cerda.*

166 *Auro plurima fluxit*] Copiosior fuit, in rem pretiosiore. *Servius.*

167 *Genus acre virum*] Qualitatem hic notat, ut Schefferus ad Phædr. i. 12. *Ut nisi nossem tuum animum, genusque, simili fuisset in metu.* De flore virorum Ennius de republ. l. v. *Moribus antiquis res stat Romana virisque.* *Emmeness.*

Marsos, pubemque Sabellam] Populi Italici, Stephanus ἔθνος Ἰταλικόν. De quibus Strabo l. xv. vicini Sabinis, quos Sabellos Cluverus ant. Ital. ii. 8. appellat. Sed rem clarius docet Strabo l. v. a Sabinis Sabellos oriundos esse, eosque, Tauro duce, in Opicorum regione consedissee: εἰκὸς δὲ διὰ τοῦτο καὶ Σαβέλλους αὐτοὺς ὑποκοριστικῶς ἀπὸ τῶν γονέων προσαγορευθῆναι Σαυνίτας δ' ἀπ' ἄλλης αἰτίας, οὗς οἱ Ἕλληες Σαυνίτας λέγουσι. Hunc locum suspectum habet Casaub. et emendat. Bellicosius fuerunt, inde ponit pro milite fortissimo Horat. od. iii. 5. Ideoque metuendi fuerunt, ut idem od. ii. 20. *Et qui dissimulat metum Marsæ cohortis.* Laudat et eos Vegetius i. 28. *Neque enim degeneravit in hominibus Martius calor, nec effactæ sunt terræ, quæ Lacedæmonios, quæ Athenienses, quæ Marsoi, quæ Samnites, quæ Pelignos, quæ ipsos progenuere Romanos.* Quare Appian. de bell. civ. l. i. *ἔστι γὰρ τὸ ἔθνος πολεμικώτατον καὶ φασὶ κατ' αὐτοῦ θράσιν ἐπὶ τῷδε τῷ πταίσματι γενέσθαι μόνῃ λεγόμενον πρότερον, οὕτε μετὰ Μάρσων, οὕτε ἄνευ Μάρσων γενέ-*

οὐκ ὅπλα μὲν. Bellum intulerunt Pop. Rom. quod Florus *sociale* nominat III. 18. Idque an non funestius fuerit ipsi terræ Italiæ, quam civilia, dubitat Plin. II. 83. E Circæ filio oriundi feruntur, ut Gellius XVI. 11. ubi etiam serpentium virulentorum domitores, et incantationibus, herbarumque succis facere medelarum miracula prædicantur, quod confirmat non uno loco Vennsinus epod. v. 76. *Marsæ voces.* et epod. XVII. 29. *Marsa nœnia.* Vetus gloss. Marsos interpretatur: Ἀσπιδόθηρας, Ὀφιοδύκτας. Ovid. de Medic. faciei, vs. 38. *Nec mediæ Maris funduntur cantibus angues.* Utrumque etiam populum conjungit Joven. III. 169. *Translatus subito ad Marsos, mensamque Sabellam.* Emmeness.

Pubemque Sabellam] Hi sunt autem, qui olim Ausones dicebantur. de Sabellis Varro in Agemodo sic ait: *Terra culturæ causa attributa olim particulatim hominibus, ut Etruria Tuscis, Sannium Sabellis.* Philarg.

168 *Adsuetumque malo Ligurem*] Id est, labori. Servius.

Malo] Pro labore. Sic etiam e contrario laborem pro malo solet ponere. ut ibi: *Ille dies primus lethi primusque laborum Causa fuit.* Idem.

Adsuetumque malo Ligurem] Sunt, qui *κακοθήη* interpretentur, *malo*, non labori, ut Servius, sed *κακία*, exponentes, ducti conjectura loci in Æn. sequentis: *Vane Ligur, frustra que animis elate superbis, Nequicquam patrias tentasti lubricis artes.* Virgilium, vel privata offensa, vel vitio gentis Liguribus non satis propitium fuisse verisimile est. *Malum* tamen est frequenter in eadem significatione, qua *κακόν* et *κακόρτης*, quorum utramque sæpe laborem et ærumnam significat, ut apud Homerum: *ἀσπρύνει κακόρτης*, a malis et calamitate respirare. Nec satis videretur cavillus in Ligures hoc loco laudibus Italiæ institutis convenire. Germanus.

Ligurem] Stephanus: Ἀλγυρος ἔθνος

προσέχες τοῖς Τυρρήνιοις Ἀρρεμίδης ἐν ἐπιτομῇ τῶν Ἰνδίκων, ἀπὸ Ἀλγύρου ποταμοῦ. Liguriam, hodie *Genova*, Strabo ponit ἐν αὐτοῖς Ἀπεννίνους ὄρεσι. Sub Alpibus Mela II. 4. *Ligures* (quos paulo ante vocavit, *quotidianos, et quasi domesticos hostes*) *imis Alpium jugis adherentes inter Varum et Macram flumen, &c.* Emmeness.

Volcosque verutos] Italiæ populi sunt. Servius.

Volcosque verutos] Quod verutis pugnent. Philarg.

Volcosque verutos] Non est hic mentio, cave fallaris, *veruti*: sed *veru*, inde adjectivum, *verutus*, a, um. Itaque Volcos appellat verutos a veru, ut ab scuto posset scutatos, a clypeo clypeatos, ait Erythræus: aut ut a veste vestitos, a cinctu cinctutos, ait Turnebus. Nam si a *veruto* ductum esset nomen, *verutatos* diceret. Si quis malit, possit sequi Lipsium Pol. dial. IV. 4. qui non *verutos* legit, sed *veruto*. ut dicat Poëta, Ligures assuetos labori bellorum. In qua lectione, jam *veruti* erit mentio, non *veru*. Scias hic, quæ posteriore ævo Romanis dicta sunt *veruta*, priore nominata *verricula*. Auctor Veget. II. 15. *Cerda*.

169 *Hæc Decios*] Creavit. Decii autem duo fuerunt, quorum unus bello Italico; alter Gallico se devovere pro repub. Servius.

Hæc Decios, Marios, &c.] Decios se pro salute patriæ devovisse, notius est, quam ut multis hoc probetur. Videri potest de patre Liv. VIII. 9. et Flor. I. 14. De filio, Liv. X. 16. et Flor. I. 17. Unde Juv. VIII. 254. *Plebejæ Deciorum animæ, plebeja fuerunt Nomina: pro totis legionibus hi tamen et pro Omnibus auxiliis, atque omni plebe Latina Sufficiunt Diis infernis, Terræque parenti. Pluris enim Decii, quam qui servantur ab illis.* Mures dicti sunt, ut Servius Æn. VI. 824. De Mariorum, et reliquorum virtute, Plut. in vit. illust. virorum. Emmeness.

Marior] Marii multi fuerunt; quorum unus septies fuit consul. *Serv.*

Camillos] Abusive. Nam unus fuit, qui a Gallis sublata signa revocavit. *Idem.*

Camillos] Ut Macrobinus sat. III. 8. *Romani quoque pueros et puellas nobiles et investes Camillos et Camillas appellant, flaminicarum et flaminum præministros.* Hanc familiam præcipue nobilitavit M. Furius Camillus dictator, fatalis dux ad excidium Vejorum, ut Livius v. 19. De quo *Æn.* vi. 825. *Aspice Torquatum, et referentem signa Camillum.* Emmeness.

170 *Scipiadæ*] Pro Scipionibus dixit: sicut *Amazonidum* pro *Amazonum* alibi posuit. Scipiones autem duo fuerunt, avus et nepos: quorum unus, leges victæ Carthagini imposuit; alter eandem diruit. Hæc autem omnia plenius in sexto *Æn.* memoravimus. *Servius.*

Duros] Id est, usu bellorum induratos, diuturniori militia exercitatos. Sic *Lucan.* II. 629. *Nec licet ad duros Martem convertere Iberos.* et *Ovid.* trist. v. 5. 451. *Si nihil infesti durus vidisset Ulysses, Penelope felix, sed sine laude, foret.* Emmeness.

172 *Imbellem avertis*] Id est, avertendo reddis imbellem. *Servius.*

Avertis] *Avertis* et imbellem facis, aut imbellem victum jam, nec bellantem. Cæterum quid grande si imbellem avertis? *Philarg.*

Imbellem avertis Romanis arcibus Indum] Ad id respexit, ajunt nonnulli, quod *Indi* cum *Antonio* et *Cleopatra* veniebant, ut in *Æneid.* VIII. habetur, *Omnis eo terrore Ægyptus, et Indi, Omnis Arabs, omnes verterunt terga Sabæi:* dicunt itaque avertis et imbellem facis, aut imbellem victum jam nec bellantem. Cæterum quid grande, si avertis imbellem? Quare id potius tactum crediderim, quod *Suetonius* in vita *Augusti* memorat, eum virtutis, moderationisque fama, *Indos* etiam ac *Scythas*, auditu modo cognitos,

Delph. et Var. Clas.

pellexisse ad amicitiam suam, populi-que *Romani*, ultro per legatos petendam. Imbellem igitur absque ullo belli negotio. Quamvis non sum nescius *Lucanum* dicere eos cæli clementia molliores fieri. *Pierius.*

Imbellem avertis Romanis arcibus Indum] Secundum sententiam *Turnehi* sumitur hic *Indus* in latiori significatione pro *Partho*, quem vide *xxi.* 9. citantem *Ge.* IV. 293. *Usque coloratis annis deceat us Indis:* id est, populis *Æthiopicis.* si placet *Pierii* interpretatio, eo referre licet illud *Horatianum* in *Carm. sæculari, jam Scythæ responsa petunt, superbi nuper, et Indi.* Quid *Nostrates?* omnia transmarina unis *Indis* accepta ferunt. Nescio quid *Sabinus* somniet de *artibus.* *Em.*

Romanis arcibus] *Romanis* urbibus, a *Romano* imperio. *Servius.*

173 *Salve*] Notat *Pontanus* solemnem esse *Poëtarum* locum, ut post laudes alicujus rei erumpant in salutationem ejusdem. Firmat loco *Virgillii*, *Catulli*, *Ovidii.* *Idem* adnotat *Germ.* et advocat *Callimachum.* *Omitto*, et addo ex me *Auctorem Hymni in Phæbum*, quem sic concludit: *Καὶ σὺ μὲν ὄθρῳ χαίρει διδς καὶ ληρούς υἱέ:* Et tu quidem sic salve *Jovis ac Latonæ filii.* Hymnum *Veneris* ita: *Χαίρει θεὰ κόπρῳ εὐκτεμένης μεδέουσα:* Salve *Dea Cyprum bene habitatam regnans.* In illis *Hymnis* magna est seges. *Papin. silv.* II. de *Surrentino Pollii:* *Sis felix telus dominis ambobus in annos Mygdonii, Pylæique senis.* *Ansonius* *elb.* IX. *Salve magna parens frugumque virumque Mossella.* ex hoc more etiam *Fracast.* in exitu *Syphillidis:* *Salve magna Deum manibus sata semine sacro, Pulcra comis, spectata novis virtutibus arbor: Spes hominum, externi decus, et nova gloria mundi.* Et *Sil.* I. I. extremo post victoriam *Scip.* *Salve invicte parens non concessure Quirino Laudibus, ac meritis non concessure Camillo.* *Cerda.*

Magna parens frugum, Magna virum] Est hoc magnum elogium *Italiæ*, a

Virg.

6 C

quo non abeunt ista Plinii : *Omalum terrarum alumna, eadem et parens*. Iterum : *Numine Deum electa*. Et l. extremo : *in toto orbe, et quacunq[ue] celi convexitas vergit, pulcerrima est omnium, rebusque merito principatum natura obtinens, Italia, rectrix, parensq[ue] mundi altera*. Et xv. 2. loquens de oleo : *Principatum in hoc quoque homo obtinuit Italia toto orbe*. Et in proœmio l. xiv. loquens de vitibus : *quærum principatus in tantum peculiaris Italia est, ut vel hoc uno omnia gentium viciis, quamquam odorifera, possit videri bona*. Dio Chrysost. orat. xi. *Ἰταλίαν εὐδαιμονεστάτην χεῖραν τῆς Εὐρώπης : Italiam totius Europæ beatissimam*. Majori elogio Dionys. *οὐ μόνον τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἑλλης ἀπόδος, κρατίστη, πατὴρ ἐμὴν δόξαν, ἐστὶν Ἰταλία* : Non Europæ solum, sed etiam totius orbis, meo iudicio, princeps est Italia. Iterum : *ταύτην κρατίστην εἶναι λογιζομαι : puto hanc esse principem*. Majore adhuc Artemidorus ii. 73. *ἄσπερ γὰρ ὁ οὐρανὸς θεῶν ἐστὶν οἶκος, οὕτω καὶ ἡ Ἰταλία βασιλέων* : Quæmadmodum cælum est Deorum domus, ita Italia regum. A Philone in Flaccum : *εὐδαιμονος Ἰταλίας : beatæ Italiæ*. Ab Sophoc. in Antig. *κλυτὰν Ἰταλίαν : Italiam inclytam*. Ab Strabone quoque *ἀρίστη* vocatur, præstantissima, a Propert. *pulcerrima sedes*. Sidon. *cui non dedit optima quondam Rerum opifex natura parem*. Idem.

174 *Magna virum*] Virorum fortium. Jam concludit, laudans a viris, a fertilitate rerum, a Saturni imperio. Servius.

Tibi res antiquæ laudis et artis Ingre-
dior] In tuam utilitatem scribo carmen Georgicon. Antiquæ autem laudis, vel magnæ, vel quod apud majores in ingenti honore fuerat agricultura. Idem.

Saturnia tellus] Inter alia, quæ Janus in Saturni, hospitio excepti, reverentiam instituit, hæc excogitavit honprum ejus augmenta, *Ac primo ter-*

ram ditioni suæ parentem Saturniam nominavit. vide Macrobi. Saturnal. i. 7. Justinum xliiii. l. Emmeness.

175 *Sanctos ausus recludere fontis*] Lucret. l. i. *Juvat integros accedere fontes Atque haurire*. Ursinus.

176 *Ascræum carmen*] Hesiodicum. Nam Hesiodus de civitate Ascræ fuit. Servius.

Ascræumque cano Romana per oppida carmen] Id est, Latine cano, quod Hesiodus Græce. Ascræ ab Oto et Ephialte conditam fabulatur Pausan. in Bæotic. l. ix. de patria Hesiodi idem eodem libro narrat versus hos, inscriptionis loco, in sepulchro inventos : *Ἀσκηρὶ μὲν πατρὶς πολυλῆϊος, ἀλλὰ θανόντος Ὀστέα πλεῖππων γῇ Μινυῶν κατέχει Ἡαῖδου, &c.* Inter eos, quos in consilio habere possis, si qua desideres de cultura agrorum, Varro l. 1. numerat Hesiodum Ascræum, qui versibus præcepta de colendis agris memoriæ prædixit. Propert. ii. 33. *Tu canis Ascræi veteris præcepta Poætæ, Quo seges in campo, quo viret uva jugo*. Emmeness.

177 *Nunc locus arborum ingeniis*] Naturis. Tempus est, inquit, naturam agrorum describere. Et multi hoc loco culpant Virgilium, quod in unum coëgit quatuor librorum propositiones ; nam et de arvo, et de consito, et de pascuo, et de floreo isto in loco commemorat. quod ideo non est reprehendendum ; quia non ea late exequitur : sed carptim et breviter transit ; quæ latius explanat in singulis. Servius.

Nunc locus] Redit ad institutas Soli differentias, hoc est, quattuor Librorum propositiones, suo usus iudicio, in unum cogit ; strictimque docet, quod solum *Olîpeto*, quod *Vineto*, quod *Pascuo*, et quod *Frumento* sit idoneum : et quomodo terræ cujusque ingenium, natura, et qualitas deprehendi queant. De quibus Cato c. 6. Varro i. 9. Plin. xvii. 5. et 8. Columel. ii. 2. *Taubm.* *Ingeniis*] i. naturæ, ut Non. expo-

nit. Ita *Ingenium* eleganter naturæ et arti opposuit Nævius: *ita astutum in frondiferos lucos, ubi Ingenio arbuta innata sunt, non obsita*: ex emendatione Scaligeri in Conject. et Turnebi explanatione Advers. xxix. 28. Sallustius Hist. l. iii. *Pugna ingenio loci prohibebatur*. Tacitus Annal. v. *Locorum ingenio se tutabatur*. Ita Plinius: *palma ejus est ingenii, ut nunquam ponderibus cedat*. Idem.

Quæ robora cuique] Quæ sit possibilitas uniucujusque. Servius.

178 *Quis color*] Quæ species. quomodo dicimus, quo colore ille recitavit: licet breviter etiam sit dicturus de colore terrarum. Idem.

179 *Difficiles primum*] Pene steriles, parum creantes. Idem.

Difficiles] Pene steriles. Martial. x. 47. *Ingratum agrum* appellat. Euripides: *ἄχαρι χόδρα*. Taubmann.

Maligni] Infœcundi, quia *malignum* veteres infœcundum dicebant, ut ipse alibi: *Quale per incertam lunam, sub luce maligna, Est iter in silvis*. Idem.

180 *Tenuis ubi argilla*] Sine humore, quia est et pinguis. Idem.

Argilla] Creta, qua utuntur figuli, quamque nonnulli *argillam* vocant, &c. Columell. iii. 11. quæ terra apud Polluc. x. 48. *ἡ κεραμικὴ, γαῖα κεραμικὴ*, quæ vineis propagandis conducere dicitur. Plin. xvii. 4. Emm.

Calculus] Lapis brevis terræ admixtus. Dictus *calculus*, quod sine molestia sui brevitate calcetur. Servius.

181 *Vivacis olivæ*] Diu viventis. hinc supra, *Tarde crescentis olivæ*. Res enim diu duratura, tarde crescat, necesse est. Idem.

182 *Tractu*] Plaga, regione. Idem.

184 *Pinguis*] Plautus in Aulularia: *Tibi dabitur pinguior tibicina, quæ propter assidua sacrificia pinguescit*. Phil.

Dulcique uliginè læta] Uligo proprie est naturalis humor terræ, ex ea nunquam recedens. bene autem *Dulci* addidit, ad discretionem *amara*. *Uliginosus* ergo ager est, semper hami-

cus. nam *viscidus* dicitur, qui aliquando siccatur. Servius.

Uligine] *Uligo* dicitur naturalis terræ humor. Philarg.

185 *Fertilis ubere*] Græci *ὄδρα ἀπόβου*, et *ἡρα*. Poëta ipse, *ubere glebæ*. Lucret. l. i. *secundas glebas*. Cerda.

186 *Qualem, &c.*] Videtur Italiam designare. Nam Cato (auctore Plinio xvii. 5.) *agrum optimum judicat, ad radicem montium, planitie in meridem excurrente, qui est totius Italie situs*. Taubmann.

Convalle] Positum hic pro loco, qui undique cinctus est collibus: illa siquidem loca sunt fertiliora propter humores, qui defluunt ex montibus in vallium planitiem. Vide Plinium xvii. 5. *Cerutus*.

187 *Dispicere*] Dispicimus non tantum mente, ut Valla v. 56. cum recta rationis trutina rem ponderamus et animo diligenti perpendimus: sed etiam cum corporis lumina omnes in oras circumferimus. sic apud Cic. de fin. ii. 30. de Epaminonda, *qui cum se gravi vulnere exanimari videret, ut primum dispexit, quæsit*. Sunt qui legunt, *despicere*, quod male hoc in loco *κατασπένειν* Meyen interpretatur: rectius, si hæc lectio probetur, Non. Marcell. c. 4. pro *desuper adspicere*. Emmen.

Huc] Illuc. Servius.

188 *Felicem limum*] Terrarum scilicet, id est, fertilem. nam fluviorum limus est noxius. Idem.

Quique editus austro] Hoc loco de uno eodemque agro intelligit, qui sit pinguis, et lætus dulci uligine, herbosus et ubere fertilis in austrum expositus: quod patet apud Plinium loco citato. *Cerutus*.

189 *Et flicem curvis incisam*] Radices enim ejus sibi invicem sunt nexæ, et avulsæ renascuntur. Servius.

Et flicem curvis incisam] Dubium non est, quin filix sit planta invisa agrorum cultoribus, quod latissime proserpat, et difficillime extirpetur. ob radices longiores. Superatur ta-

men frequenti extirpatione, &c. ut Columell. II. 2. Ἀλλήγορικὸς utitur hac voce Pers. I. 41. Non tamen illa filix ullo mansuescit aratro. De mascula et femina filice agit Theophrast. histor. Plant. IX. 20. Silicem tamen negotium facessere aratoribus, nemo est, qui negare sustineat. Sic legit etiam mens Buchelianus. Plerique tamen alii filicem. Emmeness.

190 Olim] Quovis tempore. Serr.

192 Laticis] i. vini, ita Ge. III. latices Lenæos dixit: Lucret. lib. VI. vitigenos latices. Taubmann,

Pateris et auro] Pateris aureis. τὰ δὲ δύο, ut, Molemque et montes. Serv.

Qualem pateris libamus et auro] Quale est illud vinum, quod Diis libamus, et e pateris aureis in aras et mensas effundimus, cum hac verborum formula: Macte hoc vino inferior esto. Dissolvit orationem pateris et auro, pro aureis pateris, ut melius sequenti voci respondeat. Nicol. Abramus.

193 Inflavit ebur] Tibiarum quibus in aurem sacerdotis cani solebat. Servius.

Pinguis Tyrrhenus] Victimarum scilicet carnibus. Idem.

Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras] Tibicen ex Etruria sive Tuscia et Tyrrhenia evocatus. Tibicines, ut auctor est Livius I. IX. sacrificiis præcinebant. Ovid. Fast. VI. Cantabat fanis, cantabat tibia lucis: Cantabat mæstis tibia funeribus. Item; Quæritur in scena cava tibia, quæritur aris, &c. Quo in genere lepidum illud Plutarch. Symposiacorum II. Τοῦ Ἰσμηρίου τῇ θυσίᾳ προσαυλοῦντος, ὥς οὐκ ἐκαλλιέρει, παρελθόμενος τοὺς αἰλοῦς ὁ μισθωσάμενος, ἤρπασε γελόως αἰτιώμενον δὲ τῶν παρόντων. Ἔστιν (ἔφη) τὸ κεχαρισμένους αὐλεῖν θεῶν. ὃδ' Ἰσμηρίας γελῶσας, ἀλλ' ἐμοῦ μὲν αὐλοῦντος ἡδόμενοι διέτριβον οἱ θεοί· σοῦ δ' ἀπαλλαγῆναι σπεύδοντες ἰδέεσθαι τὴν θυσίαν. Incensia sacrificio cuidam accinente, cum non litaret, accepta tibia is qui cum conduxerat, ridicule canebat, accusantibus-

que qui aderant, Divinitus, inquit, contigit venuste canere. Hic Ismenias ridens, A me, inquit, canente dii voluptate capti, moras trahebant: te vero insulse canente, liberari volentes, sacra susceperunt. Tyrrheni frequenter sacris et Indis adhibiti, unde Aruspices et Histriones. Idem pingues, i. e. vel pingue quiddam sonantes et peregrinum, ut de Cordubensibus Poëtis loquitur Orator pro Archia Poëta. Vel quod genæ tibia canentibus intumescant, et quasi pinguefiant. Vel quod frequenter in æde Jovis victimarum carnibus olim vescerentur, et illis lautitiis pinguescerent. Livius I. IX. Vel denique pingues vitio gentis. Catullus in epigr. in Egnatium: Aut parvus UMBER, aut obesus Etruscus. Eburnæ vero tibiæ fuerunt. Propert. Elegia IV. cujus initium: Sacra facit vates. Spargite me lymphis, carmenque recentibus aris, Tibia Mygdoniis libet eburna cadis. Nic. Abramus.

Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras] Has tibiæ Lydias, sive turetarias appellat Solinus cap. V. ad hunc locum Salmas. p. 124. ubi multa περί τοῦ μέλεος σπονδαῖον, quod canebatur ju libationibus. Plin. XVI. 36. sacrificas tibiæ Thuscorum ex buxo factas testatur. Ex Virgil. tamen discimus ex ebore etiam factas. de ἐλεφαντίνῳ αἰλοῖς Græci crebro. Cecinit aptem iis tibicen, ne quid aliud ab eo exandiretur, teste Plin. XXVIII. 2. pinguis pro obeso Turu. XIV. 8. Emmeness.

194 Lancibus pandis] Aut patulis, aut extorum pondere incurvatis. Servius.

Pandis] Cavis, ut ipse alibi: et pandas ratibus posuere carinas. Philarg.

Lancibus et pandis] Et in discis patulis aut extorum pondere curvatis, exta paulo ante assata et adhuc fumantia aræ imponimus, Sacerdotum, inquit Servius, usus est verbo. Reddere enim dicebantur exta, cum probata et elixa aræ superponebantur. Lanx

autem fuit vas sacrificiis destinatum. Ausonius in Monosyllabis: *Thuribula, et patera, quæ tertia casa Deum? lux.* Nic. Abramus.

Fumantia reddimus exta] Sacerdotum usus est verbo. Reddi enim dicebantur exta, cum probata et elixa, aræ superponebantur. Servius.

Reddimus] Quia debentur. Philargyrius.

Reddimus] Sacerdotum verbo usus est. REDDI enim dicebantur *exta*, quum probata et elixa aræ superponebantur, auctore Servio. Tacitus H. IV. 53. *Lustrata bove, et super cespitem redditis extis.* Statius Theb. IV. *adhuc spirantia reddit exta*: ubi vetus Interpres, REDDIT, interpretatur, *imponit aris.* Ita *Reddere Tura*, Tibull. dixit: *Reddere Liba, Vina*, Ovidius. Ejusdem familiæ est et *Dare*. Ovid. de Pont. IV. 9. *Turaque mente magis plena, quam lance dedissem.* Cato de R. R. c. 134. *Jovi vinum dato*, et ita passim. Vide Formul. Briss. I. 1. Taubmann.

195 *Sin armenta*] Quare de armentis dicit, cum tertius liber ad pecudes divisus sit? Solvitur sic: Varietatis causa, ne uniformis narratio esset. Nunc et *armenta*: non de his dicit, sed de terra, quæ utilis sit armentis. Ante enim posuit quæ nutriant, et hic quæ nutrit. Philarg.

196 *Aut fetus ovium, aut urentis culta capellas*] In antiquis omnibus codicibus manuscriptis, quos versare contigerit, scriptum observavi, *Aut ovium fetus, aut urentis culta capellas, ubi tus*, prout in veteribus Poëtis sæpe accidit, eliditur. De caprarum vero habitu arboribus exitiali plerique multa dixere: hac porro de causa apud veteres, si quis locaret prædium, excipiebatur, ut Varro ait, *ne Colonus teneat capras*. Pierius.

Aut urentis culta capellas] Omne enim quod momorderint, urunt. unde est, *Et admorso signata in stirpe cicatrix*. Servius.

Urentis culta capellas] Capræ exitiales sunt sationi, frugibus, fructibus. In prædiorum rusticorum locatione excipi solitum fuit, *Colonus in agro surculario capra natum ne pascat*. quæ verba sunt in Varrone r. r. I. 2. Iterum II. 3. *In lege locationis fundi excipi solet, ne colonus capra natum in fundo pascat*. Addit rationem: *harum enim dentes inimici sationis*. Servius hic: *omne enim, quod momorderint, urunt. Unde est admorso signata in stirpe cicatrix*. Scholiast. Aristophanes loquens de capro in celebritate Ascoliasini: *δοκεῖ γὰρ ἐχθρὸν εἶναι ἀμπελᾶ τὸ ζῶον*: Videtur esse hoc animal citi inimicum. De eadem re Tzetzes comment. in Hesiod. *ὁ δὲ τράγος τοὺς θαλοὺς τῆς ἀμπελῶν τρώγων, λυμᾶνεται ταύτην*: hircus pampinos vitium rodens, illis plurimum nocet. Plin. VIII. 50. *Morsus earum (caprarum) arbori exitialis*. Olivam lambendo quoque sterilem faciunt, *eaque ex causa Minervæ non immolantur*. et XVII. 24. *Oleam quidem etiam si lambat capra, sterilescere auctor est Varro*. Sed xv. 8. assignat tempus: *Oleam, si lambendo capra lingua contigerit, depaveritque primo germinatu, sterilescere auctor est Varro*. Hæc fortasse causa, cur Athenis capræ in arcem non agerentur, nisi semel ad necessarium sacrificium, ne oleam ibi primum editam violarent, ita notat Dalecampius. Redeo ad Plinium, qui XII. 17. *capros maleficum frondibus animal*. Demum Servius infra hoc lib. *Caper, qui obest vitibus*. Iterum: *Cum capra nunquam sine febre sit*. Quod extremum testimonium habet rationem dictorum hactenus. Ideo enim exitialis, urens, malefica, noxia, quia semper ægra. Vide etiam quæ infra adducam ex Varrone ad illud: *Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris Ceditur*. Ad Virgilio verba alludit Symmachus I. 25. *An vereris amuli venena lectoris, ne libellus tuus admorsu duri dentis uratur?* Cerda.

197 *Saturi Tarenti*] Aut fecundi, aut quod est juxta oppidum Saturnum. Tarentum enim et Saturnum vicinæ sunt Calabriae civitates. Horatius, *Me Saturniano vectari rura caballo*. Servius.

Et Saturi petito longinqua Tarenti] Tarentum oppidum in Italia, quod condiderunt Parthenidæ, hoc est, exules Lacedæmoniorum, duce Phalanto. In finibus autem Tarentinorum est locus, quem Saturnium vocant: unde etiam in *Æn.* vii. mentionem facit paludis Saturnæ. *Probus*.

Saturi] Aut, fecundi: aut, quod est juxta oppidum *Saturnum*. Nam *Tarentum* et *Saturnum* vicinæ sunt sibi Calabriae civitates. Ita *Æn.* vii. 801. *Qua Saturnæ jacet atra palus*. Taubmann.

Longinqua Tarenti] Agrum Tarenti longinquum. *Idem*.

198 *Amisit Mantua*] Quando scilicet Augustus, devicto Bruto, cujus partes secuti erant, agros Mantuanos cum agris Cremonensium militibus distribuit. De quo Appianus l. v. ita *Ecl.* ix. *Mantua va misera nimium vicina Cremona*! *Idem*.

199 *Pascentem niveos herboso flumine cynos*] Expressit epithetum Homericum, qui ποταμὸν λεχέοντιον dixit. De cynis autem Aristoteles περὶ ζῴων ἰσχυρίας hæc scribit: καὶ οἱ κύνες οἱ τοῦ στεφανώσαντος, καὶ βιοτεύοντες δὲ περὶ Μανίας καὶ Ἰλν. *Ursinus*.

200 *Liquidi fontes*] Puri, sine pestilentia. *Servius*.

201 *Et quantum longis*] Ut in *Æneide* diximus; hoc dicit Varro fuisse in Rosulano agro, postquam Velinus siccatus est lacus: ubi longam perticam magnitudo superabat herbarum. *Idem*.

Et quantum longis, &c.] Quod hic scribit Poëta pene prodigiosum est, paria Varr. r. r. i. 7. *Cæsar Vopiscus Ædilitius, comens cum ageret apud Censores, Campos Rostæ, Italiae dixit esse sumen, in quibus relicta pertica postredie*

non appareret propter herbam. Eadem Plin. scribit v. 4. Cerdæ.

Longis diebus] *Æstivos* designat, ut Censorinus. De diebus longis in Italia Plin. ii. 76. Noster hoc ab Homero, qui *ἡμέρα μακρά*. *Æstivo*-rum dierum horæ fuere longiores, ut nocturnæ breviores, et vice versa, ubi hiems. Sed hæc alibi. *Emmen*.

Carpent] Nil tritius hoc verbo in rusticæ ad exprimendum pastum animalium. Virg. *Ge.* iii. *carpentem herbas*. Calp. *ecl.* v. *decerpere gramina campo*. Nemes. i. *decerpant, gramina tauri*. Notat vero Germ. sententiam horum duorum versuum similitudinem habere cum illo Hesiod. Theog. de hepate Promethei, quod interdum devoratum ab ave, tamen: ἀΐερο λῶον ἀπάρτη Νικτὸς ὅσον πρόβαυ ἡμέρα θει τανώπτερος ὄρνις. Crecebat par ubique Noctu, quantum toto die edidisset avis, cui extentæ alæ. *Cerdæ*.

202 *Reponet*] Id est, restituet, instaurabit, resarciet. Cic. *ep. ad fam.* i. 2. *Næ tibi ego quidem reponam cum veneris*. Juven. i. 1. *Semper ego auditor tantum, numquamne reponam?* id est, nihil rependam; desumpta metaphora a debitore, qui cum debitum creditori persolvit, reponere dicitur, ut Senec. *ep.* 82. *Emmeness*.

203 *Nigra fere*] Terra frumentis idonea est, nigra fere, i. Pulla, (quæ atrî et rubri mistra est,) Pinguis, Putris, et Novalis. Sed omnino mihi vide Columell. ii. 2. et iii. 11. *Pliniam* xvii. 5. *Cato pullam terram vocat tenerimam*: Plinius etiam xvii. 5. *teneram*: et addit, *Quicquid optari debet, in eo vocabulo (tenerum) invenietur*. Taubmann.

Nigra fere] Meminit optimæ terræ Colum. ii. 2. ubi affirmat resoluta humo nihil esse melius, quod noster quoque Virgilius, cum et alias fecundi arvi laudes retulisset, adiciens versum 204. *Et cui putre solum, namque hoc imitatur arando*. *Emmeness*.

Pinguis] Fertilis, quia regio ejus

herbosa est. Alii dicunt agrum, in quo condita est Tarentus, *Saturnum* vocari. *Philarg.*

204 *Et cui putre solum*] *Et cui dactylum* esse, videtur Valerius Probus asseverare: dum cui ex duabus brevibus constare affirmat. Nonnunquam vero in jambum crescere. fieri etiam interdum synalephem. *Pierius.*

Hoc imitatur arando] In Servio Petri Daniel. non occurrunt, nec in omnium editionum aliqua, hæc verba nempe, *hoc imitatur arando*, quæ tamen Servio per P. Victor. xi. 28. adscribuntur: in una tamen offendens Basiliensi, a L. Lucio edita, et simul hanc interpretationem: *hæc arando inspicimus et videre solamus.* An veteris sint Scholiast. in medio relinquo. Mentem tamen Maronis satis assecutam putamus eruditissimum Victorium: *Terram illam, ut Poëtæ verbis utar, cui putre solum, optimam esse frumentis, indicat studium nostrum subigendi glebas, et ars denique aratorum: conamur etiam terram solum putremque reddere, et cum hoc præstiterimus, videamur nobis effritio nostro functi esse, atque ubertatem frugum expectare posse. terra igitur, quæ sua vi sponteque habet, id, quod nos arte laboreque nostro illi afferimus, idonea esse percipitur.* Emmeness.

205 *Æquor*] Id est, agro, sive arvo: æquor autem pro terra accipit Servius Ge. i. 50. *At prius ignotum ferro quam scindimus æquor.* Idem.

Non Pluru] Columella: *Pinguis ac putris ager maximos quæstus præbet: et cum plurimum reddat, minimum possit: et quod postulat, exiguo labore atque impensa conficitur, &c.* Taubmann.

206 *Decedere plaustra juvencis*] Supra: *Tarda que Eleusina matris volentia plaustra.* Germanus.

Plaustra juvenoi] Seeffer. de re v. hic. ii. 9. vetustissimam consuetudinem enarrat plaustra adjunctos habuisse boves, quod ex veteri epigrammate probat: *Plaustra boves ducunt, quæ remis acta carina est.* Emmeness.

Tardis] Gravitatis pondere ex copia frumenti. *Taubmann.*

207 *Aut unde iratus*] Infœcunditate diuturna. *Servius.*

Aut unde iratus silvam decessit arator] In Mediceo codice *dejecit* legitur. *Pierius.*

Aut unde iratus silvam] Duo dicam, et de epitheto, et de præcepto. Primum illustrat Victorius in Rhet. Arist. ii. Arator iratus dicitur, vel quia pauper irasci solet in eas res, e quibus ille paupertatem contraxit, quod fere scribit Arist. dicto loco; arator autem penuria gravatus, quod ex angusto agello modicos fructus capit, silvis irascitur: vel eo verbo Poëta expressit studium vehemens agricolæ in evertenda silva. Alterum ego ex Colum. sic scribente ii. 2. *Nemorosi frutesque tractus duplex cura est, vel extirpandis radicibus arboribus, et removendis: vel si raræ sint, tantum succidendis, incendiisque et inarandis.* Palladio i. 6. *Si tibi ager est silvis inutilibus tectus, ita cum divide, ut loca pingua puras reddas novales, loca sterilia silvis tecta esse patiaris: quia illa naturali ubertate respondent, hæc beneficio letantur incendiis.* Plinio xvii. 5. *Talis fere est in novatibus casa vetere silva, quæ consensu laudatur.* Cerda.

209 *Antiquasque domos*] Aut re vera antiquas, aut charas. Sallustius, *Tantum antiquitatis curæque majoribus pro Italica gente fuit.* Est autem ecchasis in illa descriptione. *Servius.*

Domos avium] Fatentur omnes ductum hoc ex Lucretio, qui l. i. *Frondiferaeque domos avium, camposque virentes.* Sed Virgilii integrum locum reddit Manil. l. ii. his versibus: *ruit ecce nemus, saltusque vetusti Procumbunt, colesque novum, nova sidera cernunt. Pellitur omne loco volucrum genus, omne ferarum, Antiquasque domos et nota cubilia linquunt.* Paria cum Virgilio Sil. l. iv. ubi de populo vastata igne: *Demisit in altum Populus assuetas ramis habitare roduces.* et l. v. loquens de

arbore nutante, eandem rem avium attingit: *Ceu Zephyrus quatit antiquus ubi flamine lucos, Fronde super tremuli vix tota cacuminis harena Luctatur, nido pariter luctante volucris.* Hæc eo pertinent, ut ad imitationem Virgillii excisam arborem exornes, illata querimonia volucrum ibi degentium. Sed ut, et domus pro nido, ita Calab. l. xii. Philomelam inducit flentem ἀμφὶ δόμον κενόν, circa vacuum domum, i. e. nidum. Affine quiddam Hom. Odyss. v. nam translationem sumit a cubili. ἐπιδες, inquit, ἐβδύσσο. Inde et Cic. Nat. ii. aves cubilia sibi nidosque construunt. Pup. in Achill. alta cubilia, id est nidos. Opp. quoque Hal. i. ἐβρύς dixit pro nido. Idem sæpe in Aristotele observavi. *Cerda.*

211 *Rudis enituit*] Colum. ii. 2. *Expediendi rudis agri rationem.* Theophr. caus. iii. 9. dixit φανεῖον παιδείαν: plantarum eruditionem. Ager enim eruditus dicitur: est enim nihil aliud erudiri, quam amittere ruditatem. *Cerda.*

Enituit] Poëta Vetus apud Cic. Tusc. ii. *Etsi segetem sunt in deteriore datæ Fruges, tamen ipsa suapte natura enitent.* Taubmann.

212 *Jejuna glareæ*] Sicca et sterilis terra. *Servius.*

213 *Casias roremque*] Casia, et Rosmarinus, apibus aptæ sunt herbæ. *Idem.*

Roremque ministrat] Plin. l. xix. *Ros marinus locis putridis ac macris seritur.* Pierius.

Rorem] Rorem quem marinum vocant, dicit: et est humile virgultum, quod in exilibus agris nascitur. *Philarg.*

214 *Tophus scaber*] Lapis asperrius. Unde et scabies dicitur ab asperitate. *Servius.*

Et tophus scaber, et nigris exesa chelydriæ] Ita in veteribus omnibus habetur: male vero posuere, qui, *Scaber, nigrisque*, publicandum curaverunt. *Pierius.*

Nigris] Nocentibus. *Servius.*

Nig. chelydriæ] i. veneno noxiis. Ge. i. Ille malum virus serpentibus addidit atris. Et est χελύδρις ἀμφιβιον, unde et ὀφύδρις appellatur, quod in cava quercu lateat. *Lucan. tractique rix fumante chelydri.* nam qua serpunt, fumum emittunt. *Taubmann.*

215 *Negant*] Nicander et Solinus, qui de his rebus scripserunt. *Servius.*

Dulcem] Ordo est, æque dulcem, hoc est, tam dulcem. *Philarg.*

216 *Curvas præbere latebras*] Pro curvas, ut omnes mei codices, Ursinus habet vacuas, et veteres omnes agnoscere varias asserit. Qua fide ipse viderit. *Emmeness.*

217 *Quæ tenuem exhalat nebulam*] Dicit agrum omnium rerum feracem. Quatuor enim genera agrorum imitatur, qui solus potest, quod, illi quatuor: sicut sequentia indicant. *Servius.*

Quæ tenuem exhalat nebulam.] Theophrast. caus. ii. 6. μετὰ τὸ πρῶτον ὕδωρ ἀρπύζειν. post imbrem primum caporem exhalare, loquitur de terra. *Lucret. v. Pulveris exhalat nebulam.* Plin. xvii. 4. aut (terra) quæ tenuis exhalat nebulas. *Cerda.*

Fumosque volucris] Quasi fumos: scilicet ex humore. *Servius.*

Fumosque volucris] Alas dat fumo. ita Æn. vii. Volat vapor ater ad auras. Manil. l. i. rara vagantur Principia aurarum, volucrique simillima fumo. *Silius l. xiii. fumoque volucris, Et nebulis similes animas.* Eurip. Troad. ad finem, κόνις—Ἰσα κόνιν πτέρυγι: pulvis similis volanti fumo. et paulo ante: πτέρυγι δὲ κωνός: fumus cum ala, aut, fumus alatus. *Lucret. l. i. volucrum flammæque.* Traustulit idem ad nubes l. v. nubesque volantes. et Ovid. Met. i. nebulas volucres. Affinis Homerus Il. xv. ἐκ νεφελῶν πτήται νύφες, ἥ τε χάλαξα: ex nubibus volat nix, atque grando. et xix. νύφδες ἐκροτόρραι: volant nives. Ut vero nebulas vocat fumos, ita Seneca Tragic. vel quis Auctor in Thebaide: *Fumoque similes campus in calum erigat*

Nebulas. et ante hunc Calab. l. iv. Πουλὸς δ' αὐτὸς ἵκανε κονίσσαλος ἐκ πεδίου Καπνῶ, ἥ δὲ λήχη ἐναλγκιος: *Mulum ante pulveris in sublime ferebatur e campo, Fumo aut nebula similis.* Cerda.

218 *Ex se ipsa remittit*] Pervenusta est locutio. *Ipsa* nominativus est, et sic passim optimi. Cæsar B. G. l. i. Sibi ipse mortem concivit. Terent. prol. Ad. vs. 4. Indicio de se ipse erit. Corn. vit. iv. 4. Neque prius vim adhibendam putaverunt, quam se ipse indicasset. Emmeness.

Remittit] Notatur terra rara, cujus est ἀνδροῦς humoris inhibiti. Taubm.

219 *Suo gramine*] Naturali scilicet, non coacto. Servius.

Quæque suo viridi semper se gramine vestit] In antiquissimo codice Romano numerus ita habet: *Quæque suo semper viridi se gramine vestit.* Pier.

220 *Nec scabie et salsa lædit robigine ferrum*] Proprie. Nam rubigo quasi scabies ferri est. Servius.

Lædit] Salsugo enim et amaror terræ inficit vomerem rubigine, quæ ferri quasi scabies est. Taubmannus.

Et salsa lædit robigine ferrum] In Romano codice, uti sæpe dictum, *robigine* per *o* legitur prima syllaba. Pierius.

221 *Intexet*] *Vitis arbutivæ* notatio. Catullus carm. LVII. *assitas Vitis implicat arbores.* Taubmann.

222 *Illæ ferax oleo est*] Sic in antiquissimo Romanæ notæ et in Mediceo legitur, et ita in quodam alio vetustissimo habetur: ex qua dictione ultima syllaba abrasa fuit, et *oleæ* repositum. Pierius.

Oleo] Nonius et Cod. vet. *olea*; alii, *oleæ*. Taubmann.

224 *Dives Capua*] Ideo dives, quia talem arat. Servius.

Dives Capua] Urbs Campaniæ, corrupti Hannibalis luxurie nobilitata: a Cicerone altera Roma, et domicilium Superbiæ nominata, Orat. contra Rulum, ubi et ista legas: *Campani semper superbi bonitate agrorum et fructuum*

magnitudine, et urbis salubritate, &c. Vide et Strab. l. v. Plin. iii. 5. Taub.

Dives Capua] Inter opulentissimas urbium, quæ in Italia habitantur ponit Flor. ii. 18. Mela ii. 4. *Capua*, inquit, a Tuscia, et Roma quondam a pastoribus condita: nunc si pro materia dicatur alterum opus. De ea etiam Flor. i. 16. Et ipsa caput urbium Capua, quondam inter tres maximas, Romam Carthaginemque numerata. De origine nominis Freinsh. ad hunc locum. Elegans etiam periphrasis huius urbis apud Hor. epod. xvi. *Æmula nec virtus Capuæ*. Hic ipse Hannibal et ejus exercitus ardor elanguit, unde natum dictum, *Capuam Hannibali Cannas fuisse*, teste Floro ii. 6. Emmeness.

Veseco] *Vesevus* mons est Liguriæ, sub Alpibus positus. nam Campaniæ Vesuvius dicitur: pro quo multi Vesevum esse positum volunt. Serv.

Et vicina Veseco Ora jugo] In Romano, *Vesæo* scriptum est corrupte: Falsum vero est, quod apud Servium legitur, Vesevum montem esse Liguriæ sub Alpibus positum. Nam ille Vesulus appellatur, de quo Virgilius alibi, *Vesulus quem pinifer affert*. Vesevus vero, de quo hic Virgilius, Campaniæ mons est, qui et Vesuvius, et Vesujus dicitur. Pierius.

Veseco] Mons est Campaniæ ardens *Vesevus*, qui et *Vesuvius* et *Vesevius*. Idem Flacco *Vesbius*, Silio et Martiali iv. 44. (ubi mons hic laudatur) *Vesvius*; et Statio *Vesuvius apex*. Alius est *Vesulus* Liguriæ, sub Alpibus, de quo Æn. x. 708. Taubmann.

Veseco] De hoc monte Vesuvio Strabo l. v. qui eum ἀγρὸς περιουκόμενον παγκάλως affirmat: unde Mela ii. 4. laudat aspectum montis Vesuvii, et Florus i. 16. tanquam pulcherrimum omnium montium, et simul Ætnæi ignis imitorem. Hodie dictum volunt *Monte di Soma*. Plura Freinshem. quæ hunc spectant montem. Emmeness.

225 Ora] Et hoc emendavit ipse, qui *Nolan* posuerat. Nam postea offensus a Nolanis; qui eidem aquam negaverant, ora pro *Nola* posuit. *Philarg.*

Ora] Agellius VII. 20. memorat, prius scriptum fuisse, *Nola*: quæ urbs est Campaniæ. postea Virgilium petisse a Nolanis aquam uti duceret in propinquum rus: Nolanos autem negasse. Ita Poëtam offensum, nomen urbis eorum, quasi ex hominum memoria, sic ex carmine suo derasisse. Idem tradit et Philargyr. Vide mihi tamen et J. Jov. Pontanum in Actio, p. 216. *Taubmann.*

Et vacuis Clanius non æquus Acerria] *Acerria* civitas est Campaniæ, haud longe a Neapoli: quam Clanius præterfluit fluvius: cujus frequens inundatio eam exhaurit. Unde ait *vacuis*, id est, infrequentibus. *Servius.*

Et vacuis Clanius non æquus Acerria] De *Acerria* Campanis Strabo l. v. Clanius a gigante Clasio sic appellatus, qui tantas *Acerria* molestias exhibebat, ut incolis suis nudarentur. *Emmenes.*

Clanius] Hunc Clanius vocat Tacit. Ann. his verbis: *Actum deinde in sæcū ab Aruntio et Ateio, an ob moderandas Tiberis exundationes verterentur flumina, et lacus, per quos augere; auditeque municipiorum, et coloniarum legationes, orantibus Florentinis ne Clani solito alveo demotus in anem Arnum transferretur, idque ipso perniciem adfert.* Germanus.

226 Nunc, quo quamque modo] In codicibus fere omnibus antiquis quocumque modo legitur, quæ lectio minime recepta est. *Pierius.*

227 Supra morem] Abundanter, plus æquo. Illi autem versus incomparabiles sunt: tantam habent sine aliqua perissologia repetitionem. *Serv.*

Supra morem] Ordo est: si requiras rara sit, an supra morem densa. et *supra morem* hic pro valde est positum, hoc est supra modum, supra justum. *Philarg.*

228 Altera] Docet experiri, rarum an spissum solum sit, hoc modo: Facito in solida terra fossam; et inde repleto eadem terra, et calcato pedibus: si terra non æquabit superficiem fossæ, rara est: si superabit, spissa est. Rara est idonea pecori et vitibus: spissa est idonea tritico. Columella ait: *Sed si velis scrobibus effossis egestam humum recondere, et calcare, si abundaverit, certum est esse pinguem, cum defuerit, exilem; cum aquaverit fossam, esse mediocrem, quamquam ista quæ nunc retuli, non tam vera possunt videri. si sit pulla terra, melius proventus frugum annotantur.* Ex aqua celesti natura terræ cognoscitur: quæ imbrem statim sorbet, rara est; quæ difficulter bibit, spissa est. Cognoscitur etiam terra, ictu cuspidis: et quando herbas creat sponte validas, tunc terra est spissa; quando creat languidas arbores, si in raro solo tophus subest, aut arena, omne alimentum remanet in radicibus arborum. *Pomp. Sa.*

229 Densa magis Cereri] Bene addidit *magis*: nam hoc vult ostendere quid nbi melius nascitur. potest enim et frumentum in rara, et vinum in densa, sed non feliciter nasci. *Serv.*

Densa magis] Isti versus, iudicio Servii, incomparabiles sunt: qui tantam habeant, sine perissologia aliqua, repetitionem. *Densam* autem terram sic deprehendi ait. Si effossam rursus in eandem scrobem regeras, ea que omnis eo reponi non possit, sed quasi fermento intumescat, et abundat; ea *Densa* est. Si vero terra eandem scrobem, unde egesta est, non plane implet, *Rara* est. Eadem Columella II. 2. *Taubmann.*

Lyæo] Ita dictus Bacchus παρά τὸ λέειν τὰς μερίδας, καὶ τοὺς πόντους. Al-lusit clare ad etymon Petron. Sat. *amicula soluta mero.* Iterum: *Cum solutus mero amissis ebrius manus.* Ovid. *Turpe jacens mulier multo resoluta Lyæo.* Hor. epod. IX. *Curam metumque Caesaris rerum, jucat Dulci Lyæo*

solcere. Oppian. Cyæg. iv. ὅπῳ λυσί-
πτονι διορῶν. *sub solvente curas Baccho.*
Cerdea.

230 *Capiēs*] Eliges. ut, *Aut capere,*
aut captas jam despectare videntur.
Servius.

Capiēs oculis] Id est, eliges, ut,
Nunc terras ordine longo. Philarg.

Atque iubebis In solido puteum de-
mitti] In Mediceo *videlis* legitur; ut
domini curam et diligentiam ad opus
recte faciendum invitet: unde statim
subjicit, *et pedibus summas æquabis*
arenas, quod perperam in codicibus
aliquot legitur, *pedibus summis*. Est et
puteum dimitti legere, sed *demitti* per
e, hoc est, deorsum mitti, longe mel-
lius. *Pierius.*

231 *In solido*] Ne ager sit concavus.
Servius.

Omnemque repones] Herod. τὰς τέρ-
ρας ἀναστομοῦνθαι, *fossas terra ingesta*
compleri. quanquam alias ἀναστομοῦν,
meatus oppilatos expedire. *Germanus.*

232 *Pedibus æquabis*] *Recalcando,*
ut Columel. loquitur. *Taubmann.*

233 *Si deerunt*] In Medic. et anti-
quis aliis *decrunt*, et *derunt*, facta synæ-
resi ex duobus *ee* in unum. *Pierius.*

Vitisbus almis] Eo significato viden-
tur vites dictæ almæ, quo Bacchus
almus, Ceres alma, frumenta alma,
nimirum ab alendo: nisi quis tor-
queat ad rem sacram, et dicatam
Baccho. *Cerdea.*

234 *Aptius uber erit*] Aptior uber-
tas et fertilitas. *Servius.*

Sin in sua posse negabunt Ire loca] Videtur innuere solum frumento in-
tumescent, ut inquit Columella, hoc
est, compositum solum, laxum, solu-
tumque. *Germanus.*

236 *Glebas omstantis*] Validas, gra-
ves, magnas: ut, *Avidusque refringit*
Cunctantem. *Servius.*

237 *Expecta*] Proba. ut, *et rebus*
spectata juvenis. Idem.

Expecta] In Romano codice legas
exerce. Sed longe melius *expecta*, ut
in cæteris codicibus habetur. *Pier.*

Proscinde] Idem Ge. i. *proscisso*

æquore. Attius in Cœnom. *ferro rosi-*
das Proscindunt glebas. Plant. Trin.
terra cum proscinditur. Lucret. v. *ter-*
ram pressis proscindere aratris. Apul.
Fl. i. *periti proscindendi soli.* *Cerdea.*

238 *Salsa*] Hyperbaton, id est, *sals-*
sa tellus. Philarg.

Salsa autem tellus] Vide Plut. ἐν
αἰτίαις φυσικαῖς, διὰ τὴν τῶν χυμῶν ἰσχύαν
τῇ γένει ὄντων, ἵνα μόνον τὸν ἀλμυρὸν
ἂν ὁδόντος καρποῦ γενόμενον καλοῦμεν.
Aristot. autem Meteor. l. ii. inqui-
rens in causam marinæ saluginis,
eam multis rationibus committi docet
ab halitu sieco, et terrea particula
aquæ admixta, ducta a cereo vase
inter cætera demonstratione: quod
si quis e cera vas efformatum in mare
demittat, obturato prius re tali os-
culo, ut nihil interhiet, per quod
mare intro fluat, aqua quæ se per
cereos parietes insinuat, potulenta
evadat, quando et terrena portio, et
id quod salitudinem sua admisione
parit, quod tum ponderis (salsa enim
quam dulcis gravior) tum etiam cras-
situdinis et corpulentie causa extat,
sequestrari, cum percolatur aqua, as-
soleat. Quam certe Aristotelis theoria
et observationem sua admisione
et periclitanda salsa terra respexisse
videtur Maro, in eo, quod aquam, e
calatho vimineo erumpentem, terræ
contagia et saporem referre vult, ita
demon tamen, ut non omnino ejus
specimen et exemplum cum Aristo-
telico conveniat; quod hic per cerea
septuallabens aqua amarorem exuat et
excernat; illic non de influxu in vas,
sed effluxu e vase agatur, et aqua con-
tagationem succumque salis terræ re-
tinentem et exhibente, nec per tam an-
gusta foramina eluctante, ut terræ
portio et corpulentia secerni et re-
purgari ab aqua possit. *Germanus.*

239 *Frugibus infelix*] Philo de mun-
di opificio, quidquid est ἀλμυρὸν, *sals-*
um, vocavit αἰνῶν ἀγορίας, *caneum*
infecunditatis. *Cerdea.*

Nec mansuescit arando] Dum aratur.
alibi de arboribus ita, *Exerint sil-*

restrem animum. Servius.

240 *Sua nomina*] Propriam generositatem. nt, *Et nos aliquod nomenque decusque Gessimus*. Idem.

Sua nomina] De vino vero et fructibus proprie *Nomen* dicebatur: a quo dixit Cato, *Ne vinum nomen perdat*. Ita vinum *perdere* etiam *Notam* dicitur, cum aut acuit aut alio quovis casu alteratur. Nam dicebatur *Nota* vini. Hor. serm. i. 10. *Chio nota si commista Falerni est*. Hinc tralatio, *Homines de meliore nota* Ciceroni et Catullo. Vide Salig. ad *Ætnam*. De re ita Theophrastus: *Pomifera arbores, nisi apto conserantur solo, degenerant*. Nam ubi ante in terra dulci melimela erant, nunc in amara oxymela futura sunt. Vide et Columell. iii. 10. et Notas Ge. i. 197. Taubmann.

241 *Specimen*] Dignam probationem. Servius.

Tale dabit specimen] Specimen pro argumento. Philarg.

Spisso vimine] Spissi viminis. Serv.

Tu spisso vimine qualos] In Longobardico, *spissos vimine qualos* legitur: sed magis placet *spisso vimine*, ut in Mediceo et aliis habetur. Pierius.

Qualos, Colaques prælorum] Qualos, per quos vinum defluit: qui et ipsi a colando dicti sunt. Præla autem trabes sunt, quibus uva jam calcata premitur. Servius.

Qualos] Quali vasa sunt e denso vimine contexta, quibus vinum percolatur acinis remanentibus, liquore defluente; quamvis hoc nomen canistris omnibus et calathis videtur convenire. Horat. Carm. iii. 12. *Tibi qualum Cithereæ Puer ales, tibi telas operosæque Minervæ Studium aufert*. Nic. Abr.

Qualos] Dicitur et *quali*, et *quala* in genere neutro. Cato de r. r. c. 11. *Quala sataria*. et c. 23. *quala parentur, et sarciantur*. Sic c. 52. *in qualos pertusos*. et paullo post: *eum qualum aut calicem terra impleto*. De qualis vindemiatoriis, et exceptoriis, in quibus uvæ comportantur, Ulpian. l. instru-

menta, de fund. instr. *Emmenes*.

242 *Cola*] Vasa quibus vinum percolatur, vel saccus, sive cilicium vinarium. Quæ cola, ut et quali suspenduntur ad fumum, ut servantur innoxia. ut Ge. i. 175. de instrumentis agriculturæ dictum: *Et suspensa focus exploret robora fumus*. Quæ etiam jubet Hesiodus: *ἐνερ καρνὸν κρεμάσασθαι: super fumum suspendere*. Nic. Abramus.

Prælorum] Recte Dausquius non per æ scribendum docet. Contenditur, an per æ, an per e sonorum. Qui per diphthongum scribunt, originem a *præluendo* ducunt; qui diphthongum remouent, a *premo* prelum, et id quasi *premulum* dictum volunt. Quam sententiam meliores codices confirmant. Sic Vitruvius vi. 9. duo illa conjungit, *prelo premitur*. Plin. xiii. 12. *Premuntur prelis*. Sic et ad hunc locum ipse Servius. De materia ex qua fieri debeat, Cato de r. r. c. 31. *Prelum de sapina atra potissimum facito*. *Emmenes*.

244 *Eluctabitur*] Cum mora egredietur. Servius.

Aqua eluctabitur omnis] In antiquis plerisque codicibus, *luctabitur* legitur: quod non ita probatur, quum *eluctabitur* rem magis pingere videatur. Pierius.

246 *Et ora Tristia*] Sic et Nicand. Alexiph. *Ὀδλα θ' ὀρεσνύφει χαλδόν ποτόν*. Et Lucret. ii. *At contra terra absinthii natura, ferique Centauri sædo pertorquent ora sapore*. Hæc autem graphica expressio salsi succi, ejusque effectus, attentius observata liberat, aut certe levat me dubitatione, in qua diuicule versatus sum, cur *πλῆγς* Græcis idem nonnunquam sit, quod *ἀλμυρός*, ut ex Tusani interpretatione et Vatabli constat. His locis Aristot. Meteor. i. ii. *διὰ τοῦτο τὰ τε νότια ὕδατα πλατύτερα*: et, *καὶ τοῦ μετοπάρου πλατεία τὰ ὕδατα*: et, *γίνεται μὲν οὖν ἀεὶ πλατυτέρα διὰ τὰς τὴν αἰτίαν*. Scilicet fit mihi verisimile, ex effectis *salsum* dici *latum*, quod salis acredo, ut dicit Maro, ora gustantium

torqueat, et deducat quodammodo; hoc est, ut Nicander, ἡκοστέπει, καὶ πλατύνει. Germanus.

247 *Amaror*] Amaritudo. et est sermo Lucretii: et vera lectio ipsa est. Nam multi *Amaro* legunt: ut sit, *sensu amaro*. Servius.

Sensu torquebit amaror] Quamvis Servius et aliquot alii, veram hanc esse lectionem asserant, et a Lucretio sumptam, *Cum tuimur misceri ab-sinthia tangit amaror*, accedantque codicum nonnullorum perveterum testimonia, multaque in hanc lectionem Aulus Gellius congresserit: displicere tamen non potest, quod in antiquissimo codice Romano *amaro* legitur. Sapor enim utrique verbo suppositum esse potest. In Longobardico etiam *amuro* scriptum erat, sed enim *r* littera altera manu et atramento apposita est, idem factum in Mediceo. Pierius.

Amaror] Vera lectio, et sermo Lucretii est, l. iv. et vi. ut docent Servius et Agellius l. 21. Taubmann.

250 *Ad digitos*] Pro inter digitos. Philarg.

Lentescit] Cohæret. Servius.

Lentescit] Plin. xvii. 4. ita effert: *pinguis* (terra) *adhaerens digitis*. Talem terram κολλωδεδάτην nominat auctor Geop. l. iv. Ideo Colum. ii. 2. *Glutinosa et quovis levissimo tactu pressa inhaerescit*. Cerda.

Habendo] Dum habetur. Servius.

Habendo] Lucret. l. i. *Annulus in digito subtertenuatus habendo*. Cerda.

251 *Aliis*] Pind. olyn. od. vii. terram vocat πολύβοσκον multialtricem. Lucret. i. *Tellus Unde alit, atque auget generatim pabula præbens*. Idem.

Iusto Latior] Ultra modum, plus quam oportet. Servius.

252 *Ah nimium ne sit mihi fertilis illa*] Ne herbæ plus æquo crescentes spem adimant frumentorum. Unde ait in primo, *Luxuriem segetum tenera depascit in herba*. Idem.

253 *Ne se prævalidam*] In Rom. Codice, in Mediceo, et aliquot aliis

nec habetur. in quibusdam aliis *ne*. Pierius.

Ne se prævalidam] Ne se nimis feracem herbis surgentibus ostendat: Sed et hæc parum probata Plinio lib. xvii. 4. Taubmann.

Primis aristis] Herbis surgentibus, quarum luxuries futuris frugibus nocet: quas culmi tennes ferre non possunt. Servius.

254 *Ipsa tacitam se pondere prodit*] Sic omnia antiqua exemplaria: in nonnullis *tacitum*: quod vel adverbialiter, vel in supini figura cur longe repetere debeamus, non video. Pier.

256 *Et quis cui color*] Vera lectio hæc est: *et quisquis color*. nam male quidam, *Et quis cuique* legunt, excludentes *At*: ut sit, *Et quis cuique color, sceleratum exquirere frigus, Difficile est*. Alii *colos* legunt, ut, excluso *s*, fiat *Synalæpha*: et scandamus ita, *Et quis cuique col' at sceleratum*: ut sic sit, quemadmodum, *Inter se coisse viros et decernere ferro*. quod non procedit. Tunc enim *r* in *s* mutatur, cum longa opus est syllaba; ut *color*, *colos*; *labor*, *labos*; *honor* et *honos*. hic autem non solum longam non facit syllabam, sed etiam excluditur *s* cum superiore vocali. unde legendum est *et quisquis color*, quod nec obscuritatem affert, nec fidem derogat lectioni. Servius.

Et quis cui color] In Codicibus nonnullis admodum vetustis legere est: *Et quis cuius color sceleratum*. In Mediceo: *Et quis cuius colos at*. Ut sit abjectio illa, quam tangit Servius: qui tamen lectionem illam magis approbat, quæ vulgaris in exemplaribus habetur. Pierius.

Sceleratum] Nocens, omnia exurens. Servius.

Sceleratum frigus] Antumat D. Hieronymus Poëtam more patriæ suæ *frigus sceleratum* dixisse; indicantem noxium, et omnia exurens. Alii iracunde hoc Poëtam dixisse ajunt, ut qui vim ejus aliquando expertus, hoc vocabulo istud infamarit. Vide Ery-

threum et Cael. Rhodig. xv. 9. Taubmann.

257 *Taxique nocentes*] Hujus arboris malignitas sparsa in auctoribus, casus esus, umbra, odor, fumus lethalia sunt. De esu Theophrast. iii. 10. *φασὶ δὲ τὰ μὲν λόφουρα, ὡς φάγη τῶν φύλλων, ἀποθνήσκουσιν*: Dicuntur animalia obire foliorum esu. De umbra Plutarch. Sympos. η. *σὺ δὲ σμίλακος ἀποκτείνει τοὺς ἐγκαταδιδόντας*: Occidit taxi umbra dormientes sub ea. Eadem interpres Nicandri in Alexipharm. *καὶ τοὺς ἐγκοιμηθέντας αὐτῇ ἀποθνήσκουσιν*. Contrahit hoc malum Plinius xvi. 10. ad unam Arcadiam ex Sextii auctoritate; in Arcadia tam praesentis veneni, ut qui obdormiant sub ea cibumve capiant, moriantur. Angustius adhuc Diosc. ad urbem unam; nam l. iv. ita ait: *Narbone tam praesentis est veneni, ut qui dormiant sub ea, aut in ejus umbra subideant, laedantur, et saepe moriantur*. Transeo ad odorem: de hoc Lucr. l. vi. *Est etiam magnis Heliconis montibus arbor, Floris odore homines tetro consuevit necare*. Nam de taxo hæc intelligenda esse censuit jam Victorinus xviii. 22. Restat fumus, de quo Plin. xx. 18. *Taxi arboris fumus mures necat*. Ab tot malis, quorum hæc arbor dives, nata quæstio, an toxicum inde originem ducat, et ita dictum sit, quasi taxicum. Affirmat doctissimus Brodæus Comment. in Græca epigram. negat doctissimus Gorthæus in Nicand. Alexipharm. Plinius in nullam partem inclinat, tantum ait: *Sunt, qui et toxica hinc appellata dicant venena, quæ nunc toxica dicimus, quibus sagittæ tinguntur*. Mihi placet, ut toxicum ducatur ἀπὸ τῶν τόξων, sagittis; itaque toxicum erit venenum illud, quo sagittæ linuntur contra feras, modo e taxo, modo aliunde assumatur. Hanc rem adumbrarunt fabulose, qui dixerunt, toxicum dictum a sagittis Herculis imbutis veneno Hydræ. Et quidem potuit toxicum primum omnium illud fuisse, mox vero propagari significa-

tio ad omne venenum, quod linit sagittas. Ut scripsi, sentit etiam Fungerus in Etymologico, nam Paulus Ægineta l. v. *τὸ δὲ τοξικὸν δοκεῖ μὲν ἀπομαρτυρεῖσθαι, ἐκ τοῦ τὰ τοξήματα ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἐν αὐτῇ χρίσθαι*. Ovidius itaque ad rem istam alludens, de Ponto iv. *Adspicis et mitti sub adunco toxica ferro, Et telum causas mortis habere duas*. Et amor. ii. 2. *Non scelus aggredimur, non admiscendo coimus Toxica, non stricto fulminat ense manus*. Cerda.

258 *Ederæ pandunt vestigia nigra*] ederæ indicant frigus. nam *Vestigia* appellavit indicia. Servius.

Nigra] Ad albarum discretionem, ut, *edera formosior alba*. Idem.

Nigra] Id est, frigidaæ terræ argumenta demonstrat. Philarg.

Nigra] Est enim et alba; immo et tertia, helix. Ecl. vii. *edera formosior alba*. Plin. xvi. 34. Plutarch. Symp. iii. 2. Taubmann.

259 *His animadversis*] Id est, agri qualitate deprehensa. Servius.

Terram multo ante memento Excoquere] Hoc dicit, non esse eo anno ponendas vites, quo fodiuntur scrobes; sed post annum: ut calore, frigore, et labore rustici, possit terra putrefieri. Idem.

Terram multo ante] *Primum præceptum, De pastinatione Novelleti*, et soli vineatici. Ita et Columella v. 10. jubet anno prius scrobem fieri, ut sole pluvisque maceretur. quem vide: ut et Plin. xvii. 11. et Theophrast. Hist. Plant. l. iii. Taubmann.

260 *Excoquere*] Sic Columell. xi. 3. *ita vis frigoris excoquit terram*. Sil. Ital. lib. iii. *Sol terram excoquit*. proprie est, perfecte coquere, ut apud Ter. Ad. v. 3. 63. *Tam excoccam reddam, &c.* Emmeness.

Et magnos scrobibus concidere montes] In Romano codice *circundare montes* legitur: quod suos habet amatores. In Mediceo absque et legitur, *Excoquere magnos scrobibus concidere montes*. Nam et membrum quod se-

quitur absque copula est. *Pierius.*

Scrobibus] Pulcre Theophr. scrobes vocat γύρως quasi circos. Et Colum. IV. 1. cubile: *Nec sane positio seminum sibi altum cubile subterni desiderat.* Idem sinum, verba jam scripsi. *Cerda.*

Concidere montis] Perfodere montanum vinetum. *Taubmann.*

261 *Ante supinatas glebas*] Pro, inversas, ex penu Virgilii, caruit enim imitatione, nam nemo ante illum. Pulcre hoc etiam Ovid. dixit Fast. IV. *Tum primum soles eruta vidit humus.* De fossis, simili præcepto Colum. II. 2. *imbricibus supinis similes facere conveniet.* Notetur obiter locutio Herodoti lib. II. qui ad signandum, Ægyptum campestrem et planam esse, ὑπέρην nominat, *supinam.* Eundem vocis hujus usum animadvertes apud Suidam. *Cerda.*

Supinatas] Inversas. Stat. I. v. Ore *supinato.* *Taubmann.*

262 *Infodias*] Obruas. *Servius.*

263 *Arva solo*] Sensus: optima arva sunt, si putrescit solum. et quia rem difficilem videbatur præcepisse, adjecit: *Et id venti curant gelidæque pruinae.* Propter quod docuit nos oportere, ut solibus et pruinis coquatur. Ipse alibi: *ut cui putre solum: namque hoc imitatur arando.* *Philarg.*

Optima putri Arva solo] Ratio præcepti tota versatur in putrefactione, et coctione glebarum. Theophr. Caus. III. 5. hanc adhibet non dissimilem: *ὅπως ἡ γῆ καὶ ἡλιωθῇ, καὶ χειμασθῇ ἐκέρων τὴν ὕδρα. ἡμῶς γὰρ ταῦτα ποιεῖ μανῆν, καὶ χαλῆν:* *Ut humus solem nivemque tempore utroque combibat; utroque enim modo soluta suspensaque redditur.* Colum. v. 10. *Scrobem fodito, ita sole pluviosve macerabitur, et, quod positum est, cito comprehendet.* Mago apud Plin. XVII. 11. jubet scrobes fieri, *ut solem pluviasque combibant.* Certe Plinio hæsit Theodorus in reddendo Theophrasto. *Cerda.*

264 *Et labefacta movens*] Hypallage,

movens et labefaciens. Servius.

Labefacta] Nota figuram. *movendo labefaciens, aut movens et labefaciens. Philarg.*

Jugera] Jugerum vocatur, quod uno die juncti boves exarare possunt, ut Varro de r. r. I. 10. et Plin. XVIII. 3. In auctoribus rei agrariæ Goesii pag. 291. *Actus duplicatus jugerum facit: ab eo quod est junctum, jugerum nomen accepit. Jugerum autem constat longitudine pedum ducentorum XL. latitudine CXX.* Idem Quintilian. I. 10. et Valla I. 7. *Emmeness.*

265 *At si quos*] II. Præceptum, *De Cura seminario:* ut scilicet sit quam simillimum terræ, in quam transferatur semen: ne vivradices degenerent. Item, ut planta eam celi partem spectet, cui a teneris in seminario consuevit. Vide Plin. XVII. 10. et 3. Catonem c. 46. et Columel. c. 1. de Arboribus: et de Re rust. III. 4. et seq. *Taubmann.*

266 *Ante locum similem exquirunt*] Dicit, in translatione arborum similem terram esse requirendam. *Servius.*

Locum similem exquirunt] Theophr. II. 7. *δεῖ τὰ φυτόν λαμβάνειν ἐξ ὁμολας γῆς εἰς ἣν μέλλεις φυτεῖν: necesse est, sumantur plantæ ex terra simili ei, in quam debeas transferre. aut certe ex deteriori. et causar. III. 6. ὁρθῶς δὲ καὶ τὸ μᾶλλον ἐξ ὁμολας γῆς, εἰ δὲ μὴ, χείρονος λαμβάνειν: recte quoque illud animalversum, ut ex simili solo, aut e deteriore semen accipiat.* Aristot. plant. I. 5. *τινὰ δὲ ἐν τοῖς τόποις κρείττοσι μετατίθεντας:* *Transferuntur quædam in loca meliora.* Paria Plin. XVII. 11. *ante omnia igitur in similem transferri terram, aut meliorem oportet.* Columell. III. 5. *Prudentis coloni est, ex deteriori terra potius in meliorem, quam ex meliore in deteriozem transferre.* Summa omnium est, debere fieri hunc transitum in terram similem: hoc si nequeat, in meliorem: in deteriozem, nullo modo. *Cerda.*

267 *Arboribus seges*] Quia de seminario loquitur arborum, bene *sege*,

tem appellavit. *Servius*.

Digesta] Id est, ordinata. nt, *Digerit in numerum*, atque antro seclusa relinquit. Idem.

Digesta feratur] Antistrophe, id est, translata digeratur. *Philarg.*

Digesta] Pro, translata digeratur. supra, vs. 54. *vacuos arbor digesta per agros. Æn. iii. digerit in numerum. Taubmannus.*

268 *Mutatam ignorent subito ne semina matrem*] Aliquot abhinc annis omnes ad unum convenerunt, ut *mutata* scriberent; et ad *semina* referri vellent, quum tamen in veteribus omnibus exemplaribus manuscriptis, *mutatam* quippe *matrem* legatur: eaque de causa Virgilius similem locum exquirendum admonet, ne accidat seminibus, quod et infantibus, ubi vel matris, vel nutricis ubera mutaveris. Fit enim, ut alias reformident, easque pertinaciter reposcant, quibus a teneris insuerint. Nam quod *semina* mutata, de loco ad locum translata interpretari volunt, ineptum est. In Mediceo codice, apex ille compendiarie notæ, qui pro *m* illitus erat, nunc abrasus est. De diligentia vero quæ sit adhibenda, ne vites deteriore seramus solo, multa apud Columellam et Theophrastum. *Pier.*

Matrem] Terram. ut, *Antiquam exquirite matrem. Servius.*

269 *Cæli regionem in cortice signant*] Theophr. Hist. ii. 7. ait observandam positionem *ἡν περ εἶχεν ἐν τῷ δένδρῳ, τὰ πρὸς βορρᾶν, καὶ τὰ πρὸς ἑω, καὶ τὰ πρὸς μεσημβρίαν*: quam habebant aliquæ arbores aut in aquilonem, aut in orientem, aut in meridiem. Et eaus. iii. 6. cum dixerit plantas, quæ transferuntur, esse imbecillas et teneras, addit: *διὰ ταῦτα γὰρ καὶ τὰς θέσεις τῶν φύτευμένων τὰς αὐτὰς ἀποδιδόσθαι, κατὰ τὰ πρὸς βορρᾶ, καὶ νότια, καὶ πρὸς ἑω, καὶ δυσμᾶς.* Columell. v. 6. plurimum enim refert, ut ad eam partem cæli spectent, cui ab tenero consueverunt. Hanc doctrinam non necessariam putat Plin. xvii. 11. Nam notans, ut credo,

Virgilium, ita scribit de Catone: *non omisisset idem, si attineret meridianam cæli partem signare in cortice, ut translata in iisdem et assuetis statueretur horis. Lege reliqua. Sed credamus Virgilio, Theophrasto, Columellæ. Cerda.*

270 *Ut, quo quæque modo steterit*] Arripuit credo Lucret. l. i. *Et quo quæque modo fiant.* Idem.

271 *Quæ terga obverterit axi*] Septentrioni. Nam Græce *ἀναστα* dicitur. *Servius.*

Axi] Id est, Septentrionali. *Philarg.*

Terga obverterit axi] Nihil dici melius potuit: quia plantæ in meridiem, ut qui benignior, inclinantur: fugiunt a borea, ut ab hoste, curvando se, quod experti in plerisque periti rei rusticæ. Ideo pars ad meridiem a figura, vultum; ad aquilonem, tergum præfert. *Cerda.*

272 *Adeo in teneris consuescere multum est*] In Rom. Cod. *multum et antiquorum more scriptum est*: ut multa apud Plautum. In nonnullis est *a teneris*. Sed in teneris lectio est codicis Medicei. *Pierius.*

Adeo in teneris consuescere multum est] Sententia sumpta est ex Theophrast. de Plantis, l. iii. quam Aristoteles Ethic. ii. uberius tractat. *Sabinus.*

273 *Collibus, an plano melius sit ponere vitem, Quare*] Atqui supra ait, *Denique opertos Bacchus amat colles*: sed etiam in vallibus poni posse vites, superius indicavit: ut, *Hic tibi prævalidas olim multoque fluentes Sufficiet Baccho vites.* Unde modo utrumque complectitur, et dicit, quemadmodum in plano, quemadmodum in collibus vites ponere debemus. *Servius.*

Collibus, an plano m. s. p. vitem] Numero unitatis, in Cod. aliquot antiquis cum Mediceo, *vitem*; quod figuratus, quam *vites*. *Pierius.*

274 *Metabere*] Eliges. et longe alia significatio est, *Metor, metaris* (unde Lucanus, *Hesperios audax veniam metator in agros*) et alia, *Metior, metiris.*

Illud enim *metatus sum*: hoc *messus sum* facit; ut, *messum de pollice florem*. Servius.

Metabere] Eliges, vel, metis et terminis suis distingues, et divides. *Vineas metari* Colum. dixit. ita Lucanus: *veniam metator in agros*. Ita *metata porticus* in Horatio est mensurata, disposita: ut Lipsius e vet. Scholiaste exponit. Cicero Philip. xiv. *Peritus metator et callidus decempeda sua saxa diviserat*. Decempeda illa *arvependium* etiam sive *arvipennium* dicebatur. Taubmann.

Pinguis agros metabere campi] Observe ex hoc loco (quod ante nos Lævin. in Sueton. ad Jul. c. 20.) campum, majus aliquod spatium esse, quam agrum: ita ut ager pars sit campi. Explico hoc, nam reliqua tacet Lævinus. Omnis locus planus dicitur *campus*, modo in eo segetes insint, modo vites, modo oleæ, et talia hujusmodi. At vero *ager* tantum est locus, in quo sunt segetes. Id liquidum ex definitione Varronis, quam adduco in ipso initio Ge. i. *pete inde*. Est vero *metari agros*, dividere illos, ac secare suis finibus et metis. Sic *vineas metari* apud Colum. Et *metata porticus* in Horat. est mensurata, et disposita. Et Tertullian. tempus vocat *arbitrum*, et *metatorem initii et finis*. Apud Cicer. quoque in Agrar. *metator agrorum* est finitor. Vox traducta est ad exercitus et castra. Plura his Lips. Mil. Rom. v. 12. Fiebat hæc metatio, aut perticis: Virg. in Diris: *Pertica quæ nostros metata est impia agellos*: aut funibus, quos Romani *arvependia* nominabant: hæc Glossarion exponit *ῥωμαιοὶ οὐλοῦντες*. Cerda.

275 *Densa*] Pro dense. ut, *Et pede terram Crebra ferit*, pro crebro. Serv.

Densa] Pro dense: Turn. xi. 17. supra vs. 134. Taubmann.

Non signior ubere Bacchus] Divina locutio. Cum eodem sapore dices. *non signior agris Emergitque Ceres, nec signior ubere Pallas*. ad signandum

Delph. et Var. Clas.

frumentum, atque oleum. Quin, ut segetem notes maligne erumpentem, dices: *exurgit, emergit signiter*. Cerda.

276 *Sin, tumulis adclive solum*] Docet vites in quincuncem disponendas esse: dicuntur autem vites, vel arbores, in quincuncem digestæ, cum ita collocatæ sunt, ut literæ V inter se speciem præbeant: V enim litera, quinarium numerum significat, et Latini ipsam literam V quincuncem appellaverunt. Porro hæc figura duplicata literam X efficit, quæ Latinis numerum denarium significat, et vocatur a Latinis decussis; est igitur in quincuncem et decussim vites vel arbores redigere, et ordine eas collocare, ut similitudinem V vel X referant, ita ut in quamcunque partem spectaveris, semper rectæ sint lineæ, quæ ratio non modo utilis, verum etiam adpectu grata. Cerutus.

277 *Indulge ordinibus*] Da operam: ut, *Indulgent vino*. et eos effice largiores. Nam de plano ait, *Densa sere*. Servius.

Indulge ordinibus] Da spatia. *Nec secius*] Minus. Philarg.

Indulge ordinibus] Internodia et ordines effice largiores. *Indulgere* proprie est contrarium *τὸ ὑργε*: ea enim origo vocis. *Indulgere* pro *inurgere* dixerunt inserto d. ut *indolescere*, pro *inolescere*: unde est *indoles*. Deinde l pro r posito, quæ litteræ in omnibus linguis facile permutabiles. *Urgere* est severi *ἐργαζώμενον*, qui pensum morose exigit. *indulgere* est ejus, qui de summo jure aliquid remittit, ut fere parentes liberis. Persius Sat. v. *Hic cumpo indulget*, i. multus est in campo. Ubi hæc ita explicat eruditiss. Casaub. Taubm.

Nec secius] Grammatici per ἥττον interpretantur: vel a *secus*, vel a *sero* adverbii voce deducta. Auctores tamen boni *sequiorem* etiam in nomine dicunt: ut et Ulpian. Sed et personarum contemplatio habenda

Virg.

6 D

est, hoc est, ejus vitæ sunt hi, quibus alimenta relicta sint, utrum frugis vitæ hi sint, qui alias sufficere sibi possint, an sequioris, qui de aliis pendant. An secius tamen et *sequior* a secus trahenda sint, amplius videntum, cum mensura primæ syllabæ discordet: etiam si Adr. Turnebus a *sequendo* deducat, eo loco, ubi eum Varronis locum citat apud Nonium: *Non modo absens quicquam sequius de his cogitat, sed etiam ruminabitur humanitatem.* Sunt et quibus non displiceat, apud Maronem eo loco, ubi *non aegnius* reperitur, *sequius* legere, affinitate elementorum, et facili transitu in se mutuo *gn* in *qu*. Germanus.

In unguem] Ad perfectionem: et est translatio a marmorariis, qui juncturas unguibus probant. Horatius, *ad unguem Factus homo.* Servius.

In unguem] Græci: δι' ὀνυχος ἀκριβοῦν. Plutarch. ἡ ἀκριβὴς καὶ δι' ὀνυχος λεγομένη συζήτησις. ὀνυχίζειν, et ἐξο-νυχίζειν, pro ἀκριβολογεῖσθαι. Item eis ὀνυχια Plutarch. πῶς ἂν τις αἰσθόιτο ἑαυτοῦ οὐδὲν ἐλατὴ προσέινται τῶν γινόμενων, ἀλλ' ὅσον ἐπὶ σταθμῆς τοῦ λόγου προσάγουσι καὶ προσαρμόττουσιν ἕκαστον, ὑπὲρ οὗ τὸν πολὺ κλεινὸν οἰόμενοι λέγειν, ὥς ἔστι χαλεπώτατον αὐτῶν τὸ ἔργον, ὅτων ἂν eis ὀνυχια ὁ πηλὸς ἀφίκηται. Sequens autem versus, *secto via limite quadret*, docet Poëtam alludere ad Græcorum τὸ πλαίσιον, et πλωθρον, quod est lateris forma, et militaris ordo quadrangulari forma: Thucyd. ἐν πλαισίῳ τεταγμένοι. Toti autem huic loco aridet ille apud Xenophontem in Œcon. ubi Cyrus ab æquo agriculturæ et armorum studio commendat, his in idem argumentum subjunctis præcedentibus verbis: ἐπεὶ δὲ ἐθαύμαζεν αὐτὸν ὁ Λύσανδρος, ὥς καλὰ μὲν τὰ δένδρα εἴη, δι' ἴσον τὰ πεφυτευμένα, ὁρθοὶ δὲ οἱ στίχοι τῶν δένδρων, εὐγόνια δὲ πάντα καλῶς εἴη, ὅσμαι δὲ πολλὰ καὶ ἡδεῖαι συμπαραμορτοῦν αὐτοῖς περιπατοῦσι. καὶ ταῦτα θαυμάζων εἶπεν. 'Ἄλλ' ἐγὼ τοι, ὦ Κύρε, πάντα μὲν

ταῦτα θαυμάζω ἐπὶ τῷ πάλῳ, πολὺ δὲ μᾶλλον ἔργαται τοῦ καταμετρήσαντός σου καὶ διατάξαντος ἕκαστα τούτων, &c. Germanus.

278 *Arboribus-positis*] Vitibus ordinatis. Servius.

Secto limite] Ducto. Unde et *sectæ* philosophorum dicuntur, id est, ductus. Idem.

Via] Nominat Poëta vias interstitia et intervalva vinearum. Et supra *indulge ordinibus.* in utroque, ut apparet ex sequenti comparatione, confugit ad militiam Romanam, in qua erant similiter viæ, et ordines. Liv. viii. de Romana acie: *compressis ordinibus velut clauderant vias.* Et x. *panduntur inter ordines viæ.* Arist. quoque Polit. vii. dixit *συντάξις ἀμ-πλόων: ordines vitium.* quæ vox dicitur a verbo *συνίστημι*, et confinis est *συντάξει*, quæ sane verba dicuntur de apparatu bellico, seditionibus, coitionibus militariis, ac turmis. Et Eustathius in Iliad. iv. ait, ὅθεν εἶπαι, ὅπως δι' ἐκείνης καὶ προελθεῖν δύνανται βουλόμενοι, καὶ ὑποστρέφαι πάλιν, *Viam esse, per quam progredi, et regredi possunt, qui pugnant.* Agit quippe de acie, quam Nestor instruxit. Cetera.

Quadret] Consentiat, congruat. Translatio a quadris lapidibus, qui sibi invicem bene conveniunt. Serv.

Quadret] Directis scil. in quincuncem ordinibus, qui Xenophonti *ὄρθοι στίχοι τῶν δένδρων*, et *εὐγόνια*. Plinius xvii. 11. Varro i. 7. Columella iii. 13. Taubmann.

In unguem quadret] Inexactissimum quadrum redigatur. Eleganter Horat. epist. i. 6. *Mille talenta rotundantur, totidem altera porro et Tertia succedant, et quæ pars quadret acervum.* i. e. quæ acervum quadratum reddat. sic Colum. xi. 2. *abies atque populus ad unguem quadrantur.* et paulo ante: *materia perquadrata.* Emmeness.

279 *Ut sæpe ingenti*] Hic locus hand dubie videtur ductus ab illo Lucret. l. 11. *Præterea magna legiones, cum*

loca cursu Camporum complent belli simulacra cientes: Et circum volitant equites, mediosque repente Transmittunt valido quatientes impete campos: Fulgur ibi ad cælum se tollit, totaque circum Ære renidescit tellus, subterque virum vi Excitus pedibus sonitus, clamoreque montes Icti rejectant voces ad sidera mundi. Germanus.

Ut sæpe ingenti bello] Vult arbores apte poni et seri, ad exemplum militiæ, in qua manipuli aut cohortes situ isto alternanti explicantur. Vide Lipsium Milit. R. iv. 1. et de legione II. 4. et 5. Taubmann.

280 Agmen] Agmen proprie est, auctore Isidoro, ordinata multitudo, non stans, sed sese agens et ambulans. Græcis τάγμα, τέλος. V. n. N. Æn. v. 190. Idem.

281 Directæque acies] In Rom. Cod. et hic, et alibi, *detectæ* legitur. Eademque lectio in Mediceo. Pierius.

Fluctuat] Splendet. Servius.

282 Ære renidenti tellus] Sic et Eurip. in Phœniss. κατάχαλκον ἔπαιπιδον ἀστράπτει. Ut autem fluctuat dixit ære, sic et Eurip. in Iphig. in Taur. βέβηματα στρατοῦ dixit: et in Rhæso, Ὀθήκιος βέων στρατός et Sophocl. de hostili agmine in Antigo. καὶ σφᾶς ἐσδὼν πολλὰ βέβηματα προσπασσόμενους χρυσοῦ καναχῆς ὑπεροπλίας. Et Æschyl. in ἑπτά, κύμα στρατοῦ et Lycoph. πέφρικαν δ' ὥστε λήτον γυναιλόγχαυς ἀποστίδοντες et Xenoph. στράτευμα κυμαῖνον vocat. Lucretius vero *fervere* etiam ad instructæ aciei progressum transtulit l. II. cum ebullitio et fervor fluctuantem æstuantemque undam imitentur. Sic autem ille: *legiones per loca campi Fervere cum videas, belli simulacra cientes; Fervere cum videas classem, lateque vagari: ut et postea Maro Æn. VIII. Fervere Leucaten.* Germanus.

Ære renidenti tellus] In codicibus aliquot *renitenti* syllaba refragante legitur. Sed enim *renidenti*, cum Romano codice, et quibusdam aliis le-

gendum. *Renidere* enim proprium æris est, quum politum et levigatum fuerit: cujusmodi esse arma decorum est, quod a Vegetio præcipitur. Nam et Servius, *fluctuat*, splendet exponit, ut ab hac sententia non recedat. Quamvis id per metaphoram potius dictum videtur, eo quod instructæ acies fluctuum marinorum instar moveri videntur. *Renidere* vero, quamvis apud Catullum et Statium adblanditionem quandam significare videatur: apud Horatium tamen eo significato dictum, quo hic Virgilius utitur, *Non ebur, neque aureum mea renidet in domo lacunar.* Pierius.

Miscent Prælia] Est Lucretii l. IV. *Reges expugnant, capiuntur, prælia miscent.* Cerdia.

283 Dubius Mars] Hom. ἄλλο-πρόσαλλος Mars est, Ciceroni *communis*, Livio *anceps*. Taubmann.

284 Numeris] Ordinationibus. Serv.

Omnia sint par. munt. dim. viarum] Hoc refertur ad superiores illud, *Indulge ordinibus*. Ut autem hic Poëta confert et committit arborum ordines cum militaribus, Cyrus quoque de hortorum suorum et arborum distributione et ἐταξία glorians, ordines suos vocabat alludens ad militiam. Itaque et convenire videtur, quod Græcis significat *στοῖχος* tam versum, hoc est, ordines arborum, quam manipulum militum et τάξις: unde *στοιχηδὼν* adverbium, et *στοιχίζω*, et *στοιχῶμαι*. Hom. II. B. ἐστοιχῶντο Ἰλαδὼν εἰς ἀγορὴν, id est, ἐν τάξει παρεγγύοντο. *στοῖχος* etiam dicitur, et *στοῖχοι* pro ordinibus in quincuncem, et militaribus, et *στοιχέω*, et *στοιχηδὼν* etiam in quincuncem ὅγμος dicitur. Propert. de ordinibus arborum: *Et creber pariter platanis surgentibus ordo*: quamvis de area et spatio Maro accepisse, Propert. magnitudinem, et æqualitatem arborum respexisse videatur. Germanus.

285 Pascat prospectus] Delectet: ut, *atque animum pictura pascit inani.* Ser.

Non animum modo uti pascat prospectus inanem] Sic Cic. Philipp. xi. 3. *ac in corpore ejus lacerando atque vexando cum animum satiare non posset, oculos paterit suos.* Ter. Ph. i. 3. 25. *Restabat aliud nihil nisi oculos pascere.* Inde *pascere* et *delectare*, tanquam idem significantia conjunguntur in orat. Cic. in Pis. c. 20. *Emmeness.*

286 *Dabit vires*] Pro, suppetere alimentum. Res vulgaris, sed non dicta vulgariter. Lucret. ita extulit l. 1. loquens de arboribus: *a terris quodque cibatur.* Iterum: *cibus ab radicibus imis*—*Per truncos ac per ramos diffunditur omnes.* Theophr. Hist. i. 2. *τὴν τροφήν ἐνδύεται: cibus attrahitur.* Itaque Virgilii *vires* a cibo sunt, sed *vires* maluit, quam *cibum* dicere. Theophrast. Hist. i. 1. ita quoque extulit: *ἐπίφωτον λαμβάνει τὰ δένδρα.* Cerdæ.

287 *In vacuum*] Ipse alibi: *inane*, ad rem eandem. Lucret. l. ii. utramque vocem conjunxit: *Cum per inane meant vacuum.* Idem.

Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami] In Romano codice, absque pronomine *se*, legitur *poterunt extendere.* ut alibi *ferro accingunt*, absque *se* et *lateri adglomerant* nostro eodem modo. In Mediceo tamen, et aliis, id pronomen habetur. *Pierius.*

288 *Forsitan et scrobibus quæ sint fastigia quæras*] Ut etiam supra diximus, scrobes sunt masculini generis. nam Cicero in *Economicis* sic dicit: et Plautus ait, *Sexagenos scrobes.* Minor autem est Lucani et Gracchi auctoritas. Nam Lucanus ait, *Erigua posuit scrobe.* Gracchus, *Abunde fossa scrobis est.* quod exemplum in Terentiano est. *Servius.*

Scrobibus] Pro humillima scrobe posuit, ut, *Hic plantas tenero abscondens de corpore matrum, Deposuit sulcis.* et rursus: *omnibus est labor impendendus, et omnes Cogendæ in sulcum, ac multa mercede domandæ.* Philarg.

Quæ sint fastigia quæras] Fastigium

et summæ et imæ partis possumus dicere: sicut altum et mare et cælum dicimus. Hinc est, *Cælumque profundum.* Cum et pateus sit profundus. *Servius.*

Fastigia] Infimas altitudines dixit. *Philarg.*

Forsitan et scrob.] iv. De conveniente scrobium fastigio sive profunditate. Quidam hanc partem ad primum præceptum, de pastinatione, referunt. De hoc Theophrastus iii. 18. De Causs. Plinius xvii. 11. et 22. Columella iii. 13. et 19. speciatim de Arborum scrobibus, l. v. 10. *Taubm.*

289 *Ausim*] Ausus sim, audeo. *Servius.*

Sulco] Id est, fossæ. *Idem.*

Vitem ten. comm. sul. Alt. ac pen. t. d. arbos] Hic videtur Maro vitem ab arbore distinguere, nec nomenclatura arboris vitem censere et comprehendere, ut qui altius arborem statuatur designandam, vitem tenui sulco committat, arbori (ex Ascensii, nescio an vera, sententia) maritandam. Certe Ulpianus sub tit. arb. furt. cæs. l. vitem, vitem arboris appellatione complectitur: quamvis et inter rei rusticæ scriptores sint qui fruticem et θάμνον maluerint vitem, quam arborem nuncupari, quod per se ad justam arboris magnitudinem non assurgat, nec statura ordinaria multas herbas vincere cognoscatur. *Germanus.*

290 *Altior ac penitus terræ defigitur arbos, Æsculus*] Antiqua exemplaria sunt, in quibus *altior* legatur. Quæ quidem lectio in Mediceo codice subditiça est, quum prius *altius* scriptum esset. *Pierius.*

Defigitur] Ita dicas de arbore, quæ vult magnum scrobem, non de illo, quæ parvum. Aristot. Plant. i. 1. de omnibus nullo discrimine, *δένδρα γῇ εἰσι πεπηγότα.* et cap. 5. *τῇ γῇ πεπηγασί.* Cerdæ.

291 *Æsculus in primis*] Arbor est glandifera, quæ licet ab esu dicta

sit, tamen per æ scribitur; sicut et cælatum, licet a celo celas habeat derivationem. *Servius.*

Æsculus] Hæ arbores ab Homero II. XII. dicuntur *ἐκκαύοντες ἐλατὰ καπιτίβους*. et I. XXIII. *δρὺς δρυόμους*: *quercus alticomas*. Orpheus in Argon. *ὄφηλὰς δρύας*. Philo lib. de Mundo *δρῦν ὄφη περιμηκέστατα*: *Quercuum robora procerissima*. Lucanus: *Qualis frugifero quercus sublimis in agro*. Claudian. Stilic. II. *tendentem ad sidera quercum*. Seneca in Thyeste: *Quam (silvam) supra eminens Despectat alte quercus, et vincit nemus*. De quercu etiam Stat. Theb. IX. *celo mista comas*. Silius I. X. *celas æsculus*. et I. V. *Annosa excelso tendebat ad æthera ramos* *Æsculus*, *umbrosam magnas super ardua silvas Nubibus insertans altis caput*. Demum Virgilius ipse: *Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cælo Attollunt capita, et sublimi vertice nuntant*. *Cerda.*

Æsculus] Plin. XVI. §1. *Si Virgilio quidem credimus, æsculus quantum corpore eminet, tantum radice descendit*. *Æn. IV. idem de quercu. Taubm.*

Quæ quantum vertice, &c.] Potest huic loco illud Hesiodi in Theog. convenire: *τόσσον ἔρεβ' ὑπὸ γῆς, ὅσον οὐρανὸς ἐστ' ἀπὸ γαίης*. *ἴσον γὰρ τ' ἀπὸ γῆς ἐς τάρταρον ἡρόεσσα*. *Germanus.*

Quæ quantum vertice ad auras] De quercu similia plane in *Æn. IV.* Neque abhorrent ista Hesiod. in Theog. etiam si de re alia: *τόσσον ἔρεβ' ὑπὸ γῆς, ὅσον οὐρανὸς ἐστ' ἀπὸ γαίης*. *ἴσον γὰρ τ' ἀπὸ γῆς ἐς τάρταρον ἡρόεσσα*: *Tantum infra sub terram, quantum cælum distat a terra: par enim spatium a terra in tartarum caliginosum*. Neque ista Val. I. *Argum.* etiam si de rupe: *Stat rupes horrenda fretis, quot in æthera surgit Molibus, infernas totidem demissa sub undas*. Ovidius quoque *Fast. VI.* videtur ad umbram Virgilii scripsisse: *Et quantum a summis, tantum secessit ab imis Terra: quod ut fiat, forma rotunda facit*. *Cerda.*

293 *Non flabra*] Hoc nomen tantum pluralem recipit numerum. ab eo vero quod est flamina, flamen possumus dicere: licet sit vitandum propter aliam significationem. Nam dicitur flamen Dialis, flamen Martialis. *Servius.*

294 *Concellunt*] Quod hic *concellunt*, in *Æn. IV.* *erueret*. Quod hic *immota manet*, ibi, *ipsa hæret scopulis*. *Cerda.*

Multosque nepotes Multa virum volvens durando sæcula vincit] In Romano codice legere est: *multosque nepotes, Multa virum*. *Pierius.*

Multa virum volvens durando sæcula vincit] Variavit isto flexu versum Lactetii hunc I. I. *Multaque viendo vitæ vincere sæcla*. Disce antiquos imitari. Ego ad lucem utriusque: *Multa virum forti pugnando prælia vicit Agmine*. *Cerda.*

297 *Sustinet umbram*] Supra omnem Musam. *Vulgaris Poëta* diceret, *efficit, reddit*, aut quid simile. *Idem.*

298 *Vineta*] *Ἀμπελῶνες, ἀμπελόφυτα, οἰκονεῖα*. *Germanus.*

Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem] Hic habenda ratio videtur æris, et eligendas esse tales plagas, quæ temperiei conveniunt. Sic Plinius commendat septentrionalem et præfrigidam XVII. 20. Inde sic Colum. III. 12. *Ad quæ contemplationem suam dirigat, qui vineas instituit: quæ cuncta (sicut ego reor) magis prosunt, cum suffragatur etiam status cæli, cujus regionem quam spectare debeant vineæ, vetus est dissensio*. *Sæserna maxime probante solis ortum, mox deinde meridiem, tum occasum, Tremellio Scrofa præcipuam positionem meridianam censente*. *Virgilio de industria occasum sic repudiante: Neve tibi ad solem, &c.* *Democrito, et Mogone laudantibus cæli plagam septentrionalem, &c.* *Emmen.*

299 *Neve inter vites corulum sere*] Radices enim ejus nocent vitibus. *Servius.*

Neve inter vites corulum sere] In an-

tiquis exemplaribus *corulum* per u scribi, quaque ratione diximus in Bucolicis. Sunt vero, qui intelligant præceptum hoc, quia coruli sunt exiles: neque diuturnæ, minimeque idoneæ, quibus vites applicentur. Sed enim potior est caussa, quia vitibus nocent: quare inferius in antiphar-macum dixit, *et in veribus torrebimus exta columnis*. ut hostia nocens eo præcipue virgulto coquatur, quod itidem vitibus nocet. Ea enim de caussa caper Baccho immolabatur. *Pierius*.

Neve flagella Summa pote] Flagella dicuntur summæ arborum partes; ab eo quod ventorum crebros sustinent flatus. *Servius*.

Neve flagella Summa pote] Virgil. absque ullo discrimine loquens, ait non assumendos surculos, et innuit assumendos imos. nam dicit *tantus amor terræ*. Auctor etiam Geop. I. IV. ait *aumenda plantaria ἐκ τῶν κατωτέρων μερῶν*: ex inferioribus partibus vitis. Alii vero discriminant. nam idem ipse I. V. ait: τὰ δὲ κλήματα λεπτότεον μήτε ἐκ τῶν ἡκεων, μήτε ἐκ τῶν κάτω μερῶν, ἀλλὰ ἐκ τοῦ μέσου τῆς ἀμπελῶν: surmenta non capienda ex summis partibus, neque inis, sed ex media vite. Consentit Colum. I. III. 10. *Non debet ultimum flagellum quasi secundum observari, etiam si plurimum afferat, siquidem loci ubertate in fructum cogitur, sed id sarmentum, quod media vite situm, non importuna quidem parte deficit, ac numeroso sætu benignitatem suam ostendit. Hic surculus translatus varius degenerat, cum ex deteriore statu meliorem sortitur*. Observa, ultimum flagellum in Columell. non esse illud, quod prope terram, sed summum, et perductissimum, quodque est ad caput vitis, quod colliges ex initio ejusdem capit. *Cerda*.

300 *Summa destringe ex arbore plantas]* In veteribus aliquot codicibus *summas* omnino legitur. In quibus et *destringe*, non *defringe* habetur. In Romano vero, et aliquot aliis anti-

quioribus, *summa*, unitatis numero, sexto casu legitur. Ex arbore enim *summa* et ima eleganter dicere sole-mus. *Pierius*.

Aut summa destringe ex arbore plan-tas] Utraque lectio invenitur. Apud Catonem cap. 37. *Frumenta bis fac sarrias, rumcesque uvenamque destringas*. Sic alibi apud Columellam: *oleam destringere*. Omnes tamen, quotquot mihi suppetunt, codices *defringe* ha-bent. Pro qua scriptione Varronis faciunt verba I. 40. *Et quæ de ar-bore transferas, ut ea deplantes potius quam refringas*. Sed quid sit, *defrin-gere surculum*, luculentius exponit Turnebus XXI. 24. ubi disserens de verbis Ciceronis III. de Oratore 26. quæ hæc sunt: *Etiâ hac instituendo divisione utuntur: sed ita, ut non jure aut judicio, ut denique recuperare amis-sam possessionem, sed ut ex jure civili surculo defringendo usurpare videantur*. Nam illud alterum genus, quod est tem-poribus, locis, reia definitum, obtinent; atque ad ipsum lacinia. Quorum verborum hanc sententiam esse puto; Academici et Peripatetici non ultra consultationem partiantur: eam ta-meo usurpant, et sibi vindicant in in-stituendo, cum theses declamare so-leant, ita quod oratorum proprium est, non legitimo XII. tabularum jure vin-dicant, non judicio recuperatorio re-petunt, ne prætorio quidem inter-dicto, quo in possessionis causis ju-dicia ordinantur, amissam possessi-onem recuperant, sed tanquam qua-dam juriconsultorum auctoritate, introducta vi festucaria, quia in locis consitis quadam solemnitate surculum defringeabant vindiciarum loco, qui suam rem esse contendebant, Pe-ripatetici et Academici consultationes sibi adsciunt et usurpant. Quantum ad præceptum Virgilii, confirmat hoc Colum. III. 17. *negans superiorem partem materiæ idoneam esse frugi-bus, eas autem taleolas destringen-das et terræ mandandas, quæ ei vici-*

niores sunt, quia melius proveniunt, et feraciores sunt. *Emmeness.*

Plantas] Sagittas dicit, id est, sarmentum, de summa parte præcisum. *Philarg.*

Plantas] Hac voce intelligit surculos. Hoc significato accepit Varro Rei Rust. I. 55. *Qui quatiet, ne adversam cædat: sæpe enim ita percussa olea secum defert de ramulo plantam.* Hoc Virgilius supra: *His plantas tenero abscondens de corpore matrum.* Theophr. Caus. I. *θαλέας* vocat. Inde etiam seminaria dicuntur *plantaria.* Cerda.

301 *Tantus amor terræ*] Sic diti-genter a rusticis ager est colendus. *Servius.*

Tantus amor terræ] Possit esse forma adagii, qua uteris, cum sermo sit de homine despiciente præ terrenis, et caducis væstia, et æterna: de amico ambiente honores, et solidam virtutem continente: de avaro præferente numos sanctitati. *Cerda.*

Ferre læde retuso] *Retuso*, obtuso, quo vites quassantur potius, quam putantur. *Servius.*

Retuso] Quare *retuso*? solvitur, quoniam hebes ferrum vulnerat magis, quam secat. *Philarg.*

Neu ferro læde retuso] In exemplaribus antiquioribus *retuso* legitur, ut *vomeris obtusi*, de quo alibi *Pierius.*

Neu ferro læde retuso] Acuto ergo: nam plaga, quia celerior, ideo mitior, et levior. Colum. v. 10. *Semina lege sine ulceribus, integro libro: ea bene, et celeriter comprehendunt.* Theophr. Caus. III. 10. *ideo ait perpurgandas arbores σιδήροις ὡς ἐλαφρότατα: ferro perquam levissime, perquam celerrime.* Addit rationem: *κίνδυνος γὰρ ἅμα τῇ πύρρῃ διὰ τὴν ἑλκωσιν: Est enim periculum interitus ab ulcere.* Et hoc est, quod idem ait Hist. IV. 16. *vitem sarculandam esse, ὅταν τῇ ἐργασίᾳ συμπαρόη: Cum cultura illam læserit, nimirum præ imperitia.* Auctor Geopon. I. v. loquens de radicibus

vitium, quæ interdum secanda, ait illas auferendas *ὀξύτατον δρεπάνον: falce acutissima.* et alibi: *δεῖ δὲ τῶν πρὸς τὴν κλαδίαν δρέπανα ὀξύτατα καὶ τομώτατα εἶναι: oportet falces ad putationem esse acutissimas, et penetrantissimas.* Eodem videtur pertinere, quod postea in alio cap. ait, non amputandam vitem *λαγὴ τομῇ, oblique cæsurā, obliqua plaga, nam hæc major est recta.* Columel. late de hoc præcepto IV. 24. *Cerda.*

302 *Neve oleæ silvestres insere truncos*] Non quod non prosit, sed ut etiam ipse dicit, propter casum incendiū. *Servius.*

Neve oleæ silvestres insere truncos] Nituntur ista præcepto Theophr. Caus. III. 15. *χαλεπώτατα δὲ καὶ ἀμπέλων, καὶ τοῖς ἄλλοις συκῇ, καὶ ἐλαίᾳ. καὶ γὰρ τροφὴν πολλὴν ἀμφοτέρω λαμβάνει, καὶ σκιδὼν παρέχει πλείστην: Molestissima iam viti, quam ceteris, ficus atque olea: nam et alimentum plurimum easugunt, et faciunt umbram maximam.* Subticit hic rationem incendiū, sed illam adducit Hist. v. 10. *ἐμπυρεύεται δ' ἀρίστως, καὶ συκῇ, καὶ ἐλαίᾳ. συκῇ μὲν ὅτι γλίσχρον τε καὶ μανόν, ὥστε ἔλκει τε καὶ οὐ δίστειν. ἐλαία δὲ, ὅτι πυκνὸν, καὶ λιπαρόν: Principes sunt ad incendium ficus, atque olea: ficus, quia lenta, et rara; ideoque, quæ semel attrahit, non dimittit: olea, quia spissa, et pinguis.* Ideo Poëta, *pingui sub cortice.* Habes ergo ex primo loco Theophrasti, ficum et oleam esse infestam vineis, ex altero rationem incendiū. Ergo Poëta, (ut ex consecutione operis clare apparet) vetat inserendos, id est, plantandos oleastro inter vites, uti etiam vetuit interserendam corylum. *Cerda.*

Silvestres truncos] Æqua periphrasi pro oleastro dixit Statius Theb. VI. *fera oliva.* In Græco versiculo vidi *ἀγριέλαιαν.* Themistius apud Iunium IV. 21. ita circumscribit: *τὴν ῥίζαν τῆς βλάστης ἀκέραιον: radicem germineis puram.* Quia videlicet nondum

olea admista, aut inserta, ex arte humana. *Idem.*

303 *Incautis pastoribus*] Negligentibus, circa alia occupatis. *Servius.*

Excidit ignis] Hom. II. O. δαλὸς δὲ οἱ ἔκπεσε χειρός· *Idem* eodem: ἡ δλοὺν πῦρ Οὐρεσι μαίνονται βαθέης ἐν τάρφῃσιν ὕλης. Apoll. I. IV. 'Ὅς δ' ὅτε τυφομένης ὕλης ὑπὲρ αἰθαλέσσαι Καπνοῖο στροφάλγγες ἀπέριτοι εἰλίσσονται, 'Ἄλλη δ' αἰψ' ἐτέρῃ ἐπιτέλλεται αἰὲν ἐπίπρo Νειόθεν εἰλγγοῖσιν ἐπ' ἄλλοις. Ut autem hic victorem ignem Poëta, sic et infra flammam ovantes. Non omittendum autem constare inter Physiologos, quod et agnoscit Lucret. lib. I. ex agitatione et mutuo arborum in silvis attritu et collisione ignem ultro creari et exprimi: unde et Aristot. I. II. de cælo: ἡ δὲ θερμότης ἀπ' αὐτῶν, καὶ τὸ φῶς γίγνεται, παρεκτριβομένου τοῦ ἀέρος ὑπὸ τῆς ἐκείνων φορᾶς· πέφυκε γὰρ ἡ κίνησις ἐκπυροῦσα καὶ ξόλα, καὶ λίθους, καὶ σίδηρον] quibus et Thucyd. I. II. assentitur, ἥδη γὰρ, inquiring, ἐν ὕρεσι ὅλη τρυφείσα ὑπ' ἀνέμων πρὸς αὐτὴν, ἀπὸ ταυτομάτου πῦρ καὶ φλόγα ὑπ' αὐτοῦ ἀνῆκε· quod animadvertit doctissimus vir Lambinus mihiq; amicissimus in eundem Lucretii locum. Repetit autem eandem demonstrationem Lucret. I. V. eo loco: *Et ramosa tamen cum ventis pulsa vacillans æstuat, in ramos incumbens arboris arbor.* Germanus.

305 *Robora comprehendit*] Infra Æn. VII. *comprehendit crinibus ignem*, de simili pene deflagratione. Hæc et Plutarch. in Polit. præcep. ἐπεὶ δὲ ὥσπερ ἐμπρησμός οὐ πολλάκις ἐκ τόπων ἱερῶν ἐρχεται, καὶ δημοσίων, ἀλλὰ λύχνος τις ἐν οἰκίᾳ παραμεινὼν, ἡ σурpheris διακαεῖς, ἀνῆκε φλόγα πολλὴν, καὶ δημοσία φθορὰν ἀπεργάζεται, &c. *Idem.*

Frondesque elapsus in altas] Nonnulla ex veteribus *elapsus* scribi per *b* characteristicum thematis, ita etiam in Ge. III. *labrus*, et alibi eodem modo. Harum vero literarum *b*; et *p*, vicissi-

tinuarium consensum superius ostendimus: unum addam exemplum, quod e contrario carpo, et scribo, quum præteritum faciunt characteristicum præsentis in sibi cognatam mutant, ut scribo scripsi facit: contra vero carpo carpsi: per *b* enim præteritum verbi hujus enuntiari, Terentius Scaurus attestatur. Sed et scripsi per *b* in antiquis et probatis exemplaribus invenio. Ut in Terentiano codice Vaticano, quem plerique omnes docti homines magni faciunt, scriptum est: *Tu te his rebus finem præscribsti pater.* Quare mihi non fit mirum, in tanta sententiarum varietate, ut labor verbum, characteristicum suum in præterito retinere possit. *Pierius.*

308 *Et totum involvit flammis nemus*] Homer. II. II. sic prior: πῦρ αἰθῆλον ἐπιφλέγει ὥσπερον ὕλην. Par incendium habes in II. XX. 'Ὅς ἀναμαιμάει βάθε' ἄγχεα θεσπιδαῖς πῦρ Οὐρεὸς ἀζαλέοιο, βαθεῖα δὲ καλεῖται ὕλη. Πάντῃ τε κλονέων ἄνεμος φλόγα εἰλυφάει: *Quem admodum autem furit per profundam vallem sævus ignis Montis aridi, profunda autem ardet silva. Ubique autem turbans ventus flammam convolvit.* Quint. Calab. I. X. ἀναζαλέης ξυλόχοιο Πῦρ τρομεῖ αἰθόμενον. *Diffunditur incendium per fruteta arida.* Plenius I. XIII. Ἐδ' ὕρεος λαστήρων ἔδην καταείμενον ὕλης Ἐσσυμένως καίγεται ὑπὲρ πυρὸς ὀρνυμένοιο Ἐξ ἀνέμων, δολιχαὶ δὲ περιβρομένοιο κολῶναι: *Non aliter ac mons vestitus hirsutis silvis Raptim conflagrat incendio excitato Ventorum impetu, longi autem circumstrepunt colles.* Vide etiam uti Homerus describat II. XXI. arbores incensas a Vulcano juxta Scamandrum fluvium. et uti Silius segetes, Punic. VII. et uti Apollon. silvam, Argon. IV. *Cerda.*

Et ruit atram] Egerit, emittit, et ruere facit. Nam modo ruit agentis est. *Servius.*

Et ruit atram Ad cælum, &c.] Hom. II. Αἴγλη παμφανώσα δὲ αἰθέρος οὐρα-

πὸν ἦκε. Lucret. lib. i. *Ad cælumque ferant flammæ fulgura*. Isti pro aëre cælum. Clarius Calab. l. xiii. *ἄλλ' ὃ' ἄρ' ἐς ἥρα διὰν ἀνέγερτο* : *flamma subvoluebantur in aërem*. Cerda.

309 *Picea caligine*] Hinc Valer. Flac. Argon. i. *piceoque premis nox omnia cælo*. Idem.

Nubem] De fumo, et igni. ita Æn. iii. de Ætna : *prorumpit ad æthera nubem*. Claudian. de eadem : *piceaque gravatum Fadat nube diem*. Idem.

310 *A vertice*] Ab Aquilone. ut, *Hic vertex nobis semper sublimis*. Serv.

Præsertim si tempestas a vertice] Negat Victorius Servii sententiam defendi posse, ut a vertice, ab Aquilone accipiamus : sed potius pro eo quod est a superiore cæli parte, vel stirpium. Certe, ut me Victorii partibus adjungam, a vertice, id simpliciter significare puto, quod Græcis κατ' ἄκρας, et ἐξ ἄκρας, et ἐς τὰ ἄκρα nam non solum Homero Boreas ἀκράης, sed et Zephyrus, et nonnumquam venti alii ἀκραῖς quoque dicuntur, hoc est, ἀκρὸς πνέοντες, et εὐκραῖς, quod huic loco convenire non potest, cum hic tempestatem ventique impetum locus præ se ferat. Favet autem Victorii nostræque interpretationi illud Arati φαῖν. εἰ δέ κε νῆτ' Ἵψόθεν ἐμπλήξῃ δεινὴ ἀνέμοιο θύελλα Ἀβρὺς ἀπρόφατος, ut Ἵψόθεν ἐμπλήξῃ respondeat τῷ a vertice incubuit. Quin ambitu forte verborum ventum significat, quem ἐπιζαῖν vocat Hom. Od. M. ὅρσεν ἐπιζαῖν ἀνεμὸν νεφεληγερέτα ζεύς. Germanus.

Tempestas a vertice Incubuit] Ad verbum pene Aratus in Phænom. Ἵψόθεν ἐμπλήξῃ δεινὴ ἀνέμοιο θύελλα. Itaque quod Homer. Odys. v. κατ' ἄκρας, et Virg. a vertice. Aratus, Ἵψόθεν. Quod Virg. incubuit. ille, ἐμπλήξῃ. Versus integer sapit hunc Lucretianum lib. ii. *Præsertim cum tempestas arridet*, &c. Cerda.

311 *Incubuit*] Tempestas im-

tentior et atrocior infertur, quæ a vertice, id est, superne, ut Æn. i. 118. *ingens a vertice pontus*, dejecta est, et eleganter dicitur *incumbere*, cum desuper veniat, ut notat Turneb. xii. 5. Locus Victorii, quem Germanus citat supra libro occurrit var. lect. xix. 8. *Emmeness*.

Ferens] Flans. ut, *Fieret vento mora ne qua ferenti*. Servius.

Ferens ventus] Id est, incitatus vehementi flatu, quæ auget incendium, sæpe *ventus ferens* idem, quod *ventus secundus*. Sic Æn. iv. 43. *Expectent facilemque fugam, ventosque ferentis*. Ovid. Heroid. ep. xvi. 125. *Ventisque ferentibus usus Applicor in terras*. Emmeness.

312 *Hoc ubi*] Subaudi contigerit. Servius.

Hoc ubi] Quidam distinguunt, *hoc ubi non*. et erit sensus : ubi oleæ in oleastrum insitæ non fuerint, etiam si incendio conflagrarint, exustæ a trunco reviviscent, et cæsæ reverti possunt, atque ima similes *reviviscere terra*. Insitæ autem cum summe perierint, oleastri truncus remanet. Philarg.

314 *Superat*] Superest. ut, *Quid puer Ascanius, superatne?* Servius.

Foliis oleaster amaris] Lucret. lib. vi. *At nihil est homini fronde hac quod amarius exstat*. Græcis oleaster ἀγριελαιος et ἀγριελαια quam et alii, auctore Dioscoride, κότινον, καὶ ἐλαῖαν αἰθιοπικὴν vocant. Germanus.

Infelix superat foliis oleaster amaris] Diximus alibi infelices arbores dici steriles, sic et hoc loco oleaster infelix, est sterilis, cui opponitur frugifera oliva, ut Turn. xiii. 21. quæ ideo felix dicitur, ut Æn. vi. 230. *Spargens rore levi, et ramo felicis olivæ*. et Æn. vii. 751. *Fronte super galeam, et felici comptus oliva*. Emmeness.

315 *Nec tibi tam prudens quisquam*] Dicit quo tempore vites ponendæ sint : et probat tolerabiliter autumnum, melius verno. nam dicturus, *Ver*

adeo frondi nemorum, ver utile silvis.
Servius.

Nec tibi tam prudens] Præceptum hoc est in omnibus scriptoribus rerum rusticarum. Libavit Ovid. Fast. 1. Omne reformidat frigore vulnus humus. Cerda.

Nec tibi, &c.] var. De tempore, quo vites pastinandæ et conserendæ sint: et probat, tolerabilius auctumno, melius verno: nam dicturus est vs. 323. Ver adeo, &c. Vide Colum. III. 14. Tumb.

316 Moveri] Non arari prohibet: neque enim hic de arvis loquitur, sed scrobes fieri vetat. Philarg.

Tellurem moveri] Pro arari, ita infr. Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus. Iterum: Agricola incurvo terram dimovit aratro. Pari phrasi Ovid. Met. v. Prima Ceres unco terras dimovit aratro. Jul. Maternus c. 3. Novit agricola quando terram aratro dimoveat. Ante omnes Xenophon in Œcon. σκληρὰ ἔσται ἡ γῆ κινεῖν τῷ ζεύγῃ: erit terra aspera, ut aratro moveatur. Iterum: εἰ τις αὐτῆς (γῆς) ἐν μέσῳ τῇ ἡμέρᾳ κινολῇ τῷ ζεύγῃ: si quis terram æstate media, ac die medio aratro moveat. Cerda.

Tellurem Borea rigidam spirante moveri] In Romano codice moveri legitur: quod minime displicet. Impersonale enim habet nescio quid magis generale, ex Servii sententia: nam etiam in segetum cultu præceptum huiusmodi dedit: et Borea flante, neque arandum, neque serendum movent agricolationis magistri. Pierius.

Tellurem Borea rigidam spirante moveri] Terram frigidam ut Non. Marcell. l. iv. vel potius frigore adstrictam arari, vel scrobes fieri, ut Philarg. ne per te, vel alius consilio utens, patiaris. sic Ovid. trist. III. 10. 48. rigidus aquas. pro quo Horat. epist. I. 18. 105. rugosum frigore pagum dixit. Et rigor pro frigore Lucret. l. v. Tandem bruma nives adfert pigrumque rigorem. Cæterum vim Boreæ describit in induranda tellure

Ovid. in Elegia supra nominata. Emmoness.

317 Rura golu tunc claudit hiems] Hæc locutioni opponit postea, Laxant arva sinus. Cicer. opponit verba comprimere, relaxare. lib. iv. de Rep. apud Non. Cumque autumno terras ad concipiendas fruges patefecerit, hieme ad conficiendas compresserit, vere ad effundendas relaxarit. Itaque tellus hieme dicetur clausa, compressa. Vere laxata, relaxata, ex Musa unius, ex pressa alterius. Cerda.

Nec semine jacto] Syllepsis per assumptionem casus. Nam ex ablativo, id est, semine, assumendas nominativus, hoc est, semen. et erit sic: nec semine jacto patitur semen radicem terræ affigere. Philarg.

318 Concretum radicem] Ante enim quasi gutta quædam est ex terra et humore procreata, quæ postea tenditur in radicem. Servius.

Concretam] Concreta vero utraque. concreverit autem, commixtam dixit: et jacto hic semine, id est, deposito. Philarg.

Radicem affigere terræ] Admodum poetice, et ex natura scrobium, quibus tanquam foraminibus surculi infodiuntur. Imitatur Ovidius Remed. I. Ipse potes riguis plantam defigere in hortis. Cerda.

319 Optima vinetis satio] Non vites solum, sed omnes arbores serendas aut vere, aut autumno, liquidum est axioma. De Vere statuit Theophrast. Caus. III. 4. et addit rationem, αὐτὰ τε γὰρ τὰ φυτὰ προαρμημένα, καὶ ὁὐκ μαλακὸς καὶ ἐμβλαστῆς, καὶ ὅλως ἡ ἔρα γονιμώτατη: Plantæ enim sponte quædam concitatæ jam sunt. est etiam air benignus, et genitalis, tempus omnino fecundissimum. Addit plura. Auctor Geopon. ait, plantandas quoque vites ἔαρος ἀρχομένου, et Ζεφύρου πνέοντος: Inchoante vere, flante Zephyro. Videntur quartum integrum caput Theophr. ex Caus. III. ubi satio verna autumnali præfertur. Sed quoniam

Poëta et ver, et autumnum exhibet, firmanda quoque hæc pars. Theophr. Caus. cap. 3. post mentionem veris, et autumnus, καὶ ὅς καὶ φυτεύουσι μάλ-
λον καὶ κοινοτέρως ἐν τῷ ἡρὶ: In qui-
bus potius fit satio: sed communius vere.
Columel. III. 14. distinguit, et ait
vitem conserendam esse vere, ubi
cælum est pluvium, aut frigidum,
ubi ager pinguis, campestris, uligino-
sus. Rursum autumnus, ubi cælum
siccum, et calidum; ubi ager exilis,
aridus, macer, præruptus. Eodem
videntur pertinere, quæ scribit IV.
10. de tempore putationis. Idem.

Vere rubenti] Floribus splendido.
Servius.

Vere rubenti] Ductum ex Græcis
Poëtis, qui sæpe ἐὰρ φοινικάνθεμον, et
φοινικόπεπλον. ita supra ver purpureum.
Ut et Oppian. Ἐὰρ πορφύρεον. et vetus
Poëta in descriptione veris: Ipsa
gemmeis purpurantem pingit annum
floribus. Iterum: In pudorem floru-
lentæ prodierunt purpuræ. Nonnus
Dionys. III. καρπὸς ἐρευνθιδών. Cerdæ.

320 Candida venit avis] Juvenalis,
Serpente ciconia pullos Nutrit. Serv.

Candida venit avis] Ciconiæ peri-
phrasis, quæ an a Ciconibus, in ripa
Hebri positis, juxta Melam II. 2. an
a sono, quo crepitant, quasi Ciconiæ,
ut annuit Isidorus, indagare non lu-
bet. Et quamvis πελαργὸς Græce ab
utroque colore appelletur, vel ut
Græcus interpres διὰ τὸ ἔχειν πτερὰ
μελάντερα καὶ λευκά. πέλων enim idem
quod μέλαν, ἀργὸν idem quod λευκόν,
candida tamen dicitur, ut Ovid. Met.
VI. 96. Sumtis quin candida pennis Ipsa
sibi plaudat crepitante ciconia rostro.
pro crepitare in Carm. de Philomela
gloriarere habes. nigras tamen inven-
tas esse narrat Gesnerus lib. III. de
avibus. Verni temporis nuntius est,
ut Isidorus XII. 7. et ex decantato
illo Poëtæ versu, Δὸς μοι εὐαγγέλιον,
ὅτι εἶλος ἦλθε πελαργός. Petronius
insignem hujus^o avis descriptionem
tradens idem affirmat. Ciconia etiam

grata, peregrina, hospita, pietatical-
trix, gracilipes, crotalistria, Avis exul
hiemis, titulus tepidi temporis. Plin.
x. 23. æstatis advenus vocat. Quo
autem tempore veniant, non adeo
obscurum est. Plerumque circa VIII.
Cal. Martias, teste Schoockio c. 2.
de Ciconiis. Stata habent tempora
adventus sui, sicut discimus ex Jere-
mia VIII. 7. Nemo venire, sed venisse
cernit juxta Plinium cap. notato.
Unde? incertum habemus, si
Plinio accedimus. Latere eas hiber-
no tempore vult Aristot. hist. animal.
VIII. 16. Conjecturas hac de re ex
Gesnero, et Schoockio pete c. 3. de
Ciconiis. Emmeness.

Avis longis incisæ colubris] Capitale
fuisse in Thessalia narrat Aristot. lib.
θauμ. ἀκουσ. ciconiam interficere,
quod provinciam serpentibus repur-
garet, his: περὶ θετταλίαν μνημονεύον-
σιν ὅφεις ζωογονηθῆναι τοσοῦτους, ὥστε
εἰ μὴ ἐπὶ τῶν πελαργῶν ἀνηρῶντο, ἐκχα-
ρῆσαι ἀν' αὐτοὺς. διὰ καὶ τιμῶσιν τοὺς
πελαργούς, καὶ κτείνειν οὐ νόμος· καὶ ἴδω-
μις κτείνω, ἐνοχὸς τοῖς αὐτοῖς γίνεσθαι,
ὥστε καὶ ὁ ἀνδροφόνος. Germanus.

Longis incisæ colubris] Isidorus XII.
7. Serpentiū hostes nominat. Ideo
petunt lacus et fluvios, ut Aristot.
hist. animal. VIII. 3. Huc faciunt
verba Plin. x. 23. Honos iis serpentium
exitio tantus, ut in Thessalia capitale
fuerit occidisse, eademque legis pæna,
quæ in homicidam. Sic Stephanus de
urbibus in voce Θεσσαλία: ἐν ταύτῃ
οὐκ ἔξεστι τοὺς πελαργούς κτείνειν·
τοὺς γὰρ τῆς χάρας ὅφεις ἀναιροῦσιν.
Emmeness.

323 Ver adeo] Hinc incipit veris
descriptio. Longum esset temporis
hujus elogia conferre. Ab Nazian-
zeno Orat. XLIII. vocatur ἡ βασίλισσα
τῶν ὥρῶν: princeps anni pars et regina.
Ab Herodoto lib. VII. pais totius
anni probatissima, ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐστὶ
τὸ ἐὰρ δοκιμώτατον. Ab Oppian. Cyn.
I. aureum, εἶλαρ χρυσεῖον. Ab Ovid.
Fast. IV. formosum tempus. Hic a

Virgil. *utile*. et postea *rubens*, sicuti ab Oppiano *purpureum*. Reliqua obvia erunt Lectori. *Cerda*.

Adeo] Abundat. *Philarg*.

Utile] Bis subaudiendum. *Idem*.

324 *Vere tument terræ*] Asper simpliciter accipit, ut *terræ* nominativus sit pluralis. Donatus vero *terræ* genitivum vult esse singularem: ut sit sensus mutata distinctione, *Vere tument silvæ*, scilicet a superioribus; *terræ et genitalia semina poscunt*. Id est, tument silvæ, et genitalia semina terrarum requirunt. Sed melius Asperum sequimur: ut *Genitalia semina*, quæ nos jacimus intelligamus; non quæ ex terra silvæ suscipiunt. *Genitalia* autem dicimus semina, quibus aliquid procreatur et gignitur. *Serv*.

Tument] Suspenduntur. *Idem*.

Tument terræ] Explicat Turn. xxv. 39. Poëtam cum respectu ad virgines, quæ plena jam pubertate, et cum maturæ sunt viro, tumescunt, præsertim pectore et mammis. Et firmat, quia a Papin. Theb. II. dictum est: *tumida cum virginitate jugari*. Victorius ait VIII. 22. respectum ad verbum Græcum *ὄργαν*, quo usi sunt in agresti Theophrastus, et Plutarchus. Prior Caus. III. *ὄργωσαν γῆν* dixit: *terram tumentem*. Posterior loquens de taxo, *ὅταν ὄργῃ πρὸς τὴν ἐνθουσιῶν*: *Cum tumet, ut erumpat in flores*. Additque, inde iram Græcis vocatam *ὄργην* a tumore, quod Horatius significavit, cum de Irato dixit od. I. 13. *Fervens difficili bile tumet jecur*. Certe non dubium, quin Poëta respexerit ad *ὄμωλον*, καὶ *συνουσίαν*. nam supra *genitalia semina*. et Lucret. I. IV. *irritata tument loca semine*. Iterum: *Qui ciet irritans loca turgida semine multo*. Explico vero ego, quod sit terram tumescere, advocato loco Theophrasti percommodo ex Caus. III. 3. *ὄργῃ δὲ (γῆ) ὅταν ἐνικμος ᾖ, καὶ θερμὴ, καὶ τὰ τοῦ ἀέρος ἔχῃ σύμμετρα. τότε γὰρ εὐδιάχυτός τε, καὶ εὐβλαστής, καὶ κλῆος ἐντροφῆς ἔστι*: *Tumet tellus,*

cum humida est, cum tepida, cum statum aëris temperatum habet: tunc enim agilis est, fertilis, læta. *Cerda*.

325 *Pater omnipotens fecundis*] Interdum pro aëre Juno, et pro æthere Juppiter accipitur. Aliquoties et pro aëre, et pro æthere Jupiter. Juno vero pro terra et aqua: sicut hoc loco intelligimus. Nam æther non habet pluvias, unde ætherem pro Jove accipimus: cui tribuuntur aër et æther: quæ duo mixta terræ et humori universa procreant. Dicit autem verno tempore esse pluvias, quibus cuncta nascuntur. unde *fecundis imbris* dixit: quibus terra fecundatur. *Servius*.

Tum pater omnipotens] Hunc locum videtur Virg. mutuatus a Lucret. I. 1. *Postremo pereunt imbres, ubi eos pater Æther In gremium matris terræ præcipitavit*. Videtur autem hic ex disciplina Stoica locutus, et Chrysippi præsertim, qui fusionem illam purissimi ætheris per singulas res Deum esse censuit, fatalem necessitatem, et futurorum omnium certissimam providentiam, qui ratione homines, animalia sensu afficiat, terram seminibus impleat, quibus innumerabiles stirpium nascentium formæ propagentur, et in lucem erumpant spirita illo æthereo excitatæ: unde et *συνεκτικὸν αἰθίων* nominarunt. Sed et generationem omnem Lucret. I. v. terræ ætherique tribuit, his: *Linguitur, ut merito maternum nomen adepta Terra sit, e terra quoniam sunt cuncta creata. Quo minus est mirum si tum sunt plura coorta, Et majora nova tellure, atque æthere adulto*. Lucretii quoque I. II. locus hinc congruit, *Omnibus ille idem pater est, unde alma liquentes Humorū guttas mater cum terra recepit, Fæta parit nitidas fruges, arbustaque læta, Et genus humanum*. Qui Lucretiani versus ducti videntur ab illis Eurip. Ἐρῶ δ' ὁ σεμνὸς οὐρανὸς πληροῦμενος Ὀμβροῦ πεσεῖν εἰς γαῖαν ἀφροδίτης ἔσθω, Ὅταν δὲ συμμυχῆτον εἰς ταυτὸν

δῖο, φύουσιν ἡμῶν πάντα καὶ τρέφουσιν
 ἄμα. Ut fecundos imbres hic, sic et
 Eurip. in Suppl. ἀπ' οὐρανοῦ Σταγόνας
 ἰδρῆλᾶς, ὡς τὰ γ' ἐκ γαίης τρέφει ut
 denique gremium conjugis, sic et idem
 Eurip. χθόνα εὐρύκολλον vocavit.
 Plato quoque leg. η. δῶρ μὲν πάντων
 τὸ περὶ τὰς κηρείας διαφερόντως τρέφει-
 μιν. Sunt et quibus non incommode
 Poëta videtur per Ætherem Jovem
 innuere, qui quinto corpori et cælo
 præest, et veris tempore rerum re-
 generationem et renovationem in-
 staurare et auspicari videtur, tum
 cum aërem ipsum calfacit, et cum
 uxore ἥρα, hoc est, aëre committitur:
 iisdemque caloribus terra quoque vi-
 cinitate provocari ad conceptionem
 et partum apparet, ut fruges genus
 omne summittere incipiat. Cui sen-
 tentiæ favet et illud Platonis in Cra-
 tylo, ἥρα δὲ ὡς ἐρατὴ τις· ὥσπερ οὖν καὶ
 λέγεται ὁ ζεὺς αὐτῆς ἐρασθεὶς ἔχειν, ἴσως
 δὲ μετεωρολογῶν ὁ νομοθέτης τὸν ἀέρα
 ἥραν ἀνόμασεν ἐπικρυπτόμενος θεὸς τὴν
 ἀρχὴν ἐπὶ τελευτῇ, γνοίης δ' ἂν εἰ πολ-
 λάκις λέγοις τὸ τῆς ἥρας ὄνομα· suf-
 fragatur et quod Plato αἰθέρα vult
 dictum παρὰ τὸ δεῖ θεῶν περὶ τὸν ἀέρα
 βέοντα οἰοῦν αἰεθῆρα. Hoc autem
 versu Maro, *Magnus alit mag. comm.*
corp. factus, alludit ad Jovem Græco-
 rum ἐπικράτιον, tanquam frugipoten-
 tem, qui et ὕμβριος· de quo Lycoph.
 Γρύας τιθιβάσσοντος ἀρρηθμῶ διός· et
 Orph. Πέμπειν καρποτρόφοις ὕμβροις
 ἐπὶ μητέρα γαίαν. Germanus.

326 Conjugis in gremium] Ex Lucret. qui l. i. In gremium matris Terræ.
 Et II. Pingere Telluris gremium. Cerda.

327 Magno commixtus corpore factus] Pro corpori. ut, *Hæret pede pes*. Item alibi, *Et magno se corpore miscet*. Licet possimus accipere, Commixtus terræ magno sub corpore, id est, ætherio. Servius.

Corpore] Corpore aut suo, aut terræ. sic terræ pro corpori. Philarg.

328 Avia tum resonant] Non dubito istam sententiam sumtam e Lucr.

l. II. Et variæ volucres, nemora avia per-
 volitantes, Aëra per tenerum liquidis loca
 vocibus opplent. Iterum: Et qua per-
 volgant nemora avia pervolitantes. In-
 de ego in Virgilio subandivi nemora.
 Est vero hæc nota maxima verni
 temporis. Vetus Poëta Græcus Anthol. l. i. describens ver: Πάντη δ' ὀρνί-
 θων γαστὴ λεγόμενος αἰεδαί: Aëra con-
 centu mulcet genus omne volucrum. Mox
 numerat halcedines in fluctibus, hi-
 rundines in domibus, cycnum in flu-
 minibus, lusciniā in lucis, suaviter
 omnes modulantes. Vetus item La-
 tinus apud Lips. i. 5. ver etiam de-
 scribens, *Et canoras non tacere Diva*
jussit alites, Jam loquaces ore rauco,
stagna cycni perstrepuunt. Et supra
 dixerat: *Ver novum, ver jam canorum.*
 Ab Anonymis transeo ad certos. Na-
 zianz. orat. XLIII. in pulcerrima veris
 descriptione. ἀπὸ δὲ καλῶν ὄρνις πύγ-
 νυται, καὶ ὁ μὲν ὑπὲρ ἔρχεται, ὁ δ' εἰσοι-
 κίζεται, ὁ δὲ περιπταται, καὶ καταφωνεῖ
 τὸ ἄλσος, καὶ περιλαλεῖ τὸν ἄνθρωπον:
 jam avis nidum construit, atque alia qui-
 dem redit, alia immigrat, alia circumvo-
 lat, ac nemus cantu suo implet, hominem-
 que garritu demulcet. Libanius in
 Prog. describens ver, φθεῖ μὲν ἑαρι χε-
 λιδῶν, φθεῖ δὲ καὶ ἀηδῶν, καὶ πανδίωνος
 θυγατέρες: Canit vere hirundo, canit
 lusciniu, utraque filia Pandionis. Mox
 volucres alias inducit πανταχοῦ πετό-
 μενα, ubique pervolitantes. Eandem
 notam Ovid. posnit in duplici de-
 scriptione, ejusdem temporis, vide-
 licet Fast. i. *Et tepidum volucres con-*
centibus aëra mulcent. Et Trist. III.
 12. *Indocilique loquax gutture vernat*
avis. Et Manil. l. III. ver descri-
 bens: *totumque canora Voce nemus lo-*
quitur. Sicut et Stat. Syl. IV. nunc
 volucrum novi *Questus, inexpertumque*
carmen, Quod tacita statuere bruma.
 Et Synesius Epist. CXIV. ποικίλαι δὲ
 καὶ ὀρνίθων φθαί, καὶ ἀνθέων χροαί, καὶ
 λειμῶνος ὁῶμοι: Varii avium cantus,
 florum colores, prati frutices. Cerda.
 329 Certis diebus] Statutis, legiti-

mis, a natura arcana quadam ratione dispositis : ut tractat Lucretius, qui dicit rationem hanc ex ætherio calore descendere. *Servius*.

Certis] *Certis* pro his, neque aliis ullis. *Philarg.*

Et Venerem, &c.] Non omiserunt alii istam notam veris : indicabo nonnullos huic loco illustrando, et ideo tantum indicabo, ne persequar rem indignam auribus. Vid. itaque Oppian. Hal. i. et Cyn. Ovidium in descriptione veris Fast. l. iv. Lucretium l. i. Varronem Rust. ii. 7. Manilium l. iii. Aristotelem Animal. v. 8. et vi. 18. Libanium in Prog. ubi ver describit. Huic loco servire potest mos ille Persarum, apud quos nulla erant matrimonia legitima, nisi quæ facta vere ineunte. Et alter Amazonum (scribit hoc Cæsarius Dialog. 2.) quæ semel in anno verno tempore erant cum viris. Sed observanda verba illa, *certis diebus*. Ita sane est ; nam unus tantum homo semper intemperans, animantia ferme cetera statis temporibus. Quadrant in hunc locum verba ista Plinii x. 63. *Ceteris animalibus statim per tempora anni concubitus, homini (ut dictum est) omnibus horis dierum noctiumque. Ceteris satietas in coitu, homini prope nulla.* Arist. Hist. v. 8. cum præmiserit reliquis animantibus esse statuta tempora concubitus, adjicit, *ἄνθρωπος δὲ μάλιστα πάντων ὄραν* : *Homo imprimis temporibus omnibus.* Lege quæ scripsit Rhodig. ii. 31. et quæ in hunc locum ex Plutarcho, et Xenophonte adducit Germanus. Atque ista Arist. l. E. de Animal. *ὄραι δὲ καὶ ἡλικίαι ἐκάστοις τῆς ὀχέας εἰσιν ὁρισμέναι τῶν ζώων*. Non egent versione ex verbis Plinii. *Cerda*.

330 Parturit] Eadem metaphora Plinius xvi. 25. de arboribus : *Pariunt vero cum florent.* Iterum : *vitis bis parturit.* Cic. Nat. ii. de Terra : *gravidata seminibus omnia pariat.* Cyprianus epist. ii. cum respectu ad

terram : *exilis ingenii angusta mediocritas tenuis admodum fruges parit, nullis ad copiam fecundi cespitis culnis ingravescit.* Recurre ad tertiam Eclogam. *Idem*.

Almus ager] Ab eo, quod nos alat. *Servius*.

Zephyri] Favonii. alibi, *Et Zephyro putris se gleba resolvit.* Horatius, *Solvitur acris hiems, grata vice veris et Favoni.* *Idem*.

Zephyrique tepentibus auris Laxant arva sinus] In Romano codice et in Mediceo, *trementibus* legitur : quod si admittas, dictum erit ab effectu. Magis vero placet *tepentibus* ob rationem physicam, quod calidi sit aperire, ut frigidi condensare. *Pierius*.

331 Laxant] Exprimere voluit naturam lactis animalium. Nam *laxant arva sinus* dicens, partum significat : deinde statim humorem superare, quo alat fetus, intulit. *Philarg.*

Laxant arva sinus] Nulla celebratio nota his, qui ver describunt. Poëta ille Græcus Anthol. i. *ταῖα δὲ κυανὴν χλοερὴν ἐστὲφάρο ποτὴν* : *coronatur tellus cærulea viridanti herba.* Oppianus Cyn. i. *εἰλαί φυλλοτόκα :* *vere frondit.* Nazianzenus de Virginit. *ἄνθεα ἔλαρος :* *flores veris sunt.* Et Orat. XLIII. loquens de vere : *καὶ λειμὼν εὐωδεῖ, καὶ φύλλον βρῦει, καὶ κείρεται πῶα,* *Pratum olet suaviter ; viret planta, herba tondetur.* Ideo ab Æschil. in Prometh. ver dicitur floridum, *ἀνθεμόδους ἥρος.* Et ab Oppiano prim. Halic. *ἀνθεμόεσσαί εἰλαρος ὄραι :* *floridæ veris horæ.* Et Anacr. vocat ver *στεφανηφόρον :* *ferens corollas, floresque.* Demum eo pertinet veris etymon, quod dictum a virore, ut auctor est Varr. Ling. Latin. l. v. sed quia adducit triplex etymon, audienda ejus verba : *Ver, quod tunc incipiunt virere virgulta, ac vertere se tempus anni, nisi quod Iones dicunt βῆρ.* *Cerda*.

Laxant arva sinus] Metaphora a mulleribus ducta, quæ etiam Græcis

ἀνίσταται κόλπον λέγονται, ἀντὶ τοῦ γυνού. *Germanus.*

Superat humor] Ideo timere terram dixit, vs. 324. *Taubmann.*

332 *Novos Soles*] Dies vernaes. *Servius.*

Inque novos Soles audent se gramina tuto Credere] Lucretius l. i. eandem sententiam ita extulit loquens de omni genere animantium: *visitque exortum lumina Solis.* Ovid. *Fast.* iv. *Tunc primum Soles eruta vidit humus.* Noster infra, *nituntur ad sidera.* Et: *auras tulerunt.* Et supra: *Exiit ad cælum ramis felicibus arbor.* Catullus de arbore nove exoriente, ita: *Feribat arbor auras; redimita pampinis.* Sed nihil conferas cum hoc, *gramina audent se credere in novos Soles.* Explicuit, ut puto, ista Lucretii libro primo, *vidida tellus Tutores teneras effert in luminis oras.* Itaque ut explices erumpentem arborem, aut ægetem, poësis dicere: *Seges se credit in novos Soles, videt lumen Solis, nititur ad sidera, fert, perfert, ferit auras, ad cælum exit, effert se in oras luminis.* Sed et vocem, *audent*, ad rem eandem arripuit Manil. l. iii. *Et varios audet flores emittere tellus.* *Cerda.*

Gramina] Celsus ait *germina* reliquisse Virgilium. loquitur enim de omnium arborum fetu. Unde male quidam *gramina* legunt. An ideo non metuit, quia non surgunt? quod magis placet. *Philarg.*

333 *Nec metuit surgentes pampinus austros*] Varie. Nam supra ait, *Audent se gramina tuto Credere.* *Servius.*

Nec metuit] Quomodo non metuit, si surgunt? solvitur: Neque surgentes metuit, sed ne surgant. Hoc dixit: non metuit, ne tempestate opprimatur. *Philarg.*

334 *Aut actum cælo magnis Aquilonibus imbrem*] Inter notas veris hæc est magna, tunc placidas esse et mites pluvias, salutare ac fecundos imbres, qui gremio terræ accipiuntur: non procellosos turbines, tempestates

horridas, Aquilones feros. Oppianus *Cyn.* i. Ἐὰρ χρυσεῖα, κρυερῶν νεφέων ἐκαστῆρι: Vere auroso, horridarum nubium expulsore. Anacr. ver describens: νεφελῶν σκιά δονοῦνται: nebulae fugantur atrae. Encretius l. vi. idem præstans: *Ventique calore Deficiunt, neque sunt tam denno corpore nubes.* Theophrast. *Caus.* iii. 3. τότε (ἤρ) δ' ἄρ' μαλακός ἐστι, καὶ ἡσυχός: tunc (in vere) aër est placidus, et roscidus. *Cerda.*

335 *Trudit*] Propellit, effundit in folia. *Servius.*

Sed trudit gemmas] Locutio hæc variatur *Ecl.* vii. in illis: *turgent in palmitum gemmae.* Pergo ad notam veris. Ovid. de hoc tempore *Trist.* iii. 12. *de palmitum gemma movetur.* Et *Fast.* iv. *Nunc tumido gemmas cortice palmes agit.* Et i. *Et nova de gravido palmitum gemma tumet.* Gemmare in vitibus est, cum ad nodos sarmentorum, instar gemmarum, erumpunt. Scriptores rei rusticæ has gemmas vocant etiam oculos. Philo in lib. quod Deus sit immutabilis. ὅτε ἐν τοῖς κληματίσι λεγόμενοι πρὸς τὸν γεωπόνου ὀφθαλμοί, καθάπερ ἐν τοῖς ἔργοις, καταμύουσι: et in palmitibus oculi, sicut rustici vocant, convivent tanquam animalium. Plinius *xvii.* 22. utramque vocem ita commiscet, ut aperte, quæ dixi, appareant: *Plerique æstate tota post singulos rores confodi jubent vineam. Alii vetant gemmantem, decuti enim oculos, tactuque intrantium deteri: et ob id arcendum procul omne quidem pecus, sed maxime lanatum, quoniam facillime auferat gemmas.* *Cerda.*

336 *Non alios prima*] Hoc secundum licentiam poeticam dixit. nam falsum est. Constat enim post factum mundum ex qualitate cursus, Solis tempora esse divisa. *Servius.*

Non alios prima] Si crescit, deficit. In quo videtur secutus Epicurum, qui ait: *Omnia quæ orta occidunt, et aucta senescunt.* Varro autem in *Satura*, quæ scribitur de salute: *Sic*

mundum hand natum esse, neque mori. Plato autem non natum, at mori. Metrodorus autem, neque natum, neque mori. Zenon ex hoc mundo quamvis aliqua intereant, tamen ipsum perpetuo manere, quia inhæreant ei elementa, e quibus generantur materiæ, ut dixit crescere quidem, sed ad interitum non pervenire, manentibus elementis, a quibus revalescant. *Philarg.*

Non alios prima crescentis origine] Lucret. l. vi. *At novitas mundi nec frigora dura ciebat, Nec nimios æstus, nec magnis viribus auras.* Germanus.

Non alios prima, &c.] Gravis est dissertatio inter Theologos, quo tempore mundus fuerit conditus, vernone, an autumnali? Nam de hyeme, et æstate omnes silent. Autumnus patronos habet graves, sed ver gravissimos. Ratio, quæ petitur a maturitate fructuum, autumno favet: veri, quæ a commodissima anni temperie. Sed hæc quæstio appellet suos Theologos, mihi satis adducere auctores, qui consentiunt cum Poëta, qui natales mundi primos rejicit ad vernum tempus. Sunt illi ex Græcis Cyrillus cateches. xiv. Nazianz. in Novam Dominic. Damas. ii. Fid. Auctor quæstionum ad Antiochum, quod opus Athanasio tribuitur. Theod. Quæst. xxvii. in Exod. Ex Latinis Ambr. l. i. Exham. Gaudentius Episc. Brixiens. Tract. i. in Exod. Isid. v. Etymol. Beda, Rabanus, Magister Hist. Sch. plures alii. Qui contrariam opinionem sustinent pauci sunt, si cum his conferantur, et ii ferme novitii. Inter hos Junius Animad. iii. 8. Addam opinionem, quam sequor, esse Plinii xvi. 25. ubi ait: *Arborum flos est pleni veris indicium, et anni renascentis.* Vere ergo natus est annus primus, nam vere redeunte renascitur. Inde vetus Poëta ex Lipsiana emendatione: *Ver novum, ver jam canorum, ver renatus orbis est.* Cerda.

337 Tenorem] Ductum, hic continuationem. *Servius.*

338 Ver illud erat] Absoluta elocutio: quicquid illud fuit, ver fuit. *Idem.*

Ver illud erat] His verbis consentiunt ista veterum Philosophorum apud Lactant. ii. 12. *Non erant, inquit, in principio mundi hiems, et æstas: sed perpetua temperies, et ver æquabile.* Et versus Lucret. l. v. *At novitas mundi nec frigora dura ciebat, Nec nimios æstus, nec magnis viribus auras.* Cerda.

Ver magnus agebat Orbis] Quomodo dicunt, homines diem festum agere. *Magnum Orbem,* potest et zodiacum circulum dicere, qui faciat divisionem temporum: quod si est, *agebat,* pro circumagebat, accipiendum erit. *Philarg.*

Ver magnus agebat Orbis] Ex Catul. qui *jucundum cum ætas florida* *Ver agebat.* Longam descriptionem Paradisi Terrestris, quam magna ex parte imitatione Virgilii confecit Alcimus Avitus, quære, si lubet, Biblioth. Sanct. tom. viii. *Idem.*

339 Hibernis statibus] Asperis, sævis. *Servius.*

Parcebant] Hic *parcebant* pro abstinebant. *Philarg.*

340 Cum primæ lucem pecudes] Sic legunt Romanus et Medicus Codex: quod non displicet: invenias tamen in nonnullis, *Cum primum lucem, &c.* Pierius.

Pecudes] Placet mihi sententia Scaligeri in Conject. qui rejecta prius Varron. etymologia, pecudes ait dici, quasi *ποκῆδες*, quod tonderentur, unde et *πόκος* apud Græcos, id est, velus remansit. Latini vero *pecudes* potius dixerunt more suo, quam *pecudes*. Nam et veteres *Apellinæ* dicebant, non *Apollinæ*: *temperis*, non *temporis*: *elera*, non *olera*. unde et *olera* remansit, id est, minuta olera. In quibus omnibus mutavimus e, in o, sicut etiam in Proserpina, quæ vete-

ribus fuit Præserpina a Græca Περσεφόνη. *Cerda.*

Virumque Ferrea progenies] Procreata ex lapidibus ad laborem. Ali-
bi, *Unde homines nati durum genus.*
Servius.

Virumque Ferrea progenies duris caput extulit arvis] Lactantius libro II. lectionem agnoscit *terrea*; ubi dicit, Illud hoc loco præterire non possum, quod errantes quidam philosophi ajunt, homines, cæteraque animalia sine ullo artifice orta esse de terra, unde illud Virgillanum, *terrea progenies duris caput extulit arvis.* Sed quantum pertinet ad Terream, tam instrumenti nostri monumentis consonum est, quam a philosophorum antiquioribus scholis non alienum, Ægyptiis, Arabibus, et plerisque aliis nationibus, apud quas rerum naturalium disciplina clarrerit, in eandem sententiam facile concedentibus. In quibusdam vero Lactantii codicibus, verba illa, *procreata ex lapidibus*, ex Servii commentario importune videas inserta Virgiliano carmini. Illud autem *terrea* eruditis auribus non satis facit, qui putant Lactantii codicem depravatam, quum *Ferrea* sententiam nihil immutet. *Pierius.*

341 *Ferrea*] Quia creditum est primo homines e terra natos, a qua humo homines existimabant dictos. *Phil.* [Inde patet Philarg. legisse *Terrea*.]

Ferrea progenies] Sunt qui hic malint *terrea*, propter auctoritatem Lactantii II. 11. Nequeo assentiri, nam Virgil. videtur omnino expressisse illud Hesiod. γένος σιδήρεον. Et Cic. Nat. II. ex vetere Poëta *Ferrea tum vero proles exorta repente est.* Dixerat quippe vetus hic Poëta, χαλκείη γένεσις. Sed quare hoc uterque vates? vel propter labores, ad quos tolerandos nati videntur homines, et ideo ferrei, id est, duri. Neque alio sensu dixit noster *ferream vocem, ferreum somnum.* Ideo Ge. I. *Unde homines nati, durum genus.* Vel etiam propter impudentiam, qua

Delph. et Var. Clas.

vel in cælum ipsum, si necesse, ruunt homines. Neque aliter capiendus Catul. ex mente Mureti, cum dixit: *ferreo canis ore.* Eadem mente dictus ab Aristophane σιδηροῦς ἄνθρωπος. Primum præfero. *Cerda.*

Ferrea] Procreata ex lapidibus ad laborem. De quo diximus Ge. I. 62. Lactantii Codex habet, *Terrea prog.* de quo Cæl. Rhod. VII. 19. ubi docet Philosophos etiam hominem e limo effectum statuisse. Sed melius est, *Ferrea*: ut respexerit illud Hesiod. Νῦν γὰρ δὴ γένος ἐστὶ σιδήριον. *Taubm.*

342 *Immissæque feræ silvis*] Hunc ordinem propter Arcadas tenuit; qui se Proselenos esse asserunt, id est, ante lunam natos: quod et Cicero in Fundaniana commemorat: et Statius, qui ait, *Arcades astris lunaque priores.* *Servius.*

Immissæque] Pro innatæ: neque enim ab alio immissæ sunt. *Philarg.*

Immissæque feræ silvis, et sidera cælo] Versum hunc Manilius reddidit Astron. III. flexu isto: *Immissumque fretum terris, iter æquoris undis.* Est hæc perfectissima imitatio. *Phil.* περὶ ὀνείρων, ita consentaneæ ad vitem: γῆ μὲν τὰ χερσαῖα ἐγκατασκεύασε, θαλάττῃ δὲ καὶ ποταμοῖς τὸ ἐνὺδρον, ὁρατὴ δὲ τοὺς ἀστέρας: *Terra terrestria attribuit, mari et fluminibus aquatilla, cælo sidera.* Istud de sideribus ita extulit Calab. I. v. ἐπεκλῖναιτο δὲ ὀρατὸν ἄστρον: *Astra diffundebantur, spargebanturque cælo.* Ovidius Met. VIII. Nostrum æmulans aperte: *sunttam de fronte coronam Immisit cælo.* Dicit videlicet Ariadnem versam a Baccho in stellam. Quare autem primum feræ immissæ silvis, quam cælo sidera? Putat Servius hunc ordinem respicere ad fabulam Arcadam, qui dicti προσέληνοι, quia geniti ante Lunam et sidera: quam Servii mentem ex Eudoxo et Apollonio illustrat Ursinus. *Cerda.*

343 *Hunc laborem*] Vel frigoris, vel caloris. *Servius.*

Virg.

6 E

Nec res hunc teneret] Hic versus Lucretiana constat mente et imitatione: nam ubi de religione et natura agit, Lucret. l. v. ita, *Et simul ecquæ ois finis quoad mœnia mundi, Et tanti motus hunc possint ferre laborem.* German.

344 *Quies*] Tranquillitas. Et est veris definitio. *Cæli indulgentia.* Serv.

345 *Inter*] Id est, interveniret: Fuit autem prior lectio, *frigusque calorque.* ut Plautus: *Neque frigus neque calor metuo neque ventum neque grandinem.* Aliter hypermetrus versus erit. *Philarg.*

Exciperet cæli indulgentia] Et hoc verbum Lucretii est l. v. *Mutat enim mundi naturam totius ætas, Ex alioque alius status excipere omnia debet, Nec manet ulla sui similis res:* et post paulo, *Ex alio terram status excipit alter.* Eadem quoque significatione usurpant Græci ἐπιλαμβάνειν Plato in Epinom. ταχὺ γέ μιν ἐπιλαβὼν γήρας ὀντωῶν ποιῆσαι ἂν μήποτε ἐβελήσαι πάλιν ἀναβίωναι. Idem in Politico: θορόβου δὲ καὶ ταραχῆς ἤδη παύόμενος, καὶ τῶν σεισμῶν γαλήνης ἐπιλαβόμενος εἰς τὸν εἰσθότα δρόμον τὸν αἵτου κατακοσμούμενος ἔη. *Germanus.*

Indulgentia] Et nove *indulgentia* dixit. Veteres enim *indulgitatem* dicebant. ut Cælius in vii. *Consuetudine uxoris, indulgitate liberum.* Phil.

Terras] Id est, fetus terræ. *Idem.*

346 *Quod superest*] Non quod deest, sed quod sequitur. *Servius.*

Quod superest] Hæc vocum consecutio amata, ut elegans. Terent. *'Eauv'. auscultata quod superest.* Noster Æn. v. *Quod superest, oro.* Cic. *Quod superest perge, mi Brute.* Cerda.

Quod superest] viii. *De fecundandis seminibus vineaticis* stercore, lapide arenario, concha, et saxo. Colum. iii. 16. *Taubmann.*

Premes] Demerges, infodies. *Serv.*

Premes] Explicui *infodies*, aut *demerges* secutus Servium hic, et Magium Miscel. rv. 7. qui adnectit ad Maronem verba Caji J. C. in l. adeo, ff. de acquirendo rerum dominio:

Quod si vicini arborem in terra premerrim, ut in meum fundum radices egerit. Horat. quoque terra *premam* dixit, pro infodiam Epod. i. *Cerda.*

Premes] Demerges, infodies. Colum. l. iii. de Arb. *In terram bene pastinatam ac stercoretam sarmentum defigito.* *Taubmann.*

Quæcunque virgulta] Sive de plantariis, sive de arboribus. *Servius.*

Virgulta] Plin. et Colum. *virgas* appellant, alii *plantaria*; Noster sæpe, et alii, *semina.* Omnes intelligant *sarculos*, qui terræ committantur. *Cerda.*

347 *Sparge fimo*] De hoc præcepto Plin. loquens de vitibus xiv. 12. *terram fimo misceri necessarium.* Auctor Geop. l. v. ait stercorenda τὰ ἀκρα ἀμπέλων: σπασμα οἴτιον. Adhibet rationem, quia stercore ὀβάλει, καὶ σπερεῖ τὸ φυτόν: *fovet, firmatque plantam.* Paria ferme Theophrast. Caus. iii. de stercore, *μανοῖ τὴν γῆν καὶ διαθερμαίνει: laxat terram fovetque.* Sed considere Poëta, *sparge*; quia arboribus non convenit, imo nocet, ait Theophr.

Caus. iii. 12. *κρίσις θρυμνότητι, valida et acris stercoreatio.* Ac multo minus vitibus, quæ calidissimæ naturæ. Ideo concludit, minus stercoreis spargendum, si acrius sit: plus, si mollius. *τῆς μὲν θρυμνέρας, ἐλάττωρα, τῆς δὲ μαλακότερας, πλείονα.* Multo aliter in segetibus, ubi acrior, vividior, fusior stercoreatio. Ideo in seq. c. absolvit, vites stercoreandas post annos 4. et eo amplius, quia si citius, οὐ δύναται φέρειν. De genere stercoreis, quod aptum vitibus, Poëta nihil. Col. iii. 16. ex Afro auctore probat vineacea permista stercorei. Quod ista vires surculis moveant, et veluti irriterent, ac provocent, Auctor Geop. l. v. stercoreis hoc vitium contrahit ad ὀβάλειον, *bubulum.* Loco alio ejusdem libri inducit varia genera stercoreum pro diversa terrarum qualitate. *Idem.*

Multa memor occule terra] Rationem hujus præcepti hanc adhibet Theophr. Caus. v. 16. nam frigus (inquit)

transit a summis ad ima, et ad radices. Dissidet vero Virg. a Theophr. in parte præcepti. Poëta clare: *multa occulte terra*. Græcus eodem loci, οὐδὲν δεῖ πολλῆς γῆς, ἀλλὰ μερῶς τις ἐπιούσα δύναιται διατρεῖν: *nec terra multa opus, nam mediocris servare potest*. Virg. favent verba ista Plin. xvii. 2. ex Caton. *Ponito in acrobe, aut in sulco, operitoque, et bene occultato*. Lege Catonem ipsum c. 33. *Idem*.

348 *Lapidem bibulum*] Qui arenarius vocatur. *Servius*.

Aut lapidem bibulum] *Lapidem autem bibulum*, hic non lapidis epithetum est, sed ex lapide beneficium, id est, per quem terra humorem possit ad radices vitis admittere. *Philarg.*

Aut lapidem bibulum] Quod ad lapidis bibuli infosionem pertinet, Aristot. lib. περὶ ρεῖς. docet, ut siderationi stirpium occurratur, solere peritos agricolas lapidum quorundam genera radicibus substruere, et aquam in vascalis, ut arborum radices refrigescant, sufficere, his verbis: ἂν δὲ ἡ τὸ περίχον ὑπερβάλλῃ ψυχρότητι διὰ τὴν ἄραν, ἰσχυρῶν γενομένων τῶν πάγων, ἐξαλεινέται, ἡ τοῦ θέρους ἰσχυρὰ συμβαίῃ καύματα, καὶ μὴ δύναιται τὸ σπόμενον ἐκ τῆς γῆς ὑγρὸν καταψύχειν, φθείρεται μαραινόμενον τὸ θερμὸν, καὶ λέγεται σφακελίζειν, καὶ ἀστροφύλλα γίνεσθαι τὰ δένδρα κατὰ τοὺς καιροὺς τούτους, διὸ καὶ γένη τινὰ λίθων ταῖς ρίζαις υποβάλλουσι, καὶ ὕδωρ ἐν ἀγγείοις ὅπως αἱ ρίζαι ψύχωνται τῶν φυτῶν. In quam sententiam Theophr. l. iii. de stirpium causis observavit quibusdam arboribus, ceu oleæ et fico, lapides subjici, ut lapides humorem contineant, et æstatem radicibus arborum propulsent, vel sarmenta substerni, vel vasa aquæ plena apponi, vel lignum infodi satis crassum, quod postea extrahatur, ut nunquam alimenti copia desit, ex humoris confluxu solo assidue humescente, eo consilio, ut contra utrumque tempus talis præparatio fiat, ut per hiemem humore

perfrui, et æstatem possint refrigerari. *Germanus*.

Lap. bibul.] *Lapis porosus* infoditur, aut propter spiramina; aut propter hauriendum humorem, si forte nimius fuerit: *Cochlea vero sordida*, propter admittenda spiramina. Sed vide et Plin. xvii. 11. et Theophr. iii. 5. *Columella: Aptissima vitibus terra est arenosa, sub qua consistit dulcis humor*. *Taubmann*.

Lapidem bibulum] In scrobibus prope radices stirpium infodiendos lapides, ex Theophrasto, et Aristot. docet Victor. var. lect. xxxvi. 5. *Emmeness*.

Aut squalentis infode conchas] *Conchæ autem* propter admittenda spiramina infodiuntur. *Lapis vero arenarius*, et propter spiramina, et propter hauriendum humorem, si forte nimius fuerit. *Servius*.

Squalentis] *Sordidas*. *Idem*.

350 *Animos tollent*] Sument ab his rebus magnanimitatem. *Idem*.

Animos tollent sata] *Animos tollere* de satis metaphorice: *Æschyl.* in *Agam.* ἀρεσθαί κέαρ. Ἡ κάρτα πρὸς γυναικὸς ἀρεσθαί κέαρ et, θυμὸν ἀρεσθαί. *Aristot.* lib. πολ. η'. πρὸς τοὺς συνήθεις καὶ φίλους ὁ θυμὸς ἀρεται μᾶλλον, ἢ πρὸς τοὺς ἀγνώτας, ὁλιγοῦρεῖσθαι νομίσας. *Germanus*.

Sata] *Sata autem* dicit virgulta, quæ preaseris. et hoc bis repetitum; non enim duo sunt, sed unum iteratum, ac si diceret: hoc monumentum contra imbres et æstus. *Philarg.*

Jamque reperti] Scilicet diligentiores. *Servius*.

Jamque reperti] Et, jam, hic pro propterea ponitur. *Philarg.*

351 *Saxo*] *Quinque librari*. Vide *Columell.* iii. 15. et c. 3. de *Arborib.* *Taubmann*.

352 *Urguerent*] *Utrum saxo, et testa*; an illud sensit testam cavam, superiorem lapidem? hoc enim fit. *Philarg.*

Effusos munimen ad imbris] *Contra nimias pluvias*. *Servius*.

Effluos munimen ad imbris] Sic et Arist. I. I. de Animo domum definit pro re proposita: *ὅτι στέπασμα κυλυτικὸν φθορὰς ἐπ' ἀνέμων, καὶ θυβρῶν, καὶ καυμάτων.* Germanus.

353 *Hoc ubi]* Q. d. Hoc munimentum contra imbres et æstus. Philarg.

Hulca] Nimis caloribus fissa. Serv. *Hulca siti findit canis]* Tibul. *Canis arenti torreat arva siti.* idem: *Qualis et arentes cum findit Sirius agros.* Germanus.

354 *Seminibus]* Iterum seminibus pro arboribus accipi oportet. et, *superest*, sequens est. Philarg.

Seminibus positus] IX. De repastinatione vineæ novellæ. Cato apud Plin. XVII. 22. *Capita vitium pulata circumfodito, arare incipito, ultro citroque sulcos perpetuos ducito,* &c. Taubmann.

Superest deducere terram] In Romano codice, *diducere*. In aliquot aliis *educere*. Sed vulgata lectio castior. Pierius.

Deducere] Fodiendo resolvere. Taubmann.

355 *Ad capita]* Positarum scilicet vitium. Servius.

Capita] Hic per *capita vitium* radices intelligunt Scal. in Fest. voce *tignum*; Turn. XIII. 27. Germanus in hunc locum, docti alii. Vere. Nam in arboribus diversa est ratio ab homine, cui os, et caput in sublimi. Ideo Plato hominem dixit esse inversam arborem: Arist. clare lib. *περὶ μακροβ.* τὸ γὰρ ἔνω τοῦ φυτοῦ, καὶ κεφαλὴ ἢ βίβα ἐστὶ: superior pars arboris, et caput, radix est. et supra, *κεφαλοβαρή*, *μακροβύστερα*: vivaciore sunt arbores, quibus radix profunda. Adverbium est: *vivaciore sunt arbores, quibus caput profundum*. Et de anim. I. II. αὶ δὲ βίβαι τῷ στόματι ἀνάλογον: radices instar sunt oris. Latius lib. *περὶ νέον.* ἀνάλογον γὰρ εἶναι αὶ βίβαι τοῖς φυτοῖς, καὶ τὸ καλούμενον στόμα τοῖς ζώοις, δὲ οὐ τὴν τροφήν, τὰ μὲν ἐκ τῆς γῆς λαμβάνει, τὰ δὲ δὲ ἀπὸ τῶν: *Habent ra-*

dices arborum analogiam cum ore animalium, ista cibum capiunt per os, illa per radices. Philo *περὶ φυτοῦργ.* καὶ μὴν τὰ μὴν φυτὰ κατακτὰ ἀναιργάστερ, τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐν τοῖς βαθυγεωτότοις μέρεσι πῆξας: *Stirpes (Dens) deorsum metas fecit capite inficiens fertilissimis ejus partibus.* Os ergo arborum, radix. Quæ hic dixi, firmant sententiam omnium, qui in Virgilio per caput intelligunt radices. Negari tamen nequit, quin Columel. longe alio significato sumserit, cum scribit III. 10. *Feracissima autem semina sunt, non, ut veteres uectores tradiderunt, extrema pars ejus quod caput vitis appellant, id est, ultimum et productissimum flagellum,* &c. Clariora hæc erunt adeunti Col. ipsum. Facit huc etiam a Poëtis dici frondes arborum comas. Et a Plin. I. XVII. 2. 23. *tenuis ramusculos arborum, barbam.* Quis vero neget comas dici respectu ad caput, barbam cum respectu ad faciem? Phil. I. III. de Animalib. quæ idonea ad sacrificium dixit, *καθὼς δὲνδρον περιστοτὸς κλάδους τὰς τῆς κεφαλῆς τρίχας ἀπέκειρε, καὶ παρέθηκε κυρί:* *Veluti arboris superfluos ramos, capillos capitis detondit, atque igni tradidit.* Facit etiam nonnihil illud Arist. de Anim. II. loquentis de arboribus: *οὐ γὰρ ἔνω μὲν αἰξοται, κῆτω δ' οὐ, ἀλλ' ὁμοίως ἐπ' ἑμφω;* *Non enim sursum quidem accrescunt, deorsum autem non accrescunt, sed ad utramque similiter differentiam.* Ex quibus verbis possit quis elicere, utramque partem dici posse caput? *Cerda.*

Jactare bidentis] Hoc ad comminuendas pertinet glebas. Dicit autem circumfodiendum esse: et ad ipsa capita plantarum terram adducendam, et sæpius ideo, quia et vento et imbris a capite terra descendit. Servius.

Jactare bidentis] Colum. a nostro IV. 17. *fossorez quoque liberius, et aptius jactant bidentes.* De utilitate quæ provenit arbustis ex fossione, videndus Theophr. Caus. III. 14. *Auc-*

tor Geop. ait fassionem esse viti causam *βλιν, τροφῆς, πολικαρπίας*: vitiæ, alimenti, ubertatis. Parco reliquis. *Cerda.*

357 *Flectere luctantis*] Cum quadam moderatione ducere; ne tenera adhuc virgulta concutiant. *Servius.*

358 *Levis calamos*] Nitidos. Dicit autem et cannas et virgas radendas; ne ex corticibus rubigo, adversa vitibus, possit creari. *Idem.*

Tum levis calamos] Poëta hic, ut vides, fulcra ista teneri surculi depacti, vocat *calamos, hastilia, sudes, furcas*. Theophr. Hist. II. 7. *πάτταλον* nominat: *palum*. Auctor Geop. I. v. *χάρakas*: *perticas*. et I. IV. *ράββον λεπτήν*: *tenuem virgam*. Colum. IV. 12. *adminiculum modicum*, atque *arundinem*. Et c. 13. ait, nectendam novellam vineam *vinculo quam mollissimo*. *Calamos* cum Virgilio vocant Plin. Columella, Auctor Geopon. *Cerda.*

Tum levis] x *De Pedatione vitium*. Colum. IV. 11. et Plin. XVII. 20. et 22. *Taubmann.*

359 *Furcasque bicornis*] In Romano codice legere est, *furcasque valentis*. quod mihi non satis facit, tametsi in aliquot aliis codicibus ea lectio reperitur. *Pierius.*

360 *Contemnere ventos*] Sic et Lucr. v. *Immensi validas ævi contemnere cires*. *Germanus.*

361 *Sequi tabulata*] *Tabulata* sunt rami effusiores et in plana tendentes, non in altiora crescentes. *Servius.*

Tabulata] Nunc *tabulata* dici dispositionem ramorum, per quos vitis usque ad summum ascendit. et est relatio facta ad omnes, in quibus extructiones singulæ, *tabulata* dicuntur. *Philarg.*

Tabulata] Quæ sint hæc elucet clare ex verbis Colum. v. 6. *Cum deinde adolescere incipient, falce formandæ, et tabulata instituenda sunt*: hoc enim nomine usurpant agricolæ ramos, truncosque prominentes: eosque vel propius ferro compescunt, vel longius promittunt, ut vites laxius diffundantur. Ergo,

rami laxius diffusi, tendentesque in plana efficiunt tabulatum, non qui crescant in altitudinem. Ideo Plin. XVII. 23. usus est signatissimo verbo dilatandi, cum ait: *tabulata earum* (loquitur videlicet de ulmis, in quibus hærent vites arbustivæ) *ab octavo pede altitudinis dilatantur in collibus*. et I. XIV. *tabulata in orbem patula*. *Servius* etiam hic: *tabulata sunt rami effusiores, et in plana tendentes, non in altiora crescentes*. *Cerda.*

Tabulata] Sunt rami effusiores et in plana tendentes, non ad altiora crescentes, per quos vitis usque ad summum adscendit. Et est relatio facta a domibus, in quibus extructiones singulæ *Tabulata* dicuntur: Plinius XVII. 23. *Ulmus detruncata a media, in ramorum scamna digeritur, &c.* Ibid. *In summis tabulatis laudatiora una gigni, sicut uberiora in imis*. *Taubmann.*

362 *Adolescit*] Crescit. *Servius.*

Adolescit] Usus locutione Virgil. Colum. IV. 1. et v. 6. Plin. XVI. 34. VI. 32. *Jam juvenus, pubertas, adolescentia*, de arboribus, crebra in hoc, et aliis scriptoribus. *Cerda.*

363 *Parcendum teneris*] De hoc præcepto Theophr. Caus. III. 9. *Plantam unamquamque, dum fundit prima germina, sine mittat radices, neque amputes superiora: ut fit in vitibus, in quibus flagella non adimuntur: ubi autem convaluerint, tunc amputanda, &c.* et cap. 10. ait, amputandas arbores, cum sunt *λοχυρόταται, validissimæ*. Cato etiam: *Vitem novellam resecari tunc erit tempus, ubi valebit*. Verba ista Poëtæ *parcendum teneris*, esse possunt forma adagii, cujus usus esse poterit, cum sermo fuerit de lenitate, qua tractandi in schola pueri. Ad hanc enim rem sententiam Virgilii transfert Quintil. II. 4. *Idem.*

Lætus Palmes] Theoc. Idyl. I. *ἔλιν ἀγαλλομένα*. *Idem.*

364 *Palmes agit*] In Mediceo codice, *aget*, futuro tempore legitur. *Pier.*

Per purum] *Per aërem*, quasi inanem. *Servius*.

Per purum] *Lucret. Aëra per purum graviter simulacra feruntur*: idem etiam substantive et absolute. *Homerus* quoque sæpe absolute ἐν καθαῶ ex tulit, quamvis de loco intelligeret: *Il. Ψ. Κεῖτο βαρυστενάχων πολλῶν μετὰ μυρμιδόνεσσιν* 'Εν καθαῶ, ὅθι κύματ' ἐπ' ἡμόνος κλέζεσκον. Idem *Il. Κ. τόφρον ἐκδιαβάντες ὄρυκτῃν ἰδρύοντο* 'Εν καθαῶ. Et *Horat. plerumque per purum tonantes Egit equos, volucrumque currum*: et supra: *ne se in vacuum poterunt extendere rami*. *Germanus*.

Immissus habenis] *Sumsit proculdubio a Lucret. qui l. v. Arboribusque datum est, variis exinde per auras Crescendi magnam immissis certamen habenis*. *Cerda*.

365 *Ipsa acies falcis nondum tentanda*] *Si acies*, sensus hic est, *Teneris* adhuc vitibus, non est *falcis Acies* necessaria. si *Acie*, subaudimus *virgulta*: ut sit, *Ipsa virgulta nondum falcis acie tentanda sunt*. *Servius*.

Ipsa acies falcis nondum tentanda] In *Romano codice*, *Numerus* ita habet, *ipsa acie nondum falcis*. In aliquot aliis, *ipsa acies* legitur. Sententiam vero hanc *Quintilianus* sibi desumpsit *Institutionum l. ii.* Quod etiam rusticis notum est, qui frondibus teneris non putant adhibendam esse falcem, quia reformidare ferrum videntur, et nondum cicatricem pati posse. *Pierius*.

Tentanda] *Existimo a Marone sumsisse Tranquillum c. 49. Neron. Duos quos pugiones secum tulerat, arripuit, tentataque utriusque acie, rursus condidit*. *Cerda*.

366 *Carpendæ manibus frondes, interque legenda*] *Auctor Geop. l. v. Ablatio manu fiat, non ferro: stuporem enim novæ viti inducit ferri contactus. Et loco alio longe distanti: βλαστολογεῖν δὲ χρὴ διὰ τῆς χειρὸς ἀκόνως: Pampinanda vites sunt manu, ut citra incommodum. Theophrast. quoque*

Caus. 3. ταῖς χερσὶν ἀφαίρειν. *Coma* signate ait, *legendæ*, visus est alludere ad illos, qui dicebantur *Leguli* rusticorum vocabulo, qua voce usi *Cato*, et *Varro*. Inde *oleæ strictivæ* ad discrimen cadivarum: illæ, quæ manu stringebantur; istæ quæ cadebant, legente nemine. *Cerda*.

367 *Stirpibus*] *Solidioribus palmitibus*, id est, truncis. *Servius*.

Stirpibus] *Hic radicibus*. Alii *stirpem* pro ipsa materie vitium positum volunt, ut idem alibi: *et ammora signata in stirpe cicatrix*. *Philarg.*

Amplexæ stirpibus ulmos] *Vetus Codex A. Colotii* habet *viribus*, pro *stirpibus*. *Ursin*.

368 *Exierint*] *Ipsa supra: Exit ad cælum ramis felicibus arboros*. *Cerda*.

Stringe comas] *Ipsa Ge. i. glandes stringere*. Et *Ecl. ix. stringunt frondes*. Idem.

Brachia] *Ita Æn. xii. de arbore, posuitque comas, et brachia ferro*. *Plin. xvii. 23. Ex Caton. loquens de vitibus arbutivis: alterna servantur brachia, alternis putantur annis*. *Col. v. 5. vites capitatas, brachiatas*. *Theodor. ἀκρόμορας* *Theophrasti* reddit non semel *brachia*. Idem.

Stringe comas et brachia tonde] *Stringere pro amputare* *Serv. et Taubmanus Ecl. ix. 61. Coma* de frondibus dici arborum, fruticum, &c. *tiromibus* notum. *Hor. Od. iv. 3. et spinæ nemorum coma*. *Plura Salmas. in Plinian. exercit. p. 581. Nec inelegans metaphora in tondere, cum oves, equi gramina depascunt, agricolæ metunt agrorum fructus, et frondatores seu putatores ramulos putant. Noster Ge. i. 71. tonsas novalis ubi Servius messos agros. et vs. 15. nivei tendent dumela juveni. vid. et ibi Servium et Æn. iii. 557. equos in gramine vidi Tondentes campum late. Sic Lucret. l. ii. Nam sæpe in colli tendentes pabula lata Lanigera reptant pecudes. Emmenes.*

369 *Dura Exerce imperia*] *Sic Phædr.*

1. f. 32. et exercere imperium sapientibus. Idem.

370 *Et ramos compesce fluentis*] In antiquissimo codice Romano legere est, *ramos compesce valentis*. Præcepto, phrasique ex Varrone sumpta, qui primo de Agricultura ait, Vites pampinari, sed a sciente. Nam id, quam putare, majus: neque in arbusto, sed in vinea fieri. *Pampinare* est sarmento coles, qui nati sunt de iis qui plurimum valent, secundum, nonnunquam, et tertium relinquere, reliquos decerpere, ne relictis colibus sarmentum nequeat ministrare succum. *Pierius*.

Compesce fluentis] Jurisconsultus quoque; Si conventus dominus subducere noluerit, a vicino luxuries ramorum compescatur. *Germanus*.

Compesce] *Colum*. loquens de vitibus: *compescenda quasi pueritia seminum est*. 1. Consultus apud *Germ.* luxuries ramorum compescatur. Flexu alio *Colum.* III. 21. vitem coercet. Alio *Juvenal.* I. III. Nunc scrobibus, nunc falce premens vinea retunde. *Phil.* lib. de agricultura, ita, τὰ δὲ ἐπὶ πλεοναξίας τροφῆς κεχυμένα τομαὶ στέλλειν: quæ alimento nimio luxuriant, putatione sunt cohibenda. Pertinent ista ad locutionem, ceterum de præcepto *Plin.* XVII. 22. Non indulgendum est, sed semper inhibenda fecunditas. Addit rationem: quicquid materiæ admittitur, fructui accedit. Ait præterea, eam esse naturam vitis, ut parere malit, quam vivere. Cur? quia semina mavult, quam fructum gigni. Ideo ergo compescenda, inhibenda, amputanda. *Cerda*.

Fluentis] De vitibus *Theoph. Caus.* III. 20. ἐκφυλαττοῦσθαι: luxuriare, silvescere, fluere. Non abit *Lucret.* dixisse I. II. fluidas frondes. *Xenophon.* in œcon. expressit his verbis: περιεφάνθησεν τὰ ὄλωνα. *Virg. Ge.* I. ut solet, optime, luxuria foliorum exuberat umbra. *Cerda*.

371 *Texenda sepes etiam*] Alii hic

distinguunt: alii separant texendæ, sepes etiam et specus omne tenendum. *Servius*.

Sepes] Insuper etiam pecus prohibendum. *Philarg.*

Texenda sepes] De hoc præcepto ita *Philo-Judæus* lib. de agricultura: τὸ περιειμένον τείχος ὁπάρας καὶ φυτῶν τῶν κατὰ τῶν ἀγρῶν ἐστὶ φυλακτήριον, τοὺς σίνεσθαι, καὶ παραφθεῖσθαι βουλομένους ἀνείργον: *Sepes fructus conservat, plantasque agrorum, arcens irruendi, ac nocendi cupidos*. Et *Oppianus* quart. Hal. ἅτε σκολιπτεσσὼν ἀπάντη φραζόμενοι πυκνοῖσι περιδρομον ἔρκος ἀλώης Ἀγρονόμοι: ac veluti sudibus usque quaque Munientes frequentibus rotundum septum horti *Agricolæ*. Subjicit alia in eandem sententiam. *Sepem* *Homerus* describit *odys.* XIV. loquens de re alia. *Cerda*.

Texenda sepes etiam] Talis sepes appellatur *strutillis*, quæ postponenda sepi vivæ, ut *Columella* XI. 3. vide etiam *Palladium* I. 34. *Emmeness*.

Et pecus omne tenendum est] In Romano codice, tuendum habes. In *Mediceo*, tenendum, absque est. *Pierius*.

Pecus omne tenendum] *Tenere*, pro arcere, et continere, ex imitatione Græcorum, qui ἔχειν, et κατέχειν. De præcepto *Plin.* XVII. 22. Arcendum procul omne quidem pecus, sed maxime lanatus, quoniam facillime auferat gemmas. *Colum.* V. 6. ab injuria pecoris emuniri. *Cerda*.

372 *Frons tenera*] *Frondis* vera lectio est. *Lucretius*, *Frondiferasque domos avium*. Apud antiquiores enim singularis nominativus erat *frondis*: hodie vero et a fronte et a fronde unus est nominativus *frons*; sicut etiam *lens* a *lente*, et a *lende* capitis brevioris pediculo. *Servius*.

Præcipue dum frons tenera] Adverte loco hoc *Servii* corrupta esse verba; quæ ut per te incolumitati suæ restituere possis, quid super hoc nomine veteres tradiderint apponam. *Cari-sius* ait *frundes*, et *frundibus*, veteres

per V dixisse: cuius exemplum ponit Ennii ex annalium libro septimo, *Rurescant Frondes non frondes*. mutatum vero u in o monet Plinius: et nominativum absque u littera in utroque loqui, *frus, fros*. Nam *fros*, τὸ μέ-
τωνος. *Picrius*.

D. frons t.] Dum vitis novella est et laboris inexpertus, atque, ut Colum. ait, *injurie impatiens*. Taubmann.

Imprudensque laborum] Sic et cum genitivo Hom. II. A. ἐρ' ἐστ' ὀτρύν-
ματα εἰδότε θεοῦδος ἀλκιῆς. *German*.

Imprudensque laborum] Græcorum more dixit ἀεὶ ἄρῃος πόνων. *Sabinus*.

373 Indignas hiemes] Explicui magnas secutus, quæ jam dixi Ecl. x. ad illud, *indigno cum Gallus amore periret*. Neque aliter is locus expediri potest commode, quam de magnitudine hiemis. *Cerda*.

Solemque potentem] Intolerabilem, gravem. *Servius*.

Indignas hiemes] Sævas. *Idem*.

Solemque potentem] Quid si sumpsit ex Aristotele? Hic enim ad explicandum Solem vigentem, ita ait Meteor. II. 8. ὁ γὰρ ἥλιος ὅταν μέγιστα κρᾶται. *Cerda*.

374 Silvestres uri] Id est, boves agrestes, qui in Pirenæo monte nascuntur inter Gallias et Hispanias posito. Sunt autem, exceptis elephantis, majores animalibus cæteris. dicti *Uri*, ἀπὸ τῶν ὄρων, id est, a montibus. *Servius*.

Silvestres uri assidue, cupræque sequaces Illudunt] In Romano codice, *assidue*: quam scriptionem improbat Carisius, quum nomen sit ab *Assæ*. Quod vero Servius *Uros* in Pyrenæis nasci dicit, Plinius eos, quos inter equos etiam enumerat, ad septentriones statuit: quorum cornibus Barbari illi potant: Cæsar in Hercinia silva Germaniæ. *Pierius*.

Uri] De *Uris*, qui boves feri, vide Cæsaris Comment. I. vi. Plin. VIII. 15. et XI. 37. Solin. c. 29. Hic pro omnibus feris silvestribus sumi, notat

P. Sabinus. Taubmann.

Capræque sequaces] Id est, persecutrices; seu quod vites persequuntur: ut, *Malæque sequacibus undis*. *Servius*.

Sequaces] Eadem forma Virgil. *fumes sequaces, undis sequacibus, flammis sequacibus*. Arripuit a Lucret. qui *metus sequaces, mores sequaces*, I. II. et III. *Cerda*.

Sequaces] Persecutrices vineti: Ramus fugaces interpretatur; a velocitate: ut *Æn. x. si forte fugacem Conspexit capream*. Taubmann.

375 Includunt] Per ludum nocent: Ge. I. *Includunt pestes varias*. *Idem*.

377 Incumbens scopulis] Etiam saxa caloribus penetrans. *Servius*.

Aut gravis incumbens scopulis ærentibus æstas] In codice Mediceo *æstus* legitur. Quod frigori respondet per Anthethi proprietatem, et eadem locutione variatum in Palæmone, *Silac præceperit æstas*. *Pierius*.

379 Admorsus] Participium est, ac si diceret, *abroso*. *Servius*.

Et admorsu signata in stirpe cicatrix] *Admorsu* quidem in veteribus aliquot codicibus habetur: in plerisque vero d littera abrasa est, imperite, ut mihi videtur: nisi sit, quod in antiquis aliis a *morsu* legitur. Sane Romanus codex, *admorsu* unica dictione, verbali nomine, legit. In Mediceo etiam prius scriptum erat *admorsus* per u. Inde illita est circularis linea alio atramento, ut *admorsu* dicat. Sed enim Servius *admorsu* participium agnoscit, ac si diceret, *abroso stirpe*. Quamvis negat Donatus *stirpem* apud Virgilium reperiri, fœminino genere: quam sententiam et Carisius et alii plerique rejecerunt. Ut alibi dictum. *Pierius*.

Signata in stirpe cicatrix] Cossinius apud Varronem ait capellarum dentes sationi inimicos, et eas Astrologos ita recepisse in cælum, ut extra limbum duodecim signorum excluderint. Sed et capræ non solum Baccho et *Æscu-*

lapis, verum et Minervæ immolari sunt solitæ, auctore Plin. viii. 47. quod ejus morsus arboribus exitialis esset, olivam lambendo quoque sterilem faceret. Porro dicunt et rei rusticæ curatores et scriptores, vulnus a capra plantæ inflictum, aut letale esse, aut certe conduci et coalescere nunquam posse, sed indelebili se suo stigmate et cicatrice semper prodere. Tales calumniæ morsus et plagas prisca bonitas notabat: ut nesciam, an Maro forsitan ad medium illum, Alexandri adulatorum choragum, aluserit, cujus in hæc verba meminit Plutarch. lib. πῶς ἂν τις διακρίνει, &c. λάθρα δὲ ὑφ' ἑοῦ τις, καὶ ὑποσπείρει διαβολὰς, κρυφίου δὲ λόγου κίνσωντος ἔλκος, κἂν μὴ παντελῶς εὐθὺς ἐξεργασθῇ, τὸ τοῦ Μήδιου φυλάττει μεμνημένος. ἦν δὲ Μήδιος τοῦ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον χοροῦ τῶν κολάκων ὅλον ἑταρχος, καὶ σοφιστῆς κορυφαῖος ἐπὶ τοῖς ἀρίστοις συνεταγμένος. ἐκέλευεν οὖν θαρρόντως ἑπαιτῆσθαι καὶ δίδκειν ταῖς διαβολαῖς, διδάσκων, πᾶν θεραπείῃ τὸ ἔλκος ὁ δειγνόμενος, ἢ οὐλὴ μένει τῆς διαβολῆς. Germanus.

Admorsus] Hac verbi forma usus Plautus Pseud. Propert. l. iii. 11. Sidon. Epist. vii. 6. Capitulinus in Antoniuo. Seneca epist. xxvii. Symmachus Epist. i. 25. Conjunct hoc in extremum Juretus. Cerda.

Cicatrix] Hæc, et similes aliæ voces frequentissimæ scriptoribus rei rust. Theophr. Caus. iii. 9. ἔλκος πόνον παρέχει καὶ κακοὶ τὰ δένδρα: Facit vulnus ut languescant arbores, laborentque. et c. 10. loquens de arboribus, διὰ τὰς πληγὰς propter plagas. Auctor Geop. l. v. loquens de vite: τραυματισθεῖσα νοσεῖ, καὶ ἀκαρπεῖ: Vulnerata ægrotat, neque fert fructum. Col. l. iv. 24. sancienda, exulceranda vitis. et de vineis, obducere cicatricem. Plin. xvii. 22. cicatricosum. et millies cicatricem nominat. Idem.

380 *Non aliam ob culpam*] Victimæ puminibus, aut per similitudinem, aut

per contrarietatem immolantur. Per similitudinem, ut nigrum pecus, Plutoni. Per contrarietatem, ut porca, quæ obest frugibus, Cereri: et caper, qui obest vitibus, Libero. Item capra Æsculapio, qui est deus salutis: quum capra nunquam sine febris sit. *Aris* autem omnibus non sine causa dixit. Nam cum nominibus cæteris varie pro qualitate regionum sacrificetur, ut Veneri Paphiæ tantum de ture: unde est, *Haud equidem tali me dignor honore*. Genitrici vero, id est, Romanæ, etiam de victimis: Libero ubique caper immolatur: quia vites, quæ in honore ipsius fuerant, ab eo comestæ sunt. Iratus Liber pater eam occidi fecit, et ei tolli utrem, in quo mitti vinum fecit pro ejus vindicta. Servius.

Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris Ceditur, et veteres ineunt proscenia ludi: Præmiaque ingentes pagos, et compita circum Thesidæ possuere] Sunt qui epitheton *ingentes* otiosum esse, vel importunum judicent: quod non in ingentibus tantum pagis, sed in omnibus, ea sacra fieri pietas illa vetus exposcebat. Neque distinguendum, ut per *compita* minores pagos intelligamus, quum sit ejusdem sententiæ dilatio, ut etiam apud Horatium, *quis circum pagos, et circum compita victor*. quin pagus paucissimis etiam casis constare potest. *Compita*, quum triviorum plateas requirunt, pluribus itidem constare domibus æquum est. Quare lectionem illam summopere approbaram, quam in codicibus omnium, quos versaverim, antiquissimis observavi, *præmiaque ingenis pagos et compita circum Thesidæ ponere*. Ut intelligas de Tragædiis, quarum scriptoribus hircus præmium fuerit propositum, Horatio dicente, *Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum*. Et his ludis Poëmata cani solita, idem Horatius ostendit: dum Thespin ait *plaustris veris Poëmata*, de Tragædiæ inven-

tore loquens. Dicamus igitur Athenienses posuisse præmia Ingeniis pagos et compita circum. Quia vero sunt, qui Virgilium negent usum Ingeniis vocabulo, pro ea vi mentis, quæ sit docilitatis, meditationis, inventionis, et prudentiæ capax; eo significato, quod apud Horatium est, *Græcis ingenium*; et apud Sallustium, *Sed quia provenere ibi præclara ingenia*: omne punctum me tulisse fateantur, si dixerō apud Virgilium eodem significato accipi, *Haud equidem credo, quia sit divinitus illis Ingenium*. Ad eorum enim opinionem refellendam hoc ait, qui putabant multis et prudentiæ, et docilitatis signis in avium genere perspectis, ea pollere mente: cuius sententiæ Democritum fuisse tradunt. Si quis vero Virgilii sententiam inspiciat, neminem tam stupidum esse crediderim, qui non fateatur eo loco *Ingenium*, pro vi mentis, accipi, quæ sit docilitatis, et prudentiæ capax. Quod si etiam nusquam alibi, Virgilius eo vocabulo usus fuisset, Latinissimæ illius ætatis consensus, qua M. Tullius, Sallustius, Horatius clauere, facit, ut hoc loco non incongrue in hanc sententiam poni potuerit: etiamsi rei tactæ pulchritudo, eruditioque ipsa, et veterum codicum testimonia non accederent. *Pierius.*

Non aliam ob culpam] Quæ hic scribit Virg. non aliunde melius cognosci queunt, quam ex verbis istis Varr. r. rust. 1. 2. *Quædam pecudes cultura sunt inimicæ, ac veneno, ut istæ, quas diximus, capræ: hæ enim omnia novella sata carpendo corrumpunt, non minimum vitæ atque oleas. Itaque propterea institutum diversa de causa ad alius Dei aram hostia adduceretur, ad alius non sacrificaretur: cum ab eodem odio alter videre nollet, alter etiam videre perentem vellet. Sic factum ut Libero Patri, repertori vitis, hirci immolarentur, proinde ut capite darent pœnas: contra, ut Minervæ caprigeni generis nihil immo-*

larent, propter oleam, quod eam, quam læserit, fieri dicunt sterilem: ejus enim salivam esse fructui venenum. Eo spectant ista Ovid. Met. xv. Vite caper morsa Bacchi mactatus ad aras Ducitur ultoris. et Fast. 1. Rode caper vitem, tamen hinc cum stabis ad aram, In tua, quod fundi cornua possit, erit. Et Martial. III. 24. Vite nocens rosa stabat moriturus ad aras Hircus, Bacche, tuis victima grata sacris. Sed et Prudentius contra Sym. His nunc pro meritis Baccho caper omnibus artis Cæditur. Adjunge ista Eueni Poëtæ apud Natalem v. 13. inducentis vitem loquentem cum capro: Κἄν μὲ φάγῃς ἐνὶ βίῳ, ὅμως δ' ἐνὶ καρποφορίῳ Ὅσσον ἐνισπνέσαι σοὶ τράγε θουμένῳ: Rodas me licet ad stirpem de palmitē fundam Dulcia mactando vina sed hirce tibi. Cerda.

Caper] Proprie castratus hircus. sed hic pro hircō ponitur, qui ἀνὴρ ἀγῶν Theocrito, ut et nostro Ecl. VII. *Vir gregis ipse caper.* Ge. III. *ducem et pecori dixere maritum.* inf. 395. *proprie stabit sacer hircus ad aras.* Taubmann.

Baccho caper omnibus artis Cæditur] Quam ob culpam Baccho mactetur, intellectum superius. Ideo etiam hircum appellare videtur ἐχθρὸν ἐσομένης δράκως Nonn. Dionys. I. VII. Quod hostia frequens sit Libero patri, discimus ex Horat. od. III. 8. *Voveram dulcis epulas, et album Libero Caprum.* Nonnunquam tamen eum Priapo immolatum esse, nos docet Petronius: *ibit ad aras, Sancte, tuas hircus, pecoris pater ibit ad aras Corniger.* Emmeness.

381 *Veteres incunt proscenia ludi*] Primi ludi theatrales ex Liberalibus nati sunt: ideo ait, *veteres ludi.* Serv.

Veteres] Proscenia sunt pulpita ante scenam, in quibus indicra exercentur: λογεῖον Hesychio, τῆς σκῆπης τόπος ἐφ' ᾧ ὑποκρίται λέγονται: vide Jul. Cæsar. Bulenger. de Theatro 1. 14. Taubmann.

Proscenia] *Proscenium* procul dubio pulpitum dicit. *veteres ludi*, Dionysia: antiquissimi enim, quos rustici confecta vindemia faciebant. *Philargyr.*

Proscenia] Προσκήπιον locus erat ante scenam, ubi erant agentium discuriones, interdum etiam ibi histronia tota peragebatur. Inde illud, quod citat Suidas: *Fortuna eo prætectu velut in proscenium protracto, vera consilia detexit.* Ex hoc loco spectarunt interdum Principes. Lege Sueton. Neron. c. 12. Erat *proscenium* aulæis vestitum. Materia e tabulis. Apul. Flor. iv. *Non pavimenti marmoratio, non proscenii contabulatio, nec scenæ columnatio.* Addit Servius, dixisse Poëtam, *ludi veteres*, respicientem primam originem ludorum theatralium, qui ortum habuere a Liberalibus. *Cerda.*

382 *Pramia*] Hircum tragicis Poëtis præmio fuisse, docet J. Cæs. Scalig. Poët. i. 44. et J. Cæs. Buleng. i. 50. Horat. Arte: *Carminē qui tragico vilem certavit ob hircum.* Ita *taurus* dabatur Epicis; Lyricis *juvenca*: Bucolici vel *vini* vel *lactis* libatione erant contenti. *Taubmann.*

Pramia] Hircum victoriæ præmium extitisse certantibus carmine tragico, vel fistula canentibus, Maro monet Ecl. iii. 21. *An mihi cantando victus non redderet ille, Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?* Theocr. Idyll. i. 4. Αἶψα τῆνος ἔλη κεραὶν πρᾶγον, &c. Et Idyll. v. 30. Τὸ (Ἰὸ δὲ πρᾶγος οἶτος) ἐπιρθε. Inde tragœdiæ appellationem ortum ducunt, ut Torrent. ad Horat. de art. Poët. vs. 220. et erudite Voss. l. ii. de institutione Poët. ii. 11. et seqq. *Emmeness.*

Ingentis] Quidam legunt *ingeniis*: ut sit; *præmia posuerunt ingeniis.* Dabatur autem hircus præmii nomine, unde hoc genus poematis tragœdiam velunt dictum. *Philargyr.*

Pagos et compita circum] Id est, per

quadrivia, quæ compita appellantur; ab eo quod multæ viæ in unam confluant. et villas, quæ pagi ἀπὸ τῶν πηγῶν appellantur, id est, a fontibus, circa quos villæ consueverant condi: unde et *pagani* dicti sunt, quasi ex uno fonte potantes. *Servius.*

Compita] *Compita* sunt, unde ludi compitalitii vocantur. *Idem.*

Compita] Ut relatio placet, locus ex pluribus partibus in se, vel in eadem partes ex se via, atque itinere dirigens; sive i cum ara, sive sine ara, sive sub tecto, sive sub dio sit; ubi pagani agrestes buccina convocati, solent certa iungere consilia. hinc et lares compitalicii, et feriæ compitaliciæ. *Philarg.*

Compita] Unde *Ludi compitalitii*, sive *Compitalia*. Horat. *Quos circum pagos, et circum compita victor, &c.* *Taubmann.*

383 *Thesidæ*] Athenienses, qui primi ludos instituere Liberales. *Serv.*

Thesidæ posuere] Ideo quia primi Athenienses Liberalia statuerunt. *Thesidæ* dicti a rege *Theseo*. *Philarg.*

Thesidæ posuere] A *Theseo* Athenienses denominat, qui Athenis tam temperanter imperavit, ut ipse in Suppl. Eurip. se jactet libertatis assertorem Atticæ his verbis: δῆμον—καὶ γὰρ κατέστησ' αὐτὸν εἰς μοναρχίαν ἐλευθερώσας τῆνδ' Ἰσθμίων πόλιν. Vide Plutarch. in *Theseo*. *Germanus.*

384 *Mollibus in pratis unctos saluere per utres*] *Unctos* vel oleo vel lixivia. *In pratis* autem ideo, ne læderentur cadentes. *Utres* vero fiebant ad insultationem etiam mortuorum caprorum, ne quid ex his esset, quod non sentiret injuriam. *Servius.*

Saluere] Secundum artem locutus est. Nam *Salio salvi* dicebant: unde et Cicero ait, in *Miloniana*: *Cum hic de rheda rejecta penula desiluisset.* Sic etiam ab eo quod est *Cano*, non *cecini*, sed *canui* dicebant; unde Sallustius, *Cornua occurrerunt.* *Idem.*

Mollibus in pratis] Arripuit Ovid.

Art. I. *mollibus in pratis admugit fœmina tauro.* et Papin. Syl. II. *mollibus in pratis alte flos improbus exstat.* Ita Virgil. *herbam mollem dixit,* et Plin. Epist. V. *herbas teneras, et molles,* et passim omnes, et omnes fortasse ab Homero, qui Odys. V. *λειμώνες μαλακοὶ τοῦ, ἢ δὲ σαλῶν:* mollia prata violæ, et apii. et IX. *λειμώνες ὀδρηλοὶ, μαλακοὶ:* prata irrigua, mollia. Dio Chrysost. orat. II. *λειμῶνας ἀπαλὸς prata tenera.* Cerda.

[*Unctos saluere per utres*] Servianus temporibus, præteritum a *Salio salui* pronuntiabant. Idem tamen *salii* secundum artem dictum asserit a Virgilio: quod veteres *salivi* faciebant. Hinc nonnulli *saluere* scribunt. In codicibus tamen antiquis manu scriptis *saluere* legitur: ejusmodique præteriti forma agnoscitur a Prisciano hoc eodem citato versu. Eum vero saliendo morem videas apud Hyginum de signis: ubi de Arctophylace loquitur. *Pierius.*

[*Unctos saluere per utres*] Ascolia Græcis dicta sunt, ut etiam ascoliasmus ἀπὸ τοῦ ἀσκού αἰγέλου, ab utre caprino: Romani vinalia appellarunt. Statuebantur itaque utres hircini, in prato instar theatri efformato, inflati atque uncti oleo: saltabant per hos rustici unico tantum pede: nam alterum sublevatum habebant, libratumque in aëre: qui cadebant (quod signato verbo dicebatur cernuare) risu ab omnibus et cachinno ludibunde accipiebantur: ita omnia plausu et hilaritate in honorem Bacchi personabant. Verba, quibus saltus significabantur, sunt ἀσκολιάζειν, et ἀσκολιζειν. Hujus celebritatis Græci et Latini meminerunt, sed Græci frequentius. Dixi, statui utres in theatro; Scholiastes Aristophanis, ἐν μέσῳ δὲ τοῦ θεάτρου ἐτίθεντο ἀσκούς. Tzetzes in Hesiodum, ἀσκούς τιθέσθαι κατὰ γῆς. Addidi, indatos; Scholiastes Aristophanis, et Tzetzes, uterque πεφουσημένους. Hygin. I. II. de signorum histo-

ria, loquens de capro; qui vitem corrosit, et Icario, qui a Baccho artem colendi vineti acceperat, ita ait: dicitur hircus in vineam se coniecisse, et quæ ibi tenerrima folia videret, decerpisse. Icarius iratum eum interfecisse, ex pelle ejus utrem fecisse, ac vento plenum prætignasse, et in medium projecisse, suosque sodales circa eum saltare cœgisse. Adjeci etiam unctos fuisse. Schol. Aristoph. ἀλημιμένους. Varro I. I. de vita populi Roman. etiam pelles bubulas oleo perfusas percurrabant. Servius hic: *Unctos vel oleo, vel λίχνια.* Dixi præterea, saltum hunc fieri solitum unico pede. Tzetzes, ἐν ποδὶ ἐφαλλόμενοι, ἕνωθεν τοῦτων ἐφέροντο. Risum, quo cadentes excipiebantur, probat Eubulus apud Interpretem Aristophanis, καὶ πρόσγει τοῖσις ἀσκὸν εἰς μέσον καταθέσθαι, καὶ καγχάζετε Ἐπὶ τοῖς καταβέουσιν: Quare utrem in medio collocantes, supra ipsum saltate, et eos, qui ceciderint, cachinno prosequimini. Varonis partem, quam præmisi, sequuntur verba hæc: *Ibique cernuabant, a quo ille versus vetus est in carminibus: Sibi pastores ludos faciunt coriis cernualia.* Ita legendus hic versus, non ut a Turn. XVII. 23. Dixi extremo loco, hanc celebritatem fieri in honorem Bacchi. Interpres Aristophanis, ἐορτήν οἱ Ἀθηναῖοι ἄγον τὰ ἀσκόλια, εἰς τιμὴν τοῦ Διονύσου. Tzetzes, τοῦτο δ' ἐποιοῦν τιμῶντες τὸν Διόνυσον. Addam ἐκ παρέργων, constare auctoritate Phornuti hos ludos non uno loco, sed per pagos Atticæ celebrari solitos; ait enim, ἐκδέροντες αὐτὸν (τράγον) εἰς τὸν ἀσκὸν ἐνάλλονται κατὰ τὰς Ἀττικὰς κόμας: excoriato hircο saltabant in utrem per pagos Atticæ. Cerda.

[*Unctos saluere per utres*] Qui ita insillisset ut insisteret utrem, illum nempe utrem præmium sibi auferebat, ut in Gr. Feriat. Meurs. I. I. qui Ἀσκόλια hæc sacra Bacchi nuncupat. De his agit Pollux IX. 7. Alex. de dieb. genial. II. 26. et Cœl. ex Athe-

næo v. 4. Mercurial. de Arte Gynæ. II. 11. Voss. de instit. Poët. II. 2. tabulam hujus saltationis depictam tradit Ciacc. de triclin. p. 86. *Emmeness.*

385 *Nec non Ausonii, Troja gens]* Hoc est, etiam Romani hæc sacra celebrant et canunt. nam hoc est, *Versibus incompertis ludunt.* Id est, carminibus Saturnio metro compositis; quod ad rhythmum solum vulgares componere consueverunt. Horatius, *Libertasque recurrentes accepta per ævus Lusit amabiliter.* Servius.

Nec non Ausonii, Troja gens] Ab Ausone Ulysses et Calypsus filio dictam partem Italiæ, in qua sunt urbes Beneventum et Cales, vult Festus; sed explodit hanc sententiam tanquam meras nugæ Cluverius antiq. Ital. I. 1. ubi de origine nominis et finibus plura. Dein pro universa Italiâ, unde Stephanus de urb. *αὐσων δ' Ἰταλός.* apud Ovid. Fast. I. 55. *Ausonias Calendas, pro Romanis.* Emmeness.

386 *Versibus incompertis]* Pro eo Liv. VII. 2. *inconditis versibus.* Sic Ecl. II. 4. noster *incondita:* quæ illic dicta sunt, vide. *Emmeness.*

Risusque soluto] Id est, cachinno. *Servius.*

387 *Oraque corticibus sumunt]* Quia necesse erat pro ratione sacrorum aliqua ludicra et turpia fieri, quibus posset populo risus moveri: quia ea exercebant propter verecundiæ remedium, hoc adhibuerunt, ne agnoscerentur, ut personas, factas de arborum corticibus, sumerent. *Idem.*

Oraque corticibus] Hic verbum pro verbo positum: nam *ora* pro personis, ait Macrobius Sat. VI. 6. Ceterum Josephus Scaliger in Ansonium, versum hunc explicat de oscillis: sunt hæc, quæ Græci vocant *σροῦδρια*, nimirum larvæ ex corticibus arborum, quas rustici sibi apponebant, ut essent magis ridiculi. Harum repertorem Horatius facit Æschylum, et ante Æschylum Theophrastus docuit ora facibus

perangere, loco personarum. *Cerda.*

388 *Et te, Bacche, vocant]* Hymnos in tuum canunt honorem. *Servius.*

Tibique Oscilla] Mollia, pensilia. ut, *Pilentis matres in mollibus.* *Oscillorum* autem variæ sunt opiniones. Nam alii hanc asserunt fabulam; Icarinus Atheniensis pater Erigones, quum acceptum a Libero patre vinum, mortalibus indicaret; occisus est a rusticis: qui cum plus æquo potassent, inebriati venenum se accepisse crediderant. hujus canis est reversus ad Erigonem filiam, quæ cum ejus comitata vestigia pervenisset ad patris cadaver, laqueo vitam finivit. Hæc deorum voluntate inter astra relata est, quam vocant virginem. Canis quoque ille est inter sidera collocatus. Sed post aliquantum tempus, Atheniensibus morbus immisus est talis, ut eorum virgines furore quodam compellerentur ad laqueum; responditque oraculum, sedari posse pestilentiam illam, si Erigonis et Icarii cadavera requirerentur: quæ cum diu quæsita nusquam invenirentur, ad ostendendam suam devotionem Athenienses, ut etiam in alieno ea quærere viderentur elemento, suspenderunt de arboribus funem: ad quem se tenentes homines, hac atque illac, agitabantur; ut quasi etiam per aërem illorum cadavera quærere viderentur. Sed quum inde plerique caderent, inventum est, ut formas, ad oris sui similitudinem facerent, et eas, pro se suspensas, moverent. Unde et *oscilla* dicta sunt ab eo, quod in his *cillerentur*, id est, *moverentur ora.* nam *cillere* est movere: unde et *furcillæ* dictæ sunt, quibus frumenta *cillerentur.* Alii dicunt *oscilla* membra esse virilia de floribus facta, quæ suspendebantur per intercolumnia: ita ut in ea homines, acceptis clausis personis, impingerent, et ea ore *cillerent*, id est, *moverent* ad risum populo commovendum. et hoc in Orpheo lectum est. Prudentiori-

bus tamen aliud placet, qui dicunt sacra Liberi patris ad purgationem animæ pertinere. omnis autem purgatio aut per aquam fit, aut per ignem, aut per aërem: sicut et in sexto *Æn.* ait, *Alia penduntur inanes Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto, Infestum eluitur scelus; aut exuritur igni.* Ut nunc per oscilla genus purgationis, videlicet aëris, quod est maximum, intelligamus: nam primum aquæ est, secundum est ignis, tertium aëris. *Idem.*

389 *Oscilla*] *Oscilla* dicta, sive quoniam capita et ora hostiarum in summis perticis figebantur, sive quia hunc lusum Osci dicantur frequenter exercuisse, et per Italiam sparsisse. *Philarg.*

Oscilla] Glossarium vetus: *Oscillum*; *οσμήριον*: sunt enim *Oscilla* larvæ et *προσωπεία*, ut ex Macrobo. Sat. i. 7. et 11. cognoscimus, quæ in *alôpas* et jactationibus ludicris Rustici ori opponebant, ut essent magis ridiculi. Tangit hunc Atheniensium morem et Maurus Terentianus. a quo jactationes ipsas, et *Cernuationes*, quas Gr. vocant *alôpas*, etiam *Oscilla* appellarunt. *Hactenus Scaliger*: qui plura ad Ausonium ii. 26. ubi et Brodæi hallucinationes detexit: item ad Festum. Etiam Turnebus *Oscilla* hic quædam quasi suspendicula interpretatur, quibus se in aëre suspendentes agitabant. Vide mihi omnino vii. 20. et xx. 24. *Adversar.* ubi de re tota itidem accuratissime scripsit: item *Fr. Junium* ad illud Tertuliani l. de Pallio: *Oscillum penduli impeditus, &c.* itemque de Anima: *Universitatis oscillum de animi axe suspendens.* Multi etiam in hoc sunt. Servius, Probus, et ex professo Bulingerus i. 33. de Theatro. In quibus sunt, qui *oscilla*, obscenæ etiam partis imagunculas, quas *φαλλοὺς* dicunt, hic sunt interpretati. Inde *Phallica* dicta sunt carmina *Priapeia*. Tanbmann.

Mollia] *Mollia* hic pro mobilia. et videtur Virgilius opinionem illorum sequi, qui in honorem Liberi patris putant oscilla suspendi, quod ejus sit pendulus fructus. *Philarg.*

390 *Hinc omnis largo pubescit vinea factu*] Post hæc sacra celebrata. *Servius.*

Largo factu] Colum. l. iv. 17. de vineis, *largos fructus ostendunt.* et cap. 24. *post largos fructus parcendum est vitibus: post exiguis imperandum.* Papin. Sylv. i. *Largi Lyæi*, Horat. de vitulo od. iv. 2. *largis juvenescit herbis.* Cerdia.

Pubescit] Pari forma Cicero Natur. i. *maturata pubescant.* Plinius xvii. 22. *pubescente uva.* Arnob. iii. *pubescentes herbas.* Papin. Syl. ii. *pubescentes Lyæo.* Græci pari exsultantia; nam Oppian. Hal. ii. *ἐπ' ἡβήσεων.* *Idem.*

392 *Et quocunque deus circ. cap. eg. honestum*] Credo omnino hos Maronis versus ex illis Catulli desumptos de Baccho: *Quæ ubicunque tu puellus loca dexter adieras, Ubicunque sessitatas, nova germine tenero Feriebat arbor auras redimita pampinis, Ubicunque lusitatas, nova flumina temeti Placido viam oscabant fluitantia sonitu:* quos et Catulli ab eo loco manasse Hom. in hym. Bacchi, ubi a piratis raptus Bacchus, et in navi impositus, quoquo versum se tulerat, aut vinum, aut vitem, aut hederam excitabat: *Ὀίνος μὲν πρόστιτα θοὴν ἀνὰ νῆα μέλαιναν Ἠδύποτος κελάρυς εὐώδης, ἔρυντο δ' ὀδμή Ἀμβροσία, ναίτας δὲ τάφος λάβε πάντας Ἰδόντας, Ἀδρία δ' ἀκρότατον παρ' ἰστίον ἐξετανύσθη Ἀμπελος ἔνθα καὶ ἔνθα, κατεκρήμναντο δὲ πολλοὶ Βότρυες, ἀμφ' ἰστέον δὲ μέλας εἰλίσσεται κισσὸς Ἀνθεσι τηλεθώων, χαρίεις δ' ἐπ' καρπὸς ὀρώρει, Πάντες δὲ σκαλμοὶ στεφάνους ἔχον.* Germanus.

Honestum] Pulchrum. *Servius.*

Honestum] Sic Hor. Od. ii. 18. *honestæ clientes*, id est, pulchræ. Ter. And. i. 1. 95. *forma honesta.* Eun. iii. 2. 21. *Ita me Di timent, honestus est.*

Vide ibi Donat. *Emmenos*.

393 *Ergo rite suum Baccho dicemus honorem*] Juste igitur Liberi celebra-
bimus sacra. *Servius*.

Ergo] *Ergo*, veteres pro merito dicebant. Hinc Plautus in Milite glorioso: *Hiccin Achilles est, inquit mihi, immo ejus frater, ergo mecastor pulcer est. et erit sensus. Merito, inquit, sacra faciemus ei, cujus beneficio vineta proveniunt. Philarg.*

Ergo rite suum Baccho dicemus honorem] In veteribus aliquot codicibus legere est *suos honores*: quod rem splendidiorem efficit. *Pierius*.

Rite] Hæc vox primum hic occurrit, quam explicabimus ex doctrina Scal. in Conject. ut hinc ad locos alios Virgiliti petatur. Est *rite*, idem quod *caste*, et Græce ἀγνῆς. Quod nobis *ritus*, veteribus dicebatur *castum, casti*: aut, *castus, castus* per quartam. Varro lib. i. Rerum humanarum: *Nostro ritu sunt facienda civilibus, quam Græco castu. Festus: minuitur populo luctus, cum in casto Cereris constitit. Ubi esse in casto Cereris est, τὸ ἀγνέειν Δήμητρι, Cereri operari, aut Cereri puriter facere. Ritus* itaque et *castum*, idem: ac perinde *rite*, et *caste*, idem quoque. *Cerda*.

394 *Carminibus patriis*] Id est, Romana lingua. pleraque enim sacra, pro gentium qualitate: pleraque secundum suum ritum coluntur. nam hymni Libero apud Græcos Græca, apud Latinos Latina voce dicuntur. Hymni vero Matris Deum ubique propriam, id est, Græcam linguam, requirunt. *Servius*.

Carminibus patriis] Id est, ut *Servius*, Romana lingua: pleraque enim sacra pro gentium qualitate, pleraque secundum suum ritum coluntur. Nam hymni Libero, apud Græcos Græca, apud Latinos Latina voce dicuntur: hymni vero Matris Deum ubique propriam, id est, Græcam linguam, requirunt: eam Servii sententiam, Ciceronis confirmante testi-

monio, pro Cornel. Balb. his verbis:

Sacra Cereris, Iudices, summa majores nostri religione confici ceremoniaque voluerunt, quæ cum essent assumpta de Græcia, et per Græcos sunt semper curata sacerdotes, et Græca omnia nominata: sed cum illam, quæ Græcum illud sacrum monstraret et faceret, ex Græcia deligerent, tamen sacra pro civibus civem facere voluerunt, ut Deos immortales scientia peregrina et externa, mente domestica et civili precarentur. Ut autem hic Maro carm. patr. Plato μέλος πατριον, et νόμον πατριον in legib. Dacet vero et Halicarnassæus ἀρχαῖολ. I. B. Romanos patrii ritus retinentissimos fuisse, nec peregrinos deos admisisse, aut certe suo ritu coluisse, his inter alia in hanc rem verbis: καὶ ὁ μάλιστα πάντων ἐγὼ γε τεταύμακα, καίπερ μυρίων ὄσων εἰς τὴν πόλιν ἐληλυθόντων ἔθνων, οἷς πολλὴ ἀνάγκη σέβειν τοὺς πατρίους θεοὺς τοῖς οἴκοθεν νομίμοις, οὐδενὸς εἰς ἧλον ἐλήλυθε τῶν ξενικῶν ἐπιτηδευμάτων ἢ πόλιν δημοσία, ὁ πολλοὺς ἤδη συνέβη παθεῖν, ἀλλὰ καὶ εἶτινα κατὰ χρησμούς ἐπεισηγάγετο ἱερὰ, τῆς ἐαυτῆς αἰτὰ τιμᾷ νόμοις, ἅπασαν ἐκβάλλουσα τεθρῆλαι μυθικῇ, ὥστερ τὰ τῆς Ἰδαίας ἱερὰ, &c. Germanus.

Lances et liba] i. e. liba in lancibus. vel refer potius ad *lancem saturam*: et explica verbis eximii Diomedis: *Lancæ referta variis multisque primitiis Sacris Cereris inferebatur, et a copia et saturitate rei Saturæ vocabatur: cujus generis lancium et Virgilius in Georg. meminit, &c.* Inde etiam Poësis omni generi argumenti *Satura*, sive *Satira* (ut *maximus, maximus*) appellata est: non a *Satyris*. itaque crassissimo errore per y, etiam a doctiss. scribi, docent Scalliger ad Manil. et Casaubonus libr. de *Satira Romanæ* et *Satirica Poësi Græcorum*. Hoc obiter. *Tasbmann*.

395 *Stabit sacer*] Placebit. Tunc enim est aptum sacrificium, cum dedicatum animal victima uti patiens invenitur. unde et alibi sic ait, *Et statuum ante aras aurata fronte juven-*

cum. Id est, placere faciam. Contra Lucanus, *Discussa fugit ab ara Taurus*. Servius.

Et ductus cornu stabit sacer] Improbant enim Aruspices hostiam, quæ admota altaribus reluctatur. *Philarg.*

Ductus stabit] Utrumque verbum solenne, et Pontificale est. Nam victima ducebatur non trahebatur. Statius Th. iv. *gregum pulcherrima cervix ducitur*. Cic. de Div. i. *hostias ducerent*. Et tunc aptum sacrificium erat, cum animal dedicatum victimæ. *Staret*, id est, patiens inveniretur, neque reluctaretur, dum vota fierent, et vinum et mola salsa inspergeretur. Unde *Aen.* ix. *Et statuum ante aras aurata fronte juvenum*, i. e. placere faciam. Vide Brisson. in *Formul.* l. i. *Taubmann.*

Sacer] Execrabilis: ut, *Auri sacra fames*. Servius.

Sacer h.] i. e. execrabilis: ut, *Auri sacra fames*: atque ita Serv. et Pomponius. V. N. prologo *Pœnoli* Plant. Alii, *sacer*, i. e. devotus Deo. *Taubmann.*

396 *In veribus torrebimus exta columinis*] Quia sicut etiam caper est inimicus vitibus, ita eis nocet et corylus. Unde et ait supra, *Neve inter vites corylum sere*. Servius.

In veribus torrebimus exta columinis] In codice Mediceo torquebimus legitur: quod ipsius rei ministerium videtur exprimere. Sed enim *torrebimus* receptius. *Pierius.*

Torrebimus exta] Nam viscera sive interanea sæpenumero torrebant. Varro: *Hæ sunt, quarum in sacrificiis exta in olla, non in verno coquuntur*. Fere tamen coquebant. Festus: *Ali-coqua exta dicebant, quæ in aulis coquebantur*, i. e. elixa. Vide Turneb. xxii. 2. *Taubmann.*

397 *Est etiam ille labor*] Jam paulatim tendit ad vitium vituperationem, dicens et infinitum esse earum laborem; ut, *Cui nunquam exhausti satis est*, et incertum fructum; ut, *Et jam*

maturis motendus Jupiter visis, et ipsum etiam fructum perniciosum: ut, *Bacchus et ad culpam causos dedit*. Servius.

398 *Exhausti satis est*] Exhaustionis, finitionis. quod quia asperum visum est, se ad figuram transtulit, et ait *Exhausti*, ut, *Servantissimus æqui*, pro æquitatis. *Idem.*

Cui nunquam exhausti satis] Nimirum laborum *ὀπέρωντων* significat, ut Eurip. *ὀπέρωντων συμφορὰς* dixit, qui sit calamitatis exhaustiendæ impar et *ἀήνυτον ἔργον* Plato. *Germanus.*

Cui nunquam exhausti satis] Pro, exhaustionis et finitionis, ait Servius: ut, *servantissimus equi*; pro, æquitatis. De re ipsa Plin. vii. 22. Columella iv. 5. *Numerus vertendi soli bidentibus definiendus non est: cum quanto crebrior sit, plus prodesse fassionem conveniat*. *Taubmann.*

Omne solum] Continens scilicet vites. Servius.

400 *Æternum*] Semper, perpetuo. Et absolute locutus est. *Idem.*

Gleba frangenda] Unde et Epigram. vi. *χαλκὸν ἀροτριῆν, κλασιβόλακα, ρειοτομήα*. *Germanus.*

Levandum Fronde nemus] Relevandum, spoliandum. *Omne* autem *nemus* dicit et arborum et vitium. Unde paulo post dicturus est, *Bis vitibus ingruit umbra*. Servius.

Levandum] Hic, putandum. *Phil.*

401 *Labor actus in orbem*] Id est, in anni circulum labor se invicem sequitur rusticorum. Servius.

Redit in orbem] Quia continuus est, et quasi circularis vinitorum labor: unde et *πὸνος ἐγκύκλιος*. Favorinus apud Stobæum: *Adjunt amatorem quandam a patre terram colere coactum, laqueo finivisse vitam, cum in tabella scripsisset, agriculturam rem esse infinitam, et nunquam absolvi. Serendum enim, ut metamus: et metendum, ut seramus: absurdo rei circulo*. *Taubmann.*

402 *Atque in se sua per vest.* vol. annus] Græcis siquidem *ἐνιαυτός* quasi

in se rediens. Vide observata in eum locum *Æn.* VIII. *Ter denis urbem redeuntibus annis.* Infra Servius *Annium*, quasi annulum dicit: alii convertunt. *ἔτους* autem et *ἐνιαυτοῦ* etymologiam reddit Plato in Cratylo his verbis: *ἐνιαυτὸς δὲ καὶ ἔτος κινδυνεῖ ἐν τι εἶναι.* τὸ γὰρ τὰ φυόμενα καὶ τὰ γιγνόμενα ἐν μέρει ἕκαστον προάγον εἰς φῶς, καὶ αὐτὸ ἐν αὐτῷ ἐξέταζον, τοῦτο, ὥσπερ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, τὸ τοῦ Διὸς ὄνομα δίχα διηρημένον, οἱ μὲν *Ζῆνα*, οἱ δὲ *Δία* ἐκάλουν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, οἱ μὲν *ἐνιαυτὸν*, οἱ δὲ *ἐνιαυτῷ*, οἱ δὲ *ἔτος*, οἱ δὲ *ἐτάζει*, ὁ δὲ ὕλος λόγος ἐστὶ τὸ ἐν αὐτῷ ἐτάζον τοῦτα προσαγορεύεσθαι ἐν ὅν δίχα, ὥστε δύο ὀνόματα γεγονέναι *ἐνιαυτὸν* τε καὶ *ἔτος* ἐξ ἐνὸς λόγου. Orpheus παλινόστους διὰ φέλας ἡλίου vocat. *Germanus.*

In se revolvitur] Græcis etiam *ἐνιαυτὸς* dicitur: οἱ δὲ ἐν αὐτῷ, quasi in se rediens. Jam, *ἔτους* et *ἐνιαυτοῦ* etymologiam reddit Plato in Cratylo. Et *Annum*, a circuitu temporis putant dictum: quia *am* præpositio loquelaris (ut Scalig. ex Cic. apud Fest. loquitur) ut *circum* usurpabatur. *Drepanius Florus*: *Tempora transcursis in se redeuntia rivis.* *Claudianus.* *Volvis inexhausto redeuntia sæcula motu.* *V. N. Not. Æn.* i. 273. *Macrobium Sat.* i. 14. flagellat Scaliger ad Fest. *Taubm.*

403 *Et jam olim seras*] In Romano codice, legere est *ac jam olim.* in aliquot aliis at *jam.* quarum lectionum nullam improbarim. *Pierius.*

Seras frondis] Sero cadentes. Tarde enim spoliantur vites frondibus. *Serv.*

Olim] Quandoque. Significat autem finale tempus autumnii. *Idem.*

Seras] Vetulas, aridas. *Philarg.*

404 *Frigidus et silvis aquilo decussit honorem*] Varronis hic versus est. *Servius.*

Honorem] Ita frondes appellat, pulchra metaphora. nam istæ decus arborum. *Pind. Olymp.* iii. ait, Theronem circumposuisse comis κόσμον ἐλαίας, decus olivæ. *Auson. Idyl.* xv. *Nec mora ridentis calathi patefecit ho-*

Delph. et Var. Clas.

norem. *Seneca Œdip.* *Vitalis cura veniet, et silvis decor.* *Cerda.*

Honorem] Id est, pulchritudinem et gratiam, ut, *Nonius Marcellus* hunc versum exponit: sic pro *frugibus* *Horat. Od.* i. 17. *ruris honores.* et *Epod.* xi. *silvis honorem decussit*, id est, frondes. et *Od.* ii. 11. *non semper idem floribus est honos.* Huc faciunt quæ *Theocritus Idyll.* viii. 79. *τῷ δρυὶ τὰ βδελύνοι κόσμος, τῇ μαλίστι μᾶλα.* *Emmeness.*

405 *Acer*] Non quilibet: sed acer et diligens. *Servius.*

Curas venientem extendit in annum] Quasi in tempore alieno præmeditatur futurum laborem. *Idem.*

Curas venientem extendit in annum Rusticus] In Romano codice, pro *Rusticus*, *Agricola* legitur: magis vero placet *Rusticus*, tum quia sic habetur in reliquis exemplaribus, tum ex *Tibulli Synepcia*, *Ipse seram teneras maturo tempore vites Rusticus.* *Pierius.*

Curas venientem extendit in annum] *Colum.* iv. 24. *Quandocunque igitur vinitor hoc opus obibit, tria præcipue custodiât.* Post quæ verba secundo loco infert: *deinde, ut in annum sequentem quam lætissimas jam hinc ellgat materias.* *Cerda.*

406 *Et curvo Saturni dente*] Id est, falce, quæ est in ejus tutela. Nam *Saturnus* dicitur patri *Cælo* virilia falce amputasse, quæ in mare cadentia *Venerem* creaverunt: quod ideo fingitur; quia nisi humor de cælo in terras descenderit, nihil creatur. Alii *Saturnum* deum esse temporum dicunt; quæ, sicut falx, in se recurrunt. Alii vero dicunt, *Saturnum* in progressu nihil nocere: cum retrogradus est, esse periculosum. Ideoque eum habere falcem in tutela; quod et ipsa protenta nihil valet: retro acta vero, quicquid ei occurrerit secat. *Servius.*

Et curvo Saturni dente] Id est, falce vinitoria, cujus figuram depictam tradit *Colum.* iv. 25. Quo vero pacto terra falcem *Saturno* filio suggererit,

Virg.

6 F

docet Apollod. in principio l. i. bibl. Ἀγανакτοῦσα δὲ ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν εἰς Τάρταρον ριφθέντων παίδων πείθει τοὺς Τιτάνας ἐπιθῆσθαι τῇ πατρὶ καὶ δίδωσιν ἰδαμαντρίην ἄρπην Κρόνῳ. Sic Juven. xiii. 39. *Sumeret agrestem posito diademate falcem Saturnus fugiens.* Inde Saturnus Gr. γέρων δρεπανηφόρος, et Latine *Falcifer*, ut Ovid. in Ibin, vs. 216. *Te fera, nec quicquam placidum spondentia, Martis Sidera presserunt, falciferique senis.* Martial. v. 16. *Nam si falciferi defendere templa Tonantis.* Emmeness.

Relictam] Scilicet a se paulo ante desertam. *Servius.*

Relictam] *Relictam*, neglectam, non putatam. *Philarg.*

407 *Persequitur vitem attondens*] Est vites *ablaquare*, ne hoc ignoret juvenis, quasi *oblacunar*: circum enim radices terra effoditur, excavaturque in formam lacunulæ, ac tum vinitor præcidit, attondetque ferro radículas illas, quæ natant pene in superficie: quod nisi faciat, inferiores deficient, neque convalescent. Quæ dixi, colligas aperte ex Colum. iv. 8. Inde Theophr. Caus. iii. 11. dicit, *ablaqueationem esse necessariam ad omnes arbores, sed μάλιστα ὅν ἐπιπολῆς αὐρίξαι, καθάπερ ἑλαια, καὶ ἔμπυλος, maxime ad eas, quarum radices natant in superficie, ut olea, ut vitis.* De numine illo, quod veteribus dictum *Putā*, ut quod putationibus præesset, lege Arnobium l. iv. *Cerda.*

Fingitque putando] Componit. ut, *Fingitque premendo.* *Servius.*

Fingitque putando] Ita Æn. ix. *fingitque premendo.* Varius de moderante equum: *Insultare docet campis, fingitque morando.* Silius l. vii. *Atque his præformatis, fingitque movendo.* Plant. Capt. *fingit, arctatque.* *Cerda.*

408 *Primus humum fodito*] Hoc est, ad laborem primum te esse convenit, ultimum ad fructus legendos. Vinum enim factum de uvis immaturis cito acescit: et hoc loco inest vitium

vituperatio, quarum fructus aut immaturi collecti depereunt: aut si earum fuerit expectata maturitas, nihilominus pereunt. Nam dicturus est, *Et jam maturis metuendus Jupiter visis.* *Servius.*

Primus] Per hoc intelligendam, primus puta. et inutiles palos sub tecta referto, pro quibus novos posueris. *Philarg.*

Primus] Cato, c. 6. *Opera omnia mature conficias face.* Nam res rustica sic est: si unam rem sero feceris, omnia opera sero facies. *Taubmann.*

409 *Et vallos primus sub tecta referto*] Vitium sustentacula, quæ in nonnullis locis, in tecta portantur; ne imbris depereant cito. *Servius.*

Et vallos sub tecta referto] In hanc sententiam Varro libro primo de agricultura: *Dominus simul ac vidit occipitium vindemiatoris, furculas reducit hibernatum in tecta, ut sine sumptu harum opera altero anno uti possit.* *Plerius.*

410 *Metito*] *Vindemiato.* Et per hoc dicit maturam uvam debere colligi. *Servius.*

Postremus metito] *Metere* tam ad vites, quam ad segetes refertur: ut apud Græcos ἀμῖν et ἀμᾶσθαι non modo θερίζω, sed et omnes fructus respicit: ut et Hesiodus καρπὸν ἀμᾶσθαι dixit indefinite. Et τρυγῆν quoque non tantum vites et segetes, sed et cæteros quoque fructus comprehendit: unde et τρυγᾶσθαι φοινῆς palma stringi, et decerpi dicitur: et τρύγη pro vindemia, hordeo, tritico, et fructu quolibet accipitur: καλαμᾶσθαι quoque non modo σταχυολογῆν, et spicilegium facere, et metere, sed et racemare et οὐναρίζω significat: nude et Γαζα καλαμέμενος δόλω τρυγητῶν, qui acinos colligit post vindemiatores: et Chrysost. de sacerd. καλαμᾶσθαι ὡς ἔμπυλον τὰ κατὰλοιπα τοῦ Ἰσραήλ. Sed et vindemia, et vindemiare ad aliorum fructuum, quam uvæ, collectionem pertinet;

res melque respicit, quod Græci βαλτεν τὸ μέλι, castrare apes: unde Plinius, *Prima mellis vindemia melior*: et Columella, *Mox vere transacto sequitur mellis vindemia*: et infra Ge. IV. *Bis gravidos cogunt fatus: duo tempora messis*, de apibus. Et Cicero ad Att. *Ego omnes meas vindemiolas eo reservo, ut illud subsidium senectuti parem*: de studiorum fructa loquens. Germanus.

Bis vitibus ingruit umbra] Vitis et arboris, ut dempta folia Solem admittant, quo possint uvæ maturescere. Servius.

411 *Bis segetem densis obducunt sentibus herba*] Semel autumnali, semel vernali tempore. *Idem*.

Obducunt sentibus herba] Lucret. I. 1. *sentibus obducit*. Cerda.

412 *Durus uterque labor*] Et vendarum herbarum, et frondium secandarum. Servius.

Laudato ingentia rura, Exiguum colito] Hoc etiam Cato ait in libris ad filium de agricultura: quod ideo dictum est, vel quia majores, agros incultos rura dicebant, id est, silvas, et pascua: agrum vero, qui colebatur: ut intelligamus, *Laudato ingentes silvas, colito agrum minorem*. vel, quod melius est, quia ait in primo, *Alternis idem tonsas cessare novales*, *Et segnem pati situm durescere campum*: quod fieri non potest, nisi fuerint spatia majora terrarum. nam et Cato, ut diximus, et Cicero in *Œconomicis*, ob hoc laudant prædia latifundia; vel quod, ut dicit Donatus, etiam non culta præstant aliquid domino. *Idem*.

Laudato ingentia rura, Exiguum colito] Ad hanc sententiam pertinent multa, quæ Colum. scribit I. 3. *Nec dabitur (ait) quin minus reddat laxus ager non recte cultus, quam angustus eximie*. Et: *Parnos dixisse convenit, imbecilliorum agrum, quam agricolam esse debere: quoniam, cum sit colluctandum cum eo, si fundus prævaleat, allidi*

dominium. Ad agri quoque rationem transfert Græcum illud, μέτρον ἄπορον. Pari sententia Plin. XVIII. 6. *Modum agri inprimis servandum antiqui putavere, quippe ita censebant, satius esse minus serere, et melius arare*. et postea: *latifundia perdidere Italiam, jam vero et provincias*. Pallad. I. 6. *secundior est culta exiguitas, quam magnitudo neglecta*. Xenophon in *Œcon.* οὐδὲ ἡ γῆ μέτροι χρηματὰ εἶναι, εἴπερ ἀπὶ τοῦ τρέφειν πικρὴν παρασκευῆσι: *Neque terra computanda est inter bona, si quæ debuit alere, cultorem affligit*. Illustrant ista sententiam Virgilii. Sed necessarium explicare signatim, quid sit vox illa *laudato*, idque ex doctrina Turn. XX. 14. Græci verba αἰνεῖν et ἐπαινεῖν, id est, *laudare*, capiunt pro *improbare*, *recusare*, *nolle*, traducto sermone ab assentatoribus, qui ea laudant, quæ improbant: nam ea est perversitas mortalium, ut simulata laudatione res afficiant. Advocat Hesiodum, qui νῆ ὀλίγην αἰνεῖν, μεγάλη δ' ἐπὶ φορτία θέσθαι: *lauda exiguum navem, et magna onera*. id est, *recusa*, *respue*. Eadem forma locutus Soph. apud Athen. ex observatione Ursini: τὰ μὲν δὴ καὶ ἐπαινεῖν, τοῦ δὲ κερδαλεῖν ἔχον: *hæc quidem lauda, hæc vero in lucro pone*. Inde in Vatinium Cic. *Sed cur T. Anium tantopere laudes, et clarissimo viro nonnullam laudatione tua labeculam aspergas: in illorum enim numero mavult T. Anius esse, qui a te vituperantur, &c.* De imitatione breviter. Ait Germ. ab hac Maronis fortasse fluxisse illud Valerii VII. 2. *definientis felicem: Non ille dicitiis, et honoribus abundans, sed aut exigui ruris, aut, &c.* Est etiam locus de re simili in Aristotele, *Polit.* VIII. Cerda.

Laudato ingentia rura: Exiguum colito] Cur ad alienam significationem confugiendum sit, non videt Cl. Grævius in lect. Hesiodi vs. 643. pag. 76. Non. Marcellus hoc loco

laudare pro efferte verbis interpretatur. De mensura agri, quem colderunt antiqui et prisci Romani, quæque luxuriantis reipubl. fuerint possessiones Plin. XVIII. 3. Exiguum rus Venusino placuisse videtur od. III. 16. *Silvaeque jugorum paucorum, &c.* Sat. II. 6. *Hoc erat in totis: modus agri non ita magnus.* Martial. I. 56. *Hoc petit esse sui, nec magni raris arator. Sordidaque in parvis oia rebus amat.* sic Juv. III. 228. *Vice bidentis amans et culti villicus hortii.* Emmen.

413 Rusci] *Ruscum* virgultum est, unde vites ligantur. Et commemorat labores, qui licet circa alia, tamen pro vitibus exercentur. *Servius.*

Rusci] *Ruscus*, sive *Ruscum*, Dioscoridi *myrtus silvestris*, amplius panllo herba est, (ut ait Verrius) exilias virgulto, non dissimile junco: atque ex eo etiam plerisque Italæ locis et scopæ fiunt, et vites ligantur. A Medicis barbaris *brascum* vocari, notat Erithrans, quem vide. Gifanius hic, et Ecl. VII. *rustum* legit: ut indicetur rubi genus imprimis asper, quo sæpes muniri et implecti consueverint, teste Columella. *Servius* ait *rustum* pro pedamine vitis accipere, non recte. Vide indic. Lucr. *Taubmann.*

415 *Incultique exercet cura salicti]* Quasi cum indignatione ait, Causa vitium, cura nos etiam sponte nascentium rerum fatigat. *Servius.*

416 *Falcem arbusta reponant]* Putatæ sunt, nec falcem requirunt. *Idem.*

417 *Jam canit extremos effatus, &c.]* Melius est *Effatus* legere, quam *effatus*: ut quidam legunt. Et *antes* alii extremos vinearum ordines accipiunt: alii macerias quibus vineta clauduntur: quæ maceriæ fiunt de assis, id est, siccis lapidibus. Unde assæ tibiz dicuntur, quibus canitur sine uliori voce. Dicuntur autem *Antes* a talibus eminentioribus, qui interlatatur ad maceriam sustinendam: proprie *antes* sunt eminentes loci, vel columnæ ultimæ, quibus

fabrica sustinetur. et appellantur *antes* ἀπὸ τοῦ ἀντιορθεῖν: ad quam etymologiam, etiam extremos ordines vinearum possumus trahere, qui ante stant. Hoc autem dicit, Jam cantat rusticus labore finito: tamen deesse non potest quod exercere circa culturam vitium debeat. *Idem.*

Jam canit extremos effatus vinitor antes] Carminis hujus lectio in antiquis codicibus varia est. Nam in codice Romano, *Jam canit effatus extremus vinitor.* Verum id improbat a Servio, qui mavult *effatus* legere. In Longobardico atque etiam in Mediceo, *canit effatus extremos*, aliqui timentes syllabæ, dictionum ordinem transmutarunt: multaque ita, ut vidimus, toto opere ausi sunt aggredi. *Pierius.*

Antes] Cato de re militari: *Pedites quatuor agminibus, equites duobus antibus ducas.* sunt autem extremæ quadrarum partes. *Philarg.*

Jam canit extremos effatus vinitor antes] Hoc nomine cujuscunque rei, ut et vitium, nec non aliarum arborum anteriores ordines, quique frontem spectant, appellantur, ut Salmas. Plinian. exercit. p. 1216. ubi Servii, Nonii Marcelli, aliorumque Grammaticorum ineptias enarrat et refellit. Isidor. xv. 7. opponit postibus: sed hoc loco *antes*, ut Glossæ Veteres, οὐχὺ ἀντιθεῶν, sic et *antium*, ῥάγων, οὐχὺων. Ideo Turneb. advers. XIX. 19. *antes*, dicit, *esse in ingressu, qui et finis est laboris, cum ad eum perventum est.* Complures confundunt hæc tria *antes*, *anteæ*, *anterides*, in quibus Cæl. Rhodig. variat. lect. XVI. 11. Emmen.

418 *Sollicitunda tamen tellus]* His, et omnibus quæ præcesserunt, satis explicat difficultates vinearum. Consentunt verba ista Colum. IV. 3. *At ego, cum omne genus ruris, nisi diligenti cura, sciteque exerceatur, fructuosum esse non posse judicem, tum vel maxime vineas. Res enim est tenera, infirma, injuriæ maxime impatiens, quæ plerun-*

que nimio labore et ubertate communitur peritque, si modum non adhibeas, fecunditate sua, &c. Pergo ad imitationem. Ex Virgiliano fonte Tibul. l. 7. de Osiride: *Et teneram ferro sollicitavit humum.* et Ovidius Fast. iv. *Quas tellus nullo sollicitante dabat.* id est, quas herbas. Par forma illa Claudiani in Prol. Rapt. l. 1. *et rudibus remis sollicitavit aquas.* Observe obiter, eos, qui terræ dant verbum sollicito, fortasse alludere ad Etymon, quod Grammatici non ignobiles ducunt a *solo*, et *ciere*. Ut sollicito sit, solum terræ *ciere*. Cerda.

Pulvisque movendus] Genus ipsum cultura pulveratio vocatur; quo imminutæ glebæ vitibus applicantur. Servius.

Pulvisque movendus] De pulveratione, quæ Græcis *τροχώνιος*, sic Columella xi. 2. *frigidioribus regionibus pulverationem faciunt, quam rustici occupationem vocant, cum omnis gleba in vineis refringitur, et resolvitur in pulverem.* Sic paulo post: *priusquam vineæ pulvererentur.* Quo tempore hoc fieri debeat, Pallad. in Mart. tit. 7. De hac pulveratione plura Salmas. Plin. exercit. p. 512. *Emmenes*.

419 *Maturis metuendus Juppiter uvis*] Aër, more suo, cujus varietas plerumque laborem decipit rusticorum. Et tacite videtur admonere, quod in primo aperte dixit, sacrificiis tempestates eas pellendas. Servius.

Metuendus Juppiter uvis] Jupiter hic pro aëre pluvio humidoque, vel imbris: ut supra: *maturis frugibus imbre.* Ex aëre siquidem aqua, et contra. Sic et alibi: *cum Jupiter humidus austris.* Item hoc ipso libro: *Tum pater omnipotens facundis imbris, &c.* Scilicet et Græci Ζεύς βῶν, et νεφέλη γέρων. Unde et Phil. Epigr. de platano vino rigata: *λουσαμένη Βρομίη δ' ἔσθ' ἄν πάλιν, ὑμῖν ἔχουσα χεῖματι, καὶ θάλασσά τοῦ Αἰὸς ἰδύρεται.* Germanus.

420 *Non ulla*] Id est, nulla. alii

Nonnulla legunt, id est, aliqua: non, ut in vitibus, nimia. Servius.

Non ulla] Alii leg., auctore Servio, *nonnulla*, i. e. aliqua; neque, ut in vitibus, nimia. Nam et Col. v. 7. affirmat, omnis arboris cultum, præ vineæ, simpliciorum esse, et minoris impensæ. Taubmann.

421 *Procurram expectant falcem*] Ut putentur: quod tamen ad curam refertur anniversariam. nam necesse est, licet tarde, olivam putari. Serv.

Expectant] Subaudiendum, talis cultura. Cæterum et oliveta coluntur. et quod ait, *nec curram expectant falcem*, extrinsecus subaudiendum omni anno, quia et ipa ex intervallo radi solent. Philarg.

Rastroque tenaces] Ad fodiendum scilicet. Quam cum trahitur rastram per agros, omnem spurcitiam secum colligere videtur. Negligentiam autem ferunt oleæ, quum jam coeperant esse valentiores: nam adhuc parvæ, nimiam curam requirunt. Servius.

Rastroque tenaces] Id est, non expectant τὴν ἀκαρόνην καὶ τὴν τομήν. vide Salm. Plin. exerc. p. 587. *Emmenes*.

422 *Aurasque tulerunt*] *Ferre auras*, proprie est, assuescere aëris varietati; quæ obest rebus teneris nimiam. Servius.

423 *Ipsa satis tellus*] Hoc dicit, Aratum olivetum et oleis prodept, et exinde frumenta gignuntur. *Idem.*

Dente unco] Pulcræ metaphora, cui hærens Plin. xviii. 18. *arundo mordeat vomerem.* et Alcius Avitus l. iii. *vomeris affixi mordaci dente.* Cerda.

424 *Sufficit humorem*] Scilicet subministrat arboribus. Servius.

Gravidus eum vomere fruges] Cum abundat: nam hoc dicit, Subministra fruges vomere, id est, per vomerem. Ennius, *Effudit neces proprio cum pectore sancto*, id est, proprio pectore. Nam *eum*, vacat. Urbanus tamen sic accipit, *Gravidus eum vomere*, id est,

statim post arationem. *Idem.*

425 *Hoc*] *Hac re. Idem.*

Nutritor] *Nutritor*, pro *nutri*. nam pro activi imperativo præsenti, passivum futurum posuit. *Idem.*

Placitam paci oleam] Solvit unicam vocem Græcorum, qui oleam vocant *φάληνον*. Quod hic de pace attingit Poëta dicam *Æn.* viii. ad illud: *Paciferæque manu ramum præ-tendit olivæ.* Cerda.

427 *Et viris habuere suas*] Quia tenera virgulta solent religari fustibus validioribus; sicut supra ait de vitibus, *Viribus eniti quarum et contem-nerent ventos.* Servius.

428 *Opisq; haud indiga nostræ*] In Romano codice, *opes haud*, absque particula *que* legitur. scriptum vero est *opes*, pro *opis*, more suo, uti eo loco, *sublimes* in æthere *Nisus*, pro *sublimis*. qui syllabas timerunt post *opis*, *que*, ut facere soliti sunt, addere. Nam lectio venustior absque ea particula. *Pierius.*

Opisq; haud indiga nostræ] Ex Lucretio, qui l. i. et ii. *Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri.* Ex utroque Symmach. Epist. i. 69. *opis indiga.* et Epist. vii. 107. *opis indigos sublevare.* Notat Victorius esse hoc, idem cum illo Aristotelico. Rhet. i. τὸ ἥττον προσδεόμενον θατέρου, ἢ ἐτέρου, ἀντρακτότερον γὰρ: quod minus eget alia, aut aliis rebus, eo magis se ipso contentum est. Cerda.

429 *Fatu nemus omne gravescit*] *Fatu*, id est, utilitate: nam omnis utilitas fœtus est. illuc autem tendit laus ista silvarum, ut et probet non mirum esse, si et poma et olivæ sine ulla cultura præbeantur; et crescat vitium vituperatio, circa quas tantus impenditur labor. *Servius.*

Fatu nemus omne gravescit] *Fatu* gravescere, de arboribus proprie *βρίθω* dicitur, hoc est, *βαρύνεσθαι* quod et aristis communicavit Hesiod. *ὄρε-λία βρίθω Διμήτρεος ἱερὸν ἀκτῆρ.* et Nonnus, *βεβριθότα καρπὸ κλήματα* et

illud, *βέβριθε χυρσακρόπρωσι.* German.

Gravescit] A prægnantibus sumta metaphora. Ita supra, *gravidas fruges.* Prudent. l. ii. contra Symmach. *gravidis se vestiet æquor aristis.* Theophr. Caus. i. 6. de arboribus. *κύνυ-ται: fætu gravidis.* Iterum, *τῇ ἐγ-κλώσει, partu.* Ita illud: *parturit arbos.* Cerda.

430 *Aviaria*] Secreta nemorum, quæ aves frequentant. *Servius.*

Baccas sanguineas] Accipimus poma silvestria. *Idem.*

Sanguin. baccis] Pari forma Ge. i. dixit *cruenta myrta.* Intelligit autem hic poma silvestria: ut sunt corna, sorba. *Taubmann.*

431 *Tondentur Cytisi*] Virgulta, a Cytho insula, ubi abundant, nominata. *Servius.*

Tondentur Cytisi] In Romano codice versus hic statuitur post eum, *Pascunturque ignes.* Sed non procedit. *Cytisi* sine adspiratione. *Pier.*

Cytisi] De *cytis* herba, seu frutice arborescente, et eximio ejus, in re pecuaria, usu, legatur Plinius xiii. 24. et xviii. 16. Item Colum. v. 12. Hunc fruticem olim tam nobilem, hactenus tamen ignotum, indicavit patrum ævo, C. *Gemerus.* In agro Schafhusano frequentari dicitur; et a nonnullis *Wiesbiumlein* nuncupatur. *Taubmann.*

432 *Et lumina fundunt*] In antiquo, *ac lumina fundunt*] *Pierius.*

Lumina fundunt] Ex Lucret. l. iv. *Semper enim nova se radiorum lumina fundunt.* Cerda.

433 *Et dubitant homines, &c.*] Similis locus *Æn.* vi. *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?* Similia in Tullio ex observatione Victorii xix. 15. Pro lege Man. *Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum transmittendum sit?* Iterum, *Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecit?* Non dubito, quin a Tullio Virgilii imitatio manaverit. Porro, versus

Virgillii esse potest proverbialis sententia, qua exhorteris quempiam, ad capessendos labores, pro cœlesti gloria, quæ magnis jucunditatibus perfusa: ad literarum studia, quæ tot secum afferunt bonâ: ad militiam, equestrem, nauticam, referta magnis commodis. *Idem.*

434 *Quid majora*] Quomodo majora, si salices plus sunt humiles quam myricæ? solvitur. Hic sensus est, et hæc subdistinctio: *Quid majora sequar?* et transit etiam illa, quæ putes esse contemnenda. multum possunt, et salices, et myricæ, sive genestæ, prodesse. *Philarg.*

Humilesque genestæ] Per i non nulli, sed antiquiora omnia exemplaria *genestæ*, per e, in pene ultima legunt: uti etiam superius adnotatum est. *Pierius.*

435 *Aut illæ*] Id est, salices aut genestæ. Multi tamen et *tiliæ* legunt; ut tria dixerit, Salices, tiliæ, et genestas. *Servius.*

Aut pastoribus umbram] In veteribus omnibus codicibus scriptum observavi *umbras*, numero multitudinis. *Pierius.*

437 *Undantem buxo spectare Cytorum*] Montem Macedoniæ, in quo abundat buxus: quæ vento mota, æstus imitatur undarum. *Servius.*

Undantem] Fluctuantem. *Philarg.*

Undantem buxo spectare Cytorum] An tu quicquam melius? Tale illud supra: *ac late fluctuat omnis Tellus.* et *Clandian.* *Rapt. II. venturi præcacia laurus Fluctuat.* *Prudent. II. contra Symm. Unde seges late crinitis fluctuet agris.* *Sidon. in Protrept. gemmarum fluitantibus racemis.* *Seneca in Herc. Furen. fluctuant Zephyro seges.* Ad eandem rem *Noster* non minus præclare, *nato.* Nam *Ge. III. tum fruges alta, campique natantes Lenibus horrescunt flabris.* *Anson. in Mosel. Tota natant crispis juga motibus, et tremit absens Pampinus.* Descriptionem undantis et natantis campi hanc habet

Silius I. IX. Mitia ceu virides agitant cum flamina culmos, Nec dum maturas impellit ventus aristas: Huc atque huc it summa seges, nutansque vicissim Alterno lente motu incurvata natescit. Observabis locutiones, quas hic illustravi de verbis, *undo, fluctuo, fluïto, nato,* traduci eleganter ad alia posse, non solum ad arbores et segetes. Sic de comis, *Lucilius Sat. I. VII. Aptari caput, atque comas fluitare Capronas.* De bello *Papin. Theb. VII. belli fluitantis Imago.* Trita sunt, *vestes fluitare, undare lora, natare crines.* Quod omnes isti pulcerrimis metaphoris, *Libanius simpliciter λήϊα Ζεφύρου αἰπὰς κινούμενα, segetes motas auris Favonii.* Habentur ista in laudatione agriculturalum. et loco alio, *τῇ κινήσει τῶν λήϊων. Cerda.*

Cytorum] Duo hic dicam. Primum de situ hujus montis, alterum de buxo, quam fert: addam obiter levem *Plinii* correctionem. Est hic mons, non *Macedonum*, ut *Servius*, sed *Paphlagonum*, ut *Homerus*. Nam de his *II. II. Οἱ βα κύτῳρον ἔχον, καὶ σήσαμον ἀμφενέμοντο.* Qui *Cytorum* tenebant, et *Sesamum* incolebant. *Eustathius, κύτῳρος πόλις παφλαγονίας συνοπέων ἀμπόριον, περὶ ἣν ἡ Πέλοισι, καὶ ἀπὸ τῆς Πέλος φέρεται: Cythorus urbs Paphlagoniæ, Synopeorum emporium, ubi buxus plurima et optima nascitur.* Abundat hic mons buxo plurima, ut jam vidisti ex *Eustathio*. Adjunge *Ovid. Met. IV. Cytoriaco pectine pro buxæo.* *Plin. XVI. 16. Buxus Pyrenæis ac Cytoriis montibus plurima, et Bercinthis tractu.* Interpretes *Apollonii* in illud *I. II. δάκρυα κύτῳρον,* ita ait, διὰ τὴν πύξον ἐκεῖ πολλὴν γίνεσθαι: a buxo, quæ ibi multa. Huc pertinet forma adagii, quam *Eustathius* aperit. *πύξον εἰς κύτῳρον ἡγάγες: attulisti buxum in Cytorum.* Quod simile illi, *noctuas Athenas.* Ante hos omnes *Theophr. Hist. III. 15. loquens de buxo: καὶ γὰρ τὰ κύτῳρα τοιοῦτον οὐ ἡ Πέλοισι γίνεται: Cytorum ejus est natura, ut*

buxi plurimum ferat. Allusit Valer. Argon. l. v. *atque jugo pallente Cytorum*: allusit, inquam; nam hic pallor a buxo est. Credibile autem legendum in loco Plinii, quem adduxi, *Cyrenais*, aut, *Cyrenis*, non *Pyrenais*. Nam statim Theophrast. a quo ille reliqua sumpsit. μέγιστοι δὲ καὶ κάλλιστοι ἐν Κυρήνῃ: *proceræ admodum, et pulcherrimæ in Cyrenis.* Idem.

Cytorum] *Cyturus* mons est aut civitas, aliis quidem Paphlagoniæ, aliis Ponti, buxo abundans. Unde et Catullo *buxifer* dicitur, Carm. iv. Vide et Plin. xvi. 16. *Undantem* ait, quia vento agitata, æstus undarum imitatur. *Taubmann.*

438 *Naryciaque picis*] A loco, in quo abundant picea. *Servius.*

Naryciaque picis lucos] Hoc genus picis landabile. Ejus etiam meminit Plin. ex Virgilio xiv. 20. Sed quæ hæc pars orbis? Referant ad Naryciam urbem Calabriæ, alii ad Naresios Liburniæ populos, jam alii ad Narycios Loerorum, de quibus vates, *Æn.* iii. *Hinc et Narycii posuerunt mœnia Locri.* *Servius* Danielis legit, et explicat *Mariciæ.* *Cerda.*

439 *Non ulli obnoxia curæ*] *Non debitoria, nihil labori nostro debentia.* *Servius.*

Obnoxia] *Egentia.* *Philarg.*

Curæ] Græci cultum arborum et plantarum *θεραπεύω* nominant. Vide Salm. Plin. exercit. p. 516. *Emmen.*

440 *Ipsæ Caucasio*] *Caucasus* mons est Scythiæ, positus hic pro quibuslibet asperissimis montibus. Steriles autem ait silvas, comparatione pomiferarum arborum. *Servius.*

Ipsæ Caucasio] In aliis *Caucaseo*, sed in antiquis *Caucasio.* *Pierius.*

Caucasio] De Etymo *Caucasi* videndus Plin. vi. 17. per initia. *Cerda.*

441 *Animosi Euri*] Præclare. nam cum allusione ad Græcam vocem, est enim *ἄνεμος* ventus. Simili ferme orationis cultu Poëtæ alii dant animos tempestati, fluvii, mari. *Papin.*

Th. ix. *animosaque surgit Tempestas instar pelagi.* et iii. *Ut rapidus torrens, animos cui verna ministrant Flum.* et v. *animi maris dixit.* Multa in Papinio his similia. Ita contra idem in lxx. *Ut si quando ruit, debellatasque relinquit Eurus aquas, par ipsa tumet, pontumque jacentem Exanimis jam volvit hiems.* Idem.

443. *Navigiis pinas*] *Car pinus utilis navigiis?* Theophr. cum dixerit. Hist. v. 8. ἐλάτῃ μὲν ὄν, καὶ πείκῃ ναυπηγήσιμα, *abies et pinus aptissimæ navibus,* addit rationem de pino, διὰ τὸ ἄσπετον, *quia non putrescat.* *Plinius* xvi. 42. dicit, esse hanc arborem firmissimam adversus cariem, et tineas. *Vitruvius* ii. 9. illi dat *æternam diuturnitatem.* *Integra* adducam statim. *Idem.*

Domibus cedrosque cupressosque] *Cur istæ bonæ ædificiis?* quia, auctore Theophrasto Hist. v. 5. ἄσπετῃ δὲ φύσει κυπάριττος, κέδρος: *incorruptæ sunt cupressus et cedrus.* *Vitruv.* ii. 9. *Cupressus, abies, et cetera, quæ ædificiis sunt idoneæ.* Et de cupresso, et pino ita ibidem: *in vetustatem sine vitiiis conservantur.* et postea: *ideoque, quæ ex his generibus opera constituuntur, permanent ad æternam diuturnitatem.* Adhibetque rationem, cur istæ arbores pepe æternæ. Quia inest in earum corporibus amarus quidam sapor, qui arcet cariem, et eas bestiolas, quibus ea gignitur. Paria statim de cedro. et vii. 3. ait, asseres camerarum debere esse cupressinos ob vetustatem. Pergo ad Plin. qui xvi. 40. *cariem vetustatemque non sentiant cupressus, cedrus.* Eisdem postea, *æternas* vocat. Adjuvitque in ejus rei argumentum ædificia plurima, quæ ex utraque arbore diu permanent, peneque ad immortalem memoriam. Quo argumento et alii usi. De cedro vide signate Theophrastum. Hist. v. 9. *Idem.*

Cedrosque cupressosque] In Romano, in Mediceo, et aliis antiquioribus codicibus, legitur: *Cedrumque cuprea-*

sosque. Quanquam in Longobardico *cupressos*, absque particula enclitica scriptum sit, scriptoris negligentia. *Pierius*.

444 *Hinc*] De silvis scilicet: nam de cupresso efficit rotas nullas aut radios. *Servius*.

Trivere] Tornavere, composuere de torno. *Idem*.

Trivere] *Terere* est omnium tornatorum, cælatorium, &c. Hinc Glossæ Vett. *tritiores. τριτεύουσαι*, teste Salmas. Plin. exercit. pag. 406. 715. 1045. et 1049. *Emmeness*.

Rotis] Rotas ex solidis tabulis factas; tympana appellavit; et agricolæ necessaria distinguunt. *Philarg*.

Tympana] Tecta vehiculorum. *Serv.*

Tympana] Schefferus de re vehic. i. 6. arguit erroris Servium, plaustra quippe rustica, et oneribus gestandis facta, non habuisse tecta. Eum adeas, et plura dabit. notabis etiam differentiam inter *tympana* et *rotas*, quod *tympana* ex solidis tabulis erant contexta, *rotæ* autem ex radiis. ut Salmas, Plin. exercit. p. 589. *Emmen.*

445 *Pandas*] Curvas. *Servius*.

446 *Viminibus salices secunda*] Legitur et *Fecundæ frondibus ulmi*. *Id.*

447 *At myrtus validis hastilibus*.] Alibi, *Et pastorem præfixa cuspide myrtum*. *Idem*.

Myrtus validis hastilibus] Quia ipsa validissima. Theophr. Hist. ii. 8. *ἰσχυρότατον*. Auctor Geopon. loquens de myrto: *πρὸς τε τὰ πλεκτὰ σκεύη, καὶ τὰ ἀκόντια ἐπιτηδεύει ἔχει: ὅρα est ad vasa textilia, et ad jacula*. Cerda.

Et bona bello Cornus] *Apta* est enim etiam cornus hastilibus. *Servius*.

Bona bello Cornus] Ita *Homer. Odys.* H. *δέδρεα καλὰ*, Sed quare cornus bona bello? quia firmissima. Theophr. Hist. v. 8. *ἰσχυρότατον δὲ καὶ ἡ κωνία: fortissima est cornus*. Dioscor. xi. 173. *κωνία δένδρον ἐστὶν ἀδρὸν: cornus dura est arbor*. Xenophon Hellen. iii. palta (sunt hæc hastilia sic dicta a vibrando) scribit fuisse *κωνεία*, cornea.

Eadem in libro de arte equestri. et quidem legendum in Xenophonte *κωνεία*, non *κωνεία*. Citat Ursinus ex Cynætho Chio, *κωνέων ἀκόντιον: corneum jaculum*. Noster in *Æn. volat Itala cornus*. Facit illud Plinii xvi. 38. *fulva cornus, in venabulis nitet incisuris, nodata propter decorem*. Cerda.

Bona bello Cornus] Idonea conficiendis hastilibus materia est. noster *Æn.* ix. 698. *volat Itala cornus*. *Æn.* xii. 267. *sonitum dat stridula cornus*. Similia profert utilius ad Grat. Cyneg. p. 145. *Emmeness*.

448 *Ityræos taxi curvantur in arcus*] *Ityræos*, hoc est in arcuum *Ityræorum* similitudinem. *Ityræos* autem dicit, *Parthicos*. *Servius*.

Ityræos taxi curvantur in arcus] Invenies omnino in aliquot codicibus antiquis *curvantur*: sed in Mediceo, *Torquentur* habetur. In aliquot *Itureos* per u, et absque aspiratione: quam addere nonnulli Grammatici commenti sunt, nomen ἀπὸ τοῦ ἰθύνω deduci asserentes. Sed enim apud Dionysium et Strabonem in codicibus manuscriptis per τ et ον nomen scriptum inveni, *ἰτρούαιοι*, quamvis in codicibus Aldinis per δ notatum sit, errore librarii, τὰ μὲν οὖν ὀρεῖα ἔχουσι πάντα ἰδουραῖοι τε καὶ ἄραβες. Est et ubi *tyræos* legas, sed inemendate. Sunt enim in Arcadia *Thyræi*, et in Isthmo Tarentini promontorii. De *Itureis* vero sagittariis habetur in epistola Valeriani imperatoris ad Aurelianium. *Habes sagittarios Ituræos trecentos*. recitatum a Flavio Vopisco, *Pierius*.

Ityræos] i. e. præstantissimos: quales sunt *Ityræi* gentis Parthicæ, Flav. Vopiscus: *Habes sagittarios Ituræos trecentos*. Cic. Anton. ii. *Cur homines omnium gentium maxime barbaros Ituræos cum sagittis dedacis in forum?* Pontanus huic voci adspirat, *perperam*; ut quidem censet *Erythræus*, qui et *Ituræos* scribit. *Probus Itureos* populos *Scythiæ* facit: manifesto er-

rore. legend. enim *Syræ*: ut annotat Scalig. ad Varron. *Taubmann*.

Ityræa] Dausquius in orthogr: secundum per u efferri mavult. *Emm*.

449 *Nec tiliæ leves, aut torno rasilæ buxum*] Ordo est, Nec non tiliæ leves aut rasilæ buxum, torno formam accipiunt. *Servius*.

Tiliæ leves] Ait hanc esse aptam ad formas capiendas. Theophr. Hist. i. 6. *εκαπτητορ δὲ καὶ ἡ φύλλα: flexibίλις τίλλις*. et v. 7. dicit, illam esse obedientissimam ad omnia διὰ μαλακότητα, propter mollitiem. Plin. xvi. 40. *mollissimâ tiliâ*. Vitruvius ii. 9. de illa, et aliis, in sculpturis commodam præstant tractabilitatem. Obedientiam tiliæ expressit Virgilius epitheto levioris. Ab hac obedientia natum, ut tiliâ dicatur a Plinio *utilis*, et *ad mille usus petenda*. et Theophr. Hist. v. 8. ait, esse aptam ad foros navium longarum, ad areas, ad fabricas mensurarum. De imitatione verbum unum. Ex Marone Seneca in *Œdip. Amara baccolâurus, et tiliæ leves*. *Cerda*.

Aut torno rasilæ buxum] Signant Grammatici dictionem *Buxum* neutro genere dictam a Virgilio: quam feminino Ennius, et plerique alii ex veteribus protulere. Sed enim aliis ex *Buxus* arbor est: *Buxum* materia. atque ita recte etiam alibi dictum, *Mirata volubile buxum*. *Plerius*.

Torno rasilæ buxum] *Lignum* dixit, non *arborem*: quamvis, Ennii exemplo, et arborem potuerit dicere neutro genere; *stat amaro corpore buxum*: ut notat Philarg. E buxo autem torrenmata fiunt. Plin. xvi. 16. et 40. *Taubmann*.

Buxum] Cur hæc apta tarnationibus, facile elici potest ex verbis istis Plin. xvi. 16. *Inprimis vero materies honorata buxo est, raro crispicanti, nec nisi radice. Cetero, lenis, quies materia, silentio quodam, ac duritie, et pallore commendabilis*. Et c. 40. ait, *buxum esse gracilem natura*. Ideo Apul. *Apol. i. Cum apud cum multas geome-*

tricas formas e buxo vidissem subtiliter et adfabre factas. *Cerda*.

451 *Nec non*] Dicit, hoc est, etiam. *Servius*.

452 *Missa Pado*] Pro in Padum. Species est pro genere. *Idem*.

453 *Vitosæque ilicis alveo*] *Cariosæ*. Vult autem probare etiam putres arbores habere aliquam utilitatem. Sane pro *alveo*, per Synæresim *alvo* dicimus. *Idem*.

Vitosæque ilicis alveo] In nonnullis *alvo*, sed in Romano codice legitur *alveo*, quod mirifice placet. *Pierius*.

454 *Quid memorandum æque*] Quid similiter laudandum. *Servius*.

Tulerunt] *Dona Liberi*: sicut silvæ multa sponte procreantes. Alii *Et quæ* legunt; ut sit sensus, Quid dicendum est quæ tulerunt, ipsa etiam dona Bacchejæ. ut hoc dicat, Parum est quod vites tantum laborem requirunt, etiam munera earum caussas præstant furoris. *Idem*.

455 *Ille furentis Centauros*] Atqui in *Æneide* ait, *Mars perdere gentem Immanem Lapithum valuit*. Sed hoc solvit Horatius dicens, *Nec se Mars melius cum Marte confundit Thyoneus*. Nam re vera licet irarum caussas Mars habuerit, Lapithæ tamen et Centauri in furorem sunt ebrietate compulsi. Deinde hoc loco Centauros ait in furorem actos a Libero, non Lapithas. *Idem*.

456 *Centauros*] De pugna, quæ orta in convivio ab Euryto, Centaurisque reliquis contra Lapithas, et horum regem Pirithoum; utque mutuis vulneribus multi conciderint, præsertim ex Centauris, nihil hic expectes: adeundus Ovidius Met. xii. qui late, et graphice. Ibi nomina Centaurorum plurima, Virgilius hic, ut in excursu, tres tantum infert, Rhætum, Pholum, Hylæum, qui armis pariter et vino domiti, qui poculis pugnabant et crateribus. Primi Rhæti meminit Callimachus hymno ad Dianam, Val. Argon. i. *Ælianus* Var. Hist. i. xiii. in

Historia Atlantæ, Horat. od. II. 19. Sed quidem, cum Callimachus in eo nominando dicat *βοῖκος*, et Ælianus *βοῖκος*, vel legendum in Græcis ex Latinis *βοῖρος*, vel in Latinis ex Græcis *Rhæcus*. et hoc probabilius. Nam et Valer. Argon. I. *Rhæcus* dixit: sic enim habent correctissimi codices, non *Rhætus*. Porro medii Pholi meminit Claudianus in Præf. ad nuptias Honorii et Mariæ. Papin. Theb. II. Theocritus *eid.* VII. et Ovidius. Sunt qui putent et Valerium Argon. I. indoxisse hunc Centaurum, leguntque in illo, *Parte alia Pholus*, multoque insignis *Iaccho Rhæcus*. Sed hoc non verum: tum quia correcti codices legunt *Pholoë*, tum quia ipse lib. III. *Qualis in Alciden, et Thesea Rhæcus* iniqui *Nube meri geminam Pholoën*. et Claudianus in Prol. Raptus, I. II. *Prostratis rubuit rubigens Pholoë*. Mitto repugnare syllabam. Extremi tandem Hylæi meminit Callimachus dicto loco, Propert. lib. I. Ovidius, Ælianus Var. Hist. I. XIII. Papinius Theb. I. IV. et VI. Nonnus Dionys. I. XVII. *Cerda*.

Rhætum] Turneb. XIX. 18. putat integrus hic et apud Horat. atque alibi scribi *Rhæcus*, auctore Æliano, in cujus hist. I. XIII. legitur *βοῖκος*. Fabricius contra. *Taubmann*.

Pholumque] Hic quæstio est, cur Pholum inter Centauros interfectum dicat, quem Hercules etiam hospitem habuerit, nec dum infestaverit, sed peremptis Centauris, cum sagittas ejus Pholus miraretur, una earum supra pedem ipsius cecidit, et ei lethalis fuit. Inter Lapithas autem, et Centauros bellum fuit propter Hippodamiam, sive Deianiram: et cum ad rapiendam virginem insolentes Centauri fuissent, a Lapithis sunt attriti. *Philargyrus*.

Pholumque] Pholi Centauri meminit Theocr. *eid.* Z. *ἄρα γέ πα τοῖνδε φώλων κατὰ λάδων ἄντρον Κρητήρ' Ἡρακλῆϊ γέρον ἐντάσσο χέλυν*. *Germanus*.

457 *Magno Hylæum Lapithis cratere minantem*] Bonum schema, ita enim pinguntur, quasi poculis bella tractantes. *Serrius*.

Hylæum] Hylæi quoque meminit Propert. I. I. *Ille etiam Hylæi percussus vulnere rami, Saucius Arcadiis rupibus ingemuit*. Et Ovid. *Sensit et Hylæi contentum amicus arcum*. Et Callim. *εἰς ἄρπυιαν. οὐδὲ μὲν δολαῖον τε καὶ ἄρπυια βοῖκον ἔολπα, οὐδέτερον ἐχθαίροντας, ἐν ἑκὶδε μωμήσεσθαι τοξότιν* ubi *βοῖρος*, non *βοῖκος*, ex Marone alii malunt: alii ex Callimacho *Rhæcum*, non *Rhætum* in Virgilio. *Germanus*.

Lapithis] Τοῖς λαπίθαις Apollonii interpres vult ἀπὸ τοῦ λαπίθου τοῦ ἀπόλλωνος καὶ στίλβης τύμφης ὀνομασθῆναι. *Idem*.

Lapithis] Centaurorum et Lapitharum fabulam exponit Palephatus c. I. Centauros edoctos regere equum extinxisse tauros, fructus devorantes, et inde appellatos Centauros. καὶ τὸ μὲν ὄνομα ἐντεῦθεν ἔλαβον κένταυροι, ὅτι τοὺς ταύρους κατακέντων. *Emmeness*.

Cratere minantem] Bonum σχῆμα. Ita enim pinguntur *Centauri* in ista pugna: sed utra? nam unam cum *Lapithis*, I. e. Thessalis, in nuptiis *Pirithoi*, graphice descripsit Ovid. XII. *Metam. sect. 5. Ibi: ardescunt germana cæde bimembres, Certatimque omnes uno ore arma loquuntur, &c.* Alterius cum Hercule, meminit noster Æn. VIII. et Diod. Siculus I. IV. *Illam tangit et Hor. od. I. 18. At, ne quis modici transiliat munera Læberi, Centaurea monet cum Lapithis rixa supermero Debellata*. Vide et J. Philargyr. *Taubmann*.

458 *O Fortunatos nimium, sua si bona norint, Agricolas*] Non est abruptus transitus ad landem vitæ rusticæ: nam ad superiora pertinet. post vituperationem quippe vini, ista quasi consolatio est: per quam ostenditur quantas voluptates rusticæ natura præstiterit. Quod autem *Fortunatos nimium* ait; non ad fortunam,

sed ad fortunæ pertinet quantitatem: nam hoc dicit, Quantum in re est, maximas eis natura præstitit voluptates: quas si nossent, essent non fortunati, sicut nunc sunt, sed nimium fortunati. *Seruius*.

O Fortunatos] Transitus ad *Laudem vitæ rusticæ*: cujusmodi habet etiam Columella initio Operis: Plinius l. xviii. capp. prioribus: Cic. in Catone, et Officiis. l. Varro De Re Rust. 1. 2. ut et Cato in præfat. R. R. Ovid. Rem. Am. 1. Horatius Epod. 11. et Epist. 1. 10. et 13. et 17. et Xenophon in Œcon. Homerus Odys. vi. vii. et xxiv. de industria noster olim Lipsius, Cent. 1. Epist. 8. sed et alii. *Taubmann*.

459 *Procul discordibus armis*] Longe a civitatibus, plenis jurgio et rapinis. *Seruius*.

460 *Justissima tellus*] Proprie. nam si justus est, qui, quod acceperit, reddit; terra utique justissima est, quæ majore fœnore semina accepta restituit. *Seruius*.

Justissima tellus] *Justissima tellus* quomodo, si alibi dicit, *Cœumque Japetumque creat sævumque Typhonem*? solvitur. Ideo *justissima*, quia cum decimis reddit fructus, quod est magnæ justitiæ. *Philarg*.

Justissima] Secutus sum *Servium* in hujus vocis explicatione, ad quam pertinet locus iste *Xenophontis* in *Œconom*. *Quæ ars colentibus majores gratias reddit? aut avidos magis saturat? aut hospites lautius excipit?* Nec non iste *Musonii* apud *Stob*. *Respondet terra optime justissimeque colentibus ipsam, multo cum fœnore, quæ accepit restituens, et copiam exhibens omnium, quæ necessaria ad vitam sunt volenti illam exercere*. Atque etiam vulgarissimus ille *Tullii Off.* 1. admonentis ex *Hesiodo*, debere nos in referenda gratia imitari *agroa fertiles*, qui plus multo referunt, quam acceperunt. *Hæc ergo causa tellus* a *Virgilio* dici non *justa*, sed *justissima*. *Cerda*.

461 *Si non ingentem foribus domus alta superbis*] Ut etiam in laudem fecit *Italix*; non solum vitam laudat rusticam, sed etiam contrariam, id est, urbanam, vituperat. Nam ista quæ de urbibus dicit, opinabilia sunt bona, non vera, sicut rustica. Multum enim interest inter verum et opiuatum malum, seu bonum; unde *Juvenalis*, *pauci dignoscere possunt Vera bona*. *Seruius*.

Si non ingentem] Hic locus manavit ab illo *Lucretii* lib. 11. *Si non aurea sunt juvenum simulacra per ades, Lampades igníferas manibus retinentia dextris, Lumina nocturnis epulis ut suppeditentur, Nec domus argento fulget, aureque renidet; Nec citharis reboant laqueata aurataque templa: Attamen inter se prostrati in gramine molli, Propter aquæ ritum sub ramis arboris alta, Non magnis opibus jucunde corpora curant*. Eadem quoque aura respondere videntur hi apud *Propert.* lib. 111. versus: *Quod non Tænariis domus est mihi fulta columnis, &c. At Musæ comites, et carmina cera legenti, Et defessa choris Calliopea meis*. Et talis etiam redditio est in *Maronis Culice*: *Si non Assyrio fuerint bis lota colore Attaliciis opibus data vellera, si nitor auri Sub laqueare domus animum non tangit avarum, Picturaque decus lapidum, nec fulgor in ulla Cognitus utilitate manet, nec pocula gratum Alconis referunt, Bæti que toreuma, nec Indi Conchea bacca maris pretio est: at pectore puro Sæpe super tenero prosternt gramine corpus, Florida cum tellus gemmantis pieta per herbas Vere notat dulci distincta coloribus arva*. Est et γὰρ ἡ τέλης talis apud *Enrip.* in *Med.* τὸ γὰρ εἰδέναι ξὺν ἐπ' ἰσοῖσι κρείσσον ἐμολύ' οὖν, εἰ μὴ μεγάλως δ' ἔχουσιν τ' εἴη καταργήσαντες. *Germanus*.

462 *Mane salutantum totis vomit adibus undam*] Salutatores innuit, quos communes amicos *Roma* vocavit, qui sportæ causa divitum obeuntes limina, matutinum passim *Aes* portabant. Unde et *Martial.* *Epigr.* l. 1. *Et matu-*

tinum poriat ineptus ave. Idem.

Totis vomit aëdibus undam] In Mediceo codice *vomat* scriptum: quod nescio quid elegantius sonat. *Pierius.*

Vomit] Pulchre et antique. Hinc et *Vomitoria* in Spectaculis dicebantur, unde homines glomeratim ingredientes in sedilia se fundebant. Vide Macrobi. Sat. vi. 6. In Mediceo eod. legi, *comat*, notat et laudat Fabric. *Taubmann.*

Undam] Populi, stantis ad officium, multitudinem interpretatur Scholiast. in Juvenal. iii. 244. *Nobis properantibus obstat unda prior.* Quod horæ duæ primæ salutationibus impendebantur, ex Martiale discimus iv. 3. imo dubia luce, necdum vestiti defungi cogeantur hoc officio, ut scilicet Juv. v. 20. et seqq. *Ennemes.*

463 *Inhiant]* Habere desiderant. Et dicimus *inhio illam rem.* Serv.

Inhiant] Inhiant, mirantur, et subaudiendum *salutantes.* Philarg.

Nec varios inhiant] Idem Maro dativo junxit *Æn. iv. pecudumque reclusis Pectoribus inhians, &c.* Germanus.

Pulchra testudine] Id est, Indica; unde postes ornabantur, vel lectuli. Lucanus, *foribus testudinis Indi Terga sedent fulro maculas distincta smaragdo.* Servius.

P. testudine] i. e. Indica. Plin. ix. 10. et 11. *Testudinem (quas miræ magnitudinis Indicum mare emittit) putamina secure in laminas, lectosque et repositoria his vestire, Poëlio instituit, &c.* Taubmann.

464 *Inlusaque auro vestis]* In quibus artifex ludens, auro aliqua depinxerat. Male autem quidam *inclusas* legunt. *Servius.*

Inlusaque auro vestis] In codicibus aliquot antiquis legere est, *inclususque auro*: quam tamen lectionem improbat Servius, et *inclusas* in antiquioribus omnino est. *Pierius.*

Ephyriceque æra] Corinthia, quæ laudat etiam Cicero. Nam *Ephyrus* est *Corinthus.* *Servius.*

Ephyriceque æra] Hom. quoque Π. O. commendat allatum ex Ephyræ thoracem: πυκνὸς δὲ οἱ ἦρκεσε θώραξ, τὸν β' ἐφόρει γυδλοισιν ἀρηρότα, τὸν ποτὶ φυλὸς ἤγαγεν ἐξ ἐφόρης, ποταμοῦ ἀπὸ σελλήεντος: ζεῖνος γάρ οἱ ἔδωκεν ἑναξ ἀνδρῶν εὐφρήτης, ἐπὶ πόλεμον φορέειν, δῆλων ἀνδρῶν ἀλεωρήν· ὅς οἱ καὶ τότε παιδὸς ἀπὸ χροὸς ἦρκεσ' ὄλεθρον. Interpretæ autem Apollonii, ἐφόρα, inquit, ἡ κόρινθος ἀπὸ ἐφόρας τῆς ἐπιμηθέος θυγατρὸς: unde *as Corinthium*: quod convincitur longo tempore ante eversam a Romanis Corinthum in precio fuisse; quamvis res, ex multis metallis confiatum, accipiant casu et incendio confusum nonnulli, ex illius Plinii loci auctoritate: Casus hoc miscuit, cum Corinthus caperetur incensa. Constat siquidem, nobiles Corinthiorum vasorum artifices Corinthi incendium antecessisse. Nec sane dubium est, quin hic Poëta Corinthiam Ephyræm innuat, metallorum feracem, et σιδεροφόρον dictam, et χαλκοφόρον: quamvis et Ephyras plures doceat esse Eustathius, in eum locum Od. A. ἐξ ἐφόρης ἀνίστα, παρ' Ἰλου μερμεριδαο, his verbis: quorum representationem non fastidiet forte studiosus chorographiæ lector, sub hoc tenore. ἔφυρας κατὰ ἰστορίαν διάφοροι, ὥς καὶ ἱλιάς δηλοῖ. μία ἐν πελοποννήσῳ περὶ τὰ τῆς κυλήνης θρία· δευτέρα κώμη σικυονίας, περὶ ἣν καὶ ποταμὸς σελλήεις. τρίτη ἐν θεσπρωτίᾳ, ἔχουσα καὶ αὐτὴ σελλήεντα ποταμὸν· τετάρτη ἐν αἰτωλίᾳ, καὶ οἱ ἐκεῖθεν ἔφυροι λέγονται, οὐ μὴν ἔφυραῖοι, ὥς οἱ ἐκ τῶν λοιπῶν. πέμπτη ἔφυρα θετταλική, ἕκτη κορίνθου ἐν ᾗ καὶ αὐτῇ σελλήεις ποταμὸς: ἐκ ταύτης φασὶ τινες τὸν ὀδυσσεὰ λαβεῖν ἀνδροφόνου φάρμακα, λέγοντες φαρμακοφόρον ποτε γενέσθαι αὐτὴν, διὰ τὸ ἐκεῖ κατοικῆσαι τὴν μήδειαν, ὅθεν καὶ ἡ τοῦ αὐτοῦ θυγάτηρ φασί, τοῦ βυσιλέως τῶν ἐπειῶν, ἣ ἐν ἱλιάδι κειμένη ἀγαμήδης, φαρμακίς ἦν· ἔθνος δὲ πελοποννήσιον οἱ ἐπειοί, ὥς δηλοῦται πολλαχοῦ. ἄλλοι δὲ ἀπὸ τῆς θεσπρωτικῆς ἐφόρης φάρμακα λαβεῖν τὸν ὀδυσσεὰ φασί, γενομένης καὶ

αὐτῇσιν ποτε πολυφαρμάκων, διὰ τὴν μήθειαν οὐκ ἔχουσαν ἑκεῖ πρὸς καιρὸν. Jurisconsulti quoque sæpe *as Corinthium*, et *asneus Corinthiasque abaces* memorant. Propert. *Laidem Ephyræam* vocat. *Germanus*.

465 *Alba neque Assyrio fucatur lana veneno*] Assyrii, populi sunt adjacentes Syriæ; apud quos primum usus inventus est purpuræ. *Veneno*, colore. *Servius*.

Alba neque Assyrio] Nonnullis *nec*. in Mediceo, et aliquot aliis antiquis *neque Assyrio* legitur. *Pierius*.

Fucatur lana veneno] *Venenum*, ut docent etiam Jurisconsulti, ambiguum significationis est vocabulum; ut malo et bono distingui debeat; ut Græcis *φάρμακον*. quod etiam *βαφή* et *βάμμα* est: ut hic *venenum*, pro colore et tinctu. *Germanus*.

Alba neque Assyrio fucatur lana veneno] Pro eo Horat. od. iii. 5. *neque amissos colores Lana refert medicata fuco*. *Emmenes*.

466 *Nec casia liquidi corrumpitur unus olivi*] *Casia* est herba, de qua fit unguentum. Mire autem ait, *Unus olivi corrumpitur*. nam oleum generalem usum habet, quod cum in unguentum fuerit corruptum, uni rei tantum esse aptum incipit. *Servius*.

Nec casia liquidi corrumpitur] Scilicet et *ἀκυβος* Græcis tam vas olearium quam unguentarium significat, quod oleum sæpe unguento confundatur, et in unguentum degeneret et vertatur, proinde utrumque eodem et simili vase capiatur. Corrupti autem oleum ab unguentariis ad delicias, ipse etiam notavit Plutarchus in lib. *περὶ τῆς ἐλς τὰ ἐκγονα*. ubi docet physiologos ad res naturæ demonstrandas, sæpe ad exempla, mores, et studia brutorum descendere, quod in illis natura simplicior, et magis syncera exhibeatur, cum humana in pejus degenerans adventitia contagione mali, conturbata varia mixtura ingravescat, his ille fere verbis: *ἑκράτον*

γὰρ ἐν ἐκείνοις ἡ φύσις, καὶ ἀμύγες, καὶ ἀπλοὺν φυλάττει τὸ ἴδιον. ἐν δὲ ἀνθρώποις διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνθέσεως, ὃ τὸ ἔλαον ὑπὸ τῶν μυρῶν πέποιθε, πρὸς πολλὰ μηχανιστὰ δόγματα καὶ κρίσεις ἐπιθέτους, ποικίλη γέγονε, τὸ δὲ οὐκ εἶον οὐ τετήρηκε. *Germanus*.

Corrumpitur] Supra omnem aleam. *Vulgus* auctorum conjunctionem istam liquorum vocat *missionem*. Hanc corruptionis nomine exprimere inventi fuit Maroniani. Illum imitatur Propertius. nam eodem sensu: *Al, percat quicumque meracas reperit uvas, Corruptique bonas nectare primus aquas*. et Martial. vi. 98. *Amphora corrupto nec vitata cado*. et Persius Sat. ii. *Hæc sibi corrupto casiam dissolvit olivo*. Ab hoc acuminis non abit illud ejusdem Martial. qui l. 19. de Falerno, cui admistum vile vinum, dixit: *Falernum jugulari, perire, mori*. neque abest a forma Virgilio illa *Plantæ Menæch. diem corrupti*. ita Dio Chrysost. Orat. XL. *διαφθελεῖ τὸν ὄπνον: corrumpit somnum*. et de nebula Silius l. v. *corruperat prospectum*. *Cerda*.

467 *At secura quies. At frigida Tempe*] In Longobardico ac utrobique scriptum: sed magis placet *at*. id vero in Romano codice per *d*, ut sæpe solet, scriptum invenies. *Pierius*.

At secura quies, et nec. fall. vita] Arist. lib. πολ. Z. eum statum popularem, inter cæteras democratiæ species, quæ distinguuntur et constant πλήθει γεωργικῆ, βαναυσῆ, θητικῆ conjunctionem vel divisim, optimum et innocentissimum statuit, qui vulgo agricola censetur, his verbis relatu non indignis, quod huic loco, laudes rusticæ complectenti, suffragari pulcre videntur. *δημοκρατικῶν δ' οὐσῶν τετραρῶν, βελτίστη μὲν ἡ πρώτη τάξις. — ἔστι δὲ καὶ ἀρχαιοτάτη πασῶν αὐτῇ, λέγω δὲ πρώτην, ὅσπερ ἐντὶς διέλοι τοὺς δήμους, βέλτιστος γὰρ δῆμος ὁ γεωργικὸς ἐστίν. ὅστε καὶ ποιεῖν ἐνδέχεται δημοκρατίαν, ὅπου ζῇ τὸ πλῆθος ἀπὸ γεωργίας, ἢ νομῆς. διὰ μὲν γὰρ τὸ μὴ πολλὰν*

οδῶν ἔχειν, ἀσχολες, ὥστε μὴ πολλάκις ἐκκλησιάζειν. διὰ δὲ τὸ μὴ ἔχειν τὰναγκαίᾳ, πρὸς τοῖς ἔργοις διατρίβουσι, καὶ τῶν ἀλλοτρίων οὐκ ἐπιθυμοῦσιν, ἀλλ' ἥδιον τὸ ἐργάζεσθαι τοῦ πολιτεῖσθαι καὶ ἔρχειν, &c. Dat autem eodem loco Aristot. præcepta, quibus ad agriculturæ studium populus confirmari possit. *Germanus*.

Et nescia fallere vita] Aut quia innocentes sunt; aut quoniam immobilis est status vitæ eorum. Urbanorum enim fortuna, aut insidiis, aut proscriptione variatur. *Servius*.

Et nescia fallere vita] In Romano codice *vitam* legitur: cujus suppositum erit quies. In reliquis tamen omnibus exemplaribus habetur *vita*, et longe melius. *Pierius*.

Nescia fallere] Sunt enim innocentes agricolæ, et minime male cogitantes, ut ait Cato: καὶ μήτι παρεμβαίνει δικαίον: ut Hesiodus. Recte ergo Valer. Argon. 1. arcorum studiorum insonitis aratri. *Taubmann*.

468 *Latis otia fundis*] *Fundus* dicitur ab eo, quod sit rerum omnium fundamentum. *Servius*.

At latis otia fundis] Scribendum *otia* per *t* ex Mediceo codice, et marmorum consensu. Est etiam *ac*, pro *at*: quod non æque probatur. *Pier*.

469 *Speluncæ, vivique lacus*] Id est, bona naturalia, non sicut in urbibus labore quæsitā. unde Juvenalis, *Et speluncas dissimiles teris*. *Servius*.

Frigida Tempe] *Tempe* proprie sunt loca amœna Thessaliæ. Abusive cujusvis loci amœnitas. *Idem*.

Frigida Tempe] *Nemus* est in Thessalia, teste Ovid. *Metam.* 1. 568. Ἄλσοι. Proprie quævis loca amœna, arborum umbra frigus jucundum adferentia, fontibus irrigua, inde *Scholias*tes Homeri *Il.* B. 506. τόπος σύνθετος, ὅσῳ ἔχω, vel potius ut verus interpretes *Theocr.* *Idyll.* A. 68. τέμνη γενικῶς τὰ ἔλση νῦν καὶ τὸ τῆς ὕψους καὶ τοῦ δόρυμπου χορὸν, ὅσῳ περικαλλές, &c. *Tempe* hæc *Thes-*

salia facta esse terræ motu, ἐπὶ σεισμῶν ῥήγματος γενομένου, juxta *Strabonem* l. viii. vel manu *Herculis*. si *Lucano* fides. vi. 345. *Nec pervia Tempe Dant aditus pelago stagnanteque implentibus undis Crescere cursus erat. Postquam diacessit Olympo Herculeæ graviss ossa manu, subitaque ruinam Sensit aquæ Nereus*, &c. Ut a *Nostro* appellantur *frigida* *Ge.* iv. 317. *pervia Tempe*. sic *Lucano* viii. 1. *memorosa Tempe*. *Mela* 11. 3. *Sacro nemore nobilissima Tempe*. ad quem locum lege *Vossium* disputantem de origine nominis. accuratam hujus delicati nemoris tradunt *Plinius* iv. 8. *Ælian.* iii. 1. et *Laurenbergius* oratione ligata in descriptione Græciæ. *Emmeness*.

470 *Mollesque sub arbore somni*] Μαλακοὶ δ' ἐπὶ δένδρεσσιν ὕπνοι. *Serv*.

Mollesque sub arbore somni] Quare sic *Horat.* od. iii. 1. *Somnus agrestium Lenis virorum non humileis domos Fastidit, umbrosamque ripam, Non Zephyris agitata Tempe*. Vide quæ diximus *Ecl.* i. 1. *Emmeness*.

471 *Illic saltus*] Venationes, quæ penitus in urbibus non sunt. *Servius*.

Illic saltus ac lustra ferarum] Vetera omnia exemplaria, quotquot habere contingit, non *illis*, sed *illic* legunt: quod mirifice placet, idque etiam *Servius* agnovisse videtur, dum, quæ rure, quæque in urbe sunt, memorat. *Pier*.

Illic] Ita vett. libri omnes, auctore *Fabricio*: qui tamen *illi* etiam valde probat, pro *illic*: ut *Æn.* xi. 422. *sunt illi sua funera*. *Taubmann*.

Lustra ferarum] Bene *ferarum* addidit, quoniam sunt in urbibus *lustra meretricum*. *Servius*.

472 *Parvoque assueta*] Id est, non ut urbana, quæ est segnis et prodiga. *Id*.

Parvoque assueta juvenus] In Romano codice, legitur *exiguoque assueta*. Verum ideo magis placet *parvo*, ut in reliquis exemplaribus habetur, quia frequentissimo auctorum usu dicitur, *contentus parvo*. *Pierius*.

473 *Sacra Deum, sanctique patres*]

Duo dicit, *Sacra* deorum sancta apud illos sunt, sancti etiam parentes. *Serv.*

Sacra] *Sacra* dici volunt, quod sit cum religione; *sanctum*, quod cum amore. *Philarg.*

Extrema per illos Justitia excedens terris vestigia fecit] Hoc Aratus dicit; Justitiam primo et in urbibus, postea in agris tantum fuisse: ubi eam inducit loquentem, cur abscedat e terris. *Servius.*

Extrema per illos justit.] Accedit ad Græcum illud: καὶ τότε μωχθασα θεῶν νελύων γένος ἀνδρῶν ἔκταν' ἐνοπάρῃ. et Juvenal. Sat. vi. *Paulatim deinde ad superos Astræa recessit* Hac comite, atque duæ pariter fugere sorores. Sic et Aristoph. in *Pace* τοὺς γεωργοὺς καὶ δικαίους conjunxit: ὁ ποδενὴ τοῖς δικαίοις καὶ γεωργοῖς ἡλέπα. *Germanus.*

475 *Me vero*] Diu quæsitum est, utrum philosophiæ, an rusticitatis esset vita felicior. unde nunc dicit primam esse philosophiam: post ipsam, rusticam vitam. Suam autem personam pro quocunque ponit. sic paulo post, *Rura mihi placeant*: pro cuilibet. Sic in primo, *Non illa quisquam me nocte per altum Ire juvat*. In tertio, *Ne mihi tunc molles sub divo carpere somnos*. Et hoc est quod dicit Horatius in arte Poëtica, *Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor*. *Servius.*

Primum] Primum et ante omnia. ut, *Primus ibi ante omnes*. *Philarg.*

Me vero primum dulces ante omnia Musæ] Eundem erga dulcissimas musas amorem explicat Horat. od. i. 1. *Me doctarum edicæ præmia frontium*, &c. quia Musis amicus trititiam ventis dubat, ut ipse. od. i. 16. *Emmeness.*

476 *Quarum sacra fero*] Poëta enim, quasi Musarum sacerdos est. *Serv.*

Quarum sacra fero] Scilicet se Musarum sacerdotem proficitur, et in Musarum sacris curandis potissimas partes sustinere, alludens ad sacra Deorum solennia, in quibus magistri et reges fercula ipsa; cistas; et nei-

phæ gestabant: ut ex illo, *Sacra Diomæ matri Divioque ferebam, Auspiciis captorum operum*, constat: ut et præfuisse Cereris mysteriis matronas nobilissimas quasque, nemini ignotum est. *Germanus.*

Quarum sacra fero] Commune est omnium artium, ut sacra habeant sibi propria. Ita apud Poëtas passim *Sacra* et ὅρῃα Musarum. Et docti μῦθας se, et *Sacerdotes* vocant: ut Ulpianus *Ictos Justitiæ sacerdotes*: Statius *Lucanum Romani chori sacerdotem*, &c. Vide Casaub. ad illud Persii: *Ad sacra vatium carmen affere nostrum*. *Ferunt* autem et sacra *Sacerdotes*, id est, res sacras, aut sacris utiles, et diis consecratas. Horat. Sat. i. 3. *qui Junonis sacra ferret*. Vide et Not. *Æn.* viii. ad illud: *castæ ducebant sacra per urbem*, &c. Item Turneb. ii. 14. et xxi. 6. *Taub.*

Percussus amore] In codice Longob. tantum legitur *percussus*. Sed in Romano, in Mediceo, et aliis antiquioribus *percussus*, prout etiam dicitur, *amore saucius*: sive quia passim locutiones illæ *percussus* et *perculus* apud auctores confunduntur. *Pierius.*

Ingenti percussus amore] Putant docti fluxisse ista ab illis Lucretii l. i. *Percussit thyrsos laudis spes magna meum cor: Et simul incussit suavem mi in pectus amorem Musarum*, quo nunc instinctus mente viginti *Avia Pieridum peragro loca*. Cum vero dicat se esse percussum amore musarum, alludit procul dubio ad μουσὸνπαράγους. Vide Erasmus Ch. iv. Centur. 10. c. 72. Sunt qui in Virgilio legant, et præferant, *percussus*, ex imitatione Lucretii, in quo vidisti *percussit*. Mihi æque utrunque placet. *Cerda.*

477 *Cælique vias*] Aut artes: ut, *Inveni, germana, viam*. Aut certe circulos, quibus sidera continentur. *Serv.*

Sidera] Utrum ea, quæ cum cælo feruntur infixa; an vaga, quæ contraria cælo cursus conficiunt. An omnes cæli viæ notæ sunt: a sinistra

anstri, septentriones a dextra. Quod vulgo dicunt, *laborat luna*. Hinc Varro in *Cynistore*: *Eclipseis quando fit, cur Luna laborat. et si hoc ridicule credunt, dicant, quid laborant*. Philarg.

478 *Defectus Solis varios*] Atqui uno modo tantum Sol deficere nobis videtur, tunc scilicet cum Luna plena e regione ejus obstiterit radiis, et eos nobis fecerit non videri. Unde varios accipimus defectus; non quia varia ratione contingant (nam ratio una est, ut diximus) sed quia vel variis temporibus fiunt, vel varie: interdum enim duobus, interdum quatuor, interdum pluribus deficit digitis. *Servius*.

Defectus] Varios defectus secundum Epicurum, qui ait: non unam causam pronuntiandam, qua Sol deficere videtur, sed varias. Potest enim fieri, ut extinguatur, ut longius recedat, ut aliquod eum corpus abscondat. *Philarg.*

Lunæque labores] Vel errores, quia non recta incedit: vel defectus; qui contingunt Lunæ; quotiens terræ altitudo interveniens radiis Solis eam illuminari non patitur, a quibus dicitur lumen accipere. *Servius*.

Lunæque labores] Lunæ autem labores dicit, cum dimittit lumen. *Philarg.*

Lunæque labores] Vel eluctantis e tenebris terræ, vel exantationibus (ut opinio erat istius ævi) resistentis. V. N. *Æn.* I. 746. *Taubmann*.

479 *Unde tremor terris*] Variæ sunt opiniones. Alii dicunt, ventum esse in concavis terræ, qui motus etiam terram movet. Sallustius: *Venti per cava terræ citari*. Lucanus, *Quærentem erumpere centum Credidit*. Alii aquam dicunt genitalem sub terris moveri, et simul eas concentrare, sicut vas aquæ: ut dicit Lucretius. Alii *σπογγώδη* terram volunt, cujus plerumque latentes ruinæ, supposita cuncta concutunt. *Servius*.

Tremor terris] Terræ-motus. Plin. II. 79. Seneca Nat. Q. I. VI. Arist. Meteor. II. 7. *Taubmann*.

Delph. et Var. Clas.

Qua vi maria alta tumescant Objicibus ruptis] Alii sic accipiunt, quod *ruptis objicibus*, id est, Calpe et Atlante montibus Hispaniæ et Mauritaniam, Oceanus eruperit, et ista fecerit maria: quod non procedit. Si enim hoc esset, non diceret tumescant, sed tumuerunt; quum eruperunt Oceani maria: unde æstuarium Oceani accipimus; qui per Gallias et Hispanias in infinitum erumpit contempta lege riparum, ad quas rursus recurrit. Cujus rei opiniones Lucanus in primo commemorat dicens, *Ventus ab extremo pelagus sic axe volutet, Destituatque ferens an sidere mota, secundo Tethyos, unda vagæ lunaribus æstuat horis: Flammiger an Titan, ut alentes hauriat undas. Erigat Oceanum, fluctusque ad sidera tollat*. *Serv.*

Maria tumescant] Respicit *πλημυρίδα* sive *πάλινρον*: cui *ἐμπόριον* Grammatici opponunt. De quo æstu reciprocantis maris Plinius II. 97. et Aristot. Meteor. II. Sed et Noster descripsit *Æn.* XI. 624. *Qualis ubi alterno procurrens, &c.* *Taubmann*.

Qua vi maria alta tumescant] In Longobardico *tumescunt* legitur: sed elegantius est *tumescant*. *Pierius*.

480 *Objicibus*] Gellius IV. 47. per duo II scribit. Silius I. IV. contraxit: *Et fidos certant obices arcessere silva*. *Taubmann*.

481 *Quid tantum Oceano properent se tingere soles Hiberni*] Circulorum hoc efficit ratio, ut etiam in *Æneide* diximus. *Servius*.

Quid tantum Oceano properent se tingere Soles, &c.] Ratio hujus questionis clara est cognoscentibus sphaeram, hanc ignorantibus nulla erunt satis. Adhibeo tamen locum Lucretii I. V. postremis quoque capto facilem: *Crescere itemque dies licet, et tadescere noctes; Et minui lucas, cum noctes augmina sumant: Aut quia Sol idem sub terras, atque superne, Imparibus currens anfractibus ætheris oras Partit; et in partes non æquas dividit orbem: Et quod ab alterutra detrahit parte, reponit*

Virg.

6 G

Ejus in adversa tanto plus parte relatus, Donicum ad id signum cæli pervenit, ubi anni Nodus nocturnus exæquat lucibus umbras. Sententiam Virgilii ita extulit Papin. Theb. l. vi. *quæ via Soles Præcipitet, noctem quæ porrigat.* Cerda.

Oceano propere se tingere Soles] Tinguere, ut in veteribus habetur, scribendum esse ostendit *Distinguo* (ajunt veteres grammatici) de quo nemo dubitat, id vero diversis coloribus tingere significat: ac perinde accernere, et dissipare. *Pierius.*

482 *Hiberni]* Celsus Oceanum significari ait, qui aestu suo diffidit terram inter Mauritaniam, et Hispaniam, ut hoc sit, *objiciunt ruptis.* Causa autem brevium dierum est, quod signa hiemalia transversa oriantur, atque occidunt. causa longorum dierum, quod æstiva recta oriantur, et occidunt. *Philarg.*

Turdis mora noctibus] Tarde venientibus, id est, æstivis. *Servius.*

Turdis] *Turdis noctibus*, id est, tarde venientibus, id est, æstivis. *Philarg.*

483 *Sin, has ne possim matura accedere partes]* Physicæ Philosophiæ, unde sunt illa, quæ dixit. *Servius.*

Accedere partes] Pro, ad partes, Poëtice. et ex imitatione Lucretii l. i. *juvat integras accedere fontes.* Cerda.

484 *Frigidus obtiterit circum præcordia sanguis]* Secundum physicos, qui dicunt stultos homines esse frigidioris sanguinis: prudentes, calidi. Unde et senes, in quibus jam friget, et pueri in quibus necdum calet, minus sapiunt. *Servius.*

Frigidus sanguis] Id est, ingenium pingue ac hebes; ut est eorum, quibus sanguis minus calet. Allusum ad sententiam Empedoclis, qui *animum esse existimabat sanguinem cordi diffusum*, teste Cic. Tusc. l. i. Vide Pimpont. etiam Paralipom. *Præcordia* Græcis etiam *φρένες* sunt: in qua voce *mentis*, quæ et *νους* dicitur, significatio est. *Taubmann.*

485 *Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes]* In Romano codice, *rigidi* legitur. Sed enim non videtur amnibus convenire, ubi agitur de amœnitate; *rigor* enim glaciæ potius congruit: ut ibi, *Glaciæ riget horrida barba*: nisi *Rigidi*, pro *Getidi* positum sit. Sed omnino fuit hic asperitas evitanda. *Pierius.*

Rura mihi, et rigui placeant, &c.] Non abit ab hac sententia illa Plauti in Curcul. *Sibi sua habeant regna reges, sibi divitias divites; Sibi honores, sibi virtutes, sibi pugnas, sibi prætia. Dum mihi abstineant invidere, sibi quicquid habeat, quod suum est.* Cerda.

Rigui amnes] *Rigua* Latini hoc genus rigationis proprie appellant, quæ vivo sit et salco. Græci *ἀρδεες, ῥιγί-
few.* amnis *riguus*, qui rigat, *agua* *ir-
rigua* Ovidio, et *fons irriguus* Horat. vide Salmas. Plin. exercit. p. 586. *Emmenes.*

486 *Inglorius]* Comparatione Philosophiæ. sic in Æneide, *Et mætas agitare inglorius artes.* Non quod nulla gloria medicinæ est; sed quod minor, quam divinitatis et augurandi, quæ ei Apollo obtulerat munera. ut, *Augurium cytharæque dedit, ceteroque sagittas.* *Servius.*

487 *Spercheusque]* Flavius Thessaliæ. *Idem.*

Spercheus] Sperchium in Philoct. Sophocl. *σπέρχειον* vocat. Ejus et meminit Hom. Il. II. *μενέσθιος αἰολοθένης γῆς σπερχεοῖο δῖον ἑὸς ποταμίου τὸν τέκε πηλῆος θυγάτηρ καλὴ πολυδάκρυ Σπερχεῖσ' ἀκάναντι γυνὴ θεῶν εὐνοέσσα.* Huic fluvio Hom. Il. V. narrat Peleum comam filii vovisse et comerasse, pro ejus incolumitate et reditu in patriam, quam tamen Achilles, fatorum commonefactus, in funere Patrocli totonderit, eiq̃e inferias miserit. Sperchii meminit et Æschyl. in Pers. *οὐ σπερχεῖος ἔρδει πῶλον εἰσὺν αἰσῶνι ποταμῷ.* *Germanus.*

Spercheos] *Σπερχεὺς* fluvius Thessaliæ: cujus arva feraci ubere glebas

fecunda erant, et agricolæ optanda. Ita et Hor. od. i. 7. *Nec me Larissæ procussit campus opimæ*. Turneb. xxi. 10. Taubmann.

Virginibus bacchata Lacanis] Ubi bacchatæ sunt, et non hæc optat, sed talia. Bacchi enim orgia in montibus celebrari solebant a furiosis Bacchis; quæ a Spartanis, quorum mons erat Taygeta, *δύσμαιναι*, appellabantur. Philarg.

Bacchata Lacanis] Infra Æn. iii. *Bacchatumque jugis Naxum*. Alludere autem videtur ad *δυσμαίνας* Spartanorum Bacchas, de quibus Hesychius: *δύσμαιναι αἱ ἐν σφόδρῃ χωρίτιδες βδέκχαι*. Germanus.

Virginibus bacch. Lac.] Quia Bacchi orgia in montibus celebrari solebant a furiosis Bacchis; quæ a Spartanis, quorum mons erat Taygeta, sive Taygetus, *δύσμαιναι* appellabantur. Hesychius: *δύσμαιναι αἱ ἐν σφόδρῃ χωρίτιδες βδέκχαι*: Turn. xxi. 10. Taubmann.

488 Taygeta] Mons Laconum Libero et Baccho sacratus. Servius.

Qui me] Qui, pro aliquis: et subaudiendum *deus*. Philarg.

Hæmi] Montis Thessaliæ: in quo etiam sunt Tempe. Servius.

Hæmi] Roges, an Thracia fertilis, quæ frigidissima? De hoc Æn. iii. ad illud: *Terra procul vastis colitur Mavortia campis, Thraces arant*. Istud, O, qui me gelidis in vallibus Hæmi Sistas, arripit imitandum Valerius, Arg. ii. o, qui me vera canentem Sistas. Cerdæ.

490 *Felix qui potuit rerum cognoscere causas*] Repetitio est superioris coloris: nam hoc dicit, Et rustici felices sunt; et qui tribuunt operam Philosophiæ. Servius.

Felix] Victorius var. lect. xxi. 12. quis fortunatus, quis felix dicendus sit; et Græcæ *εὐδαίμων* et *εὐτυχής*. quod Maro in felicitate ponit, ad id auctor est Pers. iii. 66. *Discite o miseri et causas cognoscite rerum*. et recte causas iterato sigmate et Quintil. i. 7. et Dausiquius ex interiore antiquitate.

Emmenes.

Rerum causas] Id est, physicam Philosophiam. Servius.

491 *Inexorabile fatum*] Alibi, *Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum*. Idem.

Fatum] Ex fato venientia. Idem.

Inexorabile fatum] In Romano codice, legitur *ineluctabile fatum*. quod et alibi positum a Virgilio. magis tamen eruditi probant, quod varium est ad fertilioris facundiae copiam. Pierius.

Inexorabile fatum] Lysias in oratione funebri hanc sententiam ita prius protulit. *ὁ δαίμων ὃ τὴν ἡμετέραν μοῖραν εἰληχὲς ἀπαράλτητος*: *genius, qui nostrum fatum sortitus est, evitare nequit*. Homer. Odys. ultimo, *Μοῖρ' ὀλοή, τὴν ὀτρὺς ἀλεύεται, ὅς κε γένηται*: *Fatum perniciosum, quod nemo fugit mortalium*. Manilius l. iv. *Fata regunt orbem, certa stant omnia lege*. Alii legunt, *certa stant omina lege*. Hujus rei facile erat implere paginas. Cerdæ.

492 *Subjecit pedibus*] Calcavit. Serv. *Subjecit pedibus*] Quia Philosophiæ cognitione et mortis metum et inferos, quibus voluptas humana inquinaretur, domari et tolli credebant. Ita Lucret. l. iii. *Et metus ille foras præceps Acherontis agendus, Funditus, humanam qui vitam turbat, &c.* Turneb. xxi. 10. Taubmann.

Acherontis] Omnem mundum in mortem trahentis. Servius.

Strepitumque Acherontis avari] Fortasse *Acherontem avarum* ea ratione dixit, ut *summanus Pluto* Plauto dicitur, quasi *manium summus*, qui omnes avarissime in suum thesaurum rapit: unde *summanare*, pro *avide rapere* et *furari*, summani more, finxit Plautus. Nimirum et *πλοῦτωνα* vocant διὰ τὸ νεκροῖς πλουτεῖν. unde et Cic. de nat. Deor. *Terrena vis omnis atque natura Diti patri dedicata est*: qui dives, ut apud Græcos *πλοῦτιων*, quod recidunt omnia in terras, et orientur e terris: unde et Tibull. *Dives in ignava luri-*

duc Orcus aqua. Videtur autem hic Poëta doctis, secutus Sironis præceptoris disciplinam, alludere ad illud Lucretianum, *Et metus ille foras præceps Acherontis agendus*: quin et ad Lucret. lib. de Natura. Sæpe autem Græci ἀπακτὴν εἶδον. Hunc autem versum Maro ex Poëta aliquo Græco traduxisse videtur, cujus versum talem suppresso auctoris nomine ita ἐπεὶ τὸν αὐτὸν ποσειδῶνα ἀχέροντος. Sic et rogalem ignem avarum vocat Propert. l. II. *Roma puella Occidit: has omnis ignis avarus habet.* Germanus.

493 *Deos qui novit agrestis*] Qui abstinet civicis malis; et ant rura habitat, aut cum suis numinibus rura descripsit. Servius.

494 *Nymphasque sorores*] Non Pannis vel Sylvani: sed inter se sorores: ut, *Ætneæ fratres*: inter se scilicet. *Idem.*

Nymphasque sorores] Dryades, Hamadryades, Orestiadæ, Limoniades, Najades, silvarum, montium, pratorum, aquarum: quæ sunt sibi inter se sorores. *Ramus.*

495 *Populi fasces*] Honores qui a populo præstantur. Proprie autem locutus est, ut fasces populi, regum purpuram diceret. Servius.

496 *Infidos agitans discordia fratres*] Discordiam posuit pro avaritia. Ab eo quod præcedit, id quod sequitur. *Infidos* autem fratres ideo ait, quod avaritiæ causa dissentiant. *Idem.*

Fratres] Quod dissideant fratres, sæpe in culpa est habendi amor, non raro tamen ambitio exitiosæ dissensionis causam quoque præbet. De Romulo et Remo, quorum fœdum certamen narrat Livius l. 6. de Cyro et Artaxerxe Justinus v. 11. et memorandum exemplum habet Paterc. II. 67. *Nec Planco gratia defuit ad impetrandum, ut frater ejus Plancus Plotius proscriberetur, &c.* Verum illud est Ovidii Met. l. 145. *Fratrum quoque gratia rara.* plura de fratrum dissidiis

Cerda ad vs. 510, hujus libri. *Emmen.*

497 *Aut conjurato descendens Dacus ab Histro*] Id est, non eum sollicitat conjuratio Barbarorum. Servius.

Descendens Dacus ab Histro] Aufidius Modestus legisse se affirmabat, hunc morem esse Dacorum; ut cum ad bella proficiscerentur, non prius rem capesserent, quam de Histro certum modum haurientes ore, in modum sacri vini, jurarent, non se ad patriæ sedem regressuros, nisi hostibus cæsis. et idcirco Virgilium familiari sibi hypallage usum dixisse, *Histrum conjuratum*, apud quem Daci conjurare consueverunt. *Philarg.*

Dacus] Daci (ut ait Strabo) in diversum ad Germaniam et Histri fontes vergunt. Phil. Melanch. *Dacos* fuisse censet, quos nunc *Septem-castenses* appellamus, et vicinas gentes, quæ sæpius contra Romanos conjurarunt: et victæ tandem fuere a Domitiano. *Daciam* Pomponius Sab. *Walachiam* interpretatur. *Hister* vero, *Danubius* est: qui et *binominis* Ovidio. *Taubmann.*

Histro] Fluvius est Scythiæ. Servius.

Histro] Cum aspiratione scribit Terentianus, teste Dausquio in Orthogr. De Histro, seu Danubio Mela II. 3. *Emmeness.*

498 *Non res Romanæ, perituraque regna*] Regna scilicet Barbarorum. Nam duo dicit; Rusticum, nec Romanum imperium movet, id est, ad ambitum cogit: nec barbarorum regna peritura. Non enim Romano maledixit imperio, licet hoc alii dictum velint ex generali venire sententia, quod omnis magnitudo imperii periculis subjacet. unde etiam Juvenalis ait, *Ad genus Cereris sine cade et sanguine pauci Descendunt reges, et sicca morte tyranni.* Servius.

Res Rom.] Ita ÆN. III. *Res Asiæ*, id est, Imperium: quomodo et Græcis πράγματα significant πολιτεία. Ita *Res* et litem notat. hinc Ausonii illud:

Imperium, litem, Venerem cur una notat Res? Taubmann.

Perituraque regna] Ruinæ obnoxia, aut jam vicina: ut Principum dissensiones notet: quales tunc erant Bruti Cassique in Antonium Octaviumque. *Idem.*

499 *Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti]* Cicero in Tusculanarum quinto libro hoc tractat; dicens, in quem cadit una mentis perturbatio, posse in eum omnes cadere: sicut potest omni virtute pollere, cui virtus una contigerit. unde nunc Virgilius noluit rustico assignare misericordiam; ne ei daret etiam cæteras animi passiones, quas novimus et a bonis et a malis rebus venire. A bonis opinatis duas: unam præsentis temporis, ut gaudium: et unam futuri, ut spem. A malis similiter duas: unam præsentis, ut dolorem: et unam futuri, ut metum. quas passiones esse animi non dubium est. unde et ipse ait in sexto *Æn. Hinc metuumt, cupiuntque, dolent, gaudentque.* Sallustius etiam in Catilinæ bello: *Omnes homines, qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet. nam animus haud facile verum providet, ubi illa officiant.* Ergo aut secundum Ciceronis tractatum hoc dixit: aut quod absolutius est; intelligamus ideo rusticum paupertatem non dolere, quod eam malum esse non credit; sed munus deorum. Lucanus de paupertate, *Et munera nondum Intellecta deum.* Est et aliud quod possumus accipere; ideo rusticum nec bonis, nec malis alienis moveri, quia ejus non interest; quippe qui ab urbibus est remotus. *Servius.*

Aut doluit] Non crudelem rusticum inducit, qui inopis non misereatur; sed qui sciens paupertatem malum non esse, pauperis non doleat sortem: et ideo adjecit, *aut invidit habenti,* quia non invidet, sciens divitias bonas non esse. *Philarg.*

Miserans inopem] Credo Poëtam,

quidquid hic molliatur Servius, respexisse eam, quæ in juris dicendi observantia et ritu esse debet, religionem: ut vacuum laudet rusticum morbis affectibusque animi, et longe a juris formulis et foro remotum: tum quia sequentia hæc, *nec ferrea jura, Insanumque forum, &c.* favent nostræ sententiæ; tum quia Philosophi Ethici omnes, atque adeo Aristoteles, ubi agunt de justitiæ negotio, eam ita partiantur, ut ejus partem alteram assignent, ponantque *ἐν ἀγωνοθεσίαις*, alteram *ἐν συναλλάγμασι καὶ συμβολαίαις*. et in illa statuunt habendam excellentiæ, præstantiæque personarum rationem, ut præstantioribus præmia præ cæteris reddantur: in hac vero videndum, non qua quis quæve pars sit virtute, sed quo jure nitatur, mancipio, possessione: nec interesse *ἐν συμβολαίαις δίκαις*, et judiciis, Catone an Catilina agrum aut rem vindicet: hic siquidem arithmeticam tantum, illic geometricam proportionem pensitari: ut nimirum Poëta rusticos immunes juris exercendi dicat, et misericordia et invidia, quæ judicia constuprare et pervertere solent, omnino vitæ simplicioris et sincerioris institutis ad dictos vacare. *Germanus.*

Invidit habenti] Pecunias scilicet; Ellipsis hujus verbi elegans. Quemadmodum illud Sophoclis: *πρὸς τὸν ἔχοντ' ὁ φθόνος ἔρπει*, ubi *χρήματα* recte subaudies, id est, divitem, pecunias possidentem. Ovid. Met. i. 131. *amor sceleratus habendi.* Phædr. iii. 1. *curam habendi.* pro quo Ter. Ad. i. 2. 26. *si esset, unde id fierit.* et vs. 42. *est, Dis gratia, unde hæc fiant.* *Emmeness.*

501 *Sponte tul.]* Ejusmodi *καρπὸς ἀτροφούς*: Naso cibos nullo cogente creatos appellat. Ita Lucr. l. v. *Quos Sol atque imbres dederunt, quod terra crearat Sponte sua, satis id placarat pectora donum.* Taubmann.

Ferrea jura] Dura, inexorabilia, immutabilia. *Servius.*

Ferrea fura] Quia veniam dare non norint. *Philarg.*

502 *Inanumque forum*] Litigiosum. *Servius.*

Inanumque forum] Oppositum forum litibus orbem. Horat. dixit, imitatione Pindari Isthm. III. καλαῖσσι δῖσι ὀφθαροὶ ὁσπεύς. Propert. Et vetat inamo verba tenere foro. Gerta.

Populi tabularia] Ubi actus publici continentur. Significat autem templum Saturni, in quo et ærarium fuerat, et ubi reponerantur acta, quæ, susceptis liberis, faciebant parentes. Juvenalis, *Tollis enim, et titulis actorum aspergere gaudes, Argumenta viri.* *Servius.*

Tabularia] Negotia publica, et rationes populi, quæ in tabulis scribuntur, unde *tabularia* dicta. *Philarg.*

Populi tabularia] *Tabularium*, locus erat Romæ, refertus omnibus instrumentis, tabulis litterisque publicis, in quibus omnia pœcua, prœdia, vectigalia, portoria, civitates, redemptionesque publicanorum perscripta erant. Erat autem in atrio Libertatis γραμματοφυλάκιον. Hujus meminit Cic. pro Archia, et Livius. *Die Cantz,* [ep. *Tablinum* contra, privatorum erat: *Ein Schreibstuben.* Turn. XVI. 81. *Taubmann.*

Vidit] Expertus est; ut, *illic Ætneus vidit Cyclops Vlyxæ.* *Philarg.*

503 *Cæca freta*] Subito in tempestatem surgentia. *Servius.*

Ruuntque in ferrum] Lucanus lib. 1. loquens de populis Septentrionalibus, qui audacissimi sunt: *ruendi In ferrum mens prona viris.* Justinus l. XI. *Macedones in ferrum ruebant.* Porro, *in bellum ruere*, quod idem, dixerunt idem Justinus lib. III. 24. 26. et Trebellius in Galliæno, et Silius lib. 1. Postremus etiam dixit lib. III. *ruis fauces*, et lib. XVII. *ruis in ictus.* Græcis frequentissimum est. Homer. II. II. ἐν τεύχεα δ' ἐσσεύοντο. *Cerda.*

504 *Penetrant anlas et limina regum*] Profitentur satellitium. *Limina au-*

tem ait interiorē familiaritatem. sic Turnus, *Stirpem admisceri Phrygiæ, se limine pelli.* *Servius.*

Limina regum] Horat. Epod. II. inter beatos numerat, quem neque horret iratum mare, et qui vitat forum, et *Superba civium potentiorum limina.* *Emmeness.*

505 *Petit excidiis urbem*] Incertum, alienam, an suam. *Servius.*

506 *Gemma bibas*] Gemmeo poculo, non gemmato. *Idem.*

Ut gemma bibat] Intelligit vas ex auro, cui sculptoria arte gemmæ inseruntur. Apertius *Æn.* I. ubi pateram vocat *gravem gemmis, auroque.* Plin. l. XXXIII. in Procem. ea subjicit, ex quibus hic locus possit non solum illustrari, sed intelligi: *Turba gemmarum potamus, et smaragdis teximus calices, ac temulentia causa tenere Indiam juvat, et aurum jam accessio est.* ubi clare ait, gemmas auro inseri in poculis. Non abit Martialis xrv. 109. *Gemmatum Scythicis ut luceat ignibus aurum, Adopice quot digitos exavit iste calix.* Turnebus xrv. 8. signate explicat Virgilium de chrysendetis, nam ista gemmis erant contexta, dicente Platarcho in Lucullo, *ἑσπεῖτο χρυσέων σμαράγδων τῶν πολυτελῶν.* Eo quoque trahit Plinium. Demum sunt, qui in Virgilio accipiant vasa absque ullo auro, facta tantum ex gemmis aut gemma unica, ita grandi et exquisita, ut esse queat pro poculo. Pergo ad imitationem. Ad Virgilii Musam occulte aspiravit Manil. l. v. nam ut Noster *gemma bibat*, ita hic: *tectique auro jam vescimur auro.* Nam occulte Propertius l. III. *Nec bibit e gemma dicite nostra sitis.* Seneca in lib. Quare bonis viris mala accidunt, c. III. *Magis hinc, (Socrati) invidendum est, quam illi, quibus gemma ministratur.* Hi omnes ex Marone locutionem hauserant, Maro vero ipse ex L. Vario, attestante Macrobio. nam Varius, *Incubet ut Tyriis, atque ex solido bibat auro.* *Cerda.*

Sarrano indormiat ostro] Tyria purpura. quæ enim nunc Tyros dicitur, olim Sarra vocabatur; a pisce quodam, qui illic abundat: quem lingua sua Sar appellant. Juvenalis, *Aut picta Sarrana ferentem Ex humeris aula togæ*. Servius.

Sarrano] Sic apud Columell. *Sarrana viola*. et Juvenal. x. 38. *Sarrana milca*. teste enim Gellio xiv. 6. Tyros ante dicta fuit Sarra. Emmen.

507 *Incubat astro*] *Χρυσὸν ἐρικελευ*. Aristot. polit. ii. *προσεδρέβειν* dixit, ubi contra Platonem possessiones vult ita demum proprias esse singulis civibus, ut usus tamen liberalitate civium sit communis: αἱ μὲν γὰρ ἐπιμέλειαι διρημέται τὰ ἐγκλήματα πρὸς ἀλλήλους οὐ ποιήσουσι, μᾶλλον δ' ἐπιδίδουσι, ὥς πρὸς ἑαυτοὺς ἐκείνου προσδραβόντες. Germanus.

Defossoque incubat astro] Verbum incubare notat pertinaciam. et longius tempus vel diuturnitatem quandam. ut Noster *Æn.* i. 92. *Ponto nox incubat astris*, et Horat. od. i. 3. *noxa febrium Terris incubuit cohors*. Diis iratis natus est, qui cum Dracone (de quo Phædrus iv. 13.) defossos thesauros ita custodit, ut nihil inde sumat sibi, nec ulli quicquam donet, de quo *γεωκῶς* Venusipus Sat. i. 1. 70. *congestis undique sacris Indornis inhians, et tanquam parcere sacris Cogeris, aut pictis tanquam gaudere tabellis*. Emmenese.

508 *Hic stupet attonitus rostris*] Scilicet, ut concionetur. Servius.

Plausus h.] Indiciatur populi plausus theatralis. Turneb. xviii. 12. *Taub.*

509 *Per cuneos (geminatus enim) plebiusque patrumque Corripuit*] Ordo est, Corripuit enim hunc geminatus per cuneos plausus, et plebis et patrum. Servius.

Per cuneos] Vel a forma ipsa cunei prima, vel a similitudine cunei militaris, hoc est, peditum globi in cunei formam redacti, quod *ὄρλος* Græcis dicitur, et qui non *μνοῦνται*, sed a

parte prima angustiore in latiore procedit, cunei dicti sunt loca in theatro, id est, graduum ordines, in quibus vulgus spectantium stabat inter sedentiam subsellia: unde Juvenal. *cuneis an habent subsellia totis Quod securus ames?* Et Vitruv. l. vii. *Cunei spectaculorum in theatro ita dicuntur, ut anguli trigonorum, qui currunt circa curvaturam circinsationis, dirigant assensus, scalasque inter cuneos ad primam præinctionem*: unde et *theatrum cuneatum* dicitur: et excuneati ab Apul. dicti sunt, quibus ad sedendum locus non fuit in cuneis confertis. Germanus.

Cuneos] *Cuncis* spectaculorum (quos Alexis *νεμπίδας* dixit) nomen a forma datum. quia re ipsa *scalarum* directio talis, ut ab imo ordiens magis diffunderetur in altum, redderetque cunei formam. In *Ætna*: *cuneati læta theatri Sodis*. Sed de his accuratissime Lipsius in l. de Amphitheatro c. 13. ubi et hunc Virgilii locum ita ordinat: *hunc pl. h. Per cuneos (geminatus enim) plebiusque patrumque C.* Ut scil. Cunei plebis et patrum intelligantur. *Taub.*

Hunc plausus hiantem Per cuneos (geminatus enim) plebisque patrumque Corripuit] Romanus codex, Medicus, Longobardicus, et plerique alii *geminatus non geminatur* legunt. quod etiam approbatur a Servio. *Pierius.*

Geminatus enim] *Geminatus* legit Turnebus, qui et hunc versum vult respondere illis Horat. *Lædum theatris ter crepuit sonum*: et alibi: *Certe tergeminis tollere honoribus*; quos ad theatralem populi plausum refert, ut et illud Propert. *Et manibus festos ter crepuere sonos*. Infra: *Ingeminant plausum Tyrii*. Sic autem et *διχοπορον* Medici pulsum quandam a geminato percussu vocant. Germanus.

510 *Gaudent perfusi sanguine fratrum*] Hæc Nota tota versabitur in imitatione aperienda, et lecorum similitudine. Ergo Catullus ante Nostrium, *Perfudere manu fraterno san-*

guine fratres. Ante utrunque Lucretius lib. III. Sanguine civili rem conflant, divitiasque Conduplicant avidi, cædem eadē accumulantes, Crudeles gaudent in tristi funere fratres. Post omnes Manilius l. IV. Mutuasque armati cœunt in vulnere fratres. Sed et rō gaudent in re sanguinis idem usurpavit Nostrum semulans: multo gaudentem sanguine civem. Cerda.

511 *Exsilioque domos*] Voluntario, scilicet propter avaritiam. *Servius.*

512 *Alio sub Sole*] Sub alio climate. *Idem.*

Atque alio patriam quærunt sub Sole jacentem] Albinovanus apud Senecam pari sententia: *Anne alio mundi positas sub cardine gentes, Atque alium libris intactum quærimus orbem. Horatius Od. II. 16. Quid terras alio calentes Sole mutamus? Alter Seneca in Œdip. quiquis sub hoc In alia versus Sidera, ac Solem avium Dependet orbis, alterum ex nobis ferat. Et Manil. l. IV. Atque alias sub Sole novas exquirere prædas. Papinius item Sylv. IV. epulas diverso Sole petitas. Certe Albinovanus, Horatius, Seneca, Manilius, Papinius Virgilium habuerunt magistrum, et sententiam ejus suo quisque flexu enuntiavit. Cerda.*

514 *Hinc anni labor*] Ex agricultura habet totius anni substantiam. *Serv.*

Hinc patriam] Donatus villam intelligit, non revera patriam. *Idem.*

515 *Meritosque juvencos*] Sui consortes laboris. *Idem.*

Meritosque juvencos] Adludit ad pastorum celebritates, in quibus patiebantur boves feriari a labore, quos etiam sertis coronabant. Hunc morem multa probant. Meminit Plinius XVIII. 3. ludorum, qui celebrabantur caussa boum, quos ludos vocabant Bubetios. Tibul. II. 1. *Solvite vincla jugis, nunc ad præsepia debent Plena coronato stare boves capite. Ovid. Fast. l. I. State coronati plenum ad præsepe juveneci. Et postea: Rusticus emeritum paulo suspendat aratrum. Cerda.*

516 *Nec requies*] Id est, nunquam potest rusticus omni parte destitui. *Servius.*

Requies] Nec requiescit, nec intervallum est. *Philarg.*

Nec requies, quin] Hanc vocum consequitionem, *nec quin*, ut elegantem observat Godescal. lib. de ling. Lat. ita Cicero post redit. ad Quir. *benemeritos quin colas: nec exorari fas est. Cerda.*

517 *Cerealis mergite culmi*] Manipulos spicarum, *mergites* dicimus. *Servius.*

Mergite] *Mergites* fascēs culmorum spicas habentium, quas metentes brachiis sinistris complectuntur. quidam caros dicunt. *Philarg.*

518 *Horrea vincat*] In Ge. I. idem, sed flexu alio, *Illius immensa ruperunt horrea messes. Itaque, quod ibi, messes rumpunt horrea; hic, annus vincit horrea. Cerda.*

519 *Sicyonia bacca trapetis*] Oliva, a civitate Laconiae Sicyone, ubi abundant olea. *Trapetis* autem, molis olivaribus. Et declinatur trapetum, sicut templum. Terentianus, *Quos super insidens trapetos signa gyris temperat. Quod metrum aptum est olivam terentibus. Servius.*

Sicyonia bacca] Quoniam oleum Sicyonium magno in pretio est. *Sicyon*, urbs Peloponnesi. *trapetis* autem, molis lapideis, ubi oliva molitur. *Phil.*

Sicyonia] Sic Stephanus de hac urbe: *Σικιών πόλις πελοποννήσου· ἡ δ' αὐτὴ ἐκλήθη καὶ μήκων καὶ τελχινία· ὁ πολίτης σικιδνιος, καὶ ὑποδήματα σικυνία. Meminit etiam hujus loci Mela II. 3. Emmenes.*

520 *Arbuta*] Poma silvestria. *Serv.*

522 *Mitis in apricis*] Supra, *Bacchus amat colles. Item et Sophocl. in Tyrann. ὁ βακχεῖος θεὸς ναῶν ἐπ' ἄκρων ὀρέων. Germanus.*

Coquitur] Familiaris est figura pro coquitur, ut mitescat. *Philarg.*

Coquitur vindemia] Locutio creberrima ad signandam maturitatem. *Plin.*

x. 12. *antequam fici coquantur autumno.* et xviii. 7. *ad finem, excocta maturitate.* Persius Sat. iii. *cunicula messes Jam dudum coquit.* Et sexcenta alia. Procehit sermo hic a Sole excoquente, de quo Lucretius l. vi. *terram Sol excoquit.* Pari indole Græci, nam Artemidorus ii. 25. *Καρπὸν πέπειρον. Cerda.*

523 *Interea dulces pendent*] Nonnulli *pendent dulces.* Omnes antiqui codices, hoc ordine legunt, *interea dulces pendent.* In aliquot etiam codicibus ex antiquioribus *obscula*: quia grammatici *osculum*, quod ob os petatur, dictum volunt: sed enim ea dura nimis est enuntiatio. *Pierius.*

Dulces circum oscula nati] Contra illud, *Exsilioque domos et dulcia limina mutant.* Servius.

Dulces pendent circ. osc.] Lucret. iii. *nec dulces occurrent oscula nati Præripere.* Germanus.

524 *Casta pudicitiam servat domus*] Non ut in urbibus impudica. *Servius.*

526 *Inter se adversis*] Aratus in prognost. de hac voluptate: *Ἄλλοι δ' ἐξ ἀγέλης κριοί, ἄλλοι δὲ καὶ ἄμφοι Εὐρόδιοι παλῶσιν ἐπειδόμενοι κερδεσθῶν.* Alii etiam e grege arietes, alii item agnelli In itinere ludant innisi cornibus. Hanc rem ita Lucretius extulit l. ii. *Et satiati agni ludunt, blandeque coniscant.* Quod Virg. *adversis cornibus.* Horat. Sat. i. 1. *adversis frontibus.* Cerda.

527 *Ipse dies agit*] Suspendendum. et sic inferendum *festos.* nam hoc dicit, omnes dies sic habet, ut festos putes. Alii dicunt, festos dies cum religione concelebrant. *Servius.*

Festos] Non cum festi venerint, sed omnes dies quasi festos agit, id est lætos. *Philarg.*

527 *Fususque per herbam*] In Æn. i. et v. *fususque per herbam.* et Lucr. l. ii. *prostrati in gramine molli.* A quo Noster in Culice: *Sæpe super tenero prosternit gramine corpus.* De voluptate ista pastorum ita Nazianz. in Apolog. *ἐν καλῇ τῆς πῶας κατακλιν-*

θῆναι: in pulcra herba corpus inclinare. Et Alcimus Avit. l. ii. de mundi origine: *Mollibus in pratis, pictaque recumbitur herba.* Phil. Jud. de celebritate quapiam loquens l. ii. de vita Moysis, ita de hac jucunditate: *μετὰ δὲ τὰς εὐχὰς, καὶ τὰς εὐχαριστίας, οἱ μὲν πηξάμενοι σκηνὰς ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ, οἱ δ' ἐπὶ τῆς αἰγιαλίδος ψάμμου κατακλινάσας ἐν ὑπαίθρῳ μετ' οἰκείων καὶ φίλων ἐσθιῶνται, πολυτελεστέραν τῆς ἐν βασιλείῳ κατασκευῇ τότε τὴν ἀκτὴν νομίζοντες*: Post vota autem, et gratiarum actiones, alii tentoriis fixis in litore, alii discumbentes in ipsa arena sub dio epulantur cum domesticis atque amicis, ac tum litus præferunt regum palatiis. Cerda.

528 *Ignis ubi*] In medio ubi ignis: et proprie coronantur, usque ad coronam summam implentur. *Philarg.*

Ignis ubi] In medio, ubi ignis. *Tibull. ii. 1. Tunc nitidus plenis confinis rusticus areis Ingerat ardenti lenia ligna foco.* Et bene ait, *nitidum*, quasi epulis functum: ut epulum solemne et ignem illum festum Ambarvaliorum noster hic intelligat, de quo supra: vel etiam privatum. Pomponius *Palilia* notari ait: de quibus Ovid. *Fast. iv. Moxque per ardentes stipulæ crepitantis acervos Trajicias celeri strenua membra pede.* Quod nihili tamen alienius videtur. *Taubmann.*

Cratera coronant] Τὸ στέφειν πλῆρωσιν σημαίνει. ut Athenæus xv. 5. referens *Il. A. 470. κοῦροι μὲν κρητῆρας ἐπεστέφαντο ποτοῖο.* ubi Schol. *ἄχρι τῆς στεφάνης ἐπλήρωσαν*, id est, μέχρι τέλους. pro *cratera* noster *Æn. i. 728. vina coronant.* ad quem locum vide Servium, pro eo *Hom. Odys. B. 431. κρητῆρας ἐπιστέφας οἶνοιο. Emmeness.*

529 *Magistris*] Ita vocantur non solum hominum, sed etiam rectores et institutores ferarum. Virgil. prætereo, qui tum hic, tum alibi sæpe usus hac voce. Horat. *Epist. i. Fingit equum tenera docilem cervice magister.* Calp. ecl. iv. *pecoris dixisse ma-*

giros. Apul. 11. Flor. de Păttaco : sermonem nostrum cogitur amulari, foras clavicula caput tunditur, imperium magistri ut persentiat : hæc ferula diacenti est. Liv. 1. 1. de Faustulo, magister regii pcoris. Cerdā.

530 *Certamina ponit in ulmo*] Hic Poëta Græce locutus videtur : quandoquidem Græci ἄλλα τιθέναι dicunt, et νεκρήρια unde et ἀλλοθέρης et ἀλλοθεσία ὁ ἀγὼν δὲ ἄλλος ἀρσενικός, ἄθλον δὲ τὸ ἐπὶ ἄθλον οὐδενέρος, quamvis nonnunquam confundantur. Supra, πρᾶξις *Theorida* ponere : et Æn. v. Teuoris ponam certamina classis. Eadem significatione usurpavit Juriconsultus l. liberto de ann. legat. Certamina, inquit, sub nomine ipsius celebrarentur. Germanus.

Certamina ponit] V. N. Æn. v. 66. ubi ejusmodi certamina sagittarum et luctæ describuntur. *Taubmann.*

531 *Agresti palestra*] Rustica luctatione. *Palestra* autem dicta est, vel ἐπὶ τῆς πάλης, id est, a luctatione : vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν, hoc est a motu urnæ. nam ducti sorte luctantur. *Servius.*

Corporaque agresti nudat prædura palestra] In Romano codice, in Mediceo, et antiquissimis aliis *nudant* numero multitudinis legitur. *Pierius.*

Nudat] Notat Hieron. Mercur. Gym. 1. 6. γυμνάζεσθαι veteribus fuisse antiquissimo usu *nudari*, quoniam in locis omnibus, ubi exercebantur certamina, ut plurimum exercitatores nudabantur. Quæ vox deinde tracta est ad meram exercitationem. Inde lucem accipit Martial. *Gymnasium, thermæ, studium est hac parte : recede, Exsurgitur ; nudos parce videre viros.* Inde est, ut Josepho de bel. Judaico, balnea, ad quæ necessaria nudatio, dicantur gymnasia. Ita enim de Herode loquitur : *Namque apud Tripolim, et Damascum, et Ptolemaidem publicas balneas, quæ gymnasia dicuntur, Biblide autem exedras porticus condidit.* Plura ille. Inde conjici potest, in

Virgil. fortasse quoque positum *nudat* pro *exercent*, etiamsi vulgaris acceptio apta quoque sit. *Cerdā.*

532 *Hanc vitam*] Id est, aureum seculum. *Philarg.*

Veteres Sabin] *Sabinorum*, vel *Sebinorum*, ut Plin. III. 12. illos appellatos docet, a religione et Deorum cultu, elogium satis magnificum prodit memoriz Liv. 1. 1. *instructum disciplina tetrica, ac tristi veterum Sabinorum, quo genere nullam unquam incorruptius fuit.* Horat. epist. II. 1. *rigidos nominat et laudat eorum etiam uxores : Sabinos qualis aut perusta Solibus.* avocates primarios ab aratro ad Rempubicam, nemo est, qui ignorat, ex Plin. XVIII. 3. et Cic. in Catone Maj. *Emmen.*

533 *Sic fortis Etruria crevit*] Secundum historiam. nam constat, Tuscos usque ad fretum Siculum omnia possedisse. *Servius.*

Etruria] Maximum enim imperium Etruscorum in Italia fuit, ut ait Livius, ab Alpibus usque ad fretum Siculum. Unde totum mare, quod a dextra Italic litoris est, *Tyrrhenum* dicitur. Hoc Varro doctius dividit in provincias marinas. *Philarg.*

Sic fortis Etruria crevit] Sunt qui nomini adpirent, *Hetruria*. Sunt qui *Ethrusia* scribunt. Apud veteres ego nulla adspiratione *Etruria* scriptum observavi. Imperium vero Etruscorum, ut ait Livius, fuit ab Alpibus usque ad fretum Siculum. Unde totum mare, quod a dextra Italic litoris est, *Tyrrhenum* appellatur : atque hoc est, quod Virgilius ait, *Sic fortis Etruria crevit.* *Pierius.*

534 *Scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma*] Sunt antiqui codices, in quibus *pulcherrima* absque adspiratione invenitur. de qua scribendi ratione M. Tullium in hoc nomine sollicitum fuisse, vel ipsius in Oratore testimonio manifestum est : cui quum unum ratio, alterum consuetudo dicitaret, coactum se usui cedere profectetur. Sed enim quid super hoc Te-

rentius Seaurus tradiderit, recitare non pigeat, ut etiam locum in ejus codice mancum resarciamus, aut obscurum nimis, adjecta paraphrasi dilucidemus. ait itaque is, *Et pulchrum, quamvis in consuetudine adspiretur, nihilominus tamen ratio exiliter et enuntiandum et scribendum persuadet*. Ne una omnino dictio adversus Latini sermonis naturam media adspiretur, quamvis alii a Græcis putent esse translatum, quasi pulchrum πολλὸν χροῖα, quippe multum nitoris et elegantiae significaret. Sunt tamen non ebetis ingenii viri, qui nomina hujusmodi in *crum* exeutia, a verbis deduci velint: a *fulcio fulcrum*, a *sepelio sepulcrum*: ita a *polio polcrum*. mox consuetudine *pulcrum*. Idem.

Scilicet] Interdum per ironiam negandi vim habet, hic autem affirmat. Cic. Ep. ad Fam. i. 6. *maxime scilicet consolatur spes*. Manutium videsis. *Emmeness*.

535-*Septem*] Ita ex Serv. et Acron legit Fabric. *Arces* vocat montes Rom. propter sedes regias, in iis constitutas. Ausonius in Epithal. *Aurea septemgeminas Roma coronat arces*. Propert. l. iii. *Septem urbs alta jugis, toti quæ præsidet Orbi*. Hinc et *Septicollis* Fabio Pictori dicitur, et ἐπτακόλος Græcis. *Taubmann*.

Septemque una, &c.] Quod Roma septem cincta fuerit collibus, multis veterum probat testimoniis Donatus i. 17. de urbe Roma. *Emmeness*.

536 *Ante etiam sceptrum Dictæi regis*] Antequam regnaret Juppiter, qui est in Dictæo monte Cretensi nutritus. *Servius*.

Dictæi regis] Est Dictæ mons in Creta, anctore Strabone l. x. δίκη ὄρος ἐν κρήτη. Eadem Plin. iv. 12. eadem alii. Fuit in hoc monte templum Jovis, unde ipse Deus nominatus Dictæus. Strabo, ἐνταῦθα δὲ τοῦ δικταίου διὸς ἱερόν. Martial. iv. 1. *Conscia Dictæum qua tulit Ida Jovem*. Cerda.

Dictæi regis] Quia natus et educatus est Jupiter in monte Ida, ut fabulam illam leges apud Apollod. biblioth. l. i. γεννᾶ δὲ ἐν Ἰδρυ τῆς Δικτῆς Ἰδα, &c. Inde Juvenal. xiii. 41. *Et privatus adhuc Idæis Jupiter antris*. optime Mela ii. 7. *Quod ibi nutritum Jovem accepimus, fama Idæi montis excellit*. *Emmeness*.

537 *Impia quam cæcis gens est epulata juvencis*] Arati est hoc, qui dicit, quod majores bovem comesse nefas putabant. *Servius*.

Cæcis juvencis] Attingit hic Poëta cautionem illam veterum, qui abstinabant a cædendis bobus: imo reprehendit mortales, qui hoc ausi. Ad hanc rem pertinet locus Ciceronis Nat. ii. *Quid de bobus loquar? quibus cum terræ subigerentur fissione glebarum, ab illo aureo genere, ut Poëta loquuntur, vis nunquam ulla afferebatur*. Narrat Valerius et Plinius, prior c. 1. posterior c. 45. et uterque l. viii. patremfamilias damnatum fuisse a populo Romano, quod bovem aratorem occidisset, socium laboris humani. Athenis etiam lege cautum erat, ne quis bovem immolaret, de quo dicebant, γεωργός ἐστιν, καὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις καμμάτων κοινωνός: agricola est, et socius humani laboris. Eodem confero verba Varronis Rust. ii. 5. Pretium hujus feræ, in quo fuerit apud veteres mortales, apparet liquido ex admonitione Celsi apud Colum. ix. 14. ubi contra sentientes, reparandas esse apes cæsis tribus juvencis, ait, non istud debere fieri tanto interitu. Pyth. apud Ovid. Met. xv. ita hanc rem reprehendit, *Immemor est demum, nec frugum munere dignus, Qui potuit curvi demto modo pondere atrati Ruricolam mactare suum*. Inde gravis illa querela Papinii Theb. iii. *Nec pudor emerito clypeum vestisse juvenco*. Inde etiam Ovid. Fast. iv. *A bove succincti cultros removete ministri, Bos arct, ignavam sacrificare suem*. *Apia jugo cervix non*

est ferienda securi: Vivat et in dura
saep̄ laboreſ humo. Cerda.

539 *Classica*] Militare instrumen-
tum, quo bellicum caneſatur. Senec.
in Œdip. idem facit cum cornu, nam
ait: *Sonuit reflexo classicum cornu.* et
Veget. II. 22. *Classicum item appel-
latur, quod buccinatores per cornu di-
cunt.* Inde obiter Senecam eundem
expendo, qui alibi: *Jam tacet murmur
grave classicorum.* Cur grave? quia
strepitat quid raucum, qui sonus pro-
prius cornu, dicente Virg. I. VIII.
rauco strepuerunt cornua cantu. Ut
vero hic *inflari classica*, ita supra, *Tyr-
rhænus ebur inflavit.* Idem.

Necdum Inpositis duris] Juvena-
lis, *Nescierant primi gladios excudere
fabri.* Servius.

540 *Duris crepitare incudibus enses*] Ego de pace Philip. II. et omnium
primi, ita æmulabar Poëtam: *Martius
haud duris crepitans incudibus ensis, Non
galeæ aratæ, longi sed vomeris usus.*
Cerda.

541 *Confecimus æquor*] Κέλυσον
διακρήσσειν et II. Γ. διέκρησσαν πε-
δίω. id est, διήνυον, et διετέρων διὰ
τοῦ πεδίου. Germanus.

542 *Et jam tempus equum fumantia*

solvere colla] Allegoricus hoc dicit,
*Debemus fatigato ingenio parcere, et
facere finem carmini.* Sane non est
comparatio, sed translatio: sicut et
in primi fine diximus. Et plerique
volunt, ideo eum dixisse hoc loco
carmini Georgico finem se esse fac-
turum, quod duo sequentes libri, pas-
torales sunt, non Georgici; ut etiam
in prima hujus carminis parte me-
moravimus. Servius.

*Et jam tempus equum fumantia sol-
vere colla*] Sunt veteres codices, in
quibus *equum* scribitur. In Romano,
et aliquot aliis *spumantia* legitur.
Quam esse cum translatione allego-
riam, Quintilianus ait in octavo. Et
fumantia habetur apud Carisium, ubi
de allegoria. Pierius.

Fumantia] Fariat tuum animum
præclarus dicendi modus. Ita Æn.
XII. *fumantes audore quatit*, equos; et
de equis Castoris et Poll. Minutius,
spumantibus equis, atque fumantibus.
Pari venustate Mart. XIV. 221. *Spu-
meus in longa cuspide fumet aper.* etiam
Georg. III. taurus dicitur *fumans
sub vomere.* Papin. flexu alio Theb.
VII. *anhelabant sudore*, scilicet equi.
Cerda,

GEORGICON

LIBER III.

1 *Te quoque, magna Pales*] Invocat
deam pabuli, dicturus de animalibus:
sicut de frumentis dicturus et viti-
bus Cererem invocavit et Liberum.
Sane non est mirandum, esse usum
eum procemio; sicut est usus in pri-
mo. nam aliud quodammodo incho-

aturus est carmen, pastorale scilicet,
post completum Georgicum. deinde
etiam si unum sit, scimus concessum
esse scribentibus, ut iteratione pro-
cemii, legentium interdum reficiant
laborem. Nam et Livius frequenter
innovat principia: ut, *Incensa a Gal-*

lis urbe: ut *Completis consiliis*. Et Cicero in Verrinis, qui in frumentaria conciliavit auditorum animos, iteratione principii: ut, *Omnes qui alterum judicant*. *Pales* autem ut diximus, dea est pabuli: quam alii *Vestam*; alii *matrem deam* vocant. hanc Virgilius genere foemino appellat. Alii, inter quos Varro, masculino genere, ut, *hic Pales*. Huic sacra solvuntur xi. Kalendas Majas die, quæ *Palilia* vocantur. *Servius*.

Te quoque, magna Pales] *Sicuti de Frumentis et Vitibus dicturus, Cere-rem et Liberum invocavit: ita nunc super Pabulo, et re pecuaria, Palem et Apollinem illum cognomento Νόμων invocat: et Invocationi, ad exemplum Græcorum, Propositionem statim intexit. Cur autem de cura suilli pecoris hic nihil præceperit, quæ- runt: et factum opinantur; vel, quia præcellentissimus vates (ut laudat Plinius) rerum humilitate fuit deterri- tus. nam et subulci ita viluerunt, ut nulla usquam in bucolico negotio eorum colloquia a Poëtis repræsen- tentur. Vel, quia hoc genus animan- tis inter omnes negligentius solet haberi: quippe cum ipsum quasi sponte sua et incomposito impetu pabulum et stabulum sibi emoliat. Vel, quia περί πάντων ἀναφαίνεσθαι (ut inquit Aristot.) ἡ εὐθελεία, ἡ πολλῆς προθυμίας. Vel, denique in gratiam Romanorum, Juliæque familiæ, ad Venerem genus referentis, factum est. Nam et Veneri sus invisa est, ob interfectum Adonidem, et Cereri, quod rostro terram infestet. utraque autem dea Romanis impense colebatur. Vide Pimont. et P. Victo- rium Var. xvii. 9. Taubmanni.*

Magna Pales] Hinc *Palilia*: Græci certe nunc *παλῆλια* nunc *παλῖλια* scribunt. Est autem βοτηρικὴ ἑορτή, quam antè urbem conditam agitabant per eum diem, qui postea dies natalis urbis cœpit celebrari: de quo vide Plutarch. in Romulo. Sunt autem

qui *Palilia* legant, non *Palilia*, eaque non a *Pale Dea*, sed quod eo tempore omnia sata, arboresque et herbæ par- trariant pariantque. Athenæus inquit etiam τὰ παλῖλια πάλαι μὲν καλούμενα, νῦν δὲ βρωμῖα. Tibull. *At madidus Baccho sua festa Parilia pastor, Con- cinet, a stabulis tunc procul este lupi*. Propert. *Annuaque accenso celebrare Palilia fæno, Qualia nunc curto iustra novantur equo*. Idem: *Urbi festus erat, dicere Palilia patres, Hic primas cœpit mœnibus esse dies: Annus pasto- rum convivium, &c.* Germanus.

Pales] Hanc *Deam* Ovid. Fast. iv. magno elogio *dominam* vocat pasto- rum. Virg. hic *magnam*, infra *Vene- randam*, in Culice, *Sanctam*. Alia elogia, præter hæc, sparsa in Poëtis. Fuit hæc præcipuo honore culta a pastoribus, ideo ab Ovid. Fast. iv. invocat: *Alma Pales faveas pastorum sacra canenti*. Ideo illi sacra fiebant lacte. Auctores Ovid. et Tib. prior, *et tepido lacte precare Palem*. Pos- terior, *et placidam niveo spargere lacte Palem*. Ideo *secundam* appellat Cal- purn. *Cerda*.

2 *Pastor ab Amphryso*] *Amphrysus* fluvius Thessaliæ, apud quem Apo- llo, spoliatus divinitate, ob occisos Cyclopas, Admeto regi pavisse ar- menta dicitur. unde eum nunc in- vocat, qui *Nomius* vocatur, vel ἀπὸ τῆς νομῆς, id est, a pascuis: vel ἀπὸ τῶν νόμων, id est, a lege chordarum. *Servius*.

Pastor ab Amphryso] Stephanus di- cit esse πόλιν φωκίδος, et sic appel- lari etiam ποταμὸν μαγνησίας. qui Ovid. ii. 580. *lenis Amphrysos*. Non- nulli pronuntiant per B. Ad flumen illud pavit Admeti pecus Apollo, ut tota fabula enarratur Apollodoro biblioth. i. i. qui post a Mercurio cir- cumventus, furto ablatis nempe vac- cis, et ipsa pharetra, ridiculum se præbuit, quod attingit Horat. od. i. 10. quo porro amore prosecutus sit hunc regem νόμος Deus, canit Stat.

Theb. l. v. hic *Pharbo* non indignante priorem *Admetum*, &c. Tibul. ii. 8. *Pavit et Admeti tauros formosus Apollo.* et alio in loco: *Me quondam Admeti nioceas pavisse juvenca, &c.* Lucan. vi. 368. *et flumine puro Irrigat Amphryseo famulantis pascua Phœbi.* Ovid. de ar. a. ii. 239. *Cynthius Admeti vaccas pavisse Phœreas Fertur et in parva delituisse casa.* Pastor autem ab Amphryso eodem modo ut apud Livium l. i. *Turris Herdonius ab Aricia.* Ubi subaudiendum qui *natus* vel *ortus*, &c. De hac structura Sanctius de ellipsi. l. iv. Legi possunt, quæ dicta sunt de Pale et Deo τῆ τοῦτο Ecl. v. 35. et Voss. l. iii. de Idololat. c. 61. illic de Pale Deo et Dea, et cur τοῦτο Apollo, et plura Schottus in N. in Chrestom. Procli p. 38. *Emmeness.*

Silvæ amnesque Lycæi Καὶ Λυκαίων montem Arcadiæ posuit: vel quia pecorosa; vel quia Pan illic est rusticum numen. *Servius.*

3 *Cetera, quæ vacuas tenuissent carmina mentes*] Hoc est, fabulæ, quæ delectationi esse poterant, et occupare mentes, curis solutas, jam descriptæ a multis in omnium ore versantur. *Idem.*

Cetera] Manutius sine diphthongo scribi contendit, cui suffragatur Dausquius. *Vacuas mentes* Phædr. in præfat. l. iii. *liberum animum, solutum pectus* nominat, quod a negotiis vacat. et nihil aliud hic *tenere mentes* quam apud Ciceronem de Off. i. 33. *populum tenere concionibus*, id est, oblectare. *Emmeness.*

Carmina] Legitur, et *carmine*, et ut puto rectius. non enim dicit cetera carmina jam vulgata, sed cetera omnia absolute, id est, ceteræ omnes res vulgatæ. *Philarg.*

Carmina] Omnia jam vulgata. Quamvis *Carmina* non improbarim, in codicibus tamen aliquot manu scriptis legitur *Carmine* septimo casu. Non enim dicit cetera carmina jam vulgata sunt: sed cetera omnia, quæ

versibus pangi potuissent, quæque plurimum in Poëtarum argumenta venire solent. Mox ea quænam sint, recenset. *Pierius.*

4 *Quis aut Eurysthea durum*] Eurystheus rex fuit Græciæ, Persei genus; qui Junonis instinctu imperabat Herculi, ut varia monstra superaret, quibus posset perire. unde eum *durum* appellavit, qui potuit ad complendum odium novercale sufficere. *Serv.*

Eurysthea durum] Ne quem transversum agant, qui *durum* malunt ad hominis crudelitatem ostendendam. *Durum* castam esse lectionem ostendit Val. Flacci parodia, *Sed duro sævæ sub rege Mycenæ.* *Pierius.*

Durum] Quia Eurystheus, ὁ μνηστὴρ ἑσθλῶν, teste Apollod. biblioth. l. ii. referente illic totam fabulam, Herculi ἔργων ἀεὶς imposuit instigante Junone, ut Homer. II. T. 138. Sic noster *Æn.* viii. 291. *ut duris mille labores Rege sub Eurystheo fatis Junonis inique Pertulerit.* et Ovid. Heroid. epist. ix. Sed quis hæc nescit? *Emmeness.*

5 *Aut inlaudati necit Busiridis aras*] Busiris rex fuit Ægypti: qui cum susceptos hospites immolaret, ab Hercule interemptus est, quum etiam eum voluisset occidere. hujus laudes scripsit Isocrates: unde *inlaudati*, participium est pro nomine: ut sit illaudabilis, non qui laudatus non sit, sed qui laudari non meruit: ut est illud in septimo *Æneidos*, *Dives inaccesos ubi Solis flia lucos.* Pro inaccesibiles: non ad quos nullus accessit, sed ad quos nullus accedere debeat. *Servius.*

Inlaudati] In Romano codice, in Mediceo, et in Longobardico *inlaudati* per in scriptum est more veterum. ac de *Illaudato* quidem legas apud Gellium libro secundo, cap. sexto. Locum vero hunc Non. Marcellus expositurus ait, *Laudare* significat etiam *nominare*. Virgil. *Aut inlaudati necit Busiridis aras.* id est,

nec nominandi. Plantus in Captivis, Id ut scias Jovem supremum testem laudo Ægis. Sunt qui illaudatum, ferum et immanem interpretentur. Non defuerunt olim, qui Virgilio vitio verterent, quasi otiosum epitheton immanissimo omnium Tyranno attribuerit. Sed enim tot inter opiniones, primas obtinere videtur Isocratis oratio, dicentis, eum, qui Busiridem laudare conatus fuerat, id demum effecisse, ut et vituperabilis, et odie magis dignus, ob eam commendationem videretur. Ejus vero verba subtexere visum est non importunum: Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ γε τοῖς ἐπὶ σοῦ λεγόμενοις οὕτως ἀγανακτήσεις, ὥστε μηδεμίαν ἀποσχέσθαι τιμωρίας. καὶ τοι πῶς οὐκ εἰσέρχοντο μᾶλλον ἢ σεμνύνεσθαι προσήκει. Τὴν παρὰ τοῖς λοιδορουμένοις ἐπ' αὐτῶν μᾶλλον ἀγαπόμενον ἢ παρὰ τοῖς ἐγκωμιαζομένοις. Quare si Virgilium dixerimus, dum Busiridem illaudatum appellat, locum hunc Isocratis perstrinxisse, non inepte forsitan locum interpretati judicabimur. Alii Ovidio freti dicunt illaudatum Busiridem ea de causa dici: quia Juppiter ejus sacrificia numquam approbaverit. Pierius.

Inlaudati] Id est, illaudabilis; sive, qui laudari non meruerit: ita Servius, Gellius, et Turn. iv. 17. Hospites enim mactare in ara solebat Busiris, qui rex Ægypti, et Neptuni F. atque ab Hercule tandem interfectus, parique, ut quidam volunt, exemplo aris admotus. Budæus et Brodæus illaudatum exponunt non nominandum, οὐκ ὀνομαστέον, ut Hom. Trojam urbem οὐκ ὀνομαστέην vocat, et Ulpianus: Lætro, gladiator, non nominandus. Antiqua enim lingua Laudare, ut et laudator, vox erat funesta. unde et posteriores Scriptores Græci; qui non res suas, sed Romanas tractant, ἐκταυρον, τὸ ἐκτεφθιδιον vocant. Est autem Laudare, crebrius aliquem nominare, quod in funere alicujus fieri et in deploratione solet. Sic apud Livium l. 1.

soror Horatii flebiliter nomine oponium mortuum appellabat: quod proprie laudare erat. Ita ergo laudare erat nominare, et ὀνομαστέον simpliciter. Unde Maroni ad linguam plerumque antiquam alludenti, Illaudatus Busiris, hic est, infandus, et nunquam nominandus. Sic, cum Homero dicitur Ἴλιον οὐκ ὀνομαστέον, illaudatum reddes optime. Ita Euripidi Iphigenia in Tauris, ἀνόνυμοι θεοὶ dicantur Erianyes, illaudata deæ. ut docet D. Heinsius ad Silli l. 10. Taubmann.

Inlaudati Busiridis aras] Quid illaudatus fusiis Gell. ii. 6. Ut ex eo Macrob. vi. 17. sic ἀπὸ τῆς βασιλεὺς apud Homerum Iliad. A. 340. et quia ipsam sævitiam in hospites fatigabat, aræ ejus sanguine humano diffuebant. Inde Stat. Silv. l. iii. Pharii polluta altaria regis. Emmeness.

Busiridis] Busiris Ægypti rex omnibus annis Jovi hospites immolabat. Nam per octo annos sterilitate Ægypto laborante, Pygmalion Cyprius finem futurum non ait, nisi sanguine hospitibus litatum fuisset. Primus autem Thyestes alienigena immolatus originem sacrificio dedit. Alii sic: Busiris Neptuni filius rex Ægypti, qui cum Jovi hospites immolaret, pari exemplo mactatus est ab Hercule, ipsum quoque ausus aris admovere. Philarg.

6 Cui non dictus Hylas puer] Id est, a quo. Horatius, Scriberis Vario fortis et hostium, pro a Vario. Hylas autem socius Herculis fuit, qui aquatum profectus, raptus est a Nymphis in Mysia. Servius.

Dictus] Verbum significantissimum, quo Gr. ἔρος exprimitur. de quo Scaliger Poët. i. 41. Taubm.

Latonia Delos] In qua Latona enixa est Apollinem et Dianam; quam insulam ante vagam Apollo, ut in tertio legimus, Mycone celsa Gyaraque revinxit: ubi fabulam plenius diximus, stabilem fecit. Servius.

7 Hippodameque] Græca quæ in η

exeunt, plerumque ipsum η in *ia* solvunt: ut, Hippodame Hippodamia: Penelope Penelopia. Fabula talis est: Hippodame filia fuit CEnomai, regis Elidis et Pisarum: hic equos habuit velocissimos, utpote ventorum flatu creatos, qui procos filix multos necavit, sub hac conditione provocatos ad crule certamen, ut aut victus traderet filiam, aut victor necaret. Postea cum Pelopem amasset Hippodamia, corrumpit Myrtilum aurigam patris, primi coitus pactione: qui factis cereis axibus, quum victore Pelope a puella promissum posceret præmium, ab ejus marito præcipitatus in mare est, cui nomen imposuit. nam ab eo *Myrtonum* dicitur pelagus. *Idem.*

Humeroque Pelops insignis eburno] Tantalus, pater Pelopis, volens deorum tentare divinitatem, invitatis eis, filium suum epulandum apposuit: a quo omnes dii abstinerunt, excepta Cerere, quæ brachium ejus consumpsit. Postea punito Tantalos, cum dii voluissent ejus filium revocare ab inferis, Ceres ei eburneum brachium restituit. Quod ideo fingitur, quia Ceres ipsa est terra, quæ corpora universa consumit, ossa tantum reservans. *Idem.*

Humero eburno] Ideo Pelops Statio Theb. l. iv. *truncatus*, et Silv. v. *truncus* dicitur. De quo Ovid. Met. vi. 410. *Impositum est non comparentis in usum Partis ebur, factoque Pelops fuit integer illo.* Tibull. i. 4. *Ex humero Pelopis non nituisset ebur.* Luculentius hanc fabulam commemorat Seneca in Thyeste. *Emmeness.*

8 *Acer equis]* Victor etiam CEnomai. *Servius.*

Via] Ratio jucunda. *Idem.*

Me quoque possim] Sicut se alii sustulerunt carminis merito. *Idem.*

9 *Tollere humo]* Simili sententia Hor. od. ii. 3. *Cætus vulgares, et udam Spernit humum fugiente penna.* Et Pindar. Olym. ix. ubi ait, non sibi

attingendos *λόγους χαμαίετους: sermones serpentes humi.* Et Propert. l. iii. *Quo me fama levat terra sublimis.* Ab Nostro Ovid. Met. vii. *Ac se tollere humo, rectoque assistere truncus.* Et aliter Plin. l. v. Epist. *Diebus ac noctibus cogito, si qua me possim tollere humo.* Par sententia, etiamsi alio conceptu, est in Val. Arg. i. *Eripe me populis, et habenti nubila terræ.* Optat enim attolli supra humum gratia sui Principis. *Cerda.*

Tollere humo] Qua memoriam mei faciam longiorem, erigendo monumentum, quod sit ære perennius, vel quod mihi scriptori noto longum ævum proroget. ut Horat. de art. p. 346. *Emmeness.*

Victor] Effector propositi: sic paulo post, *Illi victor ego.* *Servius.*

Victorque] Id est, effector propositi et voti. nam *Victor* etiam dicitur, qui aliquid perfecit: ut et vs. 17. Turneb. xxiv. 29. *Taubmann.*

Victorque virum volitare per ora] Martial. ad suum librum i. 4. *Ætherias, lascive, cupis volitare per auras.* Flexu alio in Æn. xii. *vivusque per ora feretur.* Ante Nostrum Enn. in Epitaph. *volito docta per ora virum.* Ante utrumque Pind. Nem. vi. *πέταται δ' ἐπὶ τε χθόνα, καὶ διὰ θαλάσσης τηλόθεν ὄνομα' ἀβρῶν, Volitat super terram, et per mare procul nomen eorum.* Talem hominem Græci dicunt *περιβόητον*, quod omnium vocibus celebretur. *Cerda.*

10 *Primus ego in patriam]* Ideo *primus*, quod ante illum nullus Mantuanus Poëta fuit. aut quia nullus exinde talis emersit. *Servius.*

Primus ego in patriam] Sic et Prop. l. iii. *Primus ego ingredior puro de fonte sacerdos Itala per Grajos orgia ferre choros.* *Germanus.*

Modo] Tantummodo. *Servius.*

Vita supersit] Id est, longinquius diutiusque adsit. De verbo *Superesse* accuratissime Gellius i. 22. *Taubmann.*

11 *Aonia vertice*] Bœotio. Elieonia ipsa est Bœotia, in qua est Elicon mons; Musis dicatus. *Servius*.

Aonia] Bœotio, quod ibi primi Aones fuerunt. *Philarg.*

Musas] Helicon mons est Musis dicatus. *Idem*.

12 *Idumæas palmas*] Abundantes, quantæ sunt apud Idumæen civitatem Phœnicis. Lucanus, *Et arbusto palmarum dives Idume*. *Servius*.

Idumæi] Gens est Syriæ. Quidam *Idumæas palmas*, ab Iduma, quæ est urbs Lydiæ, palmarum ferax, dictas volunt. Plerique Idumam Syriæ Judææ civitatem credunt. *Philarg.*

Idumæas palmas] Recte per α. de origine hujus vocis Dausq. in Orthogr. Fines Idumææ describit Plin. v. 13. quæ pars est Syriæ, eodem teste c. 12. inter insignes opes Syriæ Athenæus xiv. 18. numerat palmulas. inde etiam Stat. Silv. l. v. sic de palmetis: *Palmetaque capta subibis, Non sibi felices silvas ponentis Idumes?* et Silv. l. i. *Fœcundis cadit aut jugis Idumes.* et Martial. x. 50. *frangat Idumæas tristis victoria palmas.* Emmen.

13 *Et virtuti in campo*] Hic est campus, de quo ait: *Et qualem infelix amisit Mantua campum.* *Philarg.*

Ponam] Pro exstruam, ut apud Phædr. iii. 10. *tam angustam ponis domum.* sic apud Cæs. passim *ponere castella, castra.* propter, pro, prope. De hujus præpositionis significatione plura Ecl. viii. 87. *Emmeness.*

15 *Prætexit arundine*] Mire dictum ad signandum arundinetum circumfusum ripis. Cum eodem sapore Ovid. *Quid referam Bajas, prætextaque litora velis.* Et Auson. *Assultantibus tot millibus barbarorum, quibus Danubii ora prætexitur.* Cerda.

16 *In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit*] Id est, ipsi templum dabo. Et verbo usus est pontificali. Nam qui templum dicabat, postem temens, dare se dicebat numini, quod ab alio necesse fuerat jam teneri, et

Delph. et Var. Clas.

ab humano jure discedere. Quod autem dicit, *In medio mihi*, ejus templum fore significat. nam semper ei sacratus numini locus est, cujus simulachrum in medio collocatur: alii enim ad ornatum tantum pertinent. *Servius*.

In medio mihi Cæsar] Locus medius apud Romanos honorator, ut semper apud hunc Poëtam observare est. Vide Plutarch. Symp. *διατὶ τῶν τόπων ὁ καθολικὸς ὁπατικὸς ἔσχε τιμῆς Germanus.*

In medio mihi Cæsar erit] Attingit morem, quo Dii Tutelares erant in media parte templi: de quo dicam Æn. i. ad illud: *Tum foribus Divæ media testudine templi.* Cerda.

Tenebit] Pro possidebit. *Compos voti* autem, pro lætus animi. *Philarg.*

17 *Illi*] In Romano, in Mediceo, et aliquot antiquissimis codicibus *illic*, hoc est, Mantuæ, in patria mea, quo primus ego Musas ab Aonia deduxero. In Longobardico abrasum est c, imperiti nescio cujus temeritate. Quamquam nihil prohibet, quin *illi*, pro *illic* accipi possit, ut in secundo Æneidos, *Illi mea tristitia facta.* quod pro *illic* positum Grammatici veteres observarunt. *Pierius*.

Tyrio conspectus in ostro] In habitu pontificis: cujus se officium dicit in templi consecratione sumpturum. *Servius*.

18 *Centum quadrijugos agitabo ad flumina*] Id est, unius diei exhibebo Circenses: quia, ut Varro dicit in libris de gente populi Romani, olim xxv. missus fiebant: sed vigesima quintus dicebatur ærarius; eo quod de collatione populi exhibebatur. qui desiit esse, postquam conferendæ pecuniæ est consuetudo sublata: unde hodieque permansit, ut ultimus missus, appelletur ærarius. Ergo *centum currus* secundum antiquitatem dixit, sicut etiam *ad flumina*. Olim enim in littore fluminis Circenses agitabantur: in altero latere positas

Virg.

6 H

gladiis, ut ab utraque parte esset ignaviae præsens periculum. unde et *Circenses* dicti sunt, quia exhibebantur in *circuitu ensibus positis*: licet alii a *circumendo* dicant *Circenses* vocari. *Idem*.

Centum quadrijugos] *Servius* ita hunc locum enarrans, *centum currus* secundum antiquitatem dixit, sicut etiam *ad flumina*: olim enim in *littore fluminis* *Circenses* agitabantur, in *altero latere positis gladiis*, ut ab utraque parte esset ignaviae præsens periculum. Hujus loci admonuit me nuper nomisma quoddam antiqui characteris exhibitum a *Memmio viro ornatissimo*, doctissimo, humanissimo, cujus facies altera specie constabat, *equitem* prae se ferente, *equum ad cursum secundum fluminis ripam concitantem*, cum hac ad infimam basin subscriptione, *DECURSIO*: quod *Circensium* symbolum, vel *judicio D. Lambini*, *Servii* mæque in hunc locum sententiæ facile suffragatur. *Decursio autem militaris* illa Græcis *διέλασις*, et *διελασία*. *Germanus*.

Quadrijugos currus] Dicitur et *quadrijuges equos*, ut *Æn.* x. 571. utrumque pro *quadrigis*, ut *Sceff.* de re veh. ii. 13. qui i. 17. *currus agitare*, dici testatur, de certamine curuli, in quo itinere recto decurrebant, quod *Luciano* *δροὴν ἐλαύνειν*. ad hunc locum vid. *Turn.* *Advers.* v. 4. ubi et sequentes versus expositos legas. *Emmeness*.

19 *Cuncta mihi*] In honorem meum. Et hoc dicit, Ex aliis agonibus ad me certatura Græcorum multitudo conveniet. Per *Alpheum* autem, *Jovis Olympici* agonem significat. Nam *Alpheus* fluvius est *Elidis*, quæ civitas juxta *Pisas* est, in qua colitur *Olympicus Juppiter*. *Servius*.

Alpheum] *Alpheus* fluvius *Elidis*. Eos autem ludos accipimus per *Alpheum*, qui olim *Pythici* dicebantur, vel *Olympici*, qui quinto quoque anno celebrabantur. *Philarg.*

Linquens] Participium instantis pro præterito. *Idem*.

Lucosque Molorchii] Id est, silvam *Nemeam*, in qua celebratur agon in honorem *Archemori*. *Molorchus* autem pastor fuit, qui *Herculem* venientem ad occidendum *Nemeum leonem*, suscepit hospitio. *Servius*.

Lucosque Molorchii] Per *lucos Molorchii* accipimus eos, qui *Nemei*, ubi *Molorchus* rex, qui *Herculem* ad *Nemeum leonem* tendentem recepit hospitio. *Philarg.*

Lucosque Molorchii] Sunt qui legunt *ludos*, sed *lucos* rectius. Pro eo *Stat. Pap. Theb.* l. iv. *Vineta Molorchii*. Hanc fabulam attingit etiam *Tibull.* iv. 1. *Quin etiam Alcides Deus ascensus Olympum, Læta Molorchæis posuit vestigia tectis*. *Emmeness*.

20 *Crudo cæstu*] *Duro*, ut, *Seu crudo fudit pugnam committere cæstu*. *Serv.*

Crudo cæstu] Non absurdum utuntur rationibus, qui sine diphthongo *cestus* scribunt. v. *Dausq.* in *Orthogr.* Græce *κεστος*, *cestu*, lora erant, juxta *Turn. Adv.* xiv. 4. quibus pugilum brachia, et manus innectebantur, ut si qui hoc tempore pugillatu decertare vellent, *chirothecis* manus munirent, quo et firmiorem ictum inferrent, neque manum læderent, et sine noxa sustinerent adversarii petitionem. *Cestus* ex eo vocatur, quod, ut opinor, lora illa suta essent, quasi sit *κεστος ἰμάς*, id est, *sutile lorum*, ut Græci loquuntur, unde et nomen etiam *cingulo Veneris*, quod *sutile* sit. *Noster* *Æn.* v. 364. *Evinctis attollat brachia palmis*. vs. 379. *manibusque inducere cæstus*. vs. 410. *Quid si quis cæstus ipsius et Herculis arma*. et vs. 425. *cæstus pater extulit æquos Et paribus palmis amborum innexuit armis*. sed ipsos *castophoros* nobis depictos exhibet *Mercur.* de art. *Gymn.* ii. 9. illic de *castibus* uberius, et v. 6. *Emmeness*.

Et crudo decernet Græcia cæstu] In Romano codice, *duro cæstu* legitur

Sed enim in quinto *Aeneidos*, *Seu crudo fudit pugnam committere*. Præterea in Mediceo, in Longobardico, et aliis quibusdam decertat habetur, ut alibi *certare palestra*: quod vero obijciunt alii, *decernere ferro*, id loco suo examinabitur. *Pierius*.

21 *Tonsæ olivæ*] Minutis foliis compositæ: ut, *Tonsisque ferunt mantilia villis*. Habiturum se autem coronam tonsilem dicit. *Servius*.

Tonsæ] Compositum ut Cicero: *Cum saltatrice tonsa*. Philarg.

Tonsæ foliis ornatus olivæ] Infra: *tonsa coma pressa corona*. Poëta tamen Græcus Epigr. I. III. dat Phœbo coronam de lauro intonsa et insecta, nimirum, quod esse decori putarit, amatorem deum ἀερσένδμην incolumibus, integrisque item Daphnes foliis et comis ornari: sic autem eo loco Alcæus: αὐρὸς δ' ἀτμήτοιο κόμης ἀεθάρκατο δάφνης Φοῖβος. *Germanus*.

Tonsæ foliis ornatus olivæ] Hunc locum dilucide exposuit Salmas. exercit. Plin. p. 100. *Tonsæ* vel *tonsiles* coronæ sunt, quod ex foliis detonsis textæ sunt, vel quod folia in his parum eminent, tanquam si tonsa sint. Aliæ coronæ *nexiles* seu *plexiles* vocabantur, quæ fiebant ex integris frondibus. *Emmeness*.

22 *Duc-re pompas*] Græci πομπάγειν, et πομπεῖν Demost. κατὰ μέδων τὰς πομπὰς ἡγεῖτο. Item πομπὴς et πομπῆων, pro ductore pompæ. *Germanus*.

23 *Delubra*] Præter triplicem etymologiam, quam habet Asconius in divinat. Cincii sententia non explenda videtur, affirmantis *delubrum* esse fontem vel lacum ante templum, ubi se deluerent. *Emmeness*.

24 *Vel scæna ut versis*] Apud majores, theatri gradus tantum fuerunt. Nam scæna de lignis tantum ad tempus fiebat; unde hodieque permansit consuetudo, ut componantur pægmata, a ludorum theatralium editoribus. *Scæna* autem quæ fiebat, aut

versilis erat, aut *ductilis*. *Versilis* tunc erat, cum subito tota machinis quibusdam convertebatur, et aliam picturæ faciem ostendebat. *Ductilis* tunc, cum tractis tabulatis hac atque illac species picturæ nudabatur interior. Unde perite utrunque tetigit; dicens, *Versis discedat frontibus*: singula singulis complectens sermonibus. Quod Varro, et Suetonius commemorant. *Servius*.

Vel scæna ut versis] Videtur innuere exostram, quæ machina sit lignea, qua, quæ intus geruntur et fiunt, versatione rotarum spectatoribus nudantur et ostenduntur. *Germanus*.

Vel scæna, &c.] Vide J. Cæs. Buling. I. 17. De Theatro: qui hæc ex professo tractat. *Turnebus*, Scænam, inquit, significat versatiles habentem machinas, quæ versatæ ostendebant, quæ extra urbem, aut quæ in ea erant: nam et dextræ, et sinistræ erant. Addit autem, *Purpuream intexti, &c.* quia in ludis Scenicis aulæum tendi solebat. Atque ut antea gymnicos et palestricos Ludos; ita hic scænicos, et theatrales indicat. Estque phantasia. nam cum tollitur aulæum, levaturque persona ei intexta, ipsum levare videtur. Ovid. Met. III. sect. 3. Sic ubi tolluntur (id est, parietibus affiguntur) festis aulæa theatris, Surgere signa solent, primumque ostendere vultus: Cætera paulatim, placidoque educta tenore Tota patent, imaque pedes in margine ponunt. Advers. v. 4. Vide etiam Servium: qui censet, hoc de aulæis Britannicis, secundum historiam dici. Nam Augustus, inquit, postquam vicit Britanniam, plurimos de captivis donavit ad officia theatralia, &c. At Probus Britannos pro qualibet gente dictos ait. Nam ludis (inquit) Imperatoris plerunque, quæ proxime gentes devicit, earum habitum et figuram aulæis intexuit: quo sæpius redintegretur memoria virtutis, quam populo ostendant. *Taubmann*.

Scena] Non nulli libri *scena* per e simplex, quod a σκηνή scribunt, sed saxa omnia *scena* cum bivocali. Veteres σκαίνα, σκάνα, σκηνή agnoscunt. utramque disputationem invenias apud Dausquium in orthogr. *Enm.*

25 *Purpurea intexti tollant aulæa Britanni*] Hoc secundum historiam est locutus. Nam Augustus postquam vicit Britanniam, plurimos de captivis, quos adduxerat, donavit ad officia theatralia: dedit etiam *aulæa*, id est, velamina, in quibus depinxerat victorias suas; et quemadmodum Britanni ab eo donati, eadem vela portarent: quæ re vera portare consueverant. quam rem mira expressit ambiguitate, dicens *intexti tollant*. Nam in velis ipsi erant picti, qui eadem vela portabant. *Aulæa* autem dicta sunt, ab aula Attali; in qua primum inventa sunt vela ingentia, postquam is populum Romanum scripsit heredem. *Servius*.

Aulæa] Παραπετάσματα, περιστρόματα, τάπητας, et αὐλαίς Græci dicunt. Plutarch. in Themist. ἐγγὺς γενόμενοι τὴν αὐλαίαν ἀνίστηλλον· et αὐλαίς περιελεῖν, *aulæa* tollere. *Germanus*.

Aulæa] Hunc ornatum perlatum Romam ex Attalica aula Donatus in *Fragm.* de *Comm.* et *trag.* ut *premi aulæa* dicuntur, quæ humi strata sunt, dum aguntur fabulæ, sic tolli *aulæa*, fabula acta. Vide *Turn.* *advers.* *xxvi.* 25. ex *Cicerone* probat. *Curt.* *viii.* 5. *fæmininum facit quum post aulæum, quæ lectos obduxerat, staret.* *Emmeness.*

26 *Solido elephantu*] Ebore integro, non sectili. *Servius*.

27 *Gangaridum*] *Gangaridæ* populi sunt inter Indos et Assyrios, habitantes circa Gangem fluvium; unde etiam *Gangaridæ* dicti sunt. Hos devicit Augustus. unde est, *Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.* *Gangaridum* vero pro *Gangaridarum* posuit; quia hic *Gangarida* facit. Quod autem ait, *Victorisque arma Quirini*, non est

contrarium, nam ut etiam in primo *Æneidos* diximus, *Suetonius Tranquillus* hoc de Augusto commemorat: *Quodam tempore tres partes populi, consentiente senatu, obtulisse ei tria nomina: Quirini, Augusti, Cæsaris: ille ne unum eligendo, alias offenderet partes; primo Quirinus est dictus: inde Cæsar: post in nomine permansit Augusti.* Unde eum *Virgilius* omnibus istis appellat nominibus. Nam *Quirinam*, *Romulum* accipere non possumus; quia *Gangaridas* penitus ignoravit. *Idem.*

Gangaridum] Pro *Gangaridarum*. Male a *Solino* *Gangarides* appellantur. *Plin.* *vi.* 19. *gente Gangaridum.* *Val.* *Arg.* *l.* *v.* in secunda sede per *g.* at *Diodor.* *l.* *iii.* per *d* scribit: Τὸ ἔθνος γανδαρίδων, et apud *Strabonem* regio nominatur *Gandaritis*. de hac lite videndus *Salmas.* *Plin.* *exerc.* *p.* 992. 993. qui primos esse extra Gangem arbitrat. Gens fortissima fuit, quæ virtute sua se a vi et armis alienis vindicare potuit. teste *Turn.* *v.* 4. Poëta hic Augusto precatur talem victoriam et laudem, quam nullus mortalium ante eum assecutus erat. *Gangaridas* fuisse bellicosos discimus ex *Curt.* *ix.* 2. et *Plin.* *vi.* 19. horum regi præter exercitum in procinctu bellorum elephantum dcc. excubabant. *Heyschius* vocat eos ταυροκέρτεας. De his *Vossius* ad *Melam* *i.* 2. distinctius. *Emmeness.*

Quirini] Attribuit Augusto nomen *Romuli*, quod dictum ex *Historia*, scribente *Floro* in fine: *Tractatum etiam in senatu, an quia condidisset imperium, Romulus vocaretur.* Et *Sueton.* in *Aug.* *c.* 7. *Quibusdam censentibus Romulum appellari oportere, quasi et ipsum conditoris urbis.* *Dio* etiam scribit *l.* *lxi.* *Augustum* vehementer appetivisse vocari *Romulum*, sed ab hac mente dejectum, solum ne videretur regnum affectare. *Cerda.*

28 *Undantem bello*] Quasi non undas, sed bella portantem: præter *Antonii* et *Cleopatæ* gravissimum

prælium. Servius.

Magnumque fluentem] Magne. ut, *Torrumpque repente Clamat*. Idem.

Magnumque fluentem Nilum] Id est, fluentem magne, et copiose. de illius magnitudine, Diodor. i. 8. *Maximum omnium flumen*. Agel. x. 7. *Omnium fluminum, quæ in maria, qua imperium Romanum est, fluunt, maximum esse Nilum, consentiunt*. Strab. l. xv. quatuor flumina nominat ingentis magnitudinis, Gangem, Indum, Istrum, Nilum. Arist. Meteor. ii. 2. *Ἰστρος καὶ ὁ ποταμὸς μέγιστος τῶν ποταμῶν: Ἰστρος, et Nilus maxima omnium fluminum*. Seneca Nat. Quæst. iv. 2. *Nilus ceteris maior*. Eo pertinet, dari huic flumini nomen maris. Nazianz. orat. xxiv. de Nilo, *ποταμὸς πελαγίζων: fluvius exundans instar maris*. Claudian. in Epig. de Nilo: *Effluit Ægæo stagnantiôr, acrior alto Ionio*. Seneca in adducto loco: *In faciem lati, ac turbidi maris stagnat*. Et, quod mirere, de unoquoque septem ostiorum, quibus in mare influit: *quodcumque elegeris ex his, mare est*. Facit ad eandem magnitudinem vastitas Insularum, quas ambit, quas efficit, quod profecto monstri loco est. De qua re videndus Diodor. dicto loco, Plin. v. 9. Solin. c. 45. Cerdæ.

29 *Ac navali surgentis ære columnas*] Augustus victor totius Ægypti, quam Cæsar pro parte superaverat, multa de navali certamine sustulit rostra; quibus confatis, quatuor effecit columnas, quæ postea a Domitiano in Capitolio sunt locatæ: quas hodieque conspicimus. unde ait, *Navali surgentis ære columnas*. Nam rostrata Duillius consul posuit, victis Pœnis navali certamine: e quibus unam in rostris; alteram ante circum videmus a parte januarum. Servius.

Columnas] Columnas dicit, quæ in honorem Augusti et Agrippæ rostrata constitutæ sunt. Philarg.

Ac navali surgentis ære columnas] De columnis rostratis Donat. de urb. R. ii. 8. *surgere* dicuntur ædificia ele-

gantur, quando tolluntur et eminentiora fiunt. Noster in ea notione frequenter Æn. i. 370. *Surgentemque novæ Carthaginiæ arcem*. vs. 441. *O fortunati, quorum jam mania surgunt*. vs. 452. *Ærea cui gradibus surgebant limina*. Sic Æn. iv. 47. *quæ surgere regna*. Hor. od. iii. 3. *Ter si resurgat murus ænëus*. Liv. vi. 4. *Et Roma cum frequentia crescere, tum tota simul exurgere ædificiis*. Emmenes.

30 *Niphaten*] *Niphates* et fluvius est et mons: ut, *Et Cimini cum monte lacum*. Per *Niphaten* autem, populos juxta habitantes accipimus; nam nec fluvius, nec mons unquam potest pelli. Servius.

Niphaten] *Ὀπος ἀρκευίας*, ut Steph. de quo monte Strabo l. xi. et Mela l. 15. sic pars appellatur montis Tauri, monente Plinio, v. 27. perperam *Nymphates* a nonnullis: per i scribendum potius. Ut Noster, ita Horatius in laudes excurrit Augusti od. ii. 9. *et potius nova Cæntemus Augusti tropæa Cæsaris, et rigidum Niphaten*. Contra fidem priscorum Parthis hunc montem, vel amnem, ut non nulli volunt, adscribit Claudian. Armenii *Phasin, Parthi liquere Niphaten*. Emm.

31 *Fidentemque fuga Parthum*] Bene *fidentem*: tunc enim melius jaculantur sagittas. Servius.

Fidentemque fuga Parthum, vers. sag.] Hanc pugnandi disciplinam a Scythia manasse Plato admonet in Lachete: *Ὅσπερ που καὶ σκύθαι λέγονται οὐχ ἥττον φεύγοντες ἢ διώκοντες μάχεσθαι*. Propert. iv. *Subdolis et veris increpat arcus equis*. Quamvis vero a nullo non historico satis superque vulgata sit Parthorum pugnandi et sagittandi ratio, adjiciam tamen illud in eandem sententiam ex Tacito l. v. *Varie hinc pugnantium species, cum Parthus, sequi vel fugere pari arte cœtus, distraheret turmas, spatium ictibus quaereret, Sarmata amisso arcu, quo bravus valens, contis gladiisque ruerent*. Germanus.

Fidentemque fuga Parthum] De Par-

this, fugam simulantibus, Justinus xli. 2. vide ibi Bernegg. et Ovid. de art. a. i. 310. *Emmeness.*

32 *Rapta tropæa*] Raptim et sine labore quæsitâ. *Servius.*

Rapta] Dicendo *rapta*, celeritatem victoriæ ostendit. *Philarg.*

Tropæa] In Romano cod. et aliquot aliis antiquioribus, *tropæa* absque ulla scriptum est adaspiratione: et id quidem recte. *Pierius.*

Et duo rapta manu] Non est otiosa hæc adjectio *manu*. Innuit siquidem Poëta, non hoc auspiciis bellum gestum imperatoris, sed eum præsentem et *αὐτοπροσώπων* huic bello prælioque præfuisse, quasi socium consortemque periculi: ut infra de Ascanio: *fortemque manu fudisse Numanum*: quod ibi Iulus non solum bellico negotio auctoritatem præstitisset, sed *αὐτόχρη* et *αὐτοπύρρ* percussor Rutali insolescentis fuisset. *Germanus.*

Diverso ex hoste] Orientis et Occidentis accipimus. Unde ait, *Utroque ab littore*: Orientis, propter Gangaridarum: Occidentis, propter Britannorum triumphum. *Servius.*

33 *Bique triumphatas*] *Propert.* ad Mæcenatem: *Persequar et curvus utroque ab littore oantes Parthorum, astutæ tela remissa fuga.* *Germanus.*

Utroque ab littore] *Utroque* autem *ab littore*, id est, Oceani orientalis et occidentalis, ut sit de Ægypto et Cantabris. vel de India, et Britannia. *Philargyrius.*

34 *Stabunt et Parii lapides spirantia signa*] In templo Cæsaris majorum statuas ejus dicit se esse positurum, quas commendat et a pretioso marmore, et ab arte; dicens, *Spirantia signa.* sic alibi, *Vivos ducent de marmore vultus.* Item, *Pariuse lapis circumdatur auro.* *Servius.*

Stabunt et Parii lapides] Paros, insula est Cyclas, in Ægæo mari; in qua mons est Marpesios, unde marmor exciditur candidum, ut ipse Virgil. in vi. *Marpesiam caute* vocat. *Probus.*

Parii lapides] Sic Æn. i. 597. *Pariuse lapis.* De nobilitate marmoris Parii Plin. xxxvi. 5. et Horat. Od. i. 19. *Splendentis Pario marmore purius.* Imo ipsa insula Paros nivea a nostro appellatur Æn. iii. 126. de lapide et ipsa insula Strabo l. x. *Ἐν δὲ τῇ πάρῳ ἡ παρὰ λίθος λεγομένη, ἀρίστη πρὸς τὴν μαρμωρογλυφίαν.* *Emmeness.*

Spirantia signa] Ita Æn. vi. 848. *Vivos ducent de marmore vultus.* *Cerda.*

35 *Assaraci proles, demissæque ab Jove gentis Nomina*] Ponam, inquit, eorum statuas, qui a Jove usque ad Assaracum, et ab Assaraco usque ad Augustum originem ducunt. Assaracus autem avus Anchisæ, pater Capis fuit. *Servius.*

Ab Jove] Ex Jove et Electra Atlantidis filia nascitur Dardanus: ex quo Erichonius, cujus Tros, cujus Assaracus, cujus Laomedon, et Capis, et Laomedontis Priamus, ejus Hector, et ceteri. At Capis, Anchises: cujus Æneas, cujus Iulus, a quo Iulia gens stemmate descendit ad Cæsarem. Alii sic: per Assaracum Trojanos dicit. Nam Assaracus avus Anchisæ. Ennius: *Assaraco natus Capis optimus, iaque piam ex se Anchisen generat.* ergo Assaraci familia usque ad Augustum pervenit. *Philarg.*

Assaraci proles] Hujus meminit: nam ab hoc scidit se familia Anchisæ, unde natus Augustus, a familia Priami. Fuit enim Tros pater Ili, atque Assaraci. Ilus habuit Laomedontem, hic Priamum: contra Assaracus Capyn, hic Anchisem. Ut vero ab Assaraco signat Trojanos, ita Æn. i. *Assaraci domus.* Et Horat. Epod. xiii. *Assaraci tellus.* Non dubium, quin isti locuti cum blandimento Augusti. *Cerda.*

36 *Trosque parens*] Trojanorum rex, Ganymedis pater; a quo Troja nominata est. *Servius.*

Trojæ Cynthius auctor] Vel Apollinem dicit, propter muros Trojæ ab

eo conditos; vel Cynthium regem Trojæ, quem in Troicis suis Nero commemorat. *Servius*.

Cynthius] Apollo, a Cyntho Deli monte. et utrum, quia ex oraculo ejus condita est Troja, an quia muros ipse ædificavit, dictus Trojæ auctor? *Philarg.*

Trojæ Cynthius auctor] A muris Trojanis ab Apolline structis: vel quod constet Ilium ab Ilo Apollinis monitis conditum, unde Hom. θεοδμήτους τρώεας τρώας vocat: et Il. II. de Trojanis, μάλα τοὺς γε φιλεῖ ἐκέρχως ἀπώλλων et Il. Φ. Neptunus ab Apolline: Μοῦνοι γὰρ θεῶν δὲ ἀγῆνορ λαομέδοντι Παρ' ἑὸς ἐλθόντες θητεύσαμεν εἰς ἐνιαυτὸν Μισθῶ ἐπὶ ῥητῶ, ὅδε σημάτων ἐπέτελλεν. Et Græco Epigr. nunc τρώην θεόκτιστον, nunc θειοδόμον dictam invenias. Et Enrip. in Iphig. Ἰλιον ἐς τὸ τρώας φοιβήλιον δάπεδον et in Andr. ὃ φοῖβ' ὃ πυργώσας τὸν ἐν Ἰλίῳ εὐτειχῆ πάγον ut Cynthius non ad proprium nomen regis, sed ad deum ipsum referatur. *Germanus*.

Trojæ Cynthius auctor] Sic Hor. od. III. 3. *Ter si resurgat murus æninus Auctore Phæbo.* *Emmeness.*

37 *Invidia infelix*] Quæ invidentes efficit infelices. Dicit autem se talia scripturum vel facturum, ut magnitudine sui mereantur invidiam; ipsam tamen invidiam nihil esse nocituram, timore poenarum. *Servius*.

Invidia] Significatio horum versuum hæc est: Quisquis inviderit huic operi, debet timere post excessum Furias, et vitæ supplicia, quæ pati existimantur defuncti. De *Invidiæ contagio* vide Turneb. IX. 28. *Taubm.*

Furias] Tres Poëtæ statuerunt, ut Apollod. bibl. I. 1. quarum nomina ἀληκτώ, τισιφώνη, μεγάληρα. Lactant. VI. 19. tres affectus nominat, qui homines in omnia facinora præcipites agunt; ut sunt ira, cupiditas, libido. Istæ furie exagitarunt impium Neronem, ut Suet. in ejus vita c. 24. De furiis, seu cruciatibus conscien-

tiae, multa insignia Juvenal. XIII. 50. et seqq. Anreo illo sæculo furie nullæ fuerunt, inde Poëta: *Nec rota, nec furia, nec saxum, nec vulturis atri pæna, &c.* *Emmeness.*

Amæmque severum] Tristem. Contra Terentius, *Tristis severitas inest in vultu, atque in verbis fida.* *Servius*.

28 *Tortosque Ixionis anguis*] Quibus religatus ad rotam est, postquam illicitos Junonis petivit amplexus. *Idem*.

Tortosque Ixionis anguis] In Romano codice orbes legitur, quod si admittas figura erit ἐν διὰ δύο, quia sequitur, *Immanemque rotam.* In aliis *tortos anguis*, quod agnoscit *Servius*. *Pierius*.

Ixionis anguis] Ixion, ob tentatum in Junone stuprum, fulmine detrusus fuit ad inferos a Jove, ubi rotæ alligatus usquequaque circumvolvitur. Hanc fabulam Plutarchus in vitis Agidis, et Cleomenis scribit excogitatum contra ambitiosos. Vide Macrobius I. 10. in Somnio Scipionis, qui aliter affabulatur. *Cerutus*.

29 *Et non exsuperabile saxum*] Quod contra montem Sisyphus volvit. *Et non exsuperabile* dixit, non quod superare non potest, sed quod superari non valet summum montis cacumen. *Servius*.

Non exsuperabile saxum] In antiquis exemplaribus, *exsuperabile*. Juniores maluerunt in hujusmodi compositis verbis s litteram x præjectam, excludere. *Pierius*.

Non exsuperabile saxum] Quod contra montem Sisyphus volvit, cacumen tamen exsuperare non valet. Ovid. Met. XIII. *Aut petis, aut urges redditurum, Sisyphæ, saxum.* Pind. Pyth. II. Apollon. I. III. *Taubmann*.

Non exsuperabile saxum] Notum satis est, supplicium Sisypho impositum a Jove, ut saxum quoddam præ grande assidue supra montem apud inferos portaret. L. III. apud Lucretium existant elegantissima carmina, quibus fabulam hanc convenire, ait, in eos, qui magistratus et honores a populo

expetunt summa animi contentione; inquit autem, *Hoc est adverso nixantem trudere monte Sazum, quod tamen a summo jam vertice rursum Volvitur, et plani raptim petit aquora campi.* Cerntus.

40 *Interea Dryadum silvas*] Donec laudandi Cæsaris tempus adveniat, interim Georgica scribo. *Intactos* autem ait *saltus*, quod ante ipsum nullus Latine carmen Georgicam scripsit. Servius.

Interea Dryadum silvas] Dryades creditæ sunt fuisse Nymphæ, quæ cum arboribus et nascerentur et interirent. Plura Natalis Comes v. 11. Dryades et Hamadryades, ait Gyrard. Syntag. v. Nymphæ silvestres, ἀνὰ τῆς ὁπὺς nuncupatæ, quod generale nomen arborum est, et speciale quercus; unde et *Querquerelana* Nymphæ, ait Festus, prædentes querceto virescenti. Pontan.

41 *Haud mollia iussa*] Pet. Victor. in Arist. Rhet. II. sic explicat: *Quæ negligi non possunt: nec lænea, aut languida haberi, sed acris debent.* Ait vero, Vatem hoc fecisse, ut mitigaret vim vocis, ne videlicet diceret, ardua, acris, aut quid simile. Sic Cic. de Orat. II. ut rem duram mitigaret, dixit: *Admonitio quasi lenior obfurgatio.* Sic ab Arist. *σεμνότης* dicitur *μαλακή*: et *βαρότης*, *εὐσχήμων*: *Gravitas mollis, gravitas honesta.* Adjungit Nazianzenum, qui Orat. XXII. *πρόσταγμα τὸ χρηστόν*: *Jussum suave.* Cerda.

42 *Te sine nil altum mens inchoat*] Ac si diceret, Non meo ingenio, sed tuo fretus imperio, ad hoc carmen accessi. Servius.

43 *Vocat ingenti clamore Cithæron*] Hortantur nos ad scribendum illi montes, qui animalibus sunt referti. *Cithæron* autem pars est Parnassi. Idem.

Vocat ingenti clamore Cithæron] *Cithæron*, mons est Bæotie: ibi arcana Liberi patris sacra celebrantur tertio

quoque anno, quæ Trieterica dicuntur. Existimatur autem Liber esse cum Musis: et ideo ex hedera, fronde ejus, corona Poëtis datur. Nunc ideo vocari se ejus sacris vult accipere, quod et de vitibus præceperit. Probos.

Cythæron] In Bæotia. Mela II. 3. *In Bæotia Thebæ, et Cythæron fabulis carminibusque celeberrimus.* Eadem Plin. IV. 7. Solin. c. 12. Alii. *Cerda.*

44 *Taygetique canes*] Id est, Lacones: nam Taygeta civitas est Laconiæ. Et hoc ideo, quia dicturus est, *Nec tibi cura canum fuerit postrema.* Servius.

Taygetique canes] *Taygetus* mons Laconia. Philarg.

Domitrixque Epidaurus equorum] Epiri civitas est equis nobilis. Servius.

Epidaurus] Civitas Peloponnesi, Asclepio sacra. *Epidaurus* tamen a Ptolemæo in Peloponneso constituitur: et a Plinio IV. 5. in Achaia, ita ut plures urbes cognomines ei fuisse verisimile sit. Philarg.

Epidaurus] Hujus urbis equi in honore. Strab. I. VIII. *Ἔστι δὲ καὶ γένος τῶν ἵππων κράτιστον τὸ ἀρκαδικόν, καθάπερ καὶ τὸ ἀργολικόν, καὶ τὸ ἐπιδάυριον.* Est optimum equorum genus Arcadicum, ut et Argolicum, atque Epidaurium. Facit Servius hanc urbem Epiri; reprehenditur a Beroaldo, nam Plinius et Strabo in Peloponneso constituunt. Addo ego et Solinum, et Melam. Sed non idcirco errat Servius, nam est alia etiam Epidaurus in Epiro, aut Illyrio. Lucan. I. II. *Illyris Ioniasurgens Epidaurus in undas.* Et de hac, ut apparet, capiendus vates: nam ipse: *Et patriam Epirum referat.* et: *Eliadum palmas Epirus equarum.* Cerda.

45 *Vox ingeminata remugit*] Duplicata per Echo. Alibi, *Non canimus surdis, respondent omnia silvæ.* Servius.

Et vox assensu] Alio flexu dixit. Æn. VIII. *Mugire boves, atque omne querelis Impleri nemus.* Cerda.

46 *Mox tamen*] Id est, postquam Georgica conscripsero. *Et ardenteis pugnans* legendum est: nam male quidam *ardentis Caesaris* accipiunt: ut is communis sit syllaba. *Servius*.

Mox tamen] Ex hoc loco Papin. Theb. i. loquens cum suo Principe: *Tempus erit, cum laurigero tua fortius astro Facta canam: nunc tendo chelin: satis arma referre Aonia*. Cerda.

Accingar] In magnis rebus suscipiendis utimur hoc verbo, juxta Donatum ad Ter. E. v. 8. 3. sic in Phorm. II. 2. 4. per tralationem pro *aggredi*: *Tute hoc intristi, tibi omne est exedendum: accingere*. Eodem modo cum infinitivo occurrit apud nostrum: *Accingar lustrare diem*. Emmeness.

47 *Cæsaris*] Hic distingue, ut *Æneas* significasse videatur, quia una Actiaca pugna Octaviani Cæsaris fuit. *Philarg*.

48 *Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar*] Id est, tua facta tot annis celebrabuntur, quot anni sunt a te, usque ad mundi principium. Et modo *Tithonum* pro Sole posuit, id est, pro Titane. Nam Tithonus frater Laomedontis fuit, quem præliantem Anhora dilexit, et rapuit; a quo usque ad Cæsarem non valde multum tempus est. *Servius*.

Tithoni prima quot abest] *Servius* hic *Tithonum* pro Titane Sole accipit: sed nescio an usquam apud Poëtas Græcos aut Latinos ea metonomasia reperiatur: cum et sententia hujus loci optime constatura sit, si referamus originem Tithoni Phrygis ad Dardanum, ipsum vel Jovem, κατ' ἔξοχην, in gratiam Iuliæ familiæ, per Æneam et Creusam a Jove, Dardano, et Tithono ex ordine oriundæ: cum et Tithonum quoque Propert. eo loco respexisse videatur: *Nec mea conveniunt duro præcordia versu Cæsaris in Phrygiis cedere nomen avos*. Eustathius certe Homeri interpretes historica fide Tithonum fratrem Laomedontis fuisse memorat: allegorico autem commen-

to τῶνδ' ὅν sole m dici, διὰ τὸ ταυταχὺ τῆς γῆς τριταυρὸν τὰς ἡμέρας. *Germanus*.

49 *Seu quis, Olympiæ*] Dicturus est de armentis et gregibus. *Armenta* autem sunt equorum et bōum; quod hæc animalia apta sunt armis: ut, scutis, bonam coria; equi, prælio. *Greges* vero capellarum et ovium sunt. Ipse paulo post, *Hæc satis armentis, superat pars altera curæ, Lanigeros agitare greges hirtasque capellas*. Hæc tamen, id est, armenta et greges, sciendum, quod plerumque confundit auctoritas. *Servius*.

Olympiæ miratus præmia palmæ] Studiosus curulis certaminis, quod geritur apud Pisas in honorem Jovis Olympici. *Idem*.

Seu quis, &c.] Hactenus Procæmum. Nunc rem affectat, dicturus de *Armentis* et *Gregibus*: et hic quidem de *Matrum delectu*, qua *Boum*, qua *Equorum*. Varro II. 5. et Plinius I. VIII. Colum. I. VI. Palladius in Martio, tit. 11. *Taubmann*.

Seu quis, Olympiæ miratus præmia palmæ, Pascit equos] Pro eo Horat. od. I. 1. quos curriculo pulverem olympicum Collegisse juvat. qui præmiis excitati olympicis equos alunt, ut aliquando consequantur præmia, olympionicibus debita. *Equos alere seu pascere*, quod teste Turro. XXI. 13. ἰκνοτροφεῖν, τερμνοτροφεῖν, appellabant, solebant, qui palmam ferre meditabantur certamine curuli. Qui honor in Græcia omnium longe erat maximus, ut Corn. Nep. in præfat. cum triumpho Rom. imp. comparandus, imo major, quemadmodum Cic. pro Fl. c. 13. De privilegiis eximiiis Olympionicum, Passchal. de coron. VI. 7. 8. de origine ludorum Olympicorum Pausan. I. v. palma autem pro victoria tironibus notum. Juvenal. de equo loquitur VIII. 58. Sic laudamus equum facili cui plurima palma Fervet. Emmeness.

51 *Corpora præcipue matrum legat*]

Magis matrum; per quod ostenditur, etiam patrum corpora esse requirenda. Servius.

Torvæ Forma bovis] Paulo post; et faciem tauro propior, id est, tauro similis. Idem.

Torvæ] Terribilis. Idem.

Optima torvæ Forma bovis] De torvitate, quod præcipue frontis asperitas in hoc pecore appareat, Colum. vi. 20. inter notas taurorum: *torvæ facies*. Plin. viii. 45. eadem nota: *torvæ fronte*. Claudian. de Rapt. Vitulam non blandius ambit *Torvæ parens*. De bobus Apennini Colum. vi. 1. *Nec ab aspectu decoros*. Et Plin. viii. 45. *Non degeneres existimandi etiam minus laudato aspectu*. Ab hac vultus asperitate dixit Aristophan. in Ran. ταυρηδὺν βλέπειν. Et apud Pollucem est, ταυρηδὺν προβλέπειν, taurine intueri. Ad hoc pertinet vocis Etymon. *Torvum* enim nihil est aliud, quam taurinum. Cerda.

52 *Turpe caput*] Magnum. ut, *Turpes pascit sub gurgite phocas*. Servius.

Turpe caput] *Turpe* autem *caput*, amplum, atque magnum, ac per hoc terribile. Philarg.

Turpe caput] De magnitudine Homer. Odys. iii. qui bovem vocat ἐμπυρέτωνον. Et Auctor Geopon. i. xvii. qui vaccas πλατυμετέωνος. Uterque ab latitudine frontis. Varro inter notas suas R. Rust. ii. 5. *Latis frontibus*. Colum. vi. 1. *Fronte lata*. Pallad. iv. 11. *Lata frontis*. Observat vero Ursinus, ita Homerum dixisse, ἀναιδία πέτραν: *turpem, impudentem petram*, pro, magna: sicuti Virgilium *turpe*, pro, magno. Cerda.

Turpis] Nihil etiam aliud apud Homerum Iliad. Δ. 521. λῆας ἀναιδής. qua voce etiam Poëta utitur Odys. A. de Saxo Sisyphei. Emmeness.

Plurima cervix] Longa. ut, *Quum se nux plurima silvis, induet in florem*. Servius.

Cui *turp. cap. cui plurima cervix*] In hanc sententiam Columella viii.

2. *Sint ergo matrices probi coloris, robusti corporis, quadrata, pectorosa, magnis capitibus*. Et rei rusticæ scriptores addunt latam frontem, tam bobus, tauris, quam vaccis: unde Hom. Od. Γ. Σοὶ δ' αἶθ' ἐγὼ βέξω βοῶν ἥνιν, ἐμπυρέτωνον quod etiam epitheton non prætermisit Hesiodus. Ut autem hic commendavit juga detrectantem, sic et Hom. mulam ἀδμήτιν, ἥτ' ἀλγίστην δαμάσασθαι. Il. Ψ. Germ.

Plurima cervix] Plurima, id est, longa. Varro: *Cervicibus crassis, ac longis*. Auctor Geopon. αἰχὲνα μακρὴν, καὶ παχύν: *Cervicem longam, et crassam*. Apollon. Argon. i. de eodem, πλατὺν αἰχῆνα. et Liban. in Progym. αἰχῆνας πλαταῖς. Colum. *cervice longa, et torosa*. Idem de tauro: *Torosior cervix, et ita vasta, ut sit maxima portio corporis*. Servius de *cervice: longa*. Pallad. *torosa, vastaque cervice*. Cerda.

53 *Crurum tenuis*] Usque ad crura. Et modo *tenuis* adverbium est: nam si esset præpositio, ablativo cohæreret. Servius.

Crurum tenuis] Hic autem *crurum tenuis*, genitivo suo apposuit, alibi ablativó, ut, *pube tenuis*. Modestus, *tenuis* pro fine accipit. Sallustius: *Fine inguinum ingrediuntur mare*. Philarg.

Et crurum tenuis] *Tenuis* si præpositio sit Ablativo casu cohæreere dicit Servius, esseque hic adverbium. Sed enim, *Tenuis*, cum nomine, quod sit numero multitudinis, Genitivo sæpius junctum animadverti. Quintilianus, *Aurium tenuis in usum lingua perceperit*. Catullus *nutricum tenuis extantes*. Ita enim is appellat papillas, quod inepte simul et inverecunde quidam legunt, *Jum Crurum tenuis extantes*. Pierius.

Palearia] Sunt pelles dependentes e gutture. Servius.

Palearia] Unde ei paleæ, quæ colum amplectuntur: et ea pars annuli, quæ gemmam cohibet, propter similitudinem palea dicitur. Cicero de

officiis III. *Cum paleam ejus annuli ad palmam converteret, a nullo videbatur.* Philarg.

Et crurum tenuis a mento palearia pendent] De palearibus demissis crurum tenuis. Varr. *A collo palearibus demissis.* Colum. *Palearibus amplis, et pene ad genua promissis.* Et c. 21. *Palearibus amplissimis.* Pallad. *Palearibus largis, et circa genua fluentibus.* Et *Palearibus maximis.* Ovid. Met. II. *Armīs palearia pendent.* Eodem pertinet, Græcis palearia dici *ζοργάρα*, quod demissa usque ad genua. Pappin. Theb. I. III. *Natant palearibus armi.* Cerda.

54 *Tum longo nullus lateri modus]* De magnitudine aut lateris, aut totius corporis. Auctor Geop. probat has bestias *περιμήκεις, εὐμεγέθεις*: *Longis magnisque corporibus.* Iterum, *βαθυκλέρους, πλατυνέρους*: *Magnis lateribus, ac lato tergo.* Varr. *Oblongæ, amplæ.* Et *Corpore amplo, bene costatos, latis humeris.* Colum. *grandibus membris.* Et *Armīs vastis.* Et *Late-ribus porrectis, lumbis latis.* Et de tauris: *Membris amplissimis.* Palladius: *Grandibus membris, ac solidi corporis, magnis artibus, armīs vastis, porrectis lateribus, latis lumbis.* Cicer. Nat. II. de bobus dixit: *Humerorum latitudines.* Demum Poëta ipse de hac fera: *Omnia magna.* Cerda.

55 *Et camuris hirtæ sub cornibus aures]* Id est, *curvis.* unde et *cameræ* appellantur. Præcipit autem aures, et magnas et hirsutas esse debere. Servius.

Camuris] *Camuri* boves sunt qui conversa intorsus cornua habent, quibus contrarii *patuli*, qui cornua diversa habent. *Levi*, quorum cornua terram spectant. his contrarii *Licini*, qui cornua sursum versum reflexa habent. Philarg.

56 *Nec mihi displiceat]* Liptotes figura est, id est, valde placeat. ut, *Munera nec sperno.* Servius.

Albo] Divise, pro albis maculis.

An potius absolute *albo* dixit, perinde ac si diceret *albitatem.* ut est illud: *Sparsis etiam nunc pellibus albo.* Philarg.

57 *Detrectans]* In Romano codice, in Mediceo, et in aliis antiquissimis, uno tantum excepto, scriptum inveni *Detractans*: quod etiam in Oratorum exemplaribus antiquis observavi, præsertimque apud Livium: et *Detractant* et *Detractare* sæpissime. Pier.

58 *Faciem tauro propior]* Imaginem, similitudinem totam. Servius.

Propior] In codice Longobardico, *Proprior* legitur. Sed vulgata lectio *propior*, a *prope*, castior est. Pierius.

Ardua tota] Vacca debet esse ardua. Nam Colum. *Vaccæ probantur altissimæ formæ, longæque.* Et Pallad. *Musculis ac toris ubique surgentibus.* Et de vaccis signate: *Forma altissima, corporis longi, uteri cupacis, et magni.* Et de tauris: *Alti, atque ingentibus membris.* Cerda.

59 *Gradiens ima verrit vestigia cauda]* De prolixitate caudæ, Auctor Geop. *οὐρὰν προμήκη, καὶ ψάβουσιν τῶν περὶ τῶν*: *Caudam prælongam et pertingentem calcanea.* Varro: *Caudam profusam usque ad calces.* In Varrone aliqui legunt *codam.* Colum. *Caudis longissimis.* Et de Vaccis: *caudis amplissimis.* Pallad. *Caudis maximis.* Plinius de cauda: *Crescit donec ad vestigia ima perveniat.* Tryphiodorus, citante Germano, in quem et nos incidimus, *Συρέτω δὲ προμνοῖσιν ἐπ' ἰχνεῖσιν ἑκλυτος οὐρή*: *Trahitur soluta cauda per extrema vestigia.* Cerda.

60 *Lucinam, justoque pati Hymenæos]* *Hysteron* proteron est: Ante enim est *Hymenæus*, post *Lucina* consequitur. Item *Hysteron* proteron est, *Desinit ante decem, post quatuor incipit annos.* Ante enim incipit, post desinit. Servius.

Lucinam] *Lucina* dicta Juno, eo quod lucem nascentibus præstare dicatur. Sic Terentius: *Juno Lucina fer opem, serva me obsecro.* Philarg.

Lucinam] Observa politissimas locutiones Lucinæ et Hymenæi, ad signandos coitus bestiarum: transfert enim ad has quæ sunt hominum. Nostrò hæsit Oppianus Græcus Poëta Cyn. l. III. loquens de fœmina onagrorum pariente: Ὅπως θηλυτὴν γὰρ ἔχει τόκον εἰλειθυλῆς: Cum adest jam fœminæ partus *Lucinæ*. Et ibidem de ursa, Βιδασσὰρ εἰλειθυλῆν: Violenter arcescit *Lucinam*. Et Solin. c. 39. qui loquens de partu ursarum: *Lucinæ* illis properatius tempus est. Horatius de equa od. III. 11. Nuptiarum expers. Oppian. Cyn. I. loquens de equo, qui coivit cum matre, γάμου ἀπόμορον: Nuptias detestabile. Et de equo alio, γαμήλια χρεμέθοντα: Nuptialia hiniientem. Itaque de feris eleganter dices, connubia, nuptus, maritaliones, conjugia, lectum, viduitatem. Est in Oppiano Cyn. l. III. de ursa, στυγέουσα λίκτρον χῆρον: Exosa viduum lectum, Pallad. IV. 13. de equis: Submittenda sunt pauca, vel numerosa conjugia. Cerda.

Justos] Non negligo notam Erythræi, interpretantis *justos Hymenæos*, nuptias legitimas, nam videlicet secundum leges contrahuntur. Justinian. l. I. tit. de Nuptiis: *Justas nuptias inter se cives Romani contrahunt, qui secundum præcepta legum coeunt*. Ubi *justæ nuptiæ* sunt legitimæ. Advertitque, et firmat loco Pauli I. C. *justum filium* dici, quem *legitimum* appellamus. *Idem*.

Pati] Signatissima vox ad significandum pondus tauri, prementis in coitu tergum juvencæ. Non dissidet Horatianum *tolero* in od. II. 5. *Tauri ruentis In Venerem tolerare pondus*. Eodem verbo usus est Plin. VIII. 42. loquens de admissura equorum. *Idem*.

Hymenæos] De Hymenæo Deo nuptiarum, qui hic pro ipsis nuptiis sumitur, quid hic, quod non ociosum in tanta luce doctrinæ? Tantum serva ætymon, dicitur enim (ut multi volunt) ἀπὸ τοῦ ὑμένος. Est hæc pellicula,

obtentâ naturæ muliebri, quæ indicium præbet virginitatis, aut salvæ, aut amissæ. Hanc a Laberio apud Nonium dictam *Eugium*: a Prudentio Solino, Sanct. Augustino *Virginal*, in Oppianum Cyn. III. advertit Rittershusius. *Idem*.

61 *Desinit ante decem*] In Longobardico, *Desinet* futuro tempore legitur. In Romano *decim*, suo quodam scribendi more, ut, *Aurea mala decim* quod, ut diximus, etiam apud Asprum est. *Pierius*.

Desinit, &c.] 'Sensit fere hoc idem Varro R. Rust. II. 5. Non minores oportet inire bimas, ut trimæ pariant, eo melius si quadrimæ. Pleræque pariunt in decem annos, quædam etiam in plures. Aliquid recedit Colum. VI. 24. Ex his, qui quadrimis minores sunt, majoresque quam duodecim annorum, prohibentur admissura: illi, quoniam quasi puerili ætate seminandis armentis parum habentur idonei: hi, quia senio sunt effecti. Arist. hist. VI. 21. inire quidem tauros Venerem, cum sunt anniculi, octavo etiam mense: sed non habere vim, nisi cum sunt *diereis*, in bimatu. Horatius rem hanc attingit, ut Poëtam decebat, nam de Lyde ita scribit. od. III. 11. *Quæ, velut latiss equa trimæ campis, Ludis exultim, metuitque tangi* Nuptiarum expers, et adhuc protervo Cruda marito. Sequitur, ut credo, præceptum Virgillii, nam eo ipso quod neget, trimam aptam esse ad genituram, videtur ire in ætatem, quam Poëta assignat. Notanda verba Arist. Histor. V. 14. de bove, quæ annicula cum esset, peperit, βοὺς ἐνιαυτὰ ἔρενε. Cerda.

62 *Cetera*] Ætas scilicet, quæ est vel ante quartum, vel post decimum annum. Et bene ostendit per hæc tempora, posse quidem armentis, sed inutilem, provenire fœturam. *Serv*.

Fatura habilis] Ita infra: *habendo pecari*. Id est, generando. Et nihil tritius, quam *habere liberos*. Cerda.

63 *Superat gregibus dum læta ju-*

ventas] Dum suppetit. Et dicit juvenili ætate eas debere concumbere; quia cito deficiunt, et quia tempora meliora depereunt. *Servius*.

Læta juvenitas] In Mediceo et antiquis plerisque codicibus *juventas*, in non nullis *juventus*. *Pietius*.

Juventas] Juventas juxta Agrotium de orthogr. *est unius hominis ætas*. Sic pro sabole, gregem conservante. Dea etiam est pubertatis et juventutis, quæ *Hebe*, et hora appellatur: de hac multa *Torrent*. ad *Horat.* od. i. 3. *Euameness*.

64 *Solce*] Vox optima ad signandum effrenatum cursum, quo bestię rapiantur in Venerem. *Oppian*. *Cyn.* III. ὁπόως εἰς ἀπποδίτην. *Cerda*.

Mitte in Venerem] *Mitte*: unde *emissarius* *Plaute*, et *admissarius equus* *Plinio* et *Varroni*, ὄχειν, ὄχειον, ἐπιβαρῆπιος, ἀναβαρῆπιος, κήλων. *Germanus*.

Pecuaris] Ab eo quod est *pecuare* venit: nam *pecua*, ut ait in *Pompejana* *Cicero*, ab eo quod est *pecu* venit: ut *gens*, *gentia*. *Servius*.

Pecuaris] Non loca, sed ipsa pecora dixit. ut alibi idem usurpavit *ætiva*, pro pecoribus quæ in æstivis agent. *Nec singula morbi Corpora corripunt, sed tota æstiva repente*. *Philarg*.

65 *Suffice prolem*] *Subministra*. Unde etiam *suffectos consules* dicimus. *Servius*.

Suffice] Quod nunc *suffice*, statim *refice*. *Colum.* VII. 3. dixit: *substituere*. Ipse, et alii: *summittere*. Notavit *Cujac*. *Observat.* XI. 36. Idem *Colum.* VII. 6. *supplementum gregis*, dixit. *Suetonius Vespas.* c. 9. *saplevit*, etiamsi de re alia loquatur. *Cerda*.

66 *Miseris mortalibus ævi Prima fugit*] Ista sententia non solum ad animalia pertinet sed generaliter ad omnia. *Servius*.

Optima dies] Huc pertinet *Nota Deiri* ex *Nonio*, interpretante *bonam ætatem* pro juventute, nam *Poëta* de juventute loquitur, et hanc vocat *diem*

optimam. *Cicero* in *Catone*: *Quod si ipsis voluptatibus bona ætas fruitur*. *Seneca* in *Hipp.* *Optimos vitæ dies Effluere prohibe*. Id est, juventutis dies. Inde etiam lucem dat *Virgilio* in *Æn.* IX. qui primam diei partem vocat *meliozem*, quasi *puberem*. Recte hoc, nam ut alibi observo, extrema dies cum senectute comparatur, et interire et mori dicitur. Quam isti *bonam ætatem*. *Symmachus* *epist.* XXII. 10. *vigentem* appellat, ita loquens cum *Theodos*, et *Arcad*. *Augg.* *Fecistis ut urbs cana luxuriaret, in primam reducta ketitiam, et ver illud quondam vigentis ætatis*. Ut vero *bona ætas* de juventute, ita *mala ætas* de senectute, quod multis firmat *Nonius*. Sane *Afranius* in *Vopisco*: *mala ætas nulla delinimenta invenit*. id est, *Senectus*. *Attius* in *Amphitr.* *mala ætate*, id est, *senectute*. *Pacuvius* in *Peribœa*, *malam ætatem*, id est, *senectutem*. Quare autem *juventas* dicatur *ætas optima*, copiose docet *Seneca* *epistola* CVII. *Cerda*.

Optima dies Prima fugit] *Habere* potest sententia hæc vicem proverbii, ut multe aliæ. Ut videre est apud *Hieron.* *Epistola* ad *Heliodorum*, et ad *Gaudentium*. *Horatius* quoque dixit: *Multa ferunt anni venientes comoda secum: Multa recedentes adimunt*. Sed de hac sententia jam *Erasm.* *ch.* III. cent. 9. c. 43. Et nonnulla hic *Germanus*, et plura *Seneca* *ep.* CIX. et nos non pauca ad *Ecl.* II. Hic adjungo *Nazianz.* verba orat. XXXI. ad rem signatissima, τὰ διδόχα τῶν κροτῶν πένθη, καὶ τοὺς ἐπὶ τοῖς θάλαμοις τῶν οὐκ ἐκείνων: *Luctus succedunt plausibus, et funera thalamos excipiunt*. Et inf. ait, humana omnia, esse χρόνου καὶ νόσου καλῶν: *ludibrium temporis, et morbi*. *Manil.* I. IV. ita ad rem: *Nascentes morimur, finisque ab origine pendet*. *Plutarch.* quoque *Symp. Quæst.* IV. 1. loquens de animalibus, ait illorum vitam esse ἐπικνην καὶ νοσῶδες: *Obnoxiam mille malis, mille morbis*. Idem.

Miseris mortalibus] Ad verbum Homer. δειλοῖσι βροτοῖσι. Alibi: δειλοῖσι βροτοῖσι. et, δυστήρους ἄνδρας. Euripides quoque ταλαιπώρους. Idem.

Miseri mortalibus] Epitheton quod vere congruit, nam ut Seneca ad Marc. c. 16. *vita est plena et infecta variis casibus, a quibus nulli longa pax, vix induciæ sunt.* Emmeness.

67 *Fugit*] Seneca in Hippol. *Ætate frueri, mobili curam fugit.* Iterum: *Res est forma fugax.* Horat. od. i. 11. *7. fugerit invida Ætas.* Cerda.

Subeunt morbi, tristisque senectus] Naturalem ordinem tenuit; dicens, advenire morbum, senectutem, mortem. *Servius.*

Subeunt morbi] Sententia prius prolata ab Hesiod. *νοῦτοι δ' ἀνθρώποιον ἐφ' ἡμέρη, ἢ ἐπὶ νυκτὶ:* *Morbi subeunt mortalibus nocte, et die.* Juvenalia, *Circumscilicet agmine facto Morborum omne genus.* Hanc malorum in senectute turbinem optime expressit Græcus quidam his versibus, qui circumferuntur: *Τὸ γῆρας ὥσπερ βασιλεὺς ἐστὶν τῶν κακῶν, πᾶσι δ' οὐκ ἰσὺς αὐτῷ καταπεφυγῶτα.* *Quædam est malorum ara senectus omnium, Adeo videre est cuncta ad hanc recurrere.* Possit quispiam putare morbos in Poëta esse, non tam morbos, quam ipsam senectutem, quæ tota morbida, ducta ratiocinatione ab Arist. qui de Animal. l. v. vocat senectutem *νόσον φυτικὴν, naturalem morbum.* Quod Virgil. *subit senectus.* Homer. Il. xxiii. *γῆρας ἰκνέει.* Cerda.

Subeunt morbi] Sic Senec. epist. xiv. *Naturalia mala, quæ retuli, inopiæ atque morbi silentio subeunt, &c.* sic Hesiod. *ἐργ. καὶ ἡμ. v. 102. Νοῦτοι δ' ἀνθρώποιον ἐφ' ἡμέρη, ἢ ἐπὶ νυκτὶ Ἀντόματοι φοιτῶσι, κακὰ θνητοῖσι φέρονται Στῆγ' ἐπεὶ φωνὴν ἐξέλεγο μητέρα Ζεύς.* *Emmeness.*

Tristisque senectus] Homer. Il. viii. *χαλεπὸν γῆρας.* Et x. *γῆραι λυγρὰ* reperi etiam Græco in versiculo, *γῆρας ἐργαστήριον.* Cerda.

68 *Inclementia*] Inexorabilitas et duritia. *Servius.*

69 *Semper erunt, &c.*] Habes hoc præceptum in Colum. vi. 22. *Enixa, et vetusta, quæ gignere desierunt, submovenda sunt: et utique tauæ, quæ locum fecundarum occupant, oblegunda, vel aratro demandæ, quoniam laboris, et operis non minus, quam juvenci, propter uteri sterilitatem patientes sunt.* Et vii. 3. eadem præcipit, etiamsi de arietibus, sed quæ ad rem Virgilli: *Nec committi debet, ut totus grex effectus senectute dominum dentituat: cum præsertim boni pastoris vel prima cura sit, annis omnibus in demortuarum vitiosarumque ovium locum totidem, vel etiam plura capita substituere.* Cerda.

Quarum mutari corpora mavis] In antiquis codicibus *malis* est, quod venustus videtur. Quam lectionem etiam apud Carisium observavi, ubi fieri Solæcismus ait transmutatione qualitatis in conjunctionibus, ut ea loco, *Semper erunt, quarum mutari corpora malis, Semper enim refice, pro Semper itaque.* Pierius.

70 *Semper enim refice*] Vacat enim. Sane dicit ante subveniendum esse; ut antequam pereant, reparentur arma. *Servius.*

Requiras] Ex Græco fonte, nam Xenoph. in Hipparchico docet alendos esse equos, *ὡς ἢ πόλεμος γίγνηται, μὴ ζητεῖν δεῖ ἰππικόν: ne cum bellum ingruat, equitatum requiras.* Itaque Latino verbo *requiro*, omnino respondet Græcum *ζητεῖν*, etiamsi simplex. Cerda.

71 *Anteveni, et subolem armento sortire quotannis*] In Mediceo et Longobardico, absque *et, ante ceni subolem.* In aliquot codicibus, *anteveni* unica dictio. In Romano, Mediceo, et quibusdam aliis codicibus antiquis *subolem* passim invenias. *Pierius.*

Subolem armento sortire quotannis] Substitue, subministra. Et est verbum iudiciorum: nam *subsortiri* dicuntur iudices, qui occupatorum funguntur officio. *Servius.*

Sortire] Quasi subsortire, et subijce. An potius pro *elige* et *junge*,

ut *uxorem sortiri dicimus. Philarg.*

72 *Est idem dilectus equino.* Ut habeant matres optimas. *Servius.*

73 *In spem statuas submittere gentis]* Id est, quosvis admissarios fieri. Notanda sane exquisita varietas: nam in bobus matres ante descripsit: in equis admissarios ante commemorat. *Idem.*

Statuas] In Rom. cod. et in quibusdam aliis *statuas* futuro tempore legitur. Ita correctum in Mediceo. in nonnullis tamen *statuis*. *Pierius.*

In spem submittere gentis] Sic et Jurisconsultus l. quid ergo, II de usufructu. *Interim tamen quamdiu submittantur et suppleantur capita quæ demortua sunt, et reliqua.* Et Columella l. VII. *Submitti autem etiam in vicinia urbis quandoque oportebit, nam vernaculum pecus peregrino longe est utilius; nec committi debet, ut totus grex effectus senectute dominum destituat, cum præsertim boni pastoris vel prima cura sit, omnibus annis in demortuarum vitioarumque otium locum totidem, vel etiam plura capita substituere.* *Superius etiam Maro: Pascite ut ante boves pueri, submittite tauros: quamvis sint, qui arandi disciplinam hoc verbum ibi referant; quod et ad vites et alia transfertur.* *Colmell. l. iv. At e contrario ad meridiem plures palmites submittantur, qui laborantem matrem fervoribus æstivis opacent.* Et *Lucret. Dædala tellus Submittet flores.* *Germanus.*

76 *Altius ingreditur]* Cum exultatione quadam incedit. *Servius.*

Altius ingreditur] Boni equi nota *Homer. Il. vi. et xv. ὑποῦ δὲ κρήνῃ ἔχει:* *Alte caput tollit.* Et *Plato Polit. VIII. ἵπποι ἐλευθέρως καὶ σεμνῶς ἐπιθιμένοι πορεύεσθαι:* *Equi assueti ingredi superbe et fastuose.* *Xenoph. ibidem, αἶψαι ἀναστρέφω τὰ σκέλη:* *Tollit crura altius.* Et *Oppian. Cyn. I. ὀρθοτενεῖς δολιχοὶ τε ποδῶν περιμήκεες αὐλοὶ:* *Rectæ, proluxæque pedum longæ tibiæ.* *Columel. etiam vi. 29. Altis rectis cruribus.* *Gratius: Nempe ingens, nempe*

ardua fundet in auras Crura. *Cerda.*

Mollia crura reponit] Ennius de grui-bus dicit, *Perque fabam reponit, et mollia crura reponunt.* *Servius.*

Mollia crura reponit] In laude ponit *Xenoph. ἦν ὁ πᾶλος ὄντος κῆμπτῃ:* *Si genua inflectat flexu molli.* Et post pauca, τὰ δὲ ὄντᾳ δικαίως ἐδοκίμει: *Mollities hæc merito fit maximi.* Et reddit rationem hanc: ἀπταιστώτερον γὰρ καὶ ἀκοπώτερον τὸν ἵππον τῶν σκληρῶν σκελῶν παρέχει: *Nam in hac minus et offendit equus, et laborat, quam in rigiditate.* *Infra etiam crura equi ὄντᾳ vocat, mollia, lubrica.* Iterum post multa, κυρτῶ μὲν τῷ σχήματι, ὄντῶν δὲ τοῦν σκελῶν γανρισόμενος. *Exultabundo habitu effert sese mollihus cruribus.* *Cassiod. iv. 1. de hac nota: Incedunt enim molliiter, sessoresque suos insanis festinationibus non fatigant; quiescitur potius in ipsis, quam laboratur.* Et *Plinius VIII. 42. de equis Hispanis in Gallaica, et Asturica: Quibus non vulgaris in cursu gradus, sed mollis alterno crurum explicatu glomeratio.* Puto hanc molliem significare *Oppianum, cum de suo equo, ἀναλὸς τε φέρεν: Mollius ad portandum.* Iterum: καὶ σφυρὸν ἀγκάλινοιο: *Et talum inclinet.* *Cerda.*

Mollia crura] Talis equus, ut *Salm. Plin. exercit. p. 897. Campanus, aut Græce κῆμπατος vocatur, qui lætus et tripudians, graduque molli gestiens dicitur* *Apulejo Met. I. VII. Xenophonis est præceptum περὶ ἵππων ἐν equis comparandis primam pedum curam esse oportere, cui subscribit Horat. Sat. I. 2. 86. Regibus hic mos est, ubi equos mercantur, opertos inspicunt: ne si facies, ut sæpe, decora Molli fulta pede est, &c. Emmeness.*

77 *Primus et ire viam]* Matris præire vestigia. *Servius.*

Primus et ire viam] His affinia illa *Varron. R. Rust. II. 7. Equi boni futuri signa sunt, si cum gregalibus in pabulo contendit, in currendo, aliave re, quo potior sit: si, cum flumen travehendum est gregi, in primis progreditur, ac*

non respectat alios. Et Columella vi. 20. Cum vero natus est pullus, confestim licet indelem aestimare, si hilaris, si intrepidus; si neque conspectu, novaque rei auditu terretur; si ante gregem procurris; si lascivia, et alacritate, interdum et cursu certans aequales exsuperat; si fossam sine cunctatione transiit, pontem, flumenque transcendit. Hæc erunt honesti animi documenta. Quod de fossa attigit Columella, prior Xenophon, ῥάππος διανηδῖν. Cerva.

78 [Ignoto ponti] Per quem nunquam transierat. Servius.

Ponti] In Romano codice, in Longobardico, et quibusdam aliis uno consensu ponti legitur. Quid enim equis cum Mari? cum fluminibus vero et pontibus sæpe negotium. Quamvis in Calabria et Apulia locis equorum generositatem eo experimento præbent, si ad mare impulsos, contra advenientes fluctus impavidos aspexerint, ideoque pullos innatationibus aduofaciunt. Est autem pondo scriptum in codice Mediceo. Pierius.

79 [Nec vanos horret strepitus] Quintilianus libro octavo ordinem esse dicit, Nec vanos horret strepitus: Tunc, si qua sonum procul arma dedere, Stare loco necit. Cætera vero, quæ totam ejusmodi equi faciem describunt, Illi ardua cervix, usque ad eum locum, Color deterrius albis, et Gilca, per interpositionem collocata, quare parentesis atroque adlinenda loco est. Idem.

[Nec vanos horret strepitus] Ideo inter præcepta domandorum equorum monet Xenophon domitorem, ut equum δὲ ὄχλου διδῆναι, καὶ παροδῶναι μὴ ἔπει, παροδῶναι δὲ φόβος πληροῦν: per turbam circumferat, admoveat illum variis speciebus, variis strepitibus, et fragoribus. At Varro ait: Equus, cum stent cum matribus, interruendum; ne, cum sint disjuncti, laudentur. Cerva.

[Incorvix] Dicitur a Xenophonte ἰνκορὸν κῶλον, θανατοῦν, ἀγαθόν, ἡνίκ.

pulcræ, admirandæ, generosæ, videlicet μεγαλύνου ἡνίκον ἐπιδῶν: altius sese erigens. Supra etiam dixerat, equum arte discere ἀρχὴν δαίμων: cervicem tollere. Auctor etiam Geopon. probat equum ἐπαύχων: cervicis alta. Oppian. de suo equo, μετῆρον ἐπαύχων δαίμων. Ardum et sublimè caput erigat. Iterum dat illi ἐν κῶλα: altum caput. Papin. de equo Domitiani: At Sonipes habitus, animoque imitatus equestres Acrius attollit rictus. Calab. l. vii. inter notas alias boni equi, κῶλη δ' εἰς ἔπος δαίμων: caput in altum tollit. Et l. xii. describens fabricam Trojani equi inter alias notas: κατέπαυ δὲ χαίτην ἀρχέρον ἐπὶ κῶλῳ καθήκοντες: Superne autem iudæ cervicis erecta concinnavit. Homerus hoc elogio Iliad. x. et xiiii. ἐπαύχερας ἱπποῦς. et xvi. ἐπὶ κῶλῳ δὲ κῶλην ἔχον: Habet caput sublimè. Apoll. l. iv. μετῆρον ἀρχέρον. Silius l. iv. erectus in auras It sonipes. Equi boni notas late persequitur Plato in Phædro, interque alias placet illi equus, qui sit τὸν εἶδος ὁρῶς, καὶ ἐπαύχην, rectus, et cervicè ardua. Eandem notam dat Meliod. l. iii. Hist. Æthiop. equo Theogenis. Calpurn. Eccl. vi. equum describens: Sine pondere cervix. et postea: Excelssissima frontæ est. Coluta. corpus sublimè, erectum Isidor. xii. 1. Erecta cervix. Ovid. in Hal. Nonne vides victor quanto sublimius altum Attollat caput, et vulgo se vendit auræ. Nemesia. Phœbus se validos cervix recupinat in armos. Ad idem possunt spectare ista ejusdem: Ardua frons, auresque agiles, capitiq; decoro Altus honos. Lucan. l. rv. de equo fatigato contrarium effert: Fesson jacet cervix. Et Valer. Arg. iii. Sonipes cervicè remissa. Et Platonii adducto loco improbat equus ἀρχοράχλος. qua voce demissum collatum Interpres accipit. Sed notandam, Poëtam extulisse rem per vocabulum ardua cum majore virtute. Ita enim sublimis esse debet cervix, ut sit etiam concinne inflexa. Ideo Op-

plan. γυρᾶλέη θειρή: *Reflexum sit col-
lum.* Et Pollux ex Xenophonte, τρά-
χυλος εὐκαμπτῆς, ὡς ἀλεκτροδύων· ἀλλ'
οὐχ ὥσπερ κατρου ὀρθός: *Collum con-
cinnæ inflexum sit, ut gallis: non rectum,
ut apro.* Possit quispiam suspicari
Græcam phrasin, μέγα βαδίζοντες:
*Sublime ingredientēs, qua notantur
superbi homines, ductum ab hac
equorum proprietate. Cerdæ.*

80 *Argutum*] Breve. *Servius.*

Argutum caput] Varro: *Qualis futu-
rus sit equus e pullo conjectari potest, si
caput habet non magnum, &c.* Colum.
Exiguo capite. Isid. et Pallad. *Exi-
gnum caput.* Auctor Geop. τὴν κεφαλὴν
ἔχει μικράν: *Habet parvum caput.* Pol-
lux κεφαλὴ βραχεῖα: *Breve caput.* Op-
pian. βαῖον κάρηνον: *Modicum caput.*
Propter hanc exiguitatem Cassiodo-
rus: *Caput cervinam reddit effigiem.*
Cerdæ.

Argutum] Scio Pontanum veterem
interpretem Servium nugatorem ap-
pellare, quod, *argutum, breve, putet.*
Sed quo jure, ipse viderit. Cerdæ
explanationem sine scrupulo proba-
mus. *Argutum* etiam hoc in loco Non.
Marcellus l. iv. *parvulum caput* expo-
nit. Nec abit Vennsini descriptio
Sat. i. 2. 88. *emptorem inducat hian-
tem, Quod pulchra clunes, breve quod
caput, ardua cervix.* et hoc videre est
in Columell. vi. 29. et passim in aliis:
Eumenes.

Brevis alvus] Hæc nota celeberrima
est. Xenophonti in primis equus lau-
datur, cui sit κενὸν μικρότατος: *uterus
brevisissimus.* Nam magnus (inquit)
equam vel deformat, vel debilitat,
vel prægravat. Pollux γαστήρ προ-
εσταλμένος: *Contractus uterus.* Auctor
Geopon. γαστέρα συμπεπλεγμένην, καὶ
ταῖς λαγύραις συνεσταλμένην: *Ventrem
compressum, et ad ilia contractum.* Var-
ro: *Ventre modico, lumbis deorsum ver-
sum pressis.* Colum. *Ventre substricto.*
Isid. *Venter substrictus.* Cerdæ.

Obesaque terga] Oppian. εἰσέτα ῥάνα:
Lata terga. Xenophon laudat equum,

Delph. et Var. Clas.

cui ait δορὸς πλατυτέρα: *lumbus latior.*
Et postea, τὰ γε μὴν ἰσχυία πλατέα εἶναι
μὲν χρή, καὶ εὖσπαρα: *Opportet coxas
esse latas, et carnosas.* Idem.

81 *Luxuriatque toris animosum pec-
tus*] *Nodosum et eminens pulpis. Serv.*

Luxuriat] Græci hoc σφριγῆ, ἀκμά-
ζει, εἰσωματεῖ. Per luxuriam, et toro-
sitate[m] indicat magnitudinem pecto-
ris: et addit animum, nam eo major
equi vis, quo hic pectorosior. De
notis pectoris Xenophon, καὶ μὴν στέρ-
να πλατύτερα ὄντα καὶ πρὸς κάλλος, καὶ
πρὸς ἰσχύιν: *Latius pectus idoncum est,
et ad formam, et ad robur.* Apud Geo-
pon. στήθος εὐρὸς: *Latum pectus.* Op-
pian. πολλὸ πέλοι στέρνον: *Plurimum
sit pectus.* Varr. *Pectus latum, et ple-
num.* Columell. *Lato et musculorum
toris numeroso pectore.* Pallad. et Isi-
dor. *Pectus late patens.* Cassiodor.
*Quorum (equorum) pectora, vel crura
sphaeris carneis decenter ornantur.*
Cerdæ.

82 *Spadices*] Quos phœniciatos vo-
cant, pressos, myrteos. *Servius.*

Spadices] A colore termitum pal-
mæ, quos Græci βάτα vocant: unde
et Gallicam vocem bay manasse docti
quoque credunt: quin et inde βάτος,
badius, et balios equos Latinis dici.
Spadicis vocabulum ἀπὸ τῆς σπάθης
ductum: cuius sæpe mentionem facit
Dioscor. et Theophr. hist. ii. de plant.
ὅταν ἀνθῇ τὸ ἔρβον ἀποτεμνόντες τὴν
σπάθην ἀφ' ἧς τὸ ἔρβον. Item, ἐκ φοινί-
κης σπάθης τόξα πεποιημένα, de palma.
Spadicem autem in equorum colori-
bus commendat quoque Hom. II. Ψ.
φράσσαςτο δ' ἵππων ἀριπρεπέα προύχοντα,
Ὅς τοι μὲν ἄλλο τόσσον φοινίξ ἦρ, ἐν δὲ μετὰ
πυ Λευκὸν σῆμ' ἐτέρευτο περίτροχον ἦϊοτε
μήνη. Etymon autem hujus vocis spa-
dix Plutarchus Symp. διὰ τὴν λευκὴν
ἀγώνων, &c. deducit παρὰ τὸ σπᾶν, his
verbis: καὶ τοι δοκῶ μοι μετμονεύειν ἐν
τοῖς Ἀπτικοῖς ἀνεγγραφὸς ἐναγχος, ὅτι
πρῶτος ἐν δήλῳ θησέος ἀγῶνα ποιεῖν
ἐπέστασε κλάδον τοῦ ἱεροῦ φοίνικος, ἧ καὶ
σπάδιξ ἀνομόσθη. Germanus.

Virg.

6 I

[*Spadices*] *Ἀνδράς, λευκόσπικτος*, (ita et Probus) *ὑπερίκτιον* Xenoph. ubi fallitur Brodeus, eiridem exponens nucum instar, Wagtenbraun. Servio etiam *Phariciati* sunt et *badii*, sive (ut alii) *balii*. Vide omnino Glossemata Barbari in Plin. in *Balios* et *Spadix*. et Gell. II. 26. et III. 9. *Camerario* fuscilli et fulvi, et in quibus rubentes maculae albo inasperae sunt, ut purpurei appareant, *Spadices* habentur. talesque Homero etiam laudati, II. V. Turneb. XIII. 4. e Gratio P. qui Maroni fere aequalis, docet Poëtam his coloribus equos describere ad speciem et pompam potius sacraeque curriculae, quam fortes, atque ad bellicum opus, aut venatorum munus. Vide ibid. Taubmann.

[*Glauci*] Sunt felineis oculis, id est, quodam splendore perfusis. Servius.

[*Glaucique*] *Glaucus* autem caeruleus est color, id est, subviridis albo mixtus, et quasi clarus. Nam ille sine duplo displicet, qui ex albo et gilvo constat, ut sit unum albo et gilvo. Alioqui repugnant illi, *Qui candore nives anteirent, cursibus auras: et, bigis is Turnus in albis*. Philarg.

[*Glauci*] *Glaucus* color, caeruleus est, sive caesius, albo viridique temperatus. Schimmel oder Wimmelblau. Servius equos felineis oculis exponit. Taubmann.

[*Honesti Spadices, glaucique*] Non quilibet equus hujus coloris probandus, sed videtur Maro, ut Turn. XIII. 4. haec dixisse ex locorum seminio, in quibus illius coloris praestantissimi equi nascebantur, ut Mycenis et Pelae. *Emmenes*.

[*Color deterrimus albis, Et gilco*] Atqui alibi ait, *Qui candore nives anteirent*. Sed aliud est candidum esse, id est, quodam nitenti lure perfusum; aliud album, quod pallori constat esse vicinam. Servius.

[*Color aeternus albis*] Non improbat candidos, et nitentes, ac luce perfusos. Nam de equis Rhesi mag-

no elogio Hœm. II. K. *Λευκόσπικτος* quos: *candidiores nives*. Claud. de vi. Cons. Hon. *Electi candoris equos*. Et de equis Martia, Stil. II. *candidibus urbem ingreditur trabentibus equis*. Et Ovidius de Pont. II. 8. aptat Germanico equos niveos: *Hic tibi mature fraterni funeris altor Purpureus niveis filius instet equis*. Loquitur cum Aug. et Art. 1. *Ergo erit illa dies, quo tu pulcherrimo rerum Quattuor in niveis auras ibis equis*. Sed aes improbat, qui more albi, ac pallori vicini. Aperte discriminat Isidor. loquens de colorib. equorum XII. 1. *candidus autem, et albus invicem sibi differunt*. Nam *albus cum quadam pallore est; candidus vero, niveus, et purpureus perfusus*. Itaque hos pallidos Poëta improbat. Adducit Germanus *Etiam consentientem cum Marone, τὰ δὲ λευκὰ καὶ λευκότερα: Alba languidiora, imbecilliora*. Cerda.

[*83 Gilvo*] Melinus est color. Multi autem ita legunt, *Albis et gilvo*: ut non album et gilvum, sed albigilvum vituperet, quod falsum est. quod si singuli colores vituperandi sunt, quanto magis mixtas uterque? id est, albigilvus. Servius.

[*Gilvo*] Terentius Varr. in *ἑνός τῶν ἵππων Ἀλφῶν*. Equi colore disparis—*hic badius, iste gilvus, ille murmus*. Thylesius intelligit robur, aut *hekura*. Eadem forma Alciatus, nam ait *gilvum* esse colorem quadantenus vergentem in rubrum, quod vulgo *Chryseum* vocant; a pallore auri, priusquam excoquatur: Isidor. XII. 1. ita explicat loquens de coloribus equorum: *Gilvus autem melius color est subalbidus*. Cerda.

[*Tum, si qua somum*] Putant aliqui, in his etiam Quintil. VIII. 2. et Jul. Scalliger Poëtic. v. 9. hanc sententiam annectendam cum superioribus de strepitu, et quae interjaeent discriminanda parenthesi. Ut malis. Ego de nota ferocientis equi, et impatienter stantis. Auctor Geop. *ἀγανδὸν δὲ ἵππου*

καὶ τοῦτο τακμήριον ὅταν ἐστῇ κῆδος μὴ ἀνέχεται, ἀλλὰ κροτῶν τῇ γῇ, ὥσπερ τρέχων ἐπιθυμῇ: Boni equi argumentum est, cum stans, impatienter fert quietem, et terram pedibus pulsans curam meditatur. Calab. l. iv. inter signa alia, πόδες ὁμοῦνον: Pedes notabant. Et l. vii. οἱδ' ἴστανται ἐλδόμενοι πόδες αἰψῆς: Neque stant pedes eodem loco, cupidi abeundi. Nemesian. inter notas boni equi: Nec pes officium standi tenet. Pet. Apollon. l. ii. Excid. de equis loquens: stare loco cesania nescit. Sed graphice profecto Prudent. in Psychomachia: Nec minus instabili sonipes feritate superbit, Impatiens madidatis frenarier ora lupatis. Huc illuc frendens obvertit terga, negata Libertate fugæ, pressisque tumescit habenis. Non hinc abiit Oppian. μάχαισιν ἀρίστος ἐκλινεν ἵππος ἤχου θηροσφιθοῦν δολιχῶν πολεμῆων αὐλῶν. In pugnis audit equus Martius sonum classicum, atque hostilem longarum tubarum. Idem.

84 Stare loco nescit] Græci σπαδάζων proprie de equis, qui præ lassitudine consistere nequeunt, quod Lucretio et Festo talipedare: sed et de equis dicitur gestientibus in cursum, et stare loco nescientibus, ut Plutarch. in Cæsare: μέλιστα δὲ σπαδάζον οἱ ἵπποι ἐπὶ τὴν μάχην ἡσκημένοι. quod equitibus, ut equis, tribuit: et Sophocl. σπαδάζει ὡς πῦλος εὐφορβία. Germanus.

Micat auribus] Generosum equum arguunt arrectæ aures. Plin. viii. 16. Index animi equorum aures. et xi. 37. aures in equis indicia animi præferunt. Solinus c. 27. animos leonum frons et cauda indicant, sicut motus equini de auribus intelliguntur. ad quem locum de micantibus auribus Salmas. p. 326. sic Ælian. de animal. vi. 10. τὰ ὅρα ἔρπασεν. Sophocl. in Electr. ἵππος ἐλγυλὴς ὁρῶν οὐς ἵστασιν. Colum. l. vi. 29. inter alias notas, supra memoratas, commendat equum arrectis auribus. et in generosi equi descriptione Lucanus iv. 786. Quippe ubi non soni-

pes motus clangore tubarum Saxa quatit pulvis, rigidos vacantiæ frenos Ona tenens, spargitque jubas, et surrigit aures. Sil. Ital. l. x. Agnovit sonipes, arrectioque auribus acrem Hiansitum effundens. Inficiari tamen nemo potest, quod liquidum ex Herod. l. iv. ὁρᾶ τὰ ὅρα εἶσε in timore et trepidatione. Emma.

Tremis artus] Figurate. pro artibus tremis. Servius.

Tremis artus] Isid. Sit animo audax, pedibus alacer, tremantibus membris, quod est fortitudinis indicium. Et postea ait, virtutem equi indicari in membris tremantibus. Ad hanc rem pertinent, quæ dixi ad illud: Tum, si qua sonum, &c. Cerda.

85 Voluit sub naribus ignem] Flatu indicat magnanimitatem suam. Serv.

Collectumque premens] In Mediceo codice, correctum est fremens: sed enim prius recte premens scriptum erat, ut in aliis emendationibus habetur. Pierius.

Collectumque premens voluit sub naribus ignem] Nihil certius ad ferocem et militarem equum cognoscendum, cujus nares patulæ esse debeant et apertæ, non angustæ, ex quibus videatur ignes, ardentes certe anhelitus, eructare ac devolvere. Xenophon: καὶ μικτήρης γὰρ οἱ ἀναπνεύοντες τῶν συμπεπαιγμένων, εὐπροστέροι τε ἅμα εἰς καὶ γοργότερον τὸν ἵππον ἀποδευνύουσι. καὶ γὰρ ὅταν ὀργίζηται ἵππος ἵππος, ἢ ἐν ἱππασί θυμῶται, εὐρύνει μᾶλλον τοὺς μικτήρας: Nares patulæ multo, quam conniventes, et apertiores meatus habent animæ, et faciunt videri equum terribiliorem. Nam et irascens equus equo, et inter agendum ferociens, nares vehementius deducit. Opp. εὐρείας βίβης: Colum. Naribus apertis. Pallad. et Isid. Nares patulæ. Varr. Naribus non angustis. Æl. Hist. Anim. l. vi. Naribus inflatis celerem festinationem anhelat. De igne, qui naribus emittitur Claudian. de Nupt. Honor. Νότος κίνητιu flagitat annes Naribus accensis. Et de iv. cons. Hon. Uique tuis pri-

num sonipes calcaribus arsit, Ignescunt patula naves. Oppian. αἰθνας δ' ἵππους περιλαμπέας: Ardentes equos, et igne fulgentes. Calab. l. viii. τῷ δλοῦν πνελοντας: Exitialem ignem aspirantes. Sil. l. vi. francoque teneri Impatiens, crebros exspirat naribus ignes. Et Papin. Sylv. i. fumi, et flatus meminit in his: Bistonius portat Sonipes, magnoque superbit Pondere, nec tardo raptus prope flumina cursu Fumat, et ingenti propellit Strimona flatu. Ennius Annal. ii. de equo loquens: Spiritus ex anima calida. Idem in Hectoris Lytris: Sublime iter quadrupedantes, flammam halitantes. Lucret. l. v. Et Diomedis equi spirantes naribus ignem. Sumsit ab hoc noster in Æn. l. vii. Nemesianus in Cyneg. dixit: Fumant humentes calida de nare vapores. Oppian. Hal. v. hunc ignem dat equi ori, non naribus. θερμὸν δὲ διὰ στόμα κίθναται ἄσθμα: Calidus autem per os spargitur anhelitus. Cerda.

86 *Densa juba, et dextro jactata recumbit in armo*] Tria prædicat de equo, jubam, et hanc densam, et hanc reiectam in armum dextrum. De primo Xenoph. δίδουαι δὲ παρὰ θεῶν καὶ ἀγλαίας ἔνεα ἵππων χαίτη: Data est equo a Dis juba insigni dono ad ornatum. Et Claud. describens equum Honorii, Elogii loco ait, Discussæque juba sparguntur in armos. Et Pap. Th. vi. de equo Arione: Ducitur ante omnes rutile manifestus Arion Igne juba. De altero auctor Geopon. χαίτην βαθύαν: Jubam profundam. Columell. Densa juba. Pallad. Coma profusior. Isid. Coma densa. Quod omnes per profunditatem, aut densitatem, Oppianus per hirsutiem explicuit. λασιώχενος ἵππου: Equi habentis hirsutam cervicem. Tametsi alibi, βαθύτριχα δειφην. Et de equis Parthorum βαθυκλόκαμοι. De tertio Geopon. κεκλιμένη ἐπὶ τὰ δεξιὰ τοῦ ἀχέως: Ad dextram cervicis partem reclinatam. Varr. In dexterio rem partem cervicis. Columell. Per dextram partem profusa. Ex hac equo-

rum nota recte mihi videtur exstare Turneb. viii. 1. legendum in Propert. iv. 4. Ille equos, ille meos in castra reponet amores, Cui Tattius dextras collocat ipse juba. Non dextra. Adnoto, non immerito jubam poni a Poëta inter signa equi militaris. Certe ab Homer. Il. xviii. Achilles equi, qui sâis militares, dicuntur καλλίτριχες: pulcri juba. Deinde jubam equus irascens attollit, ideo Oppian. λόφον νεβί: Motat cristam. Et Papin. de equo Domitiani: Cui rigidis stant colla juba, citiusque per armos Impetus. Idem.

87 *Duplex spina*] Aut revera duplex, aut lata, ut, *Duplicem gemmis auroque coronam*. Item, *Et duplici aptantur dentalia dorso*. Servius.

Duplex sp.] Reddidit Xenophontis διπλὴν ἀκρωμίδα, lib. de Re equestri. Ita Oppian. de Venat. i. 186. καὶ βάχης ἀμφιδύμος μέσων λοχία τριώνου, id est, *Et spina gemina in medio coxas pinguefaciens*. Spina enim in præstanti equo (qualem graphice, a vs. 173. Oppianus descripsit) duplex est. Etiam Varro spinam in equo duplicem laudat. Turnebus xxvii. 35. Jos. Scalig. in Ceiri, et alii, duplicem interpretantur magnam et latam: ut Ge. i. duplici dentalia dorso, id est, crasso. duplex ficus, id est, magna. Servius utrumvis probat. Taubmann.

88 *Et solido graviter sonat ungula cornu*] In Romano quatiit Ungula habetur. Sed magis placet, *Sonat*, quia dicit, *Solido cornu*: omnia enim solida validius sonant, estque et Juvenalis synepeia: Quo tendente gravis juveni mihi barba sonabat. non enim ibi (hoc enim κατὰ πάρεργον addemus) gravis barba mihi juveni: sed, gravis, pro graviter sonabat, legendum est. ut ostendat eum neque quidem artis suæ peritia potuisse adeo ditari, ut patricos jam omnes opibus provocaret: et pondus habet, juveni mihi, cui vel lanugo vel mollior barba, sine stridore abradi potuisset: si, quam

profitebatur artem, Tonsor calluisset.
Pierius.

[Solido graviter sonat ungula cornu]
Oppian. ὀπλὴ πυκνὴ, κερβεσσα, κραταιή:
Ungula densa, cornea, firma. Xenophon
de equis ὄνυχες παχείς: Spissi ungues.
Auctor Geopon. ὄνυχς στερεὸν: Un-
guem solidum. Varr. Ungulis duris.
Colum. Duris ungulis, et alia, et concavo.
Isid. Pes siccus, et cornu concavo
solidatus. Ante illum Pallad. Pes sic-
cus, et solidus, et cornu concavo. Isid.
iterum: Ungularum soliditate fixa ro-
tunditas. Quod etiam sumsit a Pal-
lad. qui: Ungularum solida, et fixa ro-
tunditas. Cerda.

[Et solida graviter sonat ungula cornu]
Willichium refellit Robert. Tit. l. iii.
controvers. solido cornu epitheton esse
congruum. oppositam μόνυχι τὸ σχι-
τόν. Varr. ii. 7. ungulas indivisas.
Homer. Iliad. E. 329. κρατερὸν ὄνυχας
Irrous nominat a sonitu; Sonipedes.
Emmeness.

80 Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus] Atqui Castor equorum do-
mitor fuit: sed fratrem pro fratre
posuit poetica licentia. ut, Quas illi
Philomela dapes, pro Progne. Item,
Revocato a sanguine Teucris, pro Dar-
dani. Aut certe ideo Pollucem pro
Castore posuit, quia ambo licenter,
et Polluces et Castores vocantur.
nam et ludi, et templum, et stellæ
Castorum vocantur. Servius.

[Amyclæi] Amyclæ, civitas Laconia.
Xanthum autem dicit et Cyllarum
equos, quos Neptunus Junoni dedit.
illa Castori et Polluci, ut Poëtæ Græ-
culi fabulantur. Philarg.

[Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus] Amyclæ fuit urbs Laconia,
Tyndari regis, ubi educati Castor et
Pollux. Vide alia et in Lilio Syntag-
mate v. Cyllarus equus fuit Casto-
ris et Pollucia. Pergo ad id, quod
difficile. Putat Servius, et cum illo
alii, hic Pollucem positum pro Cas-
tore. Nam Castor (inquiunt) domi-
tor fuit equorum; non Pollux, qui

tantum pugil. Hunc errorem, qui
certe gravis, jam oppugnavit Turn.
Papinii versibus Silv. l. i. Et pavet as-
piciens Ledæus ab æde propinquâ Cyl-
larus: hic domini nunquam mutabit ha-
benas Perpetuis frænis, atque uni serviet
astro. Dicit equum Domitiani uni
servitutum astro, non duobus, ut Cyl-
larum. Indicat ergo Cyllarum utri-
que fratri serviisse. Istâ Turnebus.
Sed ego aliunde. Apud Pind. Olym.
iii. Tyndaridis mandatur, ut operam
probe impendant in Olympico certa-
mine regendo: et mox illos ἐβίπρως,
Poëta appellat: insignes equis. Se-
cundo, Alcman apud Scholiasten Pin-
dari ita scribit: καστὸρ τε, καὶ πολυ-
δεύκης κυδὼς, πάλων ταχέων δηρῆρες,
ἐκτόναι σοφοί: Castor, et Pollux incly-
tus, velocium equorum domitores, equites
sapientes. Tertio, Dionys. Antiq. l.
vi. utranque Deum nullo discrimine
Castorem, et Pollucem inducit, equi-
tantes in bello Latino ante Dictato-
rem Posthumium, et obvios quosque
Latinorum prosternentes, vertentes
que in fugam. Quarto, Minutius ita
loquitur de utroque fratre: Testes
equestrium fratrum in lacu, sicut se co-
tenderant, statuæ consecrata, qui anheli
spumantibus equis, atque fumantib. de
Perse victoriam, eadem die, qua fecer-
ant, nuntiaverunt. Quinto, Suidas in
voce Cyllaros scribit, cecinisse Stesi-
chorum, τὸν ἐρμῆν δεδωκέναι τοῖς διο-
σκούροις φλόγειν καὶ ἄρπαγον ἐκίας,
τέκνον ποδάργας καὶ κύλλαρον. Mercu-
rium dedisse dono Castori et Polluci
Phlogem, et Harpagum veloces equos,
et Cyllarum filium Podargæ. Quæ
verba notanda in eos, qui semper fa-
ciunt Cyllarum equum Castoris, Pol-
luce prætermisso. Hi sunt Claudian.
de iv. Consul. Honor. Martial. viii.
21. Seneca in Hippolyto. Cerda.

90 Graji] In pluribus codicibus
antiquis unico i, Grai scriptum in-
venias, ex eorum sententia, qui i inter
duas vocales per se plenam, et satis
sonoram esse judicabant, ideoque

Grajus unico i scriptum *Graia* casibus aliis per synæresim facere debere quam tamen alii, cujus sententia Ciceronem fuisse tradit Velius Longus, similia per geminatum ii promuntiarent, ut *Maija*, *Grajus* unde *Graji*. Sed et ipsa declinationis proportio expetit, ut *us* ultimæ syllabæ finales litteræ in genitivo secundæ abeant in i. Eandemque vocem esse etiam nominativi pluralis consentiunt omnes, quare *Graji* duplicato i scribendum fuerit: quam nulla regula i priorem consonantis loco positam elidi præceperit. Subsecuta vero ætas quam non intelligeret ex duobus ii priorem loco consonantis positam, sed pro vocali acciperet, synæresim fecit, atque hinc *Grai* per unum i. Pierius.

Graji meminere Poëta] Meminit noster Hesiodi, Musei, &c. sed Homeri laudes silentio præterisse videtur, a quo tamen non pauca mutuatus est, adeo ut *Homerus Mantuanus* appellatus sit, quemadmodum Ursinus sæpe animadvertit. depinxit Homerum *ἐμὸν τὰ κειμήλια*, aliosque Poëtas *ἐμὸν τὰ κειμήλια*, quæ *κείνη* ejecta erant, *ἀποκρίσεις* Elianus XII. 22. *Emmen*.

91 *Martis equi*] *Δαίμων καὶ φόβος*. Servius.

Martis equi bijuges] Capiunt Servius, et alii *δαίμων καὶ φόβος*, *Timorem et Pavorem*, qui finguntur equi Martis. Idem sentiant et hic Ursinus ex Homero, et Lilius ex Calab. Syn-tag. 10. Sed vide diligentem certe operam Germani contra Servium, et adijunge ex me Artemidorum Onirot. II. 85. qui ait, *καὶ φόβος καὶ δαίμων, οὗς ἔτι οἱ ἄνθρωποι λέγουσιν*: *Pavor, et Timor, quos aliqui vocant Martis Alas*. Quod repetit c. 44. Sed et Nonnus Dionys. II. eosdem facit Jovis *ὀνόμας* ministros, et adjicit, hos fuisse comites Jovis in defendendo cælo, *Pavorem* armatum fulgure, *Timorem* fulmine. *Cerda*.

Martis equi bijuges] Frequenter in

secunda declinatione noster utitur. *Æn.* x. 575. *Interca bijugis infert æ Leucæus albis*. et va. 587. *admoit bijugos*. vs. 596. *arripuit bijugos*. Quod etiam observavit Sæffer. de re veh. II. 11. ubi bijuges cum suis curricularis in nummis ex Hæb. Goltzio expressas exhibet. *Emmenas*.

Et magni currus Achilli] Pro equis: hi sunt Baliarchus et Xanthus. *Servius*.

Achilli] Sic *invenitis Achilli*. Eo modo genitivum veteres terminarunt. Vide Priscian. I. VI. p. 706. *Emmen*.

92 *Effudit*] In Romano et quibusdam aliis, *effudit* præsentii tempore legitur. In aliquot aliis *fudit*. Sed *effudit* legendum de præterito, ipse narrationis ordo exposcere videtur, subsequitur enim, *Et implevit*. Quod vero sequitur, *Conjugis adventu*, quod in antiquis aliquot codicibus per *t* notatum est, *adventu*, Victorinus ait, desiisse nos per *t* scribere. *Pierius*.

93 *Conjugis adventu pernix Saturnus*] Dum cum amata Philyra Saturnus coiret, Ops ejus uxor advenit: cujus præsentiam veritus, se in equum convertit, qualem potuit nomen imitari. exinde natus est Chiron, dimidia parte homo, dimidia equus. Sane *Ops*, cum de uxore Saturni dicimus, *O* corripitur, ut *Ops Opia*. cum vero de Nympha dicimus *Opis*, longa est a. ut, *Opis ad ætherem pennis aufertur Olympum*. Servius.

Pernix] Ad equum refertur: nam Saturni stella tardissima est. *Idem*.

Pernix] *Pernix* ad equum refertur. Nam tardissimus est Saturnus. *Phil*.

Saturnus] *Saturnus* cum Philyram Oceani filiam in Thessalia adamasset, et cum ea coiret, adventante uxore, se in equum, illam in equam convertit: atque ita uterque opprobrium effugerunt. Hinc natus est Chiron centaurus. Quidam Philyram in florem conversam esse dicunt, vel in arborem, unde *liber philyrinus*, quo coronæ illigantur. *Idem*.

94 *Polion*] Montem Thessaliam; in quo Chiron habitavit. *Servius*.

95 *Hunc quoque*] Licet bonum et tot signis probatum. *Idem*.

Morbo gravis, aut jam segnior] Duo sunt quibus minuantur corporis vires: senectus, et morbus. unde mire utrumque complexus est. *Idem*.

Segnior avis] In Rom. cod. *seguior avis* legitur. Sed nitidior est elocutio, *Ubi deficit aut morbo gravis, aut avis segnior*. *Pierius*.

96 *Abde domo*] In domo. nam si adverbialiter vellet loqui, *domi* diceret. Tale est illud in quarto *Æn*. *Non Lybia non ante Tyro*. *Servius*.

Abde domo] *Abdere se in bibliothecam, in intimam Macedoniam, in silvam*; cum casa quarto frequenter. Rarius cum casu sexte: Cum nostro tamen loquitur Livius: *se in omnia quaque loca abdidit*. Vide Hadrian. Card. de serm. Lat. *Emmeneses*.

Nec turpi ignosce senectæ] Cicero in Catone majore, et laudat et vituperat senectutem: unde dupliciter hunc locum intelligimus: aut, *Nec ignosce turpi senectæ*: aut, *Nec turpi senectæ ignosce*. id est, abde et ignosce senectæ, quæ turpis non est, quia per nataram venit. *Servius*.

Nec turpi ignosce senectæ] Qua auctoritate Canterus nov. lect. vi. 8. et pro nec inferiat, non video. Servii interpretatio eximit scrupulum, ut contra codicum fidem novam lectionem fingi, non necessarium videatur. Oppugnat ejus sententiam Rob. Tit. controversa. vi. 12. in bene meritis bestias, quas vires, propter annos ingravantes destitunt, non animus, mitiores nos geramus, monet fabella venusta Phædri v. 11. *Emmeneses*.

Turpi senectæ] Ita Pindar. Olymp. I. ἀνέριον ῥήμας: *Senium ignobile*. Et Horat. od. i. 81. *Nec turpem senectatem Degere*. Silius ad lucem nostri l. xv. *turpi finem donata senectæ*. Male in vulgatis, *turpis*. *Cerda*.

97 *Frigidus in Venerem senior*] Locutio pudentissima. Ita illa: *friget Venus*. Ita et sequens: *trahit frustra ingratum laborem*. Alius lasciviret, et offenderet aures. Non sic Vates parthenicus. Obiter attingit tempus, quo equi inepti jam ad admissuram. Lege Aristot. Hist. v. 14. Columel. vi. 28. Varron. Rust. ii. 7. Juvant verba Platonis Polit. v. etiam si de hominibus loquatur. ἐπαυεν γὰρ δὴ ἐξ ἀποφύκτων δὲν τὰ ἱερὰ γλυκεῖται: *Diximus plane ab his, qui in flore sunt ætatis, oportere filios procreari*. *Idem*.

98 *Si quando*] Bene, si quando, quia senex raro. *Philarg*.

Ad prælia ventum est] Alibi, *Nocturnaque bella*. *Servius*.

Prælia] Pro coitu dixit. *Philarg*.

99 *In stipulis*] In Romano codice legitur, *in stipula*, unitatis num. intellectionis figura. In aliis plurale est. *Pierius*.

Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis] Hac comparatione usi sunt plures. Ovid. Trist. v. 8. et Sil. Ital. l. v. *Stipula crepitabat inani Ignis iners, casaeque dabat sine robore flammam*. *Emmeneses*.

100 *Incanus furis*] Inane equorum studium ita exprimit Pap. Th. vi. *nec jam integer, illis Impetus, et longi suspendunt illa flatus*. *Cerda*.

Animos ævumque nobis] Præcipua ante omnia ætatem et magnæ similitatem requirere. Post cætera; id est, parentea et studium. *Servius*.

101 *Hinc alias artes*] Artes hic virtutes. et prolem parentiam nove posuit. est enim proprie liberorum. ut, *Geminem partu dabit illa prolem*. *Philarg*.

Hinc alias artes] Non tantum ars pro virtute, cum sermo est de brutis, sed etiam de hominibus. Ter. A. i. 1. 4. *Quod tibi mea ars efficere hoc passis amplius*. Ad. ii. 3. 6. *fratrem primarum artium principem*. Plaut. in Trinumo. i. 2. 24. *nunc si in te ægrotant artes antiquæ tuæ*. ad hunc locum

vide Muretum. sic Horat. od. III. 3. *Hac arte Pollux*, &c. in eadem notione *τῆς γῆς* Græce et *ἐκτρέφουσα*. Eumen.

102 *Et quis cuique dolor victo: quæ gloria palma?* Vult probare, moveri equos vel amissione, vel acquisitione victoriæ. nam eo tendit sequens iste decursus. Unde est paulo post, *Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ*. Lucanus: *Quantum clamore juvatur Eleus sonipes*. Servius.

Et quis cuique dolor victo, &c. Isid. Etym. I. XII. *Dolent, cum victi fuerint; exsultant, cum vicierint*. Loquitur de equis. Lactant. III. 8. *Quid cupiditas gloria? nonne in equis deprehenditur, cum victores exsultant, victi dolent?* Huc pertinet locus Papin. Sylv. v. *Cerda*.

103 *Nonne vides*] Initium hoc Lucretii est, Manilii, aliorum. Aratus quoque *οὐδ' ὀφείας*. Videtur libasse sententiam integram ex istis Lucretii I. II. *Nonne vides etiam patefactis tempore puncto Carceribus, non posse tamen prorumpere equorum Vim cupidam tam de subito, quam mens aret ipsa?* Idem.

Cum præcipiti certamine campum Corripuere, ruuntque] In veteribus aliquot exemplaribus, *præcipiti conamine* legitur, quæ mihi paraphrasis videtur, et uti Veteres scribere consueverunt. In iisdem antiquis notatam est *conripuere ruuntque*. Pierius.

Præcipiti certamine] Ita Pind. Olymp. III. *Ζαθέεις ἐπὶ κρημνοῖς Ἀλφειοῦ*: *Divinis in præcipitiis Alphei*. Ceterum totus hic locus ductus est filo Homericæ Iliad. XXIII. *Cerda*.

104 *Effusi carcere currus*] Usurpative pro *carceribus*; qui ab *arcendo* dicti sunt. Nam carcer est custodia noxiorum. Servius.

Ruuntque effusi carcere currus] Eadem verba habes Æn. v. Demosthenes in Amatorio ita extulit, *τῶν ζευγῶν ἀπεθέρων*. *Cerda*.

105 *Spes arrectæ*] Est hoc, quod in Æn. v. *Laudumque arrecta cupido*. Idem.

Juvenum] Aurigarum, vel spectantium. Servius.

Haurit] Ferit; ut, *Latus haurit apertum*. Idem.

Exsultantique haurit] Repetit in Æn. v. Homer. dicto loco: *πάσσαι δὲ θυμὸς ἑκδοῦν νίκης ἱερῶν*: *Palpitabat autem animus uniuscujusque victoriæ cupidorum*. Vide discrimen. Idem II.

XIII. *Ἐν δὲ τὲ οἱ κραδίη μεγάλα στήθεσσι παρδάσσει*: *Illi cor valde in pectoribus pulsant*. Et I. VII. *ἑκτορὶ τ' αὐτῷ θυμὸς ἐπὶ στήθεσσι πάσασεν*: *Ipsique Hectori animus in pectoribus palpitabat*. Apollon. Arg. III. *στήθεσιν ἑάγη κέαρ*. Sil.

I. I. *Pulsantque aestu laudum exsultantia corda*. Ceterum ad rem Poëtæ pertinent verba ista Aristotel. de Partib. Animal. III. 6. *ἐν ἀνθρώπῳ γὰρ συμβαίνει μόνον, ὡς εἰπεῖν, τὸ τῆς πηδῆσεως, διὰ τὸ μόνον ἐν ἐπιβίῳ γίνεσθαι, καὶ προσδοκῆ τοῦ μέλλοντος*: *Cor enim homini (prope dixerim) animalium uni palpitat, quia homo solum spe rei futuræ, expectationeque moveatur*. Et ista Platonis in Timæo, *πηδῆσει τῆς καρδίας ἐν τῇ τῶν δεινῶν προσδοκῆ*. Ait, cor exsilire homini ex expectatione rerum gravium. *Cerda*.

Haurit] Hic *haurire* pro defatigare, ut Non. Marcell. c. 4. *Emmensus*.

106 *Verbere torto*] Frequenti scilicet iteratione. Servius.

Illi instant verbera torto] Homer. *Οἱ δ' ἅμα πάντες ἐπ' ἵπποισιν ὑδοτρῆας ἔειραν, Πέπληγον δ' ἱμῶν*: *Hi autem simul omnes super equos flagella sustulerunt, Percusseruntque flagellis*. Discrimen hujus partis cum victoria Virgilli jam attigit Scaliger. Quod Virg. verbo *instant*, Papin. per *aviditatem* explicuit: Theb. vi. *Avidi prono juga pectore tangunt*. *Cerda*.

Verbere torto] Ita Tibull. I. I. *Verbera torta timet*. Iterum: *in torto verbera terga secca*. Noster in Æn. VII. *torto volitans sub verbera turba*. Idem.

107 *Proni*] Videtur hic fuisse frequentissimas habitus aurigarum. Nam in Æn. v. *proni*que in verbera pendenti.

Papin. Theb. l. vi. *nunc avidi prono juga pectore tangunt.* Idem.

Volat] Ex Homer. *οἱ δ' ἐτρέοντο* : hi autem volabant. Sermo est de equis. Supra alio flexu. *οἱ δ' ἄνα διέπρησον πεδίοιο* : hi autem celeriter pervadebant campum. Et l. xvi. de equis Xantho et Pallo, *τὰ ἄμα προΐθῃι περέσθη* : volabant instar venturum. Demosthen. in Amatorio ita, *ζευγῶν προσορησάντων.* Idem.

VI] De equis quoque in hoc certamine Eurip. in Hipp. *βλά φέρουσιν* : Vi ruant. Idem.

Fervidus axis] Alibi, *Frenaque ferventisque rotas.* Nam tam rotæ, quam axis cursu calescunt. *Servius.*

Fervidus axis] Horat. *Metaque fervidis Evitata rotis.* Ad hunc fervorem illustrandum lege Notam Brisson. Antiquit. x. 10. de aqua equis spargi solita in circò, quo illi cursu incalescentes paululum recrearentur. *Cerda.*

109 Aëra per vacuum] Reddit, ut apparet, illud Pind. Olymp. i. *ἐρμῆας δ' αἰθέρος.* Macrobius legit: *Aëra per tenerum,* ex imitatione Lucretii. *Idem.*

Atque adsurgere in auras] In Romano codice *exsurgere* legitur. In Longobardico, et in Oblongo *insurgere.* In reliquis tam *assurg.* tum *adsurgere,* et hoc magis receptum. Sed nullum ego velim improbare codicum reverentia. Legas etiam in aliquot et his antiquis in *auras.* sed *auras* omnino casta lectio. *Pierius.*

Adsurgere in auras] Est hoc, quod inf. *Cursibus auras Provocat.* Notat Germ. alludi hic ad equos, quos Homerus vocat *ἀετοπόδας*, qua voce signat *κουφισμένους τοῖς ποσὶ*, et *ταχέποδας* : *Leves pedibus, et veloces.* *Cerda.*

110 Nec mora, nec requies] Repetit *Æn. v.* et *xii.* Lucret. ante illum l. iv. *Nec mora, nec requies interdatur ulla fluendi.* Idem.

Nimbus arenae Tollitur] Sophocli. in Electr. etiam de equestri cursu : *κόβος δ' ἔκω φορεῖθ' :* pulvis arenae ferebatur.

Homerici quoque equi inducuntur *κόβωτες.* Sed Virgilius omnino hæsit eidem Homero scribenti : *ὅτ' οὐδ' ὀνέρονισι κοινή "ίσταρ" ἀετομένη,* ὥστε νέφος, ἢ θύελλα : sub pectoribus pulvis Tollabatur, ut nubes, vel procella. Idem.

111 Humescent spumæ, statque sequentum] Hoc sæpe Homer. *Προῦθ' ὁ ἐνὶ ἡλίοιο μεταφρώνει εἰς τὴν ἑμὴν θέρμερ'* : Flatu autem Eumeli deorsum, latique humeri Calefiebant. Et post multa in eodem lib. *Καὶ δ' ὁ ἄρα οἱ κεφαλῆς χεῖ' ἀτμύνα διὸς Ὀδυσσεύς :* Inque ejus caput fundebat halitum divus Ulysses. Et lib. etiam *xvii.* inducit equos *ἐμπέλοντε μεταφρών :* inspirantes tergo. Idem.

112 Tantus amor laudum] Xenoph. ἀπομν. β. *ἐπαινον* vocat πάντων ἡδιστον ἔκονσμα et *ἄεθ.* in Eum. *δεῖνός ἐκ κλέας ἔρω.* Xenoph. de apibus : *ὁδῶν δεῖνός τις ἔρω αἰνὰς τοῦ ἀρχεσθαι :* quam clausulæ epiphonematica terminatio huic Virgilio convenit. *Germanus.*

Tantus amor, &c.] Admirabilis enim *φιλοτιμία* huic armento inest. Vide J. Lipsii *Centur. iii.* ad Belg. *Epist. 56. Taubmann.*

113 Primus Erichthonius] Vulcanus, impetrato a Jove Minervæ conjugio ; illa reluctantæ, effectum libidinis projecit in terram : inde natus est puer draconteis pedibus, qui appellatus est *Erichthonius* ; quæsi de terra et lite procreatus. Nam *ἔρως*, est lis, et *χθών* terra. Hic ad tegendam pedum fœditatem, junctis equis usus est curru, quo tegeret sui corporis turpitudinem. *Servius.*

Erichthonius] Varro in libro qui *Admirabilium* inscribitur, *Erichthonium* ait primum equos quattuor junxisse ludis, qui *Panathenæa* appellantur. de hoc *Erichthonio* alibi satis dictum, qui anguinis pedibus fuisse memoratur. *Philarg.*

Primus Erichthonius] De hoc ita *Isocrat.* in *Panathen.* *ἐρχθόνιος μὲν γὰρ ὁ φῶς ἐξ ἡφαίστου καὶ γῆς, παρὰ κέκροτος ἡπαῖδες ὅντος ἀββένων παιδῶν,*

το αἶμα, καὶ τῶν βασιλέων παύλας : *Erichthonius* Vulcani et Telure genitus, a Cecrope, qui masculis liberis orbis decederat, hereditatem, et regnum accepit. Eadem Pausan. lib. 1. Hic ergo, qui post Cecropem Rex fuit Athenarum, ἱππὸς ἕως πῶτος, ait *Ælian*. Var. Hist. III. 38. *primus equos iunxit*. Et Pindari Interpretes, ἄρμα κατέσχε : currum coniunxit. Et Plin. VII. 56. *Bigus primum iunxit Phrygum natione, quadrigas Erichthonius*. Cerdia.

Primus Erichthonius] An primus fuerit Erichthonius quadrigarum inventor, accurate persequitur vir multa eruditione insignis Sœfferus de re vehicular. l. I. p. 13. 14. *Emmenens*.

Curvus, et quattuor ensus] Id est, τέτραπνον ὀρεφέλαρον unde τέτραπτος ὕψος, et τέτραπτοποδῶ. *Germanus*.

114 *Iungere equos*] Pindar. Pyth. x. ἕως ἄρμα. Illud, *quattuor equos*, Pindar. idem Isthm. I. ἄρματι τέτραπτον. Cerdia.

Rapidus] *Velox*. *Servius*.

Rapidusque] In Romano cod. legitur, *Rapidus*, quod et *Servius* agnoscit. Sed in quibusdam *rapidusque*. *Pierius*.

Victor] Sui propositi effectus. *Servius*.

115 *Frœna Pelethronis*] Pelethronium oppidum est Thessaliæ, ubi primum domandorum equorum repertus est usus. Nam cum quidam Thessalus rex, bobus æstro exagitatis, satellites suos ad eos revocandos ire iussisset, illique cursu non sufficerent, ascenderunt equos, et eorum velocitate boves secuti, eos stimulis ad teeta revocarunt. Sed hi visi, aut cum irent velociter, aut cum eorum equi circa flumen Peneon potarent, capitibus inclinatis locum fabulæ dederunt, ut Centauri esse crederentur. qui dicti sunt Centauri ἀπὸ τοῦ κεντῶν τοὺς ταύρους. Alii dicunt Centaurorum fabulam esse confictam, ad exprimendam humanæ vitæ velocita-

tem; quia equum constat esse velocissimum. Bene autem *Pelethroni* addidit: quia sunt et alii Lapithæ. *Idem*.

Frœna Pelethronis] *Pelethronis* *Lapithas* ideo appellavit, quia sunt Thessali. *Pelethronium* autem est, ubi Achillen Chiron credidit. Alii *Pelethronium* regem Lapitharum voluit. *Philarg*.

Frœna Pelethronis] Hic quoque disidium, ut in superiore invento: explicatio, quam posui, *Servii* est. Aliiter longe capias ex Plin. VII. 56. ubi *Pelethronium* virum quendam nominat, qui primus strata equorum, et frœnos invenerit: atque ex *Plinio* Turn. XXI. 9. Poëtam explicat contra vulgus. Sed, ut videas nihil in hac re firmum, *Lysias* gravis orator ἐν τῷ λόγῳ ἐνταφίῳ, ita ait loquens de Amazonibus, πρῶται δὲ τῶν πάντων ἐπ' ἵππων ἀναβάναι: *Prima omnium equos ascenderunt*. Et ideo fortasse *Pindarus* illas vocat ἐβίππους Olymp. VIII. *bonas et strenuas equis*. Quin *Plinius* ibidem primam gloriam equitationis *Bellerophonti* attribuit. Et *Ælian*, Var. Histor. IX. 16. Viro cuidam Italo, quem scribit nominatum fuisse *Marem*, de quo Itali ipsi fabulabatur, fuisse anteriore parte hominem, posteriore equum. Quam vulgi sermonem ita explicat *Ælian*. δυνεὶ δέ μοι πρῶτος ἵππον ἀναβῆναι, καὶ ἐμβαλεῖν αὐτῷ χαλκῶς εἶτα ἐκ τοῦτου διφυῆς πιστευσθῆναι: *Mibi visum, hunc primum omnium ascendisse in equum, illi frœnum injecisse, atque inde creditum duplicis nature*. *Sophocles* in Œd. Col. inventionem frœni Neptuno attribuit, saltem in Attica. Ad quam opinionem alludit *Papinianus* Theb. VI. *Neptunus equo, si certa priorum Fama patet, primus teneris lævisse lupalia Ora, et litoreo domitasse in pulvere fertur*. *Palæphatus*, et plerique alii hoc inventum Centauris attribuant, πρῶτον (inquit) γὰρ οὐκ ἠπίσταντο ἐπ' ἵππων ὀχεῖσθαι, ἀλλὰ μόνον ἄρμασι ἐχρῆντο:

Nam ante illos nesciebant mortales in equis sedere, sed curribus solum utebantur. Hoc placitum hic Maroni, et merito. Juvant enim ejus sententiam versus isti Manilii l. iv. *At quibus in bifero Centauri corpore sors est Nascendi concessa, libet conjungere currua, Ardentes et equos ad mollia ducere frenâ.* Quasi Centauri signum huic arti præsint in memoriam Centaurorum, qui eam primi invenerunt. *Cerda.*

Frena Pelethronii] Ut Stephanus *πελεθρόνιον, ὅπος ἐστὶ περρατίας.* De origine autem frenorum, nemo doctus, quam laudatus Scaevola l. 13. cui addas Torrent. ad Horat. Od. i. 8. ubi quæ ora lupata dicenda sint, exponit. *Emmenem.*

Gyrosque dedere] Pro docuere. aliter enim fræna dedere, et aliter gyros. et est syllepsis, cum aliquid assumitur, quod dictum supra non est. *Philarg.*

Gyrosque dedere] Tacit. de eadem re: orbem dixit. Vulgus omne, *vertere, flectere, circumflectere* in gyros. Nemo præter nostram gyros *dere*, Cic. off. i. dixit: duci in gyrum *ratiomis, et doctrinâ.* *Cerda.*

116 *Inpositi]* Nota hoc verbum dari domitoribus equorum. Ita Manil. l. iv. ex correctione Scaligeri: *Quadrupedum genus inpositis domitare magistris.* Sic (inquam) corrigit ad imitationem Virgilii. Alibi idem Manil. *Inposito pareret tota inagistro.* Idem.

Equitem] Equum. Pro equo, rectorem posuit. *Servius.*

Equitem] Hic *Equitem* sine dubio equum dicit, maxime cum inferat, *insultare solo.* Ennius annalium vii. *Denique vi magna quadrupes eques atque elephant, Projiciunt æee.* *Philarg.*

Equitem] Servius ait positum *equitem* pro equo. Eadem Agell. xviii. 5. et Macrob. vii. 9. Firmant hoc, quia Ennius *quadrupes eques* dixit, pro equo: et Lucillius de equo dixit *equitare.* Non nego versus Ennii, et Lucilli: sed dico tamen, candidius in

Virgilio, et purius, equitem capi pro viro equite, qui equo insidet: non pro equo, qui a viro insidetur. Nam etiam si ista, a re nihil, a puritate certe locutionis longe absunt. Nam cum *eques* significet virum in equo insidentem, cur aliud capiam? Ergo sententia erit. Lapithæ docuerunt insultare solo virum equitem, id est, virum insidentem equo. Etenim vir ipse, ut qui equum regit, insultat quoque. An obsecro non eques dicitur currere, etiamsi in equo eurrat? *Cerda.*

Sub armis] Id est, insident armato. *Philarg.*

Sub armis] Respondet Græco *ἐφ' ὅπλοις.* Ita German. Vidi ego *ἐφ' ὅπλοις*, quod signatius ad Virgilium. *Cerda.*

117 *Insultare solo]* Hanc descriptionem equi, ad alterius voluntatem gyrantis se, insultantis, et agglomerantis gressus, vult Macrob. vi. 2. ductam ex Vario, qui autem nostram ita: *Quem non ille sinit lente moderator habere: Qua velis ire, sed angusto prius ore coercens Insultare docet campos; fignitque morando.* Idem.

Gressus glomerare superbos] Ut cum disciplina incedat. *Servius.*

Gressus glomerare] Plin. quoque viii. 42. *glomeratio* dixit de equorum incessu. Et Mamilianus l. v. *Hic glomerabit equo gyros.* Silius: *glomerat vestigia dorso.* Notat vero German. quod Virgilio dictum *gressus glomerare*, esse idem, quod apud Varro. *tollatim incedere.* Apud Plinium, *tollatim carpere incessus.* Apud Martialem, *ad numerum colligere ungues.* Apud Græcos *ὄροντες.* Unde et equus *Tollitarius, gradarius.* Quæ ex Plinio adducit, leviter discrepant a lectione Pliniana, nisi Germanus habuit correctiorem codicem. *Cerda.*

118 *Æquus uterque labor]* Durus uterque labor, et sub jugum mittere, et sub femur. *Philarg.*

Æquus uterque labor] Par labor est aurigandi et equitandi. *Taubmann.*

Æque juven.] Q: d. Equitum magistri admissarium deligunt, qui sit juvenis, animosus, et velox: parum curantes, quam sæpe illa vicerit, aut quam nobilis genere sit. *Idem.*

Magistri] Ita Plato *Leg.* vii. *ἵππων ἀδελφιδόων*, et alii passim. *Cerda.*

119 *Acrem*] Ita *Æa.* iv. *acri equo.* Varr. *Rust.* ii. 7. *Ad castra habere voluit* (equos) *acres*, Strabo l. vii. *ἄκρῳ ἵππῳ*. Latini interpretes sæpiissime illud *ἀκρόβατος*, reddunt, *equos acres*. Nam hæc acrimonia maxime exploratur cæsus, ideo hic Poëta *acrem cursibus*. *Idem.*

120 *Quamvis sæpe fuga cæsus*] Ordo est, Quamvis sit sæpe victor; quamvis nobili genere procreatus, tamen a magistris est ætas, magnanimitasquequirenda: quæ si non fuerit, illa nihil prosunt. *Servius.*

121 *Mycenas*] Notat equos Argivos. Horat. *Od.* i. 7. *Apium equis Argos dixit.* Hom. *ἄρῳ ἵππῳ*. Sed de Re tota equestri accuratissime scripsit popularis meus *Joach. Camerarius*, in *Hippocomico*, quo Auditores cariosos remitto. *Taubmann.*

122 *Neptunius ipse deducit originem gentem*] Ab equo Neptuni, qui natus est tridentis percussione. *Servius.*

Neptuniusque] Neptunus etiam parens quorundam equorum fertur, ut Pegasi ex Medusa, et Arionis ex Cerere, cuius seminiam Adrastus habuit. *Philarg.*

Gentem] In Romano codice non *gentem*, sed nomen legitur. Quod vero equos ullos a Neptuno deducere dicat originem: non quod tridentis percussione equus exilierit, in quo *Servius* falsus est, corrupto codice *Ovidiano*: neque quod se Ceres in equam mutaverit, ita a Neptuno compressa, unde generosos equos genitos ait *Probus*: sed quia Neptunus quorundam equorum auctor fuit, ut Pegasi, et alterius in Thracia percussio scopulo: veluti Medusa Arionis, Ceres *Odorimi*, quem Adrastus habuit. *Piorius.*

123 *His animadversis*] *Moribus et ætate deprehensis.* *Servius.*

His animadversis] Idem initium carminis *Ge.* ii. et in *Manil.* l. ii. et in aliis. *Cerda.*

His animadversis] Docet sub tempore admissuræ pabulum maribus augendum, feminis minuendum: illis ideo, fortius ineant; his ne obesitate sterilescent. nam macescentes facilius concipiant. Varro ii. 5. *Col.* vi. 24. et 27. *Taubmann.*

Instant sub tempus] Coëundi scilicet: quo eis cura major adhibeatur. *Servius.*

Instant sub tempus] De præcepto hoc Varro ii. 5. *Tauros duobus mensibus ante admissuram herba, et palea, ac feno facio pleniores.* *Columell.* vi. 24. *Tauris adjiciatur* (pabulum) *quo fortius incant.* Hoc præceptum omnibus animantibus competit, nam arietes Auctor *Geop.* l. xviii. ait, duobus mensibus ante admissuram curandos, *ἀφλοστήρεσσι τροφῇ, lautiore cibo.* De equis eadem præcipiant Auctor *Geopon.* *Columella*, *Palladius*. *Primus* l. xvi. Alter vi. 27. Tertius iv. 18. *Cerda.*

124 *Denso distendere pingui*] Non laxo. quod quibusdam potionibus per fraudem agasones facere consueverunt. unde ait, *Denso pingui*: id est, viribus pleno. Sane pingue est generis neutri: et ita in omnibus idoneis invenitur. Nam nec *pinguedo*, nec *pinguetudo* Latinum est. *Servius.*

Denso distendere pingui] Absolute posuit, ut est illud *Lucretianum*: *Hic fesse pecudes pingui.* *Philarg.*

Denso distendere pingui] *Διαπλάττειν* *λεπάρῳ* respicit eam quæ est apud Græcos differentiam, quibus *πίον* et *πίος* pingue est τὸ ἔχειν μᾶλλον σπέρμα, ἢ ὄργον, cum *λεπάρων* id dicatur, in quo magis dominatur humidum, quamvis et ea nonnunquam confundantur. *Germanus.*

125 *Ducem*] Pari genio postea de tauris, regna. et in *Æd.* xii. *quis pe-*

cori imperitet. Et Oppian. l. II. *κεραὶν ἡγεμόνα, cornutum ducem.* Hesiodus in Theogen. de Leone Nemæo: *κοιρανέων τρητοῖο νεμῆης: Imperans cavernosæ Nemææ.* De Psittaco Pap. Sylv. II. *Plagæ viridis regnator Eoæ.* Idem Theb. v. *taurum vocat ductorem regem.* Philo: *περὶ οὐέλων. αἰκωλοῦ μὲν δὴ τράγος, πολέως δὲ κριὸς ἡγεμόν ἐστι: Hircus dux caprarum, aries ovium.* Arist. Hist. vi. 19. *ἐν ἐκδοτῇ γὰρ πολὺν κατασκευάζουσιν ἡγεμόνα τῶν ἀφῆρων: Singulis ovilibus singuli duces constituentur.* Minutius: *Rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armentis rector unus.* Sumisit a Minutio Cyprianus, nam idem, et iisdem verbis lib. de Idolor. vanitate. Plinius x. 21. de gallinacis: *Imperitant suo generi, et regnum in quacunq̃ sunt domo, exercent.* Cerda.

Dixere maritum] Pro designavere. Cic. de Republ. sic: *Dictatore L. Quinctio dicto.* sed et Horatius: *Quem Venus arbitrum dicit bibendi,* pro designat. Philarg.

Dixere] Sunt, qui legunt *duxere*, sed interprete Philargyrio, *dixere* convenientius. Emmeness.

126 *Pubentesque secant herbas]* Adultas, maturiores: quibus robur acquiritur. Servius.

Pubentesque secant herbas] In codicibus aliquot antiquis, legere est *pubentesque*, quale pabulum longe delicatius est. Nam moderatus equorum gregibus pascua, mollibus potius quam proceris herbis abundantia, præcipit eligenda. Sed in nonnullis tamen *florentes* invenias. Pierius.

Pubentes] Id est, admissariis conveniunt τὰ πολύτροφα καὶ φυσάθη, quæque ἀφροδισιαστικά promovent. Taubm.

127 *Blando labori]* Periphrasis est coitus. Servius.

Blando] Mire blandum laborem coitum dixit, quod sit cum voluptate. Philarg.

Nequeant] In Romano, et antiquissimis aliquot codicibus *nequeat*, singu-

lari numero legitur. De eo enim loquitur, *Quem legere ducem et pecori dixere maritum.* in aliis *nequeant.* Pierius.

Supereas] Supra laborem esse, neque opprimi a labore. Gell. i. 22. Ita Col. *Roborandus largo cibo, et ordeo er-voque saginandus, ut Veneri supersit.* Taubmann.

128 *Referat]* Non enim potest unus equus duas patrias habere. et, *referat*, sicut ibi positum: *Et salis occultum referat in lacte saporem.* et, qui te tantum ore referret. Philarg.

Jejunia] Infirmitatem venientem ex inedia. Servius.

Jejunia] *Jejunia*, pro macie. Philarg. *Referant jejunia nati]* Lucret. iv. *referunt proavorum sæpe figuras.* Germanus.

129 *Ipsa autem macie tenuant armenta]* Ut: *Frondeasque negant: et frondibus arcent.* Philarg.

Tenuant armenta] ἰσχυαίνουσι, λεπτοῦργοῦσι, ut Plato. Germanus.

Ipsa autem macie] De femina, frugaliter et parce habenda ante coitum, Varr. de vaccis loquens II. 5. *Propter saturam hæc servare soleo, ante admissuram mensem unum, ne cibo et potione se impleant, quod existimantur facilius maciæ concipere.* Alibi: *femini bubus* (cibus) demitur, quod macescentes melius concipere dicuntur. Colum. vi. 24. *Sed et pabulum circa tempus admissuræ subtrahitur feminis, ne eas steriles reddat nimia corporis obesitas.* Ad idem pertinent verba ista Aristotel. de Hist. Animal. v. 14. *οἱ δὲ τράγοι πίονες ὄντες ἦντον γόνιμοι εἰσι: Hirci pingues minus facundi sunt.* Iterum de Generat. Animal. i. 18. *τράγοι πίονες ὄντες ἦντον ἔχουσι διὰ καὶ προλεπτόνουν αὐτοὺς: Hirci pingues minus seminis habent, quamobrem illos ante extenuant.* Huc confer, quæ in utroque loco idem Aristot. adjicit de vitibus, quæ, cum luxuriant, minus sunt fertiles. Adducit etiam Ursinus ad rem eandem verba Hippoc. Sec-

tione S. Aphor. ὁκότες πᾶρα φόβον πα-
χέαι δούσαι μὴ συλλαβάνουσιν ἐν
γαστρὶ, καὶτοι τὸ ἐπικλοῦν τὸ στέμα
τῶν ὑστερέων ἀποτρέπει, καὶ πρὶν ἢ
λεπτισθῆναι οὐ κύνουσιν: Quæ præter
naturam crassæ sunt, neque concipiunt,
his ementum concludit os locellorum:
nec prius, quam extenuentur concipiunt.
Annectenda verba Plutarch. lib.
Sympos. Problem. 6. Τὸς πολυσαρκί-
α καὶ ὑγροὶ καὶ ἔγκυ, ὥς ἐπὶ τὸ πλε-
ονον ἀρέσκουσιν, τὴν γὰρ τροφὴν εἰς τὸ
σῶμα καταναλίσκουστας. Sicut qui mole
carnis graves sunt, ita ut plerumque non
procreant, consumunt in corpus alimento.
Cerde.

Tenant armenta] Ἰσχυαίνονται, et
λεπτοτροφῶσι Plato, ex Nota Germ.
Idem.

Macie tenant] Armentarii volentes,
id est, de industria, equas, ut et
vaccas, emaciant. Turn. v. 4. Ταῦτῃ.

130 Primos] Primos concubitus, anni
redeuntis accipiendum: alioquin con-
trarius videbitur, cum infert, Jam
nota voluptas, ergo primos poetice, pro
primum. Quidam notam voluptatem,
non coitum, sed desiderium accipi
volant. Philarg.

Jam nota voluptas Sollicitat] Dicendo
nota, per transitum tetigit rem, ab
aliis diligenter expressam. Nam equæ
puellæ cum primum cœunt, si macræ
sunt, et debilitantur, et debiles creant:
post primum autem partum, tennes
esse debent. Servius.

Primos concubitus jam nota voluptas
Sollicitat] Grat. in Cynege. vs. 283.
Primi complexus, dulcissima prima vo-
luptas. nota voluptas est impatientis
naturæ furor, ut Vilitius in not. p.
225. vel pruritus, qui post coitum
mansit. Non sit verisimile in libidi-
nem minus pronas esse equas, vaccas,
&c. quam fuit equus Darii, Hydaspi
filii, qui ex voluptate Veneris, et de-
siderio feminae hiunitum edebat. no-
tior est historia ex Justino. l. 10. et
quo macilentiores evadant, iis dedu-
cunt cibum, eosque cursu exerceant

et aestu meridiano agitant. Emmentes.

Sollicitat] Eo verbo usus ad rem
eandem Lucret. Sollicitatur id in no-
bis, quod diximus ante Semèn. Eurip.
in Hipp. flexu isto miro, ὅταν ταρδῇ
κέρως ἡβῶσαν φέρει: Cum Venus men-
tem turbaverit incalescentem. Lucre-
tius l. iv. hoc: Dum jam præagit gau-
dia corpus, Atque in eo est Venus. Sed
pulcre Virgil. Voluptas nota sollicitat
concubitus. Cerda.

131 Frondisque negant et fontibus
arcent] Contra illud, Florentesque se-
cunt herbas, succosque ministrant. Serv.

Fontibus] In codicibus aliquot an-
tiquis, perperam omnino frondibus
legitur, sententia frustra repetita.
Pierius.

133 Cum graciter] Hoc est, die
medio. Hoc autem ad exprimendum
diei tempus est positum: non quod
equæ ætatis tempore cœant. Servius.

Tensis] Quæ tundantur. non enim
cum tensus sunt, sed cum tundantur.
Ne graviter tensus, graviter gemat. et
tensis sine n littera legendum. Philarg.

Tensis] In Romano codice, ubi n
plerumque videtur abundare, Tensis
tamen hoc loco scriptum est. In qui-
busdam aliis Tensis. Sed enim hic
loquitur de Tritura, quæ fit in agro
Mantano, et Euganea fere omni,
circumductis per aream equis, qui
spicas in pedibus pertundant. Ejus-
dem speciei est, quod sequitur, Obtusior
usus. Nam in Romano codice,
et quibusdam aliis Obtusior habetur,
ut superius, Obtusius, pro Obtusi po-
suit. Quod vero dixit, Sit genitali
arvo; Metaphora est ad ornatum, ut
parum speciosa dictu, honestius pro-
ferantur: ut Quintilianus observavit.
Pierius.

135 Nimio ne luxu] Nimio, pingui.
Et bene rem turpem, aperte a Lucre-
tio tractatam, vitavit translationibus,
quas omnes ab agricultura traxit.
Servius.

Luxu] Propter luxuriam segetum.
Idem.

136 *Genitali arvo*] Pro muliebri folliculo, quam scilicet fulvam vocant, ut etiam Plinius docet: nam folliculus ante dicebatur. *Idem.*

Genitali arvo] Pari honestate utrum sive vulvam muliebrem folliculum appellabant: fundum Plautus: *acrobem* Arnob. item *Naturam*, auctor Priap. ut et Gr. *φύσις*, et Aristot. *θαρύς τῶν πόρων*. Taubmann.

Sulcos oblimet inertis] Claudit meatus. Et hoc similiter per translationem dixit. nam legimus supra, *Et obducto late tenet omnia limo*. Servius.

Oblimet] Lucretius: *ne oblimet*, pro obturet, et obcludat. alibi, *oblimet*, temperet. Horatius. *Rem patris oblimare malum est ubicunque*. Philarg.

Nimio ne luxu obtus. aus Sit gen. ar. et sul. oblimet] *Oblimet*, εἰλόω. Nimirum Græci *τραγῆν* et *τραγίξω* dicunt de hircis, nimia alimenti copia infœcundis, quod etiam ad vitium luxuriam tralatum est. Vide Plutarch. in causis Physicis, *διὰ τῶν ἀμπέλων ἀκάρπεις*, &c. Idem auctor est Symp. B. probl. H. *διὰ τὴν πύκην, καὶ πένος, καὶ τὰ βμοία*, &c. τοὺς πολυσαρκίᾳ κεχημένους καὶ ὄγκῳ, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἀτέκτους, τὴν γὰρ τροφὴν εἰς τὸ σῶμα καταπαλάσκοντας, οὐ ποιεῖν ἐξ αὐτῆς περίττωμα σπερματικόν. *Sulcos* autem *inertis* ita dixit, et ea tralatione, qua Lucret. l. iv. *Ejicit enim sulci recta regione viaque vomerem*: de Venere: qua verecunda metaphora videtur usus Poëta exemplo Eurip. in Phœniss. *μὴ σκείρε παῖδων ἄλοκα δαυμόνων βῆ*. Ut autem *genitale arum* Maro, sic et Aristot. Anim. iv. *θορικοὺς πόρους* vocat, et τὰ *θορικά*: *θορή* enim γορή. Et Lucret. l. iv. *Atque in eo est Venus*, ut muliebricia conserat arva. *ὑπερτικὸν τόπον*, et *πόρον*, et *ὑπερτικὸν μέτρον*. Germanus.

137 *Sitiens Venerem*] Quare sitiens? solvit questionem. Alii dictum volant *sitiens* libidinis plenæ. Philarg.

Sed rapiat sitiens Venerem] Admonitus sum a D. Mondoreo, viro doc-

tissimo, et Horatio usurpatam hanc phrasim, *Venerem rapere*, eo loco: *ignotis perierunt mortibus illi, Quos Venerem incertam rapientes more ferarum Viribus editior cædebat, ut in grege taurus*. Lucret. *Et commiscendo cum semen forte virile Fœmina commulxit subita vi, corripuitque*. Aristoph. ἐκκλ. *δούλας ὀχλὶ δεῖ κομμουνένας τὴν τῶν ἐλευθέρων ὑφαρπάξαι κτήριον* et *θερμοφ. ὑφαρπάξαι θήλειαν κτήριν*. Germanus.

Sitiens Venerem] Sic *sitiere sanguinem*, honorem Sanctius l. iii. ex Ciccone. Justinus l. 8. *Satia te sanguine, quem sitisti*. Emmeness.

Interius] Intra naturalia fœtus secreta. Taubmann.

138 *Rursus*] Hic contra significat. Philarg.

Rursus, &c.] Desuscienda cura fœminarum jam post conceptum Varro II. 7. *Cum conceperunt equa, videndum, ne aut laborent plusculum, aut ne frigidis locis sint, &c.* Et de Vaccis, c. 5. *Cavere oportet, ne aut angustius stent, aut feriantur, aut concurrant*. Cerda.

139 *Exactis gravidæ cum mensibus errant*] Vicinis partui. tunc enim diligentius tractandæ sunt, ne abigant. Servius.

140 *Non illas gravidibus*] *Gravidus* aut epitheton est plaustrorum, aut *gravidus* onustis dixit. Sed poëtice plaustris juga ducere, non jugis plaustra. Philarg.

141 *Saltu superare viam*] Quod solet fieri, cum pascunt pedibus impeditis. Servius.

Saltu superare viam] Xenophon de Re Equest. *διαπηδᾶν, καθάλλεσθαι*. Sed Virg. extra vulgus. Cerda.

142 *Carpere prata*] Eodem sensu Ovid. Met. VIII. *carpere athera*. Et x. *carpit iter per aëra*. Et vulgo omnes. *Idem*.

Innare rapaces] Hoc dicit: innant fluvios, sed non rapaces. Nam infra ait: *saltibus, &c.* Philarg.

143 *Vacuis*] Magnis. Servius.

Saltibus] His saltibus. Aliter supra,

Nec saltus superare viam sit passus. vacuis autem saltibus, sine maritis dixit. Philarg.

Saltibus] *Saltus* isto loco Nonius campi spatium interpretatur. Alioqui saltus sunt loca vasta, et silvestria, ubi arbores exiliunt in altum, Isidor. xvi. 8. Quidam censent ex eo dictum saltum, quod in eo feræ ac pecudes saliant. *Pontanus.*

Plena Flumina] Ne inclinentur ad potum. *Servius.*

145 *Saxea procubet]* Nove saxea umbra, quæ saxis fiat, et *procubet*, protendatur. *Philarg.*

146 *Est lucos Silari circa ilicibusque cirentem, &c.]* Ordo talis est, Circa lucos Silari fluminis Lucaniæ et Alburnum ejus montem, est plurimus volitans: ac si diceret, est multa musca. *Servius.*

Silari] Ordo: plurimum volitans circa lucos Silari, Alburnumque virentem ilicibus. *volitans* absolute. *Silarus* et *Alburnus* in Lucania sunt montes. *Philarg.*

Silari] Vossius ad Melam, libros MSS. *Silerus* et *Siler* agnoscere testatur ii. 4. et hoc loco fide Medicei codicis *Sileri* legendum contendit. et *Silarum* flumen et *Alburnum* conjungit Lucil. *Quatuor hinc ad Silari flumen portumque Alburnum.* *Emmeness.*

147 *Volitans]* Modo nomen est, non participium. *Servius.*

Asilo] Nigidius de animalibus: *Asilus* est musca varia *tabanus*, bubus maxime nocens. Hic apud Græcos prius *myops* vocabatur: postea magnitudine incommodi *æstrum* appellarunt. et hoc est quod ait, *æstrum Graji vertere vocantes.* Non de Latino in Græcum, sed de Græco in suam linguam, quæ prior fuit. *Philarg.*

Quoi nomen asilo Romanum est, æstrum Graji vertere vocantes] In antiquis aliquot codicibus, *quoi*, in aliis *cui*. Nam hæc quoque sunt observanda, quamvis penitus ex usu recesserint. In Romano codice, *Roma-*

niam et, more veterum scriptum habetur, facta collisione ex vocali, quæ haec est reperitur. In Longobardico, *vertete* vocando, id est, nomen imponendo per formam gerundii, ut *Fingitque premendo.* In nonnullis etiam *æstron* per *o* non indecenter scriptum invenias, ut ipsa etiam declinationis forma sententiæ correspondeat. *Pierius.*

Quoi nomen asilo] Ut, *Cui Remulo cognomen erat.* *Servius.*

Asilo] Alio nomine *tabanus*, ut Plin. xi. 28. *reliquorum quibusdam aculeus in ore, ut asilo, sive tabanum dici placet.* vet. gloss. *σέρπος, δ μύωψ.* *Tabanus*, *asilo.* vehementer hoc insecti genus infestat jumenta, inde *βουλάτης* *Æsch.* dicitur. Ideo Varr. de r. r. ii. 6. *Itaque quod eas ætate tabani concitare solent, et bestiola quadam minuta sub cauda: ne concitentur, aliqui solent includere septis.* Furor ab hoc insecto excitatus Græce *σέρπωνια*, ut vindicent ab asilis camelos pingui cetorum et omnium piscium adipe negotiatores in Arabia perangunt, ut ejus odore abigantur. vide Plin. xxxi. 1. et Ritterahus. ad Oppian. p. 247. *Emmeness.*

148 *Æstrum Graji vertere vocantes]* *Vertere* ex soni similitudine, Onomatopœiam fecere. Non enim possumus accipere, ex Latina lingua mutavere, cum constet Græcam primam fuisse. *Æstrum* autem Græcum est: Latine *asilus*, vulgo *tabanus* vocatur. *Serv.*

Æstrum Graji vertere] Quomodo *Graji vertere*, cum omnia, quæ Latina sunt, a Græca ratione descendant? solvit quæstionem: Græci cum *myopem* primo dixerint, displicuit nomen: quia proprium non erat. *Æstrum* dixerunt, hoc est, quia furiam *æstrum* vocant. Dividit enim furia armenta, cum ab ea stimulantur. Latine vero hoc animal *tabanus* dicitur. *Philarg.*

149 *Asper, acerba sonans]* Lucret. l. v. *Asper, acerba tuens, immani corpore serpens.* Germanus.

150 *Furis]* Poëtica convertit. Nam

cum furor boum sit, ætherem ait furere. *Philarg.*

151 *Sicci Tanagri]* Non multum valentis. Tanager autem fluvius est Lucaniæ: et *sicci* ad tempus æstatis relatum est. Est enim torrens hyeme. Et hoc dicit, armentorum mugitu cuncta resonare. *Servius.*

Sicci] Quare *sicci*, cum ripam dixerit? ostendit hunc non esse fluvium, sed rivum. ut alibi: *et arentem Xanthi cognomine rivum.* *Philarg.*

152 *Hoc quondam monstro]* Argumentatur ab exemplo; dicens, æstro contra pellicem se defendisse Junonem. Nota autem est fabula: Io Inachi filiam a Jove Junonis adventu conversam esse in vaccam, cui Juno immisit æstrum: quo toto orbe fatigata tandem aliquando venit ad Ægyptum, et illic in Isim conversa est. Transiit autem per mare angustum, quod Bosphoron appellatum est, nunc Hellespontum nominatur. *Servius.*

Hoc quondam monstro horribilis exercuit iras] In antiquis codicibus *horribilis* per unicum i finali syllaba, ex Velli Longi sententia. Quod vero in *Ius* fabula recensenda *Servius* dicit, *Transiit autem per mare angustum, quod Bosphoron ab ea appellatum est, nunc Hellespontus nominatur:* ultima illa verba, nunc *Hellespontus* nominatur, adulterina esse crediderim. Non enim adduci possum, eum ignorasse, aliam esse *Bosporon*, alium *Hellespontum*, atque alterum ab altero longe distare: quum *Bosporus* Thracius, ubi ejus *Bovis transitus* fuisse traditur, ad fines Euxini maris, dubio procul sit, inde Propontis late diffusa interjaceat, cui mox subjungitur *Hellespontus.* *Pierius.*

Horribilis exercuit iras] Vix credas, quam celebres Poëtis sint cruciatus sævissimi, quos Io passa est ab æstro, latens sub forma bovis. Sophoc. Elect. τῆς οἰστροπλήγος ἰνὰ χου κόρης: æstro agitata filia Inachi. De eadem Æschyl. in Prom. οἰστροδυνήτων: percitæ

Delph. et Var. Clas.

ab æstro. Ipsa de se ibidem, οἰστροπλήξ δ' ἐγώ. et δειστρομέμῃ μύωπι χρυσεῖδ' acuto stimulat a silo, et χρίει τις ἀδ με τὰν τάλαιναν οἰστρος: *Pungit me miseram æstrus quidam.* Ovid. Metam. I. ait, objectam Ioni horrificam Erinnyem. Adjice furias, quas hæc bestiola excitavit tauro illi, qui raptavit puerum Ampelum. Rem late habet Nonn. I. XI. Dionys. Cerda.

153 *Pestem meditata juvenæ]* Vel quam pestem ante excogitaverat: vel *meditata*, inferens et exercens accipiamus. Horatius, *Horrendamque cultus Diluvium meditatatur agris*, id est, infert, exercet. Nam et in ipsa meditatione exercitium est. *Servius.*

Meditata] Apud Horatium eodem significato legitur *Diluvium meditatatur agris*; quanquam sunt, qui *minitatur* eo loco legendum autment. *Pierius.*

Juvenæ] Ionem dicit Inachi filiam, quam in bovem conversam æstro percussisse dicitur. Illa se in mare præcipitavit, quod Ionium vocaverunt: et Isis dicitur, quasi sola Dea. Hoc enim Ægyptiis placet. *Philarg.*

154 *Hunc quoque]* Id est, etiam hoc malum remove. *Servius.*

Fervoribus acrior instat] Tunc est acrior. Et dicendo tempus, ostendit quemadmodum possit evitari. *Idem.*

Fervoribus acrior instat] Oppian. ἄγριον οἰστρον Ὅς σφίσι καυστροῦ κυνὸς νέον ἰσταμένοιο Κέντρον πευκεδανοῖο θοῇ ἐνεπελθεταὶ ἀλκήν: ferum asilum, Qui ipsis ardidio cane recens exorto Aculei perniciosi velox infigit robur. Homer. quoque Odys. XXII. ait asilum fervere θρη ἐν εἰαυρῇ: verno tempore. Varr. Rei Rustic. II. 5. æstatem signat, in qua vaccæ concitantur tabano. *Cerda.*

155 *Gravido pecori]* A gravido pecore. Nam arceo a te dicimus. *Serv.*

Gravido pecori] Ut Ecl. VII. 47. *Solstitium pecori defendite.* Emmenn.

156 *Sole recens orto]* Statim. Sallustius, Coria recens detracta veluti glutine adolescebant. *Servius.*

Sole recens orto] Est hæc locutio

Virg.

6 K

Græcorum, qui *ῥέον* cum dicunt, subaudiunt *κατὰ*, ut sit *κατὰ ῥέον*. *Cerda*.

Noctem ducentibus apris] Ita *Æn.* II. de Lucifero: *Ducebatque diem*. *Idem*.

157 *In vitulos*] Modo generaliter et de equis et de bobus accipimus. *Servius*.

Post partum in vitulos cura traducitur omnis] In Romano codice, in Mediceo, in Longobardico, et aliquot aliis, versus hoc numero legitur, *Post partum cura in vitulos trad. om.* Præterea in Oblongo illo codice, quem Pomp. Lætus delicias suas aiebat: *deducitur pro traducitur habetur*. Sed alterum melius. *Pierius*.

158 *Notas*] Characteres. *Servius*.

Notas, et nomina gentis inurunt] De hoc more fusc dictum *Ge.* I. ad illud: *Aut pecori signum et numeros impressit acervis*. Illud, *gentis nomina*, libenter retuli ad prosapiam, nobilitatem, et patriam pecoris, non ad possessorem, etiamsi videam hoc defendi posse. Nam *Varr. Rust.* II. 7. *De stirpe magni interest, qua sint*. Et addit, a regionibus dici nobiles. Hoc liquidius ad mentem Virgilii. Observabis instrumentum, quo uni equi signabantur, dici *τροπικιον*. *Cerda*.

Continuoque notas et nomina gentis inurunt] Bene *Servius* *notas* vocat characteres, inde *χαρῆραι* et *χαρκτηρίσι*. characteres Græce *ἐγκαύματα*, ut recte observavit *Cerda*. Hunc ritum attigit *Turn.* XXIII. 15. vide *notas* ad *Georg.* I. 263. *Emmeness*.

159 *Pecori habendo submittere*] Admissarios facere. *Servius*.

Habendo] Id quod habetur. *Lucilius* in XXX. Nonnunquam dabit ipsa ætas quod possit habendo. *Philarg.*

160 *Sacros*] In Romano, et in Mediceo codice, *Sacros* legitur, quod minime displicet. Sane et in Longobardico, *Sacros* prius legebatur: inde abrasa o litteræ parte *Sacris* legi voluerunt. *Pierius*.

Aris servare] Expressit verbum *Varr. Rust.* II. 5. *Ad victimas farciunt*;

atque ad Deorum servant supplicia. *Cerda*.

Sacros] *Sacræ* pecudes sunt aris destinatæ. Nam et equum in sacris publicis Romæ immolatum, auctor est *Plin.* XXVIII. 9. *Taubmann*.

Scindere terram] Sic *Hom.* II. N. *τέμνει δέ τε τέλσον ἀρούρης*. et item *γεωτόμον* vocant Græci. *Germanus*.

161 *Et campum horrentem fractis invertere glebis*] *Ecbasis* poetica. Suffecerat enim, aut *scindere terram*. *Servius*.

162 *Cetera pascuntur*] Per hoc intelligimus illa omnia, quæ dixit animalia domi esse servanda. *Idem*.

Cetera] *Cetera*, quæ non inurantur. *Philarg.*

163 *Tu quos ad studium*] Locus de bobus domandis. *Servius*.

Ad studium] In Romano codice legitur, *ad studia*. Sed hoc significato melius *studium* singulare. *Pierius*.

Tu quos] *De vitulorum domitura* *Varro* I. 20. Col. VI. 2. *Taubmann*.

164 *Viamque insiste domando*] Insti-tue artem domandi. *Servius*.

165 *Dum mobilis ætas*] *Mobilis*, flexilis: et est duplex lectio. Potest enim et sic legi: *Juvenum dum mobilis ætus*. *Philarg.*

Dum mobilis ætas] Videtur *Maro* τὸ ἐκίνητον καὶ κινητικὸν ætati tribuisse viginti; quod animatum ab inanimi maxime discernatur motu et sensu: et quo corpus mobilis sit, hoc et vividum magis videatur, quia veteres Philosophi statuerint, eximie familiarem esse animo motum. *Germanus*.

166 *Circlos*] *Circus* est principale, unde fit *circulus*, et per syncopam *circus*: sicut *periculum* et *periculum*, *seculum* et *seclum*. *Servius*.

Circlos] Ita in *Varron. R. Rust.* I. 4. *surculos* pro *surculos*, agnoscent *Joseph. Scalig.* et *Pet. Victor. Cerda*.

167 *Libera colla*] *Minutatim assuefaciant servitio* inquit *Varr.* I. 20. totum hunc locum sic imitatus *Nemesian.* cyneget. vs. 184. *Libera tunc*

*primum consuescant colla ligari Concor-
des et ferre gradus.* Noster conferre
gradum Græce, ut observavit Germa-
nus, *οὐδάρτεν πόδα et ἔγρος οὐδάρτεν.*
De domandis bubus et qua ætate
Columell. vi. 2. et Pallad. tit. 12.
Emmeness.

168 *Ipsis e torquibus aptos*] *Aptos*,
unitos aut connexos. est enim apta
jungi. *Philarg.*

E torquibus] In antiquissimo codice
Oblongo, *de torquibus* legitur. In
Longobardico, *ipsis et torquibus aptos.*
Pierius.

Aptos] Id est, aptatos, atque illiga-
tos, sicuti apud Catul. *aptis sarcinulis*,
et *expeditis*, id est, substrictis, et alli-
gatis sarcinis. Et apud Agel. i. 15.
cum scribit: *Lingua autem debere
ajunt non esse liberam, nec vagam, sed
vinculis de pectore imo, ac de corde aptis
moveri, et quasi gubernari.* Ubi vin-
culis aptis est, aptatis, et illigatis. In
Agel. legitur vulgo, *vinculis apertis*,
nullo, potius inepto, sensu. Debes
hoc Fruter. i. 19. *Cerda.*

169 *Gradum conferre*] Pariter inco-
dere. *Servius.*

Coge gradum conferre juvencos] Co-
lum. etiam in domitura boum ii.
6. *Ante vesperum licebit producere,
et docere per mille passus composite, ac
sine pavore ambulare.* Præcedit in
Poëta, jungendos boves pares. Varr.
quoque r. rust. i. 20. præcipit, ut
boves sint pares: et addit rationem,
ne in opere firmior imbecilliorum conficiat.
Col. etiam vi. 2. *Item custodiendum
est, ne incorporatione, vel statura, vel
viribus impar cum valentiore jungatur:
nam utraque res inferiori celeriter affert
exitium.* *Cerda.*

170 *Rotæ inanes*] Sine pondere.
Servius.

Rotæ ducantur inanes] De hoc præ-
cepto ita etiam Varro R. Rust. i. 20.
*Quos ad vecturas item instituendum, ut
inania primum ducant plaustra; et, si
possis, per vicum, aut oppidum creber
crepitus, ac varietas rerum consuetudine*

celerrima ad utilitatem adducit. Sed et
quod Virgilius subijcit de pulvere, id
præmisit Varr. ubi docet, quidpiam
de arena, et molliore terra in domi-
tura bonum. Colum. vi. 2. has inanes
rotas vocat *experimenta vacua.* *Cerda.*

171 *Summo vestigia pulvere signent*]
Hoc ita extulit Manil. l. v. *Vixque
rotis levibus summum contingere cam-
pum.* *Cerda.*

172 *Sub pondere faginus axis*] Sic
Homerus Iliad. E. 838. *μέγα δ' ἔβραχε
φάγινος ἕξων βριθούην.* Species fagi
est salsi corticis, cujus materia ad
axes commoda est. Theophr. iii. 10.
*τὸ τῆς ἀλιφλοῦν χρησίμων εἰς τοὺς ἕξο-
νας.* *Emmeness.*

173 *Temo æreus*] Fortis: sic in
quinto, *Ærea quem obliquum rota trans-
iit.* Item Horatius, *Inclusam Danaë
turris ahenæ.* *Servius.*

Et junctos temo trahat æreus orbis]
In antiquis *vinctos*, et orbis, in aliis
orbes. *Pierius.*

Junctos orbis] Extremum rotæ cir-
culum orbem nominari, luce meridiana
clarior docet Scefferus de r. vehic. i.
6. *Emmeness.*

174 *Pubi indomitæ*] Hoc ad juven-
cos tantum pertinet. Nam de equis
contra dicturus est. ut, *Namque ante
domandum Ingentes tollent animos.* *Ser-
vius.*

Indomitæ] Utrum dum quosdam
domas, interea indomitæ hæc præ-
stabis; an antequam domes, interea?
Philarg.

Pubi] Juvencis. ita *onager infans*
dicitur Mart. xiii. 97. et *infantia* de
pullo, &c. apud Plin. viii. 44. *Taub-
mann.*

175 *Vescas frondes*] Siccas et tene-
ras. Nam *vescum* hoc est proprie.
unde et telæ araneorum *vescæ* vocan-
tur. *Servius.*

Vescas] *Vescas*, teneras et exiles.
Nam *vescum* apud antiquos significa-
bat macrum, et quasi quod escam non
reciperet. Afranius in Sororibus, *At
puer est vescus, imbecillus viribus.* Sed

vide ne *vescas*, appetibiles dixerit. Lucretius certe pro edace posuit, ut, *vesco sale saxa peresa*. Philarg.

Vescas frondes] Particula *ve* in quibusdam quidem intendit, sed in multis quoque, minuit, ut hoc in loco. *vescas, id est, exsuccas, graciles, minutim concisus*. ex Ovidio idem liquidum: *Vegrandia farra colonæ Quæ male creverunt, vescaque parva vocant*. ex *ve* et *esca*, ut Gell. xvi. 5. et Salmas. in Solin. p. 35. eodem modo, ut *vecors, vesanus*. non a *vescor*, quemadmodum nonnulli perperam. Vett. Gloss. *vescus* ὀλγόςστρος, ὀλγόςδεψς. Plin. vii. 20. *vesco corpore, sed eximiis viribus*, &c. pro *macilento*, cui opponitur *perpastus*, qua voce nititur Phædr. l. iii. fab. 7. Noster Ge. iv. 131. *vescum papaver*, id est, quo *vescimus*, ut Servius, sed male. vide Guther. de jure Man. i. 4. nonnunquam significat quod Græci script. vett. προσκοφής, fastidiosus, ut Festus et Gifanius ex Lucret. *Emmeness*.

Ulvamque] In Romano codice *Silvam* legitur. Sed *ulvam* magis acceptum. Pierius.

Ulvamque] Arbitrantur nonnulli, hanc herbam esse τὸν φάρδν Dioscoridis, lentem palustrem, et inveniri in stagnantibus aquis: alii dicunt, esse herbas majusculas, quæ in paludibus nascuntur. Cerutus.

176 *Frumenta manu*] Eis etiam farraginem dabis. Servius.

Sed frumenta manu carpes sata] Explicui de farragine, secutus Servium. Varro hoc genus cibi adhibet ii. 5. *Semestribus vitulis obijciunt furfures triticeos, et farinam ordeaceam, et teneram herbam*. Hoc extremum explicat, quæ sint sata illa frumentacea Virg. lli. Cerdæ.

Fætæ] *Fætæ* nostro more. neque enim mulgeri nisi enixæ possunt. Antiqui autem *fetum* pro gravido solent ponere. ut Varro Atacinus: *Feta feris Libya*. et ipse Virg. *Scandit fatalis machina muros Feta armis*. Philarg.

Nec tibi fætæ] De hoc præcepto ita Calpur. loquens de ovibus: *Parce tamen fetis, neu sint compendia tanti, Destrnat ut niveos venalis caseus agnos*. Cum ait *more patrum*, signat priscum ævum, in quo esus magna ex parte lacteus fuit. Nondum enim hominibus assuetis ad carnes, nullus cibus delicatior fuit lacticiiniæ. Cerdæ.

177 *More patrum*] *More patrum* sic intellige, ut dixerit mulgeri. Nec implebunt mulctralia more patrum, qui lac magis reservabant fetibus. alioquin accusabitur ob avaritiam eorum, qui sibi omne lac mulgebant. Legitur et *mulgaria*, ut Valgius ait: *Sed nos ante casam tepidi mulgaria lactis, et sinum vini cessamus ponere Bacchi*. Philarg.

More patrum nivea implebunt mulctralia vaccæ] In Romano codice, in Ob longo, et in aliquot aliis *mulctralia* legitur: quamvis in aliquibus deest littera *c* ante *t*: quod in Mediceo videtur. Invenimus et in aliquot codicibus antiquissimis *mulgaria*, qua dictione usus est Valgius. *Sed nos ante casam tepidi mulgaria lactis*. In Longobardico prius erat *multraria*, quæ dictio abrasa leviter est, et *mulgaria* repositum. Pierius.

178 *Consumunt ubera natos*] *Natos* brutis tribuit, ut infra apibus *parvos Quirites*, ea fere phrasi, qua Homerus βρέφος ἡμλον φορέουσιν, qui et ut notat Eustathius ἀνάπαιον ἔμβρυον ἀντὶ βρέφους ἐν τῷ καὶ ἵπ' ἔμβρυον ἦεν ἐκδοτή. qui βρέφος interpretatur τὸ ἄρτι γεγεῖνός παιδάριον, παρὰ τὸ τρέφω, οἶον τρέφος. Germanus.

179 *Sin ad bella*] *De domitura pulli equini* Xenophon ἐν τῇ ἵππικῇ. Varro ii. 7. Taubmann.

Sin ad bella magis studium] Dixit breviter de iis, quæ in domitura et cura juvencorum agrestium observari convenit. Nunc ad pullos equorum transit, quos laboribus bellicis, ludisque Circensibus, aut sacris certaminibus præparare cupimus. Pontanus.

180 *Aut Alpheia rotis*] Alphei, et Olympiorum certaminum Pind. meminuit Olymp. od. III. καὶ μεγάλων ἀέθλων ἀγῶν κέρσιον καὶ πενταετηρίδ' ἅμ' αὖ θῆκε ξυθέοις ἐπὶ κρημνοῖς Ἀλφείου. Germanus.

Prælabi flumina Pisæ] Quia, ut supra diximus, circa ripas fluminum agitabatur curule certamen. Servius.

Prælabi] Caruli certamine anticipare. Taubmann.

181 *Currus agitare volantis*] Ita Græci ἄρμα πτερόν. Et Phil. in l. de Herede Divinorum πτηνὸν ἄρμα. Et vetus Poëta: volucris petit æthera curru. Cerda.

182 *Arma videre Bellantum*] Ælian. de Anim. xvi. 25. scribit: Ne armorum fremitum, et gladiatorum ad clypeos resonantium crepitus equi extimescant, eos ad strepitum et sonitum assuescere cogunt, armataque cadaverum simulacra sub ipsum frænum subijciunt, ut casorum in bello conspectum ferre consuecant, ne rerum terribilium metu affecti ad rem militarem inutiles sint. Idem.

183 *Bellantum*] Id est, militum; ut natantes pro piscibus, venantes pro venatoribus, medentes pro medicis. Sed hoc alio in loco dictum. Emmenes.

Lituosque pati] Nimirum κωδωνίσκω, explorare est et periculum facere, tractum ab equis, qui tinnitu et crepitu tintinnabulorum explorari solebant, an genereose strepitus bellicos ferre possent: etiamsi alii a vasis deducant, quorum integritatem pulsu et tinnitu probare etiam soleamus. German.

Lituos] Explicui per stridorem, quia Lucan. l. i. stridor lituum. Et Senec. in Œdip. de hoc instrumento: stridulos cantus. Alibi: stridor litui strepentis. Stridori affinis acutus sonus. Euius a Festo adductus: Inde loci lituus sonitus effudit acuto. Stat. l. vi. Et lituis aures circumpulsantur acutis. Monuit ista Lips. Rom. Milit. l. iv. Lituum ex marmoribus ita effingas. Cerda.

Lituos] Non hic insigne auguratus, de quo Cic. divinat. i. 17. sed tamen hic locus describit formam. *Lituus Romuli*, id est, incurvum et leviter a summo inflexum bacillum, quod ab ejus litui, quo canitur, similitudine nomen invenit. Idem docet Macrob. Saturn. vi. 8. Nec mirum generosam equi indolem hoc stridoris genere explorari, cum et nonnulli, Martis qui volunt videri filii, non patiuntur tubæ lituive clangorem. Graphice Juvenal. Sat. xiv. 200. Et trepidum solvunt tibi cornua ventrem Cum lituis audita. Multa Lambinus ad Hor. od. i. 1. Emm.

Tractuque gementem Ferre rotam] Id est, stridentem, strepentem, propter ponderis gravitatem. supra vs. 170. inanes rotæ, quæ sunt sine pondere. sic Horat. od. i. 14. antennæ dicuntur genere. et od. ii. 20. littora gementis Bospori. Noster Æn. vi. 413. gemit sub pondere cymba. et xi. 138. Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos. sic Æn. xii. dat gemitum tellus, ubi Æneas et Turnus pugnam ingrediuntur. Idem.

184 *Stabulo frenos audire sonantis*] Qui a frango derivare hanc vocem contendunt, quod nempe equi frangitur impetus, diphthongum expungunt. Pro ea sententia libri veteres, et Carion in notis ad Val. Flacc. frenabat, inquit, sic vetus codex, nec aliter omnia vetustatis monumenta. qui autem per æ scribunt cum Lucretio ab ære deducunt originem. Vide Dausq. in orthogr. Frenorum aspectum facere ad excitandum generosum equum ex

Varr. II. 7. notum est. *Frenos suspendendum, ut oculis consuescant, et videre eorum faciem, et e motu audire crepitus.* Æl. de anim. VI. 10. hunc sonitum Ursinus ex Aristoph. scholiaste appellat *κάδωνος φόρον*. Frequenter quidem neutrum est in plur. numero, sed hunc versum citat Charisius inst. Gramm. I. I. *Idem.*

185 *Blandis gaudere magistri Laudibus*] Est hoc ingenium equorum, ut plurimum ducantur laude, blanditiis, illecebris. Philo libr. de Agricultura: *ὅταν μὲν οὖν ἐθελῶς προέρχῃται καταφύχει ὁ ἵππος ὡς ἂν ἐπαιῶν τὸν ἵππον.* Homerus attigit II. XVII. cum ait, equos non solum minis duci, sed etiam *μειλιχίῳ*, blandis verbis. Inde Papin. Theb. VIII. describens notas illorum, quibus bellum erat fastidio, sic ait: *abjicere madentes, Sicut erant, clypeos: nec quisquam spicula teruit, Nec laudavit equum, nitida nec cassidis altam Comas, adornavitque jubam.* Quasi non minor pars rei gerendæ esset equi laudatio, quam reliqua. Isidor. de ingenio equorum, XII. I. *Dolent, cum vici fuerint, exsultant cum vicerint.* Pulcre ait Plato de ingenio boni equi in Phædr. *τιμῆς ἐραστῆς μετὰ σὺνφορίᾳς τε, καὶ αἰδοῦς, καὶ ἀληθινῆς δόξης ὁταίρος, ἀπληκτος, κελεύματι μόνον, καὶ λόγῳ ἥνωχέηται.* Ut vero hic *magistri*, ita Græci etiam de beluis *διδασκάλους*. Atque etiam *σημαύτορας*. de qua voce vide Notam Rit. in Op. Cyn. II. *Cerda.*

Blandis gaudere magistri Laudibus] Quid valeant blandiora alloquia ad equos, scimus ex exemplis. Sic Orphitum (equi quod est nomen) laudibus prosequitur Flaminius. Quod Sil. Ital. I. V. *Bellatore jubas aptante, Est, Orphite, munus, est, ait, hoc certare tuum: quis opima volenti dona Jovi portet phæreto suspensus cruento? Nam cur hæc alia pariat gloria dextra?* sic Achilles affatus suum Xanthum, Mænentius Rhœbum. *Emmenes.*

186 *Et planas sonitum cervicis*] In-

fra Æn. XII. *Circumstant properi aurigæ manibusque lacescunt Pectora planas cavis, et colla comantia pectant.* Sonitum autem illum ex collisione manuum, et palpationem in equis vocant Græci *ποππυσμὸν*, et *ποππίζαν*. *Germanus.*

Plausæ sonitum cervicis amare] Xenoph. I. de re equestri: *καὶ ἄντισθαι δὲ χρὴ ἂν ψηλαφώμεν ὁ ἵππος μάλιστα ἥδεται ταῦτα δὲ ἐστὶ τὰ τε λασιάτατα, καὶ οἱ αὐτὸς ἥσεται δύνανται ὁ ἵππος, ἣν τι λυγρὴ αὐτὸν ἐπικουρεῖν.* Et supra in laudato equo posuerat eum, qui esset *πρῶτος, καὶ χειροῦθης, καὶ φιλόθροπος*. Auson. *Novit equus plausæ sonitum cervicis amare.* Silius I. IV. *Tum stimulum grato plausæ cervicis honore Cornipedem alloquitur.* Alludit Papin. Theb. IV. nam de Behona: *Mox et castra subit, ferroque anroque coruacis Mista viris, turmale fremit, dat euntibus enses, Plaudit equos, vocat ad portas, &c.* Et Prudent. Hym. XI. Peristeph. *Non stibulis, blandive manu palpata magistri, Imperiumque equitis ante subacta pati.* Forte et Cassiod. I. 13. *Equorum cursus hominum clamoribus incitatur, et sonantium manibus agitur;* nam alius alio fortasse transferat. Hanc equorum palpationem Græci dicunt *ποππύματα*. Unde verba ista Interpretis Nazianz. Orat. XXIV. *Nec equum præferocem, ac jam ætate aliquanto provocatorem fræni tyrannidem perferre, nisi blanda quadam, et adulanda manu permulceatur, libere versa sunt, nam Nazianzen. ipse tantum κολακείας καὶ ποππυσμάτων.* Et Orat. XXII. extulit verbo *περισπωπίζεσθαι*. Inde capies verba Plinii XXVIII. 2. *Fulgetras poppyomis adorari consensus gentium est.* Id est, manuum complosione adorare. Turnebum lege Adv. IV. 15. *Cerda.*

Plausæ sonitum cervicis amare] Hoc pacto Bucephalus comitis ab Alexandro, cum Philippus, et qui circa eum erant, equum, tanquam efferatum nimis aspernabantur. Vide Platarch. in Alex. Magno. *Emmenes.*

187 *Primo*] Non *primo* *ubere*, sed *jam primo*, quasi unum lege: ut ait *Jam primo audeat depulsa ab ubere matris*. Philarg.

188 *Inque vicem*] Frenorum scilicet, ne adhuc tenera ora lædantur. *Servius*.

Inque vicem] Celsus, *inque vicem*, sic intelligit, ut sit nonnunquam sine capistris, vel, ut ait in utraque parte ductus facilis. *Philarg.*

Det mollihus ora capistris] Ut frena ori inserebantur, sic capistra capitibus adhibebantur, ne ora læderentur, vel ut interpres Aristophanis *ἴνα μὴ σκισθῇ τὸ χεῖλος*. ideo *περιστόμιον* Græci appellant. Vide Hesych. de capistris Sceffer. de r. Vehic. i. 13. *Emm.*

189 *Et jamque tremens*] In cod. nonnullis antiquioribus, *et jam* per distinctas dictiones, conjunctionem, et adverbium, utroque loco scriptum observavi: quam quidem lectionem etiam Comminianus scriptor, ut Carisius ait, diligentissimus, agnoscit. Nam ubi solæcismum per partes orationis fieri ait, versum hunc citat, eo quo dicebamus modo scriptam. Exponitque *jam* pro *etiam*, nunc, conjunctio posita pro adverbio. Eodem modo illud etiam crediderim accipiendum *Æn. viii. Aut pingui fumine Nilus cum refuit campis et jam se condidit alveo*: de quo loco suo dictum. *Pierius*.

Et jam incius aevi] Nondum habens ab annis fiduciam. *Servius*.

190 *At, tribus exactis*] Auctor Geopon. *γενόμενον δὲ τριετὴ δαμαστίον πρὸ τοῦ γαστριβήναι. Dometur, cum fuerit trium annorum, antequam ventosus fiat.* Var. Rust. ii. 7. *Sunt qui dicant post annum, et sex menses equulum domari posse, sed melius post trimum, a quo tempore farrago dari solet.* Colum. vi. 29. *Equus bimus ad usum domesticum recte domatur, certaminibus autem expleto triennio, sic tamen ut post quartum demum annum labori committatur.* *Cerda.*

Ubi quarta accesserit ætas] Quartus

annus. Nam ætatem plerumque generaliter dicimus pro anno, pro triginta, pro centum, pro quovis tempore. *Servius*.

Ubi quarta accesserit ætas] Alii *ætas*. Hæc utique lectio omnium fere codicum antiquorum est, uno illo vetustissimo excepto, quem Romanum appellamus, in quo legitur *Ubi quarta acceperit ætas*. Cæterum *ætas* agnoscit *Servius*, exponitque *quarta ætas*, quartus annus, qui velit ætatem accipi multipliciter. Neque ignorat Varronis præceptum, post annum trimum melius esse pullum domare. mihi vero neque *acceperit*, neque *ætas*, displicent, in tam vetusti codicis testimonio, qui fidem apud me eatenus facit, quum integras variat dictiones. In litteris vero nonnunquam corruptissimus est. Sed ut de *Ennio* Virgilius profiteri solitus, *ex eo stercore aurum plerumque colligitur*. *Pierius*.

Quarta accesserit ætas] Sunt qui *ætas* pro *ætas* reponant, non fortasse male. Nam phrasis ista est nota *Marconi*, bis *Æn. i.* semel v. *Cerda*.

191 *Carpere mox gyrum*] Innuere videtur *τὴν κυκλοτερεὴν ἑκπασίαν* Pollucis, et exprimere Græcorum *τὸ καλπάειν*, et *καλᾶν* (est id *Budæo* equum ad ingressum exultantem urgere) quod *Pelagonius* *γυμνάειν τὸν ἵππον δρόμῳ κάλῃς*, *τῇ λεγομένῃ τριτῇδῃ* ut *κάλῃν* pro ea cursus concitatione accipiamus, quam *κρικῶνδον πῆδην* vocat *Xenophon*. Cæterum fit verisimile, *tripedarios equos* ἀπὸ τοῦ τριπῆδου dictos. *Germanus*.

Carpere mox gyrum] Eadem ratione ait *Ælian. Histor. Animalium xii. 9.* domari equos Indicos, qui maxime feroces sunt. Ceterum gyri circumflexionem ita expressit *Pollux*, *καμπὰς ποιεῖσθαι, καὶ στροφὰς, καὶ ὑποστροφὰς*. *Tibul. l. iv. curvo contendere gyro*. *Manil. glomerare gyros equo*. *Arist. de Gener. et corr. ii. 10.* ita extulit, *κύκλῳ περιελθύνεσθαι, ἵρε ἰν ὀρβην*. et c. 11. *κύκλῳ εἶναι, κύκλῳ γίνονται, κύκλῳ*

ἀνακλινόμενοι: *Esse in orbe, fieri in orbem, redire in orbem.* Primum certe impetum ad currendum per minas expressit Papius. de equo Domitiani. *Acrius attollit vultus, cursumque minatur.* In eodem l. de re longe alia: *cilare ad frenā.* Cerda.

Gradibusque sonare Compositis] *Ἐπισκέλης* Polluci l. i. in re equestri, prima equi inceptio ad gressus glomerandos. Xenophon autem lib. de re equest. est auctor, recte Simonem scriptum reliquisse, sonitu in equis deprehendi pedum bonitatem, quod non secus elata ungula, quam cymbalum resonet. καὶ τῷ φόφῳ δέ φησι σίμων δήλους εἶναι τοὺς ἐπιδας, καλῶς λέγων· ὥσπερ γὰρ κύμβαλον ψοφεῖ πρὸς τῷ πατέφῳ ἡ κολή ὀπλή. Germanus.

Gradibusque sonare] Cum Nonio per gradus gradientium intellige vicissitudinem. Emmeness.

192 *Sinuetteque alterna volum. crur.*] Docet Aristot. in lib. de animal. incessu, quadrupeda non nisi alternis et per diametrum moveri posse, his verbis: αἱ μὲν κάμψεις τῶν σκελῶν τοῦτον τὸν τρόπον ἔχουσι, καὶ διὰ ταύτας τὰς αἰτίας κινεῖται δὲ τὰ ὀπίσθια πρὸς τὰ ἔμπροσθεν κατὰ διάμετρον, μετὰ δὲ τὸ δεξιὸν τῶν ἔμπροσθεν, τὸ ἀριστερὸν τῶν ὀπίσθεν κινουσι, εἰτα τὸ ἀριστερὸν τῶν ἔμπροσθεν, μετὰ δὲ τοῦτο τὸ δεξιὸν τῶν ὀπίσθεν αἰτιον ὅτι εἰ μὲν τὰ ἔμπροσθεν ἄμα, καὶ ὀπίσθεν, διέσπαστο ἂν, ἢ καὶ προπετὴς ἐγίνετο ἡ βάδις, καὶ οἶον ἐφελκομένοις τοῖς ὀπίσθεν τῇ τάσει, ἔτι δὲ οὐ πορεύεσθαι, ἀλλὰ ἄλσις τὸ τοιοῦτον. Germanus.

Sinuetteque alt.] Etiam Plin. *Asturcones* gentis Asturicæ in Hispania equos laudat, VIII. 42. *quibus mollis alterno crurum explicatu glomeratio est, quique tollutim incessus carpunt.* Martial. XIV. 199. *Hic brevis ad numerum rapidos qui colligit ungues, Venit ab auriferis gentibus Astur equus.* Ingens tamen discrimen esse tradunt inter nostros et illos veterum, ut Seneca appellat, *tollutarios.* Taubmann.

193 *Sitque laboranti similis*] *Præparetur ad futurum laborem.* Servius.

Sitque laboranti similis] Hoc est, non vere laboret, ne tædium capiat. Ac, *per aperta volans, currens.* Philarg.

Sitque laboranti similis] Ego malim: *Anxio conatu gressus concinnitatem affectanti.* Taubmann.

Cursibus auras Provocat] Simile quid de equis solis Ovid. Met. II. 160. *pennisque levati Prætereunt ortos isdem de partibus euros.* De mira pernicitate equorum Just. XLIV. 1. et 3. qui vento ideo concepti narrantur. de iis vs. 275. *Emmeness.*

194 *Liber habenis*] Hæc vox sæpe cum auferendi casu, ut *libera satis superis*: sed et gignendi casui jungitur, ut apud Valerium l. VI. *Plebs Romana libertatis Scipionis libera non fuit*; ὁ ῥωμαῖος δῆμος ἀπὸ τῆς σικπιωνος ἐλευθεροστομίας ἐλεύθερος οὐκ ἐγένετο, veluti Græci eodem quidem casu usurpant adjecta conjunctione, ut in epist. Plato: *ἐλεύθερον ἀπὸ βαρβάρων*, et ἀπὸ βαρβάρων ἡλευθέρωσε τὴν πόλιν. Germanus.

195 *Vix summa vestigia ponat arena*] Alludere videri potest ad Ladan, Alexandri cursorem, qui pendentibus vestigiis vix arenam signabat, cuius Solinus meminit, et Catullus, et Martialis Epig. l. x. *Habeas licebit alterum pedem Ladæ, Inepte frustra crure ligneo curres.* Idem.

Vix summa vestigia ponat arena] *Ponere et premere vestigia*, locutio, quæ a gladiatoribus desumpta, ut fusiis id Gifanius ad Lucret. in indice. Sic Horat. cum ponit uterque in locuplete domo vestigia. Emmeness.

196 *Qualis Hyperboreis*] Hyperborei montes sunt Scythiæ: sic dicti, quod supra, id est, ultra eos fiat Boreas. Dicit autem, sic currat equus, ut ventus. Servius.

Hyperboreis ab oris] Aquilonem ab Hyperboreis oriri, contra Græcorum opinionem, et vocabuli notionem dictum videtur Turnebo. Cum enim

trans Aquilonem Hyperborei inco-
lant, si modo ulli sunt, quomodo is
inde oriatur? nisi quis dicat e finibus
eorum; citra tamen, eum oriri, v. 4.
De *Hyperboreis* vide etiam Plin. iv.
12. et Melam iii. 5. Taubmann.

Densus aquilo] Ut quem constet
densare et constringere, ut Austrum
laxare et resolvere: vide Arist. Meteor.
Ut autem, *arida differt Nubila*, dixit,
sic Lucret. l. 1. *Ingentesque ruit naves,*
atque arida differt Nubila: et l. 11. *Scin-*
tillasque agere, et late differre favillam.
Horat. Epod. x. *Fractosque remos dif-*
ferat. Et eadem significatione de præ-
cone Theſeus in Suppl. Eurip. *πῶλει*
τε κάμολ διαφέρων κηρύγματα. German.

197 *Arida Nubila*] Sine pluviis.
Servius.

Differt] Dissipat. *Idem.*

198 *Campique nat. Len. horr. flabris*]
Il. Ψ. *ὥσει τε περὶ σταχέσσιν ἐέρση*
ἀπὸν ἀλδήσκοντος ὅτε φρίσσουσιν ἄρου-
ραι. Ut autem hic *lenibus flabris*, So-
phocl. *κούφοις πνεύμασι.* Catull. *Hor-*
rificans Zephyrus proclives incitat undas.
Germanus.

Campique natantes] Lacus et maria.
Lucr. l. vi. *Et liquidam molem, cam-*
posque natantes. Vel, intellige arva
jacentia et depressa. Taubmann.

199 *Horrescunt*] Contremiscunt.
Persius, *Scis comitem horridulum trita*
donare lacerna. Id est, trementem.
Servius.

200 *Longique urgent*] In codici-
bus aliquot antiquis cum Mediceo,
Longe legitur, ut sit adverbium pro
valde. *Urguent* vero, Attiano more,
adhuc quædam scribunt exemplaria.
Pierius.

Urguent] Explicui cum doctis, *ur-*
gent se. Hoc malo, quam illud
Grammaticorum: *urgent*, pro *urgen-*
tur. Cerda.

201 *Ille volat*] Scilicet ventus.
Servius.

Fuga] Fugere, pro currere, et *fuga*,
pro *curso*, frequentissimum in Poëtis.
Supra *Carpere prata fuga.* Pari no-

tionem Hom. *σᾶπε φεύγειν*: Papin. Th.
l. xv. *Hastam intorsit agens, liquidum*
quæ stridula cælo Fugit. Cerda.

Æquora] Campum planum æquor
appellat. *Servius.*

Verrens] Trahens. *Idem.*

Verrens] Ex Lucretio l. i. nam de
ventis: *Quæ mare, quæ terras, quæ*
denique nubila cæli Verrant. Cerda.

202 *Ad Elei metas*] Id est, fines
Circi. Elis autem civitas Arcadiæ, in
qua agebatur curule certamen, et est
species pro genere. *Servius.*

Elei campi] Maximi ex omnibus,
quod sint pedum septingentorum,
cum alii minus. *Philarg.*

Hic vel ad Elei] In Longobardico
codice, et in altero pervetusto, *Hic*
vel ad, prout vulgata legunt exem-
plaria, legitur. In Romano, *Hinc et*
ad Elei, hoc est ex hujusmodi cura
emissus ad certamina. In Oblongo
etiam est et: non *vel.* *Pierius.*

203 *Spumasaget ore cruentas*] Quod
est signum equi fortissimi, si velut
rubras egerit spumas. *Servius.*

204 *Belgica esseda*] Gallicana vehi-
cula. Nam Belgæ civitas est Galliæ,
in qua hujuscemodi vehiculi repertus
est usus. *Idem.*

Belgica] *Belgica*, Gallica. *Philarg.*

Esseda] *Esseda* autem vehiculi, vel
currus genus, quo soliti sunt pugnare
Galli. Cæsar testis est libro ad Cice-
ronem. *Multa millia equitum atque*
essedariorum habet. Hinc et gladi-
atores essedarii dicuntur, qui curru
certant. *Idem.*

Esseda] *Essedum*, Horatio *petorri-*
tum, vehiculi genus Belgis usitatum
etiam in bello. Hinc *Essedarii* apud
Cic. Cæsar. et Sen. Glossæ: *Esseda*,
bastarna. Taubmannus.

Esseda Belgica] De nomine, figura,
et omnibus quæ spectant *essedum*,
sive *essedum* (ntriusque enim suppetit
auctoritas) nemo luculentius quam
Sceffer. de re veh. ii. 23. ubi Ser-
vium et Philargyrium interpretatur.
Emmeness.

Molli collo] Domito. ut, *Mollis colla reflectunt*. Servius.

Molli] *Molli* autem mobili dixit, ut, *Ocella ex alta suspendunt mollia pinu*. Philarg.

205 *Farragine corpus Creascere*] 'Α-δράσθαι. Germanus.

206 *Ante domandum*] Πρὸ τοῦ πωλοδαμνίσθαι passive accipiendum, ut Calab. l. ix. πάρος κακότητι δαμῆναι. *Idem*.

Namque ante domandum] Antequam domueris. Nec opus, ut novam regulam condas, et passive interpreteris. *Ramus*.

207 *Tollent animos*] Ex Græcis, qui etiam de equis dicunt θυμὸν, et ferocientem vocant θυμοειδῆ. Philo etiam de Opif. Mundi θυμώτατον ζῶον ἵππος: *equus animal est animosissimum*. Silius ex Nostro l. iv. et magnos tollunt animos. Ut vero placuit Virgil. locutio ista in equis, ita etiam in satīs. Ge. ii. *animos tollent sata*. *Cerda*.

208 *Verbera lenta*] Quæ a loro flexibili inferuntur. Sic Plauto in Asinar. III. 2. 29. *Ulmis affectos lentis virgis*. Phædr. fab. III. 7. *jugum flagello temperat lento meum*. sic *vincula lenta*. Plura de hoc nomine Muret. var. lect. III. 8. *Emmeness*.

Duris parere lupatis] Frenis asperimis. dicta autem *lupata* a *lupinis dentibus*, qui inæquales sunt, unde etiam eorum morsus vehementer obest. *Servius*.

Duris lupatis] Vere, duris; intelligit enim genus fræni asperissimi, habentis lupos in morsu ipso, unde dictum *lupatum*. Est enim *lupus ferreum instrumentum, uncium, simile dentium lupinorum*. Nam Livius l. xxviii. *In alios lupi superne ferrei injecti*. Ovid. Trist. iv. 6. *lupos dixit pro lupatis, duros accipit ore lupos*. Et Amor. i. Nostrum imitans: *Asper equus duris confunditur ora lupatis*. Inde equi feroces λυκοσπῆδες. Pluribus ista Turneb. xi. 28. Vide etiam de lupatis Rhodig. De psellio, quod equis

injicitur, cum illi non parent fræno, loquitur Dio Chrysost. orat. xlviii. *Cerda*.

Lupatis] Teste Sanctio de ellipsi p. 304. *frenis subaudiendum, iisque lupis armatis*, inde Hesychius λύκος τὸ ἐν τοῖς χαλινοῖς σιδήριον. *lupus parvum ferrum in frenis*. ut λύκος Græce ita Latine lupus. Stat. Achilleid. l. ii. *non colla jugo; non aspera præbet ora lupis*. Sed quis de his eruditus, quam Scefferus de r. veh. i. 13. ? *Emmeness*.

Parere] Ita de equis Græci πειθεσθαι. Artem. i. 58. ἵππον καλῶς πειθόμενον τῷ ῥυτῆρι, καὶ αὐτῷ τῷ ἐλατύνοντι: *equum probe parentem habentem, et agitatori*. Dio Chrys. Orat. iv. ἵππον εὐμαθῆ, καὶ πειθόμενον: *equum docilem et parentem*. Ita Nazianz. Orat. xxvi. χαλινῷ παιδευθεῖς: *freno eruditus*. Sic et contumaces vocant ἀπειθεῖς, et δυσπειθεῖς, pari translationum filo. *Cerda*.

209 *Firmat*] In veteribus aliquot codicibus *Servat* legitur: sed longe plures *Firmat* habent. *Pierius*.

210 *Cæci amoris*] Latentis Cupidinis. *Servius*.

Cæci amoris] Ita Græcis τυφλὸς ἔρως. Poëtæ qui amorem describunt, huic unice cæcitatem dant. *Cerda*.

Stimulos] Ducta fortassis locutio ab æstro boum, nam et hunc et Græci, et Latini vocant stimulum. Stat. Theb. vi. loquens de tauris: *subdit amor stimulos*. Et Achil. i. *Cum socio pastus nimio candore juvenecam Aspicit, ardescunt animi, primusque per ora Spumat amor*. *Idem*.

212 *Relegant*] Removent. *Servius*.

213 *Fumina lata*] Ne natatus sit facilis. *Idem*.

215 *Carpit enim, &c.*] Ut hic Poëta *carpit*, ita Ovid. in re etiam amoris de Artē i. *invenit artem Fæmina, qua cupidi carpat amantis opes*. Colum. vii. 12. loquens de Venere, qua canes incitantur: *Si teneris conceditur Venus, carpit et corpus, et vires, animosque*

degenerat. Cerda.

Carpit] *Carpere* ut Donatus ad Ter. Ad. iv. 2. 52. est *ledere*; vel ut Non. Marc. *attenuare, auferre*. Stat. Silv. iii. *Ne prima genas lanugo nitentes carperet*. Quorum vires paulatim conficiuntur, carpi dicuntur. Just. xv. 2. *cum carpi se singulos viderent*. Emmeness.

Uritque videndo] Xenoph. pæd. E. *ὅς τὸ μὲν πῦρ τοὺς ἀπτόμενους καίει, οἱ δὲ καλοὶ καὶ τοὺς ἀποθεὶν θεομένους ὀφθαλμοῖς, ὅτε αἰσθάναι τῷ ἔρωτι*. et Apom. A. *τοῦτο δὲ οὐδὲ ἀπτόμενον, ἔαν τις αὐτὸ θεῶται, ἐνίησιν τε καὶ πᾶν πρὸς αὐτὸν τοιοῦτον, ὅτε μάλιστά τι ποιῇ*. *ἴσως δὲ καὶ ἔρωτες τοιοῦται διὰ τοῦτο καλοῦνται*. Sed et Plato in Cratylo *ἔρωτος reddit etymologiam, ὅτι ἐλπεῖ ἔρωθεν καὶ οὐκ οὐκεία ὄντων ἢ ῥοῇ αὐτῇ τῷ ἔχοντι, ἀλλ' ἐπείσαστος διὰ τῶν ὁμιλῶν*. Propert. *Crescit enim assidue spectando cura puella, Ipse alimenta sibi maxima præbet amor*. Germanus.

Videndo] Dum videtur. Gerundii modus a passivo. Servius.

Videndo] Explicant Grammatici, *dum videtur*, ut velint; sed non necesse. Quid dicent ad Ansonium? qui in Mosella: *perimitque tuendo*. Nam *tueor* passionem non agnoscit. Sed ut velint tamen, iterum. *Cerda*.

Urit videndo] Dum videtur. vs. 454. *visitque tegendo vitium*. Taubmann.

Uritque videndo Femina] Per oculos amoris descendunt stimuli. Hinc nominantur *δαδούχοι ἔρωτος*, Musæus *ὀφθαλμῶς δ' ὁδὸς ὄντων ἀπ' ὀφθαλμοῖο βολῶν* "Ἐλκος ὀλισθαίνει, καὶ ἐπὶ φρένας ἀνδρὸς ὀδεύει". Plura, huc spectantia, in delicato illo libello invenias. Quid Noster Ecl. viii. 41. *Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error*. Ovid. Met. xiv. 372. *per o tua lumina, dixit, Quæ mea ceperunt*. Emmeness.

216 *Nec]* In Oblongo codice, *Necque*, quod mollius videtur. Pierius.

Nemorum meminisse, nec herbar] Ita Ecl. viii. *Immemor herbarum juventa*. *Cerda*.

218 *Cornibus inter se]* Vide eandem

comparationem Æn. xii. Lucretius autem *cernere* pro *deservere* usurpavit. Concursum autem cornutorum animalium *κυρβασίαν* vocant Græci. Germanus.

219 *In magna silva]* Alii *Sila* legunt: ut sit mons *Lucaniae*, quod modo nulla necessitas cogit: ut in Æneide, *Ac velut ingenti Sila sub monte Taburno*. Ubi utrunque speciale est. *Servius*.

Pascitur in magna silva formosæ juvenca] Attingitur locus communis pugnis animalium, propter feminas. Ad hanc rem Papin. Theb. vi. *Non sic ductores gemini gregis horrida tauri Bella movent: medio conjux stat candida prato, Victorem expectans*. Ovid. Met. ix. *Non aliter vidi fortes concurrere tauras, Cum pretium pugnae toto nitidissima saltu Expetitur conjux, spectant armenta*. Et Am. ii. 12. *Vidi ego pro nivea pugnantes conjuge tauras: Spectatrix animos ipsa juvenca dabat*. *Cerda*.

220 *Illi alternantes]* Eadem *ὁμορρωσίς* duelli taurorum rivalium habetur Æn. xii. 716. et accurate expenditur, cumque aliorum Lucani, l. ii. Statii Theb. l. ii. et iii. et iv. et Flacci Arg. ii. locis committitur a Scaligero Poët. v. 14. Vide et Plin. viii. 45. *Taubmann*.

221 *Lavit ater]* Hoc ab illa declinatione descendit: *lavo, lavis, lavit. Fervo, fervis, fervit*. Philarg.

Lavit ater corpora sanguis] Ipse in Æn. xii. et *sanguine largo Colla armosque lavant*. Tale quid Enn. in Hecub. *Pergunt lavere sanguem sanguine*. Locutus quidem Enn. ex archaismo, ut etiam Varr. in satyra dicta *Cosmoterine: Et gens Æneæ miscebit sanguine sanguem*. Observa in Virgilio, et Ennio verbum, *Lavo, lavis*. Ita Titinnus, in Psalteria: *manus lavit mulieres*, pro *lavate*. Porro sententiæ Virgilianæ similis ista Oppian. Hal. ii. "Ἡδὲ δ' ἐκ μάχης λικάρης καὶ ἀδάσφατος ἔρως χεύεται ἀμφοτέρωσιν. Et ista Pa-

pinii loquentis etiam de tauro Th. XII. ora, et colla cruento Imbre madent. Cerda.

222 *Versaque*] *Versa*, infesta. Plautus in Casina: *Necesse est versis gladiis depugnari*, id est, infestis. Philarg.

Versaque in obnixos urgentur cornua] In Æn. XII. *cornuaque obnixi insigunt*. Variat hoc per frontes, cum ait: *conversis inimica in prælia tauri Frontibus incurrunt*. Et Opp. Πρῶτα μὲν ἀντίπρωρον ἐς ἀλλήλους ὁρῶντες Ἀγρία θυμολύοντι χόλῳ μέγα παιδάσσοισι. Pap. Th. IV. ita extulit: *Ardua collatis obnixi cornua miscent Frontibus, alternaque truces moriuntur in ira*. Et l. VI. loquens etiam de tauris: *rumpunt obnixa furentes Pectora, subdit amor stimulos*. Cerda.

223 *Reboant silvæ*] Resultant, remugiant. Est autem Græcum verbum. nam apud Latinos nullum verbum est, quod ante o finalem, habeat o: excepto *Inchoo*: quod tamen majores aliter scribebant; aspirationem interponentes duabus vocalibus, et dicebant *inchoo*. tria enim habebant nomina, in quibus c litteram sequeretur aspiratio; *sepulchrum*, *orchus*, *pulcher*: e quibus *pulcher* tantum hodie recipit aspirationem. Servius.

Reboant silvæ] Ait Macr. sumtum hoc verbum ab Lucret. qui l. II. *Nec citharis reboant laqueata, aurataque templa*. Ceterum sententiam ipsam vide uti alii. Calab. l. IV. ubi inducit duos tauros pugnantes. περὶ δὲ βρεμέουσι κολῶναι βρόχυμ ὑπ' ἀμφοτέρων. *Fremunt autem colles utriusque mugitu*. Opp. εἰς αἰθέρα δοῦπος ἰκάνει: in cælum strepitus venit. Phæb. ipse in Æn. XII. *gemitu nemus omne remugit*. Cerda.

225 *Victus abi*] Se subducit. Festus habet *abgregare*, quod tamen non semper respondet Græco verbo ἀτιμαγεῖν, quod est pudoris causa armentum fugere, seorsum pasci a grege, deque tauris proprie dicitur. De pugna taurorum multa, et huic Maronis loco similia, Oppianus κυνηγετ. II. 44. et

seqq. Phædr. fab. I. 31. et Noster XII. 715. et seqq. *Emmeness*.

Exulat] Extra suum solum habitat. *Servius*.

226 *Multa gemens*] Pro quo Oppian. loco supra citato vs. 73. Βαρέα σπενδῶν ἐπὶ Δάσκιον ἤλυθεν ὄλην. ut Noster hic *multa gemens* Ge. IV. 301. *multa reluctanti*. et vs. 320. *multa querens*. sic Horat. Epod. V. *O multa fleturum caput*. *Emmeness*.

Plagasque superbi] Sic positum, ut, et *vulnere tardus Vlyxi*. Philarg.

227 *Amores*] Pro eo, quod amamus. Ovid. Met. I. 617. *crudele, suos addicere amores*. ut hic luctus tauri ob amissam vel ereptam vaccam, sic ob acceptam ex sententia feminam gaudium describitur a Flacc. Arg. II. *Qualis per pascua victor Ingreditur, tum colla tument, tum celsior armis Taurus: ubi assueti pecoris stabula alta revisit, Et patrium nemus, et bello, quos ultus, amores*. *Emmen*.

228 *Aspectans*] Cicero de Catilina, *Retorquet oculos profecto sæpe ad hanc urbem, quam e suis faucibus ereptam esse lugeat*. Servius.

Et stabula aspectans] Contorsio ista, aut retorsio oculorum, et conversio capitis nota est magni affectus, præsertim indignationis. De Pyrrho relinquente Siciliam ita Plut. in ejus vita. λέγεται δὲ ἀπαλλαττόμενος ἥδη, πρὸς τὴν νῆσον ἀπιδὼν, εἰπεῖν τοῖς περὶ αὐτὸν, ὅταν ἀπολείπομεν, ὃ φίλοι, καρχηδονίους καὶ ῥωμαίους παλαστῶν: *Ferunt, cum abiisset Siciliam respexisse, ac dixisse ad suos: O qualem, amici, palæstram relinquimus Carthaginiensibus, et Romanis*. De Annibale cedente Italia ita Liv. I. XXX. *Respexisse sæpe Italiæ littoræ, et Deos homineaque accusantem*, &c. De eod. Sil. I. XIII. *torrens conversus ad urbem Ductor Agenoreus cultus*. De Jugurtha Sallustius: *Postquam Roma egressus est, fertur sæpe tacitus eo respiciens, postremo dixisse, Urbem venalem, et mature perituram, si emtorem invenerit*. Cerda.

Regnis excessit avitis] Pro pascuis. Phædr. I. 31. *sed pulvis regno nemo-
ris. Sic rex unus armenti esse dici-
tur:* Oppian. *κυνηγετ.* II. 46. *ἐὶς βα-
σιλεὺς ἀγέληφι τυραννεύων, &c.* Unus
rex armento imperitans. et Noster *Æn.*
XII. 719. *Quis pecori imperitet, quem
tota armenta sequantur.* De apibus
quid notius? Virg. *Ge.* IV. 75. *Et
circa regem atque ipsa ad prætoria, &c.*
Emmeness.

229 *Viris exercet]* Ab incultu ro-
bur acquirit. *Servius.*

230 *Pernix]* Modo perseverans.
Horatius, *Pernicis uxor Apuli. Pernix*
autem perseverans, a *pernitendo* trac-
tum est. *Idem.*

Pernix] Legunt et *pernox.* sed *per-
nix* melius, id est, pertinax. *Phil.*

Pernix] Cur *Pernox* innovari de-
beat non video, quum vetera omnia
exemplaria manuscripta, (de iis lo-
quor, quorum mihi copia fuerit) uno
consensu legant *Pernix.* Idque tam
manifeste agnoscat *Servius*, et a *per-
nitendo* dictum velit. *Pierius.*

Pernix] At Jos. Justus Scaliger
Prolegomenis in Manil. novæ Edit.
quærit, quid *pernitenti* cum lasso, et
jacente? quid tauro etiam non lasso?
Quid magis contrarium *pernitenti*,
quam Proverbium *βοεῖ φ' ποδί?* *Pernix*
igitur nugatorium est: quantumvis
Servius secutus quidam (ut ait) cer-
vicogus hoc defendat: *pernox*, germa-
num. Hæc ille. *Pernox* etiam pater
Jul. Cæsar agnoscit. *Taubmann.*

Instrato saxa cubili] Nota figura,
non saxis. *Phil.*

Instrato saxa cubili] *Instrata* Lu-
cret. I. v. non negative accepisse
videtur, sed pro *strata:* *Hospitibus
sævis instrata cubilia fronde.* Nega-
tive autem Virgilius, ut Enrip. in
Herc. *τάσδ' ἔδρας φυλάσσομεν, σιτῶν,
ποτῶν, ἐσθῆτος ἀστράτῳ πέφ' πλευρὰς
τιθέντες.* Sic et Plato in Polit. *γυμ-
νοὶ δὲ καὶ ἀστράτοι θηρυνλοῦντες τὰ
πολλὰ ἐνέμοντο.* Contraria significa-

tionem infra: *Instratos ostro alipedes.*
Germanus.

231 *Carice acuta]* Herba durissima.
Servius.

232 *Et tentat sese, &c.]* Periculum
facit suarum virium. Illa autem tri-
um versuum *arguta* et *rotunda* perpen-
dit Scalig. v. 1. *Taubmann.*

Irasci in cornua] Pari modo in *Æn.*
XII. *Mugitus veluti cum prima in præ-
lia taurus Terrificos ciet, atque irasci in
cornua tentat.* Eurip. Pentheo: *Ταῦ-
ροι δ' ὕβρισται καὶ εἰς κέρας θυμολύμενοι:*
Irascuntur in cornua, insolentes tauri.
Cerda.

233 *Trunco]* Lucan. I. II. *Taurus
in adversis explorat cornua truncis.*
Taubmann.

234 *Et]* Non placet quod in Ro-
mano legitur aut *sparsa.* *Pierius.*

Ad pugnam proludit] Ἀψιμαχεῖς un-
de ἀψιμαχία Polluci. *Proludit* autem,
non *præluit:* ut *προπαλῆειν* et *προλο-
γίσειν*, proloqui non *præloqui.* Et Græcis
προαγῶνες, *proludia* pugnae dicuntur,
ut excursions ad prælium lacessend-
um: quod verbum et ad forum
trāductum est: unde et Plato I. VII.
leg. *προαγῶνας* *prolusiones certaminum*
appellat: et Jurisconsultis *prolusorium*
judicium in præjudiciali causa, hoc
est, *δίκη προαγωνιστική.* *Germanus.*

*Ventosque lacessit Ictibus, et sparsa
ad pug. prol. arena]* Videtur mihi
gladiatorium verbum *Ventilare* cir-
cumscribere, et repræsentare. *Ven-
tilare* siquidem gladiatores dicuntur,
cum ante pugnam gladii motis, et
lusorii ictibus aërem ferientes, pro-
ludunt ad certamen. Unde et Seneca
XXI. 118. *Quam stultum est, cum sig-
num pugnae acceperis, ventilare.* Et
Martial. Epig. I. v. *Et in toto ventilat
arma bove.* *Idem.*

235 *Post, ubi collectum robur]* Sic
Hom. II. O. *νέον δ' ἐσαγείρατο θυμόν.* et
Apollon. *ἀμηνχανίρ δὲ μόλις συναγεί-
ρατο θυμόν.* Aliter Enrip. in Iphig. et
ad verbum: *ἀλλὰ σύλλαξαι σθένος, καὶ*

πνεῦμα' ἔθρουσαν, κῆπος ἐβαλὼν ὄδοι
et Epig. l. v. κεκυφῶτα νῦτα συνέλιπον
ἔριμὸ μένος συνάγειραν. Plato quoque
in Protag. ad animum, ut et Latini,
transtulit: μέγας πῶς ἄριστον ὥσπερ
συναγείρας εἶπεν βλάδας, &c. Et He-
siod. Theog. ζεὺς δ' ἐπέει οὐδὲν κέρθωνεν
ἔδν μένος. κέρθων γὰρ ὁ σῶρος. Idem.

Post, ubi collectum robur, viresque
receptæ] In codice A. Colotii ita
legitur hic versus: *At ubi collectum
robur, viresque resectæ.* Ursinus.

236 *Signa movet*] Mancinellus non
videtur ad hujus militaris metaphoræ
veneres attendisse, qui *signa* indicia
interpretatur, ductus aut deceptus
levi sequentis a mari comparationis
argumento. Nam et Maro hanc ip-
sam castrensem translationem apibus
tumultuantibus applicavit libro pro-
ximo his verbis: *Non illis cunctantibus
altum Ire iter, aut castris audebit vellere
signa.* Germanus.

Oblitum] Jam securum ex ante
acta victoria. *Servius.*

Oblitum] *Oblitum*, quasi exercita-
tionum et virium, quem securitas et
amor corruerit, adeo ut nec crede-
ret hostem esse rediturum. *Philarg.*

Oblitum fertur in hostem] Liber
Colotianus habet, *oblitum*. Ursinus.

237 *Fluctus ut, in medio*] Sic pau-
latim taurus movetur ad prælia.
Servius.

Fluctus ut in medio] In Romano, in
Mediceo, in Longobardico, et qui-
busdam aliis perveteribus codicibus
legere est, *fluctus uti medio* absque in.
Sed in Oblongo suaviori numero le-
gitur, *fluctus uti in medio*. *Pierius.*

Fluctus ut, &c.] Hæc autem *Com-
paratio*, qua (ut Scalig. ait) et alios
omnes Noster superat, et seipsum
provocat, habetur et *Æn.* vii. 528.
ubi Not. vide. *Taubmann.*

Albescere] Illustrat hæc Germ. ex
Apoll. l. i. ἐλευκαίνοντο κλέυθοι. *Æs-
chylo* in Pers. θαλάσσης πολυαινομένης
πνεύματι. Homero *H.* xiii. φαληρέων.

τα κύματα. Maro ipse in *Æn.* viii. *fluc-
tu erumabant caerulea cano.* Addo istis
Aristotelem, qui φαληρέωντα πυρσὺ,
Rhet. iii. 11. Ovid. *Met.* ii. *Cum
mare sub noctem tumidis albescere capitis
Fluctibus, et præceps spirare valentius
Eurus.* Ceterum de albicante mari,
cum est quietum; nigrescente, cum
horrescit, legendus Aristot. *Sect.* 23.
Quæst. ultima, ubi quærit, διὰ τὸ
γαληρίζον τῆς θαλάττης λευκὸν φαίνεται
τὸ δὲ κατάφορον, μέλαν; Inde docte
Virgilium Turnebus explicat: et illi
assentitur Germanus. Nam incipi-
ente tempestate, partes, quæ nondum
omnino iratæ, videntur albescere, et
vernare. Ex eadem doctrina in *Æn.*
vii. *Fluctus ubi primo capitis cum albes-
cere vento, Paulatim sese tollit mare, et
altius undas Erigit, inde imo consurgit
ad æthera fundo.* Cerda.

238 *Sinum trahit*] Curvaturas suas
trahit ex alto mari, magnamque vim
aquarum adducit. *Cerutus.*

239 *Immane*] Adverbium est. *Ser-
vius.*

Neque] In quibusdam *nec.* In Lon-
gobardico, in Mediceo, quod dulcius
est, *Neque ipso.* *Pierius.*

241 *Verticibus, nigramque subjectat
arenam*] In Romano, in Mediceo co-
dice, *verticibus* more suo, contra Ca-
pri sententiam; et, quod forte non
displicet, *subvectat*, in Romano est.
Pierius.

Verticibus] *Aquis in se contortis,*
Quintil. Taubmann.

242 *Omne*] Q. d. In unoquoque
genere suus furor et stimuli sunt
amoris, quibus ad libidinem conciten-
tur. De quo Aristot. *Hist. animal.*
vi. 18. *Taubmann.*

243 *Pictæque volucres*] Varii colo-
ris pennas habentes, versicolores, ut
picta cauda Horat. Sat. ii. 2. Noster
Ge. iv. 342. *pictæ pelles.* vide quæ
diximus ad *Ecl.* ii. 50. *Emmeness.*

244 *Rumæ*] Ita Manil. l. iii. de
omni genere ferarum: *In Venerem,*

partumque ruit. Oppian. Cyn. I. ταῦτοι δ' ἀγορεύουσιν ἐπὶ πόρτιος ὀφθαλμοῖσι: *Ruunt tauri in agrestes vaccos.* Horat. od. II. 15. *tauri ruentis In Venerem tolerare pondus.* Obiter illustro Horatium. Sumpsit ab Aristot. Hist. VI. 21. qui ita de tauro: *βαλvei δὲ σφοδρῶς, ὥστε συγκάμπτεσθαι τὴν βοῖν, Incumbit ita vehementer, ut vacca non tolerans succumbat.* Cerda.

Amor omnibus] Id est, in unoquoque genere unus est amor, id est, similis. ut puta in lupis unus est amor, id est, similis. Item in equis, et aliis omnibus, pro qualitate sui generis. sicut alibi ait, *Sopor suus occupat artus*; id est, ipsis aptus. Nam in omnibus animalibus non est amor unus atque idem; sed in singulis generibus, pro qualitate naturæ. Serv.

245 *Catulorum oblita]* Vi scilicet nimii amoris. Idem.

Leana] Græcum est, sicut *dracæna*. nam nos hic et hæc *leo* dicimus (*lea* namque usurpatum est) quia in o exeuntia masculina, fœminina ex se non faciunt. ut *fullo, latro, leo.* Idem.

Leana] Seneca, *Pæni quatiunt colla leones* Cum movit amor: *tum silva gemit Murmure sævo.* Aristot. Hist. Anim. VI. 18. καὶ γὰρ ἔρκροι, καὶ λύκοι, καὶ λέοντες χαλεποὶ τοῖς πλησιάζουσι γίνονται περὶ τὸν καιρὸν τούτων: *Ursi, lupi, et leones acrius sæviunt per id temporis, si qui ad illos accesserint.* Cerda.

247 *Informes ursi]* Vel magni: vel qui tempore quo nascuntur, forma carent. dicitur enim quædam caro nasci, quam mater lambendo in membra componit. Servius.

Informes ursi] His Oppianus dat Venat. I. III. πολλὴν κυθέρειαν: *immoderatam libidinem.* et reddit rationem, qui cum aliis feris stata sint tempora concubitus, ursi æstuant perpetua libidine. Sed cur *informes*? An quia catulos edant sine forma, et forment lambendo? Esto, hoc verum sit, ut astrui potest ex Arist. Hist. Anim. VI. 30. Plutarcho in libello de amore

prolis, qui hoc expresse asserit; Oppiano Cyn. III. Ovidio Met. xv. Plinio VIII. 36. Solino c. 39. Isidoro XII. 2. et ferme ex veteribus omnibus. Quam tamen rem falsam esse asserunt, qui nostro, aut parentum ævo scripserunt. Verissime isti; nam venatores in capta ac dissecta ursa inveniunt catulos, membris omnibus discriminatos. Caussam prisci erroris conjiciunt in secundas, nam istæ crassæ admodum sunt, illisque nascuntur catuli adeo involuti, ut non nisi lambendo et multa opera revelantur. Sed esto (inquam) astrui possit vetus opinio ex tot Auctoribus; certe interpretes, qui informitatem Virgilio referunt ad partum, re abeunt, cum Vati sermo sit de ursis jam grandibus. Deferenda sententia est ad corpora ursorum; est enim vastum, et turpe (sic dicam) animal. Oppianus Cyn. III. Idem Oppian. Hal. v. χαίρῃσσαι ἔρκροι πεφρίκασι: *horrent setosi ursi.* Basil. 'Ομ. ἐξ. IX. ita describit corpus ursorum: *βαρὺ, συμπεπληγὸς, ἀδιάρθρωτον: grave, compactum, indistinctum.* Plutarchus in libello de Philostorgia, ἔρκρος, ἀγριότατον, καὶ σκυθρωπότατον θηρίον: *Ursus, animal deformissimum, tristissimum.* Ovid. Trist. III. 5. *turpes ursi.* Demum Græci ad verbum, ἔρκροι, ἑμορφοί: *ursi informes.* Cerda.

248 *Tum sævus aper]* Notas sævientis apri, cum amat, has exhibet Oppian. Cyn. I. III. κατὰ δ' ἀρχίνας ὄρθαι φρίσσουσι τρίχες, ὅλα περισσολόφων πληθήκων. 'Αφρὸν ἀποσταλέντε κατὰ χθονὸς, αὐτὰρ ὀδόντων Πολλὸν ἐπικροτέει λευκόχροον ὕσθματι: *Pulcra est descriptio Apul. I. VIII. Aper immanis, atque inusitatus exurgit, toris callosæ cutis oboesus, pilis inhorrentibus, corio squalidus, setis insurgentibus, spinæ hispidus, et dentibus attritu sonaci spumens, aspectu minaci, impetu sævo frementis oris, totus fulmineus.* Hom. II. XIII. ita describit. φρίσσει δέ τε νῶτα ὑπερθεν. 'Οφθαλμοῖ δ' ἔρα οἱ πυρὶ λάμπε-

τοῦ αὐτὰρ ὀδόντας θήγει. Et Od. xix. Φρίξας εὖ λοφίην, πῦρ δ' ὀφθαλμοῖσι δε-
δορκάς. Ovid. viii. *Sanguine et igne
micant oculi, riget horrida cervix, Et
setæ densis similes hastilibus horrent:*
Addit plurima. Claud. de apro quem
occidit Hercules: *Fulmen ab ore venit,
flammisque furentibus ardet Spiritus, et
terram non cæli flamma perurit, Sed
status monstri.* Cur vero aper animal
sit admodum ferox et acre, rationem
reddit Arist. de Partib. Anim. ii. 4.
quod nimirum ejus sanguis refertissi-
mus sit fibris: idemque scribit de
tauro. *Idem.*

249 *Solis*] Desertis. *Servius.*

Solis] Sic Ovid. Met. ii. 489. *sola
non ausa quiescere silva.* Ter. Phorm.
v. 7. 86. *deportarier in solas terras.*
Plaut. Rud. i. 3. 22. *Solis locis compo-
sita sum.* Emmeness.

Erratur] In antiquissimo codice,
versatur legitur, quod non placet:
nam *errare* pertinet ad solitudinem,
Versari ad frequentiam. In Mediceo,
erravit habetur. Sed neque id recep-
tum. *Pierius.*

Lybia in agris] Serpentibus plenis.
Servius.

250 *Nonne vides*] Hic exorsus car-
minis aliquoties placuit Virgilio ad
imitationem Lucretii, cui sæpissime.
Philo lib. περὶ ἀφθαρσ. κοσ. periodum
quoque ita inchoat οὐχ ὄρᾱς. Ut et
Demosthen. de falsa legat. οὐχ ὄρᾱτε.
Cerda.

*Tota tremor pertinet equorum Cor-
pora*] Signatis sermonibus utitur, ad
vim exaggerandam; dicens et *tota
corpora, et pertinet*, id est, *pertinus
tenet*: cum dicat levem odorem equa-
rum. *Servius.*

Tremor] Ita Arist. Hist. Anim. vi.
2. loquens de avib. in coitu: φέρ-
ουσι, καὶ ἀποσείονται: *Horrescunt, et
excitantur.* Exprimitur enim per
tremorem titillatio Venerea. *Cerda.*

251 *Notas odor attulit auras*] Hy-
pallage est, pro auræ odorem appor-
taverint notum. *Servius.*

Notas auras] Notos e naturalibus
equarum halitus. Varro ii. 7. Col. vi.
27. *Taubmann.*

252 *Frena virum*] Pro virorum for-
tium. *Servius.*

253 *Rupesque cavæ, atque objecta re-
tardant*] Ad illud superius respicit,
*Post montem oppositum, et trans flumina
lata.* *Idem.*

Non scopuli, rupesque cavæ, &c.] Il.
Φ. οὐδέ μιν ἔσχε Πόντος ἄλδς πολίης, δ
πολεῖς αἰκοντας ἐρόκει. Et Varius:
*Non amnes illam medii, aut ardua tar-
dant.* *Germanus.*

254 *Flumina, correptosque*] In Me-
diceo, in Romano, in Longobardico,
et in aliquot aliis veteribus codicibus
legere est, *correptosque unda.* Nam
quum dixerit, *objecta retardant flumi-
na,* non incongrue alterum partici-
pium subjungit, quippe, *Torquentia
montis correptos unda.* cui particula
adjungitur copulativa. In nonnullis
correptos sine copula. *Pierius.*

255 *Sabellicus exacuit sus*] Sabinus:
et est species pro genere. Dicit au-
tem suem domesticum, quem cicurem
vocant. nam de apris supra ait, *Tunc
sævus aper*: hoc enim vult probare,
non tantum feras, sed et mansueta
animalia amore in furem mo-
veri. *Servius.*

Dentes exacuit sus] Hoc Hesiod. in
Scuto. Hom. Il. xiii. de sue agrestis
ita: θήγει ὀδόντας. Euripid. Phæn.
θήγοντες ἀγρίαν γένυν. Ovid. per ver-
bum tero Met. viii. *Dentibus ille fe-
rox in querno stipite tritis.* Sed, in
stipite, falso. *Cerda.*

Dentisque Sabellicus exacuit sus] Vi-
dentur errare, qui statuunt, apros
dentibus dentes acuire, nam Plinio
xi. 27. et usu teste, aprorum dentes
exerti sunt. Quos fulmineos Poëtæ
appellant passim. Horat. od. iii. 20.
eandem habet locutionem hæc *dentibus
acuit timendos.* Negat hic cicurem
intelligendum Victor. var. lect. xii.
9. qui totum hunc de aprorum furore
exponit locum. Cicures inveniri

apros, docet Varro de r. r. III. 13. *Emmeness.*

256 *Prosubigit*] Fodit, et pedibus impellit alternis. quod pugnaturi suos facere consueverunt, ad acquirendum robur. Unde etiam latera et costas terentes, durant ea in futura certamina. *Servius.*

Pede prosubigit] Plin. VIII. 52. *Suis maribus in coitu plurima est asperitas, tunc inter se dimicant, indurantes attritu arborum costas, lutoque se tergarrantes* (alii leg. *stercorantes*). Vide P. Victor. XII. 9. *Taubmann.*

257 *Hinc atque illinc*] Et a pedum motu, et ab attritione costarum. *Servius.*

Hinc atque illine] "Εθεν καὶ ἐνθεν, δεῦρο καὶ ἐκεῖσε. *Germanus.*

Humeros] In Romano, in Mediceo, et aliquot aliis antiquis legere est *humerosque ad vulnera*, ut illud uno membro concludatur, *Fricat arbore costas, Atque hinc atque illinc*. *Pierius.*

Humeros durat] Sic Lucret. I. v. *Atque opere in duro durarent membra, manusque: supra, durare solum.* Ut autem hic *pede prosubigit terram*, Hesiodus ποσὶ γλάφει. *Germanus.*

258 *Quid juvenis*] Ne forte occurreret, illa animalia carere ratione; dicit etiam gravius homines in amore moveri. Fabula talis est: Leander Abydenus et Hero Sestias fuerunt invicem se amantes. Sed Leander ad Heronem natatu ire consueverat, per fretum Hellesponticum; quod Seston et Abydon civitates interfuit. Cum igitur juvenis oppressi tempestate cadaver ad puellam delatum fuisset, illa se præcipitavit e turri. *Servius.*

Juvenis] Leandri nomen occultavit, quia cognita erat fabula. *Philarg.*

Quid juvenis] Innuit Poëta Leandrum, ut patet ex contextu: de quo Musæus ad sententiam hujus loci, καὶ νύχιον πλωτῆρα θαλασσοπόρων ὕμναϊον. De quo et Ep. I. VII. νηχόμενος λειανδρος, δσον κρῆτος ἐστὶν ἐρώτων,

Delph. et Var. Clas.

Δείκνουν ἐν νυχθίου κύματος οὐκ ἀλέγων. *Germanus.*

Versat in ossibus ignem] Catul. *Ignis mollibus ardet in medullis.* *Cerda.*

260 *Nocte natat cæca serus freta*] Ordo numerusque harum dictionum varius admodum in antiquis exemplaribus invenitur. In Romano enim codice, in Mediceo, et in Longobardico sic habet, *Nocte natat cæca serus freta*: Alcmanio numero tetrametro hypercatalectico. In Oblongo, dictiones ultimæ ita variant, *Nocte natant cæca freta serus*: Alcmanio tetrametro catalectico numero. *Pierius.*

Nocte cæca] Lucret. I. I. *non tibi cæca Nox iter eripiet.* *Cerda.*

261 *Porta tonat cæli*] Aër nubibus plenus, per quem iter in cælum est. *Servius.*

Porta tonat cæli] Turnebus XVIII. 27. *Portam* pro hemisphærio cæli dictam accipit. V. N. Æn. x. 5. *Taubmann.*

262 *Nec miseri possunt revocare parentes*] Hoc est, amor parentum. *Servius.*

263 *Crudeli funere virgo*] Ita hic *virgo*, quemadmodum ibi de Pasi-phæ: *Ah virgo infelix.* *Philarg.*

Moritura super crudeli funere virgo] Ut vidit in littore exstinctum Leandrum suum Hero, ut, canit Musæus in fine libelli: ἀπ' ἡλιβάτου πέσε πύργου Καδδ' ἥρῳ τέθηγκε σὺν ὀλλυμένῃ παρακώλῃ. *Emmeness.*

264 *Lynces Bacchi variæ*] Videtur voluisse retinere Græcam vocem, et epitheton: Eurip. siquidem λύγκας βαλιδας, et ἔλαφον βαλιδόν, τουτεστι κατάδοτικτον, vocavit: et Plutarch. in libro de Poët. aud. ὁ μηχανήμα λυγκὸς ἀολώτερον. Allusisse quoque apparet ad genus pantherarum, quæ variæ appellantur, a macularum varietate spectabiles: unde Plin. VIII. 17. *Nunc variæ et pardos, quæ mares sunt, appellant in eo omni genere creberrimo in Africa, Syriaque.* Infra Æn. I. maculosæ tegmine lyncis. *Germanus.*

Virg.

6 L

Quid lynceus Bacchi] Salmas. Plin. exerc. p. 389. *uncem* appellatam lynceam testatur. *διφύες γένος λύγκας δῆσσω*. Oppian. *κυνήγερ.* III. 84. et seqq. majus et minus, ut illic videre est. Rejecta Isiodori XII. 2. etymologia ἀπὸ τοῦ λύκου, quam refutat Salmas. Plin. exercit. p. 88. eam amplectimur, quæ derivat ἀπὸ τῆς λύκης, bestia enim est, velut Suidas, *δενδερκής*, et ut Oppian. *σῶληρος*. Teste Plinio XXVIII. 9. *clarissime omnium animalium videt*. Unde Horat. Sat. I. I. *contemplari oculis lynceis*. et tritum illud: *Lyncis perspicacia*. Vult Plinius XI. 51. lyncas generari in Æthiopia, Ovidius in India, Met. xv. 413. *Victa racemifero lyncas dedit India Baccho*. Bene *Baccho*, cui dicatæ, cujusque feruntur trahere currum, ut idem Met. IV. 24. *In bijugum pictis insignia frenis Colla premis Lyncum*. et I. III. de tigris, pantheris, et lyncibus idem testatur vs. 668. Stat. Theb. IV. *Materna ad maenia curus Promovet, effrena dextra, lævaque sequuntur Lynceus*. Sed de his bestiis copiosius et eruditius scripserant Gesnerus de quadruped. I. I. Aldre-vand. de quadruped. I. 3. *Emmeness*.

Varia] *Maculosa*, Æn. I. 397. nam, *maculis distincta terga* habent juxta Isiod. XII. 2. *Varius*, Græce *ποικίλος*, proprie de coloribus dicitur. Virg. Æn. IV. 202. *variis sertis*. Ter. E. IV. 4. 16. *varia veste*. Plaut. Epid. I. I. 15. *varie valere*, id est, tergum virgis et loris cruentatum habere. v. Taubm. ad hunc locum, et Salmas. Plin. exercit. p. 213. Inde *variare*, pro *varios colores inducere*, ut *tergum variare virgis* apud Plaut. et Nostrum G. I. 441. de Sole, *maculis variaverat ortum*. Idem.

265 *Inbelles*] Licet inbelles, tamen moventur in pugnam. *Servius*.

Quid, quæ inbelles dant prælia cervi] Naturam ejus pronam ad libidinem aperit Arist. Hist. Anim. I. 29. *cervum vocans, animal φύσει λάργον, na-*

tura libidinosum. Et Opp. Cyn. 11. *Τρηχὺς δ' αὖτ' ἐλάφουσι ἔρως παλλὰ τ' ἀφροδίτη, καὶ θυμὸς περὶ λάργον ἀνασθόμενος πρόπαν ἡμῶν*: Est cervus amor vehemens, et Venus plurima, animusque ad concubitum ardens diem totum. Cerdæ.

266 *Furor insignis*] Notabilis et præcipuus. *Servius*.

Scilicet ante omnis furor est insignis equarum] Arist. Hist. Anim. VI. 18. τῶν δὲ θηλείων ὁρμητικῶς ἔχουσι πρὸς τὸν συνδιαγινόν, μέλιστα μὲν ἵπποι, ἔπειτα βοῦς: *Incendantur libidine ex faminiis equæ potissimum, deinde vaccæ*. Theocr. eld. II. καὶ πῶλοι μαίνονται ὡς ἄρεα, καὶ βοῶν ἵπποι: Et pulli furunt in montibus, et equæ veloces. Ovid. Art. II. *In furias agitantur equæ, spaciisque remotæ Per loca dividuos amne sequuntur equos*. Inde Aristot. dicto loco ait, verbum *ἠρρωμαεῖν*, traduci ab equabus, opprobrii loco, ad mulieres libidinosas. Cerdæ.

Furor equarum] Hanc furorem ad Venerem in equis Græci dicunt *ἠρρωμαεῖν*. in canibus *συνῆξιν*. in suisbus *κατρίψιν*. in tauris *ταυρίψιν*. in his, et reliquis *ὁργῶν*. Nam de apro Arist. Hist. II. I. *ὁργῇ ὀχεύεσθαι, prurit ad coitum*. Obvium denique hoc verbum in aliis animantibus. De agris gentilibus accipere semen dicit Plin. *catulionem*. XVI. 25. Sed et voces peculiares inesse animantibus, in eo furere, Aristot. scribit Hist. IV. 9. adhibetque exemplum in suisbus, capris, ovibus, et potissimum in ranis. Cerdæ.

267 *Et mentem Venus ipsa dedit*] *Mentem dare, injicere*, Græce *ἐμβάλεῖν, ἐμποιεῖν νοῦν, ἔννοιαν*, est *excitare desiderium in pectore ulcujus*. de hac locutione videndus Petr. Victor. var. lect. VII. 5. *Emmeness*.

Glauci Potniades malis membra absumsere quadrigæ] *Potnia* civitas est, de qua fuit *Glaucus*: qui cum sacra Veneris sperneret, illa irata equabus ejus immisit furorem, quibus utebatur

ad currum, et eam moribus dilectaverunt. Ordo autem talis est, Quo tempore Glauci membra malis absumpserunt Potniades quadrigæ. Hoc autem ideo fingitur, quod eis fororem Venus immiserit, quia dilaniatus est Glaucus, effrenatis nimis cupiditate equabus, quum eas cohiberet a coitu, ut essent velociore.

Servius.
[*Glauci*] Glaucus Sisyphi filius, cum ad mimicum certamen quadrigam duceret, adplicuit ad vicum Bæotiz, et equas potum ad fontem sacrum per ignorantiam duxit, unde qui bibissent, in furorem agi solebant. Itaque illum equæ furore exagitante in ipso certamine curru effudisse, ac morsibus laniasse dicantur. *Philarg.*

[*Quo tempore Glauci Potniades absumere quadrigæ*] De Glaucæ, præter ea quæ a Servio et a Probo referuntur, sunt qui scribant, Glaucum Sisyphi, quum ad mimicum certamen quadrigas duceret, ad vicum Bæotiz Potnias applicasse, fuisse vero ibi fontem sacrum, ex quo qui biberent, insanirent, aut furore corripentur: equas eo potu a Glaucæ per ignorantiam ductas, a potuque furore correptas, in ipso certamine curru dominam effudisse, ac morsibus dilaniasse. Virgilius pro commodo suo rem furori adscribit Venereo. *Pier.*

[*Glauci Potniades, &c.*] De Glaucæ, Sisyphi filio, qui discerptus est ab equabus Pausanias Eliac. post. l. vi. De pateo autem, sive fonte, qui Potniis est, et equas in furorem agit ex eo bibentes, idem in Bæot. l. ix. *Emmenes.*

260 *Trans Gargara, transque sonantem Asoanium*] *Gargara* pro quibuslibet montibus, sicut *Asoanium* pro quibuslibet fluminibus posuit: quod etiam sequentia indicant. *Servius.*

[*Gargara*] De Gargaris supra dictum: et ipsa suas mirantur *Gargara menses*. *Philarg.*

270 *Asoanium*] *Asoanium* annis est Mysiæ. sed quæ in Asia est. *Idem.*

[*Asoanium*] Strab. lib. xii. Ut hic sonantem *Asoanium*, ita Aristoph. in *rep.* ποταμούς καλῶντας. In *Æn.* xii. fluminibus sonoris. Catul. in *Car.* sec. ad Dianam: *annium sonantum*. Sibylla in *Acrost.* ποταμούς καλῶντας. Ursin. et Achil. Statius. *Cerda.*

[*Superant montis, et flumina tranant*] Hoc etiam Varro dicit, in Hispania ulteriore verno tempore equas, nimis ardore commotus, contra frigidiores ventos ora patefacere ad sedandum calorem, et eas exinde concipere et edere pullos, licet veloces, diu tamen minime duraturos. Nam brevis admodum vitæ sunt. *Servius.*

[*Flumina tranant*] *Lucret.* l. i. et rapidos tranant amnes. *Cerda.*

271 *Continuoque apidis ubi*] Hæc consecutio vocum continuo ubi, observata, ut elegans, Godescalco. Ita Terent. Hec. *Adert continuo, hæc ubi ex te audierit.* *Idem.*

272 *Quia vere calor redit ossibus*] In Romano cod. *Quia vere redit calor.* In aliis, *vere calor quia.* *Pierius.*

[*Quia vere calor redit ossibus*] Unde *Lucret.* l. i. *Nam simul ac species patefacta est verna diei, Aëriæ primum volucres te, diva, tuumque Significant initum: ubi initum, non ut docti viri amici mei, initium accipio, sed ὀχέων, et admissuræ tempus.* *Germanus.*

273 *Ore omnes versæ in Zephyrum*] In, pro contra. In futura res incredibilis est in Hispania, sed est vera; quod in Lusitania ad Oceanum, in ea regione ubi est oppidum Olysippo, monte Tagro, quædam e vento concipiunt certo tempore equæ; ut hic gallinæ quoque solent, quarum ova ὀρνέθια appellant: sed ex his equis qui nati pulli, non plus triennium vivunt. Varro de re rust. ii. l. *Phil.*

[*Ore*] Plerique os naturalium hic intelligant. *Colum.* vi. 27. Varro ii. l. Et *Plinius* viii. 43. *Constat* (inquit)

in Lusitania equas, Favonio flante, obversas animalem concipere spiritum, idque partum fieri, et gigni perniciosissimum ita; sed triennium vitæ non excedere. Philes idem de vulturibus tradit; Aristot. de perdicibus. Taubmann.

Versæ in Zephyrum] In Romano codice, *versæ ad Zephyrum*, nequaquam displicet: quamvis non improbem, in *Zephyrum*. Pierius.

274 *Exceptant*] Frequenter excipiunt. Servius.

Exceptantque] Frequentativum fecit ab excipiendo, hoc est, crebro excipiunt. Philarg.

275 *Et sæpe sine ullis Conjugiis*] Hoc etiam Varro. Idem.

Sine ullis conjugiiis] Sine maris coitu, ut hic *conjugium* pro equis sive maribus, sic passim *matrimonia* pro uxoribus apud Justinum, Florum et alios. De equis, e vento natis, Modius nov. lect. Epist. 74. et Wouwer. Polymath. c. 11. plurima collegit. Emmeness.

276 *Saxa per et scopulos*] Ad gustum huius versus factus ille Papinianus Th. iv. *Saxa per, et plenis obstantia flumina ripis*. Cerdà.

277 *Non Eure*] Idem plane Aristoteles. de quo vide P. Victor. vii, 6. Taubmann.

278 *Caurum*] Pro *Corum*, sicut *saurex* pro *sorex*, *caulis* pro *colis*. Serv.

Caurumque] In Romano codice *Chaurum* per *ch* aspiratum scribitur. In Longobardico, *Chorum*. ut ex *Aula*, *Ola*: atque ita sæpe pro vento apud alios etiam auctores, adspiratione tantum excepta. Pierius.

Caurum] De hoc vento Gell. ii. 22. ἀγρίων Græce, et unde flet Salmas. Plin. exercit. pag. 1244. Emm.

Nigerr. Auster] Quia *nebulosus* et *humectus* est, ut ait Gell. ii. 22. *voris* enim humor est; unde *voros* dictus *Auster*. Taubmann.

279 *Et pluvio contristat frigore cælum*] In Romano codice, *Pluvio sidere*

legitur. Sed hoc loco magis placet frigore Eruditus: ut cum eo faciat, et agentes frigore ventos. Pierius.

Contristat frigore cælum] Ita Æn. x. de ardore Sirii: *lævo contristat lumine cælum*. Ab Nostro Horatius Sat. i. *intercū contristat Aquarius annū*. Et Columel. loquens de anno, iii. 20. *contristatur*. Cerdà.

280 *Hinc demum, Hippomanes*] Scit lectum esse apud Hesiodum, herbam esse quandam, quæ *hippomanes* vocatur, quasi ἵππου μάστις, si enim eam comederint equi, furorem patiuntur. Unde nunc adiecit, *Vero quod nomine dicunt*. Nam vult illam herbam abusive *hippomanes* dictam; quod possint equi furere et alia quacunque ratione. Re vera autem *hippomanes* dicit esse virus, defluens ex equarum inguinibus, quo tempore feruntur amoris furore. ut sit *hippomanes*, virus natum ἀπὸ τῆς μάστις τῆς ἵππου. Servius.

Hinc demum] Ordo: *Hinc virus lentum ab inguine destillat, quod vero nomine Hippomanes dicunt pastores*: vero nomine, quoniam Theocritus herbam dicit nasci in Arcadia, qua gustata, equæ in libidinem ardescunt. et Theophrastus, carunculam in fronte equini pulli: quæ ad veneficia et amatoria facere existimarunt. Philarg.

Hippomanes] Ἀπὸ τῆς ἵππου μάστις, id est, ab equæ insania, defluens ex equarum inguinibus, quo tempore virus natum ἀπὸ τῆς μάστις τῆς ἵππου. Idem.

Hinc demum Hippomanes] In Romano, et in Mediceo codice *hic*, hoc est, hoc tempore destillat. Pierius.

Vero q. nomine] Nominē a re ipsa imposito: ἔρπον suum inde habent: quippe τῆς ἵππου μάστις: virus anantis equæ, Tibullo. *Hippomanes* autem intelligere videtur Noster, neque πορὸν illud Theocriti Idyll. ii. aut Servii; neque τὸ φῆμα Aristotelis, de quo et

Æn. iv. Queritur et nascentis equi de fronte revulsi, Et matri præreptus amor: sed humidum viscidumque quasi menstruum ex roâ albidolus expletur huiusmodi γοῖσι. quæ sententia et Probi est. Taubmann.

Hippomanes vero quod nomine dicunt] Operæ pretium est, inspicere disputationem Salmasii exercit. Plin. p. 939. et seqq. ubi Servium et Philargyrium, veteres licet Maronis interpretes, quid sit *Hippomanes*, ignorare ostendit. Locus prolixior est, quam ut hic inseratur. ejus sententiam confirmat Torr. ad Hor. od. i. 25. ad illa verba, *Cum tibi flagrans amor et libido Quæ solet matres furiare equorum.* Emmeness.

281 *Lentum virus]* Viscidum. Serv. *Destillat]* In Romano, in Mediceo, in Longobardico, et aliquot aliis codicibus antiquis *destillat* per de scribitur, a loco enim est motus. in quibusdam *distillat*. Pierius.

Destillat ab inguine virus. Omnino hinc Tibul. ii. 4. *Hippomanes cupida stillat ab inguine equæ.* Et Lucanus l. ix. *Liquitur, et nigra destillant inguina tæbe.* Et interpres Sibyllini carminis l. i. *Quorum mortiferum destillat ab ore venenum.* Cerda.

282 *Legere novercæ]* Hinc etiam Propert. in *me Hippomanes fatæ semina legit equæ.* Idem.

Novercæ] Juvenal. Sat. vi. *Hippomanes carmenque loquar, coctumque venenum Privignoque datum?* Taubm.

283 *Miscueruntque herbas, et non innoxia verba]* Exprimit augmenta malitiæ novercarum, quæ virus herbis et cantibus barbarum armant venena. Servius.

Miscueruntque] In Romano codice, *Miscuerintque* scriptum est, Subjunctivo modo, veluti etiam superiore libro, ubi loquitur de *Malō Medico*. Sed enim *miscuerunt*, Doctorum omnium consensu receptum est. Pier.

Non innoxia verba] Disserit Plin. xxviii. 2. an verbis et carminum in-

cantamentis quædam vis insit in mendendo, &c. quem vide. ut Noster hic *Hippomanes et non innoxia verba* conjungit, sic Juvenal. vi. 131. *Fæda lupanaris tulit ad pulvinar odorem, Hippomanes carmenque loquar.* Emmeness.

284 *Fugit]* Ita Theocr. eld. ii. *χρόνος φεύγων.* Et Calpurn. Ecl. ii. *sed fugit ecce dies.* Virg. sup. *Optima quæque dies miseris mortalibus ævi Prima fugit.* Lege Senecam epist. cviii. expendentem Poëtæ verba. Hieronym. quoque epist. cxxxix. Poëtæ versum usurpat. et iterum Comment. in Amos iii. 6. Et Pet. Apollon. Excid. iii. *Sed fugit interea tempus velocibus horis, Singula dum mortis capti sectamur amore.* Cerda.

285 *Singula dum capti circumvectamur amore]* Dum speciatim singula describimus. Servius.

Dum] Sequitur post *interea*. Est elegans hæc verborum consecutio. Cic. Phil. ii. *Interea, dum tu abes.* Cæsar Civ. iii. *Interea manerent induciæ, dum ab illo rediri posset.* Terent. Phorm. *Interea, dum sedemus.* Cerda.

Singula dum circumvectamur] Dum singula enarramus. *circumvehi, circumvectari* est περιγεῖσθαι, curiosè contemplari, per singula ire. Solimis l. iii. *plurimi in dicendo latius circumvecti.* ad quem locum Salmas. exerc. Plin. p. 97. Emmeness.

286 *Hoc satis armentis]* Armenti appellatione hic manifeste Maro equos et boves, de iis præcepta executos, comprehendit. Varro autem de lingua Latina, *armenta* vult dicta, tertia extrita litera, pro *aramenta*, boves arationi addicens potissimum. Festus vero Pompejus *armentum id genus pecoris appellat, quod est idoneum ad opus armorum.* Et Pomponius l. boves de verb. sign. *Boves,* inquit, *armentorum magis quam jumentorum nomine appellantur.* Germanus.

Superat] Pro superest. Servius.

287 *Lanigeros agitare greges]* Lucretius contra: *Buceriæque greges.* Id.

Agitare] Aut curare, aut pascere. *Idem.*

Lanigeros greges] Calaber l. v. ελποπόκων δίων. Opp. Hal. iv. ελποπόκους. Et v. βαθύμαλλον πῶθ. Hesiod. Theog. ποιμαίνε ελποπόκων δίων: *Greges lanigerarum ovium.* Bacchilid. in Carm. εὐπρίχων μῆλων. Calpurn. Ecl. ii. *Idas lanigeri dominus gregis.* Eonius: *lanigerum genus.* Lucret. l. ii. *Lanigera pecudes.* Papin. Sylv. iv. *Non mille balant lanigeri greges.* Omnes circumscribunt oves. *Cerda.*

Hirtasque capellas] Id est, setosas: ut, *Hirsutumque supercilium.* Servius.

288 Hic labor, hinc laudem] Ad tudentia imbecilliora animalia. *Idem.*

Hinc labor, hinc laudem] In antiquis aliquot codicibus legere est, *Hic labor, hinc laudem.* Quasi dicat, fatemur quidem inesse laborem in ea cura, sed hujus laboris præmium sit certa, quæ subsequitur, laus. Plura tamen exemplaria cum Mediceo, *hinc*, de loco, scribunt. *Pierius.*

289 Animi dubius] Sclat juvenis istum genitivum pendere ab aliquo substantivo subintellecto. *Dubius sum animi*, est, *dubius sum ex mente animi.* In Lucr. l. i. *Nec me animi fallit*, est, *nec me fallit mens animi.* *Angor, pendeo, crucior, discrucior animi*: id est, *dolore animi.* Cur ita intelligam, alibi explico adductis testimoniis antiquorum. Ceterum Virgilius hoc loco ad auram Lucretii navigat. Itaque ille l. i. *Nec me animi fallit, quam sint obscura: sed acri Percussit thyrsos laudis spes magna meum cor*, &c. *Cerda.*

Verbis ea vincere] Id est, canendo consequi, vel exprimere juxta N. Marcell. *Emmeness.*

290 Et angustis hunc addere rebus honorem] Humilem materiam alto sermone decorare. Sic illud in quarto est, *In tenui labor, ut tenuis non gloria.* *Servius.*

Angustis hunc addere rebus honorem] Plinius xix. 4. *Contingat aliqua gratia*

opera curaque nostra, Virgilio quoque confesso, quam sit difficile verborum honorem tam parvis perhibere. Signatissime ad rem eandem Manil. l. iii. *facile est ventis dare vela secundis, Facundumque solum varias agitare per artes, Auroque atque ebori decus addere, cum rudis ipsa Materies nitescat. Speciosius condere rebus Carmina, vulgatum est opus, et componere simplex*, &c. *Cerda.*

291 Sed me Parnasi deserta per ardua] Per Parnasi ardua, Eliconem et Citeronem montes, Mnsis dicatos, significat. et hoc dicit, Scribendi amor rapit me ad opus arduum, et a nullo ante descriptum. Quod per periphrasim et allegoriam poetice indicat. *Servius.*

Parnasi] Prius dictus est Larnasus a Larnace arca Deucalionis, quæ eo delata, auctore Stephan. et Interpretib. Apoll. Post diluvium dictus Parnasus ab heroë Parnaso, ut tradit Hellanicus. Lege Lilius Syntag. de Musis. Ut vero Virg. *Parnasi deserta*, ita Pindar. Pyth. od. x. *παρδάος μυχός: Parnasi recessus.* *Cerda.*

Sed me Parnasi] Scalig. Poët. v. 9. hæc a Lucret. sumpta nostrum, ait, divina fecisse: ut et illa Ge. ii. 475. *Taubmann.*

Deserta per ardua] Lucr. *Avia Pieridum loca.* *Idem.*

292 Jugis] Per juga. *Servius.*

Juvat ire jugis, qua nulla priorum] Ad hunc locum Manil. l. i. *Carmine divinas artes, et conscia facti Sidera—primusque novis Heliconia movere Cantibus, et viridi nutantes vertice silvas, Hospita sacra ferens nulli memorata priorum.* Ad eandem ita l. iii. *Nostra loquar, nulli vatum debemus orsa. Nec furtum, sed opus veniet, soloque volamus In cætum curra, propria rate pellimus undas.* *Cerda.*

Qua nulla priorum] Dispono ire ad fontem Castaliam, per eam viam, per quam nullus ante egit orbitam suam. Ordo autem est, *Qua nulla priorum*

orbita Castaliam devertitur. Servius.

Nulla orbita] Nullum poemâ veterum hoc argumentum tractavit. Horat. epist. 1. 19. *Libera per vacuum posui vestigia princeps: Non aliena meo pressi pede.* Taubmann.

293 Castaliam molli, &c.] Castalius fons est Delphis, in Apollinis oraculo, qui abluit ipsam aram dei: dictus a Castalo, Delphici Apollinis filio, nepote Neptuni. Apollo autem dicitur Musigetes. *Probus.*

Molli clivo] Id est, facili itinere et descensione. Hic autem locus totus de Lucretio translatus est. *Servius.*

Molli clivo] Q. d. oratione facili. Hor. Sat. 1. 10. *molle atque facetum* Virgilio annuerunt gaudentes rure Camenæ. Taubmann.

Devertitur] Vetera omnia exemplaria manu scripta, quotquot in manus nostras devenere, *devertitur* per *de*, non per *di*, scribunt: hoc est, de loco eo vertitur, quod optime sententiæ quadrat. *Pierius.*

Orbita] Significat ipsam rotam, et vestigium rotæ in molli solo. ut Ascon. in Varr. p. 108. et Sceff. de r. veh. 1. 6. qui dubitare videtur de priore notatione. Si non *rotam*, saltem *rotunditatem* significat, ut Noster in Catalogo de Etna, *Solis scire modum, et quanto minor orbita Luna est.* Gloss. vet. ἀπὸ περιστά. eleganter Cicero ep. ad Att. 11. 21. ita dicit, *conversum orbem reipublicæ, ut vix impressam orbitam videre possimus.* Emmenens.

294 Nunc veneranda Pales] Id est, Dea pabuli invocanda nunc maxime. *Servius.*

Magno ore] Ut scilicet humilis materia alto sermone decoretur. Propert. 1. 1. *Surge anima ex humili jam carmine; sumite vires Pierides: magni nunc erit oris opus.* Taubmann.

295 Incipiens] Præceptum de cura Otium: quas vult per hyemem domi contineri, et fæno pasci, donec vernum tempus redeat. Varro 11. 2. Colum. 1. vii. *Idem.*

Stabulis in mollibus] Clementioribus, et aëris temperati. vel propter plagam australem; vel propter suppositas herbas animalibus. *Servius.*

In mollibus] Nunc tepidis, ut dicimus, *mollis hiems.* Philarg.

Herbam Carpere] Satis fait Poëtæ loqui in genere. Auctores rustici discriminant cibum istum. A Varro nominantur r. r. 11. 2. *folia ficulnea, palea, vinacea, furfures.* Cato r. r. c. 5. *Frondem populeam, ulmeam, quernam cedito: per tempus eam condito, non per aridam, pabulum oribus.* Auctor Geopon. 1. xviii. τροφήν δὲ παραβλητέαν, κίττιον, καὶ μηδικήν, ἢ τῆλαν, ἢ βρόμον, καὶ τῶν ὀσπρίων τὰ ἄχυρα, καὶ τῶν βριθῶν: *Ad pabulum abijciatur citius, medica, fænuigræcum, avena, leguminumque atque ordeï palea.* Eadem ferme adducit Colum. vii. 3. sed loquens de cibo agnorum. *Cerda.*

296 Dum mox] Celsus dum mox, pro donec interpretatur. sed ut puto, mox, abundat. *Philarg.*

Frondosa reducitur æstas] Donec vernum tempus adveniat. Nam, ut etiam in primo diximus, ver et æstas, sicut etiam hyems et autumnus, unum fuerunt secundum rationem hemispherii. *Servius.*

Frondosa æstas] Signat vernum tempus, etiamsi æstatem nominet. Attributum non indicat. Sane veteres annum in duplicem tantum partem dividebant, hiemem, et æstatem: hiemi autumnum adnectabant, ætati ver. Clare hoc Philo περί φύτου. χειμῶνα, καὶ θέρος. καὶ τὰς μεθόπλους ἅπαρ τε, καὶ μετόπωρον: *hiems, et æstas: horum confines ver, et autumnus.* Arist. de Generat. Animal. 1. iv. ὁ μὲν ἥλιος ἐν ὅλῳ τῷ ἐνιαυτῷ ποιεῖ χειμῶνα, καὶ θέρος: *Sol enim annuo ex-cursu hiemem facit, et æstatem.* *Cerda.*

Frondosa æstas] Pro verno tempore sumitur. Annum in duas partes, nempe, æstatem et hiemem a veteribus divisum fuisse, multis adstruit

exemplis δ πδον Gronov. in observat.
III. 14. *Emmeness.*

297 *Et multa duram stipula, &c.*] De ista substernendi stabuli ratione late auctores rustici. Cato r. r. c. 5. *Pecori, et bubus diligenter substernatur, ungula curentur.* Iterum: *Stramenta si deerunt, frondem iligneam legito, eam substernito ovibus bubusque.* Varro II. 2. *cum aliquot dies steterunt (oves) subjicere oportet virgulta alia, quo mollius requiescant, purioresque sint: libentius enim ita pascuntur.* Quibus et supponit virgulta substrata, et addit, illa renovanda esse. Colum. XVII. 3. *Deturque opera, ne quis humor subsistat, ut semper quam aridissimis flicibus, vel culmis stabula constrata sint, quo purius, et mollius incubent fatæ.* Numerat Auctor Geop. I. XVIII. signatius, quæ sint sternenda, videlicet asphodelum, pulegium, polium, conyzan, abrotanum. Et addit hanc rationem, καὶ τὰ γὰρ τοιαῦτα φεύγει τὰ θηρία: *Hujusmodi enim fugant bestias reptiles.* Cerd.

298 *Subter*] Ad pecora respicit, ut sint stramenta, quibus incubent. *Phil.*

299 *Molle pecus*] Attingit naturam ovium, quæ mollissimæ. Plato Polit. I. IV. *προβάτους ἀπαλοῖς: ovibus teneris.* Colum. VII. 4. *genus lanigerum ceteris pecudibus mollius.* et c. 3. *Id pecus (ovinum) quamvis ex omnibus animalibus vestitissimum, frigoris tamen impatientissimum est, nec minus æstivi vaporis.* Plin. Epist. I. II. *oves delicatissimæ.* Isidor. XII. 1. *Oris molle pecus lanis, corpore inerme, animo placidum.* Varr. rust. II. 2. caput præcipue signat: *caput enim maxime ovis molle est.* Scribit Aristot. Hist. Anim. VIII. 24. *Oves iisdem morbis infestari, quibus homines.* Ita imbecilles sunt, ut gravis abortum faciat, tonante cælo, quod scribit idem Aristot. Hist. Animal. IX. 3. *Cerda.*

Scabiemque ferat] Sic, ubi de pecoris ovilli medicina agit, Columell. VII. 5. *Oves frequentius, quam ullum aliud*

animal, infestantur scabie, &c. quæ lues totum gregem brevissimo temporis spatio coinquinare et conficere solet. Inde Juvenal. Sat. II. 79. *Sicut grex totus in agris Unius scabie cadit.* *Emmeness.*

Turpisque podagras] Respexit ad curam, quæ fine pannis et medicamentibus sordidis non fit. *Servius.*

Turpisque podagras] An non ideo turpis, quia plerique omnes, huic morbo qui sunt obnoxii, invitissimi se eo laborare fatentur? An potius, quia manus pedesque deformat nodis, calecatam materiam evomentibus? Quare Ovid. de Pont. I. 4. *nodosam* appellat, et quia non raro ditiores infestat, *locupletem podagram* nominare videtur Juvenal. Sat. XIII. 96. Causam hujus morbi aliquam tradit Macrobius Saturn. VII. 4. Plinius XXVI. 10. Romæ rariorem, et peregrinum fuisse ex nomine Græco asserit, quo loco cum Celso I. IV. non insanabilem esse docet contra Ovid. supra citatum. De remediis podagræ jumentorum et aliarum bestiarum inservientibus Plin. I. XXII. sub finem. *Emmeness.*

300 *Post hinc*] Cum hoc feceris. et *Post hinc*, unum vacat: sicut, *Primus ibi ante omnes.* *Servius.*

Jubeo frondentia capris Arbutu sufficere] De capris, quæ a carpando nomen sortiuntur, Varr. de re rust. II. 3. *Pascuntur agrestibus fruticibus.* Columell. VII. 6. docet quid per fruteta intelligas: *ea sunt, inquit, arbutus, atque alaternus cythiusque agrestis.* Pall. tit. 13. *Hædis arbuti cacumina sunt præbenda.* De arbutu dictum Ecl. III. 82. *Jubeo sufficere elegantissimus loquendi modus.* Ter. IV. 3. 3. 1. *jubeo Chremetem saltare.* vide Hadrian. Card. de serm. Lat. non dissimilis locutio: *Deos fortunare volo, bene evenire colo.* *Emmeness.*

301 *Fæcios præbore recentis*] Id est, aquam statim hæstam. Nam si pigram potaverint, statim contrahunt

morbum. *Servius.*

Præbere] Dare bibere aquas recentes. *Præbere* pro suppeditare. Græce *πρωΐσιν*. Ter. Hec. v. 2. 2. *quin, quod opus sit, benigne præbeatur*. Vide N. Lamb. ad Hor. od. III. 15. *Præbes frigus amabile. Emmeness.*

302 *Stabula a ventis*] Figurata, scilicet ventos non perferentia. *Servius.*

Hiberno soli] Contra plagam meridianam, per quam Sol currit per hiemem: quod explanat dicens, *Ad medium conversa diem*. Idem.

303 *Ad medium conversa diem*] Explicui sententiam integram de meridie secutus Columellam, qui nihil de Oriente, tantum, ea (stabula) poni debent contra medium diem: et *Serv.* explicantem, *hiberno Soli, Contra plagam meridianam, per quam Sol currit per hiemem, quod explanat dicens, Ad medium conversa diem*; itaque per hibernum Solem, intelligit tantum meridiem: et Germanum adducentem ex Xenophonte in *Æconom.* domos spectantes meridiem dici *ἐνθαλούς*: demum morem nostrum; ædificia enim, quæ volumus tuta a frigore, omnino opponimus meridiem. Hæc explicatio mihi placet. Aliquis tamen conjiciet, dixisse Virgilium, ut stabula spectarent præcipue partem orientalem, et tantum leviter converterentur ad meridiem, allucente Varone r. rust. II. 2. *Stabula idoneo loco ut sint, ne ventosa: quæ spectent magis ad orientem, quam ad meridianum tempus*. Dicam hic, omissum Varronem a Virgilio, non secutum. Porro ædificium conversum ad meridiem *Æschines* de falsa Legat. vocat *τεῖχος τὸ νότιον*. *Cerda.*

Olim Jam cadit] Jam jam occasurus est: occasu scil. heliaco, qui *κρόφης* dicitur. *Taubmann.*

304 *Extremo anno*] Mense Januario, qui est penultimus. Nam ut etiam in primo diximus, *Ut primis extemplo a mensibus anni*, a Martio mense inchoabat annus apud majores. Ergo

extremo anno, extrema parte anni. Servius.

Extremo] Hic *extremum annum* sub Aquarii sidere collocat. ut quia primus nascentis anni dies ab urbe condita Kal. Martiis fuit, inde Februarius ultimus anni haberetur. Aquarium autem multi Ganymedem volunt. *Philarg.*

Extremoque inrorat Aquarius anno] Hujus fabulæ et signi cælestis meminit Hyg. fab. 224. *Ganymedes in Aquarium*, et de sign. cæl. III. 28. Inde Ovid. Fast. II. 145. *Jam puer Idæus media tenus eminet albo: Et liquidas misto nectare fundit aquas.* et Poët. Astron. I. 7. ubi de Zodiaco: *sequitur Capricornum et Saturno datur.* ut Macrobi. in somn. Scip. I. I. quod confirmat Ovid. Fast. I. 651. *Hæc ubi transierint, Capricorno, Phæbe, relicto Per juvenis curres signa gerentis aquas.* nihil notius Aquario ex Manilio, qui eum et frigidum et humidum appellat frequenter I. II. *Parque maris nitens fundentis semper Aquari.* At quos æternis perfundit Aquarius undis. I. IV. *Ille quoque, inflexa fontem qui projicit urna, Cognatas tribuit juvenilis Aquarius artes, &c.* I. V. *humentis Aquari.* et Macrobi. Saturn. I. 21. bene *extremo*, nam sic Horat. Sat. I. I. *inversum contristat Aquarius annum.* de orta Plin. XVIII. 26. *Emmeness.*

305 *Hæ quoque non cura*] (*Hæc agnoscit Servius, ut ex seqq.*) Cum de capellis loquitur, figurata neutro usus est genere. Nam integrum erat, *Hæc quoque non cura nobis levior tuenda.* Sane perite: quoniam scit planam esse ovium utilitatem, eam præterit, et exaggerat meritum capellarum; ut dictis in lucem promat, rem per se minus patentem. *Servius.*

Hæ quoque] Id est, capellæ. Legitur et hæc. Veteribus enim mos fuit, ut neutra femininis jungerentur. Unde Terentius: *Tua nihil refert, utrum fecerit.* et in Euncho: *Hæc adornant, ut lavent.* nam integrum erat hæ quo-

que non cura nobis levioze tuenda, &c. Phil.

Hæ quoque non cura nobis levioze tuenda] In Romano codice, *Hæc et tuenda* legitur. et ita prius erat in codice Mediceo, in Longobardico, *hæ* fœminino genere, ut de capellis intelligat. Servius tamen mavult Poëtum usum neutro genere, locutumque figurate, prout habetur in Romano codice. Veteribus enim ajunt fuisse morem, ut neutra fœmininis jungerent. *Pierius*.

Hæ quoque] *Hæc* vera lectio. ita *Æn. ix. Exercentque rices, quod cuique tuendum est.* Quæ generum enallage habet quiddam evidens, et ἰδιωτικὸν in oratione. Etiam Philargyrius *hæc* agnoscit, sed pro *hæ* positum, antiq̃ue: de quo Nos Mostell. i. 3. *Taubmann*.

306 *Milesia Vellera*] Lanæ pretiosissimæ. nam Miletus civitas est Asiæ, ubi tinguntur lanæ optimæ. Ipse in quarto, *Milesia vellera nympha Carpebant.* Cicero in Verrem, *Quid a Milesiis lana sustulerit.* Servius.

Milesia Vellera] Oves Mileti, ac perinde vellera in magno pretio. Tertull. lib. de Pallio: *Nec de ovibus dico Milesiis, et Selgiciis, et Allinis.* Dedit locum principem, sicut et Colum. vii. 2. *Generis eximii Milesias, Calabras, Appulasque nostri existimabant, earumque optimas Tarentinas.* Plinius postponit viii. 48. *Lana autem laudatissima Apula, et quæ in Italia Græci pecoris appellabatur, alibi Italica. Tertium locum Milesiæ oves obtinent.* Martialis nullo loco dignatur disticho hoc: *Velleribus primis Appulia, Parma secunda, Nobilis Altinum tertia laudat ovis.* Sed illi opponas tum, quos jam dedi: tum Clementem Pædag. l. ii. Virgilium hic, et Ge. iv. Horatium in Epist. Clitum, et Alexin apud Athen. l. xii. qui dicunt, Polycratem ad ornandam Samum eo conduxisse optimâ terrarum, et inter optima ponant πρόβατα ἐκ μίλητον: *oves Mileti.*

Has enim ille Samum conduxit. Et Aristophanem in Ran. qui ἐν στρατοῖσι μίλησις ἀναστραμμένος: in *stratis Milesiis revolutus.* Et in Lysistrate: οἴκοι γὰρ ἔστιν ἐπὶ μοι μίλησια: *sunt mihi domi lanæ Milesiæ.* Silium l. xiv. *telaque superba Lanigera Milete.* Et Maximum Tyrium, qui Milesios a vestitu et lana mollissima vocat εὐεμονοτάτους. Hi enim omnes Mileti vellerum meminerunt, ut optimorum. *Cerda*.

Milesia Vellera] A Mileto. sic de hac urbe Stephanus: πόλις ἐπαφανής ἐν καρτὰ τῶν Ἰωνῶν. Ὁ πόλις, μίλησιος. et Mela l. 17. vocat *Miletum urbem quondam Ionice totius, belli pacisque artibus principem, patriam Thaletis Astrologi, et Timothei Musici, et Anaximandri Physici, aliorumque civium inclytis ingeniis merito inclytam.* De Milesiorum luxu et eorum lana Cic. Verr. i. 34. et Politian. i. 16. de verbo *mutare* pro *emere* Ecl. iv. 39. *Emmeness*.

307 *Vellera mutantur*] Ingenti pretio comparentur. Nam apud majores omne mercimonium in permutatione constabat: quod et Cajus Homericus confirmat exemplo. *Serv*.

Vellera] *A vellendo dicta.* *Philarg.* *Tyrios incocta rubores*] Figurata: quæ coquendo Tyrium traxit ruborem, id est, migravit in purpuram. *Servius*.

Tyrios incocta rubores] *Incoquere* verbum est tinctorum, de dibaphis, et saturioribus coloribus: idem ac *Recoquere*: ut notat Casaub. ad Pers. Sat. ii. *Taubmann*.

Tyrios incocta rubores] Pro eo Ovid. Heroid. Epist. xiii. 37. *Saturatas murice vestes.* De purpura Tyria, quæ sanguinis colorem refert, Salmas. Plinian. exercit. pag. 1339. et hæc *incocta vellera* opponuntur ψυχροβάφει, de quibus Salmas. p. 1147. *Emmeness*.

Rubores] In Romano codice, et aliquot aliis perveteribus, *Colores* legi-

tur. In Mediceo quidem rubores est, sed supra, eo notatum, antiqua manu, Figuratus tamen est, rubores legere. Pierius.

308 *Densior hinc suboles*] Binos enim pariunt capellæ plerumque. Servius.

Densior hinc suboles] *Numerosior.* Colum. III. 10. et VII. 6. *parit autem, si est generosa proles, frequenter duos, nonnunquam trigeminos.* De *διδυμοτόκοις* vide quæ diximus Ecl. I. 14. *Emmeness.*

309 *Quam magis*] In Romano codice, et in aliquot aliis pervetustis, legitur, *Quo magis*; idque, ut mihi videtur, eleganter. Missas vero facio dictiones quasdam incitita librarii perperam notatas. Pierius.

Quam magis] Hanc antiquorum vernerem in loquendo *tam magis, quam magis* non reliquit Gifanius inobservatam. Aliqui enim hic non attendentes ad istam elegantiam, scripsere *quo magis.* Neque vero impedit hic omissum membrum *tam.* Integram elegantiam dedit Vates in *Æn.* VII. *Tam magis illa fremens, et tristis effera flammis, Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.* Cerda.

310 *Lata magis pressis manabunt flumina mamma*] Nota, *mammæ* pecudum dici. legitur et *ubera.* Philarg.

Flumina] In Romano codice, in Longobardico, et aliquot aliis sane quam veteribus, non *flumina*: sed *ubera* legitur. Qui legerant *ubere* in superiore versu, veriti sunt repetitionem ejusdem vocabuli ariditatem orationis præ se ferre: ideoque *Flumina* supposuerunt. Sed enim, si animum advertas, color ille dicendi non modo non aridus videtur: sed et venustatis plurimum habere. quamquam metaphorica ea hyperbole *flumina*, loco huic optime conveniat: et incomparabilem exprimat ubertatem. Pierius.

Flumina] Legendum *ubera* ex Nota Gifan. in Lucretium. Ita etiam legit

Servius Daniel. Quæ legunt *flumina*, multum afferunt leporis. Cerda.

311 *Barbas*] Sic de quadrupedibus. Nam hominum barbam vocamus. *Incana* autem dicit *nimum cana.* Servius.

Barbas incanaque] *Barbas* Græci *κρύκους* vocant: Latini item *κρύκον* aruncum dicunt. Lucret. I. I. *capras barbigeras pecudes* nominat: *pinguescere saepe cicuta Barbigeras pecudes, homini quæ est acre venenum.* Germ.

Incanaque menta] Id est, *nimum cana* ex consensione Interpretum. Ita in VI. *incanaque menta Regis Romani.* Columella usus hac voce etiam in rusticæ VIII. 2. loquens de Gallorum avium notis: *paleæ ex rutilo albicantes velut incanae barbæ dependent.* Et VII. 3. *canam comam* dixit loquens de ovibus. Cerda.

312 *Cinyphii hirci*] Libyes a fluvio Cinyphe. Servius.

Cinyphii] *Ætuli*, a Cinypho flumine *Ætuliæ*, id est, Libyæ. Tondent autem pastores, ut sit genitivus singularis *Cinyphii hirci.* Philarg.

Cinyphii tondent hirci] In Romano codice *hircis* legitur: ab eis enim *Lancii* genus id demitur. Sunt etiam codices antiqui, in quibus scriptum est *hirkis*, ut in Bucolicis etiam ostendimus *hircum* et *hirkum* eundem. Sed figuram agnoscit Priscianus. Tondent pro *tondentur*, quare *hirci* melius. De *Cinyphitis hircis* apud Herodotum mentio. Adverte vero scriptionem, quod quamvis in Græcis diversorum auctorum codicibus impressis, *κινύφιος* scriptum sit: prima per *λ* *λῆρα*, secunda per *υ* *ψυλδον*, tamen in iis, qui manu scripti sunt, *κινύφιος* prima per *υ*, altera per *ι* habetur. Pierius.

Cinyphii] A Cinyphe fluvio Libyæ, ubi insignes hirci, ait Servius. Martial. VII. 94. *Qualem forcipibus metit supinis Tonsor Cinyphio Cilix marito.* et alii. Cerda.

Cinyphii] Mela I. 7. de Africa Mi-

norī mentionem inferens hujus fluminis meminit: *Cinyps fluvius per uberima arva decedens*. Herod. iv. 175. *αὐρὴ ποταμός*. Scylax in periplo oppidum ita esse etiam appellatum asserit. Male prima in *Cinyphii* per y scribitur, cum secunda y requiratur, cujus luculentos testes habemus Dausquium in Orthogr. Heins. ad Metam. v. 124. et Vitium in var. lect. in Grat. Cyneg. p. 432. de hircis Cinyphii canit Sil. Ital. l. ii. *Cinyphiumque macen*, &c. v. Dausq. Pilos hircorum conficiendis vestimentis, et ciliciis castrensibus esse usui ex Cicer. in Verr. i. 38. cognoscimus: *coria, cilicia, saccos imperaret*. ad quæ verba Ascon. *Cilicia texta de pilis in castrorum unum et nautarum*. et Sil. Ital. l. iii. *Tum demum castris Phœnicum tendere ritu Cinyphii didicere Macæ, squalentia barba Ora viris, humerosque tegunt velamina capri Setigeri*. et udonibus adhiberi docet perdocte Turneb. in advers. i. 13. *Emmeness*.

Tondent] Pro, *tondentur*: Prisc. Sed Philargyrius pastores subintelligit: ut Cin. hirci sit genit. casus. *Taubmann*.

Setasque comantis] Villos promissos instar comæ. *Idem*.

313 *Castrorum*] In usum castrorum, quod inde *tomenta* fiant, itemque cilicia, quæ Celsus ait, retulisse Varonem, quæ sic appellari, quod usus eorum in Cilicia ortus sit. *Philarg*.

Usus in castrorum] Quia, ut Servius ait, de ciliciis et poliuntur lorice: et teguntur tabulata turrium, ne jactis facibus possit adherere. Varro ii. 11. *Ut fructum ovīs e lana ad vestimentum, sic capra pilos ministrat ad usum nauticum, et ad bellica tormenta, et fabrilis vasa, &c.* Vide Vegetinm iv. 6. et Stewechii comment. inprimis Gothfr. Jungermanni Notas ad Longi Sophistæ *πομενικά*. *Taubmann*.

Miseris nautis] Qui frequenter patiuntur pericula. In usum autem castrorum ideo dixit, et quia de ciliciis

poliuntur lorice, et teguntur tabulata turrium; ne jactis facibus ignis possit adherere. Et bene laudat capellas, dicens ciliciorum usum et in mari, et in terra prodesse mortalibus: hoc est in duobus elementis concessis hominibus. *Servius*.

314 *Pascuntur silvas*] Et *pasco* et *pascor* illam rem dicimus, et *pascuntur* pro *depascuntur*. *Idem*.

Pascuntur] Pro *depascuntur*. *Phil*.

Pascuntur silvas] De hac nota caprarum Varro r. rust. ii. 3. Colum. vii. 6. Auctor Geop. l. xviii. αἱ αἴγες χαίρουσι τόποις ὄρειοις. Alibi in eodem lib. κατακρήμνους χαίρουσι χωίοις: *Gaudent locis præruptis*. Ideo Virg. Ecl. i. de capris dixit: *Dumosa pendere procul de rupe*. Attingit obiter Plutarch. περὶ τοῦ τὰ ἄλογ. αἰγίστονον ἰθάκην καὶ τραχίαν. *Ithacam asperam, ubi capræ pascuntur*. Et Oppian. Hal. iv. qui de capris, ὄρειάουλοι βοτῶν: *monticolis pecudibus*. Homer. Odys. ix. tanquam proprio Epitheto ait, αἴγας ὄρεσκάους: *Capras montibus degentes*. Apud Eupolidem in fabula, quæ *Æges* inscribitur, ubi capræ de suo cibo gloriantur, ita ajunt. βοσκόμεθα θεῆς ἀπὸ παντοδαπῆς. Artemid. ii. 12. de his loquens, νομοῦμεναι κατὰ κρημνῶν τῶν πετρῶν: *pascuntur in præcipitiis rupium*. *Cerda*.

Summa Lycæi] Montis Arcadiæ. et est species pro genere. *Servius*.

Lycæi] Species pro genere. V. N. vs. 2. Turnebus xii. 14. legit, *æstiva Lycæi*, pro pascuis, in quibus pecus æstivat. Nam qui ditissimi erant, suo pecori saltus hibernos et æstivos habebant. Vide Varr. ii. 1. de R. R. *Taubmann*.

315 *Amantis ardua*] Phrasis Poëtica, et jam attributa rebus rusticis. Sic Noster: *amantes littora myrtos*. Et Calpurn. Eclog. v. *amantes lustra capellas*. *Cerda*.

316 *Tecta*] *Caprilia*. de prudentia hujus animalis Arist. Hist. ix. 3. *Emmeness*.

317 *Ducunt*] Educunt fœtus proprios et enutrient. unde et *educatos* dicimus. *Servius*.

319 *Quo minus est illis*] Ordo est, Igitur omni studio averte ab eis ventos et glaciem, quo egestas mortalis, id est, necessitas mortalitatis minor est illis curæ: hoc est, minus ad ipsarum pertinet curam, nam hoc dicit, Quanto illæ sibi adesse non possunt, tanto eis a te impendenda est major diligentia. *Idem*.

Quo minor est] Pro quo minus est. ut sit sensus: Quo minus est illis curæ mortifera egestas, si diligens circa eas fueris, necessitas mortalitatis minor est. *Philarg.*

Mortalis] *Mortalis*, mortifera intelligenda. *Idem*.

321 *Nec tota claudes*] Id est, præbebis tota bruma fœnum. *Idem*.

Nec tota bruma] Id est, non tota hieme. ita Varro: *Hiberno ac verno tempore, pruina jam exhalata, propellunt in pabulum, et pascunt diem totum; ac meridiano tempore semel agere potum satis habent.* Vide et Colum. vii. 3. *Taubmann.*

Fœnia] Nominat Varr. de r. rust. i. 13. *tabulata, fœnum in tabulatis.* sic Columell. ii. 19. *fœnum in tabulato putrescit.* male non nulli per æ quasi a *φαινεσθαι*. v. Dausq. qui a *φαινεσθαι* derivatum arbitratur. *Emmeness.*

322 *At vero, Zephyris cum læta v. æ.*] Sabaudi advenerit. Dicit autem ver, quo flare Zephyrus incipit: ut in primo, *Et Zephyro putris se gleba resolvit.* *Servius.*

At vero, &c.] *De cura ovium et caprarum, tempore æstivo:* nempe, ut prima luce pastum exigantur; paulo ante meridiem aquantur: sub æstum medii diei in umbra quiescant: vesperi iterum aquantur: et deinceps ad noctem usque pascantur. Eadem Varro ii. 2. et Col. vii. 3. *Pallad.* xii. 13. *Taubmann.*

323 *In pascua mittes*] Hæc æmu-

lans Calpurn. Eclog. v. *Sed non ante greges in pascua mittito clausos.* Idem alio flexu: *Jam silvis committe greges.* Græci *ἔγειν* et *συνάγειν ἐν νομάς:* ducere, conducere ad pastum. Porro verbo *ἔγειν* opponit Nazianzenus Orat. vii. verbum *ἀνακαλεῖσθαι ἀπὸ νομῶν:* revocare a pastu. *Cerda.*

Mittes] Fulv. Ursin. e vett. codd. *mittet.* *Taubmann.*

324 *Frigida rura Carpatum*] Id est, carpere cogamus animalia. Et mane pasci oves præcipit secundum morem suæ provinciæ. Nam in aliquibus locis morbum contrahunt, nisi jam siccato rore pascantur. *Servius.*

325 *Mane novum*] Macrobi. Saturn. i. 17. hunc locum illustrat, *Phaneta et φασαλον* appellatum esse Phœbum dicit, *ἐπειδὴ φάλνεται νέος,* quia *Sol* quotidie renovat sese. ergo quotidie novum mane. *Emmeness.*

Dum gramina canent] Nocturnis et matutinis lucentes roribus herbæ. *Servius.*

D. gr. canent] *Dum matutinis albescent roribus herbæ.* *Palladius:* *Estivis mensibus pascantur sub lucis initio, cum graminis teneri suavitatem roris mistura commendat.* *Taubmann.*

326 *Et ros in tenera pecori gratissimus herba*] Sic Ecl. viii. 15. *Cum ros in tenera, &c.* *Emmeness.*

327 *Ubi quarta h.*] Intelligit horas *καρπυκὰς*, sive Planetarias Roman. ubi sexta diei hora semper est meridies. Est enim hic notatio appetentis meridiei. *Taubmann.*

Sitim collegerit] Rore jam assumpto. *Palladius:* *Quarta hora calescente, potus puri fluminis aut putei præbeatur, aut fontis.* Ea hora et Nonno *ὄρη δίψας* est. *Idem.*

Inde ubi quarta sitim cæli collegerit hora] Pro quo Horat. od. iv. 12. *Adduxere sitim tempora, non legendum conceperit,* ut nonnullæ ex meis habent editiones. Emendationem Nobiliss. Heinsii consulto ad Ovid. Met.

v. 446. *fœsus labore sitim collegerat.* sic ex MSS. restituit pro *conceperat.* Emmenæs.

328 *Querula cicada*] Canoræ. Horatius, *Sub cantu querula despicere tibiæ.* Aut certe *Querula* dicitur, propter illam fabulam, quod Tithonus maritus Auroræ, post optatam longissimam vitam, diu vivendo in cicadam dicitur esse conversus. Servius.

Rumpent arbusta] Nimis clamore. Juvenalis, *Et assiduo rupta lectores columen.* Persius, Findor, ut *Arcadiæ pecunaria rudere dicas.* Idem.

Rumpent] *Rumpent*, complebant. ut, *Illius immensæ ruperunt horrea mœces.* aut, in consuetudine est, *rumpunt*, sive vehementer clamant, et *exallacmenos* dixit, et arbusta *rumpent* cantu suo. Philarg.

Cantu querula rumpent arbusta cicada] Fabulam de cicadis, quod fuerint, ante Musas natas, homines, apud Cœl. Rhodig. var. lect. xvii. 6. invenias. Cicadas esse mutas, docet Pausan. l. vi. et Plin. xi. 26. qui canentes *achetas* (Græce *ἄχέρας*, ut Ursinus ad Ecl. ii. 13.) nominat. *ἀέθωνες* cicadæ etiam appellantur, quæ *arguta* Mart. xi. 19. *fritinnientes* Ovid. in *Philomela* dicuntur et *querula* hoc loco. *querula* autem voces omnium animalium præter hominum (ut Cruquius) vel suum (ut Torrentinus) vocantur. sic apud Maronem querela buboni, ranæ, &c. tribuitur. Secundum Scholiasten Horat. Epod. ii. ad illa verba: *queruntur in silvis aves.* et æstivo tempore canunt, unde Juvenal. Sat. ix. 69. *Durate et expectate cicadas,* id est, æstatem. eleganter etiam de re, quæ fieri non possit Ovid. de art. am. i. 271. *Vere prius volueres taceant, æstate cicadæ.* Quoque æstus intensior, eo magis hæc bestiola *rumpit*, id est, canora voce omnia implet, *καταπληρύνει, ὀρύζει.* Videsis Celeberr. illud literarum præsidium Cl. Grævium in not. Hesiod. vs. 99. cicadam maxime ca-

nere, cum omnia torrentur meridiano æstæ, hunc locum exponens, tradit Turn. xii. 7. *Emmenæs.*

329 *Ad puteos, aut alta greges ad stagna*] In Romano codice, *At puteos, atque alta greges, at stagna.* In plerisque enim præcipue ex his antiquis semper *ad* præpositio per t scribitur. Sed quod *adque* in eo codice legitur apud Non. Marcellum in libello de *indiscretis generibus*, aut legitur, ut vulgata habent exemplaria. quod vero Virgilius *puteos* genere masculino dixit, Varro maluit neutro dicere *putea*, ut *maria*, ut apud Græcos *πότα* neutri generis est, eodem significato. Pierius.

Stagna] A. Gr. *στέγνδν*, quod bene continent aquam; ut Fest. ait. Unde *Statica aqua*, quæ contrariæ sunt manantibus. Taubmann.

330 *Currentem iligneis*] In Romano codice, *lignis*, non *ilignis* scriptum est. Verum *lignis* faisse prius videtur in aliquot codicibus, in nonnullis *iligneis* est per ei diphthongum, ut *Amiceis, meis*, in veterum monumentis. Sed enim ut etiam in Mediceis est, *ilignis* agnoscit Servius, et proprietatem poeticam refert ea compositio. Pierius.

Ilignis canal.] Ex iñce factis. Col. vii. 2. *Sal velut ad pabuli condimentum per æstatem canalibus lignis impositum, cum e pastu redierint oves, lambunt atque eo sapore cupidinem bibendi, pascendique concipiunt.* Taubmann.

331 *Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem*] In codice Longobardico, *Æstibus aut mediis* legitur, in quibusdam aliis antiquis *ac mediis*. In Longobardico *adquirere*. quod non ita placet. Non tamen displicet *at*, ubi aut habetur. Ut quatuor sint præcepta unoquoque die servanda: quippe, ut mane pascantur, hora quarta potum ministremus, meridie sub umbra contineantur, vesperi vero iterum in pascua mittantur. Pierius.

Ætibus at mediis] Hoc præceptum non omissum ab scriptoribus rusticis, Varrone, Auctore Geoponicon, Palladio. Primus II. 2. *Circiter meridianos aestus, dum defervescent, sub umbriferas rupes, et arbores patulas subjiciunt, quoad refrigerato aëre vespertino rursus pascant, ad Solis occasum.* Alter I. XVIII. *ὄρας δ' ἥλιος δέχεται ἢ, ὅτε σκιδὲν ἄγροισι:* Ad umbram ducuntur cum Sol est acutissimus. Tertius: *medios Solis calores valles, aut arbor umbrosa declinet.* Sed et Calpur. Ecl. v. *sine protegat illos Interea veteres quæ porrigit æsculus umbras.* Ad hoc præceptum allusit alter Plin. Epist. II. ubi loquens de villa sua: *Illuc e pascuis pecora conveniunt, si quando aquam umbramve sectantur.* Et Horat. Carm. III. *Jam pastor umbras cum grege languido, Rivumque fessus querit.* Tempus istud signat Persius Sat. III. *patula pecus omne sub umbra est.* Et Nemes. Ecl. IV. *Jam pecudes subiere nemus: non ulla canoro Gutturè cantat avis.* Et ante omnes Plato in Phædro, cum ait. *ὥστε προβάτια μισμηβριάζοντα περὶ τὴν κρήνην εἶδεν:* tanquam pecudes sub umbra secus fontem meridiano somno teneri. Cæda.

332 *Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus]* Quia omnis quercus Jovi est consecrata. Quod autem dicit *Jovis quercus*, et *Ilícibus crebris sacra nemus accubat umbra:* non revera consecratos lucos dicit nos petere debere: sed ita densos, quales sunt illi, quos religio defendit. Unde apparet *quercum Jovis*, et *sacram umbram*, generalia esse, non specialia epitheta: nam ut diximus, et omnis quercus Jovi est consecrata, et omnis lucus Dianæ. Servius.

Antiquo robore quercus] Inter longævas vivacesque arbores ponit Aristot. quercum, ut primam inter plantas natam docet Plutarch. ἐν βωμῳ. Germanus.

333 *Nigrum Ilícibus crebris nemus]* Sic Horat. od. I. 21. *nigris aut Ery-*

mantha Sitis. et od. IV. 12. *colles nigri* a densitate arborum, quæ umbram efficiunt, quæ ideo etiam a Lacret. I. IV. *umbræ nigre* dicuntur. Emm.

334 *Accubet umbra]* *Accubare nemus sacra* dixit umbra: cum umbra potius sacra accubet in nemore: ac sub arboribus jaceat, ut et ante locutus est, et *saxea* procubet umbra. Tarneb. v. 4. Taubmann.

335 *Tenuis aquas]* Epitheton est aquarum. Alibi, *Aut in aquas tenues delapsus abibit.* Servius.

Tenuis] Id est, parvas, cui contrarium illud, et *pingui flumine Nilus.* Philarg.

Tum tenuis] In Romano codice, *Tunc tenuis.* Sed tum multo magis placet. Pierius.

Tenuis aquas] ὀδῶρα λεπτά, cujusmodi fere sunt κρηναί. contra, Æn. IX. *aut pingui flumine Nilus.* Taubm.

Tenuis aquas] Columella VII. 3. hos versus exponit. Emmenoso.

336 *Aëra vesper Temperat]* Refrigerat æstatis calorem. Servius.

337 *Reficit]* Recreat. Idem.

Luna] Nox. Idem.

Saltus reficit] Cum Luna (quæ roris sua veteri P. et roris mater dicitur) jucunditatem pascuorum redintegrat. Vide P. Victor. XIV. 17. Taubmann.

338 *Littoraque Alcyonem resonant, Acalanthida dum]* Quo tempore resonat per littora Halcyon avis; cujus fabulam in primo memoravimus. Per *Dumos* vero Acanthidis, quam alii lusciniam esse volunt; alii vero carduelem, quæ spinis et carduis pascitur. ut inde etiam apud Græcos ἀκαρθὶς dicta sit, ἀπὸ τῶν ἀκαρθῶν, id est, spinis, quibus pascitur. Servius.

Acalanthida dum] Vel ut alii *Acanthida.* Scio fore, ut multi mihi negotium facessant, si dixerò in antiquis omnibus codicibus, quotquot ad manus meas pervenerè, uno consensu legi *Acalanthida dum.* Ita enim in Romano, ita in Oblongo, codicibus antiquissimis, ita in Mediceo, ita

denique habetur in plerisque aliis. Præterea videtur Probus lectionem hanc agnovisse, si modo fidelem codicem nansciacare, dnm dicit, *Acalanthis* ea est, quæ Græce ἀκανθὶς dicta est. Latine *Carduelis*, a *Carduo*. Neque vero ignari sumus ex Plinio, atque etiam ex Aristotele Acanthin in spinis vivere, odisse asinos ideo, quod flores spinæ libenter devorent. *Pierius*.

Acalanthida dumi] Poëtæ ingenium vidit Ursinus. Dicta est hæc avicula, ἀπὸ τῆς ἀκανθῆς, ubi frequenter agit. Ideo cum acanthide junxit ἀκανθὰς dumos, spinas. Tale illud, *Ego hanc in Daphnide laurum*. Et, *Plemmyrium undosum*. Et, *claro demisit Olympo*. Adducitque verba ista Theonis Interpretis Theocriti: ἀκανθὶς δὲ ἑρμεῖον ἐστὶ ποικίλον, καὶ λεγυρὸν, καλεῖται δὲ ποικίλις διὰ τὴν χροὶν. Ἀριστοτέλης δὲ ἀλέξανδρος φασὶ διατρίβειν ἐν ἀκανθῶν: *Acanthis aris est versicolor, et argutula*. Vocaturque a colore pæcilis. Ajunt *Aristot.* et *Alexander* illam agere in dumis. Plinius quoque x. 74. *Acanthis in spinis vivit*. Putant nostri hanc esse, quæ vulgo, Silguero: Latini Carduelem nominant. Probus, quæ Græce *acanthis* dicta est, Latine *carduelis* a *carduo*. Plautus sæpe usus hac facetia in vocibus Latinis. In *Bacchid.* *Non omnis ætas, Lyde, ludo concenit*. In *Mostellar.* o *Venus tenusta*. In *Pœn.* *cenustissima Venere*. Et in Græcis vocibus: in *Mil.* enim *Glor. Athenis Atticis*. *Bacchid.* *Est opus Chryso Chrysale*. Ut vero Græcis, ἀπὸ τῆς ἀκανθῆς, ita Latinis *carduelis*, quod spinis et carduis pascatur, ait *Isid.* xii. 7. Errant qui in Virgilio legunt *resonant acalanthide dumi*, quod notat *Brodæus Miscel.* vii. 1. Nam *Calpurn.* *Asyle credibile est, si vincat acanthida cornix*. Et *Theocrit.* *Idyll.* vii. ἀείδον κόρυθοι, καὶ ἀκανθίδες. In Græco etiam *Epigrammate* l. vii. καὶ λεγυρὸν βομβέειν ἀκανθίδες: Et

stridulum resonant acanthides. *Cerda*.

339 *Quid tibi pastores Libyæ*] Dicit pro qualitate provinciarum diversa esse genera pastionum. *Serrius*.

340 *Raris*] *Raris*, quia non junguntur, et distantibus locis fiunt. *Philarg.*

Mapalia tectis] *Mapalia* casæ Manrorum, qui in eremo habitare dicuntur. sicut illud *Lucani*: *Surgere congesto non culta mapalia culmo*. Idem.

Raris habitata mapalia tectis] Ideo *raris tectis*, quia *mapalia* ista Afrorum per agros sparsa, neque in unum oppidum coalita. Ceterum vox ipsa signatissima est, nam sparsa ista, et rara Afrorum domicilia proprie *mapalia* indignantur. *Sallust.* ita describit: *Ædificia Numidarum agrestium, quæ mapalia illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ sunt*. *Sidon.* *Paneg.* ad *Majoran.* loquens de re Africana: *Pinges Cinyphii captiva Mapalia Bocchi*. *Fest.* *Mapalia casæ Phœnicæ appellantur*. Inter *Mapalia*, et *Magalia* ita discriminat *Charisius*: *Magalia καλόβαι ἔφρων, mapalia καλόβαι ἀγρῶν*: id est, *Magalia tuguria Afrorum, mapalia tuguria agrorum*. *Cerda*.

Mapalia] *Sil.* Ital. *Qualia Maurus amat disperas mapalia pastor*. *Mela* i. 8. *domicilia sunt, quæ mapalia appellantur*. *Emmenes*.

341 *Sæpe diem, &c.*] Versus, his meliores, ne *Apollinem* quidem facere posse, *Scaliger* testatur, v. 16. *Poët.* *Taubmann*.

342 *Sine ullis Hospitiis*] *Sine ullis stabulis*. *Serrius*.

343 *Omnia secum Armentarius Afer agit tectumque laremque*] Quomodo tectum et larem bajulat pastor? solvitur. *tectum* dicit tentorium, unde tectum faciat, nunc larem, deos dicit penates, id est, ignem, unde focum faciat. *Philarg.*

Omnia secum, &c.] Hanc partem *Silius* expressit lib. ii. *Pun.* lineas suas ducens (ait *Scal.*) ex momentis *Virgilianis*, et reddens veluti para-

phrasin Virgilio. Adducam integrum locum, jam libatum. *It liber campis pastor, cui sine ullo In vetitum saltus penetrat pecus: omnia Pænum Armentis vigilæ patrio de more sequuntur, Gæaque, latratorque Cydon, tectumque focique In Silicis venis, et fistula nota juvencis.* Sed Virg. proculdubio Varroem expressit, qui Rust. II. ita: *Contra illæ, in saltibus quæ pascuntur, et a tectis abeunt longe, portant secum crates, aut retia, quibus cohortes in solitudine faciant, ceteraque utensilia.* Cerda.

Omnia secum] Plin. v. 8. Numidæ vero Nomadæ a permutandis pabulis (alii l. papilionibus) mapalia sua, h. e. domos plaustris circumferentes. unde et ἀμαξόβοι, et ἀμαξοκοί dicti. Taubmann.

Armaque] Instrumenta pastoritia. Id. 344 Armentarius] Abusive. nam de gregibus loquitur. Servius.

Tectumque laremque] Tentoria more militum: ac si casam diceret. Servius.

Tectumque, Laremque, Armaque] In Romano codice legitur, *Tectumque, laboremque, Armaque.* ubi quid sibi velit laborem viderint alii: mihi enim larem, ex antiquo religionis cultu, summo opere placet. Pierius.

Tectumque, Laremque] Ad hanc rem signata hæc verba Plinii v. 4. loquentis de Nomadibus Africæ: *Mapalia sua, hoc est, domus, plaustris circumferentes.* Et versus Silii de Getulis libro III. *Nulla domus, plaustris habitant, migrare per arva Mos, atque errantes circumvectare penates.* Atque Ovid. Trist. III. 10. *Ruris opes parvæ, pecus, et stridentia plaustra.* Et ista Melæ de Sauromatis II. 1. *pro sedibus plaustra habent.* Cerda.

345 *Armaque*] Ideo hæc gestantur, eatur obviam incursionibus prædonum, qui populabundi discurrent per Africam. Versum Virg. imitatur Ovid. Met. VIII. *Armaque, equosque, habitusque, Cydoniasque pharetras.* Pari ferme modulo Sil. lib. II. *Gæaque, latrator-*

Delph. et Var. Clas.

que Cydon, tectumque focique. Idem.

Amyclæumque canem] Laconicum. Et est species pro genere. Amycla autem civitas est Laconicæ: unde est, *Amyclæi domitis Pollucis habentis Cyllarus.* Servius.

Amyclæumque] *Amyclæum* non Laconicum, sed pro bono cane accipiendum. item *Cressamque pharetram*, pro bonam. Philarg.

Amyclæumque] Amyclarum sic meminuit Stephanus, Ἀμύκλας πόλις λακωνική τῶν ἑκατὸν πόλεων, ἢ Ἀμύκλας ὁ Λακεδαιμόνιος υἱὸς ἔκτισε. Tollit hæc urbs canes et acres et validos. De Laconicis autem Plin. x. 63. Noster vs. 405. *velocis Sparte catulos, &c.* Ovid. Met. III. 208. *Spartana gente Melampus.* vs. 219. *prævalidusque Lacon.* vs. 223. *Et patre Dictæo, sed matre Laconide nati.* Horat. Epod. VI. *Qualis aut Molossus, aut fulvus Lacon Amica vis pastoribus.* qui, cum generosorum canum indicem tradit, primo loco ponit Laconicos. ἀλωρεκίδας appellavit eos Pollux v. 5. De ratione nominis disputat erudite Vlit. ad Grat. cyneg. 209. 210. 211. qui canes Spartanos ita laudat vs. 211. *Ad vestrum non vile genus, non patria vulgo Sparta suos, &c.* Ad hæc verba operæ pretium legere laudatum Vlit. p. 175. *Emmeness.*

346 *Patriis acer Romanus in armis*] Generaliter sibi concessis: ac si diceret Martiis. Servius.

347 *Injusto sub fasce*] Sub magno onere. ut, *Ego hoc te fasce levabo.* Magnum autem onus dicit propter arma, alimenta, vestitum. Idem.

Injusto sub fasce] Ponderoso nimis, et propter onus vix ferendo, duro, difficili. Noster Ecl. III. 33. *injusta noverca.* Cicero in Orat. c. 10. *injusti oneris impositi tua culpa.* Sic Justinus XI. 1. *injusta servitute oppressi.* cui opponitur *justa* apud Ter. And. I. 1. 9. quæ moderata, in qua nihil iniqui jubetur. Aliud *justa servitus* Institut. I. 5. quæ revera servitus est, non opinione, aut

Virg.

6 M

errore. quid *justus dolor* *Æt.* VIII. 596. De exercendis militibus bajulando itinere faciendo, &c. ubi etiam Virgilii hic locus citatur, Vegët. I. 10. Cic. Tusc. quæst. II. 16. Horat. Epod. IX. *fert vallum et arma miles*. Quatuor generum genera recenset Lips. v. II. de mil. Rom. *Cibum, utensilia, vallum, arma*. Quod caput si perlegeris, portantem sua onera videbis depictum militem, et vere dictum a Marone concedes: *infracto sub fauce gemit*. Sic Quintilian. XV. 3. *fascēs* nominat sarcinas, quas ferebant milites, qui tempore Marii, *multi Mariani* inde dicti, ut est in proverbio. *Emmeness*.

[Cum] In Romano codice *quom* hoc loco scriptum est, prout moris fuit apud veteres. Sed enim Victorinus in Orthographiæ præceptis ita monet: Cum autem si fuerit adverbium temporis, per *q* et *u*, sive nnum, sive duo scribatis: ut *quum* primum, et *quum* facerem. *Pierius*.

348 *Ante expectatum*] Dicto citius, antequam ejus expectetur adventus. Et est una pars orationis: hoc est, adverbium. *Servius*.

Ante expectatum] Id est, ante expectationem, et prius quam expectaretur, et ante quam putetur venire potuisse. *Philarg.*

Ante expectatum] Ἀνπροδοκῆτος, ἀνδοκῆτος, ἀνδοκῆ. *Germanus*.

Et hosti Ante expectatum positus stat in agmine castris] Vegetius primo de re militari, ubi de pondere agit, cui se Miles debeat assuefacere, locum hunc Virgilianum citans, et *hostem ante expectatum* legit: utrumque Accusativo casu: ut sit *ante expectatum hostem*. Hujusmodique lectionem, et in veteri codice apud Janum Parrhasium, et in Vaticana Bibliotheca, eo exemplari, quem Francisci Petrarchæ fuisse ajunt. Quantum vero ad scribendi rationem pertinet, *expectatum* absque *s* littera ante *p* posita Vulgata fere omnia habent exemplaria.

Sed etiam in Romano codice *expectatum* legitur *s* adversata: et ita scribendam monet Terentius Scaurus, ne per detractionem peccetur, si *s* littera summoveatur, quum adjecta præpositione, ait ille, *salvum esse initium dictionis, quæ subsequitur, debeat*. Ait vero Velius Longus, quosdam differentiam posuisse, ut quando *Expecto*, opperior significat, per *x* et *p* absque *s* scribatur: quando vero a *Specto Spectas* ait, servet *s*. Sed neque Veterum monumenta, neque totum pene antiquitatis codicum huic se regulæ submisere. Sed in utroque significato passim per *x* et *s*, *Expecto* scriptum invenies. Sane Arusianus Messus locum hunc ita interpretatur, ut ante *Expectatum*, antequam *Expectatus* exponat. Ibi pro *stat in agmine* scriptum est, *stat in ordine*. In quo admirabiliorum Romani militis virtutem intuemur; nam enim agmen incondita sæpe sit multitudo, etiam temere contracta, *Ordo* nunquam est sine Duce, Imperatore, Præfecto, Tribunove. Quare videtur hic Virgilius summam disciplinæ militaris observantiam in Romanis admirari: cum dicit eos hosti obviam factos, prius quam illum aspiciant, expeditissimo opere statim, et vallum fixisse, neque solum arma corripuisse; sed veluti si nihil aliud negotii intercurrisset, in ordine jam consistere: paratum non tam ad vallum defendendum, sed etiam ad ipsam hostium aciem invadendam. Sed quamvis ita legatur apud Arusianum, bona tamen veterum codicum pars, *agmine* legit: idque magis eruditorum auribus satisfacere videtur. *Pierius*.

[Stat] Obstat. nam Aphæresis est. *Servius*.

[Hosti] *Hosti stat*, figurate, pro contra hostem stat. *Philarg.*

349 *At non, qua Scythiæ gentes*] Subaudi, talis est pastio. *Servius*.

Scythiæ gentes] Quæ gentes *Scythæ*

rum *womiae* hodie, utque olim venerint, docent Willichius, et Plin. iv. 12. *Taubmann*.

Maotique] *Maotis* palus est Scythiae, frigore congelascens. *Servius*.

Maotique unda] In Romano, in Mediceo, et aliis plerisque codicibus antiquis, *Meotique* legi non *Maotia*. Sed enim Stephano λέγεται τὸ κτητι-
αδὸν μαϊωτός. μαϊώται populi. μαϊώτις palus. In Longobardico, *Meotica*: sed absque diphthongo, quam saepe negligit. *Pierius*.

Maotique unda] *Gifan*. e vett. ll. *Maotique*. *Maotis* palus est Scythiae Europam ad Septentrionem terminans. Plin. vi. 6. Ovid. Trist. iii. 12. *Longior antiquis visa Maotis hiems*. *Taubmann*.

350 *Hister*] Fluvius Scythiae, qui et *Danubius* nominatur. *Servius*.

Hister] Dictum *Danubium* etiam appellari supra G. ii. 497. unde Ovid. Epist. i. 8. *ripae vicina binominis Histri*. *Emmeness*.

351 *Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem*] Qua Rhodope, mons Thraciae, protensus in orientalem plagam, Gammaides in septentrionalem reflectitur. Nam ideo ait, *Redit sub axem*. Nam axis est septentrio: qui Graece ἀξίς nominatur. *Servius*.

Redis] Nam addita praepositione, ut solet, proit, redit, quod ibi flectatur in sinum, et quasi redire videatur. Hinc annotandum vetuste *axem* pro septentrione positum. *Philarg*.

Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem] *Radit* quidem in plerisque codicibus etiam diligenter impressis legeris. In antiquissimo tamen codice, *quaque redit* legitur; atque etiam in Mediceo, et id *Servius* agnoscit: ratione etiam adjecta, quod is mons protensus in Orientalem plagam in Septentrionalem mox reflectatur. *Pierius*.

Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem] Quis hic flexus, quo

Rhodope redit, et porrigitur sub axem Septentrionalem? Nulla hic lex Interpretum. Sane mons iste eo est situ, ut veluti avulsus ab Haemo videatur, redeatque sub Septentrionem, quod Ovid. in Epistol. ita videtur explicuisse: *Qua patet umbrosum Rhodope glacialis ad Haemum*. Patet (inquam) ea parte, qua avulsus ab Haemo. Idem Met. vi. rem *anguli* nomine explicat: *Threiciam Rhodopen habet angulus unus et Haemum*: itaque possumus existimare eundem esse montem, tantum diversa nomina ex aliis, atque aliis gentibus. Quod in Cancaso, et aliis saepe contingit. Qui viderit descriptiones non vulgares, sed doctas aperte ex sita tam Haemi, quam Rhodopes, colliget, quae ista reditio, et flexus in Septentrionem. Itaque res ista oculorum potius, quam calami est. *Cerda*.

352 *Neque ulla, &c.*] Sequentes versus ab hoc loco sibi imitandos Oppian. accepit lib. i. Hal. Partem illam de nullis herbis, nullis frondibus, nitide æmulator Horat. od. i. 22. *Pone me pigris ubi nulla campis Arbor æstiva recreatur aura, Quod lotus mundi nebulae, malusque Juppiter urget*. Idem.

Neque ulla, &c.] Pro eo Ovid. trist. iii. 10. *Adspicere est nudos sine fronde, sine arbore campos*. *Emmen*.

354 *Informis*] Nivis superfusione, carens varietate formarum, nullisque agnoscenda limitibus. *Servius*.

Informis] Ἄμορφος: carens varietate formarum, ob infusas nives. Horat. *Informes hiemes dixit*. *Taub*.

355 *Septemque adsurgit in ulnas*] Crescit in septem ulnas. *Ulna* autem, ut diximus, secundum alios, utriusque manus extensio est: secundum alios, cubitus: quod magis verum est. quia Graece ὀλένη dicitur cubitus: unde est λευκώλενος ἥρῃ. *Servius*.

Septem] Præterquam quæ ex Olao magno narrat Cerda p. 441. idem sibi sternendam fuisse viam securibus per nives, asserit l. 8. Ovid. trist. iii. 10.

Nix jacet et factam nec Sol pluviae resolvunt, Indurat Boreas perpetuamque facit. Ergo, ubi deliciae nondum prior altera venit, Et solet in multis bima jacere locis. Mela II. 1. proxima cadentes nives adeo invia efficiunt, ut ultra ne nixum (l. visum) quidem incedentium admittant. Emmen.

356 *Semper hiems*] Negari nequit, quin ista hyperbolice dicantur. Non enim toto anno, et semper hiemes istae ultra modum in Scythia. Sane Pompon. Mela II. 1. de amne Scythiae Borysthene et qua abluit Scythiam, ait: alit latissima pabula; quod non fieret, si semper omnia immani gelu premerentur. Et de parte Scythiae Strab. I. VII. εὐχαιὸς ἐστὶ πᾶσα, σίτῃ δὲ καὶ σφόδρα ἐβρύχης. Videndus etiam Ovid. Trist. III. 12. Cerda.

357 *Pallentis haud unquam*] Nunquam nubes dissolvit. Nam pallentes umbræ sunt, non ex nocte, sed ex nubibus factæ. Servius.

359 *Rubro æquore*] Quia Sol sub occasum rubens apparet. Alii πρόσθεν Solis ad mare Erythræum respectum putant: sed perperam. Falso enim mare illud rubrum existimatum est, quia Græcis Erythræum diceretur: sed potius nomen invenit ab Erythra rege in istis locis nobili. Vide Strab. I. XVI. et Curtium I. VIII. Taubmann.

Lavit] Observavit Lambinus ad Horat. Od. II. 3. Poëtam semper usum hoc verbo in inflexione tertia. Notatum idem hoc libr. vs. 221. multa exempla congegit Non. Marc. c. 10. Emmen.

360 *Concresecunt subita currenti in flumine crustæ*] Aquæ congelascunt fluentes. Notandum sane, quia cum hæc crusta dicimus fœminino genere, lapidis, aut ligni, aut gelu partem significamus. Cum vero crustum dicimus, edulium aliquod significamus, partem panis vel placentæ. Ipse in septimo Æn. Orbem fatalis crusti. Horatius, Dant crustula blandi Doctores.

Juvenalis, Nos colephum incutimus lambenti crustula servo. Servius.

Crustæ] Lucret. mollisque luti concresecere crustas. Taubmann.

361 *Tergo*] De aquis hoc dici Non. Marcell. docet c. 16. sic dorsum immane mari, Noster Æn. I. 114. quo loco consule Servium. Emmen.

Ferratos orbis] Lucr. I. VI. ubi curvus fortis equum vis Ferratos utrinque rotarum succutit orbis. Taubmann.

362 *Puppibus illa prius*] Plin. in Paneg. Danubius ripas gelu jungit, duratusque glacie ingentia tergo bella transportat. Et Claud. II. in Ruff. alii per terga ferocis Danubii solidata ruunt, expertaque remos Frangunt stagna rotis. Ovid. Trist. III. 10. Quaque rates ierant, pedibus nunc itur: et undas Frigore concretas ungula pulsat equi: Perque novos pontes subter labentibus undis, Ducunt Sarmatici barbara plaustra boves. Et Eleg. 12. per Istrum Stridula Sarmates plaustra bubulcus agit. Et de Ponto I. 3. ubi frigore constitit Ister Dura meant celeri terga per amnis equo. Eadem ferme de Pont. IV. 10. Hanc gelu immanitatem expressit Seneca in Her. Fur. admodum vivide: Calcavitque freti terga rigentia, Et mutis tacitum littoribus mare. Illic dura carent æquora fluctibus, Et qua plena rates carbasa tenderant, Intonsis teritur semita Sarmatis. Stat Pontus vicibus mobilis annuis, Navem nunc facilis, nunc equitem pati. Et in Agamem. maria pigro fixa languore. Cerda.

Hospita plaustri] Facilis. Unde et hospitalis homo dicitur, hospiti apte serviens. Servius.

363 *Æraque dissiliunt vulgo*] Passim crepant. nam tam nimio frigore, quam calore æra rumpuntur. Persius, Findit infantes statuas. Idem.

Æraque dissiliunt] Ad hanc rem pertinet narratio Strahonis lib. II. ex Eratosthene, ubi adducit epigramma positum in teaispo Æsculapii, ἐπὶ τῇ βαχισθελῶν χαλκῇ ἰδρῆλῃ διὰ τὸν πᾶγον: de

hydria aerea per glaciem discissa. Et in ipso epigrammate dicitur positam ibi hydriam in *ἐνδεργία χειμῶνος μεγάλου*: *argumentum magni frigoris.* Æri affinia sunt saxa, at de his Virg. Ge. iv. *Et cum tristis hiems etiam nunc frigore saxa Rumperet.* Cerda.

Vestesque rigescunt] Durantur, ut frangi potius, quam scindi posse videantur. Servius.

364 *Cæduntque securibus humida vina*] Etiam vinum naturaliter calidum illic gelatur. Intelligimus autem peregrinum: nam illic non nascitur, sicut paulo post ipse docet, dicens; *Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.* Sane volunt physici, vinum non gelari: unde hoc loco aut Hyperbole est: aut quia dixit *Humida*, aquæ mista intelligamus: ita enim gelari dicuntur. Idem.

Humida vina] Sæpe dictum, in antiquis codicibus, non adspirari huic vocabulo *umida*, contra omnium Grammaticorum præcepta. Quod vero Servius hic *Humida* propter immixtam aquam dictum putat, quæ in caussa sit, ut gelscant vina: Quintilianus vult hoc loco *Humida* Vina additum esse otiosum Epitheton, sicut *dentibus albis.* Pierius.

Cæduntque securibus humida vina] Quibus aliquid aquæ admixtum est, ea vina, aqua quippe diluta, concrescunt, teste Aristot. Meteor. iv. 7. et 9. Memorabile exemplum apud Phil. Cominæum in fine l. iii. in Franco-montanis: *tantum erat frigus, ut vinum gelu adstrictum in ipsis vasis, ut securi fractum militibus distribueretur.* Hoc jam sua memoria factum adstipulatur Naso trist. iii. 10. *Udaque consistunt formam servantia testæ Vina, nec hausta meri, sed data frustra bibunt.* Idem de Pont. iv. 7. *Ipsæ vides rigido stantia vina gelu.* Emmeness.

365 *Totæ solidam in glaciem vertere lacunæ*] Fossæ ad siccandos agros paratæ, cum alibi tantum incrustentur, illic usque ad imum congelantur. Serv.

Solidam in glaciem] In Romano codice legitur, et *totæ in solidam.* Sed *solidam in glaciem* omnino venustius est. Pierius.

366 *Stiriaque impexis*] *Stiria*, id est, gutta: inde fit diminutivum, ut dicamus *stilla*. Inde est *distillat*, et *stillicidium*. Sensus autem duplex est. Nam aut hoc dicit, de impexis barbis pecudum pendens gutta duratur. Aut certe de tectis et arboribus gutta horrida induruit in modum barbarum. Servius.

Stiriaque] Stillicidium congelatum, *Stiriam* dicit. Philarg.

Impexis barbis] De negligentia rusticorum circa barbam, quam plerique omnes ἀκτένιστον habent, nihil est quod dicatur. Græci γένεον δασύ, λείον. Ovid. El. iii. 10. *Sæpe sonant moti, glacie pendente, capilli, Et nitet inducto candida barba gelu.* Emmen.

367 *Interea*] Comparat hæc Scaliger Poët. v. 9. cum Oppianicis in 1. Piscatonum. Taubmann.

Non secius] Non segnus quam inchoaverat. Servius.

Ære] *Toto ære*, id est, a terris ad cælum. Philarg.

Ninguit] In quibusdam *ningit*. In antiquioribus omnibus, *ninguit*. Unde *ninguidus* Lucretio, et aliis veteribus, Capro reclamante. Pierius.

Ninguit] Gifan. agnoscit ex lib. veteri *ninguit*; nam olim *nix, ninguis*. Inde Apul. Hemag. i. *Aspera hiems erat, omnia ningue caneabant.* Ante Gifanium idem sensit Priscianus. Dissidet Turn. qui *ningit* agnoscit xvi. 6. Cerda.

368 *Pruinis*] Abusive nivibus. nam pruina est matutini temporis frigus. Servius.

369 *Conferto agmine cervi*] Coniuncto. Cervi enim congregatione gratulantur. Idem.

Conferto agmine] In Romano codice, *confecto* legitur, in Mediceo et aliis omnibus antiquioribus *conferto*. ut sæpe legere est apud Historicos, con-

fortum agmen, confertissimos hostes, et confertum opus, quod ita densum est, ut conjunctum videatur. Pierius.

370 *Mole nova*] Nivium magnitudine. *Servius.*

371 *Cassibus*] Id est, retibus. Hinc est quod et *incassum* dicimus, id est, sine causa, quasi sine cassibus; sine quibus venatio est inanis. *Idem.*

372 *Pinnae*] In Romano *Pinnae*, more suo contra Capri sententiam. in aliis *pennae*. *Pierius.*

Formidine pinnae] Funiculis extensis, quos *Lineas* appellabant, intuebantur variarum avium *pinnae*, ad feras terrendas et coercendas, ut in retia agerentur. Id totum *Formido*, a re vocabatur, quia feris eam dabat. *Gratius* e cygai et vulturis plumis maxime format: et addit; *ab vulture dirus avaro Turbat odor silvas*. Qua causa a Lucano scriptum: *sic dum pavidos Formidine cervos Claudis, odorata metuentes aëra pinnae*. *Ausonius*: *cervos Circundas maculis, et multa indagine pinnae*. Quanquam et tingi hae *pinnae* sandice aut rubro solent. unde hic *Virgil.* *Puniceas* eas vocat. *Seneca Tragicus*: *Picta rubenti linea pinna, Vano claudat terrore feras*. Vide *Lipsium* ad illud *Senecae Philos.* de *Ira* II. 12. *maximos ferarum greges linea pinnis distincta contineat, &c.* item; a feris rubens *pinna* metuitur, item ad illud de *Clem.* I. 12. *Sic feras lineis et pinna clausas contineas, &c.* Vide et *Not.* *Æn.* XII. 751. *Taubmann.*

Formidine pinnae] Utar verbis *Turneb.* V. 5. *Formido* in venatione lineam significat, vario plumarum nexu discolorum, qua terrentur apri, vulpes, lupi, ursi, sed potissimum cervi. *Pollux* X. 64. *σκαρπύριον* nominat. Sæpius *formidinis*, sive lineæ venatoriæ, variis avium pennis confertæ, meminit *Oppian.* *Cyneget.* I. 166. *σκαρπύριον πήριον*: I. IV. 387. *πολύχροα δέματα θηρών*. paulo post avium nomina addit, ex quarum pennis *formido* conficieba-

tur. Nec permittebit, si ad hunc locum doctissimi *Rittershausii* verba perlegeris, qui quicquid de formidine dici potent, congestit diligenter. *Idem Oppian.* I. IV. *Ἀλλεντ. μὲντοι σκάριον ἄσπερον ἔσπερον*. ut hoc loco noster, sic et *Æn.* XII. 750. *Inclusum veluti si quando in flumine nactus Cervum, aut Punicea septum formidine pinnae Venator, &c.* *Cælar. Rhodig.* XVI. 11. *Apulejus* in *Apolog.* non quod *pinnae* *formidines* timerem. ubi *Colvius* et *Casaub.* sua adjecerunt. Hinc captiosæ quæstiones *formidines* appellantur, teste *Gell.* VIII. 9. *Emmenes.*

373 *Sed frustra*] In Romano codice, *Et frustra. Pierius.*

Montem] Molem nivis. *Taubmann.*

Trudentes pectore montem] Aliqua allusio ad versum *Lucretii*, loquentis de *Sisypho*: *Hoc est adverso nixentem trudere monte Sazum*. Non sine horum gustu *Ovid.* *Met.* III. de serpente: *Fertur, et obstantes perturbat pectora silvas*. *Cerda.*

374 *Communis obtruncant ferro*] Hæc venatio cervorum inter nives non ablutit ab ea, quam *Strabo* scribit I. VII. loquens de iisdem *Scythis*, et *Sarmatis*, *θηραι δ' εἰσι ἐν μὲν τοῖς ἐλασιν ἐδάφον, καὶ σὺν ὄρειν*: venationes illis sunt cervorum quidem atque aprorum intra paludes. Imo credibile est, *Virgilium* allusisse ad ipsissimam venationem, ut sententia sit, cervos contineri intra loca paludinosæ gelu vallata, et astricta frigore. Nam paludes apud *Scythas* non nisi gelatæ. *Idem.*

Graviterque rudentes] Ea enim more suo corripuit. ut in septimo *Æn.* *Et sera sub nocte rudentum*. *Persius* producit, *Findor ut Arcadiæ pecuaria rudere dicas*. *Servius.*

Graviterque rudentes] *Rudere* etiam leonibus *Æn.* VII. tribuit: *Vincta recusantum, et sera sub nocte rudentum*. Sunt qui ducti huius loci argumento tempus admissuræ cervorum a Gallis *Rud* dictum patant. *Germanus.*

Rudentes] *Rudere* hic cervis tribuit:

Æn. vii. leonibus. *Æn.* viii. homini Caco. Persius asinis. Taubmann.

375 *Leti clamore rrp.*] De apparatu, plausu, et clamore Venatorum in præda insigniore, ut regem Cappadocum captum credas, vide J. Saresberiens. Policraticum i. 4. *Idem.*

376 *Ipsi in defossis specubus, &c.*] Torrentio teste defodere scrobem, terram, &c. idem quod fodere. Horat. Sat. i. 41. *furtim defossa timidum depone e terra.* aliud est defodere aurum, quod Justin. xviii. 4. *aurum terræ credere* vocat. Hoc de *Τρωλοδότης* sive subterraneis domiciliis gaudentibus Arist. viii. 12. inde *Τρωλοδότης* cavernis delector. Huc facit Melæ locus ii. 1. *Atque ob sæva hiemis admodum assidue, demersis in humum sedibus, specus, aut suffossus habitant.* Emmeness.

Speculus] Artis fuerat *specibus* dicere: quia quarta declinatio in dativo et ablativo pluralibus, u in i vertit: et ita facit dativum pluralem, ut ab hoc *fluctu*, his *fluctibus*. sed quia pinguis sonat et melius, *specubus* dicimus. nonnihil tamen nomen est, quod aliter non dicimus, ut *tribubus*: nam *tribibus* nemo dicit. Servius.

377 *Otia agunt*] A Græcis, qui *οχολη ποιειν*. Usurpat Plato in Theæge per initia, *ἐμοῦ βίου ποιεῖσαι σχολήν: μεῖν ἡμεῖς ὅτιον ἄγας*. Et in Timæo extulit per *ἡσυχίαν ἔχειν*. Ut et Herodotus i. 1. Demosthenes, et Dion Chrysost. *σχολήν ἔχειν*. Prior in Chersoneso, posterior Orat. xl. Demosthenes quoque Orat. iv. in Philipp. hoc flexu extulit, *ἐν ἡσυχίᾳ διδύειν*. Virgil. ipse: *agitatis dies festos*. Virgilianam phrasin bis arripuit Ovidius, bis Claudianus. Prior Fast. ii. et iv. Posterior Raptus ii. et in prologo ejusdem libri alii item. *Cerda.*

Secura sub alta Otia agunt terra] Sic Naso Fast. i. 67. *Dexter ades ducibus, quorum secura labore Otia terra ferax, otia ponsus agit.* Vide ad hunc locum Nobilius. Heins. Emmenæs.

Congestaque robora, totasque Advolvere fœcis ulmos] *Totas* absque particula copulativa in multis veteribus codicibus legitur. Sed in Romano, in Mediceo, et in Longobardico, *totasque* legitur: quæ lectio et eruditior est, et elegantior. Item in antiquissimo, *atvolvère* per t, loco d: ut pleraque alia quæ ultro præterimus. Pierius.

Totasque Advolvere fœcis ulmos] Observari pondus vult Turneb. xiii. 21. et magnitudinem ingentium arborum. Non male tamen de luculentiore igni struendo dixeris, ut, ubi largius se invitant, adversus vim frigoris muniti sint. Emmenæs.

379 *Hic noctem ludo ducunt*] Quasi perpetuitatem noctis, sub terris locali, ludo concelebrant. Servius.

Hic noctem ludo ducunt] Non dicunt, ut nonnulli. *ducere ætatem* Horat. Epist. ii. 2. 202. sic *noctem ducere jucundis sermonibus* Plin. in Epist. *noctem querelis ducere* Senec. in Hipp. Noster *Æn.* ii. 241. *Me si cœlicolæ voluissent ducere vitam.* eandem locutionem apud Claudian. in Epith. Pallad. reperias, *Et vibrare faces, et noctem ducere ludo*. Stat. Thebaid. ii. *Insomnem ludo certatim ducere noctem.* Emmen.

380 *Fermento atque acidis imitantur ritea sorbis*] Potionis genus est, quod cervisia nuncupatur. et consequens est, ut vinum, per naturam calidum, in provincia frigida non possit creari. Servius.

Fermento atque acidis] Innuit cervisiam, quod genus potionis confectum ex hordeaceis, ex frumentaceis, ex pomis arborum: ex aliis silvestribus in usu est Septemtrionalibus, ut satis liquet ex Tacito de moribus Germ. *Potui est humor ex hordeo, aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus.* Neque vero solum Septemtrionalibus, sed aliis etiam. Nam Plinius xiv. 22. *Est et Occidentis populis sua ebrietas fruge madida.* Et infra, *Egyptus quoque e fruge sibi potus similes excogitavit.* Inter cer-

visiæ genera Zythum celebrant Aristot. et Diodorus: ille in lib. de Temulentia, hic v. 9. loquens de Gallia: *Tanta est aeris frigiditas, ut neque vinum ea regio, neque oleum producat. Quare coacti homines potum sibi ex hordeo comparant, quem appellant Zythum.* Lege Junium II. 12. Alexand. Neapolit. III. 11. Attingit Vates convivia Septemtrionalium, et aliquid videtur innuere de illorum ebrietate. Ad hanc rem firmandam non opus Scriptore aliquo, cum adeo noti mores harum gentium. Uni Scythiæ dederunt ad signandam ebrietatem verba *σκύθων*, et *ἐπισκύθων*. Lege Herodotum I. VI. *Cerda*.

Acidis sorbis] *Acida* sunt, quæ Græci τὰ οὐβάδες λέγειν dicunt, vel ὀξέειν τὴν γῆν. quo sensu *acidæ aquæ*, ac fontes a Latinis nominantur. Vide Casaub. ad illud Sueton. August. c. 77. aut recens *acidumque pomum succi vinioris*. Taubmann.

Pocula vilea] Id est, vina. *Idem*.

Sorbis] Pomis silvestribus. De quibus Plin. xv. 21. et Theophr. III. 20. *Idem*.

381 *Septem subjecta trioni*] Tmesis, pro septentrioni. *Servius*.

Trioni] Id est, septentrioni subjecta et Hyperboreo, propterea quia regio, quæ septentrioni subjacet, Hyperborea vocatur, ab eo quod flatus Boreæ excedat. *Philarg.*

Septem subjecta trioni] Tmesis ista in Virgilio, et aliis obvia. Insignis profecto est illa Pacuvii in Chryse: *arte ves hac cimur, pro arte hac rescimur*. Citat Nonius. vox *Septentrio*, aut *Septentriones*, composita est a *septem* et *terionibus*, et per syncopen *trionibus*. Sunt teriones, boves aratores, ita dicti, a terenda terra. Est vero plaustrum Septentrionale compositum ex septem stellis, ex quibus quasi septem boves figurantur. Ista Varro apud Agel. II. 21. qui ex eodem Varrone aliam hujus vocis profert, et præfert originem. Stellæ istæ

septem ita sunt sitæ, ut terminæ stellæ proximæ, quæque inter sese faciant trigona, id est, figuras triquetras. Inde a ternario dicti triones, non ab aratione. Ista etiamsi vulgo nota, hic omitti non debuerunt. Tu si placet, lege Varronem ipsum ling. Lat. I. VI. ab eo loco, *Septem stellas Græci, &c. Cerda*.

382 *Gens effrena virum*] Sæva, rectorem recusans. *Servius*.

Gens effrena] Quæ sibi parendi legem dici non patiebatur, ut Justin. II. 3. libertatis amans; nam eodem teste, *ipsi perpetuo ab alieno imperio aut intacti aut invicti manserunt*. Curt. VII. 8. nec servire ulli potuerunt. *Emm.*

Rhipæo Euro] Scythico vento. *Rhipæi* autem montes Scythiæ, ut diximus, a perpetuo ventorum flatu nominati. Nam ῥιπή, Græce impetus et ὄρη dicitur, ἀπὸ τοῦ ῥίπτεω. *Servius*.

Euro] *Euro* pro vento accipere debemus. *Philarg.*

Rhipæo tunditur euro] Non hic, quod dictum Georg. I. 240. de montibus *Rhipæis*, recolemus. Eleganter *tunditur*. Sic Horat. Epod. XVII. *Non saxa nudis sordiora navitis Neptunus alto tundit hibernus salo*. Noster *Æn.* v. 124. *Saxum, &c. quod tumidis submersum tunditur olim Fluctibus*. Catull. Epigr. XI. *Littus Eoa tunditur unda*. Tibull. II. 4. *Stare vel insanis cautes obnoxia ventis Naufraga quam vasti tunderet unda maris*. Sed quid *Rhipæus euro*? vehementissimum significat flatum. Eodem modo Stat. Theb. I. 1. *Telorum aut grandinis instar Rhipææ, flexoque genu vacua illa tundunt*. *Emmeness.*

383 *Pecudum fulvis velatur corpora ætæ*] *Rhenonibus*. Nam ut Sallustius dicit in *Historiis*, *Vestes de pellibus Rhenones vocantur*. *Servius*.

Velatur] In Romano codice, *velatur* numero unitatis habetur: ut, cum eo quadret, quod superius est *tunditur*. In altero etiam pervetusto, *velatur* le-

gere erat: sed altera inde manu nuperaddita. *Pierius.*

Et pecudum fulvis, &c.] Ad arcendum frigus, (ut verbis Melæ II. 1. totum braccati corpus, et nisi, qua vident, etiam ora vestiti.) Quod testatur Ovid. trist. III. 10. *Pellibus et sutis arcent male frigora braccis, Oraque de toto corpore sola patent.* Emmen.

384 *Si tibi lanitium curæ]* Et hæc lana dicimus, et hoc lanitium: sicut fuga et effugium. Quod autem dicit oves, lanæ causa, non debere pinguescere, physicum est. Omne enim pingue animal caret pilis: quod hirsutum efficit macies. *Servius.*

Si tibi lanitium] De cura Lanitii, hoc est, tam lanæ quam lanati pecoris: id enim est Lanitium, auctore Turnebo xv. 21. Arnobius: *Lanitia curent vestra numerosis fetibus multiplicari.* Plin. VI. 17. *Seres lanitio silvarum nobiles.* De re ipsa vide Colum. VII. 3. *Taubmann.*

Si tibi lanitium curæ, primum aspera silva Lappæque tribulique absint] In Romano codice. *Lanitium* per t, *silva* per i latinum, et *triboli* per o in pene ultima. Neque præterierim illud, quod Laberius *Lanitia Lanitiæ* genere fœminino usus est, *Nihil refert molle, e Lanitia Attica, an pecore ex hircorum, cestium geras.* *Pierius.*

385 *Lappæque tribulique]* A quibus rebus lana decerpitur. *Servius.*

Fuge pabula læta] Quia læta pascua, soloceam lanam faciant, hoc est, minutam, duram, atque hirsutam. *Philarg.*

Pabula læta] Lucretii modulo I. I. *Inde feræ pecudes persultant pabula læta.* Ab utroque Manil. I. III. *Tum volucrum pecudumque genus per pabula læta.* *Cerda.*

Fuge pabula læta] Ne oves pinguescant, et lana rarecat: hoc est, ne oves minæ fiant, aut *apicæ*, (*ἄπικοι*) ut Varro appellat, quæ ventre glabro sunt; aut, ut Plaut. Trucul. III. 1. *perperæ.* Aristoteles *κίλέρας* vocat. *Taubmann.*

386 *Continuo]* Pro perpetuo; sem-

per hoc enim fieri debet. *Servius.*

Villis lege mollibus albos] Lana enim alba pretiosior est, quippe susceptura alium quemlibet colorem. Quod autem hic per transitum tangit, in aliis plenius legitur; maritum pecoris, et cornu, et ungulis, et palato album esse debere. Alioquin licet sit candidus lanis, constat ex eo pullos nigros creari. *Idem.*

Greges villis lege mollibus albos] Duplex nota, candor, et mollities lanarum. Prima vulgaris est. Omitto. De altera Varr. II. 2. *Ovem esse oportet corpore amplo, quæ lana multa sit, et molli.* Auctor Geopon. I. XVIII. *ἄριστοι εἰσι ποκίδες, αἱ ἐπὶ φέουσαι πολλὰ καὶ μαλακὰ: optima sunt vellera, quæ densa et mollia.* Et postea celebrat oves, quæ habeant *κοιλίαν ὅλην δασέαν ἐπὶ πλῆθει καὶ μαλακότητι: album totam lanis densam, et copia, et mollicie.* Colum. VII. 2. *Duo genera sunt ovilli pecoris, molle et hirsutum.* Pallad. VIII. 4. *arietes candidissimi eligendi, et admittendi sunt mollibus lanis.* Iterum, *Eligenda est (ovis) vasti corporis, et prolixi velleris: ac mollissimi, lanosi, et magni uteri.* Arist. inter ipsas oves discrimen constituit Problem. sect. 10. *τὰ γὰρ νέα πρόβατα τῶν παλαιῶν μαλακότερα ἔχει τὰ ἔρια: Ovibus in juventute molliora sunt vellera, quam in senectute.* *Cerda.*

387 *Aries sit candidus ipse]* Bene addidit, *Ipse*, quasi qui aut dominus gregis est; aut qui antea pro damno capitali dari consueverat. Nam apud majores, homicidii pœna, noxius arietis damno luebat: quod in Regum legibus legitur. *Servius.*

Aries ipse] Bene addit, *Ipse*: quasi dominus gregis, ut Serv. annotat. Nam *Ipse*, ut apud Gr. *αὐτός*, et *ἐκεῖνος*, dominum significant, et quasi nominum propriorum loco sunt: ut e Casaubono notavimus ad Plaut. Cas. IV. 2. *Taubmann.*

388 *Nigra subest, &c.]* Doctissime hoc Virgilius, nihil enim celebra-
tius Scriptoribus Rusticis. Arist. Hist.

ANIM. VI. 19. λευκὰ δὲ τὰ ἰσχυρὰ, καὶ μέλαινα, ἐὰν ὑπὸ τῇ τοῦ κρωποῦ γλῶττι λευκαὶ φλέβες ᾖσι ἢ μέλαιναί· λευκὰ μὲν, ἐὰν λευκαί, μέλαινα δὲ, ἐὰν μέλαινα. Quin addit, varias quoque oves fore, si color linguae varius: et fulvas, si fulvas. Varro loquens de arietibus: *Animadvertendum quoque lingua, ne nigra, aut varia sit, quod fere, qui ea habent, nigros aut varios procreant agnos.* Colum. VII. 3. *Itaque non solum ea ratio est probandi arietis, si collare candido vestitur, sed etiam ei palatum, atque lingua concolor lanae est. Nam cum haec corporis partes nigrae, aut maculosae sunt; pulla vel etiam varia nascitur proles.* Palladius quoque ait, considerandam linguam in arietibus, quae si maculis fuscabitur, varietatem reddit in osole. Isti omnes eam Virgilio: dissidet Auctor Geopon. qui hanc notam constituit in ipsis ovibus, non in arietibus; nam loquens περὶ προβάτου ἐγκύου, de ovis praegnantibus, ait, aperiendam illi os, et ad nigram linguam nigrum partum secaturum, ad variam variam. Plin. VIII. 47. 8. utrique dat, mari, et feminae, sed mari imprimis, nam ait: *In eo genere arietum maxime spectantur oves, quia ejus coloris sub lingua habuere venas, ejus et lanitium est in festu.* Cerdia.

Udo palato] Semper humido. Alibi, *Et udo vocis iter.* Servius.

389 *Rejice*] *Reji*: aut quasi monosyllabum produxit licenter: aut ut supra diximus, quia cum faciat *rejeci*, *I*, pro duplici habetur, et *Reji* efficit longam. Ideo et in aliis modis praesumit sibi productionem. *Idem.*

Rejice] Signatissima vox, nam oves, quae non probantur, dicuntur Scrip-
tibus Rusticis *rejiculae*. Varro usus est simili verbo, ait enim II. 2. considerandum de ove, *centrem ut habent pilorum, itaque quae id non habent, majores nostri apicas appellabant, ac rejiciebant.* Ergo ferenda, imo amplectenda lectio vetus ejusdem Varr. c. 1. scribentis: *Praterca scire oportet in grege, quot feminas habent, quae parere*

possunt, quot arietes, quot utriusque generis ovibus, quot rejiculae sunt alienanda. Sculiger in Notis ad Varron. mutaverat, *quod pulla sint alienanda.* Cerdia.

Pullis] Nigris. Servius.

Pullis] Unde *pullatus* pro *atratus*. Juvenal. III. 213. *pullati proceres.* Suet. August. c. 40. *pullatorum turba.* Emmenes.

390 *Nascentum*] Nam *paterna* nota plerumque natis inhaerent, ait Colum. Taubmann.

391 *Munere sic niveo lanae*] Mutat fabulam. Nam non Pan, sed Endymion amasse dicitur Lunam: qui sprotus pavit pecora candidissima, et sic eam in suos illexit amplexus: cujus rei mystici volunt quendam secretam esse rationem. Servius.

Munere sic, &c.] Cum Pan coire cum Luna cuperet, et illa praemium peteret, jussit Pan e grege quod vellet eligere. Lana album arietem cepit, et delusa fuit: quia ignorabat alia signa. habebat enim ille aries linguam subnigram, qui maculavit postea totum gregem. Servius aliter. Vide et Apollon. I. IV. et Macrob. I. v. c. ult. Taubmann.

Si credere dignum est] Tantum de luna sacrilegium. Servius.

392 *Fefellit*] Cepit et fefellit. et bene, si credere dignum est, quia dicturus erat impia in Deam. Fabula sic est: Pan cum Lana amore flagraret, ut illi formosus videretur, niveis velleribus se circumdedit, atque ita eam ad rem venercam illexit. Hujus opinionis auctor est Nicander. nec poterat esse nisi Graecus. Philarg.

394 *At cui lactis amor*] Alia porro est ratio pascendarum oviumque caprarumque, e quibus lactis aut casei copiam habere volumus. Has enim pinguiori cibo alimus, et cythisos, lotosque praebemus, et herbas, sale conditas, praecipibus imponimus. Pontanus.

Cytisum] Arbor a Cytisso insula, ubi multa nascitur, dicta. Philarg.

Cytium] Plin. XIII. 24. *Non ex alio pabulo lactis major copia, aut melior, quam cytiso.* V. N. Ge. II. 431. *Taubmann.*

Lotosque] *Lotos* arbor pyro similis, utraque pecori bona. *Philarg.*

Lotosque] De triplici loti arbore, itemque herba dulcissima, videatur Plin. XIII. 17. et XXIV. 2. Item Theophrast. III. 12. *Taubmann.*

395 *Ipee*] In Romano et in Mediceo codice, *ille manu salvasque ferat*, scilicet cui lactis amor, quamvis ipse majoris esse ponderis, diligentiorisque curæ videatur. *Pierius.*

Salvasque ferat præcep.] Sic Græci παραβάλλω τροφήν τοῖς θρέμμασι, et καμήλα Athen. Item Hom. II. O. ἥτις κούρην μελεῖσθαι ταύρων προέθηκεν Ἀχιλλεύς. Vide Plutarch. in causis Physicis, διατρί παραβάλλουσι τοῖς θρέμμασι ἕλως οἱ ῥωμαῖοι. *Germanus.*

396 *Amant fluxius*] Ut plurimum potantes, reddant multum lactis: et ipsum lac non sit fatuum, sed habeat salis occultum saporem. *Taubmann.*

397 *Salis occultum saporem*] Putat Pimponius hac circumscriptione salicam exprimi, quæ vel a *sale*, vel a *saliendo*, pro gustus sensu et genio quodam sæpe usurpatur. Plin. XXIII. 1. *Sua cuique vino saliva innocentissima, &c.* Seneca ep. 79. *Salicam movere*, id est, gustum facere. ita apud Colum. *Salicatum* est, quicquid ἀνατομαῖ, hoc est, quicquid gustum reficit, ut exponit Scalig. in Catalectis. Vide et Casaub. ad illud Persii Sat. VI. *turdorum esse salivam.* Idem.

398 *Excretos*] Validiores. *Serv.*

Excretos] Id est, separatos, aut qui excreverint, id est, valde creverint. *Philarg.*

399 *Prima ora*] Primam rictus partem camo vel fucella capistrant, (ut Plin. loquitur) ne lac exsugant. *Taubmann.*

Ferratis capistris] Id est, daris. *Servius.*

Ferratis capistris] Hæc opponuntur

mollibus capistris. De quibus supra vs. 188. Scefferus I. 13. *ferrata* peculiararia esse, docet, hædis ablactandis facta, quæ ferro fuerunt *capistrum*. hos ferreos aculeos metuant neque adeo capere, ut repellant hædes a lacte propter stimulos, quos illi circa nares habent. *Emmeness.*

400 *Quod surgente die*] *Varr. Rust.* II. 11. *Mulgent vere ad caseum faciendum mane, &c.* cui præcepto omnino hic institit Virg. *Cerda.*

401 *Nocte premunt*] Cognunt in caseos. *Servius.*

402 *Calathis*] Vasis æreis: in quibus lac, vel recens caseus in urbe distrahitur. *Idem.*

Calathis] Hoc genus canistri destinatum ad omnes res rusticas, quod alibi firmo, et in primis ad lactarias Calpur. et Nemes. uterque Ecl. II. prior: *Sume tamen calathos nutanti lacte coactos.* Poster. *Perfeci calathos cogendi lactis in usus.* Ad rem est definitio ista Græcorum de calathis, ἀγγεῖον ἐν ᾧ ὁ τυρὸς ἐμπήγνυται: vas in quo caseus premitur. *Cerda.*

Sub lucem exportans calathis] Enalage numerorum hunc locum corrumpit: sed una litterula mutata, germanam Virgilii lectionem effeceris, (ut pro exportant, lege exportans) tollas etiam parentheses, quæ necessaria non est: *Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor.* in Catull. *Scaliger.*

403 *Aut parco sale*] Aut modico sale: aut re vera parco, id est, servatore: quia omne, in quod mittitur, servat. Nam et homo frugi, parco vocatur. Aut certe parco, dixit pro parce, ut sit nomen pro adverbio. *Servius.*

Aut parco sale contingunt] A tingo, vel tinguo, ut Lucret. I. 1. *Carmina musæo contingens cuncta lepore:* et idem eod. prius *oras pecula circum Contingunt mellis dulci flavoque liquore.* Veteres etiam tangere pro tingere dicebant: ut et Propert. *Sæu voluit tangi parco lucerna mero.* Hom. *ωδὸς*

ἄλδς, et προσπόσειν ἄλδν. et Græci ἀλυσδοῦν βοῤῥας. *Germanus.*

Parco sale contingunt] Modico sale adspergunt. *Tangere* autem pro *tingere*, imbuere, linere, et aspergere etiam dixisse, Turneb. annotat, xv. 17. Alii *contingere* hic a *tingo* vel *tinguo* formant. *Taubmann.*

Hiemique reponunt] De servando caseo Colum. xii. 13. *Cerda.*

404 *Nec tibi cura canum fuerit*] *Lipotes*, pro magna tibi cura sit canum. *Servius.*

Nec t. c. canum] De usu canum, quorum hic triplex species; *villatica*, *pecuaria*, et *venatica*, Varro ii. 9. et Col. vii. 12. Plin. viii. 40. *Taubmann.*

Postrema] *Vilis.* *Servius.*

Postrema] Contrarium est *cura prima*. Quemadmodum *postremus* pro *vilis*, sic *primus*, qui in honore est, et pretio maximo habetur. Ter. E. i. 2. 10. quia *sum apud te primus*. non tantum pro abjecto homine, sed comparisonem huic superlativo tribuit in eadem notione Apulejus in Apolog. cum adolescentulis *postremissimis*. Gell. xv. 12. *omnium nationum postremissimum*, id est, *vilissimum*. *Emmeness.*

405 *Velocis Spartæ catulos*] Pro *Spartanos*. In Laconicis velocitas; in Molossis fortitudo laudatur. *Sparta* autem Laconicæ est civitas. *Molossia* civitas Epiri. *Servius.*

Una] Id est, cum pecore. *Idem.*

Spartæ catulos] Spartani aut *Laconici* canes in magno pretio apud veteres. Hic illos celebrat Virgil. et supra, *Amyclæumque canem*: iterum *Taygetique canes*. Aristænetus epist. i. 18. ὥστε αἱ λάκαιναι σκύλακες εὐμεταβείς τε, καὶ ἰχθυεῖς ὅη δ' ἀν' αἰσθοῖό τινος τῆς σῆς ἀμέλει θήρας ἀξίου. Nonnus Dionysiac. xvi. ἄξιμαι ἐκ σπάρτης ἐτέρους κένας. Ab Opp. Cyn. i. numerantur canes Lacedæmonii inter *ἐξόχους*: *præstantes*. Soph. in Ajace: κυνὸς λακωνικῆς ὥς τις εὖρυος βόαις. Mitto Xenophontem, Clandianum Stilic. iii. Nemesianum, Varronem Rust. ii. 9.

Plinium x. 63. Pollucem i. v. Hi omnes, et plures, meminere horum canum, ut qui generosi sint seminii, ut etiam Aristot. Hist. vi. 20. et Ammian. i. xx. Sed quæ ratio, cur isti in pretio? Olfactum elicias ab Arist. i. v. περὶ ζώων γένεσ. c. 2. διδὸν δὲ ὧν οἱ μυκτηρὲς μακροί, ὅλον τῶν λακωνικῶν κυνῶν ὁσφραντικὰ. *Andaciam*, et aviditatem ab Seneca in Hipp. At *Spartanus*, &c. Possit quis referre ad seminum, scribente Arist. Hist. viii. 28. ἐξ ἀλάπηκος καὶ κυνὸς οἱ λακωνικοί. *Cerda.*

Acremque Molossium] Sen. in Hipp. *Teneant acres lora Molossos*. Videlicet, quia fortissimi, et magno corpore, præsertim pecuarii, nam cum Arist. Hist. Animal. ix. 1. dixerit venaticos Molossos nihil differre ab aliis canibus, de pecuariis Molossis ita subjicit, τὸ δ' ἀκλόουθον τοῖς προβάτοις τῷ μεγέθει, καὶ τῇ ἀνδρίᾳ τῇ πρὸς τὰ θηρία. Deinde hi canes sunt admodum clamorosi, quæ res ad terrorem nata. Lucanus clare i. iv. *Aut dum dispositis attollit retia varis Venator, tenet ora levis clamosa Molossi*. Hic tam vastus clamor a magno ore, quo præditi hi canes. Lucr. i. v. *Irritata canum cum primum magna Molossium Mollia ricta tremunt duros nudantia dentes*. Inde leviter Horat. illustro, qui Sat. vi. 6. *simul domus alta Molossis Personavit canibus*. Non enim absque genio videtur hos canes assumsisse præ aliis ad clamandum. Et Claudian. qui de canibus Dianæ in Stil. iii. *immortalesque Molossi Latrantes mediis circum vaga nubibus ibant*. Sed possit quispian referre hanc acrimoniam ad olfactum, quo præstant Molossi. Nam Claud. Stil. ii. *tenera venantem nare molossi*. *Idem.*

406 *Pasce sero pingui*] Aqua lactis, quæ pingues efficit canes. *Servius.*

Pasce sero] Dioscor. ii. 80. καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ (τυροῦ) ὀρεῖος κυνῶν τροφιμώτατος: *Serum*, quod a caseo est reliquum, optimum est ad alendos canes. Colum. viii.

12. *Omnes sine discrimine canes hordeacea farina cum sero commode pascit.* Auctor Geopon. l. x. non serum, sed lac nominat, agens de nutritione catulorum. προσενεγκῶμεν φαγεῖν ἄρτους γάλακτι βοείῳ, καὶ τῷ ἀπὸ τῶν δοτῶν ζωμῷ βρέξαντες. *Panes lacte bubulo, et ossium junculo madefactos offeremus ad esum.* Varr. Rustic. II. 9. eadem, et cum ratione: ait enim: *Nec non ita panem hordeaceum dandum, ut non potius eum in lacte des intritum, quod eo consueti cibo uti, a pecore non cito desciscunt.* Claudian. l. i. in Eutrop. sic pastor obesum Lacte canem, ferroque ligat, pascitque revinctum. Cerda.

Custodibus] Quæpiam canum elogia. Dicuntur ab Opp. Cyn. I. βουκολίων οἶδροι, armentorum custodes. Ab Artem. loco adducto, οἰκουροί, custodes domus. a Varr. II. 9. *Defensores.* Ab Homer. II. x. Vigilantes Græci comparantur cum canibus, ὥς δὲ κύνες, &c. Et Odys. XX. cum cane prudentissimus Ulysses, ὥς δὲ κύων, &c. Ab Demosthene (ut est apud Isidor. l. i.) oratores, et viri eloquentes comparantur cum canibus. Canum fidelitas, vigilantia, cura comparatur ab Ovid. Fast. v. cum Diis ipsis laribus. Propero ad elogia. Ab Ælian. Histor. Animal. VII. 13. dicitur canis, *custos incorruptus*, a Tullio Nat. II. *canum fida custodia.* a Plin. VIII. 40. *fidissima auxilia.* a Lucret. l. vi. *fida canum vis*, a Claud. in Eutrop. I. *vigili latratu.* Ab Ovid. Fast. IV. *vigiles canes.* A Papin. Achil. II. *cura canum.* Ideo Nazianzen. orat. XI. κυνῶν νυκτερινῶν, quia noctu vigilant. Et Liv. l. v. *Sollicitum animal ad nocturnos strepitus.* Theocritus ita graviter erumpit in illorum laudes: ὦ πόποι, ὅλον τοῦτο θεοὶποίησαν ἄνακτες Θηρών ἀνθρώποισι μετέμμεναι, ὥς ἐπιμηθέες. Xenophon in Œconom. καὶ τῇ τε ἐρημίᾳ τὴν ἀσφάλειαν συμπαρέχουσαι. Philo περὶ δέκα λογίων: κύνες οἴκου προστατίζουσι, καὶ προαποθνήσκουσι τῶν δεσποτῶν. Idem.

407 *Nocturnum furem*] Noctis opportunitatem captantem. Fur autem a furvo dictus est, id est, nigro. Nam noctis utitur tempore. Horatius, *Quam pene vidimus furvæ regna Proserpinæ.* Aut certe a Græco venit. nam fur φῦρ vocatur. Servius.

408 *Hiberos*] Abactores. fere enim Hispani omnes acerrimi abactores sunt. Idem.

Hiberos] Hiberi gens in Ponto, sed magis de Hispanis intelligendum, quorum in latrocinii fama præponderat. Philarg.

Inpacatos Hiberos] Virgilii forma Claudianus Ruff. II. *impacatis Alanis.* et in Eutrop. II. *impacatis odiis.* et de IV. cons. Hon. *impacatus Araxes.* Papin. Theb. I. *impacatis somnis.* Huc pertinet etymologia latronum, quæ passim obvia: et quæ ex Plauto omnes indicant. Et verba ista Interpretis Demosthenis in Olynth. II. ἐμφασιν ἔχει τινὰ ἰσχύος τὸ τῶν ληστῶν, εἶγε ληστεύουσι τοὺς πολέμους: *Latronum vocabulum habet quandam notam fortitudinis, siquidem hostes spoliant.* Demum qui locum istum velit illustrare, conferat, quæ ego late Æn. IX. ad illud, *semperque recentes Convectare juvat prædas, et vivere rapto.* Quæ verba sibi laudis loco attribuit Italus Remulus, tantum abest, ut ponat in contumelia. Ergo Hispani, qui bellicosissimi et fortissimi habiti, prædonum nomine honestati sunt a Plinio, ut qui non vitam segnem agerent, sed omnia bello, et rapinis turbarent. Ideo de illis Justinus elegii loco l. XLIV. *fæminæ res domesticas, agrorumque culturas administrant, ipsi arnis et rapinis serviunt.* Huic enim errori subjecti fuerunt gentiles, ut quo generosiores et fortiores essent, eo magis converterentur ad furta, latrocinia, rapinas. Qua de re signatus est locus apud Platonem Leg. VIII. Quin, quod mirere, gens quædam Scotorum rem hanc pietatis esse plenam putant etiam nunc. Ita enim l. I. rerum

ſcotticorum Leſtem ſcribit: *Perro prædandi artem adeo ſibi licere putant, ut nunquam ſerventius ſuas preces percurrant, et ad calculos, roſaria quæ vocamus, ſollicite percurrentes revocant, quam cum quadraginta aut quinquaginta ſæpe miliaria ad abigendas prædas ſe conferunt.* Cerda.

409 *Onagros*] Agreſtes aſinos. Et eſt laus canum. *Servius.*

Onagros] Victorius obſervavit, nullos Italianos onagros ferre, videturque cauſam Maronis hac in parte deſtituere, quam allevare nulla alia deſenſione poſſum, quam ſi ponamus rei ruſticæ præcepta Poëtæ, non ſuis tantum hominibus, ſed humano generi, pro habitu et natura regionum, dare voluiſſe. Sed necdum Criticis ſatisfactum eſt, qui objectant Poëtæ, cervos ab Ænea in Africa confixos, quæ tamen a chorographis ferarum illarum impatiens perhibetur. *Germanus.*

Onagros] Id eſt, agreſtes aſinos, qui ſunt in Phrygia et Lycaonia præcipui. Pullis eorum ceu præſtantibus ſapore, Africa gloriatur, quos *Laliſiones* Martial. etiam epig. XIII. 197. vocat. Carnes eorum, niſi quod molliores ſint, nihil a cervina differre tradunt. Plinius IX. 44. *Pullos aſinarum epulari Mæcenas inſtituit, multum eo tempore prælatos onagris: poſt eum interit auctoritas ſaporis.* Tradit tamen P. Victorinus, Italianos onagros non ferre. Itaque æſtuant hic Critici: et dicunt quidam, hoc non Italianis tantum, ſed humano generi ſcriptum. *Taubmann.*

411 *Sæpe volutabris ſilveſtribus*] *Volutabra* loca ſunt in quibus ſe apri volocant. Silveſtribus autem ideo, quia et circa caſas eſſe, et in civitatibus poſſunt. *Servius.*

Sæpe volutabris] Lucret. I. VI. nobis cæcum teterrima cum ſit *Spurcitius* eadem ſub hæc res munda videtur, Inſatiabiliter toti ut volocantur ibidem. Vocant autem Græci κολοτρον, κολυθί-

τρον, et κολυθίτρον, loca ubi ſe volocant jumenta, et volutabra. Suum autem volutabrum proprie θελλός. *Germanus.*

Volutabris] *Volutabra* loca ſunt, in quibus ſe apri volocant. Unde *Volutabres ſues*, qui et *Colluviæres*, quod in colluvie nutritentur. Scalig. ad Varr. *Taubmann.*

412 *Latratu turbabis*] In Romano codice ſcriptum eſt, *Latratu terrebis.* Sed enim *turbabis* plenior ſententiam reddit. *Pierius.*

Latratu turbabis agens] Obtrudam tibi partem Xenophontis in lib. de venatione pertinentem ad rem hanc: *Canes, cum jam cubiti propius fuerint, impetum faciunt: aper perturbatus exſurgit, et quæcunque emixa fronte invaſerit, ea retrahit. Irruet autem curſu, alioquin neceſſe eſt tranſcurrere. Et ſi præceps fuerit locus, in quo eum agæna detinent, ſtatim exſurgit: ſi planus, ab initio ſtabit, ibidem inhaerens, incumbens vero canes. Ipſos autem venatores oportet intentos in eum tela conſpicere, et circumvenientes a tergo lapides mittere, donec illatus plagam retis intenderit. Tu reliqua.* Cerda.

413 *Clamore*] Clamores, quibus canes excitarentur ad ſequendam prædam, hos ponit Xenophon ἰῶ, ἀφῶς, εἶ, εἶγε δὲ κῶες: Io, probe, bene, euge o canes, ἔρεσθε δὲ κῶες, prædam ſequimini o canes. Martial. epigr. X. 37. *Hic olidam clamoribus ages in retia vulpem.* Idem.

Premes ad retia cervum] Vocabulum venatorium. Ovid. Heroid. Ep. IV. 41. *preſſisque in retia cervis.* Noſter Æn. I. 328. *Aut ſpumantis apri curſum clamore prementem.* et IX. 792. *ceu ſævum turba leonem Cum telis premit inſenſis.* Hinc Iſidorus ſub calcem I. X. *Venator quaſi venabulator a venatione, qua beſtias premit. Quatuor autem ſunt venatorum officia, veſtigatores, indagatores, alatores, et preſſores. Quando autem cervi retibus, quando pedicis capiuntur, exponit Robert. Tit.*

controv. I. 24. *Emmeness.*

414 *Odoratam stabulis*] Pro odori-feram. et loquitur de serpentum remediis, qui ingressi tecta, animalibus nocent. *Servius.*

Disce et odoratam stabulis accendere cedrum.] Desumpta hæc ex Nicandri Theriac. de cedro Theophrast. III. 12. Quid ejus valeat odor docet Dioscor. I. 90. *διόκωρος καὶ θηρία*, &c. Plin. XXIV. 4. *Cedri scobe* serpentes fugari certum est. Horum θυμιαμάτων, se odoramentorum meminit Ivo Villicom. X. 1. et Salmas. Plin. exercit. p. 951. *Emmeness.*

415 *Galbanoque*] Galbanum species est multis apta medicaminibus. *Servius.*

Agitare] Persequi. *Idem.*

Gravis nidore] Serpentibus scilicet noxio. *Idem.*

Nidore] Odore. Juvenal. Sat. v. 162. *Captum te nidore suæ putat ille culinae.* Vide quæ infra de Galbano diximus. *Emmeness.*

Gravis] Lege *Gravis*: quippe non gravi. *chelydros*, ex veterum codicum testimonio, et structuræ ipsius concinnate. *Pierius.*

Chelydros] *Chelydri* dicti sunt quasi *chersydri*: quia in aquis et in terris morantur. Nam *χέρσον* dicimus terram, *ὄσων* autem aquam. *Servius.*

Chelydros] V. N. Ge. II. 214. *Horatio hydrus est, Cic. natrix.* Taubmann.

Galbanoque agitare gravis nidore chelydros] Lego cum Servio, gravi nidore, non gravis, ex Nicand. *θηρ. καὶ μὴν καὶ βαρὺς ἐπὶ φλογὶ μοιρηθεῖσα χαλβάνη.* *Servius* autem hic accipit *chelydros* quasi *chersydros*, quod in terra et aqua morentur: verumtamen et *chersydri* mentionem propinquis sequentibusque versibus facit. et Nicand. *θηρ.* separatim poemate *chersydrum* et *chelydrum*, quem et *hydrum*, et *δρύναν* vocat, describit. Sed et *chelydros* a nonnullis Grammaticis ἀπὸ τῶν χελειῶν, τούτεστι χελίων καὶ φαιλέων,

καὶ ὄσων derivatur, quod iustra et latibula ad paludes habeat: aliis a pectoris torosæ latitudine, quod *χέλυν* et *χέλος* latam interdum illam testudinis planitiem et pectora significet: unde et *χελύσσοις* expectorare, et crustare, et quod lacunas palustriaque loca frequentet, ut docet Nicander. *Germ.*

Galbanoque agitare gravis nidore chelydros] Plerique mei cod. *gravis* agnoscunt, id est; noxios. Videtur hujus vocis significationem confirmare Hesiod. op. et dies. vs. 558. *μὲλς χαλεπὸς προβάτοις, χαλεπὸς δ' ἀνθρώποις*, ubi *χαλεπὸς* idem quod *gravis*, *noxius*, teste Cl. Græv. in not. p. 71. Quod Galbani suffitus, vel ὄσμη βαρεῖα pellat serpentes, addiscas ex Dioscorid. III. 88. *θηρία τε θυμωμένη διώκει.* et paulo post *ἐπὶ τῇ κρείλει.* Galbanum de Syria est, ut de eo Theophrast. IX. 7. Plin. XII. 25. *dat et Galbanum Syria in eodem Amano monte e ferula*, &c. et paulo post, *sincorum si uratur fugat nidore serpentes.* idem XXIV. 5. *serpentes nidore Galbani fugari diximus.* imo et *culices acenso Galbano fugantur* I. IX. 10. manifeste Pallad. I. 35. *Serpentes prope omni austeritate fugantur, et nocentes spiritus innocentia fumi graveolentis exagitat.* *Uramus Galbanum, vel certi cornua*, &c. Lucan. IX. 916. *Hic ebulum stridat peregrinaque Galbana sudant.* Nonnulli amant scribere per *ch.* quia Græce *χαλβάνη*. sed per *g* mavult Salmas. Plin. exercit. p. 86. *Emm.*

416 *Immotis præsepibus*] Non purgatis. Itaque stabula frequenter everrenda: ut docet Colum. Taubmann.

Aut mala tactu] Quæ et tacta nocet, et est perniciofa, dum tangit. Vipera autem species est serpentis, quæ vi parit, nam corrosis ejus lateribus, exeunt pulli cum matris interitu. Lucanus, *Viperæ coeunt abrupto corpore nodi.* *Servius.*

Mala tactu] Eodem modulo clausit verbum suum Lucret. I. II. *Omnia postremo bona censis, et mala tactu.*

Dicitur vipera tactu esse mala propter vim noxiam et venenatam: atque adeo in hunc locum quadrant quæ dico Æn. II. ad illud: *mala gramina passus*. Cerda.

417 *Cælumque exterrita fugit*] Gaudet tectis, ut sunt ἄγροί δαίμονες, quos Latini *genios* vocant. Servius.

420 *Fovit humum*] Amplexa terram est, in qua possit latere. *Idem*.

Fovit humum] In codicibus aliquot manu scriptis *fodit* legitur: sed *fov* Servius agnoscit, et vetera sic habent exemplaria. Pierius.

421 *Tollentemque minas, et sibil. &c.*] Lucret. I. III. de serpente: *Quin etiam tibi si lingua vibrante minantem Serpentem, &c.* Germanus.

Tollentemque, &c.] Scaliger hanc de Serpentina tractationem splendidissimam, numerosissimam, rotundissimam, et Apollineis non inferiorem prædicat, Poët. v. 14. Taubmann.

422 *Dejice; jamque fuga*] Convenit huic loco comparatio infra Æn. v. de serpente: *Qualis sæpe via deprensus in aggere serpens, Ærea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu Seminecem saxo liquit lacerantque viator, Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus*. Addantur et huic loco elegantes de dracone Apollonii versus I. IV. ὅς τε δράκων σκολιὴν εἰλεγμένος ἔρχεται ὀμιον, εἰ δὲ μὴν δέξιπτερον θάλλει σέλας ἡέλλοιο, βολίῳ δ' ἔνθα καὶ ἔνθα κάρη στέφει, ἐν δὲ οἱ ὅσσε σπινθαρίεσσι πυρὸς ἐναλγικία μαίμωοντε λαμπρόν, ὄφρα μυχάνῃ δια βωχμοῖο δόηται. Germanus.

Timidum caput abdidit alle] Cui timet. Nam ut dicit Plinius, *Serpentis caput, etiam si cum duobus evaserit digitis, nihilominus tremit*. Servius.

Timidum c.] Cui in primis timet. Nam, capite salvo, partes dissectæ facile iterum coalescunt. Vide Ælian. II. 23. Taubmann.

Dejice] Fere in venatione profectæ *dejici* dicuntur. Phædr. II. 2. *Super juvenem stabat dejectum leo, ad quem locum vide Scefferum. Emmen.*

423 *Agmina caudæ*] Motus. Et hoc dicit, Cæde serpentem, donec caudæ volubilitas conquiescat. Servius.

Extremæque agmina caudæ Soltuntur] Est fere hoc, quod Papin. dixit I. v. *tractuque soluto Immanem sese vehit, ac post terga relinquit*. Quod Homer. II. XIII. ἐπὶ γὰρ κέτρο τὰβέλς: *jacuit in terra extensus*. Datur agmen serpenti, agenti sese in omnem partem, ac torquenti. Cerda.

Extremæ agmina caudæ] Tortus et spiræ, sive (ut Servius expon.) motus in extremo caudæ. *Hoc dicit*: dejice et cæde serpentem, donec caudæ volubilitas conquiescat. Taubmann.

424 *Orbis*] Volumina. ita Æn. II. *sinuatque immensa volumine terga*. Taubmann.

425 *Est etiam ille malus Calabris, &c.*] Ordo: Ille etiam est malus anguis, et convolvere solitus. Hæc autem signa sunt, quibus intelligatur, qualis sit hic anguis. Philarg.

Est etiam] Chersydrum, qui Calabriæ peculiaris est, describit fere e Nicandro: quod notat Turn. XXI. 10. Similia habet et in Culice. Solinus c. 8. *Calabria Chersydris frequentissima est, et boam gignit*. Taubmann.

426 *Squamea convolvens sublato pectore terga*] Id est, erectus: quod ad expressionem generis serpentis posuit: Alii enim repunt toto corpore. Alii eriguntur corporis parte. Lucanus, *Et contentus iter cauda sulcare parias*. Servius.

Sublato pectore] Hæc nota magna est ferocientis anguis. De hydro in Culice: *Attollit nitidis pectus fulgoribus, et se Sublimi cervice rapit*. Anguibus etiam in Æn. II. dat *arrecta pectora inter undas*. Pap. Theb. v. *liquidum nunc æra lambit Ore supinato*. Cerda.

427 *Notis longam maculosos grandibus alvum*] Duplex nota, grandis alvus, maculositas. De prima Nicand. loquens de aspidē: ἔρπει ἀτραπὸν ὀλκαίων δολιχῶ μαρτύματι γαστρός: *Serpit humi*

caudam, ac longi gestamina ventris. De altera Noster in Calice: Immanis vario maculatus corpore serpens. Et Silius l. II. Cernuus maculis auro squallentibus anguis. Idem.

428 *Rumpuntur*] Ut supra, *implentur*, aut pro *erumpunt*. Philarg.

Rumpuntur] Pro, *erumpunt*: aut, *Rumpuntur*, pro *implentur*: ut, *ruperunt horrea messes*. Serv. et Philarg. Pomponius de aqua pluvia arcenda: *Si in meo fundo aqua rumpat, quæ ex tuo fundo venas habeat*. Taubmann.

429 *Vere madent udo*] Alibi, *Cum ruit imbriferum ver*. Servius.

Ac pluvialibus] In Rom. codice, et *pluvialibus*. Pierius.

430 *Stagna colit*] De Chersydro Nicander, ἐν βροχῶδεϊ λίμνῃ Ἀσπείστον βατράχοισι φέρεϊ κόνον: in cava palude Ingentem affert calamitatem ranis. Similia de serpente suo Pap. Theb. v. *Sæpe super fluvios geminæ jacet aggere ripæ Continuus, squammisque invisus adæstuat annis. Iterum, Stagna per, arentesque lacus, fontesque repressos Volvitur, et vacuis fluviorum in vallibus errat*. Eadem ferme de Dryina Nicander, cui serpenti dat pro cibo μολούριδας, ἢ βατραχίδας: moluridas, aut ranas. Cerda.

431 *Inprobus*] Insatiabilis. Servius.

Inprobus] Hic avidus. Philarg.

Ingluviem] Ventris capacitatem. Servius.

Ingluviem] Varro ad Ciceronem in l. XXIII. *Ingluvies*, inquit, sunt tori circa gulam, qui propter pinguedinem sunt, atque interjectas habent rugas. Sed nunc pro gula positum. Philarg.

Ingluviem] Plinius nominat sinum gutturis. Albertus Magnus barbare pappam. Vulgus pappum. Græcis est πρόλοβος, πηγγορεύς, γαργαρεύς. Definit ita Aristot. Hist. II. 17. ἔστι δὲ δ πρόλοβος δέρμα κοῖλον, καὶ μέγα, ἐν ᾧ ἡ τροφή πρώτη εἰσιούσα, ἀπεκτός ἐστιν: est *ingluvies*, cutis in amplum sinuata, qua primum cibus ingestus continetur incoctus. Silius l. VI. *serpens centum por-*

Delph. et Var. Clas.

rectus in ulnas Lethalem ripam, et lucos habitabat: Avernus Immensi ingluviem ventris, gravidamque venenis Aloum deprensi satiabant fonte leones. Emmen.

Ranis loquacibus]. Clamosis. *Loquacibus* ideo, quia ex hominibus factæ sunt, ut dicit Ovidius. Servius.

Ranisque loquacibus] Πολυφώνοις, πολυφύμοις, Hom. Batrach. Atque ideo *loquaces*, quia ex hominibus sunt factæ, ut dixit Ovid. Taubmann.

Explet] Plures ex antiquioribus codicibus implet legunt. Sed plus est *explet* dicere. Pierius.

Explet] Sic rectius leg. et pro *saturare* usitatum Horat. Epist. I. 14. *strictis frondibus exples*. Noster Æn. III. 630. *nam simul expletus dapibus*. Emmeness.

432 *Exusta*] In Romano codice, in Oblongo, in Longobardico, et aliquot aliis non indecenter legitur *exusta*. Sed enim *Exhausta* proprie dictum videtur: et ita erat in Mediceo, nunc a littera inde abrasa est. Sunt quibus magis placeat, *Exusta*, ardore quippe desiccata; quam sententiam continuat, dum subjungit, *Terræque ardore dehiscunt*. Paludes porro exhauriri etiam possunt, absque calore aëris, aut exustione terræ. Pierius.

Exusta] Aliquot cod. habent *exhausta*, sed *exusta* legendum vel ex uno Phædr. loco I. 7. evincas: *quædam tum stagni incola, Nunc, inquit, omnes unus exurit lacus*. Sed cum fabulatorem elegantem adeo, hoc jam observatum a Sceffero video. Emmeness.

433 *Exsilit*] In codice Longobardico, atque etiam in Mediceo, *Exiit* habetur: sed id nimis segniter. Concitatus vero mihi videtur *Exsilit*. Pierius.

Flammantia lumina torquens] De aspide Nicander in Ther. τὸ δ' ἐνερθεν ὑπαιφολνισσεται ὄμμα: *rubescunt superne oculi*. et de vipera, ἐνωπὴς γλῆνια φοινίσσει τεθοωμένος: *oculorum pupillas iracundus rubefacit*. De eodem in Culice: *Aspectuque micant flammantia lumina*

Virg.

6 N

torro. Sed et in omnibus serpentibus nota oculorum ardentium maxima fuit semper ad iracundiam. Ita Æn. 11. *Arduosque oculos suffecti sanguine et igni.* Ovid. Met. 11. *Ignis micant oculi.* Senec. in Furente: *ignees serpentium oculos.* Silius l. 11. de serpente: *Ignæ sanguinea radiabant lumina flamma.* Pap. v. describens serpentem immensissimum, hanc notam non omisit: *Livida fax oculis.* Cerda.

424. *Asperque siti*] Sallust. *Quod genus, siti magis quam alia re accenditur.* Servius.

Asperque siti] Serpentes siti esse sæviores, satis late Lucanus indicat, et omnes Scriptores, cum incidunt in sermonem Africæ, quæ venenis et serpentibus præ nimio æstu exuberat. Nicand. etiam *θεῖος φλασπερὸν δάκος.* Cerda.

Exterritus] Ne abeat in observatum, in nonnullis legi *exercitus*, vividior (ut apparet) sententia. *Idem.*

435. *Mihi*] Culcunque. ut, *Non illa quisquam tæ nocte per altum Ire.* Servius.

Ne mihi tum mollis] Tali exclamatione et ibi usus est Poëta: *Ne tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor:* et supra l. 1. *Non illa quisquam me nocte per altum Ire, nec a terra moneat convellere funem:* Et pari *ἐνεργεῖα* Callim. et eruptione in hymno Cereris usurpat τὸ μὴ, postquam excandescentiam Cereris in Erysichthona descripsit: *μὴ τῆνος ἐμὴν φίλος, ὅς τοι ἀπεχθὴς εἴη, μὴ δ' ὁμότοιχος, ἐμὸι κακογείτροντες ἐχθροί.* et idem eis *ἔρτεμν*, postquam illud præmisit *ἦνέκα δ' αὖ νύμφαι σε χορῶ ἐν κυκλώσσονται... μὴ νεῖδν τημῶντος ἐμαὶ βόες εἵνεκα μισθοῦ τετράγων τέρνοινεν ὑπ' ἄλλοτρίῃ ἀροτῇ.* Indoles autem geniusque huius loci manarunt ab illo Nicandri *θηριακ.* Cum autem Maro dixit, *aut catulos tectis, aut ora relinquens,* nondum videtur habuisse exploratum, an chelydrus, de quo agit, *ὠτοκῆ*, an *ζωτοκῆ*. *Germanus.*

Ne mihi, &c.] *Suecumativ.* Sealig. l. III. 27. *Taubmann.*

Sub dio] Sic legendum docet Ascon. *Podiam* in Verr. de prat. arb. p. 83. *Cætum Græci τὸν δία dicunt.* Utrumque probat Dansq. in Orthograph. *dus* et *dius*. pro quo et vetus lapis *deus.* Horat. od. 1. 1. *sub Jove frigido.* *Emmeness.*

437. *Cum positus novus*] Plinius VIII.

27. *Anguis hiberno situ membrana corporis obducta, fæniculi succo impedimentum illud exurit, nitidusque vernat.* addo Tibulli querimoniam El. 1. 4. *Crudeles Divi! Serpens novus exurit annos.* Ovid. de art. a. III. 77. *Anguis exurit tenui cum pelle vetustas.* Idem affirmat Nicander in Theriac. *Emmeness.*

Nitidusque juvenis] Pelle enim deposita, redit ad ætatem priorem. *Servius.*

438. *Catulos*] Abusive dixit. Nam *catuli* proprie sunt canum. *Idem.*

Aut catulos, &c.] Videtur Poëta ambigere, utrum chelydrus *ὠτοκός* sit, an *ζωτοκός*: ut notat Pimpont. Vide Aristot. Hist. Animal. vi. ult. et Plin. x. 62. *Taubmann.*

439. *Trisulcis*] Pari metaphora de hydra Lernæ. Val. Flac. Arg. 11. *atque ordine curva trisulco Fulmineus quatit ora fragor.* Ovid. Met. III. ita extulit: *Tresque micant linguæ, triplici stant ordine dentes.* Alcimus Avitus l. 11. ita: *trifidam dispergunt guttura linguam.* Sedul. l. 1. *linguis trisulcis Squamea colla tumens.* Plin. XI. 37. *tenuissima serpentibus, et trisulca vibrans, atricoloris.* Referenda sententia ad volubilitatem, qua rotatur serpentium lingua, ita celeriter, ut triplex appareat: non ad naturam, nam Arist. de Part. Anim. 11. 17. tantum bifidam agnoscit. *ὄφεις καὶ οἱ σαύροι μακρὰς καὶ δικράν γλώττας ἔχουσι:* *Serpentes, et lacerti linguam habent longam, et bifidam.* Idipsum dixerat etiam Hist. Anim. 11. 17. Et de vipera Nican. Ther. *δικρῇ γλώσσῃ:* *lingua bifida.* Cerda.

440 *Morborem quoque te caussas, et signa docebo*] Tria dicit, signa morborum, caussas, et remedia: sed non servat legitimum ordinem. Nam post remedia morborum, signa commemorat. Servius.

Morborem] De pecorum morbis, eorumque remediis et signis Cato cap. 96. Varro II. 1. Colum. VII. 5. Taubmann.

441 *Turpis scabies*] Quæ asperum et turpe efficit corpus. Servius.

Tentat scabies] In Romano codice, *Temptat scabies cum frigidus imber Altius ad vivum*. Ex his non rejecerim cum, licet ubi non displiceat. Nam sequitur, *Vel cum tonsis inlotus adhæsit Sudor*: addam illud, in Romano codice, *illutus* legi. In aliquot plerisque codicibus, *adlutus*, quod non probatur. In aliis dictio est magis corrupta. Pierius.

Frigidus imber] Causa hæc scabiei in Catone est c. 5. Rust. *Scabiem pecori, et jumentis caveto*. *Id ex fame; et, si impluit, fieri solet*. Omnes vero caussas, quas Virgilius infert, ex illo adducit Columella VIII. 5. Lege illum. Cerda.

442 *Altius ad vivum persedit*] Medullas et ossa penetravit. Servius.

Altius ad vivum persedit] Sic Apulejus I. VII. *medullaris dolor*, qui altius penetravit. Hos versus attingit Columell. VII. 5. quo in loco et rectissimam sequentium interpretationem offendas. improprie Plautus Bacch. II. 3. 8. *tondebo auro usque ad vivam cutem*. Cic. de amicis. cap. 5. *ad vivum reseco*. Emmeness.

Horrida Bruma] Proprium hiemis epitheton. vide Nobilis. Heins. Fast. I. 495. *Nec fera tempestas, toto tamen horret in anno*. Emmeness.

443 *Inlotus adhæsit Sudor*] Lotus vel lautus dicimus. inde est et lautum eo. Nam illud ab Horatio satis licenter dictum est, *Ast ubi me fessum Sol acrior ire lavatum Admonuit*. Servius.

444 *Vepres*] Vepres in masculino genere. At Lucretius fœminino dixit:

ut, Illorum spoliis vepres volitantibus auctas. Philarg.

Hirsuti secuerunt corpora vepres] Colum. Si tonsum gregem patiaris silvestribus rubis ac spinis sauciari. Cerda.

Vepres] Ambigua prior in vepres hic producta: apud Horat. Epist. I. 16. *Cornia vepres et pruna ferant*. Emmeness.

445 *Dulcibus fluviis*] Salsa enim aqua magis pruriginem creat. Servius.

446 *Perfundunt*] De hoc remedio Varr. Rust. II. 3. *Curatio autem, cum hic est morbus, hæc*. *Perfunditur aqua, et perungitur oleo, et vino tepefacto, &c*. Cerda.

Udisque aries in gurgite villis Mersatur] Musimonem dicit ducem gregis, quem ita et Varro commemorat. huic autem partem aliquam lanæ pastores solent relinquere. unde ait *udis villis*. Nam semper oves tonsæ lavantur. Servius.

Villis] Ita vocat propendentes pilos arietis. Ita etiam Ovid. de aureo ariete Art. III. *Dictaque Varroni fulvis insignia villis Vellera, Germanæ Phryxæ querenda tuæ*. Cerda.

447 *Mersatur*] Colum. IV. 7. distincte hoc: *Atque ubi per triduum delibuto tergore medicamina (ovis) perberit, quarto die, si est vicina maris, ad littus deducta mersatur: si minus est, cœlestis aqua, sub dio salibus in hunc usum durata, paulum decoquitur, eaque grex perluitur*. *Hoc modo curatum pecus anno scabrum fieri non posse, Celsus affirmat*. Dissidet ab hoc Vates, qui hanc mersionem aquis dulcibus fieri præcipit. Idem.

Secundo anni] Defluenti, cum aqua scilicet. Servius.

448 *Tristi amurca*] Amaris olei sordibus. Hoc autem remedium est contra sordes, scabiem, et contra læsum vepribus corpus. Idem.

Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca] Innuit Poëta, amurca utendum ad ea ulcera, quæ contingunt ex tonsura. Ad hanc mentem ita Col.

VII. 4. *Verum ea (ovis) quandocunque detonsa fuerit, ungi debet tali medicamine. Succus excocti lupini; veterisque vini fax, et amurca pari mensura miscentur, eoque liquamine tonsa ovis imbutur. Et signatissime Calpurn. Ecl. v. Cerd.*

Amurca] De amurca contra scabiem late Doctores Rustici. Colum. VII. 5. *Eidem (scabiei) remedio est amurca duabus partibus decocta, &c. Plin. xv. 8. ait amurcam esse utilem morbis quadrupedum. Ita alii. Sed cur amurca tristicis? Possis referre ad amaritiam, ex his, quæ ego alibi late. Auctori Geop. I. XVIII. ἀμύργη ἄναλος dicitur: amurca insulsa. Certe quicquid est insulsum, amarum quoque dici potest, et fatuum, ut quod careat illecebra salis. Idem.*

449 *Vitaque sulfura*] Dactylicus versus, quod in fine dactylum habeat. *Servius.*

Et spumas miscent argenti vivaque sulfura] In Romano codice scriptum est, *Argenti et sulphura viva. Sulfura* quidem, quia Græcam esse dictionem arbitrati sunt, et in similibus non adsuaverint aspirationem admittere. ut *triumpus, Pilippus, et Hypsipyle*. Quod vero pertinet ad numerum, in Mediceo, atque etiam in Longobardico codice legitur, *et sulfura viva*. Sed membrana abrasa. ita tamen, ut duos illos Dactylos *vivaque sulfura* prius fuisse conjectes. In Longobardico, Librarius quid faceret ambiguus fuisse videtur, et utramque miscuit. videtur tamen Adonium recepissee, et ac non et adscripsit. *Argenti ac sulfura viva*. Sed enim acquieverim ego Servio, et aliis quibusdam Grammaticis antiquis, Dactylicum easse versum asserentibus. *Pierius.*

Spumas argenti] Ita et Plinius appellat, XXXIII. 6. item, *lithargyrium*: cuius tria facit genera: quem vide. *Silberschaum, Blett. Taubmann.*

Et spumas miscent argenti] Lithargyra vulgo. Nam quod Plin. spumæ argenti tribuit, id lithargyro Diosco-

rides. Verum hodie auri lithargyrum in officinis, sed apud veteres *χρυσίτης* vocabatur, cui est color flavus. At cui albus, lithargyrum argenti, vulgo rectius *ἀργυρίτης* nominatur. *Willich.*

Vitaque sulfura] Auctor Geop. I. XVIII. οἱ δὲ θεῖον καταχρῶνται. Iterum: τὴν δὲ ψόραν τῶν προβάτων θεραπεύσεις, ὀβρῶν πλύνων, καὶ θεῖον μετ' ἐλαίου ἀλείφων. Ovid. Fast. IV. *Tactaque fumanti sulfure balet ovis.* Scribit Galen. de Simp. Medicament. Facultat. lib. IX. se ad sanandam adhibuisse sulfur, sicuti etiam ad lepram. Adhibet rationem, quia ita extergit hanc pestem, ut non intro repellat. Hoc remedium, et plura ad imitationem Virgilii repræsentat Calpurnius Ecl. V. Videndus etiam Colum. VII. 5. Homerus II. XVI. sulfur adhibet ad purgationem, et etiam Odys. XXII. Sed cum sit apud Diosc. V. 124. duplex sulfur, alterum *ἄκυρον*, id est, *vivum*: alterum *πεπυρωμένον*, hoc est, *igne incoctum*. Sed cur *ἄκυρον*, redditur Latine *vivum*? Nam si sine igne, certe non vivum? Audi. Dicitur *ἄκυρον*, non quia sine igne, imo ignem habet, et ideo vivum: sed quia non coctione ignis paretur, ut alterum. Ita plane Celsus V. 18. De orthographia non negligenda Brissonii Nota in Parergo. Quod vulgo *sulphur*, in Pandectis Pisanis, *sulpur*. Et in Leg. *Sulpuaria*, sunt fodinæ sulphuris. Victorius quoque ait, reperisse se *sulpur*, in veteri codice Catonis. *Cerda.*

Vitaque sulfura] Hanc germanam lectionem esse; non, et *sulfura viva*; docuit Erythræus, et probat Scaliger Poët. II. 31. Notatur autem *sulfur ἄκυρον*, et *ignes non expertum*, ut Celsus vocat. Apulejo *metallum vivæ* est. Est enim et *factitium* sive mortuum. Vide Plin. XXXV. 5. *Taubmann.*

Vitaque sulfura] *Ἱερκαταλέκτικον* vocat Macrobius Saturn. V. 14. *Emm.*

450 *Idæaque pices*] Liquidas, quæ in Ida, Phrygiæ monte, nascuntur. *Servius.*

Pices] Auctor Geop. lib. xviii. τὰ δὲ ἐν τῇ κελύφῃ συμβάττα τραύματα χριστόν διγρῶ πύσσῃ: *Vulnera, quæ uccidunt in tonsura, pice liquida illinuntur.* Colum. Deinde *figularibus tritis, et picis liquida, et fricti salis singulos sextarios infundunt.* Cerda.

Et pinguis unguine ceras] Qui plus stomacho quam consilio dant, offendet terminatio, quæ hac in editione occurrit millies, accusativi pluralis in *is* pro *eis*. Menini me monere Ecl. i. 3. *finis.* In gratiam tamen eorum, qui recondita literarum perscrutari, stat sententia, commendatum volumus Dausquium in Orthograph. p. 109, qui non tantum hunc locum, sed et plura ex Virgilio, imo permultis aliis auctoribus, citat testimonia, quibus liquidum, male *eis* rectius *is* desinere hunc casum. *Emmeness.*

Ungue] Omnis succus, quo ungi potest, unguen dicitur. *Philarg.*

451 *Scillamque elleborosque*] Genera herbarum sunt. *Servius.*

Scillamque] Genus herbaræ, quod in limitibus agrorum ponitur in Africa. *Philarg.*

Scillamque elleborosque gravis, nigrumque bitumen] *Scilla* quæ Dioscoridi, Varroni *Squilla*, Hippocrati *Scella*, radix sit, an bulbus, an cyma, sive fructus, dubitat Theophrastus. Sed et *Pancration* *Scilla* pusilla nominatur. Tu lege præfatos auctores, et ad hos Barbari Collarium, c. 406. et 407. *Scillam* per i Latinum Græci codices Aristotelis præferunt. *Columella*, in Hortis, simplici *l* notat, prima correpta: *Et Scilla, hiruto sæpes nunc horrida rusco.* Legitur tamen apud eundem superius, *Et qua Scilla legit Gætulis obruta giebia.* ubi de *Sila* intelligit, cujus genera tria, de quibus ibi dicemus. *Scilla*, de qua hic, Varronis etiam vocabulo a Medicis hodie *squilla* agnoscitur. Populariter, nec inepte, *Cepola* canina. *Erythræus.*

Elleborosque] Herba quæ et radi-

cla dicitur, quæ animalibus prodest. *Philarg.*

Elleborosque] Cum adspiratione scribi vult etymon παρὰ τοῦ ἐλεῖν τῇ βορῇ, quod *enu* perimat, sed tamen multoties sine spiritu aspero inveniri docet solidis argumentis Dausq. in Orthogr. quem legas, operæ est. De Elleboro et nigro et candido, deque utriusque vi et natura Theophrast. x. 11. de veratro albo seu περὶ ἑλλαβόρου λευκοῦ Dioscorides iv. 145. et cap. seq. de nigro Elleboro remedium esse contra scabiem aperit: θεραπεύει καὶ ψώρας, &c. a quo non abit Plin. xxv. 5. *Emmeness.*

Nigrumque bitumen] Inde Horat. Epod. v. *bitumen atris ignibus.* Idem.

452 *Præsens fortuna*] Efficax, ntilis, profutura. Et dicit incidendum esse vulnus, si medicaminibus emolli minime potuerit. *Servius.*

Magis præsens fortuna laborum est] *Fortuna* apud classicos Poëtas sæpe *ebryxla* est. Propert. hb. i. Nullane placatæ veniet fortuna procellæ: et μηχανῇ, et ἄκος, remedium: in quam partem et Lucret. *Germanus.*

453 *Rescindere*] Est hic *aperire, ac viam ferro facere*, ex Nota Gifanii, idque ad imitationem Lucretii lib. ii. *Propterea que solere vias rescindere nostris Sensibus.* Ita Æn. x. *viam scindens.* Alibi, *Ille viam secat.* Ita Græci τομὴν ad iter. Ceterum cum præcepto Virgillii confine Aristot. Hist. viii. 21. ubi de morbo quodam suis: λῶνται δὲ οἱ βοσκόοι, θύαν ἀσθονταὶ μικρὸν ὅν, ἄλλον μὲν οὐδένα τρόπον, ἀποτέμνουσι δὲ ὅλον. Et Ovid. Met. i. *sed immedicabile vulnus Ense recidendum est, ne pars sincera trahatur.* Cerda.

Summum Ulceris os] Ergo tunc scindendum est, cum os habuerit. *Serv.*

454 *Vivitque tegendo*] Passive ut supra, *urit videndo femina.* Eadem autem pene hujus loci est sententia, quæ superiori libro: *Nam sæpe incautus pastoribus excidit ignis, Qui furtim pingui primum sub cortice tectus, Robora*

comprendit, frondeque clapsus ad ultas, &c. Lucretii autem versus lib. iv. huic respondere videtur, *Ulcus enim vivescit, et inveterascit alendo.* Germ.

455 *Med. adhib. manus*] Πανσλαρ χείρα representare voluit, h. e. *deparaverunt.* Taubmann.

Ad vulnera] Bene ad vulnera, pro ad facienda vulnera. Philarg.

456 *Aut meliora deos aedet omnia poscens*] Majores enim expugnantibus religionem, totum in experientia collocabant. Sallustius, *Non votis neque suppliciis muliebribus deorum auxilia comparantur: vigilando, laborando, preperere omnia cedunt: ubi socordia tece atque ignavia tradideris, nequicquam deos implores; irati infestique sunt.* Servius.

Aut meliora deos aedet omnia poscens] In Romano codice, *aut*, pro *et*. pro omnia, omnia legitur: quod non æque placet. Pierius.

Omina] Omnia legunt cod. Servii et vet. et acerrime defendit H. Stephanus, exemplo etiam Græcorum, qui in re tali dicant, βαλτιορα πάντα ἐλπίζω. ita Hor. od. i. 18. *Siccis* (sobriis) omnia dara *Deus proposuit.* quod Xenophonti sit, πάντα τὰ χαλεπὰ ἀνέειπεν. Canterus tamen, Fabricius, aliique leg. omnia, pro quibusvis præsagiis optati aut tristis eventus. Taubmann.

Sedet] Hoc verbum jam usn Anctorum invaluit ad otium significandum, et remissionem. Ita Græci καθίσθαι. Inde *deses, desidia, desideo*, omnia ad remissionem transferuntur. Sueton. Jul. c. 4. *Vastante regiones proximas Mithridate, ne desidere in discrimine sociorum videretur*, ab Rhodo, quo pertenderat, transit in Asiam. Ut vero, *sedet* poscens, ita Græci κάθηται αἰνῶν, προσδοκῶν. Cerda.

Sedet] Vide Torrent. ad Suet. in Cæs. cap. 3. ad Horat. Epist. i. 17. *37. sedit, qui timuit.* ubi ignaviam designat, ut et apud Cic. Epist. ad Fam. xvi. 7. *Venti si essent, nos Cor-*

agra non sederamus. Pro Mith. *totos dies sedere in villa.* Eumeness.

457 *Balantum*] Ut hic ex verbo signato oves intelligit, simili emergin possit, auspicans poësin, dicere *feram rugientem*, pro leone: *augientem*, pro bove, &c. Locus iste illustratus Ge. i. ad illud, *Balantumque gregem.* Cerda.

458 *Artus depascitur*] Et *paço* et *paocer* illam rem dicimus. Servius.

Arida febris] Quæ arida efficit corpora. Tamen sciendum, *febrem* licet a *fervere* dicta sit, esse etiam frigidam. unde modo ad diastolen ait *aridam.* Idem.

Depascitur arida febris] Γνωστός πυρετός. Nicand. de Sipedone: νέμεται μέγας ἢ ἀλαφίος ἰός Πάρ δέμας. Germanus.

459 *Incensos ætus*] Id est, febre. Servius.

Incensos ætus] Ita Græci ad signandam febrim dicunt, καῖστος, et καυσώδης πυρετός. Inde ortum idioma Hispanicum, *omson*. Cerda.

Inter Ima ferire pedis salientem] Id est, mobilem. Dicit autem illam venam esse feriendam, quæ supra ungulam est animalis; tam lata, quam mobilis. Servius.

460 *Ferire*] Variant Latini per *secare, incidere venam.* Cicero, *mittere sanguinem*, dixit, et *destrahere.* Græcis est φλεβοτομῆν, σχῆν, σχάζειν, μετεῖν. Cerda.

Pedis] It in præceptum Virgiliai Columella vii. 5. *De tale, vel inter duas ungulas sanguinem emitti oportere.* Et Serv. *Dicit illam venam esse feriendam, quæ supra ungulam est animalis.* Dissidet Varr. ii. 1. *Si hoc genus rebus non proficitur, demittitur sanguis, maxime e capite.* Strabo lib. vi. ait, sanguinem demittendum pecudibus ab auribus, cum laborant pinguedine. Idem.

461 *Bisaltæ quo more*] Populi Scytharum: qui fugientes, equorum sanguine aluntur, lacte permixto. Serv.

Bisaltæ] Gens Thraciæ. Philarg.

Bisulca] Signasse unico, ut Dausq. in Orthogr. præter Pintarch. in Pericle et Suidam. sic hujus urbis et regionis, in Macedonia positæ, meminit Stephanus *βισουλία πόλις καὶ χόρη παλαιότερα ἰνδε βισουλίας* et *βισουλίας*. lepores, qui ea in regione capiuntur, *ὅσοι φάρα ἔχουσι, ἰοκίνορα διὰ ἔχουσιν*. Quod confirmat Athenæus IX. 14. Plinius IV. 10. *gentem Bisulcas* nominat, et c. 11. *Bisulcas supra dictos*. Sunt tamen, qui Thraciæ adscribunt. Quod sanguinem equisam potent Scythiæ populi, quique his barbaris finitimi sunt, *ἡνυμῶν* testimonio probatur, cui sanguini admiscebatur lac, inde appellati *γαλακτοφάγοι*, ut ex Homer. *Iliad.* v. 5. ubi videndas Scholiastes. Sic Stat. Achill. I. II. *Lactea Massagetæ veluti cum pocula fuscant Sanguine Purpurea*. Sil. de Sarmatis, Pân. XVIII. 10. Et Sil. Ital. I. III. *Cornipedis fusa satietis concane vena*. Ad quem locum Dausquius ex aliis scriptoribus multa perdiligenter conquisivit. Attingit etiam Maronis locum Salm. Plin. exercit. p. 175. *Emmenes*.

462 Cum fugit] Vel re vera fugit: vel pergit celeriter. *Servius*.

Cum fugit] Fugit non hostem, sed quia vivit sic, ut mutet locos. *Phil.*

463 Lac concretum] Alii I. *conceptum*. nec aliter citat Helenius. *Taubmann*.

465 Carpentem ignavius] Negligentius, sine aviditate. *Servius*.

Ignavius] In Romano codice, *segnis*: Sed ignavius agnoscit *Servius*. *Pierius*.

Summas carp. igna. her. Extremamque] *Ολοβόρη* indicat, ut Poëtis Græcis dicitur, ex sequentibus *seræ solam*, &c. Certe *ἀνορεῖαν* non leve esse signum valetudinis in corporibus, consentiunt medici: unde et antiquitus in emptionibus jumentorum, cavebat venditor, *sana præstari, esse, et bibere ut oportet*, ut videre est apud Jurisconsult. I. ex empto. §. animalium π. de Actionib. emp. Unde et non abs

re *ἰσθιδίγ. lect. VII. 1.* Græcis moris fuisse ait, tauros quidem explorare, farina apposita, capras vero ciccribus: nam si gustare abneissent, non valere judicasse. *Germanus*.

467 Et seræ so. de. nocti] In antiquis codicibus, *sera nocte*. Sed Dausquo melius. *Pierius*.

Seræ solam decedere nocti] Supra ex Varie: *Perdita nec seræ meminit decedere nocti*. *Germanus*.

468 Culpam ferro conpesce] Atqui habere morbum, culpa non est. sed hoc dicit, occidendo eam, tuam culpam conpesce; id est, vita crimen, in quod potes incidere; si, dum uni parcis, fuerit totus grex ejus contagione corruptus. *Servius*.

Continuo culpam ferro conpesce] Sic in Romano, in Mediceo, et quibusdam aliis pervetustis codicibus dictionum ordo est. pro *Continuo ferro culpam*. *Pierius*.

Ferro conpesce] Ex nostro fortasse Justin. lib. VII. *petulantiam ferro conpescere*. *Cerda*.

469 Incantum vulgus] Quod se morbos pecoris contagione abstinere non novit. *Servius*.

Incantum] Quod sibi præcavere non possit. ut est apud Sallustium: *Repente incantos agros invasit*. Id est, quibus præcautum securum non est. ut est: *Incantum, patriasque obtruncat ad aras*. *Philarg.*

Dira contagia] Pro eo *mala contagia* Ecl. I. 51. ubi dictum nsitatus dici *contagium*: unde Horat. Epod. XVI. *nulla nocent pecori contagia*. et ne proserpat lues ad gregem universum, cavendum esse, illo loco expositum memini. *Emmenes*.

470 Ruit æquore turbo] Mancinellus ex Apulejo de mundo: Turbo, inquit, ventus est, qui repentinis flabris prosilit, atque universa perturbat: vortex ille est, cum torquetur humus arida, et ab infimo erigitur ad summum. Aristot. quoque de mundo: *καλαφ δὲ καὶ στρόβιλος πνεῦμα εἰσλοβή-*

των κἀνθεν ἑνα, κατὰ τὴν δὲ τῶν βαλίων πνευμάτων πνεῦμα ἑκατὸν τῶντων ἑκατόν. *Germanus.*

472 *Tota æstiva*] Loca posuit pro animalibus. *Æstiva* autem sunt loca umbrosa, in quibus per æstatem pecora vitant Solis calorem. *Statius, Et umbrosi patuere æstiva Lycæi.* *Servius.*

Æstiva] Voces istæ *Æstiva, Hiberna*, capiuntur, etiam nihil addito, de pascuis pecorum, quæ in æstate, quæ in hieme pascuntur. Probat hoc ex *Varrone Turnebus* XII. 14. *Lege illum.* Ceterum de origine *Æstivorum*, atque *Hibernorum* in militia lege *Lazium* IV. 4. *Cerda.*

473 *Spemque gregemque simul*] Agnos cum matribus. *Servius.*

474 *Tunc sciat, ærias Alpīs et Norica si quis*] Sensus hic est: Si quis est qui sciat ista loca, qualia tunc fuerunt, cum pecoribus erant referta; nunc quoque ea vacantia videat: licet plurimum a pestilentia fluxerit tempus. *Servius.*

Ærias Alpīs] Id est, Galliam. Et dicendo *ærias*, verbum expressit ex verbo. Nam Gallorum lingua alti montes *Alpes* vocantur. *Idem.*

Ærias] Morbo cæli, quia corruptus aer morbi causa est: ut ipse, *corrupto cæli tractu.* *Philarg.*

Tum sciat, &c.] Q. d. Hoc ita se habere, e re præsentī, atque hoc exemplo quivis potest noscere. Aggreditur enim nunc descriptionem *Pestilentiae*, quam in Gallia, Illuria, et Venetia, sic grassatam esse ait, ut qui illa loca viderit, olim refertissima gregibus, nunc deserta experiatur, licet tempus satis longum a pestilentia effluerit. Expressa autem deinceps omnia sunt e *Lucretii* lib. VI. et *Thucyd.* lib. II. *De pestilentia Atheniensium*: quam et *Manilius* lib. I. sub finem perstringit. Vide mihi omnino *J. C. Scaligerum*, *Poët.* v. 10. ubi docet, hæc *Poëtæ* nostri carmina, omnium mortalium vel laudem, vel obtrectionem vicisse. Addit in-

super, signa morbi et mortis, ac remedia in armentis, divinitus explicari, tum castissime, tum luculentissime. Illa vero ait etiam *Apolline* digna, vs. 515. *Ecces autem, &c.* Tum illa cælo ipso delapsa, vs. 520. *Non umbræ, &c.* Et cum hæc satis (inquit) erant ad deterrendum animos sapientum etiam ab imitatione: tamen ea his addidit, quæ etiam obtinerent audaciam; *Quid labor, &c.* Quæ equidem (porro ait) malim a me excogitata atque confecta, quam vel *Cræsum*, vel *Cyrum* ipsum dicto habere audientem. Verum quæ sequuntur (v. 554. *Balatu pecor.*) non solum narrationi, sed etiam cuius expectationi finem imponere poterant. Hæc *Scaliger* incomparabilis: quæ ideo adduxi, ut iudicio tanti viri juventus discat, qui *Poëta* sit *Virgilius.* *Tumbmann.*

Ærias Alpīs] Omnes altiores montes dictos *Gallica lingua Alpes* non tantum hoc loco *Servius*, sed etiam l. X. vs. 13. idem disputat *Cluver.* *Antiq. Germ.* p. 9. et 57. nec non agit illic de origine nominis. proprie tamen sic montes appellati, *Italiam* a *Gallia* sejungentes, de quibus *Corn. Nepos* v. XXIII. c. 3. antea *salvus Grajus* appellatus, ab *Hercule*, qui primus iuga illa celsissima cum exercitu transiit; unde *Petronius*, in venusto carmine de mutatione reipubl. Romanæ: *Alpibus æriis, ubi Grajo nomine vulgæ Descendant rupes, nec se patiuntur adiri, Est locus Herculeis aris sacer, &c.* *Alpia, Albia, Albionia* *Strabo* lib. IV. plura illic de eorum finibus, altitudine, &c. et *Mela* II. 4. *Emmeness.*

Norica si quis] *Noricum* pars est *Illyrici.* *Servius.*

Norica] De *Norica* regione, veteris *Illyrici* parte, ex professo *Cluver.* *Ant. Germ.* p. 719. nec non geographorum facile princeps *Strabo* lib. IV. Nonnulli *Bavariam*, alii *Austriam* appellant. *Emmeness.*

475 *Et lapidis arva Timavi*] Id est,

Venetiam. Nam Iapidia pars est Venetiæ, dicta ab Iapido oppido. Sallustius, *Primam modo Iapidiam ingressus*. Hujus est flavius Timavus. Unde male quidam *Iapigis* legunt, cum Iapigia sit Apulia. *Servius*.

Iapidis] Non negarim *Iapidis* legendum, et *Iapidiam* Venetiæ proximam regionem appellatam: quo vocabulo etiam Sallustius sit usus. Non tamen rejiciendum est, quod in Romano codice, atque etiam in Mediceo legitur, *Iapygis*, quamvis improbetur a Servio, qui *Iapygiam* ab *Iapidia* descriptione distinguit. Nam Hecataeus duas ponit Iapygias, quarum una sit in Apulia, altera in Illyrico, a quarum utraque *Iapix*, et *Iapygius* derivetur. *Pierius*.

Iapidis] Sic legendum, non *Iapygis*. Nam Strabo *ἱαπυδία*. Et Tibul. lib. iv. in m. s. *Fortis Iapidia miles*. non, *Iapygia*. Observavit Scaliger. *Cerda*.

Iapidis] Hanc lectionem firmat Salmas. Plin. exercit. p. 59. teste tamen Antonino Liberal. fab. xxxi. τὸ δὲ σύμψαν ἔθνος ἰνὸνμασαν ἱαπύγων. pro quo Græcarum litterarum scientissimus Berkelius legit *ἱαπύγας*. *Emm*.

476 *Regna*] Plato Leg. iv. αἰγὺν ἄρχοντας, dixit: principes caprarum. Itaque verba imperandi, regnandi, dominandi creberrima in re pastoralis. Plato statim *δεσπόζουεν* de eadem re. Sed hoc satis a me illustratum Ecl. i. Revoca. Et in hoc libro supra. *Cerda*.

477 *Et longe saltus lateque vacantis*] Huic enormi vastitati affinia multa Auctorum loca, qui post suarum pestium descriptiones similes locorum solitudines inferunt. Primo loco do Egesippum, qui Excid. Hieros. v. 25. *Omne illud pomarium, in quo ante nemora viridantia, horti inhalantes floribus, diversa pomaria, suburbana prædia gratam sui speciem dabant, si quis postea vidit hospes ingemuit, incolæ non recognovit, et ad genitalem regressus locum, cum præsens adesset, patriam quærebat.*

De re alia Lucan. lib. i. *Sæxa jacent, nulloque domus custode tenentur, Rarus et antiquis habitator in urbibus errat.* De peste Oros. vii. 15. *Secuta est lues plurimis infusa provinciis: totamque Italiam pestilentia tanta vastavit, ut passim villæ, agri, atque oppida, sine cultore atque habitatore deserta, in ruinas silvasque concesserint.* Par sententia Claud. in deformando Ruffino lib. ii. *Squallet inops pecudum, nullis habitata colonis.* tu reliqua. *Idem*.

478 *Hic quondam morbo cæli miseranda coorta est*] Describit pestilentiam Venetiæ, Galliæ, Illyrici. nam quodam tempore cum Nilus plus æquo excrevisset, et diu permansisset in campis; ex aqua fluminis et calore provinciæ, diversa et plurima in limo animalia sunt creata; quæ recedente in alveos suos Nilo, et integra, et quæ semiplena fuerant, putrefacta sunt: exinde, corrupto aëre, nata pestilentia est; quam Auster flans primo ex Ægypto ad Atticam provinciam pepulit. Mox inde in tractum Venetiæ et Illyrici, usque quaque universa vastavit. Hanc autem pestilentiam ordine, quo diximus, plenissime Lucretius est executus. *Servius*.

Hic quondam morbo, &c.] Pestem Lucret. l. vi. ex Thucydide versibus elegantissimis describit: *Mortifer æstus Finibu' Cecropiis funestos reddidit agros, Vastavitque vias: exhaust civibus urbem*: Ovid. item Metam. vii. ex Homeri imitatione Il. A. *German*.

Morbo cæli] Aëris corrupti vitio. Ovid. Fast. i. *Nec vitio cæli palliat ægra seges*. Propert. ii. 19. *crimina cæli vocat*. *Taubmann*.

Miseranda Tempestas] Pessima, ferens rem dignam miseratione. *Serv*.

479 *Tempestas*] Pestilentia, sive pestilientia. Pestis autem pro exitio fere ponitur. nam qui hac voce pro morbo, quem veteres constanter *Pestilentiam* vocant, utuntur, barbarissant, auctore Gifanio. ita Luer. l. vi. *flammæ tempestas*. *Taubmann*.

Totæque autumnæ incendit ætas] Exarsit prima autumnæ parte, quæ semper gravem efficit pestilentiam. Ut autem autumnus abundet morbis, facit confinium frigoris et caloris; quod licet etiam verum tempus habeat, caret morbo: quia tunc corpora præcedenti durata sunt frigore; quæ autumnus corrumpit, laxiora inveniunt post ætatis calorem. *Servius.*

Toto autumnæ incend.] Exarsit prima parte autumnæ, quæ semper gravem facit pestilentiam. Sic Juvenal. Sat. iv. *Letifer autumnus.* Horat. od. ii. 14. *Frustra per autumnum nocentem Corporibus metumamus æstrum.* Taubm.

480 *Nec dedit*] Sic *letho dedit* Phædr. i. 23. *Emmenese.*

481 *Corruptæque lacus, infectis pabula tabo*] Ordinem secutus est, quem et Lucretius tenuit et Sallustius: primo aërem, inde aquam, post pabula esse corrupta. *Servius.*

Corruptæque] In Romano, in Mediceo, et antiquis aliis codic. *corruptæ* habetur. non negari potest in quibusdam editis. *Corripuit* legi. *Pierius.*

Tabo] Abatitur pro pestilentia. *Philarg.*

482 *Nec via mortis erat simplex*] Nec moriebantur ex uno, id est, secundum naturalem ordinem; non tantum fuga animæ, sed etiam corporis resolutione. Est autem Sallustii, qui ait, *Ne simplici quidem morte moriebantur.* *Servius.*

Igneæ venis Omnibus acta sitis] Fervidus calor: ab eo, quod præcedit, id quod sequitur. *Idem.*

Ubi igneæ venis Omnibus acta sitis] Magnarum pestium comes semper sitis, atque ardor. Thucyd. τῇ δὲ ψυχῇ καὶ τοῖς σπλάγχνοις. Inexhausta siti premebantur. Lucret. Intima pars hominum vero flagrabat adesta, Flagrabat stomacho flamma ut fornacibus intus. et postea, insedabiliter sitis arida. et, *Multa siti prostrata viam per, proque*

voluta Corpora ciliæque aquarum strigæ jacebant, Interclusa anima, nimis ab dulcedine aquæ. Extremum hoc summit ex Thucydide Ovidius: *Viscera torrentur primo, flammisque fatiscunt. Indicium rubor est, et ductus anhelitus igni. Iterum, Pontibus, et fluviiis, putresque capacibus hærent.* Seneca: *Anthela flammis corda.* *Cerda.*

483 *Adduxerat*] Pro contraxerat. *Philarg.*

484 *Rarus*] Hic *Rarus* positum pro contra, ut supra: *Rarus cura patrum cadere, et succedere matrum incipit.* *Idem.*

Fluidus liquor] Humor sordidus. *Servius.*

Fluidus liquor] Humor sordidus et pestilens. Indicatur putrefactio humorum, quam mentum efficit obstructio. *Taubmann.*

485 *Ossa*] Etiam ossa. Et per hyperbolem, totum hominem significat. *Servius.*

Ossa minutatim morbo collapsa] Exprimatur tabes, colliquatio, ac resolutio quedam corporum, qua cadunt peste infecti. Manil. i. 1. et *lenta corpora tabe Corripit exustis lethalis flamma medullæ.* Lucan. l. vi. *Corpora tum solvit tabes, et digerit artus.* Locutionem sumit a Lucret. qui l. ii. *Inde minutatim vires, et robur adustum Frangit.* *Cerda.*

In se traherat] Convulsionem, sive *σπασμὸν* inquit *ἐκ νεύρων*, qui rarissime curatur. *Taubmann.*

486 *In honore deum medio*] In sacrificiis: ut, *Hæud equidem tali me dignor honore.* *Servius.*

Sæpe in honore deum, &c.] Hanc peculiarem conquestionem sumit a Nostro Ovidius, *Admoti quoties templis, dum vota sacerdos Concipit, et fundit purum inter cornua vinum, Hæud expectato ceciderunt vulnere tauri.* Quod iterum repetit more suo, lascivit enim interdum hic Poëta, veluti non cogitans, quid præciserit, quæ

victio nullam majus. Ergo: *magicus*
victima diros Edidit, et subito collapsa
sine ictibus ullis. Cerda.

Stans hostia ad aram] Ductum hoc
verbum ex ritu sacrorum, admonuit
Brissan. 1. Form. Hostia enim dice-
batur *stare*, interim dum vota conci-
perentur, eique vinum, ac mola in-
opergeretur. Huic enim verbo que-
dam placidæ quietis nota inest. Vide,
ut ille multis firmat. *Idem.*

487 *Lanea*] Id est, infula. Nam
non atat versus si *lanea vitta* dixeris.
Servius.

Lanea] In Med. in Longob. et qui-
busdam aliis antiquis cod. *lanea* legi-
tur, quod agnoscit Servius. alii *linea*.
Pierius.

Lanea infula] Fuit in sacris omni-
bus apud Gentiles magnus usus fili
lanei. Hanc rem satis indicant verba
iata Pausan. l. viii. loquentis de tem-
pla, quod Agamedes, et Trophonius
erexerunt: *Aditu autem homines pro-*
hibuisse, non obicis ullius oppositu, sed
lancum duntaxat funiculum obtendisse.
sive, quod eigente tunc religione, satis
sacrosanctum esse Deum metu locum pu-
tarent: sive quod ei funiculo occulta
inveniet ad homines accendens via. Cerda.

Infula] Gentiles, mactandas hostias
velabant infulis. Lucret. l. i. Cui
singul infula virgineos circumdata comtus
Ex utraque pari malarum parte profusa
est. Livius l. ii. Claris insignibus velut
infulis velatos ad mortem destinari.
Ovid. de Pont. iii. 2. *Sparsit aqua*
captos lustrali Græcia sacerdos, Ambiat
ut fulvas infula longa comas. Sueton.
in Calig. cap. 27. *cunctantem puoris*
tradidit verberatum infulatumque. In-
fula fuit insigne dedititiorum, et
miserorum. Hoc me Livius docet l.
xlv. *Idem.*

Infula] Ex Choullo adjunxi victi-
mam, infulis vittisque depictam. in-
fula est n. 1. capiti inposita, vittæ au-
tem n. 2. quæ dependent. Hæc ta-
men nomina non raro confunduntur.
Emmeness.

488 *Cunctantis*] Dubitantes sacer-
dotes, animal, quod ad sacrificium
ducebatur. *Phlærg.*

Ministros] In Romano codice, *Ma-*
gistros legitur. De Sacerdote enim
loquitur, qui ferire cunctaretur.
Pierius.

Ministros] Non dubium popas in-
telligi, qui ministri sacrificiorum.
Sueton. Calig. cap. 32. *Admota alta-*
ribus victima, succinctus poparum habitu,
elato alte malleo, cultartum mactavit.
Propertius l. iv. *Ille dies horris cæ-*
dem denuntiat agnis, Succinctique calent
ad nova luora popæ. Dionys. Hal. l.
vii. *ὀρνέρας*, vocat. Ex testimoniis
datis vides, uti succinctio propria
fuerit poparum. Certe ab Ovid. Fast.
iv. et Lucan. l. i. ministri dicuntur
succincti. Quid si hunc habitum vo-
luit Virgil. exprimere attributo cunc-
tationis? Nam quis neget moram
inesse in succinctione? *Cerda.*

489 *Mactaverat ante sacerdos*] Ejus
scilicet mortem præveniens. *Servius.*

490 *Inpositis*] Cor negatur cremari
posse in iis qui veneno interempti sunt,
Plin. xi. 37. an eadem ratione peste
infecta cremari non possint, conside-
rato. Lucretius certe, in Attica pes-
tilentia ait peste extinctos, non hu-
matis, sed crematos esse. *Ramus.*

Inpositis] Verbum *inponere* in sacris
proprium esse satis multis exemplis
demonstrat Briss. de form. l. i. *Græce*
ἐν τοῖς βαμνοῖς ἐνιθροβαί.
Emmeness.

Ardent altaria fbris] Quia, ut dicit
Plinius Secundus, *Morbosa caro non*

coquitur. Inde ab hac causa, quia morbus universa confuderit. *Servius.*

491 *Nec responsa potest consultus reddere vates*] Colligi enim, nisi ex sana victima, futura non possunt. *Idem.*

Nec responsa potest, &c.] Arripuit sententiam hanc Ovid. in sua peste: *Fibra quoque agra notas veri, monitusque Deorum Perdidit.* Ideo vero hoc quia integra, et illæsa offerenda sunt Diis: et morbidis non litabatur. *Cerda.*

Vates] *Ἱεροφάνης, ἀρτισπex, aruspex: λεποκόρος, λεπώνης.* Taubmann.

492 *Suppositi tinguuntur sanguine cultri*] Sic et in sexto *Æn. Supponunt alii cultros*, id est, jugulant hostias. Dicendo autem *Suppositi* ferendi genus ostendit. Nam interdum ab inferiori parte, interdum de super feriebantur. *Servius.*

Ac vix suppositi tinguuntur sanguine cultri] Culter sacrorum fuit. Tertull. *Apolog. volentibus initiari moris est, opinor, prius Patrem illum sacrorum adire, quæ præparanda sint describere. tamen ille infans tibi necessarius adhuc tener, qui nesciat mortem, qui sub cultro tuo rideat.* Juvenalis Sat. x. *Et ruit ante aram summi Jovis, ut vetulus bos, Qui domini cultris, tenue et miserabile collum Præbet ab ingrato jam fastiditus aratro.* Apud Apulejum libro tertio capilli, qui debeant magiæ inservire, cultro dicuntur secari. Fuit et culter gladius venatorius, quod ex Suetonio et Martiali observat Lipsius ii. Saturn. capite tertio. Lege. Redeo ad sacra. Invenies inter instrumenta sacra loco cultri bipennem, securim,

malleum, clavam, machæram. Bipennem Silius exhibet l. vi. *Victimæ admotæ stabat subjecta bipenni.* Securim Noster *Æn. ii. Taurus et incertam excussit ceruice securim.* Malleum (præter Suetonium, quem jam dedi) Ovid. *Mét. ii. haud aliter, quam cum spectante juvenca Lactentis vituli dextra libratus ab aure Tempora discussit claro cava malleus ictu.* *πόρραλον*, id est, clavam ab Apoll. illatam. Arg. i. observat Briss. Et Dion. vii. Hal. dixit, *θύματος κροτάφους σκυρδάλῃ ἔραιον*: *Hostiæ tempora percusserunt clava.* De machæra locus est in Herodoto l. ii. ubi ait, carnem immolati bovis incidi *ἐλληνικῇ μαχαλῃ.* *Cerda.*

Cultri] Pendentem e cingulo vaginam, quam videas fig. 1. habuerunt popæ, sive victimarii, in qua cultri fuerunt aliquot, et jugulandis, et secandis victimis, inservientes. Quo autem jugulabant percussam securi hostiam, talem depictum habes fig. 2. ex Choulio in libr. *de la religion des anciens Romains.* p. 289. nec non *secespitam* fig. 3. et 4. a secundo dictam p. 297. 298. 299. cujus meminit Suet. in Tib. c. xxv. *pro secespita plumbeum cultrum subijciendum curavit.* Accuratam secespitæ descriptionem memoriæ prodit Festus, qui hoc *μαχαλίδιον θυρῶν, dolabram pontificalem et scenam*, appellat Pollux i. 1. ubi agit *περὶ τῶν κατὰ τὰς θυσίας ὀργάνων*, hos cultros *σφαγίδας* vocat. ne quid desideret antiquitatis venerator, numismata adjeci duo, ubi cultrum et quæ usui fuerunt in vet. sacrificiis, expressa vides. De *cultris suppositis* dicam *Æn. vi. 248. Emment.*

493 *Summaque jejuna sanie infuscatur arena*] Signatis usus est verbis, nimiumque libralis. *Servius*.

Jejuna sanie] Sicca et exigua. *Phil.*

Infuscatur] Ita et *Plin.* *sepiam aqua atramento infuscata abscondi dixit.* *Germanus*.

494 *Volgo*] Ubique, passim et cunctatim. *Servius*.

Lætis in herbis] Ideo, ne eos fame perisse putaremus. *Idem*.

495 *Animas reddunt*] Ab Nostro Propertius, et Tacitus. Prior: *Me sine hanc animam extremæ reddere nequitia*. Posterior l. xiv. de cæde Agrippinæ: *Post hanc vocem cum supremo mistam gemitu, animam tandem post fera tristem vulnera reddidit.* *Cerda*.

496 *Hinc canibus blandis*] Canibus

rabies ex pestilentia nascitur. *Serv.*

Hinc canibus blandis rabies venit] Hæc lues canes ideo primum invadit, quia odoris vi cetera animantia superantes fetorem, vel quicquid pestilens sidus adflaverit, naribus percipiunt. *Homer.* Il. ii. 50. ἐπ'ὧχρο κῶνας ἀργούς. quem imitatus est *Ovid.* *Metam.* vii. 536. *Strage canum prima*, &c. de rabie canum, quæ iis quasi propria est, sic noster *Æn.* vii. 479. *Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo Objicit.* et vs. 493. *rabida canes.* *Horat.* *Epist.* ii. 2. *Hac rabiosa fugit canis.* vide *Aristot. Hist. animal.* viii. 22. περὶ νοσημάτων τῶν κυνῶν. *Emmeness.*

Quatit ægros Tussis anheles] Proprie. nam tussis commovet corpora. *Servius*.

Et quatit agros Tussis anihela sues] Tussim comitem esse pestium, satis liquet ex Galen. Method. v. 12. et ex Nicand. in Alexiph. Silius in sua peste: *Aspera pulmonem tussis quatit, et per anihela Igneus efflatur sistentum spiritus ora.* Ante omnes Thucyd. καὶ ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ κατέβαιναν ἐς τὰ στήθη ὁ πόνος μετὰ βηχὸς λαχρόν, καὶ ὅποτε ἐς τὴν καρδίαν στήριζαι, ἀναστρέφεται αὐτὴν: Nec diu post labor in pectus cum vehementia tussi descendebat, et cum ad præcordia hæserat, illa vexabat. Lucretius etiam tussis meminit. nam de sputis: *per fauces rancas vix edita tussi.* Hic et aliis locis hujus pestis, volo observes, Virgillum transtulisse ad feras, quæ in Thucydide et Lucretio repererat de hominibus. Phrasin videtur vates mutuatus a Catullo, qui: *Hic me gravado frigida, et frequens tussis.* Cerda.

497 *Ac faucibus angit oboens]* Tumentibus. *Angit* autem, bene ait. Nam angina dicitur porcorum morbus, qui occupat fauces. Plautus, *Vellem me in anginam verti, ut huic ancilla fauces præoccuparem.* Servius.

Ac faucibus angit oboens] Omnino anginam indicat, quæ propria suum, inde δάγχι dicta. Lucretius de hoc malo: *ulceribus vocis via septa coibat.* Iterum: *fauces rancas.* Silesius: *descendere fauces Abnuerant sicca jussorum alimenta ciborum.* Ceterum morbus hic in suibus βράγχος dicitur Aristoteli Hist. viii. 21. Cerda.

498 *Labitur infelix]* Lusere in suis pestibus ad imitationem Virgilii, Ovid. Lucan. Seneca: hi tres loquuntur de equo. Versus dabo, quos lector conferat cum Virgilio. Primus: *Acer equus quondam, magnæque in pulvere famæ Degenerat, palmæ veterumque oblitus honorum, Ad præseppe gemit morbo moriturus incerti.* Secundus: *Belliger attonsis sonipes defessus in arvis, Adfectos cum plena ferant præsepia culmos, Ore novas poscens mori-*

bundus labitur herbas, Et tremulo medios abruptit poplite gyros. Tertius: *Segnior cursu sonipes in ipso Concidit gyro, dominumque prono Perdidit arme.* Luxuriarunt isti, Virgilius preesse, graviter, demum cum magna doloris nota: *Labitur infelix studiorum, atque immemor herbæ Victor equus.* Idem.

Herbæ] Pro herbarum, ut ipse: *Immemor herbarum, quas est mirata juvenca.* et rursum: *Carpit enim vires paulatim, utrique videndo Femina, nec nemorum patitur meminisse, nec herbæ.* ergo hic, vel amore, vel miraculo carminis oblivionem herbæ factam dicit; ita illi occupatione morbi. quidam volent ideo dictum, *studiorum atque immemor herbæ*, quod antiqui in pratis certamina exhibere consueverunt. Reliqua Grammatici legunt. Philarg.

Herbæ] Aliqui explicant, *victoriæ.* Possunt. nam herbam dare, apud Romanos, fuit, *victoriam præbere, et fateri se victum.* Ita Symmach. iii. 44. *Sed quid ego de hoc plura, cum sim tibi dicto audiens, atque herbam dederim collyntati tuæ.* Plin. loquens de elephantis viii. 5. *mirus namque pudor est, victusque vocem fugit victoris: terram, ac verbenas porrigit.* Vide eundem Plin. xxii. 4. et Festum, qui morem hunc e pastoribus ducit. Sed mihi visum de pabulo Poëtam capere: tum quia ipse vates de vero pabulo Ecl. viii. *immemor herbarum juvenca;* tum, quia venustior sententia de equo, aversante et pabulum et potum. Ad cuius imitationem Severus Rhetor: *Hic fontis renuens, graminis immemor.* Describit videlicet pestem boum. Demum ita intelligit Brodæus vir magni iudicii. Cerda.

499 *Fontis avertitur]* Id est, aversatur. ita Æn. i. *fuga prævertitur Hebrum:* active. Taubmann.

500 *Crebra ferit]* Crebro: nomen pro adverbio. Sercius.

Crebra] In Longobardico, *Crebro ferit.* Neque timendum syllabas, quum

Caristus tertio adverbium pro Daetylo agnoscat, et sero Trochæi dimensione sit apud Statium. *Pierius.*

Crebra ferit] *Lucret.* II. et *crebra veniit Ad utulum*: et *Epigr.* I. VII. *θεράτεις ἐνθ' ἐρώση πικρὰ μεθαυλούμενος* et apud Sophocl. *θερὰ βροχηθὲς* et *Virg. sera comantem Narcissum*: item supra, *Asper, acerba sonans*: et *Lucret.* I. V. *acerba tuens immani corpore arpens.* *Germanus.*

Demissæ aures] Eadem nota est in *Colum.* VI. 30. de equis laborantibus: *capitis dolorem indicant lacrymæ, quæ profuunt: auresque flaccidæ, et cervix cum capite aggravata, et in terram submissa.* Et in *Aristot. Hist.* VIII. 24. ubi de equis, rabie laborantibus ait: *σημείον δὲ τοῦτον, τὰ ἄτα καταβάλλει πρὸς τὴν χαλτῆν: Hujus indicium est demissio auricularum ad jubam.* Eandem notam dedit *cap.* præcedenti laborantibus boves, *σημείον δὲ τῆς ἀρρώστιας, τὰ ἄτα καταβάλλουσι*: indicant *agritudinem demissione aurium.* Multa sunt loca in *Theriaciis*, et *Alexipharmacis* *Nicandri*, ubi remissio et languor corporis, mortis signa sunt. *Cerda.*

Demissæ aures] *Flaccidæ.* *Vegetius* I. I. *Mulomedicinæ.* *Taubmann.*

Incertus ibidem Sudor] Irrationabilis, sine labore, cujus causa non apparet. *Servius.*

501 *Sudor*] *Lucret.* in sua peste. *Sudorisque madens per collum splendidus humor.* In sua *Silius*, *gelidus per viscera sudor Corpore manabat tremulo.* *Sophoc.* de peste, quæ invasit *Heronlem*, indutum veste missa a conjuge, ita in *Trachin.* *ἰδρὸς ἀνίει χροῖ:* fluxit sudor per corpus. *Nican-* *der* in *Alexiph.* *ἀμφὶ δ' ὀδυμῆις καυδῶν παραλείβεται ἰδρὸς*: Sudor olidus circumfuit veratis morbo. *Virgilius* et *Silius* signate *frigidus sudor*, qui in acutis morbis, teste *Hippocrate*, lethalis est, Verba hujus *Aph.* IV. 37. hæc sunt, *οἱ ψυχροὶ ἰδρώτες ἐν μὲν δεξιῇ πυρετῷ γηγρόμενοι θάνατον σημαίνουσιν.* *Nican-* *der* de morbis lethaliter a vipera,

Ἑλλάδι δ' ἐξ ὀνύχων ἴσχει κρύος, &c. Et post pauca, *Ψυχρότερος νυκτερίου βολῆς περιχεύεται ἰδρὸς.* *Cerda.*

Incertus Sudor] Cujus causa non apparet. *Hippocrati* sunt *ἰδρώτες ἑσπεροι*, et *οὐ κρύμμοι.* *Taubmann.*

Morituris frigidus] *Frigidus sudor*, mortis futurae signum est, et moriturus frigore plenus est. *Servius.*

Aret Pellis, et ad tactum tractanti dura resistit] *Lucret.* pariter: *frigida pellis, Duræque.* *Lucanus*, *Jam riget atra cutis.* *Egesipp.* in peste *Hierosolymit.* V. 21 *Arida cutis siccis hærebat ossibus.* *Aristot. Meteor.* IV. ita, *ἔστι δὲ σκληρὸν μὲν, τὸ μὴ ὑπεῖκον εἰς αὐτὸ κατὰ τὸ ἐπίπεδον.* *Cerda.*

502 *Et ad tactum*] In Romano, *at*, ut solet. in *Longobardico*, *et ad tractum.* *Pierius.*

Tractanti dura resistit] *Frigida est, nec cohæret digitis.* *Servius.*

Tractanti dura resistit] Τὸ σκληρὸν δέρμα τῇ ἀφ' ἀντιπροσῶπῳ inde nimirum, quod aliis corporibus non cedit: unde *Lucretio aqua mollis: mollis aquæ fertur natura repente Flumine abundantis.* et *Æn.* IX. *mollibus extulit undis.* Videtur autem hic *Virg.* ex doctrina *Arist.* *Meteor.* IV. *durum* definivisse: sic enim ille: *ἔστι δὲ σκληρὸν μὲν, τὸ μὴ ὑπεῖκον εἰς αὐτὸ κατὰ τὸ ἐπίπεδον.* et idem eodem: *σκληρὸν καὶ τὸ μαλακὸν ἀπλῶς πρὸς τὴν ἀφ' ὅραμεν.* Vide illud *Æn.* IX. *mollibus extulit undis.* *Germanus.*

504 *Cæpit crudescere morbus*] Validior fieri; ut, *Devicta crudescit pugna Camilla*: et jam dat signa morbi validioris. *Servius.*

Cæpit crudescere morbus] *Ter. Hec.* III. 2. 2. *utitur aggravescere*, et quidem de morbo, qui gravior fit. *Noster* VII. 788. *effusus crudescunt sanguine pugnae.* *Tacit. Hist.* III. 10. *ubi crudescere seditio, &c.* *Stat. Thebaid.* II. 679. *nec jam amplius iræ crudescunt.* *Emmeness.*

505 *Ardentes oculi*] Nulla major nota illorum, qui tenentur acri peste.

Thucyd. inter signa, ὀφθαλμῶν ἐρυθμα, καὶ φλόγῳσι: oculorum rubores, et inflammatio. Lucret. Et duplices oculos, suffusa luce rubentes. Lucan. strident oculis ardentibus ignes. Seneca: Multoque genas sanguine tingit. Galen. de Præsig. ex puls. iii. 4. etiam oculi eorum sunt accurate inspiciendi: nam inter lavandum manifeste redduntur calidi, et flammæ quidam postea tales permanent, quos plane scimus teneri peste. Cædæ.

Attractus ab alto Spiritus] Thucyd. καὶ πνεῦμα ἄνθρωπον, καὶ θυράδες ἥπλει: Spiritus arcte, et cum graecolentia morabat. Lucretius tantum expressit θυράδες Thucydidis: Spiritus ore foras tetrum volcebat odorem, Rancida quo perolent projecta cadavera ritu. Illud ab alto, ita extulit Horat. Epod. xi. latere petitus imo spiritus. Cædæ.

506 Gemitu gravis] Sophoc. in sua peste Œdip. Tyr. de fœminis ἰκθύες ἐπισπέρνχουσι, suspirant supplices. Agathias de duce hostium, peste correpto, οἰμυρὰς ἥπλει βαρβας, edidit graves gemitus. Livius l. xxv. inter reliquas pestis complorationes, Quotidianaque funera, et mors ob omnium oculos esset, et undique dies noctesque ploratus audirentur. Lucret. Intolerabilibusque malis erat anxius angor. Assidue comes, et gemitu commista querela. Seneca: Intima creber viscera quassat Gemitus stridens. Idem.

Imaque longo Ilia singultu tendunt] Thucyd. ἀλγὲς τε τοῖς πλεόσιν ἐνέπιπτε κενὴ σπασμὸν ἐνδιδοῦσα λυχρὸν: Plurisque inanis incidebat singultus acrem ciens spasmus. Lucret. Singultusque frequens noctem persape diemque Corripere assidue nervos, et membra coarctans Dissolvebat eos defessos ante, fatigans. Integram sententiam, qua ait de ægrotante equo, Ilia tendi longo singultu, recte illustrat Turn. xvii. 9. a quo transcripsit Germ. Est enim quod Lucan. dixit l. iv. Pectora rauca gemunt, quæ creber anhelitus urget, Et defecta gravis longe trahit ilia pulsus.

Quod Statius Theb. vi. nec jam integer illis Impetus, et longi suspendunt ilia status. Quod Plin. xxvi. 6. loquens de verbascio, ut jumentis etiam non tussientibus modo, sed ilia quoque trahentibus auxilietur potu. Quod Horat. epist. i. 1. de equo deficiente: Peccet ad extremum ridendus, et ilia ducat. Plautus ante Horatium in Asin. ex cursa anlitum ducere, id est, anhelitum. Ceterum ilia dicta ab ina quæ pars chartæ est tenuissima, unde et exilia dictæ sunt, ex Festo adducit Ludovic. Carr. Lect. antiq. i. 7. Festumque emendat, apud quem pro ina, scriptum via nullo sensu. Idem.

507 Tendunt] Pro tenduntur: aut tendunt se, aut equi tendunt. Philarg.

Tendunt] Scil. se, aut dictum ut illud, venti ponunt: aut equi tendunt. Taubmann.

508 Obsessas fauces] Id est, clausas. Servius.

Obsessas fauces] Inflammatione clausas. Petronius: Faucibus obsessis vitalis semita cessit. Taubmann.

Aspera lingua] Scilicet nimia siccitate. Servius.

Aspera l.] Ex nimia siccitate. Ovidius: Aspera lingua tumet, tepidisque arentia ventis Ora patent. Taubmann.

509 Profuit inserto latices infundere cornu] Non semper, sed aliquando. nam hoc solum est, quod morbo liberat, aut commovet in furorem. Serv.

Latices Lenæos] Hanc partem Germ. illustrat ex Homer. II. viii. apud quem Andromache defessis equis Hectoris vinum propinat, οὐδὲν τ' ἐγχεῖν πᾶσα πινόν. Columell. vi. 30. de equorum curatione, Lassitudini quies remedio est, ita ut in fauces oleum, vel aleps vino mista infundatur. Facit nonnihil, vinum per nares infusum adhiberi, ab Aristotele ad medelam suam ægrotantium l. viii. Historiar. c. 21. Vinum etiam adhibet ægrotanti elephanto c. 26. Atque etiam contra venena eidem vina dat c. 29. ut omnibus Nicander in Alexiphar-

macis. Instrumentum hoc, *infundibulum* vocat Columella. *Cerda*.

510 *Ea visa salus morientibus una. Mox erat hoc ipsum exitio*] Sic Aristoph. in Nubibus i. l. *ἄλῃν τὴν νύκτα φρογγίζων ὁδοῦ μίαν εὖρον ἀτραπὸν δαιμονίως ὑπερφυᾶ*. Elianus apud Suidam *μίαν εἶναι σωτηρίας ὁδόν*. sic apud Euripid. in Helena *μὴ ἐστὶν ἑλπίς ἢ μὴν σωθεῖμεν ἔν*. Apulejus Metam. v. *monstrabimus viam, quæ sola deducit iter ad salutem*. Hoc vult Poëta, ea, quæ saluti sunt, crebro exitium ferre. de his disputat fusius Præcius ad Apulejum p. 479. et *Cerda* ad vs. 549. *quæsitæque nocent artes*. Emmeness.

511 *Mox erat hoc ipsum exitio*] Quod saluti esse putabatur. Et hoc est quod paulo post dictum est, *Quæsitæque nocent artes*. Servius.

Mox erat hoc ipsum exitio] Simile quiddam Lucret. *Hoc aliis erat exitio, lethumque parabat*. Quod sumsit ex Thucyd. *Cerda*.

Furtisque resecti] Quia languentia corpora in vires quodammodo excitat furor, et facit ea in exitium convalescere. Servius.

513 *Dii meliora piis*] Per parenthesis in execrationem hostium, hanc torquet insaniam. *Idem*.

Dii meliora piis] Subaudiri debet *diunt*, faciant. et *Di* melius inter abominandi formulas enarrat Brisson. de form. l. i. Duas etiam Græcis loquendi formulas in usu fuisse constat, *εἰς τὸ λῶον ἐκδραμεῖν τεύξαι*, vel *εἰς τὸ ἀγαθὸν μοι*. qua utebantur, infausta amolientes; et *εἰς κεφαλὴν σοι*. cum aliis imprecarentur mala. De utraque erudite Meurs. ad Lycophronis Casandr. p. 345. Emmeness.

Errorumque] Hic pro furore posuit. Philarg.

Errorumque] In Romano ardorem. Nam de morbi genere dictum est, *Ardebant*. Pierius.

Errorumque] Id est, furem, qui mentem perturbatam sequitur. Ita Bucol. viii. *ut me malus abstulit error*.

Delph. et Var. Clas.

Et monet Pimpontius, Lucretiam etiam *Errorum* sæpicule pro noxa, et infortunio accipere: ut Græcos *πλάην*, et *ἀμάρτημα*. Lucilius: *Dii monerint meliora, atque amentiam averruncassint tuam!* Taubmann.

Errorumque hostibus] Infortunia a se averruncantes plerumque in inimica capita rejectabant. Noster Æn. viii. 484. *Dii capiti ipsius generique reservent*. Horat. od. iii. 27. *Hostium uixores puerique cæcos Sentiant motus orientis Hædi, et Æquoris nigri fremitum, et trementes Verbere ripas*. Plura desideranti supplebat exempla Lambin. ad hunc locum. Emmeness.

514 *Nudis*] Ut fœditatem exprimeret, adjecit *nudis*. Philarg.

515 *Fumans sub comere taurus*] Per hoc ostendit etiam fortes tauros, repente morbo concidere. Nemo enim pestilentem ad aratra ducit juvenum. Servius.

517 *Extremosque ciet gemitus*] Ultimum gemuit. *Idem*.

Ciet] Modo dat significat; sicut in tertio de Andromache, *Lachrymasque ciebat*. cum *ciere* proprie sit alteri aliquid commovere. *Idem*.

Extremosque ciet gemitus] Ut frequenter, sic hoc loco imitatur Maronem Phædrus i. 19. *flebiles gemitus ciens*. iv. 22. *gemitus immanes ciens*. et Noster iii. 344. *longosque ciebat Incassum fetus*. et Ge. iv. 64. *Tinnitusque cie*. Emmeness.

Tristis arator] Morte juveni *tristem* dixit agricolam. Philarg.

518 *Abjungens*] Idem quod *solvens*; quo verbo noster utitur Ecl. iv. et Ge. ii. in fine. ut *jungere* sic *abjungere* Propert. Eleg. ii. 18. *quam prius abjunctos sedula lavit equos*. Pro ea Non. Marc. l. ii. *abjugare* dicit. Græce *ἀπολβεῖν*, *ἀποζευγνύειν*. De his videndus Sceffer. de R. veh. i. 12. *interjungere* autem est, jumenta tam diu solvere, usque dum ad evitandam lassitudinem cibo reficiant vires. Male Martial. Epigr. ii. 6. *iter jungere* pro

Virg.

6 O

interjungere quaris ad camenas. Nostratibus est pleysteren. *Emmeness.*

Fraterna morte juvenum] Consortis interitu. Et ex affectu dictum est rustici. *Sercius.*

519 *Opere in medio]* Hesiod. sic extulit ἐργ. II. ἔργον ἐτάσιον λίποιεν: opus frustratum relinquunt. Homer. II. IV. ἀτελευτήτω ἐπὶ ἔργῳ: in opere imperfecto. *Germanus.*

520 *Non umbræ altorum]* Congruit locus ille *Lucretii* I. II. *Non teneræ salices, atque herbæ rore vigentes, Fluminaque ulla queunt summis labentia ripis Oblectare animum, subitamque avertere curam.* *Idem.*

Non mollia possunt Prata movere animum] Legendum ex veteribus omnibus codicibus, *Non mollia possunt Prata movere animum:* quæ lectio maxime probatur ab eruditis omnibus. Legitur etiam, *Non gramina possunt Grata movere animum.* *Pierius.*

Movere animum] In suum desiderium illicere. *Servius.*

522 *Purior electro campum petit amnis]* Nam sicut electrum defæciatius est metallis omnibus; ita et currens aqua cæteris purior. *Idem.*

Electro] Quod a nobis succinum appellatur, electrum vocant Græci. *Philarg.*

Electro] Ὠρογραφῇ amnis limpidissimī. *Electrum* autem alii metallum intelligunt, quæ est auri argentique mixtura: de quo *Æn.* VIII. 403. Alii succinum, quod resina est arborum odoratarum: de quo *Ecl.* VIII. *Pinguia corticibus sudent electra myricæ.* Vide *Hadr. Junium in Succinum.* *Taubmann.*

523 *Oculus stupor]* Veget. Mulo-med. I. 1. stupentibus oculis, auribus flaccidis, erecto pilo, exhausta sunt ilia, &c. *Idem.*

Urguet inertis] Id est, urget, et inertes facit. *Philarg.*

524 *Ad terramque fuit]* *Lucanus,* fessumque caput se ferre recusat. *Serv.*

Ad terramque fuit] Hunc gestum

mæroris signum *Homerus* in *Xantho,* *Achillis* equo, mortem domino prædicente, observavit II. T. sub finem, ἔφαρ δ' ἤμυσσε καρήατι, πᾶσα δὲ χαίτη Ζεύγλης ξεριποῦσα παρὰ ζυγὸν οὐδὺς ἰκάνει. Item II. Ψ. τὸν τὰ γ' ἑσταότες πενθέλεον, οὐδεὶ δὲ σφω Καῖται ἐρηδέεσθαι, τὰ δ' ἑστατον ἀχρυσμένο κῆρ. *German.*

525 *Quid labor, aut benefacta juvant]* Si neutrum mortem repellit; nec corporis exercitium, nec mentis religio. Nam si generalis est sententia, secundum *Epicureos,* contra religionem est: si autem tantum ad bovem refertur, hoc dicit: Quid ei prodest labore suo aluisse mortales? *Servius.*

526 *Atqui non Massica Bacchi Munera]* Vina pretiosa a *Massico monte* *Campaniæ.* Et per transitum tangit illa quæ dicunt physici; morbos venire ex cibi et potus nimietate; vel mutatione, ex nimis vigiliis et multa sollicitudine. Dicuntque etiam sine his nasci ægritudinem. nam in animalibus cum nihil horum sit, tamen ægritudines cernimus. *Idem.*

527 *Epulæ repostæ]* Aut abundantes, aut variæ. *Idem.*

Non illis epulæ nocuere repostæ] Docet *Poëta* corpora omnia composita non posse non corrumpi tandem et deficere; nec sola, ut humana intemperantia dissolvi, sed suapte natura fatiscere. *Simplicem* autem herbam opposuisse videtur τῇ ποικίλῃ τροφῇ, in quam, caussam intemperantiæ et morborum confert. *Germanus.*

528 *Victu]* In *Longobardico,* victum. non ineleganter. *Pierius.*

Simplicis herbæ] Propter varietates epularum dixit *simplicis herbæ.* *Serv.*

Simplicis herbæ] Hoc opponit τῇ ποικίλῃ τροφῇ, et cœnæ dubiæ. ut *Terent.* loquitur. *Taubmann.*

529 *Pocula, &c.]* Ait *Macrobius.* ductum hunc versum ex illo *Lucret.* Ad sedare sitim fluvii fontesque vocabant. *Cerda.*

Exercita cursu Flumina] Id est, agi-

tata. sic Horat. od. iv. 14. Exercent auster Pleiadum choro Scindente nubis. Emmeness.

530 *Nec somnos abrumpit cura salubres*] Ex cura enim nimia, vigiliæ procreantur. *Servius.*

Somnos abrumpit] Pro quo Horat. *Epist. i. 10. Est ubi depellat somnos minus invida cura. sunt qui legere amant divellat. vide Lambin. Emmeness.*

532 *Quæritas ad sacra boves*] Manifestum est a Cydippe, Argivæ Junonis sacerdote, hoc tractum, quæ, cum boves deessent, filios suos Cleobin et Bitonem plaustro subjunxit, et sic ad templum deducta est, quod fas non erat illam venire sine plaustro. Nam apparet ad sacra Junonis boves in illis regionibus, defuisse, in quibus pestilentiam fuisse demonstrat. *Philarg.*

Et uris Inparibus ductos alta] Bobus agrestibus, et ipsis inæqualibus. Nam *uri, agrestes boves* sunt, ut diximus supra. Et hoc poetice dicit. Cæterum veritas hæc est: Quum mos esset sacerdotem Argivam junctis bobus ire ad templa Junonis, et solenni die boves non invenirentur (pestilentia enim, quæ per Atticam transierat, universa consumpserat) duo sacerdotis filii Cleobis et Bito, matrem, subeuntes jugo, ad templa duxere. Tum Juno probans eorum religionem, obtulit matri, ut quod vellet, posceret filiis: illa pia responsione ait, ut quod sciret dea ntile mortalibus, ipsa præstaret. Altero itaque die sacerdotis filii juvenes reperti sunt mortui. Ex quo probatum est, nihil esse morte præstantius, quod Herodotus apud Græcos plenissime commemorat in prima historia. *Servius.*

Uris Inparibus] *Uris imparibus*, secundum Servium, sibi inæqualibus: nimirum quod penuria et pecoris internecone illud seculum non modo non cicuribus et mansuetis bobus, sed feris, agrestibus, iisque imparibus, et

obviliis ad vecturas uti cogeretur. Veteres quippe, ut et uostræ ætatis homines, non solum in opere rustico faciendo, ex armento veterina paria delectu conjungebant et comparabant; sed inter urbanas delicias, in carpentis, vectabulis, triumphantiumque curribus ad venustatem idem quoque observabant: ut et Jurisconsultus jugum, parque mulorum ex æqualitate commendat, et altero jugalium sublato, aut oblato, propter imparitatem depretiati jugi damnum, multamque majoris æstimavit. *Supra; Junge pares et coge gradum conferre juvencos. Germanus.*

Uris Inparibus] Et bobus agrestibus, et ipsis etiam inæqualibus. scilicet ob penuriam. Nam Sacerdos Argiva junctis bobus ad templa Junonis vehi solebat. Putant respexisse Poëtam ad factum Cleobis et Bitonis, apud Herodot. et Cicer. *Tuscul. i. Taub.*

533 *Inparibus*] *Inparibus* autem non simile jugum ferentibus, cum alter major esset, alter minor. *Philarg.*

Donaria] *Donaria* proprie loca sunt, in quibus dona reponuntur deorum. Abusive templa. Nam ita et *pulcinaria* pro templis ponimus; quum sint proprie lectuli, qui sterni in templis, supervenientibus plerisque consueverunt. *Servius.*

Donaria] *Apul. l. ix. Ibi donarium deæ perquam opulentum: plurima auri et argenti ratio in lancibus: speculis, poculis, &c. Valla hic dona interpretatur, καλλὴ ἱερῶν. Taubmann.*

534 *Ægre*] Difficuler. *Servius.*

Rimantur] In rimas agunt. *Idem.*

Ipsis Unguibus] Hyperbolicus: id est, manibus. *Idem.*

536 *Contenta cervice*] *Συνορῶνς. ἀμπερεῖν, συναμπερεῖν. Cerda.*

Trahunt] Hoc verbum in R. vehic.

11. 7. exponit Sceff. *Emmeness.*

537 *Non lupus*] Paria Ovid. *Non uper irasci meminit, nec fidere cursu Cerva, nec armentis incurrere fortibus ursi. Omnia languor habet. Paria*

Seneca: *Non lupos cervi metuunt rapaces: Cessat irati fremitus leonis: Nulla villosis feritas in ursis.* Non dubium, quin uterque repræsentet Virgilium. *Cerda.*

538 *Nocturnus obambulat*] Insidiatur. Quod autem ait *nocturnus*, figurate rem temporis, ad personam transtulit. *Servius.*

Nocturnus] Græci νύκτιος, νυκτεπιδός, νύχτιος, νύκτεπος. *Germanus.*

Nocturnus] Pro nocturno tempore. Simile illud est Horatii Epod. xvi. *Nec vespertinus circumgemit ursus ovile.* et Sat. ii. 4. *Si vespertinus subito te oppresserit hospes.* Sic Noster *Æn.* viii. 465. *Æneas se matutinus agebat.* *Emmenes.*

Obambulat] Observat *Jul. Scal. Poët.* iv. 16. dictum hic humili verbo, *obambulat*, ut in re agresti: quod in re belli gravius inulto, *circumerrant acies*, ab eodem hoc *Vate.* *Cerda.*

539 *Cura domat*] Id est, pestilentia. *Servius.*

Cura domat] Ita *Æschyl.* *Prom.* μηδσει δαμείσα: *domita curia.* Et *Nicand.* ἀλγεα φῶτα δαμάζει: *labores domant hominem.* Germ. *Paulinus Natali Felic.* iv. ab Nostro: *acrior illum Cura sui gregis urit, et adfcit.* *Cerda.*

Timidi damæ] Mutavit genus, ut vitaret *δμοιστέλευρον.* *Horatius, Et superjecto pavida natarunt æquore damæ.* Dicendo *damas* et *cervos* errare cum canibus; duo ostendit, et hos timoris, et illos ferocitatis esse oblitos. *Servius.*

541 *Immensi*] *Arnobius* l. ii. simpliciter *immensum* pro mari posuit: *Nec mare continuo dulce est, si mitioris aquæ guttas alicujus adjeceis, atque immiseris humori: consumitur enim minuties ista immenso.* *Cerda.*

Natantum] Hanc locutionem ab Nostro, credo, hausit *Oppian.* qui ita etiam pisces circumscribit *Hal.* l. iii. πλωτες ἀλδς θύνοουσιν: *natores maris currunt*, id est, pisces. et l. i. ἱχθυή γάρ ἀεῖδελα νηχομένοισιν: *Vestigia enim*

obscura natantibus. id est, piscibus. Et l. ii. πλωτεςσαν ὀγκοπόουσιν, *natores humidis.* Nisi uterque (tam, inquam, Noster, quam *Oppianus*) ab *Aristotele* de *Generat. Animal.* iv. 4. qui hac voce pisces discriminat ab aliis feriis, οὐ μόνον δὲ ἐν τοῖς πεζοῖς, ἀλλὰ δὲ ἐν τοῖς πτηνοῖς, καὶ ἐν τοῖς πλωτοῖς: *Non solum in pedestribus, sed etiam in volatilibus, et natantibus.* *Lucretius* quoque l. ii. *mutæque natantes Squammigerum pecudes.* Ab omni *bus* *Fracast.* *Syph.* l. i. *turbamque natantium.* Sed præclare profecto *Oppian.* flexu alio pisces vocat. *Hal.* ii. διεπὸν στρατόν. et διεπὸς γόνας: *Exercitum humidum, humidam sobolem.* Idem.

543 *Fugiant in flumina phocæ*] Quasi timentes marinam pestilentiam. *Servius.*

In flumina] In *Longobardico* legitur, *ad flumina.* Sed si *in flumina*, intelligimus eas immergi, neque audere in siccum prodire. Si *ad flumina*, subaudiendum, a quibus auxilium petere viderentur. *Pierius.*

Inoolite, &c.] Præter solitum. *Plinius* ix. 7. Et *vituli marini, quos vocant phocas, spirant ac dormiunt in terra.* Utrum autem pisces morbus pestilens infestet, disputat *Aristot.* *Hist. Animal.* viii. 19. *Taubmann.*

544 *Interit et curvis*] Ab Nostro *Seneca* in excursu suæ pestis: *Peribit pestem, latebrosa serpens Aret, et sicco moritur veneno.* *Cerda.*

Curvis latebris] Græci φωλέους χαλείας appellant, teste *Nicandro.* Occurrit prius vocabulum apud *Matthæum* viii. 20. ἀλώπεκες φωλέους ἔχουσι. *Emmenes.*

545 *Squamis adstantibus*] Horrore erectis. *Taubmann.*

546 *Ipsis avibus*] Suis quodammodo, quæ alarum velocitate supergredi poterant aërem pestilentem. *Serv.*

547 *Vitam sub nube relinquunt*] Ita *Æn.* v. de *Columba*: *Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris.* *Cerda.*

548 *Mutari pabula*] *Lucr.* cali mu-

tenus amictum. Taubmann.

Refert] Prodest. *Servius.*

549 *Quasitaque noceat artes, &c.*] Hanc conquestionem multi excitant in suis pestibus describendis. Est enim potentissimum ad movendos affectus, medelam omnem converti in perniciem. Thucyd. *ὅτε γὰρ ἰατροὶ ἥκιστα: neque medici pares erant.* Lucret. pulcre: *mussabat tacito medicina timore.* Ovid. *Exitium superabat opes, victæque jacebant.* Et postea: *inque ipsos sæva medentes Erumpit clades, obsuntque auctoribus artes.* Silius: *Succumbit medicina malis.* Manilius: *Nec locus artis erat medicæ, nec vota valebant.* Seneca: *Non vota, non ars ulla corruptos leant: Cadunt medentes.* Livius l. xxv. *Curatio ipsa, et contactus ægrorum vulgabat morbos.* Sophoc. *Ὅδ' ἐν φορτίδῳ ἔρχος, ᾧ τις ἀλέγεται:* *Nullum est curarum propugnaculum, nullum levamen.* Cerda.

550 *Phillyrides Chiron*] Medicinæ inventor, Saturni et Philyræ filius. *Servius.*

Chiron] Moraliter. Quoniam mali homines aut ad medicos aut ad divinos confugiunt, ut aut ope humana aut divina adjuvantur: ideo *Chironem* pro medico, *Melampodem* pro divino posuit. Alii hunc expiationes scientem dicunt. Chiron autem Saturni et Philyræ filius fuit, adeo medicinæ peritus, ut etiam *Æsculapium* docuisse dicatur. *Philarg.*

Phillyrides Chiron] Q. d. præstantissimi medici, quales illi olim erant, hic defecere. Fuit autem Chiron *Centaureus* Philyræ et Saturni F. Achillis præceptor, notitia herbarum nobilis. Ita *Melampus* Amythaonis F. *καθάρης* appellatus est, et *Purgator*: qui lustrationibus ægros ad mentis sanitatem reduceret. Porro censent quidam, tres Medicinæ *θεραπευτικῆς* partes hic innui, *διατηρικὴν*, *χειρουργικὴν*, et *φάρμακευτικὴν*: vel tres Medicorum Sectas, *Empiricam*, *Methodicam*, et *Rationalem* sive *Dogmaticam*: atque

cas omnes hic frustra fuisse. *Taubm.*

Amythaoniusque Melampus] Amythonis filius *καθάρης*, id est, purgator. Nam *Prætidæ* ipse purgavit lustrationibus, quas invenerat. Hoc dicit, convalescente morbo, nec medicinam prodesse, nec religionem. *Servius.*

551 *Servit et in lucem Stygiis, &c.*] Pertinet hoc ad amplificationem pestis. Ita Silius: *tum serpere lubes Tartarea, atque haustis populari castra manipulis.* Iterum: *Et patulam Cyanem, latæque palustribus undis Stagnantem Stygio cocyti implevit odore.* Seneca: *Rupere Erebi claustra profundi Turba sororum face tartarea.* Lucan. tali spiramine *Nessus* Emittit Stygium nebulosis aëra saxis, Antraque lethiferi rabiem Typhonis anhelant. Claudian. quoque iu Ruff. *Stygiam pestem dixit.* Cerda.

552 *Pallida Tisiphone*] *Tisiphonem* hic, non unam Furiarum debemus accipere, sed pestilentiam, cui eleganter Poëta hoc nomen dedit. *Philarg.*

Agit ante] Id est, ante se. *Idem.*

453 *Caput altius effert*] *Prudent.* in Symm. II. *Seque altius effert Sideribus.* Cerda.

554 *Balatu pecorum*] Ita et Lucretius conquestionem excitat: *Consimili ratione venit bubus quoque sæpe Pestilitas, etiam pecubus balantibus ægror.* Ovid. *Lanigeris gregibus balatus dantibus ægros.* *Idem.*

Mugitibus amnes] Hom. II. II. dixit, *κῆμα βρέμεται: fluctus fremit, mugit,* Silius lib. VIII. *fundoque imo mugivit anhelans Aufidus.* Papin. Theb. I. VII. *mugire refractis Corniger Hebrus aquis.* Nonnus Dionys. I. XXIII. loquens de Oceano, *ῥατὸν μύκημα χέων: aquosum mugitum fundens.* *Idem.*

555 *Arentesque sonant rige*] Vult pestilentiam etiam elementa sentire. sic in tertio, *Arebant herbæ, et victum seges ægra negabat.* Nam *segetem* pro terra posuit. *Servius.*

Arentesque] In Romano codice, *horrentesque*, ob tectos scilicet mugitus

animalium. si, *Arentes*, erit, ut illud: *Aridus altis montibus audiri fragor.* Pierius.

Collesque supini] Græcorum more, qui πεδιον ὄπτιον. Cerda.

556 *Jamque catervatim*] Hom. II. XII. δμιαδόν. Ibidem, acervatim cadentes vocat, ἐκασσύντερος. et XV. rem explicat per vocem φαλαγγηδόν: *turmatim*, loquens de his, qui in bello funderentur. Et I. XVII. ita, ἀγχιστίνοι ἐκίπτον: *densi cadebant*. Val. Arg. III. ita: *exsangues confertæ cadis acervos*. Certe omnes, qui pestes describunt, mire sibi plaudunt in exhibenda ante oculos multitudine cadentium. Virgilius præclare explicuit his vocibus, *dat stragem catervatim*, *aggerat cadavera in stabulis*. Primum ab Lucretio sumsit, alterum ipse addidit. Libeat audire, qui alii rem expresserint. Lucret. *Inde catervatim morbo, mortique dabantur*. Iterum præclare: *Confertos ita acervatim mors accumulabat*. Ubi audis confertionem, acervos, cumulos. Para tibi lector copiam. Thucyd. ita expressit: ὁ φόβος ἐγίνετο οὐδενὶ κόσμῳ, ἀλλὰ καὶ νεκροὶ ἐπ' ἀλλήλοις ἀποθήσκοντες ἔκειντο: *expirabant nulla honestate, nam jacebant supra alios alii*. Et postea ait, omnes vias, et templa referta fuisse cadaveribus. Quod et Lucret. quoque arripuit: *Multaque per populi passim loca prompta viasque Languida semianimo tum corpore membra videres*. Agathias I. v. loquens de peste Constantinopolitana, mortuos exhibet ἀνὰ λεωφόρους, *per plateas*. Et Justin. I. II. *Tantaque fæditas morientium fuit, ut viæ cadaveribus complerentur*. Pari indole Ovid. silvis agrieque viisq. *Corpora fæda jacent*. Silius ab Lucretio et Nostro: *cumulantur acervi Labentum, et magno cineres sese aggere tollunt*. Idem.

557 *Dilapsa c. tabo*] Diffuentia sanie. supra, morbo collapsa. Lucanus: *Corpora tum solvit tabes, et digerit artus*. Taubmann.

558 *Donec humo tegere*] Indicat Virg. in hac sua peste primum cœpta humari cadavera ferarum, quod nunquam prius in usu. Verba, quibus Noster locutionem variat, sunt ista: *condere, mandare, infodere, referre, concedere, onerare terræ aggere*. Cerda.

Foveis] In antiquissimo quidem codice *fossis* legere est, sed ad Valla et Muros pertinent Fossæ. Hoc tamen loco non toleranda tantum, verum etiam decoris et dignitatis plurimum habere videtur improprietas hujusmodi, ad cadaverum multitudinem, quæ magno numero congregabantur, indicandam: quibus condendis capaciore opus esset loco. Nemo vero ignorat Fossas amplioribus spatiis produci solere, cum Fovea quid angustius significet, ut puta Scrobem, vel Luporum decipulas, vel quid hujusmodi ad modicos usus. Pierius.

559 *Nam neque erat coriis usus*] Quippe morbo putrefactis. Serv.

Nec viscera quisquam Aut undis abolerere potest] Nec lavari, nec coqui poterant. Caro enim corrupta morbo, quendam habet mucorem, qui non ablui potest: quoniam omne possidet corpus. Item igni superposita, aut putrefit, aut durescit: nam non coquitur. Idem.

562 *Telas putris*] Ipsa vellera putrida: κατ' ἐναλλαγήν. Taubmann.

563 *Verum etiam invisos*] In Romano codice legitur, *quæ etiam invisos*. Pierius.

Si quis tentaras] Si quis eos attrectaverat vel induerat, continuo ἐκξέσματα, et fervidæ eruptiones, sive carbunculi; atque etiam φθειπλῆσις, et morbus pedicularis (ut Serv. et Erythr. immundum sudorem hic exponunt) ipsum invadebat. Taubmann.

564 *Ardentes papule*] Id est, carbunculi. Servius.

Immundus sudor] Morbus pedicularis, qui est φθειπλῆσις. Idem.

566 *Contactos artus*] Vulgata quædam exemplaria legunt, *contractos ar-*

tus. Sed in Romano legitur, mutato etiam numero, *contactos sacer artus*. Ac quantum ad *contactum* pertinet, quod de contagiosa vi pestilentiae dicitur, apud Livium etiam in codicibus antiquis legas, *Vulgateque contactu in homines morbi*. Quod in impressis, *Attactu*, non ita proprie habetur. *Pierius*.

Sacer ignis] Quem Græci *λεπὰν νόσον* vocant. *Servius*.

Sacer ignis] *Lucret.* *Exurit sacer ignis, et urit corpora serpens* *Quamcunque arripuit partem, repitque per artus.* *Seneca:* *et sacer ignis Pascitur artus.* Male vero *Servius* per *sacrum ignem* intelligit *λεπὰν νόσον*: *sacrum morbum*. Nam *morbus sacer* est, *morbus caducus*, sive *Herculeus*, sive *comitialis*, sive *Epilepsia*, de quo morbo *Plato* loquitur in *Timæo* *Leg.* l. xi. Et *Heliodorus* *Histor. Æthiop.* l. vii. aliique. At vero *ignis sacer* est ex *Nota Hieronym.* *Mercur.* l. iv. *Var.* *Lectio.* c. 9. qui apud Arabas dicitur *Formica*, apud Græcos *Herpes*, apud *Scribonium* *Zona*, apud *Plinium* *Zoster* et *circinus*. *Vulgus* nominat *ignem Sancti Antonii*, *Silentiar.* in *Epigrammat.* vocat *γυιοβόρον πῦρ*. alii *γυιοβόρον*, et *γυιοκόρον*, ex *Nota Germani*. *Interpres Philonis* hunc *ignem* vocat

serpiginem, ita enim reddit, quoties in Græco occurrit, *ἐρπης*. Ut cum in *Politic.* ait: *Fertur nunquam ante sic laboratum malo communi universis gentibus, quale medici vocant serpiginem, quod omnes partes corporis inundans ignis more depascitur.* In gregibus dicitur *pusula*, quod ex *Columell.* facile elicies *vii. 5.* *Est etiam insanabilis sacer ignis, quam pusulam vocant pastores.* Inde *Barbarus*, *pusulosa* corpora explicat, quæ laborant sacro igne. Errant etiam, qui confundunt *ignem sacrum* cum *erysipellate*, quod facit *Cornarius*, et *Isidorus de Medicina* l. iv. *Lege Mercurialem dicto loco.* Est enim *Erysipelas* idem, quod *Erythropelas*, et *Hippocrati* *πῦρ ἄγριον*. *Cerda*.

Edebat] Eadem metaphora usi *Æschylus*, et *Euripides* ex *Nota Delrii* loquentis de *phagedæna*. Prior, *φαγέδαινα ἡ μὲν σάρκας ἐσθλεί ποδός*: *Phagedæna mihi carnes edit pedis.* *Patria posterior*, tantum pro *ἐσθλεί*, adhibet *θολvaro*. *Q.* etiam *Serenus*: *Sive calens febris jactatos exedit artus.* *Homerus* eleganter ad animum transtulit: *Ὀμοῦ καμάτω τε, καὶ ἑλγέσι θυμὸν ἔδοντες*: *Labore simul, et mœnore cor edentes.* *Odys.* ix. et libr. sequenti, *θυμὸν ἔδον*: *animum exedens.* Idem.

GEORGICON

LIBER IV.

1. *Protinus*] Quemadmodum in libris prioribus cæteros *Rei Rusticæ* *Scriptores* superasse omnes *Poëta* noster iudicatus est; ita in hoc se ipsum. ut non injuria magnus *Scaliger* pronunciarit, *Hunc librum quartum omnem humanam diligentiam superasse.*

Dicturus igitur de *Apibus*, hoc est, rebus minimis, *Rhetorice* magna promittit: ut et levem materiam sublevet, et attentum faciat auditorem. *Jo. Sarisberiensis* in *Policratico* vi. 21. *Scripserunt* (inquit) *de Repub. etsi diverso modo, Cicero et Plato: cum alter,*

qualis esse debeat, disseruerit: alter, qualis fuerit a maioribus instituta. Hanc tamen utque et instituta et instituenda præscripsit formulam, ut vita civilis Naturam, id est, optimam vivendi ducem, imitetur. Quæ sit autem Natura institutio, ipsa rationis experientia monstrare sufficiat. Poëtarum doctiss. Maro, ad quem Plutarchus eum destinat Trajanum, ut civilem vitam ab Apibus mutuetur, Admiranda canit levium spectacula, &c. Reipublicæ (porro addit) omnes auctores percurrere: rerumpublicarum revolve historias: Vita Civilis tibi rectius et elegantius nusquam occurrat. Essentque procul dubio beatæ civitates, si hanc sibi vivendi præscriberent formam. Hæc ille. Taubmann.

Protinus aërii mellis caelestia dona Exequar] Rhetorice dicturus de minoribus rebus, magna promittit; ut et levem materiam sublevet; et attentum faciat auditorem. Sane perire, quoniam scit breve esse opus hoc de apibus, et intra paucos versus posse consumi: usus est translationibus ad dilatandam materiam; dicens, apes habere reges, prætoria, urbes, et populos. Sane sciendum, ut supra diximus, ultimam partem hujus libri esse mutatam. nam laudes Galli habuit locus ille, qui nunc Orphei continet fabulam, quæ inserta est, postquam, irato Augusto, Gallus occisus est. Servius.

Protinus] Deinceps, exinde. Floreum agrum exequar, sicut sum ceteros executus. Idem.

Aërii mellis] Nam mel ex rore colligitur, qui utique ex aëre defluit. Idem.

Aërii mellis] Græcis etiam mel quoddam dicitur ἀέριμελι: quod Plinius Physice, an Poëtice, sudorem cæli, siderum salivam, succum purgantem se aëris appellat. Ex aëre enim ros defluit, unde mel fit. Sed cum de eo nihil in hoc quidem libro tractetur, κατ' ἐξοχήν mel intelligamus præstantissimum: quale et Antiphrisus in Epi-

gram. 1. αἰθέριον νέκταρ dixit: et de quo C. Celsus, Apes, inquit, ex floribus ceras faciunt: ex rore matutino mel. Taubmann.

Cælestia dona] Id est, munus deorum. Ante enim mel inveniebatur in foliis. ut, Mellaque decussit foliis. Servius.

Cælestia dona] Sive quod Juppiter melle nutritus sit in insula Creta, sive quod in aëre concipiatur. Nam, ut ait Cornelius Celsus, apes ex floribus ceras faciunt: ex rore matutino mel. Philarg.

Cælestia dona] Id est, munus deorum. Legantur, quæ de melle admiranda scripserunt Plinius XI. 14. item Galenus et Dioscorides; apparebit laus hæc mellis, non poëtica aut hyperbolica, sed physica et mera veritas. Taubmann.

Aërii mellis caelestia dona] Quamvis ex superioribus liquido apparet, in dubium posse vocari, an apes mel ex rore colligant, an faciant; verbo tamen monstrare liceat locum Salmasii emendantem locum Aristotelis, Plin. exercit. p. 1020. et citantem Senecam testimonium Epist. LXXXV. Quibusdam placet non faciendi mellis apibus scientiam esse, sed colligendi. Emmen.

2 Hanc etiam] Sicut superiores. Servius.

3 Admiranda tibi levium spectacula rerum] Audies ex levibus rebus digna stupore esse in apibus, proceres et tanta certamina. Idem.

Admiranda] Huic sententiæ annecte verba ista Plinii 1. 5. Sed inter omnia ea (insecta) principatus apibus, et jure præcipua admiratio, solis ex eo genere hominum causa genitis. Cerda.

4 Magnanimosque duces] Ait Aristot. Hist. Anim. 1. 1. apes esse ὀφ' ἡγεμόνα, sub duce; et opponit formicis, quæ dicuntur esse animalia ἀναρχα, sine ullo duce aut imperio. et Didymus loquens de apibus, μόνον δὲ τοῦτο τὸ ζῷον ζητεῖ ἡγεμόνα, τὸν ἐπιμελησόμενον τῶν ὄλων: Hoc solus inter.

reliqua animal ducem querit, qui omnium curam gerat. Idem.

Totiusque ordine] In Romano codice, atque etiam in Mediceo, legitur absque ex præpositiva particula, *totiusque ordine*. In aliis antiquis codicibus, ex, habetur: in quo animadvertendum, esse Synizesin ex duabus ultimis syllabis, in *totius*, si lectio ea *totiusque ex ordine gentis*, admittatur. Verum ego crediderim ex insertum ex Paraphrasi, recteque legi, *Dicam ordine*. Pierius.

Gentis] Græce γένος μελιττῶν. pro quo Ælian. i. 3. χρῆμα ἦν γένος βατράχων, ubi γένος suspectum. Columell. ix. 3. Gens universa totius alvei consumitur. Emmenessa.

5 Mores] Quia castæ sunt; ut, *Il- lum adeo placuisse apibus mirabere morem*. Servius.

Mores] Columell. ix. 3. commendat apes moribus placidis. Emmen.

Et studia] Ut, *Tantus amor florum et generandi gloria mellis*. Servius.

Mores, et studia] Aristot. Histor. i. 1. apes numerat inter ζῷα πολιτικά. Plutarchus in libr. An seni regenda sit Respubl. apibus attribuit πολιτικόν. Ab hac civilitate dat illis Vates *mores, studia, populos*. Hoc inprimis admiratur Plinius: *Illæ ad usus vitæ laborem tolerant, opera conficiunt, Rempublicam habent, consilia privatim, ac duces gregatim: et quod maxime mirum sit, mores habent*. Macrobius vi. 6. cum multa Virgillii admiretur, tum hoc præcipue, quod apibus dederit *mores, studia, populos, prælia*. Didymus apud Geopon. ἡ μέλιττα πάντων τῶν λοιπῶν ζώων ἐστὶ σοφωτάτη. Et infra, ἡ πολιτεία τοῦτου τοῦ ζώου προσέκειται ταῖς μάλιστα εὐνεμονύμεναις τῶν πόλεων: *politia hujus animalis similis est reipublicæ bene institutarum urbium*. Iterum: τὸ δὲ φιλότεκνον αὐτῆς, καὶ ἐγγὺς λογικῆς διαβολῆς μάλιστα θεωρεῖται: *artificium ejus prope ad humanam intelligentiam accedit*. Lege, quæ de apum sapientia, et moribus scribit

ex Aristotele Ælianus v. 11. ad finem. Cerda.

Et populos] Ut, *binæ regum facies; Ita corpora plebis*. Servius.

Et populos] De apibus Ambros. Hex. v. 21. *Ipsæ sibi Regem ordinant, ipsæ populos creant*, et Plin. xi. 17. *cum populus in labore est*. et cap. 10. *duo examina concordibus populis dissimiles habere ritus*. et cap. 13. *duo populi conjungi debent, qui possint adhuc integras ceras explorare*. Affinis vox caterva. quæ data apibus a Papin. Achil. i. *Melle novo gravidas mitis videt Hybla catervas*. Cerda.

Et populos] Sic Apulejus, *nudæ populorum*. de formicis et in Proverb. Salomonis xxx. 25. *Populus formicarum infirmus est*. et paullo post: *Populus cuniculorum*. Emmen.

Et prælia dicam] Ut, *Erumpunt portis, concurritur athere in alto*. Servius.

Prælia] Petron. in Fragm. *Sic sine concubitu textis apis excita ceris Fervet, et audaci milite castra replet*. Cerda.

Mores, et studia, et populos, et prælia dicam] In Romano, *prælia* per æ, et in antiquissimo alio codice uno minus et legitur, quam in vulgatis reliquum habeatur exemplaribus: in hunc modum, *mores et studia, populos et prælia dicam*. Voluerunt enim studia suspendere, et absque et conjunctivæ particulæ interjectu, sententiæ reliquum subjungere. Sed enim particula illa ter iterata me nihil offendit: et præter id, quod numerosiorem versum facit, figuram etiam non inelegantem adstruit. Pierius.

Mores, et studia, et populos, et prælia dicam] Medicei codicis fidem sequi me facit indubitata originis ratio, quam tradit Dansquius in Orthogr. veteres enim scripturarum prolium, quasi πρὸ τῆς ὕλης, ante aciem. Sic in fragmentis Capitolinis:

IN PROILIO OCCISVS EST.

Testatur Muretus variar. lect. vi. 4. Plantinos codices antiquos in Me-

nechm. i. 3. 3. hanc lectionem agnoscere per *oi.* polysyndeton pondus singulis adfert, quare et studia et populos probaverim cum Pierio. De apibus et quomodo Virgilius poeticiis floribus illuminaverit, memorie prodidit Columell. ix. 2. *Emmeness.*

6 *In tenui labor: at tenuis non gloria]* Comparatio est laboris, quod magnam dat gloriam, si fuerit materia exilis ornata. *Servius.*

In tenui lab.] Q. d. Materia quidem exilis: sed compensatio laboris magna est gloria, si quis poterit angustis addere rebus honorem, ut Ge. iii. loquitur. Manilius i. ii. *Perspice nunc tenuem visu rem, pondere magnam.* Taubmann.

7 *Numina læva]* Prospera: ut alibi, *Intonuit lævum.* *Servius.*

Læva] *Læva* hic in bono posuit, ut, *intonuit lævum.* alibi autem in malo ponit, cum dicit: *Sæpe malum hoc nobis, si mens non læva fuisset, De celo tactas memini prædicere quercus.* *Phil.*

Numina læva] *Erythr.* hic prospera intelligit, ex disciplina augurum, quibus læva anguria erant secunda. Melius *Turneb.* qui *adversa* accipit: nam sicut dictum est a *Papin. Syl.* iv. *Castore dextro*, pro, propitio, et fausto: sic etiam *læva Numina* sunt infelicia. Deinde *Poëta* respicit *Græcorum doctrinam*, qui (ut notat *German.*) κακούς et λαιούς θεούς agnoscunt malos et sinistros Deos, sicuti ἀγαθούς, bonos. *Lege Agell. v. 12.* ubi ait, Virgilium singulari doctrina innuere Deos illos, quibus potestas est in lædendo, non juvando. *Cerda.*

Auditque vocatus Apollo] Aut quasi *Poëtam Apollinem* invocat: aut quasi deum pastorem. Nam *Apollo Nominis* dicitur. *Servius.*

Vocatus] Pro *invocatus.* vel quia *Poëtæ* in tutela ejus sunt: vel quia pater est *Aristæi*, qui primus invenit, unde apes fieri possent. *Philarg.*

Auditque vocatus Apollo] Fluxit hoc illo Homérico *καλε φειβος ἀπόλ-*

λωρ. ita *Pap. Stat. Achil. ii. Audit Arcitenens.* *Cerda.*

8 *Principio sedes]* Dicit, ubi alvearia ponenda sint: in qua re satis perite, et ea quæ abesse debent, ne noceant apibus; et ea quæ adesse, ut possint prodesse, commemorat. Sane quoniam supra ait, *Magnanimosque duces:* ideo intulit modo, *Sedes, statioque.* quam translationem diligenter reservat. *Servius.*

Principio] *Scaliger Poët. iv. 8. Plenum est dicendi genus omne, cum nihil desit quod desideres; nihil redundet, quod sit exultans. Illud de Apibus (Principio sedes, &c.) valde plenum.* Taubmann.

Principio, &c.] De loco *Alveariis*, sive *Mellariis* idoneo vide *Colum. ix. 5.* et *Pallad. i. 37.* item *Varr. iii. 16. Idem.*

Sedes] *Karà τὸ αὐτὸ sedes statione* pretenda, intelligendum etiam, si aliud a sedendo, aliud a stando dicitur. *Philarg.*

Statio] Respectum in voce ad rem militarem; nam statio militum est. ita *Plin. xi. 10. interdum statio ad portas more castrorum, noctu quies in matutinum, donec una excitet gemino aut triplici bombo, ut buccino aliquo.* *Cerda.*

9 *Quo neque sit ventis aditus]* Hoc præceptum ita libat *Varr. Re Rust. iii. 16. Alvearium procerum esse oportet aëre temperato.* *Colum. ix. 4.* jubet esse pabulationes apum aprico, et minime procelloso cæli statu. Auctor *Geop. i. xv.* ait, locum apum debere esse exortum Solis, quærens nimirum locorum temperiem. *Plinius xxi. 14.* eodem studio: *Alvearia orientem æquinoctialem spectare convenit; Aquilonem evitent.* *Idem.*

10 *Neque oves]* *Colum. ix. 5. sedes apibus collocanda est procul a tumultu, et cætu hominum, ac pecudum.* et c. 4. pabulationes apum sint secretissimæ, viduæ pecudibus. *Plin. xi. 18.* de hostibus apum: inimicæ et oves, difficile

ae a lanis earum explicantibus. Idem.

Hædique petulci] Lascivi, exultantes. Et petulci dicti ab *appetendo*. unde et meretrices *petulcas* dicimus. *Servius*.

Hædi petulci] Habet epithetum insignem notam hujus pecudis. nam hædi mire lascivunt ex ingenio. *Isid.* XII. 1. de hædo jam grandi, id est, hirco: *lascivum animal, et petulcum*. Ex eadem *Seneca* in *Furen*. *Errat cursu levis incerto Molli petulans hædus in herba*. *Manil.* I. v. *Conveniunt, levibus gaudent, lascivaque signant Pectora, et in luxu agiles, agilemque vigorem Desulant. Vario ducunt in amore juventam*. Est vero *petulcus* ea forma ductum ab *peto*, qua ab hio *hiulcus*. ut vero *Virg.* *hædique petulci*, ita *Lucret.* I. II. *agnique petulci*. *Cerda*.

Hædique petulci] Qui ab *albās* derivatum volunt præferunt *æ*. *Dausquius* tamen contra *Pierium* sentit, scriptitandum docens per *æ*, cui ad stipulatur usus. Adspirationem necessariam putat *Terentius Scaurus* in *Orthogr.* quod apud antiquos *fædus* sit dictus, qui *f* posuerunt ubi nos *h* collocamus. Recte *petulci*, id est, lascivientes, *petulantes*. Sic appellantur, teste *Festo*, qui *protervo impetu et crebro petunt lædendi gratia*. quo in loco hunc *Maronis* locum attingit. *Emmeness*.

11 *Floribus insultent*] Græci dicunt, *ἄνθεσιν ἐπιθρόσκειν, σκιρτᾶν, ἀποδυσπέρειν, ἐξυβρίζειν*. *Lucret.* I. 1. *Inde fera pecudes persultant pabula lata*. *Cerda*.

Floribus insultent] Hic lasciviam ludibundi pecoris expressit, quod *σκιρτᾶν* Græcis dicuntur. interdum nimio luxu *ἐξυβρίζειν*. Forsan autem et ideo abesse jubentur, quod capræ quidem halitu suo flores inficiant: ab ovium autem lanis se apes difficile explicent, ut *Plin.* XI. 18. *Germanus*.

12 *Decutiat*] Ab hoc *Plin.* XVII. 22. de oculis, id est, gemmis vitium:

decuti enim oculos, tractoque infrantium deteri. *Cerda*.

Surgentis] Transfer in hunc locum, quæ ad illud *Ge. I. Surgere messes*. et adjice *Claud.* qui *Rap. I. surgentes fruges*. Idem.

Atterat] Ita *Vopiscus* in *Aureliano*: *segetem deterat*, et de vitula *Claudian.* *Rap. I. proterit arva*, et de serpente *Papin. Th. v. robora atterit*. Idem.

13 *Picti terga*] *Picta terga habentes*. *Servius*.

Picti squalentia terga lacerti] Locutio Græca, quod sæpe monui. *Lacertos* inter hostes apum numerant *Auctor Geop. Colum.* et *Palladius*: *rubetas*, *Arist.* et *Plinius*: *Virgilius* infra *stellionem*. Demum nulla est serpentium, quæ non adrepat ad dulcem escam. Ex omnibus signata sunt verba *Colum.* IX. 7. qui ait *lacertum stare pro foribus, veluti custodem vestibuli, ut prodeuntibus apibus exitum afferat*. *Cerda*.

14 *Pinguibus a stabulis*] *Plenis*: sicut inanes res, *tenues* nominamus e contrario. *Servius*.

Meropesque aliæque volucres] Dicendo, *Aliæque volucres*, ostendit etiam aves esse *meropes*. Sunt autem virides, et vocantur *apiastræ*: quia apes comedunt. Idem.

Meropesque aliæque] In *Mediceo* codice, non est geminata particula *que*, sed *meropes aliæque* legitur, magis tamen placet geminari, ut in aliis codicibus habetur. *Pierius*.

Meropes] *Avis* ista ab aliis *apiaria*, ab aliis *riparia*, a *Gaza apiaster* dicitur. Adepta est hæc nomina ab insigni odio in apes. Dicitur etiam *mellisphago*, quasi apum gurges. Cum autem hic tam *merops*, quam *hirundo* dicantur hostes apum, credibile est traductum locum *Arist.* *Hist.* IX. 40. *ἄδικοῦσι δὲ αἱ τὰς μάλιστα αἰτὲ σφήκες, καὶ οἱ αἰγίβαλοι καλούμενοι, τὰ ὄρνια, ἔτι δὲ χελιδόν, καὶ μέροψ*: inferunt injuriam apibus, maxime *vespæ*, et avi-

ouia, quos *paros* vocant, item *hirundo*, et *merops*. Inde mox ait de his, qui curant alvearia, καὶ τὰς σφῆκας, καὶ τὰς χελιδόνας τὰς πλησίον τῶν σμηρῶν ἐξαίρουσι, καὶ τὰς τῶν μερόπων νεοττίας: *vesperum latibula, et hirundinum, ac meropum nidus propinquos alveis tollunt*. Plin. xi. 18. nihil de merope, tantum: *populantur* (apiculas) *hirundines*, et *quædam aliæ aves*. Ab Arist. sumisit Auctor Geop. a quo numerantur isti hostes apum, σφῆκες, αἰγίσταλοι, μέροπες, χελιδόνες, κροκιδεῖλοι, σαῦραι: *Vesperæ, paræ, meropes, hirundines, crocodili, lacerti*. et Ælian. v. 11. *Nocent rubetæ, et ranæ lutariæ, meropes, hirundines, et vesperæ*. Eadem fere scribit, i. 60. *Cerda*.

Meropesque] *Meropes* rustici barbaros appellant, et *aliæ*, id est, ceteræ. Vide Plin. x. 33. et Aristot. Hist. ix. 40. *Philarg*.

15 *Et manibus Procne pectus signata cruentis*] Nomen posuit pro nomine. Nam Philomela in hirundinem versa est: pro qua *Prægnem*, vel quasi sororem posuit; vel quasi eam, quæ fuerat illius sceleris caussa. Nam ipsa Tereum miserat ad ducendam sororem. *Servius*.

Procne] In Romano codice, et aliquot aliis antiquissimis, *Procne* scriptum est, non *Progne*, veluti Græci faciunt *πρόκνη*. Quos et Romani sequuti sunt, ut ex antiquis inscriptionibus, quas Romæ observavimus, videre licet. In Quirinali enim hæc ita habentur,

P. VALERIUS BASSVS PRAEFECTVS
FABRVM ET CAECILIA PROCNE
DIANAE VALERIANAE. D.D.

Quod Epigramma ideo libuit adnotare, quia memineram Jovianum Pontanum literatissimum priori ætate Virum, sollicitum super hac dictione fuisse: quia *Procne* per *ch* in Apulia scriptum reperisset. Quod vero malunt nunc *Progne* per *g* septimam litteram scribi, non diffuculter admiserim, quia *c* cognitionem

habere cum *g*, et sæpe eas invicem succedere, alibi demonstratum est. *Pierius*.

Procne] Id est, *hirundo*. *Progne* enim cum filium suum coniugi pro epulis apposuisset, in *hirundinem* mutata est: et signa occisi filii maculas in pectore etiamnum habet cruentas. Fabulam tractavit Ovid. Met. vi. sect. 7. et seqq. Alii aliter. *Taubm*.

Procne] Fabulam hanc confundi sæpius docet Lactant. ad Statium p. 291. et longe aliam tradit Antonin. Liberal. fab. xi. *Emmeness*.

16 *Ipsasque volantis Ore ferunt*] Attingit naturam hirundinis, de qua Plin. x. 24. *Eadem demum sola avium non nisi in volatu pascitur*, sed videndum an *sola*? Nam Virg. hic de multis loquitur; non de sola hirundine. Cantior Isid. xii. 7. qui rem a Plinio accipiens, adimit illud *sola*. Nam tantum ait: *Hirundo dicta, quod cibos non sumat residens, sed in aëre capiat escas, et edat*. Quod Isidor. attingit de etymo, negligo. Redeo ad Vatem, ut hic *ferunt*, ita Græci dicunt aves φέρειν, προφέρειν, προσφέρειν, τροφήν νεοττοῖς. Primum est in Oppiano Hal. iii. alterum in Arist. de hist. Anim. tertium in Plutarch. l. quomodo quis sentiat profectus suos in virtute paranda. Aristot. variat per verba θηρεύουσι, ἀρπάζουσι: *venantur, rapiunt*. Extremum sæpe usurpat Plin. Pertinent vero ad sententiam Poëtæ versus Oppiani et Germani Nota hic, et Scaligeri Poëticæ v. Habentur illi Hal. iii. Ὡς δ' ὅπου' ἀπτήνεσσι φέρε βόσων ὀρταλίσχοισι Μήτηρ εἰλαρινή ζεφύρου πρωτόγγελος: Ut autem quandoim plumbis fert pabulum pullis Mater, cernæ zephyri prima nuntia aris. Loquitur de hirundine. *Cerda*.

17 *Dulcem nidis immitibus escam*] Id est, crudelibus pullis, qui apum morte nutriuntur. *Servius*.

Immitibus] *Immitibus* nidis temporale epitheton est. ideo enim *immitibus*, quia apibus vescantur. *Philarg*.

Nidis inmitibus] Hunc locum citat Non. Marc. c. 16. *Non solum domilia avium, sed etiam earum fetus sic dicere possumus.* Eodem fere modo de ibide loquitur Solinus c. 32. *Gratissimamque ex his escam nidis suis deferit: id est, pullis. Emmeness.*

Dulcem escam] Ita Opp. Cyn. l. iv. *apes ἀγάραι: dulces.* Varr. r. r. ii. 5. *dulcissimas apes mellis matres.* Cerda.

18 *At liquidi fontes*] Præceptum hoc de aquis prope alvearia ita attigit Aristot. Hist. ix. 40. *πίνουσι δ' ἐν μὲν ᾧ ποταμὸς πλησίον ἔλλοθεν, ἢ ἔντεσθεν: Bibunt, si fluvius sit propinquus, non aliunde, quam ex eo.* Mox quæriam subjicit Auctor Geopon. *ἕδωρ δὲ κρᾶτιστον σήμεσι, τὸ διὰ τραπεζίας βίον ψηφίδος, ἀδιάφθορόν τε, καὶ ἀθόλωτον. ὑγείαστεε γὰρ, καὶ καθαροῦ μέλιτος ποιητικόν: Aqua optima est apum examinibus, quæ per asperos calculos defluit, ut ita incorrupta sit, ac non turbida: ita et sanitati conducit, et mellis puritati.* Varr. lib. iii. *Cibi pars quod potio, et ea iis aqua liquida, unde bibant, esse oportet, eamque propinquam, quæ præterfluat.* Columell. ix. 5. *Tum perennis aqua, si est facultas, inducatur: vel exstructo canali manu detur: sine qua neque favi, neque mella, nec pulli denique figurari queunt.* Idem.

Stagna virentia musco] Est muscus lanugo arboris, *μύλον, βρίον, σφάγγον.* Inde Columella, *emuscare arborem,* dixit, pro musco purgare. Est etiam muscus, qui adnascitur ad fontes in saxis. Inde, *Flumina muscus ubi, et viridissima gramine ripa.* Et Lucr. v. *Humida saxa super viridi stillantia musco.* Idem.

19 *Adsint*] Præsentēs sint. Phil.

Et tenuis fugiens per gramina rivus] Suspendendum est *Tenuis*, ne incipiant esse duo epitheta; quod apud Latinos constat esse vitiosum. Serv.

Fugiens rivus] Huic locutioni affinis illa, qua *pes* undis datur. Vide Æn. ix. ad illud: *revocatque pedem Tiberinus ab alto.* Vide uti Homerus

describat decurrentes rivos in horto Alcinoi, nequaquam cum nostro hic conferendus. Nam *σκιόθραι*, et *ἡσι*, dispergitur, vadit: quid ad tenuem rivum, fugientem per gramina? Cerda.

Tenuis rivus] Non valde profundus, ut etiam, qui leniter fluat. quod autem Servius admoneat, suspendendum esse, τὸ *tenuis*, ne incipiant esse duo epitheta, quod apud Latinos constat esse vitiosum, dijudicent docti, qui norunt, vitio carere apud Græcos, duo scilicet Epitheta uni substantivo jungere. Ceratus.

Tenuis fugiens rivus] Si enim ingenti cum murmure descendit, impetus aquæ decurrentis disturbat et necat apes. Quid hic aliud fugiens, quam recurrens? Hor. Sat. i. 1. *Tantalus a labris sitiens fugientia captat Flumina.* Emmenest.

20 *Palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret*] Hom. *Ἀντὰρ ἐπὶ κρατὸς λιμένος τανύφυλλος ἐλαίη.* Oleastrum autem ἀγριέλαιον, et ἀγριελάϊαν Græci dicunt, et κότινον, et αἰθιοπικὴν ἐλαίαν. Germanus.

Vestibulum] Proprie videtur locutus Poëta, ut apparet ex Colum. ix. 15. qui spatium illud, in quo sunt alvearia, vocat *vestibulum*. Si quis aliunde vocem traducat, possit. Cerda.

Inumbret] In Romano codice, et in quibusdam aliis pervetustis codicibus, *inumbret* legitur, sed plures *obumbret* habent. Pierius.

Inumbret] Sic Columell. l. x. *Mollemque sinum Staphilinus inumbret.* Emmenest.

21 *Ut cum prima*] Prima hic, pro primum: nomen, pro adverbio. Phil.

Ut cum prima novi ducent examina Reges] Dictum ex disciplina, et regimine apum, quarum Rex nunquam se effert ex alvearibus, nisi totis castis, toto exercitu comitante. Arist. Hist. ix. 40. *οἱ δὲ βασιλεῖς οὐ πέρονται ἔξω, ἐὰν μὴ μετὰ ὅλου τοῦ ἔσμου.* Iterum: *οἱ δὲ βασιλεῖς, αὐτοὶ μὲν οὐχ' ὀρώνται ἔξω ἄλλως, ἢ μετὰ ἀπέσews.* ἐν

δὲ ταῖς ἀφύσεσιν αἱ λογικαὶ περὶ τούτων συνεπαμύνασθαι φασιν. Sumsit ab hoc Plinius verba ista: Circa eum satellites quidam, lictoresque, assidui custodes auctoritatis. Procedit foras nonnisi migraturo examine. Supra dixerat: Cum procedit, una est totum examen, circaque eum conglobatur, cingit, protegit, cerni non patitur. Cerda.

22 Vere suo] Sibi grato et aptissimo. Servius.

Vere suo] Apes quiescunt et latent a Vergiliarum occasu, nec ante fabas florentes exeunt ad opera et labores. Aristot. Hist. VIII. 14. et Plin. XI. 6. Ramus.

Vere suo] Quo tempore apprime delectantur, et sibi quasi proprio gaudent vehementer. Noster vs. 66. more suo. Flor. II. 8. Suo chore fulgentibus aciem utrinque vallaverat. Sed hæc a me dicta memini, plura tamen exempla invenies in indice Freinshemii ad Florum. Emmeness.

Emissa] Ita Plato in Politico, loquens de apibus, ἐκπέμπειν. Verba sunt: ἀποικίας, ὅλον σμήνην μελιτῶν, ἐκπέμποντες: Colonias veluti examina apum emittentes. Debes Germ. sed in quod testimonium nos quoque incidimus. Virgil. infra de iisdem: emissum agmen. Cerda.

23 Decedere ripa calori] Ut ætates possint aquarum vicinitate vitare. Servius.

Decedere] In Romano codice, discedere est. Sed decedere magis probatur, et signatissime positum est. Pierius.

Decedere calori] Græce δρενωπύειν. Quemadmodum Ge. III. 467. sera decedere nocti. pro declinare. frequenter meliori locum dare. Horat. Epist. II. 2. 213. Vivere si recte nescis, decede peritis. sic od. II. 6. non Hy-metto mella decedunt, id est, non inferiora sunt. Emmeness.

25 In medium] Ordo est, in medium transversas salices, et grandia conjice saxa. Servius.

In medium] In medium, non ad humorem retulit, sed absolute dixit. et inertem hic pro odioso posuit, ut in Bucolicis, Libertas quæ sera tamen respexit inertem. quæ vox ponitur et pro ignavo: Spumantemque dari pecora inter inertia votis Optat aprum, et pro eo quod sine arte fit: ut apud Lucilium in XIII. ut perhibetur iners, ars in quo non est ulla. Philarg.

Seu statit] Sive stagnans fuerit, sive profluens aqua. Taubmann.

26 Transversas salices] De hoc præcepto ita Varr. I. III. In qua aqua jaceant testæ, aut lapilli, ita ut exstant paulum, ubi assidere et bibere possint. Maluit Poëta saxa grandia, salices, quam testas, quam lapillos. Auctor Geopon. χρὴ δὲ ἐνιστάσθαι σπιδάδας, πέτρας καὶ ξύλα, μικρὸν ὑπερέχοντα τοῦ ὕδατος, ἵνα ὑφίστανουσαι πίνωσιν ἀμογήτι: Petrarum saxa, itemque ligna collocare oportet, quæ aquam superent, quibus insidentes bibant absque labore. Colum. 'Sive igitur, ut dixi, præterfluens unda, vel putealis, canalibus immissa fuerit, virgis ac lapidibus aggeretur apum causa.' Ceterum ea forma, qua Noster, 'transversas salices:' dixit Valer. IV. 1. 'mentes impotenti temeritatis incursu transversas.' et V. 1. 'prava cupiditas transversum rapit.' Cerda.

27 Pontibus ut crebris] Veluti pontibus: nam non sunt pontes. Serv.

28 Pandere] De origine hujus verbi, ut sit pandere, quasi panem dare; deque Dea Panda, id est, Cerere, vide ex Varrone Nonium, et ex utroque Ludovicum Carr. Antiq. Lect. I. 3. Cerda.

Si forte morantis] Tarde remeantes ex pascuis. Servius.

29 Neptuno immerserit] Deum pro aquis posuit. Idem.

30 Hæc circum] Poëtæ satis fuit aliquas herbas adducere, quæ esse debent juxta alvearia; nam ad omnes, non illi otium. Tu lege Aristot. Hist. IX. 40. Varron. III. 16. Co-

lumell. 12. 4. et 5. Plinium XXI. 12. *Cerda*.

Casia] Casia Poëtarum est herba coronaria, quam vulgus Hispaniæ vocat *espiego*: Italicum *spigo*, aut *spico*: Latini *lavendulam*, aut *lavandulam*. Non caret ista sententia assertoribus. Rembertus Dodonæus Pemptade II. 4. 5. aperte Virgilium capit de lavandula: sicut et generalis historia Rovillii VIII. 20. Ad hæc Dalecampius in XXI. 12. Plinii, accipit vel lavandulam, vel rosmarinum. Ubi enim Plinius docet, serendam esse casiam juxta alvearia, sic ille notat: 'cneorum ntrumque: album, sive lavendulam ac spicam nostram: et nigrum, sive rosmarinum, coronariam.' Ruellius quoque III. 149. ait, Latinarum casiam esse illam, quam Græci vocant *chameleam*, et *thymelæam*, Theophrastus *cneoron*. Tu lege Matthiolum in Diosc. et Servium Ecl. II. ubi ait, casiam Virgillii esse herbam coronariam. optime: nam in eo versu, 'Tum casia, atque aliis intexens suavis herbis.' *Cerda*.

31 *Serpulla*] In Romano codice, *serpulla*: de qua descriptione plura diximus in Alexi, pro quo aliqui legunt *serpilla*. Pierius.

Serpulla] De his dictum Ecl. II. Numerant hanc herbam scriptores inter eas, quæ proficuxæ apibus, præsertim Arist. Hist. IX. et Varro r. r. II. Prior: *φύτευεν δὲ συμφέρει περὶ τὰ σμήνη ἔρπυλλον*, &c. oportet serere juxta alvearia *serpyllum*. Posterior: 'Si pabulum naturale non est, ea oportet dominum serere, quæ maxime sequuntur apes: ea sunt, rosa, *serpyllum*,' &c. Ratio peti potest ex Theophr. Hist. VI. 7. ubi ait: *ἔρπυλλος δ' ἐνίοις καὶ παντελὴς θυμῶδης*: *Serpyllum multis omnino olet thymum*: Quis autem nescit, thymum præcipuam esse apum messen. *Cerda*.

Serpulla] Hæc herba ab eo dicta quod *serpit*. Varro de re rust. I. 35. Ad locum Maronis facit id, quod Co-

lumell. habet XI. 3. 'Thymum et transmarina cunila et serpyllum magis alvearia curantibus, quam olitoribus studiose conseruntur.' vide quæ dicta sunt Ecl. II. 11. *Emm*.

Graviter spirantis copia thymbræ] Genus est herbæ abundantis in Phrygia. *Servius*.

Graviter] Modo bene, et multum significat: alias male: ut, *Aut ubi odor gravis*. Item, *Grave olentis Averni*. Idem.

Thymbra] An thymbra eadem sit cum satureia, ut multi volunt; an ab ea distinguatur, ut indicat Columella versu isto, 'Satureia thymi referens, thymbræque saporem,' et ex illo sentit Rember. Dod. Pempt. II. 4. 19. alterius est: sicuti, an thymbra sit eadem, quæ Latinis cunila, ut vult Fuchsins de hist. plant. c. 113. et indicat Plin. XXI. 12. numerans inter herbas apiarias cunilam, non relicturus thymbram, nisi eadem esset cum cunila. An cunila sit eadem cum satureia, ac perinde distinguatur a thymbra, ut ex Columella colligit Ruellius III. 32. Hæc (inquam) omnia aliorum sunt: memn tantum est, indicare thymbram esse apibus commodam. Auctor Geop. καὶ θυμβρά, καὶ κίτυσον, ἥδιστα μελισσῶν τροφαί: *Thymbra et cyttisus apibus jucundissimæ sunt*. Colum. IX. 4. 'Eademque regio fœcunda sit fruticis exigui, et maxime thymi, aut origani, tum etiam thymbræ,' &c. Quin Ruellius III. 32. scribit, apes delectari thymbra, non aliter ac thymo. *Cerda*.

32 *Inrigumque*] Qui irrigat, alias qui irrigatur. *Philarg*.

Inrigumque] Vide, quæ dicta sunt II. 485. ubi male *πυτίζειν* pro *ποτίζειν*. de quo verbo et simul de hoc Maronis loco agit Salmas. Plin. exercit. p. 617. *Emmeness*.

Bibant] Ex hoc loco Claud. Rap. III. 'Sparsosque bibunt violaria succos.' Verbum *bibo* hoc loco ad irrigationem pertinet, ut etiam Ecl. III.

‘sat prata biberunt.’ ubi congesta mihi aliquot exempla: contra, *irrigo*, sumtum est, pro *bibo*: declaratore Athen. lib. 1. cuius hæc sunt, *ἐλθῆται δὲ τὸ βρέχειν καὶ ὅπῃ τοῦ πίνειν. ἀντιφάσης· δὲ γὰρ φαγέτορας δαφιλῶς βρέχειν: Irrigare dicitur pro bibere. Antiphanes: oportet edentes splendide irrigari.* Ad id ipsum advocat Eubulæus, qui *βεβρεγμένον*, irrigatum, posuit pro *poto*: itaque herbæ bibunt, rigantur homines potu. *Cerda.*

Violaria] Loca in quibus nascuntur violæ. *Servius.*

Violaria] Meminit hujus vocis Columell. l. x. ‘et conniventes oculos violaria solvunt.’ Nisi commodum et lucrum, quod ex apibus, sive earum melle proficiscitur, suadeat Varr. de re rust. l. 35. auctor est, ne violaria in fundo fiant. Quod irrigationibus indigeant, ibidem discas. *Emmeness.*

33 *Corticibus*] De alveorum materia (hic Virgil. duplicem probat ex cortice suberis, ex vimine) loquuntur Varro, Columella, Plinius, Auctor Geopon. Adducam verba singulorum. Primus de r. r. III. 16. ‘Alii faciunt ex viminibus (*alvos*) rotundas, alii e ligno ac corticibus, alii ex arbore cava, alii fictiles, alii etiam ex ferulis.’ Alter IX. 16. ‘Alvearia fabricanda sunt pro conditione regionis: sive illa ferax est suberis, haud dubitanter utilissimas alvos facimus ex corticibus, quia neque hieme rigent, nec cudent æstate: sive ferulis exuberat, his quoque cum sint naturæ corticis similes, e quibus commode vasa texuntur. Si neutrum aderit, opere textorio salicibus connectuntur: vel si nec hæc suppetent, ligno cavatæ arboris, aut in tabulas dissectæ fabricabuntur.’ Tertius XXI. 14. ‘Alvearia optima e cortice, secunda ferula, tertia vimine.’ Quartus ab his omnibus abit, nam probat ἀγγεῖα σανιδῶν ὀξείνων, ἢ συνκίνων· ταῦτα γὰρ ἄριστα. ὁμοίως καὶ τὰ ἐκ πιτύνων, ἢ φηγύνων: Vasa ex tabulis oxineis, aut

ficulneis, quæ optima: similiter ex pineis, aut fagineis. Ex verbis Columellæ vidisti rationem, cur cortex præferendus, quam noster siluit. *Cerda.*

34 *Alvearia*] Quamvis alvearia quinque syllabarum numero per Synizesin dictione integra scribendum esse nonnullorum codicum consensu, et Capri grammatici observatione monemur: pleraque tamen exemplaria vetera *altaria* legunt, quam lectionem Flavius Sospater agnoscit, ubi dicit *alvaria neutraliter dicuntur*. Virgilius, *Seu lento fuerint Alvearia vimine texta.* quamvis Cicero dixerit, *Apes in Alvearium concesserant* in æconomico, singulariter. Advertendum vero, nunquid apud Sospatrum codex mendosus sit ea dictione *neutraliter dicuntur*, pro *pluraliter*, ut respondeat ad illud quod Cicero singulariter protulit. In antiquo sane codice Carisii neutraliter legi, et *Albaria* quadrisyllabum. *Pierius.*

35 *Angustos habeant aditus*] De hoc præcepto ita Arist. hist. IX. 40. loquens de ipsis apibus: καὶ τὰς εἰσόδους δὲ παροικοδομοῦσιν, ἐὰν εὐρείαι ᾖσι: Ita aditus ædificant, ut arceant. Auctor Geop. στενὰς ποιεῖ τὰς εἰς τὸν ἀντὴς οἶκον εἰσόδους: Facit angustos aditus suam ad domum. Colum. IX. 7. ‘foramina quibus exitus aut introitus datur, angustissima esse debent.’ Varro: ‘Media alvo, in qua introeant apes, faciunt foramina parva.’ Oppian. Hal. III. loquens de re alia, ita extulit, στενοῖσι ποροῖσι. *Cerda.*

Nam frigore, &c.] Frigus et calorem, utrumque apum hostem, scriptores alii rei rusticæ attigerunt. Varr. ‘Providendum vehementer, ne propter æstum aut propter frigus dispercant.’ Ideo ait, alvearium debere esse in loco aëre temperato, ‘neque æstate fervido, neque hieme nou aprico.’ Eodem pertinet ratio illorum, qui improbant alvos fictiles. Varro idem: ‘Optimæ fiunt corticeæ,

deterriimæ fictiles, quod et frigore hieme, et æstate calore vehementissime hic commoventur.' Colum. c. 6. 'Deterriima est conditio fictilium, quæ et accenduntur æstatis temporibus, et gelantur hiemis frigoribus.' Ac propter frigus quidem Herodotus l. v. apes vocat ζῶα δίσπρυα, quia obnoxix huic malo. *Idem*.

37 *Utraque vis apibus pariter metienda*] Tam caloris, quam frigoris. Quod licet utrumque æquali modo metuendum sit, tamen dissimiliter nocet. Nam calore liquefacta defluunt mella; quæ si fuerint frigore condurata, constrictas apes interimunt. *Servius*.

38 *Certatim*] Græci εἰς ἀμυλλαν pari significatione dicunt. Eurip. in Troad. ὦν γ' οὔτε μάρων, οὔτ' ἀριθμός ἐστὶ μοι, Κακὸν γὰρ εἰς κακῶν ἀμυλλαν ἔρχεται, in concursum. *Germanus*.

Tenuia] Sic Ge. i. 399. 'tenuia velleræ.' et ii. 121. 'Velleræque ut foliis depectant tenuia Seres.' De dimensione a procelensmatico agit fusius Erythræus in Indice, ubi citat Ge. ii. 180. 'tenuis ubi argilla.' Nonnulla dicturus ad v. 432. his supersedeo. *Emmeness*.

39 *Spiramenta*] Exitus: alibi, 'Sævi spiracula Ditis.' *Servius*.

Linunt] Varro iii. 16. 'Extra ostium alvei obturata omnia, qua venit inter favos spiritus, quam ἐπιθόκην appellant Græci.' Plinius xi. 6. 'Alveum ipsum intus totum, ceu quodam tectorio filinunt.' Aliis μύτρυς est, aliis κόμμοσις. *Taubmannus*.

Fucoque] Genus est herbæ, unde tinguntur vestes. Fucum autem et flores pro cera posuit, quam ex his colligunt rebus. *Servius*.

Fucoque] *Fucus* est genus ceræ, qua pro glutine abutuntur. Græci propolim vocant. Alii sic: *fuco* pro medicamento posuit. Plautus in Penulo: 'Vitæ corporis fuco occulunt.' Sed vide, ne de galbano dicat, quod separatim solent præparare, propter

Delph. et Var. Clas.

remedia, quibus adversus animalia utuntur, sibi infesta. Unde ipse alibi adversus colubros hoc dicit adhiberi. *Philarg.*

Fucoque] *Fucus* (φῦκος sive φυκίον) herba est lactucæ similis, quæ *algæ maris* Plinio dicitur, xxxii. 6. Hic autem πρόπυλος sive *protectum* (ut Varro appellat) indicatur, quo vestibula et oras sive rimas obstruunt illinuntque, ut æris et bestiolarum injurias prohibeant. *Taubmann*.

Oras] *Oras* autem alveariorum. *Philarg.*

40 *Collectumque, &c.*] Aristot. Hist. ix. 40. οἰκοδομοῦσι τὰ κηρία φέρονται, τῶν τε ἄλλων ἀνθέων, καὶ ἀπὸ τῶν δένδρων τὰ δάκρυα, ἰτέας, καὶ πτελέας, καὶ ἄλλων κολλωδεδωμένων. τούτῳ δὲ καὶ τὸ ἔδαφος διαχρῶνσι τῶν ἄλλων θηρίων ἕνεκεν: *Construunt favos deferentes ex floribus, atque etiam arborum lachrymis, salicis, et ulmi, et reliquarum, quæ glutinum pariunt: hoc pavimentum quoque illinunt, ne bestiolæ nocuæ subeant*. Didym. in Geopon. ἀπὸ δὲ τῶν ἀνθέων, καὶ τῶν δένδρων τὰ κολλωδέστερα τῶν δακρύων φέρονται: τοῖσις ὥσπερ ἀλοιφῇ τὸ ἔδαφος χρῶνσι, καὶ τὰς εἰσόδους: *E floribus atque arboribus lachrymis glutinosissimas ferentes, ex his velut unguine quopiam illinunt pavimentum, itemque ingressus*. *Cerda*.

Hæc ipsa ad munera] Ad officia conangustandarum cavernarum. *Servius*.

Munera] *Munera*, utrum officia, an quod illis munera conferas, et alveos earum communias. *Philarg.*

Collectumque gluten] Notatur πυσόκηπος, id est, humor tenax, sive (ut Gaza vertit in Aristot. Hist. ix. 40.) *picatus cereus*; qui fit a lacrimis arborum, salicis, ulmi, et si quæ aliæ glutinum pariunt. V. N. infra vs. 161. *Taubmann*.

Gluten] Hic *gluten*. Sallustius autem, hic *glutino* adolescebat. *Philarg.*

Gluten] Observat Carisius *gluten* a Virgilio dictum, quod alii *glutinum* dixere: ut apud Scaurum legere est,

6 P

Dadalam invenisse glutinum, et apud Sallustium *quasi glutino* adolecebant. Pierius.

41 *Et visco et Phrygiæ servant pice lentius Idæ*] Ordo est, *Servant gluten*, quod est lentius, et visco, et Phrygiæ Idæ pice. Servius.

Phrygiæ] Pix, quæ provenit in pinetis Idæ montis Phrygiæ, laudatissima est. Ejus multis meminit Theoph. Hist. ix. 2. Plin. xiv. 20. 'Asia picem Idæam maxime probat.' *Cerda*.

Servant] Mire ait: nam pilas quasdam in alvearibus faciunt, de quibus postea cerea tecta componunt. Servius.

Lentius] Tenacius. Philarg.

Pice lentius Idæ] *Lentius*, tenacius, magis viscosum, ut supra: 'interque manus lentescit habendo.' Germanus.

42 *Si vera est fama*] Si credendum est apes posse terras effodere. Servius.

Si vera] Arist. Hist. v. 22. 'Sunt etiam apes quæ favos sub terra triplici ordine faciant: in quibus mel est, verius nullus.' Idem Plin. xi. 18. *Taubmann*.

43 *Sub terra fovere larem*] Sunt codices in quibus *sub terram* sit. In Mediceo, *sub terras*. Atque etiam *fovere larem*, pro fodere, quod satis videbatur superiore versu, ac eodem membro dictum, *Effossis latebris*. Pierius.

Sub terra fovere larem] Studium istud in occultandis favis celebrat Aristot. Hist. v. 22. εἰσὶ δὲ καὶ μέλιτται αἱ ποιοῦσαι τριπλᾶ κηρία ἐν τῇ γῇ: *Sunt apes, quæ favos sub terra triplici ordine fecerint*. et supra locum signat: αἱ δὲ ἐν θεμισκῶρᾳ περὶ τὸν θερμωδόντα ποταμὸν ἐν τῇ γῇ, καὶ ἐν τοῖς σμήνεσι ποιοῦνται κηρία: *Apud Themiscyram circa fluvium Thermodoontem apes favos faciunt tam in terra, quam in alveis*. Plin. xi. 18. ab Aristot. sumens: 'Circa Thermodoontem autem fluvium duo genera, aliarum, quæ in arboribus mellificant, aliarum, quæ sub

terra, triplici cerarum ordine uberimi proventus.' Allusit forte ad hanc rem Hom. Il. ii. c. 111 pro alveo apum nominat petram, μελισσῶν Πέρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομένων: *Apum saxo ex concavo semper recens exitium*. et Apollon. Arg. ii. qui de apibus: λιγυμέντι Καπνῷ τυφόμεναι Πέρης ἐκὰς ἀίσουσιν: *fuliginoso Fumo infestata ex petra longe avolant*. *Cerda*.

Larem] Deum præsidem domus pro domo posuit, et venuste transtulit ad apiculas. Præsides isti Lares sunt, ideo *Præstitites* dicti. Ovid. Fast. v. rationem dat: *Quod præstant oculis omnia tuta suis*. Idem.

44 *Pumicibusque cavis*] Nempe et συμβλήτης Πέρης Apollonio. Et Nicand. de apibus: κοίλοιο κατὰ δρυὸς ἐκίρυσαντο Πρώτον που θαλάμοις συνομήρες. *Germanus*.

Pumicibusque cavis] Manil. l. v. 'Pumicibusque cavis horrentia membra polire.' *Cerda*.

Pumicibusque cavis] Æn. v. 'latebroso in pumice.' Intelligit quemvis lapidem cavernosum. *Taubmann*.

Arboris antro] In codicibus nonnullis manuscriptis legere est, *arboris alveo*. Sed *antro* per hyperbolem longè melius videtur, ac figuratius. *Pierius*.

Exesæque arboris antro] Aristot. in adducto loco: 'Ad Amisum urbem convehitur a locis superioribus mel candidum, crassumque majorem in modum, quod apes faciunt in arboribus sine favo, quale etiam fieri in Ponto cognitum est.' ὁ ποιοῦσιν αἱ μέλιτται ἔνευ κηρίων πρὸς τοῖς δένδροις. Plinium jam adduxi. Huc pertinet illud Hesiod. ἐργ. 1. qui de quercu: Ἀκρὴ μὲν τε φέρει βαλάνους, μέσση τε μελίσσας: *Summa fert glandes, mediaque apes*. Quæ verba etiam sunt in Plat. Polit. ii. ex Hesiod. Demum opinio Poëtarum, qui e quercubus nata mella prædicant in ævo aureo. Ita Claud. Rap. ii. 'Ilex plena favis.' Sed de hac re jam Ecl. iv. *Cerda*.

45 *E levi rimosa cubilia limo*] Alii *Et levi* legunt. Unus tamen sensus est. Nam hoc dicit: Quod illæ nimio labore perficiunt, tu e levi unge rimosa cubilia circumfovens limo, etiam raras frondes superinjice. Quod ideo fit, ne vel limus crepet, vel cavernæ aut Sole penetrentur, aut frigore. *Servius*.

Limo] Bubulo fortasse, nam Varr. utiles (alvos) fimo bubulo oblinunt intus et extra. Auctor quoque Geopon. βόλβιτον advocat ad hanc rem: et Plin. XXI. 14. 'Circumlini alveos fimo bubulo utilissimum.' Et Colum. c. 14. 'Quicquid deinde rimarum est, aut foraminum, luto, et fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus: nec, nisi aditus, quibus commeent, relinquemus.' Sed cur fimus bubulus in tanto pretio ad rem apum? Rationem aperit idem Colum. loquens enim de fumo, quo internecantur aranei, et alii hostes apum, ita ait: 'Fumus immittatur factus incenso bubulo fimo, hic enim quasi quadam cognatione generis maxime est apibus aptus.' Ex eadem credo cognatione natum, ut stercus bubulum optimum sit curandis morsibus et puncturis apum. Vide Galen. I. x. de simplic. Medic. *Cerda*.

46 *Superinjice frondis*] Colum. c. 14. 'Et quamvis porticu protecta vasa, nihilominus congestu culmorum et frondium supertegemus: quantumcunque res patietur, a frigore et tempestatibus munimus.' *Idem*.

47 *Propius*] Ut, 'propius stabulis armenta tenerent,' et alibi: 'Vota metu duplicant matres, propiusque periculo It timor.' *Philarg*.

Taxum sine] Venenatam arborem. Ipse in Bucolicis, 'Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos.' Mel enim pessimum exinde gignitur. *Servius*.

Neu propius tectis taxum sine] In Oblongo codice Vaticano legere est, *neu propius taxum tectis sine*. Propter sibilum vero duorum ss crediderim ea

transposita. *Pierius*.

Taxum] Colum. IX. 4. loquens de apibus: 'taxi repudiantur.' Huc advoca, quæ dixi Ecl. IX. ad illud: 'Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos.' Et Ge. IX. ad illud: 'taxique nocentes.' Et adjuuge in contumeliam hujus arboris appellari a Nicandro in Alex. κακήν, et θανάσιο πολυκλαστόιο δότειραν, *Lacrymosæ mortis datricem*: a Plin. XVI. 10. *Tristem diram*: a Pœtis *pestiferam, lethiferam, mortiferam, lethalem, feralem, noxiam, funestam, metuendam*. *Cerda*.

Rubentis caneros] Odore enim ipso pereunt. Rubentes autem cum uruntur: non quia per naturam sint hujus coloris. *Servius*.

Nec rubentis Ure foco caneros] Colum. c. 5. 'Gravis et tetri odoris non solum virentia, sed et quælibet res prohibeantur, sicuti cancri nidor, cum est ignibus adustus.' Vocem *rubentis* cum uruntur explicat *Serv.* non quia ejus sint coloris. *Cerda*.

48 *Caneros*] Plinius XI. 18. 'Cancrorum etiam odore, si quis juxta coquat, apes exanimantur.' *Taubmann*, *Altæ neu crede paludē*] Nec facile mergantur. *Servius*.

49 *Aut ubi odor cæni gravis*] Ordo est: odor gravis, quia et levis dicitur, ut Sallustius: *Apud Corduenos amomum, et alii leves odores gignuntur*. *Philarg*.

Aut ubi odor cæni gravis] Profusissimi sunt auctores in declaranda apum mundicia, quo imprimis elogio aviculas istas afficiunt. Arist. Hist. IX. 40. ait: ἀλλὰ δὲ καθαριώτατόν ἐστι τὸ ζῷον: *Est hoc animal omnium mundissimum*. Adducit vero in argumentum hujus elogii, apem reddere excrementa in recessu, ne favi male oleant: quod et Plinius scripsit XI. 10, et *Ælian*. v. 11. et IV. 8. ἡ μέλιττα πρὸς οὐδὲν προτρέχει σάπρον, ἀλλὰ πρὸς γλυκεία: *Advolat apis ad nihil putidum, sed dulce*. et VIII. 11. ἡ δὲ μέλιττα μόρον πρὸς οὐδὲν προσίχει σάπρον: *Assidet*

apis nulli rei putidæ. Didymus: ἐστὶ δὲ καὶ καθάρων ὑπερβολὴ τὸ ζῶον, οὐδὲν τῶν δυσώδων, καὶ ἀκαθάρτων προσίζανον. Varr. *Nulla harum assidet in loco inquinato, aut eo, qui male oleat.* Colum. c. 5. ait, debere esse apiarium *ea parte, quæ tetris latrinæ sterquiliniq̃ue et balinei libera est odoribus.* Hinc vehementer irascuntur in eos, qui delibuti sunt unguentis: et in eos, qui dant operam Veneri, adeo illæ castitatis, et totius puritatis amantissimæ sunt. De priore nota Aristot. Hist. ix. 40. Ab hoc Plin. xi. 18. 'Odere fædos odores, proculque fugiunt, sed et infectos: itaque unguenta redolentes infestant.' Theophrast. caus. vi. 41. πολεμοῦσι δὲ δὴ σφόδρα καὶ αἱ μέλιτται τοῖς μεμερισμένοις. Varr. *Itaque his (unguentis) unctus, qui accessit, pungunt.* Eadem scribit Ælian. v. 11. Quod olentibus vinum succenseant Auctor Geop. l. xv. et Colum. ix. 14. De nota altera ita Colum. loco nuper adducto: 'Verum maxime custodiendum est curatori, qui apes nutrit, cum alvos tractare debet, uti pridie castus sit ab rebus Veneris.' Auctor Geop. γυναιξὶ δὲ ἐπέρχονται, μάλιστα ταῖς ἀφροδισιαζομέναις. et Ælian. v. 11. 'Libidinem et delitias odio persequuntur.' et infra, 'a complexu Venereo recentem cognoscunt, atque illum, sicut hostem, insequuntur.' Cerdæ.

Odor gravis] Id est, odor malus, quique offendit, de qua locutione Salmas. Plin. exercit. p. 361. *Emmen.*

Aut ubi concava pulsu Saxa sonant] Plin. xi. 19. 'Inimica et echo est resultanti sono, qui pavidas alterno pulsat ictu.' Colum. ix. 5. 'Nec minus vitentur cavæ rupes, aut valles argutæ, quas Græci ἤχους vocant.' *Idem.*

50 Vocisque offensa] Resonat Echo repercussa: quam apes vehementer horrere manifestum est. *Servius.*

Imago] Quæ Græce Εἰκὼν, Latine *imago* dicitur. Cic. Tusc. 111. 're-

sonat tanquam imago.' hic autem sonus facit eas fugere. *Philarg.*

Imago] Resultantem sonitum ex locorum cavitate, vocat *vocis imaginem.* Sumsit proculdubio ex Varr. qui r. r. iii. 6. loquens etiam de apibus, ita: 'Primum secundum villam, potissimum ubi non resonent imagines: hic enim sonus harum fægæ existimatur esse.' Sed et Lucret. l. iv. de Echo loquens: 'Pars solidis adlisa locis rejecta sonorem Reddit, et interdum frustratur imagine verbi.' Horat. ab omib. od. i. 12. 'cujus recinet jocosa Nomen imago?' Et Od. 20. 'Redderet laudes tibi Vatican Montis imago.' Et Silius l. xiv. 'clamat scopulis clamoris imago.' Et Val. Arg. iii. 'per longa reclamat Avia, responsant silvæ, et vaga certat imago.' Est enim *imago* dicta, subtractis literis, quasi *imitago*, at *tegmen* a *tegimen*, *discrimen* a *discernimen*, *flumen* a *fluimen*, *prossa* a *promissa*: et infinita alia. *Cerdæ.*

51 Pulsam hiemem sol aureus egit] Secundum Physicos: qui dicunt, quo tempore hic hiems est, æstatem esse sub terris: et vice versa, cum hic æstas, illic hiemem. Quod etiam Lucretius exequitur, et trahit in argumentum putealem aquam, quæ æstate frigidissima est, hieme vero calidissima. *Servius.*

Egit] Pro persequitur. *Philarg.*

Ubi pulsam hiemem sol aureus egit, &c.] Cum sol ad antipodas frigidam tempestatem transmittit; sole enim blandius illucescente, apes prodeunt ex latibulis. Similem locutionem habet Stat. Silv. l. iv. ad Sept. Severum: 'Jam trux ad Arctos Parrhasias hiems concessit altis obruta solibus.' Quo tempore se foras propriant, docet Calab. l. i. Colum. ix. 14. Plin. xi. 6., latent a Vergiliarum occasu in cavernulis, ex quibus circa æquinoctium vernum ad opificium exire incipiunt: examina autem et viribus et numero augentur circa v.

Idus Majas. ut passim hoc r. r. Scriptores. *Emmeness.*

52 *Reclusit*] Cœlum, mare, tellus, ut dicuntur per hiemem tegi nimbis, intercludi tempestatibus, constringi gelu; ita vere, et æstate, recludi, aperiri, laxari. *Cerda.*

53 *Saltus silvasque peragant*] Comparat Varr. III. 16. apes cum Musis, utque his attributi montes Helicon et Olympus; ita apibus montes floridi, et inculti natura. *Idem.*

54 *Purpureos flores*] Flores intelligit etiam aliorum colorum, sed præstans hic color Poëtam invitavit, ut illum nominaret. Græcus Poëta, Πλεῖστα ῥόδ' ἤρθσαν ποινίκεα, καὶ κρίνα λευκά. *Purpureæque rosæ fudere, ac lilia flores.* Nemes. Ecl. II. 'Purpureosque alitis per gramina flores.' Ovid. Art. III. 'Est prope purpureos colles florentis Hymetti Fons pater.' Claudian. Paneg. Stilic. II. 'Purpureo primæ signatus flore juventæ.' Noster in VI. 'Purpureosque legam flores.' *Idem.*

Metunt flores] Secant. Unde et messorum dicti sunt. Sane *meto, metis*, facit præteritum perfectum *messui*. *Servius.*

Purpureosque metunt flores] Sic Ovid. Fast. II. 706. de Tarquinio, 'et virga lilia summa metit.' quæ paulo post 'decussa lilia' appellat. Luculentius de hoc verbo Germanus Ge. II. 410. *Emmeness.*

Libant] Degustant alibi, defendunt: ut, 'pateras libare Jovi.' *Philarg.*

Fumina libant] Nam aqua necessaria ad usus apum. Arist. Hist. I. IX. αὐτὰ δὲ, ὅδωρ φέρουσιν εἰς τοὺς κυττάπους, καὶ μυρρίνοι τῇ μέλει: hæc autem aquam ad alveos ferunt, et melli admiscunt. Colum. c. 5. satis ad rem: 'Tum perennis aqua, si est facultas, inducatur, vel extracto canali manu detur, sine qua neque favi, neque mella, nec pulli denique figurari queant.' *Cerda.*

55 *Leves*] Ita quoque de ape Tibul.

'Rure levis vernos flores apis ingerit alveo.' *Idem.*

Hinc] Ex floribus scilicet, ex quibus primo mel, mox pullos efficiunt. *Servius.*

Hinc] A florum pastu, et aquarum gustu. Colum. 'Sine aqua neque favi, neque mella, neque pulli figurari queunt.' Notat autem Plin. II. 6. Virgilium in his naturæ ordinem non observasse: quem ibi vide. *Taubm.*

Nescio qua dulcedine læta] Quadam arcana ratione naturæ. *Servius.*

Hinc nescio qua dulcedine] Par huic versui ille Ge. I. de corvis: 'Nescio qua præter solitum dulcedine læti.' *Cerda.*

57 *Excudent ceras, et mella tenacia fingunt*] Desuntam similitudinem a ferrariis docet *Cerda*, qui legit *figunt*. Sed Ciceronis locus pro nostra stat lectione De Off. I. 44. 'atque ut apum examina non fingendorum favorum causa congregantur, sed, cum congregabilia sunt natura, fingunt favos.' Exponit manifestius quid sit *fingere* Plin. II. 6. 'primum favos construunt, ceram fingunt, hoc est, domos cellasque faciunt.' Aristot. Hist. animal. IX. 40. πλάττειν. ubi plura de conficiendis favis. *Emmeness.*

Mella tenacia fingunt] Quia cum inversi sunt favi, mel tamen inde non funditur. *Servius.*

Tenacia] Quæ in resupinatis favis cohærent. *Idem.*

58 *Caveis*] Alvearibus. *Idem.*

Caveis] Vasa apium Poëta nominat. *Prætoria, caveas, cunabula, ædes, tecta, urbem, penates, larem, antra, latebras, præsepia, stabula, oppida, horrea, thalamos, aulam, regna cerea.* Varro appellat domicilium, domum, coloniam. A quo domicilium accepere Lactantius XIII. 10. et Isid. XII. 7. Columella receptaculum, Claudian. Ruffin. II. rimosam patriam et antra pumicis. et Rap. II. castra cerea. Silius lib. II. Et odori corticis antra. Pap. Th. x. pumiceo antro, flavam domum. *Vulgus*

omne *alvearia*, *alcos*, *alceos*. Arist. Hist. IX. *σμήνη*, et *κυττάρους*. Calaber libro I. et Apollon. in Arg. et Hesiod. in Theogon. *σμβλον*. Auctor Geoponic. *κατακλίσεις, ὑποδοχῆν*. Idem etiam *θήκας, cellas*. Nazianzen. orat. 34. vocat *στέγγας, fistulas*, et *ἀοράτοις πλάσμασι*: *obscuris figmentis*. Calab. I. VIII. *χρηάμους, cavernas*. Homer. II. XII. *οἰκία*. et *κοῖλον δόμον*. Basil. Hom. Hex. VIII. *ἀποθήκας μέλιτος*. Nonnus Dion. I. v. recurrit ad foramina, *πολυτρήτων σμβλων*. *Cerda*.

59 *Nare*] Pro volare. ut Ennius in primo: 'Transnavit cita per teneras caliginis auras.' proprietates tamen vocis aptior est natantibus, quam volantibus. *Philarg.*

Nare] Id est, volare. V. N. Æn. I. *mare velivolium*. Ita in Epigr. Gr. ἐν αἰθέρι βεῦμα μελισσῶν. *Taubmann.*

Æstatem liquidam suspexeris agmen] Per ver serenum. *Servius.*

60 *Nubem*] Confertum instar nubis examen. Ita Tacitus I. XIX. 'avium nubem' dixit: Liv. I. v. 'equitum peditumque nubem': Noster Æn. VII. 'nimbum peditum': Statius 'Armorum nubem.' V. N. Æn. XI. 'cælumque obtexitur umbra.' *Taubmann.*

61 *Contemplator*] Pro intueri. nam tempus futurum pro præsentis posuit ab imperativo modo. *Servius.*

Aquas dulcis, et frondea semper] Propter hoc ait supra, 'Et tenuis fugiens per gramina rivus, Palmaque vestibulum.' *Idem.*

62 *Huc*] Ad alveos. *Taubmann.*

63 *Trita melisphylla*] Varro hanc herbam apiastrum dicit, in primo libro operis rustici. *Servius.*

Melisphylla] *Melisphylla* herba est, quam, ut ait Varro, alii *apiastrum*, alii *melinem* appellant. *Philarg.*

Melisphylla] *Melisphyllum* dictum est quasi *mellis folium*. Dicitur ab Dioscor. I. III. *melissophyllum*, quasi *apum folium*: ab eodem *μελίτωνα*, ab aliis *μελίτεια*. a Plinio *melitis*: a Gal-
lis, *melissa*, ut scribit Ruell. III. 58. a

Latinis *citrago*: ab Hispanis, *torongil*. Sed cum omnes pene *melissophyllum* vocent, Nicander *melisphyllon* dixit, quem secutus est vates. Patavit Varro III. 16. *apiastrum* esse eandem herbam cum *melisphylo*, aut *melisso-phylo*: hoc idem scripsit Higinus. Uterque mire falsus est, ut et illi, qui ab his accepere. Longe alia species, quod contra Higinum, et Varro-
nem Ruellius notavit, et alii ex his, qui nuper scripsere de re herbaria. Plin. aperte pro hac parte XXI. 12. ubi scribit serendum juxta *alvearia* apum causa *apiastrum*, et *melisso-phyllum*: non dicturus, si res eadem, et Colum. IX. 9. 'succo prædictarum herbarum, id est, *melissophylli*, vel *apiastri* manu illita.' *Cerda.*

Melisphylla] Disputationem, quam Cerda infert de *melisphylo* et *apiastro*, attingit Salm. Plin. exerc. p. 102. et legendum esse asserit propter metrum *melisphylla* ut *τρίσφυλλον* pro *τρίφυλλον* in Nicandro idem p. 243. *Emmeness.*

Cerinthæ ignobile gramen] Vile, ubique nascens. *Servius.*

Cerinthæ] *Cerinthæ* a Cerintho urbe Bœotiae, in qua plurima nascitur. *Philarg.*

Cerinthæ] *Cerinthæ* herba est, paucis etiam eruditibus cognita: 'cujus flores' (auctore Gesnero) 'cani et pallidi sunt, folia punctis quibusdam notata,' &c. Vide et Plin. XXI. 12. et Theophrast. hist. plant. VI. 7. *Melanchthon* leviter suspicabatur *lilium convallium* esse. *Taubmann.*

Ignobile] *Ignobile* non omnibus notum: *ignobile gramen*, vile, ubique nascens. *Philarg.*

64 *Tinnitusque cie*] Est enim *Apis animal Musicum*, auctore Varrone: 'gaudentque plausu et tinnitu æris,' teste Plinio XI. 20. Dubitat tamen Aristot. an audiant: et si; utrum voluptate id faciant, an formidant; quod scilicet hic Poëta iis tribuit. *Taubmann.*

Matris cymbala] Quæ in ejus tutela

sunt, ideo quod similia sunt hemicycliis cæli, quibus cingitur terra, quæ est mater deorum. *Servius.*

[*Matris quate cymbala*] Quidam ad Rheæ partum referunt, Idæos Dactylos, et sonum, qui ad avertendum Jovis vagitum, ne proderetur Saturno, in sacris mysteriis repræsentabatur. Cymbala vero, non tantum Cybeles sacris et Isidis, ut Hesychius demonstrat, sed et Bacchi orgiis adhibebantur. Unde Propert. lib. iii. 'Cymbala Thebano concrepuere Deo.' *Germanus.*

[*Cymbala*] Tinnitum proprie edere dicuntur, hinc Paul. i ad Corinth. xiii. 1. Γέγονα χαλκὸς ἡχῶν, ἡ κύμβαλον ἀδάσζων. Horum usum et figuram tradit Pignorius de serv. p. 83. sed nemo eruditius quam Gonsalvus de Salas ad Petron. p. 74. *Emmeness.*

[*65 Ipsæ considunt medicatis sedibus*] Varr. 'Quocirca examen, ubi volunt considerare, eum ramum, aliamve quam rem oblinunt hoc, admisto apiastro.' Idem: 'considunt, in quo est sapor dulcis.' *Cerda.*

[*66 Intima*] Ita hic *intima incunabula*, ut supra, *penitusque reperta.* Idem.

[*More suo*] Naturali ratione, cujus causa non redditur. Quis enim novit cur æris sono redeant in alvearia? licet ipse paulo post dicit, 'Crepitantiaque æra secuta, Dictæo cæli regem pavere sub antro.' *Servius.*

[*67 Sin autem ad pugnam exierint*] Longior solito parenthesis: est enim ordo: Sin autem ad pugnam exierint, motus animorum, 'atque hæc certamina tanta Pulveris exigui jactu compressa quiescent.' *Philarg.*

[*Sin autem*] De componendo apum dissidio; quod oritur ex πολυκοιρανίῃ et studii partium. Cum enim apum Politia sit μοναρχία, pro ea pugnant. Lucanus: 'Nulla fides regni sociis: omniique potestas Impatiens consortis erit.' *Taubmann.*

[*Sepe duobus*] Colum. ix. 9. 'Inter se, tanquam civilibus bellis, et

cum alteris, tanquam cum exteris gentibus, præliantur.' Invenio quatuor, inopiam cibi, studium florum, odium gentis, Regum superbiam. Primam attingit Aristot. Hist. ix. 40. ἤδη δὲ νοσῆσαντός τινος σμήνους ἡλθόντινες ἐπ' ἀλλότριον, καὶ μαχόμεναι νικῶσαι, ἐξέφερον τὸ μέλι. Plinius c. 17.

'Quod si defuerit alicujus alvei cibus, impetum in proximas faciunt, rapinæ proposito.' Alludit Calab. lib. xi. ubi ait, vespas pugnare contra apes περὶ σταφυλῆσιν ἀναγομέναις, quod istæ in uvæ ferantur. Alteram Plin.

'Maxime rixa in convehendis floribus exorta, et suis quibusque evocantibus.' Tertiam Arist. πολεμοῦσι δὲ σφόδρα αἱ μικραὶ τῷ γένει τῷ μακρῷ, καὶ περὶ ὧνται ἐκβάλλειν ἐκ τῶν σμηνῶν. Plin. c. 16.

'Nascuntur aliquando in extremis favis apes grandiores, quæ ceteras fugant.' Quantum Colum. 'Sunt enim plures unius populi duces, et quasi procerum seditione plebs in partes deducitur.' Hanc videtur Virgilius intellexisse, cum ait, 'Regibus incessit discordia.' De apibus dixit Theodor. 'Confusam inter multos potestatem et Democratiam odio habent: unum ducem observant, huic parere illis gratissimum est.' Hanc in re alia libat Lucan. lib. i. 'Nulla fides regni sociis, omnisque potestas Impatiens consortis erit.' Hanc Homer. cuius tritum est illud: Ὀὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίῃ, εἰς κοίρανος ἔστω: Non bona res multorum principatus, unus Rex esto. *Cerda.*

[*68 Incessit*] Ingruit, invasit. Alibi, *Incessi muros, ignes ad tecta volare.* Et *incessit regibus*, figuratum est: nam *incessit reges* dicimus. *Servius.*

[*Incessit*] Quod noster hoc verbo, Thucyd. lib. vii. ἐμπέπτειν. Alex. Aphrod. εὐσκήπτειν. Plato leg. η'. εἰσέρχονται. et in Menone λάβοι. et in Theage παρεγένετο. Euripid. in Rheso. ἔλοι. Dio Chrysost. orat. lxxx. ἐγκέκληκεν. Homer. Odys. xxiii. Ἰκαρὸν. Calab. ix. ὄρουσε. Herodot. i. ii. ἐπείδαν

delq olertpos. Idem sæpissime effert verbo ἐρεθίζουσε. *Cerda.*

69 *Trepidantia bello Corda*] Alacritate pugnandi: non timore. Alibi, 'exultantiaque haurit Corda pavor pulsans.' *Servius.*

Trepidantia] De apibus etiam Varr. 'Intus faciunt bombum, et cum introeunt, ac foras trepidant.' *Cerda.*

70 *Præsciscere*] Loquens quoque de apibus Colum. c. 9. 'Poterit exploratam fugam præsciscere, vespertinis temporibus aurem singulis alveis admovendo.' *Cerda.*

Morantis] Tarde incedentes. *Serv.*

71 *Martius ille aris ranci canor*] Varr. 'Consonant vehementer, proinde, ut milites faciunt, cum castra movent.' De isto apum canore Aristot. *φωνή μονῆς καὶ δύο γίγνται: Αὐδῖται solitaria, et peculiaris vox.* uti hic fiat, aperit Plin. xi. 51. 'Cetera simul cum volatu et incipere audiri, et desinere, ut muscas, apes. Sonum enim attritu, et interiore aura, non anima reddi.' *Cerda.*

Vox] *Bombus*, ut *buccina aliqua*: Plinius. Auctor Philomelæ: *Bombilat* (Gifan. leg. *Bombitat*) ore legens *murena mellis apis.* *Taubmann.*

72 *Fractos*] Collisos. *Servius.*

Auditur, fractos sonitus imitatu] Inuit fragorem et stridorem æreum tubarum, qui rumpi et refringi magis, quam edi videtur: quem murmur tumultuantium apum quodammodo imitatur. Non autem in hanc sententiam *fractos sonos* accepit Tacit. *Annal.* l. xiv. sed pro mollibus usurpavit. *Germanus.*

Fractos] Collisos et quasi refractos. qualis fragor et stridor est tubarum. Vide Aristot. de *Animo.* l. ii. Ita Plutarchus *κραγὺς σπαργματώδεις* dixit. *Taubmann.*

73 *Trepida coeunt*] Festinant inter se alvearibus. *Servius.*

Pennisque coruscant] Quemadmodum scuta milites commovent. *Idem.*

Coruscant] Splendent. *Philarg.*

74 *Spicula*] Ovidius quoque in *Ibin*, aculeos apum vocat *spicula*: alii, *telum.* *Cerda.*

Rostris] Id est, cuspidibus in cauda, *μεταστροφικῶς.* *Cam.*

Aptant lacertus] Præparant ad pugnam brachiola. *Taubmann.*

75 *Prætoria*] A Prætoribus, quo nomine appellati olim, qui postea consules dicebantur et bella administrabant, ut Festus, quorum tabernaculum prætorium nominabatur. Græce *σπαργήσιον, πραιτόριον.* Quint. *augustale.* Situm, magnitudinem prætorii, ejusque partes describit Veget. *iii.* 8. et Lips. v. 2. 'locus medio castrorum vocabatur, ubi forum et prætorium.' ut Salm. Plin. *exerc.* p. 820. quia reges habent suos, ad prætorem proficisci perhibentur, ut milites ad tabernaculum imperatoria. Sumitur quoque pro domo publica, in qua prætor in provincia jus pronuntiabat, vel posita in usus et commoditatem judicium et præsidium Rom. C. de *episcopis et clericis.* l. xxiii. et C. de *officio Rect. prov.* l. ult. Non raro etiam significat partem villæ splendidissime ædificatam, quod ex Ulpiano in l. *urbana prædia.* et in l. *plenum autem usum habere debet, si et villæ et prætorii relictus est.* Ex Palladio l. 18. *ipsius autem prætorii situs sit loco, &c.* Eleganter Stat. *Silv.* i. in Tiburt. Manl. 'alternas servant prætoria ripas.' Quæ nimis ampla et operosa gravebatur Augustus, ut Suet. in ejus vita c. 92. 'in extructionibus prætoriorum atque villarum,' &c. in Calig. c. 37. sic et in Tito c. 8. Sed de his plus quam satis. *Emmenses.*

Densæ] Apes glomeratas circa suum Regem *συνσπαρµένας* vocat Aristot. Auctor Geopon. *περικαθεζοµένας τὸν βασιλέα, et συνισταµένας.* Plinius xi. 17. ita exprimit: *Totum examen circum* (Regem) *conglobatur, cingit, protegit.* *Cerda.*

76 *Vocant clamoribus hostem*] Provocant. *Servius.*

[*Clamoribus hostem*] Nam et more Romano conclamabatur, *Ad arma, ad arma.* Cæsar l. i. B. C. *Conclamabatur ad arma.* Ovidius Met. xiv. 'Certatimque omnes uno ore arma, arma, loquantur.' Vide Briss. Form. l. iv. Ita et Græcis suum est ἀλαλά: Nostris, her, her, her. *Taubmann.*

77 *Ver noctes sudum*] Serenum post pluvias. ut, *Per sudum rutikare vident.* *Servius.*

[*Sudum*] *Sudum* est serenum subhumidum. proprie autem *sudum* pars serena inter nubes, quasi semi udum. *Philarg.*

[*Campoque patetis*] Id est, per ærem purum et liquidum, non nubibus clausum: et ita ær, campus est apum, ut mare navium, hominum solum. Ipse in quinto, 'Subtrahiturque solum.' *Servius.*

78 *Concurritur*] Ad hunc saporem fortasse Horat. Sat. i. 1. 'quid enim? concurritur: horæ Momento, cita mors venit, aut victoria læta.' *Cerda.*

79 *Glomerantur in orbem*] More bellantium. *Servius.*

[*Glomerantur*] Hoc verbum in re apum usurpant Plin. Colum. et alii. Varro dixit: *conferciunt se.* *Cerda.*

[*Glomerantur*] More bellantium. Cujus quidem aciei in ovi similitudinem conglobatio Græcis ὄλη dicitur. Vide et Lips. de Milit. Rom. iv. 7. *Taub.*

80 *Non densior aëre grando*] In aliis enim bellis victi tantum pereunt: in certamine vero apum, etiam victrices. Nam dicturus est, 'animasque in vulnere ponunt.' *Servius.*

[*Non densior*] Illustrabis istum locum comparationibus, quas adduco Ge. iii. ad illud: 'Non tam creber agens hiemem ruit æquore turbo.' et Æn. vi. ad illud: 'Quam multa in silvis autumnum frigore primo.' Ista enim omnia similia sunt inter se. *Cerda.*

81 *Tantum phuit ilice glandis*] Erit nominativus hæc *glands.* *Servius.*

[*Phuit*] Id est, decidunt tot glandes. De hoc verbo vide Nobiliss. Hein-

sium Metam. i. 572. *Emmeness.*

82 *Ipse*] Reges. *Taubmann.*

[*Insignibus aliis*] Esse Regibus apum notas quasdam, quibus insignes sint, et ab aliis differant, omnes proclamant, qui de hac re scripserunt. Plinius c. 16. ita illum ab apibus distinguit: 'Omnibus forma semper egregia, et duplo quam ceteris major, pennæ breviores, crura recta, ingressus celsior, in fronte macula quodam diademate candicans. Multum etiam nitore a vulgo differunt.' Supra de eodem: 'Præcipua magnitudine ne fatiscat.' Colum. 'Reges majores paulo, et oblongi magis, quam ceteræ apes, rectoribus cruribus: sed minus amplis, pinnis pulcri coloris, et nitidi levesque, ac sine pilo.' Virgil. infra: 'Et rutilis clarus squammis.' Plato de Rege hoc in Polit. ἐν σμήνῃσι (βασιλεὺς) ἐμφύεται τότε σώμα εὐθὺς, τὴν ψυχὴν διαφέρων εἰς: *Nascitur in alveariibus Rex, qui unus ipso statim ortu præstat apibus reliquis tam corpore, quam habitu animi.* *Cerda.*

83 *Ingentis animos*] Statius: 'Major in exiguo regnabat corpore virtus.' Homerus, μικρὸς μὲν ἔην δέμας ἀλλὰ μαχητῆς. *Servius.*

[*Ingentis animos, &c.*] Videtur Maro respicere ad causam physicam, qua magnitudo et angustia animi, proportionem cordis discernuntur, ea ratione, ut ab Aristot. magno, amploque cordis spatio prædita animalia meticolosa censeantur. *Germanus.*

[*Ingentis, &c.*] Sunt μεγαλόθυμοι, μεγαλόφρονες. Statius: 'Major in exiguo regnabat corpore virtus.' Auctor Phallicorum: 'Uitillor Tydens, qui, si quid credis Homero, Ingenio pug-nax, corpore parvus erat.' Romæ in tabula marmorea: 'Ille ego, qui magni parvus cognominis heros, Corpore in exiguo res numerosa fui,' &c. Vide Inscriptiones antiq. Orb. Rom. Gruterianas, p. dclv. *Taubmann.*

- 84 *Usque adeo obnixi non cedere*] Observat Godesc. lib. de lingua Lat.

hanc vocum consecutionem, *usque adeo, dum*, ut elegantem. ita Cato: 'Igni leni cognito usque adeo, dum fiat tam crassum, quam mel.' Agel. x. 3. 'Usque adeo verberari jussit, dum animam efflavit.' Variatur per ista: 'Usque adeo, donec: usque adeo, donicum.' Exempli ab eo pete. *Cerda*. *Obnizi*] Obfirmati: animis obstinati. Sic paulo ante, *Ipsi*; tanquam non apes, sed *militēs* intelligerentur. *Taubmann*.

85 *Coëgit*] In omnibus iis codicibus antiquis, quos habere potuimus, *subegit* scriptum observavimus pro *coëgit*. *Pierius*.

87 *Pulveris exigui jactu*] Quia cum pulverem viderint, sperant tempestatem futuram, quæ eis plurimum nocet. *Servius*.

Pulveris exigui] Varr. 'Jaciundo in eam pulverem perterritas, quo voluerit, perducet.' Sermo est de mellario. Plinius cap. 17. 'Quæ dimicatio in jactu pulveris, aut fumo tota discutitur.' Habent Auctores rusticorum modos alios, quibus reconciliantur. *Cerda*.

Pulveris exigui] In Mediceo et antiquis plerisque codicibus, *quiescunt* præsentī tempore legitur: ut præcepta hæc magis asseverare videatur. *Pierius*.

Pulveris exigui jactu] Præter hoc derimendi prælii remedium, respergendos hos bellatores monet Colum. ix. 9. *mulso, passove, aut alio quovis liquore simili*, mitigat quasi familiaris dulcedo sævientium iras. *Emmeness*. 88 *Ambos*] Legitur et *ambo*: Revocari autem apes, vel lacte, vel aqua mulsa Plinius dicit. *Philarg*.

Ambos] In antiquis plerisque codicibus, *ambo* per o legitur: quam sinceram, et emaculatam lectionem Sosipater Carisius agnoscit, addita etiam ratione: quod hoc Græcos sequuti dicimus: quia illi τοὺς δύο, et τοὺς ἄμφω dicunt. neque respuit Terentius eundem hunc modum, ut in *Andria*,

hem, Charine, ambo opportune vos volo, quod vero in *Adelphis* est, *usque a pueris curari ambos sedulo*. *Helenius* Acron in eadem fabula locum ex *Salustii* libro quarto historiæ citat: 'Inter me atque *Lacullum* prope inopia rursus ambos incessit.' Verumque dicit errare, qui putat *hos ambo* dici debere. Indifferenter autem locutos veteres, ex multis Auctorum exemplis Carisius ostendit. *Pierius*.

Ambo] Per ἀμφότερον, ut *Nobilis*. *Heinsius* ad *Ovid. Metam.* vii. 792. 'Scilicet invictos ambo certamine cursus.' Vide quæ dicta sunt *Ecl. vi. 18.* quando utendum hoc nomine *Charisius* disputat l. i. gramm. p. 49. *Emmeness*.

89 *Deterior qui visus*] Pejor a malo dicitur: *deterior* a meliore. *Servius*.

Deterior] Modo quare *deterior*, si ille servatur, qui malus est? solvitur. *deterior* minus bonus. ut, 'Tristior et lachrymis oculos suffusa nitentes.' *Philarg*.

Deterior qui visus] Præceptum istud ita attigit Varr. loquens de mellario: 'Animadvertat, ne *Reguli* plures existant: inutiles enim sunt propter seditiones.' Et infra ait, expedire nigrum Regem interficere, cum duo sunt in eadem alvo. *Colum. c. 9.* 'Si constat Principibus gratia, manet pax incruenta; sin autem sæpius acie dimicantes notaveris, duces seditionum interficere curabis.' Auctor *Geop. οἱ δὲ βασιλεῖς ἐν ἄκροις τοῖς κηλοῖς εὐρίσκονται. χρηρὲ δὲ ἐκαστῇ σφηνίᾳ ἓνα ἀπολεπόντας, τοὺς λοιποὺς ἀφαιρῆναι: Sunt Reges in supremis facis, oportet autem singulis alveis unum relinquant, ceteros perdas.* *Plin. c. 16.* *Concordi suffragio deterrimos necant, ne distrahant agmina.* Ante omnes *Aristot. κτείνουσι δ' αὖται σφόδρα καὶ τῶν ἡγεμόνων τοὺς πολλοὺς, καὶ μᾶλλον τοὺς πονηροὺς, ἵνα μὴ πολλοὶ ὄντες διασπῶσι τὸν ἐσμὸν: Ipsæ duces enecant cum plures, maxime improbos, ne seditionem concitent.* *Cerda*.

Prodigus] Non mella conficiens, sed mella consumens. Ideo autem regem solum præcipit occidendum, quia eo amisso, suns dissipatur exercitus. Nam, 'Ut binæ regum facies, ita et corpora plebis.' *Servius*.

90 *Vacua*] Hic ad æmulum refertur, ut 'Sola domo mæret vacua,' in qua maritus non erat. *Philarg.*

Melior vacua sine regnet in aula] Habuit fortasse ante oculos verba ista Claudianus de Nupt. Honor. cum ita Venerem inducit loquentem: 'Gravidum, nostri comites, arcete parumper, Ut soli vacet aula mihi.' *Cerda*.

91 *Alter erit maculis auro*] Hæc ex Aristotele interpretata notat Colum. ix. 3. quem vide l. v. Hist. animal. c. 21. *Taubmann*.

Squalentibus] Splendentibus: quod a squamis venit ut, *Squamis auroque triticem*. Nam si a *squallore* est, sordidum significat; ut, *Squallentem barbam*. *Servius*.

Auro squalentibus] Notis quasi aureis splendentibus. Plinius: 'In fronte macula quodam diademate candicans,' &c. *Taubmann*.

92 *Nam duo sunt genera*] Aristot. Hist. ix. 4. εἰς δὲ γένη δύο ἡγεμόνων, ὁ μὲν βασιλεὺς, πυχρὸς ὁ δ' ἕτερος, μέλας, καὶ ποικιλότερος, τὸ δὲ μέγεθος διπλάσιος τῆς χρηστῆς μελέτης. Eadem scripserat idem Arist. v. 21. Auctor etiam Geopon. τῶν δὲ βασιλέων οἱ μὲν ἄριστοι εἰσι τῇ χροιᾷ ξανθοί, μέγεθος ἡμιόλιον μελέτης· οἱ δὲ δεύτεροι ποικίλοι, ὀλίγον ὑπομελαίνοντες, μέγεθος διπλάσιον: *Regum optimi sunt colore flavi, magnitudine sesquialtera porportione apis: secundo loco sunt varii, paululum subnigricantes, magnitudine dupla*. Colum. x. ait, 'esse Reges pulcri coloris, nitidos, leves,' &c. et deinde reperiri alios infuscos, atque hirsutos. Plin. c. 16. 'Duo autem genera eorum; melior rufus, quam niger varinusque.' Hi omnes, ut vides, sub tantum specie nigrum, varinque constituunt, quem distinguunt a ru-

tilo. Unus Varro tres species statuit ex quorundam sententia: 'Et, ut quidam dicunt, tria genera cum sint ducum in apibus, niger, ruber, et varius.' Et statim ex Menecrate, duo, nigrum, et varium. *Cerda*.

Insignis ore] *Forma regia*, ut Plautus loquitur. *Taubmann*.

93 *Horridus*] Piliis hirsutus, vel incultus; et, ut Col. ait, 'sordido sputo similis:' quod Petronio, 'turbatus sputo pulvis' est. *Idem*.

94 *Latamque trahens inglorius alvum*] Nimirum et prisci imperatores, in habendo delectu, nimium obeso ventre militem rejiciebant. Sed nec generosis apibus alvus protensior convenire videtur, cum compressiore et graciliore corpore gens apum genuina esse soleat: unde et per tralationem σφηκώδεis dicuntur non solum macilenti rarique, sed et qui cinctu sunt strictiore et expeditiore, εὐχωνοὶ et εὐχωνοί. σφηκες siquidem et vespæ, et apes sunt. Et Nicand. de Scorpio: φορέει δέ τε βοσκάδα νηδὺν Εὐρείαν. *Germanus*.

Latamque trah. alvum] Non rotundam, ut alter. Aristoteli πλατυγαστρῶν est, et ventricosus; atque ideo vorax. Etiam Romani militem obeso ventre rejiciebant. *Taubmann*.

95 *Facies*] Capienda hic vox pro tota corporis habitudine ex Nota Nonii. Nam, ut species (inquit ille) dicta ab aspectu, figura a fingendo, ita facies a factura corporis. Firmat auctoritate Plauti in Pœn. 'Sed earum nutrix, qua sit facie, mihi expedi. Statura non magna, corpore aquilo ipsa est.' Pacuvii in Nyct. 'Ætate integra, feroci ingenio, facie procera virum.' Sallust. in Hist. 'Sardinia in Africo mari, facie vestigii humani, in Occidentem, quam in Orientem latior.' *Cerda*.

Ut binæ regum facies] Qua sint forma apum reges dilucide Colum. ix. 10. ubi Maronis utitur testimonio. *Emmeness*.

96 *Namque alia*] Plura apium genera statuit Arist. c. 40. Colum. ex illo c. 3. et Plin. c. 18. Libri horum millies a me citati sunt. Plato etiam in Menone statuit, ἀπὸ πολλὰς, παντοδαπὰς εἶναι, διαφερούσας ἀλλήλων: multas esse, et varias, et inter se differentes. Virgilius satis duxit duas species adhibere. *Cerda*.

97 *Sicco terram sputit ore viator*] Aut in terram: aut re vera terram, propter pulverem. *Servius*.

Sicco terram sputit ore viator] Sic in antiquis aliquot codicibus. in aliis etiam, terram sicco sputit. *Pierius*.

Sicco terram sputit ore viator] Formam istam Petronius describit: *Turbatum sputo pulcerem*. De vi sputi (hoc ἐκ παύρου) contra fascinum lege Notam Rittershus. in Opp. Hal. III. *Cerda*.

98 *Elucent alia*] Columella: 'pulchri coloris et nitidi lævesque ac sine pilo,' &c. vide IX. 10. *Taubmann*.

99 *Paribus lita corpora guttis*] Similibus, id est, anreis habentes distincta corpora. Nam *lita*, est illita, distincta. *Servius*.

Lita] Ordo est: ardentem auro corpora, et paribus guttis lita. *Philarg*.

Paribus guttis] Id est, similibus. Maculis aureis distincta habentes corpora, ut Serv. Sæpe ad externam speciem refertur, inquit Scefferus ad Phædr. II. fab. 3. 'ambæ videri dum volunt illi pares.' *Emmeness*.

100 *Potior suboles*] Ad mella scilicet procreanda. *Servius*.

Hæc potior suboles] Cum dicit Colum. c. 3. 'Ejus auctoritatem' (intelligit Aristotelem) 'sequens Virgilius maxime probat parvulas, oblongas, leves, nitidas, ardentem auro, et paribus lita corpora guttis, moribus etiam placidis:' rejicit nos, ut puto, ad verba illa, ἡ δ' ἀρίστη μικρὰ, στρογγύλη, καὶ ποικίλη: *Optima est parva, rotunda, varia*: nam cum verbis Columellæ affinia sunt ea verba Aristotelis, non alia illius capitis: habet eadem verba

Aristot. v. 22. *Cerda*.

Cæli tempore certo] Et cum oriuntur Pleiades, et cum occidunt: id est, verno et autumnno. *Servius*.

Cæli] Ut, 'cæli menses et sidera serva:' et inde, 'ubi quarta sitim cæli collegerit hora.' *Philarg*.

Tempore certo] Vernum, et Autumnale signat Servius. Sumsit fortasse ab Arist. τῇ δὲ τοῦ μέλιτος ἐργασίᾳ δύοται καιροὶ εἶναι, ἔαρ, καὶ μετέπωρον: Mellis conficiendi duo sunt tempora, Ver atque Autumnus. *Cerda*.

Tempore c.] Vide Plin. XI. 16. *Taubmann*.

101 *Dulcia mella*] Non est superfluum epitheton. Nam ideo ait *dulcia*, quia etiam sunt amara, ut Corsicana; sicut in Bucolicis diximus. *Servius*.

102 *Liquida*] Defæcata, sine sordibus: non quæ fluunt, nam mala sunt. *Idem*.

Durum Bacchi domitura saporem] Apta mulso. Bene autem ait *durum saporem*: quia majores vina asperrima mellis dulcedine temperabant. *Idem*.

Durum Bacchi domitura saporem] Sunt qui in Virgilio mulsum intelligant, id est, οἰνόμελι. Possunt fortassis. Nam mulsum fit ex melle et vino. Dioscor. v. 16. de mulso ita: σκευάζεται δὲ πρὸς δύο μετρητὰς, ὡς ἐκπολὺν, οἴνου, ἐνὸς μετρητοῦ μέλιτος μυγνυμένον: fit omnino duabus vini metretis, admista una mellis. Lege totum caput. Sed satius est, ut non mulsum intelligas, sed vini genas austerum, cui mel admiscebatur adimendæ asperitatis: hoc enim modo vina aspera apud veteres curabantur. Errat itaque Servius, Poëtam explicans, verbis istis, *Domitura*, &c. Errat (inquam) confundens mulsum cum illa vini temperatura. Nam, ut vera est illa ratio temperandi, quam subjicit: ita falsum est, quod præmittit de mulso. Neque enim Poëta capiendus est de mulso; tantum de temperatura. Magnum pon-

das pro hac re Horat. Sat. II. 4. ubi ait: 'Anfidius forti miscebat mella Falerno. Mendose: quoniam vacuis committere venis Nil nisi lene decet; leni præcordia mulso Prolueris melius.' In his vides, forte et asperum vinum temperatum melle excludi a ratione mulsi. Etenim Horatius in istis, 'Miscere mella forti Falerno,' omnino reddidit, et expressit ista Virgili, 'Domare durum saporem Bacchi.' Hinc contendo neque in Martiali capi molsum, cum scribit Epig. IV. 13. 'Tam bene rara suo miscentur cinnama nardo, Massica Theseis tam bene vina favis.' *Cerda.*

Bacchi domitura] Locus hic germanissime de mulso intelligendus est. hoc enim in mulso præstat mel, ut domet mitigetque durum asperumque vini saporem. Nam, perperam D. H. affirmat ex vino anastro et melle non fieri mulsum, sed tantum adhiberi mel, ut mitesceret vinum. Neque usquam lectum, ad communem et quotidianum potionis usum admisceri mel vino. L. Ramirez Hispan. ad Martial. IV. 13. *Taubmann.*

103 *Incerta*] Ignara, quo velint. *Idem.*

104 *Frigida tecta*] Melle vacua, inoperosa. Contra, 'Fervet opus.' e contra Terentius: 'Nimirum hic homines frigent.' *Servius.*

Frigida tecta] Serv. explicat, *melle vacua, atque inoperosa.* Nam, cum apes sunt in opere, *fervet opus. frigus* enim de re lenta, et remissa dicitur. Quis non Terentianum illud audit? 'Sine Cerere et Baccho friget Venus.' Sic Cicer. in Verrem dixit, 'iudicia frigerent.' Sic in Epist. VIII. 'Quod tibi supra scripsi, Curionem frigere, jam calet.' Servio ista addidit Pontanus. Et ego utrique: ductum id ex Græcorum imitatione, qui in hac significatione capiunt *ψυχρὸν*, et *ψυχρότητα*. Sic commentator Aristophanis *ποιητὴς ψυχρὸς*, pro inani et futili Poëta. Sic Lucian. *ψυχρολογία*,

pro verbo inepto, inficeto, inani; et quo non risus captatur, sed sequitur merum frigus. Sic Demosthenes de falsa legat. *ψυχρὸν ὄνομα*, pro verbo inepto, neque ullo vivacitatis calore condito. Suppeditant ista Lexicographi. *Cerda.*

105 *Instabilis animos*] Suadentes inanem vagandi licentiam. *Servius.*

Instabilis animos] Palladius: 'Novellæ apes, vagantibus animis juventute, nisi servantur, effugiant.' *Taubm.*

106 *Tu regibus alas Eripe*] Ex hoc Virgili præcepto Colum. c. 10. 'Ipse spoliabundus est alis.' Iterum: 'Velut quadam compede retinebimus eronem ducem, detractis alis, qui fugæ destitutus præsidio, finem regni non audet excedere.' Insinuant tam Virg. quam Colum. integras alas adimendas. Non ita Plin. c. 19. tantum ait: 'Si quis alam ei detruncet, non fugiet examen.' Satis itaque est, ut summæ alæ adimantur, nam hæc est truncatio. Clarius Auctor Geopon. ex Didymo *ἐστάντος δὲ καὶ εἰσοικισμένου τοῦ ἐσμού, λαβὼν ἥρμα, τὸν βασιλέα τῶν πτερῶν θρίξον αὐτοῦ τὰ ἔκτρα μένοντος γὰρ αὐτοῦ ἐνδον, οὐκ ἀποσπῆσονται*: *Stante, et commorante examine, Regem leviter alisprehendito, et extrema infringito: non enim, illo intus manente, apes discedent.* *Cerda.*

107 *Quisquam*] Subaudi militum: aut certe quisquam de exercitu. *Servius.*

Non illis cunctantibus altum Ire iter] Hæc apum studia et mores plebem etiam imitari docet Tacitus his verbis l. I. 'Arminius turbator Germaniæ, Segestes parari rebellionem sæpe alias, et supremo convivio, post quod in arma itum, aperuit, snasitque Varo, ut se, et Arminium, et cæteros proceres vinciret, nihil ausuram plebem, principibus amotis; atque ipsi tempus fore, quo crimina et innoxios discerneret.' Eodem respicit et illud Tarquinii, papaverum capita decutientis et demetentis, commen-

tum. *Germanus.*

Altum Ire iter] Aut indendo in altum volare, aut in bella procedere, alias non audebit. *Servius.*

Altum Ire iter] Sic ire viam. ut Virg. l. vi. *itque reditque viam toties.* De hac constructione consule Sanctium in Minerva sua p. 159. *Emm.*

108 *Castris vellere signa]* Nam more Rom. *Signa* in castris defixa stabant in terram; et pro re, ante Prætorium: unde, cum in hostem eundem esset, evehebantur. Vide Lips. de Mil. Rom. iv. 5. *Taubmann.*

109 *Croceis floribus horti]* Tam odoris optimi, quam coloris: non enim dicit, illic crocum solum esse debere. *Servius.*

Croceis] Ipse alibi: 'sertisque recentibus alant.' Id est, olent. *Phil.*

Incitent croceis halantes floribus horti] Id est, suavem odorem spirantes, emittentes. Noster *Æn.* i. 421. 'Thure calent aræ, sertisque recentibus halant.' De hoc verbo prolixius alit Nob. Heinsius, qui facile, in restituendis corruptis Poëtarum locis, primas meretur: eum vide Met. vii. 675. et Fast. i. 287. *Emmeness.*

110 *Custos furum]* Hic *custos* pro observator et prohibitor. et alibi: 'Hortorum custos cum falce saligna,' &c. *Philarg.*

Falce saligna] Facta de salice: quasi in simulachro ligneo. *Servius.*

Et custos furum, atque avium cum falce saligna] Hic describitur Priapus, qui fures vel falce, vel inguine terret, ut verbis utar Nasonis Met. xiv. 640. Non tantum *custos* dicitur, sed et *ruber.* Tibull. Eleg. i. 1. 'Pomosisque ruber custos ponatur in hortis, Terreat ut sæva falce Priapus aves.' Sic Ovid. Fast. vi. 333. 'at ruber hortorum custos.' et ita in Priapeis passim; rationem dabit Scioppius in Commentar. p. 2. quem vide, si tanti sit. His junge, quæ præmisimus ad Ecl. vii. 34. *Emmeness.*

111 *Hellespontiaci servet tutela Pria-*

pi] Non dicit Priapum illic esse debere, sed præcipit tales esse hortos, ut mereantur deum habere custodem. Hic autem Priapus fuit de Lampsaco, civitate Hellesponti: de qua pulsus propter virilis membri magnitudinem, post in numerum deorum receptus, meruit numen esse hortorum. De hoc Horatius, 'Nam fures dextra coercet, Obscænoque ruber porrectus ab inguine palus: Ast importunas volucres in vertice arundo Terret fixa.' Dicitur autem præesse hortis propter eorum fecunditatem. nam cum alia terra semel creet aliquid, horti nunquam sine fructu sunt. *Servius.*

Hellespontiaci] Quoniam in Lampsaco civitate Hellesponti nutritus est: Hunc Liberi et Veneris filium, hortis et vineis custodem datum ajunt. *Philarg.*

Hellespontiaci tutela Priapi] Tutela, id est, *imago.* Ovid. Fast. vi. Priapum 'Deum longi Hellesponti' appellat. Quid multa de Lampsaco, quod oppidum est κατὰ προποντίδα et Priapi patria? collegit in collectaneis, quicquid hujus loci est, Scioppius ad Priapeia. Meminerunt tanquam πόλεως ἐλλησποντίας Stephanus de urb. et Solin. c. 12. *Emmeness.*

112 *Ipse thymum]* Diligens rusticus, et cultor hortorum. *Servius.*

Pinosque ferens] Legitur et *tinus*, est autem laurus silvestris cærulea bacca. *Philarg.*

Pinosque] *Pinus* hic non arbor est, sed χαμαίπινος, flos delicatissimus, quem Apollodorus inter στεφανώματα ponit: et Columella etiam ix. 4. inter flores recenset. Vide Scalig. in Calicem ad illud: 'et semper florida pinus.' Item P. Victor. xxv. 5. et Casaub. ad Athen. xv. 8. item Dioscorid. iii. 171. Alii l. *Tinos.* *Taubmann.*

Pinosque ferens] Pro lectione Philargyrii stat Salmas. quem prolixius de tino et pinu disputantem lege Exerc. Plin. pp. 279. 280. Chamæ-

pityn dictam herbam hanc vult Victorius var. lect. xxv. 5. Qui arborem esse asserunt, eo se defendunt, quod pinus in hortis sit pulcherrima, ut Ecl. vii. cui opinioni subscribit Cerda, qui fusius refutat aliorum sententias. *Emmeness.*

114 *Manum terat*] Illustrat hoc Achil. Statius: nam Propert. 'Hasta manus atterit,' et Tibul. 'Atteruisse manus.' In quo tamen mavult legi, *attenuasse*. Nam *atteruisse* vox insolens. Et deinde Lucr. i. 'Manus attenuari' dixit; et Aristoph. apud Athen. iv. αὐλοῖς, καὶ λύπαις κατατρέμμασι. Sed hoc ad verbum attero pertinuit. *Cerda.*

115 *Figat humo*] Ita Horat. Serm. ii. 'Atque adfigit humo divinæ particulam auræ.' Sil. i. i. 'Adfigunt terræ' dixit. Val. Max. i. 7. 'capite infixo humo.' Ovid. Fast. ii. 'Et solida ramos pugnat humo.' *Idem.*

Inriget imbris] Id est, aquas. Juvenalis, 'In tenuis plantas facili diffunditur haustu.' *Servius.*

Inriget] Irrigare ergo duobus modis dicimus: ut, 'irriguo nihil est elutus horto:' et, 'irriguumque bibant violaria fontem.' *Philarg.*

Imbris] Quomodo imbres irriget, cum terra aqua irrigetur? solvitur, bene dixit, Irrigat enim, qui mittit, et cui mittit. Alibi: 'At Venus Ascanio placidam per membra quietem Irrigat.' *Idem.*

116 *Atque equidem*] Digressio, qua indicatur cultissimos quosque hortos apibus inprimis utiles esse. *Taubm.*

117 *Vela traham, et terris festinem advertere proram*] Illam allegoriam respicit, qua est usus in primo: 'Ades, et primi lege littoris oram.' Item, 'Pelagoque volans da vela patenti.' *Servius.*

Vela traham] Observa diligentiam Poëtæ, cui semel hæsit metaphoræ, huic insistit. Nam Ge. i. loquens cum Augusto, 'Da facilem cursum.' et ii. cum Mæcenate, 'pelagoque

volans da vela patenti.' Ergo qui totum opus Georg. navigationis imagine repræsentat, consentanee in extremo libro ait, *se vela trahere*, se jam velle proram ad littus appellere. Ovid. huic metaphoræ hæsit Trist. ii. 'Ne tamen omne meum credas opus esse remissum, Sæpe dedi nostræ grandia vela rati.' *Cerda.*

Advertere proram] Vulgus omne appellere. exquisitum *advertere*, et *proram* ait, nam hæc portum adpiscit, puppis pelagus: tametsi postea situs mutetur. *Idem.*

118 *Pinguis hortos*] Fecundos. *Servius.*

119 *Biferique rosaria Pæsti*] Pæstum oppidum est Calabriae, in quo uno anno bis nascitur rosa. *Idem.*

Biferique rosaria Pæsti] Propert. 'Vidi ego odorati victura rosaria Pæsti.' *Biferum* autem more Græcorum, qui διφορον et διφορεῖν et δικαρπείν dicunt, et δικαρπος Strabo, τινὲς δ' αὐτῶν καὶ δικαρπον ἔχουσι τὴν γῆν. *Germanus.*

Pæsti] Pæstum oppidum, et Pæstanum sinum in Brutiis statuit Mela ii. 4. et Plin. iii. 5. Rosarum hujus oppidi magna in Auctoribus mentio. Ovid. Met. xv. 'tepidique rosaria Pæsti.' Propert. 'odorati victura rosaria Pæsti.' Claud. de nuptiis Hon. et Mar. Pæstanas rosas reginas facit. Mart. iv. 42. 'Pæstanis ru-beant æmula labra rosis.' et v. 34. 'Rosarium Pæsti.' Demum abiere Pæstanæ rosæ in proverb. inde Ovid. inter impossibilia El. ii. 4. de Ponto. 'Nec Babylon æstus, nec frigora Pontus habebit, Calthaque Pæstanas vincet odore rosas. Quam tibistrarum veniant oblivia rerum.' Celebrat tamen Mart. violas, et ligustra Pæsti, ix. 27. Plures *Pæstus* scribunt, malui *Pæstus* sequutus veterum orthographiam. *Cerda.*

120 *Quoque modo potis gauderent intuba rivis*] In Longobardico, versus ita legitur, 'Quoque modo positus

gauderent intuba fibris.' quamquam fibris superadditum, eadem tamen mans, et atramento non dissimili. Non. Marcellus in libro de Indiscretis generibus, hoc citato versu *Rivis* agnoscit. Hic enim loquitur de sativo. Non nescimus vero alibi dictum: 'et amaris intuba fibris.' Sed enim Priscianus, ubi *potus* per synecopam a *potatus* melius dici docet, Virgilii locum hunc citat, 'Quoque modo potis gauderent intuba fibris.' Velut illud, 'Huc ipsi potum venient per prata juvenci.' Quod vero Virgilius et Plinius *intubum* genere neutro protulere, Lucilius et Pomponius genere masculino ponere maluerant. Sed et illud non præteribo, codices plerosque ex antiquioribus legere *intuba* per *u*, et apud Plinium in vetustis codicibus *intubum* passim haberi: et ita dubio procul scribendum est apud Latinos; quum *intubum*, et Dioscoridis, et Galeni, et aliorum quorundam Auctorum attestatione, sit Romana dictio. Litteram vero *y*, nequaquam esse Romanam manifestum est. Verum Græcos *u* breve præsertim ex dictionibus nostris ea littera scribere instituisse: quare, qui *ἰνύβον* apud Græcos legerant, ut puta apud Galenum: *κακέριον τὸ βουβαλὶ λεγόμενον ἰνύβα, λάχανον*. Apud Dioscoridem vero *βουβαίον ἰνύβον ἁγρότερον*. Et ita apud alios: nihil animadvertentes eam Latinam esse dictionem, Græce scribere maluerunt, quam eam Romanæ scriptioni reddere. *Pierius*.

Potis] Recurre ad illud Ecl. III. 'Sat prata biberunt.' *Cerda*.

Intuba] De orthographia hujus nominis, quæque *intubi* natura sit, docui Ge. I. 120. *Emmeness*.

Rivis] Aliqui, in his Priscian. et *potus* quidam liber, hic legunt *positis* et *potis fibris*, non *rivis*; ad eum *ibidem*, quo alibi: 'et amaris intuba *ibidem*.' *Cerda*.

12. Et virides apio ripa] Hic *ripa*

sunt *ῥίπα*. nam cum hæc vox *ripa* significet, etiam certam horti partem nominat, ut opinor, coronas et ambitum et pulvinum. In ambitu autem et coronis hortorum seri solet apiam. Unde Aristoph. dixit, *ἔτι μὲν οὐκ ἔστιν ἡ ἀπία*, id est, *apio*, qui nondum in ingressu est: ut notat Turneb. XXII. 1. Addit tamen, si quis simpliciter *ripa* audiat, diis bene juvantibus, faciat. *Taubmann*.

Tortus] Crescit enim, qua cogitur forma, plerumque et draconis intorti figura. de quo vide Plin. XIX. 5. et Commentar. in illud Dalechampii. *Idem*.

122 *Creaseret in ventrem cucumis*] In curvaturam. Ideo autem sic qui per herbam. nam rectus crescit, si pendeat. Sane *hic cucumis*, *hujus cucumis* declinatur; sicut *agilis*, secundum idoneos. Nam neoterici *hic cucumer*, *hujus cucumeris*, dixerunt; sicut *pulvis*, *pulveris*. *Servius*.

Creaseret in ventrem cucumis] Propertius ventrem dat Cucurbitæ. 'Cæruleus cucumis tumidoque cucurbita ventre.' *Germanus*.

In ventrem] Ut noster cucumeri ventrem tribuit, sic Colum. x. collum. 'Et tenero cucumis, fragilique cucurbita collo.' *Emmeness*.

Nec sera comantem Narcissum] Sero flores habentem. *Servius*.

Sera] Superius dictum est *crebre*, ultima brevi positum in Longobardico exemplari, ita etiam hoc loco *sero comantem*, tam in eo quam etiam in Mediceo codice habetur. Nam et apud Statium, 'sero memor thalami legas.' Et adverte etiam apud Servium legi debere, 'sero flores habentem.' Hoc enim ille tantum dixit, non taciturus quidem si *Sera* pro *Sero* figuratam elocutionem agnovisset. *Pierius*.

Nec sera comantem Narcissum] Sic apud Val. Flacc. Argon. I. 'Silvæ comantes.' et III. 'Jugum silvis comans.' Qualis sit flos in fab. *Nar-*

ciss. describit Ovid. Met. III. 511. 'Croceum pro corpore florem Inveniant, foliis medium cingentibus albis.' *Sera* et in nonnullis *sero* legitur. quemadmodum Dausq. in Orthogr. p. 123. Duplicis Narcissi meminit Plin. XXI. 19. *purpurei* coloris, de quo et Noster Ecl. v. 38. et *herbosi*. vult etiam a *Narce*, non a fabula originem habere. Inter serotinos flores numerantur Narcissi, teste Theophrasto Hist. Plant. VI. 6. *ὄψιον δὲ σφόδρα, μετὰ γὰρ ἀρκετοῦρον ἡ ἔσθης*. Huic accedit Plin. XXI. 11. et Busbecq. epist. 1. hieme se Narcissos circa Constantinopolim vidisse, testatur. Repugnare tamen veritati videtur. Inter vernos flores (*tydeloosen*) nostrates recensent. Curioso auctor sum, legat disputationem Brodæi ad dictum locum Theophrasti. In pretio fuit antiquis hic flos propter pulchritudinem, ut discas ex Theocr. Idyll. IX. et Maronis nostri Ecl. VIII. Videsis, quæ Taubm. ad Ecl. II. 48. adstruxerit. *Emmeness*.

123 *Aut flexi*] *Flexi* pro flexibilibus. *Philargyrius*.

Vimen] *Vimen* pro caule positum. *Idem*.

Flexi vimen acanthi] Fuso et sparso caule, et tortili flagello *Acanthum* *Ægyptiam* medici etiam memorant: unde et Nicand. *θηρ. ἡ γὰρ ὁ δεσμοῖς βλέπτειται ἐν καμψῇ πολυστρέπτου σιν ἀκνέθου*, de Cenchrene serpente. *Germanus*.

124 *Pallentisque ederas*] Cur sine aspiratione legendum monni ad Ecl. III. 39. 'Diffusus edera vestit pallente corymbos.' Species ejus enarrant Theophr. Hist. Plant. III. 18/ Dioscorides II. 171. et Plin. XVI. 24. *Emmeness*.

Amantis litora myrtos] *Myrtus* Græce *μυρτίνη* dicitur, et *μύρσινος*, et *μυρσίνη*. Eadem *φιδάλεος* Antiphoni et *μύρτων* Archilocho: unde nos *Myrtum* diximus. *Myrtus* et *Myrta* a *Cato*ne masculino et feminino sexa,

Delph. et Var. Clas.

Græcorum imitatione. Sed et *Murta* Varroni, y in u versa. Hinc *Myrtatum* et *Murtatum*, *Myrtatulum* et *Murtatulum*, genus farciminis, ab hujus arboris baccis, quæ ante piperis usum, ejus vicem præstabant. Inde nomen quoque farciminis *Mortadelle* apud imperitum vulgus mansit, et arbor ipsa *Smertella*, qua appellatione et genus murie intelligitur, qua maxime myrteis frondibus condita, *Dalmatæ* avicularum carnes inveterant. *Erythr*.

Amantis litora myrtos] Idem cecinit Ge. II. 112. 'litora myrtetis lætissima.' ideoque Veneri putatur grata. Sic Martial. Epigr. IV. 13. 'Nec plus lotos aquas, litora myrtus amat.' *Emmeness*.

125 *Æbalia turribus altis*] *Æbalia* ipsa est *Laconia*; unde de Castore et Polluce ait Statius, *Æbalidæ fratres*. *Servius*.

Æbulia] *Æbaliam* arcem Tarentinam dicit a Lacedæmonio *Æbalo*, longe petito *epitheto*, quia Lacedæmonii, duce Phalauro, Tarentum condiderunt. *Philarg*.

126 *Humectat*] Id est, irrigat, Græcorum imitatione (observavit Victor. XXVI. 7.) qui cum habeant *ὄρπαλον*, irrigo, tamen ad *ὕρπαλον* *humecto* etiam confugiunt. Firmat hoc loco Euripidis, qui in Prologo Helenæ Nilo, *Ægyptum* irriganti, dat *ὕρπαλον*. Quem locum, cum ab Euripide acciperet Aristophanes, pro *ὕρπαλον*, posuit *νορίσω*, quod idem. Id ipsum verbum reperi in Strab. III. *νορίσσειναι δ' ἀνωγαλόν ἐπεκλύσαντος τοῦ κόμηνος: humectari, inundante fluctu, necessarium est*. *Cerda*.

Galæus] Fluvius est Calabriae, qui juxta civitatem labitur Tarentinam, in qua se hortos optimos vidisse commemorat. *Æbalia* autem turres ait, quas considerant hi, qui de *Æbalia* venerant. Nam, ut etiam in tertio *Æneidos* diximus, *Lacomes*, diu bello attriti ab Atheniensibus, et *Inopiam*

Virg.

6 Q

timentes virorum, præceperunt, ut virgines eorum, cum quibuscunque concumberent, quo facto, cum post victoriam javenes, de incertis parentibus nati, erubescerent originem suam (nam et Partheniæ appellabantur) duce Phalanto, octavo ab Hercule, navigiis profecti, venerunt ad oppidum Calabriae; quod Taras, Neptuni filius, condiderat: et id auctum habitaverunt. *Servius*.

[*Qua niger humectat Galæus*] Juxta Scoppam in collect. c. 8. lege *piger*. habet enim nomen ἀνδρὸς τοῦ γάλακτος, pannosque in eo lavant mulieres, inde Mart. Ep. II. 43. 'Te Lacedæmonio velat toga lota Galæso.' imo, *albus* dicitur, eodem teste, Ep. XII. 64. 'Albi quæ superas oves Galæsi.' Silius Ital. I. I. nominat *flavum*. Si vero *niger* retinendum videtur, eundem in sententiam Turnebi advers. IV. 14. qui *niger* idem hic significare vult, quod *altus*, *profundus*, allegans auctoritatem Homeri, qui πηγὴν μελάμβρον sumit pro fonte, aqua abundanti; nec male Germanus pro *opaco* et *umbroso flumine*, ita enim de Galæso Propert. El. II. 33. 'Tu canis umbrosi subter pineta Galæsi.' Galæsus quinque millia passuum a Taranto abest, si Livio fides XXV. 11. Variis a Poëtarum natione ornatur epithetis. Supra ex Martial. *Lacedæmonius* et Ep. IV. 34. *Galæsi Phalanini*, pro quo lege *Phalantini*, a Phalanto, de quo vide notas Cl. Grævii ad Just. III. 3. Sic Stat. silv. II. 'Blanda Therapnæi placeant vineta Galæsi,' et silv. III. 'Et Lacedæmonii pecuaria culta Galæsi.' Meminit et hujus fluminis Horat. od. II. 6. 'Dulce pellitis ovibus Galæsi Flumen, et regnata petam Laconi rura Phalanto.' Scripsi per diphthongum, auctorem habens Dausquium, qui Rom. Codicis fidem adhibet. *Emmeness*.

[127 *Corycium vidisse senem*] A *Cilicia*: Corycos enim civitas est Ciliciæ,

in qua antrum illud famosum, pene ab omnibus celebratum. Et per transitum tangit historiam, memoratam a Suetonio. Pompejus enim vietis piratis Cilicibus, partim ibidem, partim in Græcia, partim in Calabria, agros donavit. Unde Lucanus, 'An melius fient pirate, magne, coloni.' Male autem quidam *Corycium* propriam asserunt esse nomen, cum sit appellativum ejus, qui more Corycio, hortos excoluit. Quod etiam Plinii testimonio comprobatur. *Servius*.

[*Corycium*] *Corycium*, Cilicium, a monte et civitate Ciliciæ Coryco. Alii *Corycium* non natione, sed peritia, quod hæc gens studiose hortos colat. et sic dictum est, ut *Arcades ambo*. Philarg.

[*Corycium*] A Coryco, Ciliciæ oppido, de quo sic Stephan. περὶ πόλεων: κέρουκος, πόλις Κιλικίας. qui *Corycium* antrum ἀξιδάστον θαύμα nominat, et de oppido et de antro Corycio prolixius Mela I. 13. et Strabo XIV. *Emmeness*.

[*Vidisse senem*] Ordo est, Memini vidisse. dicimus autem et *memini videre*. Terentius, *Memini videre*; quo æquior sum Pamphilo, si se illam in somnis. . . *Servius*.

[*Relicti*] Deserti atque contempti. Quis enim agrum non sperneret, nulli rei aptum, non vitibus, non frumentis vel pascuis? *Idem*.

[*Pauca*] Præclare notat Achil. Stat. in Tibul. *pauca jugera* ab auctoribus dici, non parva: sicuti *multa jugera*: non magna conferam testimonia, nam Vatem illustrat Horat. od. III. 16. 'Silvasque jugerum Paucorum.' Ovid. Fast. III. 'Jugeraque inculti pauca tenere soli.' Mart. I. 'Culti jugera pauca soli.' Et Basil. dixit κλέερα γῆς τόσα, καὶ τόσα. Alterius rei exempla Tibul. Eleg. I. 1. 'Et teneat culti jugera multa soli.' Sic legendum est v. non *magna*. idem El. II. 3. 'Et multa innumera jugera pascat oves' Et III. 'Aut ubi multa

mei renovarent jugera tauri.' Ovid. de Pont. iv. 'Et teneat glacies jugera multa freti.' *Cerda*.

Cui pauca relictis] *Relictum* rus, desertum et contemptum interpretes accipiunt. Alii paternum et hereditarium interpretantur: ut Martiali, 'Res non parva labore, sed relictis:' ut item 'bona quæsitæ et relictæ' classicis passim dicuntur, et Jurisconsultis. *Relinquere* enim et Latinis et Græcis verbum est funebre et testamentarium, ut ex Oratoribus, Historiographis et Poëtis, constat. Hom. Il. B. Ἀτρεΐδῃ δὲ θνήσκον ἔλιπε πολυάρνη θυέστη, Ἀντάρ δ' αὖτε θυέστ' Ἀγαμέμνονι λείπε φορβήν. Talem autem agrum potuit Poëta innuere, qualem Horat. 'avitus apto cum lare fundus.' Quam sententiam tutari videntur Græci, qui καταλειφθέντα κτήματα et χρήματα dicunt. Plato in Hipp. major de Anaxagora, qui consumpto patrimonio, magna tenuitate rei domesticæ decessit: πούναρτιον ἀναξαγόρα φασὶ συμβῆναι, ἢ ὑμῶν. καταλειφθέντων γὰρ αὐτῷ πολλῶν χρημάτων, καταμελῆσαι πάντα, οὕτως αὐτὸν ἀνόητα σοφίσεσθαι. In eandem partem pro bonis a patre profectis aut delatis et Tib. iv. ubi de ruina et incommodo rei domesticæ queritur: 'Sed licet asperiora cadant, spoliisque relictis, Non te deficient nostræ memorare Camænæ.' Sic et Aristot. lib. Eth. κτήσασθαι χρήματα distinguit ab eo, quod est παραλαβεῖν, quod illud sit quæseris, hoc ἐκ διαδοχῆς καὶ κληρονομίας λαχεῖν. Talis autem senex ab Herodoto γεωργεύς dicitur. *Germ.*

129 *Opportuna seges]* *Seges* pro terra. *Philarg.*

Opportuna seges] Cicero in Hortensio: 'ut enim segetes agricolæ subigunt aratris, multo antequam serant.' Plura Salmas. exercit. Plinian. pag. 366. *Emmeness.*

130. *Hic]* In Longobardico codice legere est hinc, hoc est ex paucis illis jugeribus, quæ nec pabulo, nec sege-

ti, nec vitibus etiam opportuna. In reliquis *hic*. *Pierius*.

Rarum olus] Id est, panctile. *Serv.*

Rarum] Pro præcipuo et summo. *Philarg.*

131 *Premens]* Terræ infodiens. *Adi Ge. ii.* ad illud, 'Quod superest, quæcunque promes virgulta per agros.' *Cerda*.

Vescumque papaver] Quo vescimur. Nam est aliud lethæum, quo non utimur. nam *vescas salicum frondes* aliter dictum est. *Servius*.

Vescum] *Vescum* tria significat, minutum, edule, multum. *Philarg.*

Vescumque] Sunt tamen, qui *Servium* errore vindicant, sumentes pro *cereali* quod Græcis ἐδάδιον. Nonnulli scribunt per *a e*, de qua Orthographia vide *Dansq.* pag. 325. De significatione hujus vocis actum *Ge. iii.* 175. 'nec *vescas salicum frondes*.' recenset inscriptionem *Guthorius* de Jure Manium i. 4. in qua *vescorum Deorum* fit mentio, quos *minutos* interpretatur, et *patellarios* juxta *Plaut.* in *Cistel.* ii. 1. 45. De *verbenis* *Ecl. viii.* 65, de *papavere* *Ecl. ii.* 47. nec non de *liliis* 45. Ne *crambe* bis recocta fiat. *Emmeness.*

132 *Regum æquabat opes animis]* Bene *animis*, non potestate: quia *regum* more cibis non comparatis utebatur. *Servius*.

133 *Dap. inemtis]* Ita et *Hor.* *Epod. ii.* de beato rustico, 'Dapes inemtas apparet,' id est, domi natas: 'non pisces urbe petitos,' ut *Sat. ii.* 2. ait, 'sed pullo atque hædo.' *Taubermana*.

134 *Carpere poma]* Pro carpebat, infinitum pro indicativo. *Philarg.*

Autumno carpere poma] Inde *autumnus pomifer*. apud *Horat.* *od. iv.* 7. eleganter *Colum.* x. 'Cum satur autumnus quassans sua tempora pomis.' *Emmeness.*

135 *Etiamnum]* In codicibus nonnullis, *etiamnum*, quæ dictio frequentissima apud *Plinium*, ex eo, quod

Græci *ἐπι καὶ οὐ* dicunt. in nonnullis etiam nunc. Pierias.

Frigore saxa Rumperet] Unus est enim, et diximus, effectus et caloris et frigoris. *Servius*.

136 *Glacie curvus frenaret aquarum*] Mira varietas. Nam supra ait, 'Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ.' *Idem*.

Glacie curs. fr. aquarum] Sic *Lucret.* vi. 'magnam daramen aquarum, Et mora quæ fluvios passim refrenat euntes.' *Germanus*.

137 *Ille comam*] Id est, frondem et folia. Quod passim videre est in Poëtis, ut notavit *Salmas.* *Plin.* exercit. p. 581. *Emmenes*.

Tondebat acanthi] Observat *Achil.* *Statius* in omnibus vetustissimis codicibus *Virgillii*, hunc versum ita legi: 'Ille comam mollis jam tondebat Hyacinthi.' Et quidem simili numero, brevi (inquam) syllaba post quartum pedem producta, *Virg.* ipse *Ecl.* vi. 'Molli fultus Hyaciatho.' Et *Catul.* 'Jam veniet virgo, jam dicetur Hymenæus.' *Idem*, 'Tum Thetis humanos non dispexit Hymenæos.' *Cerda*.

138 *Æstatem increpitans aeram*] Tarde venientem, quum ille jam ejus carperet fructus. *Servius*.

Zephyrosque morantis] Sic et Græcus Poëta *Epigr.* vi. canit *Eudemum* templum *Zephyro* posuisse, ut fecundissimo ventorum, et maturandis frugibus accommodatissimo: εὐθμος τὸν νῆδ' ἐπ' ἀγροῦ τόνδ' ἀνέθηκε τῶν πάντων ἀέριον πρᾶσάντῃ ζεφύρῳ, οὕτως αὖτ' ἂν οἱ ἦλθε βοηθός ὅρα τάχιστα λυμῆσιν πεπόναν καρπὸν ἐπ' ἄσπαχ' ὡν. Ut autem, *Æstatem increpitans*, eadem forma *Lucr.* 'At qui obitum lamentatur miser amplius æquo, Non merito inclamet magis, et voce increpet acri:' hoc est, *accersat*. *Germanus*.

139 *Ergo apibus factis idem atque examine multo*] Ne sine causa hortos descripasset videretur. *Servius*,

Fœtis] Non sic dixit quasi patian-

tur, sed quasi studiose examinare perantibus. *Philarg.*

141 *Illic tiliaæ atque uberrima pinus*] Illi, uberrima scilicet: nam per naturam et tiliaæ et pinus steriles esse dicuntur. *Servius*.

Illic tiliaæ] Subaudiendum abundare. Ipsius autem manu duplex fuit scriptura, *tilius*, et *pinus uberrima*, hic pro plurima. fructum enim *tilius* nullum fert, sed multa semina facit. *Philarg.*

142 *Flore nove*] *Lucr.* i. 'Juvatque novos decerpere flores.' *Cerda*.

143 *Induerat*] *Adi* illud *Ge.* i. 'Cum se nux plurima silvis Induet in florem.' *Idem*.

144 *Seras*] Majores: quod nimis difficultatis est. *Servius*.

In versum] In ordinem. ut, 'Triplici pubes quam Dardana versum Impellunt.' *Idem*.

In versum] Id est, in ordinem, Græcorum imitatione, qui *οἰκίον* quoque ad arbores traducunt. *Xenophon.* *Æcom.* ἐπεὶ δὲ οὐδὲμαίην ἀνδρὶν ὁ λίσσανδρος ἐς καλὰ μὲν τὰ δόξα εἶναι, δι' ἑαυτοῦ δὲ τὰ περὶ τοῦ μῆνους. Quæ sic vertit *Cic.* Cum autem admiraretur *Lysander*, et proceritates arborum, et directos in quinquecentum ordines. Ubi *οἰκίον* Græci, id est, *versus* reddidit, *ordines*. *Plin.* etiam *xviii.* 11. 'In disponendis arboribus, arbutisque ac vineis, quincuncialia ordinum ratio vulgata et necessaria, non perflatu modo utilis, verum et aspectu grata, quocumque modo intueare, in ordinem se porrigente versu.' Quæ verba invitant me, ut in *Virg.* per *versum* ulmorum intelligam *quinquecentum*. *Cerda*.

Distulit] Transtulit. Nam mutavit præpositionem. *Servius*.

Distulit] In diversum locum tulit, quasi disposuit et *asras*, hic, vetules et magnas. *Sallustius* in *xiii.* 'serum bellum in angustiis fore,' pro magnum. *Philarg.*

145 *Eduram*] Nimum durum, validam. *Servius*.

Eduram] E præpositio adimittit signi-

ficationem, et adjicit. Hic ergo *eduram*, *missum durum*, &c. *Philarg.*

Eduam] Ait Gifan. præpositionem, e, augere hic significationem, imitatione Græci sermonis, qui, *ἐκέρωσ*, &c. Ita etiam Ovid. 'Nec tamen edure, quod petit illa, nega.' Similes huic aliæ voces, *eximius*, *exaugeo*, *exaltibus*: sed et *excendo* apud Varronem, et Sallustium in Jugurth. et *excelso* apud Prudent. contra Sym. II. 'Cum super celso pugnarent Numina saxo.' Sic enim contendit legendum in his locis Gifan. non *excelso*, non *ascendo*. *Cerda.*

Et *spinos jam pruna ferentis*] *Prunoram* arbor vocatur *spinus*, genere masculino. Nam sentes, has *spinas* dicimus. *Servius.*

Spinus] *Salmas.* Plin. exerc. p. 525. tale discrimen observatum in Græcis docet, inter *ἄκανθος* et *ἄκανθα*. "*Ἄκανθος* arbor est, spinosa ferens pruna, *ἄκανθα* quælibet spina. *Emmenes.*

146 *Jamque ministrantem platanum potantibus umbram*] Veteres omnes codices *umbras* habent, numero multitudinis, forte ut spaciosius aliquid ostendat, quod memoria proditum, plures olim turmas sub una platano condi solitas. de hac autem Varro, 'Jucunda ejus umbra haud alia lætius operiente toros.' *Plinius*, 'Platanus arbor nulli rei, nisi umbræ utilis.' *Pierius.*

Jamque ministrantem platanum potantibus umbras] In quibus terris *πλάτανος βαθύφυλλος* invenitur, exserit Theophr. Hist. Plant. IV. 7. Multa, quæ huc faciunt, memoriæ prodidit *Plinius* XII. 1. propter umbram convivantes et potantes hanc arborem *gentilem*, ut cum Ovid. Met. x. 95. *adamarunt mirifice*. imo et literati, inde *Juvenal.* Sat. I. 'Frontonis *platanus*.' quam ideo Theocr. Idyll. XVIII. *σκιεῖν* et *Nicand.* in Theriac. *θεπελεχέα* nominat. Et quia præter umbram nihil habet, quo se commendat, a Poëtis *celebs platanus*. *Hærat.* Od. II.

15. pro quo noster II. 70. *sterilis*, et *Mart. epigr.* III. 58. *vidua*. Eam tamen, quippe voluptati inservientem, usufructuarius dejicere prohibebatur, ut videre est in I. *Si cuius rei*. *Xerxis stultitiam* quis non videt? de ea *Ælian.* II. 14. *δεδούλωτο πλατάνῳ*, &c. Quod infuso mero hoc genus arboris enutritur, crediderunt veteres. Unde *Mart. Ep.* IX. 62. 'Crevit et effuso lætior umbra mero.' et *Macrobi.* Saturn. II. 9. de Hortensio. *Emmenes.*

147 *Spatii iniquis*] *Angustis*, ut, 'Spatioque subit *Sergestus iniquo*.' Et dicit se carminis brevitate cōstrictum, hortos plenius non posse describere. *Servius.*

Exclusus] Veteres omnes codices *exclusus* habent, non *disclusus*. quod et *Columellæ* parodia confirmatur. *discludere* enim aliud significat. *Pierius.*

Spatii exclusus iniquis] Ideo *Columella* in eleganti de cultu hortarum libello x. 'Hortorum quoque te cultus, *Silvine*, docebo, Atque ea, quæ quondam spatiis *exclusus iniquis*, Cum caneret lætas segetes, et munera *Bacchi*, Et te, magna *Pales*, nec non cœlestia mella, *Virgilius* nobis post se memoranda reliquit.' *Excludi tempore*, vel *temporis spatii*, Latinissima locutio, quam conquisitis exemplis adstruit *Hadr. Card.* in aureo libello de serm. Lat. Quod etiam in *Marone* desideramus de delicatis hortis, id carmine pervenusto et metro tanquam *Virgiliano* descriptam debemus *Ren. Rapino*. *Emmenes.*

148 *Aliis*] *Gargalium Martialem* significat. *Servius.*

Post me memoranda] In codicibus aliquot legas, *Post hæc memoranda*. Sed *commemoranda*, *Longobardicus*, et aliquot alii codices habent. Sunt qui *post me memoranda* legant. ut in *Mediceo* codice habetur: quam lectionem videtur agnovisse *Columella*. *Pierius.*

149 *Naturas apibus quas Juppiter*

ipse Addidit] *Naturas* pro moribus posuit. *Addidit* autem, aut dedit: aut revera addidit. Necesse enim est, eas etiam ante habuisse mores aliquos proprios. *Servius*.

Nunc age naturas apibus] *De moribus et ingenio Apum*. Quod ne quis nimium miretur, addit Jovis id peculiare donum, aut mercedem potius esse, ut ejus nutrices in specu Dictæo extiterint, ut ait Colum. ix. 2. *Taubmann*.

Juppiter] Ab Iove, ut vides, rem apum exornat Poëta: attingitque originem mellis, indicans tum primum incepta mella fieri ab apibus, cum invitatæ crepitibus cymbalorum confluerunt in os Jovis. Sed turbata omnia in fabulis. Ovid. Fast. iii. rem istam ad Bacchum detorquet. Itaque origo prima mellis fuit crepitus cymbalorum auditus, vel in Creta a Curetibus Jovis comitibus, vel in Thracia a bacchantibus in comitatu Bacchi. *Cerda*.

150 *Pro qua mercede canoros*] Ordo est, *Expediam naturas apum: quæ canoros Curetum sonitus crepiliantique æra secutæ, Dictæo cali regem pavere sub antro*. *Servius*.

Pro qua mercede] Id est, gratia vel labore. *Idem*.

151 *Curetum sonitus*] *Curetes*, qui Cretæ primi incolæ, nato Jove, saltatione armata et tinnitu cymbalorum insonuerunt, ne vagitus infantis posset a Saturno exaudiri. Quem quidem sonum apes secutæ Jovem nutricularunt. Lucret. 'Dictæos referunt Curetas, qui Jovis illum Vagitus in Creta quondam occultasse feruntur: Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus,' &c. Vide Strabon. x. et alios. Fabulam *de Saturno filios devorante* explicat Cic. de Nat. D. ii. *Taubmann*.

Curetum sonitus] Iis datus est alendus Juppiter, quam fabulam luculentius nemo, quam Hyginus fab. 132. et Apollod. i. bibl. expediunt. γερῶ δὲ

ἐν ἡντρῇ τῆς δίκτης Ἰδα, καὶ τοῦτον μὲν δίδωσι τρέφεσθαι κοῦρησί τε καὶ ταῖς μελισσῶν παισὶ Νύμφαις, &c. et paulo post, οἱ δὲ κοῦρητες ἐνόηλοι ἐν τῇ ἡντρῇ τὸ βρέφος φυλάσσοντες, τοῖς δόρασι τὰς ἀσπίδας συνέκρουον, ἵνα μὴ τῆς τοῦ παιδὸς φωνῆς ὁ κρῖνος ἀκούσῃ. de his Stat. Thebaid. iv. 792. 'Qualis Bercynthia mater Dum circa parvum jubet exultare tonantem Curetas trepidos. illi certantia plaudunt Orgia, sed magnis resonat vagitibus Ida.' *Emmeness*.

152 *Dictæo*] Sed et hoc poëticum est. *Philarg*.

Dictæo] Pro eo Juvenal. Sat. xiii. 41. 'Et privatus adhuc Idæis Juppiter antris.' Mela ii. 7. 'Inter colles, quod ibi nutritum Jovem accepimus, fama Idæ montis excellit.' Ex Strabone quantum distet mons *Dictæ* ab *Ida* discere est, qui x. in urbe Prato testatur fuisse ἱερὸν τοῦ Δικταίου Διός. Colum. ix. 12. *mox Dictæo specu*, &c. Recte igitur Phylargyrius hoc Poëticum esse docet. Sic tota insula a Dionys. Afro Διὸς μεγάλῃσι τῖθῃσιν appellatur. *Emmeness*.

153 *Sola communis gnatos, consortia tecta Urbis habent*] Nam, ut etiam Donatus dicit, tragicum est, et ultra carmen Georgicum si accipiamus, pro qua mercede, exclamationem esse: ut sit, pro quanta hoc mercede fecerunt? scilicet ut Jovem alerent: quem Ops, Saturni uxor, Curetibus, Coribantibus, et Idæis Dactylis custodiendum dedit, in monte Cretæ Dictæo, ne eum Saturnus consumeret, ut filios omnes solebat. Quod ideo fingitur, quia Saturnus, ut diximus, temporum deus est, quæ in se revolvuntur in æternum. Tunc itaque apes æris secutæ sonum, Jovem melle aluisse dicuntur: pro qua re eis postea præstitit Juppiter, ut haberent liberos sine ullo concubitu. *Servius*.

Solæ communis gnatos] Plato in libris quos περὶ πολιτείας scripsit, dicit

amori reipublicæ esse nihil præponendum. Omnes præterea et uxores et liberos, ita nos tanquam communes habere debere: ut charitas sit, non libido confusa. Quod præceptum dicit nullum præter apes servare potuisse. *Idem.*

Communis] Hanc communem apum vitam et societatem celebrat Arist. Hist. l. ix. Qui non legerit c. 40. lib. illius, satis disciplinam hanc deprehendet ex migrationibus apum, ex coloniis, ex reliqua administratione civili. Plin. xl. 5. 'Nihil novere, nisi commune.' et 10. 'Neque enim separatim vescuntur, ne inæqualitas operis et cibi fiat, et temporis.' *Cerda.*

Consortia t.] Communes domos: in quibus non auditur *Meum et Tuum.* Taubmann.

154 *Magnis legibus]* Id est, æternis, nunquam mutabilibus. Iisdem enim legibus semper utuntur: nec eas, ut homines, sæpe commutant. *Servius.*

Agitant ævum] Ita Græci *βίον ἔχουσιν*. et Lucian. *τὰς ἀλκυονίδας ἡμέρας ἔχουσιν*: agere dies Halcyonios. Et Thucyd. v. *ἔχουσιν τὴν ἡμέραν τράτην*. Monuit German. Sed Virgilius proculdubio Ennio adhæsit, qui Annal. ix. 'Qui tum vivebant homines atque ævum agitabant.' *Cerda.*

155 *Et patriam solæ]* In codicibus aliquot legere est, *A patriam solæ*. Non enim *a* semper dolentis interjectio, sed admirationem interdum significat. Scribi vero *a* sine adspiratione ex Probo alibi notatum. In Longobardico, non est et, secundo loco. Legitur vero *et patriam solæ certos no. Pe.* Sed enim qui dictionem et hinc auferunt, venustatem etiam omnem a versu auferunt. *Pierius.*

Novere penatis] Charissima habent. ut, 'Hic inter flumina nota,' id est, chara. *Servius.*

167 *In medium quæsitæ reponunt]* Quæsitæ et parta in commune conservant. Ipse alibi, *In medium quærebant.* *Idem.*

In medium-reponunt] Arist. Hist. ix. 40. *αἱ δὲ μέλισσαι θηρεύουσιν μὲν οὐδὲν, αὐτὰ δὲ ποιοῦνται, καὶ ἀποτίθενται*: apes nihil venantur, sed ipsæ sibi cibaria conficiunt et recondunt. Lege Lactantium lib. de ira Dei c. 7. Phrasis ipsa dicta prius Aristophani *ἐν ἐκκλ. ἐς τὸ μέσον καταθήσει*. Lege, quæ jam dedi Georg. i. ad illud: 'in medium quærebant.' Sed quod hoc penus apum, qui cibis? non solum mel, ut putant aliqui. Audi Arist. Hist. ix. 40. 'Mel apibus tum æstate, tum hieme cibo est: sed recondunt alterum quoque cibarii genus, cui durities ceræ proxima, sandaracum nonnulli appellant.' Supra quoque illis pro cibo, præter mel, assignavit *κρηρῶν*, quod Gaza ceraginem interpretatur. *Cerda.*

158 *Victu]* Victui. *Servius.*

Victu] Id est, victui, ut, *victui invigilant pueri.* Philarg.

Victu] Sic Lucil. 'Epulas victu præponit honesto.' *venatu invigilant*, Ter. 'Vestitu indulges,' et noster 'concubitu indulgent.' sexcenta alia, quæ passim occurrunt. *Emmeness.*

Namque aliæ victu invigilant] Victum provident. De distinctis autem apum officiis Aristot. Hist. animal. ix. 40. et Plinius xi. 10. Jam *victu*, pro *victui*: quod noster in talibus semper solet. Alii (in quibus et Cæsar) dicunt regularem esse Dativum: quod obliqui casus numero unitatis non debeant esse majores nominativo plurali. Taubmann.

Fœdere pacto] Ut vicissim in alvearibus, vel in agris laborent. *Servius.*

Fœdere pacto] Phrases Virgilianæ idem efferentes istæ sunt. Hic *fœdus pacisci*. In *Æn. x. conjungi fœdere*, *fœdus componere*, *fœdus ferire*. In *xii. firmari fœdere*, *fœdus concipere*. *Cerda.*

160 *Narcissi lacrimam]* Narcissi humorem. Quod autem ait *Narcissi lacrimam*, allusit ad fabulam: quia, ut diximus, de puero est conversus in florem. *Servius.*

Narcissi lacrimam] Pulcre allatum ad fabulam Narcissi, qui merore et lacrimis contabuit. Sed et Arist. Hist. v. 22. et ix. 40. *Materiam ceræ ferunt de δακρύων τῶν δένδρων*: ex lacrimis arborum. Didimus ἀπὸ δὲ τῶν ἁθλῶν καὶ τῶν δένδρων τὰ κολλώδέστερα τῶν δακρύων φέρονται, ferentes lacrimas glutinosissimas a floribus, et arboribus. Cerda.

Lentum gluten] In codicibus aliquot antiquis, et præsertim in Longobardico lectum legitur, non *lentum*. Plurimarum enim arborum cortices gluten exsulant, ut resinam et succinum, quibus utuntur apes, in opere suo construendo ad firmitatem. Sed, et *lentum* placet quod propria est *glutinis* epitheton. *Pierius*.

161 *Prima favis ponunt fundamina*] Græce *πρόνυλον* locant, durioræ cera, quæ vix ferro potest frangi; quam colligunt de gummi arborum, et rasis lapidibus. unde paulo post dicit, 'Sæpe etiam duris errando in cotibus alas Attrivere.' *Servius*.

Favis] *Κυττάρια*, vocat Aristot. iv. 4. de Generat. Animal. Sciat lector *favum* non semper dici cellulas cum melle, sed tantum cellulas ipsas sexangulas, melle vacuas: et hoc loco sic accipio: dividit enim Poëta apum opera, et postea mel infert: igitur hic pro loculis nudis accipit. Vitruv. vii. 1. ubi de musaico opere scribit: 'nulli gradus in scutulis, aut trigonis, aut quadratis, ceu favis exstant.' Ubi *favos* vocat *hexagona*, quia cellæ apum sexangulæ. Est ergo *favus* tantum forma illa cellularum. Hos, ut dixi sexangulos esse, certum est. Didym. *θήκας εξαγώνους ποιεῖ, facit cellas sexangulas*. Ideo Ovid. Met. xv. 'cera sexangula.' Eadem *Ælian*. v. 13. Basil. δμ. 8. ἐξ. *ἐξαγώνοι γὰρ πᾶσαι καὶ ἱσπικευροὶ τῶν κηρίων αἱ σφύγγες, favorum fistula omnes sexangulæ sunt æquis lateribus*. Ratio hujus formæ ex Varr. 'Favus est, quem fingunt multicavatum e cera, tum singula cava sena

latera habeant, quot singulis pedes dedit natura.' *Cerda*.

Fundamina] Intelligit *commosin*, *piasoceron*, *propolin*. De quibus lege Plin. xi. 7. Attingit etiam Arist. et Varr. *Idem*.

Ponunt] Sic Hesiod. Theog. 597. *Τίθειαι τε κερία λευκά. ponunt faeces albos*. *Emmeness*.

Tenacis ceræ] Mella retinentes. *Servius*.

162 *Adulter Educunt fatus*] Educendo adultos faciunt. *Idem*.

164 *Cellas*] De variis cellarum significatibus lege Lips. Satur. i. 14. Sententiam ita variat Valer. Arg. i. 'dum plenas noctare cellas Pandit.' Mihi visum, sumtam metaphoram a cellis servilibus, quarum meminit Valerius Maximus vii. 6. Nam et angustis favorum congruent cum angustis custodiis servorum, et operosum animal recte conferetur cum laborioso hominum genere. *Cerda*.

165 *Ad portas*] Plin. xi. 10. 'interdum statio ad portas more castrorum.' Ante utrumque Aristot. *ἀπὸ τε γὰρ αἰετῶν ἰνδερῶν φύλακας αἰεταὺς. Sunt enim in quolibet aditu custodes*. Dissident a Plinio *Ælianus* in ratione temporis, sic enim ait i. 11. 'Alim vero ex his nocte excubant, subtractiones non secus, ac parvam urbem vigiliis asservantes.' Mos hic tractus ex militia, neque enim in castris solum excubiæ erant et vigiliæ, sed in portis etiam. *Cæsar Gall*. viii. 'hi, qui pro portis in statione erant.' Sallust. Jugurthino: 'Neque secus, atque si hostes adessent, iter facere, castra munire, excubitus in portas, cohortes ex legionibus, pro castris equites auxiliares mittere.' *Idem*.

Cecidit custodia sorti] Ex sorte. Nam adverbium est, quod traxit a militia. Legimus enim, 'Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat.' *Servius*.

Sorti] Dictum pro *sorte*, more an-

tique; ut etiam *ruri, vespere*, et in Varr. *segeti*, pro *rure, vespere, segete*. Sed roget aliquis, cur Poëta in excubiis apum sortitionem adhibeat? Nam non dubium, quin alludat ad militares excubias: in quibus mollia sortitio, tantum vicissitudo quædam. Clare Liv. l. XXVIII. 'in vigilias ac stationes ordine ibant,' ubi ordinem audis, non sortem. Statius l. x. 'dat tessera signum, Excubiis positæque vices.' Et Mæne ipse Æn. ix. 'Omnis per murum legio sortita periculum Excubat exercetque vices.' Hæc testimonia clare indicant, auctores omnes, qui in excubiis inferunt sortem, capiendos de ordine, quo quisque in excubiis custodiasque succedebat. Itaque per sortem intelligunt ordinem, et vicissitudinem; nihil aliud. Ideo statim Virg. 'Inque vicem speculantur aquas,' et Varr. loquens de apibus: 'omnes ut in exercitu vivunt, atque alternis dormiunt.' Perinde ac si diceret, atque alternis vigilant, quæ clara est vicissitudo. et Ælian. de Regibus apum v. 11. 'Mutationem operarum, et vicissitudinem munerum faciunt.' *Cerda*.

Sorti] Sic Sil. Ital. l. vii. 'Quis tum cecidit custodia sorti?' Disputat *Cerda*, et erroris insinuat Maronem, vicissitudinem, non sortitionem in excubiis habuisse locum arbitratus. De nonnullis verum est: ad prætorium unus semper manipulus per vices excubabat. ad Scamnum Tribunorum certæ semper ex illis manipulis vigiliæ, quibus ea sors obvenerat. Ad hanc controversiam illustrantem et dirimentem Nobiliss. Scælium ad Polyb. castra p. 195. partim igitur sorte partim vicissitudine, quod ex nostro Æn. i. 411. 'operumque laborem Partibus æquabant justis, aut sorte trahebant.' et ix. 174. 'Omnis per muros legio sortita periculum Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum,' &c. Sed de his distinctius

et accuratius Lips. de Mil. Rom. v. 9. *Emmenes*.

166 *Inque vicem*] Divisit; nam ordo est, invicemque: et *aquas*, hic pluvias. *Philarg*.

Aquas] Locus traductus ex Arist. προγινώσκονσι δὲ καὶ χειμῶνας καὶ ὕδωρ αἱ μέλιτται: *Præagunt apes hiemem et imbres*. Addit Aristoteles indicium hoc: *quod non avolant, sed sereno adhuc in alveo voluntantur, inde Apiarii hiemem expectant*. Poëta inf. 'Nec vero a stabulis pluvia impendente recedant Longius, aut credunt cælo, adventantibus Earis,' &c. Ælianus i. 12. 'Eadem tanta divinatione præstant, ut et pluvias et frigora præsentiant.' *Cerda*.

Aquas] Pluvias. Plinius: 'prædivinant apes ventos imbresque; et tunc se continent tectis.' *Taubmann*.

167 *Aut onera accipiunt venientum*] Plin. c. 10. hanc apum disciplinam attigit: 'Excipiunt eas ternæ, aut quaternæ, atque exonerant.' Versus isti tres, aut quatuor repetuntur Æn. i. *Cerda*.

168 *Ignavum*] Sumsit epithetum ab Arist. qui fucum vocat ἄκεντρον, καὶ ῥωδρὸν: sine aculeo, ignavum. Democrit. apud Auctorem Geopon. xiii. de fucis, εἰσὶ δὲ μεγάλοι, καὶ ἄκεντροι καὶ ἄργοι: sunt magni, sine aculeo, segnes. Plat. Politic. l. viii. κηφήνας πάντος ἄκεντρον ὁ θεὸς πεποίηκε: et Leg. x. ex Hesiodo κηφήσι κοθούρουσι, ignavis, quia sine armis. Aliam causam horum ignaviæ potes elicere ex Hes. in Theo. Nam cum præmiserit apes semper laborare, de fucis ait: Οἱ δ' ἐντροσθε μένοντες ἐπιστροφῆας κατὰ σίμβλους ἁλλότριον κάματον σφετέρην ἐς γαστέρ' ἀμῶνται. Arist. docet: *Vesciunt eos, tum eorum pullos melle, quod apes fecerint*. Attingit Vates hic inimicitias apum cum fucis. Has omnes celebrant Arist. c. 40. *Fucos ἀποκτείνουσιν, interimunt, quando non satis loci operibus est*. In eodem c. infert,

δρῆσονται, deprehensi a bonis apibus occiduntur. Plin. c. 11. 'tardantes (*fucos*) sine clementia puniunt.' Indicat mortem clare c. 17. 'certum est ab apibus fucos interfici.' Interdum contentæ sunt expellere a se, quod hic ait Poëta, et Varro, 'insectantes a se ejiciunt fucos.' Theodor. 'fucos a præsepibus arcent, ceu ignavum pecus.' Paria Ambrosius. Sed lege i. 10. Æliani, ubi miram apum disciplinam videas in puniendis primo leniter facis ob furtum mellis: mox autem, cum clementia non succedit, interficiendis. *Idem.*

Fucos] *Fucus* est similis apibus, eo quod sit apibus nocens, quod cum ipse nihil gignat, aliena consumit. Plin. in lib. Hist. natur. quasi imperfectas apes dicit, et habere aculeum negat. *Philarg.*

Pecus] *Pecus* vetuste, quia omnia animalia pecora dicebant. *Idem.*

Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent] *Κηφήνας ἀρχήσους* ex Xenophonte fucos appellat Vict. var. lect. xxxvii. 18. recte *ignavum pecus*. sic enim de *fucis* Procop. de bell. Goth. ii. οὐ δίκαιον τοὺς κηφήνας ὅφ' ἐτέρω πόνῳ μέγαλιν ἀπολαύσθαι, ἄλλους δὲ τοῦ μέλιτος οὐδεμίᾳ ταλαιπωρίᾳ δύναισθαι. Inertiam fucorum in vindicandis favis et industriam apum cognoscet diligens lector ex Phædr. fab. iii. 14. Merito igitur hos *arcent* apes, id est, avertunt, id enim Græcum *ἀρκεῖν*, ut Germanus hoc docet ex Homero. de arcendis fucis locus insignis apud Colum. ix. 15. *Præsepia* dicuntur non tantum in jumentorum usus facta, sed quævis sic appellantur *loca clausa et tuta*. Vide Non. Marc. c. 1. *Emmen.*

169 *Fervet opus]* Juxta declinationem sæpe dictam, *fervet fervis servit*. Hinc est, *fervere Leucatem*. *Philarg.*

Fervet opus] Ad gustum hunc Plin. de delphinib. ix. 8. 'opere prælium fervet.' Poëta ipse: 'opere omnis semita fervet.' Calab. ii. μέγα κίνυτο

ἔργον: admodum fervebat opus. *Cerda.*

Redolentque thymo] Latina est locutio, non barbara, ut quidam inepte putant. Ita Propert. 'Car nardo flammæ non oluere meæ.' Ovid. 'Perque lucos sacros, et olentia sulphure fertur.' Verum est, frequentius dici, olere unguentum, thymum, nardum. *Idem.*

Redolentque thymo fragrantia mella] Diomedes hæc verba ita ordinat: 'redolentque mella fragrantia thymo.' ne dicatur, *redolent thymo*: quod *thymum* dicendum censet. Quare et Naso nem vitiose scripsisse notat, 'Perque locos sacros, et olentia sulphure fertur.' Legitur quidem et in Propert. el. iv. 7. 'Car nardo flammæ non oluere meæ.' Sed hoc Lipsius Var. ii. 12. e veteri scriptura, quæ fuerit *nardum* pro *nardum*, depravatum putat. *Taubmannus.*

Fragrantia] Id est, redolentia, aut *thyma fragrantia*. *Philarg.*

Fragrantia] In Longobardico, *fragrantia* scriptum est, quod non probatur, ex Grammaticorum distinctione. *Pierius.*

170 *Ac veluti]* Particula *ac* præposito adverbio similitudinis *veluti*, per belle parabolis et comparisonibus accommodatur: atque in eo multus est noster. V. N. Æn. x. *Ac velut ille c.* Hæc autem comparatio ad festinationem solam pertinet. *Taubmann.*

Ac veluti, lentis Cyclopes fulmina] Comparatio ad festinationem pertinet solam. *Servius.*

Lentis massis] Allusum ad materiam fulminis, quæ exhalatio est terrestri, lenta et viscosa. *Taubmann.*

Fulmina] *Fulmina properant*, vetuste ait; ut Plautus, 'Properant prandium.' et Ennius: 'Festinant diem.' *Philarg.*

171 *Properant]* Id est, propere cudent. Active in Sanctii Minerva iii. p. 182. inter falso neutra numeratur.

Ibidem habes exemplorum congeriem, tam ex aliis, quam præcipue ex Marone nostro. sic Græce γάμον σπεύδω, quod observatum a Germano. *Emmeness.*

Cum properant, alii taurinis follibus auras] In Longobardico totum hoc desideratur, *alii taurinis follibus auras.* quæ lectio nimis detruncata esset. *Pierius.*

Taurinis follibus] Plautus: 'Quam folles taurini habent, cum liquescunt petrae ferrum ubi fit.' *Philarg.*

173 *Ætna*] In Longobardico, in Mediceo, et aliquot aliis codicibus antiquissimis non *Ætna*, sed *antrum* habetur. *Pierius.*

175 *In numerum*] In ordinem. *Serv.*

In numerum] Callimachus de ipsis Cyclopibus in hym. Dianæ: σίληρον ἀμβολαδὸς τετάρκοντες ubi interpres ἐκ διαδοχῆς. Hi autem versus sunt illis Callimachi conferendi. Supra: 'in numerum Faunosque ferasque videres Ludere.' *Germanus.*

In numerum] Ordine. Contrarium, *extra numerum*, inepte; de qua locutione Lambinus prolixius ad Hor. Epist. i. 2. 'Quamvis nil extra numerum fecisse, modumque curas.' desumta similitudine a saltatoribus. Sed de his fusiis disputatum Ecl. vi. 37. *Emmeness.*

Forcipe] Compositum nomen ex *formo* et *capio*. *Formum* enim veteres calidum dixerunt. *Philarg.*

Forcipe] Fabrorum instrumentum est, de quo Isid. xx. 13. a *formum* capiendo. *formum*, vel *formum* ut Non. Marc. c. 13. teste Cassiod. de orthogr. iv. veteres dixerunt *calidum*. alias origines repudiat Charis. Gramm. l. i. *Emmeness.*

176 *Si parva licet componere magnis*] Herodotus quoque Histor. l. ii. ita dixit, ὥς εἶναι σμικρὰ ταῦτα μεγάλοις συμβαλλέειν. Ita etiam Ecl. i. 'sic parvis componere magna solebam.' Ovid. Trist. i. 3. si non verba, certe sententiam hinc sumsit: 'Si licet exem-

plis in parvo grandibus uti, Hæc facies Trojæ, cum caperetur, erat.' Sententiam et verba alter Plin. epist. v. 'ut parva magnis conferamus,' &c. Ad gustum hunc Pap. Silv. iii. 'si fas est æquare jacentia summis.' *Cerda.*

177 *Cecropias*] Id est, Athenienses, a Cecrope rege Atticæ, ubi optima mella nascuntur. *Servius.*

Cecropias] *Cecropias* hic Atticas, quia Cecrops in Attica regnavit. *Phil.*

Cecropias] Atticas ab Cecrope rege Athenarum. Diophanes in Geopon. l. xv. ἀριστον μέλι τὸ ἀττικόν, καὶ τοῦ ἀττικοῦ τὸ ὑψήστεον: optimum mel Atticum, et Attici Hymettion. Dio Chrys. Orat. 32. de melle Attico. καθαροῦ τούτου: purissimi. Sil. l. xiv. ut mel Siculum hyperbolice amplificaret, dixit, 'Tum quæ nectareis vocat ad certamen Hymetton Audax Hybla favis.' Idem l. ii. celebrat examina Cecropii Hymetti. Ideo Val. Arg. i. vocat Hymetton *dulcem*, et Pap. Th. xii. 'olentis Hymetti,' et Ovid. Trist. v. 4. hoc mel, non aliud, proverbialiter usurpat, 'O dulciore illo Melle, quod in ceris Attica ponit apis.' Mart. l. xiii. hoc mel vocat *nectar nobile*, cum ait, 'Hoc tibi Thesei populatrix mittit Hymetti Palladas a silvis nobile nectar apis.' *Cerda.*

Innatus] Insitus. *Servius.*

Innatus] Id est, insitus. Ideo autem Athenienses, quod illic mel optimum gignitur. *Philarg.*

Urget] Premit. *Servius.*

Amor urget habendi] Comparatio eo pertinet, ut videas apes esse laboriosissimas, et nulli labori parcere præ retinendo melle. Ideo Poëta, 'amor urget habendi.' Plin. c. 6. 'Nullusque, cum per cælum licuit, otio perit dies,' Theodot. dixit, 'laboriosissimum apum genus.' et Ælian. ζῶον φιλεργότατον: animal operosissimum. Hunc laborem et studium explicat comparatio ista Claud. Rap. ii. 'Credas examina fundi Hyblæum raptura

thymum, cum cerea reges Castra movent, fagique cavi demissus ab alvo Mellifer electis exercitus obstrepit herbis.' Vis scire quo amore habendi urgeantur? Audi Papinium Theb. x. qui ubi præmisit, apes uti aculeis in farem; cum jam vident, nihil sic proficere, sed obstinatum esse raptoris animum, tunc, 'Deficientibus alis Amplexæ, flavamque domum, captivæque plangunt Mella, laboratasque premunt ad pectora ceræ.' Nihil dici majas potuit ad rem istam explicandam. *Cerda*.

178 *Quamque suo*] Recte, ut labore suo querant, non aliena diripiant. *Philarg.*

Grandævis oppida cura] Sicut senes muros tuerentur, nec in bella prorumpunt. *Servius*.

Grandævis] De hoc apum more, quo seniores intus, juniores foris operantur, ita Arist. Hist. An. l. ix. τῶν δὲ μάλιστα αἱ μὲν προεβύττειν τὰ εἶσω ἐργάζονται, καὶ βαρεῖαι εἰσι διὰ τὸ εἶσω μένειν. αἱ δὲ νέαι ἔξωθεν φέρουσι, καὶ εἰσι λειότεραι. Plin. xi. 10. 'Quibus est earum adolescentia ad opera exennt, et supradicta convehunt, seniores intus operantur.' *Ælianus* v. 11. 'Provecta ætate ad id delectæ sunt, ut domo se teneant.' et l. 12. 'Vetulæ aspectu et tactu horridulæ evadunt, atque ex ætate affecta rugis plenæ videntur: ea tamen fingendorum favorum experientia et industria præcellentiores sunt et longitudine nimirum temporis ad mellis scientiam eruditæ.' et cap. 11. ejusdem libri dixerat: 'Earum quædam aquam Regi et apibus vetulis apportant, nam seniores apud Regem ad ejus stipitationem selectæ permanent.' *Cerda*.

179 *Munire favos*] Arist. de hoc munimine: 'Erigunt apes favos ruentes, futuramque subjiciunt, ut subire possint.' Plin. 'Ruentes ceras fulciant, pilarum intergerrinis a solo fornicatis.' *Lactantius* iii. 10. de apibus loquens: 'castra muniant.' De

cellalis Regum signanter *Ælian.* i. c. extremo: 'Regum cellas eminentiore loco magna laxitate amplas edificant, easque sepimento, tanquam muro quodam, ad majestatem regiam tuendam circumvallant.' *Idem*.

Dædala tecta] Ingeniosa. ut, 'Dædala Circe.' *Servius*.

Dædala tecta] Quicquid natum ab ingenioso illo artifice Dædalo (cujus fabulam enarrat Ovid. viii. 184. et seqq. Hygin. fab. 39. Serv. *Æn.* vi. 14.) *Dædaleum* et *Dædalum* appellatur, sæpe *Idem*, quod *ingeniosum* aut *artificiosum*, varium, Græce δαιδαλον et δαιδάλεον. Festum testem habes, et *Lucretium* l. i. 'Dædala tellus.' l. ii. 'Dædala carmina.' l. iv. 'Dædala lingua.' l. v. 'natura Dædala.' Meminit *Hesiod.* σάκεος δαιδαλέου, id est, scuti affabre facti, summoque artificio elaborati. Hanc interpretationem et ipsum etymon adfirmat *Suidas*. Vocabulis, origine Græcis, libenter se addixisse *Maronem*, probat *Macrob.* Saturn. v. 17. Ut hoc in loco 'Dædala tecta,' sic 104. 'frigida tecta.' et 187. 'tectæ petunt.' De domiciliis apum inenarrabili arte compositis *Lactant.* iii. 10. et *Ælian.* v. 13. inde et ipsa apis, ut apud *Calpurn.* *Ecl.* ii. *Dædala* dici meretur. Quid dictum sit de verbo *fungere* vide vs. 57. *Emm.*

180 *Referunt se nocte*] Observatum, apes noctu redire ad alveos *Pap.* *Achil.* i. 'quales nam nocte propinqua E pastu referuntur apes, vel in antra reverti Melle novo gravidas mitis videt Hybla catervas.' *Cerda*.

181 *Crura*] Sunt hæc in apibus asperiora, ut melius hæreant sarcinæ. *Arist.* φέρει δὲ κερὸν μὲν, καὶ ἐπιβάτην σκέλεσι: fert ceram, et erithacæ cruribus. Plin. c. 10. 'Quæ flores comportant, prioribus pedibus femina onerant, propter id natura scabra, pedes priores rostro: totæque onustæ remeant sarcina pandatæ.' *Theodoret.* ait, hæc onera imponi etiam cervicibus. *Idem*.

182 *Glaucus satives*] Sidon. Apollin. Epist. II. 'salicum glaucarum.' *Idem.*

Crocumque rubentem] Sallustius in historiis ait, *In qua crocum gignitur.* genere neutro secundum artem usus est: hic Poëtica masculino, referens ad puterum, qui in hunc florem dicitur esse conversus. *Servius.*

Crocumque rubentem] Ovid. Am. II. 6. 'rubro croco.' Datur hic color a sapore, qui inest in croco. Unde idem Ovid. El. 4. 'Auroram croceam' nominat, quia flavet. 'Seu flavent, placuit croceis Aarora capillis.' Ideo Sophoc. Colon. crocum vocat χρυσωρύγι. *Cerda.*

Crocumque rubentem] Inter neutra singularia Diomedes crocum numerat I. 1. et hunc Maronis locum attingit Non. Marc. c. 3. ubi idem docet. Sanct. in Minerva p. 301. *florem* vult subaudiri. Apud Juvenal. etiam *epiranteisque crocos*, Sat. VII. 208. Meminit *pallentis croci* Stat. Thebaid. VI. *Emmeness.*

183 *Pinguem tiliam*] Propter glutin, quo egent apes. Omnino dissidet Columella a Virgilio IX. 4. postquam enim posuit arbores proficuas apibus, subjicit: 'At tiliae solae ex omnibus sunt nocentes, taxi repudiantur.' *Cerda.*

Ferrugineos hyacinthos] *Ferrugini*, id est, nigri coloris. *Servius.*

Ferrugineos] Cæruleos dicit. Ipse enim dixerat: 'sunt et vaccinia nigra.' qui enim Græcè hyacinthus, Latine vaccinium dicitur. *Philarg.*

Ferrugineos] Id est, nigri coloris, ut *Servius.* ita Philo: δάκνθος μέλας γὰρ φέρει. Glossæ: *Ferrugæ*: πορφύρα μέλαινα: ut notat Scalig. ad illud Catulli, 'Carbasus obscura ferrugine.' Constat enim ex atrii et rubri mixtura. V. et N. Ecl. II. 'vaccinia nigra leguntur.' Sunt, qui allusum putent ad Fabulam, quæ ex Hyacinthi adolescentis sanguine florem hunc genitum narrat, ut est apud Ovid. Met. X. hinc Tylæus *ferruginum* hic ex-

ponit lugubrem. Bacollico III. dicitur 'quave rubens hyacinthus:' et Epigram. I. VII. πορφύρεν δάκνθος. *Tundm.*

Ferrugineos] Id est, *suave rubentes*, ut Ecl. III. 63. ubi citatum Salmasium invenias. *Ferrugineus* autem color ex nigri et rubri mixtura fit, qui vicinus est purpuræ subnigræ, ut *Serv.* ad Æn. IX. 582. non nunquam simpliciter pro nigro sumitur, quemadmodum Æn. VI. 303. 'Et ferruginea subvectat corpora cimba.' Videtur his repugnare, quod Nonius Marcell. de hoc colore astruit: *ferrugineus color*, inquit, hunc locum Maronis producens, est vere cæruleus. Nec ab hac sententia abit Plaut. Mil. IV. 4. 44. 'Palliolum habeas ferrugineum, nam is color est thalassicus.' Si Turnebo fides XIV. 4. veteres per cæruleum colorem *nigrum* intellexerunt. Consule admirandæ eruditionis virum Sam. Bochartum *lepsoeur.* v. 10. *Emm.*

184 *Omnibus una quies*] Satis erit Plin. audire, qui pene ad verbum Aristot. ita expressit: 'Noctu quies in matutinum, donec una excitet gemino aut triplici bombo, ut buccino aliquo.' Et infr. 'Cum advesperascit, in alveo strepunt minus ac minus, donec una circumvolet eodem, quo excitavit, bombo, ceu quietem capere imperans, et hoc castrorum more: tunc repente omnes conticescunt.' Conjunxit sententiam Aristoteles unico tractu, divisit Plinius, ut apparet in c. 10. nescias cur. Ex eodem Aristotelis fonte Æl. v. 11. 'Signo dato somnum capiunt. Cum tempus est ad quietem proficisci, una quæpiam a Rege jubetur somni significationem dare, quæ simul ut ad dormiendum signum sustulit, statim eæ somnum accipere pergunt. *Cerda.*

Omnibus una quies] Simile quid Pers. Sat. v. 43. 'Unum opus et requiem pariter disponimus ambo.' Ubi male, ut Marcellus jam pridem docuit, una legitur. *Emmeness.*

185 *Ruant portis*] Id est, ex portis.

Nam Catul. de Nupt. 'ex urbe ruentes.' Et Virg. *Æn.* xv. 'totaque ex urbe sequentur.' *Cerda.*

Nuquam mora] Attingit laborem continuum apum, de quo Hesiod. Theogon. Αἱ μὲν τε πρόωπα ἡμᾶρ ἐς ἥλιον καταδόντα ἠμῆται σπεύθουσι: *Ille quidem toto die ad Solem occidentem Diurnæ festinant.* Aristot. c. 40. καὶ θῶα ἔδδλα βῆ, συνεχῆς ἐργάζονται: *assidue operantur si serenum sit.* *Ælian.* v. 12. 'Diligentissime, et laboriosissime operantur, nec quisquam extra hiemale tempus ac morbum, videat apem otiosi.' Alludit Pind. Pyth. od. 1. nam cum allusione ad apem inducit verbum *θῶα*, id est, *festino*, et *propere*. Sed hanc illarum sedulitatem non aliunde melius quam ex Virg. elicias tam in hoc lib. quam *Æn.* i. *Cerda.*

186 *Vesper Admonuit*] Unde *ἑσπεριός* Homero dicitur *αἶλος ἀστὴρ*, quia ad *αἶλιν* et *domicilium*, ubi pernoctatur, ducit animalia: ut notat Eust. *Taubmann.*

187 *Corpora curant*] Se reficiunt: ut, 'Fessique et equos et corpora curant.' Sane *curare corpus*, si de hominibus dicimus, et cibo et lavacro intelligimus, vel alternitro: si de apibus, tantum cibo accipimus. *Servius.*

Corpora curant] Sic *Æn.* viii. 607. et Lucret. in principio lib. ii. 'propter aquæ rivum, &c. jucunde corpora curant.' sic 'se curare' Ter. Ad. v. 1. 1. 'te curasti molliter.' Horat. Sat. ii. 2. 'curata sopori membra dedit.' inde manarunt trita illa, *curare genium, cutem, pelliculam, &c.* *Emmeness.*

188 *Fit sonitus*] 'Bombo, ut aliquo buccino quietem imperans.' Plinius. *Taubmann.*

Mussant] Hic murmurant: quæ vox ponitur et in tacendi significatione, ut apud Ennium in xvii. 'Non possunt mussare boni, qui factam labore enixi militiam peperere.' Interdum et pro dubitare: ut, 'mussat rex ipse

Latinus, Quos generos vocet.' *Mussant* autem, murmurant. Ennius in xi. sic ait: 'Aspectabat virtutem legionis, sive spectans si mussaret, dubitaretque denique causa pugnandi fieret.' *Philarg.*

Mussant] Pro eo Sil. Ital. ii. 'densoque volatu raucum connexæ glomerant ad limina murmur.' Habet Charis. Gram. ii. Lucilii versum *neque mu facere unquam.* unde Varr. de ling. Lat. vi. *Mussare dictum, quod muti non amplius quam mu dicunt.* Distinguit Non. Marc. c. 5. quod *mussare* minorem sit sonitus edere, quam *murmurare*. Virg. *Æn.* xi. 345. 'Sed dicere mussant. Det libertatem fandi.' id est, aperte dicere venter, pressa voce loquuntur, quod celatum volunt. Inde *mussitare* pro silentio præterire apud Terentium Ad. ii. 1. 53. 'Mussitanda injuria adolescentium est.' vide Donatum. *Emmeness.* 189 *Poot, ubi jam thalamis*] Infra *Æneid.* i. 'Aurea composuit sponda, mediamque locavit.' *θάλαμον* etiam Græci, et *θαλάμας* cellas apum vocant. Nicand. de apibus: *ἐκτίσαντο πρῶτον πον θαλάμους συνομήρους.* Epig. Gr. *ἐν αἰθέρι βεῖμα μελισσῶν, αἱ πιαστοὶ χειρῶν ἀντοπαγεῖς θαλάμαι.* *Germanus.* 190 *Sopor suus*] Ipsi aptus. nam ideo *suis*, quia altum desinant pro natura mellis, ut ipse alibi: 'melle soporatis frugibus offam.' Sed melius, *suis*, pro exiguitate corpusculi sui. *Servius.*

Sopor] De somno apum ita Arist. Hist. Anim. iv. 10. *Insecta etiam animalium dormire argumentum, quod requiem capiunt, motique omni proculdubio cessant, quod præcipue patet in apibus: quiescunt enim nocte, et conticescunt, ut nullus omnino bombus sentiat, ἡμεῖοσι γὰρ καὶ παύοντα βομβοῦσαι τῆς νυκτός.* *Cerda.*

191 *Nec vero a stabulis*] Plin. c. 10. 'Prædivinant enim ventos imbresque, et tunc se continent tectis.' *Ælian.* i. 12. *Et quando horum alte-*

rum (id est, pluvias, et frigora) vel utrumque impendere conjecturis assequuntur, non longissime ab alveo volatu procedunt, sed circum apiaria volantes veluti floribus incubant. Ex his rebus alveorum custodes futura augurati agricolis turbulentiæ tempestutis adventum prædicunt. Ad hanc rem pertinent, quæ supra dedi ad illud, 'Inque vicem speculantur aquas, et nubila cæli.' Tempus nubilum procul dubio intellexit Varro, cum scripsit: 'non omnis tempestas ad pastum prodire longius patitur.' Ut vero hic *stabulis* de apibus cum respectu ad terrestres feras, ita cum eodem Opp. de piscibus Hal. III. ἄνθια ἀλλ' ἔσται: *stabulantur anthiæ*. Idem.

192 *Aut credunt cælo*] Scilicet suos volatus. *Servius*.

Adventantibus Euris] Sunt enim et frigore et flatu apibus infesti. Horat. Epod. x. 'Niger rudentes Eurus inverso mari Fractosque remos differat.' *Taubmann*.

193 *Aquantur*] Aquam hauriunt ex vicino. *Servius*.

194 *Excursus*] A re militari desumptum vocabulum, excurrunt enim milites, quando ex castris in hostiles agros ad prædam faciendam egrediuntur. Sic Liv. 'In fines Romanos excurrerunt populabundi magis, quam justi more belli.' Corn. Nep. 'multitudinem crebris excursionibus locupletavit.' Inde de itinere subito conficiendo Cic. Epist. ad Att. x. 15. 'ego dum panes, &c. parantur, excurro in Pompejanum,' et Epist. xiv. 16. 'cupio excurrere in Græciam.' *Emmenes*.

Lapillos] Hæc apum industria celebrata ab Auctoribus: Aristot. Hist. ix. Cum ventus ingruit φέρονσι λίθον, lapillum gerant, quo se quasi fulcro stabiliunt. Plutarcho l. de Solertia Animal. loquente signate de apibus Cretenſibus: *Illæ enim ventosum aliquod transvolaturæ promontorium, se ipsas exiguis lapillis saburrant, ne vento abri-*

piantur. Signata verba sunt, ἐμπνέουσιν ἐπὶ λίθοις. Eliano i. 12. Sæpe vero vento adversæ volant parvulum lapillum pedibus portantes, quantum inter volandum commode gestari possit. Itaque in hunc modum contra ventorum incursiones, et afflatus auræ, ne ex itinere deducantur, ejusmodi firmamentum ac robur sibi machinantur. Repetit v. 13. Plinio c. 10. 'Gerulæ secundos flatas captant. Si coarctatur procella, apprehensi pondusculo lapilli se librant. Quidam in humeros eum imponi tradunt.' *Cerda*.

195 *Instabiles*] Fluctnantes, id est, jactante fluctu, stabiles ne sint. *Serv.*

Ut cumbæ instabiles fluctu jactante saburram] Germ. vocat νῆας ἀσταθεῖς. fluctuant enim naves, nisi justo pondere vel sabuli vel lapidum stabiliantur. Ovid. Metam. ii. 163. 'Utque labant curvæ justo sine pondere naves, Perque mare instabiles nimia levitate feruntur.' Quare recte *saburra* in Gloss. vet. ἔρμα, θεμέλιος. v. Suidam in ἔρμα. Et quemadmodum pernecessarium est ἀσφάλισμα πλοῖον, sic utitur hac similitudine de oratione, inæquali stilo exarata, Tanaq. Faber ad Long. περὶ ὕψους. qui Sect. 2. ἀνεργάτωτα appellat, quæ pondere destituta sunt. *Saburra* non *suburra* legendum, quia diminutivum est a *Sabulum*, ut Dausq. observavit. *Cumba* legendum ex Gloss. vet. Græcæ ἀκάτιον. sed Festus habet cymba, quam Græci κύμβην. *Emmenes*.

196 *Librant*] Ἰσορρόπως ταλαντεύουσι, vel ταλαντῶσι. *Germanus*.

197 *Illum adeo placuisse apibus*] Vide apud Plutarch. in caus. Phys. cur apes in mœchos aculeo sæviunt. *Id.* *Illum adeo*] De Procreatione Apum: super qua audiat Aristot. Generat. iii. 10. et Histor. animal. v. 21. et 22. et ix. 40. et Plin. xi. 16. *Taubm.*

198 *Concubitu*] Pro concubitu. Nam indulgeo illi dicimus. *Servius*.

Concubitu] Dativus casus est, ut supra, victu invigilant. *Philarg.*

Quod nec concubitu indulgent] In Romano codice, et aliquot aliis, neque. Observandum vero est, *concupitu* casu tertio per abjectionem litteræ ultimæ positum, ut alias sæpe, 'Teque aspectu ne subtrahe nostro : quem casum neque M. Tullius aspernatus est, ut eo loco, 'Quibus subito impetu, ac latrocínio parricidarum resistat.' Præterea Cæsar in hujusmodi omnibus, litteram censuit abjiciendam. *Dominatuque*, ac *ornatu*, et ita reliqua esse et scribenda, et proferenda. *Pierius*.

Quod nec concubitu indulgent] Visus est nusquam apud coitus, ut Plin. xi. 16. et paulo post, 'unius coitu propagari, qui in quoque examine rex appellatur,' annectit. De hoc dativo *concupitu* Gell. iv. 16. et Dausq. vol. i. p. 97, 98. sed hic actum ago. *Emm*.

Nec corpora segnes In Venerem solvunt] Id est, in libidinem non resolvuntur. Persius, 'Ille in Venerem putris.' *Servius*.

199 *In Venerem solvunt*] Ita Græci, λύνεσθαι εἰς ἀποδόλαια. *Cerda*.

In Venerem solvunt] Energia est, in hoc verbo, *Solvunt*; ex Veneris præsertim immodicæ natura; qua infirmiora reddi corpora, Pythagoras olim scribitur dixisse, et adhuc nonnulli suo magno malo quotidie docentur. Frustra autem quidam hic Enallagen constituunt, et *solvunt*, pro solvantur, exponunt. *Meyen*.

Nixibus] Partubus, a *nitendo*. Unde et *enixa* dicimus. *Servius*.

200 *Folii*] Apes, ut Plinius ait, galinarum more incubant, et vermiculos creant. Sed rectius videtur, ut ne hoc quidem sciant, sicut concubitus nesciunt. *Philarg*.

Verum ipsæ e foliis natos] In codicibus aliquot mutato numero legas, *ipsæ natos foliis*. In Romano vero, *ipsæ e foliis*: non invenuste. *Pierius*.

E foliis natos] Aristotel. Hist. Animal. v. 21. 'De generatione apum varia est sententia. Alii enim eas

parere, et coire negant, sed deportare foeturam existimant. Nec unde portent, constat inter omnes: sed alii ex floribus cerinthi, alii ex flore arundinis, alii ex flore oleæ ajunt: argumentumque afferant, quod cum olivarum proventus fit largior, tunc plura examina prodeant.' Obiter vidisti non solum portari foeturam ex floribus, sed ex quibus floribus. Idem c. sequenti: 'Favos primum conficiunt, mox collocant foetum, emittentes illam ore, ut iis placeat, qui consent aliunde proles primordia convelli.' Columella etiam, tametsi ix. 2. hanc rem neget querendam, ut quæ parum necessaria negotiosis agricolis, tamen c. 14. quid ipse sentiat, ita obiter statuit: 'ab æquinotio verno sine cunctatione jam passim vagantur, et idoneos ad foetum decerpunt flores, atque intra tecta comportant.' Admittit opinionem istam Lactant. i. 8. 'Nam si quibusdam minutis animalibus id præstitit (Deus), ut sibi e foliis natos, et suavis herbis ore legant: cur existimet aliquis, ipsum Deum, nisi ex permitione sexus alterius non posse generare?' Spirat Virgilium Lactantius. Roges, uti fiat hæc proliificatio? Audi Plinium xi. 16. 'Quod certum est, gallinarum modo incubant,' &c. Qui plura velit de hæc proliificatione, legat sequentia Plinii, et Aristotelem Hist. v. 22. nam ab hoc Plinius sententiam sumsit, et pene verba. *Cerda*.

201 *Quirites*] Audaciter *Quirites*, cum proprie Romani sunt. *Philarg*.

Quirites] *Σχιδόρας*, ut Aristot. appellat Hist. v. 22. Loquitur hic tanquam de civibus Reipub. Rom. *Taubmann*.

202 *Sufficiunt*] Novam subeolem procreant. Proprie est *substituere*, in qua notione perfamilia Justinus: v. 6. 'Canon Alcibiadi suffectus.' xxi. 1. 'maximum nata sufficere.' *Emmonea*.

[*Aulaeque*]. Quomodo hic pro domicilio apum, sic apud Sil. Ital. l. v. de Serpente, 'feralem strepitu circumtonat aulam.' Imo sic quævis animalium receptacula Græci *aulas* vocant, ut Serv. *Æn.* ix. non tantum pro quovis nido, sed pro habitaculo apum regi assignato, dici vult Vlit. ad Grat. Cyneg. p. 154. *Idem.*

[*Et cerea regna refingunt*] Quid sit *Refingere* nulli puto non innotuisse, qui legerit in Virgiliano carmine, 'Fixit leges precio, atque refixit.' Quare placet quod in Romano codice, in Mediceo, et quibusdam aliis antiquioribus exemplaribus *refingunt* legitur. Est enim superius, 'et Dædala fingere tecta.' Quare fortasse, et Servii codex corrigendus. Advertendum etiam ex loco desumptum argumentum, quod in Longobardico exemplari sic habet, *Alborum et cerea regna*. quod in vulgatis, *cerea tecta*, legitur. *Pierius.*

[*Refingunt*] *Figunt.* *Servius.*

[*Refingunt*] Id est, sufficiunt, ut *suffectus* dicitur *magistratus*. *Philarg.*

[*Refingunt*] Non hic otiosum *re*, (ait Germ.) sed vim habet, ut illud: 'Facta renarrabat Divum.' Erit ergo *refingunt*, sedulo, et accurate nimis *figunt*, struunt iterum, ac fulciunt. Habet vim eandem apud Græcos *ἀνά*; ut *ἀνακλάνω*, ita est *refingo*, ut sit, iterum et constanter *fingo*. *Opp.* *Cyn.* iii. *ὡς ἔκτος λιχμῶσα φίλους ἀνεκλῶσσω παῖδας*: sic *ursa* *lingens caros refinget catulos*. *Basil.* *δμ.* 8. *ἐξ.* extulit per *συμπλήρηται*, et *φιλοτεχνοῦσα*. *Cerda.*

[204 *Sub fasce*] Sub onere. ut, 'Injusto sub fasce viam,' dicit Cicero. *Servius.*

[205 *Tantus amor florum*] Supra de æquis, 'Tantus amor laudum, tanta est victoria curæ.' *Idem.*

[*Tantus amor florum*] Simili emphasi *Ge.* ii. 'Tantus amor terræ.' Et *iii.* 'Tantus amor laudum.' Idque ad Græcorum imitationem, qui

Delph. et Var. Clas.

ἔρῳτα dicunt, pro cupiditate. *Xenoph.* *Pæd.* v. loquens etiam de apibus, postquam præmisit obsequium illarum erga suum Regem: *ὁδῶ δεινός τις αὐταῖς ἔρως τοῦ ἀρχεσθαι ὅτι ἐκείνῳ ἐγγίverαι*: *Usque adeo vehemens his est amor parendi illi.* *Opp.* de re alia. *Hal.* ii. *τόσσος ἔρως καὶ τοῖσιν ἐν ἰχθύσιν αἷματος ἀνδρῶν*: *Tantus amor inest his piscibus sanguinis virorum.* *Cerda.*

[*Generandi mellis*] Verba ista ab Nostro sumsit *Lactant.* iii. 10. ubi quæpiam attingit de artificio apum. *Id.*

[206 *Angusti terminus ævi*] In Romano codice, in Mediceo, et aliis omnibus codicibus, quotquot habere potui, uno consensu, non *angustus*, sed *angusti terminus ævi* legitur. Res enim quæ terminatur, aut angusta, aut lata est. *Pierius.*

[*Angusti terminus ævi*] Sumta est metaphora a terminis agrorum, qui angusti erant, ut qui locati in agrorum confinibus, et limitibus. Inde verbum *limito*, quod est, *arcto*, et veluti in angustias redigo. Ab hac terminorum, et limitum angustia *Varr. ling.* Lat. l. iv. 'Sæpe ad limitem arboris radices sub vicini prodierunt segetem.' Qui in Virgilio legunt, *angusti terminus ævi*, fingentes nescio quam elegantiam, a vera lectione abeunt. Angusti enim termini solemnes sunt. *Plin. Epist.* l. iii. 'Tam angustis terminis, tantæ multitudinis vivacitas ipsa concluditur.' et sexcenta, quæ omitto. Ad apum immortalitatem spectant illa *Claudian.* de laudib. *Serenæ*: 'Unde piæ pascuntur apes, et prata legentes Transmittunt seclis Heliconia mella futuris.' *Cerda.*

[207 *Excipiat*] Hic *excipiat* pro carpat accipio, et in eum sensum quo supra, *Excipere insidiis*: vel ut *Aristot.* *πολ.* θ'. *καταλαμβάνει ἡλικίαν*, ita: *ὅταν δ' ἀφ' ἡβης ἔτι τρία πρὸς τοῖς ἄλλοις μαθήμασι γένηνται, τότε ἀρμόττει καὶ τοῖς πόροις, καὶ ταῖς ἀναγοφαιαῖς καταλαμβάνει τὴν ἐχομένην ἡλικίαν.* *Germanus.*

Virg.

6 R

Plus septima ducitur ætas] Sic et Propert. l. i. 'Et se plus uni si quæ parare potest.' *plus* pro *plusquam*. Septenarium autem numerum fatalem et mysticum, in definiendo animantium ævo, a doctis etiam habitum, et ab Aristot. Polit. l. vii. *πόσον χρόνον λειτουργεῖν, &c.* Qui locus consentire omnino videtur cum sequenti sub finem libri in eandem sententiam, ubi pueritiam et pubertatem ad annum unum et vicesimum hebdomadibus dimittitur. *ὅλο δ' εἰς ἡλικίαν. Idem.*

Septima ætas] Aristotel. ita statuit Hist. v. 22. *Vita apum anni sex, nonnullæ etiam septem complent. Quod si examen nocem, aut decem annos duraverit, prospere actum esse existimatur.* Et in libr. de Respiratione: *τῶν γὰρ μελεττῶν ἐνιαυτοὶ ζῶσι καὶ ἑπτα ἔτη: Virunt apes nonnullæ annos septem.* Colum. ix. 3. 'Durantque, si diligenter excoltæ sint, in annos decem.' Plinius xi. 20. 'vita eis longissima, ut prospere inimica, ac fortuita cadant, septenis annis universa. Alveos nunquam ultra decem annos durasse proditur.' *Cerda.*

208 *At genus immortale manet*] *Genus manet*, scilicet per successionem. *Servius.*

Immortale] Ideo *Immortale genus*: et alibi et potest abundare conjunctio. est enim ordo: ergo ipsas quamvis angustas terminus ævi excipiat, genus immortale manet. *Philarg.*

209 *Domus*] Familia. ut, 'Da propriam, Tymbrææ, domum.' *Servius.*

210 *Præterea regem*] Poëtis Græcis *ἄλλος* rex apum. Vide interpretem Callimachi in Hym. Jovis. *Germanus.*

Præterea regem non sic Ægyptos] Ægyptii sacerdotes, cum populum regi suo obtemperatissimum hieroglyphice vellent inauere, apem effingebant, seu examen potius. Mira sane quæ produntur de studio et amore apum erga regem suum. Vide Plin. l. xi. et xvii. *Postum.*

211 *Lydia*] In Romano codice, *Lydia*, ut *cumba, murta, corulus* et similia. *Pierius.*

Parthorum] His autem gentibus, ait Sallustius, adeo ingenita est sanctitas regii nominis: quas gentes tamen apes dicit amore circa regem superare Virgilius. *Philarg.*

Populi Parthorum] Observat ad locum istum Germ. Parthos superstitione admodum, et venerabunde Regi suo obsequium impendisse oculis pedum, et servili supplicatione: quin eum adituri terram ore tangebant, ut auctor est Xenophon. Inde Martialis. epig. x. 72. 'Frustra blanditiæ venitis ad me, Ad Parthos procul ite pileatos, Et turpes, humilesque supplicesque Pictorum sola basiate Regum.' Dicuntur Reges Parthorum picti, quia vestibus pictis uterentur, ut auctor est Plinius. Apte ergo Poëta ad Parthos confugit, ut explicet cultum apum erga suos Reges. Ambros. Hex. v. 21. cum aliis nationibus comparat, hunc in modum: 'Non Indi, non populi Sarmatarum tantam, quantam apes reverentiam devotionis observant.' *Cerda.*

Medus Hydaspes] Fluvius Mediæ. De his autem gentibus Sallustius dicit, 'Adeo illis ingenita est sanctitas regii nominis.' *Servius.*

Hydaspes] Apud omnes satis constat *Hydaspen* flumen Indiæ esse, non Mediæ: sed potest videri Poëta *Hydaspen* *Medum* dixisse, jare belli, quod Medi dace Alexandro, vicerint Poram Indorum regem, et in suam redegerint potestatem. Oritur autem *Hydaspes* ex Caucasio, et miscetur Indo. *Philarg.*

Hydaspes] Palcre pro provincia flavium posuit, ut et Lucan. 'Sub juga jam Seres, jam barbarus esset Araxes.' verissime autem *Medus*, quia priusquam se in Indum exoneret, *Mediam* aluit. Leges hic unius Interpretis magis damnantis Poëtam. *Cerda.*

Medus Hydaspes] Turbatur non parum VV. quod hic legatur Hydaspen Mediæ fluvium esse, cum id ex nullo alio scriptore constet. Quinimo, Strabo, Arrianus, Plutarch, et omnes Græci et Latini (quos ipse quidem viderit) Indiæ fluvium hunc faciunt. iccirco, sicubi veterum exemplarium fides, suæ opinioni accedat, hoc modo legere se hic malle testatur: *aut Medus; Hydaspesve observant.* ut sit versus hypermeter; et *Hydaspes* synecdochicæ, pro Indiæ populis. *Meyen.*

212 *Observant*] Venerantur. Alias *observare* est callide advertere. Terentius, 'Observes filium, quid agat, quid cum illo consilii capet.' *Serv.*

Observant] Recte Servius *venerantur*: hoc enim verbum, teste Brisson. de form. l. i. omnes divini cultus species complectitur. Servilem reverentiam, quam Persæ suo regi, qui Græce μέγας βασιλεὺς et Latine rex regum appellatus fuit, ut Brisson. de regn. Pers. l. i. in princ. exhibebant, describit Curt. viii. 5. 'Itaque more Persarum Macedonas venerabundos ipsum salutare prosternentes humi corpora.' Corn. Nep. ix. 3. 3. 'Necesse est enim, si in conspectum regis veneris, venerari te regem, quod προσκυνεῖν illi vocant.' Pluribus exponit hanc fœdam adulationem auctor de Regn. Pers. p. 9. quam detrectarunt, tanquam homine libero indignam Callistenes, Conon, Ismenias. de quo Æl. πικρ. ιστορ. i. 21. *Emmeness.*

Mens omnibus una est] Id est, concordanter operantur et vivunt. *Servius.*

Rege incolumi mens omnibus una est] De Rege apum Auctor Geop. l. xv. μένοντος γὰρ αὐτοῦ ἔνδον, οὐκ ἀποστήσονται: Ipso enim intus manente, non discedent. Ælian. v. 11. Quoad *Rex vivit, tamdiu examen pace fruitur, omni-que ordinum perturbatione caret, fuci suis cellis libenter se continent, seniores suum locum habent, natu minores etiam suum.* Isacius Zezes (citante Ursino)

καὶ τοῦτου ζῶντος μὲν, καλῶς τὸ σῆμνος διοικεῖται: *Vivente hoc, pulcre examen regitur.* Ambros. 'Incolumi Rege, nesciunt mutare iudicium, mentem inflectere.' *Cerda.*

213 *Amisso rupere fidem*] Alludit haud dubie ad morem Persarum, qui regis interveniente fato, octo dies permissa licentia, iudiciis, legibusque soluti et destituti, incerto rerum ordine jactabantur, ut, suffecto in demortui locum novo rege, quantum in unius, regisque persona momentum positum esset, prioris recentisque mali sensu, et reminiscencia, populus cognosceret. *Germanus.*

Amisso rupere fidem] Tale quid Aristotel. l. ix. postquam enim præmittit Reges interfici ab apibus, cum plures, et improbi; subjicit: *Favos etiam Regum eo tempore si parati sunt, diruunt.* Signatiora sunt ejusdem ista, καὶ ἐὰν ἀπόλλυνται ἀπόλλυσθαι τὸν ἀφεσμένον: *Et, si perierit, perire examen.* Et Æliani hæc: *Rege extincto, omnia perturbantur, et funditus pervertuntur.* Isacius sequenti versu post adductum, θανάτῳ, ἀποτρέχει δὲ, συγκέχνηται τελείως: *Mortuo, examen fugit, et prorsus confunditur.* Plin. c. 17. 'Duce prehenso, totum tenetur agmen, amisso, dilabitur, migratque ad alios.' Ovid. Fast. iii. 'Amisso dubie Rege vagantur apes.' *Cerda.*

214 *Diripere ipsæ*] Quæ etiam ipsæ animam, colligendo melle, impendere consueverunt: ut, 'Ultrouque animam sub fasce dederunt.' *Serv.*

Crates solvere favorum] Est hoc, quod Aristot. dixit, τὰ κείρια διαφθέρωσι. Et infra, ἐξέφερον τὸ μέλι: *diripuerunt mel.* ut vero Poëta *crates*, ita Pindarus Pyth. od. 6. μελισσῶν τρητὸν πόνον: apum opus cancellatum, perforatum. Ambros. 'Quæ castra quadrata tantum possunt habere artis, et gratiæ, quantum habent crates favorum?' Huic confine verbum ὑφαίνειν, *texere*, quod ad artificium apum usurpant Græci. Et Petron. in Fragm. 'tex-

tis apis excita ceria.' Virgil. infra, 'et floribus horrea texent.' *Cerda.*

215 *Ille operum custos*] Facit Poëta Regem apum, vacantem omni labore, tantum præsidem custodemque agminis, ac vigilem totius alvei. Xenophon in *Æconom.* *Intus præsidet his, qui favos conficiunt, ut pulcre et celeriter conficiantur.* Verbum Xenophontis respondens Virgiliano est, ἐφέστηκεν. Plin. xi. 17. 'Reliquo tempore, cum populus in labore est, ipse opera intus circuit similis exhortanti, solus immunia.' *Ælianus* v. 11. *Apum Regi curæ est, modum aliis statuere, et ordinem afferre: alias enim aquari jubet, alias intus mella fingere, extruere, expolire, suggerere; alias vero ad pastiones proficisci.* Desumta hæc sunt a Xenophonte, qui in *Æconom.* ἡ τῶν μελισσῶν ἡγεμὼν ἐν τῷ σμήνῃ μένουσα, &c, *Idem.*

Operum] Id est, mellis. sic Phædr. f. iii. 14. 'Ceris opus infundite.' *Vide N. Cl. Scefferi. Emmeness.*

Illum admirantur] Honoris et venerationis pleni illum unum adorant. *Mirari* est *re nota stupefieri*, ut *Non.* Marc. c. 4. Sic apud *Horat.* od. iv. 14. 'Te Indus miratur' et *epod.* 3. 'candidum Medea mirata est ducem.' *Virg. Ecl.* vi. 30. 'Nec tantum Rhodope miratur et Ismarus Orphea,' sic cervus apud Phædrum mirabatur ramosa cornua. Vera etiam *Justino* restituta lectio videtur a *Cl. Grævio* xxiv. 6. qui admiratione majestatis legit pro adfirmatione. *Idem.*

216 *Circumstant*] *Hom.* Il. 2. φίλοι δ' ἀμφόσταν ἑταῖροι. Et *Epig.* παραστέλχουσιν ἑρπες. Ita et *Orph. Argon.* ἅλλ' οἱ μὲν βασιλῆα περιστάδδν ἀμφιχυθέντες. *Germanus.*

Circumstant] De hoc obsequio *Aristot.* Hist. l. ix. *Reges nunquam prodeunt foras, vel ad pastum, vel quavis alia causa, nisi universon cum plebe.* Iterum post multa: αἱ λοιπαὶ περὶ τοῦτον συνεισπαρμέναι φάνονται: *Videntur reliquæ circa hunc (Principem) glomeratæ.*

Plin. c. 17. 'Mira plebi circa eum obedientia. Cum procedit, una est totum examen, circaque eum conglobatur, cingit, protegit, cerni non patitur.' Iterum: 'Circa eum satellites quidam lictoresque assidui, custodes auctoritatis.' Et adhuc: 'Cum processere, se quæque proximam illi cupit esse, et in officio conspici gaudet.' *Varr.* l. iii. 'Regem suum sequuntur, quocunque it.' *Xenophon* quoque de *pæd.* Cyri, l. v. loquens de disciplina apum: *Apes semper illi ultrò parent. Ubiqueque manet, nulla illinc discedit; si quo exeat, nulla eum relinquit.* Quæ verba absolvit *epiphone.* ma hoc: οὐτῶ θεῶς τις αὐταῖς ἔπος τοῦ ἀρχεσθαι δὲ ἐκείνῳ ἐγγίγνεται: usque adeo vehemens his est amor parendi illi. *Didymus* de hoc insecto, τιμᾷ τὸν βασιλέα, καὶ συνεπείγει μετὰ προθυμίας, ὅπουκερ ἐν ταγῇ: *Cohit Regem, et illum prompte comitatur, ubicunque ordines locet.* *Artemid.* Onirot. ii. 23. de illis alt, ἡγεμὼν ὑποτάσσεται: subditas esse duci. *Videndus Ælian.* v. 11. *Cerda.*

Stipantque frequentes] Quasi quodam satellitio ambiunt. *Servius.*

217 *Sæpe attollunt humeris*] *Ætate* scilicet fessum. *Idem.*

Et sæpe attollunt humeris] Hæc pars obsequii non omissa *Scriptoribus*, ut præcipue, et magna. *Aristotel.* λέγεται δὲ καὶ φέρεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἔσμου, ὅταν πέτεσθαι μὴ δύνηται: fertur gestari ipse ab examine, cum volare nequiverit. *Varr.* l. iii. 'fessum sublevant, et, si nequit volare succollant, quod eum servare volunt.' *Didym.* agrotantem illum sustinet, et non valentem volare fert, et servat. Signata Græca sunt, συνυπολαμβάνει, φέρει, διασάξει. *Plin.* c. 17. 'fessum humeris sublevant, validius fatigatum ex toto portant.' *Ælian.* v. 11. Si ab ætate firmus sit, antecedit examen, dux ad proficiscendum, reliquæ ejus ductum sequuntur: sin ætate affectus sit, ceteris apibus vehitur. Accedunt apes in more isto ad humanum, quo solitum *Reges* suc-

collari, et gestari humeris, ut de Othone in ejus vita scribit Sueton. c. 6. De more attollendi Reges in scutis lege Pithæum Advers. II. 6. Cerda.

218 *Pulchramque mortem*] Gloriosam: quippe quæ pro rege suscipitur. Traxit autem hoc de Celtiberorum more; qui, ut in Sallustio legimus, se regibus devotent, et post eos vitam refutant. Servius.

Pulchram mortem] Ita Apul. Flor. III. 'formosam mortem.' Ambr. de ipsis apibus: 'Regem suum summa protectione defendunt, et perire pro eo pulcrum putant.' Ut hic *petunt mortem*, ita Catull. ex emendatione Marcialii *mortem adpeteret*. Cerda.

219 *His quidam signis atque hæc exempla secuti*] Locum hunc plenius est executus in sexto Æn. quem hoc loco breviter colligit; ut probet etiam apes partem habere divinitatis. Namque omnia animalia ex quatuor elementis et divino spiritu constare, manifestum est. Trahunt enim a terra carnem, ab aqua humorem, ab aëre anhelitum, ab igne fervorem, a divino spiritu ingenium. Quod quia est in apibus, sicut etiam in hominibus (namque metuunt, cupiunt, dolent, gaudent: quæ probantur ex his quæ faciunt: dimicant enim, colligunt flores, provident pluvias) fateamur necesse est, etiam apes partem habere divinitatis. Ut autem hoc exemplis, id est, rebus similibus comprobaret, Lucretium secutus est: qui dicit ea, quæ per se probare non possumus, a similibus comprobanda; ventumque docet esse corporalem, non quod eum tenere, vel cernere possimus, sed quod ejus similis aquæ effectus est, quam corporalem esse manifestum est. Servius.

Secuti] Pythagoræ sectam versat, quam et Stoici sequuntur; et quidam accusant, quod cum sit Epicureus, alienam sectam usurpare videtur; sed ego puto simpliciter referri sententias Philosophorum. Neque enim statim

Epicurus debet videri, si libertate Poëtica ait: 'Illo Virgilium me tempore dulcis alebat Parthenope studiis florentem.' Philarg.

220 *Esse apibus partem divinæ mentis*] Ad rem sunt verba Aristot. de Gener. Animal. III. 10. qui loquens de vespis, et crabronibus, ait, οὐ γὰρ ἔχουσιν οὐδὲν θεῖον, ὥσπερ τὸ γένος τῶν μελιττῶν: nihil enim habent divinitatis, ut habent apes. Didymus: 'Opificium ejus vere θεῖον, divinum.' Varro apibus rationem dat, verba sunt: 'hic ratio, atque ars.' Plutarch. de amore prolis, sapientiam, ἀλλὰ τὴν μέλιτταν ἡμεῖς σοφὴν καλοῦμεν: sed apem nos sapientem vocamus. Et Basil. DM. 8. ἐξ αὐ. ait apiculam operari σαρῶς, sapienter. Et Ambros. 'cum sit infirma robore apis, valida est vigore sapientiæ.' Arist. de Partib. Animal. II. 2. prudentiam: 'quam ob rem apes, atque ejusmodi alia animalia φρονιμώτερα, prudentiora multis carentibus sanguine sunt.' Varro ingenium: 'volucres, quibus plurimum natura ingenii, atque artis tribuit.' Spectant vero quatuor hæc, ratio, sapientia, prudentia, ingenium ad divinitatem. Ut vero Poëta, *partem divinæ mentis*, ita ab hoc Horat. Sat. II. 2. 'divinæ particulam auræ.' Synes. Epist. 105. dixit, κατασβεσθείσαν ἐν τῇ ψυχῇ περιδεῖν τὴν μοῖραν τὴν θεῖαν: Videre extinctam in animo divinam particulam. Cerda.

Haustus Æthereos] Divinos spiritus. Servius.

221 *Deum namque ire per omnes*] Ipse in sexto Æn. 'cælum ac terras camposque liquentes Spiritus intus alit.' Lucanus, 'Juppiter est quodcumque vides, quocumque moveris.' Servius.

Deum namque ire per omnis] Dicam de hac re etiam in Æn. VI. ubi non similis, sed idem locus. Hic pauca quædam, ne locus pulcerrimus illibatus sit. Sequitur Poëta doctrinam Pythagoræ, asserentis Deum esse immistum elementis omnibus, et rebus

visibilibus. Ex hac doctrina procedunt Arati illa, *μετα δὲ διδὸς πᾶσαι μὲν ἀγνῶται, πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί, μεσση δὲ θάλασσα*: *Pleni sunt Jove vici omnes, fora mortalium, mare, &c.* Clem. Alexand. ex Æschylo Strom. l. v. *Ζεὺς ἐστὶν αἰθήρ, ζεὺς δὲ γῆ, ζεὺς δ' οὐρανός. Ζεὺς τοι πάντα*: 'Jupiter est æther, Jupiter est terra, Jupiter est cælum. Jupiter est omnia.' *Cerda.*

223 *Hinc pecudes*] *Hinc*, id est, ex divino spiritu sumunt omnia, cum nasci cœperint, vitam: ceterum corpus ex quatuor elementis est, ut diximus. *Servius.*

Pecudes] More suo pecudes et armenta divisit, ut alibi: 'Quæ cura boum, quis cultus habendo sit pecori.' *Philarg.*

224 *Accersere vitas*] In codicibus aliquot antiquis, *accersere* habetur. Terentius Scaurus utcumque scribatur, sive *accerso*, sive *arcesso* ad eandem significationem pertinere putat, ut alibi dictum. *Pierius.*

Vitas] Id est, animas. *Philarg.*

225 *Scilicet huc reddi*] Sine dubio etiam cuncta dissolvi et redire rursus in originem suam, necesse est. *Serv.*

Huc reddi] *Huc*, id est, unde sumptæ sunt animæ. *Philarg.*

226 *Omnia*] Per omnes. *Idem.*

Locum mortii] Id est, perditioni. Nihil enim quod perire funditus possit, cum sit τὸ πᾶν, id est, omne, in quod redeunt universa resoluta. Res autem hæc quæ mors vocatur, non est mors, quippe quæ nihil perire facit, sed resolutio. Unde mire plerisque bene interitus dicta est, quasi interveniens, et mistarum rerum connexionem resolvens. Lucretius: 'Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante connexio.' *Servius.*

Nec mortii] *Nec mortii esse locum*, pro nec mori. *Philarg.*

Nec mortii esse locum] Addebat Pythagoras suæ opinioni homines, et reliqua visibilia non omnino mori, etiam si mori viderentur; tantum resolvi,

et viva revocari in cælum: proprie, interire. Est enim interitus, interventus quidam mistarum rerum confusionem resolvens. Ita sententiam Virgillii concipit Servius, et Servium Germanus laudat. Huic sententiæ affines versus Lucret. l. ii. 'Cedit item retro, de terra quod fuit ante In terras, et quod missum est ex ætheris oris, Id rursum cæli relatum templa receptat. Nec sic interimit mors res, ut material Corporaificent, sed cœtum dissipat ollis.' Eodem pertinent verba Plutarchi de Placit. Philosoph. iv. 7. *πυθαγόρας, πλάτων, ἄφθαρτον εἶναι τὴν ψυχὴν, ἐξιοῦσαν γὰρ εἰς τὸ τοῦ παντός ψυχὴν ἀναχωρεῖν πρὸς τὸ ὁμογενές*: *Pythagoras et Plato* (sentiant) *interitus expertem animam: cum enim exit, pervenire in cognatam sibi animam mundi.* Ex hac opinione Servius vocem *mortii*, in Poëta explicat, *perditioni*. Sicut et Gifan. in Collectan. Lucretii, ex Lucr. ipso, et Plinio. Itaque ait Poëta, nulli rei esse locum perditioni, id est, nihil funditus perire. *Cerda.*

Nec mortii esse locum] Hunc Maronis locum attingit Macrobius in Somn. Scip. ii. 12. ubi asserit, 'nihil intra vivum mundum perire, sed eorum, quæ interire videntur, mutari speciem.' *Emmeness.*

227 *Sideris*] *Sideris*, pro siderum. *Philarg.*

In numerum] *In numerum*, id est, in modum. *Atque alto succedere cælo*, ut ipsa sidera. *Idem.*

Sideris in numerum] Videntur procedere ista ex opinione Pythagoræ, quam Plato in Timæo attingit, his verbis: 'Denique cum universum constituisset, astris parem numerum distribuit animarum, singulis singulas adhibens, eisquæ tanquam vehiculo impositis monstravit universi naturam, ac leges fatales edixit.' Græca, quæ potissimum necessaria, hæc sunt: *διεἶλε ψυχὰς ἰσαριθμούς τοῖς ἄστροις*. Sententia Platonis est, quot animas,

etiam brutorum, tot esse astra. Atque ex Platone Plutarchus, *περὶ εἰμαρμένης, ἰσαριθμούς τοις ἄστροις ἔταξε, διελλέ τε ψυχὰς ἐκδοτὴν πρὸς ἑκάστον, καὶ ἐμβαδύσας ὥς εἰς ὄχημα*. Non opus versione, præmisso Platone. Juvant sententiam istam, quæ dico Ecl. v. ad illud, 'Candidus insuetum miratur limen Olympi,' de animis Heroum, de quibus fuit opinio transcribi ad astra. *Cerda*.

Atque alto succedere cælo] In Romano, *alto se condere cælo*, pro *succedere*. *Pierius*.

Alto succedere cælo] Affinia ista Lucret. l. ii. 'Sic igitur debent flammæ quoque posse per auras Aëris expressæ sursum succedere.' *Cerda*.

Succedere cælo] Manilius: 'An dubium est, habitare Deum sub pectore nostro, In cælumque redire animas, cæloque venire?' *Taubmann*.

228 *Si quando sedem augustam*] Id est, alvearia. Et proprie *Augustum* est tectum, augurio consecratum. Abusive nobile, quasi majestatis plenum. *Servius*.

Sedem] Aliter *sedem relines*, aliter *mella*: et utrum relines thesauros, an relines servata in thesauris, id est, alvearia? *Philarg*.

Augustam] In Longobardico, et in aliis aliquot codicibus legere est *augustam*. Sed enim *Servius augustam* agnoscit, et *nobilem* interpretatur. *Pierius*.

229 *Thesauris*] Id est, repositionibus: ac si diceret apothecis. *Servius*.

Thesauris] In Romano codice, *thensauris*: de quo dictum in *Alexi*. *Pierius*.

Relines] Allusum in voce ad opificium apum, ut enim illæ, tegentes opus suum, omnia illiunt glutine, ita prædo diverso conatu relinit. *Cerda*.

Relines] Contra, vs. 39. 'cera Spiramenta linunt.' *Taubmann*.

Sparsus] Spargens. Participium est pro participio. *Servius*.

Sparsus] Non dubium, quin participia sumantur pro participiis, ut hic *sparsus*, pro, spargens, ex consensu omnium. Ita in Virg. et aliis 'volventibus annis,' est, volvendis: 'volentia plaustra,' in Ge. i. et 'volentia lustra in Lucret. explicantur a Gifan, per tempus præsens, id est, volubilia, *κυλινδόμενα*, quæ volvuntur. In Æn. ix. 'nec nos via fallit euntes' est, ituros, dum ibimus. Apud Horat. 'veniens in ævum,' est, in ævum venturum. Qui salutasti Græcam linguam vel tantum a limine, hoc capies: est enim in illis mira participiorum turbatio. *Cerda*.

Prius haustu sparsus aquarum Ore fove] In Romano codice *haustu* legitur, et in Longobardico prius ita finisse videtur, quia *s* littera alieno est atramento illita. In eodem legitur, *ora fove*: quod agnoscitur a *Servio*; quamquam *haustus* accusativo casu videatur approbare. *Pierius*.

230 *Ore fove*] Ipso haustu scilicet. Et hoc dicit: Spargendo aquam imitare pluviam. Alii *Ore fave* legunt, ut sit tace: etiam ipse in quinto Æn. 'Ore favete omnes.' Horatius, 'Favete linguis.' *Servius*.

Ore fove] *Ore fave*: sic legit *Philarg*. id est, cum religione ac silentio accede. Ennius in xvi. 'Hic insidiantes vigilant, partim requiescunt, tectis gladiis sub scutis, ore faventes:' ponitur eadem vox et pro velle, apud Ennium in xiii. 'Matronæ melos complent spectare faventes,' id est, volentes. *Philarg*.

Fumosque manu prætende] Fumum etiam præfer. Quibus rebus territæ illæ discesserint, impune poteris mella colligere. *Servius*.

Fumosque manu] Quia odores malos oderunt: ideo, prius *haustus sparsus aquarum*. *Philarg*.

Fumos sequacis] Quippe apum persecutores: ut, 'Maleæque sequacibus undis.' *Servius*.

Fumos] Est fumus hostis apum acer-

bissimus. Plutarchus in *αλτ. φυσ.* quærit διδῆναι ὁ καπνὸς ταῖς μέλιτταις ἐχθρὸς. Et in *Præcep. Polit.* loquens de apibus, ταύτας μὲν καπνῷ κολάζουσιν: *puniant has fumo.* Apoll. Argon. II. de iisdem, καπνῷ τυφόμεναι πέτρης ἐκᾶς ἀλάσσουσιν, *longe ab alveis expelluntur infestatæ fumo.* Aristotel. *Hist.* IX. σφῆδρα ποροῦνται ἐπὶ τοῦ καπνοῦ: *laborant vehementer ex fumo.* Isid. XII. 8. *fumum fugiunt.* Nonnus Dionys. V. ait, apes suffocari fumo, *πνιγέοντι καπνῷ, suffocante fumo.* Attigit aliud agens Livius IV. ore Dictatoris, reprehendentis milites: 'Fumone victi, velut examen apum, loco vestro exacti, inermi cedetis hosti? non ferro exstinguetis ignes, non faces?' &c. Ejusdem rei mirifica est comparatio apud Virgil. *Æn.* XII. Sed quæ hujus rei ratio? Interpretes Apollonii in adducto loco rem conjicit in angustissima spiramenta apum. Verba sũnt, καπνὸν φεύγουσιν αἱ μέλισσαι διὰ τὸ στενὸν πορον εἶναι αὐτῶν τὴν ὁσφρησιν. Ad præceptum ipsum sunt Plinii verba c. 16. 'Cum eximuntur mella, apes abigi fumo utilissimum, ne irascantur, aut ipsæ avidè vorent.' Dicit hoc, quia ubi vident invasorem, avidissime devorant, ne quid relinquatur hosti. Et Colum. c. 15. loquentis de castratione: 'Fumus ad apes promovetur, quæ confestim nidoris impatientes in priorem partem domicilii, et interdum extra vestibulum se conferunt.' *Cerda.*

Fumos sequacis] Non eis, quod Ennianum sapere seculum Nobil. Heinsius docet in Præfatione ad Lectorem, quam mihi sub exitum anni CIO CIO LXXVI videre contigit. De hac lectione aliis in locis crebro mentionem fecimus: *sequaces fumi*, quia persequuntur apes: ut Serv. sic Noster VIII. 438. 'flammas sequaces,' et Lucret. II. 'sequaces curas' appellat: quos Latine 'sequaces fumos' noster, ἀκολουθητικούς καπνοὺς Græce Germanus nominat. Fumo pelli apiculas, liquidum ex Lycophr. ὡς μέλισσαι

συμπεφυμέναι καπνῷ: vide commentar. Menrsii ad hunc locum, qui variis hanc opinionem adstruit argumentis, et quidem ex Ulpiano libro IX. 49. ad *L. Aquiliam.* Emmeness.

231 *Bis gravidos cognat fatus*] Gemina est fecunditas mellis. *Servius.*

Fatus] Flores emendatum fuit. et bene gravidos flores, quod ex his omnia generant. *Philarg.*

Bis gravidos] *Locus Aristot. ex Hist. IX. τῇ δὲ τοῦ μέλιτος ἐργασίᾳ δεῖν τοὶ καιροὶ εἶσιν, ἔαρ, καὶ μετόπωρον: Mellis conficiendi duo sunt tempora, Ver atque Autumnus.* *Cerda.*

Duo tempora messis] Id est, fructus. *Juvenalis*, 'Veram deprendere messem Si libet.' *Servius.*

Messis] Metaphora ista ab segetibus vagatur in res alias, idque Græcorum imitatione, quibus ἀμῶν, quod proprie est *melo*, ad alia transit, sic ἐλευθερίαν ἀμῶν: *libertatem metere*, dicit Plutarchus. Sic Calaber I. XIV. de fructibus animi, πολυγηθέα καρτὸν ἀμῶνται: *metunt suaves et uberes fructus.* Ad rem Virgilii clare Hesiod. Theog. loquens enim de fucis, qui mel devorant, ἀλλότριον κῆματον σφετέρῃν ἐς γαστέρ' ἀμῶνται: *Metunt alienum laborem in ventrem suum.* Vide affinia huic locutioni, Ge. II. ubi de vindemia loquens ait, *metito.* *Cerda.*

232 *Taygete simul os.*] *Taygete* una est de Pleiadibus septem. ut autem etiam supra diximus, bis mel præcipit colligendum, orientibus Pleiadibus, id est, verno: item quum occidunt, autumnali scilicet tempore. *Servius.*

Taygete] Vergiliarum ostendit sidus Synechdochicæ: una ex his hoc nomine appellatur. Et qua totum astrum significatur per Pleiades, quoniam cum hac Jupiter concubuit, qui ex eventu *Taygetos* dicitur. *Probus.*

Taygete Plias] Mentione unius e Pleiadibus sive Vergiliis omnes sexseptem intelligit: ut Ge. I. 'Multi ante occasum Majæ cœpere.' *Taubmann.*

Us honestum] Id est, *pulchrum*, in qua notione aliquoties apud Maronem II. 392. ubi, quæ dicta sunt, vide, sic *Æn.* x. 133. 'Dardanius caput ecce puer detectus honestum.' I. XII. 155. 'Terque quaterque manu pectus percussit honestum.' Quod nempe Jovi placere poterat, ut Serv. Talis apud Theocrit. Idyll. XVIII. 26. occurrit locutio: 'Ἀδὲς ἀντέλλοισα καλὸν διέφαινε πρόσωπον. *Emmeness.*

233 *Oceani amnis*] Homeri est, *παρ' ὠκεανοῖο ῥόδων.* *Amnes* autem bene ait, quia in morem fluminis ejus fluentia reditura prorumpunt. *Servius.*

Oceani amnis] Expressum hoc ex Græcis, qui loquuntur de mari tanquam de flumine. Nam Homer. II. XVIII. *ῥόδος ὠκεανοῖο.* Mimnermus apud Strab. I. *ὠκεανοῖο ῥόδον.* Calab. XII. *ὠκεανοῖο ῥόδας.* Et I. v. *ὠκεανοῖο ῥέεθρα.* Et I. XIV. *ἄλδης χεῖμα.* Omnia signant fluxus, et fluentia. Quin expresse Hom. Odys. XI. Oceanum vocat fluvium, versu isto qui extremo proximus est: *τὴν δὲ (id est, νῆα) κατ' ὠκεανὸν ποταμὸν φέρε κύμα ῥόοιο:* *Hanc autem (navem) ferebat per fluvium Oceanum fluctus fluenti (illius).* Et II. XIV. *ποταμῷο ῥέεθρα ὠκεανοῦ: fluentia fluvii Oceani.* Herodotus I. VII. vocat mare ore Xerxis *δολερὸν καὶ ἄλμυρον ποταμὸν: dolosum et amarum fluvium.* Nonnus Dionys. v. *χεῖμα ὠκεανοῖο.* et I. VII. *ῥόδον ὠκεανοῖο.* et I. XII. *ὠκεανοῖο προχοῆσι.* *Cerda.*

234 *Aut eadem sidus*] Australem piscem significat, qui Aquarii undam ore suscipit. Unde et *Aquosi* addidit. Tunc enim piscis hic oritur, quo tempore Pleiades occidunt. *Servius.*

Aut eadem] Ἀδὼν ἑῶαν notat. Sicut autem Pleias piscem fugere hic fingitur, ita Calaber I. v. eandem fugere Orionem fratrem finxit, alludens ad Fabulam de Merope, ab illo compressa. *Taubmann.*

235 *Tristior*] Vel propter occasum, vel propter propinquantem jam hiemis asperitatem. *Servius.*

236 *Illis ira modum supra est*] Excedunt modum; nam cum suo interitu irascuntur. *Idem.*

Illis ira modum supra est] In antiquis aliquot codicibus, *modum super est* legitur, sed *supra* castior lectio. *Pierius.*

Illis ira modum supra est] Claudian. Ruffin. II. ita exprimit illarum iras: 'veluti pastoris in ora Commotæ glomerantur apes, qui dulcia raptu Mella trahit, pennasque cient, et spicula tendunt. Et tenuis saxi per propugnacula cunctæ Rimosam patriam, dilectaque pumicis antra Defendunt, pronoque favos examine volant.' Pappin. Th. x. pari genio: 'Sic ubi pumiceo pastor rapturus ab antro Armatas erexit apes, fremit aspera nubes: Inque vicem sese stridore hortantur, et omnes Hostis in ora volant.' *Cerda.*

Illis ira modum supra est] De ira apum cavenda in mellatione, Plin. c. 18. Est in exemplis, equos ab iis occisos. Necant vel maxima animalia ictu sui aculei. 'Iracundissimæ, et pro capto corporis pugnacissimæ sunt apes,' inquit Seneca de Clementia, I. 19. *Pontanus.*

237 *Morsibus*] Observetur locutio; non enim feriunt apes ore, non dentibus, etiamsi os habeant, ut testis Aristot. de Partib. Animal. IV. 6. sed aculeo, qui illis in alvo est, et tamen eo dicuntur mordere: sic reperies morsum dici de ictu scorpii, qui tamen cauda ferit. *Cerda.*

Inspirant] Pro eo Horat. Ep. I. 14. 'Venenare morsu;' sic 'inspirare ignem' *Æn.* I. 692. Græce *ἐμπνέω.* Imitatus Homerum est hoc loco Noster, ut Vict. var. lect. XXXVIII. 6. *Emmeness.*

Spicula cæca] Brevia, quæ possunt latere. *Servius.*

Spicula cæca relinquunt] Ideo *cæca*, quia brevicula admodum, et ita tota latent. Observat Germ. a natura apum dictum Ciceroni pro Flacco: 'mortuus est aculeo jam dimisso, ac

dicto testimonio.' Quibus verbis imitatus videtur Cicero Platonem, qui ait, ὡς περ μέλιττα τὸ κέντρον ἐγκατα-
 λπὲν αἰχέσονται: moriatur relicto aculeo
 instar apīs. Verba Platonis (non enim
 locum signat Germ.) in Phædone sunt.
 Adjungo etiam non dissimilia verba
 alterius. Plinius Ep. 1. in ea, quæ est
 ad Cornelium Tacitum: 'Nam de-
 lectare, persuadere, copiam dicendi
 spatiumque desiderant: relinquere
 vero aculeum in audientium animis,
 is demum potest, qui non punit, sed
 infigit.' Allusit sane ad naturam
 apum. Sicut et Valer. Maxim. viii.
 9. qui de populo Atheniensi, prædi-
 cante eloquentiam Periclis. *Cerda.*

238 *Adfixa venis, animasque in vol-
 nera ponunt*] In perveteri codice legi,
adfixa venis, quippe spicula. Syllabæ
 enim locus in Tritimemeri communis
 est, ut *pectoribus inhians*, et similia.
 In oblongo tamen codice, *admixæ*.
 Præterea in Romano codice, et ali-
 quot aliis legere est, *in volnera*, quarto
 casu, numero multitudinis, quod ne-
 scio quid efficacius habet. Servius
vulnere ablativo casu omnino legit.
 In hanc sententiam Plinius, 'Aculeo
 infixo, aliqui eas mori putant, aliqui
 non, nisi ita infixo, ut intestini pars
 adhæserit, sed fucos postea esse, nec
 mellificare.' *Pierius.*

In volnera ponunt] Non suo, sed a
 se illato: et Amphibolicus dictum
 est, ut 'cum Turni injuria matrem
 Admonuit,' quam inferebat: item
 Sallustius, 'Injuria validiorum,' sci-
 licet quam inferebant validiores. *Ser-
 vius.*

Animasque in volnera ponunt] Arist.
 Histor. l. ix. αὶ δὲ τύπτονται ἀπόλ-
 λυνται: Intereunt quæ percutiunt. Et
 reddit rationem: quoniam sine intes-
 tini eruptione aculeus eximi non potest.
 Iterum in eodem libro: τὸ δὲ κέντρον
 ἀποβάλλουσα ἡ μέλιττα ἀποθνήσκει:
 moritur apis injecto aculeo. Eadem
 scribit iii. 12. Et Nicander in Ther.
 de ape: ὃ τε καὶ ἐκ κέντρον θάνατος πέ-

λει, &c. cui ex aculeo mors. Ambro-
 sius, 'Habent tamen spicula sua, et
 inter mella fundunt venenum, si fue-
 rint lacescitæ, animasque ponunt in
 vulnere ardore vindictæ.' Ad hanc
 naturam apum allusit Seneca de Cle-
 ment. i. 19. 'Utinam quidem ea ho-
 mini lex esset, quæ apibus, et ira cum
 telo frangeretur, nec sæpius liceret
 nocere, quam semel.' *Cerda.*

Animasque in volnera ponunt] *Anima*
 pro vita dici ex Non. Marc. c. 9. vi-
 dere est: pro *ponere* Ter. Ad. iii. 4.
 5. *relinquere*: sic Sil. Ital. l. xii. 'al-
 ternique animas sævo in mucrone re-
 linquunt.' *Emmeness.*

239 *Duram*] Id est, gravem. *Phi-
 larg.*

Sin duram metues hiemem] In codi-
 cibus aliquot *metuens* legitur, Parti-
 cipii forma, cui duo supponantur ver-
 ba, *parcesque futuro*, *Contusosque ani-
 mos, et res miserabere fractas*: tum ea
 fuerint peragenda, quæ subjungit,
suffire thymo, cerasque recidere. Quo
 vero pacto hæc accipiantur a Pris-
 ciano, viderint alii. Quandoquidem
 (ait ille) *Parcesque futuro*, 'pro *parce*,
 et *miserabere* pro *miserator*, indicativis
 pro imperativis positis, exponi debere.
 Mihi quidem non displicet, *Metues*,
parces, et miserabere, una continua-
 tione eodem modo et tempore legi.
 Sane vero in codice Longobardico, *mi-
 rabere* prius legebatur. Mox *se* syl-
 laba secunda superaddita est, quod
 reliqui habent codices. *Pierius.*

Parces futuro] Scilicet tempore.
Serrius.

Parces] Id est, parces alimento il-
 lius futuro. *Philarg.*

Parcesque futuro] Hoc præceptum
 eo destinatur, ne apes in desperatio-
 nem adducantur, ademto cibo. De
 hoc loquuntur præter alios, Aristote-
 les, Didymus, Varro. Ait *primus*
 apiarios tantum mellis relinquere,
 quantum sufficiat ad hiemem, quod
 nisi fiat, vel examen ibi moritur, vel
 inde discedit. *Secundus* cum præmi-

serit adimendam illis decimam partem mellis vere, et æstate, adjicit, hieme auferendam tantum partem unam, et relinquendas duas. *Tertius*, apes discedere, si omne mel eximatur. Poëta amplius quid præcipit: ut videlicet ex necessitate et sævitia imminenti hiemis, si forte rigida admodum fore intelligatur, omnino parcat. *Cerda*.

240 *Contusus animos*] Confractos. *Servius*.

Contususque, &c.] Eadem verba, quæ hic Virgilius, conjungit Sophoc. in Antig. θραυσθέντα, καὶ παγύντα πλείον' ἂν εἰσδοίς: *Contusum, et fractum sæpe videas*. Et Sil. l. vii. 'Stent etiam contusa malis mea mœnia, fracto Namine Sidonio.' Et l. i. 'conamine primæ Contuso pugna, fractisque in gurgite cœptis.' Valerius ii. 7. 'Fasces contusi, atque fracti dictatoriæ se animadversioni substraverunt.' Et v. 3. 'Contusam et confractam belli Punici armis Rempubicam.' Et ix. 1. 'fracta et contusa Punica feritas est.' Sic legendum, non *concussa*, vel ex similitudine sæpius ab eodem repetitarum vocum. Idem vii. 3. dixit: 'adversis præliis contusus animos.' Et Spartian. in Caracal. 'contusis animis militum.' *Cerda*.

Res miserabere fractas] Id est, afflictas. *Servius*.

241 *Suffire thymo*] Id est, fumigare: ut exinde inimica illis animalia fugiant. *Idem*.

At suffire thymo] In codicibus aliquot antiquis *at*, non *aut* legitur, et *subferre* pro *suffire*, omnino id corrupte. Sed enim ad periti plerique viri non expungunt, quæ lectio etiam codicis est Medicei. *Pierius*.

Suffire thymo] Lucret. l. ii. 'Ignibus ætheriis terras suffire feraces.' *Germanus*.

Cerasque recidere inanis] Dum sine melle sunt ceræ; hoc dicit: si nihil habuerint in alvearibus, vel, te tolente, vel exedentibus pravis anima-

libus, apibus minutatim incisam ceram ministra. Stelliones vero et cætera, thymi fumo ab eis repelle. *Serv.*

Cerasque recidere inanis] Columella: 'Omnes vitiosi favi tollantur: sed ita ut cibus ex integro recens ponatur.' *Taubmann*.

242 *Ignotus*] Ignobilis, vel ex improviso veniens. *Servius*.

Adedit] Consumpsit. *Idem*.

Adedit] In Romano codice, *adhesit*, corrupte (ut mea fert opinio) legitur. Nam de his loquitur, quæ depascendo mel exhauriunt. Advertendum vero codices omnes legere subsequentem versum per Creticum pedem primo loco, *Stellio, et lucifugis congesta cubilia blattis*. *Pierius*.

243 *Stellio ignotus*] Sic Ovid. Fast. i. 157. 'Ignota hirundo,' quæ aliquamdiu non visa ex latibulis incognitis prodit, ita *stellio ignotus*, qui ex insidiis prorepat. Germano: *non observatus*: et inter illa numeratur animalcula, quæ apibus infestissima sunt. De quibus Aristoteles Hist. animal. viii. 27. Sortitur nomen a guttis et maculis, quibus pictus stellatusque est. Ovid. Metam. v. 460, 'aptumque colori Nomen habet, variis stellatus corpora guttis.' Fabula nota est, de puero mutato in stellionem, quam etiam tradit Anton. Liberal. Fab. 24. inde Græce ὀστερίας, γαλεώτης, ἀσκαλαβότης, καλαβότης, κωλέτης, κωλερίνης, ut ex Hesychio, Suida, quibus lexicographis operæ pretium est adjungas Viros incomparabiles Salmas. exercit. Plin. p. 757. et Bochartum in ἱεροζωϊκῶν iv. 7. Huic bestiolæ bellum est cum araneis, juxta Arist. ix. 1. κατεσθίει τὰς ἀράχας ὁ ἀσκαλαβότης. præ invidia devorare videtur pellem vel exuvias, quando eas propter senectutem deponit, quia morbis comitialibus prodesse novit. *Ælian*. animal. iii. 17. et Arist. in l. mirab. auscult. Quod sit venenatus Col. ix. 7. Inter recentiores prolixius de stellione disputant Gesnerus de

quadr. ovip. l. ii. Aldrovand. l. i. et Wottus de different. anim. vi. 110. A *Stellione* J Ctis est *crimen stellionatus*, de quo tit. D. et C. de stellionatu, nec non Cujac. in observat. x. 26. et xi. 40. *Emmeces*.

Lucifugis blattis] Per noctem vagantibus. *Serrius*.

Lucifugis blattis] Ad præceptum Maronis faciunt verba Colum. ix. 7. 'Foramina, quibus exitus, aut introitus datur, augustissima esse debent, ut quam minimum frigoris admittant, eaque satis est ita forari, ne possint capere plus unius apis incrementum: sic nec venenatus stellio, nec obscenum scarabæi vel papilionis genus, lucifugæque blattæ, ut ait Maro, per laxiora spatia januæ favos populantur.' *Blattas*, seu *καρβύβους*, in alveariis gigni, testis est Aristoteles hist. animal. v. 19. Lucis fugientes sunt, inde Plin. xi. 28. 'Tenebrarum alumna *Blattis* vita, lucemque fugiunt.' Varias memorat species idem xxix. 6. Hesychius appellat: *πρασικουρίδας*.

Pro quo male Palladius tit. i. 35. *πρασικουρίδας*. Est etiam species, quæ Dioscorid. σίλφη appellatur ii. 35. Sunt, qui a βλάπτειν dici volunt. Torrentius autem ex glossario antiquissimi codicis hanc derivationem probare videtur: 'Blatta vermiculus vestem rodens, a colore nuncupata, siquidem comprehensa manum tinguit: unde et blattium colorem dicunt. Hoc autem animal lucem videre non patitur, contrarium muscæ: nam musca lucipeta, blatta lucifuga est, per noctem ambulans, et est volatile.' Eum vide ad Horat. Sat. ii. 3. 119. 'cum stragula vestis, Blattarum ac tinearum epulæ putrescat in arca.' Ex quibus, quod nemini non notum, vestimentis et etiam libris inimicum esse vermem, videre est. Inde Martial. Epigr. vi. 60. 'Quam multi tineas pascunt, blattasque diserti.' Ep. xiii. 1. 'Ne toga Cordylis, et penula desit olivis, Aut inopem metuat sordida

blatta famem.' Ep. xrv. 37. 'Constrictos nisi das mihi libellos, Admittam tineas, trucesque blattas.' *Emm.*

Congesta cubilia] Sic *cubilia* pro alveariis plenis Ge. i. 183. præceptum est Varr. iii. 16. 'Verno tempore et æstivo fere ter in mense mellarius inspicere debet, fumigans leviter eas, et a spurciitiis purgare alvum et vermiculos ejicere.' Idem suadet Columell. ix. 14. *Idem*.

244 *Immunisque fucus*] A labore scilicet: ventri tantum indulgens. *Serrius*.

Immunisque sedens] *Vitiosus, piger*, et qui munere non fungitur. *Philarg.*

Immunisque sed. al. ad pab. fucus] Ἀλειτούργητος, ἀτελής, ἀσυντελής, ἀσύμβολος, καὶ μὴδὲν εἰς τὴν κοινὴν ὠφέλειαν συμβαλλόμενος. *Immunem* notat Festus accipi pro eo, qui munere vacat, et pro improbo, quod nimirum inertes homines sæpe in malum proclives sint: ut et Hom. ἀφρήτορα καὶ ἀνέστιον vocat: quod et Aristot. pol. i. animadvertit: Plato de republ. l. viii. οὕτως, ἔφη, ἔδωκε οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀναλατῆς, &c. Item et Hesiod. ἐν ἔργ. l. i. τῷ δὲ θεοὶ νεμεσῶσι, καὶ ἀνέρες, ὅς κεν ἀεργὸς ᾖ, κηφήνησσι κοθοῦροις ἱκελος ὄρμη, οἳ τε μελισσάων κάματος τρύχουσιν ἀεργοί. In quam sententiam et adscribendi sunt ejusdem versus elegantissimi in Theog. ὥς δ' ὀπὸς ἐν σμήνεσσι κατηρεφέεσσι μέλισσαι κηφήνας βόσκουσι κακῶν ξυνήθους ἔργων, &c. Plutarch. de hirundine Symp. ἡ μόση τῶν ὁμοροφίων ἀσύμβολος ἐνοικεῖ καὶ ἀτελής ἐνδιατᾶται. Forsan et illud, Od. A. respexit Maro, de Prociis: ἀλότριον βίωτον νήποιον ἔδουσι. *Germa.*

Sedens] Verbum hoc otium notat in Scriptoribus. Demosthen. Olynth. l. ii. καθήμεθα οὐδὲν ποιοῦντες: *sedentus nihil agentes*. Iterum, τὰ δὲ ὑμέτερα αὐτῶν ἀπολωλεκότες κάθησθε: *vestra cum amisieritis, sedetis*. et i. Philip. synonymicῶς adhibet, μέλλοντας καὶ καθημένους: *cunctantes, et sedentes*. Liban. in Progymn. νῦν δὲ κάθησθε

τῶν ἡμετέρων δέδμενοι λόγων: *sedetis nunc, orationemque meam requiritis.* Herodotus I. III. τί κάθησθε ἐνταῦθα δὲ πέρωι; *Quid istic desidetis Persæ?* Apollon. Arg. I. I. ἦσθε ἀβρως: *sedetis frustra.* Sed de hac nota alibi latius, *Cerda.*

245 *Asper crabro*] Græce ἀσπρήκη a carbunculis ἀσπράξι, quos pungendo excitat. Aristot. IX. 42. agit de crabronum victu et alveis. *Asper* quia infestat non tantum apiculas, sed et homines, juvencos, aves. Ovid. Fast. III. 749. 'Millia crabronum coeunt et vertice nuda Spicula defigunt, ora-que prima notant.' Ideoque non irritandi, ut tritum est illud Plantinum Amphitr. II. 2. 75. quod ex Aristophane in Lysistrat. pag. 864. σφήκων κινεῖν, vel ἐρεθίζειν. De ictibus testatur Plin. XI. 21. 'Ictus eorum haud temere sine febris est. Anctores sunt, ter noventa punctis interfici hominem.' Quare cavendum ab iis recte monet Columella de R. R. IX. 14. 'Sed inter caniculæ, et arcturi exortum cavendum erit, ne apes intercipiantur violentia crabronum, qui ante alvearia plerumque obsidiantur prodeuntibus.' De crabronibus eruditissime disputantem vide incomparabilem Bochartum ἰερωζωικῶν IV. 13. *Emmeness.*

Inparibus armis] Inæquali consilio. Nam apes laborantes consumit. Ali- bi, 'Et querere conscius arma.' Id est, consilium. *Servius.*

Inparibus] Qui validiores sunt, quam sint apes. *Philarg.*

246 *Aut durum tineæ genus*] Sunt codices admodum veteres in quibus legatur, *aut durum tineæ genus.* Sed *durum* magis placet, ut abrodendi vim, quæ tinearum propria est, indicet. quamvis *durum* non rejecerim, ominosum epitheton, et iis præcipue omnibus aptum, quæ damnum inferant. Sane quidem in Mediceo codice *durum* prius scriptum fuit, mox, parte primæ vocalis abrasa, *dirum* factum est. *Pierius.*

Dirum tineæ genus] Quod supra de blattis, idem de tineis dicendum, *vermem esse vestimentorum*, ut Isidorus XII. 5. Sed male quod teneat, nam a φθίνειν originem habet, ut δ πδων Bochartus pluribus ex Aristotele, Theophrasto, Plinio et aliis plenissime ostendit ἰερωζωικῶν IV. 21. Tineæ proprie dicuntur κόπρειν. Salmas. Plin. exercit. p. 949. unde σητόκηρα λυδία, *vestes tineis pertusæ, et denota quæ a tineis illasæ sunt.* Hos vermiculos Columella *pestes* apibus appellat, IX. 14. 'Vermiculi quoque qui tineæ vocantur, et item papilionēs enecandi sunt. Quæ pestes plerumque favis adhærentes decidunt, si fimo medullam bubulam misceas, et his incensis, nidorem admoveas.' Et paulo post: 'Præterea ut tineæ, si apparuerint, everrantur, papilionēsque enecentur, qui plerumque inter alvos morantes apibus exitio sunt. Nam et ceras erodunt, et stercore suo vermes progenerant, quos alvorum tineas appellamus.' Inde favos *tineosos* nominat. *Enm.*

Invisa Minervæ] Ideo ait *Minervæ invisæ*, quod ab ea in hoc animal puella Lydia commutata est, cum deam lanificio provocasset inferior. *Serv.*

Aut invisæ Minervæ Laxos in foribus suspendit aranea casset] Mars, devicta Thracia, dicitur Minervæ donasse regiam puellam ex captivis, nomine Arachnem: quæ subtilitate operis lanificii, negavit redere Minervæ: ob hoc in araneam conversa est, et Græce ἀράχνη vocatur. *Probus.*

Aut invisæ Minervæ Laxos in foribus suspendit araneæ casset] Fabulam Arachnes tradit Ovid. in principio Metam. I. VI. περὶ ἀραχνῶν Aristoteles Hist. animal. IX. 39. Æl. I. 21. et Var. hist. I. 2. *rete* nominant πᾶσιν et κόπρον, quo venationem exercet, manens in medio operis, ut Plin. XI. 24. qui illic etiam *retis scutulati* meminit, de quo Turn. Adv. XXVII. 24. Nec spernenda observavit de araneo Plutarch. in libello de solert. animal. et

reconditæ eruditionis omnis uberri-
mam et stupendum illud promptua-
rium Bochart. Hierozoic. iv. 23. 'de-
trahendos esse araneos, qui favos cor-
rumpunt,' præcipit Columell. ix. 14.
Emmenes.

247 *Laxos in foribus suspendit ara-
nea casses*] Antiqua omnia exemplaria,
quæ versavimus, hoc numero legunt,
non in *foribus laxos*, &c. qui numerus
quidem elegantior, sed hic alter
pressiori stilo, cujusmodi in Didasca-
lico requiritur argumento, magis ac-
commodatus, et ita Nonius Marcellus
legisse videtur in Libro de discretis
generibus, ubi *Araneam* fœminino ge-
nere positam a Virgilio ait: quam
Plautus non semel virili genere ap-
pellavit. *Pierius.*

Foribus suspendit aranea casses] Vir-
gilius quidem confundit: tamen sci-
endum, majores animal ipsum mas-
culino genere appellasse, hic *ara-
nea*, retia vero quæ faciunt, fœmini-
no. *Servius.*

Suspendit] Ita Aristot. ἀράχνην
ἄνωθεν κρεμάμενον. Ovid. Met. iv.
'summo quæ pendet aranea tigno.'
Isid. xii. 5. de aranea: 'perpetuum
sustinens in suo labore suspendium.'
Et inde etiam aranea Græcis dicitur
ἀεριστήνος, παρὰ τὸ ἀεῖρω, et περδόμεναι,
quod volando in altum tollatur. Græ-
ci alte pendentia dicunt ὑψικρεμή. Dio
Chrysost. Orat. 4. synonymicῶς indu-
cit ista μετέωρος, οὐδέποτε γῆς ἐπαπ-
τόμενος, ὑψηλὸς, μετάρσιος. *Cerda.*

248 *Quo magis exhaustæ*] Ad majo-
rem diligentiam, quam apes adhibent,
cum vastantur inella, pertinet locus
Aristotel. scribentis, reddi eas otio-
siores, si in eximendis favis plus mel-
lis relinquatur. Et addit, eas anxias
laborare, si plus adimatur, minus re-
linquatur. Eodem pertinet præcep-
tum Magonis apud Colum. c. 15. di-
centis, non interimendos facos omnes
ab curatoribus alvearii, et ratio est,
'ne apes inertia laborent, quæ cum
fuci aliquam partem cibariorum ab-

sumunt, sarciendo damna, fiunt agi-
liores.' Hoc prius scriptum est Ari-
stoteli κηφήνες δ' ὅλγοι ἐνόντες ὠφελοῦσι
τὸ σμήνος. ἐργατικωτέρας ποιοῦσι τὰς
μελίττας. *Fuci, si pauci, juvant: red-
dunt enim apes sollicitiores in labore.*
Habuerunt fortasse pro exemplo api-
culas Romani illi, qui censebant, non
esse evertendam Carthaginem, ne
Roma otio torpesceret adempto hoste.
Idem.

250 *Complebuntque foros*] Favorum
cellulas, mellis receptacula, alveos.
forus nom. sing. in usu est, ut Mar.
Victorin. Gram. l. i. inde apud Gell.
xvi. 19. *Stans in foro puppis*, pro ta-
bulato et spatio in navi, teste Non.
Marc. c. 5. et Suet. in August. c. 71.
'forum aleatorum calfacere,' id est,
alveo aleatorio omne tempus impen-
dere. Inde *foruli* pro armariolis et
capsulis librorum, qua voce utitur
Juvenal. Sat. iii. 219. 'Hic libros
dabit et forulos.' aliud apud Livium
i. 35. 'ubi spectacula sibi quisque
facerent, fori appellati.' *Emmenes.*

Horrea] Spatia alveariorum. *Phil.*

Horrea] Ita etiam Basil. Hom.
Hex. viii. ἀποθήκας μέλιτος. Et Am-
bros. 'intexta floribus horrea nectare
quodam distendere.' *Cerda.*

251 *Q. casus nostros V. t.*] Quoniam
vitæ longitudo sive Natura ipsa iis
æque morbos atque nobis tulit. *Taub.*

252 *Vita tulit*] Vitæ longitudo,
morborum creatrix. Sic in Bucoli-
cis, 'O Lycida vivi pervenimus.'
Servius.

Vita tulit] Longa parenthesis usque
ad illum versam: 'Hic jam Galba-
neos suadebo incendere odores.' *Phi-
larg.*

*Si vero (quoniam casus apibus quoque
nostros Vita tulit) tristi languerunt cor-
pora morbo*] In Oblongo codice, *sic*
legitur. quod si admittas, superius *si*
diram legendum erit. Nam quum ex
duobus causis mellis calamitas infe-
ratur, vel quia furto pereat, vel quia
apes morbo languescant: prioris de-

trimenti remedinm, *suffire Thymo* dixit: ita enim fugari noxia animalia. Post hæc ad reparandas exhaustas opes sufficere ipsarum Apum solitudinem, et abundantem mellificationem. Quod vero pertinet ad earum morbos, nostrum esse negotium, ut convalescant: unde sequitur, 'Hic jam Galbaneos suadebo incendere odores.' Quare, ut hæc omnia connectantur, legere *sin* secundo loco non displiceat. Nam periodus illa, quæ incipit a *Siquando sedem*, ibi claudi videtur, *animasque in volnera ponunt*. Præterea parenthesis quædam longior, et in decem versuum numerum producta, non temere videtur observanda. Quippe ab eo versu, 'Continno est ægris alius color,' usque ad, 'Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis,' ea comprehenditur, estque ordo, 'Sip vero tristi languebunt corpora morbo, Quod non jam dubiis poteris cognoscere signis.' Ut jam præteream parentheses alteram ('Quoniam casus apibus quoque nostros vita tulit') eo usque procurres, 'Hic jam Galbaneos suadebo incendere odores.' Quantum vero pertinet ad sententiæ varietatem, in hac periodo adnotatur, *casus apibus quoque nostros*. In aliquot antiquis codicibus, *nostris*, quod ad adblandiendum dictum esset, ac nimirum humiliter. Castior autem lectio, et erectioris sententiæ est legere, ut vulgata habent exemplaria, *casus nostros*. Quæ enim humano generi accidunt, mortaliumque mores, et effectus statim enumerat. *Pierius*.

253 *Signis*] Quorum sex ordine recenset. Colum. ix. 13. Plin. ii. 18. *Taubmann*.

254 *Alius color*] Id est, pallidus. quia dixit supra, 'Arduentes auro, et paribus lita corpora guttis.' *Servius*.

Continno est æg. al. color] Ἀλλοχρῶσι, ut Aristoteles: Significat autem hic Poëta *κακὸς χροια*, et *ἄχρῳα*, unde

et *κακοχρῶσι*. *Germanus*.

Horrida cultum Deformat macies] Locutus ut apparet, sumtus ex Varr. 'Minus valentium signa sunt, pilosæ, et horridæ, ut pulverulentæ, nisi opificii eas urget tempus.' Colum. c. 13. 'Ille morbus maxime est conspicuus, qui horridas contractasque carpit.' Contra Plinius c. 18. de illis loquens: 'nitore sanitas æstimatur.' *Cerda*.

256 *Exportant tectis*] *Exportare*, ut efferre, funebre verbum est. Hom. quoque de Hectoris cadavere Il. Ω. καὶ τὸτ' ἔρ' ἐξέφερον θρασὺν ἔκτορα δακρυχέες et sæpe apud Eurip. ἐκφέρειν νεκρόν. *Germanus*.

Exportant] Non solum ἐκφέρειω Græcis, et efferro Latinis est verbum funebre: sed etiam ἐκκομίζω, cui respondet *exporto*. Testimonium Aristotelis adduco in sequenti Nota. Inde Suidas unum per alterum explicat: ἐκφέρεται, λέγεται ἢ ἐκκομίζεται. *Ælianus* Var. Hist. viii. 4. de Poliarcho dante sepulturæ honorem canibus et gallis, ait, ἐκκομίζειν ἀποθανόντας. Inde, sicut Græcis ἐκφορά, id est, *Elatio*, ita ἐκκομὴ, id est, *exportatio*. Lege Kirchmannum l. ii. de funerib. Romanorum, quem vidi, postquam hæc scripseram. In Cedreno quoque bis aut ter reperi ἐκκομίζειν. *Cerda*.

Exportant] Donatus ad Ter. A. i. 1. 90. efferre habet, quod verbum evitatum a Virgilio addit. Idem notavit Herald. advers. i. 6. ubi multa de funeribus. *Emmeness*.

Funera ducunt] Cum exequiali scilicet pompa. Et ducere, proprie funerum est. Persius, 'Nereo jam tertia ducitur uxor.' *Servius*.

Tristia funera ducunt] Hanc notam humanitatis pariter, et religionis multi in apib. observarunt. Arist. ἐὰν δὲ ἔσω τις ἀποθάνῃ, ἐξάγουσιν ὁμοίως: si qua intus obierit, cadaver statim foras efferunt. Iterum, πὰς δ' ἀποθηνησκούσας τῶν μελιττῶν ἐκκομίζουσιν ἔξω: *exportant foras apes vitæ functas*. Colum. c. 13. 'frequenter aliæ mortuorum

corpora domiciliis suis efferunt.' Plin. c. 18. 'Defunctas progerunt, fune-
rantiumque more comitantur exso-
quias.' Porro verborum forma usar-
pata Val. Max. v. 8. 'funus ducere-
tor.' Et Pap. Th. XII. 'qui iusta
ferant, qui funera decant.' Et Albi-
novanus ad Liviam: 'Funera du-
cantur Romana per oppida Drusi.'
Iterum: 'funera ducenda.' *Cerda*.

Funera ducunt] Verbum funebre
est. Juvenal. Sat. I. 146. 'Ducitur
iratis plaudendum funus amicis.' Vide
Kirchmann. de fun. Roman. II. 1. nec
tantum hæc pietas in apibus, sed et
in aliis, imo feris bestiis locum habet,
ut citatus Kirchm. in append. c. 1.
Emmenes.

257 *Pedibus connexæ*] Hinc multi
dictas apes volunt, quod se pedibus
invicem tenent: licet crebrior sit illa
opinio, quod sine pedibus primo esse
dicuntur: ut, 'Tranea pedum primo.'
Servius.

Aut illa pedibus] In codicibus ali-
quot antiquis atque illa. *Pierius*.

Aut illa pedibus connexæ, &c.] Hanc
rem ita expressit Arist. ἀρμόναι &
ἀλλήλων ἐν τῇ σφύρῃ. Eustachius, ἐρη-
μύται ἀλλήλων. Varro ita: 'multæ
ante foramen, ut uvæ, aliæ ex aliis
pendent conglobatæ.' Juven. Sat.
XIII. 'Examenque apium longa con-
sederit uva.' Hom. II. II. βοτρυδὲν δὲ
πέτρῳ. Virg. pulcre, ut solet, in
fine hujus l. 'lentis uvam demittere
ramis.' Et in Æn. VII. cum respectu
ad locum, in quo sum: 'pedibus per
mutua nexis Examen subitum ramo
frondente pependit.' *Cerda*.

*Aut illa pedibus connexæ ad limina
pendent*] Pro eo Sil. Ital. XII. 'connexæ
glomerant ad limina.' et Plin. XII. 17.
'tunc ostenta faciunt privata et pub-
lica, uva dependente in domibus tem-
plivæ sæpe expiata magnis eventibus.'
de quo prodigio Juvenal. Sat.
XIII. *Emmenes*.

258 *Intus clausis*] Ut in luctu ho-
mines solent. *Philarg.*

259 *Ignaveque fame*] Legitur, et ig-
nava. quæ scilicet aut ignavis accidat,
aut ignavos reddat. *Pierius*.

Frigore] *Asopelia* parit ignaviam,
frigus torporem. Forte et, *contracto
frigore*, dixit, pro, *contractas frigore*,
ut Col. loquitur. *Taubmann*.

Ignava, pigre] Arist. quoque inter
notas morbidarum. ἄλλο δὲ νόσημα εἶναι
ἀργία τίς γινεται τῶν μαλισταῶν. Ex
eadem nota Col. c. 18. 'aliæ intra
tectæ, ut in publico luctu, mæsto
silentio torpent.' Adhibet hanc no-
tam Plin. c. 18. in defuncto earum
Rege: 'Rege peste consumto, mæret
plebs ignavo dolore, non cibos com-
vehit, non procedit, tristi tantum
murmure glomeratur circa corpus
ejus.' *Cerda*.

Contracto frigore] Sic Phædr. fab.
IV. 28. 'Cum bruma est, siles. Mori
contractam quum te cogunt frigora.'
Emmenes.

260 *Sonus gravior*] Ejusmodi ægro-
tantium suspiritus fracti et lamenta-
biles Hippocrati κλαυθμόδες ἀνασπνοαὶ
dicuntur. *Taubmann*.

Tractim] Sine intermissione, jugi-
ter. *Servius*.

Tractimque susurrant] Ἐλεῖπδον, σφύ-
δον *Servius sine intermissione, jugiter*,
exponit: alii apud Plantum pro *lente*
accipiunt: Erythræus quoque docet
Noniam pro *diutino et longo tractu*
interpretari, sed se existimare Poëtam
hanc vocem sensu Lucretii intelli-
gere: sed sensum illum Lucretii nos
nihilominus celavit eo loco: 'Ire alios
tractim gelidi vestigia leti.' Ego
certo assentiri solicitor Nonio Maro-
nis Lucretique aspiciis, qui *flam-
marum longos tractus* in suo quisque
poëmæ usurpent, et eo verbo con-
tinentiam, continuitatem, συνέχειαν et
consequentiam innuere videantur: ut
Lucretius hominem tractim interire
dixisse videatur, quem grassante leto,
serpente, et per membra se diffun-
dente deficere constet. Ita et Maro
apes *susurrare tractim*, hoc est,

confertim, massitationibus et susurris per omnes examinis et alvei ordines ductis et communicatis, ἐκ προσηγορίας, ἐκ διαδοχής, κατὰ διαδοχάς. Nicand. περιουλάδην αὐτίθουσι. Tusanus ἀμυρὶ tractim interpretatur, quod a Cicerone 'uao spiritu' dicitur, hoc est, sine interpiratione, ἀμυρὶ. *Germanus.*

261 *Frigidus ut quondam silvis in-murmurat auster*] Tres comparationes singulis impletæ versiculis de Homero translatae sunt; quas ille binis versibus posuit. *Servius.*

Silvis inmurmurat] In Longobardico, *silvas*, quippe *murmurat in silvas*. *Pierius.*

Silvis inmurmurat] De hac lectione consulendus Nobiliss. Heinsius ad *Metam.* viii. 142. qui *silvas* probat. *Emmenes.*

262 *Ut mare*] In Mediceo codice, *aut mare* legitur. Sed quia sequitur tertium membrum per *ut*, quippe *actuatur ut clausis rapidis fornacibus ignis*, magis probatur, *ut mare*, particula ea ter repetita. *Pierius.*

Mare sollicitum] Ad littas propulsum. Nam *Sollicitare* motum in se continet; suoque *solo*, id est, sedibus quid evomere valet. Eaque vera et prima notio hujus verbi est. Ita *solicitus* est, inquietus, mobilis, celer. Donatus ad illud Ter. 'Sollicitos habui', id est, variis ministeriis distinctos exercui. Vide Gifan. Indic. Lucet. *Taubmann.*

Mare sollicitum] Mobile et inquietum. Ut longa sit prima, geminatur i. proprie *solicitare* est *solo citare vel movere*, ut Festus. inde noster Georg. ii. 418. 'solicitanda tellus.' Improprie de mari, de quo tamen Horat. od. iii. 1. 'neque Tumultuosum sollicitat mare,' sic Maro Georg. ii. 503. 'Sollicitant alii remis freta caeca.' *Emmenes.*

Rafsentibus undis] Ita Stat. 'refluum Euripum.' et Ovid. 'flumen refugum.' *Cerda.*

Delph. et Var. Clas.

Raf. undis] Quæ reciprocatio Gr. ἀπέρχεται est, q. ἀνέχεται. *Taubmann.*

264 *Hic jam galbaneos*] Id est, cum hic processerit morbus, galbarnus incendenda est; non, ut supra dixit, *thymus*; mel etiam in alvearia, medicatum tamen inferendum: non ut supra *cera inanes*. *Servius.*

Hic jam galbaneos] In antiquis aliquot codicibus *calbaneos* per *c*: propter cognationem scilicet, at *Gortynia*, et *Cortynia*. *Pierius.*

Galbaneos odores] Recurre ad Ge. iii. ad illud: 'Galbanoque agitare graves nidore chelydros.' Ibi de vi galbani. Vide etiam Plin. xxiv. 5. ubi variae galbani medicinae. Nec sunt postremae, quæ de odore, et suffitu. Columel. etiam cap. 13. virtutem ejus celebrat ad medelam apum, ex odore ipso. *Cerda.*

265 *Canalibus*] Varro *Divinarum* l. vi. 'canales eas dispicit.' Tempora feminino genere *canales* dixit. *Phil.*

Mellaque arundineis inferre canalibus] Ab Nostro Colum. c. 13. 'id cum accidit arundineis infusi canalibus offeruntur cibi maxime decocti mellis, et cum galla, vel arida rosa detriti.' *Cerda.*

266 *Ad pabula*] Ad mel: ut apum vires, hausto melle, reparentur: *Vocat* autem, qui cibum pretendit. *Cerutus.*

267 *Galla saporem*] Multi pilas cyparissi accipiunt; 'Est etiam flos in pratis.' Plene hanc herbam, ut etiam supra arborem felicis mali exequitur. Nam dicit ubi creetur, qualis sit, quid possit. *Servius.*

Tunsum gallæ saporem] Candidæ et nigrae meminit Theophrast. iii. 6. 8. 9. et Plin. xvi. 7. et xxiv. 4. ubi plures enarrat species. Græce ἀγκίς, καὶ καπρὸς ὁτὶ ὄρνις, ut Dioscor. i. 127. ubi de ejus medicinis; male in Commeliana *tonsum*, cum 'arida contusa et cribrata adjici debent defruta.' Juxta præceptum Columnell. xii. 20. quod discere etiam ex vs. seq. 'aren-tisque rosas.' *Emmenes.*

Virg.

268 *Aut igni pinguis multo Defruta*] Quæ coquendo spissitudinem acceperunt, et probe decocta sunt, illa *pinguis multo igni* nuncupantur. Porro *defrutum* a *deferendo* dictum, ubi ad spissitudinem fortiter *despumaverit*, effectum est: ut Pallad. tit. xii. 18. 'Vinum est, seu mustum ad tertiam vel ad dimidiam partem decoctum, quod nonnulli etiam *sarum* appellant.' Servius autem a *defraudando* derivari mavult, quia *patitur fraudem*. Ge. ii. 93. Unde noster Ge. i. 295. 'aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem.' Quomodo fiat Columell. tradit xii. 19. 20. 21. et Plin. xiv. 9. Quod apibus prosit in alimentum ex Aristot. discimus hist. animal. i. 1. *μελιτῶν γένος μέλιτι καὶ τισιν ἄλλοις ἀλγίοις τῶν γλυκίων χρηταί τροφῇ: Ἀρσὴ πρὸ ἀλλοτρίῳ μέλιτι ὡς ἀντιπαραφύσιν, καὶ ἀντιπαραφύσιν ὡς ἀντιπαραφύσιν, καὶ ἀντιπαραφύσιν ὡς ἀντιπαραφύσιν*. Cum mellis non suppetit copia, fucos expellunt, et adponunt iis *fuscus et dulcia*. et paulo post, *καταφύσιν τὸ σμήνος ὅταν γλυκεῖ οἱ μελιττοῦργοι: Ἀπιαστὶ περσπαννὸν ἀλκοὸς ρινοδουλι*. De Psythia vite Ge. ii. 93. *Emmenes*.

269 *Defruta*] *Defrutum* Græcis, ut Grammaticis placet, *σειραῖος ὄβος, ἔφημα, et σειραῖος, ἔφημα, ἔφημα, ἔφημα*. Ulp. de fund. instr. leg. i. quaesitum, 'Vas *neum*, inquit, 'in quo supra coqueretur, et *defrutum* fieret.' Item de vino et tritic. leg. i. 'Qui vinum, mulsum, passum, *defrutum*.' *Germanus*.

270 *Cecropiumque thymum*] Ut *Cecropias arces* supra vs. 177. sic passim vel *Atticum* quod et *Cecropium* celebratur pro optimo. *Emmenes*.

Et grave olentia centaurea] Lucret. iv. 'et tristia centaurea.' quippe quæ *sua*, ut addit, 'acrem de corpore odorem Exspirant.' Est autem hoc herbæ genus a Chirone centauro repertum: unde et *χειράριον* et *κενταύριον* nomi-

natur: estque majus et minus; quorum hoc et *fel terræ* et *febrifuga* appellatur: de quibus Galenus. *Taubmann*.

Et grave olentia centaurea] A. Chirone, ut Festus, dicitur *κενταύριον* et *κενταύριον* inde *centaureum*, teste Salmas. Plin. exerc. p. 605. pro *grave* vs. 31. 'graviter spirantis copia thymbræ.' *Emmenes*.

271 *Cui nomen amello*] Græca locutio, sæpe monui. Ita: 'cui nomen Iulo;' et: 'cui Remulo cognomen erat.' Ex Latino canone dixisset, cui nomen *amellus*, vel cui nomen *amelli*. Alibi ista latius. *Cerda*.

Amello] Explicui notas hujus floris sequutus auctoritatem And. Matthioli in Diosc. iv. Existimat ille ex notis positis a Virgilio omnino significari florem illum, quem *asterem Atticum* nominant Scriptores herbarum. De quo multa Diosc. Gal. iv. Simpl. Med. vi. Plin. xxvii. 5. Dicta vero herba est aster ab flore, quem habet micantem instar stellulæ; ideo Virg. 'aureus ipse.' Vide, ut conferat Matthiolus notas asteri cum notis *amelli*, ut inde eliciat eundem esse florem. Reclamant aliqui; in primis Hadr. Junius in Nomencl. Sed quod dixi approbat quoque auctoritas Cor. Gemmæ, et Joan. Meyenus in notationibus ad Virgilium, alii etiam. Vidi ego sæpe in Hispania hunc florem, et omnino respondet notis, quas hic Virg. constituit. Qui videat florem; et legat Poëtam, idem fatebitur. Neque vero omittenda observatio Turn. xix. 18. scribentis, vidisse se in veteri lexico, *amellum* *μελίφυλλον*. et iterum, *amellus* *στροβύλιον*; ut hinc videatur diversa esse herba in neutro genere, et masculino. *Idem*.

Amello] Apiastri, sive mellissophylli flore olim etiam coronari solitæ deorum aræ, Virgilius hoc loco indicat. *Amellum* enim hic est *μελίσσφυλλον*. Glossæ: *Amellum*, *μελίφυλλον*. quem florem ita describit his tribus vers-

bus: 'Aureus ipse, sed in foliis,' &c. Florem vocat, apices illos croceos vel aureos, qui in medio sunt calice; folia vero calicem ipsum, qui purpureus est. Sic Ovidius de Narcisso: 'Croceum pro corpore florem Inveniunt, foliis medium cingentibus albis.' *Silvanque* hic pro frutice accipit, sed frutex pro silva vel nemore, nunquam legitur. Salmas. exercit. Plinian. p. 102.

Amello] Non ignoravit Maro *amelum* hic esse *μελισσόφυλλον*. Sed utitur tali nomine, inquit Stephanus ad hunc locum, quod agricolis pervulgatum est. ut Ge. III. 'Cui nomen asilo Romanum est; Cæstron Graji vertere vocantes.' *Emmeness*.

273 *Namque uno ingentem tollit de cespite silvam*] Ut veteres præteream codices, in quibus *de vertice* scriptum est, id minime dissimulandum, quod in plerisque manuscriptis exemplaribus, imo *ingentem tollit de cespite*, scriptum invenimus. *Pierius*.

Uno ingent.] Una radice multiplices caules sive thyrsos producit; est enim surculosissima herba. Nam *cespes* hic non terra, sed radix intelligitur. *Taubmann*.

De cespite] Non de terra, sed de radice. *Philarg*.

274 *Aureus ipse*] Flos scilicet. *Serv*.

275 *Viola subluet purpura nigra*] Mire ait *subluet*, ut ostendat purpurei coloris folia, quodam virore esse perfusa. *Idem*.

Viola sublu. purp. nigr.] Sic et Epig. VII. Poëta *ὑποκόρφουρον ῥόδον* vocat, quod et *κναναργὴς ἴον*. Ut autem hic *subluet*, Hesiod. *ἡλέκτρον δ' ὑπολαμπὲς ἔην*, hoc est, *ὑπολαμπει* et *ὑποστίλβει* *ἰώδες ἔσθος* significat. *Germanus*.

276 *Nexis torquibus*] Coronis ex eo flore consertis. Et laus est herbæ eximia, quæ et coronaria sit, et diis etiam digna. *Taubmann*.

Sæpe deum nexis ornata torq. aræ] Coronatas fuisse aras, præter Saubertum c. 18. Passchalius manifeste dis-

putat de Coron. IV. 3. et 18. *Emmen*.

277 *Tonsis in vallibus illum*] Non silvosis. Unde est contra, 'Intonsi montes.' *Servius*.

278 *Prope flumina Mellæ*] *Mella* fluvius Galliæ est, juxta quem herba hæc plurima nascitur. Unde et *Amello* dicitur; sicut etiam populi habitantes juxta Lemannum fluvium, *Aleman* dicuntur. Lucanus, 'Deseruere cavo tentoria fixa Lemanno.' *Idem*.

Mellæ] *Mella* amnis in Gallia Cisalpina, vicinus Brixia, oritur ex monte Brenno. *Philarg*.

Et curva legunt prope flumina Mellæ] In Romano codice, *per flumina* legitur. Est vero *Mella* fluvius in Gallia Cisalpina, Brixia opulentissimo municipio vicinus, emissus ex monte Brenno. Quod vero *Servius* de Lemano fluvio, unde *Aleman* populi dicti sint, sibi comminiscitur, lacum non fluvium esse scimus, quem magna ex parte Helvetii Sequanique circumdant. Populique, ad Lemanum, vulgo mox *Aleman* vocari cæpti, a quibus id nominis in totam inde Germaniam propagatum est, ut apud eosdem Itali a viciniore regione Longobardi omnes nuncupantur. *Pierius*.

Curva legunt pro. flu. Mellæ] *Melas* multorum fluviorum nomen est: hic pro Galliæ fluvio *Servius* accipit. *Mygdonii* *Melæ* meminit *Ovid. Met.* I. II. Et *Plin. v. 27.* *Melam* alium memorat, qui Ciliciam a Pamphylia disterneret: alium Thracem idem facit IV. 11. Et alterius meminit *Callimachus* in hymno in *Jovem*: πολλὰς δὲ μέλας ὥχθησεν ἁμάξας. Sed et *Statius* a *Parnasso* alium in *Bœotia* deducit *Minervæ* sacrum, quod olivis ejus ripæ sint vestitæ: 'Palladiusque *Melas* *Hecateia* gurgite nutrit *Flumina*.' Hujus fluminis aquas oves nigras facere dixit *Plin.* ut *Xanthi* flavas. *Ovidius* et in *Sicilia* alium collocare videtur *Fast. I. IV.* 'Sacratumque *Melam* pascua læta boum.' Nescio an ad hanc denigrandi effectiorem respi-

ciens Nicander Melam innuere voluerit eo *θαρ.* loco : *ἄγρει καὶ πάντες φλεγομένην, ἔρφα τε πρῶτος παχὺν μέλανος ποταμοῦ παρὰ χεῖλος ἡμερσεν* quod certe posterius carmen respondere illi Virgiliano videtur, 'legunt prope flumina Melæ : ' ubi et Gorræus vertit, 'Melæ quod nactus ad oras.' Sclō quidem quosvis fluvios, fontesque Poëtas μέλανας et μελανόθρους vocitare, ut in nigro *Γαλαξο* docuimus. *Germanus.*

279 *Odorato rad. incoq. Baccho]* Græcis ἀρωσμίαις, vinum odoriferam, generosumque, οἶνος ἡδὺς καὶ εὐσμος Aristoph. in Plato : ἀμφορείς οἶνου μέλανος ἀρωσμίον μαστοί. Vult autem Eustathius, ἀρωσμίαν ἡρυγμένον καὶ σκευαστὸν οἶνον, καὶ οὐχ ἁπλῶς οἶνον εἶναι. Vide ejus comm. in eum Od. B. locum, πῖθι οἶνοιο παλαιούηδυνότοιο. *Id.*

Odorato incoque Baccho] Horat. Epod. III. 'num viperinus his cruor incoctus herbis.' *Emmenes.*

280 *Pabulique in foribus plenis adpone canistria]* In Romano codice, et aliquot aliis, *expone* legitur. Quod ideo probaverim, quia dixit in foribus. Nihilō secius et *adpone* idem significabit. *Pierius.*

281 *Sed si quem proles subito defecit omnia]* Miro usus est ordine. Nam primo ait, quemadmodum animalia, apibus inimica, pellenda sint : deinde quibus medicaminibus morbo possit carere : nunc dicit penitus amissæ, qua possint ratione reparari. *Servius.*

Sed si quem] In Mediceo, et aliquot antiquis codicibus legere est, *sed siquidem proles.* *Pierius.*

282 *Tempus]* Subaudi est nunc. *Serv.* *Arctii magistri]* Aristæi. *Idem.*

Magistri] Aristæum dicit Apollinis et Cyrenes filium, qui primus invenit, quemadmodum apes possint reparari. *Philarg.*

Arctii magistri] Est hic Aristæus, de quo elogio Opp. Cyn. IV. *μυρία δ' ἔγγραυλον βιοτήν ἐδίδξατο φωτῶν :* Docuit *ἐγγραύειν* circa agrestem vitam vi-

rorum. Mox ista explicans, ait, illum primum omnium pecuariam informasse, oleum expressisse, coagulo las compegisse. et absolvit : καὶ ποτὶ σίμβλους Ἐκ δρυὸς ἀέρας ὄγαντες ἐνέλειπε μέλιντας : et ad alvearia De quæstione ex-
citat *duices inclusit apes.* Interpretes Apoll. in Arg. II. ἀρισταίος δ' ἐν τῇ κέφῳ εὐρὴν τὰ μελισσοουργικὰ πρῶτος, καὶ τὴν τοῦ ἐλαίου καταργασίαν, καὶ κατακαλεσάμενος τοὺς ἐτησίαις, ζεὺς ἀρισταίος ἐκλήθη, καὶ ἀπὸλλων ἄγρει, καὶ νόμος. Et Apollon. ipse I. IV. *Κοῦρη ἀρισταίος μελίρροτος, ἥ βα μελισσῶν ἔργα πολυμήτιος τ' ἀνέρατο κίαρ ἐλαίης.* Interpretes etiam Plin. in Pyth. ait Aristæum primum omnium invenisse *πηνοτροφίαν, κυνήγιαν, ἐλαιουργίαν, μελισσοουργίαν :* rationem *paucendi pecoris, venandi, conficiendi olei, mellis.* Id ipsum late scribit Nonnus Dion. I. XV. a quo multa in hunc locum possent transferri. Justinus I. XIII. inter alia, quæ late de Aristæo, tum ista : 'Aristæum in Arcadia late regnasse, eumque primum et apum, et mellis usum, et lactis, et coaguli hominibus tradidisse.' Higinius Thebarum Regem facit. Quæpiam etiam suggerunt Interpretes aliqui ex Germanico Cæsare in Phænomenis Arati. Tu vide, ut Justinus adducto loco conformet fabulas Aristæi ad veritatem Historiæ. *Cerda.*

284 *Cæcis juvenæcis]* Verberibus occisis. Bono autem sermone usus est : nam cædi interdum occidi, interdum verberari significat. *Servius.*

Cæcis juvenæcis] Plinius est auctor de bonis apes, de equis crabrones, de mulis fucos, de asinis vespas procreari : *Ἰπποὶ μὲν σφραγῶν γένεσις, ταῦροι δὲ μελισσῶν.* *Germanus.*

285 *Insincerus cruor]* Vitiatus, corruptus. Nam ideo verberantur, ut ex putrefacto cruore vermes creentur, unde apes sint. *Servius.*

Insincerus] Est hoc, quod Archelaus dixit apud Varr. III. 16. *βοὸς φθορμένης πεπονημένα τέκνα,* ubi apes vocat filias bovis corrupti. Quod ipsemet

Var. Rast. II. 5. 'Denique ex hoc putrefacto nasci dulcissimas apes, mellis matres, a quo eas Græci *βουγώας* appellant. Quod *Æl. ἀποθανόν δὲ βοῦς γενναῖόν τι χρῆμα, καὶ ἀξίεπαυον, μέλειται γοῖν ἐκ τῶν ἐκείνου λειψάνων ἐκφύονται*: Bos mortuus generosum quiddam est, et plenum dignitatis; quando ex ipsius putrefacti reliquiis apes nascuntur. Quod Ovid. Met. xv. 'delectos mactatos obrue tauros (Cognita res usu) de putri viscere passim Florigeræ nascuntur apes, quæ more parentum Rura colunt, operique favent, in spemque laborant.' Et Fast. i. 'fervent examina putri Debove: mille animas una necata dedit.' Omnes isti idem dicunt, suo quisque flexu. Philo in lib. de offerentibus victimas ait, ideo vetitum a Mose offerri apem inter sacra, quia 'apis animal est immundum, ut quod natum ex putribus, et corruptis cadaveribus boum.' *Cerda.*

Tuleri] Pro genuerit, ut alibi: 'Si duo præterea tales Idæa tulisset Terra viros,' *Philarg.*

Alius omnem Expediam] Contra in *Æneide*, 'sed summa sequar fastigia rerum.' Sane sciendum Plinium dicere de bovis apes; de equis crabrones; de mulis fucos; de asinis vespas procreari. *Servius.*

287 *Pellæi Canopi]* Canopus civitas est juxta Alexandriam, quam Alexander condidit instar chlamydis suæ: qui fuit de civitate Macedoniæ, quæ Pella nominatur. Canopus autem dicta est quasi *canobus*, a Canobo Menelai gubernatore illic sepulto. *Idem.*

Pellæi] *Pellæi Canopi* ideo dixit, quoniam Macedones Alexandriam condidere; est autem Macedoniæ civitas Pella, patria Alexandri, a qua dicta Alexandria est; a qua urbe XII. millia passuum distans vicus est *Canopus*, a Canopo, Menelai gubernatore, ita appellatus. Longo autem epitheto *Pellæi Canopi* sic usus est, ut alibi: 'Tyrios et Agenoris urbem,' et

'Assaraci domum,' Romam. *Philarg.*

Nam qua Pel. g. f. C.] Pella est oppidum Macedoniæ, patria Alexandri. Omnes autem Alexandrias Alexander constituit, ergo Canopi Pellæi dicti sunt. *Probus.*

Pellæi] Multarum regionum oppidum est, sed nobilissimum Macedoniæ, de quo Stephanus: δ δὲ μακεδονίας, βοήνομος τὸ πρότερον ἐκαλεῖτο καὶ βουνόμεια. ἐκλήθη πᾶλλα ἀπὸ τοῦ κτίσαντος. Videtur in Servio legendum *Pella* pro *Appella*, quod expunximus. Meminit hujus urbis Liv. XLIV. 46. et Mela II. 3. 'Tum Macedonum populi centum quinquaginta urbes habitant, quarum, Pella et maxima et illustris. Alumni efficiunt, Philippus Græciæ domitor, Alexander etiam Asiæ:' ad hunc locum vide notas Cl. Vossii. Appellat eam Strabo I. XVI. μητροπολιτῶν μακεδόνων, τὴν φιλιππου καὶ ἀλεξάνδρου πατρίδα. Hodie *Zuchria*. Inde a Poëtis Alexander *Pellæus* nominatus passim. *Emmeness.*

Fortunata] Propter agri fertilitatem, inquit Probus. Inde potest dici *ξελδαρος ἔρουρα*, qua locutione utitur Hom. Iliad. B. 548. de Ægypto: sic Mela I. 9. 'Mire fertilis, et hominum aliorumque animalium perfecunda generatrix.' Justinus II. 1. 'nulla terra feracior.' Vide illie Berneggerum. causa est limus quem 'nigram arenam' appellat vs. 291. 'Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena.' *Id.*

Canopi] Canopum, oppidum in Ægypto, hoc cognomentum a Canopo gubernatore traxisse, auctor est Tacit. I. II. sub his verbis: 'Sed Germanicus nondum comperto profectionem eam incusari, Nilo subvehebat, orsus oppido a Canopo. Considerare id Spartani, ob sepultum illic rectorem navis Canopum, qua tempestate Menelaus Græciam repetens diversum ad mare, terramque Libyam delatus.' Canopi et meminit Æschyl. in Prom. ἔστι πάλις κνώστος ἐσχάτη χθονὸς ναῖδου πρὸς αὐτῇ στόματι, καὶ προσχώματι. *Ger.*

Canopi] Nomen a *Canobo*. ἐπώνυμος κανώβου τοῦ μεγάλου κυβερνήτου, ἀποθανόντος αὐτοῦ. nt Strabo l. xvii. Inde Stephano κανώβος πόλις ab Alexandria abest 120. stadia. *Insulam* nominat Mela ii. 7. 'quæ ostio Canopico nomen dedit.' Nota est insula nautis, quibus præbet tutam satis stationem: posita est inter promontorium Becur et Rosettam oppidum, in sinu dicto Madi. nonnullis hodie *Bochir*, aliis *Bichieri*. Emmeness.

288 *Effuso stagnantem flumine Nilum*] Nempe Nilus ἐπτάστομος, ἐπτάκυλος, ἐπτάρῃος dictus, et Theocr. ἐπτάτοπος unde, 'septem discurrit in ora,' a Marone. De æstu autem Nili, et exundatione, vide Lucret. vi. eo loco, cui initium est: 'Nilus in æstati crescit.' Herod. et Plutarchum in caus. Phys. *Germanus*.

Effuso stagnantem flumine Nilum] 'Æstivo sidere exundans irrigat Nilus Ægyptum aquis efficacibus ad alendum,' &c. ut Mela i. 9. præter Strabonem aliosque Geographorum filios, testes satis luculentos, consulendus Cicer. de nat. Deor. ii. 52. *Emmeness*.

289 *Faselis*] Brevibus naviculis, quibus utuntur cum stagnaverit Nilus. *Scrivus*.

Pictis faselis] Cum aquæ stagnantes rura obruerunt, et occuparunt, vel, ut Lucan. iv. 135. 'cum tenet omnia Nilus, Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.' ab urbe in Ægypto ad urbem non pedibus, sed parvorum navigiorum adminiculo commeatur, eodem modo ut Veneti utuntur suis *Gundolis*: faselus enim minus est navigium, ut Sceff. de re Nav. ii. 2. σκαφίδιον in vet. Gloss. haud valde dissimile myoparonibus et lemnis, teste Baifio p. 80. Campanos inventores laudat Non. Marc. c. 13. inter navigiorum nomina recenset Gell. x. 25. Non tantum breviores, sed et testaceas naviculas fuisse vult Juvenal. Sat. xv. 127. 'Parvula fictilibus so-

litum dare vela faselis.' Ideo Horat. od. iii. 2. 'fragilem faselum' appellat. Catullus commendat a celeritate Carm. iv. ut noster *pictis* sic Martial. Epigr. x. 30. 'Viva sed quies ponti pictam phaselon adjuvante fert aura.' Græci nominant ποικίλας νῆας: per f et unum l inveterata scribit consuetudo: saxa tamen stare videntur pro Cerda, qui duplici ll utitur, et ph. vide Dausq. *Emmeness*.

290 *Pharetrata vicinia Persidis*] A crebro pharetræ et sagittarum usu. Æn. xi. 649. *pharetrata Camilla*. Sic Semiramis apud Juvenal. Sat. ii. 108. 'Quod nec in Assyrio pharetrata Semiramis orbe.' Ovid. amor. Eleg. i. 1. *pharetrata virginis* meminit pro *Diana*. Sed cur hic mentio *Persidis*, cum Nilus a Perside absit longissime? Expedire videtur Vossius in Comment. ad Melam i. 8. qui secutum Virgilium dicit opinionem eorum, qui putarunt Nilum iisdem, quibus Indus et Arcesines concipi fontibus, ac deinceps per multas vastasque fluere solitudines, donec Æthiopia contingat, atque illic demum Nilum vocari. Quod ex Arriano in princ. l. vi. Congeriem sententiarum complexus est in hunc locum Cerda, qui eraso vs. 291. tres primos dictos arbitratur de Nilo, tres seqq. de Indo. *Vicinia* a *vicinium*, qua voce utitur Sen. de brev. vitæ, 'invidia in vicinia versatur.' *Emm*.

291 *Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena*] Versus hic in Romano codice locum habet post versum *usque coloratis*, hoc scilicet ordine: 'Quaque pharetrata vicinia Persidis urget, Et diversa ruens septem discurrit in ora: Usque coloratis amnis devexus ab Indis Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena.' *Pierius*.

Viridem Ægyptum] Propter segitum et omnigenarum plantarum ubertatem: nam et primo vitis puerperio insignis est Ægyptus: et sunt, qui παρὰ τὸ αἴγας πάλιν, a pabuli lætitia, Ægyptum vocatam opinentur. Ταῦθ.

Nigra fecundat arena] Novum enim semper limum trahit, qui efficit fecunditatem. Unde et Nilus dictus est, quasi νέαν ἄν, id est, novum limum, trahens. Nam antea Nilus Latine *Melo* dicebatur. *Servius*.

Nigra arena] Pullo fertilique limo. Ita Propert. iv. 6. 'nigras si quid sapis inter arenas.' Sunt et, qui ad primum et natale Ægypti nomen aliusum putent, quo χώρα τῶν μελαμπόδων dicebatur. *Taubmann*.

292 *Ruens*] Abundant enim scopulis et saxis acutis, per quæ præcipitatur. Vide Strab. l. ult. *Idem*.

Septem discurret in ora] De Nilo hoc dictum, non de Indo, ut Cerda. sic noster vi. 800. 'Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.' ix. 50. 'septem annibus.' Inde Ovid. Met. i. 422. *Septemfluvius* ii. 255. septem ostia, septem valles factas esse propter exustas aquas l. v. 187. 'qui se genitum septempace Nilo.' l. ix. 773. et 'septem digestum in cornua Nilum.' Tot frugum homines non reperiri queritur Juvenal. xiii. 27. 'quot divitis ostia Nili?' de his passim Poëtæ. Græca quædam Epitheta collegit Germ. ad vs. 288. *Emmeness*.

293 *Usque coloratis*] Terentius: 'Ex Æthiopia usque hæc est.' Sallustius item: 'Quem trans stagnum omnis usque ad flumen.' hic ergo, *usque*, e loco: ut ipse: 'Italiam longe prospexit ab usque Pachyno.' *Philarg*.

Usque coloratis devexus] A nigris usque Æthiopibus defluens. Nam *Indiæ* nomine olim et *Æthiopie* maxima pars censebatur: Turneb. xi. 9. Quidam *Coloratis* stigmatum variatos exponunt. *Taubmann*.

Devevus] Pro *devectus*: Turneb. xxvi. 28. *Idem*.

Coloratis devevus ab Indis] Simulacra reliquis fluminibus ex lapide candido fieri solebant, ut undarum nitorem exprimerent: Nilo vero ex nigro, ut Pausanias ait, propterea quod ex Æthiopia delabitur, ut hic dicitur;

sic enim licet interpretari *coloratos Indos*. Et ipse fluvius a nigrōre, Melonis olim cognomentum habuit. Unde Catull. eum ait æquora colorare. *Pontanus*.

294 *Omnis regio*] Ægyptiaca scilicet: quæ tota fere ab arte reparandarum apum pendebat. Apiaria enim una cum apibus, propter magnam Nili inundationem sæpe obruuntur, sic ut nullæ apes reliquæ sint: quare fluvio ad alveum remeante, restituendis apibus operam navare cogebantur: quod, putrefacto vituli sanguine, facere consueverunt. *Meyen*.

Omnis, &c.] Tota Ægyptus in hac Aristæi arte spem apum reparandarum ponit. *Taubmann*.

Jacit salutem] *Jacit* pro *habet*, et ponit apum reparandarum salutem. Cicero, 'Jacta sunt fundamenta defensionis meæ.' *Servius*.

Jacit salutem] Citat Non. Marc. c. 4. Cicer. Philipp. i. 'in quo templo posui fundamenta pacis.' Quæ ex congestis lapidibus eriguntur et struntur, *jaci* dicuntur: sic *jacere mœnia*, Græce τεῖχος βάλλειν vel τεῖχοςβολεῖν, pro ponere. Solinus c. 25. ad quem locum Salmas. p. 309. *Emmeness*.

295 *Ipsos contractus*] Ad sustinendum tantum et coarctandum bovis cadaver. *Servius*.

Exiguus primum] Hinc incipit ratio restaurandarum apum ex cæso bove. Rem istam tantum attigit Arist. Varro, Ovid. Fast. i. Galenus de compos. Pharmac. l. ix. et apud illum Philo (nescio, an Judæus) qui apes vocat *natas tauri*, et alii. In uno Auctore Geoponicarum præceptionum res ista late describitur. *Cerda*.

Exiguus primum, &c.] Coartatus, non latus, aut transpirabilis: ut nimirum citius hic sanguis putrescat, ex quo apes generentur. *Meyen*.

296 *Angustique imbrice tecti*] Licet et hic *imbrex* lectum sit, melius tamen secundum Plautum, hæc *imbrex* dicimus: namque ait, 'Fregisti im-

brices meas, dum te dignam sectaris simiam.' *Servius*.

Angustique imbrices tecti] Dilatio est poetica, nam sententia tantum est, debere esse angustum tectum juxta angustias parietum: sed de-currit ad imbrices, et canales. *Corda*.

Imbrices] *Imbrex* dicta, quod imbrem arceat: vel, 'quæ possit subitos effundere nimbos.' Est enim tegula cava et semirotunda. *Tausmann*.

207 Parietibusque premunt artis] Quantum ad versum pertinet, quarunt multi quæ sit hujus metrici numeri ratio *parietibus*. Sed ut allorum opiniones præteream, satis nunc fuerit, eam posuisse, quam Fl. Sospater Carisius comminiscitur: 'Fieri quippe syllabam positione longam, etiam si post brevem vocalem subjuneta sit consonanti vocalis: et correptam vocalem habeat consequentem, ut *parietibus textum cecis iter*.' *Pierius*.

Artis] Plurimæ editiones *erotis*. *Priscian*. vi. ab *artatus* per Syncopen *artus* format, ut ex *potatus*, *potus*. Vide *Pierium* *Æn*. ii. 146. *Emmenes*.

208 Quatuor] *Quatuor* eos accipiendum, quod *Homerus* notavit *Eurum*, *Zephyrum*, *Boream*, *Notam*: omnes autem venti præter *enchorios*, id est, regionales, sunt duodecim: *Subsolanus*, *Eurus*, *Fœnix*, *Notus*, *Libonotus*, *Zephyrus*, *Argestes*, *Thracias*, *Aparctias*, *Boreas*, *Cæcius*. *Philarg*.

Obliqua luce fenestras] Quæ ex obliquo lumen infundunt, ut in horreis cernimus. *Servius*.

Obliqua luce] Id consulto fit, ne locus perfletur; nam si, per fenestras, ad 4. mundi cardines constructas, recta lux ingereretur, plane locus hic refrigeraretur, neque vaporosus et humidus permaneret: unde non tam cito putresceret sanguis. Quin, hoc amplius ex physicorum doctrina addo, etiam unicam, in meridionali pariete, fenestellam, suffecturam esse: propter Austrum, calidum et humidum ventum, putredinemque quam

maxime inducentem. *Meyen*.

Obliqua luce] Non nulli codices ad-
veras *luce*, sed prior potior lectio, quæ in omnibus editionibus meis confirmatur; rationem tradit supra *Meyen*. *Emmenes*.

Spiritus oris Multa reluctanti] Hoc est, *emeroptigerai*. Ut autem, *multa reluctanti*, sic *Hom.* *Od.* N. ἀνέωρο ἰς ἀνέωρο πᾶλλ' ἀνεκ' αὖθις. Suffocationem autem *Aristot.* lib. περὶ ἀνθρ. ita definit: πῆς δὲ παρὰ τοῦτο ἡ διὰ τὸ φέρεσθαι φθόρον καλεῖται πνίξις. *Germa*.

201 Multa reluctanti] Pro *Multum*, nomen est pro adverbio. *Servius*.

Obvultus] Plerique codices habent *obstruitur*. Sed *obvultus* legendum ex venerandæ antiquitatis Mediceo docet *Nobilis*. *Heinsius* ad *Fast.* ii. 578. 'obvultum *Mænæ* torret in igne caput.' *Emmenes*.

Plagisque peremptis] Verberibus, recte *Non. Marc.* c. 1. Sic *Ter. E.* ii. 2. 13. 'neque ridiculus esse, neque plagas pati possum.' inde *Servi* apud *Plaut.* *Most.* iv. 1. 19. 'Plagigeruli.' *Capt.* iii. 1. 11. 'Laconas plagipatidas.' De hoc apum instaurandorum remedio *Ovid.* *Fast.* i. 363. et seqq. *Idem*.

202 Salvantur viscera pellem] Liqueant et putrescant. *Servius*.

203 Ramea fragmenta] De ramis fracta, id est, fragmina ramorum. Dicimus et hic *ramus*, et hoc *ramale*. *Persius*, 'Ut *ramale* vetus.' *Idem*.

204 Fragmenta] Id est, posteaquam subjecerunt *ramea* fragmenta. *Phil.*

Casiasque recentis] Statim carptas. *Servius*.

Thymum casiasque recentis] Antiqua omnia exemplaria quotquot legi, *recentis* habent pro *virentes*; puto vero *Recentis*, paraphrasin fuisse. *Pier*.

Casiasque recentis] Cum de origine vocis *Casia* disputat *Salmas*. *Plin.* exercit. p. 405. hanc etymologiam probat, quod prope *casas rusticorum in alveariis apum sereretur*: nec tantum thymo casiaque delectantur apes, ut *Plin.* *xxi.* 12. 'sed circumseri eas

herbas alvearils jubet.' Quo recom-
tior, eo melior, quæque sit mollissimi
odoris, eodem teste XIX. 12. *Emmen.*

305 *Zephyris primum impellentibus undas*] Incipiente unda; vult hoc sub
occasum hiemis fieri. *Servius.*

Zephyris primum impellentibus undas] *Notas nostras consule Georg. I. 44.*
descriptio veris adventantis, cum, ut
noster *Æn. III. 69.* 'prima fides pe-
lago placataque venti Dant maria.'
Nec ineleganter *Stat. IV.* 'Aquilones
refractus zephyris,' commemorat.
Emmeness.

306 *Ante novis rubeant quam prata*] *Separatim, non invenuste, pro con-*
juncta particula antequam: sic seq.
vs. 'ante Garrula quam tignis,' &c.
Cic. pro Rabir. c. 9. 'quæ causa ante
mortua est, quam tu natus esses.'
Idem.

Novis rubeant quam prata coloribus] *Inde Ver purpureum noster Ecl. IX.*
40. et Georg. II. 319. cum vere rubenti.
Taubmann.

Ante novis rubeant quam prata colori-
buz, ante Garrula quam] In antiquo co-
dice legere est *coloribus, et ante,* facta
ex *u* et *s* collisione more veterum,
quod apud Virgilium, et insequentem
ætatem inventu rarissimum. Eloqua-
tio hæc præterea absque ulla copula
elegantior est, nec dignitatis expers.
Pierius.

307 *Garrula quam tignis nidum sus-*
pendat hirundo] An Philomela, an
Progne mutata sit in hirundinem,
contenditur, ut videre est *ecl. VI. 79.*
et hujusce libri vs. 15. Nec non in *ind.*
Erythræi, in Philomela. 'Tecta pe-
tit,' ut *Ovid. Met. VI. in Fab. Prog-*
nes, vs. 169. et Fast. I. 157. 'ignotaque
prodit hirundo: Et luteum celsa sub
trabe fingit opus.' Inde apud *Anton.*
Liberal. f. 11. recte: *χελιδονὺς ἐγέ-*
νερο ξύνοικος ἀνθρώποις. Me vide, si
tanti est, *Georg. I. 377. ubi has aves*
aliquid præscium habere monuimus,
cujusque rei testem habemus *Salma-*
sium Plinian. exercitat. p. 166. Sed

juxta *Plinium, x. 24. hirundines The-*
barum tecta non subeunt, quoniam
urbs illa sæpius capta est, nec *Biaæ*
in *Thracia, propter scelera Terei. De*
solertia in nidificando *Aristot. hist.*
animal. IX. 7. Plin. x. 33. quibus ac-
cedit Isidorus XII. 7. cujus verba hæc
sunt: 'In nidis construendis educan-
disque factibus, solertissima est hi-
rundo.' Qui etiam illic eam appellat
avem garrulam. Sic *Maroni* dicitur
Ge. I. 377. interpretatur garrulam
Nonius Marcell. I. 4. Canoram et hila-
rem, an satis recte, merito dubitatur;
Græci enim, hirundinem *ἐλαεινὸν καὶ*
θρήνην *ἁμοιον ἔδειν, μεγάλως θρήνην, ψι-*
τυρίζειν, ut ex *Polluce* et aliis. Auctor
Philomelæ hirundines *zinzilulare* ait,
a *zinzilla,* quod *Italici* idem ac *hirundo.*
'Regulus atque merops, et rubro
pectore Progne, Consimili modulo
zinzilulare sciunt.' Verni temporis
prænunciam esse, nulli non constat.
Ovid. Fast. II. 853. 'veris prænun-
cia venit hirundo.' *Oppian. Halieut.*
III. 244. Ἐλαρινὴ ζεφύρου πρώταγγελοῦ
ἔρπυς. Sed de his ex *Columella, Pli-*
nio et aliis *luculentas disputationes*
memoriæ prodiderunt Bochartus hist.
anim. I. 10. Gesnerus de hirundine L.
III. et Aldrovandus in l. XVI. ornitho-
logiæ. Una tamen hirundo, ut tritum
est dictum, *non facit ver:* vel ut *Ari-*
stoteles mor. I. 6. μία χελιδὼν, ἔαρ οὐ
ποιεῖ. *Emmeness.*

308 *Teneris tepefactus in ossibus*
humor] Utpote bimi vituli, in quo
plurimum ferventis est sanguinis.
Servius.

309 *Visenda modis animalia miris*] *Et quod ex cadavere nascuntur ani-*
malia, et quod apes ex vermibus pro-
creantur. *Idem.*

310 *Trunca pedum*] Id est, sine pe-
dibus. Et bene addidit *primo.* Nam
postea, tam pinnae, quam pedes acci-
piunt. *Idem.*

Trunca pedum primo] *Ovid. Met.*
xv. 'Nonne vides quos cera tegit
sexangula factus Melliferarum apum

sine membris corpora nasci? Et serosque pedes, aerasque assumere pennas.' Imo hinc apes dictas volunt, quod sine pedibus nascantur. Vide Isid. xii. 8. et alios. Locutio Græcorum more est. Illi dicunt, ἀνέτηρος, et κόλοφος χειρῶν. et χαλὸς ποδῶν. Lucr. quoque hellenice l. v. 'Orba pedum partim, manuum viduata vicissim.' Amant etiam Græci locutionem istam in verbis. Opp. Hal. iv. αὐτοῦ μὲν παύσαντο πόθου, παύσαντο δὲ δειλῆς ζωῆς: *Ibi quidem desinunt amoris, desinunt etiam miseræ Vitæ.* Pari structione Horat. 'desine querelarum.' Idem Opp. Hal. v. ὀδυρόων μεθ' ἡ: *obrietur dolorum.* Cerda.

Mox et stridentia pennis Miscentur, tenuemque magis aëra carpunt] In antiquis aliquot codicibus *pinnis*, uti sæpe dictum, reclamante Capro. *Et tenuemque magis, ac magis.* Pæonico primo tertia sede posito *enique magis*: vel secundo, quarta: quod in hac eloquutionis figura copula semper interponi consuevit. Neque mirandum alios pedes præter Dactylum et Spondeum ingredi Versum Heroicum. Missum enim facio Proceleusmaticum, qui ratione temporum cum Dactylo et Spondeo consentit. Sed de his loquor qui temporibus quinque constant, quos Terentianus adnotavit: sed enim hæc locis quæque suis recitabuntur. Illud, quod majoris est momenti, referam, scriptum esse in antiquo codice, *aëra captant*, pro *carpunt*. uti, *Frigus captabis opacum*: et *Captavit naribus auras*. Quanquam et, *auras vitalis carpis*, alibi legatur. *Pierius.*

Pennis Miscentur] Inter se pinnarum levitate conveniunt. *Serv.*

312 *Effusus*] Hoc verbum ipsius apibus dat Apollon. Argon. i. πέρησ ἐκχύμεναι συμβληΐδος. *Cerda.*

Donec ut æstivis effusus nubibus imber, Erupere] *Erumpere* alibi Maro active extulit: ut *erumpere nubem*. Neutraliter hic dicitur, ut et Græcis ἐκρηγύ-

ναι τὸ ἀνωβύδ' εἶσθαι. Aristot. Meteor. B. ubi de concussione et tremore terræ agit: ἥδη γὰρ ὁ σεισμός ἐν τόποις τισὶ γινόμενος οὐ πρότερον ἔληξε, πρὶν ἐκρήξας εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς γῆς τόπον φανερώς ὥστερ ἐκρεφίας ἐξῆλθεν ὁ κύρησος ἔνεμος. *Germanus.*

313 *Erupere, aut ut*] In codicibus aliquot antiquis *eripere* legitur: imperfecto sensu. In aliquot aliis, *erupere velut*. Hoc suavius, illud vero primam numerosius. *Pierius.*

Aut ut, nervo pulsante sagittæ] Sic sæpe Hom. ἀπὸ νευρήφιν διοτρός. *Germanus.*

Aut ut, nervo pulsante sagittæ] Perinde ac si dicat: *Erumpunt apes, ut sagittæ ab nervo sonante.* Nam Homer. ἀπὸ νευρήφιν διοτρός. *Cerda.*

314 *Leves ineunt*] *Leves* nunc ad armaturam. *Philarg.*

Prima leves ineunt] Hoc est, ἀκροβολίζουσι, unde et ἀκροβολιστής, et pugnae prolium ἀκροβολισμός. *Germanus.*

Parthi] Ut Poëta spiculum apium cum sagittis Parthorum comparat, ita Opp. Hal. ii. pastinacæ piscis telum horridum cum jaculis venenatis Persarum. *Cerda.*

315 *Quis deus hanc, musæ, qui nobis extudit artem*] In codice Longobardico, et in Mediceo, *extulit* legitur. Sed enim *extudit* agnoscit Servius. Sunt etiam veteres codices, in quibus *quis* non geminatur, sed *qui nobis*, habetur. *Pierius.*

Extudit] Studiose repperit. *Serv.*

Extudit] Id est, unde sagacitas hominum hos ingressus cepit. *Philarg.*

316 *Ingressus*] Exordia. *Servius.*

Nova experientia] Nullo docente, ars per usum reperta. *Idem.*

Nova experientia] Nullo enim docente ars per usum reperta. Manilius l. i. 'artem experientia fecit, Exemplo monstrante viam.' *Taubmann.*

317 *Pastor*] Aristæus. Filius fuit Apollinis et Cyrenes filiæ Penei fluminis Thessaliæ: qui cum Eurydice

Nympham uxorem Orphei vitare voluisset, et illa fugiens a serpente fuisset occisa; *Nympharum* iracundia cunctis animalibus perditis funditus et cunctis apibus, matris auxilium petiit. *Servius*.

Pastor Aristæus fugiens Peneia Tempe] *Peneus* est Thessaliæ flumen, quod in Pindo monte ejusdem terræ oritur. *Tempe* autem sunt loca frigida, opaca, frondosa, copiosa fontibus vel fluminibus; hoc commune omnium ejusmodi locorum est: et ideo additum *Peneia Tempe*, quia poterant et alia intelligi: dicitur quidem et in eis locis præcipue, ubi *Peneus* oritur, ut in *Ovid. metamorph. i.* refert, dicens: 'Est nemus *Æmonia*, prærupta quod undique claudit Sylva, vocant *Tempe*: per quæ *Peneus* ab imo *Effusus Pindo*, spumosis volvitur undis.' Insula *Carpatho* dicta, quæ existimatur obiecta *Peneo*. *Probus*.

Pastor Aristæus] A nonnullis *Rex* appellatur, cui simile Græcorum *νοῦν*, quod præter propriam significationem etiam *βασιλεύς* significat, ut *Scholiast. Hom. ad Iliad. A. 263.* unde et quid *Tempe* diximus *Ge. ii. 469.* *Aristæum* esse *Apollinis* et *Cyrenes* filium, tradit *Hygin. Fab. 161. Emmeness.*

Peneia Tempe] Quia per ea transit *Peneus* fluvius. *Philarg.*

319 Extremi amnis] Id est, summi, unde nascitur. et sic dicimus, *Proh supreme Jupiter*, id est, summe. *Serv.*

Extremi] Extremum caput sic dixit, ut, 'Tu sanguinis ultimus auctor,' id est, primus. *Philarg.*

Tristis ad extremi] In codicibus aliquot antiquis legere est, *ad extremum*, quippe *caput*: solent enim Flumina pluribus esse capitibus prædita; quod vero extremum est, nomen plerunque solet indicare, quamvis idem significat *ad caput amnis extremi*, quod pluribus est in exemplaribus. *Pier.*

Extremi amnis] Id est, summi; ubi

caput ejus et origo est. *Cicero* pro *Plancio*, 'Ad caput et ad fontem generis veniamus.' Atque ita quidem *Serv.* et alii hoc explicant. Contra *Lambinus non caput fontis*, id est principium, intelligi pertendit; sed *caput fluvii*, sive *ostium*: quo in mare se onerat. *Cæsar B. G. l. iv. de Rheno*: 'Multisque capitibus in Oceanum influit.' *Taubmann.*

Sacrum c.] Omnis enim fons in origine sacer est: ut notat *Horatii* Commentator ille hybrida, sive is *Acron*, sive *Porphyrus*, sive et neuter sit; ad *Od. i.* Etiam *Servius Æn. vii.* 'Nullum fontem non sacrum esse' ait, 'propter deos eis attributos.' Vide et *Scalig. Fest. in Manalis fons.* Idem.

Ad caput adstitit amnis] *Lucret. iii.* 'Et nec opinanti mors ad caput astitit ante.' *Germanus.*

321 Mater Cyrene, mater] *Invidiosum* est, nomine parentes vocare. Unde paulo post, 'Et te, crudelem nomine dicit.' Sic in duodecimo in desperatione ait, 'Ruitque implorans nomine *Turnum*.' *Servius.*

Mater Cyrene] Vide et *Not. nostras Plant. Amph. act. iii. sc. 1.* item *Æn. i. 80.* *Taubmann.*

Gurgitis hujus] Id est, *Penei* fluminis. *Servius.*

322 Ima tenes] *Deorum* marinorum domicilia in imo vado esse docet *Turn. xii. 12.* *Taubmann.*

Præclara stirpe deorum] In Romano codice, a stirpe legitur, in quodam aliquo à cum circumflexo accentu cernitur. *Pierius.*

323 Si modo, &c.] Dubitatio admodum invidiosa. Ita *Phaëthon* ad matrem *Clymenem*, *Met. i.* 'At tu, si modo sum cælesti stirpe creatus, Ede notam tanti generis, meque adserere cælo.' *Taubmann.*

Pater est Thymbræus Apollo] *Dii* cognomenta a locis, in quibus coluntur, sæpe accipiunt. *Locus* prope *Trojam* a copia herbæ *thymbræ* dictus est *Thymbra*: ibi templum *Apol-*

huius dedicatum: inde Tymbræus dictus. *Pont.*

324 *Involuntum fati genestis*] Si natus ex diis, invisus est fatis. Sic in primo *Æneidos*, 'Nos, tua progenies, cœli quibus annis arcem.' Item, 'Quis te, nate dea, per tanta pericula casus Insequitur?' *Servius.*

Involuntum fati] Pari affectu Eurip. *Orest.* τῆς θεοῖς στυγούμενην—ἐλένην. *Corde.*

325 *Quid me cœlum sperare jubebas*] Infra: 'cœli quibus annis arcem.' *Germanus.*

326 *Vita mortalis honorem*] Bene honorem ait, quia arare, animalia pascere, apes etiam habere, erat honor. Nam in ingenti honore fuit rusticitas. Alibi, 'non ullus aratro Dignus honos.' *Servius.*

327 *Quem mihi vis frugum et pecudum custodia sollers Omnia tentanti extuderat*] Quattuor dictiones in hoc membro aliter, quam vulgata habeant exemplaria, leguntur. In codicibus antiquis primum est *pecorum* pro *pecudum*: ut armenta etiam complectatur. Alterum *sollers* duplici *ll*, ut plerisque alijs locis. Tertium *tentanti* inserto *p*, ex cujusdam ætatis consuetudine. Quantum *extuderat*, *s* post *x* appositum, quoniam verbum ab *s* non incipiat: id quod Scaurus, et Velius reprehendunt. Sed, ut alia, quæ per abusum invaluerunt, missa faciamus, non est id prætereundum, quod *Sollers* duplici *ll* recte scribi ex eo conjicimus, quod *sollum* Oscum nomen: a quo et *arte*, deductum nomen fateatur omnes: duplicato *ll* scribi Verrius Flaccus ostendit, ubi de immolatione quæ *Solitaurilia* dicebantur, disputat, cur nomen id tantum ex iis, quæ a *sollo* veniunt unico *l* scriptum inveniretur. Sed enim ejus verba ex antiquo Pomp. Festi codice subjunxisse minime videatur importunum: 'Quod si a *sollo* et *tauria*, earum bestiarum ductum est nomen, antiquæ consuetudinis per unum *l* enuntiari, non est

mirum. Quia nulla tunc geminabatur littera in scribendo. Quam consuetudinem Ennius mutavisse fertur, utpote Græcus Græco more usus: quod illi neque scribentes ac legentes duplicabant mutas, et semivocales.' *Pierius.*

Pecudum] Non solum quadrupes animal, verum omnia animalia *pecudes* vocantur. Vide Non. Marc. cap. 2. et hic apud nostrum de apibus, sic apud Lucretium de piscibus l. II, 'Præterea genus humanum, mutæque natantes Squammigerum pecudes.' Plura Gifan. in conjectaneis. *Emm.*

Custodia sollers] Diligens et perita industria. *Servius.*

Sollers] Sic appellatur, monente Festo, qui in omni re prudens est, a *solus*, vel quemadmodum non nulli contendunt *sollus*, quod *Oscæ* lingua idem ac *totus*, ut apud citatum videre est. In Pandectinis Florentinis scriptum est, juxta testimonium Dausquii, per geminum *ll*. Sed per simplex non raro pronuciari, docet usus: Donati origo probanda, qui ab *δλος* deducit Latinum *solus*. *Sollers* enim inquit est quasi *totus* in arte consistens, ut *δλος ἀπέρχῃ*. cui opponitur *iners*, Eum vide ad Ter. Eun. III. 2. 25. *Emmeness.*

328 *Omnia tentanti*] Ἐκπονούμενην Eurip. Med. κὰν μὲν τὰς ἡμῶν ἐκπονούμενασιν εἰς Πόλιν ξυνοικῇ, μὴ βλά φέρων ζυγόν: Quod si vir, nobis nihil non emolientibus, bene et humane consuescat. *Germanus.*

Te matre relinquo] Ac si diceret: Sub ea perdo usum laboris, sub qua augere debneram. *Servius.*

Te matre] Eleganter hic absolute ponitur ablativus, pro eo quod est, σοῦ μητρὸς οδοῦς, καὶ ὑπαρχούσης, οἰοῦνθ' ὅτι, ἢ νόμφης. Pari omnino phrasi infra *Æn.* VII. 'Non vobis, rege Latino, Divitis uber agri, Trojæve opulentia deerit,' et Cicero: 'Te consensore libentius spectarem,' ut et 'te Consule, te iudice.' Tale quoque est

apud Propert. l. iiii. 'Non hæc Roma fuit tanto tibi cive verenda.' Propert. 'Et nimium, remis andent, prope turpe, Latinis, Principe te, fluctus regia vela pati.' *Germantus*.

Relinquo] *Relinquo*, pro amitto. *Philarg.*

329 *Quin age]* Sæpe hæc duæ particulae conjungantur, ut Ecl. iiii. 'Quin age, si quid habes.' et frequenter hac formula concedimus, quæ fieri nolumus, ut hoc in loco, et Stat. Thebaid. l. i. 'Quin age si tanta est thalami discordia sancti, Et Samon et veteres armis excinde Mycenas,' &c. Ideo Gellius increpandi vim inesse voculae *quin* demonstrat xvii. 13. Quas vero habeat significationes hæc particula, Donatus explicat ad. Ter. An. ii. 2. 9. *Emmenes*.

Felices] Fertiles. *Servius*.

330 *Fer]* Infer. *Idem*.

Inimicum ignem] Epitheton ex Homero, qui crebro *ἔσθ' οὐρ*. *Germ.*

Interfice memis] Secundum Pythagoram, qui habere animam dicit cuncta crescentia. Unde et alibi, 'Aret ager vitio moriens.' *Servius*.

Interflee messis] Firmabo verba singula auctoribus singulis, poetice plurimulis. De verbo *neco*. Plin. viii. 21. loquens de basilisco, 'necat frutices non contactos modo, verum et afflatis.' De *emeco*, idem xviii. 17. 'Est herba, quæ cicero enecat, et ervum.' De *morior*. Virg. Ecl. vii. 'moriens herba.' et x. 'moriens liber in ulmo.' De *demorior*. Justin. Instit. l. ii. 'in vinearum demortuarum vel arborum locum alias debet substituere.' De *interreo*. Pacuv. in Traged. 'Sol si perpetuo sit, aut nox flammeo vapore, aut frigore Fructus omnes interire.' De *occido* Alcimus l. ii. 'Non faciet vivum radix occisa cacumen.' De *exspiro*. Papin. Syl. iii. 'Aut ubi verna novis expirat purpura pratis.' De *interficio*, Tullius in Oecon. apud Nonium: 'Nullo modo facilius arbitror posse neque her-

bas areescere, et interfici.' Annob. l. iiii. 'car quotidie geminulas et pubescentes herbas adari, atque interficere nocentissimum frigus?' Lucilius traduxit ad rem affinem: 'Durum molle vocas, fragmenta interface panis.' *Corda*.

Interfice messis] Improprius hujus verbi usus est pervenustus. Quem admodum Nonius Marc. cap. 4. pro *perdere*, *adimere*. Sic in Solino c. 6. Salmas. legit juxta Cod. *regium memoriam interficit*. Plin. exercitat. p. 138. eodem modo apud Apulejum mentio fit *interfecta virgininitatis*, *vermonis interfecti singula*, *interfecti offici*. Vide Priscian. p. 253. et notas nostras Ecl. vii. 57. *Emmenes*.

331 *In vitis]* Contra vites. *Serv.* *Molire bipennem]* Ut eas succidas. *Id.*

332 *Tædia laudis]* Tædium est angor mentis et animi, non corporis invaletudo. *Idem*.

Tædia laudis] Similem locutionem observat Dausiquis et Tibull. El. i. 4. 'Sed te ne capiant primo si forte negabit, Tædia.' ubi per divocalem scribendum docet. *Emmenes*.

333 *Sonitum thalamo sub fluminis alli]* Car non etiam vocem audit? Scilicet quia in ima fluminis parte erat, lanificiis occupata. *Servius*.

At mater sonitum] Non dissimile illud Homeri de Neptuni regia Il. N. *ἔνθα δὲ οἱ κλυτὰ δόματα βένθεσι λίμνῃς, χρύσεια, μαρμαίροντα τέρεβχται, ἄφθινα αἰέλ.* Et Il. Z. de Thetide: *ἔκονσε δὲ πότνια μήτηρ Ἥμῃ ἐν βένθεσσιν ἄλσος παρὰ πατρὶ γέροντι, Κέκυσεν τ' ἄρ' ἐκείνη, θεὰ δὲ μιν ἀμφαγέροντο, Πᾶσαι ἴσαι κατὰ βένθος.* Vide autem eodem loco hanc pene catalogum Nympharum. *Germantus*.

Thalamo] Usitatissimum Poëtarum signum est, assignare Diis marinis et Nymphis in profunditatibus aquarum domos, cubicula, thalamos, ædificia, columnas, varias demum structiones, ubi quiescant, unde exeant, qua vagentur, quo se recipiant. Hesiod. in Theog. loquens de Tritone:

Nalæi χρύσεια δώματα: Inhabitat domos aureas. Regiam Neptuni ita Homerus describit Il. XIII. Ἔσθα δὲ οἱ κλυτὰ δώματα βένθεσι λίμνῃς Χρύσεια, μαρμαίροντα τετεύχεται, ἐφθιτὰ αἰεὶ. Ibidem describit speluncam, ubi equi Neptuni diversabantur: ἔστι δὲ τι σπέος εὐρὸν βαθείης βένθεσι λίμνῃς: Est ampla quædam specus in profundo alti maris. et Odys. XII. Νυμφῶντων speluncam: ἔσθα δ' ἔσαν νυμφῶν καλοὶ χοροὶ, ἧδ' ὁδοκοί: Hic erant Nympharum pulchri chori, atque sedilia. Il. XIV. δῶμα βαθυρρόου ὠκεανοῖο: ædes profundi Oceani. Idem Odys. XIII. dat Naladibus ἄντρον ἱερὸν: sacrum antrum: et Il. XVIII. Nereidibus ἀργύρεον σπέος: speluncam argenteam. Maro inf. 'thalami pendentia pumice tecta.' Sophoc. in CEd. Tyr. θάλαμον ἀμφετρίτας, thalamum Amphitritides. Regiam Thetidis Ovid. describit Met. XI. *Cerda.*

334 *Sensit*] In codicibus aliquot *sensit* est, præsentī tempore, quod non ita placet. *Pierius.*

Milesia vellera Nymphæ] Pretiosa: Cicero, 'Nam quid a Milesiis lanæ publicæ abstulerit?' *Servius.*

335 *Carpebat*] Catullus de Nupt. Thet. et Pel. usurpat in re lanificii verbum *decerpere*, cum ait: 'tum prono in pollice torquens, Vibratum tereti versabat pollice fusum: Atque ita decerpens æquabat semper opus dens.' Quod vero Poëta: *carpere* aut *decerpere*, Ovid. Met. I. IV. 'Lanas ducere: et, 'deducere pollice filum.' Catul. prior: 'deducere fila.' Ovid. iterum: 'Lana sua fila sequente.' et VI. 'Glomerare in orbe rudem lanam, opus digitis subigere, mollire vellera, versare levi pollice fusum teretem.' et I. XIV. 'trahunt vellera digitis.' Silius I. XVI. 'Albentes invertere lanas.' et I. I. 'torquerent stamina.' Possis usurpare verbum *evolvere*; nam Claudian. Rap. I. loquens de Parcīs: 'Longaque ferratis evolvunt secula pensis.' Virgil. ipse per *devolvere* in

Ciri: 'gravidos penso devolvere fessos.' Sicuti et inf. 'Mollia penso Devolvunt.' Hæc omnia idem fere signant. Græci dicunt κλάθειν, *perce.* Hom. Il. XII. εἶρων ἀνέλακει, signat omnino pensum. et Odys. VI. ἡλάκατα στρωφῶσα, *versans pensum.* In Il. III. rem extulit per verbum ἥσκειν εἶρια καλὰ: *exercebat lanas pulcras.* et XXIV. per ἐπέγησεν. Odys. XVII. εἶρια πέκετε. Plato in Sophista tria verba conjungit, ad idem fere spectantia, *φαίνειν, κατὰγειν, κερκίζειν.* et multa admodum in lib. de Regno. ubi στρεπτικὸν, συμπλεκτικὸν, στραφέν, στερρόν, ἤμα, et ars vocatur, *φαντική, μηχανική, Novitiis Poëtis ista servant. Cerda.*

Hyalī saturo fucata colore] Vitreo, viridi, Nymphis apto. *Servius.*

Hyalī] *Hyalī*, pro hyalino. *Philarg. Saturo*] Largo, abundanti: aut certe Tarentino, ab oppido Satureo; juxta Tarentum enim sunt baphia, in quibus tingitur lana. *Servius.*

Saturo] *Satyro* est per *y* in media syllaba scriptione Græca. Nam quum non inficietur *Servius* Satnrum colorem ab oppido *Saturo* juxta Tarentum nuncupari; Græci oppidum id *σατύριον* dicunt: ἔστι δὲ χώρα πλησίον τάραντος, apud Stephanum. Inde Virgilius *Saturum*, *y* in « Latino more verso: quod Græci *σατύριον καὶ σατύρηον* denominavere. *Pierius.*

Hyalī saturo] Vide num *saturo* non tam ad oppidum referendum sit, quam ita adjective accipiendum, ut Poëta *saturatus murice vestes* dixit; ut forsā tralatio non multum ab Homericā illa abhorreat Il. P. ὥς δ' ὅτ' ἄνηρ ταύροιου βοδὸς μεγάλου βοεῖην λαοῖσιν δῆη τανύειν μεθύουσαν ἄλοιφῃ unde et non indoctus poëta, 'Ebria non Tyrio commendat murice palla.' Item Epigr. λύχρον ἐλαμπρῆς ἐκμεθύσασα δρόσου. Togas autem veteres non tantum appellavere tenuissimas et pellucidas, sed et a calore cæruleo et glaucæ: *δαλος* enim, ut Latinis *citrum*, etiam herba accipienda est, infectoribus (ut

credo) non ignota, nec incommoda. Unde et Lucianus: *ὄλαρ περιχρῆι, vitro obducit et circumlinit.* Unde et *δαλῆων*: *δαλσειδης, δάλινος, δαλβεις.* Adrianus autem Turnebus eo Cæsaris loco Bel. Gall. l. v. castigavit receptam hanc lectionem. 'Omnes se Britannii luto inficiunt, quod cæruleum efficit colorem,' et *vitro* recte meo iudicio pro *luto* substituit: neque enim *lutum*, vel *lutea*, saniem cæruleam, sed croceam reddit, vel ex illo Maronis testimonio, 'croceo mutabis vellera luto.' Et cæruleus color Naiadum, vel Nereidum, pensis velleribusque convenit, quod aqua cærulea, et subviridis nominetur, ut Apollonio *δαλῆν θάλασσα.* *Germanus.*

Hyl. col.] Colore vitreo sive viridi, et Nymphis apto. unde et apud Horat. Od. l. 17. *Circe vitrea* dicitur, quod aquarum sit accola, vel dea maritima: ut notat Turn. viii. 15. et xix. 3. *Saturo* autem, id est, largo et abundanti: aut certe Tarentino: quia *Saturum* urbs est Tarento vicina, ubi *baphia* et officinæ tinctorum sunt. De v. *hyalo*, Macrob. v. 17. Sed Scalliger Poët. vii. 6. 'Tanto,' inquit, 'iudicio ac venustate hyalum pro vitri colore posuit, quanta fuit a Grammaticis ignorata.' Infra vs. 350. *Taubm.*

Fucata] Catullus Carm. 60. 'Tincta tegit roseo conchyli purpura fuco.' Serenus: 'Purpura torretur conchyli perlita fuco.' *Idem.*

336 *Drymoque, Xanthoque]* Hæ sunt, ut multi volunt, de quibus ait Juno, 'Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ.' Sed magis poetice conficta nomina accipiamus. Sane mira varietate usus est: nam ne continuatio nominum posset creare fastidium; in aliis habitum; in aliis commemorat virginitatem; in aliis pulchritudinem. *Servius.*

Drymo] 'Ἀπὸ τοῦ δρυῶν, ab arboribus. *Taubmann.*

Xantho] A colore *Xantho*, id est, *faco*, colorum. *Idem.*

Ligeaque] In Longobardico, et in Mediceo, *Legæ* legitur. *λεγεῖν* tamen per *lōra* prima syllaba scribitur apud Græcos. *Pierius.*

Ligea] A cantu: quasi *canora*. *Taubmann.*

Phyllodoce] Quasi *φύλλα δεχομένη, folia excipiens.* *Idem.*

337 *Cæsariem effusæ]* Solet hoc fœminas decere. Ideo in suis præceptis Ovid. Art. iii. 'Nec tibi turpe puta, crinem, ut Phylleia mater, Solvere, et effusis colla reflecte comis.' Ab eodem Met. vi. inducitur Niobe, 'Immissos humerum per utrumque capillos.' et in ix. ministra quæpiam Dianæ: 'fusus utrinque capillis.' In x. Atalanta: 'Tergaque jactantur crines per eburnea.' et Lucretia Fast. ii. 'Injectæ collo sic jacuere comæ.' et de sua Corinna Am. l. i. 'Candida dividua colla tegente coma.' Porro Virgillii verba pugnant contra Isid. ita scribentem xi. 1. 'Cæsaries a cædendo vocata, ideoque tantum virorum est. Virum enim tonsum esse decet, mulierem non decet.' Non (inquam) tantum virorum est Cæsaries. *Cerda.*

Candida colla] Alibi: *lactea colla, lactea cervix.* *Idem.*

338 *Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque, Cydippeque, et flava]* In codicibus aliquot totus versus desideratur: qui tamen non sine carminis injuria demi potest. *Pierius.*

Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque] Versus hic abest a quibusdam codicibus, cum tamen in nonnullis optimæ notæ exemplaribus legatur: opinor autem verba illa Servii, quibus refert, has esse nymphas, de quibus dixerit Juno, 'Sunt mihi bis septem præstanti corpore nymphæ:' quod hic duodeviginti numerarentur, rejiciendi versus occasionem dedisse Græcæ linguae ignaris hominibus, qui nescirent, locum Virgillii ex Homero conversum. *Ursin.*

Nesæe] *Νησαῖν*, quæ et *Νησώ*: ab

insula. Propert. II. 18. 'Candida Nesæe, cœcula Cymothœ.' Taubm.

[*Spie*] 'Ἀπὸ τοῦ σπείου, a specu Nympharum. Idem.

[*Thalia*] A viriditate seu florum amenitate. Idem.

[*Cymodoce*] 'Ἀπὸ τοῦ κυμάτων, ab undis et fluctibus. Idem.

339 *Cydippe*] Velut αἶδης ἵππων, gloria equorum. Idem.

[*Lycoria*] Sive a lapino habitu: sive ab *Apolline*, qui et *Λυκωπεὺς* dictus. Idem.

[*Cydippeque, et flava Lycoria, &c.*] Hujusmodi rationem, in qua primum fit collectio, deinde distributio, aptam esse orationi grandi conficiendæ ex Hermogene notavit Robertellus Emdenationum II. 84. qui et multa Virgilia loca adnotat, eodem filo ducta. Sic *Ecl. VII.* primum colligit, 'Compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum.' Deinde distribuit: 'Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas.' In *Æn. XI.* colligit: 'manibus jam tangeret æquis.' Distribuit postea ita: 'Læva aciem ferri, dextra nerveoque papillam.' Demum observat duo alia loca ex *Æn. XI.* et tria ex *x. Cæda*.

[*Flava Lycoria*] Referenda flavities non tam ad os, quam ad capillos anreos et rutilos. In hac enim re principem partem pulcritudinis ponunt fœminæ. Pind. *Pyth. od. ix.* hac sententia de puella pulchra, χρυσορεφίδου ἦβας: *Pubertatis auro coronata*. Noster inf. de *Arethusa*: *flavum caput*. et *Capitol.* in *Verò*: 'dicitur sæpe tantum habuisse curam flaventium capillorum, ut capiti auriamenta respergeret, quo magis coma illuminata flavesceret.' Eadem ferme *Lampridius* de *Commodo*: et *Trebellius* de *Gallieno*: et de *Circe Orphens*: ἀπὸ κραιπνὸς γὰρ ἐθείραι Πυρραῖς ἀκτινεῖσ' ἐναλκτικοὶ ἡρόντο: *At rudii similes solaribus undique crines se fundunt humeros circum*. Et de capillis *Anthol. III.* ξανθοῖσιν χαίρεσσιν. et

I. VII. ξανθόματι χαίρας. His apparet flavorem ad caput commodissime referri posse. Idem.

340 *Altera tum primos Luc. exp. lab.*] *Hom. II. P.* μήτηρ πρωτότοκος κυνή, οὐ πρὶν εἶδω τόκοιο. *Eatipidi ἀνελείθουα* dicitur ἡ μή γενήσασα γυνή. *Germanus*.

[*Lucina labores*] Parientium dolores labores, Latine appellantur. αἰδώς Græce. *Ovid. Metam. IX. 674.* 'minimo ut relevare labore: utque marem parias.' Inde *Ter. An. I. 5. 34.* 'laborat e dolore.' *Emmenes*.

341 *Clioque et Beroë soror*] Venit mihi in mentem, an legendum, *Theoque, Ocyroë soror*: nisi in *Theo*, repugnaret syllaba. Nam *Nympharum* marinarum nomina. *Clio* alia nomenclatura insignis sub *Musarum* numero. *Cæda*.

[*Clio*] Κλείω, laudare. Hoc nomine et una est *Musis*. *Taubmann*.

[*Beroë*] A sonitu. Idem.

[*Oceanitides*] *Hesiod.* in *theog.* et *Callimach.* in *hym.* *Dianæ* alia forma dicunt ἀνετίνας. *Cæda*.

[*Oceanitides*] De filabus *Oceani Hygie*. *Fab. 182.* fuerunt tria millia, τρισχίλια ὀκεανίτιδες, ut *Apollo.* *Biblioth. I. Emmenes*.

342 *Pictis innotæ pellibus umbæ*] *Nebrias* habentes. sed hic venatricum est habitus, quem ideo *Nymphis* dat, quia multas eas legimus ex venatricibus factas. ut, 'Et tandem poëitis velox *Arethusa* sagittis.' Notanda autem est figura honestissima facta ex repetitione sermonis: ut, *Oceanitides amba, Amba auro, pictis innotæ pellibus amba*. *Servius*.

343 *Atque Ephyre, atque Opie, et Asia, Deiopea*] Qui verum corrigere voluere, ita scripserunt, *atque Asia Deiopea*, sublato *et*. At non adverterunt ex antiquis codicibus legi debere, *atque Ephyre, atque Opie, et Asia Deiopea*. In *Ephyre* enim nulla *Synalapha*, sed spondeus est *re et*. Inde *Dactylus q' Opie et*. inde alii duo *Dac-*

tyli cum pede bisyllabo finali *Asia Deiopea*. Pierius.

Ephyre] Hæc Corintho nomen dedit: unde Ge. II. *Ephyreia æra*, Taub.

Opis] Ab oculis: ab aspectu. *Id.*

Asia Deiopea] Alii leg. e v. codd. *Atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deiopea*. Turneb. ita: *atque Asia, Deiopea*: ut duarum Nereidum nomenclatura sit, auctore Hygino, qui et nomina eodem plane contextu ordine, quo versui Maro intexuit: xxviii. 43. *Idem*.

Asia] Ab Asia forte palude: de qua Æneid. vii. 'sonat Asia longe Pulsa palus.' *Idem*.

Deiopea] De hac Æneid. i. *Idem*.

344 *Et tandem*] Id est, tandem virginitate deposita. *Philarg.*

P. sagittis] Venatrix enim fuerat, et Dianæ comes. Vide Ovid. Met. v. *Taubmann*.

345 *Curam inanem*] Definitio est amoris. *Servius*.

Curam Clymene narrabat inanem] In antiquo exemplari *curas inanis* numero multitudinis. *Pierius*.

Curam inanem] Diffinitio amoris, auctore Servio. Alii curam Vulcani nil proficientem in custodienda uxore Venere intelligunt. Quidam et de ærea plagula fabricanda exposuerunt, quæ Mars et Venus irretiebantur. De qua re Homerus Od. θ. et Ovid. Met. iv. et de Arte ii. Jam vero, secundu- dum Donatum, hoc ita distinguen- dum, *Vulcani Martisque dolos et dulcia f.* atque sic inferendum, ut *Dolos* ad Vulcanum; *Furta dulcia*, id est, fur- tivos concubitus, ad Martem referamus. Tale furtum Poëtæ Græci ad verbum *φάριον εἶνῃν* dicunt. Silius l. vii. *Et furto genitus, &c.* *Taubm.*

Clymene] Ab insigni gloria. *Idem*.

346 *Volcani*] In antiquo codice *Volcani* prout ejus exigit etymologia. non *Vulcani*. Pierius.

Volcani Martisque dolos] Secundum Donatum hic est distinguendum: ut *Dolos* ad Vulcanum; *Furta dulcia*, id

Delph. et Var. Clas.

est, adulterium, referamus ad Mar- tem: scimus enim quod, Sole indi- cante, Mars cum Venere deprehen- sus est, et per artem Vulcani est re- ligatus catenis. *Servius*.

Volcani Martisque dolos] Hujus can- tionis et fabulæ argumentum ex de- coro videtur Maro Naiadi nymphæ tribuere, idque allegorica ratione, a physico et elementari aquæ et ignis dissidio: tum in Vulcani invidiam et ludibrium, tum quod et Harmonia ipsa Martis ex Venere filia a poëtis fingitur, διὰ τὸ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπι- θυμίαν κεκρασθαι ἀλλήλοις, ut docuit Eustath. in eum II. φ. locum, *Τὸν δ' ἔχε χεῖρὸς ἐλοῦσα διδὸς θυγάτηρ ἄφροδιτη*. Eandem autem hanc cantilenam De- modoeo tribuit Hom. Od. θ. *Ἀτὰρ δ' ὀφρμύζων ἀνεβάλλετο καλὸν αἰδεῖν, Ἄμφ' ἔρεος φιλόητος, εὖστοφάνου τ' ἄφροδιτης*. *Germanus*.

Dulcia furta] Vocat dulce furtum adulterium Martis cum Venere, in- signi contumelia in Vulcanum. Vox ipsa ducit nos ad Homer. Od. viii. Ab hoc enim accepit Noster senten- tiam horum versuum: *Ἀτὰρ δ' ὀφρμύ- ζων ἀνεβάλλετο καλὸν αἰδεῖν Ἄμφ' ἔρεος φιλόητος, εὖστοφάνου τ' ἄφροδιτης*, Ὡς τὰ πρῶτα μίγησαν ἐν ἡφαίστῳ δαμοῖσι *Ἄδρη*: Ceterum ipse citharædus cæpit pulcre canere *De Martis amore, pulcre- que coronata Veneris, Ut primum com- misti fuerint in Vulcani ædibus Furtim*. Est etiam Odys. xxii. *μίσγοντο Ἄδρη*, et II. ii. *δ' δὲ οἱ παρλέετο Ἄδρη*, et in Dion. Chrys. de re eadem: *ἐν σκότει, et κρύφα*. Tu expende, quam suaviter Virgilius tres versus Homeri duobus incluserit. *Cerda*.

Dulcia furta] Sic rapti amores, furtivi concubitus, et adulteria La- tine nominantur; Græce λέχος κρυπτόμενον, quo cum gaudebat Jupiter, inde δολόπλοκος appellatus, quia nihil non moliebatur, ut furtivos concu- bitus obiret suos: de Jove Ovid. Met. i. 606. 'Deprensi toties jam nosset furta mariti.' idem Epist.

G T

Virg.

Heroid. xvii. 141. 'Sam rediis ad Veneris furtum.' et Epist. xviii. 'furti tempora prima mei.' Tibull. El. i. 2. 'celari vult sua furta Venus.' sic El. v. 4. jurat per *dulcissima furta*. Enanl.

347 *Aque Chao*] Et a Chao narrabat crebros amores deorum. *Servius*.

Aque Chao densos diuorum numerabat amores] In vetustis aliquot exemplaribus, *atque* legere est. Quod etiam habetur in exemplis Arusiani, sed enim mihi non satisfacit. Cæterum *æque Chao* legendum esse colligitur ex Servio: ubi in Bucolicis versum hunc citat in ejusdem eloquutionis argumentum quæ est Ecloga septima, *æque cava resonant examina quercu*. Ait enim *æque sacra*, et de sacra, ut, *Æque Chao densos diuorum enumerabat amores*: id est, a Chao: ultimum hoc multi postea in contextum receperunt. Illud etiam observatione dignum quod *enumerabat* non inueniunt legitur a Servio, qui numerus in hoc genere carminis multum decoris, et venustatis habet. Placet tamen *aque Chao* ut pleraque habent exemplaria. *Pier*.

Aque Chao] Hesiodum videtur respexisse, qui non solum principia rerum, sed generationem, propagationemque rerum Deorumque *χάει* videtur attribuire in Theog. *ἦτοι μὲν πρώτιστα χάος γένητο*: et post paulo: *ἐκ χάος δ' ἑραβός τε μέλαινα τε νύξ ἐγένοντο, νυκτὶς δ' αὖ τ' αἰθήρ τε καὶ ἡμέρα ἐξεγένοντο*. Nempe statim post Terram Amorem vult generatum Hesiodus: quam Terram nascendi ordine Deos omnes præcessisse, idem auctor est: ut non frustra poeta Chao Deorum amores subjunxisse videri possit. Servius *A que Chao* legis videtur. Nescio autem, an incongruum huic loco erit, si nymphæ personæ Potameidis vel Nereidis convenire dixerimus hanc sententiam pro decoro et habitatione, ut accipiamus derivasse eam primordia rerum ab humore, quod *χάος χύσω, τὸ ὕδωρ*. Plutarchus interpretetur in lib. πύ-

ραρον ὕδωρ, &c. his: *συμφωνεῖ δὲ καὶ ὁ ἑραβός εἶπεν, ἦτοι μὲν πρώτιστα χάος γένητο, τοῖς πλεῖστοις ὀνομακεῖται δοκεῖ τὸ ὕδωρ τοῖτον τῷ τρέπον παρὰ τὴν χύσω*. Germanus.

Densos] Crebros confusosque. *Taub*.

348 *Moll. pensæ*] Lanæ scil. Milesiæ. Ovid. 'versato ducentem stamina fuso.' *Idem*.

349 *Devolvunt*] Ita Æn. i. cum respectu ad lanificium: *volvete Parcas*. Inducit vero Poëta aquarum Nymphæ, operam dantes lanificio, ut Naxadas ante illum Homer. Od. xiii. 'Ἔσθα τε νύμφαι φέρε' ὑφαίνουσιν ἀλκυόρρυπα, θαῦμα ἰδέσθαι: *Illæque Nymphæ Lintea texunt carrulea, mirabile visum*. Cerda.

Impulit aures] Pari verbo frequentissime Græci. Apollon. lib. i. *ὄβρι' ἔβαλλε: aures percussit*. Soph. Antig. *φθόγγος βάλλει δι' ὅτων*. Repetit in Philoctete. Synes. Epist. 57. *ἔβαλλόμεν ἄκοψ*. Sumere omnes ab Hom. qui Il. x. *ἀμφὶ κτύπος ὄβρα βάλλει*. Latinos quid numerem? Nunc mihi ante oculos Silius lib. ii. Claudianus i. in Eutrop. Papinius Theb. iv. qui usi eadem phrasi. Illustravi verbum vatis, tendo ad variationem. Sophoc. Antig. flexu isto, *παῖδός με σάλει φθόγγος*. Synes. Epist. 123. ab apibus: *ἐμβομβεῖ μοῦ ταῖς ἀκοαῖς ἡχώ: Sonus aures meas bombo obstrépit*. Artemid. i. 25. *μαστιγοῦσθαι τὰ ὄτρα: flagellari aures*. Hom. Od. xvi. *περὶ τε κτύπος ἦλθε*. Apollon. Arg. iii. *μὴ παρὸς ἐς ὄβρα μῦθος ἱκνηται*. Papin. Sylv. iv. 'Sonus geminas mihi circuit aureas.' Par ferme locutio Claud. de vi. Cons. Hon. 'Nomen circumsonat aures.' Silius l. xiii. 'Subit vox diffusa per aures.' Ibidem: 'Vox attigit aures.' Quod hemistichium etiam est in Val. Arg. ii. et in Claudian. de Bel. Get. et in Ovidio. Papinius Theb. ix. 'lapsa est ad aures.' in xii. 'accessit sonus aureas.' Plaut. Amph. 'vox aures verberat.' Serviunt istæ variationes auspicantibus Poësin. *Id*.

350 *Vitreisque sedilibus*] Ergo velleria similia esse debent, ubi perlucidus et cæruleus est color. *Philarg.*

Vitreisque sed.] Quod aqua sit pellucida, ut vitrum. Unde et *Nymphas* in aquis habitantes *Vitreas* appellamus. Statius: 'vitream juga perfida Circes.' quibus et velleria ejusdem coloris noster tribuit Poëtice admodum; supra vs. 335. *Taubmann.*

352 *Summa flavum caput extulit unda*] Mire per transitum veritatem tetigit. Namque Arethusæ fons dulcia fluentia inter medios habet fluctus. *Servius.*

Summa flavum caput extulit unda] Mirifice placet, quod in plerisque codicibus antiquioribus *flavum caput* legitur, Epitheton quidem cultui muliebri congruum: nam *Placidum* hic otiosum videretur. Quod alibi Neptuno signate est attributum, procellosa dispulsa tempestate, tranquillitatem inducturo. *Pierius.*

Flavum caput extulit unda] Simili sæpe inventione lusum a Poëtis. Nam extulisse capita ex imis gurgitibus de Arethusa Ovidius scribit Met. v. et de Tiberi Fast. v. De eodem Tiberi Albinovanus ad Liviam. De Ismeno amne Papinius Theb. ix. et de Vulturno Sylvar. iv. de Neptuno Silius vii. et de Nymphis eod. lib. de Thetide Homerus II. i. Sed qua forma hoc dicunt Virgilius, Ovidius, Silius, extulit. Ovidius, Albinovanus sustulit. Papinius bis levat. Silius emergere. Homerus ἀνεδύσατο. Contrariam sententiam extulit Apollon. I. iv. per ἐδύσατο, quod oppositum Homero ἀνεδύσατο. Idem Apollon. eod. I. dixit, καταδύναι βέβητος. Silius I. xii. per condidit. et I. xvii. mergo. et I. i. demergere. Ovidius Met. ix. abdidit. et Fast. v. subiit. Multa amputavi ex hac nota. *Cerda.*

354 *Cyrene soror*] Propter similitudinem potestatis, ait soror. Nam Cyrene, Thessaliæ: Arethusa vero de Elide. *Servius.*

Tua maxima cura] Quem plurimum diligis. *Idem.*

Tua maxima cura] Alibi: *Mea maxima cura.* et, *Veneris justissima cura.* Papin. Sylv. iv. 'Tua cura potissima Gallus.' *Cerda.*

355 *Tristis Aristæus, &c. Stat lacrimans*] Similia de Aristæo Ovid. Fast. I. 363. 'Flebat Aristæus, quod apes cum stirpe necatas Viderat inceptos destituisse favos. Cæcula quem genitrix,' &c. *Emmeness.*

Penei genitoris ad undam] Aut tui genitoris, aut honoris est. ut, *Tibri pater.* *Servius.*

356 *Et te crudelem nomine dicit*] Explicat locum istum Serv. Æn. I. observans, minoris esse majorem compellare meritis, non nomine: ut cum ait Æolus, 'Tuus o Regina quid optes Explorare labor.' Qui ordo non corrumpitur, nisi per indignationem, ut hoc loco. Aristæus enim indignans Cyrenem ipsomet nomine compellat, non matris merito. *Cerda.*

Crudelem] Quod filii calamitate non movearis. *Taubmann.*

357 *Percussa*] In Mediceo, et nonnullis aliis codicibus pervetustis, *percussa* legitur: de quo alibi. *Pierius.*

Nova formidine mater] Magna. ut, 'Pollio et ipse facit nova carmina.' *Servius.*

358 *Fas illi limina divom Tangere*] Utroque enim deo parente nascebatur. Ideo *fas tangere* ait. *Idem.*

359 *Simul alta jubet discedere*] Sic Hom. II. N. de Neptuno curru mare percurrenti, γηθοσύνη δὲ θάλασσα δίδωται et infra, 'video medium discedere cælum.' Et II. Ω. ἀμφὶ δ' ἄρα σφί λυγρο κῆμα θαλάσσης. Item M. Tull. Off. I. III. 'cum terra discessisset magnis quibusdam imbris.' et Calab. III. ἀμφὶ δ' ἄρα σφιν Νησομέγρησι θάλασσα δίδωται. *German.*

361 *Curvata in montis faciem circumstetit unda*] Multa sunt loca Homeri, quibus potuit hære. Ex Macrobii mente, et Hartungi Decuria 2.

versib. ex Od. xi. Πορφύρεον δ' ἄρα κύμα περιστάθη οὐραϊ Ἴον, Κυρτωθέν, κρήνην τε θένν: *Caruleum circa fluctum circumstetit monti æqualem, Curvatum, absconditque Deum.* Ex Ursini II. xviii. περί δέ σφισι κύμα θαλάσσης ῥήγντο: *Circum vero ipsas se fluctus maris rupit.* et II. xxiv. Ἀμφὶ δ' ἄρα σφι λιάζετο κύμα θαλάσσης: *Circum autem ipsas diduxit se unda maris.* Ex Jul. Scaligeri Odys. v. Τὸν δ' ἐφάει μέγα κύμα κατὰ ῥέον ἔρδα καὶ ἔρδα: *Hunc autem ferebat ingens fluctus per undarum impetum hac atque illuc.* Ad hunc, etiam diversa ratione, allusit, ait Scalig. nam illud, ἔρδα καὶ ἔρδα, expressit per *circum.* et μέγα per *montis.* Scaliger ipse *motis* legit. Lege in illo, quo vitio Homerum notet. Ovid. Met. xv. ad Nostrum ita accessit: 'Cum mare surrexit, cumulusque immanis aquarum In montis speciem curvari, et crescere visus.' *Cerda.*

Curvata, &c.] Hunc v. committit Scalig. cum Homericō Ulysseā v. 3. Caussam incurvationis hujus reddit Aristot. iv. 4. Meteorol. *Taubmann.*

Curvata unda] Sic Sil. Ital. l. i. 'Curvatis pavidas transmittit Cycladas undas.' Ubi consulendus Dausquius. Hujus etiam loci meminit Macrob. Saturn. v. 3. *Emmeness.*

362 *Accepitque sinu vasto]* Sic et Sophocles ὠκεανὸν ἐπρόκολλον vocat. *Germanus.*

364 *Spehuncisque lacus clausos]* *Mjranus,* per omnia subaudimus. Lacus autem dicit fontium et fluviorum receptacula. Hæc autem non sunt per poeticam licentiam dicta, sed ex Ægyptiis tracta sunt sacris: nam certis diebus in sacris Nili, pueri de sacris parentibus nati, a sacerdotibus Nymphis dabantur: qui cum adolevisent, redditu narrabant, locos esse sub terris, et immensam aquam, omnia continentem, ex qua cuncta procreantur. Unde est illud secundum Thaletā; 'Oceanumque patrem rerum.' *Serv.*

Spehuncisque lacus clausos, &c. Aug. not. stupef. aquarum, &c.] Haud dubie videtur respicere Maro opinionem physiologorum illorum, ab Aristotele confutatam Meteor. l. i. de fluviorum generatione, ita statuentium: aquam scilicet solaribus radiis levatam in sublime, cum pluta rursus, aggregata, congestaque fuerit in terræ visceribus, tanquam ex alvo prægrandi erumpere, et aut fluvios omnes ex uno, aut alium ex alio scaturire, nec ullam gigni aquam; sed quæ hibernis mensibus in hujusmodi conceptacula collecta fuerit, hanc in annium evadere multitudinem, et ob id majores semper hieme, quam æstate profuere, quosdam perennes esse, quosdam sævus. Cæterum dat quidem Aristoteles fluminibus fontem, principiumque aliquod, non a quo, quasi e vase quodam promatæ aqua, sed in quod primum, quæ assidue sit, concurrere, atque coagmentari solet: *ὅτι δὲ τὰ εἶν, inquit, οὐχ ὥστερ' ἐξ ἀγγέλου ταμειόμενον, τὴν ἀρχὴν εἶναι πηγὴν, ἀλλ' εἰς ἐν δὲ γινόμενον καὶ σφύρην ἀπαντᾷ πρῶτην.* *Germanus.*

367 *Diversa locis]* Pro diversis locis. *Philarg.*

Phasimque] Fluvius Colchidis. *Servius.*

Phasimque] *Phasis* annis in Colchide. *Philarg.*

Phasimque, Lycumque] Fluvii sunt Colchorum, ideo utrumque conjungit, ut etiam Strab. l. xi. ποταμοὶ δὲ ἐκείνου μὲν εἰσιν ἐν τῇ χάρῃ, γνωριμώτατοι δὲ φάσις μὲν, καὶ λυκος: *Multi fluvii in regione sunt, sed clarissimi Phasis et Lycus.* *Cerda.*

Phasimque] De hoc amne Plutarch. libello περί ποταμῶν: et Mela i. 19. 'Hic Colchi, hic Phasis erumpit.' Inde Colchorum regina Medea *Phasias* et *Phasis*, apud Ovid. Epist. Heroid. vi. *Emmeness.*

Lycumque] Fluvius Asiæ. *Servius.* *Lycumque]* *Lycus* in Syria. *Philarg.* *Lycumque]* In Syria *Lycos* est, Plin.

v. 27. et quidem in Antiochena ponit hunc fluvium Mela i. 12. 'amnesque inter eas erunt Lycus,' &c. Meminit hujus subsidentis sub terra Ovid. Metamorph. xv. 473. 'Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatu,' *Emmenesa*.

368 *Caput*] *Lambinum* arguit Robert. Titius Controvers. iv. 24. qui *caput* non pro origine, sed pro fine fluminis dici arbitratur. Eam adito, si exemplis indigeas. *Idem*.

Enipeus] Thessaliæ fluvius. *Servius*.

Primum se erumpit Enipeus] In Romano codice legere est, *primum se rumpit*. In Oblongo illo, quem Pompeius Lætus delitias suas est appellare solitas, *primum erumpit*, sine ulla prorsus collisione, et ita erat prius in codice Mediceo. In aliquot aliis, *Enipeus* est per φ. Sunt enim qui *Enipea* fluvii nomen ab Enipeo Trojano viro, cujus Homerus mentionem fecerit, hæc scriptura distinguant. *Pierius*.

Se erumpit Enipeus] Pari forma Lucret. iv. 'Tandem ubi se erupit nervis collecta cupido.' Sic et Euripides in Oreste mare ipsum ταυρόκρανον vocavit, ἢ πόντον, ὡκεῶνδς ἐν ταυρόκρανος ἀγκάλαις ἑλίσσαν κυκλεῖ χθόνα. et Sophocles in 'Trach. de Acheloo, ἀνδρείῳ τύπῳ βοόκρανος, vel a mugitu, vel quod ut boves terram fluvii scindant, vel quod loca fluvii irrigua, vel vicina pabuli lætitia vigere soleant. Vide Aristot. in quæst. διατρίβιν τοῖς ἔλεσι τοῖς περὶ τοὺς ποταμοὺς γίνονται οἱ καλούμενοι βοόμυκται, οὗς μυθολογοῦσι ταύρους ἱεροὺς εἶναι τοῦ θεοῦ. German.

Se erumpit Enipeus] *Enipeus* nameratur inter flumina Thessaliæ a Plinio iv. 8. Meminit Homer. Odyss. A. 237. ποταμοῦ Ἐνιπέης θείοιο. Recte *se erumpit*, ut vs. 78. *se* subauditum vult Sanctius, ita expressum hoc loco, et xix. 445. 'diversi sese erumpunt radit.' Sic a non nullis legitur hic verus. Vide Pier. et Sanctii Minervam p. 159. *Emmenesa*.

369 *Pater Tiberinus*] *Tiberis* et

Anio Italico sunt fluvii. *Servius*.

Pater Tiberinus] *Pater*, ut docet Turneb. adverb. xiii. 8. nomen est divinitatis: ita *Tiberinus* dicitur Deus Æn. viii. 31. 'Huic Deus ipse loci fluvio Tiberinus amæno.' Eo tamen nomine potissimum compellatur in precibus, ut Serv. Æn. viii. 72. 'Tuque o Tibri tuo genitor cum flumine sancto.' Quem verum Ennio debet noster, testante Macrobio Saturn. vi. l.: sic Æn. x. 431. 'Da nunc Tibri pater.' Et Horatius Cocles, cum, interrupto ponte, se præcipitaret in Tiberim: 'Tiberine pater,' inquit, 'te sancte precor,' &c. de quo lege Liv. ii. 10. *Emmenesa*.

Aniena fluens] Pro *Aniena*: sic *Aniena unda* apud Propert. Eleg. i. 20. Antiquus nominativus est *Anien*, de quo Priscian. l. vi. pro quo in usu nunc est *Ania*. *Golidi Anienis* meminit noster Æn. vii. 683. Tiburtini agri fluvius est, unde Propert. El. iii. 21. 'Hic Anio Tiburte fluit.' 'Ortus in monte Trebanorum,' ut Plinius iii. 12. 'tres amenitate insignes lacus desert in Tiberim.' Idem testatur Strabo l. v. quare Horatio dicitur *præceps Anio* Od. i. 7. Et quemadmodum in libello de Cult. Hort. Columella meminit *pomasi Tiberis*, sic Propert. El. iv. 7. 'Ramosis Anio quæ pomifer incubat arvis.' Hodie *Teverone*. *Emmenesa*.

370 *Saxosumque sonans Hypanis*] *Ponti* fluvius. Et *saxosum* legendum est, non *saxosus*, ne sint duo epitheta: quod apud Latinos vitiosum est. *Servius*.

Saxosumque sonans] Alias *Saxosusque sonans*, non ut duo intelligendum, *saxosus* et *sonans*, sed ob saxa *sonans*. *Philarg.*

Saxosumque sonans Hypanis] In Romano codice, *saxosus* legitur, quod improbat *Servius*, ne duo sint epitheta, quod apud Latinos vitiosum est. Erat tamen in illo Oblongo perveteri, atque etiam in Mediceo, *saxo-*

sus: aliena inde manu *saxosum* est repositum. Sed quod Servius ait de duobus Epithetis, videtur *sonans*, loco verbi potius quam pro Epitheto positum. Neque hujus elocutionis exempla desunt. Quod vero *Mius* per *lōra* scribitur in codicibus nonnullis, antiqui aliquot per *y* scribunt. *μύσια γὰρ χῶρα καὶ πόλις* apud Stephanum reperitur. Quod autem ad denominativum pertinet, et *Myoi*, et *Mysii* populi dicuntur. Et Æolium lingua *Mysadi*. Illud addam, in Longobar-dico pro *Hypanis*, *Hypanus* per *u* legi ultima syllaba, ita etiam in Mediceo. *Pterius*.

Hypanis] *Hypanis* Scythiæ amnis. *Philarg*.

Hypanis] Ejus aquæ se exonerant in Pontum Euxinum, ubi cursum habuit per Vossiniam et Podoliam. *Bog* Geographis nunc appellatur. *Hypanis* mentionem infert Ovid. *Metam.* xv. 285. 'Quid? non et Scythicis *Hypanis* de montibus ortus Qui fuerat dulcis, salibus vitatur amaris.' *Emmenes*.

Mysusque Caicus] Qui per Mysiam labitur. *Servius*.

Mysusque Caicus] De hoc Mysiam flumine Strabo l. XIII. et Mela l. 18. nec non Ovid. *Metam.* II. 243. 'Thentranteusque Caicus.' a Thentrantia Mysiæ oppido, et xv. 277. 'Et Mysum capitisque sal ripæque prioris Pœnituisse ferunt, alia nunc ire, Caicum.' *Emmenes*.

371 *Auratus cornu*] Ductum epitheton e caelesti ejus imagine. Eridanus enim triginta quatuor stellis insignitum sidus in cælo est. *Pontan*.

Taurino cornu vultu Eridanus] Sive *Padus*. Et ideo *taurino vultu*, quia ejus sonus, ut tauri mugitus: et ripæ flexuosæ sunt, ut cornu. *Probus*.

Taurino v.] Græcis ταυρήμαρτος, ταυρήμαρτος. Horat. Od. iv. 14. 'Sic tauriformis volvitur Aufidus.' V. N. Æn. VIII. 65. *Tambmann*.

Taurino cornu vultu Eridanus] Ea

enim est fluviorum natura, ut angues lapsu imitentur, obliquasque reddant ripas. Ovid. *Metamorph.* I. 'Fluminaque obliquis cinxit declivia ripis.' Unde qui præesse fluminibus existimati sunt dii, cornuti fingebantur propter riparum, alveorumque curvatas, flexusque ad cornuum bovorum similitudinem. Quare hic Virgilius Eridano cornua et taurinum vultum tribuit. *Pontan*.

372 *Eridanus*] Fluvius Italiæ, qui et *Padus* vocatur. *Servius*.

Eridanus] Galliæ Cisalpinæ, qui et *Padus* dicitur. *Philarg*.

Auratus Eridanus] Vel propter auri ramenta: vel propter stellas, quibus ille inter astra insignis est: vel quia agri ubertate divites efficit. Alio nomine *Padus*: quem Ligures *Abodungum* appellant, quasi sine fundo, *Bodemings*. De quo Polybius, et Plin. III. 16. Et hinc fortasse est, quod postea Servius *purpureum* interpretatur, *nigrum* ex altitudine. *Tambmann*.

Eridanus] Alius a Rhodano fluvius, ut disputatum Ge. II. 482. ibi de amne plura: quod et liquidum ex Ovid. *Metam.* II. 258. 'Hesperiosque amnes Rhenum Rhodanumque Padumque.' Bene *taurino vultu*, nam ipse Fluviorum Dens apud Hesiodum in scuto Herc. vs. 104. *ταίρεος ἐρροίγυος*. sic tauriformes fluvii a violento strepitu, quem, dum fluunt, excitant: inde Festus designari ait, 'taurorum specie simulacra fluminum: id est, cum cornibus, quod sunt atrocita, ut tauri.' Quod passim videre est in numismatibus Antonii Augustini. Sed hæc jam vidit et docuit Cl. Grævius in addendis ad lect. Hesiod. p. 138. *Emmenes*.

373 *Purpureum*] Nigrum ex altitudine accipimus. Nam *Padus* non in Rubrum mare, sed juxta Ravennam in Adriaticum cadit. Et *purpureum* Græcam est epitheton: mare rubrum etiam dixit Homerus, εἰς ἄλιν πορφύ-

ρδσσαν. Unde apparet Victorinum hoc loco errasse, qui *purpureum mare* Rubrum esse dixit, quod est juxta Indiam. *Servius.*

Purpureum] Altum, et per hoc nigrum tropice: legitur et *influxit*. *Philarg.*

In mare purpureum] Cæruleum. Etiam Hom. ἄλα πορφύρεσσαν, et κύμα πορφύρεον frequentat. *Propert.* el. II. 18. 'Qualem purpureis agitatam fluctibus Hellen.' Intelligit autem mare Adriaticum, in quod Padus quinque ostiis se exonerat, triginta secum flumina deferens. *Philargyr.* *purpureum* exponit *altum*, id est nigrum. *Taubmann.*

Violentior] De rapiditate hujus fluvii *Georg.* I. 'Proluit insano,' &c. *Idem.*

Effluit] Non *influxit*. In Romano, et in codicibus perveteribus *effluit* legitur, quod veriti sunt in geminatum vitiosum esse, quum tamen hujusmodi exempla pleraque etiam apud Oratores inveniantur, quæ longum esset enumerare. *Pierius.*

374 *Thal. pend. p. tecta*] Πεπρωσῆς antri. Eleganter autem *pendentia*; unde *Senecæ* toties, 'suspendere ædificia.' de *Benef.* VI. 16. *Nat. Q.* VI. 1. et *Epist.* XII. 'Etsi quis specus saxis penitus exesis montem suspenderit,' &c. *Pensiles* etiam *horti* ideo dicti, quia columnis suspensi nutabant. De qua re copiose *Laur. Ramirez.* ad *Mart. Taubmann.*

375 *Fletus inanis*] His enim movebantur rebus, quarum erat facilis reparatio; ideo *inanes* dixit. *Servius.*

Inanis] *Inanes* pro levibus, et quibus succurri posset. *Philarg.*

376 *Dant ordine fontis*] Rite secundum ordinem epularum. *Servius.*

377 *Mantelia*] Quibus manus teruntur. *Idem.*

Mantelia] Hujus singulare *Mantelum*. *Plautus* in *Captivis*: 'Nec *Sycophantijs*, nec fucis ullum mantelum obviam est.' *Lucilius* autem *mantela*

dicit *mappas*: 'Mantela, merumque.' *Philarg.*

Tonsis mantelia villis] Nam et villosa erant, ἄσσια *Polluci.* *Ovid. Fast.* IV. 'Duxerat ad dextram villis mantile solutis.' *Martial.* XIV. 138. 'Nobilis villosa tegant tibi lintea citrum.' *Χειρόμακτρον* autem et *Mantile* ejusmodi: ὀμόλινον et ἐκμαγεῖον dicitur *Enstathio.* V. N. *Æneid.* I. et *Plant. Capt. act.* III. 3. *Taubmann.*

Mantelia] Telæ manuum. *Varro* de L. L. I. v. *mantetum* quasi *manutetum*. *Rom. Cod.* et *Oblongus* per e: inde apud *Lucill.* *mantella*, ut *Dausq.* in *Orthogr.* sic *mantelia* vel a *tergendis manibus*, vel *mandelia* a *mandendo* dici vult *Isiod.* XIX. 26. *Glossæ* vet. et *Poll.* VI. 14. *χειρομαγεῖον mantela*; pro quo et *mantelum* et *mantele* ut *Salmas. Aug. Script.* t. 2. p. 445. et 446. de usu mantelium disputat. *Etymologus* exponens quid sit *χειρόμακτρον*, inquit, ὃ παρὰ ῥωμαῖους καλεῖται *μανδύλιον*. est etiam in usu *mantile* per i. de hac voce *Salmas. Plin. exercit.* p. 765. *Casaub.* ad *Athenæum* IX. 18. et *Ferrar.* de re vest. p. 1. c. 7. *Emmeness.*

378 *Plena reponunt Pocula*] Iterant, sæpe offerunt. *Servius.*

379 *Panchæis adolescunt ignibus aræ*] Id est, ture, Arabicis odoribus. *Adolescunt* autem pro incenduntur. κατ' ἐσθημισμὸν ponitur. *Idem.*

Panchæis] *Thura* *Panchæorum* in honore. *Noster* supra *Ge.* II. 'Totaque thuriferis Panchaia dives arenis.' *Ovid. Metam.* x. 'Cinnamagæ, costumque suam, sudataque ligno Thura ferat, floresque alios Panchaia tellus.' *Claudian. Rap.* II. 'Quicquid thuriferis spirat Panchaia silvis,' De hoc thure capiendi *Lucretius*, *Claudianus*, *Tibullus*, *Arnobius* sub nomine odorum, ramorum, mercium, resinæ. Ait primus I. II. 'Araque Panchæos exhalat propter odores.' Alter de III. consulatu *Honor.* 'Indus ebur, ramos Panchaia, vellera Seres.' Ter-

tius l. iii. 'Illic, quas mittit dives Panchaia merces.' Quartus l. vii. 'Panchaicas ardere resinulas.' Cerda.

Adolescent] Hic vim habet frequentationis, et *Panchaia adolescent*, id est, Panchaicis odoribus incenduntur aræ. *Philarg.*

Adolescent] *Adolescere* pro incendi usurpari Scottus nod. Ciceronian. iv. 4. monet, quia non patiebatur prisca superstitionis scæva verba proferri, quibus vitiabantur Sacra: inde *nectare pro occidere: fuisse, abisse, vixisse, pro mortem obisse*: non pœnitebit de hoc verbo Sanetii Minervam consulasse. p. 413. *Emmenecus.*

380 Cape] Duo hic dicam: Primo de propinatione, qua se veteres excipiebant: deinde, de forma, qua illa fieret. Propinationis multa vestigia, præsertim in Athen. Nam l. i. Ulpianus sibi petit propinari. Et l. x. *παρὰ μὲν τῷ θεοῦ τῷ δευτέρῳ ἀλλήλων, εἰς οὖν οὖον ἐν τῷ συμπόσι πᾶσι πρόβηται*: *Alexander cum carnaret apud Medum Thessalum, essentque in convivio viginti, omnibus propinavit.* Omitto hoc, tum quia obvium, tum quia alibi credo a me observatum. Pergo ad formam. Solemne fuit verbum *cape*. Hic Poëta: *cape Carchesia*. Seneca in Thyeste: 'Poculum infuso cape Gentile Baccho.' Silius vii. 'En cape, Bacchus ait, nondum tibi nota, sed olim Viticolæ nomen pervulgatura Falerni Munera.' Variata hæc forma per verbum *πίθι* ab Athen. l. x. per *πίθη* ab Homero Odys. iii. et per *laccos* a Val. Flacc. Arg. l. v. 'Et juxta Æsonidem magno cratere laccasit.' per *do*, ab Nostro Æn. i. 'Tum Bitum dedit increpitans.' et Athen. l. ii. *τῷ δεξιῷ ὀρέσθαι τὸ ποτήριον: datus dextra poculum.* Hanc formam sæpe Homerus infert. Porro is, cui propinabatur, dicebat Latinis *capio*, Græcis *λαμβάνω*. Seneca in Thyeste: 'Capio fraternæ dapis Donum, paternis vina libentur Diis.' De Græcis, Anacr. *τὸ μὲν οὖν πρῶτα λάβωμεν*:

Itaque poculum capiamus. Athen. l. x. *παρὰ πάντων τὰ ἴσα λαμβάνων: omnium propinationes accipiens.* Et l. vi. *δημοσθένης παρ' ἑρπιδίου τὴν κώλην εἰλόφη*: *Demoethenes ab Harpale accepit calicem.* Cerda.

Mæonii Bacchi] Lydii vini. *Carchesia* autem poculorum sunt genera. *Servius.*

Mæonii] Quæ nunc Lydia, olim *Mæonia* vocabatur. In hac regione mons est Tmolus, ferax boni vini. *Phil.*

Bacchi] Quæ Baccho, id est, vīno impleri solent; ceterum Nymphis libari vino Pontifices negant; et sane mox interdictum evidenter apparuit, cum ait: 'Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam.' *Idem.*

Mæonii Bacchi] Id est, præstantissimi vini, quale in *Mæonia* sive *Lydia* nascitur. Ea enim regio Sole perusta, arboribus omnino exusta scribitur, præter vitem, unde et *κατασκευασμένης οὖου* appellatur: quod hic notari Cæli Rhodigini auctor est vii. 14. *Tambmann.*

Carchesia] Ita Æn. v. 'mero libans carchesia Baccho.' Fuit autem *Carchesium*, poculum procerum et circa mediam partem compressum mediocriter, anatum, analis a summo ad infimum pertinentibus: ut ex Athenæo (pag. 475. Edit. Casanbonicæ) refert Macrobius. v. 21. *Idem.*

381 *Oceano libemus ais*] Quasi Nympha Oceano sacrificat. *Servius.*

Libemus] Sacrificemus. *Philarg.*

Libemus] In omni convivio id quod offerebatur in honorem Deorum, exprimebatur verbo *libo*. Athen. l. iv. Homerum laudat, quia is convivas faciat *σπονδοποιότατος: libantes*. Atque id ipsum fecisse Platonem, et Xenophontem observat, reprehenditque Epicurum, quod *ὁ σπονδὴν, libanem nullum* Diis offerret, sed sacra comederet, ut ait Simonides, *ἄδρα, ἡλίβητα*. Cerda.

382 *Oceanumque patrem*] Secundum Thaletæ, ut supra diximus. *Servius.*

Oceanumque] Secundum Physicos dixit, qui ajunt omnium rerum elementum aquam esse: in quibus Thales primus. *Philarg.*

Oceanumque patrem rerum] Ex opinione eorum, qui aquam rerum omnium principiam statuerunt; unde non solum Juppiter, sed et Neptunus *πρωτάμυος* Græcis. De quo Aristot. *Metaphys.* I. V. et N. *Georg.* I. 12. *Taubmann.*

Sorores] *Sorores*, aut inter se, aut suas. *Philarg.*

383 *Centum quas silvas, centum quas flumina servant*] Aut ducentas esse dicit: aut finitus est numerus pro infinito. *Servius.*

Servant] Pro incolunt, et obtinent: ut ipse alibi: 'Servantem ripas alta non vidit in herba.' *Philarg.*

384 *Perfudit nectare Vestam*] Id est, in ignem vinum purissimum fudit: post quod, quia magis flamma convulit, bonam omen ostendit. *Servius.*

Vestam] Pro igni; et videtur superius de aqua sensisse, non de vino. *Philarg.*

Ardentem perfudit nectare Vestam] Vinum intelligit, cujus effusio fausta semper in sacris. In *Il.* xvi. Achilles *λαῖβε δὲ ὄνον Οὐρανὸν ἐλισσάνων*: *Libavit vinum cælum suspiciens.* Exempla obvia. Inde ab eodem *Hom.* *Odys.* I. xii. notatur ut infaustum vinum non libari, sed sacrum fieri aqua, vini inopia: *Οὐδ' εἶχον μέθυ λαΐψαι ἐπ' αἰθομένοισι λεποῖσι, ἄλλ' ὕδατι σπένδοντες*: *Neque vinum habuerunt ad libandum super incensa sacra, Sed libantes aqua.* Par locus est apud *Apolonium* I. iv. ubi vini inopia libatio fit aqua, atque ob id ipsam *Heroës* illi, qui sacrum peragebant, ridentur ab mulierculis *Medææ*. Est etiam ad hanc rem aliquid in *Sillo* I. vii. apud quem *Bacchus*, visa libatione absque vino, ne hoc in ea deesset, *Falerium* creavit. *Cerda.*

Ter flamma ad summum tecti subjecta relucit. Omne quo firmans animum]

Cum flamma subito, et sponte in sacris, et libamentis exillebat, et sursum altissime se efferebat, boni erat omnis indicium. *Consule Turneb. advers.* xix. 27. et *Maronem nostrum* *Ecl.* viii. 105. 'corripuit tremulis altaria flammis Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse: bonum sit.' Vide ad hunc locum *Servium*. *Ovid. Metam.* x. 278. 'et amici numinis omen Flamma ter accensa est; apicemque per aëra duxit.' Eum in finem vinum infundebatur in ignem, ut luculentior inde surgeret flamma; nam, ut *Ovid.* alibi, 'Solet effuso surgere flamma mero.' *Emm.*

387 *Est in Carpathio*] *Carpathos*, insula contra *Ægyptum*, a qua vicinum pelagus *Carpathium* appellatum est. Hic aliquando regnavit *Proteus*, relicta *Pallene* civitate *Thessaliæ*; ad quam tamen reversus est postea: quod ostendit hoc loco; dicens, 'Patriamque revisit *Pallenen*.' *Servius.*

Carpathio] *Ægyptio*. *Carpathos* enim insula est *Ægypti*. vel ut *Pompejus* dicit, insula *Rhodium*. Alii sic: *Carpathium* mare inter *Rhodium* et *Alexandriam*, quod abesse dicitur a *Carpatho* insula, ut *Lucilius*: 'Carpathium mare transvectus, cenabis *Rhodi*.' *Philarg.*

Est in Carpathio] Vide eum locum *Æn.* v. 'Carpathium Siculoque secant mare.' Ut autem *vates cœnuleus*, γέρων ἑλῖος *Hom.* Totus autem hic locus, sequentesque versus pene omnes ex *Od.* Δ. ubi *Menelaus* ex consilio *Idothei* extorquet vincula vique vaticinium. *Germanus.*

Est in Carpathio, &c.] Totus hic locus ex *Odys.* Δ. est. Quanquam *P. Victorius* x. 21. a *Pherecyde* sumptum dicat. Tot autem fere allegorias huic figmento indnerunt, quot *Proteus* ipse sibi formas. *Diod.* *Siculus* ad historiam regum *Ægyptiorum* refert, qui diadematum formas subinde variarint. *Lucianus* *Protea*

Indium facit et histrionem. Plato de fallaciis Sophistarum exposuit. Alii de Natura varias species gignente: alii de variis vestimentorum formis, quibus uterentur populares Protei. Cms. Calcragnius per Protea Veritatem intelligit, quæ in abdito latens difficulter deprehenditur. Alii imaginem habere censent Viri Prudentis. Melanchthon conversiones istas ad Intelligentiam refert, quæ se in omnes q. species transformet. Natalis de Comitibus vium æris interpretatur, quem vide in Mytholog. viii. 8. *Taubman.*

Est in Carpathio, &c.] Sic Ovid. xi. 249. 'Donec Carpathius medio de gurgite vates,' &c. *Emmenes.*

388 *Caruleus Proteus]* Hom. γέρων ἄλως. de pari aquarum Deo Ovid. *Caruleum Tritona.* Cerda.

Magnum qui piscibus æquor] Equi enim marini prima parte equi sunt, postrema resolvuntur in pisces. *Serv.*

Piscibus] Eodem et pisces et equos dicit. *Philarg.*

Magnum æquor] Observat Gifan. Græcorum ἡλα θίαν, redditum per mare magnum a Latinis. Horum princeps fuit Livius Andron. qui apud Festum: 'Celosque ocris, arvaque patria, et mare magnum.' Sicuti deinde alii; nam Ennius apud Cic. de Divin. i. et Epist. ad Atticum: 'Jamque mari magno classis cita textitur.' Lucret. i. vi. 'Fluminibus, magnoque mari, cum frangitur æstu.' Virgil. hic: 'magnum æquor.' Val. Flac. Arg. i. 'Quæstibus, et magni numen maris excitat Helle.' Hi omnes reddunt ἡλα θίαν. *Cerda.*

389 *Iuncto curru]* Pro adjunctis simul equis, ut hunc locum interpretatur Sceff. de re vehic. i. 13. sic absolute *Iunctum vehiculum* i. 14. quales hi fuerint equi, docet idem Sceff. de re vehic. i. 18. *Emmenes.*

Metitur] Emulatur. Ovid. Met. l. ix. 'Ægras metiris aquas.' Sil. i. l. v. 'duces pelagi terræque laborem

Diversum emensos.' Claud. de Bel. Get. 'Metimur flumina.' Cam vero Poëta conjungat verbum istud cum magno mari, videtur omnino hæsisse versui Lucillii. Hic apud Nonium: 'Vir mare metitur magnum, se fluctibus tradit.' Non abludit, 'mare immensum,' quod frequentissimum Poëtis. *Cerda.*

390 *Emathie]* *Emathia*, id est, Macedoniæ, propterea meminit hoc loco, quia contermina est Thraciæ. Alii sic: *Pallene* insula secundum Thermodontem, dicta a Palla Sithonis filia, quæ nunc Chersonesus vocatur; hanc Proteus quondam, propter Busiridis crudelitatem relicta Ægypto, petiit. *Philarg.*

391 *Pallenen]* Hoc ideo dixit, quia Proteus antequam in Ægyptum migraret, Thraciæ fuit incola, ubi habuit uxorem Coronem: filios, Telegonum, et Polygonum: qui cum advenas luctari secum adigerent, et excruciarent; ad postremum victi et interempti ab Hercule, animum patris perculerunt. Quapropter cum tædiæ præsentium rerum, vellet solum vertere, Neptunus illic super mare specum fecit, per quam in Ægyptum commeasse dicitur. *Pallene* autem est Chersonesus in Thracia, cujus in faucibus Corone est oppidum, ab uxore Protei cognominatum. *Idem.*

Pallenen] Scribit Isacius in Lycoph. Proteum fuisse Ægyptium genere. Plato etiam in Euthyd. *πρωτὴ αἰγυπτιον σοφιστήν*: Proteum Ægyptium sophistam. Et Hom. *πρωτὸς αἰγυπτιος*. Addit Isac. ex Ægypto migrasse Phalagram Pallenen, ubi uxorem Toronem duxit, et filios habuit Tmylum, (aliqui male legunt Tmolium) et Telegonum. Inde itaque et Phalagrens, et Pallenius dictus: non tantum Ægyptius. Pallenæ meminit Demosthenes in Haloneso. *Cerda.*

Pallenen] Hanc Stephanns dicit οὗτος πόλις θράκης καὶ χειρόνησος. De peninsula Strabo in excerpt. l. vii.

χερβήρητος κείται ἐν τῷ ἰσθμῷ, ἢ πρὶν μὲν ποτιδαία, νῦν δὲ κασσάνδρεια, φλέγγρα τὸ πρὶν ἐκαλεῖτο. Meminit ejus Mela II. 2. inter *Athos et Pallenem*, &c. Emmeness.

392 *Grandævus*] Ita Æschylo παλαργεῖης, Homero γέρον, Nostro statim *senis*. Porro Dii omnes marini, ut plurimum, seues finguntur ab spuma et canicie maris. *Cerda*.

Grandævus] Παλαργεῖης Æschylo, πρεσβύτατος Hesiod. Taubmann.

Notit namque omnia] Homer. πάντα εἰδώς. Et de Proteo νημερτής: *veridicus*. Nonnus Dionys. xxi. παντιπόλῳ πρωτεί, vati *Proteo*. Ibidem νοεοῖο πρωτῆος, sapientis *Protei*. *Cerda*.

393 *Quæ sint, quæ fuerint*] Ut Homerus, ὅς ῥ' εἶσι τὰ τ' εἶντα, τὰ τ' εἰσοόμενα, πρὸ τ' εἶντα. *Servius*.

Quæ sint, quæ fuerint] Ab ipso trium temporum complexu non abeunt aliorum sententiæ. Hom. II. 1. de Chalcante: ὅς ῥ' εἶσι τὰ τ' εἶντα, τὰ τ' εἰσοόμενα, πρὸ τ' εἶντα: Qui noverat et præsentia, et futura, et præterita. Empedoclis apud Arist. *Metaph.* III. πᾶσ' ὅσα τ' ἦν, ὅσα τ' ἐστὶ, ὅσα τ' ἔσται ὁπίσω: Omnia, quæ fuerunt, quæ sunt, quæ erunt deinde. Platon. *leg.* x. τῶν ὄντων, καὶ γεγονότων, καὶ ἐσομένων. *Lucret.* I. 1. 'transactum quid sit in ævo, Tum quæ res instet, quod porro deinde sequatur.' Plauti *Bacch.* 'Quicunque ubique sunt, qui fuere, quique futuri sunt posthac.' *Catul.* 'Quot sunt, quot fuere, Marce Tulli, Quotque post aliis erunt in annis.' Ita ferme ex aliorum iudicio: quæ ipse reperi dabo ad illud Æn. IV. 'Nunc, olim, quocunque dabunt se tempore vires.' Verba Virgilio ita redde ex Dione Chrys. *Orat.* XXXVII. τῶν ὄντων, τῶν γεγενημένων. *Cerda*.

394 *Ita Neptune*] Ubi deest ratio, sic loquitur. Nam ita et in tertio Æn. dixit, 'Sic visum superis.' quum præmisisset *immeritam*. *Servius*.

395 *Armenta et turpis phocas*] Mag-

nas. ut, 'Cui turpe caput.' *Phocæ* sunt boves marini. *Idem*.

Turpis] Hic truces: ut, 'Cui turpe caput.' vel potius, enormes. *Philarg.*

Et turpis phocas] Videtur, ut Ursinus testatur, imitatus versum incerti Poëtæ apud Victorinum: 'Non phocæ turpes, non marcentes balænæ.' Vide quæ dicta sunt *Georg.* III. 548. Quas hic *turpis* Ovid. *Epist. Heroid.* x. 87. *magnas*, et *Metam.* I. 300. *deformes* nominat. Sunt qui ob teterimum odorem phocas turpes appellandas censent, a qua sententia non abit illud Homeri *Odys.* Δ. 406. Πικρὸν ἀποσπνέουσα ἄλδς πολυθενέος ὀδμήν. et vs. 442. Φωκῶν ἀλιотρεφέων δλοότατος ὀδμή. Eodem circiter loco plura de phocis, easque etiam vocat *νέποδας*, non quod pedibus destitutæ sint, sed exiguas habeant, secundum sententiam pereruditi Bocharti in *Hierozoic.* I. 7. Ideo forte Aristoteli *Hist. anim.* II. 1. *læssæ et imperfectæ quadrupes est, ὥσπερ πενηραμένον τετραπουν*. De fædo et insuavi hujus bestię odore *Cerda* testes advocat Suidam et Oppianum *Cyn.* I. III. qui φώκην δύσοδμον ζῶον θαλάττιον esse affirmant. *Emmeness*.

396 *Hic tibi, nate, prius vincis capendus*] Aliter non edebat vaticinium. Videndus Hom. dicto loco, et Hygin. in *Fabul.* c. 118. Paria de Sileno, qui nisi captus, non edebat. *Phrasis* ipsa Græcorum est. Sophocl. in *Philoct.* ὁδῶν λαβαῖν. *Cerda*.

397 *Expediat morbi causam, eventusque secundet*] Duo enim ista requiruntur in oraculis, causa mali, et remedium. *Servius*.

398 *Sine vi non ulla dabit præcepta*] Ne eum speraret posse precibus flecti. *Idem*.

Nam sine vi] Pars ista, præter Hom. sumta a Platone, qui in *Euthyph.* καὶ οὐκ ἀφερέος ἂν εἴ, ὥσπερ ὁ πρῶτος, πρὶν ἂν εἴπῃ: *Dimittendus non es, quemadmodum Proteus, priusquam dixeris*. *Cerda*.

Præcepta] Responsa. *Philarg.*

399 *Orando flectes*] In Mediceo codice, *orando vinces* legere est. Alterum ex his paraphrasis omnino fuit. *Pierius.*

Vim et vincula] Violenta vincula: ἐνδεδόσ. *Taubmann.*

400 *Doli circum hæc demum*] Circa vincula novissime ejus desinent doli, id est, formarum varietates: cujus signum physicam volunt esse rationem: nam homo habet in se libidinem, stultitiam, ferocitatem, dolum: quæ dum in eo vigent, pars illa, quæ vicina divinitati, id est, prudentia, non apparet: quæ tunc potest suas vires tenere, cum fuerint illa religata; id est, cum quis caruerit omnibus vitis. Unde sacerdotem hunc dicit posse vaticinari, et suscipere divinitatem, cum religata in eo fuerint ignea cupiditas, silvestris asperitas, lapsusque animi, aquarum mobilitati similis. *Servius.*

Doli circum hæc demum] In Mediceo dictionum ordo ita habet. Et meliori numero. in aliis autem ‘doli demum circum hæc,’ &c. *Pierius.*

Franguntur inanes] Circum hæc, secundum hæc, id est, cum quis caruerit omnibus vitis; et *inanes doli*, non quia inanes sunt, sed inanes eos facies, si adhibueris vim. *Philarg.*

401 *Medios cum Sol accenderit æstus*] Fere enim numina tunc videntur. Lacanus, ‘Medio cum Phæbus in axe est; Aut cælum nox atra tenet: tunc ipse sacerdos Accessum domini- numque timet deprendere luci.’ *Servius.*

Medios cum Sol accenderit æstus] Nitentur ista auctoritate Homer. asserentis tunc Proteum e mari emergere, quasi se tunc det conspectandum. Ἦμος δ’ ἡέλιος μέσον οὐρανὸν ἀμφιβέβηκει Τήμος ἄρ’ ἐξ ἄλδς εἰσι γέρον ἄλιος νημερτής: Quando ergo Sol medium cælum ascenderit, Tunc e mari emerget senex marinus veridicus. Sed et partem istam illustrat Cælius

xviii. 25. Locutionem porro diæ mediū ita extulit Herod. l. iii. καυμάτων τῶν θερμότητων λόγους. *Cerda.*

402 *Sitiant herbæ*] Ita dicuntur herbæ sitire, ut arbores esurire a Plin. xvii. 2. Græci quoque δάδρα, et λάχαρα, dicunt δάφην, et πικρὸν. *Idem.*

403 *In secreta s. d.*] Fere omnes dii marini semes sunt. Albent enim eorum capita spinis aquarum. *Serv.*

404 *Se recipit*] Proteum dicit. *Philarg.*

405 *V. tenebis*] Horat. Epist. i. 1. ‘Quo teneam vultus mutantem Protea nodo?’ *Taubmann.*

406 *Tum varia eludent species*] Hoc loco plurimum variatur: nam in Romano codice *ludent*. In Oblongo perveteri *eludent* præsentī tempore. In Longobardico, in Mediceo, et plerisque aliis *eludent* futuro; in multis quoque *illudent*. *Pierius.*

Varia eludent species] Vide Adag. Πρωτεύς ποικιλότερος: in versipelles. Apud Hesiodum *Periclymenus* etiam Nelei et Polymelæ filius, frater Nestoris, dicitur a Neptuno hanc facultatem consecutus, ut se in omnia, quæ vellet, converteret. Itemque *Thetis*, et *Mastra* Erysichthonis F. De *Vertumno* extat Fabula apud Propert. iv. 2. et Ovid. Met. xiv. 15. *Taubm.*

407 *Sus horridus*] Ovid. ‘nunc erat hirtus aper.’ *Idem.*

Sus horridus, &c.] Ex Homeri hæc desumpta Odyss. Δ. 456. Ἄλλ’ ἦτοι πρότιστα λέων γένε’ ἠγγένειος, ἄβραρ ἔπειτα δράκων, καὶ πάρδαλις, ἥδ’ ἐ μέγας οὐδς, &c. Quem imitatus videtur Horat. Sat. ii. 3. ‘Effugiet tamen hæc sceleratus vincula Proteus Cum,’ &c. ‘Piet aper: modo avis: modo saxum: et cum volet, arbor,’ &c. *Emmeness.*

Atra tigris] Id est sæva. *Servius.*

408 *Squamosusque draco*] Noster in Culice: ‘Squamosos late torquebat motibus orbes.’ Et: ‘Horrida squamosi volventia membra draconis.’ *Cerda.*

Fulva cervicē leonæ] *Lucret. l. v. 'corpora fulva leonum.' Idem.*

409 *Aut acrem flammæ somitum*] *Hinc fortasse Tibull. l. i. 'Sic ubi Bellonæ motu est agitata, nec acrem Flammam, non amens verbera torta timet.' Idem.*

Vinctis Excidet] *Sic et ἐκπίπτειν Græci pro elabi et effugere. Germ. 410 In aquas dilapsus*] *Sic Horat. 'Dilapsam in cineres facem.' et Virg. Æn. iv. vs. ult. 'Dilapsus calor.' Emm.*

411 *Formas æ vertet in omnis*] *Hom. Odys. iv. de eodem Proteo: πάντα δὲ γινόμενος περφόρειται, vertens se in omnia tentabit. Cerda.*

Formas se vertet in omnis] *Ideo Ovid. Metam. ii. 9. 'Protea ambignum' appellat: et viii. 730. 'Sunt, quibus in plures jus est transire figuras: Ut tibi, complexi terram maris incola, Proteu. Nam modo te juvenem, modo te videre leonem; Nunc violentus aper: nunc, quem tetigisse timerent, Anguis eras: modo te faciebant cornuæ taurum. Sæpe lapis poteras, arbor quoque sæpe videri. Interdum, faciem liquidarum imitatus aquarum, Flumen eras: interdum, undis contrarius ignis.' Emmeness.*

412 *Tanto, gnate, magis*] *Alii legunt, 'Tantum nate magis.' Pierius.*

Tanto, gnate, magis] *Ad verbum pene Hom. οὕτως δ' ὥστε μάλιστα ἐχέμεν, μᾶλλον τε πίεειν: vos autem firmiter tenete, magisque premite. Cyrene ipsa loquens cum Aristæo apud Ovid. Fast. i. 'Decipiat ne te versis tamen ille figuris, Impediant geminas vincula firma manus.' Cerda.*

413 *Donec talis erit, &c.*] *Sic Ovid. Metam. xi. 252. 'Ignaram laqueis vinclorque innecte tenaci: Nec te decipiat, centum mentita figuras: Sed preme quicquid erit: dum, quod fuit ante, reformet.' Emmeness.*

415 *Liquidum ambrosiæ diffundit odorem*] *Unxit eum, quo posset esse videndi numinis capax. Servius.*

Liquidum ambrosiæ diffundit odorem:

Quo totum nati corpus perduxit] *Sic editio habet Heinsiana. Utrumque verbum in Romano codice diversum est, ubi legitur depromit odorem, et corpus perfudit. In aliquibus etiam ambrosia ablative casu; integrum autem Lectoribus sit, quam maluerint lectionem admittere, quum neque hæc neque illa mihi reprehensione digna videatur. Pierius.*

Diffundit] *Turneb. leg. i. 1. defudit; alii, depromit: ut et vs. seq. perfudit. Ideo autem Aristæus ungitur, ut possit videndi numinis capax esse, auctore Servio: vel, ut aliptæ in morem, gratior et robustior esset: vel, denique, ne offenderetur maris et phocarum fœtore. Taubmann.*

Liquidum ambrosiæ diffundit odorem] *Horat. od. i. 5. 'Perfusus liquidis urget odoribus.' Noster Æneid. xii. 411. 'spargitque salubris Ambrosiæ succos.' Pro quo Stat. Thebaid. xii. 139. 'Ambrosiæque rigat succis.' De Nectare sic Quid. Metam. iv. 250. 'Nectare odorato spargit corpusque locumque.' Teterrimi fœtoris remedium petitum ex Homero Δ. 444. 'ἅλλ' αὐτῇ ἐδάσσε, καὶ ἐπρόσωτο μέγ' ὄνειαρ' Ἀμβροσίην ὑπὸ βῆνα ἐκδάσσει θῆκε φέρονσα, &c. Emmeness.*

416 *Perduxit*] *Prius unxit. Phil.*

Perduxit] *Id est oblevit: sicut contra, Inducere, delere est. Aliud est perducere, in illo Persii Sat. ii. 56. 'auro sacras quod ovato Perducis facies:' nempe totas statuas ex auro tropæorum ducere: ἐλατνειν. Notat Bersmannus esse etiam, qui respici putent ad morem conviviorum, quo coronati et unguentis delibuti epulabantur. Taubmann.*

417 *Dulcis compositis spiravit crinibus aura*] *Crimibus: nempe, nimis anxie ornatis et curatis, quibus opponuntur neglecti, incomti, incompositi, vel, ut Poëta, qui sine lege sunt positi. Plaut. Mostell. i. 3. 97. 'suo quique loco viden' capillas satis compositu' est comode? quod offi-*

cium fuit *ornatricum*, ut eruditè Wouwerius ad locum citatum, nec non Pignorius de servis p. 191. sic nihil magis compositum apud Ter. E. v. 4. 13. et *componere* pro ornare apud Ovid. Met. iv. 318. *aurem* pro *ore* hic sumit Non. Marc. *Emmen*.

Aura] In Romano codice *aurea* est, quod non placet. *Pierius*.

418 *Habitis*] Vegetabilis. *Servius*.

Habitis vigor] Tanquam palestritarum, quorum corpora *εθερεῖν* oportet. Terent. 'Si qua est habitior paulo, pugilem esse ajunt.' Idem: 'quæ habitudo est corporis.' *Tambm*.

Specus ingens] In singulari numero hoc *specus*, in plurali hi *specus* dicimus. *Servius*.

Est specus ingens] Ad verbum Hom. II. XIII. 'Ἔστι δέ τι σπῆος εὐρύ.' Non abludit versus iste ex Odys. III. 'Ἔστι δέ τις λισσῆ, ἀπείδ τε εἰς ἄλα πέτρῃ: Est autem quedam levis, præruptaque in mare petra. *Cerda*.

419 *Exesi*] Hinc Sid. epith. i. 1. 'exesi sale montis apex.' *Idem*.

420 *Inque sinus scindit sese unda*] Sic et Apollon. *κύπτειν ὕδωρ*. i. II. οἱ δ' ἀλαλήτῃ κόπτον ὕδωρ. *Germ*.

421 *Deprensus*] Periclitantibus. *Servius*.

Deprensus] Olim, pro aliquando: et *deprensus*, verbum proprie nauticum, cum tempestate occupantur: sic alibi: 'Argolicove mari deprensus.' *Philarg*.

Deprensus olim] Ut Latinum deprehendere ad tempestatem refertur, ita ἀπολαμβάνειν apud Græcos: Plato in Phædone de nave in Delum ab Atheniensibus quotannis mitti solita, cujus reditus mortem Socratis suspenderat: τοῦτο δὲ ἐνίστε ἐν πολλῇ χρόνῳ γίνεται, θὼν τύχῳσιν οἱ ἄνθρωποι ἀπολαμβάνοντες αὐτοὺς. Catull. 'velut minuta magno Deprensa navis in mari.' *Germanus*.

Deprensus] Ad rem pertinet nauticam. Ovid. Heroid. Epist. vii. 65. 'Finge, age, te rapido, &c. Turbine

depreandi.' et Metam. iv. 368. 'Utque sub æquoribus depremsus polyphus hostem.' Sic deprehendi dicuntur, qui inopinantes in periculum incidunt. Phæd. f. v. 5. 'qui deprensi perierint.' Flor. II. 12. 'depressa Macedonia.' Horat. Sat. I. 2. 'deprendi miseram,' &c. *Emmen*.

Statio] Ulpianus l. Ait prætor. De Flumin. 'Stationem,' inquit, 'dicimus a stando.' Is igitur locus demonstratur, ubi naves stare possunt. *Germanus*.

Statio tutissima nautia] Contrarium ejus, quæ habes Æn. II. 23. 'statio malefida carinis.' Pomp. Mela II. 3. 'Aulis, Agamemnoniæ Grajorumque classis in Trojam conjurantiam statio.' *Emmenus*.

422 *Tegit*] Tegere consuevit. Nam tunc illic non erat. *Servius*.

Obijce] Objectione. Et melius *hic obex*, quam *hæc obex* dicimus. *Idem*.

423 *In latebris Conlocat*] Reddit Hesiodicum illud in Theog. *εἰς δὲ μὴν κρύψασα λόχῳ*. De hac re Sil. I. XII. 'Cyrenem monstrasse ferunt nova littora matrem.' *Cerda*.

Aversum a lumine] Paululum obliquum a lumine. Et sciendum Proteum temporalem suscipere divinitatem; alioquin potuit Aristæum cognoscere latitantem. *Servius*.

Aversum a lumine nymphe] Romanus codex, et plerique perveteres, *aversum lumine* absque a præpositione separativa legunt. In aliquot *aversum a limine* habetur. *Pierius*.

424 *Resistit*] Vetera omnia exemplaria, quotquot habui *Resistit* legunt: hoc est, retro, vel in recessu sistit. In nonnullis tamen *recessit* invenias. *Idem*.

425 *Jam rapidus*] Hic distinguendum propter duo epitheta. *Servius*.

Sirius] Stella est in ore Canis, per quam nimios æstus accipimus. *Idem*.

Sirius] Stella in ore canis. Hac oriente maximi calores et ex his graves morbi: ideoque Romæ omnibus

annis sacrum Canarium fit per publicos sacerdotes. *Philarg.*

Rapidus] Istæ stellæ hujus notæ. Ideo *rapidus* cum allusione ad etymen. Nam Sirius dictus ἀπὸ τοῦ σίρπειν, quod omnia rapiat suo calore. Ita et Lucan. in x. 'rapidos qua Sirius ignes Exserit.' Hanc rapiditatem per populationem expressit Val. Flac. Arg. i. 'Calabri populatur Sirius ardor.' Ideo *torrens* cum allusione ad aliud etymon. Ducunt enim ἀπὸ τοῦ σείεσθαι, quod est scintillare, et vibrari motu tremulo, quod proprium ignis. Ideo in x. 'Sirius ardor.' Et alibi, 'exurere Sirius agros.' Et Euriop. in Hecub. "Ἢ σείριος ἔνθα πυρὸς φλογὶς ἀφίηται ὅσων αὐγὰς: Αὐτὸς ὅστις Sirius flammantes ignis radios oculis exspuit. Hæc de duabus notis Virgilianis, de ipso Sirio dicam Æn. x. *Cerda.*

Sirius] Forsitan negotium facessat, quia *serius* in codicibus aliquot antiquioribus legitur. Sed enim id ea de causa factum, quod quum σείριος, Græce per α diphthongum prima syllaba scribatur: ex Latinis alii, primam ex diphthongo: alii secundam vocalem acceperint: syllaba tamen nihil imminuta. Quia vero sunt, qui *Sirium* hoc loco importune insertum a Poëta suspicentur, his responsum facio Virgilium ad antiquorum eruditionem respexisse, siquidem Sol et *seip* et *seip*ς, et *seip*ς, apud veteres appellabatur, quin etiam Ibius Poëta Lyricus *astra omnia Siria* vocat. *Pierius.*

Torrens Sirius] Cic. *Fervidum* appellat: Avienus *Flammiferum astrum*, 'cui plurimus ardor Æstuat in mento, multus rubor imbuunt ora.' P. Merula in *Cosmograph.* part. i. l. ii. 25. *Siril* appellatione *Solem* hic exaudit. Quin et Suidas tradit, *Σείριον* a multis exponi τὸν ἥλιον, id est, *Sirium Solem*; quod et *Philarg.* notavit. *Taubmann.*

Sitientis Indos] *Populos subsolanos.* *Servius.*

Sitientis Indos] Qui nos consultit Ecl. i. 65. facturum operæ videtur pretium, ubi *sitientis Afros*. ab æstu hæc natio siticentior; inde Indi passim appellantur etiam Poëtis *tosti, colorati, nigri, fuscii, &c. Emmeness.*

426 *Ardebat*] Id est, siccat. *Philarg.*

Ardebat] Nota actionem verbi: ita Ecl. ii. 'ardebat Alexim.' Horat. 'arsit turdos.' Apol. l. ii. ἦμος δ' ὀβριανθῆεν μινάϊδας ἐφλεγεν νήσους σείριος. *Cerda.*

Orbem] *Medium orbem* Ideo dixit, quoniam in medio mundo terra est, et in hac omnis aqua, quam sidera in alimentum trahunt, maxime meridiano tempore, quo ardentissimus sol est. *Philarg.*

Med. Sol. ig. orbem Haus.] Unde et circulus ille meridianus μεσουράνημα appellatur: et *Sol medium cælum tenens*, μεσὼν ἥλιος Aristoph. Manil. l. i. δ μεσημβρινὸς elegantissime describitur: 'alter ab ipsa Consurgens Helice, medium præcidit Olympum, Discernitque diem sextamque examinat horam, Et paribus spatiis occasus cernit et ortus.' Vel dic: Exhauserat orbem dimidium, sive superius hemisphaerium, exsiccat humore terræ. *Taubmann.*

427 *Hauserat*] Id est, invaserat. *Philarg.*

Cava flumina] Alta. Lucanus, 'Deseruere cavo tentoria fixa Lemanno.' *Servius.*

Cava flumina] Lucan. 'Cavo Lemano.' *Cerda.*

Siccis Faucibus] Arescentibus alvels. *Taubmann.*

428 *Ad limum*] Usque ad limum, qui fundo est. *Idem.*

429 *Consuetæ petens e fluctibus antea*] Sic Ovid. xi. 259. 'Consuetæ cubilia.' Pro quo sæpe nota. Vide Ecl. i. 51. *Emmeness.*

430 *Eum circum*] Reddit Homericum illud, Ἀμφὶ δὲ μιν φῶκαι νέροδες: Circa ipsum vero *Phocæ* carantes pedibus. *Cerda*.

Gens] Sic Opp. vocat ἰθρεα. Et Hom. pro iisdem, ἰθρεα πάσσον. Sed et de aliis: nam idem, ἰθρεα χοίρων, ἰθρεα μαλισσάν, ἰθρεα ὀπίθων: gens porcorum, apium, avium. A quo paria Latini Poëtæ. *Idem*.

Gens humida] Ἐθνος ὑγρὸν: βοτὰ πάσσον, Hom. Neptuni arma: Pisces, aut monstra marina. *Taubm.*

431 *Rorem amarum*] Ita Lacr. l. iv. *Rorem salis*, pro aqua marina dixit. *Idem*.

Dispersit] In Mediceo, et aliquot aliis *dispersit* præterito legitur: in aliis *dispergit*. *Pierius*.

432 *Sternunt se*, &c.] Convertit in hoc versu illud Homeri: Ἀσπρά εβδουσιν πολὺς ἄλδς ἀναδύσαι: Frequentes dormiunt e cano mari egressæ. Postea: αἱ μὲν ἐπεὶτα Ἐξῆς ἠνέχοντο παρὰ βρηγῶνι θαλάσσης: Illo deinde Ordine sopiebantur juxta litus maris. Proverbii vice videtur dixisse Juven. Satyr. iii. 'Rhedarum transitus atcto Vicorum inflexu, et stantis convicia mandræ Eripiunt somnos ursis, vitulisque marinis.' Quasi utrumque animal altissimo somno corripiatur. De ursis quidem Plin. viii. 36, 'Primis diebus bis septenis tam gravi somno premuntur, ut ne vulneribus quidem excitari queant.' Porro phocas, somnifera esse animalia, certum. Unde phocæ imagine notari somnulosum Pier. ait l. xxix. Notum illud: 'Dormitis nimium glires, vitulique marini.' *Cerda*.

Diversæ] In Romano codice, et aliquot aliis de meliore nota *diversæ*: quod et venustus, et doctorum sermoni accommodatius videtur, quam *diverso*. *Pierius*.

In litore] Non hoc otiosum, nam somnus in litore capitur a phocis, non in mari. Arist. Hist. v. καθέρδει

καὶ τίλας ἐν τῇ γῇ: dormit paritque in terra. *Ælian*. Anim. ix. 50. καθέρδουσι τῆς θαλάσσης ἔξω: dormiunt extra mare. Plin. ix. 7. 'Vituli marini, quos vocant phocas, spirant, ac dormiunt in terra.' Eadem *Homer*. Observa ab Homero et Virgil. somnos, et litus capi a phocis meridiano tempore. Ab istis leviter dissidet *Ælian*. dicto loco: ait enim illas ut plurimum exire nocturno tempore, interdum meridie. *Cerda*.

In litore] Sunt enim φῶκαι ex genere τῶν ἐπαμφοτερίστητων ζῴων. *Taubmann*.

Phocæ] De vitulis marinis Aldrovandus de Cetis, i. 10. Gesner. de aquatil. l. iii. p. 826. Quod dormiant extra aquam ad Solem in arena litoris docet Rondeletius de piscibus, xvi. 6. et Bellon. de aquatil. i. 4. *Emmeness*.

434 *Vesper*] Non *Vesper*, sed pastores tempore ejus admoniti. *Phil*.

435 *Auditique*] Hoc etiam placet, quod in Romano et in Mediceo codice legitur: *auditis* quippe balatibus. Rectius videtur quam *auditi*, quod non nulli Codd. agnoscunt. *Pierius*.

436 *Considit*] In Romano codice legere est *considit*, mutatione solita ejus manus. Sed quid illud quod in Longobardico *recensit* pro recensuit? utcumque scribere voluerint, versu dactylico reperitur: Aristæo enim statim irruente, jam munus ipse senex suum peregerat, seque tradiderat quieti. Sed enim *recenset* in prætorioribus habetur exemplaribus: in quibusdam *Consedit*. *Idem*.

Considit scopulo mediis] Similis locutio apud Ovid. Met. xiii. 708. occurrit, 'Mediusque resedit.' *Homerus* Odyss. Δ. 413. λέγεται ἐν μέσοισι, νομὲς ὅς, πάσι μῆλων. *Emmeness*.

Numerumque recenset] *Homer*. de eodem λέκτο δ' ἀριθμὸν. *Colum*. ex

Nostro i. 8. 'pecus, et familiam recenseat.' *Cerda*.

437 *Quoniam*] *Quoniam*, pro postquam, Pacuvius: 'Quoniam ille interit, imperium Calefo transmissum est.' *Philarg*.

438 *Vix defessa senem passus componere membra*] Aviditatem exprimit tenere cupientis. Unde eum contra matris præceptum, cito in Proteum impetum fecisse dicit; per quod incontinentes animos hominum docet Poëta. *Servius*.

Componere membra] Græci ex nota Germ. συγκαθαριύσαι. *Cerda*.

439 *Manicisque jacentem Occupat*] Hom. Ἀμφὶ δὲ χεῖρας βάλλομεν: *Circum autem manus fecimus*. Ovid Fast. i. de Aristæo: 'Pervenit ad vatem juvenis, resolutaque somno Alligat æquorei brachia capta senis.' Plato in Sophist. de eadem re loquens, ἐπιλαβέσθαι ἀνδρὸς dixit. *Idem*.

Manicis] Manicæ sunt vincula, quibus vincuntur manus: de his Æn. ii. 146. *Emmeness*.

440 *Ille suæ contra non inmemor artis*] Hoc ita prior Hom. οὐδ' ὁ γέρον δολίης ἐπελθέρο τέχνης. Ovid Fast. i. 'Ille suam faciem transformis adulterat arte.' *Cerda*.

441 *Omnia transformat sese in miracula rerum*] *Mira et miracula* interpretante Non. Marc. c. xii. veteres pro monstris et horrendis ponebant. Lucil. Sat. i. 'miracula ciet thelephantas.' *Emmeness*.

443 *Pellacia*] Legitur et *fallacia* et *pellacia*, id est, fraus: ut, *pellacis Ulyxi*. Lucretius: 'Subdola cum ridet penitus pellacia Ponti.' *Philarg*.

Pellacia] In aliquot antiquis codicibus *pellacia* scriptum est. In Mediceo utrunque et *pellacia* et *fallacia* notatum est. *Pierius*.

444 *In sese redit*] Ovid. Fast. i. 'Ille suam faciem transformis adulterat arte: Mox domitis vinculis in sua membra redit.' *Taubmann*.

Delph. et Var. Clas.

Tandem ore locutus] Nimirum, *est*, quod in codicibus aliquot antiquis post *tandem* habetur, importune inculcatum est: quum hujus suppositi, quod est *locutus*, verbum inquit, tertio sit versu collocatum. *Pierius*.

Hominis ore] Humana scilicet voce, *Servius*.

Hominis ore locutus] Græci proprie ἡόθησε. Nam Eustath. notante Germ. αὐδᾶν, τὸ ἀνθρώπινως λαλεῖν, φθέγγεσθαι δὲ, τὸ ἀπλῶς φωνῇ ἀφιέναι. Ait αὐδᾶν esse proprie loqui humano more, et modo: cum φθέγγεσθαι tantum sit vocem mittere, quadretque aliis rebus. Inde αὐδῇ et φθογγῇ, eodem modo differunt. Inde etiam apud Homer. αὐδέντες ἄνθρωποι, et αὐδέσσαι θεαί. *Cerda*.

445 *Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras*] Id est, quisnam. Hodie enim *Nam* particula postponitur, antea præponebatur. Terentius in Phormione: 'Nam quæ est hæc anns a fratre egressa meo?' *Servius*.

Nostras] Ordo: *quisnam, confidentissime*, pro audacissime: *confidentiam* enim veteres pro impudenti audacia dicebant, ut Terentius: 'o ingentem confidentiam!' *Philarg*.

Juvenum confidentissime, nostras] *Philarg*. legit *Juvenem*, id est, Aristæum. *Confidens*, quod in vitio ponatur, tribuit malæ consuetudini loquendi Cic. Tusc. quæst. iii. 7. Conjungit tamen *nefarios* et *confidentes* frequenter. Elegans locutio apud Plautum Capt. iv. 2. 25. 'hic in ventrem sumpsit confidentiam.' ad quem locum vide Taubm. N. *Emmeness*.

447 *Proteu*] Vocativus Græcus est, ut Orpheu. *Servius*.

Proteu] Sunt antiqui codices manu scripti, in quibus legitur *Proteus* vocativo casu, Atticorum idiomate ὁ πρότευσ: sed *Proteu* κοινῶς receptum est Latinis. *Pierius*.

Fallere cuiquam] Alii *quicquam* le-

Virg.

6 U

gent. Hoc autem dicit, Quam omnia noveris, desine adventus mei causam velle cognoscere. *Servius*.

Scis Proteu, acis ipse, nec est te fallere cuiquam] Hic subaudiendum monet Sanctius in Min. p. 295. *datum*, vel *concessum*. Talem ellipsin observavit Cerda in Horat. Sat. I. 5. 'Quod versu dicere non est.' *Emmeness*.

448 *Desine velle*] Hæsit huic Sil. I. II. 'parce oro, et desine velle.' Pari forma Sophocl. in Elect. *ἄρτι μ' ὀδε ἀλβειν*: *desinite me ita morere*. Pari Latini sæpe. Trebel. in Claudio: *desine conqueri*. Silius I. xv. *desine certare, objectare, timere*. Illud *desine velle ista querere*, subaudit Ruffinian. qui hic aut ellipsin, aut diacopen agnoscit. *Cerda*.

Deum præcepta] Propter matrem hoc posuit nomen. *Servius*.

449 *Hinc lapsis*] In Romano et aliquot aliis codicibus antiquioribus: non *huc* sed *hinc* legitur, membraque ita disposita sunt, ut *Deum præcepta secuti venimus*, continenter legatur: mox hypodiasiole signata, *hinc lapsis quasitum oracula rebus* subjungatur: quamvis in Oblongo *lassis* legatur, et aliquot aliis *lasis* per characteristicon præsentis. Erat etiam in Mediceo prius *hinc* scriptum, aliena inde manu factum *huc* altera lectione abrasa. *Pierius*.

450 *Tantum effatus*] Quod in Longobardico legitur, *tantus ad hoc fatus Vates*. In memoriam mihi adduxit Terentium Scaurum super hoc sollicitum fuisse, quo pacto *effatus* scribendum esset, ubi semivocales ait geminare, ideoque *effatus*, non *ex-fatus*, vel *ecfatus* dicendum. Sane crediderim aliquid hujusmodi fuisse prius in eo codice, unde Longobardicus exscribatur, datamque inde ansam reliqua subvertendi. *Idem*.

Vi denique] Hoc loco suscipit nomen. *Philarg*.

Vi multa] Magno impetu. Hypotyposis est ἐνθουσιασμοῦ. Priusquam

enim divinitatem accipiunt, corpore horrescunt, oculi scintillant, caput jactant, &c. Cujusmodi luculenta descriptio est Æn. vi. 77. *Taubmann*.

451 *Ardentis oculos intorsit lumine glauco*] Unico verbo γλαυκῶν Græci includunt totam hunc versum. Hom. γλαυκῶν dixit. Leoni et Palladi dant glaucos oculos ab terribili intuitu, atque instar ignis ardenti. Itaque *ardentes oculi* in Virg. et hi *intorti*, et cum *glauco lumine*, omnia signant furorem Protei. Aptæ ad hunc locum ea, quæ de cæcio colore scribit Thyles. I. de colorib. c. 2. Sententiæ Virgilianæ par illa Ovid. Met. ix. 'Talia dicentem jam dudum lumine torvo Spectat.' Et Dionis Chrys. Or. LVIII. de Chirone intuentem Achillem iracunde: καὶ ὑποβλέψας δεινὸν δῶκερ ἀστραπῇ, μῶλιν δ' ἀπεχόμενος τοῦ μὴ παύειν αὐτὸν: *Intuitus est illum oculis instar fulgoris micantibus, vixque se continens, ne caderet*. Homer. sæpe ad rem eandem ὀνόμα, σμερδαλέον ἰδόν: *torve, terribiliter videns*. Eadem nota furoris est in Val. Arg. II. 'cujus stellantia glauca Lamina nude tremunt.' Et I. VII. 'Torserat illa gravi jamdudum lamina vultu.' Claudian. de Bel. Get. Alaricum loqui incipientem inducit cum 'fronte flammata: oculis obliquis.' *Cerda*.

452 *Graviter frendens*] Cum ingenti tumultu. *Servius*.

Graviter frendens] Grandem sonitum dentibus reddens, et aliter: hoc est, fata proferendo. *Philarg*.

Frendens] Notionem huic verbo propriam tradit Festus: *Frendere est frangere*: unde est *fabæ fressa*: unde et *dentibus* dicimus *frendere*: hinc Varro de r. r. II. 4. *nefrendes* appellat porcellos, qui fabam necdum *frendere*, id est, *frangere*, valent. *Frendunt dentibus*, vel *frendent* (nam utrumque in usu) qui atra bile perciti sunt. Sil. Ital. I. XII. 'amissaque posceret arma Invadit frendens,' &c. Plaut. Capt. IV. 4. 5. 'quasi lupus esuriens,

&c. ita fremdebat dentibus.' Truc. 11. 7. 41. 'dentibus frendit, icit femur.' *Emmenaeas*.

Ora resolvit] Arripuit sæpe Ovid. nam Fast. vi. 'Vesta fave, tibi nunc operata resolvimus ora.' Et i. 'Præserat ora Deus, tunc sic ego nostra resolvī.' Et i. de Ponto: 'Ora resolve.' Et in Metam. l. xi. 'sacer ora resolvit Tmolus ad os Phœbi.' Et de Ulys. l. xiii. 'expectatoque resolvit Ora sono.' *Cerda*.

453 *Non te nullius*] Id est, non humilis, sed magni. *Servius*.

Non te nullius] Bene dixit, *non te nullius*. Hæc enim numinis non humilis sunt, sed magni; et significat Tisiphonem: id est, mortis ultricem. Nam ideo Tisiphone dicta est, quasi mortis ultio, quæ dicitur Græce *τίσις φόνου*: et aliter. Asper, *non nullius*, inquit, id est, non levis numinis. significat autem Nympharum, non, ut quidam volunt, Orphei manium. *Philarg.*

Non null.] Id est, non humilis, sed magni. Ita Æn. xi. 'At non hæc nullis hominum sator atque Deorum Observans oculis:' id est, curiosissimis. *Servius* Tisiphonem hic indicari ait, id est, mortis ultricem: ut et J. Philargirius. Asper alique, et fortasse rectius, *Nymphas* intelligunt, quæ Aristæo iratæ, quod mortem Eurydices causatus esset, apes interemerunt. *Taubmann*.

454 *Magna luis commissæ tibi*] Id est, magnorum scelerum est ista per-solutio. Et alii ita distinguunt, ut sit, a te commissæ. Alii, *Tibi hæc miserabilis Orpheus*. Non humile autem numen dicit. Tisiphonem, id est, mortis ultricem. nam ideo Tisiphone dicta est, quasi cui cura est *τίσις φόνου*, id est, mortis ultio. *Servius*.

Magna luis] Id est, magnum scelus. *Philarg.*

Magna luis commissæ, tibi] Tale quid Od. A. οὐ γὰρ ὦν Ἀήσῃ ἐννοσί-γυιας, ἔται κόταν ἐνθεο βυμῷ, Χωόμενος

ὄτι οἱ ὦν φίλον ἐξαλάσσας. *Germanus*.

455 *Haud quaquam ob meritum*] Id est, non tales quales mereris. Nam ejus uxori causa mortis fuisti. Inferret autem digna supplicia, nisi fata prohiberent: quibus faventibus ira numinum minora infert, licet majora non possit. *Servius*.

458 *Hydrum moritura puella*] Et ab hydro Philocteten morsum memorat Calaber hydrique inamabile virus l. ix. ἰὼ ἀπὸ στυφελοῦ, τὸν οἱ ἀπομόρξαι ὁδοῦσι λυγρὸς ὕδρος, τὸν φασιν ἀναλθεῖν τε, στυγερὸν τε ἔμμεναι, ὁππότε μιν τέρσῃ περὶ χέρσον ἰόντα Ἑλεῖοιο μένος. *Germanus*.

Hydrum] Feram, quæ Eurydicem monordit: *serpentem* nominat Tzet-zes; nam de hac re loquens ταύτην (εὐρυδικήν) ὑπ' ὅψεως φασὶ δηχθεῖσαν. Ovid. Met. x. *viperam*, sic scribens: 'Causa viæ est conjux, in quam calcata venenum Vipera diffudit, crescentesque abstulit annos.' Supra tamen idem *serpentem* esse dixerat. Poëta signatius istis *hydrum* dixit, quia id est congruentius cum serpente latente juxta aquas: vel hausit ex Calab. qui l. ix. ita vocat serpentem, qui momordit Philoctetem: τὸν (ὶδν) οἱ ἀπομόρξαι ὁδοῦσι λυγρὸς ὕδρος: Quod (telum) illi perniciosus hydrus impressit. Accedit ad rem Maronis, dicere Nicand. in Theriacis, solere Drynam (quem serpentem ipse confundit cum hydro, et chelydro) mordere ex pede, et inde venenum diffundi in corpus reliquum. Ceterum similem historiam habes apud Ovid. Met. xi. de Nympha Hesperie, quæ fugiens ab Æsaco interiit morsæ serpente: 'Ecce latens herba coluber fugientis adunco Dente pedem strinxit.' Tu reliqua. Tale et illud Æn. ii. 'Improvissum aspris veluti qui sentibus anguem Pressit humi nitens.' Vide, quæ ego late ad illud Ecl. iii. 'Frigidus, o pueri fugite hinc, latet anguis in herba.' *Cerda*.
Moritura puella] Merito non vidit: quippe moritura. *Servius*.

459 *Servantem ripas*] Tenentem. ut, 'Tantas servabat filia sedes.' *Idem.*

Servantem] *Servantem*, hic, obtinentem. *Philarg.*

460 *At chorus æqualis Dryadum*] Ergo et Eurydice Dryas: et bono compendio ejus prætermisit interitum. *Servius.*

Dryadum] Putat Serv. ex comitatu ipso elici, Eurydicem fuisse unam e Dryadibus. Non puto. Hoc enim tantum ad apparatus pertinet, quo illi dat Nymphas comites. Nam Ovid. Met. x. inter Naiadas numerat: 'Dum nova Naiadum turba comitata vagatur, Occidit, in talum serpentis dente recepto.' Sic et Claud. Rap. ii. Proserpinam inducit isto comitatu: 'Comitantur euntem Naiades, et socia stipant utrinque corona.' Atqui nunquam Proserpina numerata inter Naiades. (Comitatum ejusdem Proserpinæ, cum rapta est, vide in Ovid. Fast. iv.) Quid, quod postea Virg. Napæas ponit, quæ placandæ ab Aristæo ob mortem Eurydices: ut hic *æqualis* de his, quæ una nutritæ, ita Valer. Arg. viii. 'Colchides, æqualesque tibi, Medea, puellæ.' Et de comitibus Proserpinæ Ovid. 'At chorus æqualis, cumulatæ flore ministræ.' *Cerda.*

Supremos Implent montis] Summos. ut, 'Proh supreme Juppiter.' *Serv.*

Supremos] In Romano codice, et aliquot aliis *supremo* legitur: ut clamoris magnitudo declaretur. Sed enim *supremos*, quippe montes, *Servius* agnoscit, ut illud, 'Pro Supreme Juppiter.' *Pierius.*

Supremos Implent montis] Eleganter ad signanda montium cacumina, sumtumque e Lucr. i. 'montesque supremos Sylvifragis vexant flabris.' *Cerda.*

461 *Flerunt Rhodopeiæ arces*] Rhodope mons est Thraciæ, sicut *Panchai*. *Servius.*

463 *Atque Pangæa*] In codicibus quot antiquis *Panchai* legitur, ut

sit alta tellus *Panchai*. Sed enim *πάρυαον*, est montis nomen: casta igitur lectio *Pangæa*. *Panchaia* enim pertinet ad Arabiam, de qua libro secundo Georgicon, 'Totaque thuriferis *Panchaia* pinguis arenis.' *Pier.*

Pangæa] *Pangæa* Thraciæ montes. *Philarg.*

Atque Pangæa, et Rhesi Mavortia tellus] *Pangæus* mons est Rhodope, Thraciæ. *Rhesi tellus*, Thracia, quæ prius dicta est *Aria*, ab Areo rege, patre Thracis et Edoniæ, a quo Thracia dicta est. Et quædam gens est Edoni; *Martia* sive *Mavortia*. *Mavors* autem dicitur, magna vertens deus. *Probus.*

Rhesi Mavortia tellus] Quam postea *Rhesus* tenuit; et est Prolepsis ex persona poëtæ. Quo enim tempore *Orpheus* fuit, *Rhesus* necdum regnabat in Thracia. *Servius.*

Rhesi] *Rhesus* dux Thracum; et est prolepsis; quia *Rhesus* *Orpheus* antiquior est. Idcirco autem Thracia *Mavortia* tellus dicitur, quia in divisione terræ Marti cessit. *Philarg.*

463 *Atque Getæ, atque Hebrus, et Actias Orithyia*] Hic quoque versus in codicibus omnibus antiquis, quos versare potuimus, eodem modo habet, quo superior ille, *atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deiopea*, ita enim legitur *atque Getæ, atque Hebrus, et Actias Orithyia*: nulla in tritimeri collisione facta: cujus pedes ita discludi debent, *atque Getæ atq' Hebrus et Actias Orithyia*. Si cui tamen *atque* illud ter repetitum magis placeat, quod ita versus scriptus sit in Val. Probi codicibus, malitius in pentimimeri potius brevem pro longa positam, ut locus ille communis est, non laboro. *Orithyiam* vero quadrisyllabam esse dictionem, ea dimensione, qua pœonicum quartum a majori circumacribimus duabus mediis syllabis per diphthongum notatis, indicant *Homeri* versus *μαῖρα καὶ ὀρέβνια*: et alibi *ἐν πλόκαμῳ τ' ἀράβεια καὶ ὀρέβ*

Ona. Pierius.

Hebrus] Fluvius Thraciæ gelidissimus. *Servius.*

Actias Orithyia] Atheniensis Nympha, quam Boreas in suum matrimonium rapuit. *Idem.*

Actias] *Actias* ideo dicta, quod Atheniensis fuit: quidam volunt Atticen primo vocitatum Actiacen, quia sit litoralis. *Philarg.*

Orithyia] *Orithyia* Erechthei et Praxiotelis filia, ab Aquilone in Thraciam rapta Zethum et Calain filios edidit. *Idem.*

Actias Orithyia] Zethum et Calaim genuit. Propert. eleg. i. 20. 'fratres, Aquilonia proles,' &c. Est autem versus Spondaicus. *Taubmann.*

464 *Cava testudine*] Periphrasis citharæ, cujus usus repertus est hoc modo. Quum regrediens Nilus in suos meatus, varia in terris reliquisset animalia, relicta etiam testudo est: quæ cum putrefacta esset, et nervi ejus remansissent extenti intra corium, percussa a Mercurio sonitum dedit: ex cujus imitatione cithara est composita. *Servius.*

Ipæ cava] Exemplum cultissimæ tristissimæque orationis; in *mediocri genere* laudat ista Scaliger Poët. iv. 4. ut in *grandi* illa Æn. xi. 148. 'At non Evandrum,' &c. in *humili* ista Ecl. v. 'Cum complexa,' &c. *Taubm.*

Cava testudine] Cithara: qua et Achilles apud Hom. Briseidis suæ raptum solatur. *Idem.*

Egrum amorem] Mæstum, deceptum. *Servius.*

465 *Te, dulcis conjux, te, &c.*] Geminationi huic plenæ dulcedinis par illa Magni Vatis: 'Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus unda, Te liquidi flevire lacus.' Huic videtur instituisse Sid. Paneg. ad Anthem. 'Te prece ruricola expetiit, te fœdere junctus Assensu, te castra tubis, te curia plausu.' Et Paneg. ad Majorian. 'Te geminas Alpes, te Syrtes, te mare magnum, Te freta, te Libycas

pariter domuisse catervas.' *Cerda.*

Solo in litore] Deserto, in quo sine uxore morabatur. *Servius.*

Solo in litore] Infra Æn. v. 'In sola secretæ Troades acta,' ex Apoll. l. iv. qui *ἐρημῶν ἐνὶ ἀκτῆς* dixit. *Germanus.*

Solo in litore] Id est, deserto: sic Noster xi. 544. 'Juga longa petebat Solorum nemorum,' et 569. 'Solis exegit montibus ævum,' Ter. Ph. v. 7. 86. 'Deportarier in solas terras.' Horat. od. i. 25. 'In solo angiportu.' Plantus in Rud. i. 4. 8. 'Neque magis solæ terræ sunt quam hæc loca.' *Emmeness.*

466 *Te decedente*] In Mediceo, et aliquot aliis antiquis *discedente* habetur. Sed enim *decedente* receptum est. *Pierius.*

467 *Tenarias etiam fauces*] Tænarus Laconicæ promontorium est, circa finem Maleæ; ubi inferorum dicitur esse descensus. *Servius.*

Tenarias] In Tænaro enim promontorio Laconicæ, demonstratur alta quædam vorago, per quam emersisse Hercules ab inferis dicitur, cum duceret Cerberum. *Philarg.*

Tenarias etiam fauces] Est Tænarus oppidum Laconicæ, portus, promontorium: cognomina omnia, quia vicina. De oppido Plin. iv. 5. 'Oppida Tænarum, Amycle, Pheræ,' &c. Solin. c. 12. percurrrens hunc tractum: 'Est et oppidum Tænarum nobili vetustate.' Incolæ dicti sunt, *Tenarita*. Ab his natum adagium, de quo lege Erasmi. De portu ita Papin. Theb. l. ii. 'Interiore sinu.' et Pausan. Lacon. 'Excurrit in mare Tænarum promontorium, et infra portus Achillis.' Hoc etiam efficit historia Arionis, qui ductus a Delphino ad portum Tænarum. De promontorio, præter Pausan. quem jam legisti, Suid. *ταίναρον ἀκρωτήριον λακωνικῆς*. Meminit sæpe Plin. et Geographi. Pap. Th. iii. 'Tænariumque cacumen.' Imo rara est mentio oppidi, et portus, si compares cum

mentionem promontorii. Illud ita describit Pap. Th. II. 'Est locus Inachiae, dixerant Tænara gentes,' &c. Explicenti notitiam oppidi, portus, promontorii. Tria hæc coniungit Interpretes Apoll. in l. i. citans ista ex Pherecy. *ταίναρος, ἂψ' ὃ ταινάρων καλῶται, ἢ πόλις, καὶ ἕκρη, καὶ ὁ λιμὴν.* Pergo. Fuit in hoc loco antrum, per quod aditus erat ad inferos. Suid. post adducta verba, *ὅν ἢ στόμιον ἢ κατάγειον εἰς ἕβου:* erat ibi os deducens ad inferos. Eurip. in Herc. *ταινάρων στόμα.* Solin. c. 12. 'in Laconia spiraculum est Tænaron.' Apul. vi. de Tænaro, 'Ibi spiraculum Ditis, et per portas hiantes monstratur iter invium.' Virg. hic 'Tænarias fauces.' Et, 'alta ostia Ditis.' Ovid. Met. x. 'Tænaria porta.' Senec. in Hip. 'Tænarii specus.' Et in Cæt. 'Tænarias fores.' Lucan. ix. 'apertum Tænaron umbris.' Idem vi. dicit Tænaron esse confinium nostri et Acherontici mundi: 'non Tænareis sic faucibus aër Sedit iners, mœstum mundi confine latentis, Ac nostri.' Papin. Theb. II. 'Hoc, ut fama, loco pallentes devius umbras Trames agit.' Val. Arg. i. 'semperque patentem Tænaron.' Est hæc ejus phrasis, nam ibidem postea: 'Hic geminæ æternum portæ, quarum altera dura, Semper lege patens, populos regesque recepat.' *Cerda.*

Fauces] In antiquis aliquot, modo *falces*, modo *valles* inveni: quæ consulto prætereo, quum omnino, *fauces*, scribendum videatur. *Pierius.*

468 *Caligantem nigra formidine lucum*] Hoc ita reddidit Val. Arg. l. II. 'mœsti steterant formidine luci.' Et l. III. 'arvaque nigro Vasta metu.' Eurip. *χθονὸς μέλαιναν ὕψην.* Orpheus in Argon. *σκοτεινὴν ὁδόν.* *Cerda.*

Lucum] Inepte *lucus* de fruticetis et arbustis. Consistit enim ingentibus arboribus, et sacer est alicuique Deo, et inæduus. Vido, lapsat de hac voce Salm. Plin.

exerc. p. 588. *Emmenens.*

469 *Ingressus*] Descensum hanc Orpheus ad inferos, ipse in primis Orph. in Arg. ita describit: *Ταινάρων ἡρῖα' ἔβην σκοτεινὴν ὁδὸν ἕλκος ἄντρον, Ἡμετέρῃ πλύνοντι κισσῶν δι' ἑρμῆ' ἀλόχου.* *Tridia Tænarii petiit penetralia regni* *Conflans cithara, uxorique coactus amore.* Ovid. Met. x. 'Ad Styga Tænaria est ausus descendere porta, Perque leves populos, simulacraque functa sepulcro Persephonen adiit, inamœnaque regna tenentem Umbrarum dominum.' Sed nemo æquat Virgilium in exprimenda hæc audacia Orpheus. Sententiam ejus jam expende, cum explicni. Est apud Ath. XIII. descriptus iste Orpheus descensus ad inferos ab Hermesianacte. Versus non exhibeo, quia multi. Ibi uxorem Orpheus vocat Agriopen, non Eurydicen. Scripsisse hoc idem Mimermus citatur. Similem porro descensum celebrant Poëtæ in Hercule, Theseo, aliisque. Habes etiam hujus rei exemplum apud Herodotum l. II. apud quem Ægypti Rex Rampsinus vivus it ad inferos, et ludit cum Cerere. *Cerda.*

Manique adiit regemque tremendum] Hæc omnia ad laudem pertinent citharæ, qua fretus ista superavit. *Servius.*

Regemque tremendum] Periphrastico Plutonem intelligit, sicut per ista, *Stygiæ Regi, Jovis Stygio, Stygii fratris.* Hæc omnia Virgilii sunt variis locis. Hom. II. i. ita circumscribit, *ἔδς καραχθόνιος, terrestris Jupiter.* Pind. Nemeor. od. i. *ζῆνός αἰθραίου, Jovis Ætherei.* Ovid. Met. x. *umbrarum dominum.* Sen. in Fur. 'mortis arbiter, mortis dominus.' Et in Œdip. 'Tenebrarum potens, Rector umbrarum.' Et in Hipp. 'Regni tenacis dominus, et tacitæ Stygis.' Martial. epigr. VII. 46. 'taciti regnator Averni.' Pap. Theb. XI. 'avidus regnator, Tartareus rector.' Et Achil. II. 'Elysii tyranni.' *Cerda.*

470 *Nesciaque humanis*] Ad exitum futuræ rei respexit, non ad principium. Nam primo meruit Eurydicen. *Servius*.

Nesciaque humanis precibus mansuescere corda] Convicium hoc de Inferis, Plutone, Manibus, jactatum aliis. Hesiod. in Theog. de Plut. *νηλεὴς ἦτορ ἔχων*: *habens immitis cor*. Poëta quispiam apud Athen. l. XIII. loquens de re ipsa et historia Orphei, *ἀπειθέα χῶρον* dixit. Horat. od. II. 3. 'victima nil miserantis Orci.' Et Epistol. l. II. 'Orcus — non exorabilis auro.' Virgil. infra: 'immitis Tyranni.' Claudian. Rap. I. 'indocijūs flecti.' de Plut. contingit Germ. ista ex Epigr. *ἄσπλην δυσπειθή, ἄσπονδον, ἀμείλικτον, ἀνήλιτον, ἄκαμπτον, ἄδάκρυτον*: *Plutonem imperasibilem, sine fœdere, implacabilem, immisericordem, inflexibilem, illacrymabilem*. Extremum in Hor. est od. II. 14. 'Amice, places illacrymabilem Plutona tauris.' Seneca in Furen. 'difficiles Dei.' Et, 'immites umbrarum dominos.' Nominant Græci hos Deos, *θεοὶ ἀμαλθάκτους* (ait German.) *καὶ ἀπαραιτήτους καὶ δυσπαραιτήτους*. Putat idem Virgilianum hoc sumtum ex illo Platonis, *θεοὶ κατὰ τὸ δίκαιον παντάσῃν ἀπαραιτήτοι*: *Dii præter omnem justitiam indeprecabiles*. Ab nostro Sil. l. x. 'mansuescere corda Nescia (proh superi) et nil non immitis parata Gens Italum pro laude pati.' Et Claudian. Ruff. II. 'humano nescit mansuescere cultu.' *Cerda*.

Nescia precibus m.] Quibus *φρένες ἀμαλθάκτοι*: qui ἀπρηκτοί, ἀπαραιτήτοι, inexorabiles. Ita locum inferorum Hermesianax apud Athenæum, elegia in Orpheum, *ἀπειθέα χῶρον* dixit. Propert. iv. 11. 'Quum semel infernas intrarunt funera leges, Non exorato stant adamante viæ,' &c. Vide ibid. *Teubmann*.

471 *Cantus*] In codicibus nonnullis antiquioribus, *cantum* legas, nempe quod at conjunctionem, vel eo modo

per *t* scriptam, præpositionem esse crediderint. Sed enim *cantu* lectio castior habetur. In Mediceo, *et* copulativa erat prius, inde *at* factum. *Pierius*.

At cantu commotæ] Hermesianax apud Athen. *παντοῖους δ' ἐξάνπεισε θεούς*, *Omnigenos percussit ille Deos*. Iterum: 'Ἐνθεν ἀοιδίων μεγάλους ἀνέπεισεν ἄνακτας' *Ἀγριοπὴν μαλακοῦ πνεύμα λαβεῖν βότον*. Ovid. Met. x. paulo fusius: 'Tum primum lacrymas victarum carmine fama est Eumenidum maduisse genas, nec Regia conjux Sustinet oranti, nec qui regit ima, negare: Eurydicemque vocant.' Seneca iterum in Fur. 'Mulcet non solitis vocibus inferos, Et surdis resonat clarius in locis.' Et postea: 'Deflent et lacrymis difficiles Dei.' Et: 'Tandem, mortis, ait, vincitur arbor: Evade ad superos.' *Cerda*.

At cantu commotæ] Fingit Orphei musica captos manes: idque partium inductione prosequitur. Tota autem hæc Orphei musica ad politicam scientiam ab Horatio in Arte poetica refertur. *Ramus*.

Erebi de sedibus imis] De interioribus tenebris inferorum. *Servius*.

Erebi de sedibus imis] Signate, *imis*, nam Erebus est profunda pars inferorum Servio, et Pompon. Sabia. Inde alibi: 'imas Erebi descendit ad umbras.' Aliquid ad hanc rem Festus. *Cerda*.

472 *Umbra*] Distinguit hic inter umbras, et simulacra ex doctrina veterum, qui distinguebant *εἶδωλον*, *σκιάν*, *σῶμα*, *ψυχὴν*, *idolum*, *umbram*, *corpura*, *animam*. Idem.

Simulacraque luce carentum] Ex Lucr. III. 'cum sæpe figuras Containmur miras, simulacraque luce carentum.' Supra Virg. 'tum corpora luce carentum Exportant tectis.' Vide vero flexum: *Umbrae tenues, simulacra luce carentum*. in vi. *tenues vitas*. Ennius in Hecub. *imagines mortuorum*. Idem.

Simulacraque luce carentum] *εἰδωλα*

καμάρων dixit Homerus. Virgilius autem e Lucretio hemistichium mutatus est l. iv. 'atque in somnis cum sæpe figuras Continimor miras, simulacraque luce carentum.' Ursinus.

473 *In foliis avium se millia*] In antiquis omnibus exemplaribus, quæ versavimus, in foliis, non in silvis, legitur. et *millia* unico l tam hic, quam in Veterum monumentis sæpe legitur. Sunt qui substantivum *mille* et adjectivum scriptione distinguant. Præterea in Romano codice tres versus superabundant, ex Æneidos sexto huc importune translati, quodque magis indigneris, corruptissime scripti. Pierius.

Quam multa in foliis] Eadem comparatio est Æn. vi. ad explicandam hanc animarum multitudinem: 'aut ad terram gurgite ab alto Quam multæ glomerantur aves: ubi frigidus annus Trans Pontum fugat, et terris immittit apricis.' Homer. Odys. 24. procorum animas ductas ad inferos comparat cum vespertilionibus. 'ὦ δ' ὅτε νυκτερίδες μυχῶ ἄντρον θεοπέσοιο Τρίψουσαι ποτόντοαι: Sicut autem quando vespertilioes recessu antri magni Strepentes volant, &c. Claud. Rap. 11. ita exornat hunc locum: 'Conveniunt animæ, quantas truculentior Auster Decutit arboribus frondes, aut nubibus imbres Colligit, aut frangit fluctus, aut torquet arenas.' Adi dictum locum Æn. Cerda.

475 *Matres, atque viri*] Locus Homeri ex Odys. l. xi. Ψυχὰ ὅπ' ἐξ ἀρέβους νεκῶν καταπεδνειῶσαν, Νύμφαι τ', ἡθεοὶ τε, πολὺπληγοὶ τε γέροντες, Παρθενικὰ τ' ἀταλα νεοπενθέα θυμὸν ἔχουσαι. Ursinus.

478 *Arundo*] Etiam Propert. ii. 18. calamos arundinesque ad ripam Stygis collocat: 'Jam licet et Stygia sedeas snb arundine remex.' Ubi cymbam Charontis intelligunt: cum antiquitus ex arundine navigia conficerentur, auctore etiam Plinio vii. 2. qui et c. 56. 'Naves fieri,' ait, 'in

Nilo ex papyro et scirpo et arundine.' Vide Not. J. Donsæ F. ad Propert. Taubmann.

479 *Cocytj*] *Cocytus* fluvius inferorum: et aliter, *Cocytus* amnis apud inferos, ex Styge profluens, ἀπὸ τοῦ κωκῆω, quod est gemere et flere. Philarg.

Inamabilis] Sunt codices, in quibus *innabilis* legatur. Sed enim probatiores omnes *inamabilis* legunt. Et Aulus Gellius eandem hanc lectionem agnoscit: dum dicit Virgilium, 'Stygiam paludem inamabilem dixisse κατὰ στέργων amoris.' Sicut *Illaudatum*, κατὰ τοῦ ἐπαινοῦ στέργων. Sed enim de hoc dictum loco suo. Pierius.

Inamabilis unda] Duplex explicatio, si *innabilis* legatur: vel irremeabilis; nam qui semel eo admissi, redire in vitam nequeunt, nec gradum revocare: vel tantum est negatio quædam, ad eum modum, quo Ovid. dixit Met. i. de prima rerum confusione: 'Quaque erat et tellus, illic et pontus, et ær. Sic erat instabilis tellus, innabilis unda, Lucis egens ær, nulli sua forma manebat.' Ita Virgil. dixit Æn. x. 'languentis pelagi.' Et Horat. od. ii. 14. 'flumine languido Cocytus.' Hic enim aquarum languor adimit potestatem navigandi. Sunt tamen, qui in Virg. legant, *inamabilis unda*: id est, ἀνέπαυτος: ad eum modum, quo Ovid. de his locis dixit Met. iv. 'inamabile regnum.' Et x. 'inamœnaque regna tenentem Umbrarum dominum.' Et de Cocyto, et Phlegetonte, Claud. Ruff. ii. 'inamœnus urtherque Alveus.' Et Papin. Theb. i. 'inamœnum Cocytum.' Qua forma Nazianz. contra Jul. Orat. i. de hieme dixit, ἀτερπὴ χειμῶνα. Cerda.

480 *Adligat*] In codicibus aliquot manu scriptis, *athgat*: in aliis, *adligat* observes: quam antiquam non esse scriptionem, ex eo possumus conjectare (neque enim hic antiquitatem intelligo quæ vel Ennii vel Pacuvii temporibus, sed quæ circa Octavii

Augusti tempora vigeat) quod Terentius Scaurus Antiquos, *Pelligo*, non *Perlego*: *Colligo*, non *Conligo*: *Alligo*, non *Adligo*, dixisse asserit: hujusque pronuntiationis exempla ibi ex Virgilio desumit. Quare *alligat* geminato *ll* scribere deberemus. *Pier*.

Styx] Palus apud inferos. *Philarg*.

Styx interfusa] Hinc Claud. Rap. 1. 'quos Styx liventibus ambit Interfusa vadis.' Papin. Th. II. 'Styx inde novis circumflua campis, Hinc obiecta vias torrentum incendia cludunt.' Plat. in Phædon. de fluviio inferorum. *κυκλῶ περιελθὼν*: *revolutus in gyrum*: sed de hoc loco in *Æn.* VI. latius. Quod autem Virg. *alligat*, *coërcet*. Et Claud. *ambit*. Horat. dixit *compescit*, od. II. 14. nam de Pluton. 'Tityonque tristi Compescit unda.' Papin. obstat, l. IV. 'Et Styx discretis interflua manibus obstat.' Et in II. *implicit*, etiamsi de alio amne: 'Et quos Callirhoë novies errantibus undis Implicit.' *Cerda*.

482 *Inplexæ*] Involutæ, implicitæ, *ἐμπελεγμένα*. *Servius*.

Inplexæ] In codice Longobardico, et aliquot aliis *amplexæ* legitur. In Oblongo, et altero admodum carioso *implexæ*. In Romano *innexæ*: quem prætulit, non laboro. *Pier*.

Cæruleosque implexæ] Sunt qui hic *implexæ* malint, auctoritate et cognatione illius apud Tibull. 'Tisiphoneque implexæ feros pro crinibus angues:' et Maronis *Æn.* VII. de Aventino: 'Ipse pedes tegmen torquens immane leonis, Terribili impexum sêta, cum dentibus albis, Indutus capiti.' *Germ*.

Inplexæ] Sic legunt plures, quos sequor. Itaque reddit Græcorum *ἐμπελεγμένα*, id est, implicitæ, intortæ. Quidam malunt *implexæ* ex illo Tib. 'Tisiphoneque implexæ feros pro crinibus angues.' Sed quid si in Tibul. *implexæ* legi debeat ad imitationem Virg. Hoc prius scripseram, quam vidissem ita placitum Fruterio de Tibul. loco. Tu lege Notam Gifan. in

Coll. ad Lucr. de voce *plexus*. *Cerda*.

Inplexæ crinibus anguis Eumenides] Eadem, quæ Furia, quæ Parca, de quibus alio loco. Harum capillis intorti angues, ut Horat. od. II. 13. inde Alecto torquata dicitur brevibus colubris, apud Ovid. Epist. Heroid. II. vide *Æn.* VI. 573. *Emmenes*.

483 *Tenuitque*] Id est, tacuit. *Phil*. *Tenuitque inhians*] In antiquioribus aliquot cod. legi *tenuit inhians* nulla interposita particula copulativa. Nam et locus semiquinarie communis est, si quis syllabæ timeat, et sententiæ concinnitas ipsum quodammodo hiatum repræsentat, cui, si que illud inserueris, fauces propemodum videberis obstruxisse. Non præteribo etiam *tenuitque minans* alicubi legi, sed id inemendate. *Pierius*.

Inhians Cerberus] Ex hoc loco Apul. As. IV. 'Iam faucibus ipsis hiantis Cerberi reluctabat.' Et l. V. ex correctione Colvii: 'hiantibus oblatrans faucibus.' Sed ut Cerberum silentem inducit, ita adloquentem Pluton. Claud. Rap. 1. 'latratum triplicem compescuit ingens Ianitor.' De eodem cane Hor. od. II. 13. 'carminibus stupens Demittit atras bellua centiceps Aures.' Et od. III. 11. 'Cessit immanis tibi blandienti Ianitor aulæ Cerberus, quamvis furiale centum Muniant angues caput ejus, atque Spiritus teter, saniesque manet Ore trilingui.' *Cerda*.

484 *Ixionii vento rota constitit*] Deest *cum*: et hoc dicit, cum vento suo rota constitit: id est, cum causa volubilitatis quievit. *Servius*.

Vento] In codicibus aliquot *vento* rota legitur, sed agnoscit *vento* *Servius*. *Pierius*.

Vento] *Vento* pro adventu significat, ut sit septimus casus: aut *vento* verbum gerundi est; nam intelligi debet adventu; fit enim gerundi sic: *ventum, ventu*. Ipse alibi: 'et pacem Romano ab rege petendum.' Quidam sic: *vento*, audiendum, consis-

tentem: ut est illud: 'Cum placidum ventis staret mare.' *Philarg.*

Rota constitit] Ad locum istum de cessatione penarum, quæ in inferno sunt, aspirarunt multi. Ovid. Met. x. 'Talia dicentem nervosque ad verba moventem Exsangues fiebant animæ, nec Tantalus undam Captavit refugam, stupuitque Ixionis orbis.' Subjicit multa Seneca in Cæt. 'Hæsit non stabilis rota Victo languida turbine. Increvit Tityi jecur, Dum cantus volucres tenet.' Tum reliqua Prudent. Hym. Cathem. v. 'Marcent supplicis Tartara mitibus, Exultatque sui carceris otio Umbrarum populus liber ab ignibus, Nec fervent solito flumina sulphure.' Et supra dixerat: 'Sunt et spiritibus sæpe nocentibus,' &c. Locum hunc longissime persequitur Claud. Rap. l. ii. celebrans nuptias Plut. et Proserpinæ: 'Pallida lætatur regio, gentesque sepultæ Luxuriant: epulisque vacant genialibus umbræ. Grata coronati peragunt convivia manes.' Quæ restant, sunt multa. Lege. Inter reliquos lætantes, etiam Ixionem ita inducit: 'Non rota suspensum præceps Ixiona torquet.' Non abhorrent illa ejusdem Rap. i. 'presso lacrymarum fonte resedit Cocytus, tactisque Acheron obmutuit undis, Et Phlegethontææ requierunt murmura ripæ.' Eodem pertinent versus Horatii, cum respectu ad Orpheum, etiamsi loquatur cum Mercurio: 'Quin et Ixion, Tityosque vultu Risit invito, stetit urna pæanum Sicca, dum grato Danaï puelas Carmine mulces.' *Cerda.*

Ixionis vento rota constitit] Hyginus fab. 62. hæc de Ixione memoriæ prodit: 'Ixion, Leontei filius, conatus est Iunonem comprimere. Iuno, Iovis jussu, nubem snposuit, quam Ixion Iunonis simulacrum esse credidit. Ex qua nati sunt Centauri. At Mercurius, Iovis jussu Ixionem ad inferos in rota constrinxit, quæ ibi adhuc dicitur verti.' Inde Tibull. Eleg. i. 3.

'Illic Iunonem tentare Ixionis anal Versantur celeri nexia membra rota.' Ovid. iv. 460. 'Volvitur Ixion, et æ sequiturque fugitque.' Noster vi. 616. 'Radiisque rotarum Districti pendunt.' Imo Juvenal. per rotam simpliciter intelligit penam Ixionis impositam. Sat. xiii. 51. quam Ovid. Metam. x. 42. orbem appellat. *Enn.*

486 *Redditaque Eurydice*] Ita creditum a Poëtis, Virgilio hic, et Seneca in Furente, cum ait de vera Eurydice: 'Evade ad Superos.' Ovidio Met. x. 'Hanc Rhodopeius accipit Orpheus,' id est, Eurydicem. Boëthio de Consol. iii. 'Tandem vincimur, ar-biter Umbrarum miserans ait, Donamus comitem viro, Emtam carmine conjugem.' Demum alia. At non Platoni, qui in Convivio: *ὁρράει δὲ τὸν οὐλόγηρον ἀνελθὴν ἐπὶ τὴν οὐρανὴν ἐξ ἧου, φάσμα δεικνύμενος τῆς γυναικὸς ἐπ' ἧν ἐκείν ἔατο, αὐτῇ δ' οὐ θέλοντες: Ὀρχήνιον Ὀρχήνιον ἄλλιον ὀφειλόμενον ἐμῆσαν ἐκ τοῦ ἐνέρις, νεκρὸν ἐνὶ τὴν οὐρανὴν, οὐκ ἐνὶ τὴν οὐρανὴν, ἀλλ' ἐν τῇ φαντασματικῇ.* Ex verbis Platonis lacem capit Hor. od. i. 24. qui de hac re loquens, *vanæ imaginis* dixit, intelligens omnino *εἰδωλον*. *Cerda.*

Superas] Dicuntur *Superi* mortales ipsi cum relatione ad Inferos. Ex nostris non probò, quia id certum. Tantum adduco verbo Hieronymi Ep. 59. ad Avitum, qui hanc gentium locutionem attigit: 'Quibus dictis nititur approbare, et firmamentum, id est, cælum, ad comparisonem superioris cæli esse inferos; et hanc terram quam incolimus, collatione firmamenti, inferos appellari; et rursum ad comparisonem inferiorum, qui subter nos sunt, nos cælum dici; ut, quod aliis infernus est, aliis cælum sit.' *Idem.*

487 *Namque hanc dederat Proserpina legem*] Fuit veteribus hic mos, potius superstitio, ne quis discedens, locum retro respiceret, ex quo calamitosam quidpiam portenderetur: ne,

videlicet, quæ tristia essent revocarentur in memoriam, nam hoc ipsum ponebant mali ominis loco. Hanc rem docent me Apollonius, et Valerius, uterque Arg. III. Apud priorem ita præcipitur post peracta sacra magica: 'Ἀψ' ἀπὸ πικραῖης ἀναχάξ' εὖ, μηδὲ σε δούπος Ἦε ποδῶν ὄρῃσι μεταστρεφθῆναι ὀπίσσω, Ἦε κυνῶν ὀλακῇ, μὴ πως τὰ ἕκαστα κολούσῃς. Apud posteriorem post violata jura hospitii amenti errore, et atroces cædes, peractaque sacra ad expiationem cædium: 'Continuo puppem petere, et considerare transtris Imperat Ampycides, nec visum vertere terræ.' Ab hac superstitione non abeunt, quæ mihi fuscæ dicta Ecl. VIII. ad illud, *ne respexeris*. Ergo Virgilius vulgarem superstitionem transtulit ad legem Inferorum. Hanc probavit infelix exitus, nam respectum Orphei secuta est ablatio uxoris. Par ferme lex illa Inferorum de Proserpina matri non reddita, tantum quia solvisset jejuniū. Erant illa Ethnicorum mysteria, potius insanæ. Cæterum locum ita tractat Seneca in Fur. Et Ovid. Met. x. 'Hanc simul et legem Rhodopeius accipit Orpheus, Ne flectat retro sua lumina, donec Avernas Exierit valles: aut irrita dona futura.' *Idem*.

488 *Subita*] In Romano codice, et in aliquot aliis *subito* legitur: quod quidem adverbium eo loco non displicet. *Pierius*.

Incautum] Epitheton amantis est. *Servius*.

Incautum] P. Syri sententia, 'Amare et Sapere vix Deo conceditur.' *Taubmann*.

489 *Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes*] Participium sine verbi origine: non enim facit *ignoscor*, sicut nec *triumphor*, *regnor*. *Servius*.

Ignoscenda] Συγγνωστὸς, συγγνώμης ἔστι. Ut autem, *scirent si ignoscere manes*, dixit: sic et Epigr. I. III. ἤδη ἀλυστῆρες, καὶ ἄτροπε' et ἀσυγγνώμονα

alibi, δυσκείθῃ ἄλδαν, ἄσπονδον, ἀμείλικτον, ἀκλήγον, ἀκαμπτον, ἀδάκρυτον active: ut *illacrymabilem Plutonem* Horat. Et Æschyl. in Prometh. διδὸς δυσπαράλητοι φρένες. *Germ*.

Ignoscenda quidem] Eurip. in Androm. dixit: συγγνωστὰ μὲν ὁ σοι τάδε. Et de ipso Orpheo in Culice: 'Oscula cara petens, rupisti jussa Deorum. Dignus amor venia, parvum: si Tartara vellent Peccatum ignovisse.' Vide Horatii od. r. 24. quæ scribitur ad Virgilium cum allusione ad historiam Orphei. *Cerda*.

490 *Iam luce sub ipsa*] Virg. ita signat exitum pene viæ: Ovid. vero: 'Nec procul abfuerant telluris margine summæ.' *Cerda*.

491 *Victusque animi*] Sic alio loco dixit, 'O præstans animi.' *Servius*.

Victusque animi] Ea forma, quæ Æschyl. in Suppl. ἡμέρου νικώμενος. Sic et *falsus animi*, *sancius animi*, *salvor et crucior animi*, poetis et Æn. v. *furens animi*. Sic et Hom. de Cerere: φ' ἔλθασα θυμῷ. et Catul. *vagus animi*. Sic et Aristot. lib. η'. Ethic. ἀκρατὴς θυμοῦ; impotens et iracundus: quamvis ἀκρατὴς, et ἀκρασία, simpliciter sine adjuncto, non tam θυμοειδὲς quam ἐπιθυμητικὸν καὶ σωματικὰς ἀπολαύσεις respiciat. Infra et *præceps animi*: et sæpe Arist. ἡττᾶσθαι θυμοῦ, καὶ ἐπιθυμίας. *Germanus*.

Victusque animi] Hac forma alii. Claud. Ruff. I. 'Ergo animi victus.' Et in Entrop. II. 'exiguus animi.' Ita, 'lætus laborum, egregius morum, expertus belli, falsus animi.' Et multa hujusmodi. Sed sciant adolescentes hanc formam esse mere Græcorum. Arist. enim lib. η'. Ethic. pro iracundo dixit, ἀκρατὴς θυμοῦ. Tu hic expende, quot fulcra adjungat Poëta, excusans rem Orphei. Quasi dicat: Victus est: sed quid mirum, cepit illum dementia, et hæc *subita*: quem vero cepit? *amantem*, et hunc *incautum*. Deinde *inmemor* fuit. Respexit vero *sua*, et hoc non statim, diu

enim toleravit, nam respexit illam *sub ipsa luce*, cum videlicet jam ferme esset in exitu. Ergo tametsi victus est, illi res fuit *ignoscenda*. Hinc jam tibi Lector sordebit Seneca, nitidus, si Virgilinus abesset: 'Odit verus amor, nec patitur moras: Munus, dum properat cernere, perdidit.' Sordebit Ov. 'Hic, ne deficeret, metuens, avidusque videndi Flexit amans oculos.' Istorum enim affectus nequaquam conferendi cum Virgilianis, nec numero, nec vigore. *Cerda*.

Respexit] Id est, commisit in legem, sibi datam. *Servius*.

Ibi omnis Effusus] Id est, functus et frustratus. *Idem*.

Ibi omnis Effusus labor] Ovid. ita rem hanc: 'et protinus illa relapsa est, Brachiaque intendens, pendique et prendere captans Nil nisi cedentes infelix arripit auras.' Seneca in Cæt. 'Sed dum respicit immemor, Nec credens sibi redditam Orpheus Eurydicem sequi Cantus præmia perdidit.' *Cerda*.

492 *Tyranni*] Id est, Platonis. *Serv.*

Tyranni] Ἀθέλκτου, ἀκηλήτου: et Homer. ἀνακτος ἀμειλίχου, et ἀμειλίχου. *Germanus*.

Tyranni] Ita etiam Plutonem nominat Claud. Rap. i. 'tremefacta silent dicente Tyranno Atria.' *Cerda*.

493 *Terque fragor stagnis auditus Avernis*] Quasi exultarent umbræ reditu Eurydices. Lucanus dicit in Orpheo strepitum factum redeunte Eurydice, ob hoc, quia 'gaudent a luce relictam Eurydicem, iterum sperantes Orpheam manes.' *Servius*.

Terque fragor stagnis auditus Avernis] In Romano codice legitur, *terque fragor stagni est auditus Avernis*. Cæterum in eo litteræ omnino aliquot superflue. In Mediceo *Avernis* erat, nunc s ultima littera abrasa est, ut cum Servio sentirent lectio. *Pierius*.

495 *Iterum crudelia retro Fata vocant*] Ovidius: 'Bis rapitur, vixitque semel.' *Servius*.

496 *Natantia lumina*] In mortem reducta. *Idem*.

Conditque natantia lumina somnus] Dictum hoc, quia statim mors in ipsis apparet. Partem enim corporis principem horror illic invadit. Simonides apud Stob. Στγα δ' ἐν νεκρώσει τὸ δὲ σκότος ὅσσοι καταρῖπει: *Silentium mortuos occupat, ac tenebræ in oculos defluunt*. Poëta rem mire expressit per *natantia lumina*. Vide, ut explicui. Summi explicationem a Lucretio, qui non alio sensu dixit l. iii. loquens de ebriis: 'tardescit lingua, madet mens, Nant oculi, clamor, singultus, jurgia gilscent.' Virgilium æmulati sunt multi, delectati eo attributo, ut qui proprius admodum. Pap. Theb. ii. 'ille oculos etiamnum in luce natantes Sistit, et aspecta germani morte, resolvit.' Albinovan. de morte Drusi: 'Lumina cærulea, jam jamque natantia nocte.' Ovid. Met. v. 'Jam moriens oculis sub nocte natantibus atra.' Sil. l. ii. 'Membra levat, parvaque oculos jam luce natantes Irrorat lacrymis.' Idem l. x. veluti explicans, quid sit *natare oculos* in morte, dixit: 'Exhalat lucem, et dubitantia lumina condit.' Pari lepore ad genas transtulit Papin. Silv. v. 'jam jamque natantes Exercere genas, dulcesque accersere somnos.' Et ad ebrietatem Ovid. Fast. vi. 'Nox erat, et vinis oculique animique natabant.' *Cerda*.

Somnus] Æn. x. 'Olli dura quies oculos et ferreus urget Somnus.' Nam Mors et Somnus fratres sunt. *Taubmann*.

497 *Jamque vale. Feror ingenti circumdata nocte*] Et hic ex Eurip. in Phœniss. versus sub persona Polynicis animam agentis, et hæc ad matrem et sororem: καὶ χαίρει, ἥδη γὰρ με περιβάλλει σκότος. *Germanus*.

Jamque vale. Feror ingenti circumdata nocte] Putatur hic versus conversus ex Eur. in Phœn. ubi Polynices agens animam, ita loquitur ad matrem et sororem, καὶ χαίρει, ἥδη γὰρ

με περιβάλλει σκότος : valet jam, me circumdant tenebræ. Ovid. rem Virgillii ita : 'Supremumque vale, quod jam vix auribus ille Acciperet, dixit : revocataque rursus eodem est.' Ut vero Noster noctem, pro tenebris quæ suboriuntur in oculis morientium, ita Calab. l. III. ἀμφὶ δὲ μιν νύξ ἔμαρπεν. *Cerda.*

498 *Invalidas palmas*] In umbræ tenuitatem reductas. *Servius.*

Heu non tua] Quia supra dixit, 'Eurydicenque suam jam.' *Idem.*

Inval. ti. tend. heu non tua palm.] Respondet huic loco ille Propertii l. I. 'Sed cupidus falsis attingere gaudia palmis. Thessalis antiquam venerat umbra domum.' *Germanus.*

500 *Fugit diversa*] Id est, per diversa. *Servius.*

501 *Prensantem umbras*] Ovid. 'prendique et prendere certans, &c.' *Taubmann.*

502 *Præterea*] Postea ut, 'Et quamvis numen Junohis adoret Præterea?' *Servius.*

Præterea] Præterea, ultra. *Phil.*

Portitor Orci] Ita a Lucano VI. Charon vocatur : 'flagrantis portitor undæ.' Et a Pap. Theb. XII. 'Lethæi portitor amnis.' Et ab Albino-vano ad Liviam, 'avarus portitor.' *Cerda.*

Portitor Orci] Definitio est Charontis : de quo sexto Æneid. 'Portitor has horrendus aquas et flumina trahat, Horribili squalore, Charon.' Orcus est fluvius Thessaliæ, influens in Peneum, sed olei instar supernatans, brevique spatio abdicatus, ut Homer. scribit Iliad. II. *Ramus.*

503 *Amplius objectam passus transire paludem*] Mysticum est. Dicitur enim bis eandem umbram evocari non licere. *Servius.*

504 *Quid faceret*] Expendit hunc locum, et similia Scaliger Poët. III. 27. Nam in Virgilio jam est simplex interrogatio : 'quid primum deserta querar?' Jam interrogationi ad-

miratio conjungitur : 'quem primum, quem postremum aspera virgo Dejicis?' Jam dubitatio, ut in hoc loco. *Cerda.*

Rapta bis] Nonnulli veteres codices legunt, *quo se bis rapta conjuge*, ut evitarent vocem in continuatione sermonis, quæ communis est cum *raptabis*, a *Rapto raptas* ; sed monosyllabum *bis* plerisyllabicis illis dictionibus interjectum, modulatus videtur adsonare. *Pierius.*

Bis rapta] Hoc Ovid. Metam. X. 'gemina nece,' dixit. Et Trist. IV. I. 'bis amissa conjuge.' *Cerda.*

505 *Quo fletu Manis, qua numina voce moveret*] In Romano codice legere est : *Quos fletu Manis, quæ numina voce moveret?* nam illi amplius adeundi non erant, a quibus durissimæ conditionis leges acceperat. Quanquam non displiceat *quo fletu*, et *qua voce*. *Pierius.*

507 *Septem*] Ita augeat Poëta calamitatem, quam describit. Bene itaque Macrob. IV. 3. 'Orpheus miserabilis ex longo dolore.' Non dissidet ab hoc loco pœnitentia Cereris propter raptam filiam, de qua Ovid. Fast. IV. 'Sub Jove duravit multis immota diebus, Et Lunæ patiens, et pluvialis aquæ.' *Cerda.*

Ex ordine] Sine intermissione. *Serv.*

Ex ordine] Ἐφετῆς. De hac emphasi Scalig. Poët. IV. 34. *Taubmann.*

Septem illum totos, &c.] Hebræi, ut et Ægyptii, septem pro pluribus, item pro re pluries repetita ponunt. 'Redde vicinis vestris septuplum in sinum eorum.' Chrysostomus actione in Judæos V. ait septenarium numerum in divinis literis infinitæ multitudinis signum habere. Et ita forte hoc Virgilianum accipiendum ; ut et alibi, *immania septem terga boum*, et alia pleraque. *Pierius.*

508 *Aëria*] Quæ sit vicina astris. Strymon autem amnis est, finiens Thraciam, sed hic pro Hebro positus. *Philarg.*

Deserti] Asperi, inculti. Servius.

Strymonis] Fluvius est Thraciæ, circa quem ad extinguendum amoris calorem morabatur. Idem.

509 *Flevisse] In Romano codice legere est flesse sibi: quippe solitarium deserti ad Strymonis undam: non amplius ad Manis, Deosve inferos exorandos: non ad contrahendas feras, et supervolantes aves: non ad agrestium hominum fera corda mitiganda, moresque componendos expoliendosque: sed sibi: sed ad calamitatis suæ lamentationem: sed ad inferorum duriciem incensandam. Flesse sibi, ut tanti doloris lenimentum aliquod inveniret musarum beneficio, cum quibus ortas ait Hesiodus, *λημοσύνην τε καὶ ἄντρα μῆδρε μοῦρην φέειν. Pierius.**

Hæc] Id est, talia, qualia ipse commemorat. Servius.

*Evolvisse] Recte. Hoc enim verbum vatum est, et canentium. Papin. illo auspicatur Thebaidem suam: 'Fraternas acies, alternaque regna profanis Decertata odiis, fontesque evolvere Thebas Pierius menti calor incidit.' Catul. de Coma Berenices: 'Condita quin etiam pectoris evolvam.' Claudian. Paneg. Stil. I. 'Tantarum sperem cumulos advolvere rerum.' Ubi ex conjectura lego *evolvere*; et imitatione Virgilii. Ovid. Trist. II. 'Nec tamen est facinus molles evolvere versus.' *Cerda.**

*Sub antris] In Romano codice, et aliquot alijs sub astris legitur. Astra nimirum Gelida appellat Septentrionalia: sequitur enim, *Solus hyperboreas glacies Tanaimque nivalem, Arvaque Rhiparis nunquam viduata pruinis Lustrabat*: quæ omnia loca in Septentriones flexa sunt. *Pierius.**

510 *Agentem carmine quercus] Id est, moventem. Servius.*

Quercus] Arborum indicem exhibet Ovid. Metam. x. vs. 88. seqq. et 143. 'Tale nemus vates attraxerat.' Alludit Horat. od. I. 12. silvas protractas do-

cens: 'inde vocalem tenere insecutæ Orpheæ silvæ: de montibus, saxis, &c. quæ delenire et movere potuit loco: protixius ad hanc versum Cerda, quem vide. Emmen.

511 *Philomela] Luscinia. Phil.*

*Philomela] Philomelam Servius pro ave qualibet positam ait. Sed cur non proprie de Luscinia intelligamus, cui a lugubri cantu nomen inditum: eademque *stet noctem*? nisi ea de causa dictum a Servio quisquam opinetur, quia nonnulli volunt ex duabus sororibus Procne in Lusciniam, Philomelam in Hirundinem esse conversam, ut eo loco habetur: 'Et manibus Procne pectus signata cruentis: quod etiam tradit Varro. *Pier.**

*Qualis populea mærens Philomela, &c.] Fortasse alludit ad id, quod Thraces perhibent (teste Pausania) lusciniæ, quæ circa Orphei sepulchrum nidos haberent, vocaliores esse cæteris. De cantu autem lusciniæ, Plinius ambitiosè philosophatur, x. 29. Variant autem in fabula Philomelæ poëtæ: nempe alii Philomelam in hirundinem versam volunt, et Progenem in lusciniam ædonem: alii contra. Certe quicquid ad Terei tragicam fabulam pertinere potest, id exsequitur diffusius Eustathius in Odyss. v. Sunt, qui ducto a natura et more aviculæ hujus argumento, negent Philomelam pro luscinia accipi debere, cum hic Philomelæ in orbitate lugubris næniæ partes tribuat Maro, quæ ab ovorum incubatu canendi finem facere experientia cognoscatur. *Germannus.**

Qualis populea mærens Philomela] Vix credas, uti ingenia poëtarum aspiraverint ad gloriam hac comparatione: adeo sæpe illam advocat. Numerabo aliquos. Ab uno Sophocle septies assumitur, semel in Ajace, semel in Antigone, bis in Trachiniis, ter in Electra. Ab Homero bis Odyss. xvi. et xix. Eam usurpat Enrip. in Phœniss. Calaber I. xii. et vii. Opp.

Hal. I. et v. Moschus Epitaphio Biomias, Callimachus in Lavacro Palladia, Nonnus Dionys. II. ἀδωρορος quidam Anth. III. Latini passim. Usi hac comparatione Catul. ad Ortalum: 'Qualia sub densis ramorum concinit umbris Daulias, assumpti fata gemens Ityli.' Ovid. Fast. v. 'Quacunque ingreditur, miseris loca cuncta querelis Implet, ut amissum cum gemit ales Ityn.' Et in Epist. 'Quin etiam rami positus lugere videntur Frondibus, et nullæ dulce queruntur aves. Sola virum non ulta pie mœstissima mater, Concinit Ismarium Daulias ale Ityn.' Albinovanus de morte Drusi: 'Talis in umbrosis mitis nunc denique silvis Desset Threïcium Daulias aves Ityn: Halcyonum tales ventosa per æquora questus Ad surdas tenui voce sonantur aquas.' Sen. Cœt. 'fugit vultus Philomela suos, natumque sonat Flebilis Ityn.' Octavia secum loquens: 'repete assuetos Jam tibi questus, atque æquoreas Vince Halcyonas, vince et volucres Pandionias.' Papin. Th. IX. 'Fluctivagam sic sæpe domum, madidosque penates Halcyone deserta gemit, cum pignora sævus Auster, et algentes rapuit Thetis invida nidos.' *Cerda.*

Qualis populea, &c.] Inter exempla ex Græcis scriptoribus desumpta, quæ Cerda diligenter satis, more suo, collegit, hoc Moschi non numerare non potui, quod est idyll. IV. 21. 'Ὡς δὲ τ' ἄδωπεται ὕπνῳ ἐν τῷ σφετέροισι νεοσσοῖς Ὀαλλυμένοισι, &c. elegantissimæ hujus similitudinis etiam meminit Rittershusius ad Oppian. Halieut. I. p. 213. *Emmeness.*

514 *Flet noctem*] Jugi nocte, continuo fletu. *Servius.*

515 *Integrat*] Renovat. *Philarg.*

Integrat] Id est, renovat. Lucr. I. II. 'Omnia debet enim cibis integrare novando.' Nonius *redintegrare* exponit. Ter. in And. act. III. 3. 'amoris integratio,' id est, instauratio: ita enim lib. Donat. *Taubmann.*

Integrat] Sic Stat. Thebaid. I. v. 'immania vulnera rector Integrare jubes.' pro quo noster Æn. II. 8. *renovare.* *Emmeness.*

Lata loca questibus implet] Ductam a Lucr. I. II. 'Aëra per tenerum liquidis loca vocibus opplent.' Ab utroque Pap. Th. II. 'Questibus implet agros.' Et Ovid. Fast. IV. 'Quacunque ingreditur miseris loca cuncta querelis Implet: ut amissum cum gemit ales Ityn.' *Cerda.*

516 *Nulla Venus*] Quæ forma anteibat, *Veneris* nomine appellabatur. Plaut. Bacch. II. 2. 39. 'ni nactus Venerem essem, hanc Junonem dicerem.' Curc. I. 3. 36. 'Tūn' meam Venerem vituperas?' *Emmeness.*

Non ulli] In Romano codice, in Mediceo, et aliquot aliis antiquis legere est *nulla Venus, non ulli animum*: in aliis *nullive animum.* *Pierius.*

Animum flexere] Etiam Terent. *flectere animum* dixit. Et Ennius in disticho, quod Scaliger restituit: 'Quo vobis mentes, rectæ quæ stare solebant Antehac, dementes, sese flexere vietæ?' Ubi App. Claudius conqueritur, mentes illas *παγλῆς καὶ ὀφθῆας, stantes* rigidasque, jam incurvatas, vietas et *flexibiles* esse: nam τὸ ἐκατοροῦν contrarium est τῷ ὀφθῆας: ut ingeniosissime Scaliger disputat. *Taub.*

Flexere Hymenæi] Inde Ovid. Metam. x. 79. 'omnemque refugerat Orpheus Fæmineam Venerem; seu quod male cesserat illi: Sive fidem dederat. Multas tamen ardor habebat, Jungere se vati: multæ doluere repulsæ.' *Emmeness.*

517 *Solus Hyperboreas glacies, &c.*] De Orpheo Dio Chr. Or. XXXII. καὶ γὰρ ἐκεῖνον ἐν τοῖς ὕπερσι τε, καὶ περὶ τὰς νῆκας τὰ πολλὰ διατρίβειν: nam illum fere in montibus, et circa saltus commoratum. De eodem Ovid. 'in altam se recipit Rhodopen, pulsumque Aquilonibus Hæmum.' Horat. Od. I. 12. 'Aut in umbrosis Heliconis oris, Aut super Pindo, gelidove in Hæmo,

Unde vocalem temere insecutæ Orphea silvæ.' *Cerda*.

Tanaïque nivalem] Fluvium Scythiæ. *Servius*.

Tanaïque] *Tanaïs* fluvius, qui dividit Asiam ab Europa: est autem Scythiæ. *Philarg*.

Tanaïque nivalem] Ea forma Hor. od. III. 23. 'Algido nivali.' Claud. Epithal. 'nivalis Caucasii.' Pap. Th. III. 'nivalem Othryn.' Et vi. de Cygno equo: 'Cygnum nivalem.' Et XII. 'Scythiam, Pontumque nivalem.' Ovid. de Pont. IV. 'sub nivali axe.' Ita et Græci, nam Hom. τρόλῳ νιφόεντι: et Sophoc. (Edip. νιφόεντα παρυσσόν. *Cerda*.

518 *Nunquam viduata pruinis*] Semper nivibus plena. *Servius*.

Viduata] Veteribus *viduare* fuit privare. Itaque *loca non viduata pruinis*, sunt non privata. Sicut in Pap. Th. x. *viduæ moderantibus alni*, id est, naves privatæ moderatoribus. Et Horat. od. I. 10. 'viduus pharetra Apollo.' Inde est, ut quæ viros habent superstites, si illi tamen absint, dicantur etiam viduæ, quod ex Sen. Ovid. Plaut. probat noster Delrius in Troad. (Quibus possis adjungere Ovid. in epistolis) non solum quæ habent viros defunctos. Quin ipsæmet virgines *viduæ* dicuntur ab Seneca in Agamemn. vide Delr. versu 195. et in Troad. vs. 14. *Cerda*.

Viduata pruinis] Semper nubibus plena: S. Culex: 'Cogor adire lacus viduos a lumine Phœbi.' V. N. Æn. VIII. 571. *Taubmann*.

519 *Irrita*] Solemne verbum sacrorum, quibus *irrita* dicebantur, quæ fierent, adversante Numine, neque acceptante. Sic Ovid. Met. VII. *thura irrita* dixit. Idem de re Poëtæ loquens Met. x. *irrita dona*. Abnuvit enim Pluto, quæ concesserat. *Cerda*.

520 *Spretæ*] Aliquot antiqui codices *spretæ* legunt, ut sit, *spretis* ab Orpheo nuptiis. *Servius* mavult, *spretæ matres*. *Pierius*.

Ciconum] Thraces mulieres sunt, quæ ab Orpheo *spretæ*, discerpere eum per Liberi sacra simulata. *Serv*.

Ciconum] *Cicones* gens Thraciæ, a Cicone, Apollinis filio, dicta. Orpheus autem quoniam post obitum Eurydices omnes feminas fastidiit, translato in pueros amore, discerptus est. Asper, quo munere, ob quam rem, vult accipi: potest et, *Spretæ* quo munere, id est, matrimonii. *Philarg*.

Quo munere matres] Nuptiali scilicet. *Servius*.

521 *Inter sacra Deum*] Expendit istum locum Macrobi. IV. 3. Nam a loco sacro solet Poëta excitare affectum. Ita in eversione Trojæ: 'perque domos, et religiosa Deorum Limina.' Et Cassandra trahitur vincata ab *adytis Minervæ*. Alias, 'Divæ Armipotentis ad aram Procubuit.' *Cerda*.

Nocturnique orgia] Quia sacra ejus nocte celebrantur: ex quo *Nyctelius* est cognominatus. *Philarg*.

Nocturnique] In codicibus aliquot antiquis, *nocturnique* legitur, per hypallagen: quamvis nonnulli ex peritioribus *nocturna* receperint: qua lectione nulla fiet collisio in *nocturnaque orgia*. Sane vero in Mediceo, *nocturni* scriptum est. *Pierius*.

Nocturnique orgia Bacchi] Pulcre, nam *Orgia* (ut multi volunt) dicta παρὰ τῆς ὀργῆς. Itaque in insano sacro peracta cædis Orphicæ insania. Scio ab aliis deduci ἀπὸ τῶν ὄρων, quia in montibus sacra ista plerumque celebrabantur. Unde et Bacchus ipse ὄρειος dictus. Ab aliis ἀπὸ τοῦ ἐργεῖν, ab *arcendo*, quod ab his sacris profani arcerentur. In his est Interpres Apollon. I. 1. Accinit versus veteris Poëtæ, quem advocat Clemens Strom. I. IV. 'Arcana non Bacchantibus scire haud licet.' Sed quæ *Orgia* celebritates Bacchi, hoc κατ' ἐξοχήν: nam etiam Deorum omnium celebritates, dicta sunt *Orgia*. *Serv*. Æn. IV. 'Sane sciendum, *Orgia* apud Græcos dici

sacra omnia, sicut apud Latinos ceremoniæ dicuntur: sed jam abusive sacra Liberi, Orgia vocantur.' Juvat, Græcis ὀργιῶδες, et ὀργιῶδεσθαι esse in communi, rem divinam facere: et κατοργιῶδεσθαι, initiari divinis mysteriis, quæcunque illa sint, id est, μνεῖσθαι. Inde Catull. ad Eleusinia transtulit, quæ ad Cererem, non Bacchum pertinnerunt: 'Pars obscura cavis celebrabant Orgia cistis, Orgia quæ frustra cupiunt audire profani.' In attributo nocturni allusum ad sacra Bacchi, quæ, quia noctu celebrabantur, dicta sunt Nyctelia, et Bacchus ipse νυκτέλιος. Ovidius Art. i. utramque vocem conjunxit: 'Nycteliumque Patrem, nocturnaque sacra precare, Ne jubeant capiti vina nocere tuo.' Oppian. Cyn. i. νυκτερά θύσθαι, vocat: *nocturna sacra*. Bacchi Nyctelii meminit Plutarch. in lib. qui inscribitur de ei in foribus templi Delphici; et in Attic. Pausanias. Hæc sacra, quod admodum impudica, Roma respuit, quæ aliorum tamen libidinem admisit, ut Floræ, ut Veneris. Sed et tota Italia exterminata sunt severissimis pœnis. *Cerda*.

522 *Discerptum latos juvenem*] Supplicii hujus executionem habet Ovid. Met. x. multis versibus. Lege. Attingit Seneca in Medea: 'Thracios sparsus jacuit per agros.' Et Ovid. iterum in Ibin. De morte Orphei, longe aliter, quam hic narratur, habes apud Pausaniam l. ix. qui ait, illum obiisse desiderio conjugis: vel tacitum de celo exanimatum, quod sacra mysteria hominibus publicaverit. Longe etiam aliter apud Menæchmum, qui ait interfectum a Pieridum choro. Phanocles apud Stobæum Serm. 62. hanc caussam adducit: Οὐνεκα πρῶτον ἔδειξεν ἐν τῇ ῥήκεσσιν ἔρωτας Ἀρβέντας, οὐδὲ πόθους ἦνεσε θηλυτέρον. *Idem*.

523 *Marmorea caput a cervice revolutum*] Id est, pulchra. Sane alludit ad id quod dicit Ovidius, quia cum

Delph. et Var. Clas.

caput ejus ad ripam delatum serpens mordere voluisset, est conversus in lapidem. *Servius*.

Caput a cervice revolutum] Constat caput Orphei in Hebrum projectum, et fluctus in Lesbum insulam detulisse. *Philarg.*

Marmorea cervice] Pro candida et pulchra, sic enim scholiastes Homeri Iliad. Γ. 126. μαρμαρέην interpretatur λαμπράν, λευκὴν. Sic Ennius, vel ut alii volunt Lucilius: 'stare papillas Pectore marmoreo.' Sil. Ital. l. xii. 'violataque cervice Marmoreum in jugulum,' &c. Mart. Ep. viii. 56. 'Marmorea fundens nigra Falerna manu.' Ovid. amor. el. ii. 11. 'Litora marmoreis pedibus signanda puellæ.' Non conversum esse caput Orphei in lapidem, sed serpentem morsu petentem os vatis, crediderim ex Ovid. Met. xi. 58. 'Morsusque inferre parantem Arcet; et in lapidem rictus serpentis apertos Congelat,' &c. *Emmeness.*

Caput a cervice revolutum] Putatur ductum hoc a Varrone Atacino, qui 'Oscitat in campis caput a cervice revolutum, Semianimesque micant oculi, lucemque requirunt.' Quos versus alii Ennio attribuant. Hom. quoque Il. xviii. ita ad verbum κεφαλὴν.... ταμόνθ' ἀπαλῆς ἀπὸ δειρῆς. Et de Orpheo ipso Phanocles apud Stob. Serm. 62. Τοῦ δ' ἀπὸ μὲν κεφαλὴν χαλκῷ τέμον. αὐτίκα δ' ὄππην εἰς ἄλα θρηϊκὴν ῥίψαν ὁμοῦ χέλυν: *Caput ejus ferro amputarunt, et statim una cum Testudine abjecerunt in mare Threicium*. Simile illud Æn. ii. 'Avulsumque humeris caput.' Lucret. l. iii. 'Et caput abscissum.' Ovid. in Epist. ita extulit, 'recessisset caput a cervice.' *Cerda*.

524 *Eagrius Hebrus*] Eagrius fluvius est, pater Orphei: de quo Hebrus nascitur, unde eum appellavit Eagrium. *Servius*.

Eagrius Hebrus] Fluvius in Thracia est, qui ex fontibus Rhodopes manans perlabitur. Dictus ab He-

6 X

bro, Boræ fratre, quæta nunc *Cægrum* dicit, ab *Cægro* rege Thraciæ, Orphei patre. *Philarg.*

525 *Eurydicen vox ipsa, et frigida lingua*] Pari affecta de hac ipsa re Ovid. Met. xi. ad Nostri vestigia: 'caput, Hebre, lyramque Excepis, et (mirum) medio dum labitur anæ, Flebile nescio quid queritur lyra, flebile lingua Murmurat exanimis, respondent flebile ripæ.' Silius l. xi. 'tulit ora revulsa In pontum ripis utrinque sequentibus Hebrus. Tum quoque cum ripis caput a cervice recisum Portarent fluctus, subito emicnere per undas Ad murmur cete toto exsultantia ponto.' Papin. Syl. ii. 'Sic ripis ego murmurantis Hebri Non mutum caput Orpheos sequebar.' Phanocles dicto loco de capite Orphei, Ἡχὴ δ' ὡς λεγούσης πόντον ἀνέχετο λύρης: Edebatur autem per pontum sonitus velut arguta Lyra. Cerda.

Frigida lingua] Exsanguis. Etiam Aristot. de Partib. Animal. iii. 10. de Sacerdote Jovis occiso narrat, linguam præcisi capitis locutam esse, et latronem nominasse. Crassus apud Cic. Orator. iii. 'Hæc tibi est excidenda lingua: qua vel evulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit.' *Taubmann.*

528 *Hæc Proteus*] Subaudi, dixit. *Servius.*

Se jactu ded. æq. in altum] Sic et Eurip. in Iphig. in Taur. πόντῳ δὲ δόντες τὴν ξύνην καθέσσαν et Musæus: δέμας δ' ἔρριψε θαλάσῳ. De eodem etiam Proteo paulo aliter Hom. ὡς εἰπὼν ἐπὶ πόντον ἐδύσατο κυμαίνοντα. *Germanus.*

529 *Sub vertice torsit*] Ovid. Fast. v. 'Ille meas remis advena torsit aquas.' Loquitur videlicet Tiberis de Euandro. Catul. de Nupt. Pel. 'Tortaque remigio spumis incanuit unda.' Sic legit Achill. Stat. ex m. s. non tota. Juvat Statium Nota Giffanii, qui illud *Æn.* viii. de Nilo, et tota veste vocantem, legit, torta.

Sed quid est *sub vertice*? Nonne spuma excitata est super demersum caput? Expedies Poëtam, si dicas, Orpheum, se præcipitem et πρὸνδον deturbasse in mare. Tunc enim sub capite excitata est spuma. Sed melius cogitat Germ. videlicet legendum *sub vortice*, ut Poëta referat ad undarum *divas*, et contortiones, dicatque: torsit undam sub vortice, id est, undam vorticosem. Sicuti legere flores sub vere, erit, legere vernos flores. Alludit explicatio ista cum verbis Lucret. l. i. qui loquens de ventis et fluminibus, dixit *vortice torto*. Cerda.

530 *At non Cyrene*] Deest *territa est*: quod ex sequentibus datur intelligi. *Servius.*

Timentem] Oraculo Protei perterritum. *Taubmann.*

534 *Munera Tende*] Id est, sacra para. Quæcunque deorum placandorum causa aris inferebantur, *dona* proprie appellabant. Donatus ad Ter. Eun. extrema: 'donum deorum est: præmium virorum fortium: munus hominum.' Cicero de Leg. ii. 'donis impii ne audeant placare deos.' Eadem tamen interdum et *Munera* vocabant. Ita *Æn.* i. 'Munera lætitiæque Dei.' Ovid. Met. ix. 'Dant Munera templis.' Vide Brissson. Form. l. i. *Idem.*

535 *Petens pacem*] Beneficium, benevolentiam. *Servius.*

Tonde, petens pacem] Id est, veniam, *Nonius*: beneficium et benevolentiam, *Servius* exponit. Ita apud Plaut. Amph. act. v. 1. 'Jovis pacem expectere,' est, Jovem sibi propitium habere velle. Nam et *Pax* et *Venia*, verbum Pontificale est. V. N. *Æn.* iii. 'precibusque jubent exposcere pacem.' Item Brissson. Form. l. i. *Taubmann.*

Faciles Napæas] Exorabiles nymphas, ad ignoscendum paratas. Sane sciendum, easdem esse Napæas, quæ et Dryades sunt. Nam supra ait,

'At chorus æqualis Dryadum.' *Servius*.

[*Faciles*] *Ἀργυρομονικὰς καὶ συγγνώμους θεὰς* supra: 'faciles Nymphæ risere.' *Napææ* autem ἀπὸ τῆς νάπης, vel νάρους. *Germanus*.

[*Faciles*] Sic Donat. ad Ter. Ad. v. 4. 7. *faciles* appellat, quorum ira cito solvitur. *Napæas* etiam vallium Deas dixeris. *Emmeness*.

[*Napæas*] *Napæas* nemorum Nymphas: νάρας enim Græce dicunt nemora: et *faciles* hic pro placabiles. *Philarg*.

538 [*Eximios præstanti corpore*] In Romano codice legitur, *eximio præstantis corpore*: quod tantundem est. *Pierius*.

[*Eximios*] Locum hunc Macrobi. explicat Satur. III. 5. a quo omnes. Ait *eximios* non nudum esse epithetum, sed sacerdotale nomen: nam *Veratins* in quæstionib. Pontificalibus docet, 'eximias dictas hostias, quæ ad sacrificium destinatæ eximantur e grege: vel quod eximia specie quasi offerendæ Numinibus, eligantur.' Postremum magis placet. Est enim *eximere*, cum is emtum, præstantiora quæque ex emendis eligere. Græci vocant βούς *ἐξαίρετος*. et *ἐκπύρος*. Et Plato Leg. v. dixit Diis sacrandæ *ἐξαίρετα τεμέλη*, *eximios* lucos, id est, electos, delectosque. Eligebantur autem ex toto armento tauri, qui mactandi essent, et offerendi Numinibus. Est hoc, quod dicit Virgil. Ge. III. *servare aris*, in divisione, quam adhibet, taurorum. Et hic clare: 'eximios delige.' Et Hom. Odys. XIII. ταύρους κεκριμένους: electos tauros. Aperte Papin. Theb. I. 'Nigri tibi Diva litabant Electa cervice greges.' Et Lucan. I. I. 'sacris tunc admovet aris Electa cervice marem.' Ab hac perfecta Deorum placatione orta sunt verba *βουθυρεῖν*, *βουτελεῖν*, *βουιερεῖν*, *βουφορεῖν*. *Cerda*.

540 [*Delige, et intacta*] In Longobardico dilige legitur, quod etiam superius habuimus eodem significato.

Sed et *intactas* quippe juvenecas, per syllepsim legitur in Romano codice, sermone magis Poëtico. Quanquam et illud venuste dictum, *Intacta cervice*, quod agnoscit *Servius*. *Pierius*.

[*Delige*] Etiam Sacerdotale verbum est: ideo præmisit, *præstanti corpore*: quod eximia specie, quasi numinibus offerendæ, eligerentur. *Taubmann*.

[*Intacta cervice*] *Indomita*. Et dicit animalium sacrificium esse faciendum, ut non tantum occidantur hostiæ. *Servius*.

[*Intacta cervice*] Observatum hoc insigniter ad sacra. Seneca in Agam. 'ad tua conjux Candida tauri delubra cadit Nescia aratri, nullo collum Signata jugo.' Et in Medea: 'Lucinam nivei fœmina corporis Intentata jugo placet.' Ovid. Fast. I. 'Colla rudes operum præbent ferienda juvenci.' Et III. 'Tollit humo munus, cæsa prius ille juvenca, Quæ dederat nulli colla premenda jugo.' Græci *ἀξύρους* vocant, *ἀκεντρίστους*, *ἀδμήτας*. Postremum usurpat Hom. II. XII. firmans morem, in quo sum, *τοὶ δ' αὖ ἐγὼ βέξω βούην ἦν, εὐρυμέτωπον, Ἀδμήτην, ἣν οὐκ ὕπὸ ζυγὸν ἤγαγεν ἄνθρωπος*: Tibi vero ego sacrificabo juvenecam hornam, latæ frontis, *Indomitam*, quam nemo sub jugum misit vir. Alii hujusmodi juvenecam vocant *ἀνδκωτον*, *ἀπαλὴν*, *νέαν*, *σφιγῶσαν*: illasam, teneram, juvenem, lascivam. *Cerda*.

[*Intacta cervice*] Tales appellat Festus, 'injunges, quæ sub jugo nunquam fuerunt:' vel ut Horat. od. II. 5. 'quæ nondum valent ferre jugum subacta cervice,' easque Epod. IX. *intactas boves* nominat, quales Græce sunt *ἀξύροι*, *ἀξευκοί*, *ἀδμητοί*, *ἀκεντρίστοι*. Vide Suidam in *ἦν*. Ovid. Fast. IV. 335. 'Ante coronata puppi sine labe juvenecam Mactarunt operum conjugique rudem.' Sil. Ital. I. XIII. 'Cæditur Enneæ casta cervice juvenca.' Ubi maluit cum Marone legere *intacta*. qua voce etiam noster utitur *Æn*. VI. 38. 'Nunc grege de intacto septem mactare juvencos.' *Emmeness*.

541 *Delubra*] Ad templa. *Philarg.*

Alta ad delubra] Attingit notitiam antiquitatis, qua observatum, ut templa semper construerentur in locis excelsis. Firmo alibi. *Cerda.*

Delubra] *Delubrum* Græci Grammatici, καθίστημα, ξόανον, ἀνδρόνημα. Festus: 'Delubrum dicebant fustem delibratum, id est, decorticatum, quem venerabantur pro deo.' Vide tamen et Not. Æn. II. 226. aut Macrob. III. 4. *Taubmann.*

Aras Constitue] Sic et Apollon. I. II. βαρύν ἀναστήσαςτες ἐνδερτων: et βαρύν τετύνοντο. *Germanus.*

542 *Demitte*] Id est, sacrificia modo. *Philarg.*

Sacrum jug. dem. cruorem] Eurip. in Heracl. ἀλλ' ἀπέσαν λαμῶν βροτῶν ἐβδὸς ὀβριον φόνον. *Germanus.*

Jug. demitte c.] Id est, tauros jugula sacrificio. *Taubmann.*

543 *Desere*] Ibi relinque. Nam aliqui partem sacrificiorum in epulatione comedebant. Vide me, aut nostros potius, ad Plant. Milit. act. III. 1. *Deserere* alias etiam est in terram deponere sive depangere: ita semina et surculos in humum *deserere*, apud Varr. Ita Tibull. el. I. *stipes desertus in agris*, id est, desitus et depactus: ut Scalig. in conjectan. *Sed hoc obiter.* Idem.

544 *Ubi nona suos aurora*] Lucret. I. VI. 'Ant etiam nona reddebant lampade vitam.' *Germanus.*

Ubi nona] Indicatur *Ἐννατον*, id est, *Novemdiale sacrificium*, quod mortuo fiebat nono die quam sepultus erat: ut ait vetus Horatii Interpres. Ita Apulejus Miles. IX. 'Jamque nono die rite completis ad tumulum solemnibus.' V. N. Æn. V. 64. item *Ioh. Kirchmannum* de Funerib. Rom. IV. 1. *Taubmann.*

545 *Inferias Orphei*] Ut irarum obliviscatur. *Philarg.*

Inferias Orphei] Lucret. II. 'Manibus divis Inferias mittunt.' *Inferias* autem ab *inferendo* constat dictas ex ipso Virgilio: 'Inferimus

tepido spumantia cymbia lacte.' *Ger.*

Orphei] Dativus Græcus est. *Serv.*

Orphei] In Romano tantum codice, *Orphea* Latino declinatu scriptum est: quod per synizesin accipietur, ut *alcæaria*, et *Ferreique Eumenidum thalami*. In aliis tamen *Orphei* per diphthongum est: ut Græce *Ὀρφεῖ*, cujusmodi illud etiam apud Catullum: 'Qualis adest Thetidi, qualis concordia Pelei.' Subsequitur inde versus: 'Placatam Eurydicen vitula venerabere cæsa.' Post hunc: 'Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.' Hoc ordine habentur in codice Longobardico, et ita disponendos esse nemo non videt, quum præsertim hæc rite perfecta, quo præceptum fuerat ordine, cognosci possit ex eo versu, qui totam periodum complectitur: 'Inferias Orphei mittit, lucumque revisit. Quattuor eximios præstanti corpore tauros Delige et intacta totidem cervice juvencos.' Eodem modo quo superius: *eximio præstantis, et intactas*, et ita *Inferias Orphea*, in Romano codice. *Pierius.*

Lethea papavera] Agrestia. *Serv.*

Lethea papavera] Ab oblivione; nam λήθη, oblivio est. Ita Ovid. Trist. V. 2. 'soporiferum papaver.' Et Ge. I. 'Letheo perfusa papavera somno.' *Cerda.*

Mittes] Sumsit phrasin a Lucret. I. III. 'et nigras pecudes, quas manibus Divis Inferias mittunt.' Idem.

546 *Placatam Eurydicen vitula venerabere cæsa*] Hypallage, pro veneratam placabis. *Servius.*

Vitula venerabere cæsa] *Venerandi* verbum omnes cultus divini species communione quadam complectitur, ut Brissson. de Form. I. I. Quem si adeas, facturus operæ es pretium. *Emmeness.*

547 *Nigram ovem*] Nam ad placandum Orpheum, qui jam in Inferis. De hoc more dicam alibi. Nunc tantum Arnob. audi I. VII. adversus gentes: 'Quæ in coloribus ratio est, ut merito his albas, illis atras conve-

niat, nigerrimasque mactari? Quia Superis Diis (inquit) atque hominum dexteritate pollentibus color lætus acceptus est, ac felix hilaritate candoris. At vero Diis lævis, sedesque habitantibus inferas, color furvus est gravior, et tristibus suffectus e fucis.' Lege vero in illo, ut eludat hanc gentium superstitionem. *Cerda.*

Et nigram mactabis ovem] Insignis, qui ad illustrationem vel potius confirmationem Maronis facit, occurrit locus, placari nigra pecude inferos (quod etiam ex Non. Marcell. liquidum) apud Sil. Italicum l. XIII. 'Nec cunctata diu vates, mactare repostis Mox umbris, inquit, consueta piacula, nigras Sub lucem pecudes, reclusæque abdere terræ. Manantem jugulis spirantum cæde cruorem, Tum populos tibi regna suos pallentia mittent.' *Emmeness.*

548 *Præcepta facessit*] Facit: frequentativum est pro principali. Aut certe ideo *Facessit*, quia plures hostias immolavit. *Servius.*

Matris præcepta facessit] *Servius* facessit, frequentativum esse ait. Verum alia mens Nonii Marcelli, uti et Donati in Phorm. iv. 3. Uterque enim *facesso* simpliciter exponit *facio*. Meo tamen iudicio *facesso* hic significat studiose facio ac exequor: quod indicant illa verba, *Haud mora*; et *Continuo*. *Vossius.*

549 *Excitat*] Id est, *constituit*, ut vs. 542. excitare pro extruere, erigere, Ciceroni in usu de legibus II. 27. 'extrui vetat sepulcrum altius,' &c. 'nec e lapide excitari plus.' Suet. Calig. c. 46. 'altissimam turrem excitavit.' Seneca epist. 52. 'puta enim duo ædificia excitata esse, ambo paria, æque excelsa, æque magnifica.' *Emmeness.*

551 *Ducit*] Verbum hoc usurpatur de iis non tantum, qui ducebantur ad supplicium, ut Suet. in Calig. c. 27. 'a calvo ad calvum duci imperavit,' et Cic. Catilin. I. 2. Corn. Nep. XXXIII.

4. et Florus III. 21. 'morte damnati duci jubentur'; ad quæ videndus in indice Freinshemius: sed et victimæ ducebantur, non traherantur, ut multis exemplis hoc adstruit Brisson. de form. l. et Taubm. Ge. II. 395. 'Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram.' *Emmeness.*

554 *Subitum ac dictu mirabile monstrum*] Res enim hæc ex improvviso venit, ut apes ex bobus erumperent. Nam præcepta Cyrenes, tantum ad placandum numina pertinebant. Notandum sane, quia ex hoc eventu illa ars inventa est, quam supra memoravit: et melior facta per industriam. *Servius.*

555 *Liquefacta boum*] Unde et Græcis μέλισσαι βοῦπραδες, et βοῦγυγές. Ut autem stridere dixit, et effervere, Apollon. βομβηδὸν κλονέονται, et βομβοῦσι. Et ut hic effervere, de vermibus Lucret. 'In pullos animales vertier ova Cernimus alituum, vermesque effervere, terram Intempetivos cum putror cepit ob imbres.' *Germanus.*

556 *Stridere apes utero, et ruptis effervere costis*] Hæc verba et secundæ sunt conjugationis et tertiæ: nunc tantum tertiæ. *Servius.*

Stridere] Sic Horat. Sat. II. 8. 'tum in lecto quoque videres Stridere secreta divisos aure susurros.' De apibus dicitur, ut Æn. VII. 65. 'Hujus apes summum densæ (mirabile dictu) Stridore ingenti.' *Emmeness.*

557 *Jamque arbore summa Confluere*] Hoc peculiariter attigit Nicander in Alexiph. utar tantum verbis Interpretis. Post mentionem apum, ita ait: 'quarum agmina densis In silvis tauri liquefacto corpore nata Conferunt sedes antiquo in robore queruc Conditas legere, atque operam navantia melli,' &c. Itaque statim, ut natæ ex tauro sunt, confluent in arborem. Hoc etiam initio hujus libri Virgilius eo versu 'Obviaque

hospitiis teneat frondentibus arbos? *Cerda.*

558 *Uvam demittere ramis*] In morem uvæ, id est, botryonis, defluere: quod Græci *βοτρυδν* dicunt. *Servius.*

Arbore sum. Confl. et len. uvam dem. ramis] Ita infra *Æn.* vii. 'pedibus per mutua nexis Examen subitum ramo frondente pependit.' Et Hom. de apibus Il. B. *βοτρυδν δὲ πέτρωναι* cum conferto examine alicubi pendent, stipatæ simul et mutuo contactu cohærentes: unde et *βοτρυς* id, quod hic *uva*, et coarctatas in racemum uvas significat: et Varroni quoque *uva* hoc significatu familiaris. *Germanus.*

Uvam demittere ramis] Vide notas ad Ge. iv. 255. 'Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent.' *Emm.*

559 *Hæc super arborum cultu*] Primum librum per hoc significat: per pecora autem, tertium et quartum, quia et apes pecora sunt: per arbores, secundum. Et hoc dicit: *Hæc ego*, id est, Georgica scripsi dum Cæsar in oriente pugnaret. *Servius.*

Hæc super arborum cultu pecorumque canebam] Festus super pro de usurpari, ut *ὄρεπ* apud Græcos docet in verbo *superescit*. Sic noster in fine

Æn. i. 'Multa super Priamo rogians, super Hectore multa.' Idem docentem vide Sciopp. suspect. lect. epist. i. 5. Ut hoc in loco *canebam*, sic *Æn.* i. 5. 'arma virumque cano.' *Emmenes.*

561 *Fulminat*] Fortiter facit. *Serv.* *Fulminat*] Sæpe bellum fulmen, præcipue quod celeriter conficitur, appellatur. Florus ii. 6. 'destinatumque Romanis jam diu fulmen, Sargentino igne conflavit.' Sic paulo post: 'tertium fulmen Annibalis:' id est, tertia clades bello illata: inde noster *Æn.* vi. 842. 'Aut geminos, duo fulmina belli, Scipiadas.' Bellum enim omnia fulminis instar profligat et obterit, quod ex Floro discere est iv. 2. 'uno, et, ut sic dixerim, non toto prælio obtrivit; more fulminis, quod uno eodemque momento venit, percussit, abscessit.' Optime Lucanus i. 161. 'Qualiter expressum ventis per nubila fulmen Ætheris impulsu sonitu, mundi que fragore Emicuit, rupitque diem, populosque paventes Terruit, obliqua præstinguens lumina flamma.' Meminit *Martis fulminantis* Plin. xxx. 1. Fulmen belli symbolum est, ut his in numismatibus, quos in Augustini videre licet tab. vii. n. 10. et xi. n. 8.

Operæ facturus pretium est lector, si adeat commentarium, ut hic *fulminat bello*, sic *Æn.* xii. 654. 'Fulminat Æneas armis.' *Emmenes.*

Euphraten] Orientis fluvium. *Serv.*

Euphraten] *Euphrates* flumen, quod dividit Mesopotamiam a Syria et Cappadocia. *Philarg.*

Euphraten] De hoc fluvio, qui ab una parte cingit Mesopotamiam, ex-

tat nummus in tab. Augustini xxxiv. n. 9. quem oculis hic tuis, Lector diligenterissime, subjectum vide.

Consule, si tanti est, notas ad Ge. i. 509. ubi de hoc bello mentionem infert Maro, 'Hunc movet Euphrates, illinc Germania bellum.' *Emmeness.*

561 *Victorque volentis Per populos]* Unum virtutis est, aliud justitiæ. Nam vincere virtutis est: justitiæ vero, non invitis, sed volentibus imperare. *Servius.*

Victorque volen. Per pop. dat jura] Sic et Græci *βουλομένους, ἐκόντας* dicunt. Imitatione Orphei videtur enuntiatum, qui ita Argon. de Hypsipyle: *καὶ ἡ κλυτὴ ὑψιπύλεια Ἑλδομέναις κραίνεσκε γυναικῶν εἶδος ἁρίστη.* Et ut dare jura, eadem forma Græci *δικαιοδότῃν* et *δικαιοδοσίαν* dicunt. Et Plato leg. θ. *δικας λήφονται καὶ δώσουσι*: et Arato, *δικὴ δότειρα δικαίων.* Ut autem *viam affectat Olympo*, sic Terent. 'Ad dominam qui affectant viam.' *Germanus.*

Victorque volentis Per populos dat jura] Quod hic Augusto, idem laudi ducitur Miltiadi. Corn. Nep. vit. i. 2. 'neque id magis imperio, quam justitia consecutus,' &c. et paulo post: 'ut non minus eorum voluntate perpetuo imperium obtineret, qui miserant; quam illorum, cum quibus erat profectus.' Idem xx. 3. de Timoleonte: 'nam quod cæteri reges imperio potuerunt, hic benevolentia tennit.' Sic et x. 5. 'ex quo intelligi potest, nullum esse imperium tutum,

nisi benevolentia munitum.' *Emm.*

562 *Viamque affectat Olympo]* Præparat sibi divinos honores. *Servius.*

Adfectat] *Adfectat* pro intendit: ut apud Plautum: 'ut me deponas vino, eam adfectas viam:' et apud Terentium: 'Nam disciplina est, eisdem munerarier ancillas, qui ad dominas adfectant viam.' *Philarg.*

563 *Virgilium]* Sic leg. censent omnes Codices, fere alii *Vergiliūm*. Pierium fusius disputantem hac de re adeat lector. *Emmeness.*

564 *Parthenope]* Id est, Neapolis, quæ primo ex corpore unius Syrenis illic sepultæ, Parthenope est appellata. *Servius.*

Parthenope] Lutatius l. iv. dicit, Cumanos incolas a parentibus digressos, Parthenopen urbem condidisse, dictam a Parthenope Sirena, cujus corpus etiam, postquam ob locorum avertatam amœnitatemque magis cœptum sit frequentari, veritos ne Cymæam desererent, inisse consilium Parthenopem diruendi: post etiam pestilentia affectos, ex responso oraculi urbem restituisse, sacraque Parthenopes cum magna religione suscepisse, nomen autem Neapoli ob recentem restitutionem imposuisse. *Philarg.*

Parthenope] Alio nomine *Neapolis*, hujus civitatis antiquissimæ meminerunt Dionys. *ἀγνῆς παρθενόπης.* Strabo l. v. *Μετὰ δὲ δικαιοσχίαν ἐστὶ Νεάπολις Κυμαίων ὕστερον δὲ καὶ χαλκιδεῖς ἐπέκησαν, καὶ Πιθηκουσαίων τινὲς, καὶ Ἀθηναίων, ὥστε καὶ Νεάπολις ἐκλήθη διὰ τοῦτο, ὅπου δέκνυνται Μνημω τῶν Ζεφύρων μίᾳ Παρθενόπης.* Idem. l. i. etiam Mela ii. 4. Solinus Neapolin dictam esse ab Augusto testatur c. 8. sed erroris cum arguit recte Salmasius exercit. Plin. p. 63. id enim nominis habuit longe ante Augusti tempora, ut ex Strabone supra. *Parthenope* autem appellata est, ut Plinius asserit a *tumulo Sirenis*. iii. 5. ad quam originem alludit Sil. Ital. xii.

'Sirenam dedit una suum, et memorabile nomen Parthenope muris Acheioias.' *Emmeness.*

564 *Studiis florentem ignobilis otii* Id est, artis Poëticæ, quam ocium appellavit ignobile, ne quid de se videretur arrogans dicere. *Servius.*

Ignobilis otii Allusum (ait Germ.) ad Græcas voces σχολαστικός, σχολάζειν, quibus studiosi significantur. Credamus ad hæc otia Virgilio alluisse Silium, nam de urbe hac loquens l. xii. 'Nam molles urbi ritus, atque hospita Musis Otia, et exemptum curis gravioribus ævi.' Allusit (inquam); nam quæ otia Musarum in hac urbe Virgilianis, non dico anteponenda, sed neque æquanda? *Cerda.*

565 *Carmina qui lusi pastorum* Qui etiam Bucolica scripsi. *Servius.*

Audaxque juvenia Ætate juvenili. Nam ut diximus supra, viginti octo annorum Bucolica scripsit. Et bene breviter a se scriptarum rerum executus est titulum. *Servius.*

Audaxque juvenia Vir quidam doctus νέοργον accipit non ut νεοργόν vel νεοργή, sed a juvenili fervidaque iracundia. *Germanus.*

Audaxque juvenia Videlicet anno-

rum viginti octo, si Servio credimus Ecloga. i. Ovid. Trist. ii. hanc rem attingit loquens de Virgilio: 'Phyllidis hicidem, teneræque Amaryllidis ignes Bucolicis juvenis luserat ante modis.' Et Politian. in Mant. de eodem Virgilio cum respectu ad Bucolica: 'Hæc fuerint timidæ præludia prima juventæ.' Male *timidæ*, imo *audacis*: nam hæc nota hujus ætatis in aggrediendis rebus. De eodem Virgilio ibi; 'Aonius juvenis.' Vid. Hieron. Poët. l. iii. 'Ut juvenis Siculas silvis inflarit avenas.' *Cerda.*

566 *Tityre, te patula cecini sub tegmine fagi* Est hæc synecdoche, nam per hunc versiculum intelligit integra Bucolica. Ita Cic. ad Attic. Epist. xvi. 11. 'O Tite tibi prodesse lætor.' Id est, lætor prodesse tibi librum meum de Senectute, cui exorsus est, O Tite. Lege eundem Epist. 3. ejusdem lib. ita et Ecl. v. 'Hæc (*cicuta*) nos formosum Corydon ardebat Alexin: Hæc eadem docuit, cujum pecus? an Melibœi? Quibus indicat secundam, et tertiam Eclogam. Ovid. Trist. ii. 'Et tamen ille tuæ felix Æneidos auctor Con tulit in Tyrios arma virumque toros.' *Cerda.*

